DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

İMPARATORLUĞUN ARKEOLOJİ SIRLARI

BOYUT

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DeAGOSTINI

ARKEOLOJİ SIRLARI

ISBN 978-975-23-1037-7
Sertifika No: 10855

BOYUT

Genel Yönetmen: Bülent ÖZÜKAN
Genel Müdür: Nilgün ÖZÜKAN
Genel Sanat Yönetmeni: Murat ÖNEŞ

Birinci Cilt Yayın Kurulu
Nezih BAŞGELEN
Bora EŞİZ
Ufuk KOCABAŞ
Lütfü TINÇ

Yayın Editörü
Feza COŞKUNER

Yayın Asistanı
Mısra ÖNCEL ERKAYA

Çeviri
Derya KUŞÇU, Hande ÖZCAN
Kübra BAHAR, Melek ATAK
Sema SAVAŞ

Grafik
Hazan KOLTUK

Baskı
Boyut Matbaacılık A.Ş.
Matbaacılar Sitesi, 1. Cadde,
No:115 Bağcılar, 34204, İstanbul

Cilt
Barın Ciltevi

Yayınlayan
Boyut Yayıncılık ve Tic.A.Ş.
Koza Plaza, A Blok, Kat:26
Tekstilkent, Esenler,
34235, İstanbul
Tel: (0)212 413 33 33
Faks: (0)212 413 33 34

I SEGRETI DELL' ARCHEOLOGIA

DeA Genel Yönetmeni
Federico Curti

Yayın Yönetmeni
Antonella di Scovolo, Michele Fiorillo

Editör
Massimo Carriere

Grafik
Marco Matricardi

Bilimsel İçerik Direktörü
Giuseppe M. Della Fina

Video Yönetmeni
Marina Sejmand

Kültür Ürünleri Danışma Hattı
444 53 53
Bu kitabı ve diğer tüm Boyut ürünlerini gönderim ücreti ödemeden adresinize teslim sipariş verebilirsiniz.

www.boyutstore.com

© 2010 Istituto Geografico De Agostini
© 2012 Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş.

Bu kitabın Türkiye'de her türlü yayın hakkı, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BOYUT KOLEKSİYON

Yayıncının Notu

Bülent Özükan

Arkeoloji Sırları

Dünyanın ne kadarını gezebiliriz? Görebildiğimiz yerlerin müzeleri ilginizi çekiyorsa ve tarihi ören yerlerini geziyorsanız, işte size çok özel bir kitap daha. Dünyanın dört bir köşesinden 100'e yakın arkeolojik alan. Binlerce yıl gün ışığına çıkmayı beklediler. Hititlerden Romalılara, Mayalardan İnkalara ve İstanbul'un 8500 yıllık tarihine kadar arkeolojinin sırları ve gizemli yolculukları... Size "dünyaları" ancak bu çok özel kitaplar verebilir. Toplam üç cilt ve 28 muhteşem DVD'de...

"Tarihe yolculuk hiç bu kadar keyifli olmamıştı " diyebileceğiniz özel bir serüven ilerleyen sayfalarda sizi bekliyor.

Özel kitaplar bir "tutku"dur. Karıştırması, dokunması ayrı bir haz verir. Konusu için seçilmişlerdir ama koleksiyonerin evinde bir "tablo" ya da "heykel" gibi seyredilir. Keyifli anlar kitap dostlarıyla birlikte paylaşılır.

Kitap okumak, kitapla bütünleşmek bazen aşk gibidir. Dokunması, mürekkebinin kokusu, sayfalarını keşfetmesi ayrı ayrı zevk verir. Sizi alır başka diyarlara, başka duygulara taşır. Öylesine heyecanlandırır ki, benliğinizi bir sonraki kitapla buluşma ihtirası kaplar. Her defasında belki de yeni bir sevgiliyle buluşma gibi...

Kendinize ve sevdiklerinize, kitap armağan etmelisiniz. Sizin duyarlıklarınızın izini taşıyan, sizi farklı kılacak kitaplar...

Boyut Koleksiyon Kitapları bu düşüncelerle hazırlandı. DÜN'ü (Geçmişin İzleri), BUGÜN'ü (Sanat/Tarih/Bilim/İnsan) ve BİZ'i (Osmanlı'dan Günümüze) üç ayrı dizide anlatıyor.

Bu özel kitaplar kolayca okunabilmesi için kitaplık-rahleleriyle birlikte evinize gönderiliyor. Boyut Koleksiyon Kitapları için özel olarak tasarlanan ve üretilen kitaplık-rahleler evinize nostaljik bir şıklık katacak. Ve koleksiyon kitaplarınızı, ilk günkü performanslarıyla gelecek kuşaklara değerli bir hazine gibi aktarabileceksiniz.

Türkiye'nin en değerli araştırmacı, yazar ve çevirmenleriyle hazırlanan Boyut Koleksiyon Kitaplarında ayrıca BBC, Dorling Kindersley, Guinti ve DeAgostini gibi dünyanın en büyük yayınevleriyle işbirliğine gidildi.

Başta Cambridge olmak üzere Edinburg ve Roma gibi önemli üniversitelerin destekleri sağlandı.

Koleksiyon Kitapların kağıtları da özel üretildi. Bazılarında döneminin özelliklerini yansıtan özel mürekkep ve yaldız baskılar kullanıldı. Ciltleri, heykel görünümünde sanat eserlerine dönüştürüldü.

Geçmişe ve insana ilişkin bugüne kadar öğrenebildiklerimiz ilgi alanınıza giriyorsa Arkeolojinin Sırları artık elinizde...

Boyut Koleksiyon Kitaplarına hoşgeldiniz...

Güzel kitaplar bir "tutku"dur.

ARKEOLOJİ SIRLARI 1 — ARKEOLOJİ SIRLARI 2 — ARKEOLOJİ SIRLARI 3 — KARYA'dan BODRUM'a

TARİH ATLASI — İSTANBUL HARİTALARI

SANAT ATLASI — BİLİM ATLASI

Koleksiyon Kitapların kağıtları da özel üretildi. Bazılarında döneminin özelliklerini yansıtan özel mürekkep ve yaldız baskılar kullanıldı. Ciltleri, heykel görünümünde sanat eserlerine dönüştürüldü.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BENZERSİZ BİR KAYNAK, OLAĞANÜSTÜ BİR KOLEKSİYON

ARKEOLOJİ ATLASI

I. CİLT

ARKEOLOGLAR 'GÜN IŞIĞINA' ÇIKARIRLAR. İNSANOĞLU İSE IŞIĞI İZLER. DÜNYANIN DÖRT BİR YANINDA ARKEOLOJİNİN AYDINLATTIĞI BİR SERÜVEN...

İstanbul'un Yeni Hazineleri
Theodosius'un Limanı, Yenikapı Batıkları, Yarımburgaz Mağarası, Fikirtepe Kültürü, Pendik-Temenye Höyüğü, Bathonea

Antik Mısır
Gize, Memfis, Teb

Antik Roma
Roma'nın Kökenleri, Monarşi ile İmparatorluk Arasında Roma

Antik Yunanistan
Girit, Atina, Mikenai ve Tiryns

Orta ve Güney Amerika
Chichén Itzá, Monte Alban, Cuzco

Orta Doğu
Ebla ve Mari, Petra, Uruk ve Ur

Roma Öncesi İtalya
Chiusi ve Orvieto, Volterra ve Pisa, Tarquinia ve Cerveteri, Veneto

Roma ve Romalıların Dünyası
Pompei

Tarih Öncesi Avrupa
Altamira, Lascaux, Stonehenge

Uzak Doğu
Ajanta, Mamallapuram, Sanchi

GÖRÜNTÜLER İLE GEÇMİŞE YOLCULUK

10 DVD

1- Pompei:Yeniden Keşfedilen Şehir
2- Atina: Batının İhtişamı
3- Etrurya Adında Bir Yer
4- Sonsuzluğa Adanan Piramitler
5- Görkemli Roma: Bir Imparatorluğun Başkenti
6- El Dorado Destanı
7- Aztekler: Bir Uygarlığın Anatomisi
8- Firavun Şehirleri
9- Kleopatra'nın Mısır'ı
10- İstanbul Kurtulacak mı? Yüzyılın projesi Marmaray saklı kalmış bir tarihi gün ışığına çıkarıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

II. CİLT

BİNLERCE YIL GÜN IŞIĞINA ÇIKMAYI BEKLEDİLER. YÜZLERCE YIL BİLGİYİ ARKEOLOGLAR İÇİN MUHAFAZA ETTİLER. ŞİMDİ DÜNYANIN HER BİR KÖŞESİNDE SİZİ BEKLİYORLAR.

Türkiye
Afrodisias, Aizanoi, Alacahöyük, Bergama, Çatalhöyük, Efes, Gordion, Göbekli Tepe, Hattuşa, Karatepe, Konstantinopolis, Miletos, Patara, Perge, Sagalassos, Termessos, Troya, Zeugma

Antik Mısır
Amarna, Feyyum, Abidos

Antik Yunanistan
Delphi, Epidaurus Tapınağı, Olimpia

Orta Amerika
Teotihuacan-Meksika, Tikal-Guatemala

Orta Doğu
Babil, Ninova-Irak

Roma Öncesi İtalya
Picenum, Samnium, Sardinya

Roma ve Romalıların Dünyası
Arles ve Nimes-Fransa, Merida ve Terraco-İspanya, Leptis Magna-Libya

Tarih Öncesi Avrupa
Brötanya-Fransa, Malta

Uzak Doğu
Mohenco-Daro ve Harappa-Pakistan, Şian

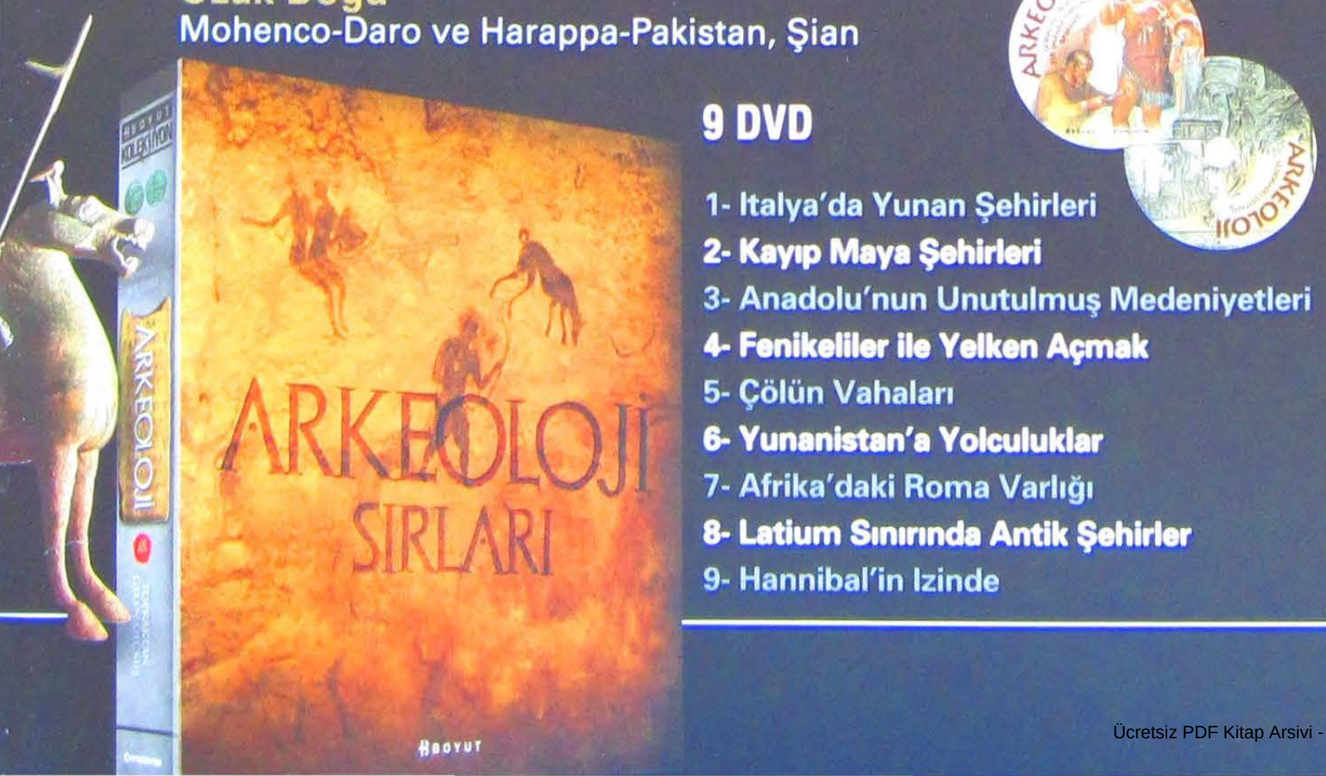

9 DVD

1- İtalya'da Yunan Şehirleri
2- Kayıp Maya Şehirleri
3- Anadolu'nun Unutulmuş Medeniyetleri
4- Fenikeliler ile Yelken Açmak
5- Çölün Vahaları
6- Yunanistan'a Yolculuklar
7- Afrika'daki Roma Varlığı
8- Latium Sınırında Antik Şehirler
9- Hannibal'in Izinde

III. CİLT

BUGÜNÜN GERÇEĞİ ONLAR İÇİN BİRER GİZEMDİ. ŞİMDİYSE ONLARIN YAŞAMI BİZLER İÇİN BİRER GİZEM.

Afrika
Turkana-Kenya, Omo Vadisi-Etiyopya, Tassili N'Accer-Cezayir

Antik Mısır
Ebu Simbel, Philae, İskenderiye

Antik Yunanistan
Aigai-Makedonya

Amerika Kıtası ve Okyanusya
Copan-Honduras, Avustralya, Machu Picchu-Peru, Cahokia-ABD, Rapanui-Şili

Orta Doğu
Kudüs-İsrail, Persopolis-İran, Kartaca-Tunus, Biblos ve Sur-Lübnan

Protohistorik Avrupa
Val Camonica, İskitler, Keltler

Roma Öncesi İtalya
Taranto, Sirakuza, Agrigentum, Paestum

Roma ve Roma Dünyası
Palmira-Suriye, Baalbek-Lübnan, Split-Hırvatistan

Uzak Doğu
Tang Hanedanlığı, Çin Seddi, Angkor-Kamboçya, Borobudur-Endonezya, Japonya

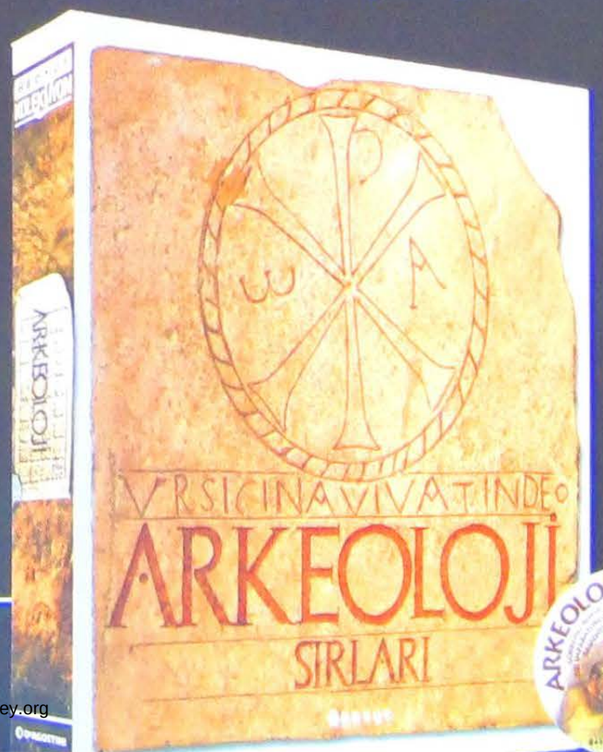

9 DVD

1- Batı'da Roma İzleri
2- Persepolis: Bir Imparatorluğun Kalbi
3- Deniz ve Rüzgâr Şehirleri
4- Minos Adası Sırları
5- Helenizmin Muhteşem Şehirleri
6- Apollon Tapınakları'na Ziyaret
7- Sicilya: Batıdaki Yunan Mirası
8- Iyonya'dan Notlar
9- Mikenler: Destansı Kahramanlar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

YOK OLMUŞ TOPLULUKLARIN İZLERİ 8

TARİHİ DEĞİŞTİREN BULGULAR
İSTANBUL 14-53
İSTANBUL'UN YENİ HAZİNELERİ 14
THEODOSİUS'UN LİMANI 20
YENİKAPI BATIKLARI 23
İSTANBUL'DA TARİH ÖNCESİ İZLER 37
KEHANETTEN DÜNYA BAŞKENTİNE 40

ROMA VE ROMALILARIN DÜNYASI
POMPEİ 55-70
KÜLLERİN SAKLADIĞI HAZİNELER 55
AŞK VE EVLİLİK: ROMALI AŞIKLAR 62
VEZÜV ALTINDA BİR GEZİNTİ 66
ARKEOMETRİ VE ARKEOMETRİK TANILAR 68

ANTİK YUNANİSTAN
GİRİT 71-86
TARİHİN MUHTEŞEM TANIĞI 71
İKTİDARIN MERKEZİ: MİNOS SARAYI'NIN GİZLERİ 78
FARKLI KÜLTÜRLERİN BULUŞTUĞU ADA 82
STRATİGRAFİK KAZI: YERİN ALTINI ÜSTÜNE GETİRİRKEN 84

ORTA DOĞU
PETRA 87-104
KAYALARA OYULMUŞ GİZEMLİ ŞEHİR 87
NABATİLER: ÇÖLDE GELİŞEN UYGARLIK 94
ÜRDÜN'ÜN ZENGİN MİRASI 100
BİLGİSAYAR ÇAĞINDA ARKEOLOJİK KAZI 102

ANTİK MISIR
MEMFİS 105-116
MISIR'IN ARKEOLOJİK GURURU 105
KRALLIK DOGMASI:
İKİ DÜNYANIN HÜKÜMDARLARI 108
TARİHTEKİ EN BÜYÜK YERALTI MEZARLIĞI 112
MISIR BİLİMİ: BİR BİLİM DOĞUYOR 114

ANTİK ROMA
ROMA 117-134
KENTİN KÖKENLERİ: ROMA KENDİ TARİHİNİ YAZIYOR 117
TANRILAR VE KAHRAMANLAR: ROMA EFSANELERİ 124
ROMA'NIN ÖTESİ: LATİUM VETUS 130
ARKEOLOJİDE ARAZİ VE ÇEVRE 132

TARİH ÖNCESİ AVRUPA
STONEHENGE 135-150
ASILI TAŞLARIN GİZEMİ 135
YILDIZLARIN ÖNEMİ; GÜNEŞ, AY, YILDIZLAR 142
İNGİLTERE, ANTİK WESSEX 146
ARKEOLOJİK TASLAK: HARİTA ÜZERİNDE KAZI 148

UZAK DOĞU
AJANTA 151-166
TANRININ EVRENLE BULUŞTUĞU NOKTA 151
BİR İNANIŞIN KÖKLERİ: BU DÜNYANIN KUTSAL ÇİLESİ 158
ORTA-BATI HİNDİSTAN, MAĞARALAR DİYARINDA BUDİZM 162
ARKEOSİSMOLOJİ: DEPREMİN PEŞİNDE ARKEOLOJİ 164

GÜNEY AMERİKA
CUZCO 167-184
CUZCO: DÜNYANIN GÖBEĞİ 167
İNKA DİNİ: MELANKOLİK BİR COĞRAFYANIN TANRILARI 174
GÜNEY PERU, İNKALARIN KUTSAL VADİSİ 180
ARKEOASTRONOMİ: ANTİK ÇAĞ İNSANLARININ
ÜZERİNDEKİ GÖKYÜZÜ 182

ROMA ÖNCESİ İTALYA
CHİUSİ VE ORVİETO 185-200
CENTİLMEN BİR KRAL 185
YAZININ YORUMLANMASI: ETRÜSK DİLİNİN GİZEMİ 192
ORTA ETRURYA, TOSKANA İLE UMBRİA ARASINDA 196
KENTSEL ARKEOLOJİ: ŞEHİRLERDE KAZI 198

ANTİK YUNANİSTAN
MİKENAİ VE TİRYNS 201-216
MİKEN UYGARLIĞI'NIN KEŞFİ 201
KUYUMCULUK TEKNİKLERİ: YUNAN ALTINI 208
ARGOLİS, UĞRUNA SAVAŞILAN TOPRAKLAR 212
TEKNOLOJİNİN NİMETLERİ: KARBON 14 214

ORTA DOĞU
URUK VE UR 217-234
FIRAT NEHRİ'NİN KIYILARINDA 217
BİR BULUŞUN HİKAYESİ; YAZININ DOĞUŞU 224
MEZOPOTAMYA: SÜMER ÜLKESİ 230
BULUTLARDAKİ SERÜVEN: HAVA FOTOĞRAFLARI 232

ANTİK MISIR
GİZE 235-252
FİRAVUN MEZARLIĞI 235
ÖLÜLER KÜLTÜ; ÖBÜR DÜNYADA YAŞAM 242
KEOPS'UN UFKUNDA 248
ARKEOLOJİNİN SİHİRLİ ALETLERİ 250

ANTİK ROMA
ROMA 253-270
MONARŞİ İLE İMPARATORLUK ARASINDA 253
XII LEVHA KANUNLARI; SÖZ UÇAR YAZI KALIR 260
KENTİN PLANI, SUR İÇİ 266
ARKEOZOOLOJİ: KEMİK KOLEKSİYONCULARI 268

TARİH ÖNCESİ AVRUPA
LASCAUX 271-286
MUCİZELER MAĞARASI 271
AVLAR VE AVCILAR: ÖLDÜRME ZAMANI 278
DORDOGNE, PALEOLİTİK ÇAĞIN KALBİ 282
YENİ ARKEOLOJİ: GEÇMİŞ BUGÜNE BENZER 284

UZAK DOĞU
MAMALLAPURAM 287-302
TAŞTAN MÜCEVHER 287
KÜLTLER VE DİNLER: HİNDUİZMİN KÖKENİ 294
DECCAN YAYLASI VE HİNDİSTAN 298
TARİHLENDİRME METODLARI: DOĞAL RADYOAKTİVİTE 300

ORTA AMERİKA
CHICHÉN ITZÁ 303-318
KUYUNUN DİBİNDEN ANILAR 303
MAYA DİNİ: İNSANİ, FAZLASIYLA İNSANİ 310
YUCATÁN, DENİZİN ORTASINDA OVA 314
ANTİKACILIK: ARKEOLOJİ DEMEDEN ÖNCE 316

ROMA ÖNCESİ İTALYA
VOLTERRA VE PİSA 319-332
TEPELERDEN DENİZE 319
ETRÜSKLERİN DİNİ VE ÖLÜLER KÜLTÜ 324
KUZEY ETRURYA, TOSKANA'DAKİ ETRÜSKLER 328
ETRÜSKOLOJİ: GİZEMLİ BİR HALKIN İZİNDE 330

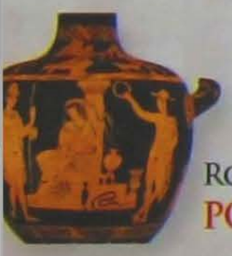

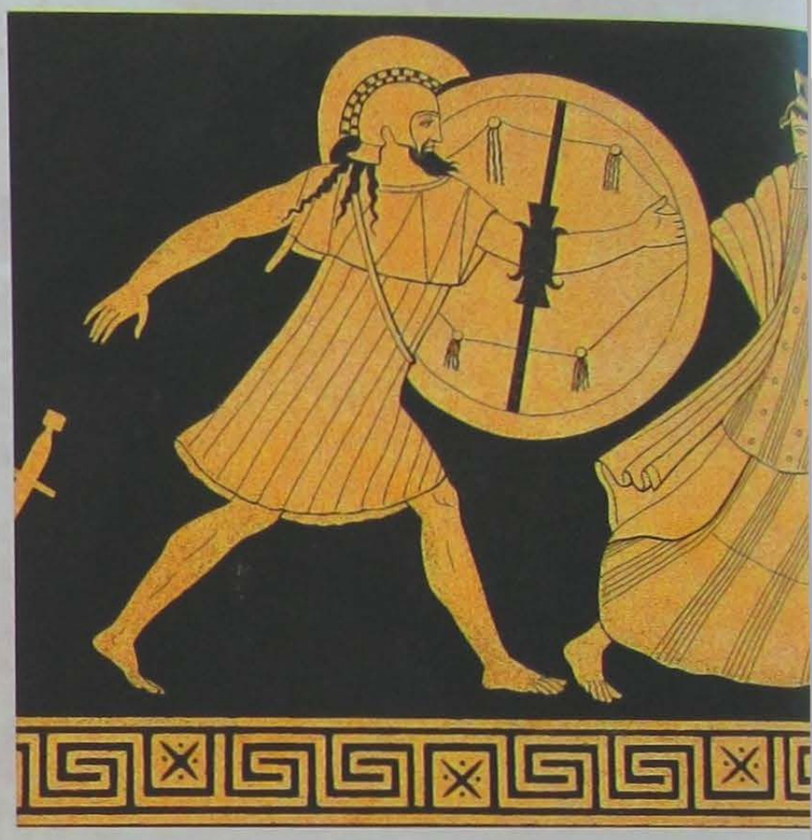

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

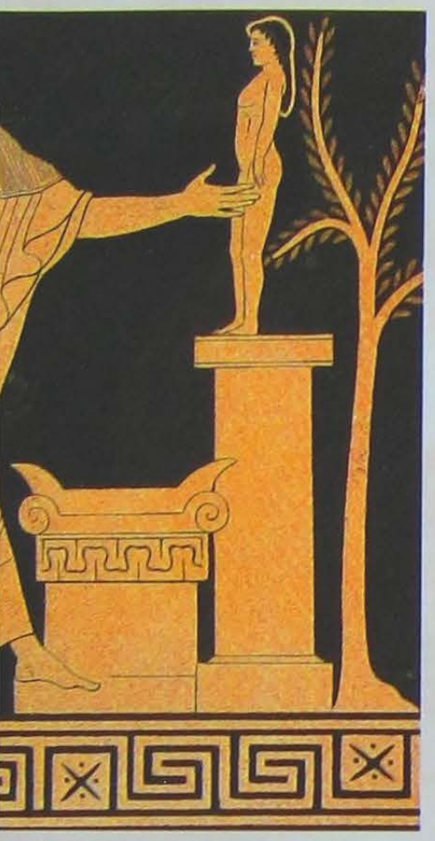

Antik Yunanistan

ATİNA 333-348

Akropolün Cazibesi 333
Takastan Ticarete: Al Gülüm Ver Gülüm Dünyası 340
Attika Bölgesi 344
Arkeolojide Kültür Kavramı 346

Orta Doğu

EBLA VE MARİ 349-364

Çağ Açan İki Keşif 349
Konuşan Tanıklar: Saray Arşivleri 354
Suriye'nin Binlerce Hazinesi 360
Yeni Yönelimler: Nicel Arkeoloji 362

Antik Mısır

TEB 365-382

Amon'un Kenti 365
Antik Mısır Mimarisi: Evrenin Aynası 372
Nil Vadisi, Afrika'nın İçlerine Doğru 378
19. Yüzyılda Mısır Bilimi 380

Roma Öncesi İtalya

TARQUİNİA VE CERVETERİ 383-400

Etrurya'nın Gizemleri 383
Etrüsk Ziyafetleri: Saray Sofralarının Sırları 390
Güney Etrurya: Nekropoller Ülkesi 396
Sualtı Arkeolojisi: Denizlerin Altındaki Hazineler 398

Tarih Öncesi Avrupa

ALTAMİRA 401-416

Altamira, Beş Yaşında Bir Kız ve Bizon 401
Prehistorik Çağda Yapı İşleri 406
Kuzey İspanya, Okyanus İle Pireneler Arasında 412
Yeni Eğilimler: Süreçsel ve Art-Süreçsel Arkeoloji 414

Uzak Doğu

SANCHİ 417-430

Taştan Anıtlar 417
Hint Mimarisi: Evrensel Ahenk Arayışı 422
Orta-Kuzey Hindistan, Kuzeyin Mücevherleri 426
Hint Medeniyeti Araştırmaları 428

Orta Amerika

MONTE ALBAN 431-446

Monte Alban'ın Piramitleri 431
Cenaze Ritüelleri: Ölülerin Yaşam Alanı 438
Orta Meksika, Oaxaca Bölgesi 442
Dendrokronoloji: Söz Ağaçlarda... 444

Roma Öncesi İtalya

VENETO 447-457

Karadeniz'den Yola Çıkanlar 447
Roma Öncesinde Tanrılar: İlk İtalya'da Din 452
Veneto Toprakları 456

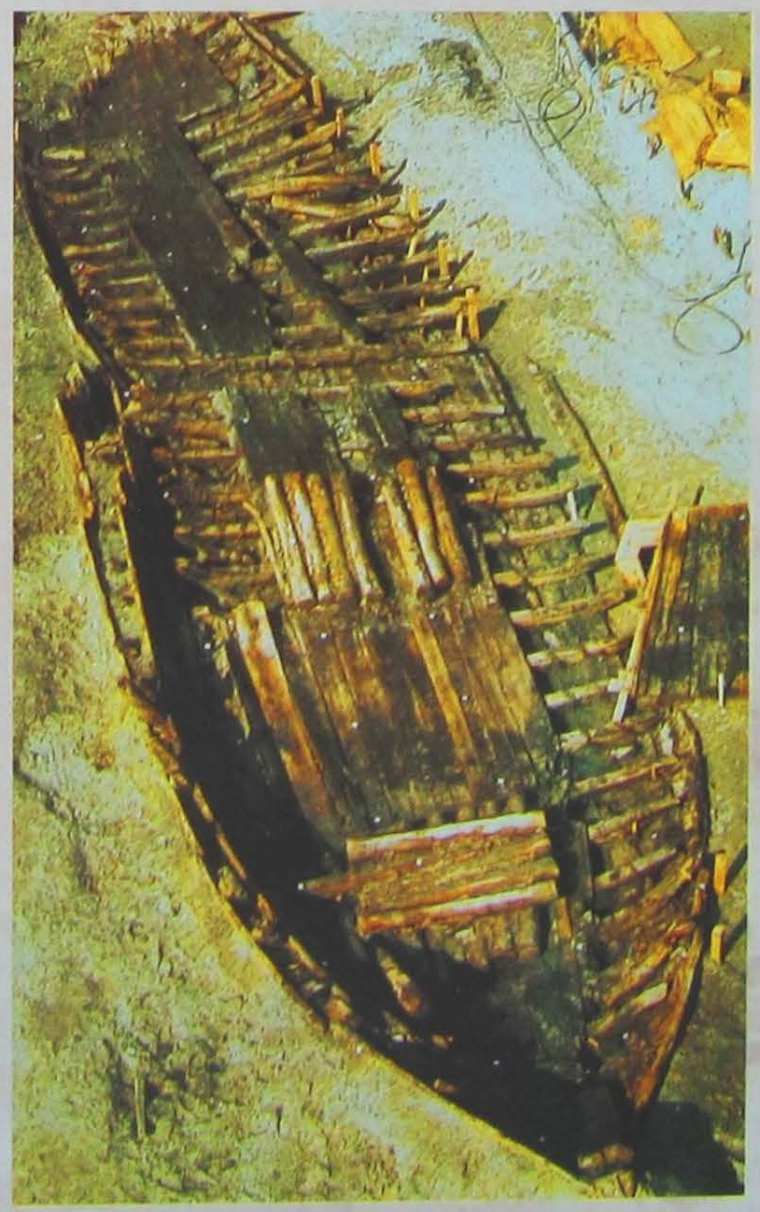

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YOK OLMUŞ TOPLULUKLARIN KALINTILARI

LÜTFÜ TINÇ

Tarihöncesi Ege'yi yıllar yılı incelemiş olan ünlü İngiliz bilim insanı George Thomsan, arkeolojinin yani kazıbilimin tarifini, tek bir cümlede, şöyle billurlaştırır: *"Kazıbilim, yok olmuş toplulukların maddi kalıntılarıyla uğraşır."* Gerçekten de, Konya Ovası'ndaki Çumra yakınlarında, Çatalhöyük kazılarına katılan genç bir arkeologun, kırık bir çömlek parçasının üzerindeki buğday tanesi kalıntısından ne tür sonuçlar çıkarabildiğini gördüğünüzde, bu tek cümlelik tanımı daha iyi anlarsınız. Üstelik George Thomson'dan bu yana gelip geçen yıllar, arkeoloji biliminin alt disiplinlerini geliştirerek ve teknolojinin getirdiği olanaklardan faydalanarak, *"kazı alanlarında 'mucizeler' yaratılmasına"* olanak sağlamıştır.

Ama şimdi biz, günümüzden çok daha gerilere gidip, önce "arkeoloji" sözcüğünün içindeki sırları bir gözden geçirelim: Yunanca kökenli *"arkeoloji"* sözcüğü, *"arkhaios"* yani *"eski"* ve *"logos"* yani *"bilim"* sözcüklerinin birleşiminden türemiş bir kavram olarak, Eski Yunan'da, dramatik mimiklerle eski efsaneleri canlandıran aktörler için kullanılmıştır.

Milat sonrasındaki ilk yüzyıllarda da süren bu kullanım, ilk kez, Jacob Spon'un çabalarıyla bugünkü anlamına kavuşmuştur. Lyon'a yerleşmiş Protestan biraileden gelen Jacques (Jacob) Spon (1647-1685), antika meraklısı ve koleksiyoncu bir doktor olarak, önce İtalya'da sonra da İstanbul'dan Çanakkale kıyılarına, Troya'ya ve oradan da Atina'ya uzanan bir güzergahta doğuya geziler yapmıştır. Spon'un 1678'de yayımladığı seyahat izlenimleri, 19. yüzyıl seyyahlarına referans olmuştur.

ARKEOLOJİ KAVRAMI NASIL ORTAYA ÇIKTI?

"Arkeoloji" kavramını ilk kez *"klasik geçmişin araştırılması"* anlamında kullanan Spon, antik dönemler tarihindeki "eksik noktaların", bilinmeyen sırların, o çağlardan kalan eserler, buluntular incelenerek açıklığa kavuşturulabileceğini dile getirir. Uzun bir dönem *"tarih biliminin hizmetinde"* sayılan arkeoloji, gerçekten birçok bilim dalıyla işbirliğine ihtiyaç duymuştur; tarih kadar, sanat tarihi, jeomorfoloji, botanik, antropoloji, etnoloji ve nümismatik gibi bilimsel disiplinler, arkeoloji ile işbirliğine girerler. Uygarlık tarihinin başlangıcından, yani insanoğlunun ilk aleti yarattığı eski çağlardan zamanımıza kalmış her eser, her buluntu, insan elinden çıkmış her araç-gereç, arkeolojinin alanının içinde yer alır. Böylece, eski kültür ve uygarlıkları, onlardan kalan maddi buluntulara dayanarak inceleyen arkeoloji bilimi, tanınmış arkeolog ve yazar Paul Bahn'ın deyimiyle, *"Sonsuz bir arayıştır, asla bir sonuç olamaz; gerçek bir varış noktası olmayan bir yolculuktur..."*

Paul Bahn'ın bu romantik tanımına itiraz etmek doğru olmaz; çünkü arkeoloji bilimi gerçekten uçsuz bucaksız bir çaba içindedir: Yalnızca bir kralın sarayı ya da görkemli bir tapınakla değil, sıradan ölümlülerin elinden çıkma bir çanak çömlekle ya da ustası asla bilinemeyecek bir dini heykelcikle ilgilenen arkeoloji bilimi, insanoğlunun geçmişindeki her isimsize projektörlerini çevirebilir. İşte Paul Bahn, bu anlamda haklıdır. Yani tarih, MÖ 1274'te Hititler ile Mısır arasında yapılan ve *"en fazla savaş arabasının kullanıldığı savaş"* diye anılan Kadeş Savaşı'yla ilgilenirken, arkeoloji de, isimsiz bir Hitit mezarından çıkan oyuncak savaş arabasıyla ilgilenir. Bu anlamda arkeoloji, uçsuz bucaksız bir alanın "en insani" sırlarını da kucaklar!

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

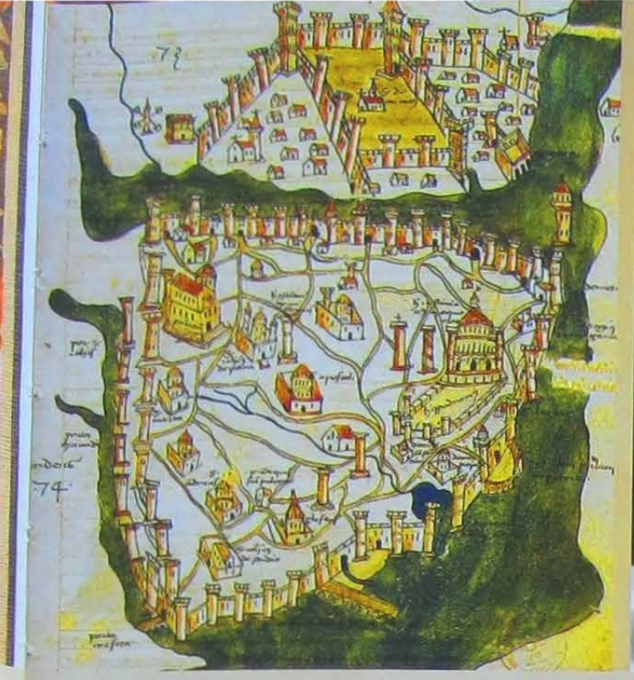

Arkeoloji bilimi, tarih öncesi dönemlerden antik çağlara, *"toprak olmuş"*, höyüklerde, tümülüslerde ortaya çıkarılmayı beklemiş uygarlıkların kültürlerini yorumlamanın, insanlarını tanıtabilmenin peşindedir. Arkeolojinin hedefi, ilk çağ insanını düşünceleriyle ve bunların sonucunda gerçekleştirdiği yapıtlarla günümüz insanına derinlemesine tanıtabilmek, onu anlamasına yardımcı olabilmektir. Bu amaçla, eski kültür kalıntılarını bulup ortaya çıkarmaya, tanımlamaya, aslına uygun bir biçimde tekrar kurarak ve yorumlayarak geçmiş kültürleri aydınlatmaya çalışır. Arkeoloji, eski çağlara ait insan topluluklarının yarattığı her ürünü toplar, sınıflandırır; bulunuş durumlarını ve yerlerini de göz önüne alarak sonuç çıkarır.

ARKEOLOJİ BİLİMİ NASIL DOĞDU?

Arkeoloji biliminin tarihçesine baktığımızda, yaradılışı gereği, merak duyduğu nesneleri toplama ve saklama eğilimine sahip olan insanoğlunun bu eğiliminin, büyük arkeolojik koleksiyonların, ardından da müzelerin doğmasında önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Aslında arkeoloji, bir bilim olarak, ilk kez 16. yüzyılda karşımıza çıkar. Ama arkeoloji bu olgunluğa ulaşana kadar, biz biliyoruz ki, Roma imparatorları, zengin Romalılar, imparatorluk topraklarının dört bir yanından getirttikleri antik buluntuları, özellikle de çok farklı dönemlerin heykellerini, malikanelerine yerleştirmişler ve bir anlamda, günümüz arkeolojik koleksiyonlarının öncüsü olmuşlardır...

Yine de arkeoloji bilimi, Rönesans Avrupa'sının çocuğudur. İtalya'da olsun, Fransa'da olsun, Rönesans dönemi hümanist düşüncesinin Antik Çağ sanatına, o çağların sanat eserlerine yönelmesi, Eski Yunan ve Roma sanatına duyulan ilginin artması, arkeolojiyi hızla bir bilimsel disiplin içine sokacaktı... Çok daha sonraları, 18. yüzyıl İtalya'sında Pompei ve Herculaneum antik kentlerinde yapılan kazılar, arkeolojinin gelişmesinde önemli roller oynayacaktı. Arkeolojinin bir metot oluşturarak bilimsel platforma oturmasına da, Alman bilim insanı J. J. Winckelmann (1717-1769) olanak sağlayacaktı. "*Arkeolojinin babası*" olarak adlandırılan Winckelmann, kendi dönemine kadar yapılan kazılar hakkında yazılar kaleme alacak; o güne dek, geçmiş kültürleri filolojiye dayanarak açıklayanların karşısında, kazıların ön plana geçirilmesini savunacaktı. Arkeoloji için, mitolojiden yararlanmasını da bilen Winckelmann'ın çabalarının ardından, bambaşka bir şahsiyet, Büyük Fransız İhtilali'nin parlayan yıldızı Napolyon Bonapart, 1789'daki Mısır Seferi sırasında, arkeoloji dünyasının büyük bir sırrının çözülmesini sağlayacaktı. Napolyon'un yanında Mısır'a götürdüğü bir bilim heyeti, bölgede arkeolojik kazılara girişecek ve bu arada, bir rastlantı sonucu bulunan Rosetta Taşı sayesinde, 1822'de Antik Mısır'ın hiyerogliflerinin esrarı çözülecekti... Bu dönemde, Eski Mısır yazısını çözen Jean-François Champollion gibi tutkulu bilim adamları kadar, Heinrich Schliemann gibi maceraperestler de arkeolojinin uçsuz bucaksız sahnelerinde boy gösterecekti. Yine bu dönemlerde, birçok büyük kazıda, arkeolojinin pek çok sırrı çözülecekti. Bu arada, sadece Troya değil, 1700'lerin sonları ve 1800'ler boyunca, Anadolu'nun bütün ören yerleri gezilip keşfedilecek ve arkeoloji dünyasına kapılarını açacaktı. 1846'da Rawlinson, Mezopotamya'nın çivi yazısını çözecek; 1900'lerin başında ilk kez sistemli bir kazı yöntemi gerçekleştirilecekti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

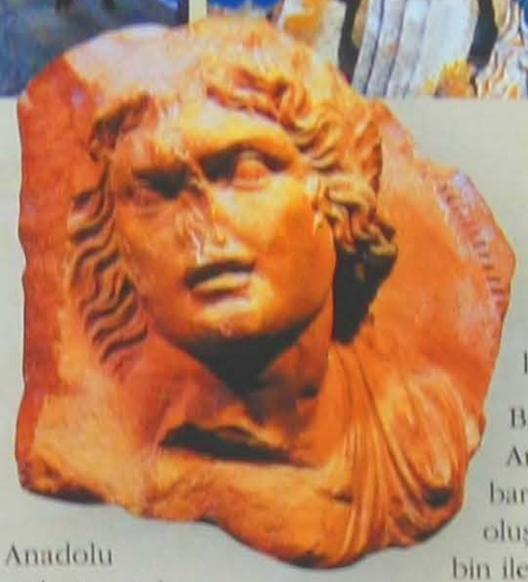

ANADOLU KAZILARININ ÖNEMİ

Arkeolojinin olgunlaşması, 1900'ler Batı dünyasının bu "yükselen" bilim alanında çalışan uzmanlarının, gözlerini Anadolu ve Orta Doğu'ya yöneltmelerine yol açtı. 1871'de H. Schliemann tarafından Troya'da gerçekleştirilen kazılar, arkeolojinin popülaritesini artırdı. Birinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilen kazılar, Anadolu'nun Doğu uygarlıklarıyla Batı arasında, özel ve önemli bir yere sahip olduğunu gösterecekti... Böylece, 20. yüzyıl arkeolojisinin en önemli alanlarından biri de Anadolu olacak; Hitit, Frigya ve Likya, Kilikya ile Urartu kültürleriyle insanlık, bu dönemde yüzleşebilecekti.

Bu eski uygarlıkların zenginlikleri bir bir ortaya çıkacak ve dünya tarihinin birçok noktası da, bu yeni arkeolojik bulgularla kesinlik kazanacaktı.

Batı dünyasının *"Küçük Asya"* diye de adlandırdığı Anadolu, bugün Türkiye nüfusunun yüzde 90'ını barındırır ve ülke topraklarının yaklaşık yüzde 97'sini oluşturur. Yüzölçümü, farklı hesaplamalara göre, 790 bin ile 756 bin kilometrekare dolaylarında olan ve Asya kıtasından batıya doğru uzanan bu devasa yarımadada, Balkanlar'dan gelip İran'a ulaşan genç dağ kuşağının bir parçası hakimdir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirlerine iyice yaklaştıkları bu kilit noktada Anadolu, Paleolitik Çağ'dan yani 2 milyon ile 10 bin yıl öncesinden başlayan bir zaman diliminde, birçok yerleşmeye sahne olmuştur. Anadolu'nun tarihi bir anlamda, göçebe kavimlerle kolonici toplulukların akınlarının, küçük devletlerin yükseliş ve çöküşlerinin tarihi olmuştur.

Celsus Kitaphği

Nemrut

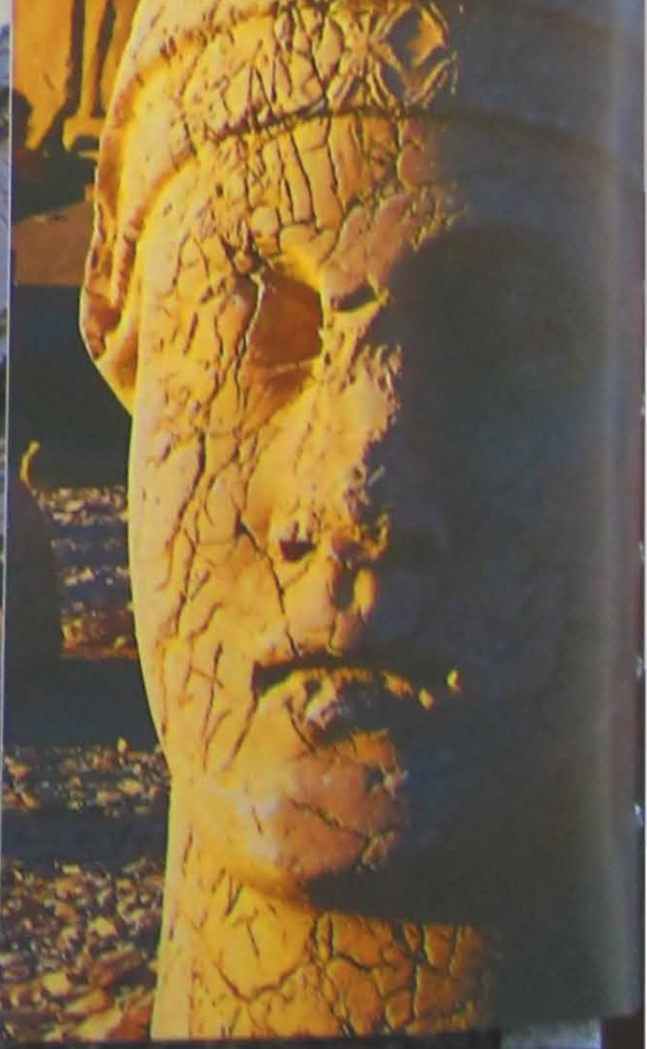

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ARKEOLOJİNİN DOĞUSU, BATISI...

Batı Anadolu'nun MÖ 1900 dolaylarında, I. Hitit Hanedanı'nın elinde bulunduğu, başkentlerinin de Kusura olduğu sanılmaktadır. İki yüzyıl sonra ülkeyi istila ettikleri anlaşılan Ari kavimlerin Hititlere en azından kendi dillerini benimsetmeyi başardıkları söylenebilir. MÖ 1600'lerde, merkezi Hattuşa *(bugünkü Boğazköy)* olan güçlü Hitit İmparatorluğu'nun yeniden ortaya çıktığı görülür. Hititler, Suriye'ye egemen olmak için Mısır firavunlarıyla ve Kargamış'ı *(Cerablus)* ele geçirmek için de, Asurlularla savaşırlar.

Hitit İmparatorluğu, Hint-Avrupa kökenli kavimlerce, büyük bir olasılıkla da, Eski Yunanlar tarafından yıkıldı. Çanakkale Boğazı'nı aşıp Avrupa'dan Asya'ya geçen bu kavimler, ellerinde yalnızca tunçtan silahlar bulunan Hititleri, demir silahlarıyla kolayca alt ettiler. Ege kıyılarında ve iç kesimlerinde birçok koloni kurdular. Zaman içinde, bu kolonilerden Frigya Krallığı (MÖ 750-546) doğdu. Bu krallığın izlerine, yöredeki taş mezarlarda, hisarlarda, kentlerde ve günümüze kalan destanlarda rastlamak mümkündür. Frigya'nın *(Phrygia)* başkenti Gordion, Sakarya Nehri ile Porsuk Çayı'nın birleştiği noktanın kuzeyinde, günümüz Ankara'sına 94 kilometre mesafedeydi. Yine bu yörelerde, Kütahya'ya 58 kilometre uzaklıktaki Aizanoi kentinde *(Çavdarhisar)* Frigler, dünyanın ilk borsasını kurmuşlardı. Kentin adı, efsanevi kral Arkas'ın Zeus'un su perisi Erato ile birleşmesinden doğan *"Azan"* isimli mitoloji kahramanından geliyordu... Günümüz dünyasında, Aizanoi'deki tapınak, *"Zeus tapınakları içinde dünyada en iyi korunan tapınak"* sıfatını taşımaktadır.

MÖ 8. yüzyılda, Kafkasya üzerinden gelen ve Asur kaynaklarında *"Gimirai"*, Tevrat'ta, *"Gimiraya"* diye adlandırılan, Eski Yunan kaynaklarında da, *"Kymmerio"* denilen Kimmerler, Frigya Krallığı'na saldırdılar. Başkent Gordion'u yağmaladılar. Batıya yönelerek Lidya'yı da tehdit eden Kimmerler, Lidya'nın *(Lydia)* Asur Krallığı ile işbirliği yapmasına rağmen başkent Sardes'i ele geçirdiler; Ege Denizi kıyısındaki Efes'i, Menderes Magnesia'sını, Myos, Priene, Lebedos, Melia ve büyük bir olasılıkla da, Miletos'u yağmaladılar. MÖ 630'dan kısa bir süre sonra ünlü önderleri Dugdamme'nin Kilikya bölgesindeki bir savaşta ölmesi, Kimmerler'in Anadolu'daki etkinliklerine son verdi.

Mısır firavunu II. Ramses

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

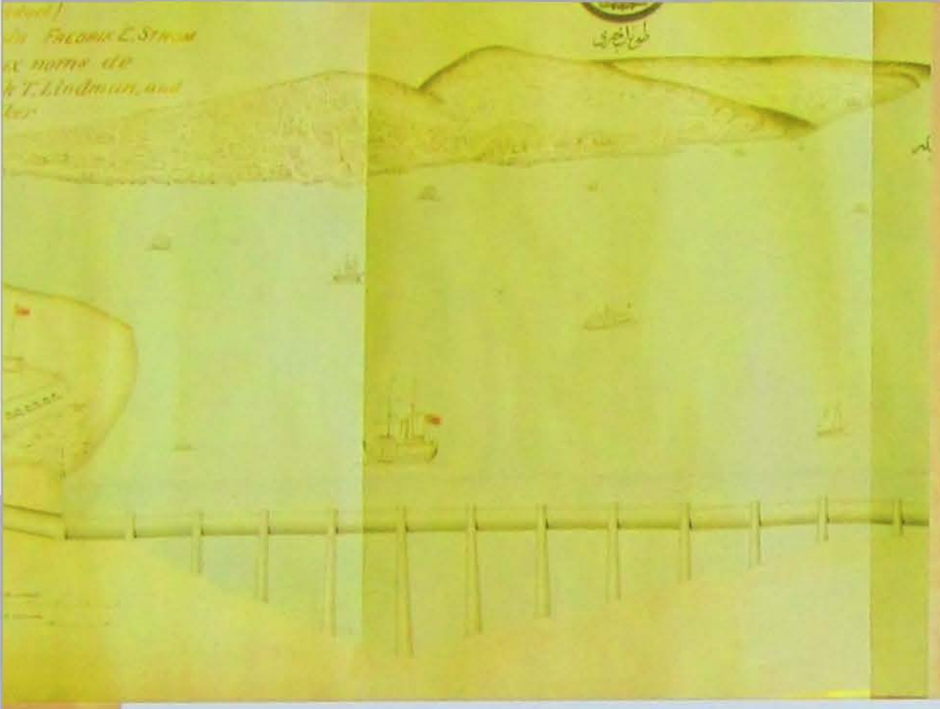

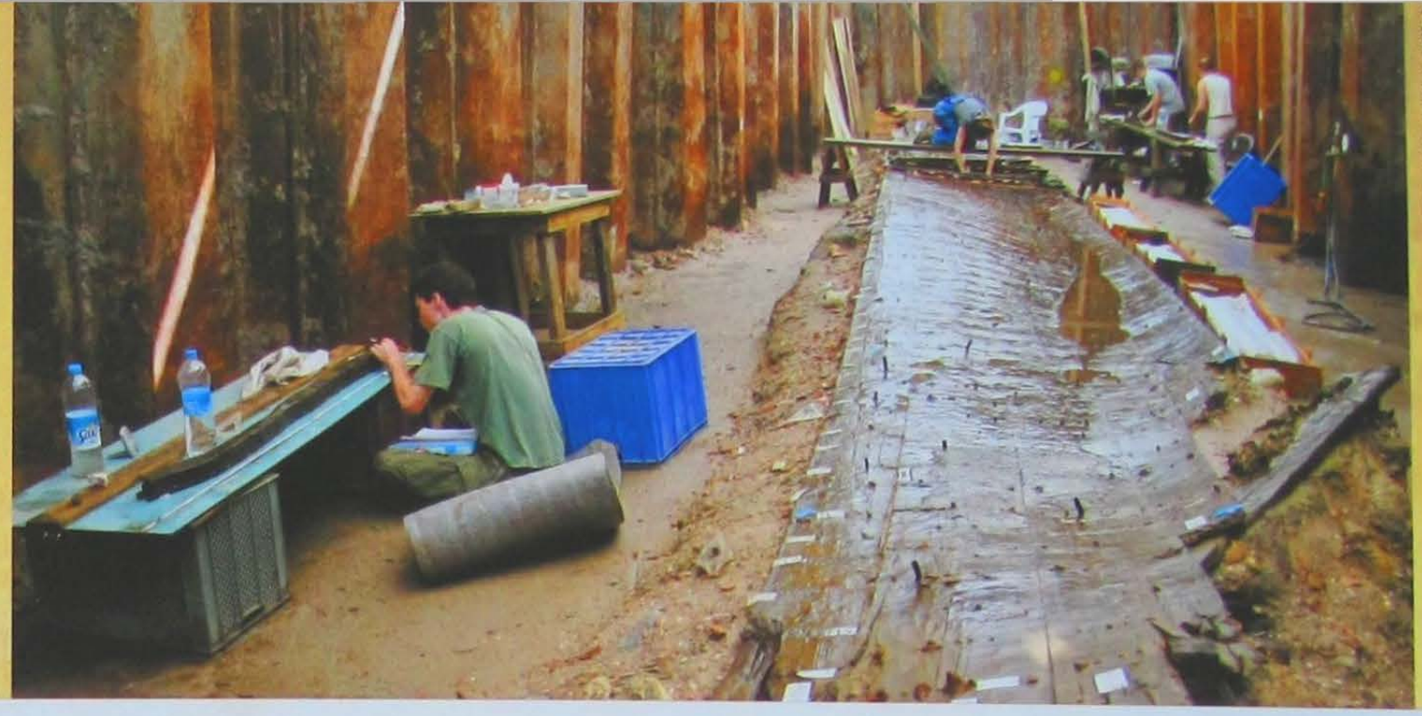

Amerikalı yazar Robert Ervin Howard'ın fantastik çizgi roman kahramanı olan Conan, bir Kimmer savaşçısıdır.

Frig kalıntıları üstünde, merkezi Sardes olan Lidya Krallığı kuruldu (MÖ 600'lerin başı). Son Lidya kralı Kroisos (MÖ 560-546) sınırlarını Kızılırmak'a kadar genişletti ve Ege kıyısındaki Yunan kolonilerine boyun eğdirdi. Bu zengin ve gelişmiş kentler, Trabzon'dan Rodos'a kadar, Karadeniz'den Ege kıyılarına, bir yerleşim birimleri zinciri oluşturmaktaydılar. Ancak bir birlik oluşturamayacak kadar birbirlerini kıskandıkları ve direnişe girişemeyecek kadar rahatlarına düşkün oldukları için, Lidya'ya kolayca teslim oldular.

Lidya Krallığı'nın merkezi Sardes, *"Büyük Kyros"* diye de anılan Pers İmparatoru II. Kyros tarafından MÖ 546'da ele geçirilecek ve Lidya kentleri, hiçbir direniş göstermeden Pers egemenliğini kabul edeceklerdi... Pers yönetimi sırasında Anadolu, *"satraplık"* adı verilen dört yönetim bölgesine ayrılacak; ama Yunan kentleri Yunanların yönetimine bırakılacaktı. İç kesimlerdeki toplulukların başında da yerel hükümdarlarla yönetici rahipler kalacaktı. Pers İmparatoru Darius'un, Asya'daki Yunanların yanı sıra, Avrupa Yunanlarını da egemenlik altına alma planı, Yunan-Pers Savaşları'nı başlatacaktı. Bu savaşlar, MÖ 334'te Büyük İskender'in Anadolu'ya girişiyle noktalanacaktı. İskender'in ölümünden sonra, Anadolu'nun kaderini onun önde gelen komutanları tayin edecek; bu arada, Mısır'daki Ptolemaios Hanedanı da, Akdeniz kıyılarına egemen olacaktı.

MÖ 519'dan itibaren I.Darius ve halefleri tarafından geliştirilen Persepolis şehrine bakan sütunun üzerinde duran bir grifon başı. Yapılar sütunlu devasa dinleyici salonları içeriyordu ve daha küçük kraliyet sarayları taştan ve kerpiç tuğladan inşa ediliyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

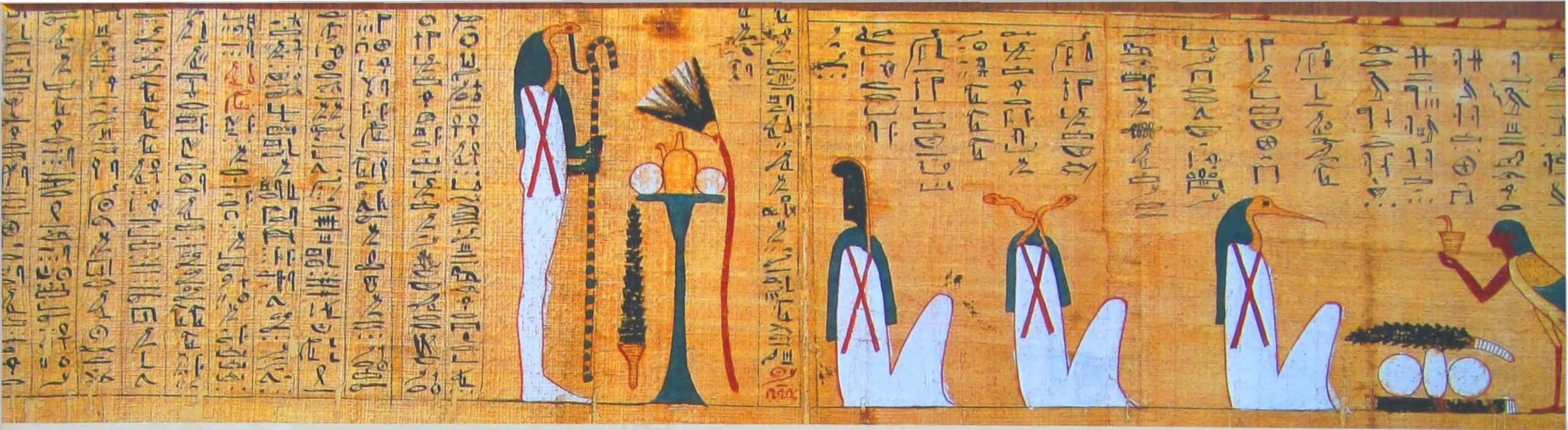

Bu Roma mozayiği atı Bucephalus üzerindeki İskender'i MÖ 333'ta İssus'ta Perslerle savaşırken gösteriyor. Ordusunun önünde savaşan İskender kendisininkinin üç misli büyüklükte ordularla savaşmasına karşın hiç yenilmedi.

BÜYÜK İSKENDER DÖNEMİNİN DÜNYASI

MÖ 283'te Pergamon'da *(Bergama)*, Bakırçay'ın geçtiği ovanın kuzeyindeki sarp kayalıklarda kurulan küçük bağımsız krallık, bir buçuk yüzyıl ayakta kalmayı başaracaktı. Tarihte adı ilk kez, Xenophon'un *"On Binlerin Seferi"*nde (MÖ 400-399) geçen Bergama Krallığı, Helenistik Dönemi'n en parlak merkezlerinden biri olacak ve dünyanın en dik tiyatrosunun yer aldığı kent, İncil'de sözü edilen yedi kiliseden birine de sahip olacaktı. Bithynia bağımsız bir monarşi haline gelirken, Kappadokia ve Paphlagonya da yerel hükümdarlarca yönetilen ve Bithynia'ya haraç ödeyen eyaletlere dönüştü. Daha güneyde Selevkoslar birer ticaret merkezi olan Antiokheia *(Antakya)*, Apamenia, Attaleia *(Antalya)* ve Laodikeia gibi kentler kurdular. Bu kentlerin bazıları sonradan, Anadolu'nun Helenleştirilmesinde ve Hıristiyanlığın yayılmasında önemli bir rol oynadılar. Daha sonraki dönemlerde Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girecek ve Batı Anadolu'yu da içine alan *"Asia"* adlı ilk Roma eyaleti de MÖ 133'te kurulacaktı.

İşte bu topraklarda yapılan arkeolojik kazılar elbette, İtalya'da ya da Girit'te, Eski Mısır'da yapılan kazılar kadar zengin eserler ortaya çıkartacak, *"bu eserlerin arkeologlara aktardıkları sırlar"* tarihçileri de yeni bulgulara doğru yönlendirebilecekti.

Sadece tarih mi?.. İonia, Karia, Lykia, Pamphylia ya da Kilikya'nın antik kentlerinde, yeryüzüne çıkarılan yapılar, gün yüzü gören heykeller, sanat dünyasını da etkileyecekti elbette. İşte tüm bunlar, arkeolojinin attığı adımlarla oluyordu!..

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İSTANBUL'UN YENİ HAZİNELERİ

NEZİH BAŞGELEN

ÖYLE BİR KENT Kİ, HEM DÜNYANIN EN ESKİ, HEM DE MODERN ZAMANLARIN EN ÖNEMLİ METROPOLLERİNDEN BİRİ. YENİKAPI KAZILARINDA GÜN IŞIĞINA ÇIKARILAN BULUNTULAR, TARİHİ YARIMADANIN 400'LÜ YILLARA UZANAN DEVASA LİMANINI VE DÜNYANIN EN BÜYÜK BATIK GEMİ GRUBUNU ORTAYA ÇIKARMAKLA KALMADI, YERLEŞİM TARİHİNİ DE GÜNÜMÜZDEN 8.500 YIL ÖNCESİNE TAŞIDI.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kazı alanında taşıdığı amforalarla bulunan Yenikapı 12 batığı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AVANT-PROJET D'UN PONT-TUNNEL IMMERGÉ

TRAVERSANT LE BOSPHORE ENTRE CONSTANTINOPLE ET SCUTARI POUR

PAR S PRÉAULT INGÉNIEUR C

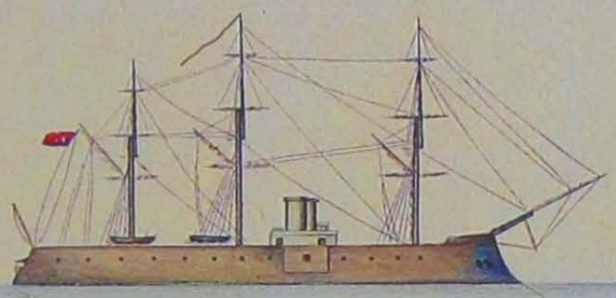

Profil en long et installation générale du raccordement

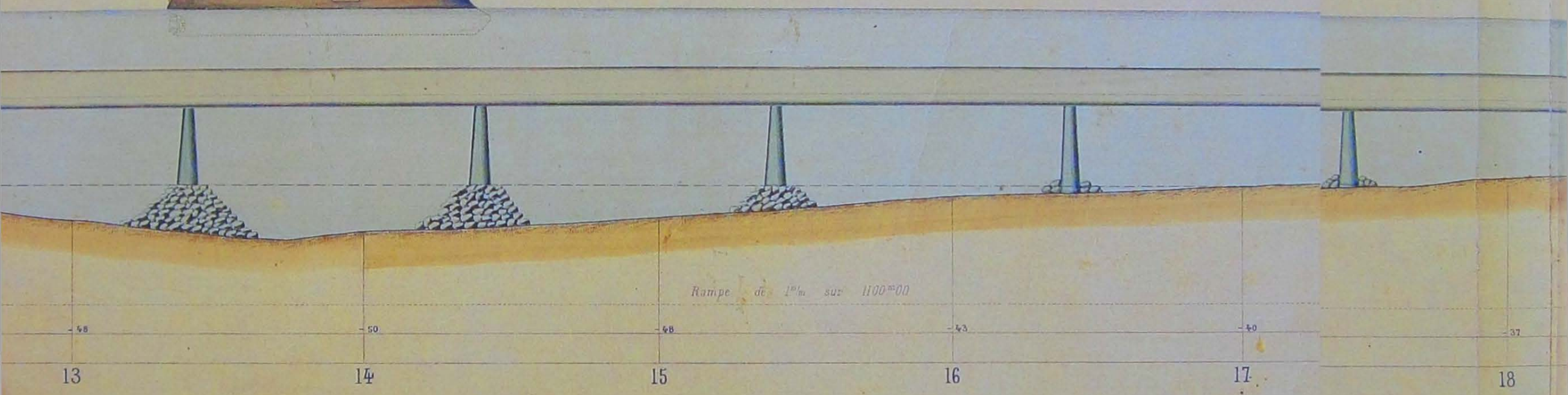

Coupe des tunnels d'accès

10 m/m p. m

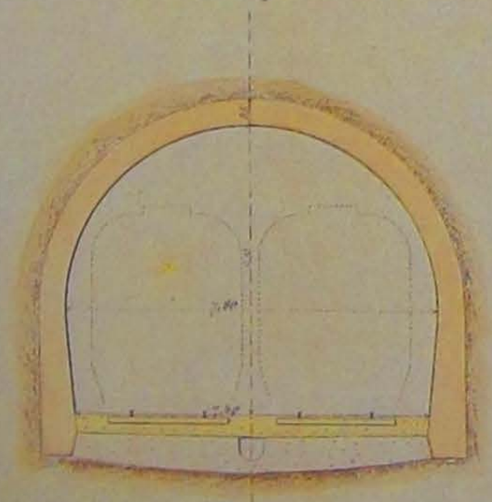

Coupe sur les digues.

10 m/m p. m

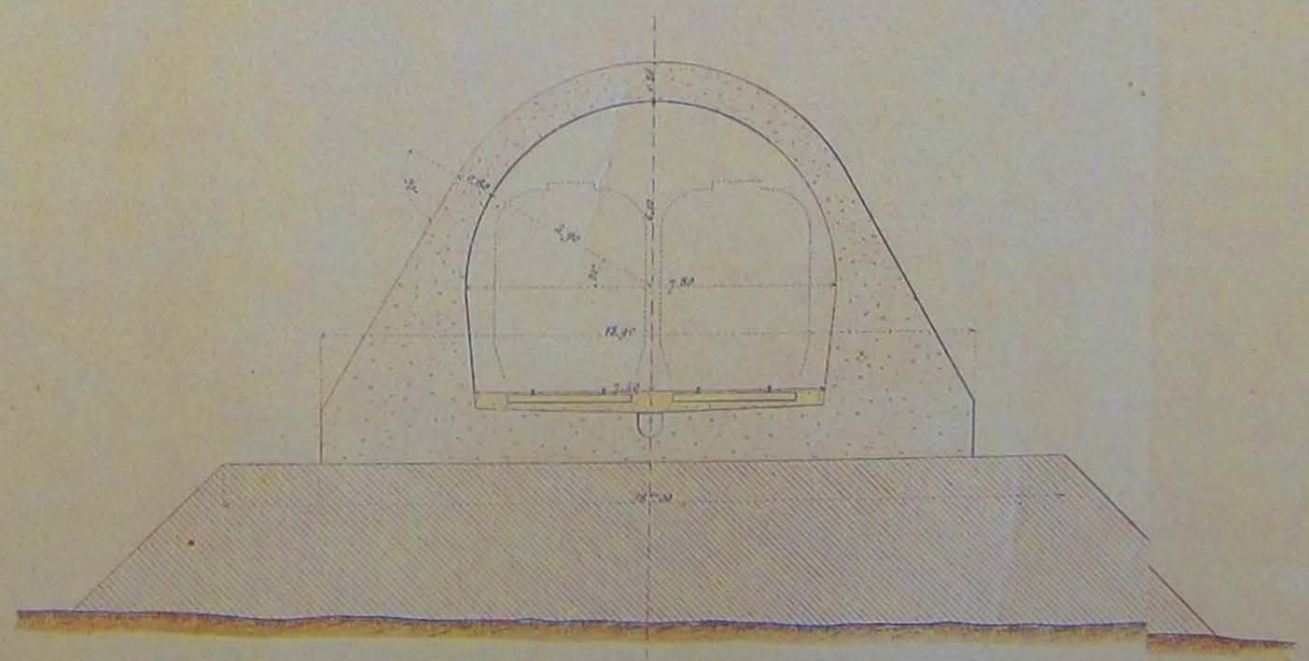

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

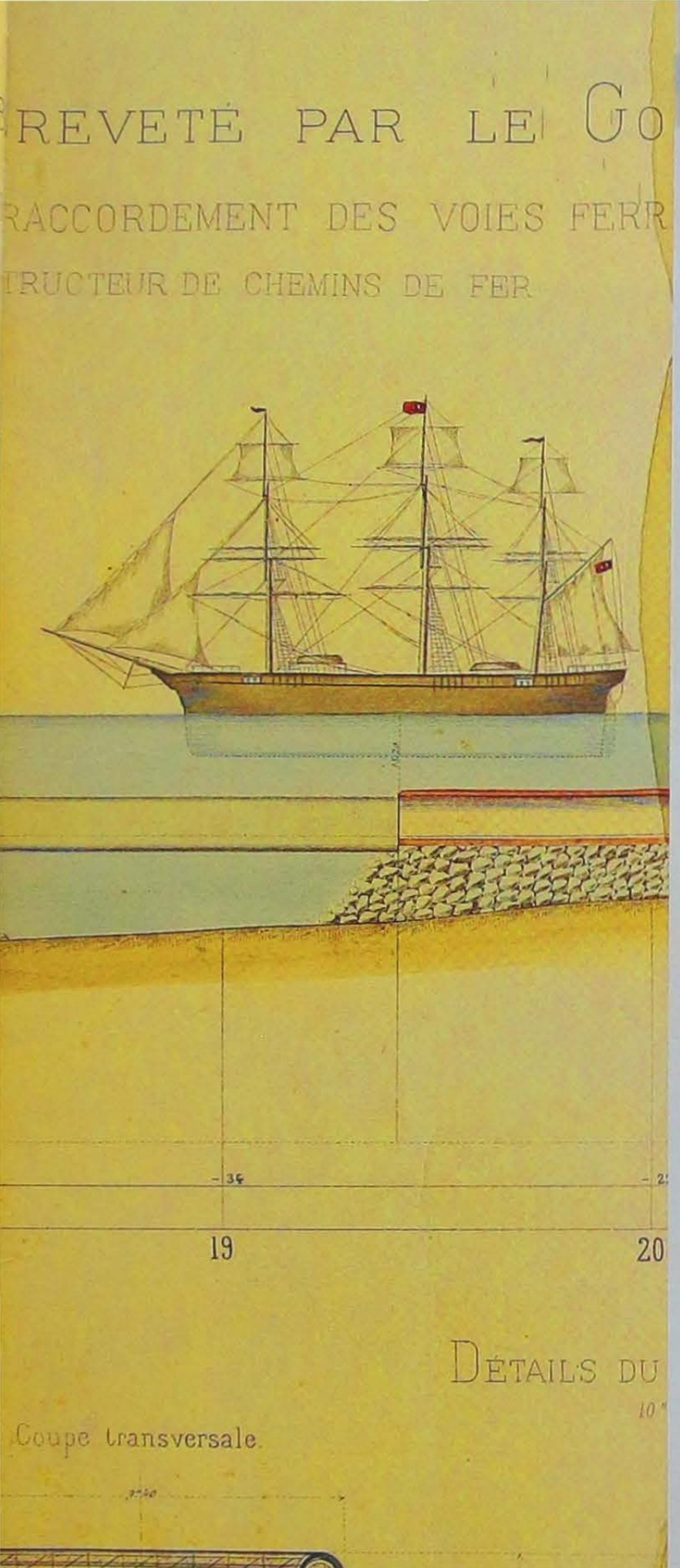

Dünyanın en geniş Antik batık grubunun bulunduğu Yenikapı Batıkları kazıları ve gerek Marmaray, gerekse metro çalışmaları sırasında ortaya çıkan buluntular sayesinde İstanbul'un tarihiyle ilgili yepyeni bir sayfa açıldı.

Türkiye'nin bugüne kadar gerçekleştirdiği en büyük raylı toplu ulaşım ağını oluşturan Marmaray ve Metro projeleri, İstanbul'un Asya ve Avrupa yakasındaki demir yolu hatlarını İstanbul Boğazı'nın altından geçen bir tüp tünel ile birbirine bağlamaktadır. İstanbul'un Yedikule semtinde yeraltına giren Rumeli demir yolu hattı, yeni yapılan yeraltı istasyonları; Yenikapı ve Sirkeci boyunca ilerleyerek, Sarayburnu'ndan Boğaz'ın altına girmekte ve Anadolu yakasındaki diğer bir istasyon olan Üsküdar'a ulaşmaktadır.

Bu proje bağlamında İstanbul'un Asya yakasında Üsküdar Meydanı'nda, Tarihi Yarımada'nın içinde Sirkeci ve Yenikapı istasyon alanlarında, ilgili Koruma Kurulu'nun kararları doğrultusunda, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından arkeolojik kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. 2004 yılından itibaren geniş katılımlı kazı ekipleri tarafından yürütülen bu kurtarma kazıları sırasında bulunan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları İstanbul'un tarihine ve kent arkeolojisine önemli katkılar sağlamış, bilinenlerin ötesinde şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır

Üsküdar Meydanı'ndaki aç-kapa istasyonu kurtarma kazıları.

YENİKAPI LANGA'DAKİ ARKEOLOJİK KAZILAR

Marmaray Yenikapı Kurtarma kazıları, Osmanlı İstanbul'unun ünlü Langa (Vlanga) Bostanları'nın olduğu alanda yapılmıştır. İstanbul'un tarihi topografyasının bu tanınmış köşesinin "dışarısı" anlamına gelen adının ilk kez 12. yüzyılda kullanılmaya başlandığı sanılmakta, I. Andronikos Komnenos'un (hd 1183-1185) bu yörede bir köşk yaptırdığı ve 13. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgeye Yahudilerin yerleştirildiği bilinmektedir.

İstanbul'un fethinden sonra, Langa'nın sur içindeki bölümü Küçüklanga Bostanı, sur dışı bölümü ise Büyüklanga Bostanı olarak anılmıştır. 15. yüzyılda Büyüklanga Bostanı'nın doğusu ve batısı da duvarlarla çevrilmiş ve 16. yüzyılda yeni bir sur daha yapılmıştır. Üzerinde bugün sahil yolunun, demiryolunun yer aldığı bölümü ise daha sonraları denizin doldurulmasıyla elde edilmiştir.

Burada 2004-2011 arasında dört ayrı bölgede, 58 bin metrekarelik alanda yapılan kazılarda, özellikle Namık Kemal Caddesi ile bu caddenin doğusunda bulunan Mustafa Kemal Caddesi arasında, güneyde, tren yoluyla sınırlanan kesimde İstanbul'un MS 4. ile 7. yüzyıl arasındaki en büyük ticari limanı olan Theodosius Limanı gün ışığına çıkartılmıştır.

İmparator I. Theodosius sikkesi (MS 379-395).

THEODOSİUS LİMANI (PORTUS THEODOSİACUS)

Portus Theodosiacus (Theodosius Limanı) olarak bilinen bu görkemli tesis, Doğu ve Batı Roma'yı birlikte yönetmiş son imparator olan I. Theodosius (hd. MS 379-395) tarafından yeni başkentin büyüyen ihtiyaçlarını karşılamak için Lykos (Bayrampaşa) Deresi'nin döküldüğü geniş, girintili koyda yaptırılmıştır. Limanın doğu tarafında bulunan *horrea Alexandrina* ve imparatorun adını taşıyan *horreum Theodosianum* gibi depolama binalarından anlaşıldığı gibi, burası

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

60 bin metrekarelik bir alana yayılan kazı alanının hava fotoğrafı.

Yenikapı kazı alanının batısındaki 100 ada olarak isimlendirilen II. Bölge ile bu bölgenin doğusunda kalan III. Bölgede sürdürülen kazılarda ortaya çıkan mimari kalıntılar.

Yenikapı Neolitik yerleşimi kaplarından örnekler.

İskenderiye'den ve diğer merkezlerden İstanbul'a gemilerle taşınan tahıl ve diğer ihtiyaç maddelerinin depolanıp dağıtıldığı büyük bir ticari limandır.

Mısır'ın Hz. Ömer (h. 634-644) döneminde 641'de fethi ve Hz. Osman (h. 644-656) döneminde 647'de İskenderiye'deki Bizans donanmasının saf dışı kalmasıyla Mısır'dan İstanbul'a yapılan zahire sevkiyatı sekteye uğramış, buna bağlı olarak Yenikapı'daki liman da zamanla aktivitesini kaybetmiştir.

Doğal bir koyun güney tarafına, doğudan batıya uzanan bir dalgakıranın yapılmasıyla oluşturulan limanın girişinde, gözetlemeye yarayan büyük bir kulenin varlığı da kalıntılarıyla saptanmıştır.

10. yüzyılda buradaki İskenderiye silosunun (*horrea Alexandrina*), o dönemde İstanbul'un kullanılan tek silosu olduğu da kaynaklardan bilinmektedir. Limanın 7. yüzyıldan itibaren Lykos (Bayrampaşa) Deresi'nin taşıdığı mil ve artıklarla dolmaya başladığı, 11. yüzyıla kadar ufak gemiler tarafından kullanabildiği ve 13. yüzyıldan itibaren tamamen dolarak devre dışı kaldığı düşünülmektedir.

Yenikapı kazı alanının batısında, 100 ada olarak isimlendirilen II. Bölge ile bu bölgenin doğusunda kalan III. Bölge'de sürdürülen kazılarda farklı devirlere ait çok çeşitli mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Buradaki kazılar mendirek, rıhtım ve iskele ile limanın genel yapısı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu alandaki çalışmaların son bulmasından sonra, ilgili Koruma Kurulu bulunan kalıntıların kaldırılmaması, Atina ve Roma metrosunda ilgi ile izlenen uygulamalarda olduğu gibi yerinde korunmasının gerekliliği yönünde karar vermiştir.

YENİKAPI NEOLİTİK DÖNEM YERLEŞİMİ

Yenikapı kazı alanında, Theodosius Limanı taban dolgusu altına inildiğinde, bugünkü deniz seviyesinden yaklaşık -6,30 metre aşağıda Neolitik Dönem'e ait yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bu şaşırtıcı bulgular İstanbul kentinin tarihsel yarımada üzerindeki yerleşim tarihini genel kabul gören MÖ 7. yüzyıldaki Megara kolonisinden yaklaşık 5800, günümüzden ise yaklaşık 8500 yıl geriye taşımıştır.

Neolitik Çağ'a tarihlenen, dal-örgü mimariye ait mekanların içinde ve çevresinde toplanan çok sayıdaki çanak çömlek parçası, İstanbul bölgesinin Neolitik toplulukları olarak adlandırılan ve 1900'lerin başından itibaren bulgularıyla bilinen "Fikirtepe Kültürü" ile Yarımburgaz-4 evresiyle yakın benzerlik göstermektedir.

Bu kültür, ders kitaplarında "Cilalı Taş Devri", bilim dünyasında Neolitik Çağ ya da İlk Tarımcı Köy Toplulukları olarak adlandırılan dönemi temsil etmektedir. İstanbul çevresinde yaklaşık olarak MÖ 6.600-5800 arasına tarihlenen Fikirtepe Kültürü, bu ilk tarımcı kültürün Anadolu'dan Avrupa'ya aktarılmasını yansıtması açısından önemlidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

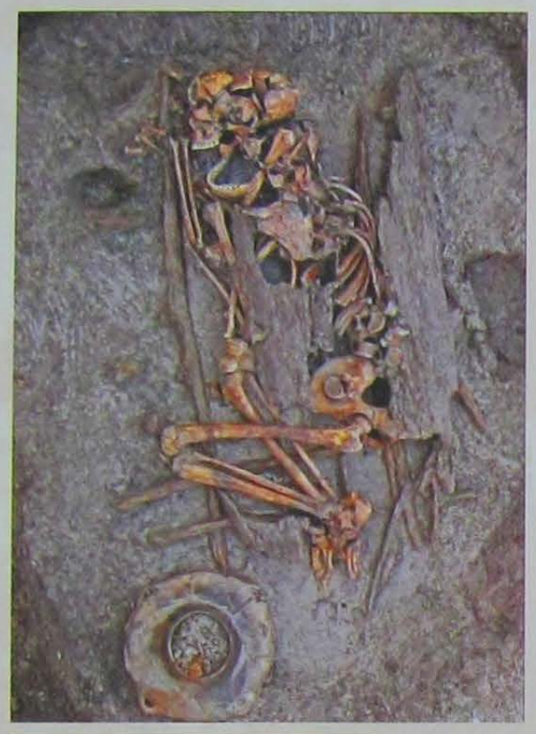

Yenikapı Neolitik yerleşimi çoklu gömü.

Yenikapı 16 kadırga batığının genel görünümü.

Bu açıdan Yenikapı Neolitik eserleri, İstanbul kadar Avrupa kıtasının yerleşim tarihi açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Üzerinde kalın bir deniz dolgusu bulunan Yenikapı Neolitik Çağ yerleşmesi, Marmara Denizi'nin zaman içerisinde geçirdiği değişikliklerle birlikte değerlendirilmektedir. Yerleşmenin, tahminen Marmara'nın henüz tuzlu su ile buluşmadığı dönemde ana kıyıya da çok uzak olmayan, Bayrampaşa (Lykos) Deresi'ne inen teraslarda kurulduğu düşünülmektedir. Çanakkale Boğazı'ndan Marmara Denizi'ne girmeye başlayan tuzlu ve daha sıcak sularla yükselmeye başlayan deniz seviyesi nedeniyle bu yerleşimin terk edildiği anlaşılmaktadır.

Yenikapı'da Neolitik Dönem ölü gömme uygulamalarında ilk grup, iki adet gömüt ile temsil edilmektedir. 12 Gömüt 1, dört farklı bireye, Gömüt 2 ise en azından iki farklı bireye aittir. İkinci grubu oluşturan ölülerin yakıldıktan sonra kalan kül ve kemiklerinin pişmiş toprak çömleklerin içine konarak gömülmesi uygulamasını gösteren 7 adet ölü külü kabı bulunmuştur. Yakılan ölülerin kül ve kemiklerinin konulduğu çömleklerden oluşan bu kremasyon mezarların Yenikapı kazılarında ortaya çıkarılması bu dönem arkeolojisi açısından çok önemlidir ve şimdilik bilinen en eski örneklerdir. Diğer neolitik buluntular arasında yer alan bezemeli kaplar, tahtadan mızrak, yay ve kürek de ilginç eserlerdir.

Yenikapı'da bulunan Neolitik yerleşimin kalıntıları İstanbul'u dünyanın en eski metropollerinden biri konumuna getirmiştir. Yenikapı'da antik Theodosius Limanı kalıntıları altında saptanan, son 10 bin yıl içinde depolanmış çökel istif Marmara Denizi'nin geçirdiği ortam değişimlerini ve kültürel tarihçesini yansıtması açısından çarpıcı sonuçlar vermiştir. Yenikapı kazı alanı, Marmara Denizi'nin son 12 bin yıllık Holosen Dönemi ile ilgili bilgilerin zenginleşmesi ve boşlukların doldurulması açısından da son derece önemli bilgiler sağlamıştır.

YENİKAPI'DA BULUNAN BATIK GEMİLER

Yenikapı kazı alanında, 2011 başına kadar ele geçen toplam 36 adet batık gemi kalıntısı dünyada bugüne kadar toplu olarak bulunmuş en büyük batık gemi grubunu oluşturmaktadır. En son bulunan 36. tekne Marmaray dışında Yenikapı'da TEİAŞ trafo binasının yapımı sırasındaki temel kazısında çıkmıştır. Bu alan Sahil yolu ile Yenikapı kazı alanının, sahil girişi arasındaki Shell benzin istasyonu arasında kalmaktadır. Kazı alanında 2011 yılının Haziran ayında ortaya çıkartılan Yenikapı 35 adlı batık ise bugüne kadar bulunanlar arasında çok özgün bir yere sahiptir. Mevcut uzunluğu yaklaşık 15 metre, genişliği ise 5 metre olan batık, bu boyutlarıyla antik limanda bulunan en büyük kargo gemilerinden biridir. Ahşap özellikleri açısından, bulunan en sağlam örneklerden biri olan batığın taşıdığı değişik tiplerdeki amforalara dayanılarak MS 4.-5. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Genelde MS 6.-11. yüzyıllar arasına tarihlenen Yenikapı batıkları, Akdeniz gemi yapım teknolojisi içinde çok az bilinen bir döneme ait olmaları ve iyi durumda ele geçtikleri için ayrı bir önem taşımaktadır. Theodosius Limanı'nda tespit edilen batıkların çoğu, limanın girişine yakın olan doğu ucunda bulunmuştur. Limanın, batı ucundan başlayarak, doğuya doğru dolduğu, doğu ucunun ise 10. yüzyılın sonunda veya 11. yüzyılın başlarında doğal bir afetin, belki de çok şiddetli bir lodos fırtınasının, limandaki tekneleri batırmasına kadar kullanıldığı düşünülmektedir.

Buradaki kazılarda, tarihte "yuvarlak gemi" olarak bilinen çeşitli yük gemilerinin yanı sıra, "uzun gemi" olarak da tanımlanan kadırgalara kadar çok değişik örneklerin batıkları ele geçmiştir. Bunların yapım teknikleri, konservasyon, rekonstrüksiyonları üzerinde çalışmalar iki farklı ekip tarafından titizlikle sürdürülmektedir.

Yenikapı'da bugüne kadar bulunan ve Doğu Roma donanmasına ait olduğu düşünülen altı kadırga batığı döneminin bilinen ilk örneklerini oluşturmaktadır. Bunlardan dördü üzerinde, İstanbul Üniversitesi ekibi tarafından yürütülen araştırmalarda, bu kadırgaların Orta Çağ'da yaygın olarak kullanılan *dromon* adı verilen savaş gemilerine destek olmak amacıyla kullanılan; hafif ve kürekli bir gemi tipi olan *galea* olabileceği belirlenmiştir.

Bu limana dökülen Lykos (Bayrampaşa) Deresi'nin biriktirdiği alüvyonlar içinde saptanan binlerce arkeolojik eserin yanı sıra Marmaray ve Metro projeleri kapsamında yürütülen kazılarda yaklaşık 55 bin eser bulunmuştur. Buluntuların en önemli özelliği, ait oldukları dönemin İstanbul'unun ticareti, günlük yaşamı, ekonomisi ve dini inançları ile ilgili bilgiler vermesidir.

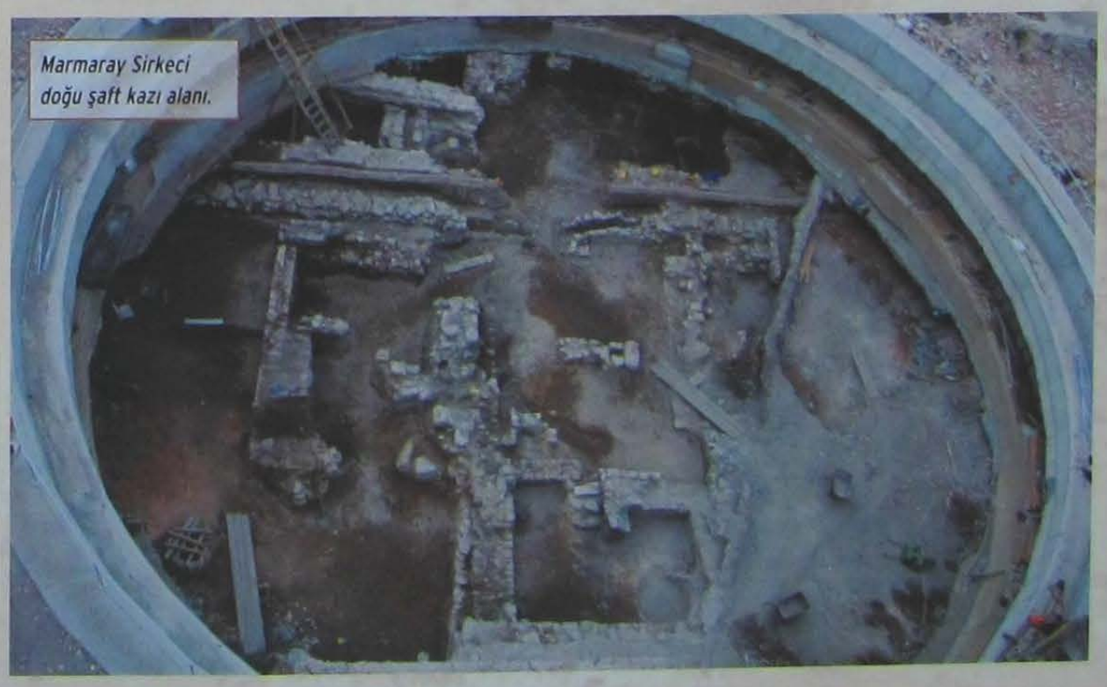

Marmaray Sirkeci doğu şaft kazı alanı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

THEODOSİUS'UN MUAZZAM LİMANI

UFUK KOCABAŞ

BİRİ GELECEĞİ İNŞA EDİYOR, DİĞERİ GEÇMİŞİ YENİDEN KURGULUYOR. MODERN TEKNOLOJİ 150 YILLIK BİR RÜYAYI GERÇEĞE DÖNÜŞTÜRÜP, DÜNYANIN EN DERİN BATIRMA TÜNELİ İLE ASYA İLE AVRUPA'YI BİRBİRİNE KAVUŞTURMAK İÇİN ÇALIŞIRKEN, ARKEOLOGLAR DA İSTANBUL'UN TARİHİNİ YENİDEN YAZDILAR.

İstanbul'un en büyük aktarma istasyonunun inşaatı sırasında, Marmaray Batırma Tüneli'nden yalnızca 3 kilometre uzakta, Yenikapı'da, arkeologların eski haritalardan yerini bildikleri, günümüzde ise tonlarca kumun içine gizlenmiş olağanüstü bir yerleşim yeri ortaya çıkarıldı: MS 4. yüzyıldan kalma devasa bir Doğu Roma Limanı.

Antik Çağ'da Akdeniz dünyasının en büyük limanı olan Theodosius Limanı, şimdi de modern zamanların en büyük arkeolojik keşiflerinden biri olarak kabul ediliyor. İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanları yaklaşık 700 kişilik bir ekiple, liman kalıntılarını ve derin sediment ile kaplanmış binlerce eseri, toplam büyüklüğü 60 bin metrekare olan bu devasa kazı alanında gün yüzüne çıkardı. Ama bütün bunların arasında en büyük keşif, sayıları otuz beşe ulaşan, iyi durumda, beş yüz yıllık bir süreçte batmış gemi enkazlarının bulunmasıydı.

1422 tarihinde yayımlanan İstanbul'un en eski görüntüsü. Liman içine akan Lykos Deresi'nin taşıdığı alüvyonlarla limanın dolmasına neden olduğu düşünülüyor. Osmanlı Dönemi'nde "Langa" olarak adlandırılan semt bostan olarak kullanıldı.

Denizcilikle ilgili gelmiş geçmiş en zengin buluntu topluluğunu gözler önüne seren bu keşif, bilim çevrelerinde de büyük yankı uyandırdı. Tasarlanan kesin takvimdeki dakik planlara göre hareket eden Marmaray mühendisleri, bir eşi daha görülmemiş Yenikapı keşfinde sahneyi, bilimsel metotların gerekliliklerine bağlı kalan ama çalışmalarına bir zaman sınırlaması koyamayan arkeologlara bıraktılar.

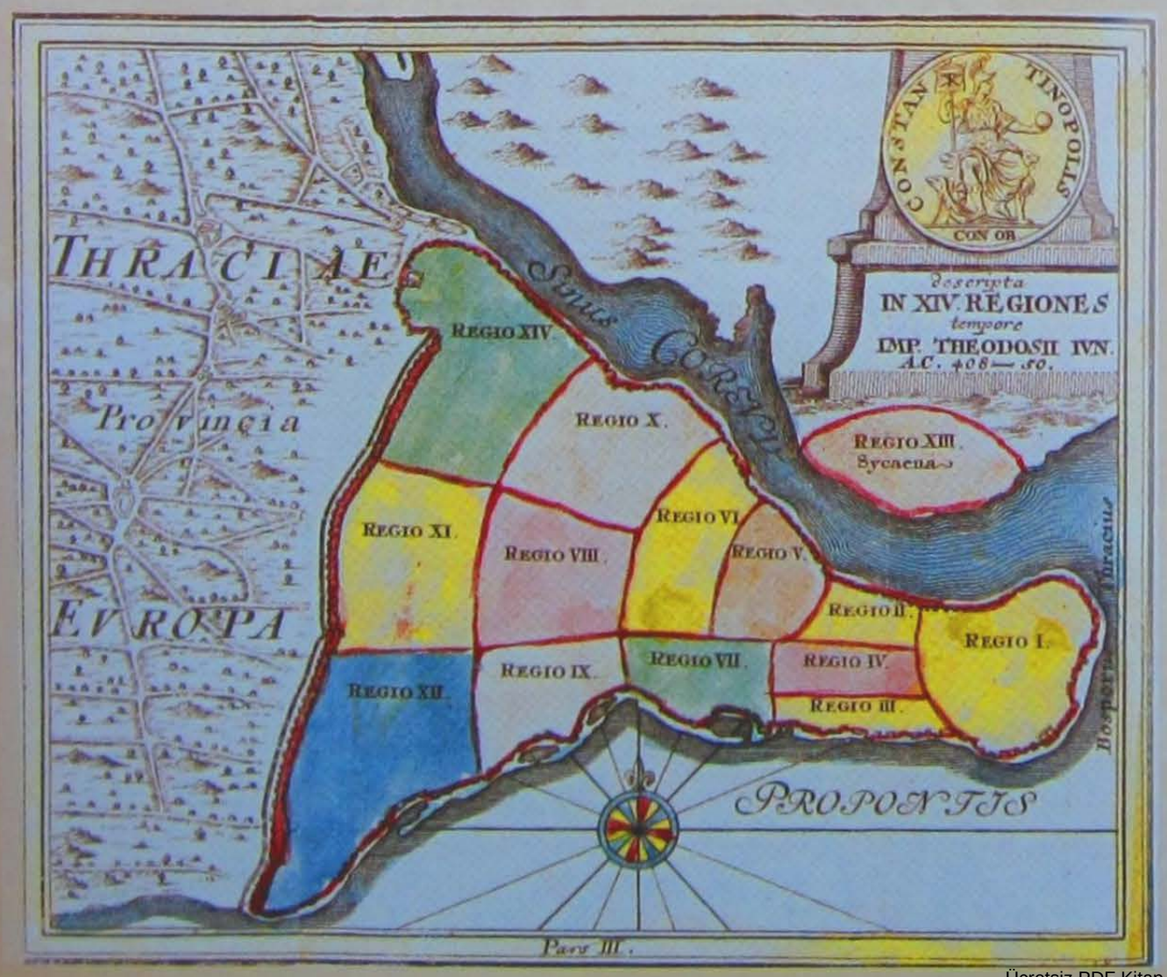

İmparator Theodosius Dönemi'nde İstanbul.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YORGUN GEZGİNLERİN SIĞINAĞI: THEODOSİUS LİMANI

Marmara Denizi kıyısında inşa edilen ikinci büyük liman olan Theodosius Limanı (*Portus Theodosiacus*), muhtemelen I. Theodosius (379-395) tarafından XII. Bölge'de, zamanında kıyıya hayli derin bir girinti yapan koyda kurulmuştu. Mevcut limanların kapasitesi yetersiz kaldığından, yeni limanların kurulması veya var olanların büyütülmesi zorunlu hale gelmişti. Lykos Deresi'nin ağzında bulunan derin doğal koy büyük olasılıkla İmparator Theodosius zamanında genişletilmiş ve günün koşullarına cevap verebilecek şekilde güney tarafına, batıdan doğuya doğru uzanan bir mendirek inşa edilmiştir.

TAHIL TİCARETİ

Theodosius Limanı'nın IX. Bölge'de bulunan doğu ucunda kurulu *horrea Alexandrina* (İskenderiye hububat ambarı) ve imparatorun adını taşıyan *horrea Theodosiana* gibi ambar binalarının

Kazı alanının doğudan görüntüsü.

varlığı, buranın İskenderiye'den veya başka yerlerden gelen gemilerin taşıdığı tahılın ve diğer maddelerin boşaltıldığı oldukça büyük ticari bir liman olduğuna işaret etmektedir.

Tahıl ticaretinin, Mısır'ın 641'de Arapların eline geçmesine kadar devam ettiği bilinmektedir. Tahıl önceleri doğrudan kente taşınıyordu. Büyük tonajlı açık deniz gemileri ile yapılan taşıma, Çanakkale Boğazı geçişinde rüzgar ve akıntı nedeniyle kesintiye uğramakta, gemiler uzun süre boğaz önlerinde beklemekteydi. Bu nedenle İustinianos'un (Justinianus) Tenedos'da (Bozcaada) ara depolar inşa ettirdiği ve nakliyenin de bu noktadan sonra daha küçük gemilerce yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Ayrıca, şehrin inşa faaliyetlerinde kullanılan Prokonnesos (Marmara Adası) mermeri, tuğla, kiremit, kereste ve yiyecek-içecek ihtiyaçlarının karşılanması da limanın oldukça canlı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Langa Bostanları ile çevresindeki Bizans ve Osmanlı Dönemi surları.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

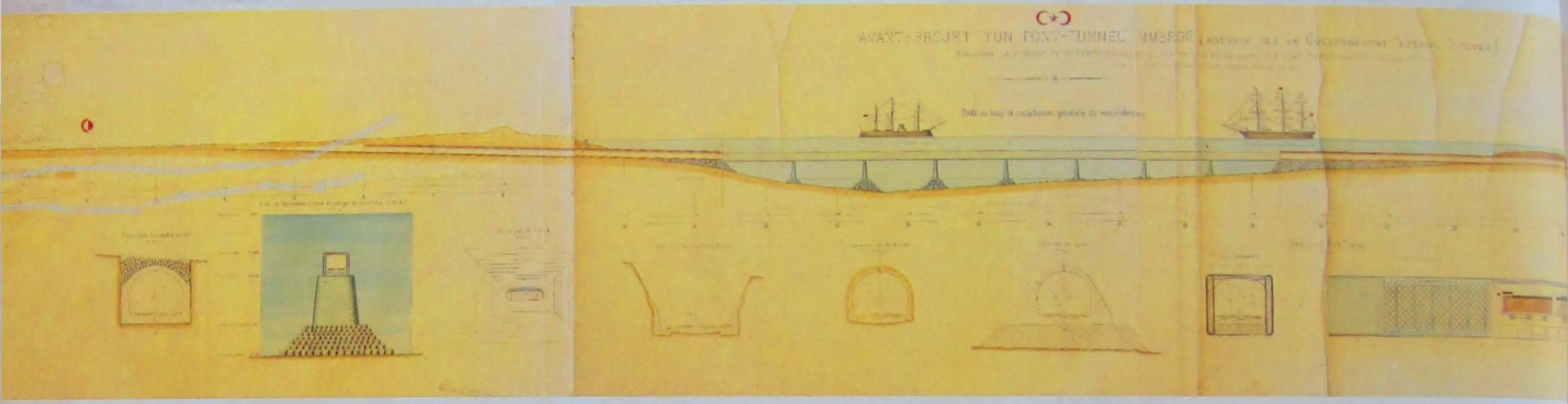

Üstte: Boğazı bir tünelle geçme fikrinin ilk denemesi olarak kabul edilen Denizaltı Çelik Tüneli.

Sağda: Tünel-i Bahri'nin çizimi.

Altta: Marmaray Batırma Tüneli'nin İstanbul Boğazı'ndaki inşa çalışması.

150 YILLIK RÜYA: MARMARAY

1860 Denizaltı Çelik Tüneli

Anadolu ve Rumeli demir yollarının, İstanbul Boğazı'nın altından geçen bir tünel ile birleştirilmesi fikri, ilk olarak 1860'larda ortaya atıldı. Fransız mühendis S. Preault'un hazırladığı boğaz tüneli projesinin hayata geçirilmesi, zamanın teknik olanaklarıyla mümkün olmadı.

1902 Tünel-i Bahri

Geçiş projesi, 1902'de Sultan II. Abdülhamit döneminde tekrar gündeme geldi. Amerikalı mühendisler yeni bir metro projesi hazırladılar. Proje, ikisi yolcu biri de eşya taşınmasında kullanılacak üç vagonlu bir trenin işletilmesini içermekteydi.

2005 Marmaray

Marmaray Demiryolu Projesi, İstanbul'un doğu-batı ulaşım koridorunu oluşturacak şekilde planlandı.
Anadolu yakasında Gebze'den başlayan Marmaray, Avrupa yakasındaki Halkalı'ya kadar 76 kilometrelik kesintisiz bir demiryolu yolculuğu sağlamaktadır.
Bu projenin en büyük başarısı, boğazın altından geçen 3,2 kilometrelik tünelidir. Marmaray, 54 metre derinliğiyle, San Francisco'daki Bart Tüneli'ne 15 metrelik bir fark atarak dünyanın en derin batırma tüneli olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

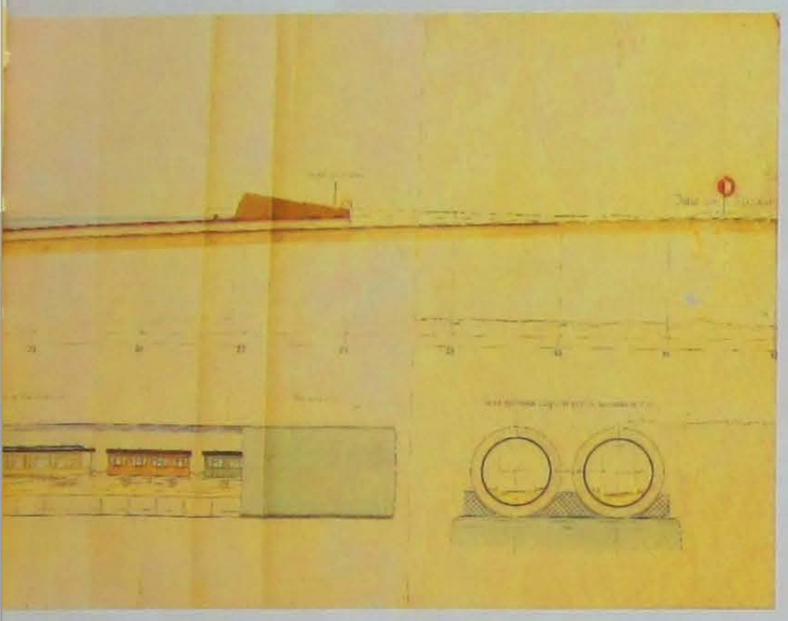

YENİKAPI BATIKLARI

UFUK KOCABAŞ

MS 6. İLE 11. YÜZYILLARA TARİHLENDİRİLEN OTUZ BEŞ ADET GEMİ BATIĞI BUGÜN BİZLERE BİZANS DÖNEMİ GEMİ TİPOLOJİSİ, GEMİ YAPIM TEKNOLOJİLERİ VE BU TEKNOLOJİNİN EVRİMİNE İLİŞKİN EŞSİZ BİLGİLER SUNUYOR.

Bulunan her batık, tarihin bilinmeyen parçasını yansıtan bir zaman kapsülüdür. Gemiler ve yükleri sualtında yüzyıllar hatta binyıllar geçirmelerine rağmen genellikle şaşırtıcı şekilde iyi korunmuş durumda bulunurlar. Gemilerin liman içinde ne tür bir felaketle karşılaştığını kesin olarak söylemek şu anda mümkün olmamakla birlikte, fırtına ya da tsunami gibi bir doğal afete maruz kaldıkları ve bir kısmının da kullanım ömrünü bitirerek terk edildikleri düşünülüyor.

Yenikapı Batıkları, Erken ve Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen en büyük toplu gemi buluntusu olmasının yanı sıra, oldukça iyi korunmuş halde günümüze ulaşmaları nedeniyle de önem taşımaktadır. Formları ve *in situ* (arkeolojik kalıntının orijinal yeri ve durumunda bulunması) duruşları ile tamamen tanımlanabilir durumda olan batıklara ait ahşap elemanların orijinal gövde biçimleri ve iskelet kavisleri izlenebilmektedir. Çoğunun su kesimi (karina) üzerine ve birkaçının da küpeştelerine kadar yükselen kaplamaları, özellikle tasarımları hakkındaki bilgileri bütünleştirmemizi sağlarken, yapım teknikleri hakkında da şimdiye kadar bilinmeyen birçok veriye ulaşmamızı sağlamıştır. Yenikapı Batıkları; "yuvarlak gemi" olarak adlandırılan yük gemilerinin yanı sıra, kıyı denizciliği yapan orta ve küçük boyutlardaki gemiler ve balıkçı kayıklarına kadar değişik örnekleri içermektedir.

Ayrıca, şimdiye kadar sualtı arkeologlarının çok nadir olarak karşılaştıkları "uzun gemi" olarak da adlandırılan çektiri sınıfı kürekli gemiler, Bizans Deniz İmparatorluğu'nun deniz ulaşımındaki çeşitliliği gözler önüne sermektedir. Zamanın dondurulmuş bir kesitini sunan Theodosius Limanı'nda bulunan gemiler, Antik Çağ ve Orta Çağ gemi yapım teknolojisi ve gelişimi konusunda da bilgi dağarcığımıza eşsiz katkılarda bulunmuştur.

Batık içinde ele geçen, genellikle şarap ve zeytinyağ taşımasında kullanılan sağlam ve kırık durumdaki amforalar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

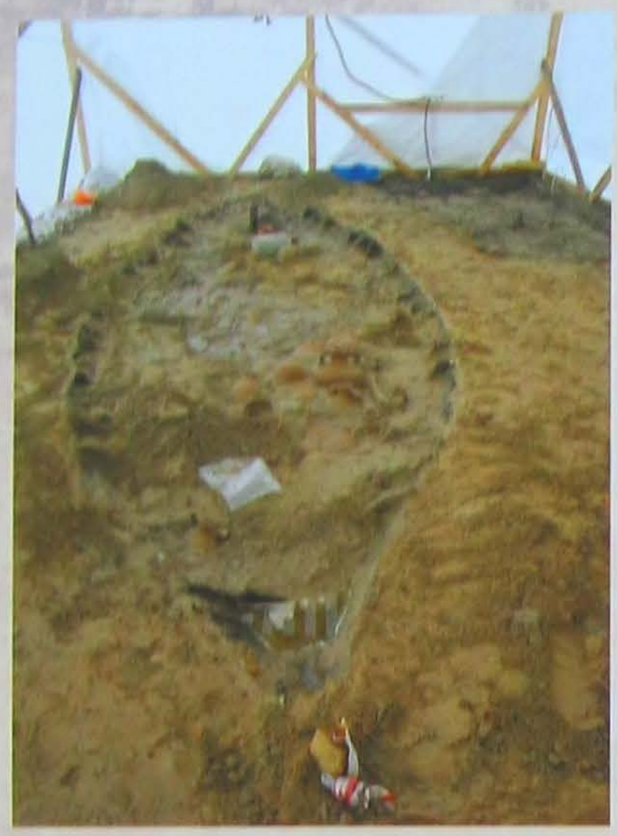

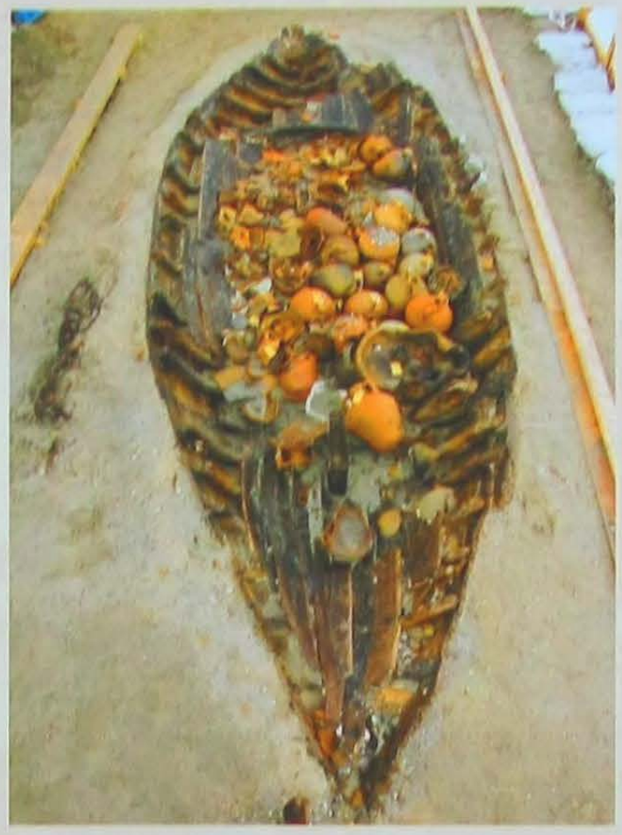

Güçlü yapısıyla öne çıkan Yenikapı 3, yapım tekniği ile de dikkat çekmektedir.

Kazı alanında taşıdığı amforalarla bulunan Yenikapı 12 batığının ortaya çıkartılması aşamaları ve kaptana ait özel bölmede yer alan ocak, testi, güveç kasesi gibi buluntular.

YENİKAPI 12 ZAMANIN DONDUĞU AN

Alandaki yük gemileri içinde Yenikapı 12 batığı, taşıdığı yükü ile birlikte bulunması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Geminin içinde, sağlam durumda çok sayıda amfora ve bu amforalara ait çok sayıda kırık parça tespit edilmiştir. Teknenin kıç tarafına yakın bir noktada, içinden kaptanına ait kişisel eşyaların çıktığı bir bölme vardır. Batık kazılarında oldukça nadir olarak rastlanan, kaptanın veya mürettebatın özel eşyalarının bulunması, geminin demirleme limanı hakkında bilgi vermesi nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Bulunan eserler arasında pişmiş toprak maltız (ocak-mangal), testi, güveç kasesi, bardak, geminin taşıdığı amforalardan farklı tipte iki adet küçük amfora ve hasır bir sepet içinde kiraz çekirdekleri yer almaktadır. Geminin yükü ve hatta kaptanın kişisel eşyalarının dahi kurtarılamadan batmasının sebebi ise, Marmara Denizi'nde sıklıkla karşılaşılan ve halk arasında "kaçak" olarak adlandırılan ani bir fırtına olabilir. Hasır sepet içinde bulunan kiraz çekirdekleri ise, geminin hangi mevsimde battığını anlamamızı sağlamıştır. Gemi buluntuları arasında hasır sepet içinde bulunan ve Marmara Bölgesi'nde Mayıs ve Haziran aylarında yetişen kiraz, geminin battığı mevsim ile ilgili bilgi vermekte; teknenin bir yaz fırtınası ile battığını kanıtlamaktadır. Böylece, aynı sediment istifi içinde bulunan gemi ve teknelerin batış nedeni hakkında da bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rum Ateşi: Alevle Kazanmak

"...içindekiler bir melek tarafından büyük Hıristiyan İmparatoru Konstantin'e verildi... ve bu büyük imparator varisleri için sırrı güvence altına almayı dileyerek yazılı olarak ve Tanrının Kilisesinin Kutsal Sunağında bu ateşi başka bir ulusa vermeye cesaret edene lanet okunmasını ve Hıristiyan olarak kabul edilmemesini ve herhangi bir onurlu unvanı olmamasını buyurdular ve böyle bir durum şimdiye kadar ortaya çıkmışsa, bu emre itaat etmeyen kişilerin ister bir imparator, isterse bir patrik ya da diğer soylu kişi olsun bu kişinin görevden alınarak yüzyıllardır süren şekilde adi suçlular gibi teşhir edilmesini emretti."

Tüm deniz savaşlarında belirleyici rol oynamış olan Bizanslıların en önemli silahı "Rum ateşi" ya da "sıvı ateş"tir. 7. yüzyılda Heliopolis'te yaşamış Yunan bir mühendis olan Kallinikos tarafından bulunan reçeteye göre yapılan bir maddedir. Kükürt, azot ve naphtha (petrol) ve diğer maddelerden oluşan formül, su üzerinde de yanmaya devam ettiğinden düşmana korku salmaktaydı. Bu kimyasal bileşen bir devlet sırrı olarak saklandı. İmparatorlar formülün gizlilik yapısını vurgulamış ve bunun müttefikler tarafından bile öğrenilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Sıvı ateş, başkent ve diğer bazı stratejik yerlerdeki depolarda saklanırdı. İçindeki maddeler birkaç yüzyıl boyunca Araplar öğrenene dek bir sır olarak kaldı.

Yenikapı 3 Ağır Yük Gemisi

Alandaki diğer batıklarla karşılaştırıldığında, büyük bir yük gemisi olarak değerlendirilen Yenikapı 3'ün belirlenen boyu 9,12 metre, karinanın en geniş yeri ise 2,28 metredir. Geminin tam boyunun yaklaşık 18 metre ve karinanın en geniş yerinin yaklaşık 6 metre olduğu düşünülmektedir. Geminin içinde bol miktarda kiremit parçası ve harç kalıntıları bulunmuştur. Yenikapı 3 gemisinde yapım tekniği ile ilgili saptanan en önemli özellik, ambar kısmında bulunan güçlü iç kaplamalarıdır. Akdeniz'de gerçekleştirilen batık araştırmalarında nadir olarak karşılaşılan bu döneme ait iç kaplamalar, Yenikapı kazılarında ortaya çıkartılan batıklarda detaylı olarak incelenebilmiştir.

Geminin dış ve iç kaplamaları arasında bulunan *in situ* mermer parçalar, geminin rotası hakkında bilgi verecek niteliktedir. Yenikapı 3'ün, Antik Çağ'dan itibaren mermer kaynakları ile gemilerin ilgi odağı olarak deniz taşımacılığında önemli bir konuma gelen Marmara Adası (Prokonnesos) ile bağlantısının olduğu düşünülmektedir. Geminin iç kaplamalarının oldukça kalın olması, bu geminin yükünün ağır olduğuna ve özellikle İstanbul'un inşa faaliyetlerinde kullanılan tuğla, kiremit ve mermer gibi malzemeleri taşıdığına işaret etmektedir.

Bizans donanmasının gizli silahı: Rum ateşi

Bir tür savaş gemisi olan dromon modeli.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YENİKAPI 16 AKDENİZ DÜNYASINDA İNCELENEN İLK SAVAŞ GEMİLERİ

Akdeniz dünyasında, Orta Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen kadırga ya da çektiri tipi kürekli gemi örneklerine ait şimdiye kadar bilinen ilk arkeolojik kanıtlar Yenikapı kazılarında elde edilmiştir. Bu tip gemilerin bilinen diğer örnekleri, Yenikapı batıklarından daha geç dönemlere, 14. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmektedir. Kazısı gerçekleştirilen kadırgalardan Yenikapı 16 numaralı batık, sancak tarafı sağlam olarak ele geçmiştir. Sancak tarafında göze çarpan en önemli detay iki adet yumru tahtası olup, bunlar oldukça kalın ve sağlam yapılı, kare kesitlidir.

Yumrudan edinilen ilginç bir ayrıntı, sancak tarafa bakan yan yüzeyindeki yuvaların incelenmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Bu yuvaların kürekçilerin oturduğu tahtaların, yani oturakların yerleştirilmesi için yapıldığı anlaşılmıştır. Bunların merkezleri arasındaki uzaklık 90 ile 97 cm arasında değişmektedir. Şimdiye kadar bulunan ilk kürekçi oturakları olması açısından, teknolojik olarak son derece önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Elde edilen veriler, bu gemilerin Orta Çağ vakanüvislerince *galea* olarak isimlendirilen hafif ve kürekli bir gemi tipi olabileceğine işaret etmektedir. Dönemin en yaygın kullanılan savaş gemileri olan dromonların destek gemisi olarak ya da gözcülük amacıyla kullanılan galealar, bir tarafında tek sıra halinde 25 küreği, toplamda 50 küreği bulunan çektiri tarzı gemilerdir.

SAVAŞ GEMİLERİ

En önemli Bizans savaş gemisi, çok farklı şekil ve boyutlarda olabilen, hafif ve süratli bir kayık şeklindeki dromon'dur. Bu gemide güverteli iki ya da üç direk bulunmaktadır ve 55 metreye kadar uzun ve 6 metreye kadar geniş olabilirler. Gemi, tür ve boyutlarına göre insan taşır. Bunlardan bazıları 100, 200 hatta 300 adamı taşıyabilir ve kimi zaman bu adamlar savaşta kürekçilerce desteklenen deniz askerleridir. Her bir dromon ana direk etrafında yer alan ve içerisinden deniz askerlerinin düşmana oklarını ya da taş ve metal parçaları fırlattıkları bir kule olan *xylokastron* (ahşap kale) ile teçhiz edilmiştir.

Bizans Dönemi'ne ait incelenen ilk kadırga örneği, Yenikapı 16.

Bizanslılar tarafından bozguna uğratılan Rus donanması.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yenikapı 12 gemisinin yapım aşamaları.

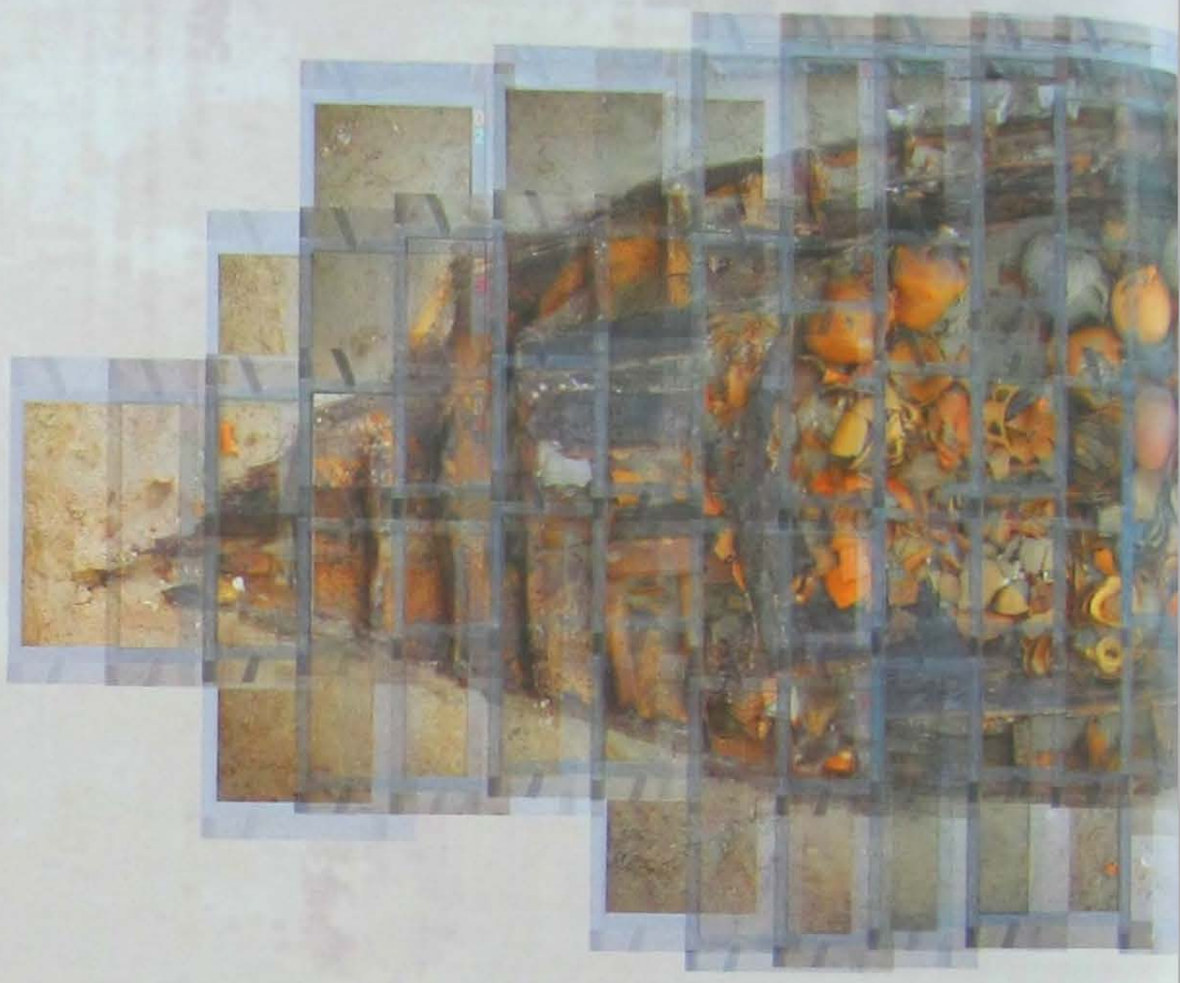

İstanbul Üniversitesi uzmanları tarafından, tüm batıkların detaylı çizimi yapılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

FOTO-MOZAİK

Birçok küçük görüntünün birleştirilmesiyle elde edilen foto-mozaik görüntüler iki boyutlu arşivleme için ideal bilgiyi ve hızlı belgelemeyi sağlamaktadır. Aynı yükseklik, açı ve doğrultuda tam tepeden çekilen fotoğraf kareleri, bilgisayar ortamına aktarılarak, dijital olarak birleştirilir. Böylece yüksek çözünürlükte batıkların 1:1 ölçekli görüntüleri elde edilmiş olur. Solda, foto-mozaik ile çekilen yüzlerce fotoğraf karesinin bilgisayar ortamında birleştirildikten sonraki görünümü yer almaktadır.

YENİKAPI'DA GEMİ VE TEKNE ARKEOLOJİSİ

Bir törenle denize indirilmesinin ardından gemi ya da teknenin seyir hikayesi başlar. Seferleri sırasında pek çok limana uğrar, pek çok liman görevlisi tarafından vergilendirilir, değişik uluslardan ve değişik dilde konuşan rıhtım işçileri tarafından ilgi çekici çeşitli yükleri değiş tokuş edilir.

Zaman içerisinde, çürüyen kaplamaları ve açılan armuzları başka testereciler tarafından kesilen ahşaplar kullanılarak, başka gemi ustaları tarafından onarılır. Kalafatçılar, katran ve lifli bitkilerle kaplama aralarını kalafatlar. Bazı durumlarda, donanımına yeni yelkenler ve yeni halatlar eklenir. Mürettebatı, hatta sahibi bile zaman içinde değişebilir. Kullanım süreleri boyunca üzerlerine bırakılan izlerle yüklenen gemi ya da tekneler, çeşitli nedenlerle battıklarında ya da gömüldüklerinde tüm bu bilgileri, ahşapları ve donanımları bozulana kadar saklamaya devam ederler. Bu nedenle, bir batık gün ışığına çıkarıldığında tarihin sırlarını da yanında getirmiş olur.

Korunmuşluk durumuyla doğru orantılı olarak, ait olduğu dönemin sosyal, ekonomik, politik ve benzeri faktörleri ile teknolojisi hakkında çok değerli bilgileri barındıran bu batıklardan toplanacak olan bilgi miktarı ise, kazı sırasında ve sonrasında, onu değerlendiren kişinin dikkati ve yeteneği ile sınırlıdır.

BELGELEME: AHŞABI OKUMAK

İstanbul Üniversitesi ekibi Yenikapı gemi ve tekneleri üzerindeki çalışmalarına 2006 yılından itibaren aralıksız devam etmektedir. 20'den fazla batık, arkeolog ve konservatörlerden oluşan 31 kişilik ekip tarafından belgelenerek araziden kaldırılmıştır. Çalışmalara başlamadan önce, batıkların üzerine koruyucu çadırlar ve bunların içine sulama sistemi kurulmaktadır. Gemi ve teknelerin ölçülmesinde Total Station cihazı kullanılmaktadır. Batıklar üzerinden dijital olarak alınan binlerce nokta, bilgisayar ortamında birleştirilerek gemilerin çizimleri yapılmaktadır. Ayrıca kayıtlar için iyi bir tamamlayıcı olan foto-mozaik çalışmalarından da faydalanılmaktadır. Tüm belgeleme çalışmaları, fotoğraf ve video çekimlerinin yanı sıra alanda tutulan görsel notlar ve krokiler ile desteklenmektedir.

Çalışmaların ikinci aşamasında, araziden kaldırılan her bir gemi elemanının üç boyutlu çizimleri yapılmaktadır. Bu amaçla kullanılan digitizer cihazını Akdeniz ülkeleri içinde arkeolojik belgeleme amaçlı kullanan ilk ekip İstanbul Üniversitesi olmuştur. Gemi elemanlarının üç boyutlu çizimler yardımıyla incelenmesi ile antik gemi yapım teknolojilerinin belirlenmesi ve bu teknolojilerin gelişimine ait yeni bilgilerin ulusal ve uluslararası bilim çevrelerine sunulması mümkün olmuştur.

Batık belgelemesinde dijital teknolojinin kullanımı: 3 boyutlu çizim teknolojisi Total Station.

Akdeniz arkeolojisinde ilk kez Türkiye'de kullanılan detaylı çizim cihazı FaroArm.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Toprak altında, taban suyu içinde geçen 1500 yıllık sürenin ardından gemi ahşaplarının kurumadan yerinden kaldırılması gerekir. Bunun için hummalı bir çalışma sürdüren uzmanlar çok değişik yöntemler geliştirmişlerdir.

Batıkların Kazı Alanından Kaldırılması Zamana Karşı Yarış

Yenikapı batıklarının orijinal gövde formları korunarak günümüze ulaşmış olsa da, ahşapları oldukça yumuşak ve kırılgan durumda bulunmuştur. Kaldırma çalışmalarında, çok yumuşak ve bazen de kırılgan olan gemi ahşaplarının bütünlüklerini ve formunu koruyacak destekleme yöntemleri geliştirilmiştir. İstanbul Üniversitesi uzmanları pek çok yöntem geliştirerek gemi ahşaplarına zarar gelmeden onları yerlerinden kaldırmayı başarmışlardır.

Negatif Kopya Yöntemi: Bu yöntemde ilk olarak, kaldırılacak kaplama tahtasının negatif kopyası, yine ahşap malzeme kullanarak yapılmıştır. Böylece kaplama tahtası hazırlanan negatif kalıp üzerine alınarak koruma altına alınmıştır.

L Formlu Taşıyıcılar: Diğer bir yöntem ise, hazırlanan "L" profilli taşıyıcılar ile geminin dış tarafından kaldırılması olmuştur.

Epoksi ile Destekleme: Bu yöntemde çok bozulmuş ince gemi ahşapları hızlı donan bir yapışkan olan epoksi malzeme ile desteklenerek yerlerinden kaldırılmıştır. Ahşabın formunu alan epoksi kalıplar kaldırma işleminde formun korunmasını sağlamıştır.

Kütle Olarak Kaldırma: Tüm bu kaldırma yöntemlerinin yanı sıra, özel bir teknik sayesinde, Yenikapı 6 teknesinin omurga ve omurgaya bağlı altı adet kaplaması birbirinden ayrılmadan, kütle olarak yerinden kaldırılabilmiştir. Batığın baş kısmından başlayarak, teknenin altındaki kum 25 santimetre boyunca alınmış ve teknenin açılan kısmının alt ve üst profillerine göre hazırlanan straforlar yerleştirilerek, hazırlanan taşıyıcı konstrüksiyona bağlanmıştır. Bu sayede, meraklı bakışlar altında teknenin kalan parçası kütle olarak yerinden alınarak, başarılı bir şekilde kazı alanında hazırlanan havuza yerleştirilmiştir.

1500 Yıllık Ahşabın Korunması

Çalışmaların üçüncü aşaması ise, batıklara ait suya doymuş ahşap gemi parçalarının konservasyon ve restorasyon uygulamalarının İstanbul Üniversitesi Gemi Konservasyon ve Rekonstrüksiyon Laboratuvarları'nda yapılmasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

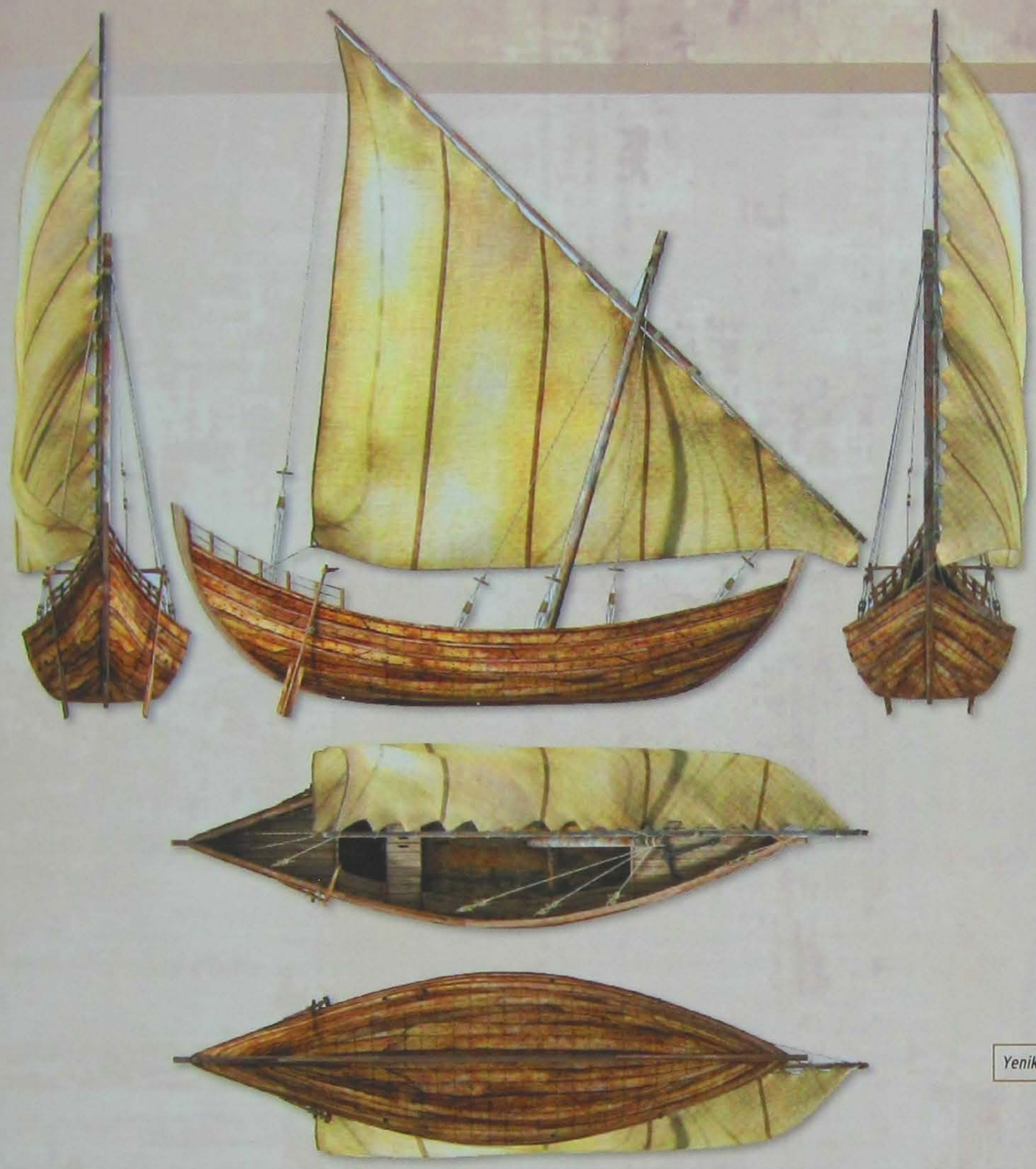

Yenikapı 12'nin restitüsyon çizimleri.

SUYA DOYMUŞ AHŞAP KONSERVASYONU

Ahşap, bünyesinde su bulunduran ve suyu içine çekme özelliğine sahip olan bir yapıdadır. Sualtından ya da karada taban suyunun bulunduğu yerlerden ele geçen arkeolojik ahşaplar, ortam şartlarına ve cinslerine bağlı olarak değişik miktarlarda su çekmiş olarak ele geçerler. "Suya doymuş" olarak nitelendirilen bu ahşapların bozulma oranı, içlerine çektikleri su miktarı ile belirlenir. Arkeolojik ahşapların korunma durumlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri hızlı gömülmedir. Bu şart sağlandığı takdirde ahşaplar daha dayanıklı olarak günümüze ulaşabilmektedir. Akdeniz'de ele geçen batık gemiler için en büyük tehlikelerden biri *Terado Navalis* adı verilen deniz kurtlarıdır. Bunlar arız oldukları ahşapta tüneller açarak, bazen malzeme tamamen yok oluncaya dek çalışmaktadırlar.

Altta: Sentetik bir mum olan Polietilen Glikol maddesinin ahşaba emdirilmesi için İstanbul Üniversitesi bünyesinde inşa edilen ısıtma sistemli tank.

Yenikapı 6 teknesinin kütle olarak yerinden kaldırılması.

Türk bilim adamları tarafından ilk defa gerçekleştirilen bu çalışmada, suya doymuş ahşap gemi parçalarına sentetik bir reçine olan PEG (Polietilen Glikol) emdirilerek gerekli konservasyon prosedürleri uygulanmaktır. Gemilere ait ahşap elemanların sağlamlaştırıldığı bu çalışmanın sonucunda, söz konusu antik batıklar ileride kurulması planlanan müzede sergilenmeye hazır hale getirilmiş olacaktır.

Polietilen Glikol (PEG) Kullanımı: PEG suda çözünen sentetik bir reçinedir. Sıvıdan, mum sertliğine kadar değişik molekül ağırlıklarında üretilir. Yüksek molekül yapısı PEG'nin daha katı ve kıvamlı olmasını sağlar, suda erimesini zorlaştırır. PEG'nin bu özellikleri suya doymuş ahşabın sağlamlaştırılmasında kullanılacak değişik metotlar için oldukça önemlidir.

Dondurarak Kurutma: Dondurarak kurutma, suyun gaz haline getirilmesi olarak isimlendirilen süblimleşme prensibine dayanır. Vakumlu dondurarak kurutma cihazları içinde gerçekleştirilen işlemde, sıcaklık eksi 40 dereceye kadar indirilir ve vakum uygulanır. Bu proses esnasında buz kristalleri su buharı haline geçer ve cihazın yoğuşturucusunda toplanır. Böylece, kalıntının yapısı sağlam kalır, kuruma esnasında bozulmamış ve kapiler tansiyonun etkileri ortadan kaldırılmış olur. Uygulamadan önce %15-20 PEG emdirilmesi ile başarılı sonuçlar elde edilmektedir.

Polimerizasyon: Ahşaba, su bazlı bir sentetik reçinenin (melamin formaldehid) emdirilmesi ve bu reçinenin ahşap içinde sertleşmesi prensibine dayanır.

Doğal Reçineler: Balmumu ya da doğal ahşap reçinelerinin (örn. Kolofon reçinesi), alkol ya da aseton gibi bir solvent içinde çözünerek ahşaba emdirilmesi yöntemidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nazianzoslu Gregorius'un Konstantinopolis'ten ayrılışı. Sol tarafta, rahipler ahşap bir iskele üzerinde durmaktadır. Çapraz tahtalar atılarak sağlamlaştırılan iskele ayakları ve suyun altında boydan boya uzanan bir kiriş, iskelenin yapım tekniği açısından dikkat çekmektedir.

THEODOSİUS LİMANI'NDA GÜNLÜK HAYAT

Bizans liman şehirlerindeki canlı ticaretin yaşandığı pazarlara giden yol, liman içindeki rıhtım ve iskelelerden başlamaktaydı. Theodosius Limanı'nda belirli aralıklarla inşa edilerek denizin içine uzanan iskele kalıntıları, gemilerin deniz surlarına paralel uzanan alanda yükleme boşaltma yaptığına işaret etmektedir. Limanın ağzına ne zaman bir gemi yaklaşsa, ana iskele boyunca büyük bir kalabalık toplandığı bilinmektedir.

Kalabalığın büyük kısmı, yeni gelenleri ve beraberlerinde getirdikleri malları merak ettiği için gelirdi. Limancılar ve denizciler bir araya toplanarak, gemicilerin yüklerini boşaltmasına ve malları iskele boyunca yer alan depolara taşımalarına yardımcı olurlardı. Konstantinopolis ile ticari bir anlaşması olmayan devletlerden gelen gemilerin ise limanlara girişi yasaklanmıştı.

İş hızlı ancak dikkatli sürdürülürdü, zira gelen yükün çoğu şarap gibi değerli mallardı ve kırılabilecek amforalarda taşınırlardı. Amfora kırıklarıyla dolu Theodosius Limanı'nın tabanı ise liman içinde batan gemilerin taşıdığı yükü, ticaretin yoğunluğunu ve bazen de bu boşaltma esnasında yaşananları gözler önüne sermektedir.

Malların bazıları, doğrudan liman pazarına (forum) taşınırken, geri kalanı at arabalarıyla şehir içine getirilirdi. Limanın ticari merkezi, ticaretin yoğun olduğu zamanlarda oldukça hareketli bir görünüşte olurdu. Dükkan sahiplerinin *abbakia* denilen tezgahları her türden malla dolardı. Zaten dar olan sokaklara taşan geniş tezgahlar, insanların geçişini zorlaştırırdı. Pazarcıların bağırışları, mallarını açık hava pazarlarında satışa sunan yabancıların sesleriyle karışırdı. İpek kumaşlar, parfümler, aletler ve değerli maddeler zengin, fakir, kadın, erkek herkesin dikkatini çekerdi.

HAYVAN KEMİKLERİ

Theodosius Limanı içinde yer alan her iki iskelenin etrafında yoğun olarak bulunan kemikler üzerinde yapılan incelemeler, özellikle taşımada atların ağır yük için kullanıldıklarını göstermiştir. İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi'nin kazılarda ortaya çıkartılan kemikler üzerinde yaptığı incelemeye göre, atların idaresinde kullanılan acı damak tipi gemler, atların damaklarına baskı yaparak ağız boşluğu ile burun boşluğunun delinmesine varacak kadar hasar yapmıştır. Hayvanlara acı veren bu durum, atların oldukça kötü şartlar altında son raddeye kadar çalıştırıldıklarını göstermektedir.

Özellikle sığır, koyun ve keçilerin kafataslarında satır izlerinin yoğun bir şekilde gözlenmiş olması nedeniyle, kesim işleminin beyin çıkarmaya yönelik olduğu değerlendirmesi yapılmıştır.

Kazı çalışmalarında bir adet tam deve iskeleti ortaya çıkarılmıştır. Bu iskeletin genç-erişkin, 8-10 yaşlarında erkek bir deveye ait olduğu saptanmıştır. İskelet kemiklerinin incelenmesinde herhangi bir kesim izine rastlanmamış olup, ölmüş olarak atılmış bir hayvana ait olduğu düşünülen bu iskeletin tüm kemiklerinden morfometrik ölçümler alınmıştır. Kazı alanına yayılmış olarak bulunan diğer deve iskelet kalıntılarında ise kasaplık izlere rastlanılmış olup bunların tüketildiği düşünülmektedir.

Yenikapı 12 batığını liman önlerinde ve rıhtıma yanaşmış şekilde gösteren canlandırmalar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Atların sert damak bölgesinde aşırı kullanımdan kaynaklanan deformasyonlar.

Yunus balığına ait kafatası.

Şu ana değin 2 adet yunus kafatası ortaya çıkarılmış olup, bu kafataslarının incelenmesi devam etmektedir. Afalina türü yunusa (*Tursiops truncatus*) ait olduğu tespit edilen bu kafataslarında şimdilik herhangi bir iz saptanamamıştır. Ancak çıkarılan yunuslara ait bazı omurlarda satır izlerine rastlanmıştır.

Ele geçen balık iskelet kalıntılarından özellikle orkinosa (*Thunnus thynnus*) ait omur kemikleri üzerinde de satır izleri tespit edilmiştir. Bu da tüketim amacıyla parçalama işleminin yapıldığını akla getirmektedir.

Kazı alanının arkeolojik önemi göz önüne alındığında, yerleşke içerisinde şu ana kadar çıkarılan hayvan iskelet kalıntılarından özellikle ruminant (sığır, koyun, keçi), domuz, kanatlı ve geyik türlerinin tüketildiği anlaşılmaktadır. Bu türlere ait kemiklerde rastlanan kesim ve parçalama izleri bu bulguyu desteklemektedir. At, eşek gibi tek tırnaklı hayvanların ise kemiklerinde gözlenen patolojik deformasyonlar (özellikle omurga ve bacaklarda) dikkate alındığında yük taşımada kullanıldıkları düşünülmektedir. Ayrıca, kullanılan gem türünün (acı damak gem) yarattığı palatal defektler de

Deniz kurtlarının ahşaba verdiği zarar.

DENİZ ÜRÜNLERİNDEN YAPILAN YEMEKLER

Papağan balığı, çipura, siyah balık, fangri, levrek, gümüş balığı, uskumru, sombre, yılan balığı, ışık balığı ve deniz kurbağalarının yanı sıra, ahtapot, mürekkep balığı, karides, deniztarağı, kabuklu deniz ürünleri, midyeler ve denizkestanelerinin tamamı Bizanslıların yediği deniz ürünleriydi. Bunlar haşlama, ızgara ya da yağda pişirilerek yenirdi. Balıklar ağır ateşte pişirilirken pulları temizlenmezdi ve balık çorbası yapıldığında sebze eklenirdi. Taze balıkla birlikte tuzlanmış balık ve sirkede salamura balık da yaygındı. Havyar nadir bulunan bir ordövr olarak İstanbul'a Hazar ve Azak denizlerinden gelen tütsülenmiş balıklarla ulaşmıştır. Havyardan ilk defa Lombardiyalı tarihçi, yazar ve rahip Liutprand, Antapodosis adlı eserinde söz etmektedir ve imparator Nikephoros Phokas'un Alman ileri gelenlerine havyarla kaplı şişman bir oğlak gönderdiğini söylemektedir. Bizans mutfağına has bir yenilik de uskumru ya da ton balığının bağırsaklarından yapılan ve balık ya da sebzeli yemekleri süslemek için kullanılan garos adlı sostur. Bu sos çoğu zaman sirke, su ya da yağ ile karıştırılırdı. Bizans sofrasında sosu sıcak tutacak biçimde tasarlanmış olan bir garos tabağı olurdu. Son olarak balık ve balıkçı resimleri Bizans simge ve metamorfik sisteminde saygıdeğer bir yere sahiptir. Balık İsa'nın sembolüydü ve bir arkadaşa balık göndermek çoğu zaman övülmeye değer bir davranış olarak düşünülüyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Limanda çalgıcılar.

dikkate alındığında, bu hayvanların sevk ve idaresinde büyük kolaylık sağladığı söylenebilmektedir. Koşum takımlarının kafatası ve diğer kemikler üzerinde yarattığı stres izleri de, bu hayvanların uzun süre işte kullanıldıklarını akla getirmektedir.

HANLAR

Kazı alanın kuzey sınırını oluşturan hat üzerinde Marmara sahil surlarının bazı parçaları ve liman kapısı olabilecek girişler saptanmıştır. Bu kapıların dışındaki liman hayatı nasıldı? Ne tür yapılar vardı? Yenikapı'da devam eden kazılar deniz surlarının dışındaki liman içinde devam ettiğinden, sur içindeki yapılanma ancak ilgili literatürden takip edilebilmektedir.

Gidecek başka yerleri yoksa denizciler, pazarcılar, seyyahlar, askerler, hacılar, resmi görevliler ve ticari amaçlı olarak seyahat eden tüm insanlar, limandaki birçok hana ve yatakhaneye doluşurdu. Bu barınaklar, tavernalar ve hanlar, bir veya daha fazla sayıdaki küçük binalardan oluşmaktaydı. Zemin katta yemek odası, mutfak ve banyo yer alırken, üst kat uyuma amaçlı kullanılırdı. Han dışındaki işaretler kullanımı mümkün olan tesisleri gösterirlerdi:

"Yakına gelin
Yabancılar için bir barınak
Evet, sen seyyah
Burada dinlen
Benim evimi paylaş
Ekmeği özleyen, sıcak bir yuva isteyen yorgun ruhları yatak örtüsü kaplar..."

BALIKÇILIK AĞ, ZIPKIN, SEPET VE OLTA

Bizanslı balıkçılar tarafından kullanılan ağlar ketenden yapılır, mantar ve batmalarına yardımcı olan kurşun ağırlıklarla donatılırdı. Deniz kıyısında kullanılan ve "dalyan" denilen avlanma tekniğinde, bir dizi ağ denizdeki direklere takılırdı. Gözetleme kulelerinde bekleyen ve balık sürülerini gördüğünde balıkçıları uyaran "ton balığı bekçileri" hakkında bilgiler mevcuttur. Olta avcılığında ise, kanca oltanın ucuna keten bir iple bağlanırdı. Kancalar hayvan kılıyla ve genellikle at, inek ya da yaban domuzu kılı ile emniyete alınırdı. Ekmek ve kurtlar yem olarak kullanılırken, büyük balıklar için et tercih edilirdi. Sepetle avlanma yönteminde ıstakoz, yengeç, yumuşakçalar, dikenli salyangozu avlamak için yumuşak yaprak ya da ince dallardan yapılmış olan bir örme sepet kullanılırdı. Zıpkın ya da mızrak çoğu zaman ahtapot ve ton balığını avlamak için yararlanılan aletlerdi. Geceleri çam ya da çalı çırpı meşaleleri ışığında avlanmak için daha küçük bir kargı kullanılırdı. Balıkçılık hakkında didaktik bir epik olan Halieutika adlı kitabında Oppianus, balıkçılık lambası ile avlanmayı şöyle tanımlamaktadır: *"Gece hava karardığında, balıkçılar bir meşale yakar ve küçük gemilerine manevra yaparlar, saf balığı öldürürler. Çam meşalesindeki reçineden gelen ışığı gören balık mutludur, kayığın etrafındaki kaçınılmaz ateşte zıplar ve acımasız bir biçimde zıpkınlanır."*

Ağ çeken balıkçılar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İSTANBUL'DA TARİH ÖNCESİ İZLER

BORA EŞİZ

KENTLEŞMENİN VERDİĞİ TAHRİBATA RAĞMEN, ARKEOLOGLAR İSTANBUL'UN UÇSUZ BUCAKSIZ TARİHİNİN KANITLARINI GÜN IŞIĞINA ÇIKARMAYA DEVAM EDİYORLAR. GÜNÜMÜZDEN EN AZ 150.000 YIL ÖNCEYE DAİR ELDE EDİLEN VERİLER, KENTİN KÜLTÜREL GEÇMİŞİNİN SANILANDAN ÇOK DAHA ESKİ OLDUĞUNU KANITLAMAKTA.

İstanbul Boğazı'nın her iki yakasında da, Paleolitik Çağ'daki yerleşimlerin sayısı Neolitik ve Kalkolitik çağlardan itibaren artmaya başlamıştır. Küçükçekmece Gölü yakınındaki Yarımburgaz Mağarası, Anadolu yakasındaki Fikirtepe ve Pendik yerleşmeleri İstanbul'un tarih öncesi dönemlerine dair önemli bilgiler vermektedir.

İçerenköy, Dudullu, Pendik ve Ümraniye'de Alt Paleolitik Dönem'e ait yerleşimler bulunmuştur. İstanbul'da tarihin çeşitli dönemlerine ait pek çok buluntunun ve mimari kalıntının günümüze ulaştığı yerleşim alanları bulunmaktadır. Paleolitik ve Neolitik çağlara ait yerleşimlerden birkaçı günümüze ulaşabilmiştir. Daha geç dönemlerden kalma eserleri ve buluntuları İstanbul'un semtlerinde ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde görmek mümkündür.

İstanbul'un tarihin her döneminde tercih edilen bir yerleşim birimi olması arkeolojik alanların korunması sorununu da beraberinde getirmiştir. Özellikle tarih öncesi dönemlere ait yerleşimler son dönemlerdeki hızlı kentleşme sürecine kurban edilmiştir. Son yıllarda yapılan Yenikapı ve Bathonea kazılarında elde edilen çok önemli buluntularının varlığı, kentleşme sorunlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.

İSTANBUL'UN EN ESKİ YERLEŞİM YERİ: YARIMBURGAZ MAĞARASI

İstanbul'un arkeolojisinden söz edildiği zaman kuşkusuz Yarımburgaz Mağarası'ndan başlamak gerekir. Küçükçekmece Gölü yakınlarındaki mağara, Eosen kireçtaşı oluşumu içine yeraltı suyunun aşındırması ile oluşmuştur. Mağara, Marmara Denizi'nden yaklaşık olarak 11-18 metre yüksektedir. Birbirinden farklı kotlarda ayrı ayrı ağızları olan, birbiri ile bağlantılı ancak farklı biçim ve büyüklükte iki bölümden oluşan Yarımburgaz Mağarası, 19. yüzyıldan itibaren önce gezginlerin ve jeologların ilgisini çekmiştir.

Yarımburgaz Mağarası'nın içinden bir görünüm.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

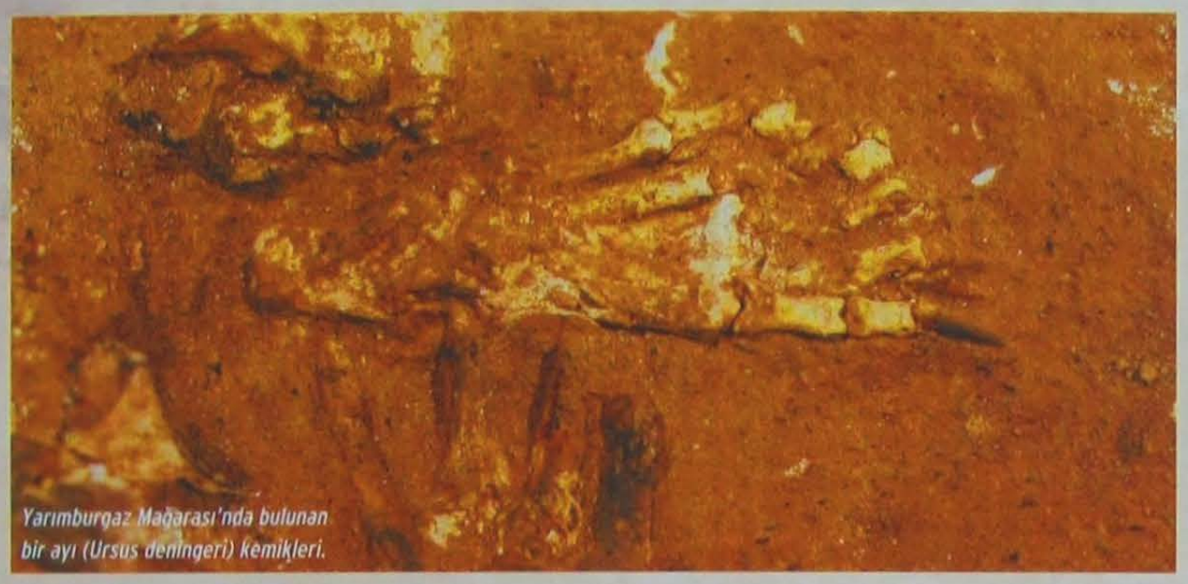

Yarımburgaz Mağarası'nda bulunan bir ayı (Ursus deningeri) kemikleri.

20. yüzyılın sonlarında ise arkeologların bilimsel çalışmalarına sahne olmuştur.

Yukarı Mağara, yaklaşık 15x50 metre boyutlarında büyük bir mekan görünümündedir. B Galerisi olarak da adlandırılan bu mağaranın yer yer düzeltildiği ve olasılıkla Bizans Dönemi'nde kilise olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Yukarı Mağara'dan, Aşağı Mağara/A Galerisi'ne yer yer tüneller ve genişçe salonlar takip edilerek ve ağız kısmına yakın bir rampadan geçilerek ulaşılmaktadır. Aşağı Mağara, Yukarı Mağara'ya oranla çok daha büyüktür ve yaklaşık olarak 600 metre kadar devam etmektedir.

Mağara ve ilk önemli buluntular 1960'lı yıllarda bilim insanları tarafından ortaya çıkartılmışsa da, mağaranın insanlık tarihi açısından ne derece önemli olduğu 1986 yılında başlatılan kazılarla anlaşılmıştır. Yukarı Mağara'da yapılan kazı çalışmaları sonucunda, insanların yerleşik yaşam ve besin üretimine geçtiği Neolitik ve Kalkolitik çağlara ait bulgular ortaya çıkarılmıştır. Ancak kazı çalışmaları ilerledikçe, mağara içindeki dolguların bu dönemlerden çok daha eskiye, insanların avcı toplayıcı ve göçebe bir yaşam tarzına sahip olduğu kabul edilen Paleolitik Çağ'a kadar gittiği anlaşılmıştır. Bu sonuca dayanarak başlatılan yeni kazı çalışmalarında arkeozooloji, jeomorfoloji ve tafonomi çalışmaları gibi arkeolojiye yardımcı bilim dalları ve yöntemlerden de yararlanılmıştır. Bu araştırmalardan elde edilen verilere göre Yarımburgaz Mağarası, Alt Paleolitik Dönem'de insanlar ve hayvanlar tarafından dönüşümlü olarak kullanılmış bir mağaradır. Böylece Yarımburgaz Mağarası'nın, Türkiye'nin bilinen en eski arkeolojik buluntu yerlerinden biri olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca Paleolitik Çağ'a ait önemli buluntular vermesiyle de önemli tarih öncesi buluntu yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Mağarada yapılan araştırmalarda çok sayıda hayvan kemiği ele geçirilmiştir. Bu kemiklerin ait olduğu hayvanlar arasında ayılar ilk sıradadır. İnsanların mağarada olmadığı zamanlarda kış uykusuna yatan ayılara ait bu kemiklerin varlığı Yarımburgaz Mağara'sını bu açıdan da Avrupa'dan bilinen sayılı örneklerden biri durumuna getirmektedir.

Mağaradaki kültür katmanlarından birinde bulunan bir ayı (*ursus*) dişinin tarihi ESR (Elektron Spin Resonance) ve 230TH/234U yöntemleri kullanılarak günümüzden 211± 22 bin yıl kadar öncesine tarihlendirilmiştir. Diğer katmanlardan alınan diş örnekleri ise sırasıyla 154±13-12 bin yıl, 197±12 bin yıl ve 222±18 bin yıl tarihlerini vermiştir. Bu tarihler göz önüne alındığında, Yarımburgaz Mağarası kültürel çökeltilerinin en azından 150.000 yıl öncelerine ait olduğu kanısına varılabilmektedir. Mağarada yapılan benzer ölçümler, bazı kültür katmanlarının tarihinin günümüzden yaklaşık 226.000 ile 211.000 yıl öncelerine ait olmaları gerektiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, artık soyları tükenmiş olan bazı fosil insanların İstanbul yöresinde günümüzden en azından 150.000 yıl önceleri (hatta daha önceki zaman dilimlerinde, yaklaşık 200.000 yılı aşkın bir süredir) yaşamış olduğuna işaret etmektedir. Bu, kuşkusuz İstanbul'un kültürel geçmişinin genelde sanılandan çok daha eski olduğunun da somut kanıtını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin en önemli arkeolojik yerleşimlerinden olan Yarımburgaz Mağarası, yakın zamanlara dek maruz kaldığı tahribatlara karşın, elde edilen bilimsel araştırma sonuçlarıyla insanlık tarihine dair çok önemli bilgilere ev sahipliği yapmaktadır.

FİKİRTEPE KÜLTÜRÜ

İstanbul'un önemli arkeolojik alanlarından biri de Kadıköy'deki Fikirtepe Tepesi'dir. Günümüzde ne yazık ki modern yapılaşma tarafından tamamen yok edilen arkeolojik alandan günümüze, geçmiş yıllarda yapılan kazılarda elde edilen buluntular ışığında adlandırılan Fikirtepe Kültürü kalmıştır.

Fikirtepe, ilk olarak 1908'de demiryolu görevlisi J. Miliopoulos tarafından rastlantı eseri bulunmuştur. Yüzeyden toplanan eserlerin bazıları Stockholm Ulusal Müzesi'ne gönderilmiş ve araştırmalar başlamıştır. Çeşitli araştırma dönemlerinin ardından ilk kazı, 1952-54 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu kazılarda kerpiç, sıva, çakıl taşı döşeme gibi çukur tabanlı kulübelere ait olduğu sanılan yerleşim ve taban izleri bulunmuştur. Çapları 2 ile 5 metre arasında çeşitlilik gösteren bu kulübelerin, gelişigüzel sıralanmış, ana toprağa kazılarak elde edilen 20 cm derinliğinde yayvan çukur tabanlı, genellikle yuvarlak ya da hafif oval biçimli kulübeler olduğu düşünülmektedir. Temelleri olmayan bu kulübelerin iskeletini oluşturan kalın dallar direkt olarak toprağa ya da bir taşa oturtulmuştur. Kazılarda ele geçirilen yanmış kil ve kireç parçaları, kulübelerin etrafını kafes gibi kapatan dalların üzerinin kil ve kireç ile kaplandığını düşündürmektedir.

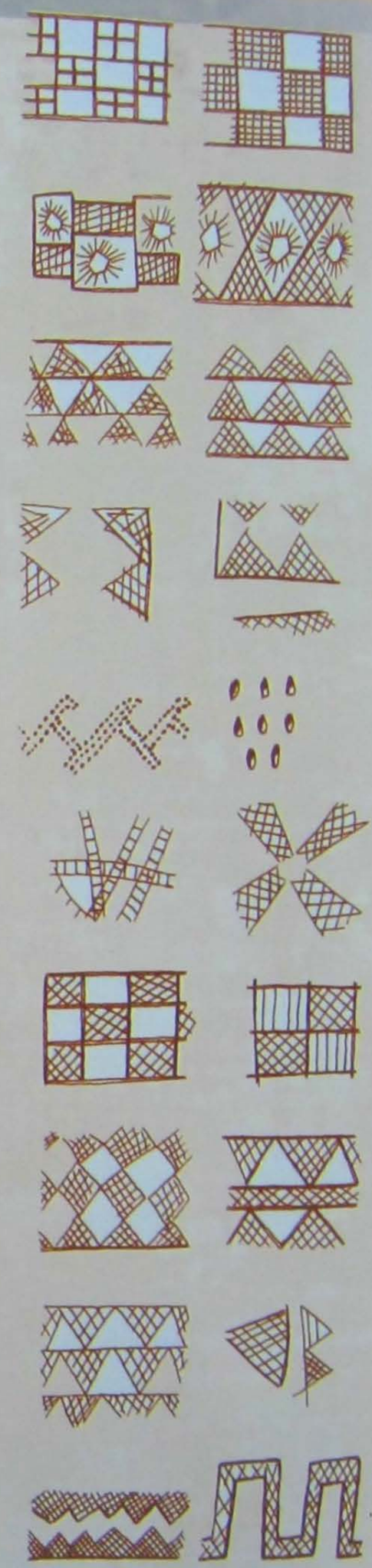

Fikirtepe çanak, çömlek bezemeleri.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Fikirtepe Kültürü'ne ait en önemli ürünler çanak çömleklerdir. El yapımı bu eserler, koyu renkli yüzeylidir. Fikirtepe/Pendik Çanak Çömlekli Neolitik Çağ kültürünü en iyi belirleyen öğelerden biri de bu kapların çizgi ve kazı bezeklerden oluşan süslemelere sahip oluşlarıdır. Kazılarda ele geçirilen buluntular arasında çakmaktaşı aletler, dilgiler, kazıyıcılar, sapantaşları, havanlar, havan elleri, bızlar, deliciler ve tokmaklar sayılabilir.

Fikirtepe kazılarında ele geçirilen insan kalıntıları, tıpkı komşu köy Pendik-Temenye Höyüğü'nde görüldüğü gibi yapıların tabanı altına ölü gömme geleneği ile günümüze dek ulaşabilmiştir. Hocker pozisyonunda iskeletler bulunan bu mezarların belirli bir yönü yoktur. Mezar hediyesi geleneğinin olmadığı kabul edilmektedir.

Fikirtepe'de yapılan kazılarda da çok sayıda hayvan iskeletine rastlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda yörenin Neolitik Çağ'daki faunasına ait bilgiler edinilmiştir. Buna göre Fikirtepe'de keçi, koyun, sığır ve domuz gibi hayvanların ehlileştirilmiş olduğu anlaşılmıştır. Yunus, kefal, levrek, istavrit, izmarit, mercan, turna balığı ve tatlı su levreği kemikleri bulunmuştur. Ayrıca Fikirtepelilerin avcı bir topluluk olduğunu gösteren geyik, yaban domuzu, yaban sığırı ve benzeri kemikler de bulunmuştur. Fikirtepe, tarım kültürünün Avrupa'ya göç yoluyla taşımasının göstergesi olması açısından da çok önemli bir arkeolojik yerleşmedir.

Bathonea kazı alanının görünümü.

PENDİK-TEMENYE HÖYÜĞÜ

Pendik'te bulunan Temenye Höyüğü, İstanbul'un Neolitik Çağı'na ait önemli bilgiler veren ancak ne yazık ki çağdaşı yerleşimler gibi modern kentleşme tarafından yok edilmiş bir yerleşimdir. Fikirtepe gibi demiryolu yapımı sırasında keşfedilmiştir. Ancak demiryolu höyüğü ortasından ikiye bölmüştür. "İçinden tren geçen höyük" yakıştırması da bundan dolayıdır. Kısa süren kazı çalışmaları sonucunda, Fikirtepe'deki kulübe örneklerine rastlanmıştır. Her iki yerleşim yerindeki mimari ve taşınabilir buluntular karşılaştırıldığında bu iki yerleşimin, kardeş yerleşimler olabileceği kanısı güçlenmiştir. Çanak çömlek benzerliklerine dayanarak Neolitik Çağ tabakaları MÖ 6. binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Temenye Höyüğü'nde yaşayanların da evcil havyan ve av hayvanlarını tükettikleri anlaşılmıştır. Kazılarda elde edilen buluntular İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenmektedir.

ARKEOLOJİNİN İSTANBUL'A SON ARMAĞANI: BATHONEA

Küçükçekmece Gölü kıyısında 2007 yılında başlatılan kazı çalışmaları sonucunda, çeşitli antik kaynaklarda adı geçen ancak nerede olduğu bir türlü saptanamayan Bathonea antik kentinin kalıntıları ortaya çıkartılmıştır. Küçükçekmece Gölü'nde sualtında yapılan çalışmalarda, 2.5 kilometre uzunluğunda, 1,5 metre yüksekliğindeki surlarla çevrili yerleşim yerinin Bathonea kenti olduğunu belirlenmiştir. Denize uzanan 60 metrelik mendirek ve antik fener, Bathonea'nın önemli bir liman kenti olduğunu ortaya koymaktadır. Bathonea'nın MÖ 7. yüzyılda kurulan Byzantion ile çağdaş olabileceği düşünülmektedir. Bathonea'nin keşfi, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü'nün yayını "Archaeology 2009" tarafından, yılın en önemli arkeolojik keşifleri sıralamasında ilk 15 arasında kabul edilmiş, İngiliz "Heritage Key" adlı kültürel miras kurumu ise Bathonea'nın keşfini, 2009 yılının dördüncü büyük keşfi olarak ilan etmiştir.

2007 yılında başlatılan ilk kazılar sonucunda Avcılar ilçesindeki Firuzköy sahilinde Paleolitik Döneme tarihlendirilen çakmak taşı aletler, naviform çekirdekler ve ilkel formlu el yapımı seramik parçaları gün ışığına çıkarılmıştır. Ayrıca Neolitik ve Demir Çağı'na tarihlendirilen seramikler, Hellenistik Dönem'e ait amfora parçaları, Geç Roma Dönemi'nden sütun ve sütun başlıkları ile Bizans Dönemi'nden kalma Hz. İsa kabartmalı taş eserler ele geçirilmiştir.

Bathonea'da 2008 yılında yapılan yüzey araştırmalarında, göl kıyısında biri büyük, biri daha küçük olmak üzere iki liman kalıntısı tespit edilmiştir. Düzgün kesimli taş bloklarla inşa edilmiş duvarların limana ait kalıntılar olduğu anlaşılmıştır. Aynı yıl gölde yapılan araştırmada, yerli halk arasında cami minaresi olarak adlandırılan kalıntının, Antik Çağ'dan kalma deniz feneri olduğu kanısı güçlenmiştir. Göl yüzeyinden yapılan sonarlı taramalarda büyük demir çapalar saptanmıştır. Ayrıca İmparator Konstantin döneminden itibaren kullanılmış *constan* yazılı damgalı tuğlalar da bulunmuştur. 2009 yılında ise "Via Egnetia" adıyla bilinen önemli Roma yollarından biri ortaya çıkartılmıştır. 2010 yılında da yol kazılarına devam edilirken, aynı zamanda da gerçekleştirilen diğer çalışmalarla kentin ızgara planlı bir yerleşim olduğu da tespit edilmiştir. Roma Dönemi'ne ait yazıtlı ve kabartmalı bir mezar stelinin, porfir sütun parçasının ve 11. yüzyıl başına tarihlenen bir sikkenin bulunması Bathonea'nın zenginliğine ışık tutmaktadır. Kazılarda Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait seramik parçaları ile Hellenistik Dönem izleri taşıyan apsisli bir yapının da kalıntısına ulaşılmıştır. Arkeolojinin İstanbul'a son armağanı olan Bathonea'daki çalışmalar hem antik yazarların söz ettiği Bathonea hakkında, hem de İstanbul'un tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KEHANETTEN DÜNYA BAŞKENTİNE

UFUK KOCABAŞ

ESKİ YUNANLAR TANRILARIN KAHİNLER İLE KONUŞARAK GELECEK HAKKINDA İNSANLARA REHBERLİK ETTİKLERİNE İNANIRLARDI.

Efsaneye göre, bundan yaklaşık 2700 sene önce Yunan yarımadasını sarsan Dor akınları nedeniyle Atina yakınlarındaki kentlerini terk eden Megaralılar, devrin en ünlü kehanet ocağı olan Delphi'deki Apollon Tapınağı'na giderler. Delphi kahininden yeni yurtları için rehberlik etmesini istediklerinde, kahin onlara körler ülkesinin karşısına yerleşmelerini söyler. Bu ilahi mesajı alan Megaralılar, uzun bir yolculuktan sonra bugünkü Sarayburnu ve Ayasofya arasındaki bölgeye yerleşirler. Efsanede sözü edilen körler, onlardan önce gelmelerine rağmen buradaki zenginliği görmeyerek karşı kıyıdaki Kadıköy çevresine yerleşen "Khalkedon" halkıdır. Megaralıların yeni kenti, Poseidon'un oğlu olduğuna inanılan liderleri "Byzas'ın yeri" anlamına gelen "Byzantion" olarak anılmaya başlar.

Verimli tarım arazileri ve hatta yeterli su kaynakları olmayan bu bölgenin cazibesi eşsiz konumundan kaynaklanıyordu. Asya ve Avrupa arasındaki en kestirme yolun can damarı olan, Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlayan deniz yoluna hükmeden, Haliç

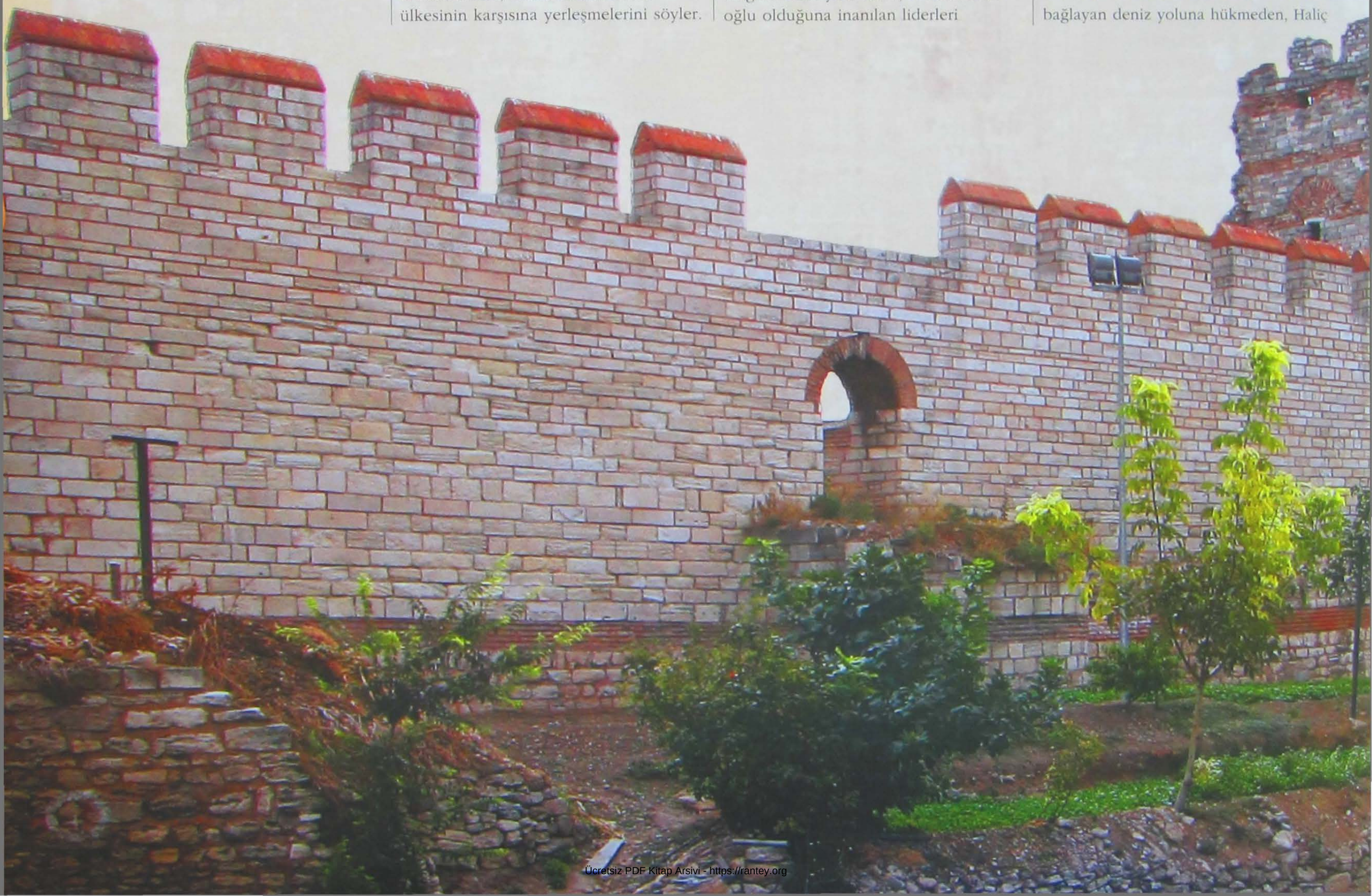

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bizans Dönemi'nde şehrin genel görünümü.

gibi korunaklı muazzam bir doğal limana sahip olan Byzantion, coğrafi konumunun avantajıyla zenginleşerek, tarih sahnesindeki başrolünü oynamaya hazır hale gelmişti. Bu sahneye Byzantion olarak çıkan kent, çağlar boyunca birçok medeniyet tarafından arzulanacak; Nea Roma, Konstantinopolis, Konstantiniyye, Dar'üssaadet, Asitane, Deraliyye, Tsarigrad, İstinpolin, İslambol ve en nihayetinde İstanbul gibi nice isimle anılacaktı.

4. yüzyılda I. Constantinus'un Roma İmparatorluğu'na egemen olması bu küçük şehrin kaderini ebediyen değiştirdi. Başkent Roma'nın istila tehdidi altında olması kenti güvensiz kılmıştı. Yeni başkent ise stratejik konumuyla I. Constantinus'un dikkatinden kaçmayan Byzantion oldu. Doğuda hızla yayılmaya başlayan Hristiyanlığı yasallaştırarak halkın desteğini kazanan I. Constantinus, Akdeniz etrafında şekillenen, başka bir deyişle, o dönemde bilinen dünyanın merkezi olarak asırlarca varlığını sürdürecek bu görkemli kenti inşa ettirmeye başladı.

ŞEHİR SURLARI

Kent tarihinin halen ayakta olan dördüncü ve en son sur sistemi İmparator II. Theodosius Dönemi'nde (408-450) inşa edilmiştir. Haliç kıyısı boyunca Sarayburnu'ndan Ayvansaray'a, Ayvansaray'dan Yedikule'ye ve Yedikule'den Marmara kıyısı boyunca devam ederek kenti sınırlayan surların yaklaşık 19 kilometre uzunluğunda olduğu ve 50 kapısı bulunduğu bilinmektedir.
II. Theodosius surları Bizans ve Osmanlı dönemleri boyunca farklı zamanlarda restore edilerek günümüze ulaşmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Million Anıtı.

Million Anıtı Restitüsyonu.

YENİDEN DOĞUŞ

324 yılından, 11 Mayıs 330'da kentin törenlerle yeni başkent olarak ilan edilmesine kadar imparatorluğun dört bir yanından gemiler dolusu taş, mermer, tuğla ve kereste getirilerek kentte hummalı bir imar faaliyeti yürütüldü. İlk olarak savunma surları batıya doğru genişletilerek kentin yüzölçümü dört katına çıkarıldı. Yarımadayı çeviren güçlü surlar ve Boğaz'da savaş gemilerinin manevra yapmasını zorlaştıran hızlı akıntılar sayesinde yeni başkent, denizden ve karadan gelecek tehlikelere tam 11 yüzyıl boyunca direnebilecekti.

Yüzyıllar boyunca kenti koruyan surlar ilk olarak MÖ 7. yüzyılda inşa edildi. Byzantion'un surları bugünkü Ayasofya ve Topkapı Sarayı bölgesini içine alan kent akropolünü çevrelemekteydi. İlk surlar MÖ 146'da Roma İmparatoru Septimus Severus tarafından yıkıldı. Ancak imparator kısa süre sonra kentin surlarını tekrar inşa ettirdi. Üçüncü yapım evresi ise I. Constantinus'un surları batıya doğru genişletmesiyle gerçekleşti.

I. Constantinus'un yeni başkenti, şehir planlaması bakımından eski başkent Roma'ya büyük ölçüde benzemektedir.

Solda: Mese, her iki tarafında sütunların taşıdığı revaklarla üstü kapalı kaldırımlar ve çeşitli dükkanların yer aldığı, ortasından atlıların ve at arabalarının geçtiği, kent yaşamının odak noktası olan geniş bir ana cadde idi.

MILLION ANITI

Million Anıtı'ndan günümüze sadece bir adet sütun ulaşmıştır. Sultanahmet Meydanı'nın kuzeybatı köşesinde, Yerebatan Sarnıcı'nın hemen yanında yer alan ve bazı kaynaklara göre dünyanın merkezini simgelediği düşünülen anıt, yaklaşık 1600 yıl önce inşa edilmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÇEMBERLİTAŞ

Bizans Dönemi'nde Mese olarak adlandırılan Divanyolu üzerinde yer alan anıtsal sütun 4. yüzyılda Roma'daki Apollon Tapınağı'ndan getirilmiştir. Sütunun üzerinde yer alan, I. Constantinus'un güneş tanrısı Apollon'u andıran heykeli yaklaşık 800 yıl sonra bir fırtınada yıkılarak, yerine altın kaplamalı olduğu rivayet edilen bir haç yerleştirilmiştir. Zamanla depremler ve yangınlarla hasar gören sütun restore edilerek demir çemberler ile desteklendiği için günümüzde Çemberlitaş olarak bilinmektedir.

Konstantinopolis, Roma gibi yedi tepe üzerine kurulmuş ve 14 ayrı bölgeye ayrılmıştır.

Yarımadayı bölen vadilerin oluşturduğu bu yedi tepe günümüzde Sarayburnu, Nuruosmaniye, Beyazıt, Fatih, Sultan Selim, Edirnekapı ve Davutpaşa tepeleridir. Yeni başkentin, daha doğrusu imparatorluğun sıfır noktası ve bir bakıma merkezi, Million Anıtı olarak kabul edilmişti.

Şehrin ve imparatorluğun her noktasına olan bütün mesafeler bu anıttan başlanarak ölçülmekteydi. Anıt "dört kapı" anlamına gelen tetrapylon tarzında, dört sütun üzerinde yükselen kubbeli bir yapı idi. Erken Bizans Dönemi'nde anıtın üzerinde İmparator I. Constantinus ve annesi Helena'yı, İsa'nın çarmıha gerildiği haçı tutarlarken betimleyen heykellerin yer aldığı söylenir.

Konstantinopolis'in ana caddesi olan ve Million Anıtı'ndan başlayarak batıya doğru uzanan "Mese" şehrin ana aksını oluşturmaktaydı.

Cadde şehir ekonomisinin de merkeziydi. İmparatorluğa ithal edilen ipek, kumaş, deri, cam, mücevher, parfüm gibi lüks malların satıldığı dükkanlar burada yer alıyordu. Dini kutlamalar, özellikle de zafer alayları da Mese'de yapılırdı. İmparator ve maiyetinin katıldığı geçit törenleri esnasında şehir halkı Mese'ye akın ederdi. Şehir boyunca uzanan ana cadde yer yer oval planlı forumlarla birleşirdi. Bu forumların en görkemlisi "Constantinus Forumu"dur. Mermer döşemeli ve etrafı sütunlu galerilerle çevrili foruma, doğu ve batı köşelerinde

Çemberlitaş'tan bir görünüm.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SULTANAHMET MEYDANI (AT MEYDANI)

Bizans Dönemi'nde Augusteion , Osmanlı Döneminde At Meydanı, günümüzde ise Sultanahmet Meydanı olarak bilinen bölge kentin kalbinin her daim attığı yerdir. Meydan, imparatorlukların kaderini değiştiren pek çok önemli olaya tanıklık etmiştir.

yer alan kemerler ile girilirdi. Forumun ortasında ise kabartmalarla süslü bir kaide üstünde yükselen bir sütun bulunmaktaydı. Erguvan renkli porfir mermerden yontulan bu sütunun üzerinde şehrin kurucusu İmparator Constantinus'un heykeli yer almaktaydı. Günümüze ulaşmayan Constantinus heykelinin sağ elinde mızrak ya da Zeus'un şimşek demeti, sol elinde ise üzerinde haç bulunan altın bir küre bulunduğu söylenmektedir. Böylece hem Pagan dini hem de Hristiyanlığın sembolleri kullanılarak, Constantinus'un imparatorluğu tüm inançlarıyla kucaklayıp birleştiren kudreti vurgulanmıştır.

Konstantinopolis'in asıl merkezi ise dörtgen planlı, mermer taban döşemeli, etrafı revaklarla çevrili Augusteion Meydanı'dır. İmparatorluğun özünü oluşturan üç ana bileşen bu meydanda yer alıyordu. İmparatorluk otoritesini

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

temsil eden Büyük Saray, dinsel otoriteyi temsil eden Ayasofya ve halkın iradesinin sembolü olan Hipodrom'un birbirlerine yakın biçimde aynı meydanda inşa edilmiş olması şüphesiz tesadüf değildir. Augusteion Meydanı'nın güneybatısından başlayarak yaklaşık 470 metre boyunca uzanan, 119 metre genişliğindeki hipodrom kentin en büyük yapısıydı. Bulunduğu tepenin Roma İmparatoru Septimus Severus tarafından düzleştirildiği ve hipodromun bu yapay teras üzerine inşa edildiği rivayet edilir. İmparator I. Constantinus ise şehrin yeniden inşası esnasında mevcut hipodromu genişleterek yapıyı görkemli bir görünüme kavuşturmuştur. Devasa bir "U" harfi şeklinde planı olan

Hipodromun giriş kapısını taçlandıran bronz at heykelleri, IV. Haçlı Seferi'nde Latinlerin Konstantinopolis'i yağmalaması esnasında yerinden sökülerek Venedik'e götürülmüştür. Heykeller bugün Venediğin ünlü "San Marco" katedralini süslemektedir.

HİPODROM

Hipodrom, şehrin en büyük kamusal alanı olarak kuşkusuz halkın yaşamında çok önemli bir yere sahipti. Araba yarışları, müzik, dans ve akrobat gösterileri, vahşi hayvanlarla yapılan gösteriler, resmi ve dini törenler, taç giyme törenleri, hatta idam cezalarının infazı burada gerçekleştirilirdi.

Hipodromun günümüze ulaşan en önemli kalıntısı, yarım daire biçimli, "sphendone" olarak adlandırılan güney ucudur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KATHİSMA

Hipodromun bugün Sultanahmet Camii'nin bulunduğu doğu kısmında imparatorun locası "kathisma" yer alırdı. Büyük Saray'dan Kathisma'ya açılan bir geçitle, imparator ve maiyeti direkt olarak balkon görünümlü locasına girer, yapılan törenleri buradan yönetir, oyunları ve yarışları izlerdi.

hipodromun en az 30.000 seyirci kapasiteli olduğu söylenmektedir. Hipodromun Ayasofya yönündeki ucunda atlı arabaların yarışa başladığı 12 bölmeli anıtsal giriş kapısı yer almaktaydı. Kapının üstünde ise dört bronz atın çektiği, "quadriga" olarak adlandırılan, iki tekerlekli bir yarış arabası heykeli bulunmaktaydı.

Hipodromun odak noktası ise ortada bulunan alanı alçak duvarlı bir havuzla ikiye bölen, "spina" olarak adlandırılan kısımdır. Spina'da çağlar boyunca imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilen çok sayıda anıt; meşhur yarışçıların, Romulus ve Remus, Herkül (Herakles) gibi pek çok kahramanın, tanrı ve imparatorun heykelleri bulunurdu. Spina boyunca yer alan anıtların ilki Mısır Firavunu III. Tutmosis (MÖ 1490-1436) adına Karnak'ta Güneş Tanrısı Amon-Ra tapınağına dikilen obelisktir. Üzerinde firavunun Fırat Nehri kıyısında kazandığı zaferi ölümsüzleştiren hiyeroglif yazıt bulunmaktadır.

Obeliskin (dikilitaş) Hipodrom'daki yerini alması oldukça uzun sürmüştür. İlk olarak I. Constantinus tarafından şehre

DİKİLİTAŞ (OBELİSK)

390 yılında Mısır'dan getirilerek bugünkü yerine dikilen, kırmızı granitten oyulmuş dikilitaş, mermer bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaide üzerindeki kabartmalarda İmparator I. Theodosius ve saray erkanının Hipodrom'daki oyunları izlemesi, obeliskin yerine dikilmesi ve araba yarışları resmedilmiştir. Kaide üzerindeki Latince ve Eski Yunanca yazıtta, Theodosius'un tiranlara karşı kazandığı zafere atıf yapılmakta ve obeliskin yerine 32 günde yerleştirilebildiği anlatılmaktadır.

getirilmesi tasarlanmış, ancak imparatorun ölümü üzerine veliahtı II. Constantinus, dikilitaşı İskenderiye'ye kadar getirtebilmiştir. Onun yerine tahta geçen İmparator Iulianus, dikilitaşı bir gemiyle Mısır'dan Konstantinopolis'e getirtmeyi başarmış ancak taş şimdiki yerine yaklaşık 30 yıl sonra, 390 yılında I. Theodosius döneminde dikilebilmiştir.

Hipodromda bulunan bir diğer anıt ise Yılanlı ya da Burmalı Sütun olarak tanınır. Bu sütun I. Constantinus tarafından Delphi'deki Apollon Tapınağı'ndan getirilmiştir. Birbirine dolanmış üç yılan figüründen oluşan sütun, MÖ 479 yılında Yunan şehir devletlerinin birleşerek Platea Savaşı'nda Persleri yenmesi anısına, savaşta elde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YILANLI SÜTUN

Kentin kuruluş efsanesine göre Megaralıların kenti kurmadan önce kahinlerine danıştıkları Delphi'deki Apollon Tapınağı'ndan getirilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde bu sütunun şehri zararlı sürüngenlerden koruyan tılsımı olduğuna inanılırdı. Yılanlı Sütun kısmen de olsa günümüzde halen ayaktadır. Yerinde olmayan yılan başlarından biri İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

ettikleri bronz ganimetlerin eritilmesiyle yapılmıştır.

Spina'da bulunan ve bugün halen ayakta olan diğer bir anıt ise Örme Sütun'dur. Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak üzerindeki kitabede, 10. yüzyılda İmparator VII. Constantinus tarafından bezemeli bronz levhalarla süslendirildiği belirtildiği için bu dönemde yapıldığı söylenir.

Hipodromda düzenlenen aktivitelerin halk arasında en gözde olanı araba yarışlarıydı. Günümüzdeki futbol maçları gibi, o devirde araba yarışları kitlelere büyük heyecan yaşatıyordu. Yarışlar giriş kapısında kurulan mekanizma ile aynı anda açılan kapılardan çıkan arabaların, yani "quadriga"ların pisti ikiye ayıran Spina'nın etrafında yedi tur dönmesiyle gerçekleşiyordu. Yarışlar, Kırmızılar (Rousuoi), Beyazlar (Leukoi), Yeşiller (Prasinoi) ve Maviler (Venetoi) olarak adlandırılan takımlar arasında yapılıyordu. Yeşiller ve Maviler diğer iki takımın zamanla önemlerini yitirmesiyle ön plana çıktılar. Bu takımlar devrin sosyal yapısını

Yılanlı Sütun.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yansıtıyor, bazı politik roller de üstleniyorlardı. Maviler'e çoğunlukla soylular destek verirken, Yeşiller ise esnaf ve daha alt tabakadan olan halkın sempatisini kazanmıştı. İki grup arasında zaman zaman büyük anlaşmazlıklar yaşanıyordu. İmparator Justinianos döneminde yarışlar sırasında çıkan kavga, ünlü Nika isyanına dönüşmüş ve 35 bin kişinin katledilmesiyle sonuçlanmıştı.

Kent meydanı Augusteion'da imparatorluk otoritesini temsil eden yapı ise I. Constantinus tarafından inşasına başlanan Büyük Saray (Magnum Palatium) idi. Saray, hipodrom ve deniz surları arasında kalan yaklaşık 100.000 metrekarelik bir alanı kapsamaktaydı.

Yarışçı Porfirios'un Heykeli.
Küçük yaştan itibaren eğitilen yarışçılar halk arasında imparatorlardan bile daha popüler olup heykelleri dikiliyor, yarışçıların takımları ise isyanlarda ve hatta taht kavgalarında dahi rol alıyorlardı.

Örme Sütun.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AYASOFYA VE DUVARLARI

Mimarlık tarihinin en önemli başyapıtlarından olan Ayasofya, dünyanın ilk kubbeli bazilikasıdır. İnşa edildiği çağın en büyük kubbesine sahip bir yapısı olan Ayasofya bu ünvanını yüzyıllarca taşımıştır. Ayasofya, Osmanlı Dönemi'nde cami olarak kullanılmıştır. 1935 yılında müzeye dönüştürülen yapı, yılda yaklaşık 2 milyon turist tarafından ziyaret edilmektedir. Tabanı mermer ve *opus sectile* ile dekore edilen Ayasofya'nın duvarlarını Bizans mozaik sanatının en nadide örnekleri süslemektedir. Ortada Meryem Ana ve her iki yanında şehrin imarına büyük katkı yaparak onu büyük bir Dünya başkentine dönştüren iki büyük imparator; I. Constantinus ile I. Justinianus betimlenmiştir.

Taht ve kabul salonları, hamamlar, gösterişli bahçeler, kilise ve şapeller ve daha pek çok yapının oluşturduğu saray kompleksi 11. yüzyıla kadar Bizans imparatorları tarafından kullanıldı. Sarayın anıtsal giriş kapısı Khalke, Augusteion Meydanı'nın güneydoğusunda yer almakta ve kentin ana caddesi Mese'ye açılmaktaydı.

Giriş kapısından hemen sonra muhafız kışlaları, devamında ise Delphax adı verilen büyük bir avluyu çevreleyen toplantı odaları ve yemek salonları yer alıyordu. Buradan hipodromdaki imparatorluk locasına geçilebilen ve aynı zamanda imparatorun ikamet ettiği Daphne'ye ulaşılırdı. Koruma duvarı ile çevrili sarayın Marmara Denizi kıyısında özel bir limanı bulunmaktaydı.

Büyük Saray kompleksi yüzyıllar boyunca restorasyonlar ve çeşitli eklemelerle genişlemiştir.

532 yılındaki Nika İsyanı'nda hayli zarar gören sarayın anıtsal giriş kapısı Khalke ve muhafız kışlaları yıkılmış ve İmparator I. Justinianos tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. İmparator ayrıca sarayın güneyinde Marmara Denizi'ne yakın bir konumda bulunan yapıyı bütünüyle değiştirip Büyük Saray Kompleksi'ne katmıştır. Boukoleon Sarayı olarak bilinen

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Büyük Saray, Daphne.

Boukoleon Sarayı.

bu yapı zengin bezemelere sahip sütunlar ile süslenmişti. İmparator II. Justinianos da, Büyük Saray'ın en görkemli yapılarından olan Altın Salon'u (Chrysotriklinos) yaptırmıştı. Altın Salon sekizgen biçimli ve kubbeli bir yapıydı. İmparatorluk resepsiyonlarının düzenlendiği bu salonda İsa'nın betimlendiği bir mozaikle dekore edilmiş imparatorluk tahtı da yer almaktaydı.

Bizans mimarlığının doruk noktasını teşkil eden, Konstantinopolis'in eşsiz katedrali Ayasofya, Augusteion Meydanı'nda yükselerek dini otoriteyi temsil ediyordu. Günümüzde tüm ihtişamıyla görülebilen Ayasofya bu alanda yapılan kiliselerin üçüncü mimari örneğidir. Buradaki ilk kilise 360 yılında İmparator II. Constantinus döneminde, bazilika planlı olarak inşa edilmiştir. Megale Ekklesia yani "Büyük Kilise" olarak bilinen yapı 404 yılında çıkan isyanda tahrip edilmiştir. İkinci bazilika 415 yılında İmparator II. Theodosius tarafından yeniden yaptırılmış ancak 532 yılında çıkan Nika isyanında yakılmıştır.

I. Constantinus'tan sonra kentteki en kapsamlı imar faaliyetlerini gerçekleştiren İmparator Justinianus isyanın hemen ardından görkemli bir katedral yaptırmaya başlamıştır. Justinianus'un amacı o döneme kadar en büyük yapı olarak bilinen Süleyman Tapınağı'ndan daha büyük bir yapı inşa ettirmektir. Bu büyük proje için Trallesli (Aydın) Anthemios ve Miletoslu (Söke-Balat) Isidoros adlı mimarları görevlendirir. İnşaat için Efes'te bulunan Artemis Tapınağı da dahil olmak üzere imparatorluğun dört bir yanından sütunlar ve inşaat malzemesi getirtilir. Yeni katedral yaklaşık 10.000 işçiyle devrin şartlarına göre beş yıl gibi kısa bir süre içinde tamamlanarak 537 yılında törenlerle açılır. Katedral 56 metre yüksekliğinde, 31 metre çapındaki kubbesiyle çağının en etkileyici mimari yapısıdır.

Konstantinopolis halkı bu yeni kilisenin Tanrı'nın mucizesi olduğuna inanmaktaydı. Ayasofya, bazilika planı ile kubbeli mimarinin muhteşem bir kombinasyonudur. Ana kubbeyi destekleyen yarım kubbeler ile ortada çok geniş bir iç mekan yaratılması o döneme kadar uygulanmayan mimari bir devrim niteliğindedir. Tarih boyunca çeşitli depremlerde hasar görmüş ancak 1500 yıldır ayakta kalarak günümüze kadar ulaşmıştır. 558 yılında yıkılan kubbesi, yapının mimarlarından Miletoslu Isidoros'un yeğeni genç Isidoros tarafından daha hafif malzeme kullanılarak yedi metre yükseltilip tekrar inşa edilmiştir. Kentin dini yaşamının odak noktası olan Ayasofya aynı zamanda Patrikhane kilisesi ve Ortodoks Hristiyanlığın da merkezi idi. Bizans imparatorlarının taç giyme törenleri Ayasofya'da düzenlenmekteydi. Şehrin bir diğer önemli yapısı olan Patrik Sarayı ise katedralin hemen güneyinde bulunmaktaydı.

BOUKOLEON SARAYI

Boukoleon Sarayı bugünkü Cankurtaran ve Kumkapı arasındaki Çatladıkapı mevkiinde yer alır. Sahil Sarayı'nın doğu cephesi halen ayaktadır. Aynı yerde bulunan imparatorluk limanının rıhtımı üzerinde boğa ve aslanın mücadelesini betimleyen bir heykel bulunur. Eski Yunanca boğa ve aslan kelimelerinin birleşiminden oluşan "Boukoleon" ismini bu heykelden almıştır.

Büyük Saray'ın giriş kapısı Khalke.

RAMAZAN DEZDİ ERİ

Büyük Saray'a su sağlayan Yerebatan Sarnıcı yaklaşık 10.000 metrekarelik bir alanı kaplar. Sarnıç 336 adet mermer sütun ile desteklenmiştir.

Susuz Başkent

Konstantinopolis, ticaret yollarını denetleyen konumu ve savunma açısından eşsiz jeostratejik avantajlarına rağmen, en büyük sorununu gittikçe artan nüfusunun su ihtiyacını karşılamakta yaşıyordu. Şehrin yeterli göl ya da akarsu gibi su kaynakları bulunmuyordu. Su, Trakya'daki su kaynaklarından uzun mesafeler boyunca taşınmak zorundaydı. Roma Dönemi'nde nüfusun az olduğu, kasaba görünümündeki kente bile su, kemerler aracılığıyla getirilerek büyük sarnıçlarda toplanıyor ve buradan künklerle dağıtılıyordu. Bizans İmparatoru Valens (364-378) bu sorunu çözmek ve mevcut su sistemini geliştirmek için yeni bir kemer yaptırdı. İmparator yeni su kemerinin yapımında kullanılan taşları bugünkü Kadıköy'de bulunan Khalkedon kentinin surlarını yıktırarak elde etmişti. Kente gelen su, üç tanesi açık devasa havuzlardan oluşan, yüzlercesi yeraltında bulunan sarnıçlarda depolanmıştı. Bugünkü Edirnekapı'da yer alan Aetius Sarnıcı 244 metre uzunluğu, 85 santimetre genişliği ve 15 metre derinliği ile kentin en büyük üstü açık sarnıcıdır. 4. yüzyıl sonlarında yaşanan kuraklıktan sonra ise Belgrad ormanlarından kente kadar uzanan yeni bir su kemeri sistemi inşa edilmiştir. Konstantinopolis'in en büyük kapalı sarnıcı olan Yerebatan Sarnıcı'nı yaptıran kişi ise İmparator I. Justinianus olmuştur.

BOĞAZDOĞAN KEMERİ

Günümüzde Bozdoğan Kemeri olarak da bilinen Valens su kemeri 4. yüzyılda artan nüfusun su ihtiyacını karşılamak üzere yapılmıştır. 971 metre uzunluğunda, 73 gözlü kemerin en yüksek noktası 29 metredir.

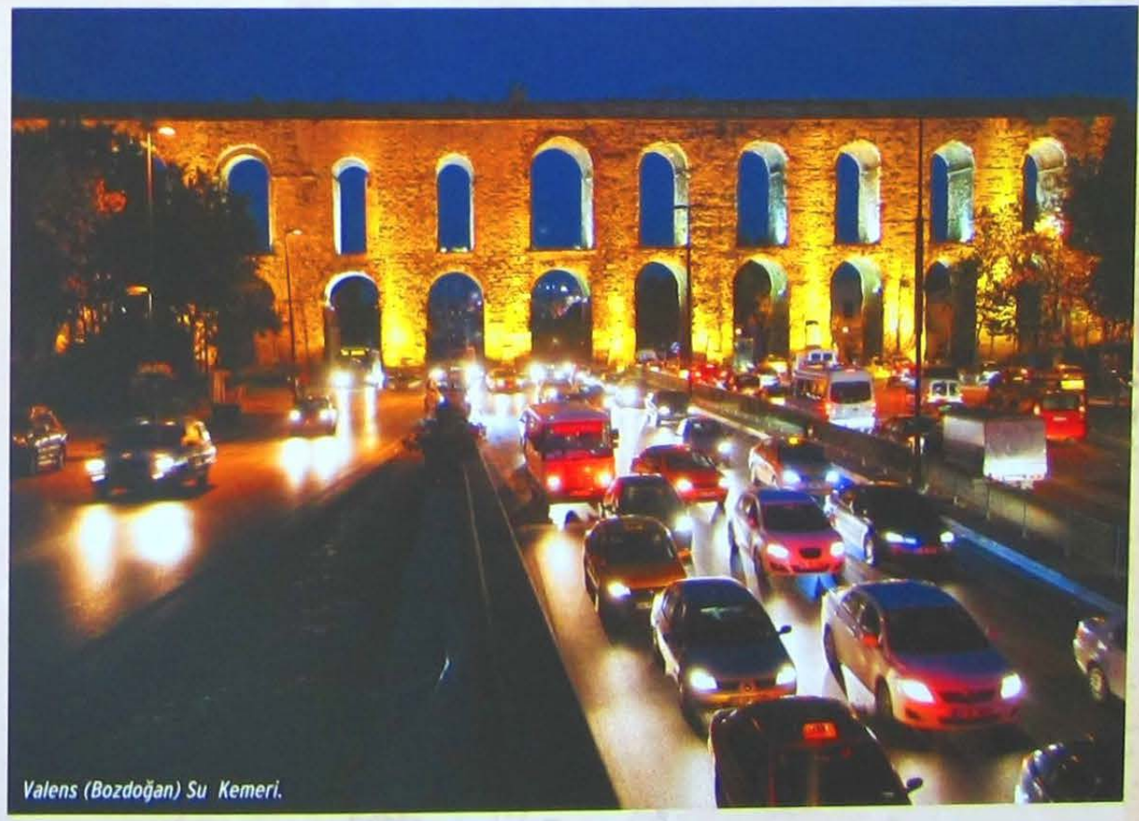

Valens (Bozdoğan) Su Kemeri.

ΚΑΙΦΕΛΗ

KÜLLERİN SAKLADIĞI HAZİNELER

HER ŞEY BİRKAÇ DAKİKADA OLDU. KENT LAV VE KÜLLERLE KAPLANDI. YÜZYILLAR BOYU SÜRECEK BİR KARANLIĞIN ARDINDAN, 1738'DE İLK KAZIYI YAPANLAR POMPEİ VE HERCULANEUM'U 79 YILINDA VEZÜV'ÜN KÜLLERİNİN GİZLEDİĞİ ŞEKİLDE BULDULAR.

Eski Roma dünyasından günümüze ulaşan en ünlü sit alanlarından biri Pompei'dir. Her yıl binlerce turist kafilesi tarafından ziyaret edilen kent, pek çok arkeolojik araştırmanın da konusunu oluşturur. Pompei ve Herculaneum'un neredeyse üç yüzyıl önceye uzanan keşifleri bugün bile olağanüstü öneme sahip kültürel olaylardır.

1738 yılında Herculaneum'da, ardından da 1748'de Pompei'de düzenli arkeolojik kazılar başlamıştı. Ancak bu kentin Pompei olduğunun kesinlik kazanması, 1763'de ortaya çıkartılan *Pompei Halkı Hakkında* başlıklı bir yazıt sayesinde gerçekleşti. Bourbon Krallığı'nın sonlarına, 1860 yılına kadar süren ilk dönem kazılarında, ince ve sağlam kül örtüsü sayesinde toprak tabakasının elverişli koşullar yarattığı Pompei üzerinde yoğunlaşıldı. Ne var ki, o dönemde şehrin geneli ve tarihi hakkındaki bilgilerden çok, kraliyet saraylarında bulunan heykelcikler, freskler, mozaikler, dekoratif eşyalar gibi estetik değere sahip objelerin gün yüzüne çıkarılması amaçlanıyordu.

Pompei'in elde ettiği ün sayesinde, Avrupalı üst tabaka zenginlerin kıtanın önemli kentlerini gezdikleri kapsamlı seyahatlerin vazgeçilmez duraklarından biri Napoli olmuştu. Son Napoli Kralı'nın kız kardeşi, Brezilya imparatoriçesi olduğunda, ağabeyinden antik Pompei

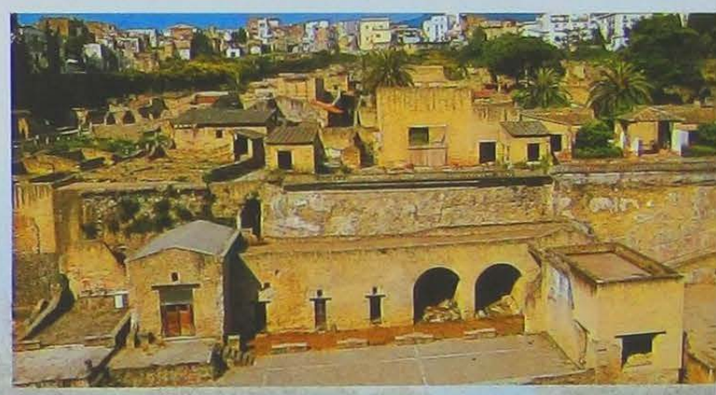

Herculaneum kazılarından bir görünüm. Efsaneye göre, şehir adını aldığı Herkül tarafından kurulmuştur.

Dükkanların ve önemli evlerin yer aldığı Abbondanza Sokağı'ndan bir görünüm.

Geçmişe Tanıklık Edenler

PÜSKÜRME

Genç Plinius, amcası Büyük Plinius'un ölümünü anlatırken, 79 yılında gerçekleşen püskürmeyi de ayrıntılarıyla aktarmaktadır. Uzmanlar söz konusu püskürmeyi plinian tipi patlama olarak tanımlarken, bu aktarımdaki detaylardan da yararlanmışlardır. Bu, gazları ve büyük miktarlardaki artıkları uzun bir sıra halinde dışarı atan şiddetli bir patlamadır. Pompei'de, materyaller ağırlıklarına göre farklı katmanlar halinde birikmişler ve kent lavlar altına gömülmüştür. Herculaneum'da ise, katı cisim tanecikleri içeren hızlı ve aşırı sıcak bir gaz akışı olan, piroklastik akış etkili olmuştur.

Altta: Yanardağ bilimi uzmanlarının plinian tipi patlama olarak tanımladıkları şekilde gerçekleşen püskürme esnasında Vezüv kraterini tasvir eden resim.

eserlerinden oluşan bir koleksiyonu çeyiz olarak göndermesini talep etmiş olması, kraliyet mensuplarının arkeolojik eserlere yönelik ilgisine çarpıcı bir örnektir.

Kültürel dünyanın ilgi gösterdiği bu eserler, dönemin sanat zevki üzerinde, özellikle de dekorasyonda ve el sanatlarında büyük bir etki yaratmıştı. Öte yandan, estetik ve görsel nitelikli eserlere olan bu büyük tutku, araştırmaların bilimselliğini engellemekteydi. Taraflı ve önyargılı yaklaşımlar yüzünden, sayısız değerli tarihi bilgi yitirilmekte ve arkeolojik yerleşimlere dair olası doğru çıkarımlar da bu durumdan olumsuz etkilenmekteydi. Yine de, krallıkların Antik Pompei eserlerini toplamış olmaları, sonradan dünya çapında ün kazanacak olan Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nin önemli bir bölümünün varolmasını sağlamıştır.

POMPEİ'NİN ÖZELLİĞİ

İtalya Hükümeti'nin kurulmasının ardından, Pompei kazılarına Giuseppe Fiorelli'nin atanmasıyla araştırmaların yol haritasının çizildiği söylenebilir. Bourbon egemenliği altındayken fikirlerinden dolayı çok sıkıntı çeken, özgürlük yanlısı bu bilim insanı, sistematik kazıları dönemine göre oldukça iyi bir seviye ile başlatmıştır. Pompei'nin sahip olduğu eşsizliği iyi kavramış olan Fiorelli'nin izlediği yol, şehrin gelişen yapısını ve yaşamını bütün olarak anlamaya yönelikti. Pompei farklıydı; burada antik şehirlerde görülen yavaş ve uzun terk edilme sürecini takip eden bir ıssızlaşma ve tarihe gömülme durumu söz konusu değildi. Pompei'de yaşam, hatta zaman birdenbire durmuştu. Öte yandan, böylesine acı bir olay gelecek kuşaklara Roma tarihinin bir döneminde sürdürülen hayattan bir kesit görme imkanı sunuyordu.

Giuseppe Fiorelli'nin yürüttüğü kazılar, her şeyden önce Bourbon egemenliği altındayken keşifleri yapılan Pompei'nin farklı noktalarıyla bağlantı kurmayı amaçlıyordu. Fiorelli yenilikçi yöntemlerden yararlandı; hatta insan bedenlerini içeren organik kalıntılardan alçı kalıplar çıkarılması gibi yeni yöntemler de geliştirdi. Arkeolog, şehir hakkında bilinenleri, yapılan araştırmaları ve sonuçlarını daha geniş kitlelere ulaştırmak üzere bazı finansal düzenlemeler oluşturmayı da düşündü. Fiorelli, bir bilet karşılığında antik kentin ziyaretçilere açılmasını, halka tanıtılmasını ve turizme açık kamusal bir zenginliğe dönüştürülmesini başardı. Onun liderliğinde yürütülen Pompei araştırmaları, arkeoloji çevrelerinde önemli bir yer edinmiş, yetiştirdiği araştırmacılarla ölümünden sonra bile uzunca bir süre devam etmiştir.

Sağda: Pompei'de yer döşemesi olarak kullanılmış bir mozaiğin, Pergamonlu (Bergama) Sosos'a ait kopyası.

KAZILAR

Herculaneum'daki kalıntıların büyük kısmı ile Pompei'deki Abbondanza Sokağı'na yoğunlaşan kalıntılar, genellikle 20. yüzyılda gün ışığına çıkarıldı. Daha sonraları da İtalya'dan, diğer Avrupa ülkelerinden, Amerika Birleşik Devletleri'nden ve Japonya'dan gelen çeşitli kazı ekipleri Pompei'de araştırmalar yaptılar.

Pompei'deki yürütülen arkeolojik araştırmalar, yakın zamana dek özellikle 79 yılındaki katmanın keşfine yönelmişti. Ancak son zamanlarda, püskürmenin oluşturduğu katmanın altında gerçekleştirilen kazılarda, şehrin geçmişine ait tüm evrelere ve olaylara yoğunlaşıldı. 1980 yılındaki depremden sonra gündeme gelen

Sağda: Pompei'deki Vettii Evi'nin triclinium (yemek salonu) bölümünü süsleyen fresklerden bir ayrıntı.

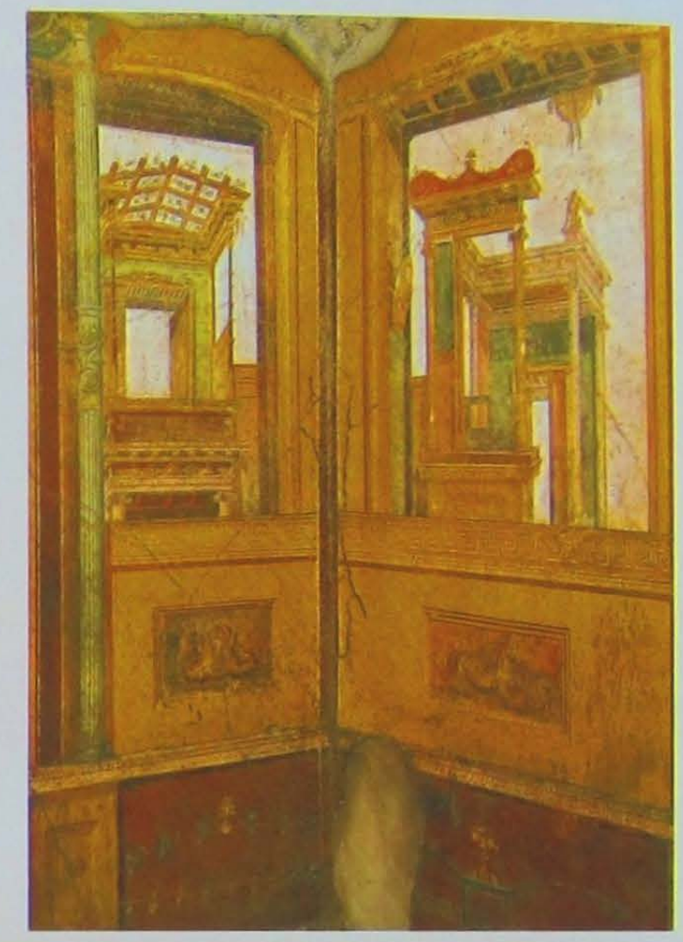

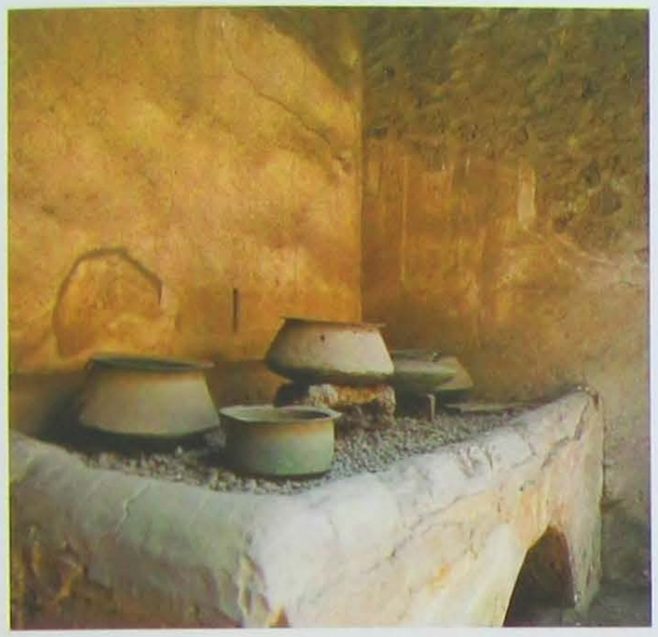

restorasyon da, Pompei'den bahsederken dikkate alınması gereken bir diğer çalışmadır.

ROMA'DAN ÖNCE POMPEİ

Pompei, çok eski zamanlardan itibaren insanların yaşadığı bir yerdir. İlk yerleşimler, MÖ 3 ila 2. binyıla uzanır. Bronz Çağı'nda MÖ 19.-17. yüzyıla tarihlenen bir köyün ve MÖ 17.-16. yüzyıla tarihlenen Sant'Abbondio bölgesindeki bir yeraltı mezarlığının varlığı bilinmektedir. MÖ 15. ve 7. yüzyıl arasında dağınık yerleşim biçiminde yaşayan Pompei'de, MÖ 7. yüzyılın sonunda daha sağlam yerleşim birimleri görülmeye başlar. MÖ 8. yüzyıldan itibaren Campania, insanlar ve farklı kültürler arasında bir buluşma noktası haline gelir. Deniz yoluyla gelen Eski Yunanlar İschia'da, ardından Cumae ve Napoli'de koloniler kurarlar. Etrüskler ise, iç bölgelere sızarak Capua'yı şekillendirirler.

Arkeolojik kanıtlar, MÖ 6. yüzyıl boyunca, Pompei'de bir şehir merkezinin varlığını göstermektedir.

Zengin bir tüccar aileye ait gösterişli bir ev olan Vettii Evi'nin mutfağında ortaya çıkarılan bakır tencereler.

Pompei'deki büyük villalardan biri olan Fauno Evi'nin sütunlu avlusundan bir görünüm. Ana girişi Fortuna Sokağı üzerinde bulunan ve tüm bir İnsula'yı kaplayan ev, yaklaşık 3.000 m²'lik bir alana yayılmıştı.

EVLER

Pompei ve Herculaneum, Vitruvius'un tanımladığı Roma stili evlerin en iyi örneklerinden bazılarına sahiptir. En yalın haliyle bir ev, ışık ve hava sağlayan ve merkezi bir avlu olan *atrium* etrafında kurulmuştur. Buraya, *fauces* adı verilen giriş kapısından ulaşılır. Avlunun kenarlarına, ev sahibi ile aynı sınıftan olanların kabulü için de kullanılan ve *cubicula* olarak adlandırılan yatak odaları yerleştirilmiştir. Avlu, özel konuşmalar için oluşturulmuş bir niş olan *alae* ile en uç kısmına doğru T şeklinde açılır. Girişin karşı tarafında, *tablinium* yani ev sahibinin astları ile buluşup ticaret yaptığı alan yer almaktadır. *Tablinium*'un yanında yemek salonu işlevine sahip *triclinium* bulunur. Daha büyük evlerde, yerleşkenin bu geleneksel bölümüne, bahçenin etrafında yer alan bir sütunlu avlu ile arka tarafına bir başka alan daha eklenmiştir. Burada, belki de sahip oldukları zenginliğe ya da kullanıldıkları mevsime göre farklılık gösteren diğer odalar ve ek alanlar yer almaktadır. Bu ikinci bölüm, konum itibariyle evin en saklı ve özel yaşamını ağırlamaya ayrılmıştır.

Üstte: Kitara Çalgıcısının Evi'nde ortaya çıkarılan mermerden *oscillum.*

MÖ 2. yüzyılda, evlerdeki kapalı sebze bahçesinin yerini orta kısımda yer alan ve evin vazgeçilmez bir bölümü haline gelen büyük ve sütunlu avlu viridarium almıştır.

Sütunlu avlu

Havuz ve hazneli çeşme ile avlu

İkinci giriş

Giriş

Yatak odası

Çizim, sütunlu avlu ile birlikte Geç İtalya Dönemi tipolojisinde var olan bir Pompei evini temsil etmektedir.

Pompei'deki Paquito Procula Evi'nin iç tarafı. Farklı tipolojideki evler, sahiplerinin sosyal sınıfını yansıtmaktadır.

POMPEİ EKONOMİSİ

Endüstri öncesi toplumlarında görüldüğü gibi, Pompei ekonomisinin de temelini tarım oluşturmaktadır. İtalya'da gelişen köleliğe dayalı konut sisteminde, Pompei'nin verimli düzlüklerine doğru önemli bir ilerleme görülür. Yerel aristokratlara ya da Romalılara ait bu konutlar, kendi geçimleri için gerekli olandan başka, pazar için de tarım ürünleri üretmektedir. Yapılan kazılarda, imparatorluk topraklarının çeşitli bölgelerinde, siyah volkanik kum içeren özellikleriyle ayırt edilen, Vezüv civarına özgü şarap testileri çıkarılmıştır.

Antik şehirlerin ne kadar üretim yaptığı ve hangi ürün ile öne çıktıkları her zaman merak konusudur. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda, başlangıçta Pompei'de geniş ölçüde yün dokuma işine dayanan bir endüstrinin olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımı çürütecek tezler mevcutsa da, Pompei'nin özellikle

Pompei'deki Menandros Evi'nin freskleri. Daha zengin evler, genellikle tüm iç duvarları kaplayan resimlerle süslenmiştir.

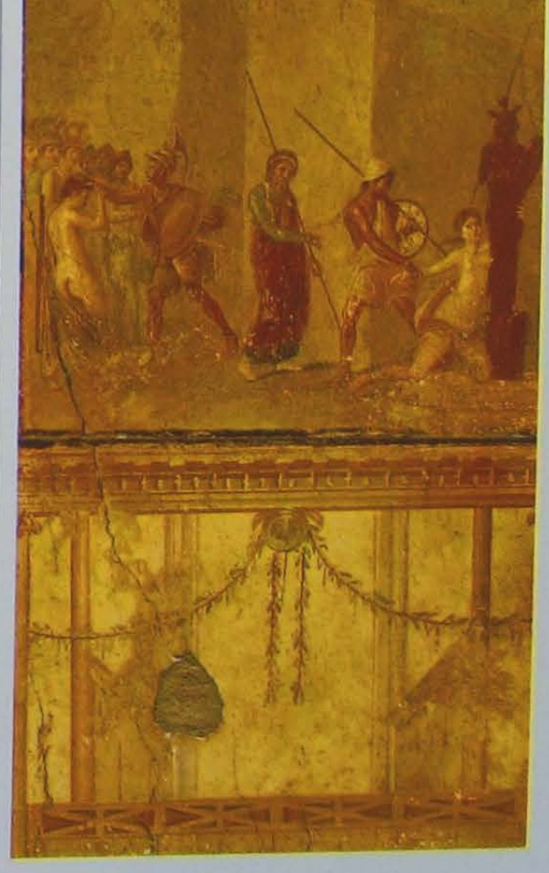

Bunun somut örneği, üçgen şeklindeki forum alanında yer alan Dor düzenindeki tapınaktır. Ayrıca, Apollon Tapınağı'nda ve şehrin diğer yapılarında, Campania'daki Yunan ve Etrüsk merkezlerinden gelen arkaik seramik kalıntıları ve mimari terrakottalar bulunması da bu duruma örnek teşkil etmektedir.

MÖ 5. yüzyılın sonlarına doğru, Eski Yunanların ve Etrüsklerin Campania'daki varlığı zayıflamış ve neredeyse bölgenin tümüne sahip olan Samnitler bu durumdan yararlanmayı bilmişlerdir. Tarihte Pompei'den ilk defa bahsedilmesi de Samnit Dönemi'ne dayanır. Şehir surlarının genişletilmesi ve çeşitli düzenlemeler de aynı döneme mal edilmektedir. Forum civarında oldukça dağınık düzene sahip bir mahalle ve kuzey-batı yönüne doğru genişletmelerle birlikte şehir yapısının ana temeli atılmıştır.

İtalya Yarımadası'nın Antik Çağ halkları, şehir yaşamına uyum sağlamış ve birçok yazıtın gösterdiği üzere Yunan medeniyetini kendi dillerini koruyarak derinden benimsemişlerdir.

ROMALILAR

Pompei'ye yerleşen yeni bir aristokrat sınıfla birlikte, Romalılara ait politik ilkeler benimsenir. Roma medeniyetinin benimsenmesi ise, MÖ 1. yüzyıl boyunca devam eder ve tamamlanır. İlk İmparatorluk Dönemi'nde, Pompei gelişme gösteren küçük bir kent merkezidir. Tarihte bu yıllardan söz edilmesinin başlıca nedeni, Pompei sakinleri ile Nocera'daki komşuları arasında amfitiyatroda patlak veren çatışmadır. Bir diğer önemli olay, 62 depremidir ve büyük ihtimalle yıkıcı bir ikinci depremden de söz edilebilir. Vezüv'ün 79'daki patlamasına denk gelen dönemde, kentin onarım atölyeleriyle dolu olduğu düşünülmektedir.

Sağda: Pompei'deki ölümcül lav ve kül yağmuruna maruz kalan bir kişinin kalıbı. İnsan bedenlerinin katı kül içinde bıraktığı izleri, kalıplar elde etmek üzere erimiş alçı ile doldurma fikri, Pompei kazılarının yöneticisi Giuseppe Fiorelli'ye aittir.

Vettii Evi'nin yemek odasında (triclinium) yer alan; İksion'un cezasını çekmek üzere çarka bağlanmasını ve Dirce'nin kurban edilişini betimleyen resimler.

İnceleme ve Keşifler

RESİM

Roma Dönemi İtalya'sında ortak sanat akımlarının yerel bir göstergesi olan Pompei resim sanatının dört stile bölünmesi, 18. yüzyıl Alman bilim adamı August Mau'ya dayanmaktadır. İlk stil, mermerden yapılan, kakmacılığa benzer şekilde biçimlendirilmiş ve renklendirilmiş alçı süslerinden oluşur ve MÖ 2. yüzyıl boyunca Batı'da yaygınlaşan Yunan geleneğinden doğmaktadır. MÖ 80 yılında Roma kolonisinin kurulmasına tarihlendirilebilen II. Stil ise, I. Stilde önem kazanmaya başlayan illüzyonist betimlemelerle kendini gösterir. Daha sonra, bu stile gerçek dışı mimari öğeler ve bazen de figürler girmiştir. III. Stil ise, mimari yanılsamayı bırakmış, merkezi sahnelerde klasik üsluba yönelmiştir. Bu stil, MÖ 25-20 yıllarına doğru ortaya çıkmış ve MS 1. yüzyılın ortasına kadar varlığını sürdürmüştür. IV. Stil ile birlikte, çoğu zaman sahne düzeninden ileri gelen mimari geleneğin izleri yeniden belirmektedir. IV. Stil, özellikle 62 depremini izleyen canlandırmayla bağdaştırılmıştır. Ancak önceden de kullanıldığı artık bilinmektedir.

İnceleme ve Keşifler

FELAKET TARİHİ

Sık sık belirtildiği üzere, bibliyografya 24 Ağustos'u püskürmenin gerçekleştiği gün olarak bildirmektedir. Ancak, felaketin 23 Kasım'da gerçekleşmiş olması da mümkündür. Yaz mevsimi sonrası olgunlaşan meyvelerin ve taze şıraya ait üzüm tanelerinin varlığı ya da şarap testilerinin büyük çoğunluğunun ilk yıllanma için yerleştirildikleri sıcak yerlerde yoğunlaşmış olması gibi tespitlerin yanı sıra, bağ bozumu mevsiminin kısa bir süre önce tamamlanmış olduğuna dair işaretler ve yerlilerin giydiği elbise kalıntıları gibi bulgularla, 23 Kasım tarihi arkeolojik olarak da desteklemektedir.

Sağda: Pompei'den, freskler için kullanılan mavi renkte tozun bulunduğu kilden yapılmış kap.

MÖ 80 yılı civarında yapılan Pompei amfitiyatrosu türünün en eski yapılarından biridir ve mükemmel bir şekilde korunmuştur.

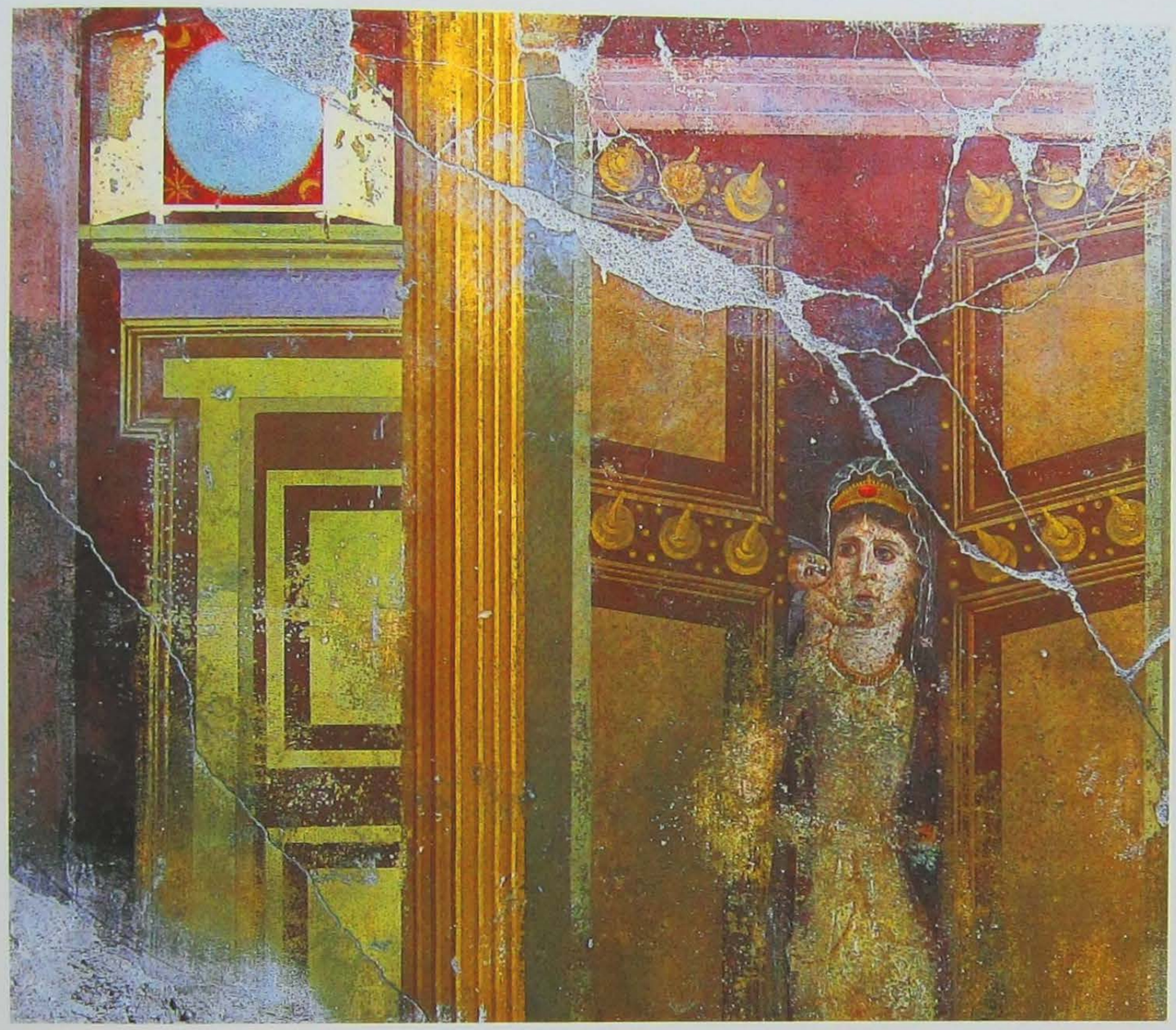

Üstte: Bir Pompei evinden fresk ayrıntısı.

Sağda: Pompei'den, Romalıların ünlü balık sosu 'garum' için kullanılan tek kulplu kabı tasvir eden bir mozaik ayrıntısı.

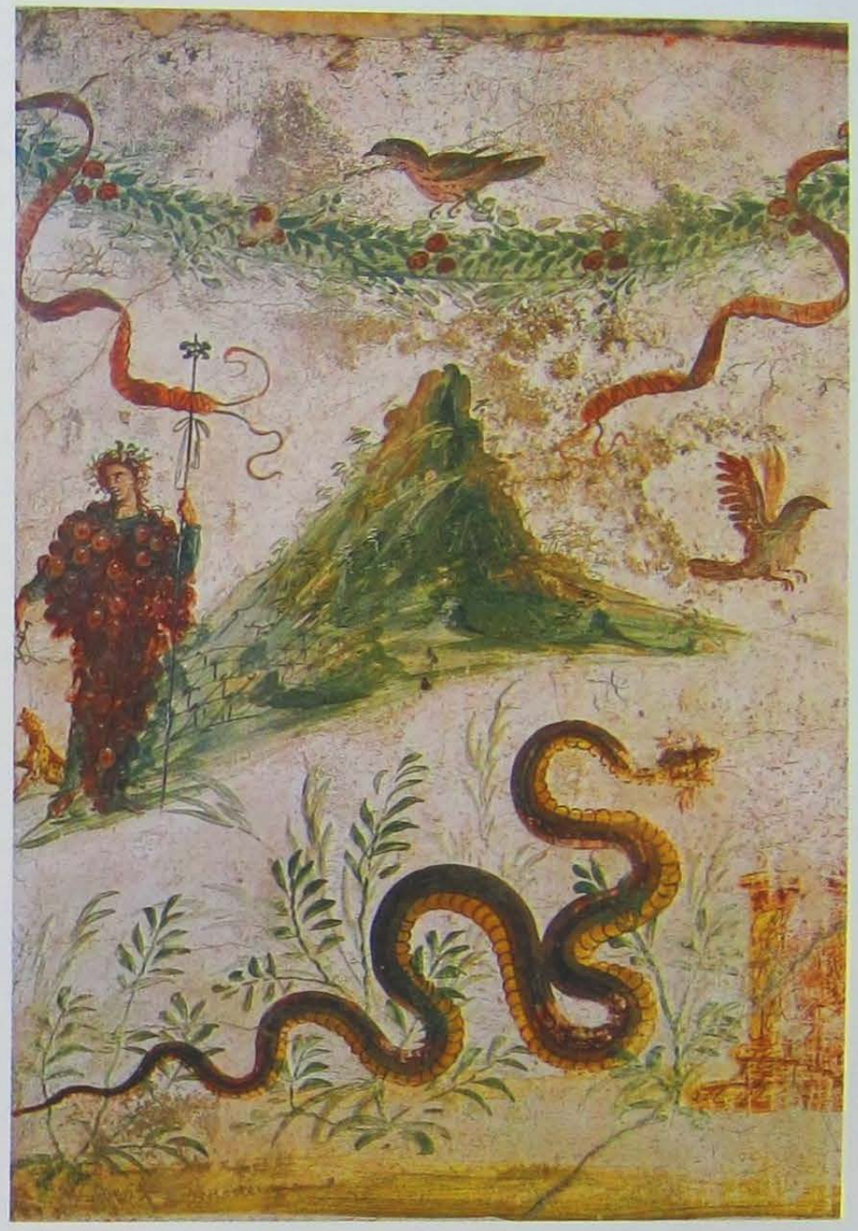

Üstte: Centenario Evi'nden, Bacchus ve Vezüv'ü tasvir eden Pompei IV. Stiline özgü fresk.

Sağda: Üçgen şeklindeki Forum'da yer alan, Dor düzenindeki tapınağın sütunlarından bir görünüm.

62'den sonraya tarihlenen, bu amaca uygun altyapıyla donatılmış olduğu da kesindir. Bundan dolayı, Pompei gibi bir şehrin dokuma işçiliğinde önemli bir işleve sahip olabileceği sonucuna varmak gerekir.

VEZÜV'ÜN ALTINDA

İnsanlar, 79 yılındaki püskürmenin ardından Pompei ve Herculaneum yerleşkelerine akın etmeyi kesmezler. Küller altına gömülmüş iki şehrin kalıntılarında, mal sahiplerinin ya da yağmacıların yıkılmış evlere geri döndüğünü gösteren izler mevcuttur. Yanardağ bilimcilerine göre, püskürmenin ardından oluşan ve Ay'ın yüzeyini andıran tortu katmanlarının yerine, verimli bir toprağın oluşması büyük olasılıkla en az iki yüzyıl sürmüştür. Öte yandan, felaketin ardından, diğer bölgelerle iletişimin yeniden kurulabilmesi için kolların hızla sıvandığı söylenebilir.

Felaket bölgesinden geçen yol ağının acilen onarılıp eski durumuna getirilmesine önem verilmiştir. Bu amaçla, ana yolların tahliyesi konusunda yönetim birimlerinin çeşitli önlemler aldığı anlaşılmaktadır.

Herculaneum'da termal bir kompleks ile yeraltı mezarlarının ve Pompei yakınlarında Scafati'deki bir yerleşimin gösterdiği üzere, yeni bir iskanın ilk belirtileri 3. ve 4. yüzyıllara uzanmaktadır. Bu yeni yerleşimlerin sebebi düşünüldüğünde, ilk akla gelen, bu kentlerin ana yol güzergahı üzerinde yer alıyor olmalarıdır. Örneğin Herculaneum, Napoli'ye at sırtında kolayca ulaşılabilecek bir mesafededir. Yeni yerleşenlerin, yeni bir şehir inşa etmek için yıkık şehrin malzemelerinden faydalandıkları da açıkça bellidir. Bölgenin bu dönemdeki iskan durumu incelenirken 203, 472 ve 512 yıllarında da, 79'dakine benzer felaketlerin yaşanmış olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

ROMALI AŞIKLAR

ANTİK ROMA'DA EVLİLİKLER NADİREN AŞKA DAYANIYORDU. AMA TABİİ AŞK HER YERDE VARDI. TUTKULU EROS, OKLARINI SOYLULARDAN ÇOK HALK SINIFINDAN OLANLARIN KALBİNE SAPLIYORDU.

Klasik ikonografiye göre, Amor ve Psykhe'nin iki kanatlı genç olarak betimlendiği mermer heykel.

Cumhuriyet Dönemi'nde Romalıların aşk hayatı, canlılıktan yoksundu. Kadınların dünyası, kendini yalnızca kocasına ve ailesine adamış, vatanına yürekten bağlı evlatlar doğurmaya layık namuslu eşlerden oluşmaktaydı. Öz kızının önünde eşini öpen saygın birinin Senato'dan kovulması, dönemin ahlak anlayışına ilginç bir örnektir.

Cumhuriyet'in son yüzyılında ve İlk İmparatorluk Dönemi'nde, gelenekler değişime uğrar. Titus Maccius Plautus'un komedilerinde bile, tutkulu gençler ile tüm günlerini Forum'da salınan güzel kızları izleyerek geçiren şehvet düşkünü ihtiyarlar görülür. *Asinaria* - Eşek Komedisi adlı oyunda; baba, oğlunun kaçırılan sevgilisini ona geri verebilmek için, o yaşlı haliyle bile, her türlü hileye başvurmaktan kaçınmaz. Oyunda genç adam şöyle demektedir: *"Babamın yolundan gitmek istiyorum. O, bana duyduğu sevgi yüzünden, kadın tüccarını kandırmak için geminin patronu kılığına girerek sevdiğim kadını oradan kurtardı. Yaptığı yardımla oğlunun sevgisini elde etmek için o yaşta bile hileler tasarlamaktan utanmadı."*

Daha mütevazı olan orta sınıflar ise, geleneğin buyurduğunun aksine, onurdan ziyade büyük bir özgürlük düşüncesiyle duygularını açıkça göstermeye başlarlar. O dönemde Venüs ile Eros'un nasıl eğlendiğini kanıtlayan belge, yüzyıllardır kül yığınları altında gizli kalmış Pompei duvar resimleri olmuştur. Pompei sakinleri, bazı yolların ve yapıların duvarlarına çok renkli aşk sözcükleri yazmışlardır. Bunlar arasında, Restitutus adlı gencin 'birçok kız arkadaşa sahip olduğunu' dile getiren ya da Euplia adlı kadının '2000 yiğit erkekle birlikte olduğunu' belirten yazılar gibi pek çok duvar yazısı günümüze ulaşmıştır. Bazı duvar yazılarında müstehcen sözcükler de görülür.

Yine bu duvar yazılarında sevdiğine kavuşmak için; *"Eğer aşkın ateşini hissetseydin ey arabacı, Venüs'ü görmek için daha da hızlı giderdin"* diyerek arabanın sürücüsünü acele etmesi için teşvik eden sabırsız aşığın cümleleri ya da genç aşıkların *"Oh, seni kollarıma alıp boynuna yaklaşsam ve yumuşak dudaklarına öpücükler kondursam"* diyen tutkulu mısraları okunmaktadır. Öte yandan Venüs'e darılanlar da vardır: *"Her kim seviyorsa gelsin. Tanrıça Venüs'ün kaburga kemiklerini sopayla parçalamak ve belini kırmak istiyorum. Eğer o benim hassas kalbimi delip geçebiliyorsa, ben neden onun kafasını kıramayayım ki?"* Ve elbette aşkın tatlılığını kısa cümlelerle ifade eden aşıklar da vardı: *"Sevgililer, arılar misali, bal gibi tatlı bir hayat sürmekteler."*

SEVME SANATI

Kimileri aşkı yalnızca doğaçlama olarak yaşarken, kimileri onu gerçek bir sanat olarak değerlendirmekteydi. Böyle düşününce, eski zamanların bu konuda yazılmış en ünlü yapıtının niçin 'Sevme Sanatı' olarak adlandırıldığı da anlaşılmaktadır.

Pompei'e özgü bir aşk buluşmasını tasvir eden fresk detayı.

Şair Ovidius, aşk üzerine yazdığı kitabındaki düşünceleri ahlaksızlık olarak nitelendirildiği için Augustus tarafından sürgüne gönderilmişti. Oysa Ovidius, Roma'nın günlük yaşamında olan biteni tasvir etmek dışında bir şey yapmıyordu.

Zamanla aşk ve kadın-erkek ilişkileri konusunda değişimler yaşanmaya başladı. Doğuda gerçekleştirilen işgallerin ardından, İtalyan limanlarına kozmetik ürünlerin yanı sıra kadınların baştan çıkarma güçlerini serbest bir şekilde kullanabilmelerine yardımcı olan parfümler ve güzel kokulu yağlar geldi. Roma gibi, erkeklerin baskın olduğu bir toplumda, iyi gözle bakılmayan kadınların özgürleşmesini aşkın daha umursamaz bir şekilde yaşanması izledi. Aslında Ovidius, döneminin olaylarını anlatan değerli bir kişilikti. Şaire göre, her kadın arzulanandı ve erkek de tıpkı bir savaşçı gibi kadını fethetmeliydi.

Roma'da insanların birbirlerini rahatça görebildiği en kalabalık yerlerden biri olan Forum, baştan beri aşka en uygun yer olarak bilinir. Sütunlu girişlerin gölgesinde birçok aşk doğmuş olsa da, Ovidius'nun *"Öyle zarif kadınlar geliyor ki, seçmekte kararsız kalıyorum. Hepsi görmek ve görünmek için edeplerine aykırı olan bu yere gelmekteler."* diye vurguladığı tiyatrolar, şairin ifadesiyle 'aşk avı' için en elverişli yerlerdi. Şair, erkeklere salık verdiği önerilerinden birinde, *"Onun yanında oturuyorsun... Onun kalçasının yanında kendi kalçanı tutabildiğin kadar tut."* der. Ovidius'a göre bu önemlidir. Ardından konuşmaya

Pompei'den yemek odası (triclinium) sahnesiyle bir fresk. Aşıkların ilk yaklaşmaları bazen şölenler esnasında gerçekleşiyordu. Livia ve Augustus arasındaki meşhur aşk da böyle başlamıştı.

Üstte: Galya'dan gelen kabartmada evli bir çift tasvir edilmiştir. (MS 3. yüzyıl)

Saray Hayatı

YILDIRIM AŞKI

Augustus ile Livia Drusilla'nın aşk hikayesinin oldukça hareketli bir başlangıcı vardır. Augustus ve Livia karşılaştıklarında, henüz 19 yaşında olan Livia, evli ve ikinci oğluna hamiledir. Onlarınki bir yıldırım aşkıdır ve aşıklar skandaldan uzak durmayı başaramazlar. Augustus hamile olan Scribonia ile evlidir. Yazar Svetonius, bir şölen esnasında Augustus'un 'yatak odasına götürmek üzere, kocasının bakışları altında Livia'yı masadan kaldırdığını ve daha sonra kızarmış kulakları ve dağınık saçlarıyla Livia'ya yerine kadar eşlik ettiğini' belirtir. Durum hızla kötüye gidecektir. Augustus, zavallı Scribonia'yı boşar ve oldukça alışılmamış bir şekilde, karısıyla evlenme niyetinde olduğunu söylemek üzere Livia'nın kocasına gider. Tiberius razı olur ve aradan çok zaman geçmeden Livia ile Augustus evlenirler. Onlarınki gerçek ve kalıcı bir aşktır. Birlikte 52 güzel yıl geçirirler. Augustus'un ölüm anında sevgili eşine şu sözleri fısıldadığı anlatılmaktadır: *"Birlikte geçirdiğimiz yaşamımızı unutma."*

başlamak için birkaç bahane gerektiğini anlatır. *"Rastlantı sonucu, eğer kızın göğsüne bir toz düşerse, parmağınla onu almaya hazır olmalısın. Eğer hiç toz düşmezse, o zaman olmayanı temizleyeceksin."* Şair tavsiyelerini devam ettirir: *"Eğer o eleştirmeye başlarsa, sen de eleştir. Onaylarsa, sen de onayla. Onun her söylediğini sen de söyle, her inkar ettiğini sen de inkar et. Güldü mü? Sen de gül. Ağlıyor mu? O zaman sen de ağla. Bırak kurallarını kabul ettirsin."*

O dönemin anlayışında, sevgiliye bağlılık seçilen kadınla birlikte hissedilen zevki garanti etmektedir. Ovidius bu konuda, evlenildiği zaman arada uyumsuzluk olsa da, gelinin yatağına gitmenin kocanın bir görevi olduğunu belirtir. Eğer çift birbirini seviyorsa Eros'un erkeğe yol göstereceğini vurgular. Ovidius'a göre aşk, öncelikle sevmektir.

BAŞKASININ KADINI

Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemleri sonrasının Roma'sında, evli insanlar arasında aşk ilişkileri sıkça görülüyordu. Ovidius'un anlatımlarına göre, 'avcı genç', kadınları elde etmek için zor stratejiler bulmak zorunda değildi. Genç kadınlar, özellikle kocaları siyasi sorunlarla ya da savaşla meşgul oldukları zaman kolayca av durumuna gelebiliyordu. Bu duruma ünlü bir örnek, Sezar ile eşi Pompea'nın yaşadıklarıdır. Pompea'nın Sezar'ı, onu görebilmek için yalnızca kadınların girebildiği Bona Dea eğlencesine kadın kılığında katılan genç Clodius Pulcher ile aldatması, Sezar'ın sık sık evinden uzak olmasına bağlanabilir.

Pompei'den, bir Helenistik modelden alınan polikrom izleriyle, 1. yüzyıla ait mermer Venüs heykeli.

Toplumlar ve Gelenekler

TELESİLLA VE DİĞERLERİ

Ailenin sağlam köklere dayandığı ve kadınların 'kendi yerlerinde' kaldıkları Cumhuriyet Dönemi'nin güzel zamanları artık geride kalmıştı. İmparatorluk Dönemi'nde boşanmalar o kadar artmıştı ki, şair Martialis 'yasalara uygun zina'dan bahsediyordu. Boşanma girişimlerinin yalnızca erkekler tarafından yapılabildiğine inanmak yanlış olacaktır. Kadınlar da eşlerini boşayabiliyor ve tereddüt etmeden onları terk edebiliyorlardı. Juvenal, maymun iştahlı bir yeni gelinden bahsederken "çok ev değiştiren, duvağı sık kullanılmaktan aşınmış, sayıları artarak beşe sonbaharda sekiz kocaya çıkan, mezar taşı üzerindeki yazıya yaraşır bir şekilde..." gibi ifadeler kullanmaktadır. Martialis, bir de Telesilla adında bir kadından bahseder: *"Ey Faustino, Giulia yasası yürürlüğe girdikten ve edep evlere girme emrini aldıktan sonra, otuz günden az vakit geçti ve şimdiden Telesilla onuncu kocasıyla evlendi. On defa evlenen biriyle evlilik yapılmaz. Bu yasal bir zinadır. Yasal olmayan zina yapmış bir kadın beni bu denli utandırmazdı."*

Saray Hayatı

SEZAR VE KLEOPATRA

Sezar'ın tüm sevgilileri arasında en tanınmışı kuşkusuz Kleopatra'dır. Henüz 18 yaşında olan Mısır'ın zeki ve büyüleyici kraliçesi, generalle birlikte olabilmek için bir hileye başvurduğundan, Sezar ile Kleopatra'nın tanışması kesinlikle eşsizdir. Kleopatra, güvenilir bir arkadaşına kendini bir halı içine sardırdıktan sonra, uygun bir zamanda halının içinden Sezar'ın karşısına çıkar. Sezar durum karşısında çok şaşırır. İkisi arasındaki kıvılcım aniden alevlenir ve ilişkileri büyük askerin ölümüne kadar devam eder. Svetonius, 'iki sevgilinin yatak odası olan bir gemide, Nil üzerinde uzun bir gezi yaptıklarından ve eğer askerler onları izlemekten vazgeçmeselerdi, tüm Mısır'ı dolaşacaklarından' bahseder. Yolculuğun sonunda Kleopatra hamile kalmış ve Sezar'a ölümünün ardından Sezarion adını verdiği erkek bir evlat vermiştir.
Üstte: Mısır'ın zeki ve büyüleyici kraliçesi Kleopatra'nın mermer heykeli.

Ancak tutkulu aşık Clodius Pulcher'in şansı yaver gitmeyecek ve ertesi gün tüm şehrin alay konusu olacaktır. Sezar mahkemede -herkes Clodius Pulcher'e bir ders vermesini beklerken- bu ilişki hakkında hiçbir şey bilmediğini söyler. Şaşıran hakimler, ona tüm Roma'nın bildiği bir skandalı nasıl önemsemediğini sorarlar. Sezar, hiç kimsenin konuya ilişkin kendisine bir şey söylemediğini, bu nedenle de Clodius Pulcher'i suçlamadığını açıklar. İyice şaşkına dönen hakimler, ona neden Pompea'yı boşadığını sorarlar. Sezar hiçbir şey olmamış gibi cevap verir: *"Çünkü bana göre, benim tüm akrabalarım, suçtan olduğu gibi şüpheden de muaf olmalıdırlar."*

Tüm bu yaşananların yanı sıra Sezar da büyük bir kadın avcısı olarak bilinirdi. Özellikle evli kadınlara karşı zaafı vardı. Sezar'ın ilgi alanı çok genişti, hatta taşralı kadınlar bile bu alana dahildi. O kadar ki, bu ilgisi askerleri arasında muzip şakalaşmalara da malzeme oluyordu. Ayrıca Sezar'ın ilgi alanında, o dönemde anormal olarak karşılanmayan biseksüel eğilimlerin var olduğu da bilinmektedir. Romalı bir hatip, ünlü söylevlerinden birinde, Sezar'ı 'tüm kadınların kocası ve tüm erkeklerin karısı' olarak tanımlamıştır.

Ne kadar güçlü olursa olsun, Sezar'ın da bir zayıf noktası vardı: Servilia Caepionis. Sezar'ın daima sevdiği bir kadın olan Servilia, kaderin bir oyunu olarak tarihe, Sezar'ı Martius alanında hançerleyerek öldüren Brutus'un annesi olarak geçmiştir. Bu, her daim gizli yaşanmış bir aşktı. Yaklaşık MÖ 59 yılında evlenebilecekleri bir dönemde bile, o sırada kırk yaşında ve Sezar'a artık bir çocuk veremeyeceğinin farkında olan Servilia, sevgilisini on sekiz yaşındaki Calpurnia ile evlenmeye ikna etmişti.

Roma İmparatorluğu'nda yasak aşklar ve geçici tutkulardan başka, sağlam temellere dayanan ilişkiler de vardı. Şair Plinius ile Sezar'ın üçüncü eşi Calpurnia arasındaki ilişki buna bir örnektir. Plinius ile Calpurnia, çok kısa bir ayrılıkta bile şairi derin bir umutsuzluğa götüren yoğun bir ilişki yaşamışlardı. Şair, mektuplarını derlediği kitabında bunu şöyle anlatmaktadır: *"Gecenin büyük bir bölümünü uyumadan, senin hayalini düşleyerek geçiriyorum. Gün boyunca seni görmeye alıştığım saatlerde ise, ayaklarım beni senin odana doğru götürüyor ve boş kapının ardından reddedilmiş biri gibi hüzünlü bir şekilde ayrılıyorum."*

Tarih ve Olaylar

KLEOPATRA'NIN BİR BAŞKA FETHİ

Mısır'ın çekici kraliçesi Kleopatra, Sezar'ın yanı sıra üçlü yönetimde yer alan güçlü Marcus Antonius'u da kendine aşık etmişti. Bu ikili, Antonius'un Kleopatra'yı bazı siyasi sorunları görüşmek üzere davet ettiği Tarsus'ta karşılaştılar. Kraliçe, Antonius'u teknesinde yemeğe davet etti. Onu tüllerle giyinmiş ve Venüs gibi süslenmiş bir halde yatağa uzanmış olarak karşıladı. Tabii ki Antonius, böyle bir görüntüden etkilendi ve yemek boyunca bir şarap kadehi ve müsrifçe havaya yayılan Doğu kokuları arasında Kleopatra'ya aşık oldu. İkisi hiç ayrılmadılar ve aşklarını her ikisini de izleyen Octavianus'un onları öldürdüğü yerde, Mısır'da yaşadılar. Tarihçi Cassius Dio bu durumu şöyle yorumlamıştı: *"Onurunu saymadan onun kölesi oldu ve tüm zamanını aşkına adadı."*

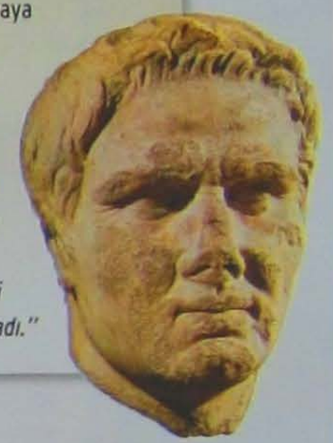

Armerina Meydanı'ndaki Casale Villası'nın bir mozaiğinde betimlenen bir aşk buluşması.

Galya'dan, birbirini seven bir çiftin betimlendiği kabartma.

VEZÜV ALTINDA BİR GEZİNTİ

Pompei arkeolojik alanı pek çok açıdan eşsizdir. Buraya yapılacak bir ziyaret, aynı zamanda tapınakları, kamusal binaları ve az çok gösterişli evleriyle 1. yüzyıldan kalma bir Roma şehrinin yapısını yakından tanımayı da sağlayacaktır. Ayrıca, Antik Pompei medeniyetinin gündelik yaşamını, faaliyetlerini, hedeflerini, hayal kırıklıklarını ve umutlarını anlamaya ve hatta onlara katılmaya da olanak verecektir. Tüm bunlardan dolayı Pompei, korunması, savunulması ve değerlendirilmesi gereken, olağanüstü bir tarihi ve sanatsal mirastır.

Kronoloji

Tarihlendirme	Tarihi Olaylar
MÖ 19. - 16. yüzyıl	İlk yerleşke şekilleri.
MÖ 11. - 7. yüzyıl	Sit alanının dağınık yerleşkeleri.
MÖ 7. yüzyıl sonu	Pompei şehir merkezinin kurulması.
MÖ 6. yüzyıl	Etrüsklerin himayesi altında Pompei şehir merkezinin kurulması ve gelişimi.
MÖ yaklaşık 425-400	Samnitlerin, Pompei şehir merkezine ve tapınaklara hakim olması.
MÖ 4. yy sonu-3. yy başı	Roma siyaset çevresine giriş.
MÖ 80	Pompei'deki bir koloninin Roma tarafından yıkılması.
MS 62	İlk yıkıcı deprem.
MS 79	Pompei'nin yok olması.

Vettii Evi
Muhtemelen özgür bırakılan köleler olan son sahipleri için restore edilmiş ve IV. Stil resimleri ile (sağda) dekore edilmiş ev.

Amfitiyatro
Sömürgenin ilk yıllarına uzanan, Pompei halkının çok sevdiği gladyatör gösterileri için (yollara çizilen işaretler ve duvar resimlerinin gösterdiği üzere) ayrılmış en eski yapı.

Fauno Evi
Samnitler Dönemi'ne uzanan büyük evde, ana avlunun (altta) yanı sıra iki kenarı sütunlu ikinci bir avlu daha mevcuttur. I. Stile ait resim ve mozaiklerden oluşan zengin süslemelere sahiptir. Bu mozaikler arasında, günümüzde Napoli Ulusal Müzesi'nde sergilenen İskender Mozaiği de yer almaktadır.

Centenario Evi

Abbondanza Sokağı

İstridye Kabuğundaki Venüs'ün Evi

Merkezi Kaplıcalar

Amfitiyatro

Fauno Evi

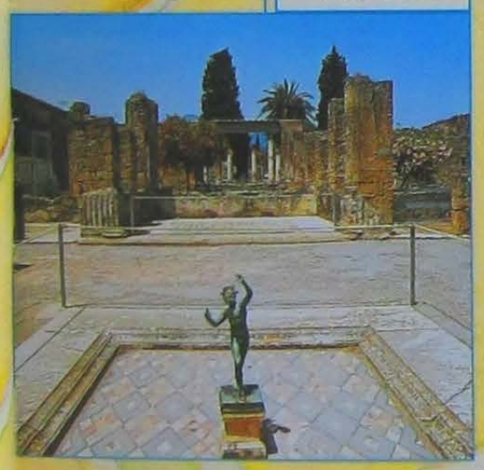

Stabiana Sokağı

Paquio Proculo Evi

Fullonica di Stephanus

Fullonica di Stephanus
Yünü temizleme ve boyama işleminin yanı sıra dokuma işçiliğinin de bir bölümü olan ve kumaşların yıkanması için ayrılmış yıkama teknelerinden biri (sağda).

Menandros Evi

Yurttaşların Forumu
Şehrin ekonomik ve kültürel merkezini oluşturan bu mekan; Zeus, Apollon gibi tapınaklara, kilise ve meclis gibi kamu binalarına, pazar yeri Macellum ve Eumachia binası gibi ticari alanlara da evsahipliği yapmaktadır.

Yurttaş Forumu

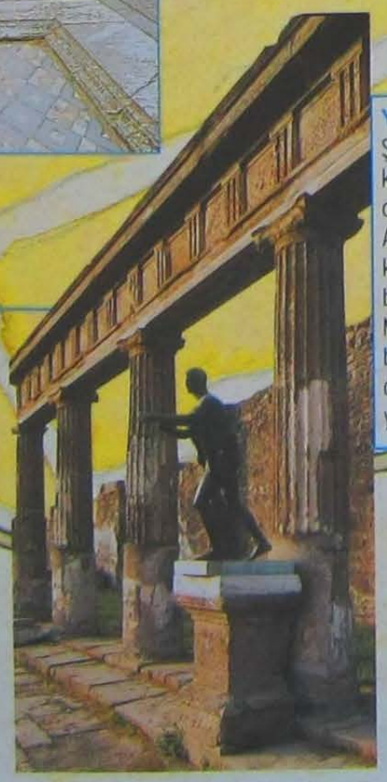

Üçgen biçimli Forum (şehir merkezi)

Üçgen biçimli Forum (Eski Roma şehir merkezi)
1. yüzyılda yapılan son kazılarda elde edilen sonuçlara göre, MÖ 4. yüzyıla uzanan bir Dorik tapınağın yer aldığı, yüksek bir tüf çıkıntısı üzerine kurulmuş, manzaranın görülebilmesi için de kenarlardan biri açık sütunlu bir girişle süslenmiş olan Forum alanı.

ARKEOMETRİK TANILAR

KELİMENİN DOĞRU ANLAMI, NİCEL YÖNTEMLER ÜZERİNE KURULU BİLİMSEL ARAŞTIRMALARI TARİF EDİYOR OLSA DA, GÜNÜMÜZDE ARKEOMETRİ TERİMİYLE ARKEOLOJİ ALANINDA UYGULANAN BİLİMLER İFADE EDİLMEKTEDİR.

Arkeometri terimi, tarihlendirme imkanlarını değişime uğratan radyokarbon yöntemi ve benzeri bilimsel keşifler sonucunda, 1950'li yılların sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. Arkeometri ile ilgilenen yeni araştırma kurumları ve bilimsel dergiler de aynı yıllarda ortaya çıkmıştır.

Arkeometrik araştırmalar, arkeolojik obje ve sitlerin tarihinin saptanmasından, orijinal bölgeyi ya da üretim tekniğini saptama amacıyla materyallerin incelenmesi ve analiz edilmesine kadar birçok alanı kapsamaktadır. Ayrıca buluntuların, sitlerin ve antik yapıların restorasyon ve konservasyonu süreçlerinde de arkeometriden faydalanılmaktadır. Örneğin, sahte olduğundan şüphelenilen objelerin gerçekliğini saptama amaçlı yapılan incelemeler de arkeometrinin çalışma alanı dahilinde yer alırlar.

Arkeometrinin hitap ettiği bu geniş kapsam, çok sayıda disiplinin katılımını gerektirir. Bu nedenle, arkeometri tek başına bir uzmanlık alanı değildir. Örneğin sadece tarihlendirme ya da orijinal yerin saptanması meselesiyle ilgilenen farklı uzmanlar vardır.

Arkeometriyi, yüzey araştırma yöntemleri kullanılarak arkeolojik teşhis; materyaller ve buluntular üzerine yapılan analizler; ve tarih saptama yöntemleri olmak üzere başlıca üç alanda değerlendirmek mümkündür.

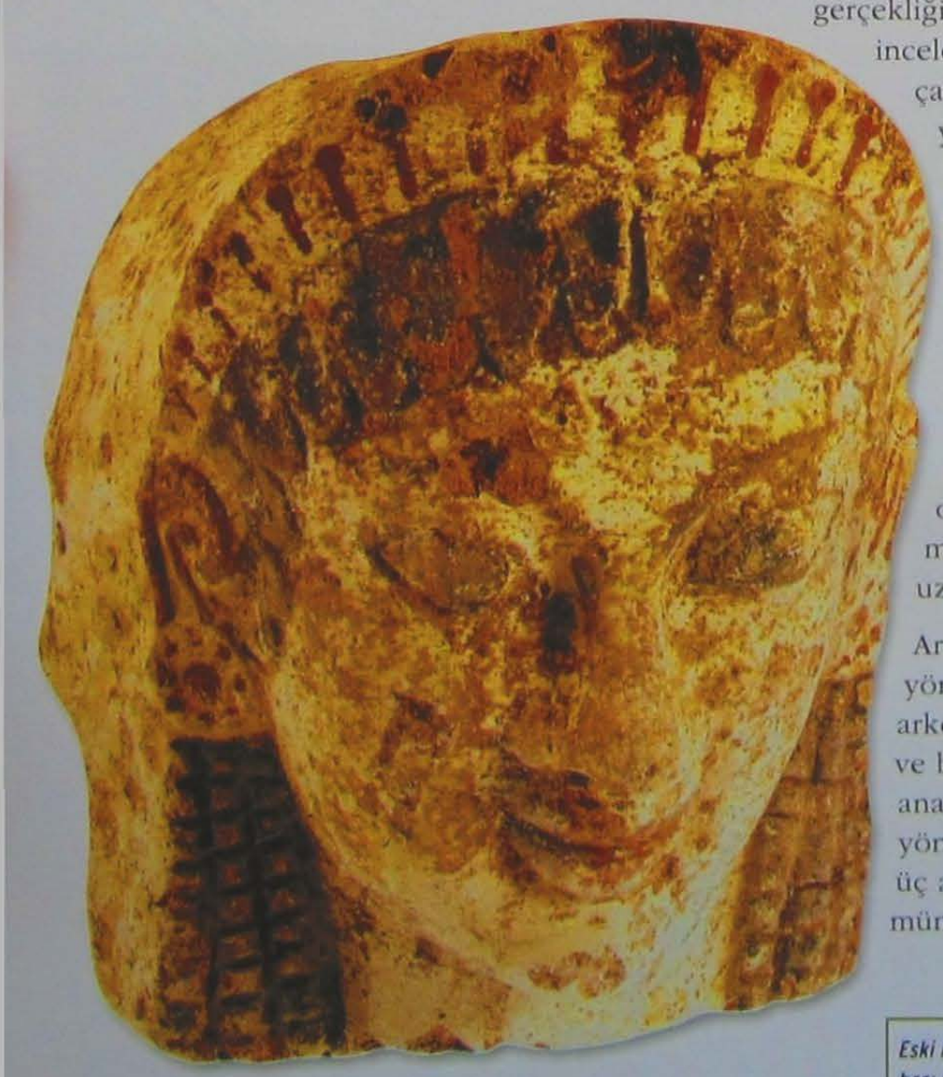

Eski modellerin taklidi olan, kadın başı şeklinde bir köşe süslemesi.

TEŞHİS USULÜ

Arkeolojik yüzey arama yöntemleri kullanılarak, toprak zeminde görülmeyen sit alanlarını ve objeleri ortaya çıkarma amacı taşıyan ve arkeolojik teşhis olarak adlandırılan yöntem, arkeometrinin uzmanlık alanlarından biridir.

Anomalileri saptamak ve araştırmayı destekleyecek haritaları oluşturmak için alınan hava fotoğraflarının yorumlanması ve düzenlenmesi de bu alan kapsamındadır. Bu araştırmalara, yüzeyde görülemeyen ya da henüz ayırt edilebilir olan kalıntıları açığa çıkarmayı sağlayan ve yıkıcı olmayan yöntemler kullanılarak yapılan jeofiziksel incelemeler de eklenmektedir.

Arkeoloji, yer bilimlerinden ve inşaat mühendisliğinden aldığı bu araştırma teknikleriyle, toprağın ve kayaların fiziksel özelliklerini saptar ve ardından başkalaşımların jeolojik ya da pedolojik nitelikli doğal bir sürecin değil, insan faaliyetlerinin sonucu olduğunu göstermeyi amaçlar.

Altta: Kimyasal yapıştırıcılar ile parçaları bir arada tutulan bir vazonun yüzeyinde kalın bir kireç tabakası görülmektedir. Bu, açık bir şekilde çanağın eskiliğini daha inandırıcı kılmak üzere yapılmış bir sahtesidir. Stereoskopik mikroskop ile gerçekleştirilen analiz, bir vazonun gerçek mi yoksa sahte mi olduğunu anlamada en iyi yöntemlerden biridir ve inceleme esnasında objeye hiçbir zarar vermiyor olması çok önemlidir. Bu yöntem, pahalıya mal olmayan ancak uzun bir deneyim gerektiren bir incelemedir.

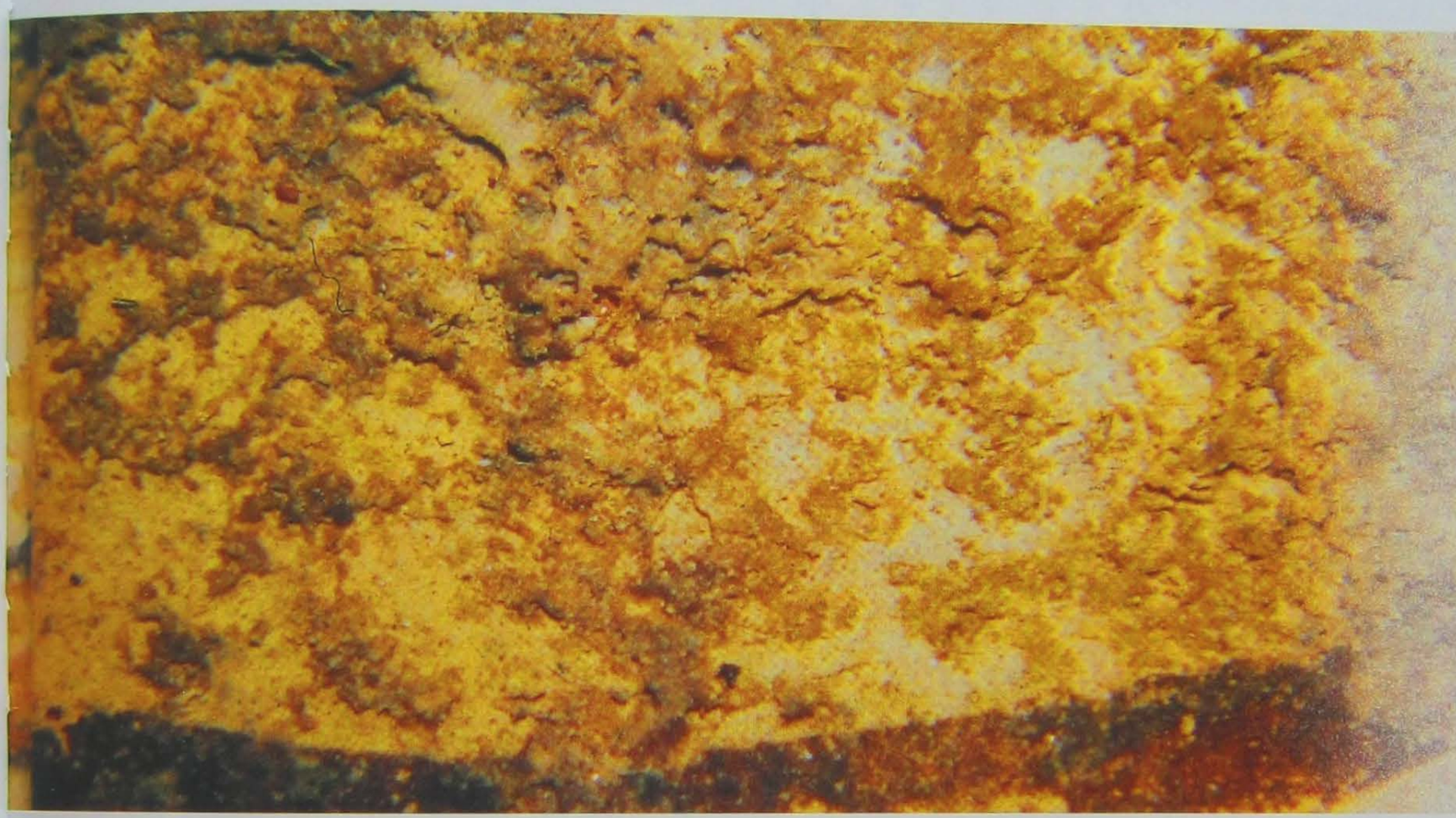

Fotoğrafta, eski bir vazonun yüzeyinde oluşan doğal kireçlenme görülmektedir. Modern ve sahte bir modelin yüzeyinde görülen kireçlenmelere göre buradakiler, daha ince ve kompozit görünmekte ve kimyasal yapıştırıcılar olmadığından kolaylıkla çözülmektedir. Toprak altındaki sularda bulunan mineral tuzların yavaş tortulaşmasından dolayı yüzyıllar boyunca oluşan kireçlenmeler, buluntunun gün yüzüne çıkarılana kadar korunduğu ortamın somut bir tanığı niteliğindedir.

Kullanım kolaylığından dolayı en yaygın ve ortak yöntem, jeoelektrik tetkik ya da diğer bir deyişle toprağın elektrik direncini ölçmektir. Kullanılan aygıt, elektrot görevi yapan birkaç metal kazık aracılığıyla toprağa hafif bir elektrik akımı gönderir ve farklı noktalardan toprağın elektrik direncini, yani elektrik geçişi esnasında toprağın gösterdiği karşıt direnci ölçer. Toprak altındaki yapılar yüksek direnç gösterirlerken, yaş toprak çok düşük bir direnç gösterecektir. Çünkü su, iyi bir iletkendir. Direnç haritasında, eşit dirence sahip bölgeler gri tonlarda ya da eğri seviye çizgileriyle gösterilir. Jeomanyetik tetkik ise, toprak altında normalin dışında manyetik özellikteki elementlerin varlığından ötürü ortaya çıkan jeomanyetik değişiklikleri ölçer. Çevresel toprağın ortalama değerine göre, daha yüksek değerlerle gösterilen güçlü manyetik elementler, çok şiddetli ısınma evreleri geçiren metaller, fırınlar ve büyük ocaklar gibi alanlardır.

Jeoradar, arkeolojik teşhis için veri toplamada kullanılan bir diğer alettir. Jeolojik katmanlaşmayı incelemeye yarayan bu aygıt, 10 metrelik bir derinliğe kadar yeraltı katman kesitlerine ulaşarak, karşılaştığı katmanların özelliklerini saptayabilmektedir. Özellikle mezar ve sarnıç gibi oyuklar, jeoradar kullanıldığında açık bir şekilde belirir, ayrıca duvarlarla örülü yapılar da görünür. Jeoradar, her ne kadar pahalı olsa da, döşeli borular, elektrik kabloları ve benzeri diğer altyapısal elementlerinin varlığından dolayı, diğer yöntemlerin uygulanabilir olmadığı kentsel alanlarda yapılacak arkeolojik araştırmalarda kullanılabilen tek yüzey inceleme yöntemidir.

ANALİZLER

Arkeometri, materyallerin kökenini saptama konusunda önemli sonuçlara ulaşmıştır. Antik el yapımı ürünlerin, arkeolojik kazıda keşfedildikleri noktada üretilmiş olması nadiren karşılaşılan bir durumdur. Bu yüzden eski dünya ekonomisine, ticaret ve üretim tarihlendirmelerine dair veriler, objelerin kökeninin belirlenmesinde son derece önemlidir. Bu amaçla faydalanılan birçok laboratuvar tekniği mevcuttur. Önemli olan, objenin önceden var olan maddelerle veya ortaya çıkarıldığı yahut geliş yeri olarak varsayılan bölgede üretilmiş diğer buluntularla uyumlu olup olmadığını kontrol etmek için fiziksel-kimyasal yapısının belirlenmesidir. Bu alanda yapılan araştırma basit değildir ve aşamalı olarak sonraki varsayımlar üzerinde ilerlemektedir. Bu nedenle arkeolog ve arkeometri teknikeri arasında oldukça sıkı bir ilişki olmalıdır.

Lir çalan Apollon betimi ile kırmızı figürlü vazo; Puglia'dan. (MÖ 4. yüzyılın yarısı)

Neolitik Dönem'den günümüze ulaşan antik yerleşkelerde en çok kullanılan materyal olduğundan, seramik ürünler bu tür araştırmalarda öncelikli ve önemli objelerdir. Nitekim seramik, eğer üretim yeri bilinmekteyse, ticari dolaşımın en önemli göstergesidir.

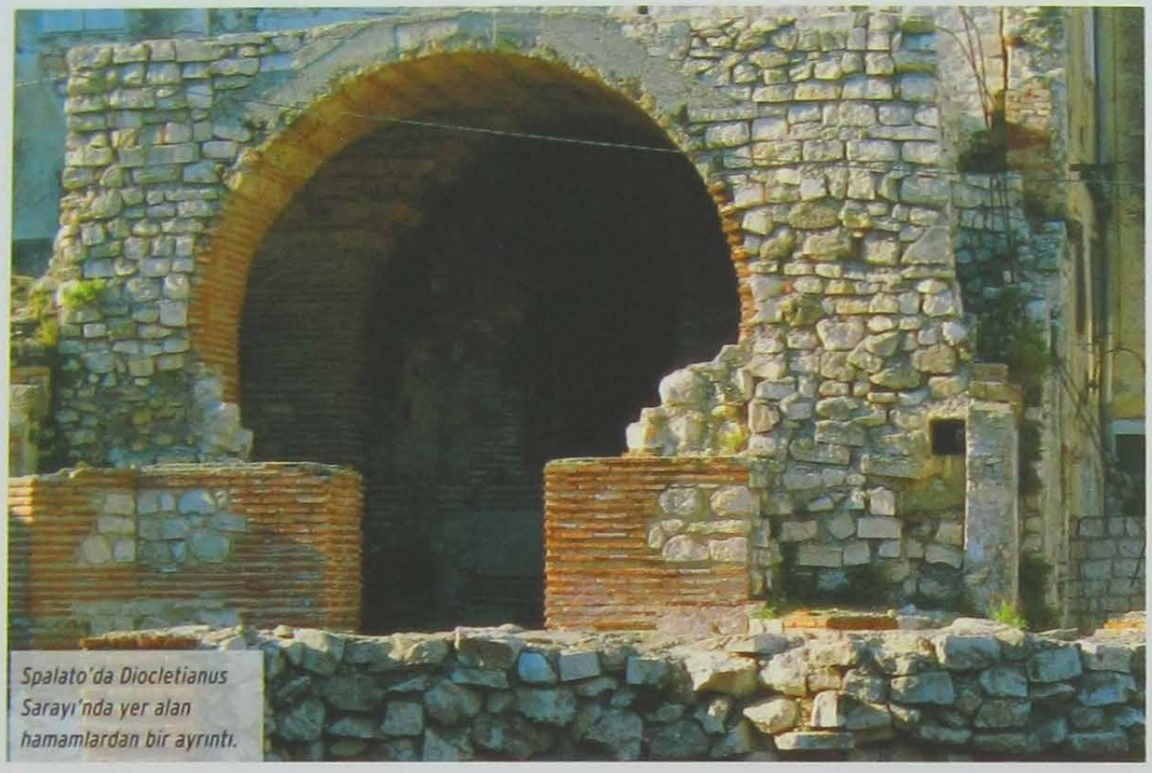

Spalato'da Diocletianus Sarayı'nda yer alan hamamlardan bir ayrıntı.

Arkeologlarca gerçekleştirilen sınıflama ve inceleme safhasının ardından, kil ya da karışımda var olan diğer kimyasal katkı maddeleri göz önüne alınarak analizler yapılır. Bu noktaki çalışmalarda, kimyasal ve mineralojik yöntemler uygulanabilir. Genelde, kimyasal yöntemlerin daha nazik seramik incelemeleri için, mineralojik yöntemlerinin ise daha büyük seramikler için uygun olduğu kabul edilmektedir. Ancak her durumda, iki yöntemi de kullanmak gerekmektedir. Kimyasal yöntemler, kilde var olan belli başlı oluşturucuları ve elementleri ölçmeye ve saptamaya imkan tanır. Bu analizlerden elde edilen veriler niceldir. Bu nedenle, bilinen diğer bulgularla karşılaştırabilmek için istatistiksel yöntemler devreye girecektir.

Kimi zaman farklı rezervlerden gelen killer, oldukça benzer bileşimlere sahip olabilir. Bu nedenle mineraller, kaya parçaları, mikrofosiller gibi karışımlara dahil olan yabancı maddelere yönelik mineralojik incelemeler, kökeni saptamada belirleyici olacaktır. Diğer bazı bilgiler de mikroskopik analizlerle elde edilebilir. Mikroskobik inceleme yaklaşık 30 mikron kalınlığa indirgenen örnekler üzerinde yapılır. Saptanan varlıklar, genellikle kökene dair olası birkaç bölgeye işaret edecektir. Eğer arkeolog ve laboratuvar teknikeri sıkı bir ilişki içinde çalışıyorsa, bu alanı daraltmak mümkün olacaktır. Bu tür analiz sonuçları nicel değildir, yalnızca tespit edicidir. Bu bakımdan, yapılan mukayeseler istatistiksel hesaplamalara dayandırılmaktadır. Diğer bazı yöntemler ise cam, obsidyen, metal ve taş gibi solan materyallerin kökenini saptamaya yöneliktir. Son olarak, organik kalıntıları inceleyen çevresel arkeoloji ve arkeobiyoloji gibi uzmanlık alanlarının da arkeometrik yöntemlerden yararlandığı belirtilebilir.

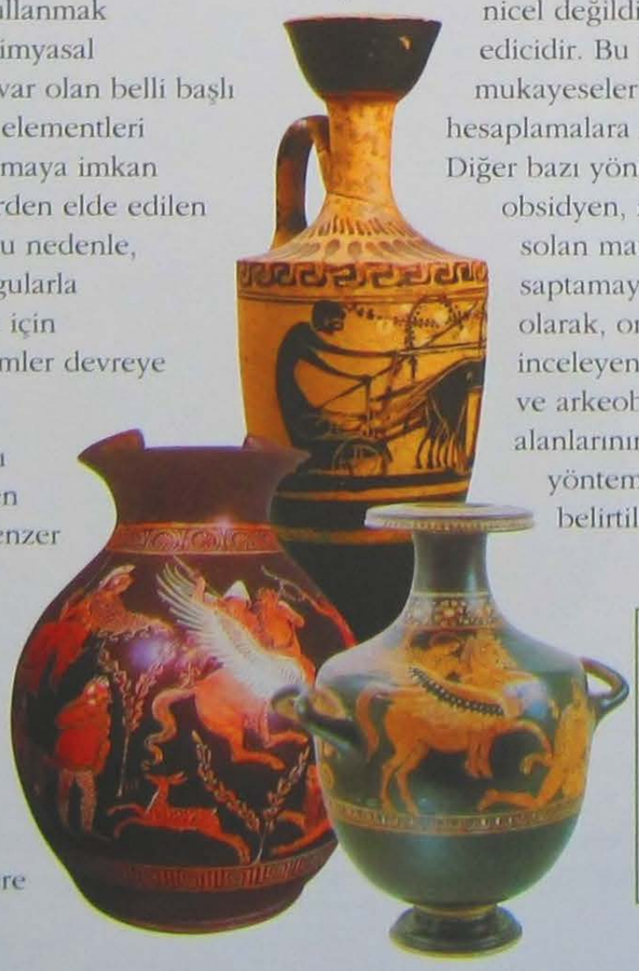

Ön planda, solda eski bir vazo ve sağda aynı süslemelerle modern bir vazo. Arka planda ise, Magna Graecia'da bir gömüt kazısı esnasında ortaya çıkarılan ve yağ ya da parfüm için kullanılan MÖ 5. yüzyıla ait vazo.

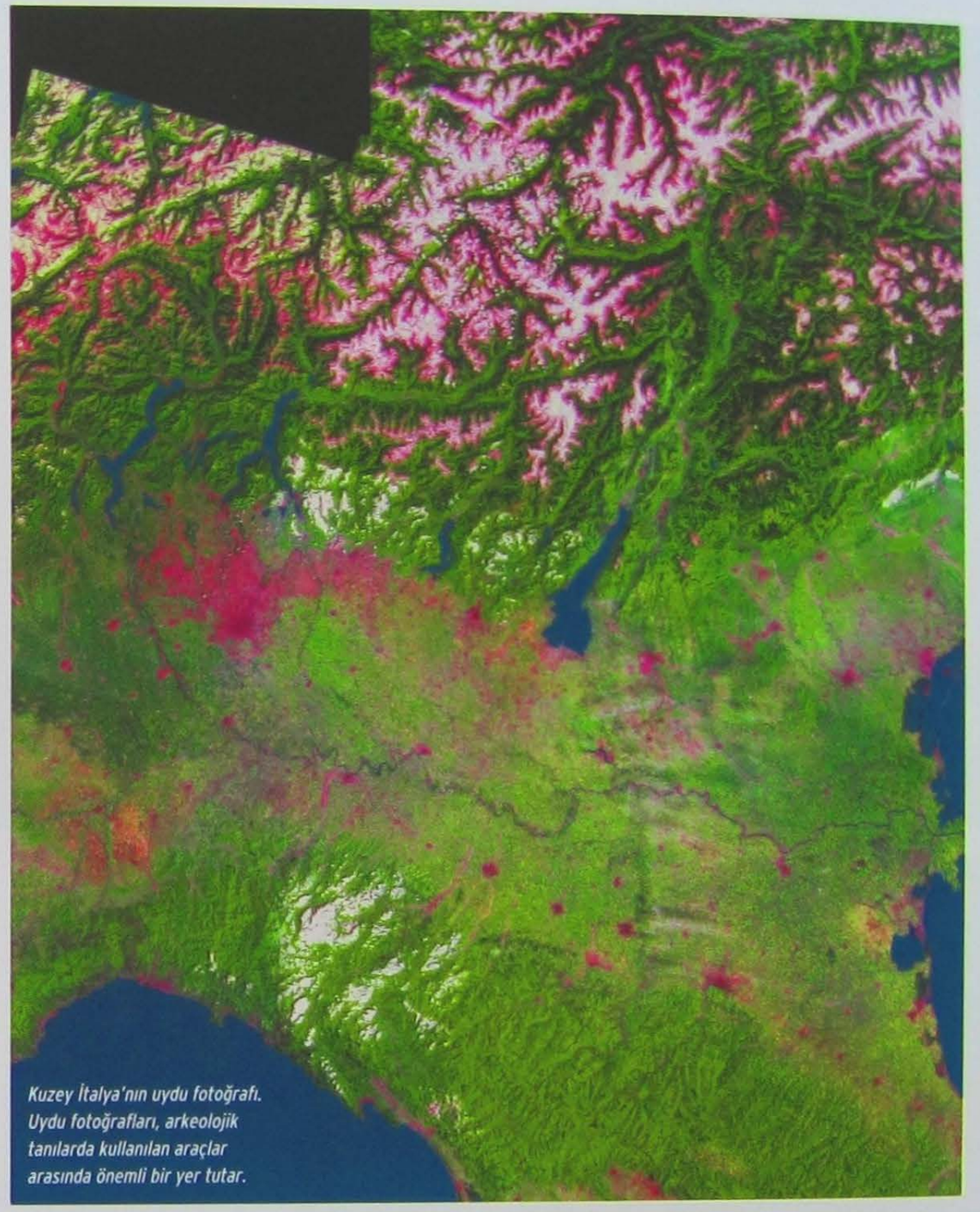

Kuzey İtalya'nın uydu fotoğrafı. Uydu fotoğrafları, arkeolojik tanılarda kullanılan araçlar arasında önemli bir yer tutar.

Strateji ve Yöntemler

TARİH SAPTAMA YÖNTEMLERİ

Arkeometri, günümüzde arkeolojik araştırmalarda uygulanan en önemli alanlardan birini temsil eden kesin tarih saptama teknikleri ile birlikte doğmuştur. Teknolojinin, aygıtların ve uygulamaların sürekli gelişmesi sayesinde, tarih saptama yöntemlerinin, sadece prehistorik ve protohistorik araştırmalarda değil, buluntu ve yerleşim yerlerinin kronolojisini çıkartma konusunda birçok sorun yaşanan Klasik ve Post-Klasik dönemler için de çok değerli yöntemler olduklarına karar verilmiştir. Tarih saptama yöntemleri 'radyoaktif bozunmadan faydalananlar' ve 'buluntuların taşıdıkları doğal özellikleri temel alanlar' olarak iki gruba ayrılabilir. İlk grubun atası, son 50.000 yıl için en önemli tarih saptama aracı olan radyokarbon tarihlendirme yöntemidir. Ancak yöntem, iki noktada sınırlamaya sahiptir: Sadece organik kaynaklı materyallere uygulanabilmekte ve tarih öncesi dönemin büyük bölümü kapsamı dışında kalmaktadır. Radyokarbonun başarılı olduğu aynı dönem tarihlendirmeleri, günümüzde termolüminesans ve elektron spin rezonansı ile de elde edilebilmektedir. İnsanlık tarihinin en eski zamanları ise, potasyum-argon veya uranyum-toryum-kurşun ya da fizyon izlerinden yararlanılarak saptanabilir.

TARİHİN MUHTEŞEM TANIĞI

HERKES EFSANELERLE ŞEKİLLENEN BİR SARAYIN PEŞİNDEYDİ. BÜYÜK AŞKLARIN GÖRKEMLİ SAHNESİ, ADI CİNAYETLERLE ANILAN BİR ŞİDDET YUVASI... MİNOS SARAYI!

Girit hükümdarının muhteşem sarayı, Makrigialos adlı mütevazı bir köyün yakınlarındaki büyük bir toprak ve moloz yığınının altında gömülüydü. Zeytin ormanı içindeki Roma Dönemi kalıntıları nedeniyle 'uzun duvar' olarak da adlandırılan köy, Girit Adası'nın başkenti Heraklion'un 5 kilometre güneydoğusunda yer almaktadır. 1878'de Giritli zengin bir tüccar olan Minos Kalokerinòs, Makrigialos köyü sınırlarındaki Kephala Tepesi'ne ilk kazmayı vurmuştu. İlk olarak, içinde hala kaplar barındıran bir dizi depo kalıntısı gün ışığına çıkarıldı. Mimarinin etkileyiciliği ile kalıntıların niteliği şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktı. Burası, Antik Yunan'ın en ünlü efsanelerinden bazılarına ev sahipliği yapmış olan Minos Sarayı'nın kalıntıları olmalıydı. Ada'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasının ateşli bir savunucusu olan Kalokerinòs, keşiflerin yurtdışında ses getirmesini istiyordu ve bulduğu eserlerin bazılarını bu amaçla Avrupa'daki müze ve koleksiyonculara götürüp sergiledi.

MİNOS SARAYI'NA DOĞRU

Girit'teki bu ilk kazılarda bulunan nesneler, dönemin Amerika Birleşik Devletleri konsolosu William Stillman'ın

Knossos'ta bulunan fresk, MÖ 1500 civarına tarihlendirilir. Mavi kuş, Minos resim sanatının karakteristik ve en çarpıcı özelliklerinden birini; doğayla olan sıkı bağı yansıtmaktadır.

da ilgisini çekti. Stillman 1881 yılında kazı izni almak için uğraştıysa da, Türk makamları Yunan meselesini fazlaca destekleyen diplomata izin vermekten kaçındı. Birkaç yıl sonra, 1866'da Osmanlı hükümetine karşı yürütülen kanlı bir isyan sırasında doğan otorite boşluğunda, Troya ve Mikenai kazılarını yürüten Heinrich Schliemann da işin içine girdi. Kalokerinòs'un keşfettiği ilk kalıntıların benzersizliğinin farkına varan Schliemann, Kephala topraklarını almak için görüşmelere başladı.
Bu görüşmelerin, zeytin ağaçlarının azlığı nedeniyle sonuçsuz kaldığı söylenir. Anlatıma göre, Schliemann bölgeye gittiğinde oradaki ağaç sayısının belirtilenle uyuşmadığını fark eder ve iyi bir tüccar olarak bu işten vazgeçer.

Sağda: Knossos Sarayı'nın içinden bir görüntü. İç avlular güneş ışığının girmesini sağlayan çatıdaki açıklık ile aydınlatılıyordu.

Altta: Knossos Sarayı'nın depoları yüzlerce 'pithoi'yi muhafaza edebilecek kapasitedeydi. Pithoi, sıvıları saklamaya yarayan büyük boyutlarda küplere verilen isimdir.

Üstte: Taht salonunun içi, yani gerçek bir kraliyet salonu. Kralın taş tahtı ve freskli duvarlar görülmektedir.

Avrupa'nın en ünlü müzelerini gezmekte olan bu ilk buluntuların yarattığı yankı gerçekten büyük olmuştu. Öyle ki, 1894 yılında bir bilim adamı, ünlü bir paleontolog ve nümismatik olan İngiliz Arthur John Evans, sert bir taş üzerine oyulmuş ve üzerlerinde Mısır hiyeroglif yazısını andıran tuhaf oymalar bulunan bir grup özel mührü incelemek için Girit'e gitmeye karar verdi. Bunlar, Homeros'un destanlarına konu olan, Yunanların zamanından bile önce varolan, yazıyı bilen, sıra dışı eski bir uygarlığa dair ilk işaretlerdi. 1899 yılında, yani Girit'in Osmanlı İmparatorluğu'na bağımsızlığını ilan etmesinden tam bir yıl sonra, Arthur John Evans arazinin büyük kısmını satın almış bulunuyordu. Üstelik bu satın alma

Knossos'ta Evans tarafından bulunan hayvan figürlü üç taş mühür.

işlemi, Kephala'da kazı izni için müzakerelerde bulunan bir grup Fransız arkeologun haberi bile olmadan gerçekleşmişti. Evans, kazının yapılacağı alanın alımını tamamlar tamamlamaz, 23 Mart 1900'de ilk sistematik kazı çalışmalarını başlattı. İngiliz arkeolog, yüzden fazla işçiyle birlikte gece gündüz çalışarak yaklaşık iki yıl içerisinde Bronz Çağ'a ait muhteşem bir yapının üçte ikisini gün ışığına çıkarmıştı. Bu yapının, Minos Sarayı olarak bilinen yapı olması kuvvetle muhtemeldi.

Saray kalıntılarının ışık tuttuğu bu kültür, efsanevi kralının adından ötürü 'Minos Kültürü' olarak tanımlanır. Bu kültüre ait evreler, Ege havzasının arkeolojisi ile ilgilenen bilim adamlarının günümüzde bile yararlandıkları bir kronolojinin düzenlenmesini sağlamıştır.

MİNOS UYGARLIĞI

Kephala'da yüzyıllar içerisinde oluşmuş karmaşık kültür kesitleri, arkeologlar için pek çok açıdan önemlidir. Bu stratigrafik kesitler, yalnızca Knossos'un değil tüm Minos uygarlığının oluşum ve gelişim süreçlerinin okunabildiği zor bir metin gibidir.

Girit'in en eski yerleşiminin tarihi Neolitik Dönem'e, MÖ 7. binyılın ortalarına dayanır. Büyük bir olasılıkla, Anadolu'nun güneybatı kıyılarından gelmiş olan bazı çiftçiler ve çobanlar o tarihlerde adaya yerleşmiştir. Yerleşmek için Knossos'un seçilmiş olması rastlantı değildir. Kıyıya yakın olmasının yanı sıra, su ve verimli topraklar bakımından zengin Keratos Vadisi, en başından beri yerleşik düzende gerek duyulabilecek tüm ihtiyaçları karşılamıştır.

Yerleşim, Neolitik Dönem boyunca hızlı bir ilerleme kaydeder. MÖ 4. binyılı kapsayan Geç Neolitik Dönem'in sonlarına doğru, yaşamsal ve kamusal alanların uygun biçimde yerleştirilmesiyle, düzenli ve nüfusu bini geçen bir yerleşkeye dönüşür. Erken Minos evresi, topluluk içinde daha karmaşık bir siyasal yapının

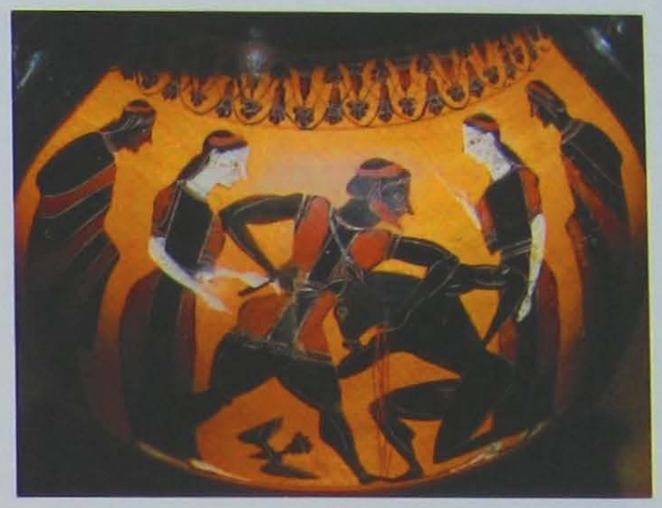

Üstte: Kırmızı figürlü Attika vazosunda Theseus'un Minotauros'u öldürmesi betimlenmiştir. (MÖ 6.-5. yüzyıl)

Altta: 20.000 m²'lik bir alana yayılan Knossos Sarayı'nın canlandırma çizimi. Evans'ın on üç yıl süren çalışması sonucunda gün ışığına çıkartılan görkemli yapıların neredeyse tamamı, İkinci Saraylar Dönemi olarak da adlandırılan Geç Bronz Çağı'na (MÖ 1670-1450) aittir.

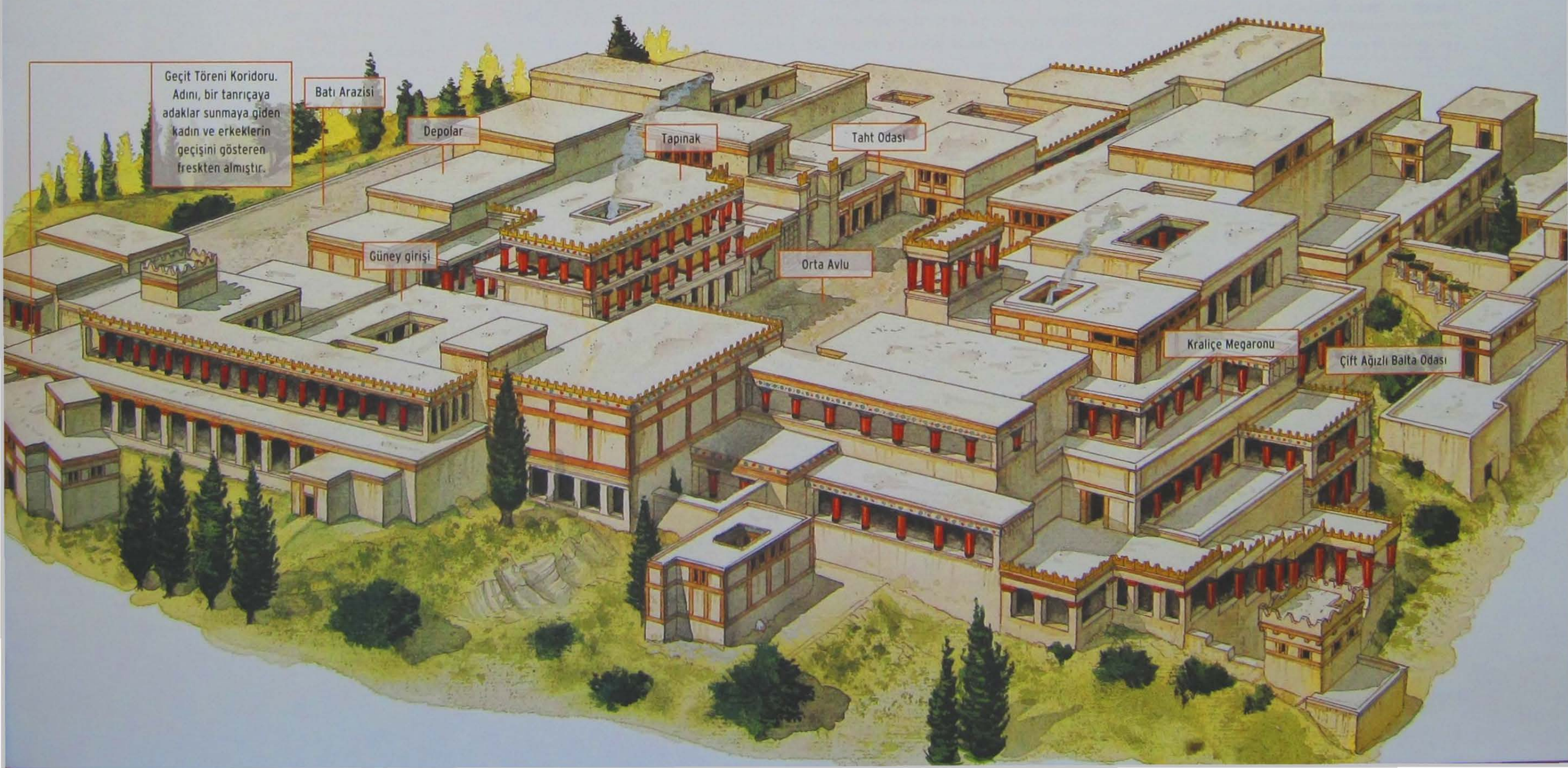

Öncüler

TARTIŞILAN BİR ARKEOLOG

Çok az sayıda arkeolog, Arthur John Evans gibi, sonuçları beklentileri aşan sıra dışı maceralar yaşamış olmakla övünebilir. Evans, 1851'de zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Oxford'da aldığı Klasik Araştırmalar eğitiminin ardından, Boşnak isyanlarının devam ettiği Balkanlar'ın kaynayan kazanında, prehistorik höyük keşifleri ile arkeolojik çalışmalarına başladı. Evans'ın ilgi alanları çeşitliydi; halk kültüründen arkeolojiye, tarihten dinlere kadar pek çok konu ilgisini çekiyordu. Girit'e gelişi, Evans'ın hayatında radikal bir dönüm noktasına işaret eder. Evans, Ege dünyasına ait en eski yazı sisteminin kanıtlarını taşıyan Lineer A ve B tabletlerinin keşfi ile eğitiminin karşılığını aldı. Etkileyici bir dizi arkeolojik eseri sınıflandırma girişimi sırasında gençlik deneyimleri meyvelerini vermişti. Evans bu girişim sayesinde, Minos uygarlığının kronolojisini düzenlemeyi başardı. Araştırmaları ve oluşturduğu kronolojik sistem ile kimi zaman eleştirilmiş, kimi zaman övgüler almış göklere çıkarılmış, kimi zaman da yirminci yüzyılın başlarında Girit'te ilk sistematik keşifleri yapmaya girişen diğer bilim adamlarınca gizliden gizliye küçümsenmiştir. Ancak yarattığı kronolojik sistemle bugün bile bilim çevrelerince kabul görmektedir.

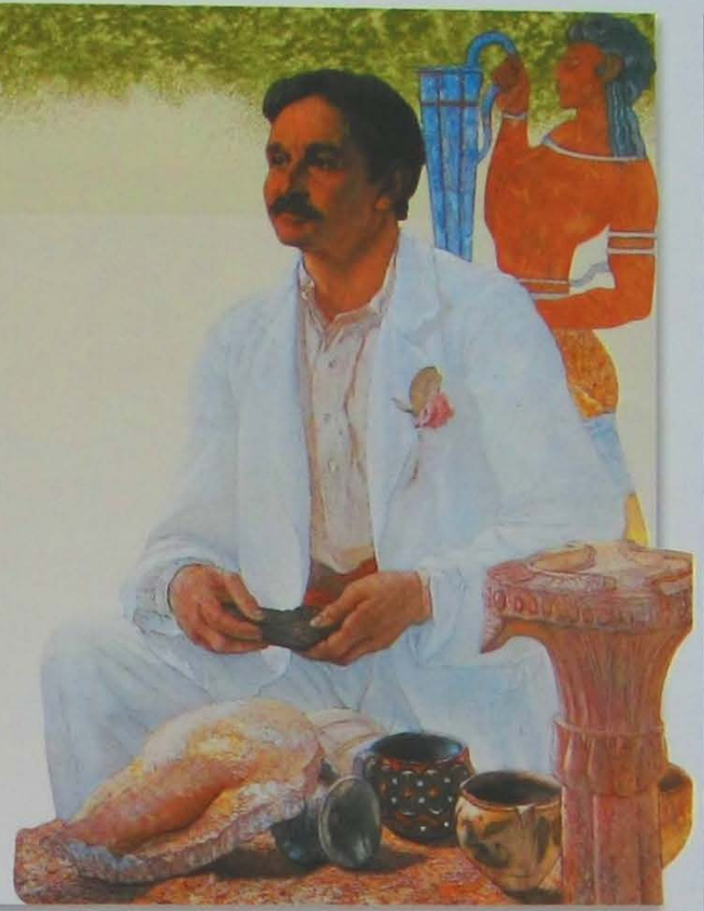

Pompei'den, Theseus ile Minotauros arasındaki dövüşün betimlendiği bir mozaik.

oluşumuna işaret etmektedir. Yönetim, genellikle Suriye ve Mısır topraklarından getirilen lüks eşyalarla gösteriş yapan üst sınıf mensuplarının elindedir. Ada'nın orta-güney bölgelerinde görülen, tonozlu ve kapaklı *tholos* tipi toplu mezarlar, geniş ailevi birimler üzerine kurulmuş bir topluluğun en anlamlı kanıtıdır. Erken Bronz Çağı'nın sonlarında, Knossos geniş bölümlerden oluşmuş bir yapılar topluluğu gibidir. Bu döneme ait olduğu saptanmış, tahılları muhafaza etmeye yarayan çok sayıda kap, bağcılığı da içine alan yoğun bir tarım etkinliğine işaret etmektedir. Büyük sosyal ve ekonomik gelişimlerin yaşandığı MÖ 1900'lerde, saray etrafında kurulmuş yeni ve daha karmaşık bir toplum düzeninin doğuşundan söz edilebilir. Proto-Palatial ya da Eski İlk Sarayların Dönemi olarak adlandırılan bu evre MÖ 1900-1700 arasını kapsar.

Yaklaşık 200 yıllık bu dönemde, Knossos, Phaistos (Festos) ve Mallia'da düzenli mimari yapıların ortaya çıkmaya başladığı görülür. Bu yapıların bilinçli bir planlamanın sonucu olarak karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. Binalar, merkezi avlu etrafında yer alan geniş oda sıralarından oluşur. Bu odalar depolama, gösteri ve dini uygulamalar için ayrılmış mekanlardır.

Sarayların ortaya çıkışı Minos toplumu için radikal bir değişim demektir. Bu değişim yalnızca daha karmaşık bir siyasi düzenlemenin ve toprak sisteminin başlangıcı değildir. Her şeyden önce, denizlerarası ticareti ve merkezi güce bağlı faaliyetlerin kaydı anlamına gelen yazının kullanımını da kapsayan, yeni bir ekonomik sistemin temellerinin belirlendiği daha anlamlı bir değişim söz konusudur. Yaklaşık MÖ 1700 yılında, kentin en önemli üç sarayı güçlü bir sarsıntı yüzünden yıkılır. Uzun bir yeniden yapılanma sürecinin ardından, Knossos küllerinden yeniden doğar ve Ada'yı temsil eden başlıca siyasi merkez olarak yapılanır. Neo-Palatial ya da Yeni Saraylar Dönemi olarak adlandırılan ve MÖ 1670-1450 arasını kapsayan dönemde, Knossos özellikle Ada'nın doğu iç bölgelerinde kültürel ve siyasi liderliğini tescil etmiş durumdadır.

Bu 200 yıllık yükseliş döneminde, Minos tekneleri Anadolu'nun batı sahillerinden Doğu'ya ve Mısır'a kadar ulaşıyor, Ege Denizi'nde mekik dokuyorlardı. Vazolar ve değerli metallerden yapılmış eşyalar gibi değeri yüksek ürünler, Minoslu hükümdarlarla Girit saraylarında kendilerini gösteren Doğulu hükümdarlar arasında, karşılıklı hediyeler olarak dolaşıyordu. Bu nesnelere sahip olmak, iktidar ve saygınlık göstergesi olarak kabul ediliyordu. Bu çağda Minos önemli bir figürdü. Öyle ki, Klasik Dönem'in Yunan tarihçileri bile, denizlerin efendisi olarak adlandırılan Minos ile ilgili anlatılarında, bütün

Anıtsal giriş kapısı ve sarayın kalıntıları. Evans'ın kazıları esnasında, merdivenlerin yapı topluluğunun diğer kısımlarına göre daha iyi durumda olduğu görülmüştür.

Dikdörtgen planlı sarayın, dört tarafında girişler vardı. Fotoğrafta, güney tarafındaki anıtsal girişin kalıntıları görülmektedir.

Doğu Akdeniz'i kapsayan büyük bir ticari yayılımın yankılarını aktarıyorlardı. Minos, korsanlığın üstesinden gelmiş ve Ege adalarında yaşayan insanların zenginliğini ve huzurunu uzun yıllar boyunca güvence altına almıştı.

Santorini Volkanı'nın MÖ 16. yüzyıl sonlarında patlaması Girit'te büyük bir tahribat yaratmıştı. Sismik sarsıntıların beraberinde gelen volkanik kül ve

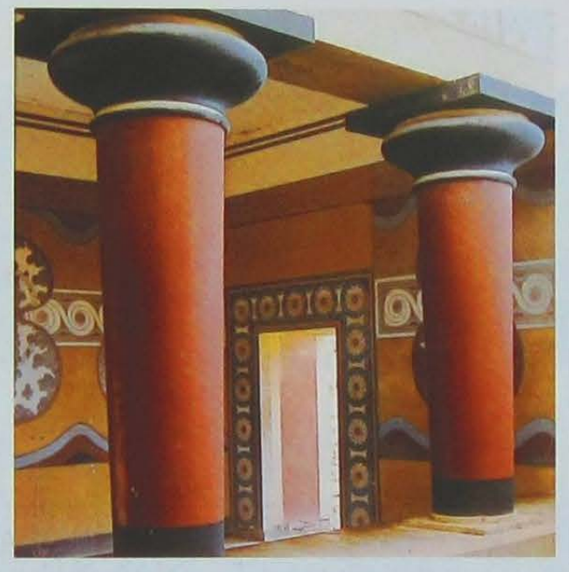

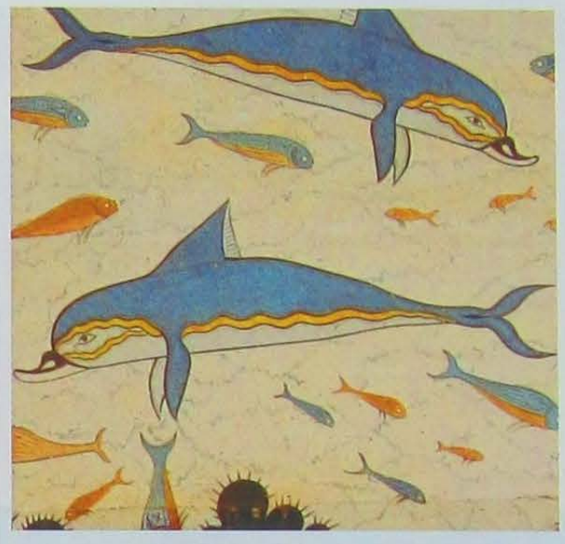

parçalar Minos saraylarını ve kentlerini tahrip etti, tarım alanlarını kullanılamaz hale getirdi. Bu doğal afetin açtığı yaralar derindi. Halk yaralarını sarmak için çabalıyordu ki, MÖ 1450 civarında yeni bir volkanik patlama daha yaşandı. İlk patlamanın sonrasında, Yunan Adaları üzerinde egemenlik kurmuş olan

Solda: Sarayın doğu kanadındaki taraçalardan birinin görünümü.

Solda: Kraliçenin konuklarını kabul ettiği ve ikamet ettiği salon olan Kraliçe Megaronu'nun süslemelerinden detay.

Argolis'den gelen insanlar doğal afetin sebep olduğu otorite boşluğundan yararlanarak Girit Adası'na akın ettiler ve beraberlerinde yeni bir politik sistemi de getirdiler.

Minoslu prensler tarafından kurulan yeni iktidarın merkezi, yeniden inşa edilen ve daha özgün bir süsleme anlayışıyla bezenen Knossos Sarayı oldu. Sarayın fresklerinde, dünyevi nesnelerle dinsel özellikteki nesneler iç içe geçiyordu. Bu da, kralın ilahi dünya ile bu dünya arasında bir aracı olduğuna inanıldığı Minos Krallığı'nın özelliğini yansıtıyordu. Bir yoruma göre, Knossos Sarayı MÖ 1370 yıllarında Mora'dan gelen başka bir hanedan tarafından tahrip edilmiştir. Knossos'un artık adanın tümüne hakim olmadığını gösteren en önemli kanıt, toprak sisteminin ani çöküşüne bağlı olarak ortaya çıkan Agia Triada ve Kydonia gibi yerel krallıklardır.

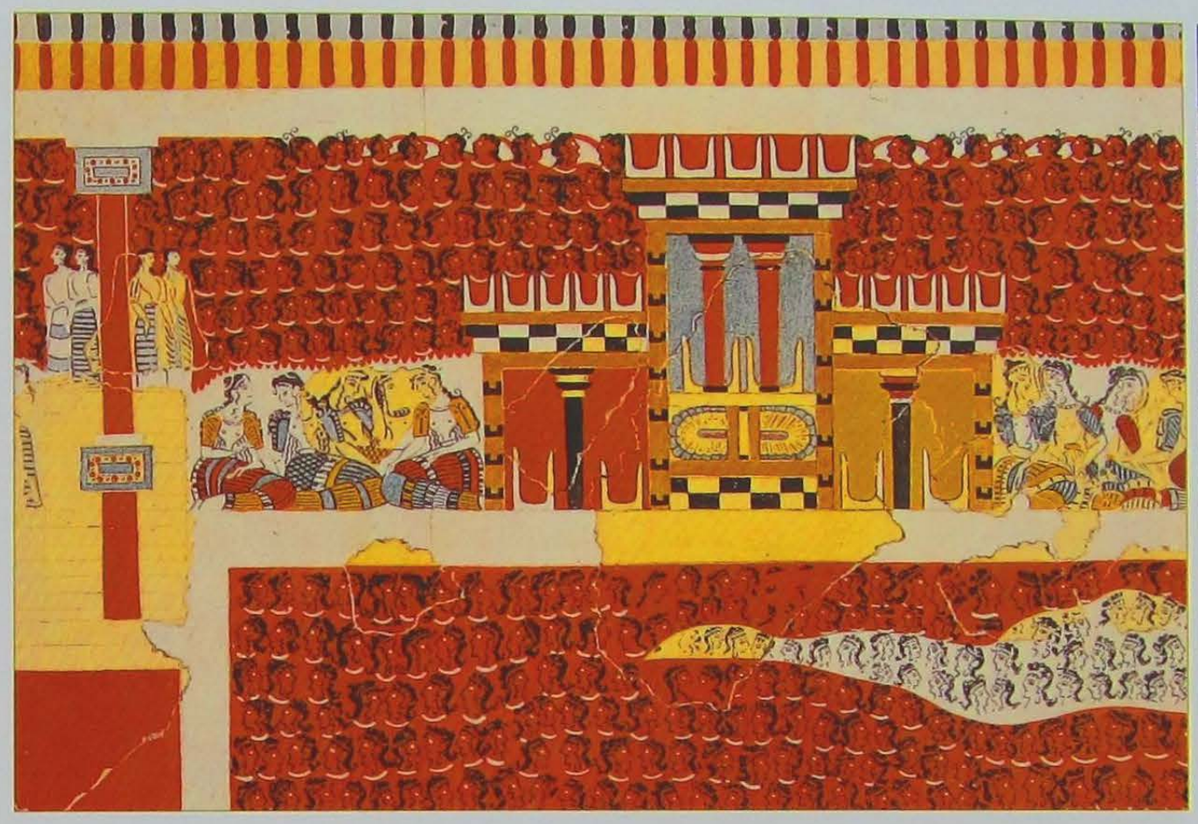

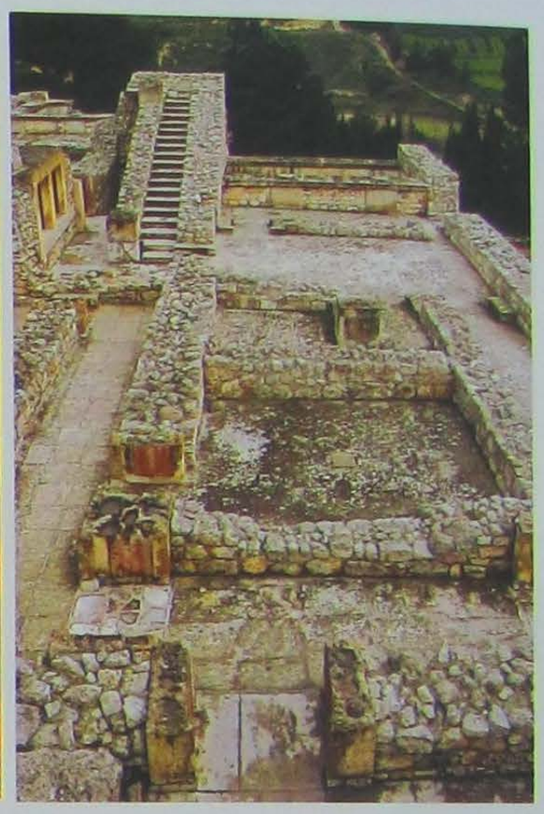

MİNOS KRALİYET SARAYI

Tarihi MÖ 1900-1700 arasına dayanan ilk Knossos Sarayı'ndan günümüze sadece duvar kalıntıları ulaşabilmiştir. Ancak bu kalıntılar bile duvarların, merkezi avlu çevresinde geliştirilmiş bir yapı projesinin parçası olduğunu göstermektedir. MÖ 1700'de gerçekleşen şiddetli sarsıntı önceki yapıyı yerle bir ettikten sonra, daha büyük ebatta inşa edilen ve 20 bin metrekareden büyük bir alana yayılan ikinci kompleksin tarihi daha iyi bilinmektedir.

Saray, bazıları özel fonksiyonlara sahip bir dizi ayrı birim halinde inşa edilmiştir. Bu birimler, aynı mimari yapı içerisinde birleşir. Büyük taşların kullanıldığı bir cepheye sahip olan anıtsal yapı, tüm bu birimleriyle homojen bir görünüm sergiler. Sarayın batı tarafında yer alan ve yükseltilmiş platformların da görülebildiği taş döşeli geniş avlu, yapı kompleksinin merkezini oluşturur. Bu yapı grubunda bulunan ve ürünlerin saklanmasına yarayan üç yeraltı deposu da önemli bir konuma sahiptir. Kuzeyde yer alan beş yüz izleyici kapasiteli 'teatral alan' olarak bilinen eğimli yapı, olasılıkla kralın yargıçlık yaptığı ya da kamu işleriyle uğraştığı zamanlarda halkın karşısına çıktığı yerdir. Doğu tarafta, boğayla akrobasinin betimlendiği bir freskle süslü sütunlu girişten geçilerek Tören Alayı Koridoru'na çıkılır. Bu koridorun adı, tanrıçaya adaklar sunan kadınlar ve erkeklerden oluşan bir tören alayının resmedildiği göz alıcı freskten gelmektedir. Kuzey taraftaki anıtsal giriş kapısı, büyük bir merdivenle hanedana ait temsil odaları ve kült yerlerinin bulunduğu *piano nobile* denilen asiller katına açılır. Sarayın tüm batı kanadının zemin katı, uzun ve dar bir koridor üzerine sıralanmış depolara ayrılmıştır. Bu kısım, sarayın Minos Kalokerinòs tarafından 1878'de gün ışığına çıkarılan bölümüdür. Depolar, zeytinyağı ve şarap gibi sıvıların konulduğu büyük *pithoi* küplerini saklamak üzere inşa edilmiştir. Yapılan hesaplamalar, sekiz ayrı mekandan oluşan saray depolarının, 430 adet *pithoi* küpünü saklamaya uygun olduğunu göstermektedir. Bu küplerde, yaklaşık 78 bin litre sıvı muhafaza edebilmektedir.

Orta avlu, saray koridorlarının kesişim noktasıdır. Merkezi avlunun kuzeybatısında, birbirine bağlı iki odadan oluşan Taht Salonu yer alır. Odalardan ilki, kuzey tarafında ahşap bir tahta yer açmak üzere bölünmüş uzun

Sir Arthur Evans tarafından gün ışığına çıkarılan fresklerden birinin, yine kendisi tarafından yapılmış bir reprodüksiyonu.

Knossos Sarayı'nın depolar bölümünün kalıntılarından görünüm.

Tarihi Haberler

KORKULARIN VE AŞKLARIN SARAYI

Antik Yunan kültürünün hakim olduğu efsanevi coğrafyadaki pek az yer, Minos Sarayı gibi içinde cinayetlerin ve şiddetin kol gezdiği ancak çok büyük aşkların da yaşandığı moral bozucu ve dramatik olaylara sahne olmuştur.

Minos'un karısı Pasiphae'nin Poseidon tarafından gönderilen muhteşem beyaz boğaya olan aşkı... Ya da Minos'un kızı Ariadne'nin, Minotauros'a gençlerin kurban olarak verilmesini durdurmak için Atina'dan gelen Prens Theseus'a olan tutkusu... Birbiriyle çelişir gibi görünen tüm bu söylenceler, bu efsanevi topraklarda birbiri içinde şekillenir ve gelişir. Akdeniz'in Bronz Çağı kültürüne ait en büyük saraylardan birinin fresklerle süslenmiş ihtişamlı salonlarından geçerken, mitoloji yazınlarının uyandırdığı güçlü anlatımları göz ardı etmek neredeyse imkansızdır.

Evans da bu mitolojik karakterlerden ve olaylardan etkilenmiş, hatta zaman zaman kendini tam anlamıyla kaptırmıştır. Kişisel günlüğünde, 1906 yılının sıcak bir ağustos akşamında, yüksek ateş nedeniyle uykuya dalamadığını, sarayın kalıntıları arasında dolaşmaya gittiğini yazar. Evans o gece, 'Zambaklı Prens'in resmedildiği freskin içinden yargıç-kralın canlanıp çıktığını ve kadınlı erkekli bir tören alayına katıldığını görmüştür!

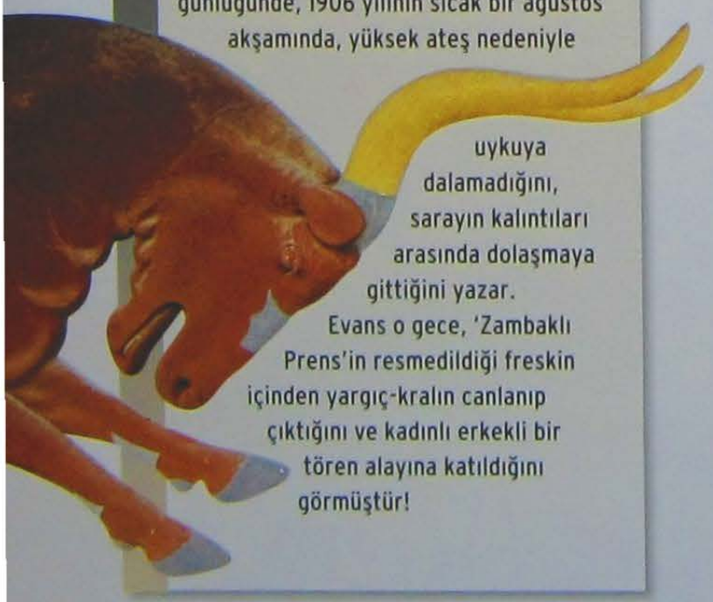

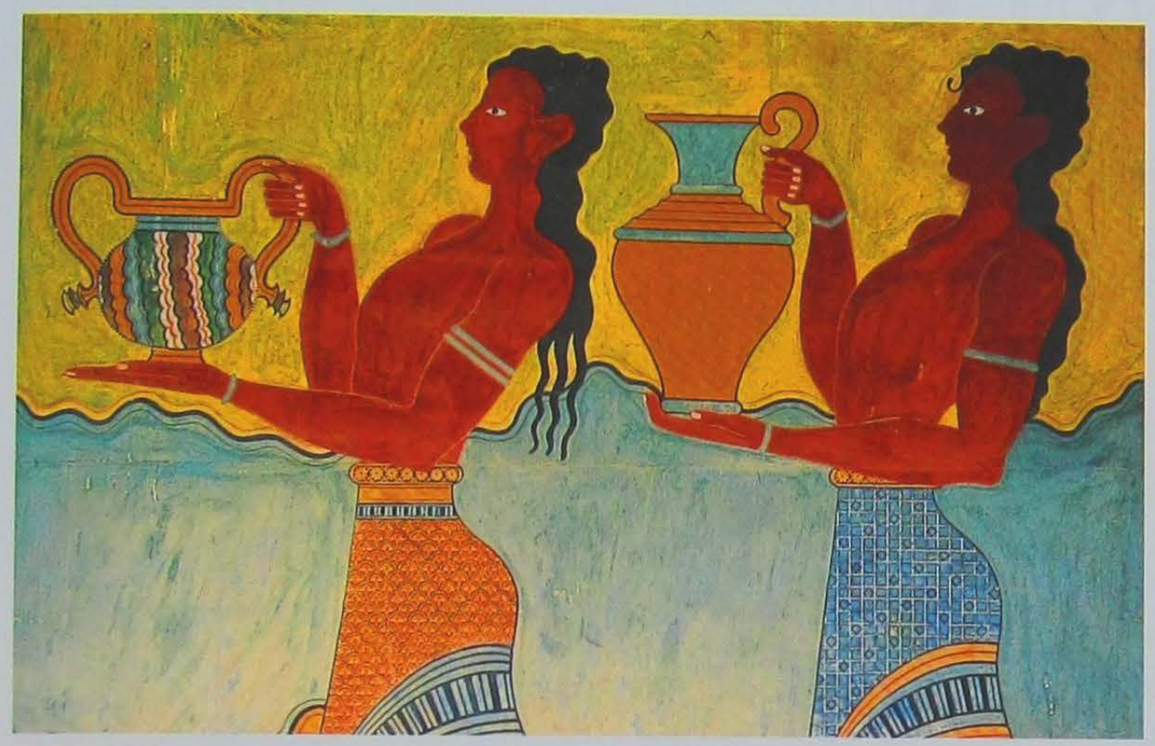

Adak taşıyanların betimlendiği, anıtsal güney girişinde yer alan freskten bir ayrıntı.

bir platformdan oluşur. Bu alanda ahşap bir tahtın varlığı, Evans tarafından bulunan küle dönmüş tahta yığınlarından anlaşılmıştır. İçteki oda ise gerçek bir taht salonudur. Bu odanın kuzey kenarında taştan yapılmış bir kral koltuğu bulunduğu görülmektedir. Tahtın dayalı olduğu duvardaki freskte, palmiyeler ve çiçeklerden oluşan sık bir bitki örtüsünün arasında aslan gövdeli, kartal başlı efsanevi bir yaratık olan bir çift *grifon* figürü vardır. Değerli taşlar üzerine oyulmuş tasvirlerde de görüldüğü gibi, bu yaratıklar ana tanrıçaya eşlik eden varlıklardır. Bu yaratıkların salondaki varlığı, Minos kralının, insanların dünyası ile ilahi dünya arasında aracı olma özelliğine bir göndermedir. Orta avlunun güneybatısından, sarayın en önemli alanlarından biri olan Üçlü Tapınak'a geçilir. Bu tapınağın içinde, ünlü "Yılanlı Tanrıça"nın tasvir edildiği fayanstan yapılmış iki heykel gibi çeşitli ritüel eşyaları bulunmuştur.

Tipik Minos seramik işçiliğini temsil eden bir çizim.

Kraliyet ailesinin kişisel konutları ise sarayın doğu kanadında yer alır. Beş kat üzerine kurulmuş yapı grubunun anıtsal merdiveninin korkuluğu, adaklar taşıyan insanları tasvir eden bir freskle süslenmiştir. Birinci katta, ikili bir oda mevcuttur. Bu oda, kral megaronu ya da duvarlarının bazılarına kazınmış sembolden dolayı "Çift Ağızlı Balta Salonu" olarak bilinen yerdir. Evans'ın göre, dar bir koridorun ulaştığı kraliçe megaronu saray kadınlarına ait özel bölümün en önemli odalarından biridir. Orta avlunun kuzeyinde yer alan ve sekiz sütunlu büyük odasıyla ayırt edilen mekan, Evans tarafından saraya gelen malların denetlediği bir gümrük olarak yorumlanmışsa da, bu alanın, üst katında yemek odası bulunan bir mutfak olduğu da düşünülmektedir.

Solda: Taht salonunda kral koltuğunun arkasını süsleyen grifonlardan biri.

Sağda: Knossos Sarayı'nın en güzel freskelerinden biri olan Zambaklı Prens, bugün Heraklion (Kandiye) Müzesi'nde korunmaktadır.

MİNOS SARAYI'NIN GİZLERİ

SARAY, DEVLETİN DİNİ VE SİYASİ MERKEZİYDİ KUŞKUSUZ. AMA AYNI ZAMANDA KURBAN AYİNLERİNİN, GÜNLÜK ZİYAFETLERİN VAZGEÇİLMEZ MEKANI VE TABİİ KRALIN VE AİLESİNİN KONUTUYDU.

Knossos'taki Minos Sarayı tüm etkinliklerin merkezini oluşturuyordu. Her türlü ürün ve mal, saray depolarında saklanmak üzere buraya getirilirdi. Bunların bir kısmı, kıtlık ya da başka sıkıntılı zamanlarda halka dağıtılırdı. Knossos'taki bütün önemli yapılarda, saray çalışanları başta olmak üzere pek çok kişi yaşardı. Minos Dönemi'ne tarihlenen ve sarayda bulunan Lineer-B yazılı tablet arşivi bunu belgelemektedir. Arşivdeki tabletler, krallığın sınırları içinde gerçekleşen faaliyetlerin yoğunluğu ve çeşitleri hakkında şaşırtıcı bir tablo ortaya koyar. Bu tabletlerde, başka yerlerden gelen köleler ve işçiler teker teker kaydedilmiş ve hatta bazılarının madenciliğe, dokumacılığa, kokulu yağların üretimine ilişkin görevleri açıkça belirtilmiştir. Aslında Minos uygarlığına dair bilgilere henüz tamamen ulaşılamamıştır. Bu bilinmezlik, Lineer-A yazıları tam anlamıyla çözülene ve Girit saraylarının ekonomik sistemlerine dair önemli bilgiler elde edilene dek sürecektir. Bu sonuçlara ulaşılıncaya dek, Minos toplumunun nasıl yaşadığına dair değerlendirmeler arkeologların yorumuna bırakılmış durumdadır.

Phaistos ve Knossos'ta bulunan yeraltı depoları ile tüm Minos saraylarında görülen çok odalı depo sistemi, en önemli faaliyetlerden birinin taşradan

Boğa ile akrobasi sahnesinin tasvir edildiği fresk, Knossos Sarayı'nda bulunmuştur. (MÖ 15. yüzyıl)

Sir Arthur Evans'ın Minos Sarayı adlı kitabından; Knossos Sarayı fresklerinden birinin reprodüksiyonu.

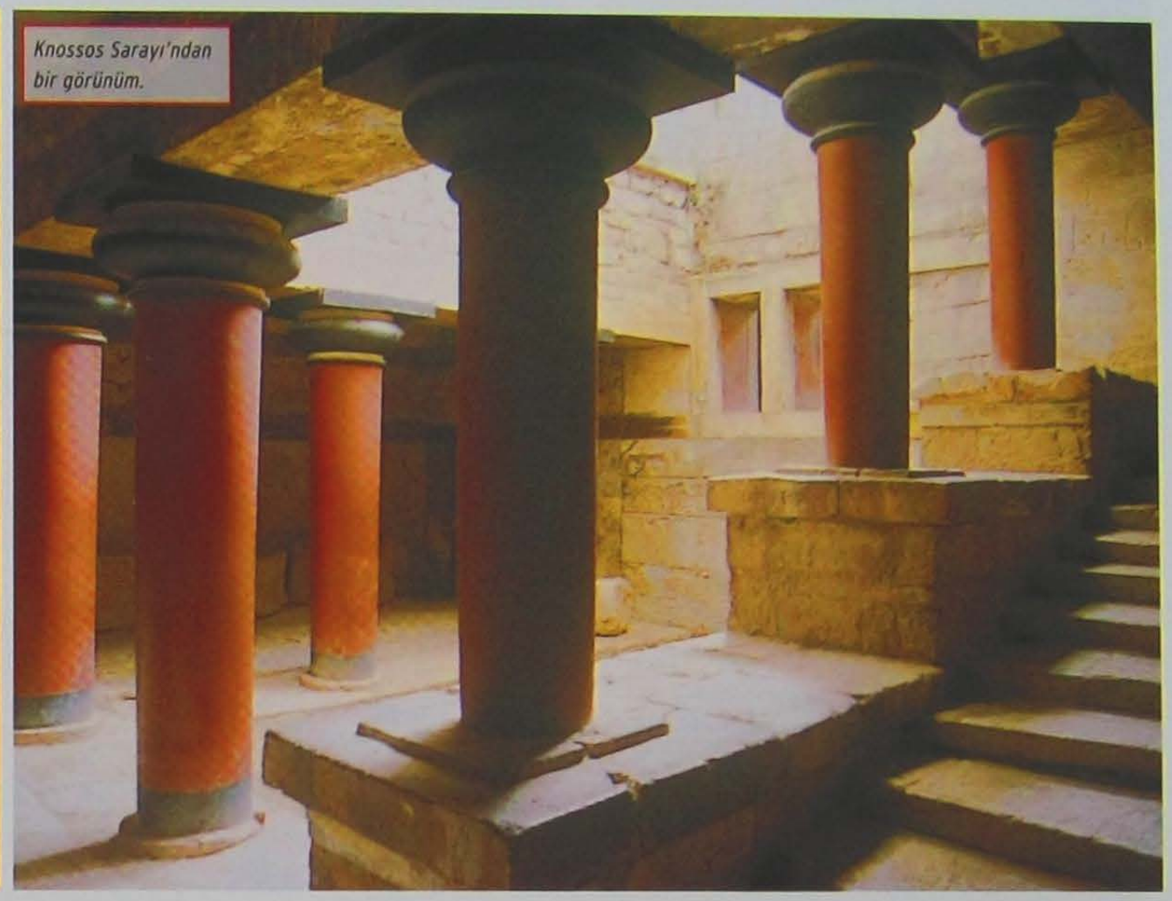

Knossos Sarayı'ndan bir görünüm.

gelen erzağın istiflenmesi olduğunu göstermektedir. Halkın, saray depolarında erzağı saklayan hükümdara bu ürünleri bir tür vergi olarak verdiği düşünülebilir.

Bu tür bir vergilendirme, tarlaların tarıma elverişli hale getirilmesi ya da yol yapımı gibi halkın ortak yararına sunulan projeler şeklinde geri dönüyordu. Ancak öncelikli olarak, sarayda çalışan kalabalık sınıfın geçindirilmesi amaçlanıyordu. MÖ 2. binyılda, Doğu ülkelerinin iktidar merkezlerinde geçerli olan sisteme benzer biçimde, işgücüne karşılık yiyeceklerden pay veriliyordu. Phaistos Sarayı'nın, batı depolarının yakınında bulunan ve saraya giren çıkan ürünlerin kaydedildiği yirmi beşinci odası, bir arşiv odası gibi düşünülebilir. Buradaki buluntular arasında, mühürlü kil tabletlerden oluştan yazılı belgelerin yanı sıra pişmiş toprak kaplar da ilgi çekicidir. Bu kapların standart hale getirilmiş boyutları ve özellikleri, saray çalışanlarına günlük ücret gibi verilen şarap ve yağ oranını belirlemeye yarayan ölçü kapları oldukları kanısını uyandırmaktadır. Knossos Sarayı'nın kuzeybatı bölümünde bulunan işliklerde, saray çalışanları ve asiller için taştan kap ve mühürler üretilmiş olmalıdır. Saraya ham halde getirilen malzemelerin uzmanlaşmış bir zanaatkar sınıfı tarafından işlendiği anlaşılmaktadır. Phaistos Sarayı'nın kuzeydoğu avlusunda gün ışığına çıkarılan bir seramik fırını da, gelişmekte olan seramik üretimini kanıtlar niteliktedir. Buradaki ürünler arasında, ziyafetlerde ya da törensel etkinliklerde kullanılan *kamares* tarzında zarif vazolar öne çıkmaktadır.

KUTSAL HAZİNE ODASI

Minos Sarayı'nda, asillere ait dinsel açıdan önemli kült alanları da tespit edilmiştir. Örneğin, orta avlunun batı tarafında yer alan Üç Parçalı Knossos Tapınağı, sarayda yapılan tüm dini faaliyetlerin merkezi konumundadır. Üçe bölünmüş cephesiyle ayırt edilen Üç Parçalı Tapınak'ın koridorlardan geçilerek, yapının iç ve dış bölümleri arasında bir bölme oluşturan giriş koridoruna ulaşılır. Kuzeyde yer alan Kutsal Hazine odasının zemininde alçı taşıyla üstü örtülmüş dikdörtgen şeklinde iki büyük çukur mevcuttur. Kabul edilebilir bir varsayıma göre, bu çukurlar, büyük ana tanrıçanın kutsal hayvanı olduğu düşünülen yılanlara ev sahipliği yapıyordu. Bu varsayım, çukurlardan birinde, diğer adak eşyalarıyla birlikte bulunan ve bir tanrıçayı iki yılanı tutarken gösteren iki heykelcikle anlam kazanmaktadır.

Tapınağın en iç kısmı, ortalarında bir sütun bulunan ve *Hipostil Kripta* olarak bilinen iki odayla dikkat çeker. Her iki odada da sütunlar taştan havuzlarla çevrelenmiştir. Sütunların üzerine, çift ağızlı kutsal balta sembolü kazınmıştır. Bu iki kripta, tapınaktaki *sancta sanctorum* (kutsalların kutsalı) alanını oluşturmaktadır. Bir olasılık, buranın yalnızca rahiplerin ve külte uygun insanların girebildiği bir yer olmasıdır. Bu iki sütunlu odanın bir diğer önemli özelliği de, pencerelerinin ve aydınlık bacasının bulunmamasıdır. Bu yüzden, sözü edilen yerler karanlıktır.

Üzerinde kutsal çift ağızlı balta kabartmalarının bulunduğu sütunların belli bir mimari işlevi yoktur. Sütunların büyük olasılıkla, simgesi yılan olan öbür dünyayla ilintili bir tanrıçanın figürsüz temsili olabileceği de düşünülmektedir.

Geçmişe Dair Kanıtlar

EN ESKİ BANYOLARDAN BİRİ

Knossos Sarayı'nın ilk katında bulunan kraliçe megaronu, konutsal mimarinin şaşırtıcı bir başyapıtıdır. Büyük toplantı odasının arkasında, içinde pişmiş topraktan bir küvet bulunan küçük bir oda vardır. Odanın hemen bitişiğindeki dikdörtgen şeklindeki diğer odada, muhtemelen tuvalet masası olarak kullanılan taştan yapılmış alçak bir kürsü yer alır. Bu son oda, doğu tarafında küçük, dikdörtgen bir odayla daha bitişiktir. Bu odanın duvarlarından ve zemininden alınan örnekler, zeminde ilerleyen ve sarayın kanalizasyonuna bağlanan atık su borusunun üzerinde, muhtemelen ahşaptan bir koltuk yer aldığını göstermiştir. Burası, antik dünyanın en eski banyo örneklerinden biridir.

Geçmişe Dair Kanıtlar

KRALIN EVİNE BİR BAKIŞ

İkinci Knossos Sarayı (MÖ 1700-1450), bir Minos sarayındaki günlük yaşama ilişkin çok ilginç bir tablo ortaya koyar. Arthur Evans'ın sarayın hanedanlığa ait evlerini tespit ettiği bölgede, saraydaki yaşama ait tüm organizasyonun, yapının farklı katlarına erişimi sağlayan anıtsal merdivenin etrafında kurulduğu anlaşılmaktadır. Merdivene bitişik aydınlık bacası ise sarayın hem havalandırmasını hem de aydınlatılmasını sağlamaktadır. Minos Sarayı, yalnızca şehrin en önemli ekonomik ve dini etkinliklerinin merkezi değil; her şeyden önce, kralın ve ailesinin evidir. Yerleşim birimlerinin tümü, orta avlunun doğu tarafında yer almaktadır. Bunun nedeni hem iklimsel etki, hem de yaşam alanını çalışma alanından tamamıyla ayırma düşüncesidir.

Ayrıca, odada bulunan kemik kalıntıları ve ayin vazoları, bu odalarda kurban ayinlerinin yapıldığını düşündürmektedir. Sunu sırasında hayvan kanı gibi sıvıların, sütun üzerinden akıtılarak sütunun dibine kazılmış küçük havuzda toplandığı anlaşılmaktadır.

Saray dışındaki dini faaliyetlerin ise, özellikle dağ doruklarında ve mağaralardaki tapınaklarda gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu kült yerleri, kentsel alanın dışında dine gösterilen saygının en somut kanıtlarıdır. Adakların çeşitliliği ve kalitelerindeki farklılık, yükseklerdeki bu kült mekanlarının, aralarında saray çevrelerinin de bulunduğu tüm sosyal kesimler tarafından ziyaret edildiğine işaret eder.

Kırsal alanlarda bulunan kült yerlerindeki ayinlerle, sınırlı sayıda kişinin ziyaret edebildiği saray tapınakları arasındaki en büyük ortak özellik, ayinlerin aynı kişiler tarafından yönetilmesidir.

Minos mühürcülük ve resim sanatında çoğunlukla dini temalar hakimdir ve bu resimlerin başkahramanları en yüksek sınıftan rahipler ve rahibelerdir. Bu kişiler hem kumaş hem de giyim tarzı bakımından, sarayın diğer sakinlerinden farklı giysilerle betimlenirler. Rahipler, çoğunlukla eğri askılı uzun giysilerinin üzerine aldıkları kısa bir pelerinle, rahibeler ise göğsü açıkta bırakan korse benzeri fırfırlı elbiselerle ayırt edilirler.

YEMEK KÜLTÜRÜNÜN SÖYLEDİKLERİ

Knossos Sarayı keşfedildiğinde Arthur John Evans, yapı topluluğunun pek çok odasında bulunmuş olan çok sayıda kaba dikkat çekmiştir. Bu eşyalar arasında üç ayaklı tencerelerin yanı sıra rende, süzgeç ve kazan gibi daha incelikli mutfak gereçleri de vardır. Bütün bu gereçlerin varlığı, sarayda gerçekleştirilen başlıca faaliyetlerden birinin giderek artan sayıda insan için yemek yapmak olduğu sonucuna varmak için yeterlidir. Bu insanların katipler ve hizmetçiler gibi saray çalışanları olması yüksek olasılıktır. Yemeklerin, bu sarayın çağdaşı olan Doğu saraylarında da görüldüğü gibi, merkezi yönetim için

Knossos Sarayı'nda bulunan ve Parisli Kadın adıyla tanınan fresk. (MÖ 15. yüzyıl)

Tarihi MÖ 2. binyıla dayanan ve Heraklion (Kandiye) Müzesi'nde sergilenen Phaistos (Festòs) diski. Spiral bir kuşak içinde yer alan harflerle yazılmış bir metnin tarihteki ilk örneğidir.

İki elinde öbür dünyadaki hakimiyetinin sembollerini tutan Yılanlar Tanrıçası heykelciği.

Arthur Evans'ın yaptığı ve Minos Sarayı adlı kitabında yayınlanmış olan çizimde, Knossos Sarayı içindeki kraliçe megaronu tasvir edilmektedir.

Knossos Sarayı'ndan gelen bir vazo üzerinde yer alan kutsal çift ağızlı balta sembolü.

Altta: Agia Triada'da bulunan ve Heraklion Müzesi'nde sergilenen siyah taştan yapılmış Hasatçılar Vazosu. Yeni Saraylar Dönemi'ne ait üç vazodan oluşan grubun bir parçasıdır. Üzerindeki kabartmada, bir rahip eşliğinde geçit yapan hasatçılar betimlenmiştir. Büyük olasılıkla ritüel amaçlı ve kırsal bir geçit törenidir.

Mallia Sarayı girişinin hemen yanında yer alan, libasyonda kullanılan taş altlık.

farklı işleri yapan geçici işçilere dağıtıldığı da öne sürülebilir.

Knossos Sarayı'nın salonlarını süsleyen freskler, Girit aristokrat yaşamının en önemli özelliklerinden birinin ziyafet düzenlenme olduğu konusunda bizi bilgilendirir. Bu ziyafetlerde şarap ve nadir bulunan yiyecekler tüketilmiştir. Knossos, Mallia ve Zakros saraylarında, orta avlunun kuzey kısmında yer alan sütunlu salonlar ziyafet mekanları olarak kabul edilir. Ege mimarisinin prototiplerinden ilham alan bu sütunlu salonlar daima mutfakların yakınında yer almaktadır. Zakros Sarayı'nın mutfakları, ekmek pişirmeye yarayan sacları, et pişirmek için şişleri ve sebzeler ile baklagillerin hazırlanması için kapları içeren gelişmiş gereçleri ile ayırt edilir.

Minos arkeolojik sitlerinde bulunmuş olan organik ve botanik kalıntılar üzerinde yapılan arkeometrik analizler, MÖ 2. binyıl Girit toplumunun nelerle beslendiğine ilişkin şüphe götürmez bir tablo ortaya çıkarmıştır. Sebze aromaları ve zeytinyağı ile tatlandırılan koyun etini pişirmede, ateş üzerinde uzun süre tutulabilen üç ayaklı tencerelerden yararlanılmıştır. Amari Vadisi'ndeki Apodoulou öreninden alınan örnekler incelendiğinde, otlarla ve baharatlarla pişirilen meyve kalıntılarına rastlanmıştır. Agia Triada'da bulunan tabaktaki incir ve kuzu eti kalıntıları, kırmızı ya da beyaz etten oluşan ana yemeğe sıklıkla meyvelerin eşlik ettiği bilgisini aktarır. Bezelye ve nohut, günlük temel gıda maddelerindendir. Olasılıkla su ile karıştırılarak içilen şarap da, zengin sınıftan insanların sofrasında eksik olmayanlardır.

FARKLI KÜLTÜRLERİN BULUŞTUĞU ADA

Girit, coğrafyasının ona kazandırdığı özel konumuyla, doğu ile batı arasında gidip gelen yolcuların ve tüccarların zorunlu uğrak noktası olmuştur. Adaya birbiri ardına gelen farklı kültürleri bir arada tutan şey kesinlikle, Akdeniz'den, Kıta Yunanistan'ından, Doğu'dan, hatta Afrika kıtasının kuzey bölgelerinden gelmiş olan kültürel öğelerin çok yönlü bir biçimde katmanlaşmış olmasıdır. Başlıca arkeolojik sit alanlarındaki geniş katmanlar, farklı kültürlerin karmaşık biçimde birbirine eklenişine sıra dışı birer kanıt oluştururlar. Bu katmanlarda, Bronz Çağı'nın en eski uygarlıklarından Venedik'e ve sonrasında Osmanlı hakimiyetine kadar pek çok maddi kültürün izleri görülebilmektedir.

Gortina
Başlıca buluntular:
Hania'da,
Neo-Palatial Dönem'e ait ev,
Akropolis'teki Athena Poliouchos Tapınağı,
Apollo Pythios Tapınağı,
Büyük Yazıtlı Odeion,
Roma kentinin kalıntıları ve
S. Titus Bazilikası (üstte).
Tarihlendirme:
MÖ 1600 - MS 7. yüzyıl.

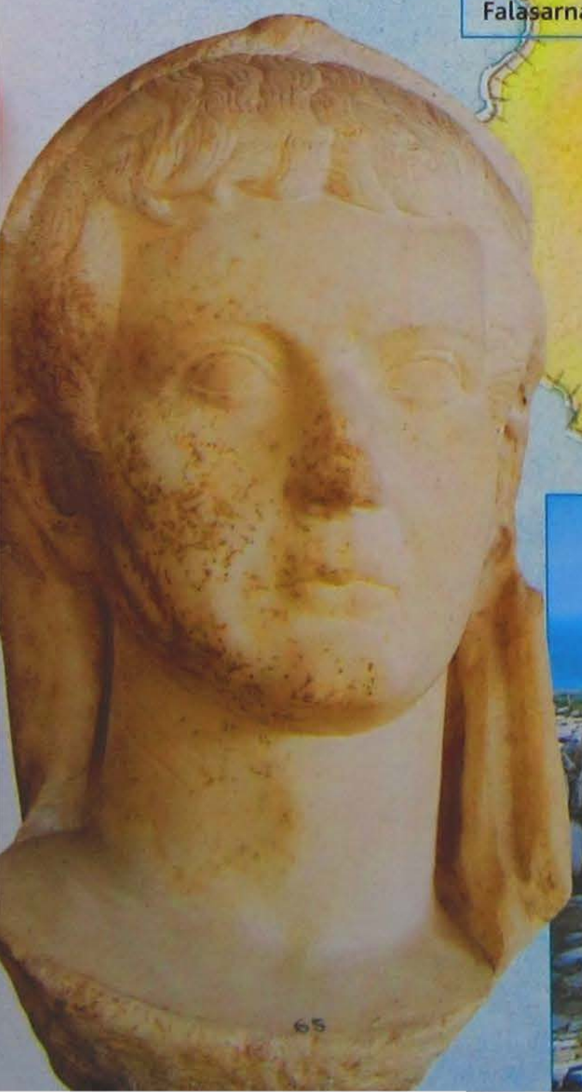

Solda: Gortina'da, hanedan üyelerinden birinin mermer büstü.

Üstte: Heraklion Müzesi'nde muhafaza edilen Yılanlar Tanrıçası heykelciği.

Altta: Gournia kazılarından görünüm.

Agia Triada
Başlıca buluntular:
Pre-Palatial Dönem'den Proto-Palatial Dönem'e kadar yaşanılan Minos evi (sağda).
Yerleşimin kuzeyinde bulunan tholos mezarlı nekropoller.
Tarihlendirme:
MÖ 2800 - 1000

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 5500 - 3200	Neolitik Dönem: Adadaki en eski yerleşimin izleri.
MÖ 3200 - 1900	Erken Bronz Çağ ya da Saray Öncesi Dönem: Karmaşık yapılı toplulukların ve ilk şehircilik biçimlerinin ortaya çıkışı.
MÖ 1900 - 1700	Bronz Çağ ya da İlk Saraylar Dönemi: Knossos'ta, Phaistos'ta (Festos) ve Mallia'da en eski saray komplekslerinin ortaya çıkışı.
MÖ 1700	İlk sarayların şiddetli bir deprem sonucu yıkılması.
MÖ 1650 - 1450	Geç Bronz Çağ ya da İkinci Saraylar Dönemi: Sarayların yeniden inşa edilmesi ve Knossos'un hakimiyetinin kesinleşmesi.
MÖ 1450	Sarayların yeniden yıkılması (deprem ya da düşman akını)
MÖ 1450 - 1375	Knossos'un iktidarın merkezi olması.
MÖ 1375	Knossos Sarayı'nın yıkılışı.
MÖ 1200 - 900	Karanlık Dönem: Antik Yunanistan'dan Dor kökenli kavimlerin gelişi.
M.Ö 9. yüzyıl sonu	Geometrik ve Oryantalizan Dönem: İlk şehir devletlerinin kuruluşu.
MÖ 6. yüzyıl - 4. yüzyıl	Arkaik ve Klasik Dönem: Şehirlerde hukuk sistemlerinin ortası çıkması. (Gortina Kanunları); başlıca şehirler arasında çatışma hali.
MÖ 270	Tolomeo'nun Itanos'u işgali: Ada üzerine Tolomeo'ların etkili olmaya başlaması.
MÖ 217 - 207	Girit'in, Makedonya Kralı V. Philippos'un egemenliği altına girmesi.
MÖ 59 - 67	Romalıların fethi. Girit'in, Cyrene (Kyrene-Libya'da bir antik kent) ile birlikte senatonun yönettiği eyalet olması.

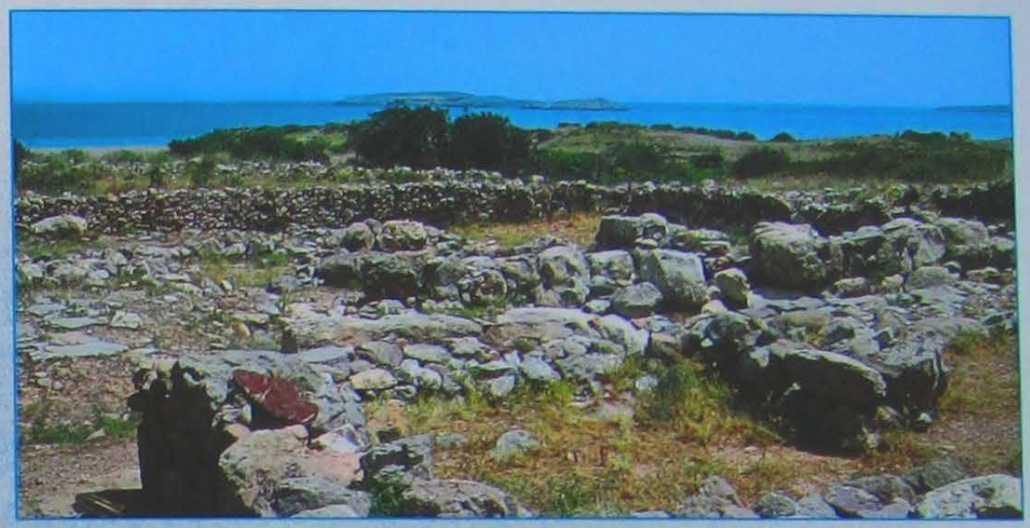

Gösterge:
- Minos Dönemi
- Helenistik Dönem
- Roma Dönemi
- M Arkeoloji Müzesi

Palecastro
Başlıca buluntular:
Minos Dönemi ev kalıntıları (üstte)
Tarihlendirme:
MÖ 2500 - 1200

Mallia
Başlıca buluntular:
Minos Dönemi saray, Chrysolakkos nekropolleri, Minos Dönemi yerleşimi. Solda: Bir amfora.
Tarihlendirme:
MÖ 3.-4. yüzyıl

Mallia
Dreros
Chosso
Tylissos
Karphi
Olunte
Vathypetro
Archanes
Lato
Palecastro
Chamezi
Gortina
Myrtos
Gournia
Zakros
Kamilari
Lebena

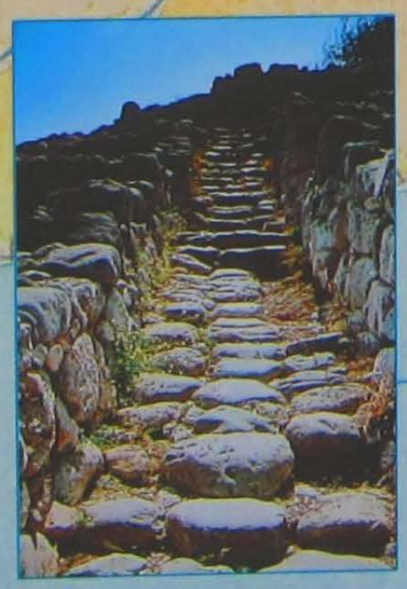

Gournia
Başlıca buluntular:
Neo-Palatial Dönem'den kalma Minos Dönemi şehri (solda), saray kalıntıları.
Tarihlendirme:
MÖ 1700 -1450

Zakros
Başlıca buluntular:
Minos Dönemi sarayı (altta).
Tarihlendirme:
MÖ 1900 - 1400

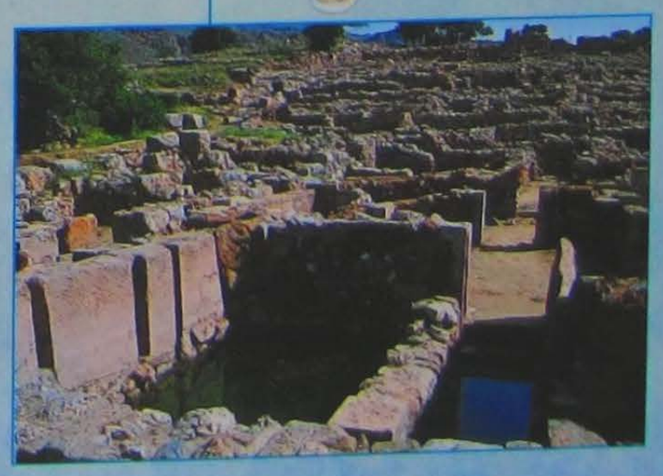

YERİN ALTINI ÜSTÜNE GETİRİRKEN

KAZI, TOPRAKTAN YENİ VERİLER ELDE EDİLMESİNİ SAĞLAYAN BİR ARKEOLOJİ TEKNİĞİDİR. TOPRAKSA DEVASA BİR ARŞİV GİBİDİR; OKUNMASI VE YORUMLANMASI GEREKİR.

İnsan ve doğa, toprağın altında ve üstünde çalışarak araziyi zaman içinde değiştirmiştir. Oysa etrafımızı saran araziler, tarihin akışı içinde birbirini takip eden olayların izlerini ve maddi kalıntılarını saklar. Bir arkeolojik kazının amacı, bu değişimlerin bilgisine ulaşmak, belirlenen alan içindeki katmanları ve etkileşimleri ortaya çıkarmaktır. Kazılacak yerin seçimi, çok özen isteyen bir iştir; zira alınacak sonuçların niceliği ve niteliği buna bağlıdır.

Metalden ve eritilmiş camdan yapılmış bir kemer tokası.

Her arkeolojik sit alanı eşsiz bir belgedir. Uygun yöntemlerle gerçekleştirilen bir kazı, sit alanının tüm karmaşasına rağmen okunabilmesini ve tarihsel, sosyal ve ekonomik değeri olan maddi verilerin gün ışığına çıkmasını sağlar. Fakat, yazılı belgelerden farklı olarak, 'okuma' eylemi tekrarlanamaz, çünkü kazı işlemi doğası gereği verilerin tahrip edilmesi ile ilerleyen bir süreçtir. Özetle, kazı tahrip edici bir deneyimdir ve bu nedenle azami dikkatle ve en uygun yöntemlerle yapılması gerekir.

Alanın seçimi, uzun soluklu bir hazırlık çalışması demektir. Kazı ise, aslında araştırma faaliyetinin doruk noktası olacaktır. Bu yüzden, araştırmanın hazırlık evresinde hiçbir nokta atlanmamalıdır. Araştırma çok cepheli bir faaliyettir. Bir yandan tahrip edici olmayan açığa çıkarma teknikleri ile sit alanı ve çevresinde kazılar yürütülürken, eş zamanlı olarak önceki araştırmalardan ya da yazılı kaynaklardan veri edinmek üzere kütüphanelerde, arşivlerde ve müzelerde çalışmalar yürütülür. Alanın jeolojisi hakkında bilgi sahibi olmak da önemlidir. Büyük iklimsel değişiklikleri de içeren çevresel alan tespiti, tarihsel-arkeolojik yapı tespiti kadar önemlidir.

Öncelikle, kazılacak alanı tanımayı amaçlayan alan keşfi yapılır. Ortaya çıkmakta olan yapılar barındıran sit alanları söz konusu olduğunda, keşif taslak halindeki grafik belgelerin ve gruplara ayrılmış kalıntıların dahil edilmesi ile tamamlanır. Sit alanının tanınması sürecini, kültür kalıntılarına ve oradaki varlıklarına ilişkin bilgilere ulaşmaya olanak sağlayan, yüzey araştırması süreci izler. Örneğin, toprağın doğal eğiminden kaynaklanmayan yükseklik farklılıklarının varlığı, o noktada arkeolojik kalıntıların mevcut olduğuna işaret edebilir.

Sit alanının yeniden canlandırılması ve kazı alanının etrafındaki unsurlarla birlikte ele alınması için, alanın yayılımının saptanması ve operasyonların programlanması da önemli bir aşamadır. Alanın keşfi işlemi, havadan fotoğraflar çekilmesi ve jeofizik incelemelerin yapılması ile tamamlanır.

Zengin Hıristiyanlık sembolleri barındıran taşta Agnus Dei, el ve sonsuzluk figürleri görülmektedir.

Bir stratigrafik kazı yürütülürken, farklı operasyon stratejileri arasında seçim yapmak gerekebilir. Bu durumda, incelemenin amacına ve araştırmacıların incelemeye hazırlandıkları alana sormayı amaçladıkları arkeolojik soruların niteliğine göre karar verilir.

San Vincenzo al Volturno'da bulunmuş olan, balık betimli tabakadan ayrıntı.

Isernia, San Vincenzo al Volturno'daki kazılar sırasında ortaya çıkan freskin bir parçası.

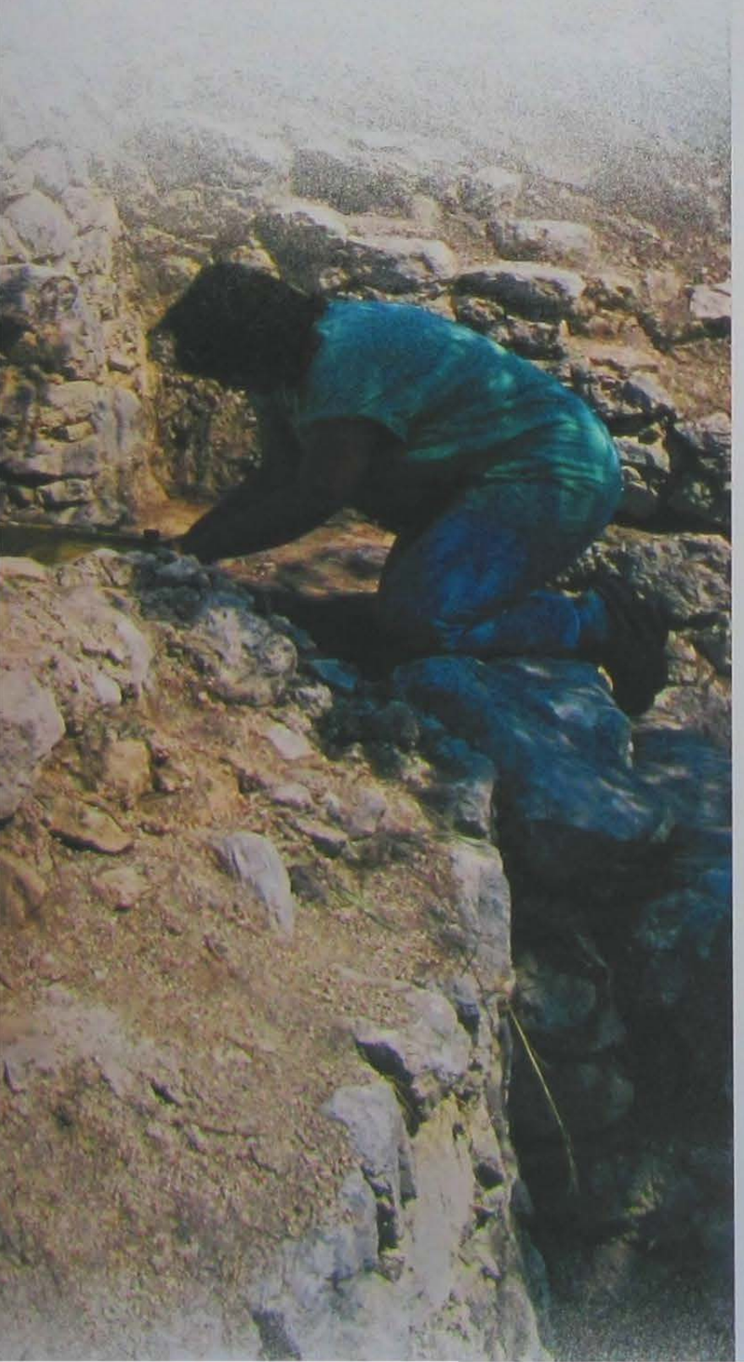

Bu inceleme, alanın elektriğe ve yoğun jeomanyetik incelemelere direncindeki sapmaların ölçümünde yardımcı olacaktır. Ayrıca, arkeolojik kalıntıların özellikleri ve dağılımı gibi veriler sayesinde yapılar, yangınlar ve ateşin kullanımı gibi insan faaliyetleri hakkında da bilgi edinilecektir.

KATMANLAŞMANIN SIRLARI

Arkeolojik katmanların oluşum kurallarını iyi bilmek önemlidir. Kazı, katmanlaşmayı tanıyabilme becerisini, yani katmanı oluştuğu şeklin 'tersine çevirerek' verileri sistematik bir biçimde toplamayı gerektirir. Katmanlaşma kavramı aslında jeolojik kökenlidir. Gerek jeolojik katmanlaşma, gerekse de arkeolojik katmanlaşma iki temel sürecin sonucu olarak ortaya çıkar: Erozyon yani tahribat ile birikme yani inşaat. Bu bakış açısıyla, bir arazide kaydedilen tüm değişiklikler, bu iki sürecin bileşiminin etkisine indirgenebilir. Örneğin, bir ova toprağın birikimiyle oluşmuştur, ama aynı zamanda atmosferik etkenlerin çevredeki yükseltilerde neden olduğu erozyon ve akarsuların taşıdıkları da ovanın oluşumuna yol açmıştır. Benzer şekilde, bir yapının inşası da malzemelerin yerlerinin değişmesi ve söz konusu yapı biçiminde yığılması olarak sonuçlanmıştır.

Birikimler ve aşınmalar ile yapılanmalar ve tahribatlar sürekli birbirini izler, araziyi değiştirir, yeni ve geçici dengeler kurar. İşlenmemiş bir toprak parçası tarım, köy ya da kent alanı kurulması gibi insan faaliyetleriyle ya da sel gibi doğa faaliyetleriyle büyük değişimlere uğramış olabilir. Yangın, deprem, volkanik patlama ve savaş gibi olaylar da var olan dengeyi ortadan kaldırabilir, sonraki değişimlere yol açabilir. Etkiler ve olaylar, hareketlerin devam etmesinden ya da durmasından oluşan süreçler şeklinde birbirini sürekli izler. Bu süreçlerde, tüm bir şehrin terk edilmesi ya da ortadan kaybolması gibi kökten değişimler nadiren görülür. Bunun yerine daha çok, asgari ölçüde izler bırakmasına rağmen yine de ayırt edilebilen ve günlük hayatın izlerini barındırdığı için çok daha değerli olan uzun vadeli olaylar söz konusudur.

Bu yüzden arkeolojik katmanlaşma, jeolojik katmanlaşmadan daha

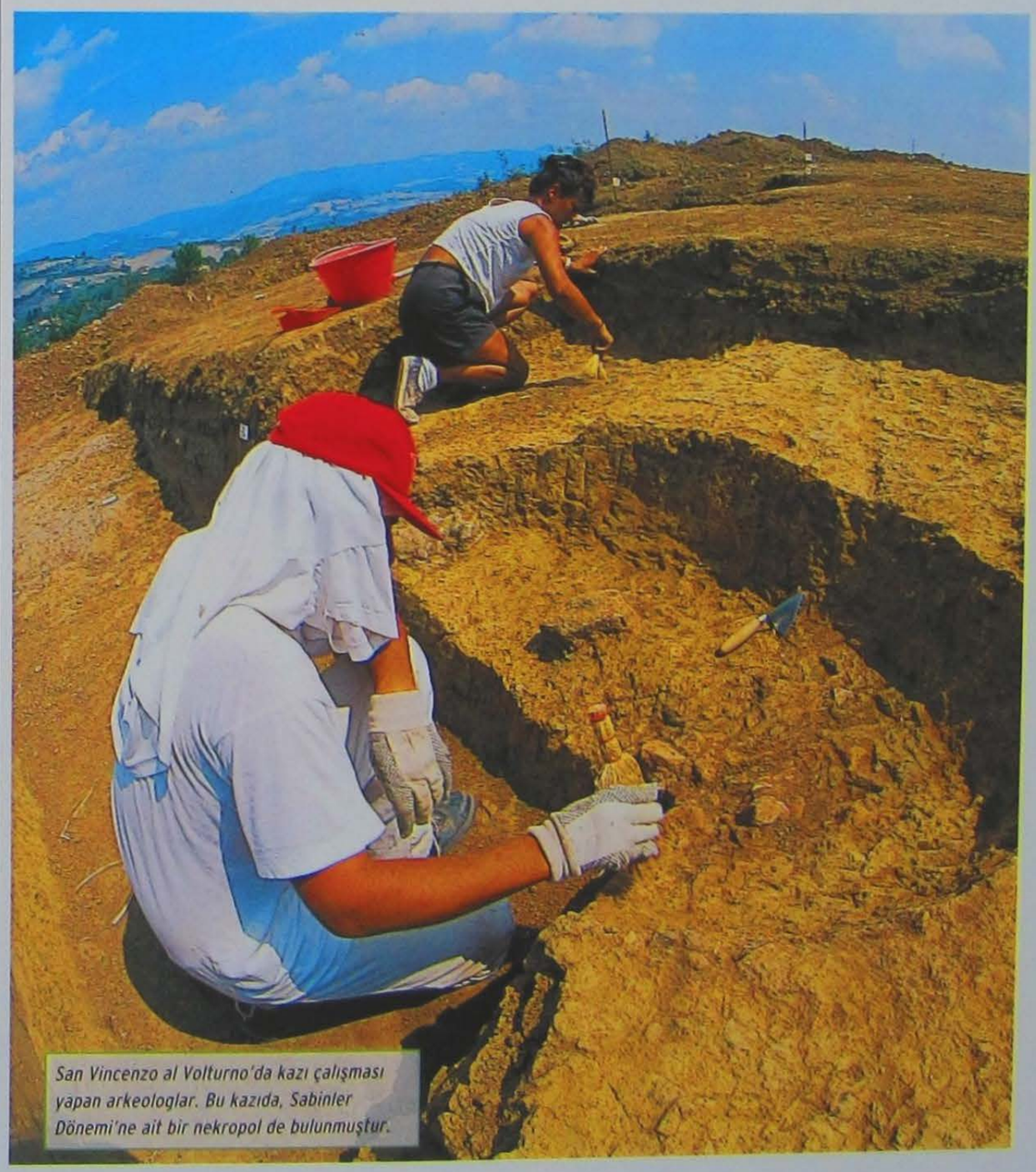

San Vincenzo al Volturno'da kazı çalışması yapan arkeologlar. Bu kazıda, Sabinler Dönemi'ne ait bir nekropol de bulunmuştur.

KAZININ ÖNEMİ

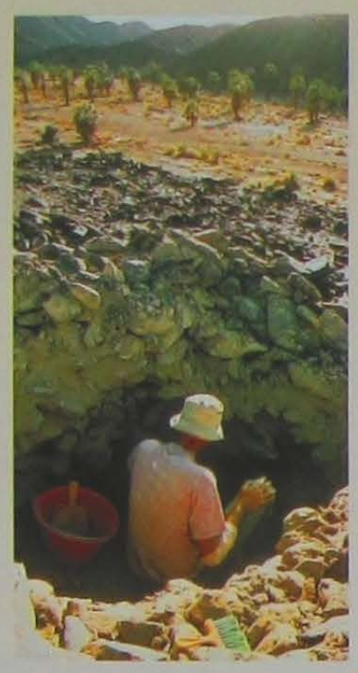

Kazı, toprak altındaki eserleri topraktan 'kurtarmayı' ya da 'gün ışına çıkarmayı' amaçlayan ve büyük sorumluluk gerektiren bir faaliyettir. Çünkü bu araştırma yönteminin tahrip edici ve tekrar edilemez özelliği, olası hataları telafi etmeye imkan vermemektedir.

İyi yönetilen bir kazı, katmanlar arasında gizlenmiş kanıtlar sayesinde doğru ve tam tarihsel canlandırmalar yapılmasına olanak sağlar. 20. yüzyılın büyük bir İngiliz arkeoloğu, kazının en derin anlamını şu şekilde özetlemiştir: *"Arkeolog topraktan nesneleri çıkarmaz, insanları çıkartır."* Fransız arkeolog André Leroi-Gourhan'ın da yazdığı gibi, kazı bilinçli yapılması gereken bir girişimdir: *"Toprağı kazmak ve sadece hayal gücümüze hitap eden, hoşumuza giden nesneleri çıkarmak, bir metni kopya ederken yalnızca isimleri almak, ekleri, zamirleri, fiilleri, sözdizimsel tüm öğeleri bırakmak kadar anlamsız bir iş olabilir. Başka bir deyişle, kendini hiçbir şey anlamamaya mahkum etmektir."*

Arazinin kazılması

Duvarın traşlanması

Açmanın doldurulması

Açmanın kazılması

Duvarın inşa edilmesi

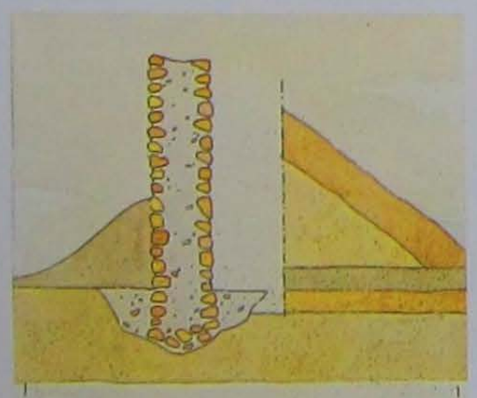

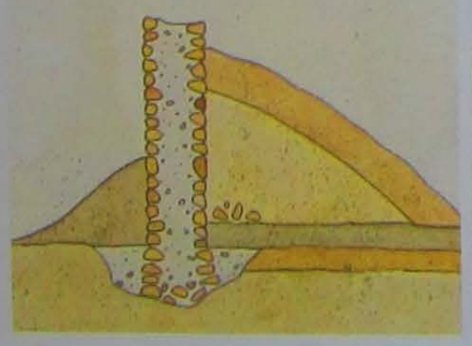

Çizimler iki kazı yöntemini karşılaştırmaktadır: Duvara paralel, hızlı fakat tahrip edici, plansız yöntem ile dikey doğrultuda ilerleyerek, anıtın 'tarihi'ni kurtaran stratigrafik yöntem.

karmaşıktır. Her katman etrafında, zaman içerisinde birbirini izlemiş pek çok etkinin izleri bulunur. Bunlar, maddi ve pozitif, yani yapıların inşası, çukurların doldurulması gibi biriktirme faaliyetinin izleridir. Buna ek olarak kullanım faaliyetlerinin ve tahribatın sonucunda oluşan; zemin tabakasının tahrip edilmesi, çukurlar açılması, yapı malzemelerinin ortadan kaldırılması gibi negatif izler de olabilir. Tüm bu olaylar, belli bir düzene göre birbirini izler.

Katmanlar üst üste yığılırken, doğal olarak en yakın olanı en üstte ve en eski olan da en altta kalmış şekilde birbiri üstüne binmiştir. Ancak eğer pozitif etkiler değil de negatif etkiler mevcutsa, en diptekinin en eski katman olacağı mutlak değildir. Daha önceki katmanlar üzerinde bir çukur açılmış ve yeniden doldurulmuşsa, daha önce oluşmuş olan katmanla aynı seviyede olmasına rağmen, bu katman sıralamada daha üstte olacaktır. Bu yüzden, stratigrafik kazı yönteminde, katmanları ayrı ayrı kazmak, ardından kronolojik diziyi oluşturmak için birbirini izleyen etkilerin neler olduklarını bilmek birinci derecede önemlidir.

Bir kazık deliğinin ya da bir duvar inşasının oluşturduğu ve toprağın rengi ile ayırt edilebilen çukurlar, bu çukurların ve önceki katmanların kestiği stratigrafik birimlerin kazısına başlanmadan önce boşaltılır. Bunun işlemin ardından meydana getirilen dizi, olayların göreceli kronolojisini oluşturacaktır. Kesin krolonolojiye geçiş, tek bir stratigrafik birimdeki buluntuların incelenmesi ve tarihlendirilmesiyle mümkün olur. Eğer bir çukur ile kesilen katman, 1. ile 2. yüzyıl arasına ait kalıntılar barındırıyorsa ve bulunan en yeni kalıntı 180 yılına ait bir sikkeyse, bir sonraki olay olan çukurun açılması bu tarihten önce gerçekleşmemiş demektir; ondan sonra ya da o tarihte gerçekleşmiştir. Çukurun kazılışı, toprakta bırakılan negatif etki dışında belgelenmemiş olduğundan, kalıntıların tarihlendirilmesine katkıda bulunmaz, fakat çukurun yeniden dolduruluşu, en yakın zamana ait buluntu temel alınarak tarihlendirilecektir.

San Vincenzo al Volturno'da bulunmuş olan kemikten oyulmuş dekoratif nesne.

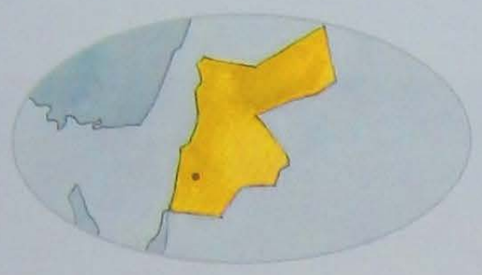

KAYALARA OYULMUŞ GİZEMLİ ŞEHİR

KAYALARA OYULMUŞ GÖRKEMLİ CEPHELERİN ARDINDAKİ TAPINAKLARI VE KAYA MEZARLARIYLA, DOĞANIN VE İNSANIN BİRLİKTE BİÇİMLENDİRDİĞİ EN BÜYÜLEYİCİ ARKEOLOJİK ALANLARDAN BİRİDİR PETRA...

Petra... Bir zamanlar Roma'yla bile rekabet eden Nabatî Krallığı'nın merkezi, gizemli ölü şehir! Petra, günümüz Ürdün'ünde, Lut Gölü ile Akabe Körfezi arasında, kurak uçurumlar ve çöllerle çevrelenmiş gizemli bir coğrafyada uzanmaktadır. Petra'da bugün bile, akşam karanlığı çöküp de turistler çekildikten sonra, şehir yalnızca çöl rüzgarının uğultusunun duyulduğu bir sessizliğe büründüğünde, 19. yüzyılda Smyrna'da (İzmir) doğan John William Burgon'ın Petra için yazdığı dizeler gelir akla: *"Tarihin yarısı kadar yaşlı, gül kırmızısı şehir."* Peki bu şehri kimler kurmuş, kimler yönetmişti? Ve hatta bu şehrin yeniden keşfedilmesi nasıl olmuştu?

Her şey Ağustos 1812'de, çok sıcak bir günde başladı. O yaz, İsviçreli genç bir kaşif olan Johann Ludwig Burckhardt, Şam'dan yola çıkmıştı. Ünlü Kral Yolu'nu izleyerek güneye inmiş ve Musa Vadisi'ne varmıştı. Hem kişisel güvenliğini sağlamak, hem de gereksiz

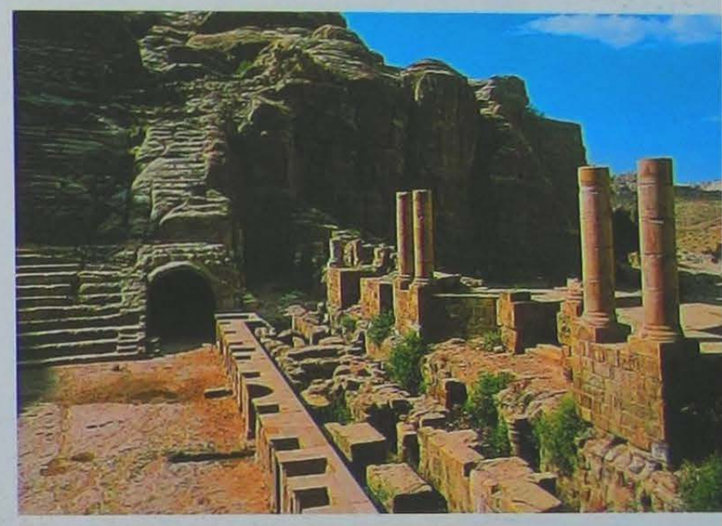

Üstte: Büyük tiyatronun kalıntılarından görünüm. MÖ 4 ile MS 27 yılları arasındaki IV. Aretas Dönemi'nde inşa edilen tiyatro, 7.000-10.000 seyirci kapasiteliydi.

Tarihi MS 1. yüzyıla uzanan Dikilitaşlar Mezarı'nın girişi. Bu anıt, Petra'ya ulaşmak için tek yol olan uzun Siq (doğal kayalar arasında oluşan dar geçit) boyunca yer alan en önemli anıtlardan biridir.

Kanıtlar - Belgeler

TAŞTAN TANRILAR

Petra'nın kaya duvarları boyunca, dikdörtgen biçimli, küçük pencerelere benzeyen ve içlerinde kabartma süslemeleri olan çok sayıda oyuk bulunur. Yandaki fotoğrafta bir örneği görülen bu taşlar, "Tanrının evi" sözcüğünün Aramice karşılığı olan Beth-el'den yola çıkılarak bugün "betili" ya da "baitylos" olarak anılır. Genellikle gökten düştüğüne inanılan ve bu nedenle kutsal sayılan bu taşlar, belki de Nabatî dininin en temel sembolüdür. İnanç sistemlerinin baştanrısı olan Tanrı Dushara'nın bir taşın içinde yaşadığına inanılırdı. Altın bir kaidenin üzerinde duran siyah bir taşa tapınıyorlardı ve onu Dushara olarak kabul ediyorlardı. Petra'daki kaya oyukları bazen iki ya da daha çok sayıda betiliye ev sahipliği yapar. Bu betili grupları belki aynı tanrının farklı kişiliklerini, belki de Dushara tarafından yönetilen bir tanrı topluluğunu temsil etmektedir. Betililere bezen çift olarak da rastlanmaktadır. Nadir olarak, çok biçimli bir insan yüzünü betimleyen betililer de görülür.

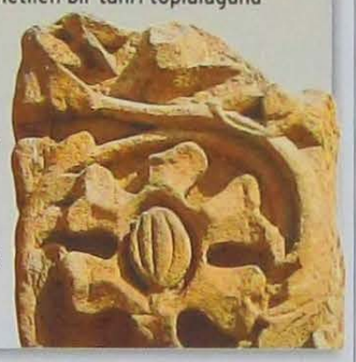

şüphe uyandırmamak amacıyla geleneksel bedevi kıyafeti giyiyordu. Üstelik kendisini, İbrahim İbn Abdullah adında bir İslam bilgini olarak tanıtıyordu. Gezisi sırasında yörede yaşayan bazı kişilerin, vadide saklı muhteşem kalıntılardan söz etmeleri Burckhardt'ın dikkatini çekti. Fakat, 'kafirlerin' eseri olarak algılanan bu kalıntılarla ilgilendiğinin görülmesi, gezginin istemediği bir şeydi. Bu riski ortadan kaldırmak için Burckhardt bir strateji geliştirdi: Hem İslami inanca, hem de Hıristiyan inancına uygun olarak, Hz. Musa'nın kardeşinin mezarının bulunduğu Harun Dağı'nda kurban kesmek istiyormuş gibi yapacaktı. Böylelikle, yerli bir rehber eşliğinde, dağa doğru yola çıktı. Ölü şehrin muhteşem ve anıtsal kalıntılarının yakınından geçerken, elbette planına uygun olarak hiçbir heyecan belirtisi göstermiyordu.

Altta: Sütunlu Cadde'nin, kenti kutsal alandan ayıran sınırındaki üç kemerli kent kapısının kalıntıları.

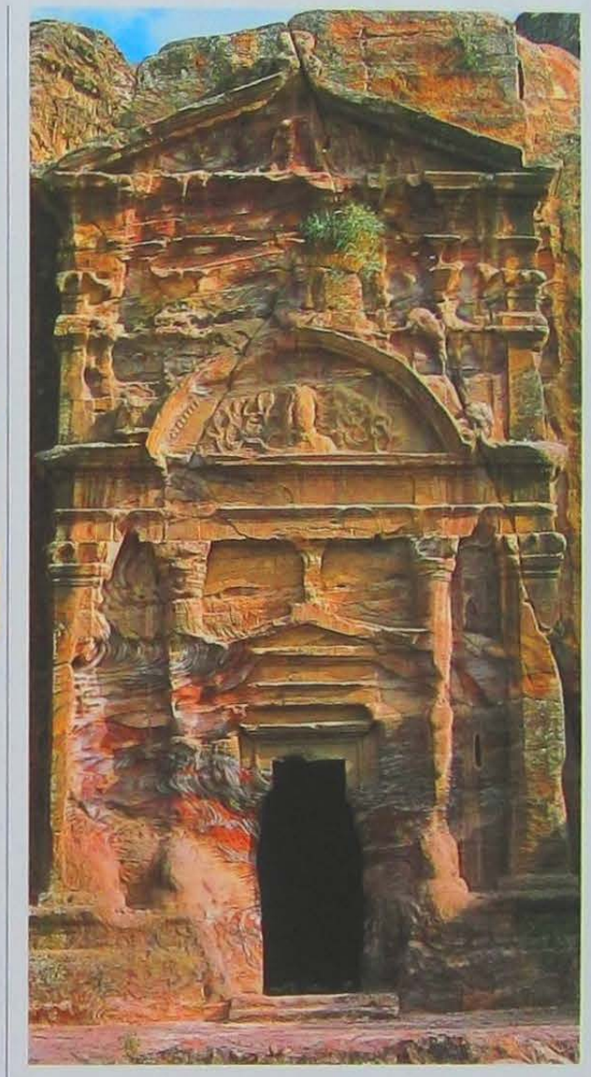

Üstte: Petra'nın anıt mezarlarından birinin girişi. Şehrin doğu sınırını belirleyen kaya kitlesinin üzerine oyulmuştur.

Güneş batmak üzereyken durmak zorunda kaldı. Çünkü rehberi, haklı olarak, bedevilerin tepkisini çekmekten korkuyordu. Gerçekten de, gizemli harabelerin içinde muhteşem hazinelerin gizli olması fikri akla yatkındı. Harun Dağı'nın şartlarını göz önüne alan Burckhardt, yanında getirdiği keçiyi kurban etti ve ertesi gün rehberle birlikte oradan ayrıldı. Burckhardt, 1822'de yayınlanan ve onun izlediği yolu izlemeye koyulan tüm yolcular için bir rehber kitap niteliğinde olan yolculuk günlüğüne şöyle yazdı: *"Petra'ya, -İncil'de ve tarihçi Giuseppe Flavio'nun anlatılarında bahsedilen Nabatîlerin başkentine- ait kalıntıları bulup bulmadığıma bırakayım da Yunan bilginler karar versinler."* Zaten Burckhardt'ın yolculuğu büyük bir ilgi yaratmış ve "cesur yolcular" yörede görülmeye başlanmıştı bile.

CESUR YOLCULARIN KEŞFİ

Burckhardt tarafından izlenen yolu ilk takip edenler, Charles Leonard Irby ve James Manglers adında iki İngiliz

Altta: Petra'nın en çarpıcı eserlerinden Hazine Binası'ndan bir cephe ayrıntısı.

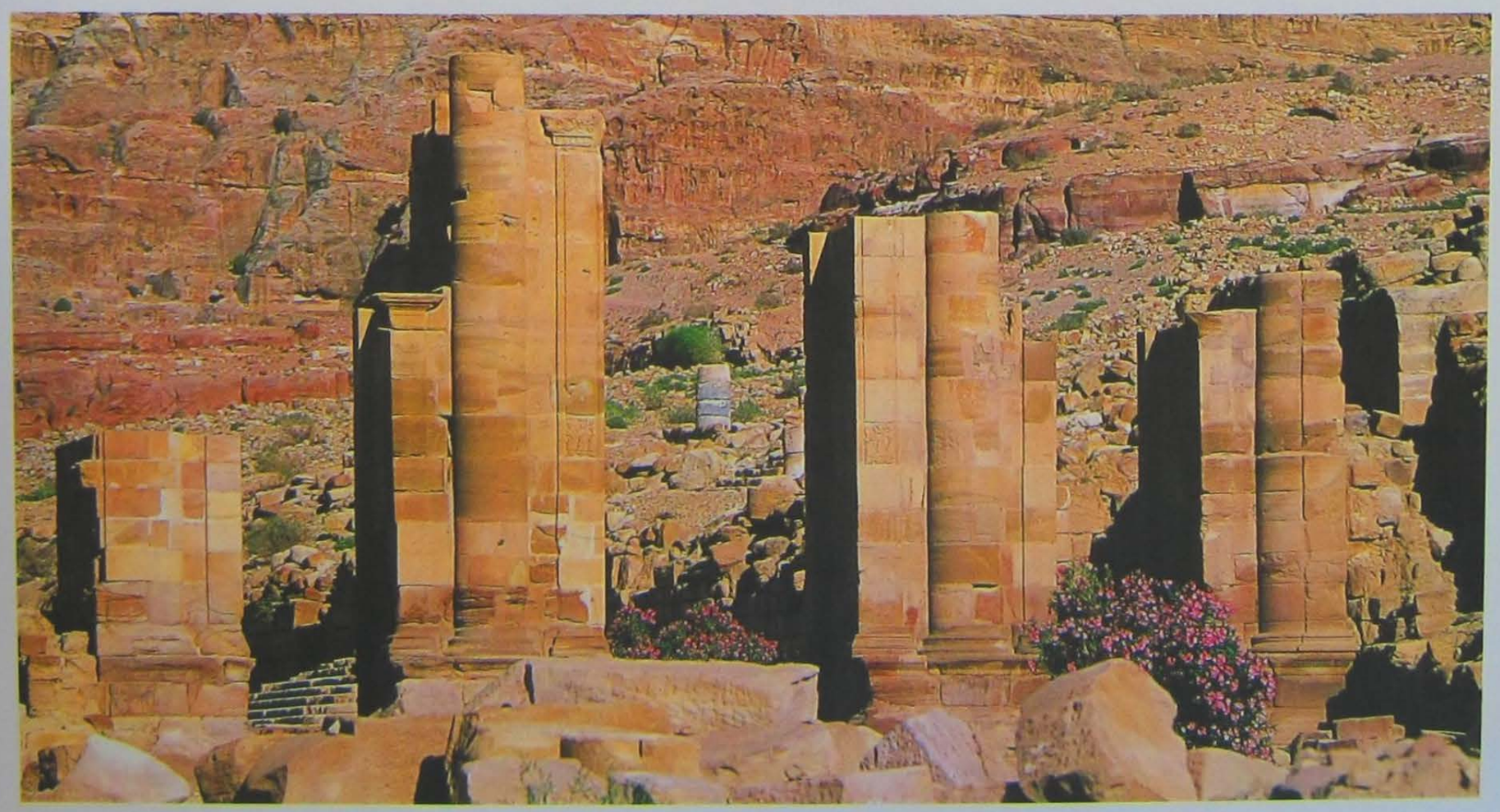

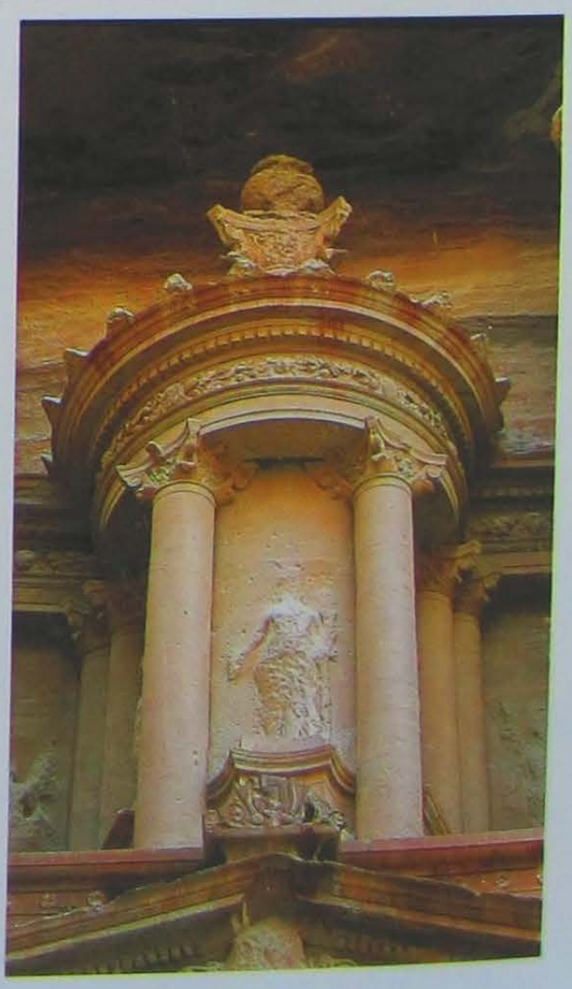

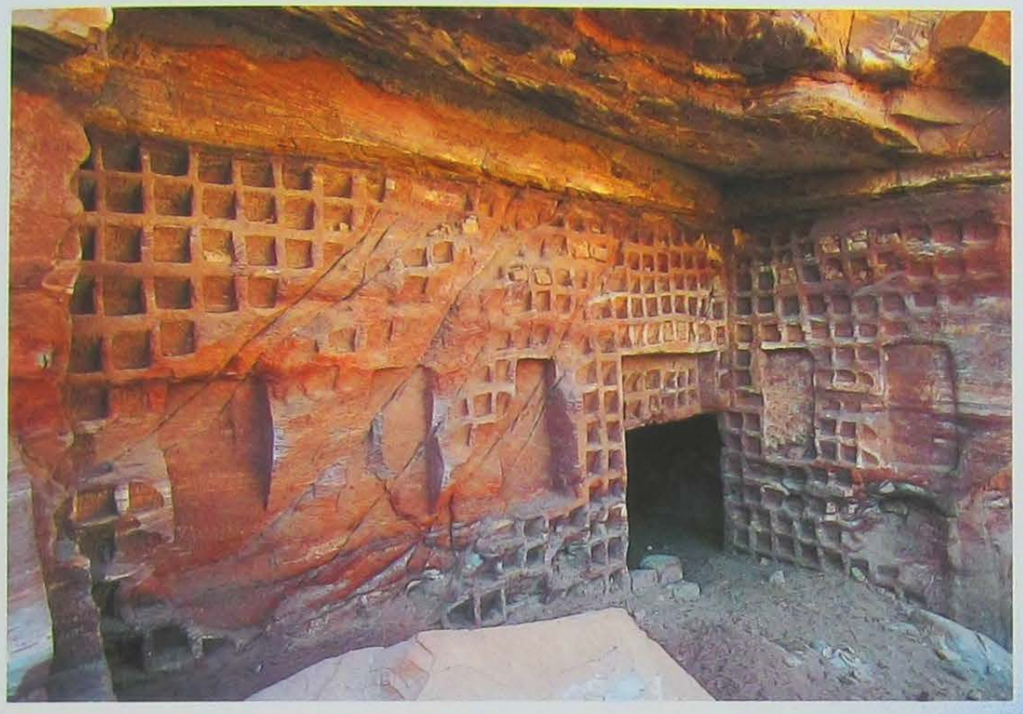

Üstte: Roma Dönemi'nden kalma columbarium, yani külle dolu ölü kaplarının korunduğu mekan. Bu tip mekanların duvarlarında çok sayıda oyuk bulunmaktadır.

Altta: Urne Mezarı. Kral mezarları olarak adlandırılan yapıtların en görkemlisi olan mezar MS 1. yüzyıla aittir.

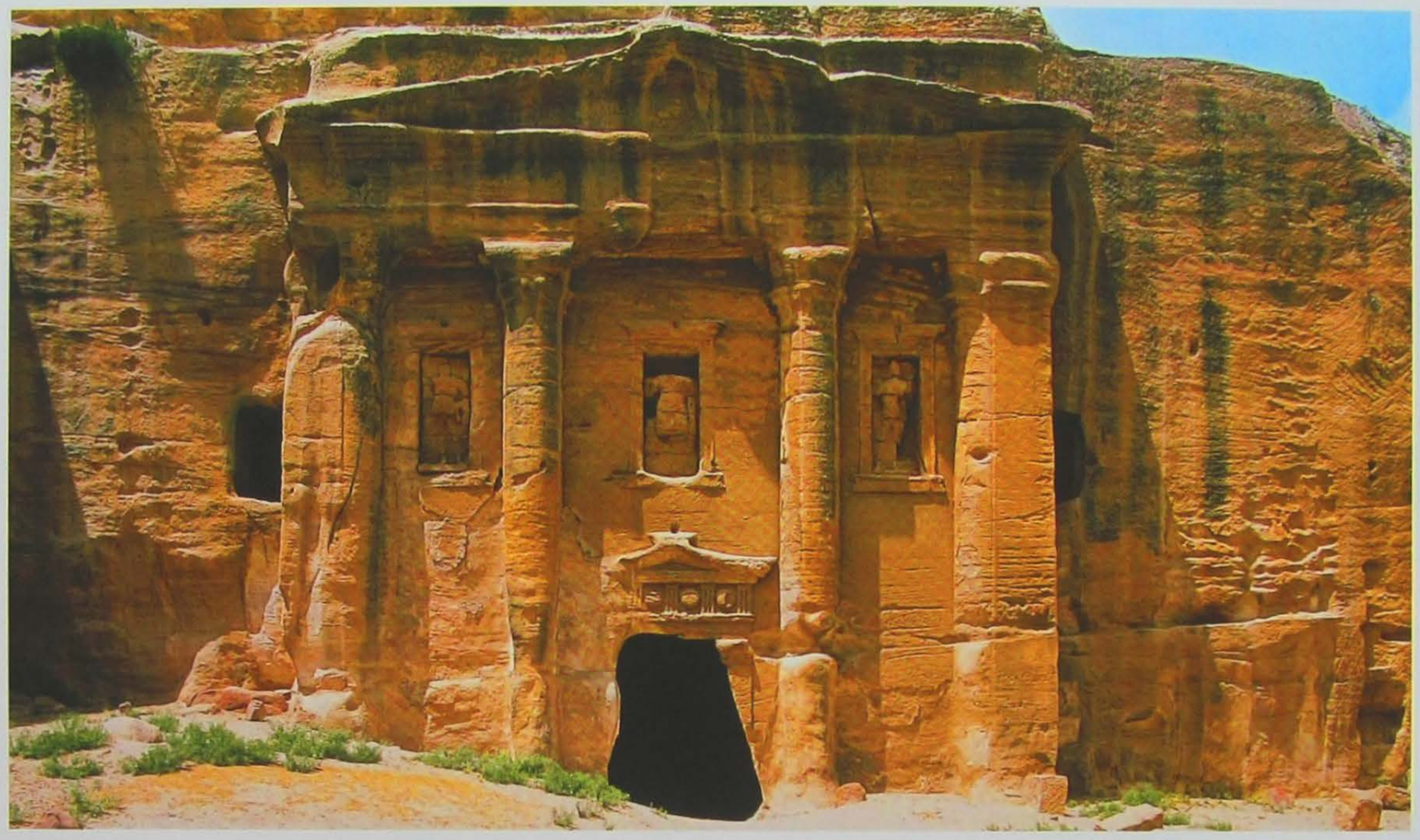

Tümüyle kayaya oyulmuş olan Romalı Asker Mezarı'nın cephesi.

Mitler ve Efsaneler

PETRA ADININ GİZEMİ

Petra, Eski Yunancada taş, falez ya da kayalık bir dağ için kullanılan bir sözcüktür. Nabatî Arapçasında ise şehrin adı 'renkli şeritli taş' anlamına gelen Raqmu'dur. MÖ 4. yüzyılda yaşamış olan Cardia'lı (Gelibolu) Hieronimus'a göre, bir bahar şenliği sırasında Nabatîler, tüm varlıklarını çöldeki bir taşın üzerine koyarlarmış. Bu anonim taşı ifade eden petra sözcüğü, Nabatî Krallığı'nın büyük merkezi için kullanılır olmuş. Yaygın bir görüşe göre, Nabatîlerin varlıklarını üzerine koydukları bu taş, bugün Umm al-Biyara olarak bilinen, antik kentin kuzeybatısında yükselen ve kayaya oyulmuş düz ve zor bir yoldan geçilerek ulaşılan, anıtsal kütledir.

Petra'da bulunmuş olan Roma Dönemi'ne ait kabartma parçası.

arkeolog oldu. Daha 1818'de, antik kentin ayrıntılı bir tasvirini içeren bazı mektupları yayınlandı. İki yolcu, Burckhardt'ın tırmanma imkanı bulamadığı Harun Dağı'nda, 1510 metre yükseklikte, bugün bile Petra'nın başyapıtları arasında sayılan, ed-Deir adlı manastırı tespit ettiler. Fakat yine yerli bedevilerin sergilediği olumsuz tavırlar nedeniyle yapıyı ziyaret edemediler. On yıl sonra Fransız Leòn de Laborde, bir ressam eşliğinde, rahatsız edilmeden Petra'da sekiz gün geçirdi. Yeniden keşfedilen şehrin ilk resimli belgelenmesini de Laborde'a borçlu olduğumuz söylenebilir.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Petra, Doğu'ya yolculuk eden Avrupalılar için öncelikli bir hedef halini almıştı bile. Antik kentin tanınır hale gelmesiyle birlikte hakkındaki efsanelerin sayısı da arttı. 1835'te *Mémoire sur les Nabatèens* kitabının yazarı Fransız bilim adamı Quatremère de Quincy, duyduğu heyecanın etkisinde kalarak, Petra'nın sahipleri Nabatîlerin bilinenden daha etkileyici bir tarihin mirasçıları olduklarını öne sürdü. Hatta hiçbir dayanak olmadan, Nabatîlerin, Arami kavminin en eski kolu olduğunu, Keldanilerden önce Babil'de yaşamış olduklarını ve büyünün, astronominin ve tıbbın keşfini onlara borçlu olduğumuzu ileri sürdü.

Nabatî toprağındaki ilk kaşiflerin çalışmalarında, coşkun bir hayal gücünün yanı sıra inat ve tehlikeyi küçümsemiş olmalarının da payı olduğunu söylemek yanlış olmaz. 1883'te Charles Huber'le birlikte Nabatî topraklarını baştan aşağı dolaşan Alman bilim adamı Julius Euting'in yaşadıkları adeta bu durumun kanıtıdır. Euting, Arabistan'ın kuzeybatısındaki Hegra (Al-Hijr) kenti duvarlarına oyulmuş Nabatî yazıtlarını büyük pelür kağıtlara kopyalayabilmek için, Almanya'dan yanında getirdiği, sekiz metreye kadar yükselebilen ahşap bir merdivenin üzerinde günlerce durmuştu. Ancak amansız sıcak, şiddetli rüzgar ve bedevilerin düşmanca tavırları girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oldu. Nabatî uygarlığının izlerini güneyde aramak için maceraya birlikte atıldığı arkadaşından ayrılan Charles Huber ise bir yıl sonra iki yerli soyguncu tarafından öldürüldü.

1896 yılında Petra'ya ulaşan ilk Doğu bilimciler, Dominiken rahipler N.J. Lagrange ile H. Vincent oldu. 1896-1907 yılları arasında Alman Gustaf Dalman tarafından yürütülen kazı, Petra'nın keşfindeki en büyük katkıyı sağladı. Dalman, kentin kaya mimarisiyle ilgileniyordu. Petra'nın gizemi karşısında duyduğu hayranlık, anlatılarında bugün de açıkça görülmektedir: *"Henüz keşfedilmemiş bu harabeleri, tapınakları ve mezarları dolaşanlar, şifreleri çözüldüğü zaman Antik Doğu'yu daha anlaşılır kılacak olan çok zengin bir dünya ile aramızda, yalnızca ince bir perde olduğu izlenimine kapılır. Fakat bu perdeyi kaldırma çabaları boşunadır."*

ON BİN YILLIK BİR MAZİ

Uluslararası bir ekip tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, Petra tarihinin aydınlatılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bu araştırmalar sayesinde Petra etrafındaki bölgede, Nabatîlerden daha önce, prehistorik devirlerde, avcı-toplayıcı bazı insan topluluklarının yaşadığı, tarım ve hayvancılıkla ilgilenen bu ilk yerleşimlerin MÖ 9. binyıla dayandığı ortaya çıkmıştır. Daha sonraki zamanlarda, yani MÖ 4500-2000 arasını kapsayan Kalkolitik Dönem ve Bronz Çağı için arkeolojik keşifler daha karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır. Bu devirlerde tarımla uğraşan küçük yerleşimler ile çobanlık yapan ve bu yüzden sürekli yer değiştiren göçebe topluluklar bir arada görülür. Bu topluluklar, sonraki

MS 1. yüzyıla ait, karakteristik kırmızı renkte, tipik bir Nabatî seramiği örneği.

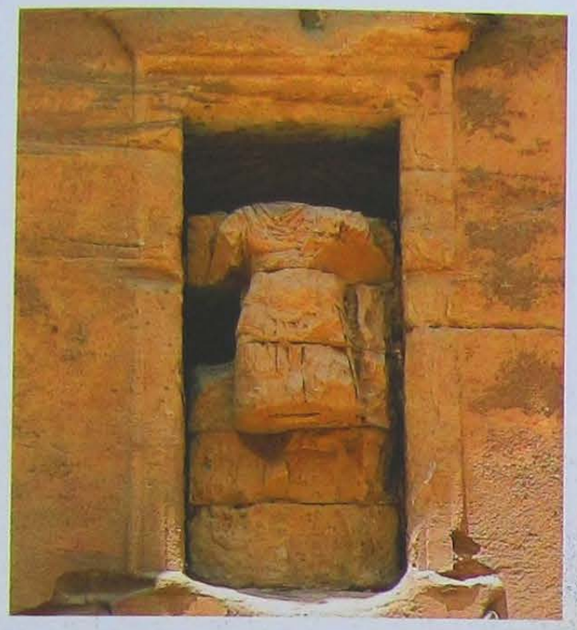

yüzyıllar boyunca bölgenin genel görünümünü belirleyenler olmuşlardır. Petra'nın gerçek sahipleri ve mucizevi eserlerinin yaratıcıları Nabatîlerin gelişi ise, halen büyük ölçüde bir sır perdesiyle örtülüdür. Tarihçiler ve arkeologlar için çok önemli bir ilham kaynağı oluşturan, fakat elbette tarihi bir kayıt gibi düşünülemeyecek olan İncil'den, bölgede Nabatîlerden önce Hz. Musa'nın uzaktan akrabaları olan Edomluların yaşadığını öğreniyoruz. Eski Ahit'in Exodus kitabında; ailenin reisi 'kardeşine' yani Edom Kralı'na, halkıyla birlikte Edom toprağını geçip geçemeyeceğini sorar ve olumsuz yanıt alır. Exodus'ta geçen olaylar geleneksel olarak MÖ 13. yüzyıla tarihlendirilir. Fakat arkeolojik kanıtlar o tarihte Edom topraklarında sabit yerleşimler, yani İncil'de ifade edildiği şekliyle 'krallıklar' olmadığını ortaya koymaktadır. Arkeolojik açıdan bakıldığında, Edomluların ilk yerleşimleri, yalnızca Petra'da değil, Edom toprağı olarak anılan tüm bölgede, yaklaşık MÖ 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Nabatîlerin kökeninin Arap Yarımadası olduğu bilinmektedir. Fakat kesin bir belge öne sürülemediği için, Edom

Solda: Romalı Asker Mezarı'na adını veren heykellerden biri.

Romalı Asker Mezarı adını sütunlarla ve payelerle bölünmüş olan ve üzerinde bir alınlık yer alan cephesindeki nişlerde görülen asker heykellerinden almıştır.

Farasa Vadisi'nde inşa edilmiş olan mezarın kayaya oyulmuş bir triclinium'u vardı. Dere yatağını kesen bu alana girmek, çok az sayıda aileye bahşedilmiş bir ayrıcalıktı.

Çizimde, Petra'da Roma egemenliği dönemindeki bir Roma mezarının MS 2. yüzyıldaki durumu görülmektedir.

topraklarına girişlerinin yavaş ve aşamalı bir yayılma, hatta sızma şeklinde olduğu düşünülebilir. Bu sızmanın, yüzyıllar olmasa da onyıllar boyunca devam etmiş olmasının, tarih sahnesine birdenbire girmelerinden daha olası olduğu da söylenebilir. Nabatîler ile ilgili kesin olarak bilinen tarih ise, muhtemelen ekonomik, politik ve kültürel gelişme yaşadıkları MÖ 3. yüzyıl ile MS 1.-2. yüzyıl arasıdır. Bu dönemde Nabatîler, Petra'yı inşa ederek, dünyanın en görkemli yapı topluluklarından birine hayat vermişlerdir.

Şehre ulaşan tek yol Siq'ten, yani yüksekliği 50 metreye varan kayaların arasındaki dar bir boğazdan geçer. Bu yoldan ilerleyen yolcunun karşına, yaklaşık iki buçuk kilometre sonra, Petra'nın en sıra dışı anıtı olan El-Hazne (Hazine Binası) çıkacaktır. El-Hazne, cephesi yaklaşık 40 metre yüksekliğinde, bütünüyle kayaya oyulmuş bir tapınaktır. Ne için kullanıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte, bu büyük anıt mezarın, MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan Nabatî Kralı III. Aretas'a ait olduğu düşünülmektedir.

Kuşkusuz El-Hazne, Petra'nın en göze çarpan anıtlarından biridir; ancak tek anıtı değildir. Siq yolu boyunca ilerlerken, yaklaşık 500 metre sonra, vadi çok önemli başka bir anıta ulaşır. Bu, tamamen kızıl kayaya oyulmuş büyük bir amfitiyatrodur. IV. Aretas zamanında inşa edilmiş bu anıtsal tiyatronun 7.000 ila 10.000 kişi kapasiteli olduğu tahmin edilmektedir ve bu rakam kent nüfusunun üçte birine denk gelir. Kayaların hakim olduğu görünümüne ve tüm alana yayılmış mezar anıtlarının varlığına karşın Petra aslında yaşayan bir şehirdir. Bu kentin yeni sahipleri çadırlarını terk etmişler ve bugün bile hala rastlanan eski Ürdün evlerine benzeyen düz çatılı karakteristik evlerde yaşamaya başlamışlardır.

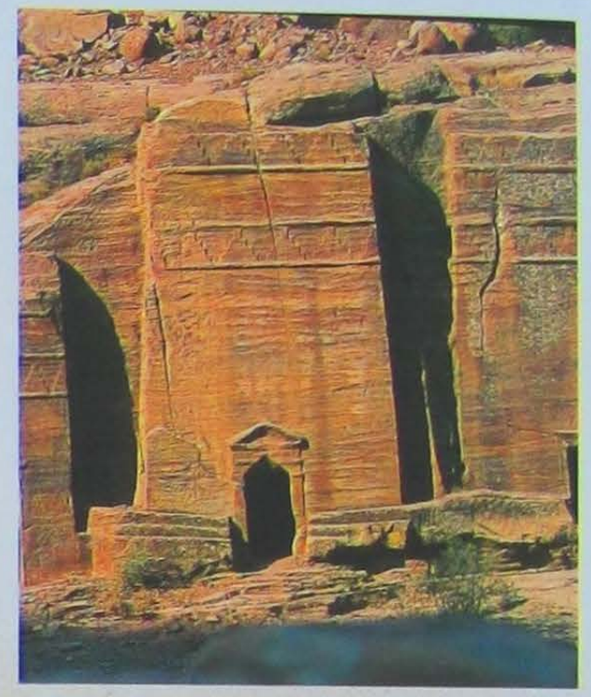

Üstte: Bölgeye özgü kızıl taşa oyulmuş mezarın cephesi.

Petra harabelerini gösteren sulu boya çalışma.

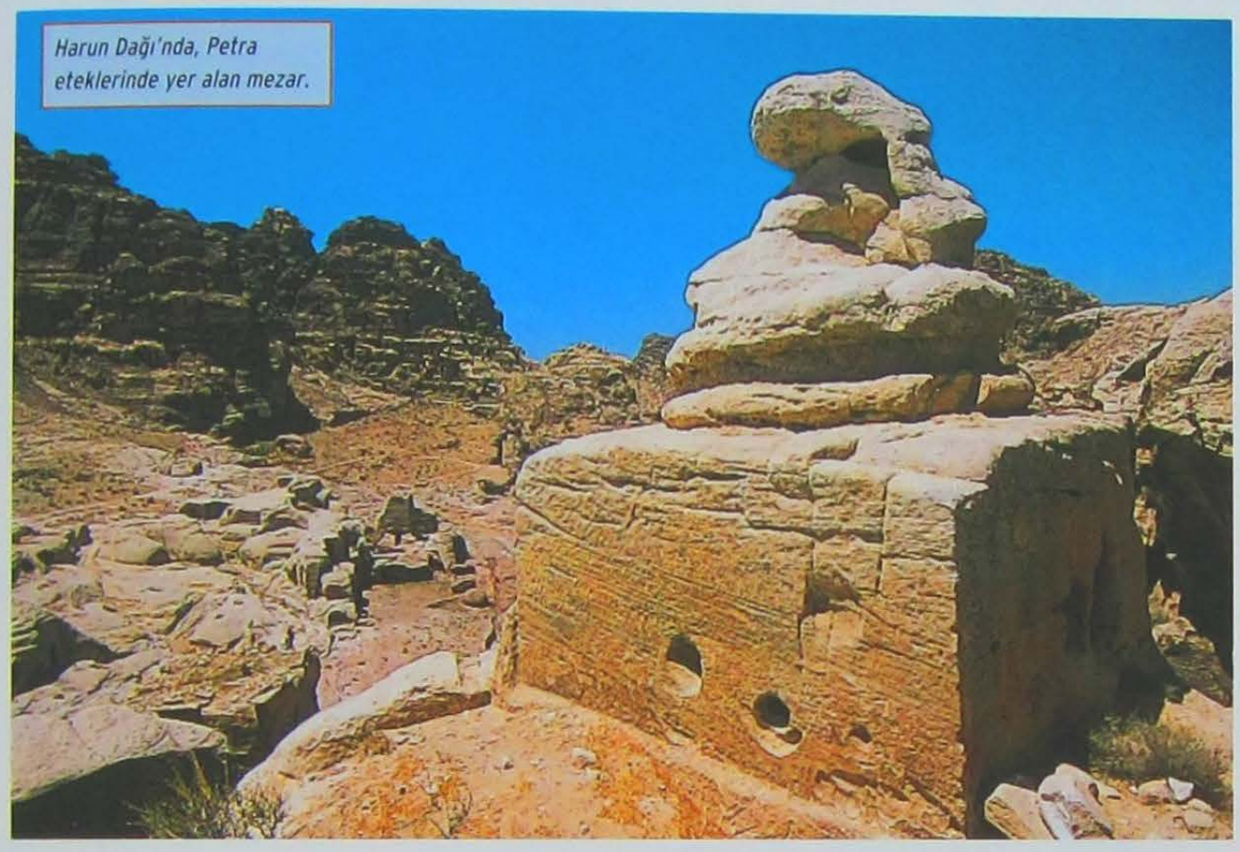

Harun Dağı'nda, Petra eteklerinde yer alan mezar.

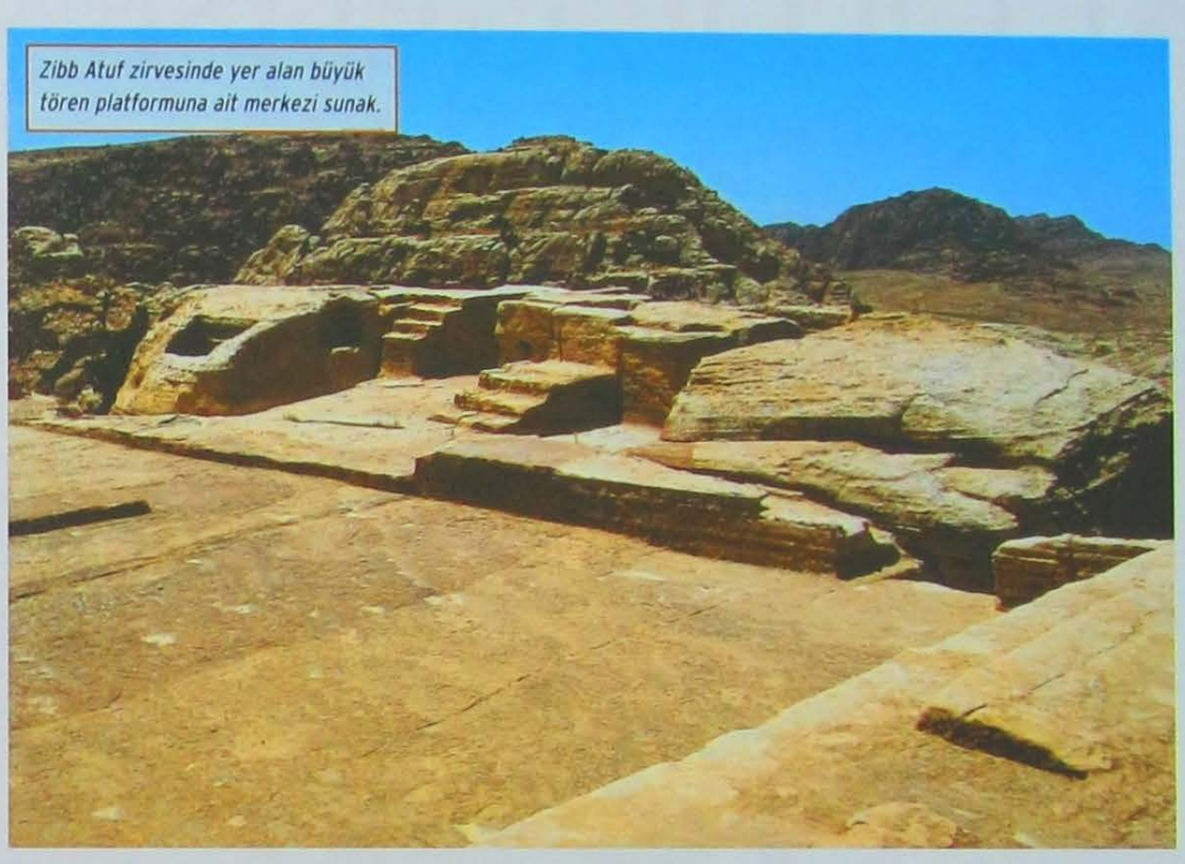

Zibb Atuf zirvesinde yer alan büyük tören platformuna ait merkezi sunak.

PETRA'NIN MEZARLARI

Kentin doğu sınırını oluşturan kaya cephe boyunca 'kral mezarları' denilen yapılar birbirini izlemektedir. Mezarların ihtişamından kaynaklanan bu isim, yakın geçmişte verilmiştir. Merdivenle ulaşılan Urne ya da diğer adıyla Kül Kabı Mezarı, İpek Mezarı, Korint Mezarı ve Saray Mezarı burada yer almaktadır. Daha ileride çöle doğru, MS 128'de ölen Roma'nın Arabistan valisi VI. Fiorentinus'un mezarı bulunur.

Kral mezarlarının batısında, Musa Vadisi'ne inen kavisli yol üzerinde, Yunan-Roma yerleşim ilkelerine uygun olarak inşa edilmiş antik kent uzanmaktaydı. Sütunlu geniş caddenin iki yanında, pazar yeri ve *nymphaeum* -anıtsal çeşme yapıları- ile geniş bir kutsal alan yer alıyordu. Caddenin kuzey kenarında, kentin en güzel tapınaklarından biri olan Kanatlı Aslanlar Tapınağı bulunmaktadır. Tapınak, aslan kabartmalarından dolayı bu isimle anılmaktadır. Son olarak, Sütunlu Cadde'nin batı ucunda, tarihi MS 1. yüzyıla uzanan ve Kasrü'l-Bint (Kız Kalesi) adını taşıyan bir başka muhteşem tapınak görülmektedir. Nabatî tanrıçalarına tapınılan bu yapıdan yaklaşık kırk dakika süren dik bir yol çıkıldığında tüm ören yerinin en büyüleyici noktalarından birine ulaşılır: Ed-Deir boyut olarak daha büyük olsa da El-Hazne'ye benzeyen bir yapıdır. Yapı adını, 4. ve 5. yüzyıllarda orada bulunan bazı keşişlerin taşlara kazıdıkları haçlardan almıştır.

Geçmişe Dair Kanıtlar

BÜYÜK BİR KURBAN PLATFORMU

Antik kentin üzerine uzanan sarp bir zirve olan Zibb Atuf'un üstündeki tören platformu, Petra'nın en önemli kült merkezleri arasındadır. Burada altı metre yüksekliğinde iki dikilitaş vardır. Bu taşlar büyük olasılıkla tanrı Dushara ile al-Uzza onuruna dikilmişlerdi. Gökyüzü ve Sabah Yıldızı ile ilişkilendirildikleri için, Antik Yunanlar tarafından Zeus ile Afrodit'e benzetilen bu iki tanrı, İslam öncesi Arap topluluklarının astral dinlerine ait inanç sisteminde ilk sırayı alırdı. Taşların yakınında, kayaya oyulmuş dikdörtgen planlı bir kutsal alan bulumaktadır. Alanda, üç basamaklı bir platformda yükselen bir sunak mevcuttur. Burası Antik Arabistan'ın semitik topluluklarında sıklıkla rastlanan kurban sunaklarından biridir. Sunağın içindeki dikdörtgen planlı sarnıç muhtemelen ritüel yıkanmalar için kullanılmıştır.

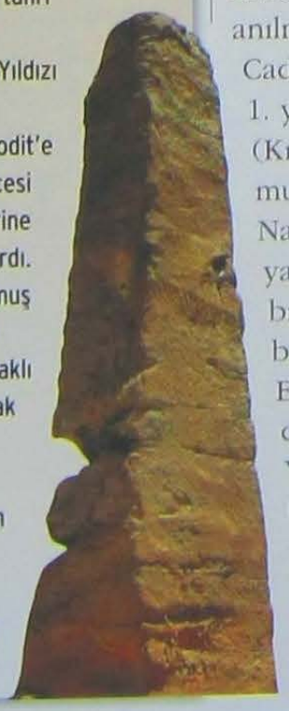

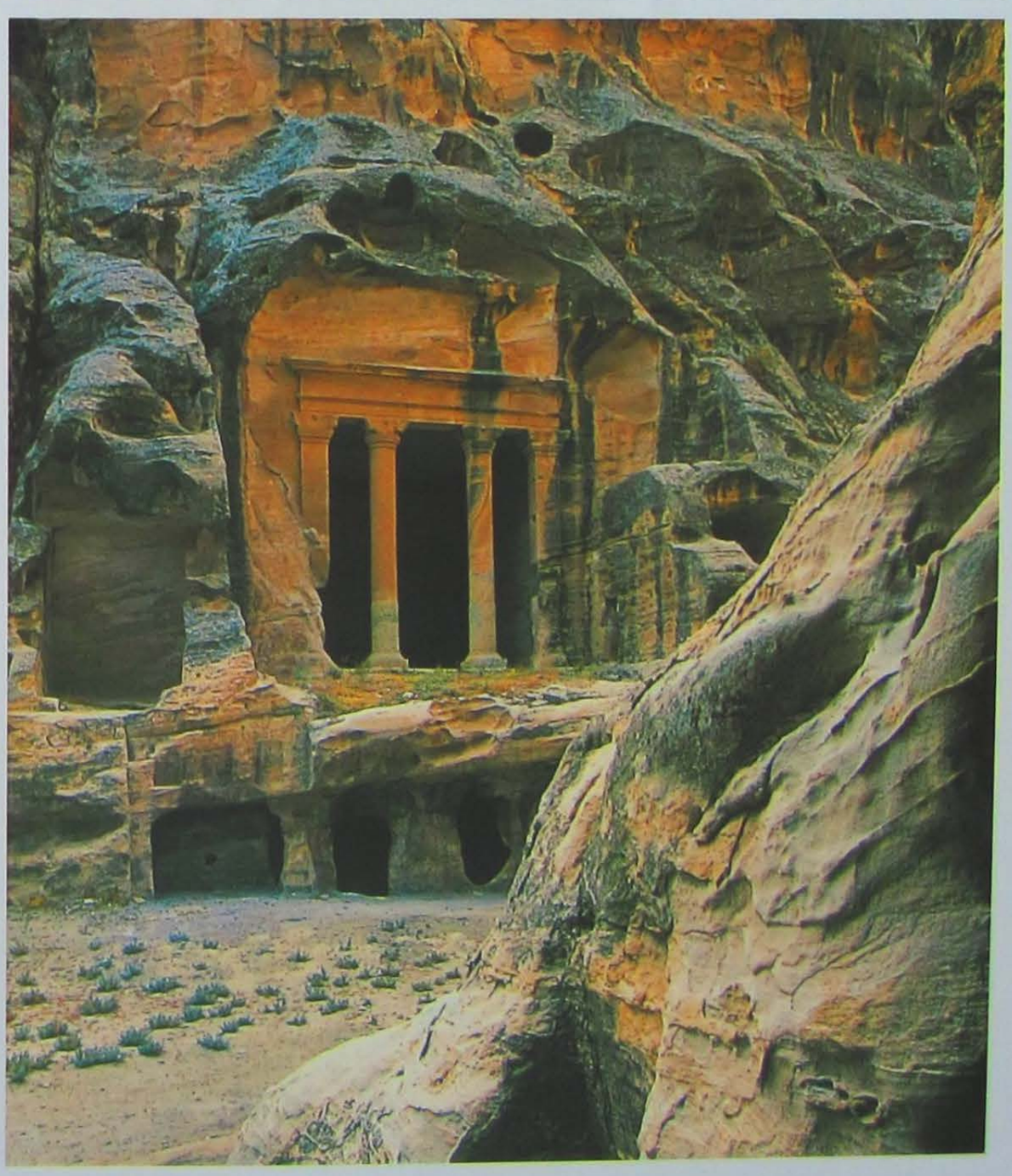

Sağda: Al-Khubtha eteklerindeki kral mezarlarından görünüm.

ÇÖLDE GELİŞEN UYGARLIK

KÖKENLERİNE DAİR KESİN BİLGİMİZ OLMAYAN GÖÇEBE BİR KAVİM, LUT GÖLÜ İLE AKABE KÖRFEZİ ARASINDAKİ TOPRAKLARA GELDİKLERİNDE, BURADA GÜL KIRMIZISI ŞEHİR PETRA'YI KURDULAR.

Nabatîlerin gerçekte kim oldukları sorusunun yanıtı henüz tam olarak netleşmemiştir. Doğruluğu kesin kabul edilebilecek olan bir şey varsa, o da MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru, bazı göçebe kavimlerin Akdeniz havzasının büyük uygarlıklarıyla ilişki kurdukları ve Helenistik dünyayla karşılaştıktan sonra, Orta Doğu'nun çöllerinde kendilerine özgü 'marjinal' bir kültür geliştirerek, yüzyıllarca devam edecek siyasi ve kültürel bir varlık oluşturduklarıdır. Nabatîlerin tarih sahnesine çıkışlarına dair ilk belge, onların yarattığı en görkemli eserle, yani Petra'yla ilişkilidir. Bu taştan şehrin harabeleri arasında bulunmuş olan bronz ok ucu, MÖ 6. ile 3. yüzyıllar arasında Eski Yunanların kullandıklarıyla aynı türdendir. Söz konusu buluntu, Nabatîler ile Yunanlar arasında yaşanan çatışmanın sessiz bir tanığı olabilir. Bu çatışma, MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan tarihçi Diodoros'un ilginç bir anlatısında aktarılmaktadır. Ayrıca Cardia'lı (Gelibolu) Hieronimus da bu çatışmaya bizzat şahit olduğunu ifade etmektedir. Çatışma, Büyük İskender'in rakip varisleri Diadokhlardan biri olan ve onun MÖ 323'teki ölümünden sonra, Anadolu'da ve Suriye'de hüküm süren Antigonus Monoftalmus'a bağlı General Atenaios tarafından Nabatîlere karşı düzenlenen seferin sonucudur.

Nabatî çömlekçiliği, çok ince malzemeden yapılmış olması, neredeyse metal kadar sağlam oluşu ve tuğla kırmızısı rengiyle ayırt edilir.

MÖ 312 yılında Atenaios, 4000 asker ve 600 süvari ile Petra'ya saldırır. Saldırı sırasında, şehirde bulunan 500 gümüş sikke ile çok miktarda tütsü ve mür yağmalanır. Bu olayın ardından Nabatîler de düşman karargahına saldırırlar. Diodoros'un aktardığına göre, Eski Yunanların askeri üstünlüğünün bilincinde olan Nabatîler, Antigonus'a bir mektup göndererek teslim olmayı teklif etmişlerdir.

NABATİLER KİMDİR?

Diodoros da tıpkı MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan tarihçi Flavius Josephus gibi, Nabatîlerden yalnızca 'Araplar' olarak bahseder. Açıkhavada yaşadıklarını, evlerinin olmadığını, tarım yapmayı bilmediklerini ama deve ve bazı küçük hayvanlar yetiştirdiklerini aktarır. Onları, Arap Yarımadası'nın yağış alan ve tarıma uygun güneybatı ucu olan Mutlu Arabistan'dan yani Arabia Felix'ten Akdeniz kıyılarına gelen, güzel kokulu maddelerin ticaretiyle uğraşan göçebe bir halk olarak tanımlar. Atenaios'un seferi sırasında Nabatîler halen tipik bir göçebe kavimdir. Günümüzde Ürdün topraklarının güneyine denk gelen antik Edom ülkesine varmadan önce sahip oldukları geleneklere ve yaşam tarzına sıkı sıkı bağlıdırlar.

Arap Yarımadası'ndan gelen Nabatuların, yani göçmen kavimlerin Edom'a MÖ 6. ile 4. yüzyıllarda girdikleri kabul edilir. Nabatular kavmine MÖ 8.-7. yüzyıllara ait Asur kayıtlarında da rastlanır. Nabatîlerin aslında kim oldukları ve tam olarak nereden geldikleri bilinmese de, bir teoriye göre, Kedar Arapları'nın, Eski Ahit'te 'İsmail oğulları' olarak adı geçen ve göçmen bir kavim olan en büyük kolundan ayrılmış olabilirler.

Nabatîler bağımsız kaldıktan sonra, Güney Arabistan'dan başlayarak Edom ülkesini, Negev Çölü'nü geçen ve Akdeniz kıyısındaki Gazze'de biten antik tütsü yolunun kontrolünü ele geçireceklerdir. Nabatîlerin kökenlerine

Kumtaşından insan betimli bir adak taşından ayrıntı. Adak taşı Petra'daki Kanatlı Aslanlar Tapınağı'nda bulunmuştur ve Amman Müzesi'nde korunmaktadır.

Ürdün'deki Khirbet et-Tannur'da bulunmuş olan, Helenistik Dönem'e ait kabartma.

ilişkin varsayımlar çeşitli ve çelişkilidir. Nabatîlerin kullandığı gelişkin sulama tekniklerinin altını çizen bazı bilim insanları, bu kavmin anavatanının antik Saba Krallığı'ndaki Marib bölgesi yani bugünkü Yemen olduğunu kabul ederler. Bölgedeki ünlü antik barajın kalıntıları günümüzde bile görülebilmektedir. Bazıları ise, topografik incelemelere dayanarak, Nabatîlerin anavatanının Arabistan'ın kuzeydoğusunda aranması gerektiğini savunurlar. Hangisi doğru olursa olsun, Arap kavimlerinin antik Edom ülkesine girdikleri kesindir. Arkeolojik kazılarla da doğrulanan bu girişin barışçıl yollarla olduğu düşünülür, zira yıkım izine rastlanmamaktadır. Ayrıca çömlek üretim tekniklerinde de kaynaşma gözlenmektedir. Üstelik Nabatîler inanç sistemlerine, Edomlulara ait bir tanrı olan Qaus'u da almışlardır. Böylece Nabatîler, Edomluların varisi konumuna gelmiş ve ünlü tütsü yolunu kontrol etmişlerdir.

Amman Arkeoloji Müzesi'nde korunan pişmiş toprak tabaklar. (1. yüzyıl)

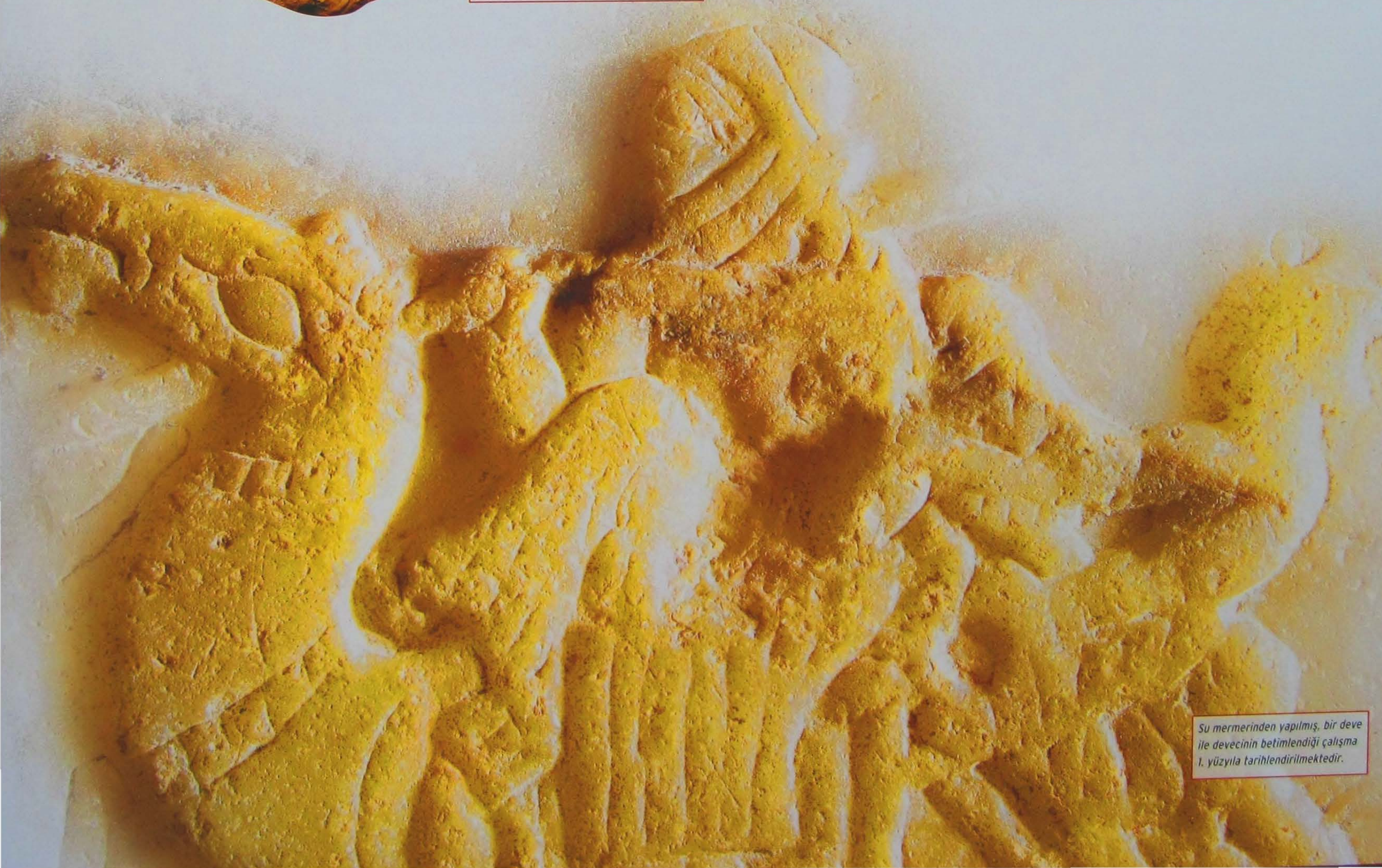

Su mermerinden yapılmış, bir deve ile devecinin betimlendiği çalışma 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Helenistik Dönem'e ait, kalkerli taştan yapılmış kabartma, Khirbet et-Tannur Tapınağı'ndan gelmiştir ve bugün Amman Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.

MÖ 2. yüzyılda ise, göçer toplum özelliğinden uzaklaşıp daha karmaşık bir siyasi sistem geliştirerek, bir kral tarafından yönetilen otokratik bir devlet kurarlar. İlk Nabatî kralı büyük olasılıkla, Eski Ahit'te de bahsedilen Aretas'tır. Aretas ismi bugüne kadar ele geçmiş en eski Nabatî yazıtı olan, Negev Çölü'nde bulunmuş Elusa Yazıtı'nda da anılmaktadır.

Şüphesiz, bu yeni krallık etrafını saran büyük uygarlıkların etkilerinden soyutlanamazdı. Bu kültürler arasında en önemlisi Helenistik Dönem kültürüdür. Antik Yunan kültürünün etkileri, Nabatîlerin hayatının pek çok alanında kendini göstermektedir. Örneğin, Kral III. Aretas (MÖ 87-62), 'Yunanların dostu' lakabını benimsemiştir. Kral III. Oboda (MÖ 30-9) ise, öldükten sonra, Eski Yunanların yaptığı şekilde tanrısallaştırılır. Krallığın Roma egemenliği altına girmesinden önceki son Nabatî kralı, Ptolemaios ve Seleukos hanedanlarının kralları gibi, 'halkının kurtarıcısı ve yardımcısı' sıfatlarıyla anılmaktadır.

Nabatîler, en azından krallıklarının ilk birkaç on yılında, komşularıyla iyi ilişkiler sürdürmüş olmalılar. Daha sonraki komşuları İbraniler ile ilgili tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre, Kudüs'te Helenizmin savunucularından olan bir başrahip, Kral Aretas zamanında Petra'ya sığınmıştır. Fakat iki halk arasındaki dostluk, yaklaşık MÖ 100 yılında, Haşmonayim Hanedanlığı'nın kralı Aleksander Yannai, önemli bir liman olan Gazze kentini işgal edince bozulur. Hatta MÖ 65 yılında

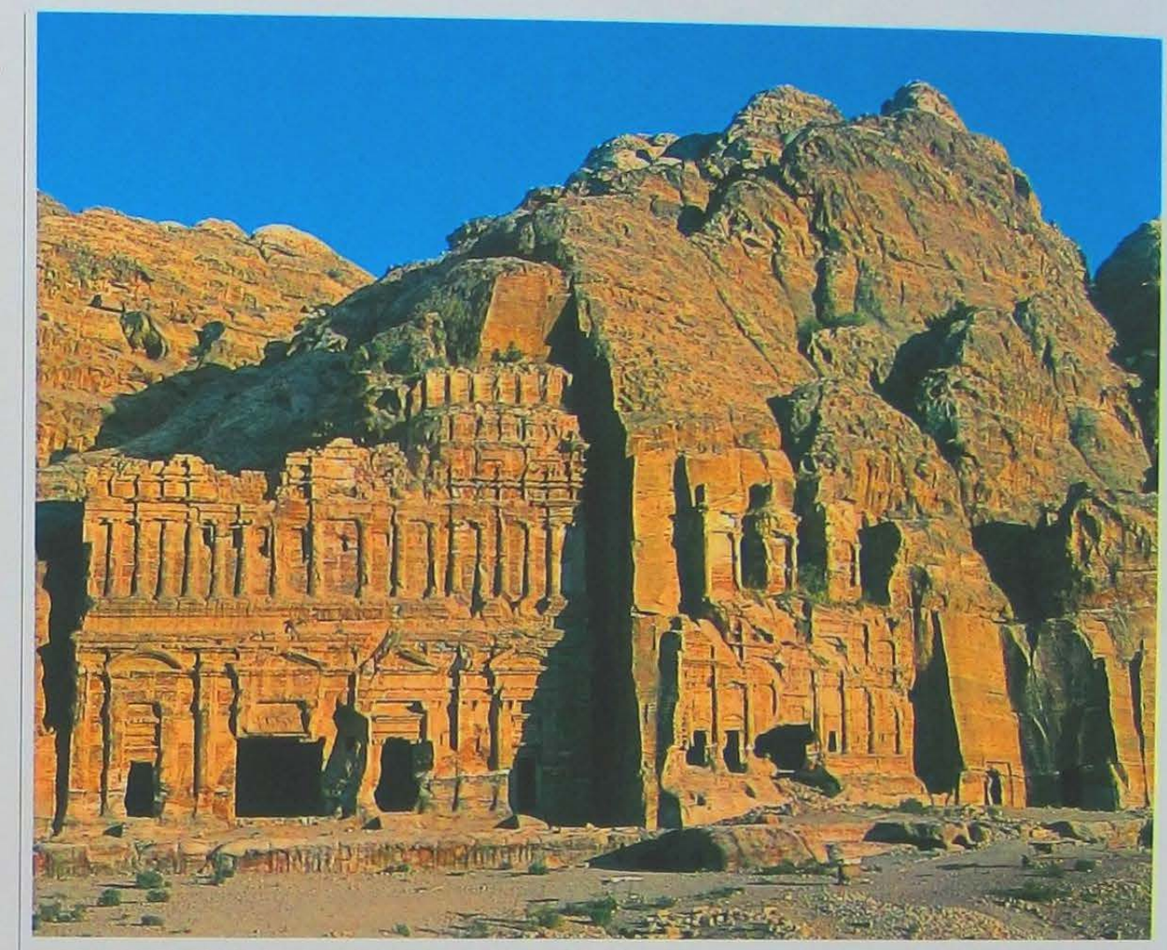

Nabatîlerin kurduğu ihtişamlı şehir Petra'nın bazı kral mezarlarının cephelerinden görünüm.

Nabatîler, Kudüs'ü kuşatacak, fakat Romalı General Pompeius araya girince kuşatma durdurulacaktır.

ROMA'NIN GÖLGESİ

MÖ 24 yılında İmparator Augustus yüksek rütbeli memuru Aelius Gallus'a, Mutlu Arabistan denilen efsanevi bölgenin keşfedilip fethedilmesi görevini verir. Zira burası, Roma'da büyük ilgi gören parfümlerin ve baharatların, Nabatîlerin kontrolü altındaki kervan yolundan geçerek geldiği zengin ülkedir. Bu girişim, o güne dek Nabatîlerin tekeli altında olan ticaret için ağır bir darbe olacaktır. 10.000 kişiden oluşan bir ordu, altı ay çölde ilerledikten sonra, Saba Krallığı'nın başkenti Marib surlarına varır. Hastalık ve yoksunluklar Romalıların gücünü tükettiğinden şehri kuşatmak mümkün olmaz. Böylece karadan yapılan baharat ticareti, güçlerinin azalmaya başladığı 1. yüzyılın ortalarına kadar Nabatîlerde kalır.

Arabia Felix seferinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Augustus, pahalı malların deniz yoluyla temin edilmesine

Geçmişe Dair Kanıtlar

SU SANATÇILARI

Nabatîlerin en küçük miktardaki suyu bile toplamak ve saklamakta kullandıkları sıra dışı teknik, bugün bile görenleri şaşırtmaktadır. Kış yağışları sırasında meydana gelen su fazlalığının sele yol açmasını engellemek için, barajlar ve kanallar inşa ediyorlardı. Yılın büyük çoğunluğunda kuru olan dere yatakları ve vadilerde, taşmalara karşı setler kuruluyordu. Petra'da kayaya oyulmuş oluklar görülmektedir. Buradaki kanallardan biri, Ain Musa kaynağının suyunu kilometrelerce yol kat ederek Petra'nın merkezindeki bir sarnıca taşıyordu. Su ile ilgili daha basit eserler de aynı ustalıkla yapılmıştır. Çöldeki güzergah boyunca, "Kervanların Efendileri" tarafından inşa edilmiş çok sayıda sarnıç bulunmaktadır ve çoğu bugün bile yaşamsal işlevlerini sürdürmektedir. Nabatîlerin su sanatını, Güney Arap topluluklarından ya da topraklarını miras aldıkları Edomlulardan öğrenmiş olmaları olasıdır. Bu özel yetenek, ilk yabancı gözlemcilerin de dikkatini çekmiştir. Diodoros şöyle anlatır: *"Evleri olmasa ve tarımla uğraşmasalar da Nabatîler, develere ve keçilere çölde çobanlık ederler, her küçük su kaynağının yerini bilmeleri sayesinde hayatta kalırlar. Ayrıca kuyular ve kapalı sarnıçlar inşa etmekte de yetenekliler."*

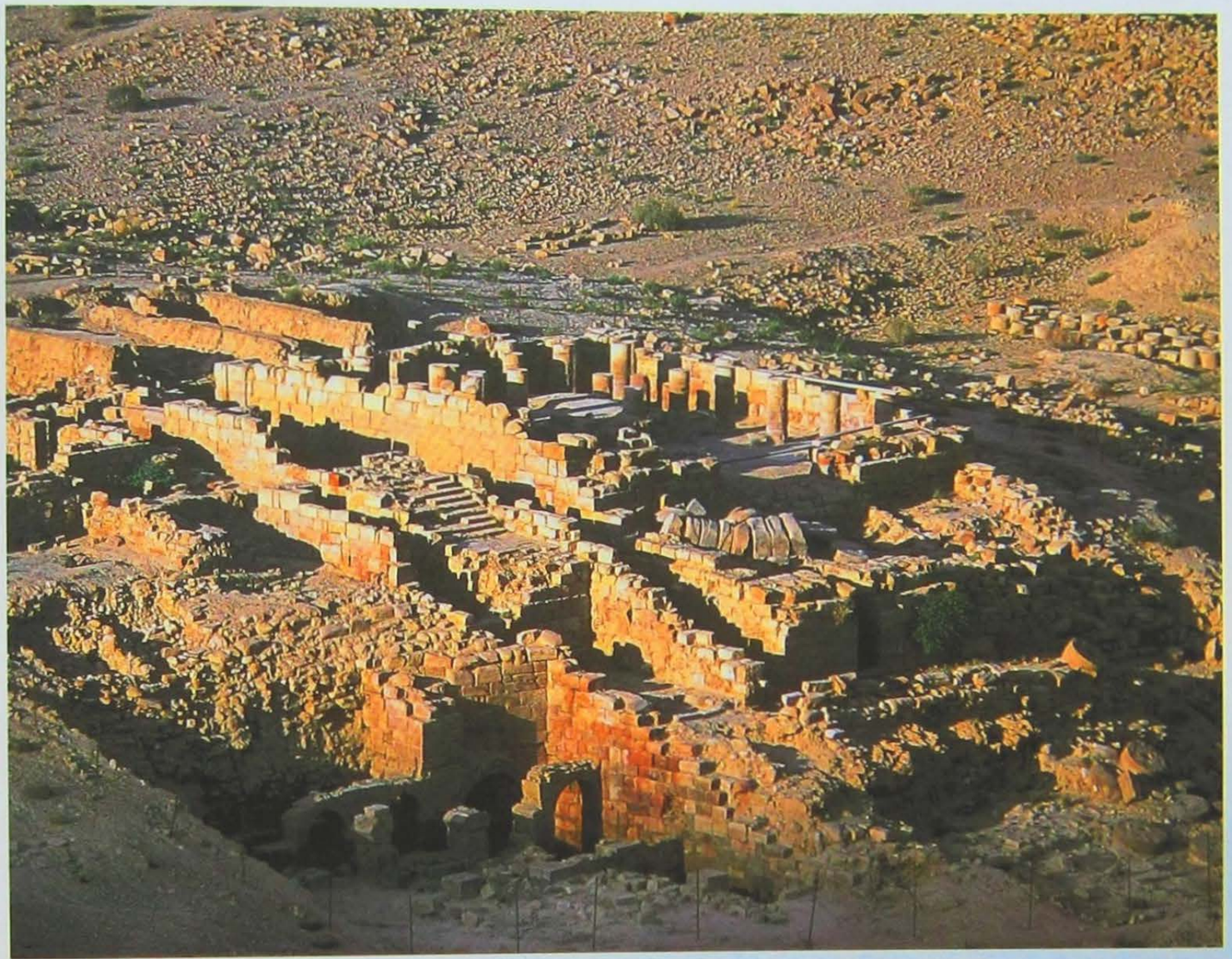

Toplum ve Adetler

LÜKS MALLAR

Petra'da ve Negev Çölü'ndeki tütsü yolu boyunca uzanan diğer Nabatî merkezlerinde tezgahta yapılmış, ince kenarlı ve boyalı bir çömlek çeşidinin kalıntılarına bol miktarda rastlanmıştır. Nabatî çömlek işçiliği, her ne kadar ilk üretimlerde Helenistik örneklerden ilham aldıysa da, MÖ 1. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar uzanan evrelerinde yavaş yavaş, kendine özgü ve göze çarpan özellikler kazanmıştır. Nabatîler, tabaklar ve testiler gibi çeşitli kapların yanı sıra yuvarlak gövdeli, uzun boyunlu şişecikler olan *unguentarium*'ları da üretiyorlardı. Bu küçük kaplarda, kervan yolu kullanılarak Akdeniz'e getirilen tütsü, balsam ve mür gibi pahalı malların bulunduğunu düşünmek olasıdır.

Fotoğrafta, topraktan yapılmış müzisyen heykelcikleri görülmektedir.

Üstte: Kanatlı Aslanlar Tapınağı'nın tepeden görünümü. Yapının tarihi, IV. Aretas döneminin başlarına uzanır.

Altta: Antik baharat yolu boyunca çölde uzanan harabeler. Nabatîler bu yolu kullanarak pahalı mallarını denizlere ulaştırıyordı.

Üstte: Nabatî çömlek işçiliğinin 1. yüzyıl olarak tarihlendirilen birkaç tipik örneği.

Solda: Khirbet et-Tannur'da bulunan Helenistik-Suriye tarzındaki kabartma, 'balıkların tanrıçası' olarak anılmaktadır.

karar verir. Bu daha güvenli, daha ekonomik ve daha hızlı bir yoldur. Böylece tütsü ülkesinin malları, teknelerle Mısır egemenliğindeki Kızıldeniz kıyılarına, oradan da Nil boyunca taşınarak İskenderiye Limanı'na getirilmeye başlar. Ticaret yolunun Romalıların lehine değişmesi, Nabatîler için büyük bir darbe, hatta bir anlamda yıkımlarının da başlangıcı olmuştur. Öte yandan ekonominin istikrarsız göründüğü bir zamanda, Nabatî uygarlığının en büyük gelişimini yaşamış olması da şaşırtıcıdır. MÖ 9-MS 40 yıllarındaki IV. Aretas zamanında, Nabatî egemenliği güneyde Hegra'dan (Suudi Arabistan), kuzeyde tüm Negev Çölü'ne dek uzanmaktadır. Aralarında Petra'daki ünlü El-Hazne'nin (Hazine Binası) de bulunduğu çok sayıda görkemli anıt, sanatsal ve kültürel etkinliklerde yaşanan büyük bir gelişimin kanıtıdır. 106 yılında Roma İmparatoru Traianus, Nabatî

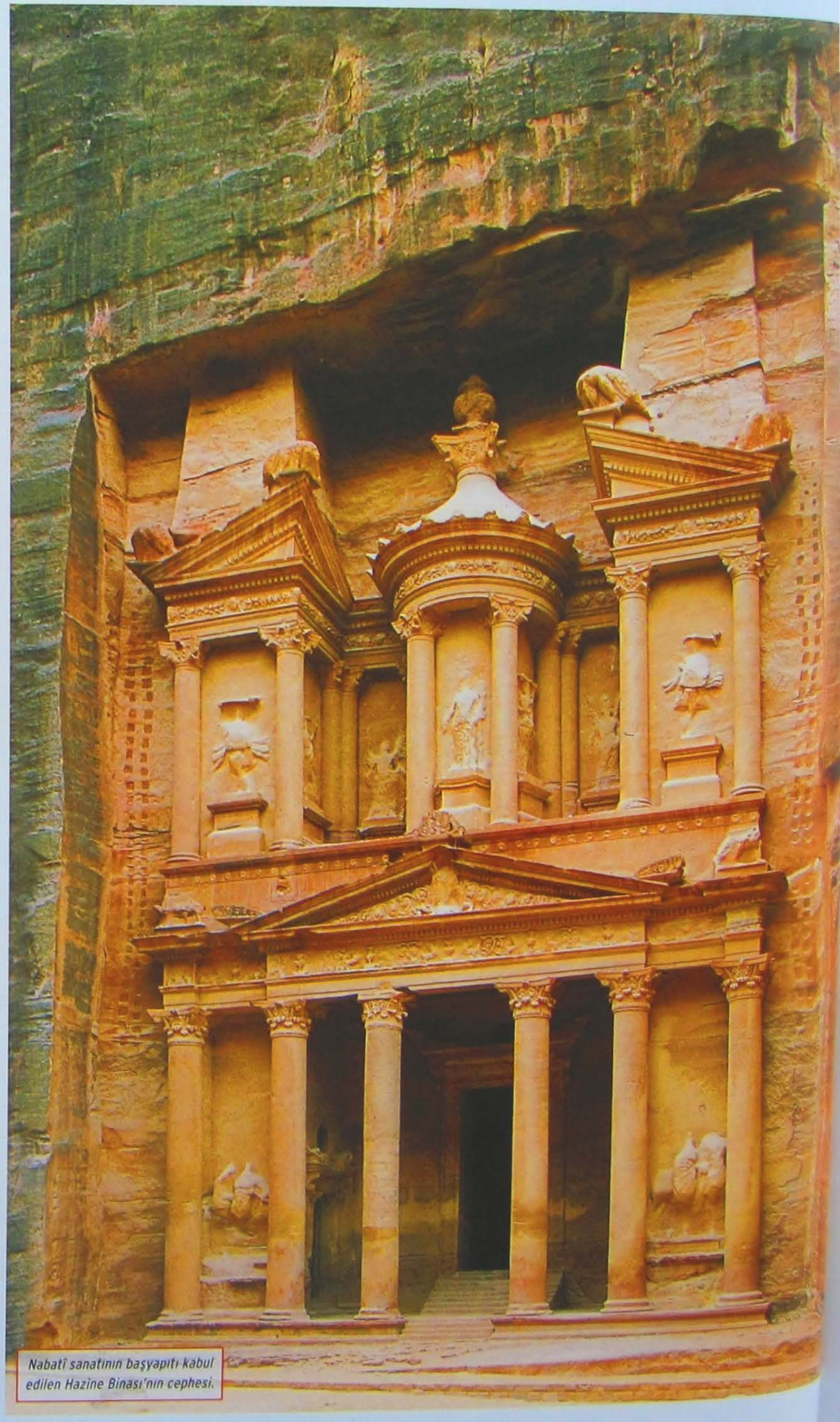

Nabatî sanatının başyapıtı kabul edilen Hazine Binası'nın cephesi.

Üstte: Khirbet et-Tannur Tapınağı'nda bulunan ve Nabatî tanrısı Qaus'u tasvir eden kaya kabartma.

Altta: Petra'nın merkezinden geçen Sütunlu Cadde'den bir görünüm (MÖ 1. yüzyıl - MS 1. yüzyıl)

Altta: Petra'nın yanı sıra Negev Çölü'ndeki sit alanlarında da Nabatî çömlek örneklerine rastlanmıştır.

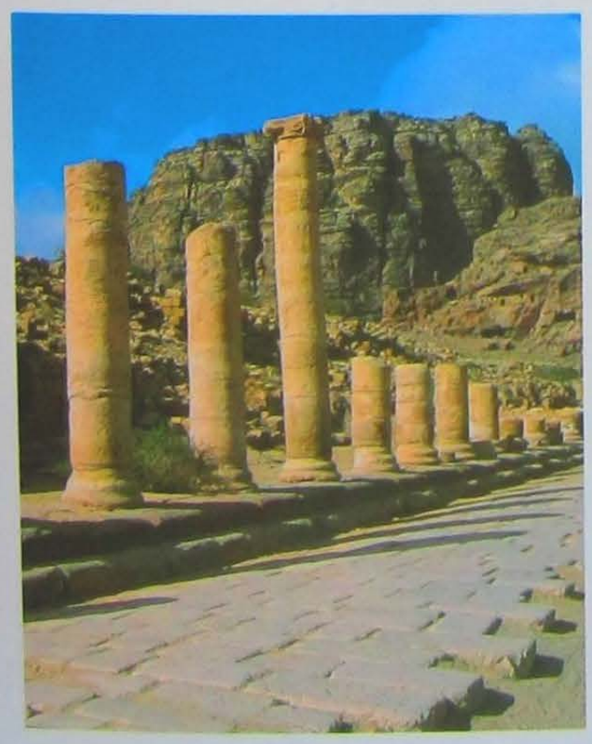

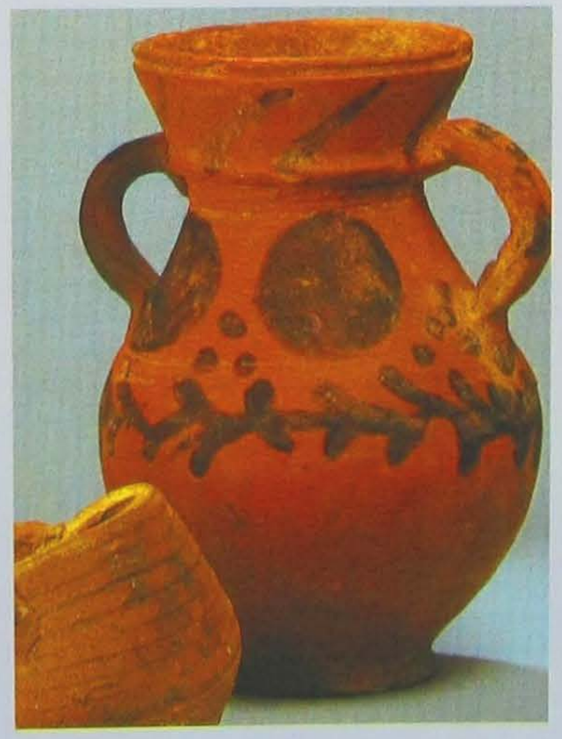

Krallığı'nı Roma topraklarına katıp Arabistan eyaletini kurduğunda, İmparatorluk himayesi altına giriş, fazla direniş yaşanmadan gerçekleşir. Bunu izleyen yılları, Nabatî uygarlığıyla ilgilenen en büyük arkeologlardan birinin, Avraham Negrev'in şu sözleri tanımlamaktadır: *"Bir zamanlar Nabatîlere ait olan Negev merkezinde, iller de dahil olmak tüm eyalet, 2. ve 3. yüzyıllarda, büyük Nabatî kralları II. Oboda ile IV. Aretas zamanlarını birçok açıdan gölgede bırakacak ekonomik ve sanatsal bir gelişme yaşamıştır."*

Buna rağmen, siyasi bağımsızlığın kaybedilmesini, yavaş yavaş ulusal kimliğin, yani Nabatî etnik kimliğinin de kaybedilmesi izlemiştir. Örneğin, dini anlamda Nabatî tanrıları, önce Yunan-Roma kültüyle karışır, ardından da Hıristiyanlığın içinde yok olup giderler. MS 3. yüzyıldan 4. yüzyıla dek, özellikle Diocletianus zamanında, yeni inanç ülke içerisinde yayılmakta genel anlamda başarılı olmuştur. Genellikle tahrip edilmiş ya da yeni inanca uygun olarak düzenlenmiş pagan tapınaklarının kalıntıları üzerinde yükselen bazilika planlı ve yarım kubbeli kiliselerin sayısı artmaya başlamıştır. 3. yüzyılın ortalarından itibaren, bu büyük Nabatî Uygarlığı, artık yalnızca sıra dışı arkeolojik anıtların günümüze ulaşabilmiş sessiz tanıklıklarında yaşamaktadır.

ÜRDÜN'ÜN ZENGİN MİRASI

Ürdün, neredeyse on bin yıl boyunca anıtsal izlerini bırakmış olan farklı uygarlıkların varlığına kanıt oluşturan sıra dışı arkeolojik bir mirasa sahiptir. Petra, elbette en bilinen ve en çok ziyaret edilen sit alanıdır. Bu bölgeyi Helenistik Dönem, Roma ve Bizans devirlerine ait çok önemli kentsel ve mimari eserler barındıran Gerasa (Jerash) izler. Ürdün arkeolojisinin sunduklarıysa bu kalıntılardan çok daha fazladır. Ain-Ghazal sit alanında bulunan ve Amman Müzesi'nde sergilenen 9.000 yıl önce yapılmış gizemli ata figürleri ya da en eski tarım etkinliğinin izlerini barındıran neolitik köy El-Beida'nın evleri gibi pek çok öğe Ürdün'ün sahip olduğu mirasın parçaları arasında yerlerini almışlardır. İslamiyet ve Hıristiyanlık arasında yaşanan ve evrensel tarihte önemli bir yeri olan çatışmanın sessiz tanıkları olarak, tüm ülkeye yayılmış Haçlı ve Arap kaleleri de bir o kadar ilginç ve ihtişamlıdır.

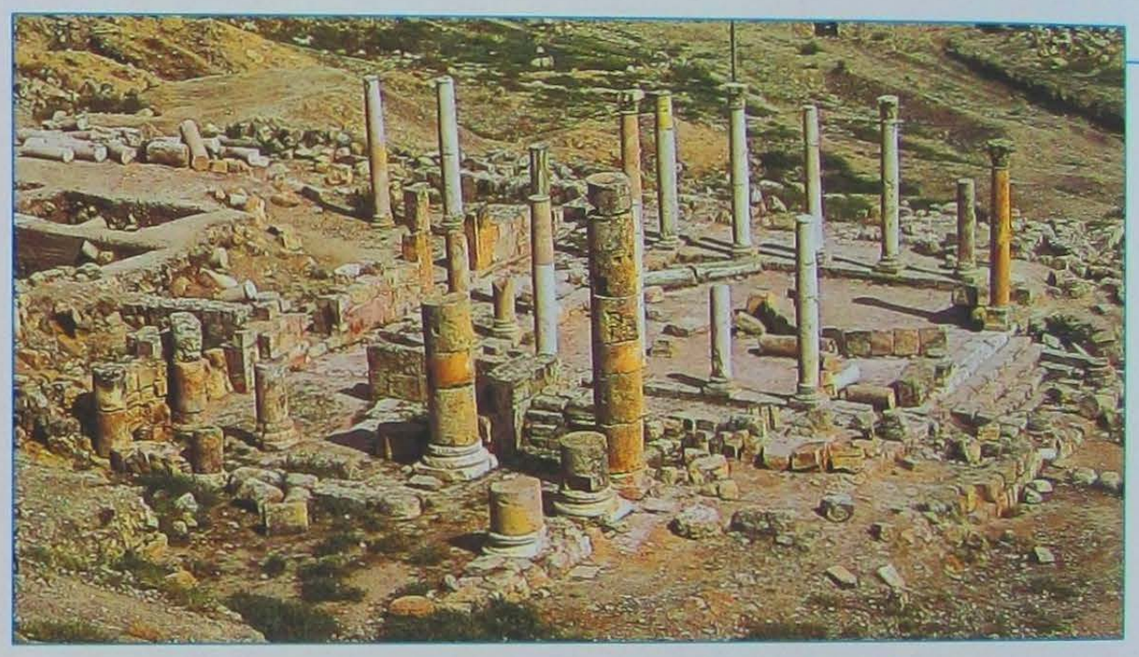

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 9. - 5. Binyıl	Neolitik Çağ: Yuvarlak planlı taş evler, ilk tarımsal faaliyetler, el-Beida sit alanı içinde hayvan yetiştiriciliği. Ain Ghazal'da bulunan heykellerin işaret ettiği atalar kültü.
MÖ 5000 - 4500	Kalkolitik Çağ (Bakır ve Taş Çağı): Araç gereç ve silah yapımında metalin kullanılmaya başlanması.
MÖ 3300 - 1300	Bronz Çağı: Yeni kavimlerin ülkeyi istila etmesi. İlk kale kentlerin kuruluşu.
MÖ 1200 - 600	Demir Çağı: Büyük Edom, Moad ve Ammon krallıkları dönemi.
MÖ 6. yüzyıl - MS 3. yüzyıl	Nabatî Krallığı'nın kuruluşu ve gelişmesi. "Taştan şehir" Petra'nın inşa edilmesi.
MÖ 4. yüzyıl - MS 2. yüzyıl	Helenistik-Roma Dönemi ve şehirlerin gelişimi (Gerasa, Gadara). On şehirden oluşan birliğin (Dekapolis) doğuşu. MS 106'da Traianus'un Arabistan eyaletinin kuruluşunu ilan etmesi.
MS 4. yüzyıl - 7. yüzyıl	Bizans Devri: Birçok kilisenin ortaya çıkışı, mozaik sanatının gelişmesi (Madaba Okulu).
MS 7. yüzyıldan itibaren	İslami Dönem: Ürdün'ün 12. - 13. yüzyıllarda, Haçlılarla Müslümanlar arasındaki çatışmalara sahne oluşu.

Gösterge
- Neolitik Dönem
- Helenistik ve Roma Dönemi
- Bizans Dönemi
- M Arkeoloji Müzesi

Altta: Madaba'daki Aziz Georgios Kilisesi'nden, Kudüs'ü betimleyen mozaik.

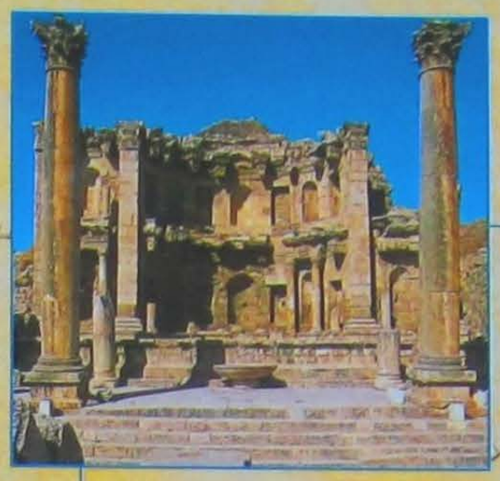

Gerasa (Jerash)
Başlıca buluntular:
● ▲ Hadrianus Kapısı, Hipodrom, Oval meydan, Sütunlu Cadde, Nymphaeum (solda), Theodorus Kilisesi, Aziz John, Aziz Cosma ve Damiano kiliseleri kompleksleri.
Tarihlendirme: Helenistik Dönem ve Bizans Devri.
M Arkeoloji Müzesi

Amman
Başlıca buluntular:
● ▲ Roma tiyatrosu, Odeon, Forum, Kale (altta).
Tarihlendirme: Demir Çağı'ndan, Roma-Bizans Devrine kadar.
M Kale içinde Arkeoloji Müzesi

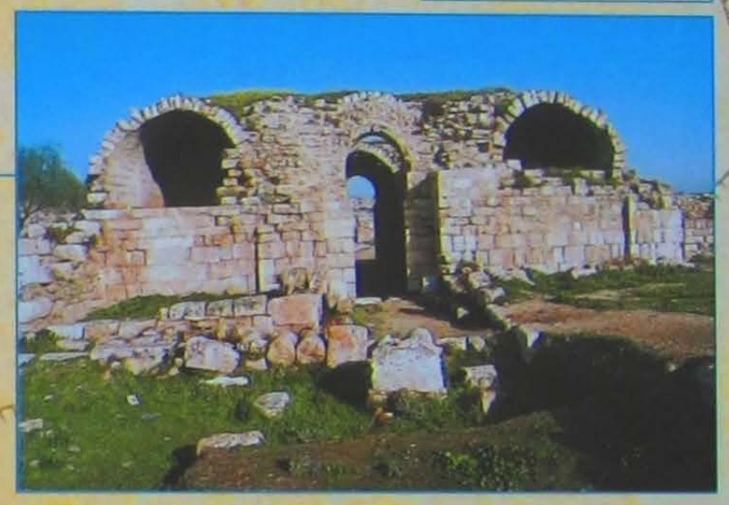

Pella

Pella
Başlıca buluntular:
● ▲ Batıda tiyatro, hamamlar, bazilika (solda), hipodrom, kenarında dükkanlar olan anacadde, Geç Antik nekropoller.
Tarihlendirme: Helenistik Dönem ve Bizans Devri.
M Umm Qeis'te Arkeoloji Müzesi.

Gerasa

Amman

Nebo Dağı

Nebo Dağı (Syagha)
Başlıca buluntular:
▲ Syagha Bazilikası ile Aziz Lot ve Aziz Prokopius Kilisesi'nde zemin mozaikleri (sağda). Mekhayat Tepesi'ndeki Aziz Georgios Kilisesi.
Tarihlendirme:
Bizans Dönemi

Madaba
Başlıca buluntular:
▲ Aziz Georgios Kilisesi'nde Filistin mozaiği (üstte), arkeoloji parkı, Elias Kilisesi, Havariler Kilisesi
Tarihlendirme:
Bizans Devri
M Arkeoloji Müzesi

Qasr Amra
Başlıca buluntular:
▲ Sıcak su sistemi olan, resimlerle süslü salonu bulunan Emevi Kalesi. (üstte)
Tarihlendirme:
6.-7. yüzyıl.

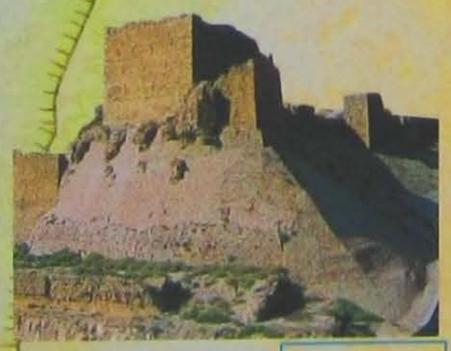

Kerak Kalesi'nin harabeleri.

Kerak ● ▲

el-Beida

el-Beida
Başlıca buluntular:
■ Yuvarlak ve kare planlı, duvarları sıvalı taştan evlerden oluşan Neolitik Devir yerleşimi.
Tarihlendirme:
MÖ 7000 - 6500

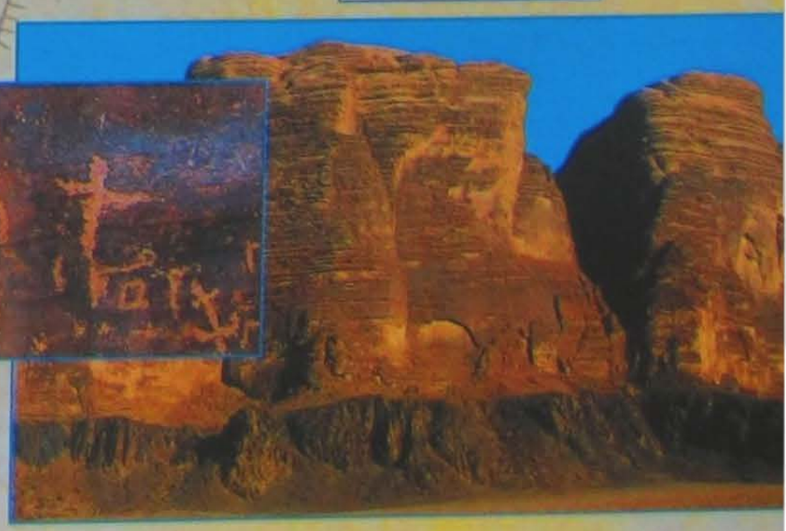

Petra

Petra
Başlıca buluntular:
● Dikilitaşlar Tapınağı, Hazine Binası, tiyatro, Kral Mezarları, Kız Kalesi Tapınağı, ed-Deir.
Sağda: Bir süsleme detayı
Tarihlendirme:
MÖ 3. - MS 2. yüzyıl.
M Arkeoloji Müzesi

Rum ■

Sağda: Wadi Rum'dan bir görünüm. Talmud yazıtları Rum'da bulunmuştur. (MÖ 7. yüzyıl)

BİLGİSAYAR ÇAĞINDA ARKEOLOJİK KAZI

ARKEOLOJİDE BİLGİSAYAR UYGULAMALARININ KULLANIMI 1960'LI YILLARA UZANIR. HER ALANDA OLDUĞU GİBİ, ARKEOLOJİ DE TEKNOLOJİNİN HIZLI GELİŞİMİNE AYAK UYDURMAKTADIR.

Bilgisayar teknolojisinin arkeolojik araştırmalara uygulanması çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Arkeoloji, bilgisayarın sunduğu olanaklarla araştırma sürecini oluşturma, gruplandırma, verileri yönetme gibi temel fonksiyonları iyileştirmenin yanı sıra, giderek karmaşık hale hale gelen verileri işleme, yenilerini sistemli şekilde ilave etme, bilgi dolaşımı ve paylaşımı gibi alanlarda da kendini geliştirmiştir. Sahadan laboratuvara, bir arkeolojik araştırmanın pek çok aşamasında kullanılan bilgisayar uygulamaları, işlevsel bir fayda sağlamanın ötesinde, bilimsel katkıya dönüşen bir rol oynamaktadır. Örneğin, arkeolojik kanıtların sınıflandırılması yöntemi, her şeyden önce veri tabanlarının yani geleneksel arkeolojik dosyalamanın otomatik biçimde yeniden oluşturulmasına yönelik arşivlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

VERİ TABANLARI

Belli coğrafi yerlere ya da müzelere ait taşınır ve taşınmaz nesnelerin sayımını amaçlayan ve tarihsel, sanatsal, ulusal mirasın sınıflandırılması ile korunmasına ilişkin bilgisayar uygulamaları belgesel bir niteliğe ulaşmıştır. Referans noktaları genellikle belli kamu kuruluşlarıdır. Ulusal nitelikteki projelerin yanı sıra geleneksel arkeolojik literatüründe bilgisayar ortamına aktarılmasına yönelik girişimler yürütülmektedir. Bu çalışmalar sayesinde, iyi belirlenmiş sınıflardan ve homojen malzemelerden oluşan veri tabanları oluşturulmaktadır. Belge kaynaklarının, özellikle epigrafiye ve nümismatike gönderme yapılarak bilgisayar aracılığıyla kontrol edilmesi deneyimi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Multimedya sistemlerinin devreye girişi de, farklı nitelikteki veri yönetimi yöntemlerinin yolunu açmıştır. Örneğin, geleneksel biçimdeki veri tabanlarına ikonografik dokümantasyonun eklenmesi önemli bir yarar sağlamıştır. Günümüzde değişik multimedya sistemleri özellikle müze ve sergi bilgilerinde ve arkeolojik yayınlarda kullanılmaktadır.

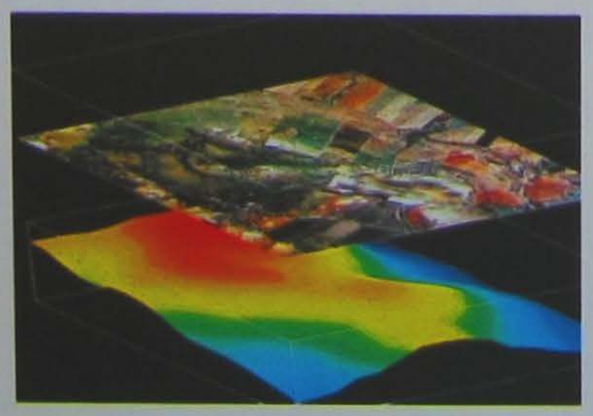

Mokarta (Belice Vadisi, Sicilya) arkeolojik sit alanının üç boyutlu, çok düzeyli projeksiyonu.

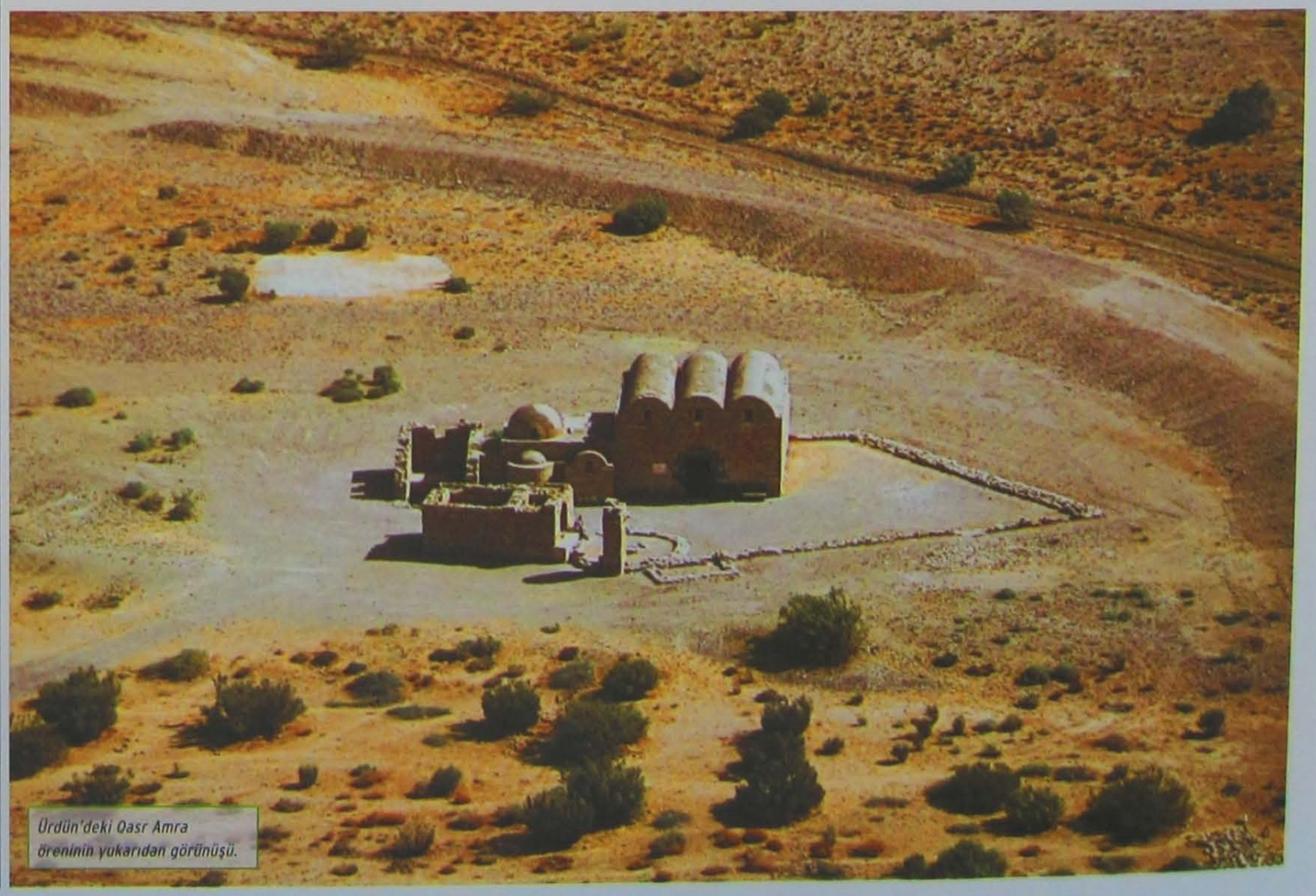

Ürdün'deki Qasr Amra öreninin yukarıdan görünüşü.

MÖ 5. yüzyıla ait Attik vazo.

İSTATİSTİK

Veri tabanlarının yanı sıra, arkeolojide kullanılan en "eski" bilgisayar uygulamalarından biri, matematiksel-istatistiksel metotların denenmesidir. 60'lı yıllarda doğan, beşeri bilimlerde bilimsel metotların uygulanmasına yönelik kültürel hareketle sayısal yaklaşım benimsenmiştir. Bu benimsenme, Yeni Arkeoloji hareketinin hedeflerine ilişkin noktalardan da birini oluşturur. Genellikle prehistorik malzemelerin incelenmesinde kullanılan matematiksel-istatistiksel metotların uygulanması tamamıyla nitel ve tanımsal bir araştırma evresinden sayısal bir evreye geçişi gerektirir. Verilerin seçimi ve kodlanması evresi, bu metotla önemli ölçüde çözüme ulaşır. Bu yaklaşımın sayısallaştırılmasının, daha zor olan belgesel ve ikonografik veriler içeren klasik dönem incelemelerinden ziyade, prehistorik dönem incelemelerinde neden daha büyük başarı sağladığı da bu şekilde açıklanabilir.

COĞRAFİ SİSTEMLER

Keşiften kazıya, sahada yürütülmekte olan arkeolojik araştırmaların çeşitli alanlarında bilgisayar kullanımı, zaman içerisinde önemi gittikçe artan bir işleve sahip olmuştur. Böylece organik ve bütünsel incelemeye uygun bir sistem elde edilmesi mümkün olmaktadır. İster içinde yaşanmaya devam edilen merkezlerde, ister arazi ortamlarında yapılsın, araştırma projelerinde sahaya dair bilgilerin ortaya konulması, bağlantısal veri tabanı ile Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) arasındaki bütünleşme için hangisinin en iyi çözüm olduğunun bulunmasına olanak tanır. Böyle bir sistem arkeolojik gerçekliğin "*georelational*" modelinin çıkarılmasını sağlar. Bu modelle, tarihe uygun bir bakış açısıyla arazinin antik yapısının bütünüyle anlaşılmasını amaçlayan bir yöntem izlenir. Aynı anda hem belgesel nitelikte bilgiler hem de sahaya ve

Bilgisayar ortamındaki bir araştırma programına konu olan Wroxeter (antik Roma kenti Viroconium Cornovirium)'ın hava fotoğrafı.

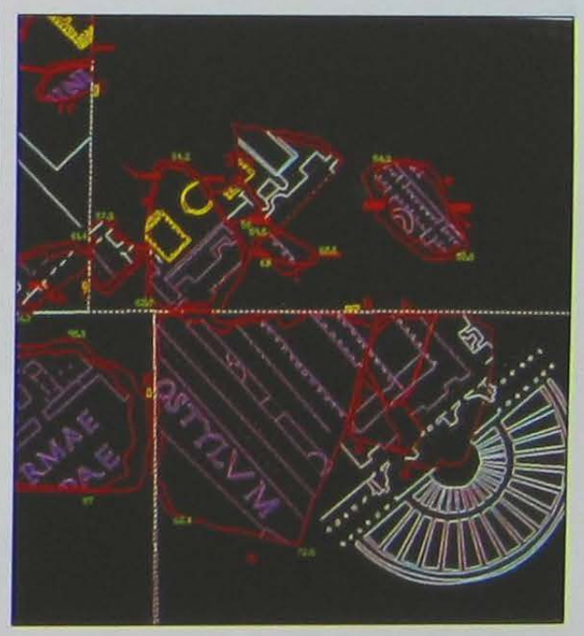

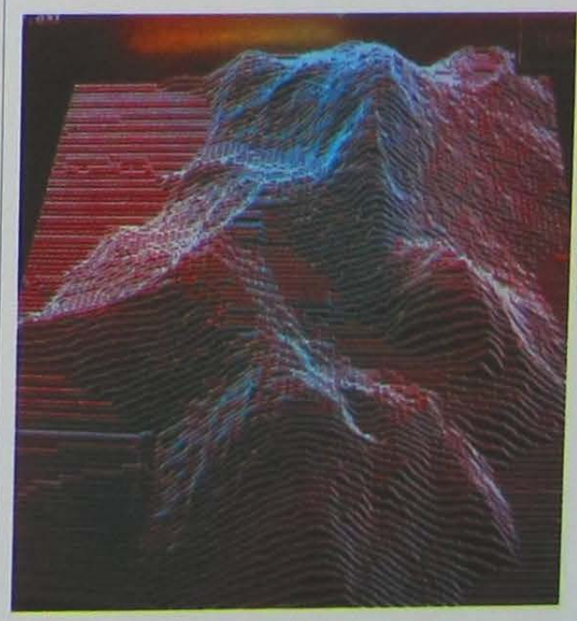

Üstte: Mermere kazılmış ünlü Roma haritası Forma Urbis'in dijital canlandırılması. Pompei Tiyatrosu'ndan detay.

Altta: Alba Fucens. Dijital arazi modeli (DTM).

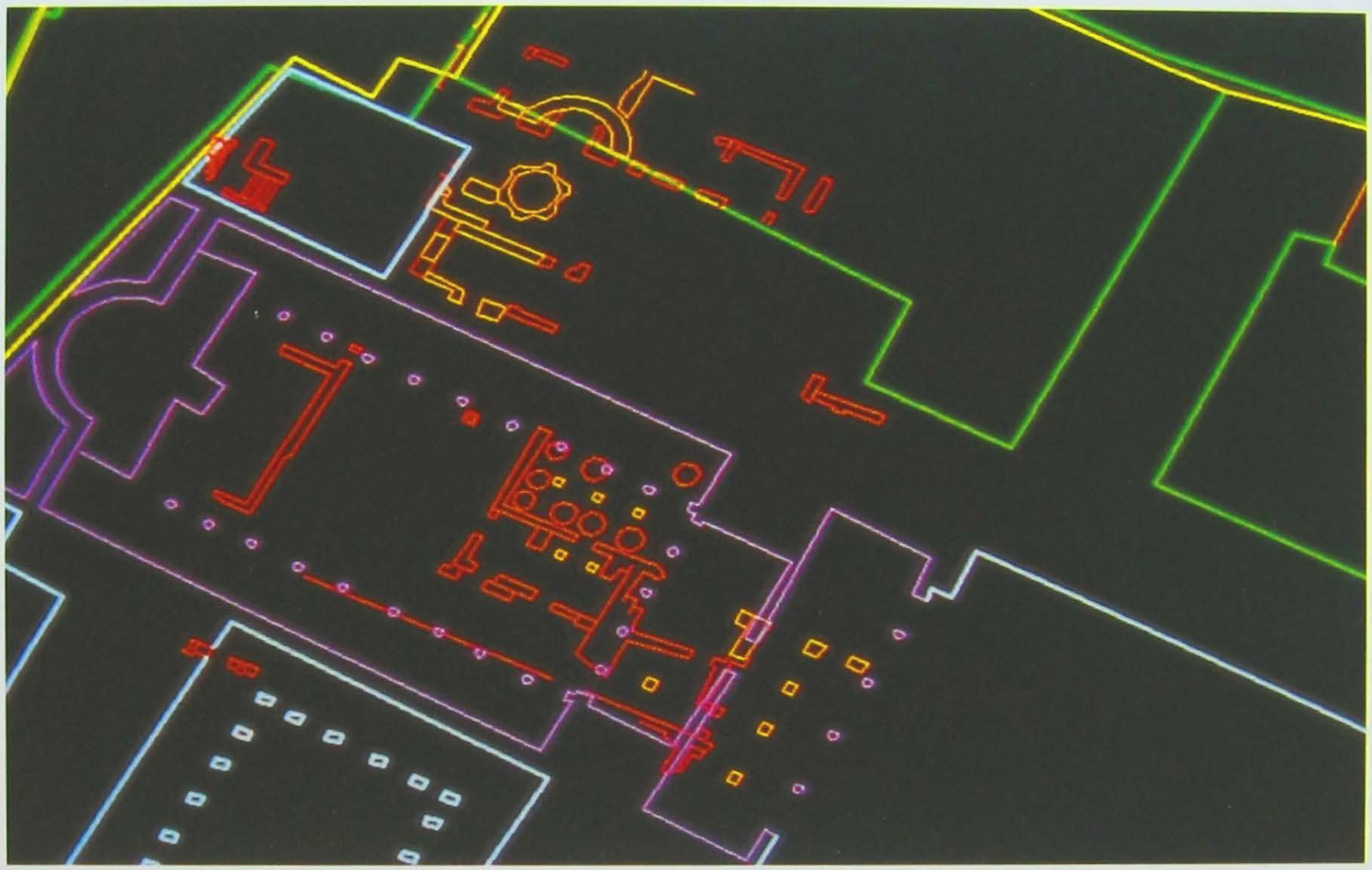

Santa Cecilia kazı alanının dijital haritasının Pio-Gregoriano kadastrosunun üzerine bindirilmiş hali.

konuya dair bilgiler üzerinde işlem yapılabilir. Bu inceleme yöntemi, 80'li yıllardan beri gelişen bilgisayarlı grafik ve görüntü işleme alanı ile ilişkilidir. Dijital arkeolojik kartografi, hava ve uydu fotoğraflarının bilgisayar ortamına aktarılması, dijital alan modelleri, otomatik hale getirilmiş grafik ve fotografik kabartma teknikleri ve üç boyutlu görselleme teknikleri kullanılmaktadır. Böylece araştırmada kentin ya da özel mimari komplekslerin orijinal yapılarının yeniden canlandırılması ve restorasyonları için önerilerde bulunulması kolaylaşmıştır. Ayrıca, alanların üç boyutlu ve gerçek zamanlı canlandırılması sayesinde anıtları 'görsel' olarak ziyaret edebilme olanağı geliştirilmiştir. Son olarak, kazı verilerinin bilgisayar ortamına aktarılması ve seksenli yıllardan beri veri tabanlarının aktarılmış olması önemlidir. Kuşkusuz, kazı alanında bilgisayar kullanımı, her çalışmanın ardından bulunan materyallerin sayımının alınmasını, ayrıca ilgili verilerin ilk kapsamlı analizinin yapılabilmesini sağlamaktadır.

Yöntemler

2000'LERİN BAŞLARINDA BİLGİSAYARLI ARKEOLOJİ VE YAPAY ZEKA

21. yüzyılın başlarından itibaren, bilgisayarlı uygulamaların araştırmanın vazgeçilmez bir parçasını oluşturduğu söylenebilir. Bu uygulamalar bazı durumlarda araştırma yönteminde değişiklik gerektirir. Bilgisayar ortamına taşınabilen araştırmanın farklı evreleri arasındaki ilişkiyi güçlendirmek için tek alanda uzmanlaşmalar genişletilmiştir. Böylelikle, farklı yapıdaki bilgileri bir araya getirebilme olanağı sunan bilgisayar teknolojisi, daha modern bir arkeoloji yaklaşımı için vazgeçilmez bir katkı oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın metotları farklı bilim dallarından da destek almaktadır. Uzmanlaşmış sistemlerin kullanımı; antik çağlardaki sosyo-kültürel yapının yeniden canlandırılmasına ve arkeolojik mantık yürütmeye ilişkin iki farklı araştırma alanında gelişmeye neden olmuştur. İlk durumla ilgili olarak, arkeolojide bilgisayar uygulamalarının kullanımının öncüsü olan James Doran tarafından yapılan araştırmalar hatırlanabilir. Bu araştırmalarda modellerin tanımlanması ve doğrulanması işlemleri zamana ve mekana, belirlenen toplumun oluşumuna, gelişimine ve ardından yok oluşuna katkısı olan süreçlerin yeniden canlandırılmasına yöneliktir. Bu süreçlerin yeniden canlandırılması, nüfus, geçinme, ticaret ve takas, sosyo-politik yapı ve kültürel özellikler konularını da kapsar.

Arkeoloğun bilimsel metinleri yeniden değerlendirmesi ve yorumlaması için yararlanılan öğeler uzman sistemler tarafından sağlanır. Bu özel uygulama alanında, Jean-Claude Gardin tarafından 50'li yıllardan beri sürdürülen ve *analyse logiciste* adı verilen çalışmalar önemli sonuçlar vermiştir. Bu analizin amacı, hedefler ile sonuçlar arasında bir köprü kurmaktır. Böylece arkeolojik mantık yürütme yazılı bilimsel makalelerin esnekliğine oranla daha üst seviyeye taşınabilir.

Sağda: Jean- Claude Gardin'e göre, bilmenin sembolik tasviri.

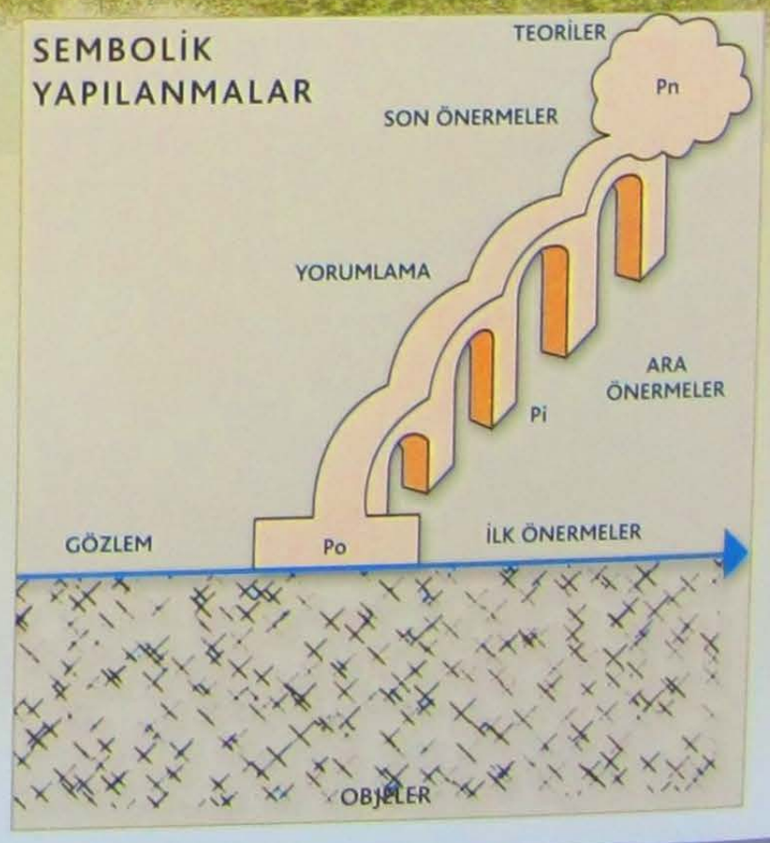

MEMFİS: MISIR'IN ARKEOLOJİK GURURU

MEMFİS ŞEHRİ ANTİK KRALLIK SÜRESİNCE MISIR'IN BAŞKENTİ VE FİRAVUNLAR TARİHİ BOYUNCA ÜLKENİN EN ÖNEMLİ MERKEZİ OLMUŞTUR. MISIR'IN EN GENİŞ YERALTI MEZARLIĞI OLAN SAKKARA DA BURADA YER ALMAKTADIR.

Geleneksel anlatılara göre, Birinci Hanedanlığın ilk kralı Menes, başkenti kurmuş ve surlarla çevirmiştir. Kenti Ptah'a adamış ve tapınaklarla donatmış olan Menes, Memfis'i stratejik açıdan önemli bir yerde kurmuştur. Nil Nehri'nin kıyısında yer alan bu şehir, Aşağı ve Yukarı Mısır'ın birleştiği noktadadır.

Eski firavunların listesinin yer aldığı ve günümüze ulaşan Palermo Taşı'ndaki kayıtlara göre, Mısır'ın ilk kralları, krallık dönemlerine Memfis'in beyaz surlarında, büyük olasılıkla tüm ülkenin sahiplenilmesi anlamına gelen geleneksel bir geziyle başlarlar. Zaten Memfis'in en eski adı da Beyaz Sur anlamına gelen Ineb-Hedj'dir. Kentin efsanevi girintili çıkıntılı surları hakkında fikir edinmek için, tuğlalar ve sıvalarla yapılmış bir taklidi olan Sakkara'daki Kral Zoser kompleksi (MÖ 2680-2660) hatırlanabilir.

İngiliz arkeoloji heyeti tarafından yürütülen kapsamlı bir araştırmanın ardından, ilk yerleşim izlerinin bugünkü Mit-Rahina Köyü'nün derinliklerinde yer aldığı ileri sürülmüştür. Kentin özellikle Teti Piramidi'nin doğusundaki, Mit-Rahina ve Sakkara'daki bazı küçük alanları gün ışığına çıkarılmıştır. Elbette kent merkezi, 3000 yıllık ömründe birçok kez değişmiş olmalıdır. Uzun ve parlak tarihi boyunca krallık konutları, saraylar, muhteşem tapınaklar ve ülkenin daha aydın ve kozmopolit halkının yaşadığı mahallelerle donatılmış olan Memfis, yüzyıllar boyunca ülkenin en önemli limanı da olmuştur.

BAŞKENT

III. Hanedanlığın ikinci kralı olan Zoser, Memfis'i başkent olarak seçer ve sonrasında antik krallığın tüm hükümdarları orada yaşarlar. Mısır'ın ilk piramidi olan Basamaklı Piramidi inşa ettiren de Kral Zoser'dir. Eski Krallık Dönemi'ni takip eden MÖ 2195-2064 arasındaki İlk Orta Dönem'de, tüm ülkede kıtlıkla sonuçlanan ekonomik krizlerden Memfis de nasibini alır.

MÖ 2064-1797 Orta Krallık Dönemi'nde ise firavunlar başkente geri dönerler ve daha güneye doğru yeni bir yerleşim kurarlar. Memfis, MÖ 1797-1543 arasındaki İkinci Orta Dönem'de, deltanın doğusunda bir yüzyıldan fazladır yaşamakta olan Asya kökenli topluluk "hiksos"ların eline düşer. Yeni Krallık Dönemi'nin ilk kralı Ahmose'nin sayesinde bu yabancılara galip gelinir ve kent kurtarılır. Bu galibiyet yeni ve parlak bir dönemin başlangıcı da olacaktır. Mısır'ın siyasi başkenti artık Teb'dir. Ancak Memfis dini, ekonomik ve askeri anlamda önemini korumaya devam eder.

Daha sonra kente, Mısır'ın en önemli garnizonu Pa-Khepesh yerleştirilir. Firavun III. Thutmosis (MÖ 1479-1424) ve II. Amenofis (MÖ 1424-1398) Nil yatağının sürekli yer değiştirmesinden dolayı, kentin arkeologlar tarafından yeri hala belirlenemeyen askeri ve sivil limanını güçlendirmişlerdir. Sonraki yıllarda II. Ramses (MÖ 1279-1212), siyasi başkenti Teb'den Doğu Delta'daki Pi-Ramses'e taşır. Firavunun oğlu, Ptah'ın büyük rahibi Khaemwaset ise, şehrin ve yeraltı mezarlığının en eski anıtlarını restore ettiren kişi olur.

Son dönemlerinde Memfis, sadece krallık dininin en kutsal yeri değil, aynı zamanda rakipsiz bir ticaret ve zanaat merkezidir. Etiyopya Kralı Piankhi, antik kültüre hürmeten, Mısır'ı birleştirmek üzere Nil'e geldiğinde düşmanlarının barikatlar arkasına saklandığı Memfis'i kuşatmak zorunda kalır. Bu girişimin sonuçları, bugün Kahire Müzesi'nde bulunan büyük dikilitaşın üzerinde okunabilir: *"Gün doğduğunda, şafak sökerken, majesteleri Memfis'e ulaştı.*

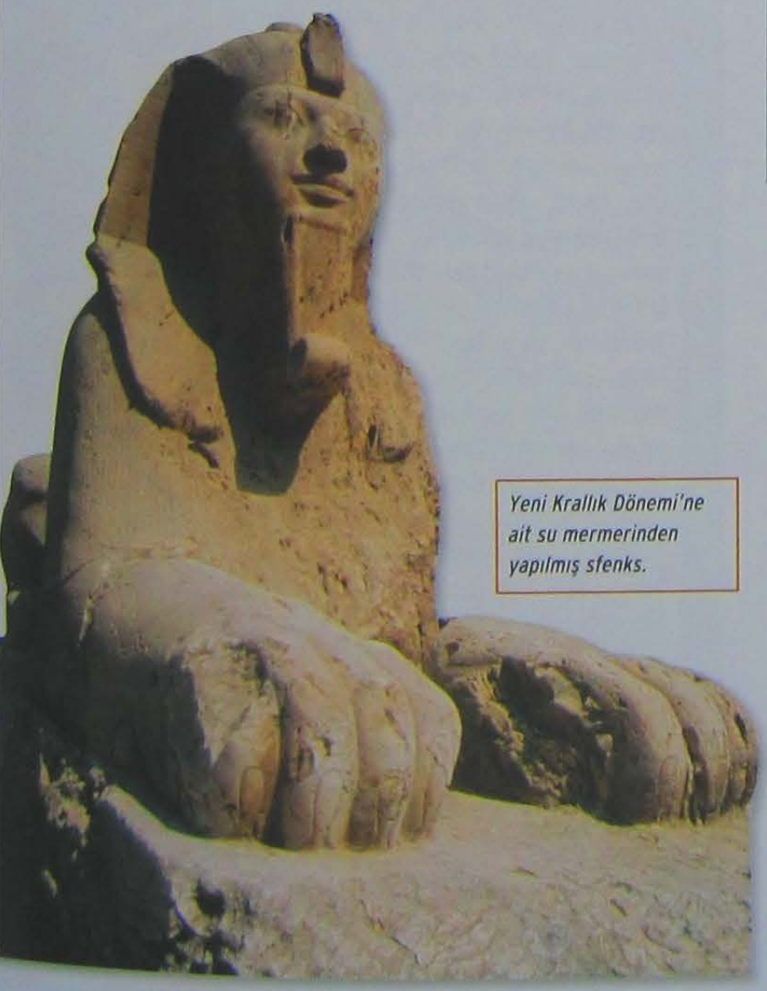

Yeni Krallık Dönemi'ne ait su mermerinden yapılmış sfenks.

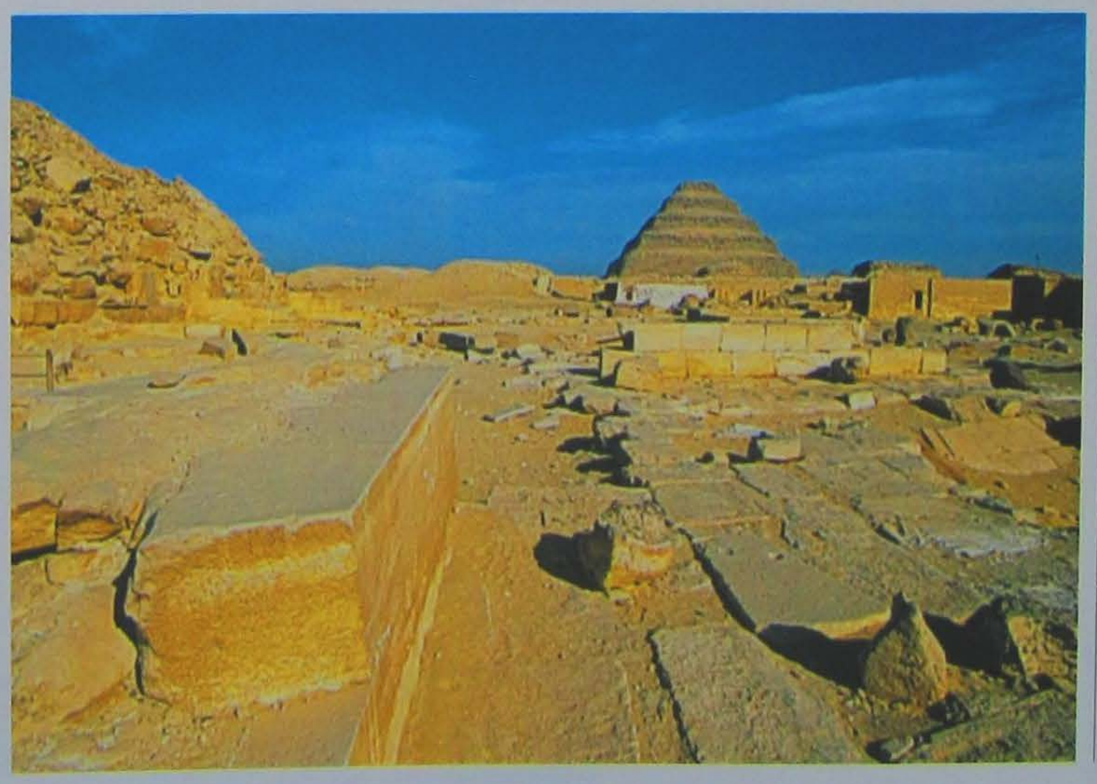

Antik Memfis'in en geniş mezarlığı olan Sakkara'daki yeraltı mezarlığında, Unas ve Zoser piramitleri arasındaki kazı alanından bir görünüm.

Firavun III Ramses'i tasvir eden dev granit heykel.

III. Orta Krallık Dönemi'ne ait bir Serapeum tapınağından taş detayı.

Zamanın İçinden

MEMFİS ÜÇLÜSÜ

Mısır inanışında başlıca kentler, bir ilahi güçler üçlüsünün merkeziydi ve genellikle bu üçlü baba, anne ve oğuldan oluşuyordu. Memfis'de bunlar Ptah, Sekhmet ve Nefertum'du. Ptah vücudunu saran giysiler ve mavi başlığıyla insan biçiminde tasvir edilmiştir. Bu görünüm, olasılıkla zanaatkar tanrı göreviyle ilintilidir. Nitekim benzer bir başlığa, Sakkara mezarlarındaki kabartmalarda da rastlanmıştır. Tanrıların da firavunlar gibi sakalı vardı. Ayrıca krallık asası ve zırh gibi krallara özgü süsleri bulunurdu. Birçok araştırmacıya göre Ptah'ın adı 'şekillerin yaratıcısı' anlamına gelmektedir. Sekhmet, adının güç anlamına geldiği dişi aslan tanrıçadır. Savaşçı, kralın koruyucusu, hastalıkları gönderen ya da hastalıkları iyileştirebilen ilahi bir güçtür. Mavi lotus çiçeğiyle özdeşleşen Nefertum ise, kraliyet evinin kutsal merhemlerinin adandığı tanrıdır. İnsan ve aslan yüzüyle, ve her zaman üzerindeki lotus çiçeğiyle tasvir edilmiştir. Kimi zaman, annesi Sekhmet'e layık cesur bir savaşçı olduğu da görülür.

Memfis'in kuzeyine vardığında, Memfis'in güçlü olduğunu, surların yeni bir duvarla yükseltildiğini ve siperlerde güçlü adamların olduğunu gördü. Surları aşacak yol bulamadı... Majesteleri ordusuna şöyle emir verdi: İleri! Surlara tırmanın... Memfis kolaylıkla alındı."

Piankhi'den sonra gelen Etiyopya hanedanlarının hükümdarları (MÖ 747-656), kent daha yıkıcı başka bir kuşatmaya maruz kalana kadar Memfis'i resmi ikamet yeri olarak seçerler.
MÖ 671'de, Essarhaddon komutasındaki Asurlular Memfis'i kuşatır. Kayıtlar bu olayı, Essarhaddon'un ağzından,

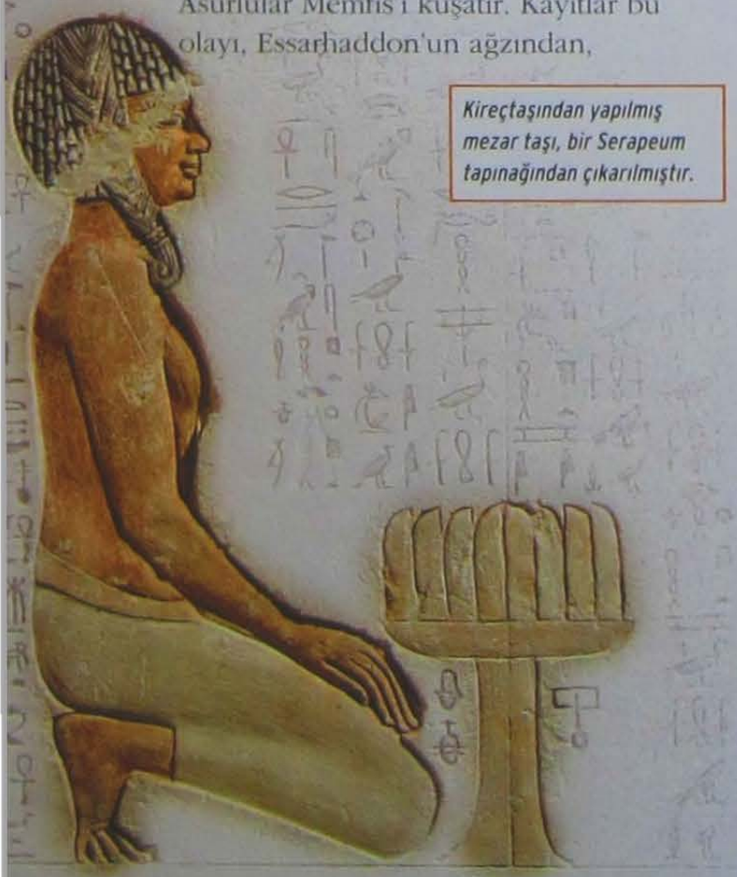

Kireçtaşından yapılmış mezar taşı, bir Serapeum tapınağından çıkarılmıştır.

"Memfis'i kuşattım, onu yarım günde siperler, gedikler ve saldırı merdivenleriyle aldım, fethettim. Tüm Etiyopyalıları Mısır'dan kovdum." ifadeleriyle aktarır. Fakat Memfis uzun süre yabancıların elinde kalmayacaktır. Başlangıçta Asurluların yöneticisine bağlı olan I. Psamtik (MÖ 664-610), uzak efendilerinin zayıflığından faydalanarak Mısır'a son bir bağımsızlık, huzur ve büyüklük dönemi yaşatır. Hanedanlığı sırasında (MÖ 664- 525) başkent deltanın batısındaki Sais'e taşınır. Ancak sarayın ileri gelenleri kendilerini eski Memfis'in yeraltı mezarlığı Sakkara'da gömdürmeye devam ederler.

Olasılıkla MÖ 449 ile 430 arasında Herodot, Ptah'ın rahiplerinden ülkenin tarihi hakkında eğitim aldığı Memfis'e geldiğinde Mısır'ı da gezer. MÖ 332 yılında Büyük İskender Mısır'ı fethettiğinde, yerel din tarafından kutsanır ve tapınaklar inşa ettirdiği Memfis'de firavun olarak taç giyer. Roma egemenliğinde ise İskenderiye başkent olur, fakat Memfis itibarını hala korumaktadır.

Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında Memfis'in sarayları ve tapınakları yavaş yavaş terk edilmeye başlanır. Amasya doğumlu Yunan coğrafyacı-tarihçi Strabon, Memfis'in ünlü bir kent olduğundan, fakat saraylarının çöl olduğundan bahseder. MS 641'de Arap fatih Amr-İbnü'l-As yeni İslam devletinin başkentini Memfis'in biraz kuzeyindeki Fustat'a (Kahire) taşır. O andan itibaren antik kentin görkemli harabeleri, Fustat'ın inşası için yapı malzemesi olarak kullanılacaktır. Arap tarihçi Abdü'l-Latif'in de anlattığı gibi, Memfis'in harabeleri 12. yüzyılda hala ziyaretçilerini büyülemektedir. Hatta 1828 yılında, Mısır Bilimin babası Jean François Champollion kentin harabelerini ziyaret ettiğinde hayranlığını şu sözlerle ifade eder. *"Memfis harabeleri hala görenlerin aklını başından alıyor. En güzel konuşan insanlar bile bu güzelliği anlatsa, sözcükler yetersiz kalacaktır."*

Öte yandan Champollion'un bu coşkusu, Mısır Bilimin bir başka üstadı Auguste Mariette'nin katı sözlerinde karşılık bulamaz. Mariette'nin düşünceleri duygusallıktan uzaktır. *"Kaderin en çok vurduğu şehir Memfis'tir. Kent bir zamanlar Mısır'ın onuru olmuştu ve dünyayı yapılarının sayısı ve büyüleyiciliğiyle şaşırtıyordu. Bugün ise harabeden başka bir şey değil."*

Nil Nehri civarındaki yerlerin sembolü olan Lotus çiçeği tasviri.

Zamanın İçinden

MEMFİS'İN ADI

Beyaz Sur anlamını taşıyan Ineb-Hedj, başkentin en eski adı olsa da, Orta Krallık Dönemi'nden itibaren şehrin en yaygın ismi Men-nefer Pepi Merira ya da II. Pepi'nin Görkemi'nin kısaltılmışı olan Men-nefer olmuştur. VI. Hanedanlıktan itibaren (MÖ 2350-2195), tüm Orta Krallık boyunca (MÖ 2064- 1797), II. Pepi'nin piramidinin yamacına kurulan mahallenin adı tüm şehir için kullanılmaya başlayana dek, yönetimin merkezi olmuştur. Memfis adı, ilk Yunan ziyaretçilerin Men-Nefer'i kendi dillerine uyarlamasıyla ortaya çıkmıştır. Zaten Mısır da adını, onu Aigyptos olarak telaffuz eden Eski Yunanlara borçludur. Muhtemelen, Memfis'teki Ptah Tapınağı'nın adı da zamanla değiştirilmiştir.
Bu tapınağın ilk adı 'Ptah'ın ruhunun tapınağı' anlamına gelen Hutka-Ptah olmalıdır. Nitekim Ptah kompleksi Geç Dönem Mısırlıları tarafından ülkenin en önemli tapınağı olarak düşünülmüştür.

Sağda: Ptah'ı tasvir eden bronz ve altın heykel.

MEMFİS HARABELERİ

Auguste Mariette'nin zamanından beri arkeologlar kendilerini onun sert sözlerinin yarattığı kötümserliği silmeye adadılar. Bir zamanlar şehrin doğduğu bölgede 100'den fazla kazı alanı belirlediler. Belirlenen en eski harabeler yaklaşık MÖ 2000'e denk gelen Birinci Orta Dönem'in sonuna uzanmaktadır. Bu harabeler, Ptah Tapınağı'nın batı girişinin arkasında, Kom el-Fakhri denilen tepedeki esnaf atölyesinin de bulunduğu yerleşim alanındadır. Güneyde ise, aynı döneme ait küçük bir yeraltı mezarlığı bulunur.

Aslan tanrıça Sekhmet'in oğlu tanrı Nefertum.

Antik Mısır'ın en büyük alanlarından biri olan Ptah Tapınağı'nın bulunduğu alanın, sadece batı bölümünün küçük bir kısmı sistematik şekilde -özellikle İngiliz Flinders Petrie tarafından 1908 ile 1913 arasında- incelenmiştir.

Tavanı sütunlar üzerine oturtulmuş bir avlunun öncesinde yer alan batı sütunu II. Ramses tarafından inşa ettirilmiştir. Ayrıca, tapınağın etrafında en azından Orta Krallık Dönemi'nden itibaren bir tapınağın varlığını gösteren, III. Amenemhat'ın yaptırdığı, iki sütun üzerine yatay şekilde yerleştirilmiş taş gibi mimari kalıntılar bulunmuştur.

II. Ramses, girişlere kendisini tasvir eden dev granit heykeller yaptırarak surların kuzeyine ve güneyine büyük süslü kapılar inşa ettirmiştir. Güney kapısındaki iki muhafız yerinden biri, kapının yakınlarında inşa edilen küçük bir müzede korunmaktadır. Başlangıçta yaklaşık 13 metre yüksekliğindeyken, alt kısmı yüzyıllar içerisinde sudan aşınmıştır.

Korunmasında sorun çıkan başka eserler de mevcuttur. Kahire'de, demiryolu istasyonunun yakınlarındaki bir meydanda bulunan ve 9 metreyi aşan bir diğer II. Ramses heykeli maruz kaldığı hava kirliliği nedeniyle aşınma tehlikesi içindedir. Keza, Güney surlarının yakınında yer alan, Yeni Krallık Dönemi'ne ait su mermeri sfenkste de, yazıtlar su yüzünden okunamaz hale gelmiştir.

Ptah surlarının güneyinde ve doğusunda sürekli yerleşimle oluşmuş küçük tepeler bulunur. Kom el-Abia'nın güneyinde II. Ramses tarafından Hathor'a adanmış küçük bir tapınağın kalıntıları, güneydoğusundaki Kom el-Kala'nın tepesinde ise Ptah'a adanmış küçük bir tapınak ile II. Ramses'in oğlu firavun Merneptah'ın sarayının kalıntıları yer almaktadır.

Büyük Ptah Tapınağı'nın kuzeyinde, Mit-Rahina köyünün yanı sıra tuğlalardan yapılmış büyük surun kalıntıları da ortaya çıkartılmıştır. Kuzeybatı köşesinde yer alan, yüksek bir platform üzerine kurulmuş geniş bir sarayı çevreleyen kale, XXVI. Hanedanlığın dördüncü kralı Apries tarafından inşa ettirilmiştir. Sarayın surları ve platformları için kullanılan yapı malzemeleri, zaman zaman 10 metreye varan yükseklikleriyle antik başkentin en iyi korunmuş sit alanı olmasını sağlamaktadır.

Orta Krallık Dönemi'nde önemli bir semt olan İci-taui, Sakkara'nın kuzey bölgesindeki Teti Piramidi ya da I. Pepi Piramidi'nin vadi tapınağının etrafında ortaya çıkan kentler gibi farklı zamanlarda önem kazanan daha eski yönetim merkezleri de mevcuttur.

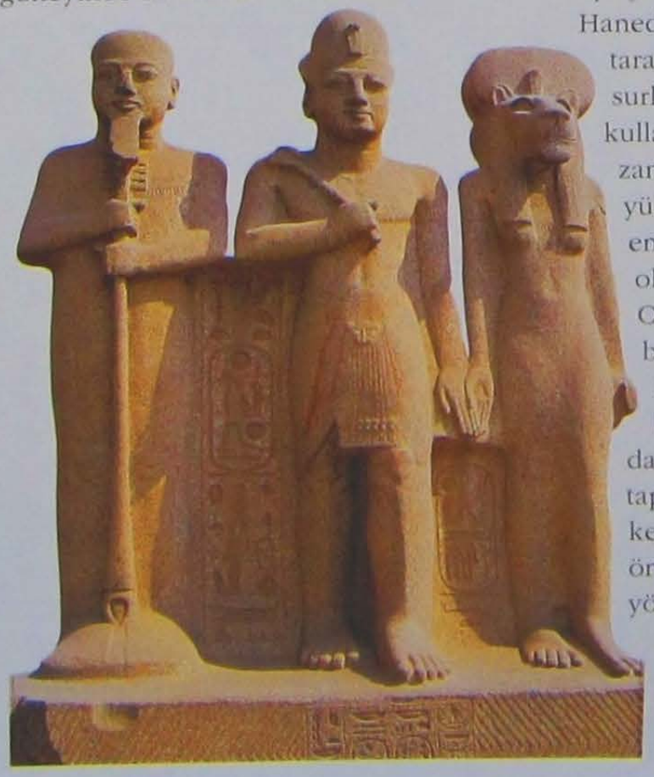

Firavun II. Ramses, Ptah ve Sekhmet arasında yer almaktadır.

Sakkara yeraltı mezarlığı bugün hala dünyanın her bir köşesinden pek çok heyetin araştırma yaptığı büyük bir arkeolojik alandır.

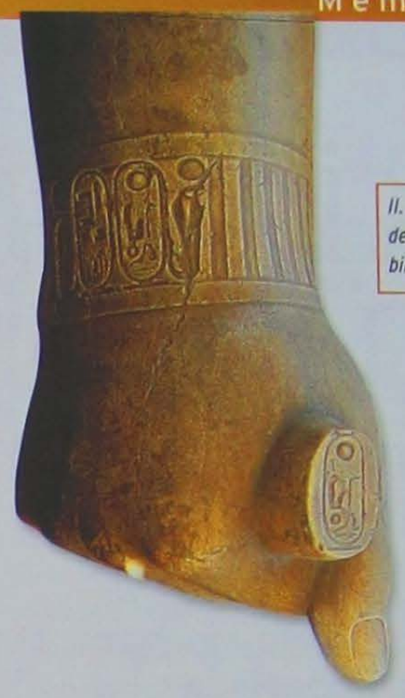

II. Ramses'in devasa heykelinden bir detay.

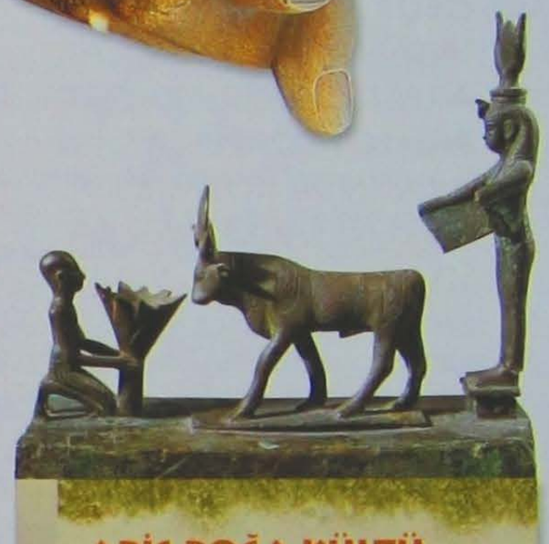

APİS BOĞA KÜLTÜ

Mitler ve Efsaneler

Apis Boğa Kültü, tarihsel olarak Firavun Aha zamanından beri varlığı bilinen (MÖ 3125-3095), Antik Mısır'ın en eski kültlerinden biridir. Ptah'ın ve diğer hanedanlıkla ilgili ilahi güçlerin reenkarnasyonu, özellikle Geç Dönem'de Osorapi tanrısını yaratacak olan Osiris olarak düşünülmüştür. Bu kült için seçilen dananın Ptah tarafından döllenen bir inekten doğmuş olduğuna inanılıyordu. Bir Apis boğası öldüğünde, rahipler tüm Mısır'da, seçilmiş bir diğerini arıyorlardı. Hayvanın siyah derisi ve vücudunda belli bir sayıda beyaz geniş lekeleri olması gerekiyordu. Uygun dana bulunduğunda, sütten kesiliyordu. Sonraki aşamada, kadınlar ona vücutlarının mahrem yerlerini göstererek doğurganlık kazanabiliyorlardı. Nihayetinde, dolunayda Memfis'deki rahipler tarafından tüm hayatı boyunca bakılmak üzere Ptah Tapınağı'nın güneyindeki yerine varıyordu. Tarihçi Strabon'un anlatımına göre, bir sfenks yolu tapınağın girişine doğru açılıyordu. Koridor ile ulaşılan mekanlarda boğa heykelleri, lahitler ve mezar eşyaları bulunuyordu. Apis Boğası öldüğünde, ulusal yas tutulurdu. Bu yas törenleri sırasında boğa mumyalanır, Sakkara'daki galeride bulunan granit bir lahite gömülürdü.

Üstte: Apis Boğası kültünün bronz tasviri.

İKİ DÜNYANIN HÜKÜMDARLARI

FİRAVUN HEM ESKİ MISIR'IN KRALI, HEM DE ÖBÜR DÜNYADA İNSANLARLA TANRILAR ARASINDA BİR ARACIYDI. BAŞLICA GÖREVLERİ ARASINDA KOZMİK DÜZENİ SAĞLAMAK DA VARDI.

Antik Mısır'ın kralları olan firavunlar, hem tüm insanlar arasında öncelikliydiler, hem de ilahi güçler ile öteki dünya arasında birer aracıydılar. Firavun seçilmiş kişiydi; tanrı ve tanrıçaların yanında insan toplumunun temsilcisiydi. Adının tanıklık ettiği, kendine ait bir kişiliği vardı. Öte yandan, atalarıyla ortak bir "öteki dünya kaderi"ni de taşıyordu. Bu kader, mitlere göre bir yıldız olmayı, göklerdeki sandalıyla güneşe ulaşmayı ya da yeraltı dünyasının hükümdarı Osiris'e dönüşmeyi içeriyordu. Firavun yeryüzünde, Osiris'in oğlu Tanrı Horus ile özdeşleşiyordu. Görevi her zaman pusuda bekleyen kaosa karşı evrensel düzeni, yani Maat'ı sürdürmekti. Ayrıca savaşta kazanmak, kıtlıkları önlemek, Nil Nehri'nin taşmasını engellemek, felaketleri dindirmek gibi görevleri de vardı.

Hükümdar tüm sivil ve dini otoritenin kaynağıydı. Memurlar ve rahipler onun temsilcileriydi ve hiç kimse hükümdarın yararına olmadıkça tapınaklardaki tanrı heykelleriyle irtibat kuramazdı. Firavun, insanlarla tanrılar arasındaki tek aracıydı. Kendisi ya da temsilcileri aracılığıyla, tapınaklardaki tanrılara dünyanın kalıcılığını temin etmek üzere evrensel düzen Maat'ı tasvir eden heykeller adayarak ruhsal bir besin de sunmuş oluyordu. Bir tapınağın kurulması, birkaç ilahi gücün yardımıyla hareket eden firavunun ayrıcalığındaydı. Yıldızların yönlendirdiği firavun, Tanrıça Seshat ile birlikte Nun'un simgesi yeraltı su tabakasına ulaşılana kadar kazılan temeli belirlemek için karşılıklı kazıklar arasındaki ipi geriyordu. Yine firavun, dört ana yöne dört ana tuğlayı yerleştiriyor ve temeli kumla kapatıyordu. Son olarak, hükümdar yapının köşelerine, tapınağa sunulan değerli objeleri ve ritüel nesnelerini gömüyordu.

Eski Krallık Dönemi'nde (MÖ 2700-2195) piramitler, hükümdarların faydalandığı mutlak ibadetin somut bir kanıtı olmuştur. Yazılı en eski dini metin olarak kabul edilen Piramit Metinleri'nin 486'ncısında şöyle denir: *"Henüz gökyüzünün ve yeryüzünde hiçbir şeyin, aynı zamanda düzensizliğin de olmadığı bir zamanda, Firavun Nun'daki dünyaya bırakılmıştır."*

Daha sonraki dönemlerin firavunları, ilahi görünümlerinin yanı sıra insanca davranışlar da göstererek, halkın ihtiyaçlar nedeniyle endişelenmesini önlemeye çalışırlar. Resmi yazılarda kral 'hiç uyumayan, ülkesi için sürekli

Tutankamon hazinesine ait mücevher kutusu süslemesinde, Firavun'un çölde ava giden bir betimi görülmektedir.

Altta: Firavunu, ayaklarına kapanan düşmanını elindeki asasıyla öldürmek üzereyken gösteren bir betim.

III. Amenofis'in mezar taşının kabartmasındaki bir sahnede, firavun savaş arabasını sürerken betimlenmiştir.

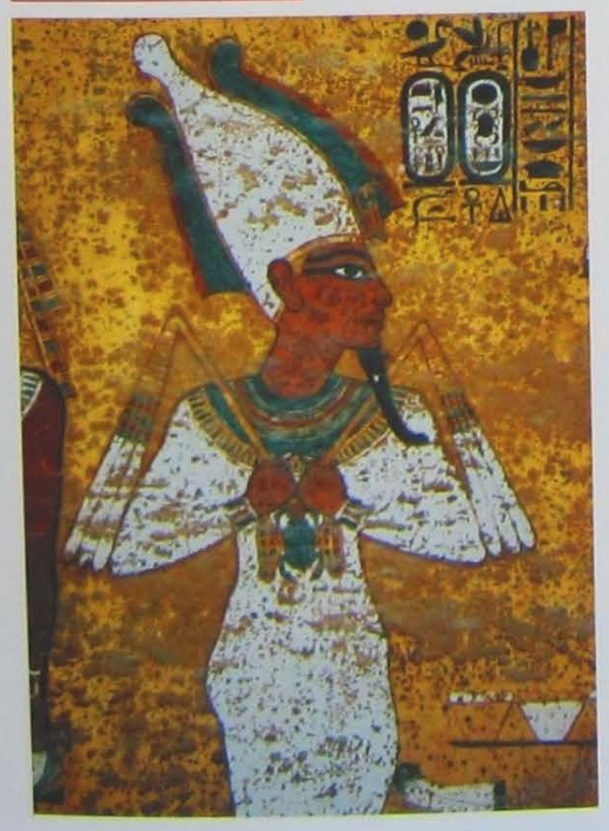

Altta: Osiris görünümündeki Tutankhamon betimi.

endişelenen kişi' olarak tasvir edilmektedir. Yeni Krallık Dönemi'ne gelindiğinde, firavunun doğuşuna efsaneler karışmaya başlar: Tanrı Amon, firavunun görünümü alır; gelecek kralının doğumu için kraliçeyle birleşir; geleceğin kralına doğumunda ilahi doğasına gönderme yapan isimler verilir; o da ilahi inek Tanrıça Hathor tarafından emzirilecektir... Örneğin, Thutmosis "onu doğuran Thot'tur", Ramses "onu doğuran Ra'dır" anlamına gelmektedir.

KRALLIK SİMGELERİ

Eski Krallık'ta firavun tek bir giysi giyerdi. Etek benzeri bu giysinin *(schenti)* beline, gücü temsil eden bir boğa kuyruğu takılıyordu. Özel günlerde ise, firavun kısa ve vücudu saran beyaz deri bir giysiyle görülürdü. Ancak Yeni Krallık Dönemi'nde resmi kıyafet daha şık hale geldi. Bu dönemde etek uzadı ve göğüs kısmı şeffaf keten bir gömlekle örtüldü. Kral ayaklarına, bizim kumsalda giydiğimize benzer sandaletler giyiyordu. Yine de krallık kimliğiyle ilgili en somut simgenin taç olduğunu söylemek gerekir. Taçlar başlangıçta iki çeşittir. Yukarı Mısır'ın tacı uzun ve beyazdır. Büyük ihtimalle deriden yapılıyordu ve arkası şişkindi. Aşağı Mısır'ın tacı ise kırmızı, düz, arka tarafı uzatılmış şekildedir ve büyük saç lülesi ile süslenir. Zamanla birleştirilen bu iki taç, iki ülkenin birliğinin de simgesidir. Yeni Krallık'ta, mavi renkli ve miğfere benzer, metal plakalarıyla deriden yapılmış üçüncü bir taç daha ortaya çıkar. Firavun kimi zaman taç yerine, omuzlarına düşen ve *nemes* denilen kumaş bir başlık da kullanmaktadır. Taç ve nemes, mutlaka alında krallığın sembolü olan bir kobra ile süslenmiştir.

Krallığın gücünün en önemli diğer iki simgesi, kıvrımlı baston ya da çoban asası ve asıl işlevi hala belirlenemeyen kırbaçtır. Krallık giysisinin sadece aksesuar olduğunu düşünmek yanlış olur. Giysiler, kralın görevinin gerektirdiği şekildedir ve toplum içine tanınmayacak şekilde çıkması kabul edilemez. Kral gerçekte olduğu gibi değil, ideal şekilde tasvir edilmiştir. Örneğin, krallığının sonunda artık 80 yaşında olan II. Ramses'in (MÖ 1279-1213), genç bir görünümle tasvir edilmiş olması bu nedenle şaşırtıcı değildir.

TÖREN KURALLARI

Firavunun tüm günü en ufak detayına kadar programlanmıştır. Antik Yunan yazar Sicilyalı Diodoros'un (MÖ 1. yüzyıl) anlattığı gibi, hükümdar sabah erken kalkardı ve etrafı hemen emrine amade saray çalışanlarıyla çevrilirdi. Banyosunu yapıp, giysilerini giyer ve güç simgelerini kuşanırdı. Tapınağa bir kurban adar, başrahibi dinler, resmi görüşmelerini

Mitler ve Efsaneler

SED FESTİVALİ

Hüküm sürmekte olan firavun için yapılan bir kutlama töreni olan Sed Festivali, her firavun için en önemli törendi. Bu festival, çok eskiden beri var olan "Yaşlanmış kralın geleneksel olarak öldürülmesi ve yerine daha genç birinin getirilmesi" töreninin yerine geçmiştir. Dolayısıyla festivalin, öteki dünyadaki gibi yeryüzündeki hükümdarlığı da yenileme gibi bir görevi vardı. Birkaç istisna haricinde, bir firavun ilk kutlamasını, tahta çıkışının 30'uncu yılında yapardı. İlk kutlamadan sonra bu ritüel her üç ya da dört senede bir tekrarlanabilirdi. Uzun ömürlü II. Ramses, 67 yıllık krallık yaşamında 14 Sed festivali kutlamıştır. Törenin doruk noktası, yaşlı hükümdarı temsil eden bir firavun heykelinin gömülmesi ve tanrıların önünde yapılan gençleşme göstergesi sayılan koşma yarışıydı. Tören, daha sonra taç giydirme töreninin tekrarlanmasıyla devam ederdi.

Sağda: Teb'deki 1. Seti'nin mezarından bir sahne. Tanrıça Hathor kendi kolyesini firavuna sunmakta.

yapar ve mahkemedeki görevini yerine getirirdi. Geziler, okla yapılan avlar ve spor gibi çeşitli eğlencelerle de firavunların görevleri hafifletilirdi. Mısır kaynaklarında, hükümdarın fiziksel kişiliğini saran sihirli bir yüzükten de bahsedilmektedir.

Gize mezarındaki kazılı metinlerde Rahip Ravr, Neferirkare'nin (MÖ 2490-2480) ona tören asasıyla vurmasıyla yaşadığı korkuyu anlatır. Buna göre kral, rahibin cezalandırılmasını önlemek için bu olayın isteyerek olmadığını belirtmek zorunda kalmıştır. Hükümdara sadece yeri öpmek için diz çökmüş şekilde yaklaşılabilirdi. Firavundan hiçbir zaman ismiyle bahsedilmezdi, ona "majesteleri" denilirdi. Firavunun ölüm haberi duyurulurken bile bu saygı dolu ifadeler değişmiyordu: *"Şahin gökyüzüne uçtu..."*

FİRAVUNUN ÇOCUKLARI

Her hükümdarın ilk görevlerinden biri kendisine varis edinmekti. Bu yüzden kralın, bir kadın ile resmi bir evliliği olurdu. İlke olarak kraliyet soyundan gelen bir kız kardeş ya da üvey bir kız kardeş ile yapılırdı bu evlilik. Ancak kralın etrafında, hareminde yaşayan ve krala çok sayıda çocuk veren ikincil ve nikahsız eşleri de vardı. Çocuk ölümü çok fazlaydı. Ayrıcalıklı varisler, kralın resmi eşinin çocuklarıydı, diğer eşlerin çocukları sonra gelirdi. Eğer kralın sadece kız çocukları olursa, damatlar resmi varisler olarak kabul edilirdi.

Hangi çocuğun kral olacağı kesin olarak bilinmediği için tüm prensler aynı şekilde eğitilirdi. Firavunların çocukları, yabancı prenslerin çocuklarıyla ve geleceğin kralının tüm hayatı boyunca sürdüreceği arkadaşlık ilişkilerini güçlendirdiği geleceğin memurlarıyla saray okuluna devam ederlerdi. Genç prens burada her şeyden önce okumayı ve yazmayı öğrenirdi. Genellikle yüzme, ok-yay kullanma ve savaşa ilişkin tüm sanatları içeren spor eğitimleri de önemliydi. Bu sportif çalışmalarla, prensler güçlü ve yenilmez savaşçılara dönüşüyordu. II. Amenofis'in (MÖ 1424-1398) o kadar güçlü bir kolu vardı ki, ne askerler ne de yabancı ülkelerin kralları arasında kimse onun ağır silahlarını taşıyamazdı, onun yayını geremezdi. Gerçekten de, mumyası üzerinde yapılan analizler, II. Amenofis'in olağanüstü fiziksel gücünü doğrulamaktadır.

Memfis'in batısındaki çölde, büyük piramitlere yakın bir yerde yapılan at yarışları da firavunların ilgi alanı içindeydi. IV. Thutmosis (MÖ 1397-1387) prens olarak çölde ava gitmeyi ve Gize'nin büyük sfenksi yakınlarındaki bakır kaplı nişan tahtalarında okla alıştırma yapmayı seviyordu.

Bir gün Sfenks'in ayakları arasında uyuyakalan IV. Thutmosis, rüyasında Sfenks ile konuştuğunu ve onu yutmaya çalışan kumların arasından çıkarılmasını emrettiğini görmüştü. Thutmosis, bu emre itaat ederek, ayaklarının arasına prensin rahat hayatını anlatan bir yazıt da bırakarak Sfenks'i restore ettirmişti.

Sarayda bir kralın hayatı görkemli olmalıydı. Akhenaton (MÖ 1348-1328), yeni El Amarna Sarayı'nı o kadar çok seviyordu ki neredeyse oradan hiç çıkmıyordu. Kendisini etrafında karısı ve çocuklarıyla, bir ziyafet anında ya da eşi Nefertiti'yi şifalı ot suyu sunarken tasvir ettirirdi. Delta'nın yeni başkenti Pi-Ramses'te, II. Ramses üzerine yazılan birçok metinde sözü geçen bir çeşit cennette yaşardı.

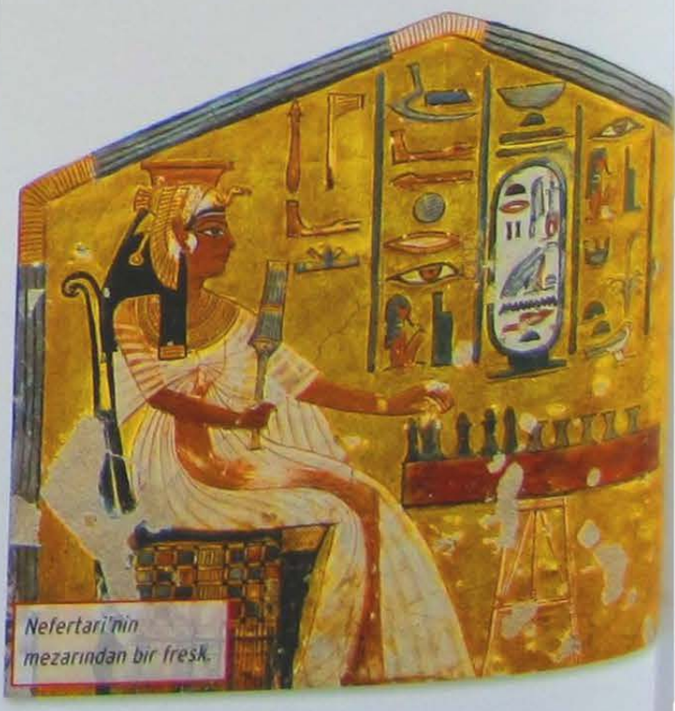

Nefertari'nin mezarından bir fresk.

Rituëller ve Gelenekler

KRALIN ÜNVANLARI

Taç giydirme anında kral beş ayrı isim alırdı. İşte III. Amenemhat'ın ünvanları:

- Horus; firavunu şahin tanrı ile özdeşleştirir.
- İki Efendi; kuzeyin ve güneyin hanedanlık tanrıçaları Nekhbet ve Uto'nun korumasını sağlar.
- Altın Horus; güneşten yanan gökyüzünde uçan tanrı Horus ile ilişkilendirir.
- Taç Giyme ismi; doğuştan aynı adı alan hükümdarları ayırt eder.
- Doğum ismi; Güneş tanrısı Ra ile doğrudan bağlantısını kurar.

Bu isimlerden son ikisi, tabanı boğumlu oval bir yüzük olan resimli kabartma üzerine kazınırdı.

I. Seti kabartması. Üzerinde firavunun tam adı yazmaktadır.

Üzerinde firavunun tüm unvanlarının yazılı olduğu III. Amenemhat kabartması.

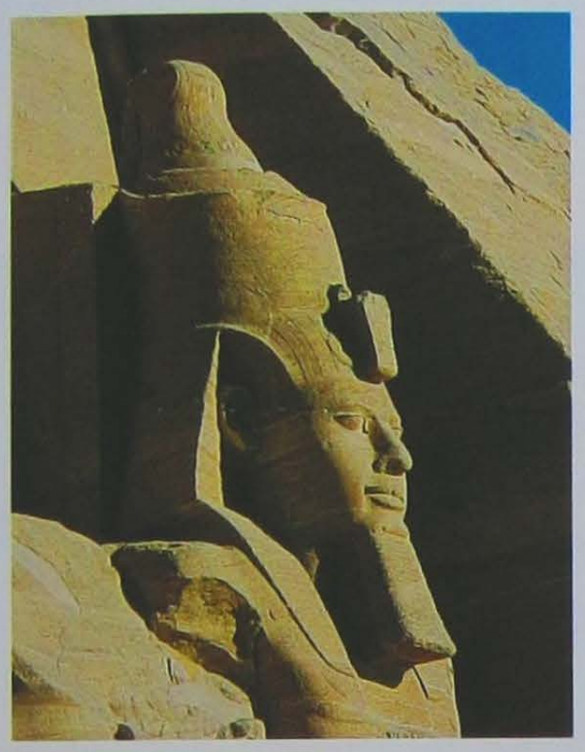

Büyük Ebu Simbel Tapınağı'nın cephesindeki II. Ramses betimi.

Altta: Akhenaton ve eşi Nefertiti'yi tasvir eden heykel.

Her gün ziyafet verilirdi ve bal tadında şaraplarla coşulurdu. Ramses uzun krallığı boyunca beş kraliyet evliliği yapmış, eşlerinden ve kadınlardan yüz altmış iki oğlu olmuştu. Her yeni evliliği seve seve kabul eden bir kişiliğe sahipti. Hitit Kralı Hattuşili ona kızlarından birini gönderdiği zaman, Filistin'de "büyük zaferlere imza atan Ramses" adını verdiği bir yapı inşa ettirmiş ve erzakla doldurmuştu. Orada yeni eşini beklemek ve ona Pi-Ramses'te coşkulu bir kalabalıkla eşlik etmek üzere bu kaleye taşındığı anlatılmaktadır.

Mısır'ın anıtları üzerine yazdığı kitapta Rosellini'nin kullandığı çizimlerden biri.

Birçok eşin, nikahsız eşlerin ve prenslerin bir arada yaşaması, resmi kaynaklarda nadiren dile getirilen problemlere neden olabilirdi. Ve aslında, bir sorun çıktığında, bu kalabalık ortamın bir firavun için korkunç olduğu anlaşılmaktadır.
III. Ramses'in krallığının sonlarına doğru (MÖ 1185-1153), Taia isimli eşi, oğluna tahtı garantilemek için hükümdarı öldürmek üzere sarayın baş hizmetlisi ile anlaşmıştı. Birçok memur ve haremin kadınları da bu komployа katıldılar. Ancak içlerinden biri konuşunca suikast engellendi. Suçlulardan bazılarının burnu ve kulakları kesildi. Diğerlerinin akıbeti ise çok daha çok daha acı verici ve kesin olmuştu. Torino'daki Mısır Müzesi'nde saklanan dava belgelerinde yazıldığı şekliyle söyleyecek olursak: *"Onları kendi hallerine bıraktık. Yalnız öldüler."*

KADIN KRALLAR

Krallığın ataerkil yapısına rağmen istisnalar olabiliyordu. Mesela, bir kraliçe hala küçük olan oğlunun adına yönetimi üstlenebiliyordu.
Bu durum ilk kez, I. Hanedanlıkta, Den büyüyene ve hükümdarlar gibi çift mezar yapısı inşa ettirene kadar krallığı yöneten Merneith ile görülmüştür. Fakat Horus unvanını alamadığı için gerçek bir firavun olarak kabul edilmemiştir.

Kraliçe Nefertari'nin lahdinden detay.

Mısır tarihinde sadece üç ya da dört kraliçe Horus adını almaya cesaret etmiştir: Orta Krallık Dönemi'nde Sobekneferu, XVIII. Hanedanlıktan Hatşepsut ve XIX. Hanedanlık sonundaki Tauseret. Eski Krallık'ın sonunda firavun olduğu düşünülen Nitokris'in durumu ise belirsizdir.

Sobekneferu, erkek varislerin yokluğundan dolayı ağabeyi IV. Amenemhat'ın yerine geçti ve kendini kadın Horus olarak tanımlayarak kadın kimliğini gizlemedi. Başlangıçta ülkeyi, oğlu III. Thutmosis'in adına yöneten Hatşepsut da kadın olduğunu gizlemeyenlerdendir. Fakat hükümdarlığının yirminci yılında oğluna krallığı vermeyi reddetti ve onu yardımcı yönetici yaptı. Çeşitli heykellerinde ve tasvirlerinde yavaş bir süreçle erkeksi özellikler edinmişir. Batı Teb'deki Deyr el-Bahri'de, mimarına ve belki de aşığı Senmuta'ya en güzel mezar tapınağını inşa ettirmişti. Tauseret ise oğlu Siptah'ın ölümüyle ülkeyi firavun gibi yönetmeye başlamıştır.

TARİHTEKİ EN BÜYÜK YERALTI MEZARLIĞI

Milattan Önce 2680 ile 1660 yılları arasında firavunlar, kendileri için Memfis'in batısındaki çölde piramit şeklinde mezarlar yaptırırlardı. Muhtemelen boş alan ihtiyacı, görünürlük ve yüzyıllar içerisinde değişen yönetim semtlerine yakınlık, Mısır'ın ve dünyanın en büyük yeralti mezarlığının dev boyutlarını belirlemiştir. Bugün batı Memfis'deki çölde, kuzeyden güneye 30 kilometre boyunca yayılan, Gize, Abusir, Sakkara, Dahşur'u da kapsayan, krala ve başkalarına ait mezarların bulunduğu bölgeyi Büyük Memfis Yeraltı Mezarlığı diye tanımlamak mümkündür. Her küçük yeraltı mezarlığının en az, büyük boyutlarda bir piramitten oluştuğunu belirtmek gerekir.

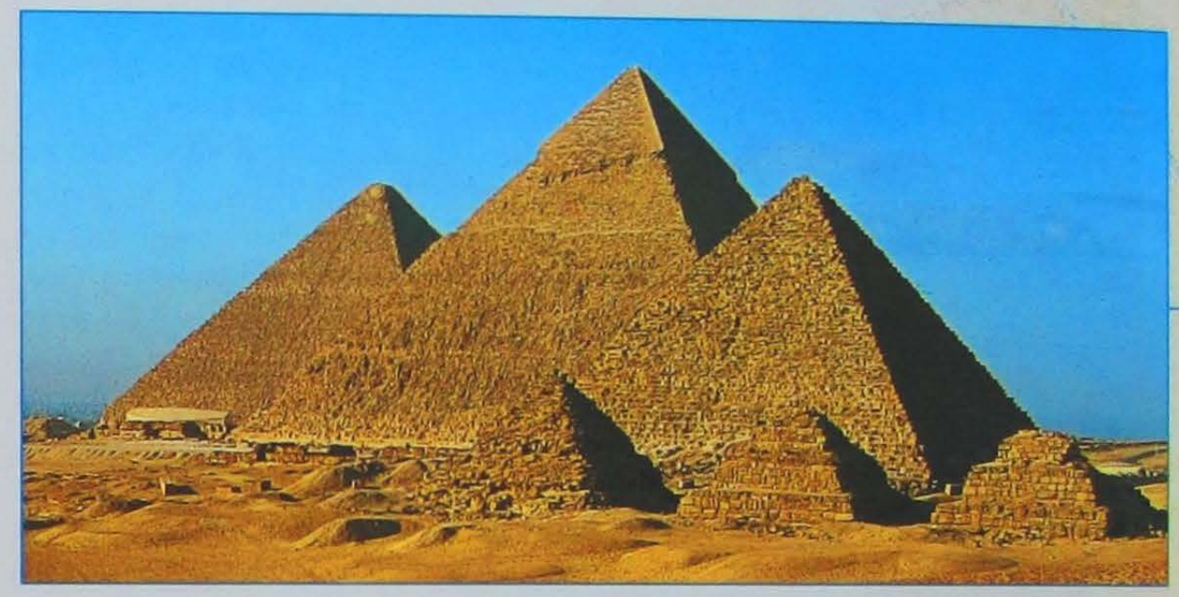

Kronoji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ yaklaşık 3150	Memfis, Menes tarafından kurulur.
MÖ yaklaşık 3150-2700	Sakkara'da ilk iki hanedanlığın mezarları inşa edilir.
MÖ yaklaşık 2680	Zoser, Sakkara'da ilk piramidin inşasına başlar.
MÖ yaklaşık 2700-2195	Antik Krallık: Başkent Memfis'tir. Piramitlerin yeraltı mezarlığı Ebu Ravaş'tan Maidum'a kadar uzanır.
MÖ yaklaşık 2064-1797	Orta Krallık: Hükümdarlar piramitlerini Sakkara'nın güneyine inşa ettirirler; Dahşur, el-Lisht, el-Lahun, Hawara... I. Amenemhat başkenti İcı-taui'ye taşır.
MÖ yaklaşık 1660-1543	Hiksoslar Aşağı Mısır'dan Memfis'e kadar hükmetmektedir.
MÖ yaklaşık 1543-1078	Yeni Krallık: Başkent Teb'e taşınır, Memfis ikinci başkent olarak kalır.
MÖ yaklaşık 747-716	Memfis'i antik görkeme taşımak isteyen Etiyopyalı Kral Piankhi hüküm sürer.
MÖ yaklaşık 664-525	XXVI Saite Hanedanlığı: Başkent Sais'tir, fakat kral Apries Memfis'de büyük bir saray inşa ettirir; burası bağımsız Mısır'ın yeniden doğuşunun son manevi merkezi olacaktır.
MÖ yaklaşık 304-30	Son dönem Mısır kültürünün merkezi İskenderiye'ye taşınır.

Dahşur
Başlıca buluntular:
Keops'un babası Snefru tarafından inşa ettirilen, neredeyse hiç zarar görmemiş iki piramit (MÖ 2630-2609).
Orta Krallık Dönemi'nin II. Amenemhat, III. Sesostris ve III. Amenemhat tarafından inşa ettirilen piramit kalıntıları (MÖ 2064-1797).
Sağda: Kral Hor'un ahşap *ka* heykeli

Dahşur'da bulunan ve adını dış cephede kullanılan kırmızı kalkerden alan, 104 metre yüksekliğindeki Kırmızı Piramit.

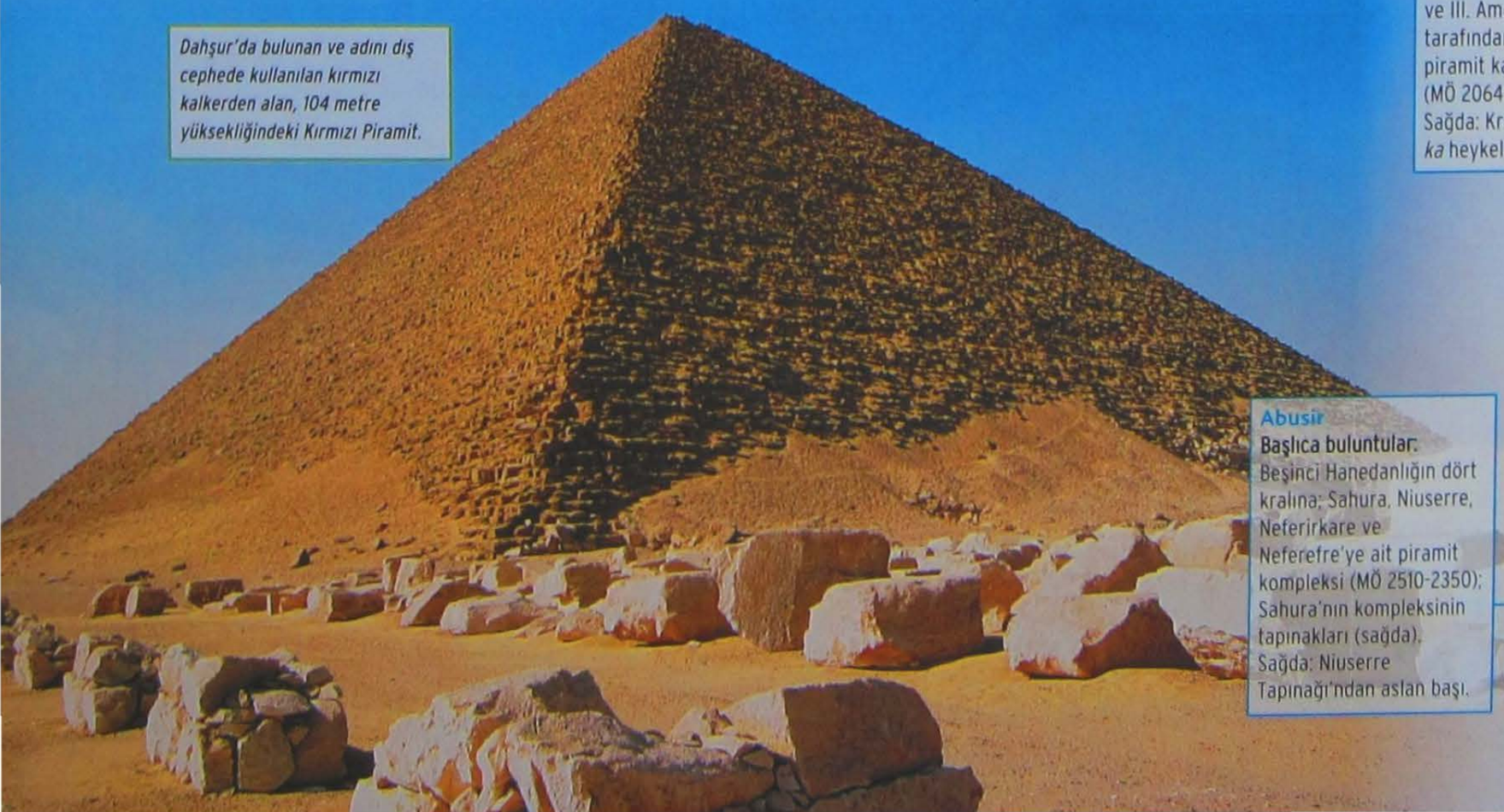

Abusir
Başlıca buluntular:
Beşinci Hanedanlığın dört kralına; Sahura, Niuserre, Neferirkare ve Neferefre'ye ait piramit kompleksi (MÖ 2510-2350); Sahura'nın kompleksinin tapınakları (sağda).
Sağda: Niuserre Tapınağı'ndan aslan başı.

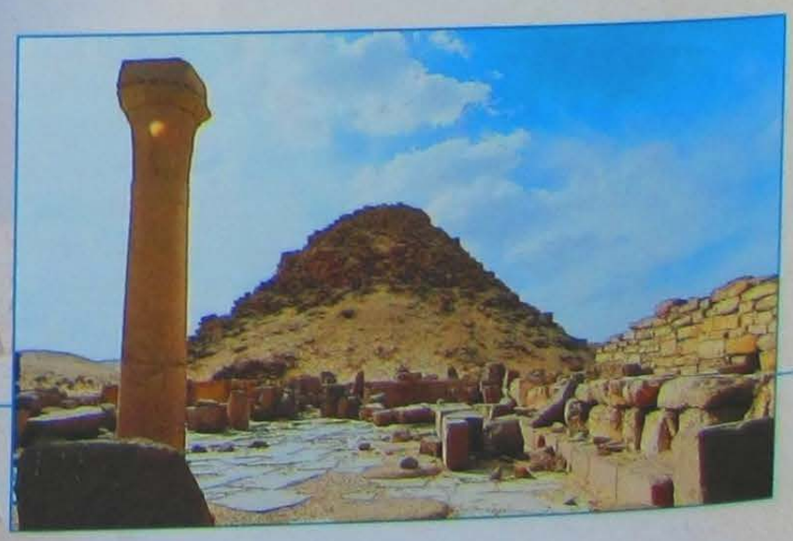

Gize
Başlıca buluntular:
Yapı toplulukları ve piramitleriyle Keops, Kefren ve Mikerinos piramitleri, son zamanlarda gün ışığına çıkarılan işçilerin mezarlarından başka IV. Hanedanlığa ait devlet adamlarının yüzlerce mastabalarıyla, yeraltı mezarlığının girişindeki büyük sfenks (MÖ 2630-2510).

Ebu Ravaş
Başlıca buluntular:
Memfis yeraltı mezarlığının en kuzeyinde yer alan ve Mısır tarihinin başlangıcına uzanan nekropol. Keops'un oğlu ve varisi Gedefra'nın tamamlanmamış piramidi (MÖ 2580-2570).
Solda: Fildişinden yapılmış bir kadın heykeli.

Maidum
Başlıca buluntular:
Maidum Piramidi: III. Hanedanlık Dönemi'nde basamaklı piramit olarak başlatılmış ve olasılıkla Snefru (MÖ 2630-2609) tarafından düz cepheli piramitlere dönüştürülmüştür.
Sağda: Piramidin kaz figürlü süslemelerinden detay.

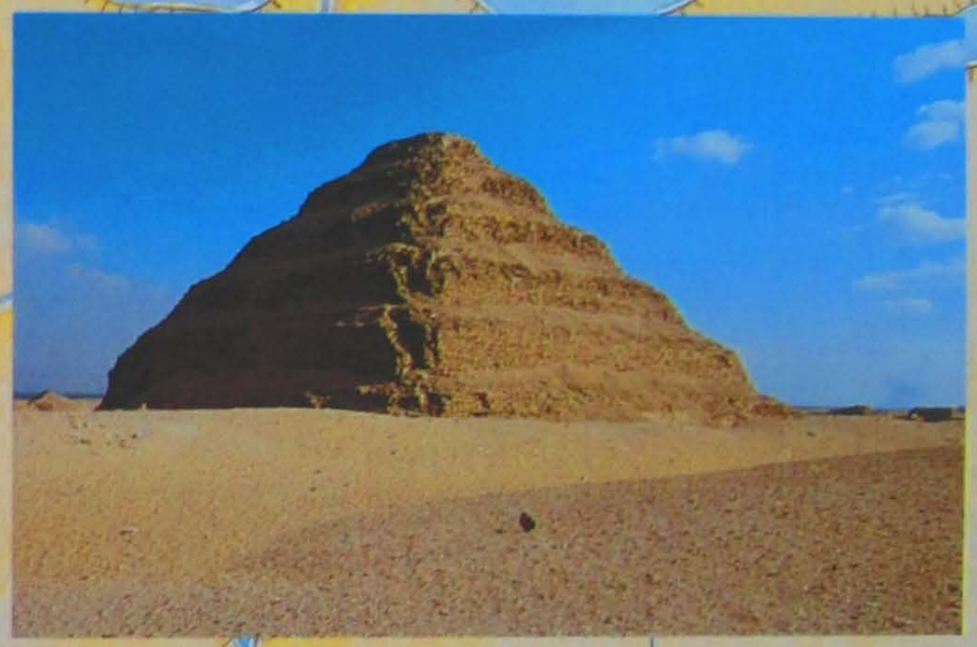

Ebu Cirab
Başlıca buluntular:
Beşinci Hanedanlığın kralı tarafından inşa ettirilen güneşe adanmış iki tapınak (MÖ 2510-2350).

Zavyet el-Aryan
Başlıca buluntular:
Tamamlanmamış iki krallık piramidinin kalıntıları; birincisi III. Hanedanlık Dönemi'nde basamaklı piramit olarak başlatılmıştır (MÖ 2700-2630), ikincisi ise IV. Hanedanlığa aittir (MÖ 2630-2510).

Sakkara
Başlıca buluntular:
İlk iki hanedanlığın yeraltı mezarlığı, Zoser'in piramit kompleksi, V. ve VI. Hanedanlığın özel mezarları, Userkaf'ın ve Teti'nin piramidi, Maya ve Horemhed'in mezarlarıyla Yeni Krallık Dönemi mezarlığı, Shepseskaf'ın mezarı, hepsinin altıncı hanedanlığa mensup olduğu I. Pepi, Merenra ve II. Pepi'nin piramitleri.
Üstte: Zoser'in basamaklı piramidi. Solda: Tanrıça Isis'i tasvir eden heykel.

Ebu Ravaş
Dahşur
Gize
Maidum
Zavyet el-Aryan
Ebu Cirab
Abusir
Sakkara

BİR BİLİM DOĞUYOR

MISIR'A VE BİNLERCE YILLIK KÜLTÜRÜNE DUYULAN İLGİNİN AVRUPA'YA YAYILMASI, 16. YÜZYILDA KLASİK ESERLERİN OKUNMASI VE HİYEROGLİFLERLE KAPLI ANITLARIN KEŞFİYLE BAŞLAR. MISIR BİLİMİ, ÖNCELERİ SADECE BİR TUTKUDUR...

Daha 1600'lü yıllarda bile, hiyerogliflerin karmaşık sembollerine dair gizemli ve fantastik yorumların yapıldığı pek çok kitap yazılmıştı. Mısır ile ilgili kitaplar arasında matematik, fizik ve doğu dilleri profesörü olan Athanasius Kircher'in (1602-1680) eserleri özellikle hatırlanmaya değerdir. 1600'lerin sonunda Mısır'a ve antik eserlerine duyulan ilgi ve merak, Avrupa'daki kültür çevrelerine yayılmıştı. Ülkenin bilimsel anlamda keşfinin öncüsü ise, Napoléon Bonaparte oldu. Bonaparte, 1789'da Mısır'a düzenleyeceği seferde, askerlerin yanına bir araştırma grubunun da katılmasını istemişti. 167 bilim adamı ve sanatçıdan oluşan bu grup, aralarında Rosetta Taşı'nın da bulunduğu pek çok antik Mısır eserini topladılar. Fransızlar tarafından yürütülen bu çalışma, eserlerin düzenlenmesi ve buluntuların yayına hazırlanmasıyla devam etti. Bulguların tümü, 1809-1822 yılları arasında yayımlanan, *Description de l'Egypte* - Mısır Tasvirleri isimli dokuz cilt ve birçoğu renkli 11 resimli taşbaskıdan oluşan önemli bir eserde toplandı.

Söz konusu eser, daha sonraki çalışmalara ışık tutacak önemli bir araştırma olmuştur. Özellikle betimler, yok olan ya da ağır hasar gören yerlerin ve anıtların tek ve en önemli kanıtları olmakla oldukça değerlidirler.

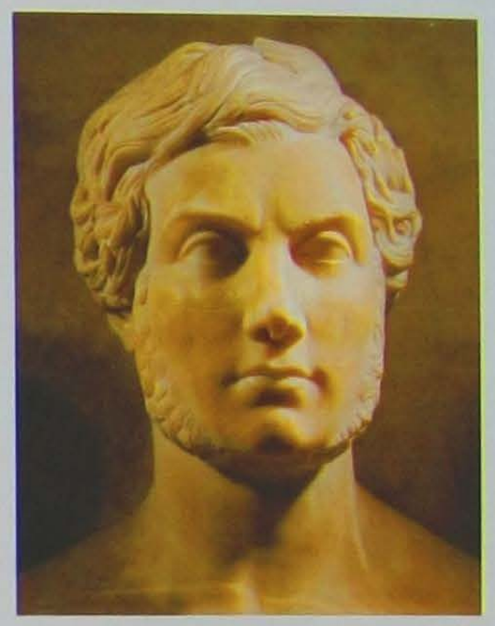

Üstte: Jean François Champollion'un mermer büstü.

Altta: G. Angelelli imzalı Champollion ve Roselli'nin Mısır'a seferi konulu tablo.

KONSOLOSLAR DÖNEMİ

1803-1849 yıllarındaki Muhammed Ali hükümeti zamanında, Mısır Avrupa'ya açıldı ve uzun bir modernleşme

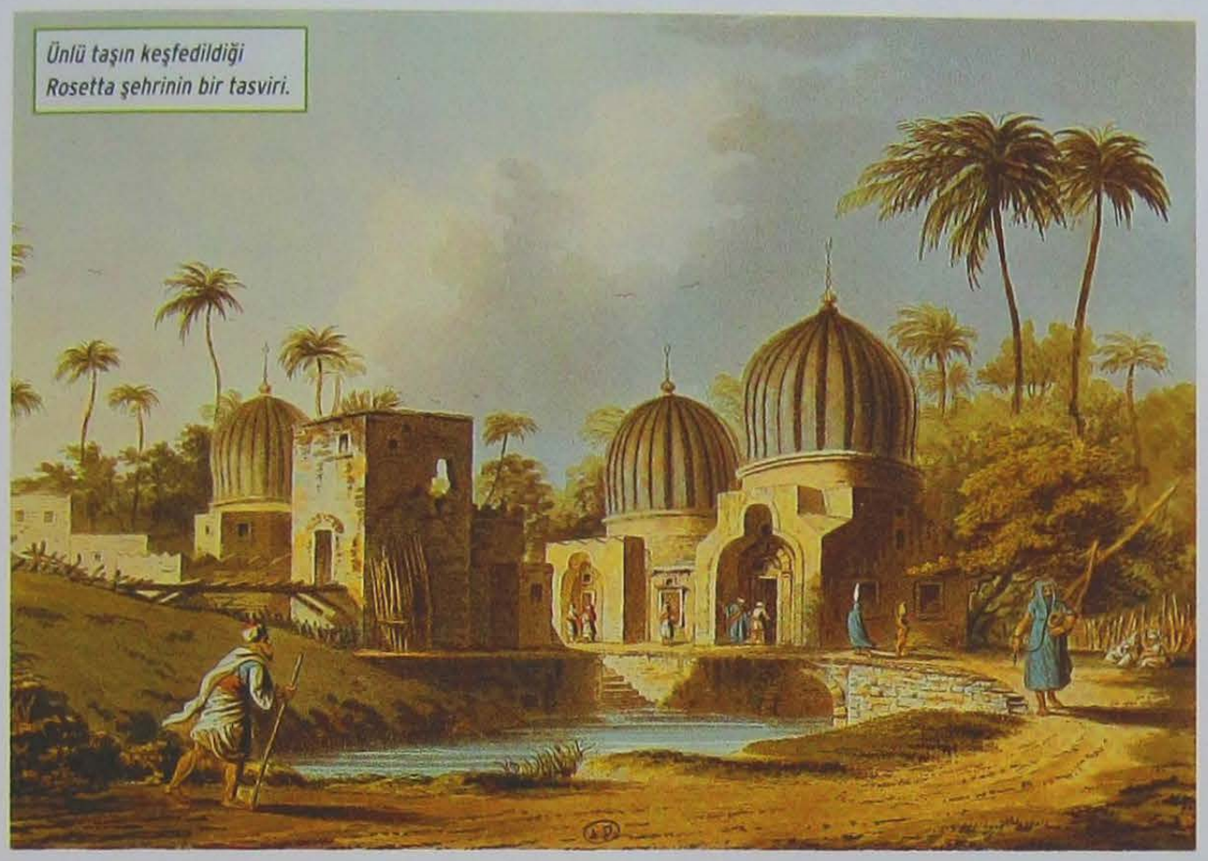

Ünlü taşın keşfedildiği Rosetta şehrinin bir tasviri.

Kanıtlar - Belgeler

ROSETTA TAŞI

Napoleon Bonaparte'ın Mısır'a sefer düzenlediği süre boyunca gerçekleştirilen keşiflerin en önemlilerinden biri de Rosetta Taşı'nın bulunmasıdır. Bu taş sıradan yazıtlı bir taş gibi görünse de, üzerindeki iki ayrı dilde ve üç ayrı alfabe ile (hiyeroglif, demotik ve Eski Yunanca) yazılmış metin, arkeolojinin en önemli buluşlarından biri olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Fransız bir görevli tarafından bulunduğu andan itibaren hiyerogliflerin okunabilmesi adına çok önemli bir eser olduğu anlaşılmış ve aidiyeti konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Sonuçta, Napoleon'un 1801'de yenilmesinin ardından imzalanan İskenderiye Antlaşması uyarınca, diğer eserlerle birlikte bu taş da İngilizlere teslim edilmiştir. Rosetta Taşı 1802'den beri Londra'daki British Museum'da sergilenmektedir.

Sağda: Rosetta Taşı'nda üç yazı şekli görülmektedir: Eski Yunanca, demotik, hiyeroglif.

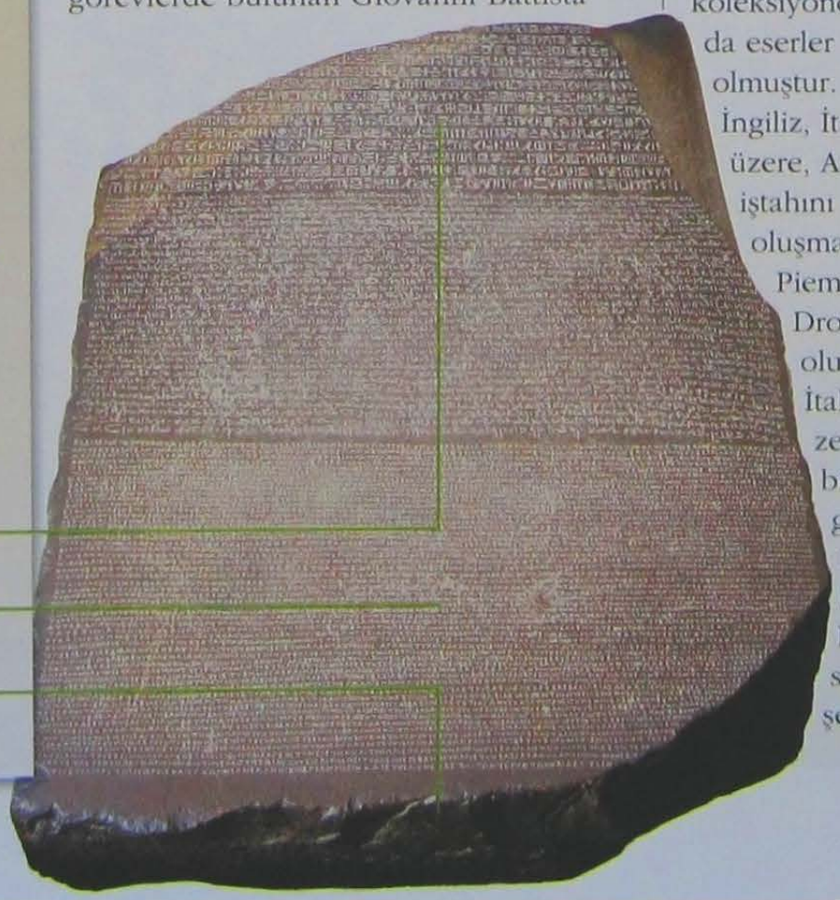

sürecine girdi. Mısır Bilim tarihi için bu, Konsoloslar Dönemi olarak bilinen önemli bir evredir.

Mısır'da yaşayan Avrupalılar ve özellikle Bernardino Drovetti gibi Fransızlar ile Henry Salt gibi İngilizler, kazı ve dev heykellerin taşınmasını organize eden görevlilerden faydalanarak geniş bir antik eser pazarı kurdular. Salt'ın çalışma arkadaşları arasında, gönüllü olarak askere giden, Gize'deki Kefren Piramidi'nin ve Ebu Simbel'deki II. Ramses Tapınağı'nın açılması gibi görevlerde bulunan Giovanni Battista

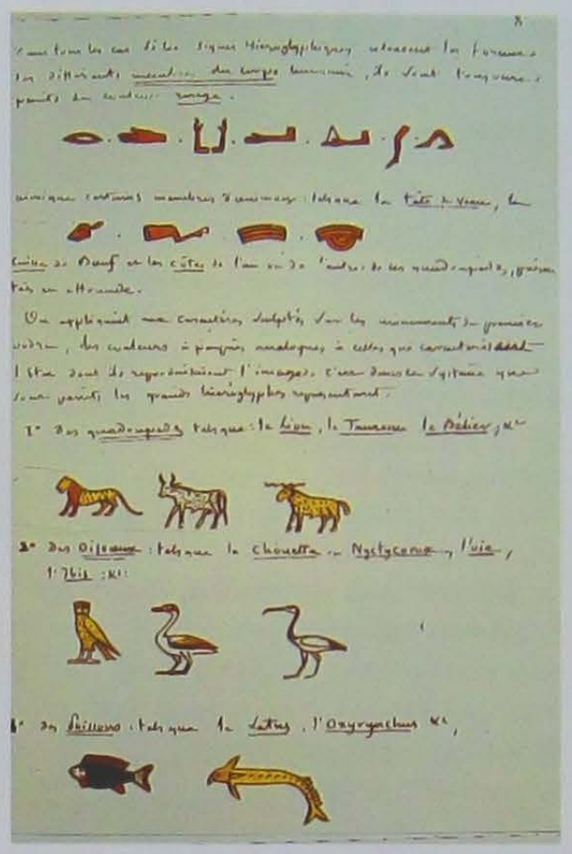

Belzoni (1778-1823) de vardı. Bu koleksiyonculuğun temelinde arkeolojik bir meraktan çok, eşsiz parçaları ve sanat eserlerini sergilemek üzere toplamak yatıyordu. Bu yüzden büyük bir özensizlikle bulundukları ortamdan çıkarılan eserlerin nereden geldiği bilinmemektedir.

Mezar odası buluntuları gibi grup eserlerin çoğu dağıtılmıştır. Eserler tek parça olarak gelişigüzel satılmış, ait oldukları bütünden ayrılarak arkeolojik bağlantılarına zarar verilmiştir. Diğer koleksiyoncularla yapılan değiştokuşlarla da eserler başka koleksiyonlara dahil olmuştur. Bu tip parçalar Fransız, İngiliz, İtalyan müzeleri başta olmak üzere, Avrupa'nın pek çok müzesinin iştahını kabartan koleksiyonlar oluşmasının yolunu açmıştır.

Piemonteli Bernardino Drovetti'nin, Mısır eserlerinden oluşan üç büyük koleksiyonu İtalyan, Alman ve Fransız zenginlere satması bunun tipik bir örneğidir. Böylece günümüzde Torino'da, Berlin'de ve Fransa'da bulunan müzeler göz kamaştıran Mısır eserlerine sahip olmuşlardır. Benzer şekilde, Henry Salt da topladığı eserlerden oluşan üç koleksiyondan ilkini British Museum'a, ikincisini Fransa Kralı'na, üçüncüsünü ise Sotheby's Müzayede Evi'ne satmıştır.

Bilim Tarihi

MISIR BİLİMİN DOĞUŞU

Mısır Biliminin doğuşu için bir tarih vermek gerekirse, Jean François Champollion'un *L'Academie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres*'de, hiyerogliflerin şifresinin çözüldüğüne dair hazırladığı bilimsel incelemelerini sunduğu 22 Eylül 1822 kabul edilebilir. Hiyerogliflerin şifresinin çözülmesiyle, Mısır kültürünün o tarihe kadar olan tüm gizemleri ve sırları birer birer ortaya çıkmaya başlamıştır. Champollion'un keşfinin yarattığı ilgi ve heves, o yıllarda tüm bilim çevrelerinde yankı bulmuştu. Bilim insanları, seyyahlar, ressamlar ve konuya ilgi duyan çok sayıda insan, akın akın bu yeni keşif doğrultusunda Mısır'ın yolunu tuttular. Böylece 20. yüzyılda Mısır, olağanüstü arkeoloji keşiflerinin başkahramanı olarak yer edindi. Buna en iyi örnek, Tutankamon'un mezarının keşfidir.

PROFESYONELLER

Mısır arkeoloji tarihinin bu ilk evresinde, kazılar yağmacı niyetlerle gerçekleştirilmişti, kazıyı yürüten kişinin hiçbir bilimsel amacı yoktu. Araştırmacılar ise henüz alanda çalışma yapmaya gitmiyor, fakat Avrupa'daki antik eserleri araştırıyor ve eserleri müze içerisinde düzenliyorlardı. Ayrıca, satın alma yoluyla müzelere yeni eserler kazandırmak amacıyla, bu araştırmacılar Mısır'a da gönderiliyordu. Mısır Bilimin en önemli isimlerinden biri olan Auguste Mariette (1821-1881) kariyerine Kıptî el yazmalarını satın almak için Mısır'a, Louvre'un elçisi olarak gönderildiğinde başlamıştı. Mariette 1850'de kendisine verilecek el yazmalarını beklerken Yunan tarihçi Strabon'un anlattığı ünlü Memfis'in yapılarını bulmak amacıyla Sakkara'da kazı yapmak üzere harekete geçti. Gerçekten de bir sfenks yolunu, Eski Krallık'a ait çok sayıda mezarlığı, II. Nektanebo'nun tapınağını ve pek çok sanat eserini gün ışığına çıkardıktan sonra, içinde 24 Apis boğasının gömülü

AUGUSTE MARIETTE VE KAHİRE MÜZESİ

Mariette, Sakkara'da yaptığı keşiflerin yanı sıra Mısır'ın antik eserlerinin korunması için de çeşitli girişimlerde bulunmuş ve çalışmalarına bu yönde hız vermişti. Sonuçta, 1858'de, Mısır'daki arkeolojik kazıların yöneticisi olarak atandı ve hükümetten birçok bölgede sistematik kazıların başlayacağına ve acil durumlarda müdahale edileceğine dair ona kolaylık sağlayacak sözler almayı başardı.
Ardından Mısır tarihi açısından çok önemli adımlar atıldı. Yeni koruma yasası ile Mısır kazıları ve antik eser ihracatına düzenlemeler getirildi. Mariette'in Mısır'ın kültürel mirasını korumak için planladığı müze, Kahire'de hayata geçirildi. İlk merkezi Kahire'nin Boulak semtinde olan bu müze, bir denizcilik şirketinin tesisinde 18 Ekim 1863'te açıldı. Mısır'ın arkeolojik mirasını korumaya başlamak için büyük önem taşıyan bu adımlarla izinsiz kazılara, tarihi eser ticaretine ve gelişigüzel dağıtımlara dur deniliyordu.

Devam eden süreçte, Mariette merkezi yönetimden gelen küçük destekle, ancak hızla çok sayıda kazıya girişti. Bu dönem, Mısır Bilimi ve arkeoloji dünyası için hem keşiflerin ve kalıntıların sayısı bakımından, hem de hukuki olarak antik eserlere değer verilmesi açısından çok önemlidir. 1883'te Mısır'ın antik eserleri, toplumun ulusal kültür varlığı ilan edildi. Fransız mimar Marcel Dourgnon'un eseri olan günümüz Kahire Müzesi ise 1902'de açıldığından bu yana, salonlarında 6000'den fazla eseri ziyaretçilerle buluşturuyor ve depolarında yaklaşık aynı sayıda eseri muhafaza ediyor. Auguste Mariette'in, üzerinde bronz bir heykeli bulunan mezarı da Kahire Müzesi'nin bahçesinde yer almaktadır.

Sağda: Tutankamon'un mezar maskesi.
Altta: Kahire'deki Mısır Müzesi'nin girişi.
Sağ altta: II. Ramses'in dev heykeli.

olduğu bir yeraltı tapınağının girişine kadar vardı. Kazı, belirli bir yöntem ve teknikle sürdürülmemişse de, bulunan eserler dağıtılmadan, toplu olarak Paris'e gönderildi.

1800'lerin ikinci yarısından itibaren İtalyan, Fransız ve İngiliz araştırma ekipleri, fonlar ve derneklerle desteklenmiş olarak Mısır topraklarında geniş araştırmalar başlattı. Merkezi Londra olan Egypt Exploration Fund (Mısır Araştırmaları Fonu), Kutsal Kitap'ın anlattığı göç sırasında Musevilerin orada yaşadığını doğrulayabilecek arkeolojik kanıtlar bulmanın peşindeydi. Bu amaçla Nil Deltası'nın doğusunda bulunan kent araştırılmaya başlandı. Bu çalışmayı yürüten arkeologlar E.N. Aville ile stratigrafik yöntemi uygulayan ilk arkeolog olmasından ötürü Mısır arkeolojisinin babası olarak düşünülen M.W. Flinders Petrie idi.

Petrie'nin kazıda yürüttüğü yöntem kesinlikle devrimci niteliktedir ve Mısır antik eserlerine olan yaklaşımı kökten değiştirmiştir. Petrie en basit ve parçalanmış objelerin bile, bir sit alanının tarihi ve kültürel çerçevesini oluşturmak için yararlı olabileceğini düşünüyordu. İngiliz arkeoloğun gerçekleştirdiği bir başka büyük yenilik de, fotoğraflarla ve kazılan alanların planlarıyla donatılmış kazı raporlarının yayımlanmasıdır. Ayrıca ilk kez olarak kentsel kalıntılar kazılmaya ve araştırılmaya başlanmış; öncelikle koleksiyon oluşturmaya yönelik olan eser arama faaliyetleri, tapınak ve mezarlar gibi arkeolojik alanlara yoğunlaştırılmıştır.

ROMA KENDİ TARİHİNİ YAZIYOR

ROMA'NIN KURULUŞUNA DAİR VARSAYIMLAR, ANDREA CARANDINI TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN KAZILARLA YENİ BİR BOYUTA TAŞINMIŞTI. EFSANE YENİDEN ŞEKİLLENİYORDU...

Roma'ya ilişkin ilk arkeolojik araştırmalar ancak 1900'lü yılların eşiğinde başlayabildi. Tarihsel ve filolojik analizlere ve Romulus efsaneleri etrafında dönen varsayımlara ilişkin oldukça yeni bir hikayenin başlangıcıydı bu. Kentin kuruluşunun şekli ve zamanıyla ilgili bilgi verecek anahtar bölgeler ilk kazıyı gerçekleştirenlerin gözünden kaçmamıştı. Antik Çağ'da geleneksel yerleşimleriyle Palatine Tepesi ve Palatine ile Capitol arasında kalan ve kentin toplumsal ve dinsel merkezine dönüşecek olan vadi ilk akla gelen yerlerdi. Yazılı kaynaklardan ve nadiren de olsa, başka kentlerdeki arkeolojik kazılardan elde edilen bilgiler de önemliydi. Capitol Tepesi, Quirinal Tepesi ve özellikle belli bir dönem Palatine Tepesi ile bağlantısı olmuş bir yerleşimin merkezi olan Velia da aynı derecede önemli kabul edilmekteydi.

Gerek kent merkezinin sürekli kullanılmış olması, gerek Geç Antik Dönem'de yapılaşmanın devam etmesi, kentin ilk evrelerine dair bütüncül ve anlaşılır bir tablonun ortaya konulması olasılığını zayıflatmaktadır. Velia için durum daha da ümitsizdir; *Via dei Fori Imperiali* - İmparatorluk Yolu'nun inşası

Roma Forumu'ndan bir görünüm.

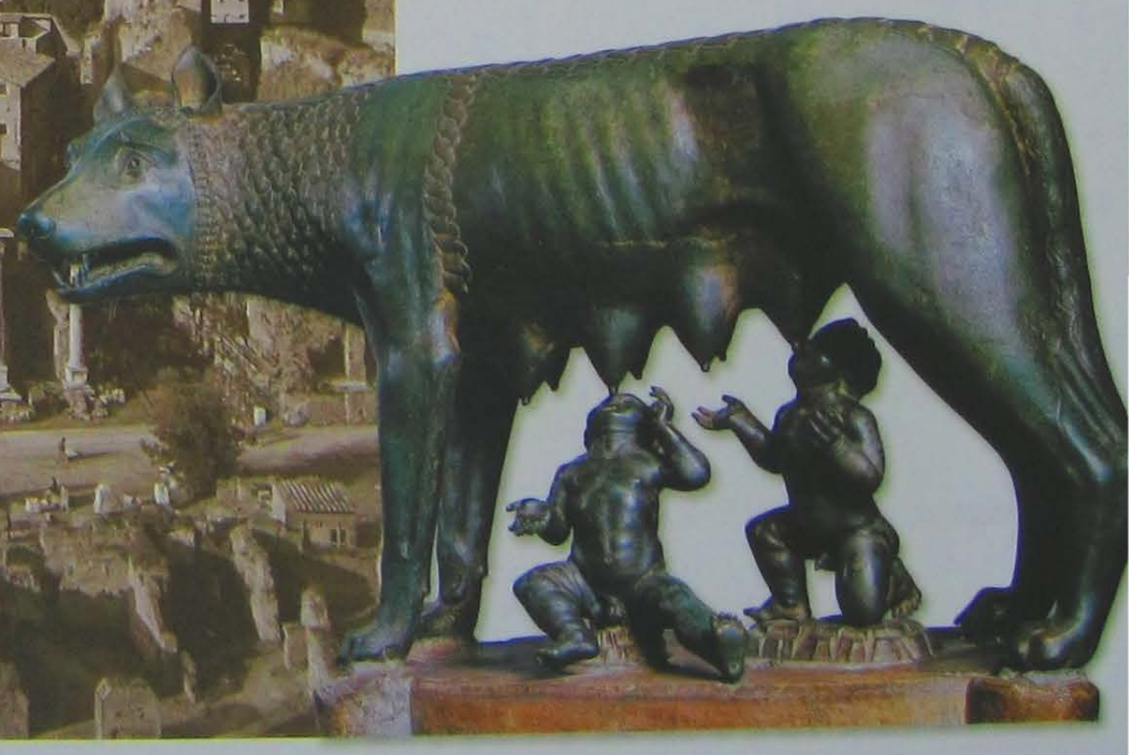

Altta: Roma kentinin sembolü olan ve Capitol Tepesi'nde bulunan ünlü dişi kurt Lupo Capitolina heykeli. Muhtemelen MÖ 400-350 yıllarına ait bir Etrüsk eseridir ve ikizler daha sonradan eklenmiştir.

SEPTIMONTIUM

Her ne kadar "yedi tepeli kent" anlamına gelse de, Septimontium sadece Roma'nın bu özelliğini ifade etmiyordu; aynı zamanda bir şenlik, bir şölen demekti. Tarih çağlarından beri kutlanan Septimontium, Roma'nın kentleşmesinden önceki dönemini yansıtan çok eski bir ritüeldi. Bu ritüelde farklı gruplar bir araya gelerek ortak bir ayini gerçekleştiriyordu. İmparatorluk döneminde yaşamış olan bilgin ve yazar Festus, kendisinden daha önce yaşamış bir yazarın ifadelerinden yararlanarak, çok uzaklardaki bir ayine katılan dağ topluluklarının sayısının yedi değil, sekiz olduğu bilgisini bizlere aktarır.

ROMA'NIN KURULUŞU

Palatine eteklerinde kurulmuş olan ilk şehrin planını bizlere ulaştıran tarihçi Publius Cornelius Tacitus İmparatorluk zamanında kenti kuruluşunu şöyle anlatır: *"Forum Boarium'dan şehrin etrafını çeviren oyuk kazılmaya başlandı. Büyük Herkül Tapınağı'nın etrafı çevrildi; oradan Palatine etekleri boyunca, Consus sunağına kadar, ilerisinde Curiae Veteres'e ve sonra Lares Tapınağı'na kadar düzenli aralıklarla taştan sınırlar çizildi."*

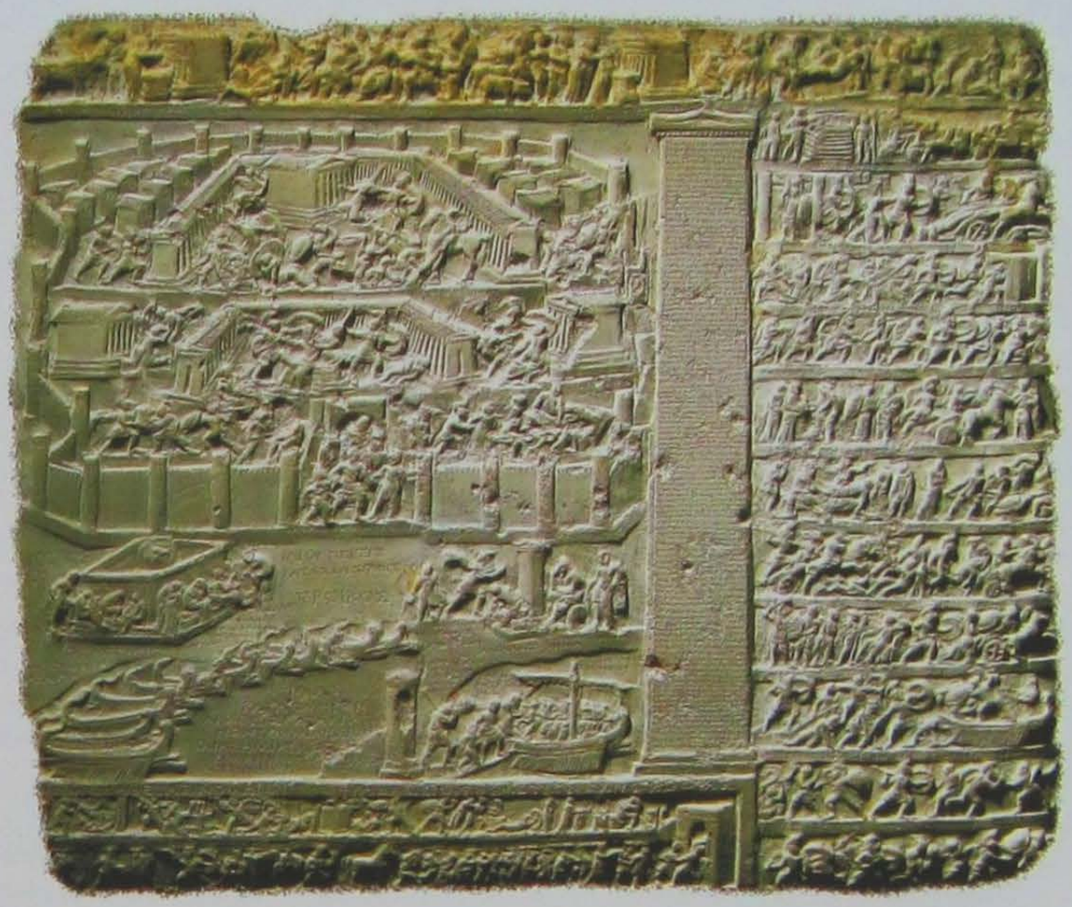

Solda: İlyada'daki bazı sahneleri tasvir eden Tabula Illiada Capitolina (Capitol İlyada Tableti), Appia yolundaki Antik Bovillae'de bulunmuştur.

Altta: Roma Forumu'ndaki Lapis Niger (Siyah Taş) adak yerinde bulunmuş bronz Etrüsk heykelcikleri. (MÖ 550 - 530).

sırasında küçük de olsa bir fırsat kaçırılmıştır. Zira, Mussolini yönetiminin hakim olduğu zamanlarda, buluntulara gereken önem verilmemiş ve bunlar nadiren belgelendirilmiştir. Bu yüzden tüm yeniden canlandırma girişimleri eksik belge sorunuyla karşılaşmaktadır. Doğru bir kronolojik sıraya göre araştırılan buluntulardan maalesef nadiren söz edilebilmektedir.

ROMA'YA DAİR VERİLER

Stratigrafik kazının öncülerinden biri olan ve Roma Forumu çevresinde aktif olarak çalışan Giacomo Boni, kazı tekniklerine ve maddi kültüre ilişkin basit buluntulara bile ilgi duyulmayan bir dönemde, gerçek anlamda ileri görüşlü bir arkeolog olarak ortaya çıkar. 1960'lı yıllardan sonra, Antik Roma'nın ilk dönemlerini öğrenebilmek ve yorumlayabilmek için yeni bir araştırma dalı oluşturulmuştur. Özellikle antik Latium'un en eski yerleşimlerinin ve tarihsel ve kültürel anlamda Roma'ya yakın olan şehirlerin kentsel oluşumlarının analitik olarak incelenmesi, dolaylı araştırmalar için değerli birer araçtır.

Roma, her ne kadar sonradan büyük bir geleceğe sahip olsa da, tek başına doğmamıştır. Bu kentin oluşumunun ilk evrelerini, daha geniş bir tarihsel-arkeolojik olay olan Orta İtalya'da bir şehrin oluşumunun parçası olarak incelemek gerekir. Pratica di Mare'deki Lavinium ya da Gabii gibi antik Latium kentleri, Roma'ya nazaran modern kentleşmeyi daha az yaşadıkları için, kaliteli ve anlamlı veriler ortaya koymakta yadsınmayacak kadar avantajlı durumdadır. Latium'un ve kısmen Etrurya'nın titizlikle belgelenmiş az sayıdaki Roma kazılarından olması ve kent kalıntılarının ayrıntılı olarak karşılaştırılması sonucunda kentsel oluşum sürecine dair gerçekçi yeniden canlandırmalar yapılabilmektedir.

PALATİNE KAZILARI

Sonuçları deprem etkisi yaratan Palatine Tepesi kazıları şöyle özetlenebilir:

1- Yaklaşık MÖ 1000 yılından itibaren Palatine Tepesi'nde ve son kazılardan anlaşıldığı üzere Capitol

Efsanevi dişi kurt Lupo Capitolina ve ikizleri tasvir eden broş, Roma kentinin kuruluşuna ilişkin ünlü efsanenin çok sayıdaki tasvirinden biridir.

Bir çiftçiyi ve hayvanlarını betimleyen bronz heykelcik Arezzo'da bulunmuştur ve yaklaşık MÖ 400'e tarihlendirilir.

Tepesi'nde kulübelerden oluşan yerleşimler, gelecekte forum olacak vadide yer alan kremasyon mezarları ve MÖ 900-830 civarında Latium bölgesinde ortaya çıkan birçok yeni yerleşim kaydedilmiştir. Örneğin, ilerleyen dönemde Gabii kenti olacak sit alanı, verilerin ulaşılabilirliği açısından Osteria dell'Osa nekropolü ile öne çıkmaktadır.

2- MÖ 9. yüzyılın sonuna doğru, nekropolleri sayesinde belgelenmiş olan, çeşitli küçük köyler yayılmaya ve daha geniş kümelenmeler oluşturmaya başlar. Roma'daki Palatine yerleşimi, Forum'a ve Capitol'e kadar uzanır. Yine aynı dönemde Esquilino, mezarlık bölgesi olarak kullanılmaya başlanır.

3- MÖ 8. yüzyıl boyunca, Latium'da nüfusta ve özellikle ekonomide büyüme görülür. Bazı Latium mezarlarındaki zengin ölü armağanlarının tarihi, oryantalizan 'devrim' olarak tanımlanan bu döneme dayanmaktadır. Öte yandan, 'soylu' bir aristokrasinin oluşumu, giderek artan bir sınıf farklılığını da beraberinde getirmektedir.

4- MÖ 7. yüzyılda, İtalya Yunanları ile kesintisiz devam eden ekonomik faaliyetlerin yanı sıra kültürel ilişkilerin de sayesinde, şehir devleti modeli kesin biçimde benimsenir. Forum'un buluşma ve alışveriş alanı olarak kurulmasıyla birlikte, kentsel oluşum süreci de başlamıştır.

Andrea Carandini ekibinin 1985'ten itibaren Palatine eteklerinde yaklaşık bir hektarlık alanda sürdürdüğü kazı çalışmasının sonuçları deprem etkisi yaratmıştır. Zira burası, kent merkezlerinde örneği görülmeyen genişlikte bir alandır.

Çatılar, ahşaptan ve killi topraktan yapılmaktaydı. Üzerlerini kapatmak için sazlardan ve samandan yararlanılırdı.

Çizim, Roma'ya çok yakın bir bölgede, Geç Bronz Çağı ile Demir Çağı arasında kullanılmakta olan kulübeleri göstermektedir. Canlandırma, Palatine Tepesi'ndeki kazıda bulunan üç kulübe temel alınarak yapılmıştır.

Geçmişe Dair Kanıtlar

BİR NEKROPOLÜN ANALİZİ OSTERIA DELL'OSA

600'e yakın mezarıyla, sistematik kazılarıyla ve gelişimin takip edilebildiği kronoljisiyle iyi bir örnek oluşturan geniş Osteria dell'Osa nekropolü, Demir Çağı'nda Latium uygarlığındaki yerleşimin genel görünümünü oluşturmaktadır. Tarihin ilerleyen dönemlerinde Gabii kenti olacak alandan iki kilometre uzaklıktaki nekropolün bir başka önemi de, Roma'nın kuruluş tarihinin, Latium kültürü gibi, büyük ölçüde homojen bir tablo içinde canlandırılması için tamamlayıcı unsur olmasından gelir. Osteria dell'Osa'nın en eski mezarları, kesin yeri konusunda bir uzlaşmaya varılmamışsa da, Gabii kentini meydana getirecek yerleşimlerden birine aittir. Daha yakın tarihli mezarlar ise, birleşik yerleşimlerden oluşan kente aittir.

İlk buluntuların tarihi, MÖ 9. yüzyıla uzanır. Bu dönemde, ölü gömme ve yakma ayini yapılıyordu. Yakma işlemi sadece sınırlı sayıdaki ayrıcalıklı erkek cesedine uygulanıyordu. Nekropol kazılarında ritüel ve ölü hediyeleri açısından benzerlik gösteren 'aile grupları' yani mezar toplulukları tespit edilmiştir. MÖ 8. yüzyılda bu model değişmiş gibidir. Bu dönemde, merkezdeki bir çift mezarın etrafına dağılmış daha büyük (50-60 mezardan oluşan) mezar grupları görülür. Bu da, ortaya bazı yeni aile gruplarının çıktığı şeklinde yorumlanabilir. Bölgedeki farklı yerleşimlerin MÖ 7. yüzyılın ortalarında birleşerek, kentsel bir merkez oluşumu meydana getirdikleri düşünülmektedir.

Solda: Pompei'de bulunmuş olan pişmiş toprak heykelcik. Aeneas oğlu Ascanius'u elinden tutuyor ve babası Anchises'i omzunda taşıyor.

SURLARDAKİ GERÇEKLER

Palatine Tepesi kazıları, Krallık Dönemi sonlarına ait konutlar gibi Arkaik Dönem'e ilişkin çok değerli kanıtları ortaya çıkarmıştır. Yine de en önemli buluntular daha alt katmanlarda gizlidir. MÖ 8. yüzyılın ortalarına doğru, Palatine eteklerindeki kulübelerden oluşan yerleşim yeniden ve bütünlük içinde kurulur. Bu yeni zemin üzerine, kentin ilk kamu anıtı olduğu düşünülen yapı dikilir: Palatine Surları. Geleneğin tam da bu yıllarda Romulus'a dayandırdığı kentin kuruluş tarihi, surun inşaatıyla aynı zamana denk gelmektedir. Palatine Surları, öncekinden daha güçlü ve yeni bir otoriteye, tam anlamıyla merkezi bir otoriteye işaret ettiğinden, kentsel anlamda kuruluş tarihini, geleneksel tarihlendirmeye göre yüzyıl geriye düşürebilecek bir kanıt niteliğindedir. Öte yandan surlar, savunma sistemi mantığına uygun olan ve diğer Latium kentlerinde de görülen, yüksek dağ sırtlarından da geçmemektedir. Tacitus'un anlattığına göre bu surlar, Romulus'a atfedilen ve Roma'nın kutsal sınır duvar olan Pomerium'un bulunduğu dağ eteklerinden geçiyordu. Hemen yakınlarında inşa edilmiş dini tesislerle birlikte bu surlar, güçlü bir sembolik değere sahiptir. Kısacası söz konusu olan aşamalı bir kentleşme değil, MÖ 8. yüzyıl içerisine yerleştirilebilecek olan bir 'kent bilinci' oluşumudur.

Keşfin yarattığı yankı ve medyadan gördüğü ilgi, basit ama buluntuları anlaşılır biçimde özetleyen bir sentezi ortaya koymuştu. Ancak, Romulus Suru'nun bulunmasıyla Roma'nın ilk kralının tarihsel gerçekliğinin kanıtlanması ve kentin kökenlerine ilişkin efsanelerin güvenilirliği de gündeme geldi. Bu keşfi ateşli tartışmalar izledi. Kimileri sonuçları heyecanla kabul etti, kimileri şiddetle karşı çıktı.

Büyük olasılıkla bir Augur'u (rahip) tasvir eden bronz Etrüsk heykelciği. Kuşların uçuşunu yorumlamak Augur'lara özgü bir yetenekti.

Romulus ile Romus'un anne ve babası, Rhea Silvia ile Savaş Tanrısı Mars'ı tasvir eden kabartma Macaristan'da bulunmuştur.

Roma Forumu'nun yukarıdan görünüşü. Forum alanında ve Palatine Tepesi'nde gerçekleştirilen ilk sistematik kazılarda büyük yankı uyandıran buluntular gün ışığına çıkarılmıştır. Bu buluntular arasında, Roma kent planının mermer kabartması olan ünlü Forma Urbis'in parçaları da vardır.

Roma Forumu'ndan görünüm. Yerleşim alanı MÖ 9. yüzyılda Palatine Tepesi'nden Forum'a kadar genişlemişti.

Solda: Pompei'de bulunmuş ve Aeneas'ı yaralı betimleyen fresk. Romalı ünlü şair Vergilius'un kahramanı, Roma'nın kökenleri ile ilişkilendirilmektedir.

ROMA'NIN KURULUŞ EFSANESİ

Efsaneye göre Roma, MÖ 753 yılında Palatine Tepesi'nde Romulus tarafından kuruldu. Sezar zamanında yaşamış bir bilgin olan Varro'dan edinilen bilgiler bu yöndedir. Dişi bir kurt tarafından yetiştirilen ikizlerin ünlü efsanelerinin başlangıcı ise çok daha eskilere, MÖ 5. yüzyıla dayanır. Aynı zamana tarihlendirilen, Museo dei Conservatori'nin başyapıtı *Lupa Capitolina* (Capitol Kurdu), bu fikri desteklemektedir. Eserdeki Romulus ve Romus figürleri, Rönesans'ta eklenmiştir. Hayvanın duruşunun emzirmeye en uygun pozisyon olmadığı ileri sürülse de, eserin orijinalinde de iki küçük ikiz figürün mevcut olduğu düşünülmektedir. Yapılan bütünlemeler, canlandırmalar ya da varsayımlarla bu dişi kurt figürünün 60'a yakın versiyonu üretilmiştir. Bunlar, çoğunlukla Romulus ile Romus efsanesini sürdürmek adına yapılmış olup, daha önceki olayları, yani Alba Longa'nın uzun hikayesini ve krallarını, antik dünyanın en ünlü destanı olan Homeros'un destanıyla birlikte tasvir etmektedir. Romalıların kökenini, şans eseri Latium kıyılarına ulaşabilen Aeneas aracılığıyla, Troya'ya dayandırma geleneği, Romulus efsanesinden daha yakın bir zamana aittir. Bu efsane, Roma bir şehir devletine dönüştükten sonra, herkes tarafından kabul edilecek "asil ve köklü bir soy kütüğü"ne ihtiyaç duyulmuş olmasının ürünüdür. Aslında ikizlerin hikayesinde bazı yönler çok da örnek olacak türden değildir. Doğumları ya da maceralı çocuklukları ile ilgili fazla bilgi yoktur.

Dişi kurdu, Romulus ile Romus'u emzirirken tasvir eden kabartma. İkizler, savaş tanrısı Mars'ın oğulları olarak kabul edilirdi.

Oysa, kentin kuruluşu sırasında Romulus'un elini kana buladığı cinayet sıkça anlatılır. Kral Numitor'un yeniden Alba tahtına çıkartılması sırasında aralarının iyi olduğu bilinen ikizler, Tiber kıyısındaki yeni kentin kurucusunun kim olacağı belirlenirken anlaşmazlığa düşerler. Çözüm, o yıllarda adet olduğu üzere 'augur' denilen rahiplerin kuşların uçuşlarını yorumlanmasında aranır. Romulus Palatine'de, Romus ise Aventine'de şafağı bekler. Durduğu yerin solundan kuşların uçuşunu ilk kim gözlemlerse, bu onun şanslı olduğuna delalet edecektir. Seçilen Romulus olur. Fakat uzlaşma uzun sürmez ve bir sonraki anlaşmazlıkta Romus'u, tam da surların inşa edileceği yer olan yarıkta öldürür ya da öldürtür.

MÖ 3. yüzyılda Eski Yunanların, bu doğruluğu tartışılır destana ilişkin kuşkularını ve küçümsemelerini daha sonraki yıllarda yaşamış bir yazar şöyle aktarmıştır: *"Peki bu Romalılar kimdir? Başkalarının yasal topraklarına eşkıyalıkla el koyan, adi yaradılışları yüzünden kadın bulamadıklarından başka halkların kadınlarını kaçıran sıradan çobanlardır. Kentleri Roma, korkunç bir cinayetle kurulmuş ve surları kardeş kanıyla kirlenmiştir."*

Tiber Nehri'nin, Lupo Capitolina ve tanrısal ikizlerle simgelenmesi. Roma'daki İsis Tapınağı'ndan gelen mermer heykel MÖ II. yüzyıla aittir.

Bir Augur'u (kahin rahip) tasvir eden bronz Etrüsk heykelciği Roma Forumu'nda bulunmuştur. (MÖ 550)

ROMA EFSANELERİ

EBEDİ ŞEHRİN KÖKENLERİNİN TARİHİ, EFSANELERİN VE OLAYLARIN YÜZYILLARDAN BERİ BÜTÜN DÜNYAYI BÜYÜLEDİĞİ BİR KARIŞIMDIR.

Roma öncesi Latium'a ya da Krallık ve İlk Cumhuriyet Dönemi'nin Latin ve yerel tanrılarına dair çok sayıda hikaye ve efsane vardır. Birçok efsanevi ya da var olduğu tartışmalı karakteri barındıran bu aktarımlar daha eski bazı kültlerle ve ritüellerle bağlantılıydı. Bazıları, Romalıların bile artık tam anlamıyla anlayamadıkları, çok eski uygulamaları açıklamaya yarıyordu. Eski Yunan dünyasıyla benzerlik gösteren bu mitolojik anlatımların, ideolojik, propagandacı ve hatta siyasi olarak kötüye kullanılmaya çok uygun olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Mitler ve efsaneler aracılığıyla iktidar destekleniyor, kurallar konuyor veya güçlendiriliyor, ahlaki yönlendirmeler yapılıyordu. Roma efsanelerinin dünyası, ister en eski Roma'nın hikayesini, ister daha yakın zamana ait ideolojik bir oluşumu anlatsın, keşfedilmesi zevkli bir anlatılar ormanıdır ve her durumda ilgi çekicidir.

KÖKENLERE İLİŞKİN MİTLER

Latin, Roma ve Yunan gelenekleri, Roma'nın kurulmasından önce Latium'da Olympos tanrılarının hüküm sürdüğü dönemle ilgili fikir vermektedir. Burada saygı gören tanrılar arasında Janus ve Satürn yer alır. Tanrı Janus geleneksel olarak Janiculum Tepesi ile ilişkilendirilir ve zıt yönlere bakan iki yüz ile betimlenir. Roma Forumu'nda, kapıları sadece savaş zamanında açılan bir tapınakla onurlandırılmıştır. Satürn ise, Roma Forumu'nun eski bir tapınağında onurlandırılan kozmik tanrıdır. Ayrıca, madencilik tanrısı olmakla birlikte, ölümden sonraki yaşamla ilgili esrarengiz kültlerde de rol oynayan Vulcanus; yine efsaneye göre Albalı prenses Rhea Silvia ile ilişkiye girerek Romulus ile Romus'un babası

Üstte: Biri geleceğe, biri geçmişe dönük, iki yüzlü tanrı Janus. Roma Forumu'nda, kapıları yalnızca savaş durumunda açılan bir tapınakla onurlandırılmıştı.

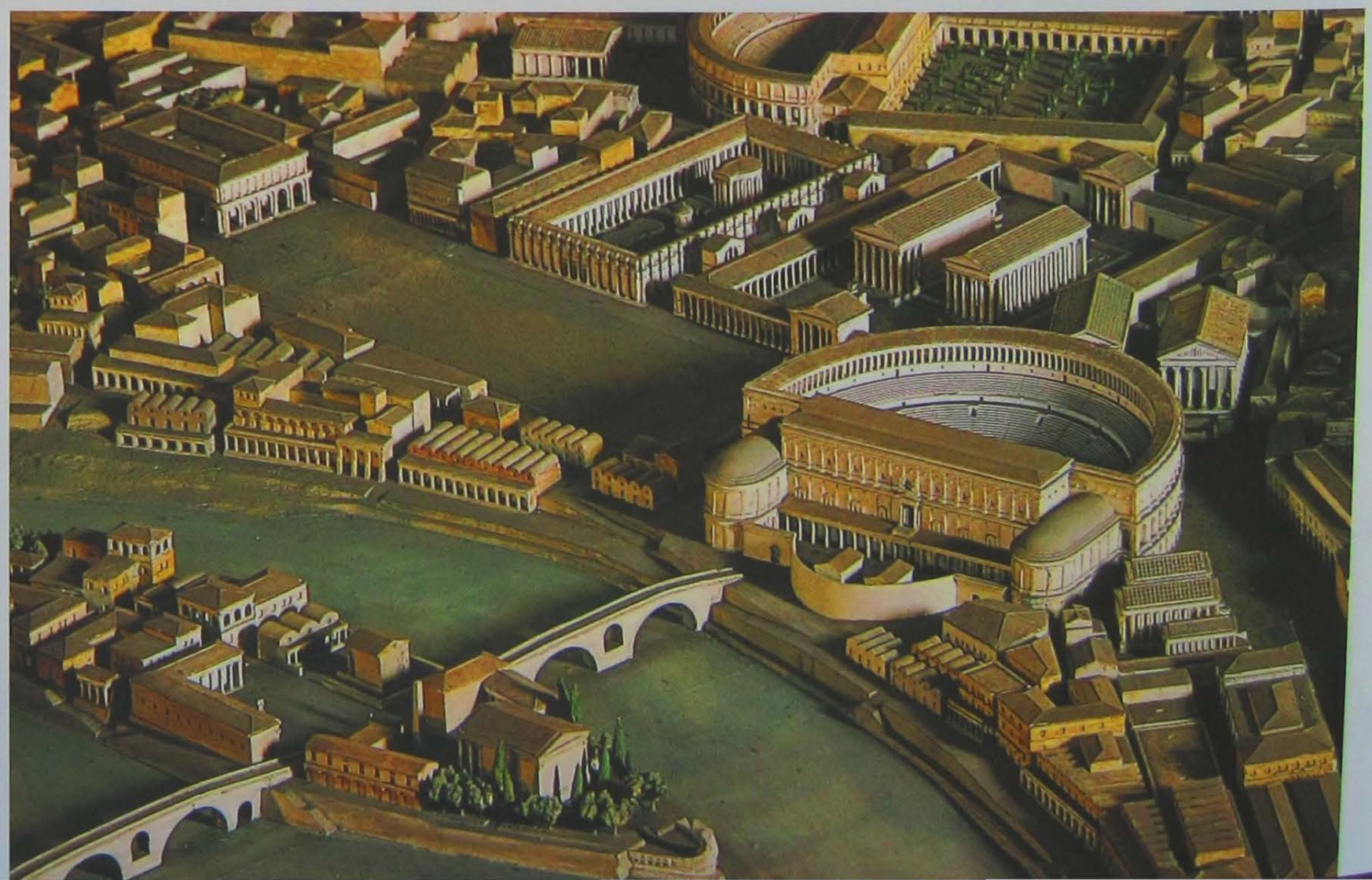

Antik Roma'nın maketi: Marcellus Tiyatrosu'nu ve Tiber Adası'nı gösteren ayrıntı.

Sağda: Yunan, Etrüsk ve Roma mitolojisinde yer alan bir figür olan 'satir'i tasvir eden Etrüsk antefiksi (pişmiş topraktan çatı süsleme elemanı). (MÖ 5. yüzyıl)

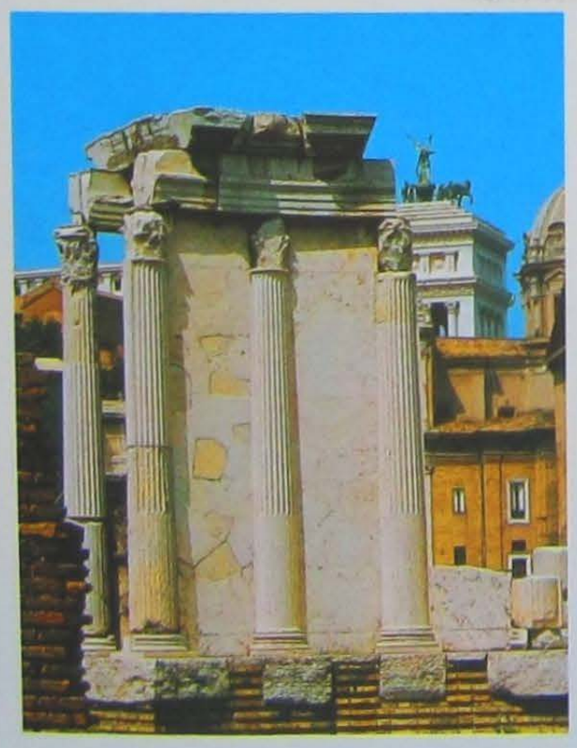

olan savaş tanrısı Mars; Capitol Tepesi'nde yer alan baş tanrı Jüpiter de burada saygı gören tanrılardandır. Latinler ve Romalılar, bu tanrıların yanı sıra Roma öncesi geleneğe bağlı olarak kentin kuruluşunda önemli rolü olan kurucu krallarını da onurlandırmışlardır.

Roma'nın kökenlerinin Vergillius tarafından aktarılan versiyonunda, tam da Roma'nın kurulacağı alanda varlık gösteren bir Arkadia'lı Yunan topluluğuna işaret edilir. Antik Yunan mitolojisiyle yerel mitolojinin birbirine karışmasının tek örneği bu coğrafya değildir elbette. Gelecekte Roma kentinin yükseleceği bu alanın efsanevi geçmişinde, Cacus isimli bir canavar çobanları dehşete düşürmekte idi. Yerli halk, bu canavardan ancak efsanevi Yunan kahraman Herkül'ün gelişiyle kurtulabilmişti. Herkül, burada oğlu Melicertes ile birlikte vatanından kovulmuş olan ve mucizevi biçimde Tiber kıyılarına ulaşan kadın Yunan kahramanı Ino ile de karşılaşmıştı. Ino, Mater Matuta yani doğurganlık tanrıçasına dönüşmüş, Melicertes ise Tiber Limanı'nın koruyucusu Portunus olarak onurlandırılmıştır.

TANRILARIN MEKANLARI

Eski Tiber Limanı'nın ortaya çıktığı yer olan Forum Boarium çevresinde, tanrılara adanmış tapınakların kalıntıları halen görülebilmektedir. Buradaki tapınaklar arasında, Vesta Tapınağı olarak tanınan, ama aslında İtalik kavimler arasında tüccarların koruyucusu olarak bilinen Herkül'e adanmış tapınak öne çıkar. Kentin geri kalan kısımlarında da, Forum Boarium'da olduğu gibi, tanrıların varlığı göze çarpmaktadır. Bu tapınakların ortak noktası, tanrıların yerli mitolojidekinin yanı sıra, çevresel mitolojilerdeki özellikleriyle de saygı görmeleridir. Örneğin, Roma mitolojisinin ekin tanrıçası Ceres

Solda: Vesta Tapınağı'nın cephesi. Tapınağın son rekonstrüksiyonu, MS 191 yangınından sonra Septimius Severus tarafından yaptırılmıştır.

Sağda: Dört Başlı Köprü olarak da bilinen ve Tiber Adası'nı Tiber Nehri'nin kıyısına bağlayan Fabricius Köprüsü'nden görünüm.

YUNANCA VE LATİNCE İSİMLER

Klasik mitoloji, daima kültürlü insanların ilgi alanı olmuştur. Günlük hayatımızda bile antik efsanelerde adı geçen karakterlerin isimlerine sıkça rastlarız. Özellikle, antik mitolojiden ilham alan modern edebiyat eserlerini okurken ya da antik çağ kökenli veya antik çağa gönderme yapan trajedi, komedi türünde oyunları izlerken bu isimlerle sıkça karşılaşırız. Aslında bu gibi durumlarda bir çelişki göze çarpar. Yunan mitolojisinde karşılaştığımız isimler Roma mitolojisinde farklı söylenişlere sahiptir, ama aynı karakterden bahsedilmektedir. Örneğin Antik Yunan mitolojisindeki baştanrı Zeus, Roma inancında Jüpiter'dir.

Yunanların aşk tanrıçası Afrodit, Roma'da Venüs olarak anılır. Ancak Romalılar da, Venüs'ün yarattığı etkiyi tıpkı Yunanlar gibi 'Afrodizyak' olarak adlandırırlar. Apollon'un adında olduğu gibi, nadiren de olsa bir tanrının Latince ismi ile Yunanca isminin aynı olduğu da görülür.

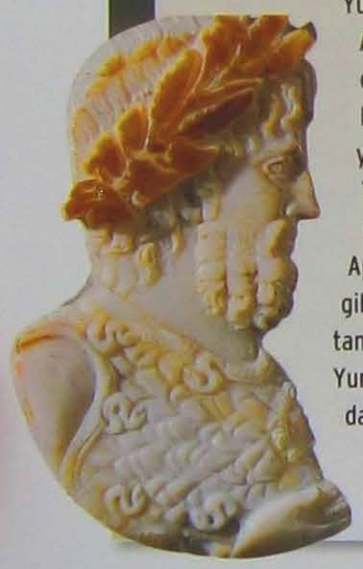

Zeus başı işlemeli akik kabartma.

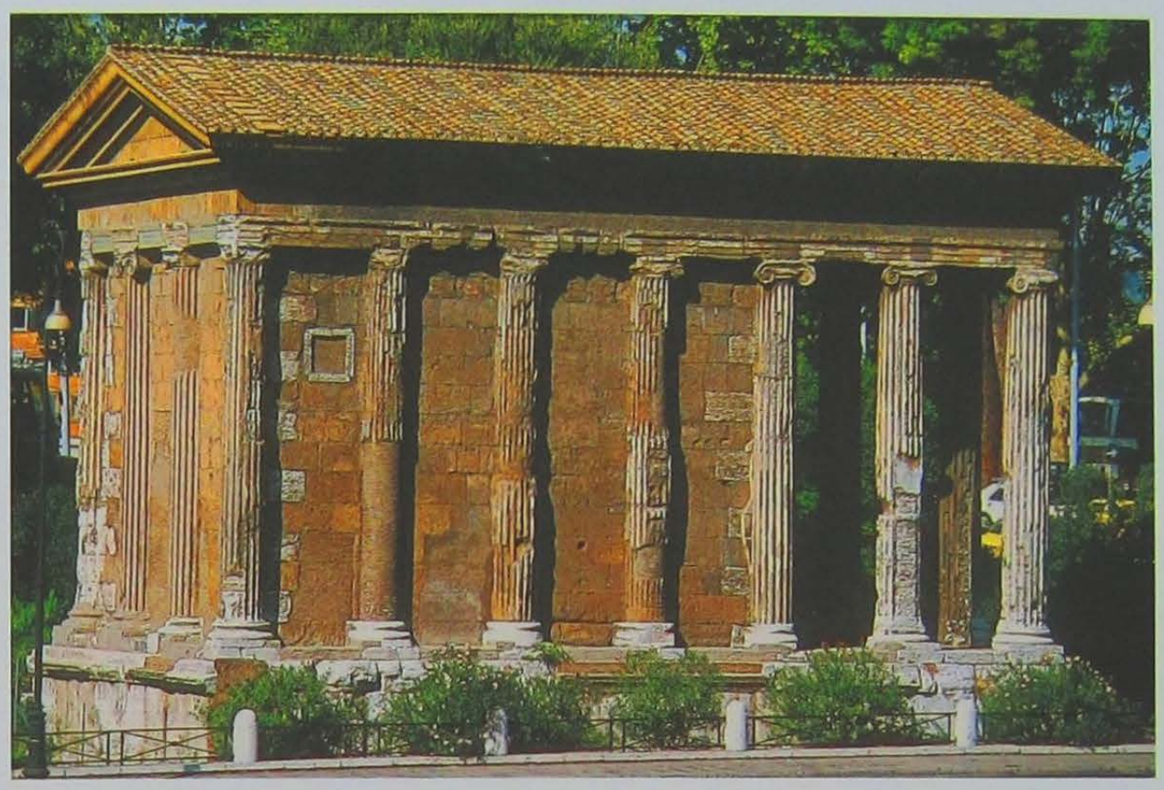

Solda: Geleneksel olarak Fortuna Virilis'e atfedilen Portunus Tapınağı.

İşin doğrusu, konu Roma olunca örnekleri çoğaltmak mümkündür; hele de bu gizemli kentin her köşesinde kutsal, tanrısal ve mitolojik bir şeylerin saklı olduğu düşünülürse...

HİKAYE İLE EFSANE ARASINDA

Roma, kendi tarihini kaydetmeye geç bir dönemde, muhtemelen Eski Yunan kültürü ile ilişkilerinden sonra başlamıştır. Yine de, yargıçların seçimine ve devletle ilgili törenlerin kutlanmasına ilişkin, tarihi daha eski zamanlara uzanan takvimler mevcuttur. Bu yüzden geçmişin yeniden canlandırılması, hem tarihsel malzemelerden, hem de efsane ve mitlerden yararlanılarak yapılan bir yeniden yaratma işlemine dönüşmüştür. Karmaşık ve büyüleyici bir başlangıç ve kuruluş evresinin ardından, ilk dört kralın dönemi başlar ki, bu dönem hala bir sis perdesiyle örtülüdür.

Romulus'un ardından gelen yaşlı ve saygın Sabin Kralı Numa Pompilius, Roma halkı için en kutsal sayılan dini ve ahlaki değerleri temsil eder. Roma'ya dini kurumları ve takvimi getiren olarak kabul edilen kişi ise, bu kralın varisi Tullus Hostilius'tur. Efsaneye göre, onun hüküm sürdüğü zamanlarda anavatan Alba Longa ile Roma arasında önemli bir savaş yaşanmış ve bu savaş Alba'nın yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Horatius ile Curiatius Kardeşler arasındaki ünlü çatışma da bu dönemde yaşanmıştır. Romalı üç kardeş olan Horatiuslardan biri, üç Albalı kardeşi destansı bir karşılaşmada yenilgiye uğratır ve savaşın Roma lehine sonuçlanmasını sağlar.

Kadın başı şeklinde Etrüsk antefiksi. (MÖ 5. yüzyıl)

Tullus Hostilius'un ardından tahta geçen Ancus Marcius barışsever bir insandır. Ancak bu özelliği, Roma'nın ilk limanının kurulacağı yere, yani Tiber ağzına kadar yayılımını sağlayacak savaşlara engel olmaz. Anlatıma göre, Ancus Marcius zamanında Roma'ya, Etrüsklü Tarquinius Superbus ile onun hırslı karısı Tanaquillus taşınmıştı. Bu Etrüsk çiftin yükselişlerini durdurmak o kadar

Altta: MS 3. yüzyıla ait bir lahdin kabartmasındaki "Herkül'ün İşleri" betimi.

(Yunan mitolojisindeki Demeter) ile şarap tanrısı Bacchus-Liber (Eski Yunan'da Dionysos) Aventine Tepesi'nde onurlandırılmıştır. Aynı yerlerde, Yunan Artemis'iyle benzeşen Tanrıça Diana'nın hoyrat ve savaşçı ruhu da dolaşmaktadır. Başlangıçta devlet tanrısı olan, daha sonra kurucu Romulus'un tanrısallaştırılmış hali olarak karşımıza çıkan Quirinus, adını verdiği Quirinal Tepesi'nde saygı görmektedir. Ayrıca, Roma halkının aile ocağı tanrıları Vesta'ya benzeyen Lares; mükemmel biçimde konuşan kahin tanrı Aius Locutius; ve onun dişil karşılığı olan Tacita Muta, Forum içerisinde onurlandırılan diğer tanrılardandır. Tacita Muta (sessiz tanrıça) antik zamanların yargılarına göre en üstün kadın erdemini, yani sessizliği temsil etmektedir.

İÇ İÇE GEÇEN KÜLTÜRLER

Eski Yunan ve Roma efsanelerinin birbirine karışmış olması, iki kültürün inanç sistemlerinin ve hatta efsanelerinin de aynı olduğu izlenimi oluşturabilir. Ancak, durum böyle değildir. Zira, Yunan mitolojisi Romalılar tarafından, uzun bir zaman içinde yavaş yavaş özümsenmiş ve bu süreç imparatorluğun kurulması ile birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. Başlangıçta efsaneler Eski Yunanlara aitti ve bu şekilde kabul ediliyordu. Ancak zamanla Romalılar bu efsaneleri kendilerine ait hissetmişler ve benimsemişlerdir.

Vesta Tapınağı olarak anılan ama aslında Hercules Victor'a (Zafer Kazanan Herkül) adanmış olan daire planlı tapınak.

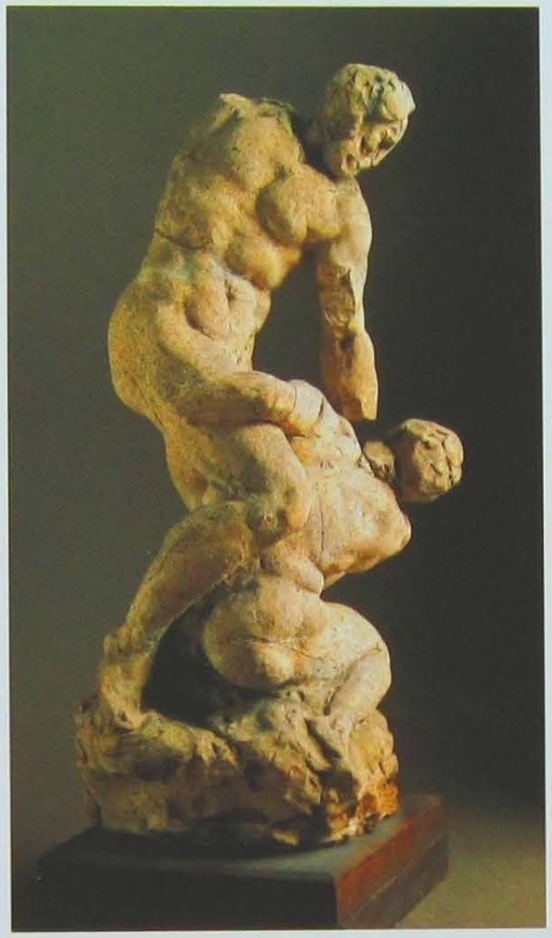

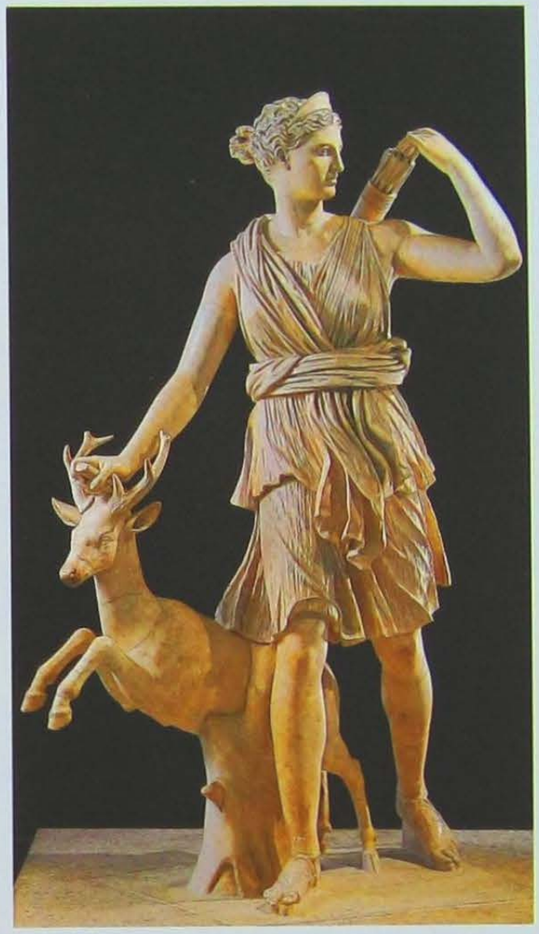

Solda: Herkül'ün 12 görevinden biri olan Cacus'la mücadele, Michelangelo'nun bir heykeline de konu olmuştur.

Sağda: Versailles Artemis'i olarak tanınan mermer heykel. Artemis, yerel tanrıça Diana ile benzerlik göstermektedir.

imkansızdı ki, sonunda Ancus Marcius öldüğünde yerine Tarquinius geçti. Etrüsk kökenli kralların -Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus- Roma tahtına geçmeleriyle birlikte, tarihsel olarak daha iyi belgelenmiş olan ama yine de mitolojik ve efsanevi öğeler barındıran yeni bir dönem başlar. Tarquiniuslar iki kişi miydi, yoksa bu adı taşıyan bizim bilmediğimiz başkaları da var mıydı, bu kesin olarak bilinmemektedir.

Eğer, MÖ 4. yüzyıla ait, Vulci'deki olağanüstü bir Etrüsk mezarı olan François Mezarı'ndan edinilen bilgiler doğrultusunda düşünülürse, antik çağlarda bu karakterler hakkında günümüze ulaşanlardan çok daha karmaşık efsaneler olduğuna inanmak mümkündür.

Üstte: 1784'te J. L. David tarafından yapılmış olan Horati'lerin Yemini tablosu. Üçüzler, Alba Longa ile yapılan savaşın gidişatını Roma lehine çevirmişlerdi.

Örneğin, Mastarna (muhtemelen Servius Tullius'un asıl adıdır), Aule ve Celie Vipinas adında iki Etrüsk kardeşin yanında çarpışırken görülür. Düşmanlar arasında ise Romalı Gnaeus Tarquinius adında bir figür ter almaktadır.

CUMHURİYET DÖNEMİ EFSANELERİ

Etrüsk egemenliğinin bitişi, Cumhuriyet Dönemi'nin başlangıcına işaret eder. Cumhuriyet Dönemi de kendi mitlerini beraberinde getirir. Bu mitlerden birinde, Tarquinius Superbus'un, Lucius Collatinus'un karısına tecavüz ettiği ve kadının utancından intihar ettiği anlatılır. Bu olay üzerine, Sezar'ın katilinin atası olan Brutus tarafından yönetilen Genç Romalılar ayaklanması başlar. Büyüyen ayaklanma sonucunda Tarquinius tahttan indirilir. Ancak devrik kral yenilgiyi kabul etmez ve Chiusi'nin Etrüsklü kralı Porsenna'ya sığınarak onunla Roma'ya karşı ittifak oluşturur.

Etrüsklerle yapılan savaş, oldukça ünlü başka efsaneleri de doğurmuştur. Horatius Cocles, o zamanlar Tiber üzerindeki tek köprüde, tahta ve iplerle tutturulmuş olan Sublicius Köprüsü'nde kahramanca savaşarak kentin girişini savunurken köprü yanar. Horatius Cocles, ölümden yüzerek kurtulur ve vatandaşlarının minnettarlığını kazanır. Bir başka efsanede, kralı öldürmek için Porsenna'nın kampına giren Mucius Scaevola, hedefi ıskalar ve yanlış adamı öldürür. Bunun üzerine bu yanlış ölüme neden olan elini mangala yapıştırarak kendini cezalandırır. Bu davranışı hayranlıkla izleyen Porsenna ise Mucius Scaevola'nın gitmesine izin verir. Son bir örnek daha verilecek olursa, Porsenna tarafından esir alınan gruptaki Cloelia adındaki küçük bir kızın, bir grup kadının Tiber Nehri'ni yüzerek kaçmalarına önderlik etmesi hatırlanabilir.

Altta: Chiusi'de bulunmuş olan bir kabartma detayı. Efsaneye göre, Roma'dan kovulan Tarquinius Superbus Chiusi'de saklanmıştı.

Geçmişe Dair Kanıtlar

İLK ROMA MİTOLOJİSİ

Roma dinsel dünyası, oldukça durağan tanrılardan ve hayatın çeşitli alanlarına yerleştirilmiş varlıklardan oluşuyordu. Kent ve sınırları, kırsal alanlar, doğanın çeşitli yerleri, ekinler ve ürünler, yiyecekler, doğum, evlenme, hastalık, ölüm gibi insan hayatındaki başlıca olaylar, barış ve savaş gibi konular dinsel dünyalarının içinde yer alıyordu. Bilim insanlarının Yunan mitolojisinden bağımsız, yerli hikaye ve efsanelerden oluşan çok eski bir Roma mitolojisinin varlığına ilişkin görüşleri çeşitlidir. Konuyla ilgili kimi çelişkili durumlar da ayrıntılarıyla tartışılmaktadır. Büyük ölçüde kabul edilen görüş, Roma mitlerinin sahnelendirilmesinin daha geç tarihlerde yapıldığı ve tıpkı Augustus zamanında olduğu gibi efsanevi bir geçmiş oluşturma ihtiyacından doğmuş olduğu yönündedir.

Solda: Roma'nın, Capitol Tepesi'ni de içeren bir rekonstrüksiyonu.

Sağda: Tanrı Mars'ı gösteren mermer büst. Roma'daki Augustus Forumu Tapınağı'nda bulunmuştur.

Geçmişe Dair Kanıtlar

CLOACINA VE DİĞERLERİ

Roma mitolojisinin orijinalliği sorunu epey karmaşıktır. Romalılar zengin bir tarihsel, dinsel ve şiirsel edebiyat geleneği oluşturmuşlardır. Buna kanıt olarak da, antik dönemlerin büyük yazarları Varro, Ovidius ve tabii ki Cicero'nun adları yeterlidir. Bu konuda ilginç olan nokta, Cumhuriyet ile İmparatorluk arasındaki dönemde, yazın ve düşün alanında ileri giden Roma'nın, inanç alanında Eski Yunan, İtalik ve Roma kökenli tanrılardan oluşan kalabalık bir panteonu benimsemiş olmasıdır. Roma'nın Consus, Semo Sancus, Acca Larentia, Anna Perenna gibi yerel tanrılarının pek azı Yunan kökenli tanrıların arasına girebilmiştir. Buna örnek olarak, Romalıların Venüs'le özdeşleştirdikleri ve Cloaca Maxima ile ilişkilendirdikleri Cloacina gösterilebilir.

Roma tarihi ilerledikçe daha anlaşılır hale gelir, ancak yine de zaferleri, yenilgileri, tersine dönen talihi açıklayan veye ahlak dersi veren mitolojik anlatılarla doludur. Roma'nın ahlaki üstünlük sahibi karakterleri saymakla bitmez: Düşman Volsci ordusuna katılan ancak vatanından intikam almaktan annesi tarafından vazgeçirilen Coriolanus... Vatanı kurtarmaya çağırılan, ancak zaferden sonra ödüllerden ve ünden vazgeçerek tarlasını işlemeye dönen çiftçi-savaşçı ve yurttaşlığın (civis) öncüsü Cincinnatus... Virginia'nın onurunun kirletildiğindense öldüğünü görmeyi tercih eden babası Appius Claudius...Ve daha birçoğu...

Romalılar mucizelere ve kehanetlere inanırdı. Tarquinius Superbus zamanında, içinde birçok yanıt barındıran *Libri Sibillini* adlı kehanet kitaplarına rağbet ediliyordu. Augur'lar (rahipler) ve Etrüsk kökenli yorumcular kuşların uçuşuna bakıp, kehanete varan yorumlarda bulunuyordu. Romalı *auspex* / kahin rahipler, kuşların uçuşlarının yanı sıra, kurban edilen hayvanların karaciğerlerine bakarak da kehanetlerde bulunurdu. Bu kadar çok batıl inancı olan ve efsanelere, mitlere bu denli inanan bir toplumun evrensel bir imparatorluk kurmuş olması imkansızmış gibi düşünülebilir. Gelgelelim, bu mitler ve efsaneler, aslında Roma İmparatorluğu'nun, üzerine kurulduğu erdemlerin ve kovulmak istenen kötülüklerin yansımasından başka bir şey değildir.

ROMA'NIN ÖTESİ: LATIUM VETUS

Roma'nın ilk yüzyıllarının tarihi, Latium bölgesindeki her biri güçlü ve çoğunlukla Tiber kıyısında bulunan korkutucu rakip kentlerin tarihinden ayrılamaz. Birçok şehir, büyük ölçüde Aeneas karakterini temel alan destanları ve mitleri paylaşmaktadır.

Roma'nın da bir parçası olduğu Latium kültürü olarak bilinen, protohistorik kültürün geliştiği Alban Tepeleri civarı çok sayıda tarihsel kalıntıyı barındırmaktadır. Burası, Romulus'tan önce Latium'un en önemli kenti olan Alba Longa'nın bulunduğu bölgedir. İlerleyen zamanla birlikte, Tiber Nehri'nin ağzı yakınında yer alan ve söylenceye göre eskiden bir krallık olan Ostia, yüzyıllar boyunca Roma'nın limanı olmuştur. Ostia'nın güneyindeki Lavinium, Roma tarafından fethedildikten sonra bile kutsal kent olarak önemini korumaya devam etmiştir.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 12. - 11. yüzyıl	Geç Bronz Çağı uygarlığı.
MÖ 10. yüzyıl	Tarih döneminde etnik gruplanmaları meydana getirecek olan bölgesel farklılaşmaların başlangıcı.
MÖ 9. yüzyıl	Bölgesel etnik farklılıkların öne çıkması.
MÖ 753	Roma'nın kuruluşu. Etrurya ve Latium'da kentlerin oluşumu.
MÖ yaklaşık 725	Etrurya ve Latium'da alfabenin tanınması.
MÖ 7. yüzyıl	Oryantalizan Dönem. Latium üzerinde Etrüsk etkisi.
MÖ 499 - 496	Roma ile Latinler arasında çatışma. Regillus Gölü'nde Roma zaferi.
MÖ 493	Roma ile Latin birliği arasında Foedus Cassianum Anlaşması.
MÖ 426	Romalıların Fidanae'yi fethi.
MÖ 380	Romalıların Praeneste'yi (Palestrina) fethi.
MÖ 340 - 338	Latinlerin Roma'ya karşı savaş açışı. Latin birliğinin dağılışı.

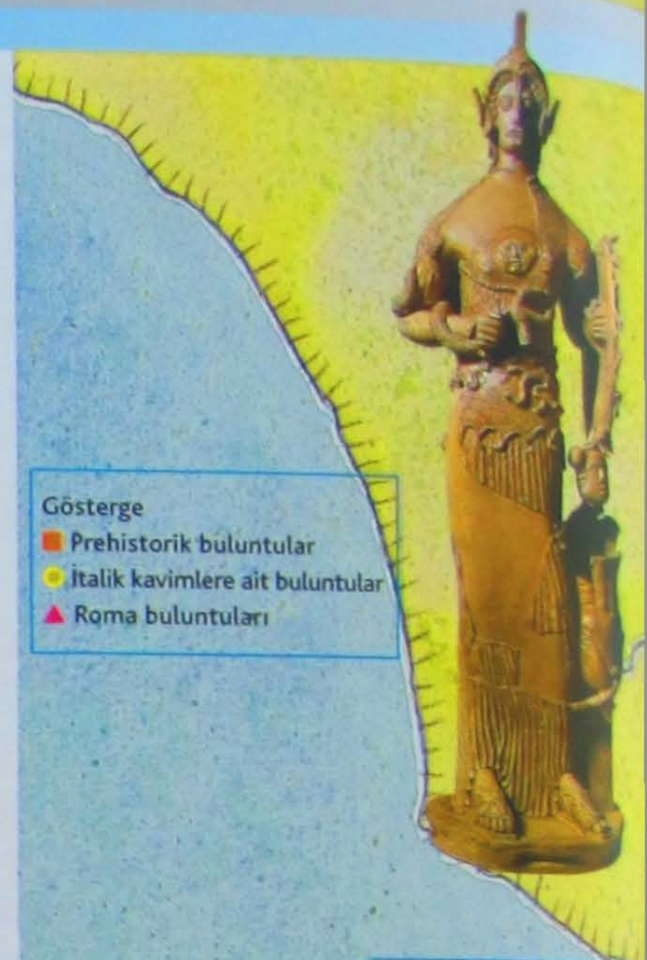

Lavinium-Pratica di Mare
Başlıca buluntular:
Orta Bronz Çağı sonlarından, Demir Çağı'nın ilk evresine kadar yerleşim. Kentsel yerleşim alanının dışında iki tapınak. On üç sunaklı tapınak (altta) ile doğu tapınağı. Kült merkezi bulunamamıştır fakat çok sayıda pişmiş toprak heykel çıkarılmıştır.
Üstte: Minerva (Athena) heykeli.
Sağda: Pişmiş toprak antefiks
Tarihlendirme: MÖ 9. yüzyıl - MS 3. yüzyıl

Ostia Forumu'ndan görünüm. Bugüne kadar hiçbir arkeolojik kanıt bu varsayımın doğruluğunu kanıtlamamış olsa da, efsaneye göre, kent MÖ 7. yüzyılda Ancus Marcius tarafından kurulmuştur.

Alban Tepeleri
Başlıca buluntular:
■●▲ Olasılıkla Castel Gandolfo alanında bulunan, Aeneas'ın oğlu Ascanius tarafından kurulmuş Alba Longa kenti. Prehistorik zamanlardan Roma Dönemi'ne kadar yerleşimin devam ettiği tepe alanında (MÖ 1. yüzyıl ile MS 2. yüzyıl arasında zirveye birçok köy kurulmuştu) arkaik Latium'un en önemli iki tapınağı bulunuyordu. Bunlar, Monte Cavo üzerindeki Jupiter Latiaris Tapınağı ile Nemi Gölü yakınlarındaki Diana Nemorensis Tapınağı'dır.

Alban Tepeleri

Gabii
Başlıca buluntular:
■●▲ Tarihi kent, çok önemli bir prehistorik nekropolün yakınında kurulmuştur (Osteria dell'Osa, MÖ 10. yüzyıl - 6. yüzyıl başları). Juno Tapınağı olduğu söylenen, MÖ 4.-3. yüzyıl öncesine ait kült izleri barındıran tapınak.

Gabii

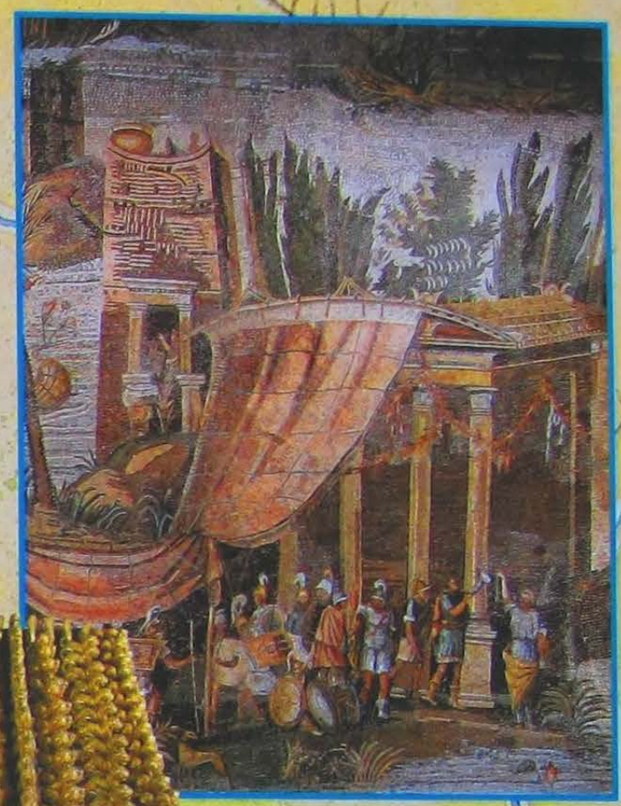

Albano Gölü

Nemi Gölü

Praeneste

Başlıca buluntular:
●▲ Sağda: Fortuna Primigenia Tapınağı (sağda, MÖ 2. yüzyıl). Ölü hediyeleri Roma'daki Villa Giulia Müzesi'nde saklanan, Barberini ve Bernardini adıyla bilinen iki ihtişamlı mezar Oryantalizan Dönem'e tarihlenir.
Üstte: Barberini Mezarı'ndan altın kaplama plaka.
En üstte: Nil Mozaiği'nden ayrıntı.
Tarihlendirme: MÖ 8. yüzyıl - MS yaklaşık 4. yüzyıl.

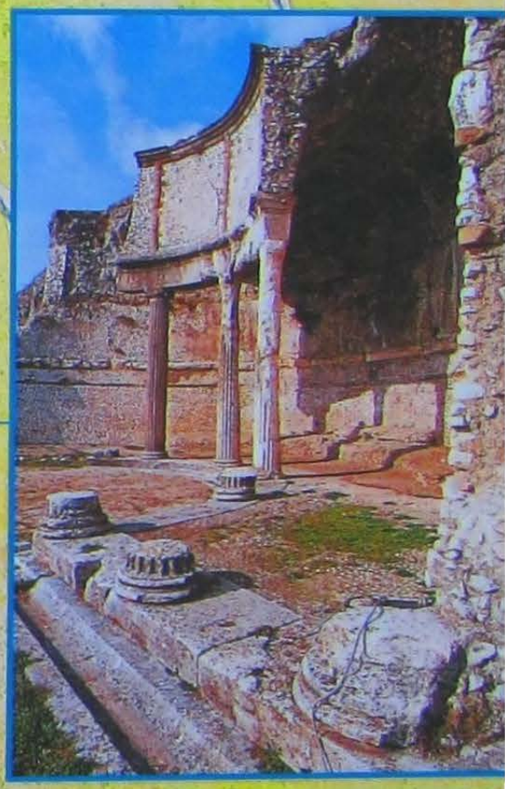

Lavinium-Pratica di Mare

Satricum
Başlıca buluntular:
●▲ MÖ 9. yüzyıl ait kült izleri ve MÖ 7.-5. yüzyıla ait yapı biçimleri barındıran Mater Matuta Tapınağı (sağda), Muhtemelen Antik Pometia'ya karşılık gelmektedir.
Üstte: Satir ile Maenad betimli antefiks
Tarihlendirme:
MÖ 9. - 2. yüzyıl

Anzio

Başlıca buluntular:
■●▲ Geç Bronz Dönemi'ne ait mezarlık; Agger (MÖ 5.-4. yüzyıl). Tiyatro ve liman kalıntıları. (MS 1. yüzyıl)

ARKEOLOJİDE ARAZİ VE ÇEVRE

AYAKLARIMIZIN ALTINDA UZANAN ARAZİ İLE BİZİ SARAN ÇEVRE, İNSAN ETKİNLİKLERİNİN İZLERİNİ BARINDIRIR. ANTİK YERLEŞİMLER ÜZERİNDE ÇALIŞILIRKEN ARKEOLOJİK TOPOGRAFYADAN VE ÇEVRESEL ARKEOLOJİDEN FAYDALANILIR.

Toprak altında üst üste konulmuş yazıtları andıran kalıntılar, toprak yüzeyinde serpiştirilmiş halde bulunur. Geçmişe dair bu izlerin, toprak altındaki durumları ise rastgele değildir. İzler farklı etmenlerin sonuçlarından oluşur. Bu sonuçların oluşumunda arazinin seyri, jeolojik alt katman, en üst katmandaki toprağın yapısı ve yoğunluğu, mikro iklim farklılıkları, zaman içinde toprağın farklı şekillerde kullanılması, yerleşimlerin yayılması ve daralması gibi etmenler önemlidir. Tarihin çeşitli dönemlerindeki arazi kullanımının canlandırılması karmaşık bir iştir. Çok sayıda gereçten ve teknikten yararlanılır. Birçok bilim dalından ve uzmanlık alanından destek alınır.

Sahada doğrudan inceleme yapmadan önce kazı alanı tanımlanmalıdır. Bu amaçla arşivlerde, müzelerde, arkeolojik yayınlardaki mevcut veriler ile hava fotoğrafları ve doğal ortamdaki veriler bir araya getirilerek yorumlanır. Genellikle araştırılacak alanın genişliğinin seçimi, üç kriter göz önüne alınarak yapılır. Bunlardan ilki, araştırma alanının geleneksel olarak belirlenmiş sınırlar esas alınarak seçilmesidir. Ancak tarihsel-arkeolojik alanların gelişigüzel bölünmesi riskini de içerir. İkinci kriter, tarihi geçmişi olan bir alanının sınırlarının araştırmaya esas alınmasıdır. Bu yöntem, seçilen alanın tarihini belgelendirmek için ideal gibi görünse de, sadece o sınırlar içinde saptanan tarih evreleri için idealdir, diğer dönemler için yapay ve yanıltıcı sonuçlara yol açacaktır. Üçüncü kriter ise, araştırma alanının coğrafi şartlara göre seçilmesidir. Bu yöntemle, sırtlar arasında yer alan bir ırmak vadisi ya da yükseltilerle sınırlandırılan bir ova gibi coğrafi bir alanı tanımlayan sınırlar içinde çalışılır. Bu çalışma daha uzun bir araştırma süreci gerektirse de, yerleşimin çevreyle ve bilinen tarihi olaylarla ilişkisini analiz etme imkanı sunar.

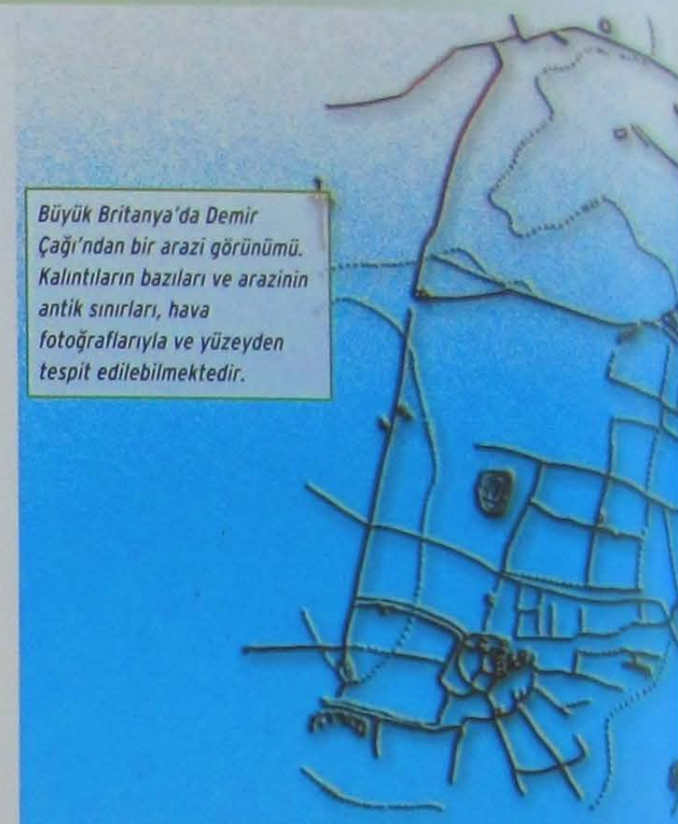

Büyük Britanya'da Demir Çağı'ndan bir arazi görünümü. Kalıntıların bazıları ve arazinin antik sınırları, hava fotoğraflarıyla ve yüzeyden tespit edilebilmektedir.

KARTOGRAFYA

Arkeologların çalışmaları sırasında, arazide yön bulabilmek ve buluntuları kaydetmek için haritalar önemlidir. Aynı zamanda çevre ile ilgili çizim, grafik ve canlandırma denemeleri de önemlidir. Haritalarda yer isimleri, terk edilmiş bağlantı yollarının izleri, ıslah edilmiş gölcüklerde ve akarsu yataklarında uzak ya da yakın geçmişte meydana gelmiş değişikliklerin işaretleri gibi önemli bilgiler yer alır. Güncel haritalar ile daha eski haritaları karşılaştırmak, arazinin önemli çevresel, kentsel ve altyapısal değişikliklerden önceki durumunu görebilme imkanı sunar.

Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, antik kalıntıların yerlerinin kesin biçimde tespit edilmesine imkan vermektedir. GPS (Global Positioning System) algılama sistemleri, ilgili noktanın bir GIS (Geographical Informative System) içine yerleştirilmesini sağlar. Bu, doğruluğu kesin haritalar üreten ve aynı nesnenin farklı boyutlarda ve farklı şekilde tanımlanmış detaylarıyla kopyalanmasını sağlayan bir veri tabanıdır. İncelenecek arazi ile ilgili jeolojiyi, bölgenin toprak çeşidini, doğal ya da insan kaynaklı değişimleri bilmek önemlidir. Örneğin,

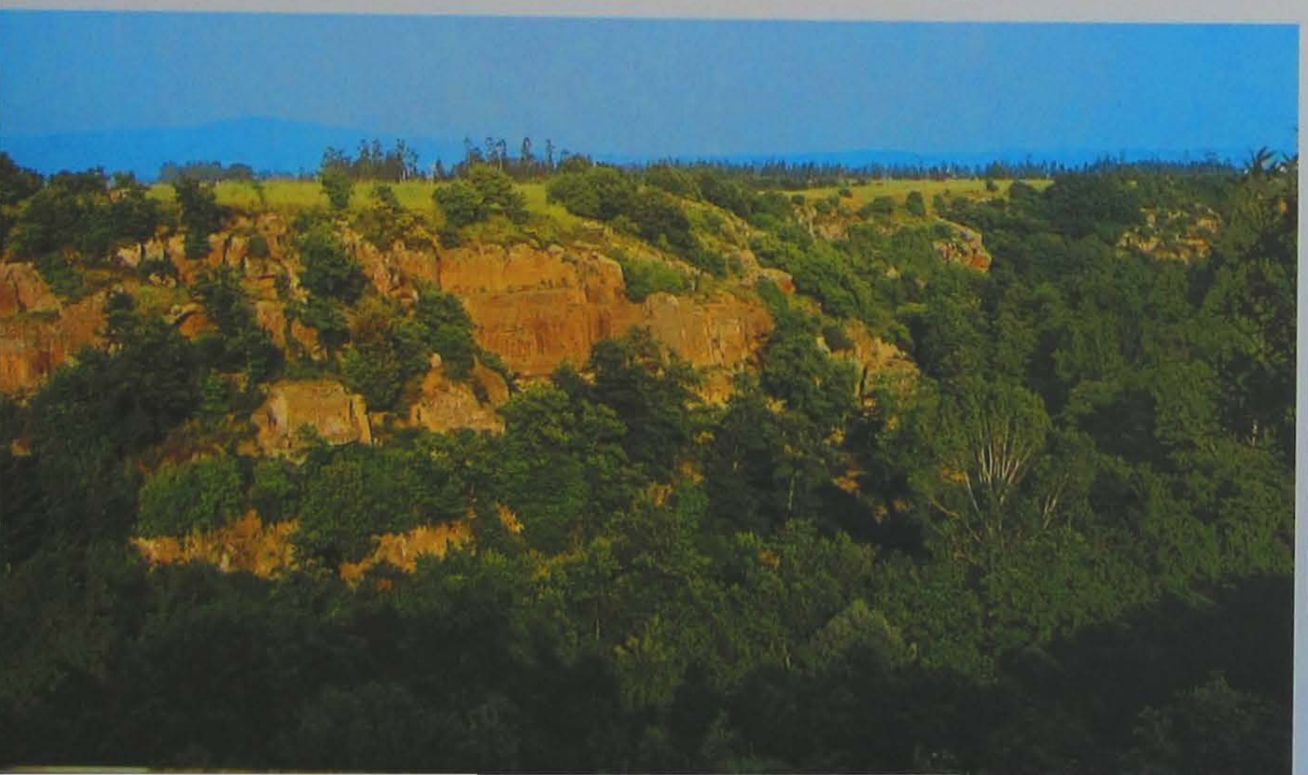

Viterbo eyaletinde bulunan Norchia'daki Etrüsk nekropolünden görünüm. Bazı yapıların iyi korunabilmiş olması, ilerki dönemlerde yeniden kullanılmış olmalarından kaynaklıdır. Yeniden kullanılanlar genellikle mezarlar, sarnıçlar ya da gizli yeraltı tünel ve geçitleridir. Bazen anıt mezarların, kulelerin ve teraslamaların da kullanıldığı olur.

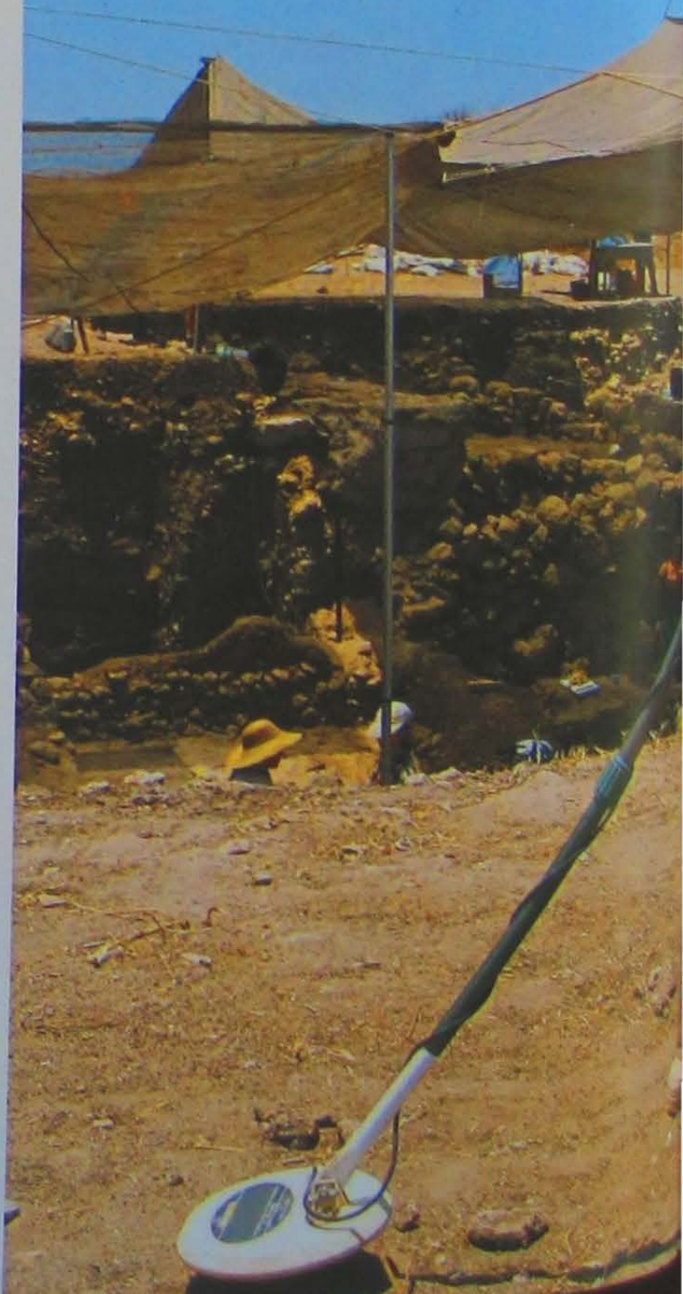

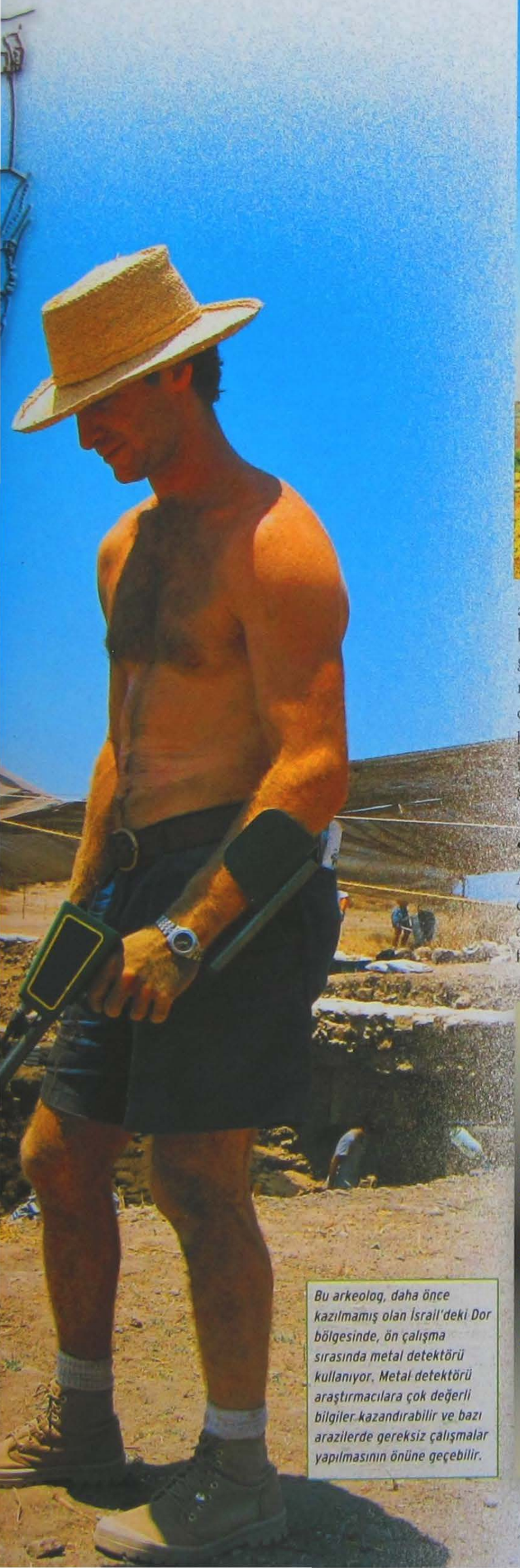

Günümüzde adı Pratica di Mare olan Antik Lavinium yakınlarındaki Roma köyünden görünüm.

akarsu yataklarının, alüvyonların, bataklıklaşmaların, kıyı şeridindeki gerilemelerin ve ilerlemelerin, ayrıca ıslah çalışmalarının bilinmesi, tamamıyla değişmiş özelliklere sahip jeomorfolojik bir çevrenin, belli bir tarihi dönemle ilişkilendirilmesi hatasının önüne geçilmesini sağlar.

YÜZEY ARAŞTIRMASI

Araştırmanın hazırlık evresinde elde edilen ya da hali hazırda bilinen sit alanları, ilginç yer isimleri, hava fotoğraflarından tespit edilen sıra dışı durumlar ve çevresel değişimlerin yerleri gibi sonuçların işaretlendiği temel harita oluşturulduktan sonra arazi araştırması başlatılabilir. Yüzey araştırması, ulaşılabilir tüm alanın yürüyerek dolaşılmasını, yeryüzüne çıkan kalıntıların kontrol edilmesini gerektirir. Arkeolojik kalıntıların toprak yüzeyinde kalarak günümüze ulaştığı durumlar da vardır. Genellikle büyük yapılar, doğal şartlardan ve insan elinden kaynaklanan yıpranmaya maruz kalan küçük sit alanlarından daha iyi durumda olurlar. Anıtsal nitelikteki yapı topluluklarının günümüze ulaşacak ölçüde korunmuş olmasına etki eden çok sayıda etmen vardır. Terk edildikten sonra bitki örtüsüyle örtülen, yüksek bir yerdeki yerleşimin önemli kalıntıları günümüze dek korumuş olabilir. Düz ve tarım yapılan alanlarda bulunan benzer yapılar, neredeyse tümüyle tahrip olmuş haldedir ve ancak arazide toprak yüzeyine çıkan yapı kalıntıları sayesinde varlıkları fark edilebilir.

Bir sit alanını tespit ettikten sonra, araştırmacılar yüzeyden malzeme toplayarak alanı dolaşırlar. Çok önemli olan bir sonraki aşama ise belgelemedir.

Bu arkeolog, daha önce kazılmamış olan İsrail'deki Dor bölgesinde, ön çalışma sırasında metal detektörü kullanıyor. Metal detektörü araştırmacılara çok değerli bilgiler kazandırabilir ve bazı arazilerde gereksiz çalışmalar yapılmasının önüne geçebilir.

Araştırmalar ve Keşifler

ARAZİDEKİ İŞARETLER

Kuşkusuz bir sit alanının kendini belli etmesinin en sık rastlanan biçimi, arazide yapısal kalıntıların toprak yüzeyine çıkmasıdır. Bazen tarım ya da yol yapımı gibi çeşitli amaçlarla yapılan kazı işlerinin yıllar boyunca aşamalı olarak tahrip ettikleri gömülü sit alanları da söz konusu olabilir. Arkeolojik katmanlarda gerçekleşen tahribat, uzun süreli değilse, toprak yüzüne çıkan arkeolojik kalıntılar toprak altındaki yapının özelliklerini taşır. Elde edilen farklı türden buluntular ve bunların yoğunlukları, genellikle arazinin karelere bölünmesi yöntemiyle yapılan bir plan içerisine yerleştirildiğinde, yapının planını ya da görünümünü yeniden canlandırmak mümkün olmaktadır. Örneğin, mozaik döşemelerin varlığı bir konuta ya da yoğun olarak bulunan tuğlalar bir hamam yapısına işaret edebilir. Buna karşılık, arkeolojik katmanlara zarar veren tahribat uzun yıllar sürmüşse, yüzeydeki malzeme çok dağılmış ve karışmış haldedir. Bu durumda toprak altında ne kadar geniş bir alanda yayılım bulunduğunu ölçmek çok zor olacaktır. Eğer küçük bir sit alanı söz konusuysa, tahribatın yarattığı zarar büyük olabilir, ki o zaman arkeologların eline, dağınık ve yorumlanması zor ve az sayıda malzeme ulaşmış olacaktır.

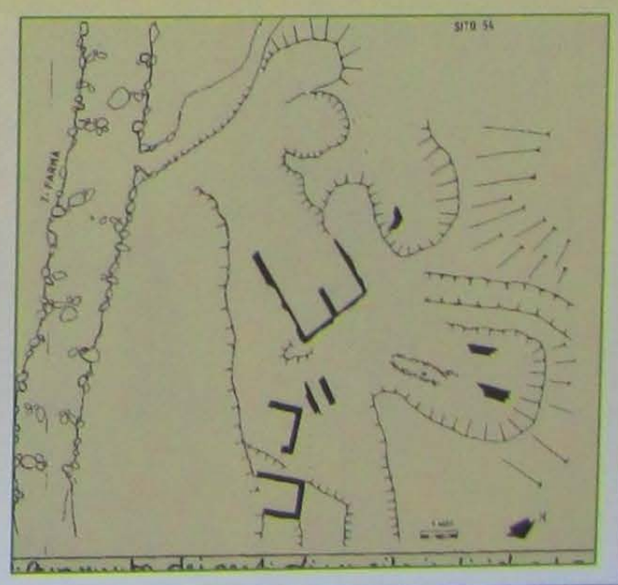

Sağda: Yüzey araştırması sırasında tespit edilen bir sit alanındaki buluntuların haritası.

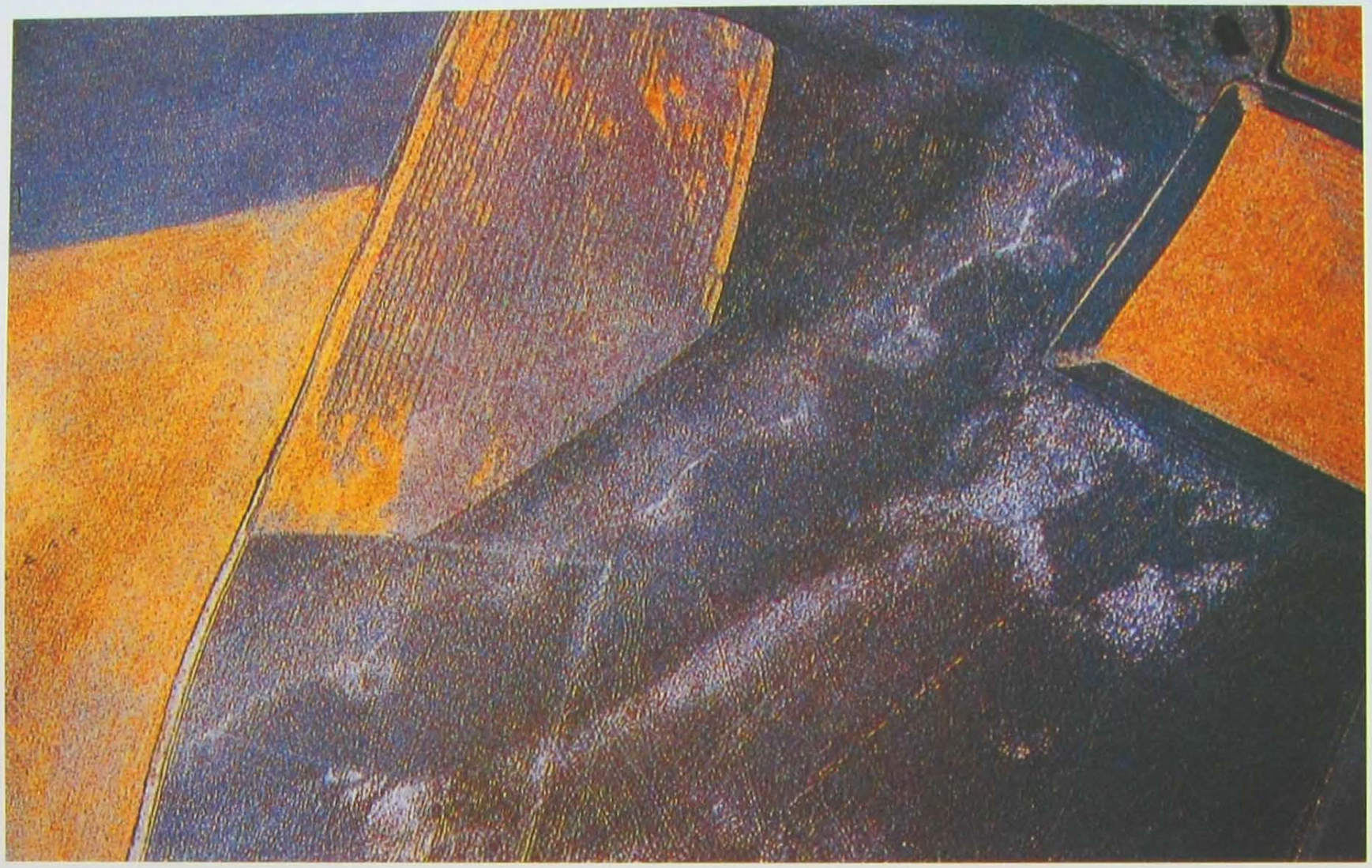

Fransa, Neufmoulin'de bulunmuş olan daire biçimindeki hendekler.

Sit alanı harita üzerinde, adının baş harfiyle ya da önceden belirlenen kod ile işaretlenir. Bu işaret buluntuların içine konduğu muhafazalar üzerine de yazılır. Ardından, grafik ve fotografik belgelemeye geçilir ve tüm veriler kaydedilir. Sahada toplanan veriler, belirlenen alanın farklı dönemlerine ait ortamın yeniden canlandırılması için temel alınacaktır. Bu amaçla, sınıflandırmaya ve yorumlamaya yarayan ve objektif bir yöntem olan tipolojinin oluşturulması için, kronoloji ve boyut

Üstte: İspanya, Pajares'ten, kuleli surları olan bir şehrin derin bir ekin biçme işlemi sırasında ortaya çıkan izleri. Şehrin Antik Munda olduğu düşünülmektedir.

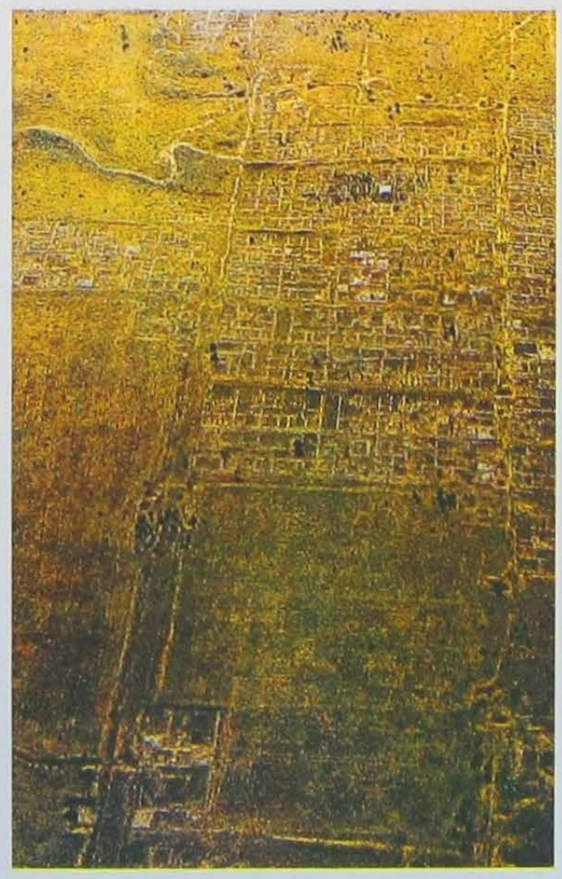

gibi bazı temel öğeler dikkate alınarak, çalışılan sit alanı gruplandırılır. Örneğin, lüks yapı kalıntıları barındıran, büyük ölçekli ve Roma Dönemi'ne ait konutlar 'villa' olarak sınıflandırılabilir ya da zanaat izleri barındıran büyük kırsal alanlar 'köyler' tipolojisine dahil edilebilir. Aynı döneme ait tüm yerleşimler, farklı sembollerle harita üzerinde işaretlenir. Bu haritalar farklı dönemlerdeki çevrenin, grafiksel olarak yeniden canlandırılması işleminde önemli rol oynarlar. Yüzey araştırmasının işaretlerini taşıyan bu haritalar, sonra geniş kapsamlı bir analizden geçirilir ve araştırılan diğer arazilerden elde edilen sonuçlarla karşılaştırılır. Elde edilen sonuçlar yayınlanır ve arazinin arkeolojik açıdan geçirdiği evreler kayıt altına alınır. Böylece arazinin yüzey araştırması tamamlanmış olur.

Solda: Bitki örtüsü tarafından örtülmüş durumdaki harabeler, eğik hava fotoğrafı sayesinde görünürlük kazanıyor.

Yöntemler

HAVA FOTOĞRAFI DESTEĞİ

Hava fotoğrafları, arazideki çalışmaya hazırlanırken çok önemli bir destektir. Hava fotoğraflarında, toprak altındaki ya da bitki örtüsündeki kalıntılara işaret eden ve karadan fark edilemeyen farklılıklar görülebilmektedir. Yüksekten çekilen dikey hava fotoğrafları yolların, tarımsal alanların ve eski su yollarının yatakları gibi çizgisel ve devamlı öğelerin görülmesine olanak sağlar. Daha alçaktan ve belli ışık şartlarında çekilen eğik hava fotoğrafları ise, genellikle arazide biraz daha net fark edilebilen çok küçük yerleşimlerin izlerine işaret edebilir. Bunlar, mimari kalıntıların doğrudan görünmesi ya da daha az nem oranı, toprak altındaki surların üzerinde ya da yakınında daha az büyüyen bitki örtüsü gibi sıra dışı oluşumlarla da fark edilebilir. İzlerin daha belirsiz olduğu durumlarda ise, araziden daha fazla nem barındıran ve daha güçlü bitkilerin yetişmesini sağlayan antik su kanallarından söz edilebilir.

Altta: Langenau, Almanya'daki bir Roma çiftliğinin planı. Halen yeşil olan buğdayların arasında sararan kısımların varlığıyla keşfedilmiştir.

ASILI TAŞLARIN GİZEMİ

BÜYÜK TAŞ BLOKLARDAN OLUŞAN GÖRKEMLİ STONEHENGE, TARİH ÖNCESİ DÖNEMİN EN ÇARPICI GİZEMLERİNDEN BİRİDİR. BU YAPIYI KİM, NE ZAMAN İNŞA ETMİŞTİ? BU ÜNLÜ VE SIRA DIŞI ANITIN İŞLEVİ NEYDİ?

İngiltere'nin güneybatısında, Salisbury Ovası'nda bulunan Stonehenge, üst lentoları destekleyen devasa dikey taşların meydana getirdiği, anıtsal öğelerden oluşan büyük dairesel bir yapıdır. Binyıllar boyunca hiç değişmeden ayakta kalmış olan bu kalıntıların ihtişamı, Orta Çağ'dan beri insanları büyülemiş ve onu inşa edenlerin kim oldukları ve yapıyı nasıl inşa ettiklerine dair fantastik teorilere ilham vermiştir. Sözcük anlamı 'asılı taşlar' olan Stonehenge'in yapımına dair bilgi veren Geoffrey of Monmouth, 1135'te yazdığı *History of the Kings of Britain* - Britanya Kralları'nın Hikayesi adlı eserinde, Breton kralı Aurelius Ambrosius'un, Saxon lideri Hengist'in 490 yılında yaptığı asiller katliamının anısına bu anıtı yaptırdığını anlatır.

Anlatıya göre; anıtın yapımı konusunda büyücü Merlin'e danışılır. O da İrlanda'da Killar Dağı yakınında büyük bir anıt meydana getiren taşların alınmasını, deniz yoluyla Britanya'ya getirildikten sonra yeniden düzenlenmesini tavsiye eder. Kraliyet askerleri, taşların kaldırılması girişiminde başarısız olunca, Merlin devreye girer ve büyü yoluyla işi tamamlar. O dönemde egemen olan Norman Hanedanlığı'nın mensubu olan Geoffrey of Monmouth'un bu anlatımı, Kral Arthur efsanesinden de öğeler katılarak, Saxonlara karşı Breton tarihini yüceltmektedir. Stonehenge'i inşa edenlerin kim oldukları sorusu her daim sorulmuş ve kimi zaman Eski Yunanlar, kimi zaman Fenikeliler veya Romalılar ya da üst düzey rahipler (Druid) olduğu düşünülmüştür.

Stonehenge kompleksi, Roma İmparatoru Claudius'un emri üzerine tahrip edilmiştir. Claudius büyük ihtimalle, antik Bretonlar'ın en bilinen ve kutsalları olan mekanlarını ortadan kaldırmak istemiş olmalıdır.

Stonehenge, İmparator Claudius'un emriyle yerle bir edilmiştir. İmparator, büyük olasılıkla Antik Britanya'nın en büyük temsilcisi olan bu mekanı hafızalardan silmek istemişti.

Üstte: Vincenzo Bellini'nin Norma operasından bir sahne. Bu ünlü Romantik dönem oyununda başkahraman bir Druid rahibesidir.

BİLGİNLER ARASINDAKİ TARTIŞMALAR

1620 civarında Kral I. James'in isteği üzerine, anıtın ilk planı mimar Inigo Jones tarafından çizildi. Ne yazık ki, bu çalışmadan elimize hiçbir belge kalmamıştır. Jones'un ölümünden üç yıl sonra, 1655'te, evlatlığı John Webb'in yayınladığı *The Most Remarkable Antiquity of Great Britain, Vulgarly Called Stone-Heng* ise hayal ürünü bir eser olarak ortaya çıkar ve anıt üzerinde gözlem yoluyla yapılmış olan analizler pek de tutarlı değildir. Webb, taşların İrlanda'dan getirildiğini kabul eden geleneksel varsayıma karşı çıkarak, Aibury'deki mağaralardan getirildiklerini ve anıtın muhtemelen Romalılar tarafından dikilmiş bir tapınak olduğunu öne sürmüştü. Webb'in bu iddiaları daha fazla polemiğe yol açtı. Walter Charlton bu teoriye, *Chorea Gigantum or Stone-Heng restored to the Danes* (1663) eserinde karşı çıkarak, Stonehenge'in Danimarkalılar tarafından kurulmuş olduğunu ve parlamento işlevi taşıdığını savundu.

Bilginlerin tartışmaları çerçevesinde, *Monumenta Brittannica* adlı eserin yazarı John Aubrey'i de anmak gerekir. Aubrey, verilerin analizine verdiği önem ve kuramsal yaklaşımı ile çağdaşı yazarlardan farklılaşır.

Stonehenge'in dış halkası, 40 kilometre uzaklıktaki bir mağaradan gelmiş olan kumtaşlarından oluşuyordu. Dış halka, yerli olmayan taşlardan ve nal biçiminde yerleştirilmiş beş adet üç taşlı anıttan oluşan ikinci bir halkayı içine almaktaydı.

Altın kaplama, bronz Apollon heykeli (MS 2. yüzyıl). Efsanevi Hiperborea halkının Apollon'a taptığı ve bu yüzden Stonehenge'e benzeyen dairesel bir tapınak inşa ettiği söylenmektedir.

Stonehenge'in basit bir çizimden fazlası olan ilk haritası da ona aittir. Bu haritada, dış setin etrafında dairesel biçimde yer alan ve cenazeyle ilgili işlevleri olduğu sonradan keşfedilen oyuklar bulunmaktadır. Arkeologlar bu oyukları, onun anısına Aubrey Çukurları (Aubrey Holes) olarak adlandırmışlardır. Avebury ve Stonehenge gibi tapınakların, antik Britanyalı rahipler olan Druidler tarafından yönetilen tapınaklar olduğu hipotezi Aubrey'e aittir. Bu tespit, Stonehenge'i inşa edenlerin kimler olduğu sorusunun en çok kabul gören yanıtıdır ve yüzyıllar geçtikçe popüler geleneğin bir parçası haline gelmiştir.

Hiperborea mitlerini anlatan Diodorus Siculus'un da alıntılamış olduğu, Helenistik Dönem Yunan bilgini Hecataeus'un bir paragrafı da, bilgilerin yorumu açısından büyük önem taşır. Kelt topraklarının ötesinde yaşayan Hiperborea halkı, Tanrı Apollon'a bağlı olmalıydı ve ona sunular bakımından zengin, daire biçimli büyük bir tapınak yapmışlardı.

Klasik Dönem yazarlarının Stonehenge gibi büyük taş yapılara gönderme yapmaları, bu yapıların tarihini Klasik Dönem dilimi içerisine sokuyor ve daha eskiye uzanan bir tarihleri olması olasılığı henüz görünmüyordu. Stonehenge ilk kez 18. yüzyılda, günümüz arkeologları tarafından kullanılanlara yakın kriterler temel alınarak araştırıldı. William Stukeley, 1740 yılında basılan, ancak daha önce yapılmış araştırmaların ürünü olan *Stonehenge, A Temple Restored to the British Druids* adlı eserinde, anıtın tam bir dokümantasyonunu ortaya koydu. Anıtın planı, her ne kadar yorumlar ve hayal ürünü canlandırmalar bakımından zengin olsa da, doğru ölçümlerle oluşturulmuştu. Stukeley'nin araştırmaları, yeni bir bakış açısı için de öncü oldu ve Stonehenge kompleksi antik Wiltshire yerleşimi çerçevesinde değerlendirilmeye başlandı.

1620'de Stonehenge'in ilk planını çizen Inigo Jones'un portresi.

Stukeley'nin çalışmaları, anıt çevresinde yoğun olarak bulunan tümülüsleri gün ışığına çıkarmış ve bunlar da anıtın çevresini odak noktası haline getirmiştir. Stukeley ayrıca, anıta kuzeydoğudan ulaşan bir yolun varlığını fark eden ilk kişi olmuştur. Avenue adı verilen bu yol, Stukeley'den iki yüzyıl sonra, hava fotoğraflarının yorumlanması sonucunda keşfedilmiştir. Sonuç olarak Stukeley, Aubrey'nin hipotezini yeniden ele alarak, Stonehenge'in yapımını Druidlere mal etmişti.

Antik Mısır keşifleriyle dünya çapında ünlü bir arkeolog olan M.F. Flinders Petrie tarafından Stonehenge planına uygulanan numaralandırma yöntemi ise, ilerleyen zamanlarda bu anıt üzerinde çalışan tüm arkeologlar tarafından kullanılmıştır. 1800'lü yıllarda Stonehenge araştırmalarındaki en büyük yenilik, çıkarıldıkları yeri tespit etmek için dairesel taşlar üzerinde mineral analizler yapılmasını kapsayan yeni bir bilimsel yaklaşım olmuştur. Böylece, taşların Galler ve güneybatı İngiltere'nin farklı yerlerinden getirildiği tespit edilmiştir.

Tarih ve Olaylar

STONEHENGE'IN MANZARASI

Anıtın sahip olduğu cezbedici imajın oluşumunda Romantizm edebiyatının ve resim sanatının da katkısı vardı. J. Constable (fotoğrafta) ve J.M. Turner gibi sanatçıların ustaca resmettikleri Salisbury düzlüğünün geniş ve rüzgarlı manzarasında görülen anıt, sanki zamanın dışında, tek başına var olan bir şey gibiydi. Bu durum, 1950'li yılların fotoğraflarında da kendini göstermektedir. Günümüzde ise, anıt etrafındaki karayollarının genişlemesi ile manzara epey değişmiştir. Çevresel alanın yeniden anıta tahsis edilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

RESTORASYONLARIN ORTAYA ÇIKARDIĞI GERÇEK

1900'lerin başlarında, William Gowland tarafından yönetilen kazı sırasında, restorasyon çalışmaları da gerçekleştirildi. Bu çalışmalar, sit alanındaki modern araştırmaların da cbaşlangıcı olmuştur. Gowland, temkinli bir şekilde, taşların Neolitik Dönem'de dikildiği varsayımını ortaya koydu. Ona göre anıtın tarihi yaklaşık MÖ 1800 idi. I. Dünya Savaşı'nın ardından, Albay William Hawley tarafından yönetilen kazılarda, Aubrey Çukurları, sağlam dairelerin dışındaki iki halka (Y ve Z çukurları) ve yaz gündönümü ile hizalandırılmış taş olan Heel Stone'a dek uzanan Avenue araştırıldı. Restorasyonlarla dış halkadaki taşların dengesini sağlama alındı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiliz arkeolojisinin ilgisi Stonehenge üzerinde yoğunlaştı. O dönemdeki araştırmalar sayesinde, Stonehenge'in tek bir tasarımın

BİR MEGALİT ANITININ İNŞASI

Stonehenge dairelerini oluşturan taşlara, anıtın yakın çevresinde rastlanmamaktadır. *Bluestones* olarak bilinen, yerel olmayan ve her biri yaklaşık 4 ton ağırlığındaki alacalı dolerit (bazaltı andıran volkanik taş) bloklar, en eski yapısal evreye aittir. Neolitik Dönem'de anıtı inşa edenler, bu taşları Güneybatı Galler'deki Pembrokeshire'ın kuzeyindeki Prescelley Dağları bölgesinden getirmişler ve 385 kilometrelik bir mesafeyi kat etmek zorunda kalmışlardır. Böylesine uzun bir mesafeyi kat etmek için deniz yolundan da yararlanılmış olduğu, öne sürülen varsayımlar arasındadır. Kumtaşlarının ise, Stonehenge'den 40 kilometre uzaklıkta bulunan Avebury'deki Marlborough Downs'dan geirildiği anlaşılmıştır.

İngiliz arkeologlar, büyük taş anıtların nasıl inşa edildiğini, özellikle de devasa taş blokları taşımak ve kaldırmak için ne kadar güç gerektiğini keşfetmek üzere pek çok araştırma yapmışlardır.

R. Atkinson'un ölçümleri, 25 tondan fazla gelen ve bazen 50 tona ulaşan kumtaşı bloklarını taşımak için, deri kayışlardan ve tahta silindirlerden yararlanan 1100 kişinin çalışması gerektiğini sonucunu vermektedir. İşin en zor kısmı, yatay üst lentoları, dikeylerin üzerine yerleştirmek olmalıdır. Atkinson, bu amaca ulaşmak için, üst lentoları destekleyen, çapraz biçimde konmuş bir tahta direk yığınından faydalanıldığını ortaya koymuştur. Bloğu kısmen kaldıran bir kaldıracın yardımıyla, blokla zemin arasına yavaş yavaş başka direkler eklenerek, gitgide yükselen ve dik taşların tepesine ulaşan bir platform elde ediliyordu. İstenilen yüksekliğe ulaşıldığında da, üst lentolar yerine yerleştiriliyordu. Dönemin araç gereçleri düşünüldüğünde, çok uzun süren bir başka çalışma süreci de, blokların istenen biçime getirilmesi olmalıdır. Bu işlem, büyük ihtimalle taşların çıkarıldığı alanda yapılmaktaydı.

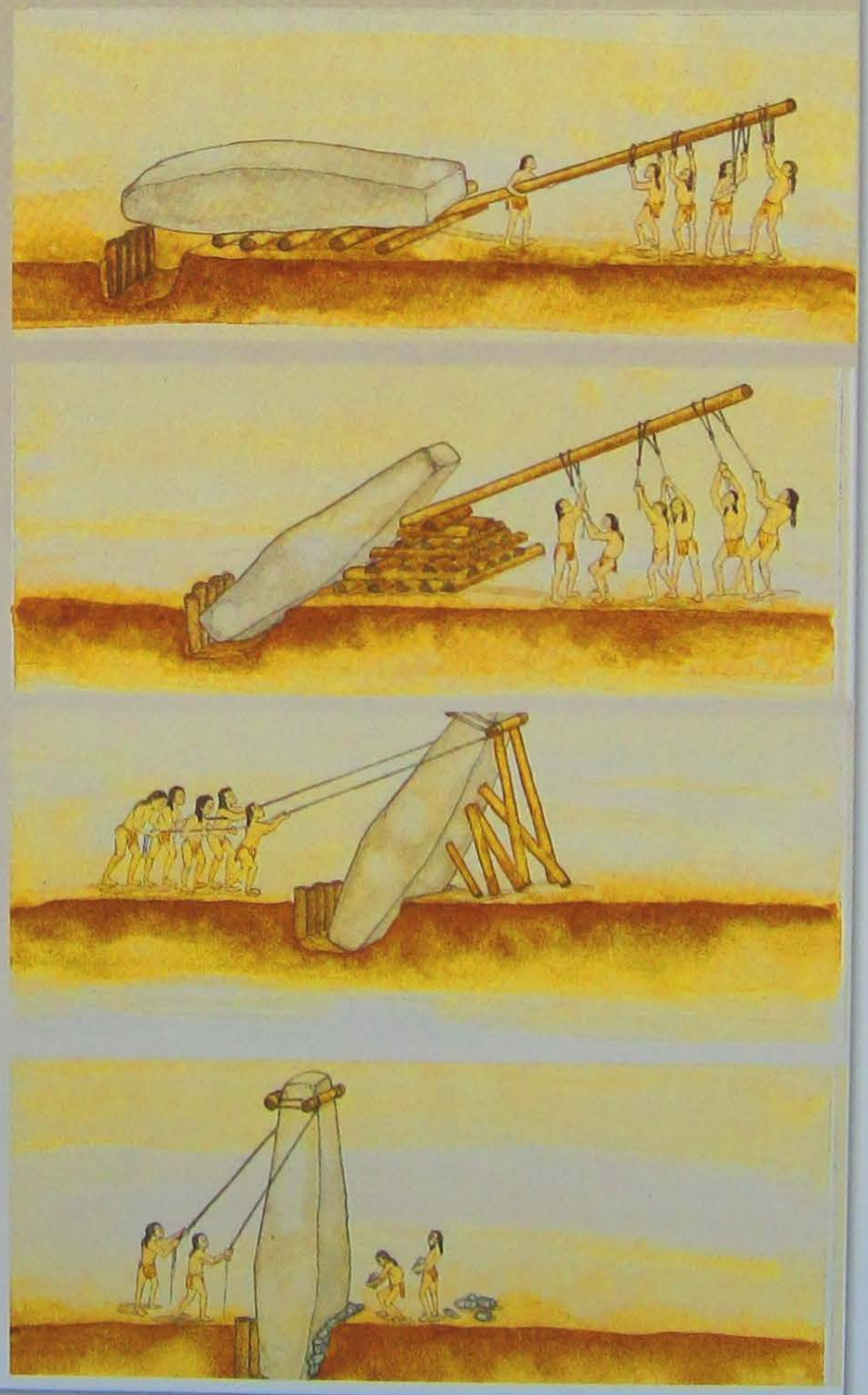

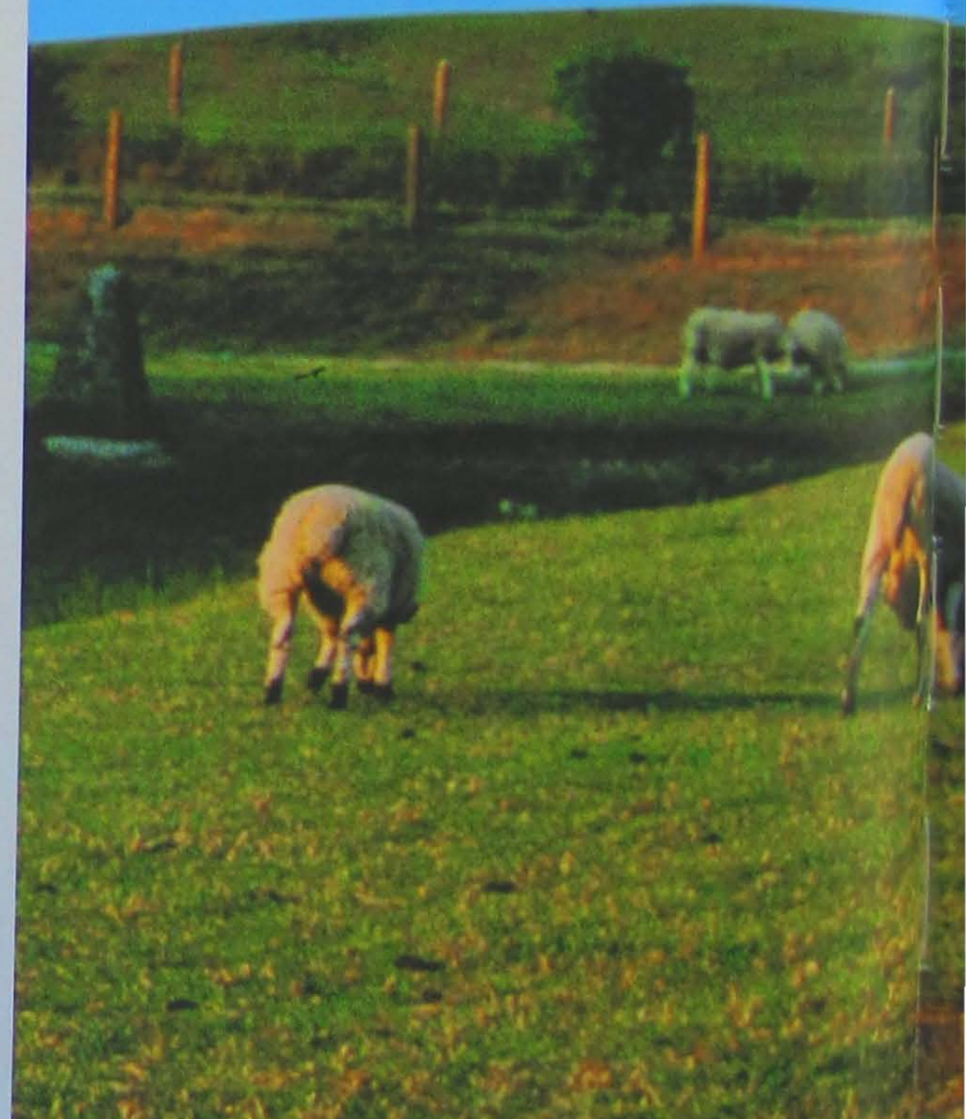

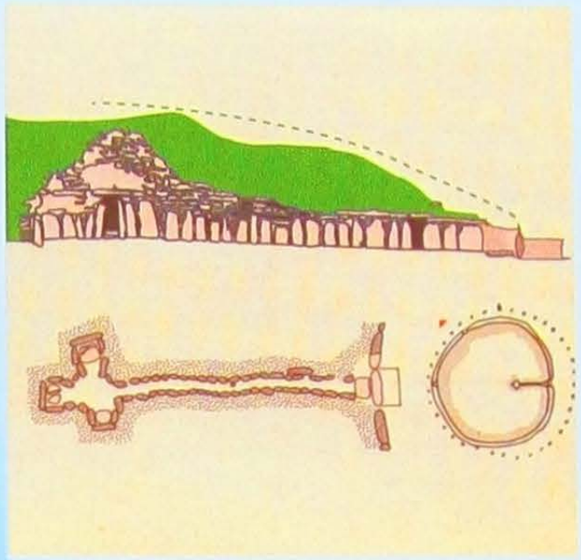

İrlanda, Newgrange'deki köyün planını ve bölmelerini gösteren çizim.

Stonehenge'den sonra en ünlü 'taş halkası' örneklerinden olan Avebury taşlarından iki görünüm. Wiltshire, Avebury dairesel tapınağındaki yekpare taşlar, yaklaşık MÖ 1500 civarı olarak tarihlendirilebilir.

Stonehenge ilk ve ikinci evresinde, hendek ve toprak dolguyu içine alan bir çevrelemeden oluşuyordu; girişin yanında iki yekpare taş yer alıyordu. (MÖ 3. binyıl)

Üçüncü evrede, nal biçiminde iki sıra taş dikildi ve muhtemelen giriş yolu açıldı. (MÖ 2. binyılın ilk yarısı)

Dördüncü evrede, dış halkadan ve nal biçiminde beş adet üçlüden (iki yanda bir tane de üstlerinde) oluşan yapı inşa edildi. Bu evredeki son yapısal müdahale, MÖ 2. binyılın ikinci yarısı olarak tarihlendirilebilir.

Stonehenge sit alanının havadan görünümü. Komplekse kuzeydoğudan ulaşan yol olan Avenue de görülmektedir.

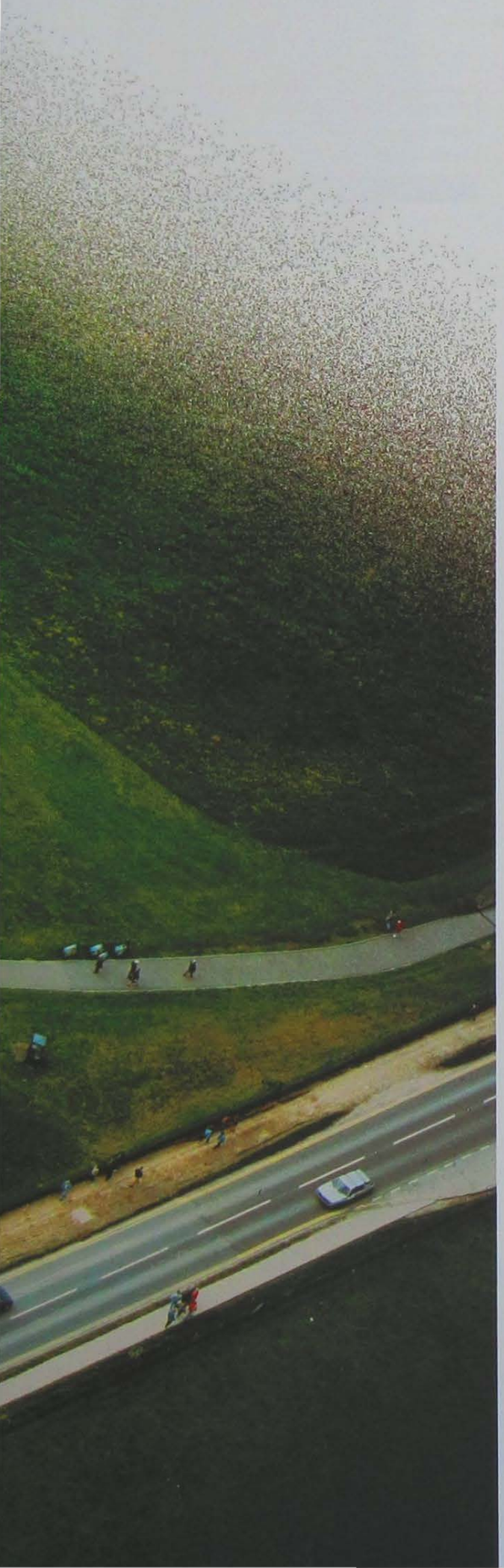

değil, uzun bir zaman dilimindeki farklı yapısal süreçlerin ürünü olduğu ortaya çıktı. Fakat anıtın günümüzde kabul edilen tarihlendirmesine ulaşabilmek için 1970'lerin sonunu beklemek gerekecekti. Bu dönemde radyokarbon metodunun bulunması ve dendrokronoloji sayesinde taşların yeniden kalibrasyonu mümkün oldu.

TAŞLARIN ARDINDAKİ GİZEMLİ GÜÇ

Anıtsal taş kompleksi çevreleyen en dış öğe, artık içi neredeyse tamamen dolmuş olan, en fazla iki metre derinliğinde ve yaklaşık 100 metre çapında bir hendektir. Orijinal halinde, bu hendeğin iç ve dış taraflarını iki dolgu set çevreliyordu. Hendeğin Neolitik Dönem'e ait olduğu fikri, içini dolduran hayvan kemikleri üzerinde Karbon-14 metodunun uygulanmasıyla öne çıkmıştır. Hendek, MÖ 3020 ile 2910 arasında bir tarihte kazılmış olmalıdır. Kuzeybatı tarafındaki toprak dolguyu ana giriş bölmektedir. Ana girişin yakınlarında, Aubrey Çukurları olarak tanınan büyük oyuklar yer alır, bunların da içleri büyük ölçüde insan külleriyle doldurulmuştur. Anıt, en eski evresinde cenazeyle ilgili bir işleve sahip olmalıdır.

Büyüklüğüyle hemen göze çarpan en dıştaki taş halka, kumtaşı bloklardan meydana getirilmiştir ve 'asılı' üst lentoları taşımaktadır. Bunlar, Stonehenge'in üçüncü yapısal evresine aittir. 50'li yıllarda yapılan kazılarda, daha önce gerçekleşen ve yerel olmadıkları için *bluestones* adı verilen büyük taşların çukurlara yerleştirildiği ikinci bir yapısal evre tespit edilmiştir. Bu evre MÖ 2600 civarı olarak tarihlendirilmektedir.

Araştırmalar ve Keşifler

RADYOKARBON YÖNTEMİ DEVRİMİ VE STONEHENGE'İN TARİHLENDİRİLMESİ

1970'li yıllara kadar Avrupa tarih öncesi araştırmalarında genel olarak kabul edilen tanımlamalar, uygarlığın kökenlerini her açıdan Mısır ve Orta Doğu'da görüyordu. Bu bakış açısıyla, Orta-Batı Avrupa'nın bulunan tüm arkeolojik kanıtları, Miken dünyasına ait kanıtlara göre daha yakın tarihli sayılıyor ve bir şekilde bu bölgenin arkeolojisinden etkilendikleri kabul ediliyordu. 1950'li yıllarda Stonehenge üçlü taş gruplarından birinin yüzeyine oyulmuş hançer figürleri bulunduğunda, bilim adamı Gordon Childe, Miken'den gelmiş olan nesnelerin resmedildiği savını ortaya attı. Radyokarbon metodu ile tarihlerin kalibrasyonu sayesinde, Orta-Batı Avrupa'daki arkeolojik kanıtların Mısır'dakilerden daha eski oldukları anlaşılmış ve özgünlükleri kesinlik kazanmıştır.

Üçüncü evre, bugüne kadar gelen kalıntılar içinde en iyi tespit edilebilir durumda olan evredir. Öncelikle, üstteki lentolarla birlikte kumtaşları yerleştirilmiştir. Bu taşlar da yakın çevreye ait değildir. Üst lentolar, anıtın eğimli çizgisel gidişatını desteklemek için oluşturulmuş ve dikey durumdaki taşlar üzerine, birbirine bağlı bir örme sistemi kullanılarak yerleştirilmiştir. İç alana beş adet devasa üçlü grup koyulmuştur. Radyokarbon verileri, üçüncü evrenin başlangıcı için MÖ 2300 civarına işaret eder. Daha sonraki evreler MÖ 1600 civarı olarak tarihlendirilmektedir.

Anıt bundan sonra da bazı değişimler geçirmiştir. Özellikle nal biçimindeki *bluestones* taşları, büyük üçlü grupların oluşturduğu yarım daire içinde en az üç farklı biçimde dizilmiştir. Ayrıca, bu orta alana kumtaşından dikdörtgen biçimli bir blok olan Altar Stone da yerleştirilmiştir. Dışta *bluestones* halkası, içte ise kumtaşı blokların oluşturduğu halka bulunur.

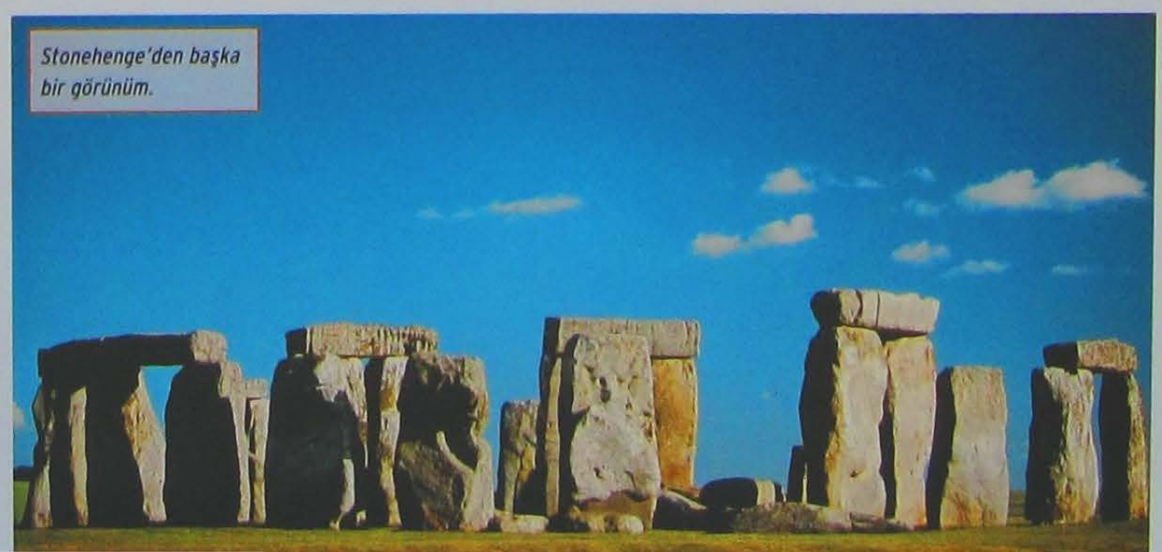

Stonehenge'den başka bir görünüm.

Son diziliş evresine ait kabul edilen hançer oymaları, Erken Bronz Dönemi özellikleri taşımaktadır.

Avenue adı verilen yolun, üçüncü evreye ait olduğu kesin biçimde belgelenmiştir. Pek çok yazar, yolun tarihini üçüncü evrenin ilk diziliş düzenine dayandırmaktadır. Yaklaşık üç kilometre uzunluğundaki yol, Stonehenge'i Avon Nehri'nin kıyısına bağlıyordu. Yolun iki tarafını da birer hendek ve toprak dolgu sınırlıyordu. Yolun, dairesel alanın girişini oluşturan boşluğuna denk gelen noktasında, girişe işaret eden üç taş bulunuyordu. Ayrıca yine bu yol üzerinde, Heel Stone ve yakınında yer alan bir taş daha dikiliydi.

Aslında dört adet olan ve dolgunun içinde bulunan Station Stones ise, aydönümleri ile kış gündönümü hizalarına işaret ediyordu. Anıtın yaklaşık 1500 yıl boyunca kullanılmış olduğu hesap edilebilir. Bu, modern çağın en önemli kült merkezleriyle karşılaştırılabilecek bir süredir. Stonehenge'de yapılan ritüel uygulamaların neler oldukları bilinmemektedir; fakat anıtın, Güneş ve Ay dönümlerinin önemli astronomik konumlarını gözlemlemeye uygun olduğu kesindir.

Son olarak, bu anıtın gerek yapılmasının gerek bu kadar uzun yaşayabilmesinin, kontrol edebilen ve düzenleyebilen bir yönetici güç olmaksızın gerçekleşemeyeceği de aşikardır.

GÜNEŞ, AY, YILDIZLAR...

ARKEOLOGLAR, TARİH ÖNCESİ ANITLARI TİTİZLİKLE İNCELEDİKTEN SONRA BU ANITLARI İNŞA EDENLERİN NELER BİLDİKLERİNİ ANLAMAYA ÇALIŞTILAR.

Yazılı kanıtlar mevcut olmadığı için, tarih öncesi insanının değer ve inanç sistemlerine ilişkin bilgiler ya da dilden dile yayılan söylenceler meçhul kalmaktadır. Arkeolojik kalıntılar üzerinde yapılan araştırmalar, bu alanlar söz konusu olduğunda prehistorik ve protohistorik geçmişi bütünüyle anlamamız için maalesef uygun değildir. Arkeolojik araştırmanın bu sınırları, temel ihtiyaçların karşılanmasına yarayan bilgilere vakıf bir prehistorik halk varsayımının oluşmasına yol açmıştır.

Bazı tarih öncesi yapıların astronomi ile ilişkisini keşfetmeyi amaçlayan araştırmalar, arkeoloji alanında şüpheci önyargılarla karşılaşırlar. Astronomi alanında, özellikle geçmişte, arkeolojik kalıntılardan sağlanan fazla yüzeysel ve zorlama verilerin kullanımına ya da rasgele ve hayal ürünü yeniden canlandırmalara rastlanır. Bunlar da, arkeo-astronomi yorumlarının güvenilirliğini sarsmaktadır. Bu negatif yönler aşıldıktan sonra, antik toplumların mevsimsel değişimlere dikkat etmiş oldukları, onları gözlemlemek, hatta ölçmek ve öngörmek için metotlar geliştirdikleri arkeoloji bilimi tarafından da kabul edilmektedir.

Astronomik gözlemleri kaydetmek üzere, ağaç ve deri gibi kısa ömürlü malzemelerin kullanılmış olması muhtemeldir ve bu nedenle de günümüze ulaşan kanıtların sayıca eksikliği söz konusudur. Tarımsal etkinlikler gibi, avcılık ve hayvancılık faaliyetleri de mevsimsel hareketlerle doğrudan ilgilidir. Tarım ve hayvan yetiştirme tekniklerini denerken, ekim zamanını ya da hayvanların çiftleşme zamanlarını ayarlayabilmek için mevsimsel döngüleri bilmek ilk çiftçiler için oldukça önemli olmalıdır. Avrupa'nın antik sakinlerinin, avcılık ve toplayıcılık üzerine kurulu bir ekonomiden, yiyeceğin üretimi üzerine kurulu bir ekonomiye geçtikleri Neolitik Evre'de, yıldızların döngüsel hareketleriyle ilgilendiklerine işaret eden anıtlar da görülmeye başlar.

Bretanya, Carnac'taki Kermario Menhiri. Menhir kelimesi, men: taş ve hir: uzun kelimelerinin birleşiminden gelmektedir.

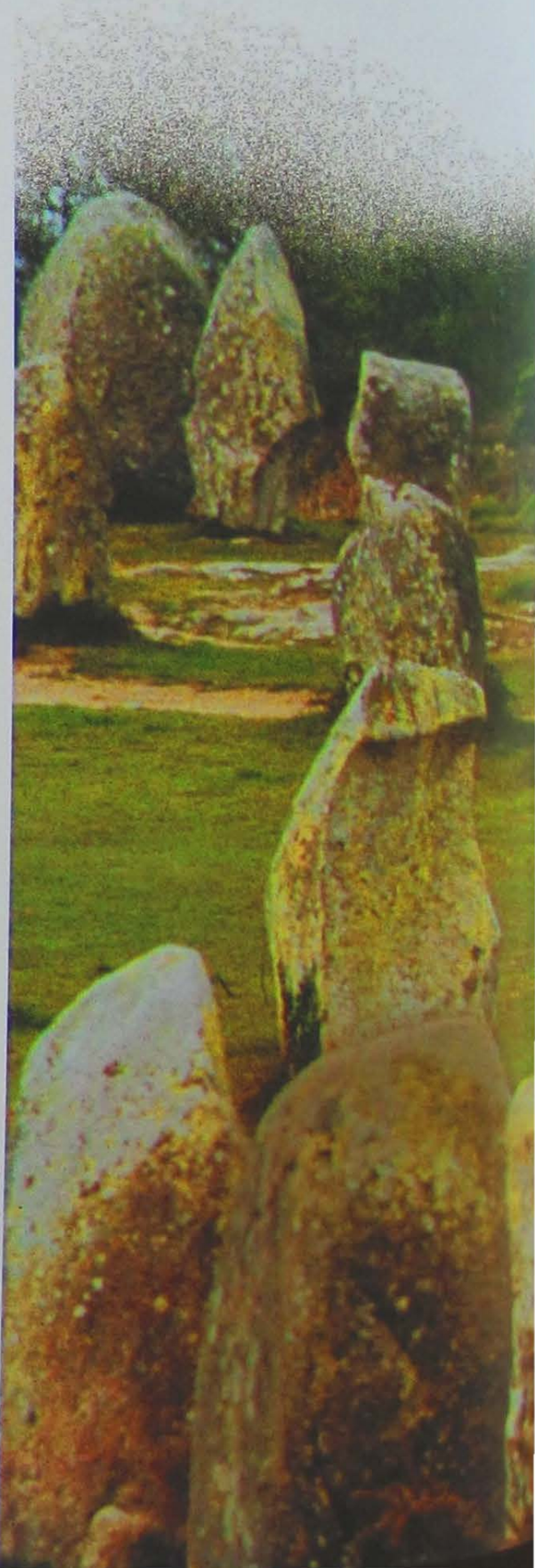

Knowth dolmeni. Büyük taş tümülüslerin en önemli örneklerinden bazıları İrlanda'daki Boyne Bölgesi'nde bulunmuştur.

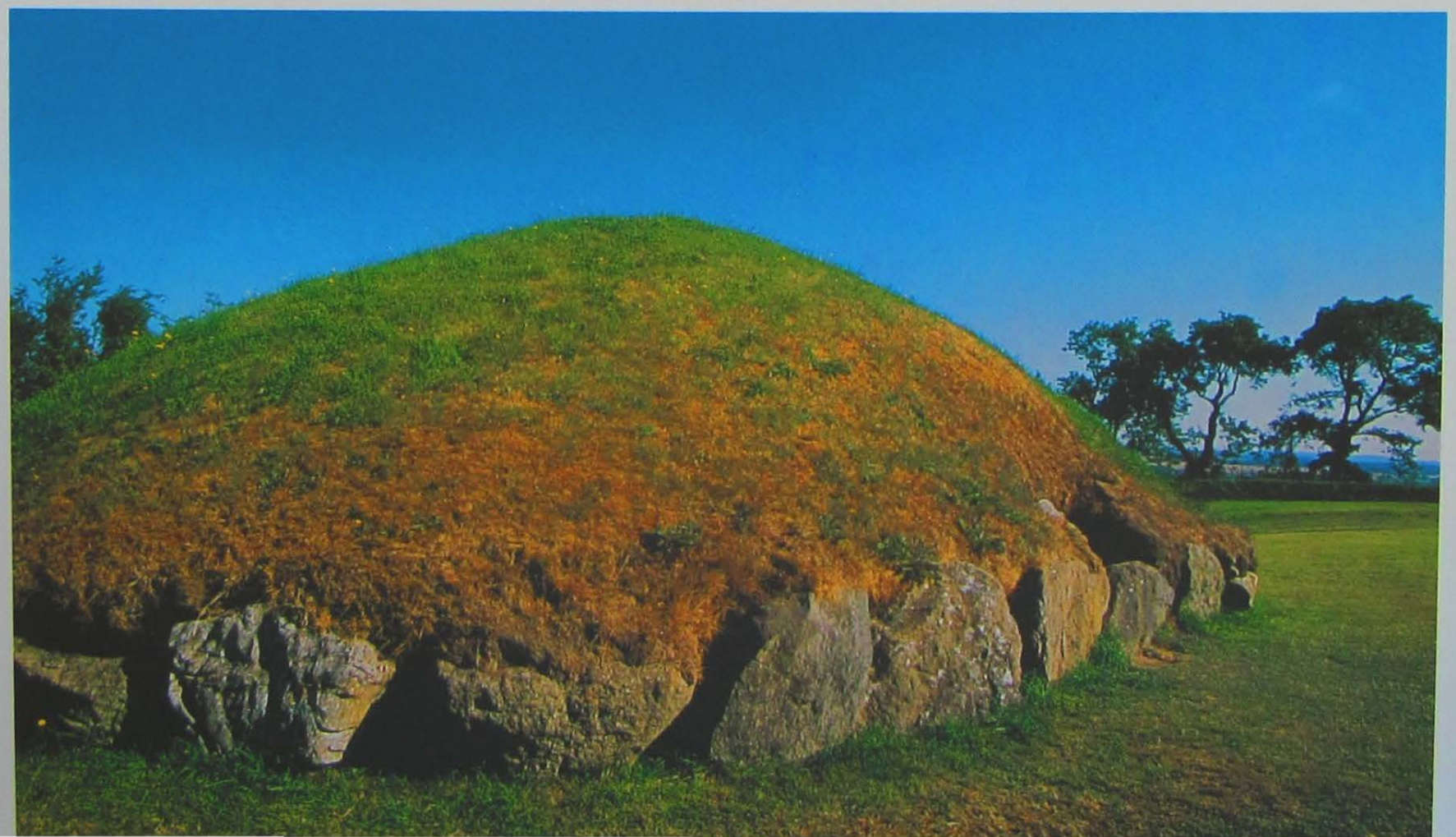

Stonehenge alanından geometrik motifli oymalarla süslü vazo.

ROMA TAKVİMLERİNİN SIRRI

Roma takvimleri, prehistorik insan tarafından yapılan ilk astronomik gözlemlerin ürünüdür. Ay'ın evrelerini, yani belli bir zaman dilimi içinde görülen biçim değişikliklerini gözlemlemek, muhtemelen *sinodal* ay takvimine ulaşmak için kullanmış oldukları bir yöntemdi. Bu, Ay'ın dünyadan görünen biçimine tekrar büründüğü süre olan 29 gün, 12 saat, 44 dakikalık bir zaman dilimidir.

Bu faktörleri göz önüne alan önermelerden biri, ABD'li arkeolog Alexander Marschak tarafından yapılmıştır. Marschak'ın önerisi, Fransa Dordogne'daki Blanchard Sığınağı'ndan gelen Üst Paleolitik Dönem'e ait bir kemiğin üzerindeki işaretlerin yorumlanmasıyla ilgilidir. Marschak, bu işaretlerin aritmetik semboller olmadığını; bir *linea sinuosa* yani eğri çizgi oluşturan 69 işaretin ay çevrimine, ki bu durumda iki artı çeyrek ay süresine denk geldiğini öne sürmüştür.

Neolitik Dönem'e ait ve tarihi MÖ 4. binyıl ortalarına dayandırılan İrlanda Knowth'taki Calender Stone'un da benzer işleve sahip olduğu düşünülmüştür. Bu taşın üst yarısına, yer yer daire, yer yer yarım daire şeklinde olan ve bir oval meydana getiren 29 işaret kazınmıştır ve bunlar bir aylık zaman diliminde Ay'ın izlediği hareketleri açık bir biçimde andırmaktadır.

MEZARLAR VE GÜNDÖNÜMLERİ

Nekropol kazıları sırasında, mezar oyuklarının ve gömülü iskeletlerin yönlerinin standart olduğu görülmüştür. Yönlerin bir düzen içinde olduğunun tespit edilmesi, antik insanların sürekli olarak Güneş'in hareketleri ile ilgilendiklerine işaret eder.

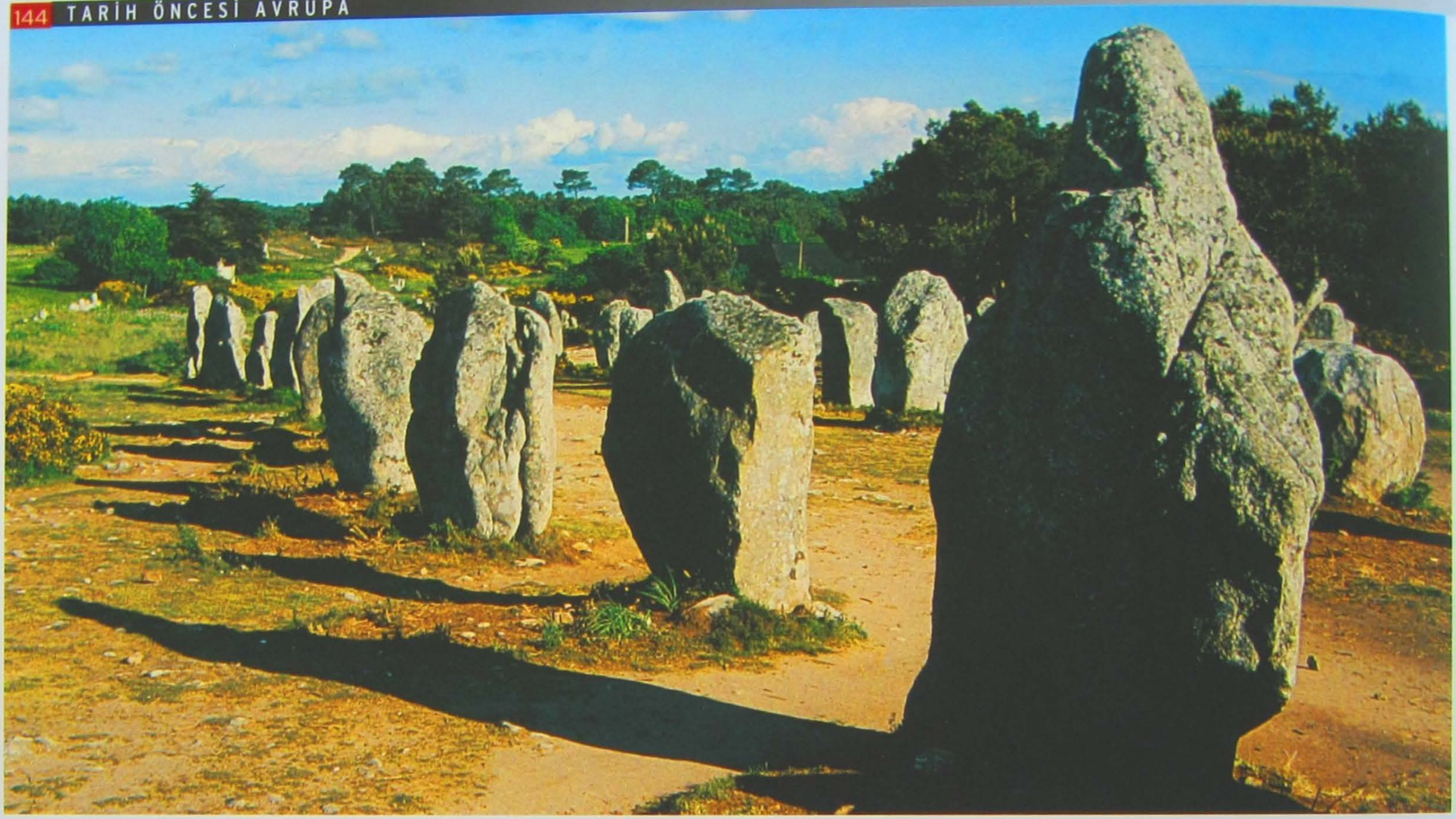

Carnac'taki menhirin görünümü. Bu, Bretanya'nın en önemli büyük taş kompleksidir.

Yöne ilişkin kurallar bölgeden bölgeye, dönemden döneme değişiklik gösterebilir. Ritüel seçimlerinde kültürel farklılıklar,ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Macaristan'daki Eneolitik nekropolün yönünün daima doğu-batı yönünde olduğu görülmüş ve bu durum ölülerin gömülme ayinlerinin, Güneş'in o andaki pozisyonuna uygun olarak yönetildiği şeklinde yorumlanmıştır.

İrlanda Knowth ve Newgrange'deki, toplumun önde gelenlerine ait, küçük tepecikler şeklindeki mezarlar yaklaşık MÖ 3500'e tarihlendirilirler. Yılın bazı dönemlerinde güneş ışınlarının yakalanmasının amaçlanmış olduğu arkeologlarca büyük ölçüde kabul edilmektedir. Tarihi aynı döneme dayanan, İngiltere'deki West Knneth höyüğü de yaz gündönümünde Güneş'i tamamen görecek şekilde düzenlenmiştir. Orkney Adaları'ndaki yaklaşık MÖ 2800-2600 olarak tarihlendirilen Maes Howe höyüğünün girişi ve mazgalı ise, güneş ışınları girebilmesi için güneybatıya yönelik şekilde konumlandırılmıştır.

MANYETİK HALKALAR

4. binyılın bitiminden sonra Britanya Adaları'nda, ismini benzerlerinin en ünlüsü olan Stonehenge'den alan *henge* yapıları yayılım gösterir. Yirminci yüzyıl boyunca bu anıtlar, büyük ölçüde İngiliz bilima damlarının sayesinde gelişmiş olan Avrupa arkeo-astronomisinin başlıca araştırma alanını oluşturmuştur.

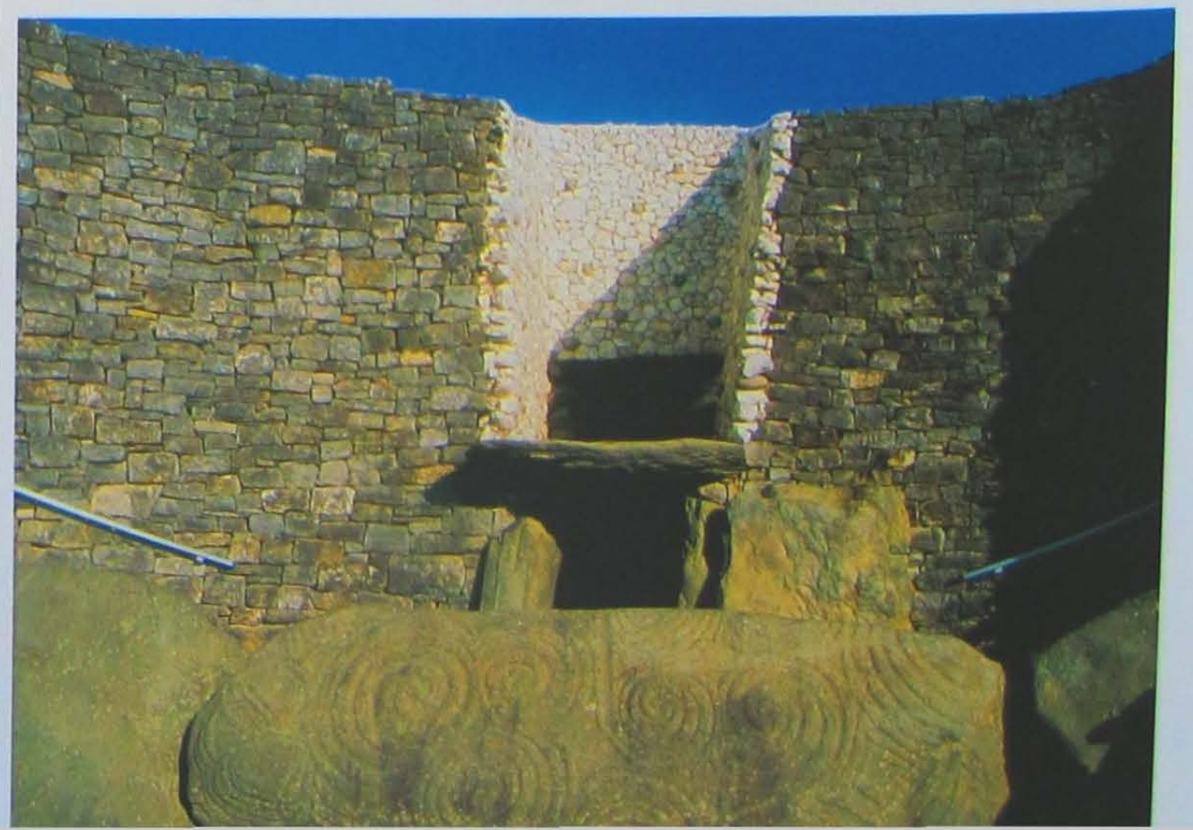

Newgrange dolmeninin girişinin görünümü. Kış gündönümü sırasında, doğmakta olan güneş ışınları kiriş üzerindeki dar boşluktan geçerek, mezar odasını aydınlatıyordu.

Araştırmalar ve Keşifler

SİBİRYALI AVCILARIN ZAMAN KAVRAMI

Sibirya Malta'da bulunan ve tarihi Üst Paleolitik Dönem'e uzanan bir nesne, Rus arkeolog Boris Frolov tarafından takvim olarak değerlendirildi. Nesneye dair en önemli ayrıntı; merkez göstergenin, Paleolitik Dönem Malta avcılarının başlıca geçim kaynağı olan ren geyiğinin gebelik dönemine işaret ediyor olması idi. Bu nesne, spiraller meydana getiren yüzlerce küçük oyukla süslenmiş, fildişinden bir levhadır. Merkez spiral 243, kenarlardaki iki grup ise toplam 122 işaretten oluşur. 243 sayısı, ren geyiğinin gebelik süresine ve bölgede yaşanan kışın uzunluğuna denk gelmektedir. Yaz döneminin uzunluğu ise yaklaşık 122 gündür. Frolov'un varsayımı, bugün hala benzer düzenekler kullanan Sibirya kabilelerinin gözlemlenmesiyle de desteklenmiştir.

Özellikle İskoç mühendis Alexander Thom, 1930'lu yıllardan itibaren varsayımlarını geniş bir örneklem grubuna dayandırmış ve arkeo-astronomik verilerde istatistiksel analizlerim kullanmasının yolunu açarak, bu alana büyük katkı sağlamıştır. Bu araştırmalar göstermiştir ki, *henge* tipi anıtlarda ana yönler, Güneş'in mevsimsel konumları ve Ay'ın döngüleri esas alınarak inşa edilmiştir.

Araştırmalar ve Keşifler

ASTRONOMİ İLE TARİHLENDİRME

Astronomların prehistorik araştırmalara ilgi duymasının tarihi, arkeolojik araştırmaların başlangıcına kadar uzanır. 1720'de astronom Edmund Halley, taşların korozyonuna dayanarak Stonehenge'in 2000 ya da 3000 yaşlarında olduğunu iddia etmiştir.

Antik Çağ araştırmacısı William Stukeley ise, Druidlere ait olduğunu tahmin ettiği, astronomik anlamlar barındıran anıtın tarihini MÖ 460 olarak saptamıştı. 1800'lü yılların sonunda, bir başka astronom, Sir Norman Lokyer, Stonehenge'in ekseninin yaz gündönümüne dönük olduğu görüşünü yeniden öne sürdü. Bu anıtların tarihlendirmesini, gök cisimlerinin diziliminin en iyi olduğu yılın hesaplanmasını temel alarak yaptı ve MÖ 1680 yılını ileri sürdü. İlginç olansa, tüm bu tarihlendirmelerin yanlış olduğunun sonradan ortaya çıkmış olmasıdır.

Coğrafi nitelikte gruplanmaları tespit etmek de mümkündür: Stonehenge, Woodhenge, Mambury, Rings gibi Wessex bölgesinde bulunan yapıların da girişleri batıya dönüktür. Bazı daire grupları içinde yer alan ve diğerlerine kıyasla hayli yüksek olan taşlar, genellikle ana yönlere işaret ediyor gibidir. Stonehenge'de, Ring of Brodgar'da, Orkney Adaları'ndaki Stones of Stenness'de ve Hebridler'deki Callanish'te de ana yönler işaret edilmiştir.

Stonehenge'deki Avenue adı verilen yolun hizasının, yaz gündönümü şafağına denk geldiği, onsekizinci yüzyıldan beri bilinmektedir. Tüm teoriler içinde en bilineni, Amerikalı astronom Gerald Hawkins tarafından ortaya atılandır, zira arkeoloji dünyası tarafından sert biçimde eleştirilmiştir. Hawkins, Stonehenge anıtının tamamının, astronomik bir amaca hizmet etmek üzere yapıldığını öne sürmüştür. Teorisinin dayanak noktalarından biri, dört Station Stone'un işlevi ile ilgilidir. Hawkins tarafından, anıtın inşasının ilk evresine ait kabul edilen bu taşlar, Ay'ın yaz gündönümünün iki uç noktası ile aynı hizada olacak biçimde dikilmişlerdir. Diğer bir tartışma konusu, üçüncü evrede anıtın merkezine konan beş adet üçlü taş grubunun, ilgili gündönümlerinde Güneş'in ve Ay'ın doğuşu ve batışına işaret edecek biçimlerde yerleştirilmiş olmasıdır.

Britanya'daki *henge* yapıları için ortaya atılan varsayımlardan biri diğeri de, Ring of Brodgar'ın, MÖ yaklaşık 1600 ile 1400 yılları arasında, Ay gözlemleri için kullanıldığı ve Ay'ın MÖ 2800 ile 1300 yılları arasındaki konumlarının analiz edildiği görüşüdür.

HİZALAMALAR

Özellikle Fransa ve İngiltere'de görülen, 10-12 metre yüksekliğindeki dev taşlar olan hizalanmış *menhirler* arkeolojik birer kanıttır ve astronomi açısından da değerli oldukları öne sürülmüştür. Daha 19. yüzyılın sonlarında, Carnac'taki taşların, Güneş'in gündönümleri ya da ekinokslar gibi bazı konumlara işaret ettiği görüşü tartışılmıştır. 20. yüzyıl başlarında R. Melret, daha kesin gözlemlerle, Morbihan Körfezi'nde bulunan büyük taş anıtları da dahil ettiği, astronomi ile ilişkili daha karmaşık bir teori ortaya atmıştır. Bu teoriler daha sonra, merkezinde Locmariaquer menhiri bulunan ve ay tutulmalarını önceden tespit edebilen bir gözlem merkezinin var olduğunu öne süren A. Thom tarafından geliştirilmiştir.

Geçmişe Dair Kanıtlar

İRLANDA TÜMÜLÜSLERİ

İrlanda'daki Boyne Vadisi'nde, küçük boyutta bir grup tümülüsün merkezinde yer alan ve kendine has özellikler taşıyan bazı anıt mezarlar tespit edilmiştir. Aşağıdaki fotoğrafta görülen Knowth'daki ana höyüğün içinde yer alan iki dolmenin koridorlarının karşılıklı girişlerinden biri doğuya, diğeri batıya dönüktür. Bunlar, bahar ekinoksunda güneşin doğduğu, güz ekinoksunda ise battığı yönlerdir. Newgrange'de koridorlu dolmenin yönü ve yavaş yavaş yükselen yapısı, ayrıca giriş kapısı üzerinde yer alan dikdörtgen biçimindeki açıklık, kış dönümünde güneş ışınlarının mezarın en diplerine kadar girebileceği şekilde düzenlenmiştir.

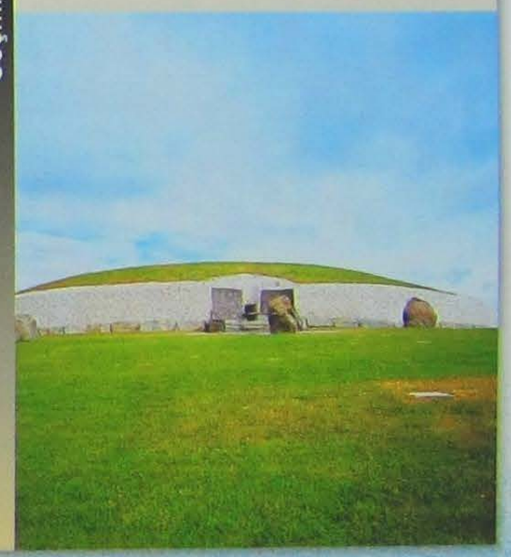

Orkney Adası'ndaki (Büyük Britanya) Brodgar taşlarının panoramik görünümü.

ANTİK WESSEX

Wessex terimi aslında tam olarak yalnızca Anglosakson Krallığı için kullanılabilir; ancak Wiltshire, Dorset ve Somerset gibi güneybatı bölgelerini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Erken Tunç Çağı'nda bu bölgede çok zengin bir kültür ortaya çıkmış ve Neolitik Dönem'den itibaren bölgenin nüfusu artmıştır.

"Wessex kültürü" ifadesiyle, bu bölgenin belgelenmiş arkeolojik durumu ifade edilmektedir. Bu arkeolojik kalıntılar, MÖ 2100 sonrası Erken Tunç Çağı olarak tarihlendirilir. Wessex kültürü, daire şeklindeki mezar tümülüsleri ile tanınmaktadır. Bu mezarların bazılarında, Kuzey Avrupa'da daha önce hiç rastlanmamış zenginlikte ölü armağanları bulunmuştur.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 9. binyıl - 5. binyıl sonu	Buz Çağı'nın ardından Britanya Adaları'nda yeniden yerleşim.
MÖ 4. binyıl	Tarımın ve hayvancılığın yayılımı: Maiden Castle (Dorset) ile Windmill Hill (Wiltshire) duvarlarının ve koridorlu tümülüslerin inşası (Long Barrows).
MÖ 3000 - 2500	Avebury, Stonehenge, Durrington Walles gibi bölgelerde ağaçtan ve taştan, yuvarlak biçimli yapıların (henge) inşası; *cursus*'ların inşası.
MÖ 2500 - 2300	Çan biçimli bardakların (campaniform) yayılması, bakırın kullanılmaya başlanması.
Yaklaşık MÖ 2300 - 2050	Kalay alaşımlı tuncun işlenmesi.
MÖ 2050 - 1700	Wiltshire ve Hampshire'da Wessex kültürünün yayılması. Yuvarlak biçimli tümülüslerin inşası (Bush Barrows).
Yaklaşık MÖ 1700 - 1050	Wessex kültürünün devamı, ardından Deverel - Rimbury kültürü.
MÖ 8. yysonu - 5. yy	Surlu yerleşimlerin kurulması.
MS 43 - 51	Britanya'nın Roma İmparatoru Cladius tarafından fethedilmesi.

Gösterge
- Neolitik Çağ
- Demir Çağı
- Roma kalıntıları
- M Arkeoloji Müzesi

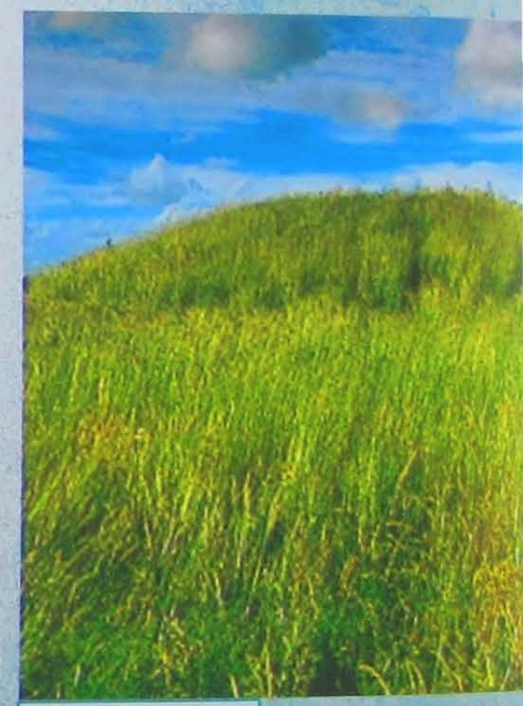

Stonehenge
Başlıca buluntular:
Henge, Avenue Cursus
Tarihlendirme: Neolitik, Demir Çağı
M Salisbury ve Devizes müzeleri.

Stonehenge taşlarının çarpıcı bir görünümü.

Avebury

Avebury
Başlıca buluntular:
■ West Kenneth Tümülüsü (üstte), Silbury Hill
Tarihlendirme: Neolitik Çağ
M Arkeoloji Müzesi

Marden
Başlıca buluntular:
■ Orijinal hali ağaçtan yapılmış olan, daire planlı, henge tipi kutsal anıt. Üstte: Bronz Çağı'ndan kalma toprak kap.

Marden

Durrington Walles

Stonehenge

Sarum - Salisbury
Başlıca buluntular:
■ ● ▲ Farklı yerleşim alanlarını birbirine bağlayan antik yol Linea Lea. Roma yerleşimi (Sorviodunum) ve kutsal anıt olan katedral. Fotoğrafta: Arkeolojik alanın yukarıdan görünümü.

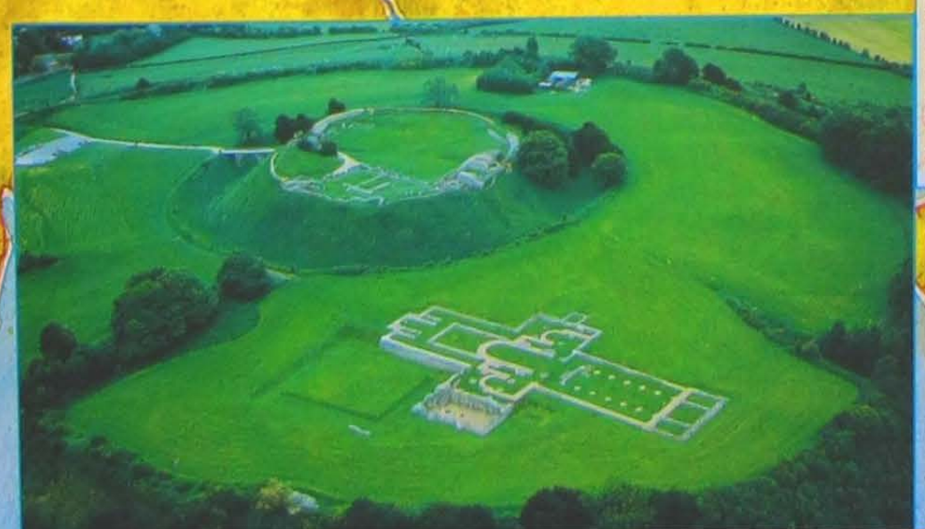

Durrington Walles
Başlıca buluntular:
■ 500 metre çapında daire biçimli kutsal anıt, bent, hendek. Orijinal hallerinde tahta kazıklar mevcuttur.

HARİTA ÜZERİNDE KAZI

ARKEOLOJİK ÇİZİMLER, ANTİK ÇAĞ KALINTILARINA DELİL OLUŞTURMADA RÖNESANS'TAN BERİ ÖNEMLİ BİR YERE SAHİPTİR.

Çoğunlukla rastgele ve hayalgücüne dayanılarak tasarlanan Rönesans çizim ve taslakları ile gezginlerin romantik bir bakış açısıyla oluşturdukları 18. ve 19. yüzyıl taslaklarının yerini, analiz çalışmaları, bilimsel yorumlar ve doğrudan arkeolog tarafından yapılan düzenlemeyi içeren belirli teknik ve standartlarla oluşturulmuş çizimler almıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arkeolojik kalıntıları belgelemede öne çıkan fotoğraf metodunun önemini anlamak içinse, Schliemann'ın 1874 Troya kazılarının ardından basılan atlasa eklediği fotoğrafları hatırlamak yeterli olacaktır. Bu sayede, arkeolojide fotoğrafla belgeleme 20. yüzyıl başlarında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntem, yalnızca geçmişte var olanın genel olarak kaydedilmesi anlamına gelen grafiğe, bilimsel kriterler ve içerikler getirerek, taslağın rolündeki köklü değişikliğin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde ise, kazı belgelerinin veri tabanlı hale getirilmesi ile çeşitli belgelerin birbiriyle ilişki içinde oldukları çok fonksiyonlu arşivler oluşturulmaktadır.

ARKEOLOJİ HARİTALARI

Arkeolojide çizim, mimaride olduğu gibi harita olarak tanımlanmaktadır. Görülebilen herhangi bir öğe, bilinen referans noktaları ile ilişkili biçimler, boyutlar ve pozisyonlar saptamak için ölçülür ve tüm bu özellikler ölçekli bir küçültme sistemi kullanılarak yeniden oluşturulur. Ölçek, yansıttığı nesnelerin niteliğine ve boyutlarına göre değişiklik gösterir. En çok kullanılanlar, 1:50 ve 1:20'lik ölçeklerdir. Ayrıca, grafiklerde hemen her zaman altimetrik ölçümlere de yer verilir. Bunlar relatif (göreceli) yani yer üzerinde seçilmiş bir referans noktası baz alınarak ölçülmüş ya da absolut (mutlak) yani deniz seviyesi temel alınarak ölçülmüş olabilirler.

Keşfin aktarılması için dokümantasyon son derece önemlidir. Bu yüzden, arkeolojik örneklerin güncel raporlarının tutulduğu bir harita hazırlamak gereklidir.

Arkeolojide antik yapıları konu alan hem üstten görünümlü hem de yükseltilmiş haritaların başlıca özelliği, yapısal aşamaların stratigrafiler gibi analiz edilmesi ve grafik olarak canlandırılmasıdır. Zaman içerisinde birbirini izlemiş olan yapısal işlemler, aslında herhangi bir arkeolojik stratigrafinin oluşumunu düzenleyen kurallar gibidir. Tıpkı katmanlar gibi, duvar yığınları da yüzey, sınır, hacim ve stratigrafik bakış açısıyla tanımlanırlar. Böylece, sonradan mutlak tarihlendirmelerin iliştirileceği, içindeki aynı zamana ait tüm öğelerin diğer öğelerden önce ya da sonra geldiği bir göreceli kronolojik dizin oluşturulmaktadır.

Alanölçümsel ya da yükseltilmiş haritalarda, elle yapılan doğrudan çizim tekniklerinin yanı sıra teodolitlerden ve elektronik teodolitlerden faydalanılır. Yükseltilmiş haritalar içinse, fotogrametik çekimler yararlı olmaktadır.

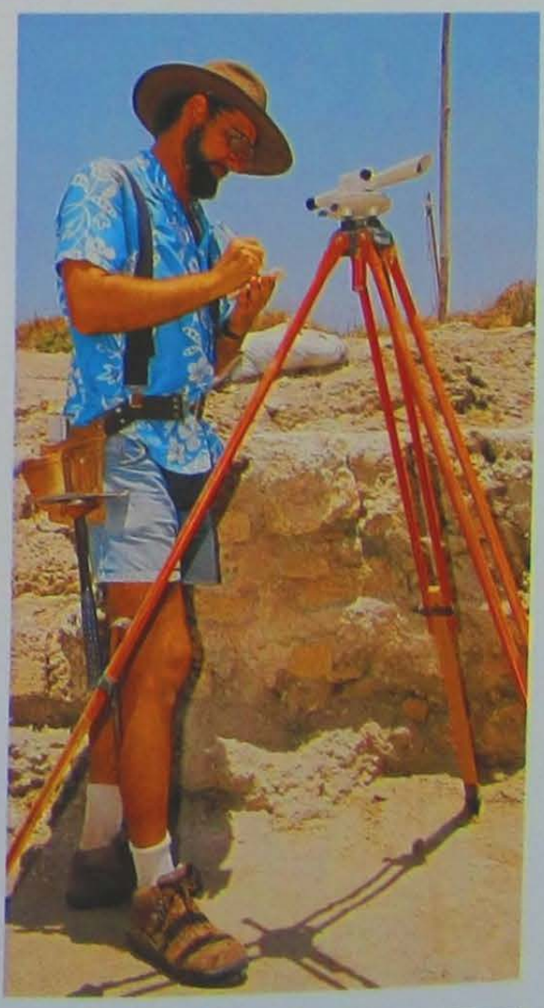

Planimetri haritalarında ve yükseltilmiş haritalarda, azimutal ve zenital açıları ölçen teodolit kullanılır.

Bilimin Penceresinden

ARKEOLOJİK BULUNTU ÇİZİMLERİNİN AMACI

Antik zanaatkarlığın belirgin bir dizisel özelliği vardı: Nesnelerin biçimleri ve süslemeleri uzun dönemler içerisinde çok az farklılık göstererek devam ederdi. Bu yüzden, belli bir tipteki nesnenin üretim biçiminin tanınması, onu tarihlendirmenin yanı sıra nesnenin tarihsel, sosyal ve ekonomik analizlerde kullanmasını da mümkün kılmaktadır. Bir tip üretimlerin teşhisi her zaman kolay olmamaktadır. Bir kazıda bulunan nesnelerin çoğunluğu küçük parçalar biçiminde (toprak ürünleri, camlar) ya da oldukça değişmiş haldedir (demir, tunç). Bu yüzden arkeolojik buluntu taslakları, bulunan nesneden ya da parçacıktan olabildiğince fazla bilgi edinilmesini amaçlar.

Altta: Kumaş parçalarını birbirini tutturmaya yarayan daire şeklinde bir takının çizimi.

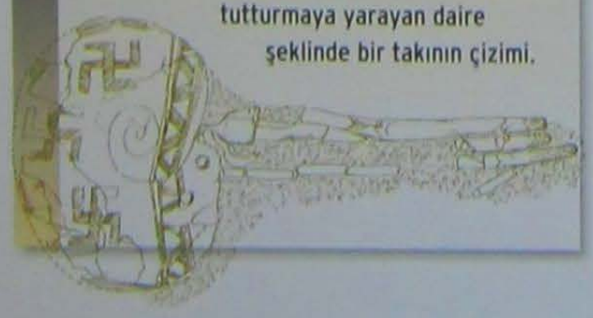

BELGELEMENİN ÖNEMİ

Genellikle bir kazıya başlamadan önce, alanın konumunu kesin olarak tespit etmek ve referans noktalarını belirlemek amacıyla topografik haritalar oluşturulur. Kazıyı gerçekleştirenlerin kazı bitimine kadar faydalanabilmelerini sağlamak için, belirlenen noktalar toprak üzerine sabit bir biçimde işaretlenir. Kazı alanının çevre uzunluğu ile referans noktaları, tek bir stratigrafik birimi gösteren haritaların ayrıntılı taslaklarının oluşturulması için temel alınan planlara aktarılır. Bir dizi referans noktası oluşturmak için en sık kullanılan sistem, karelere bölme yöntemidir.

Kazı sırasında iki tip grafikten faydalanılır; planlar ve bölmeler. Planlar tek başına olan öğeleri, tespit edilen bir stratigrafik birimi ya da aynı zamana ait birden fazla öğeyi temsil eder. Plan, stratigrafik birimin sınırlarını, görülebilen yüzeyin niteliğini ortaya koyar; hacim ve derinlik ise karelerin hizalarını ya da başka bazı kriterleri temel alan grafikler üzerinde belirtilen altimetrik ölçümlerle gösterilir. Planlar, kazının önemli öğelerindendir. Bunlar, kronolojiden bağımsız olarak, araştırmanın belli bir anında görülebilen tüm stratigrafik birimleri içine alır. Bu planlar, bulunan tüm yapısal stratigrafik birimleri, yani duvarları, tesisleri, zeminleri, lağımları ve benzerlerini temsil etmek üzere oluşturulur. Bu sayede, özellikle çoklu stratigrafilerden oluşan sit alanlarında plana daha fazla ayrıntı eklenebilir. Detaylı planlar ile genel planlar, tam bir denklik içinde olmalıdır. Bu yüzden de aynı referans noktalarından yararlanılarak oluşturulurlar.

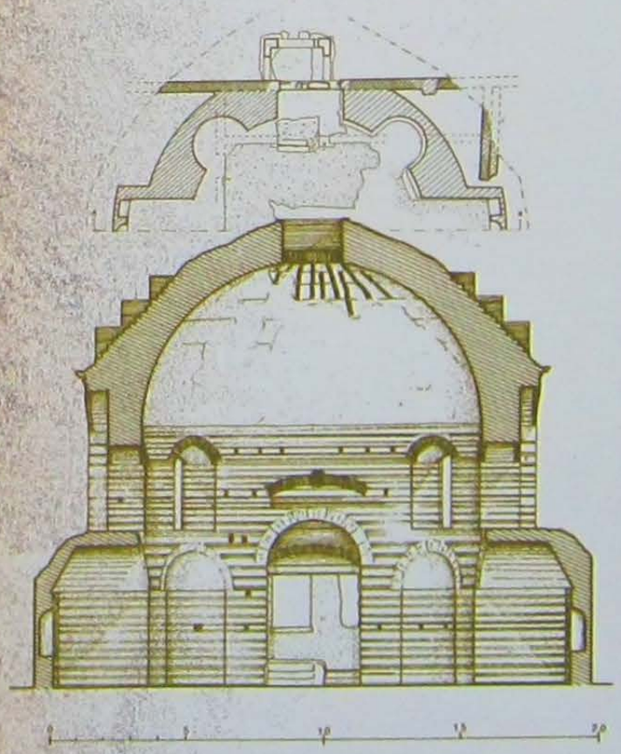

Bölmeler ise, stratigrafileri kestikleri ve farklı birimler arasında varolan fiziksel ilişkileri gösterirler. Temsil ettikleri birimlerin hacimlerini ve bileşenlerini belgelerler. Birimin sınırları, ara yüzeylerin arkeolog tarafından tespit edilen durumunu gösteren çizgilerle işaretlenen bölmeler içinde yer alır. Bölmeler de genel ya da detaylı olabilir. Detaylı bölmeler, *negatif stratigrafileri* yani ortadan kalkmış biçimleri belgelemek için kullanılır. Genel bölmeler ise, kazı alanının sınırlarını ve karelendirmenin hizalarını karşılar. Bunlara, önemli noktalardan geçen bölmeler ya da bulunmuş olan duvar yapısının gelişimini gösteren mimari bölmeler de eklenebilir.

Detaylı planlar ve bölmeler genellikle 1:20 ölçeğinde oluşturulur. Genel bölmeler ve planlar içinse, kazının yayılımına ve ihtiyaca göre 1:20 ya da 1:50 ölçekleri kullanılır. Karmaşık ya da çok ilgi gören stratigrafik birimleri belgelemek için daha detaylı grafikler tercih edilir. Stratigrafik bir birimin özelliklerini göstermek için tüm grafiklerde, doğal olana uygun bir temsil ile geleneksel işaretlerin kombinasyonundan oluşan bir sistem kullanılır. Bu sistem sayesinde bulunan öğelerin görünümleri birer birer yeniden oluşturulmaktadır.

Tivoli'deki Tosse Tapınağı'nın bölme planından görünüm. İki yarım daire şeklindeki nişlerden içeri gien ışığın azalışı, plan üzerindeki eğimli pozisyonlar ile gösterilmiştir.

YENİDEN CANLANDIRMANIN ÖNEMİ

Kazı sırasında elde edilen tüm dokümantasyon ve sit alanı içinde birbirini izleyen olaylar dizisi, kronolojinin ve yorumların oluşturulması için düzenlenir. Her ne kadar özellikle bazı tarihsel dönemlerde ve ayrıntılı mimari yapılarda, süslemelerin stilistik özellikleri ve duvar yapılarının teknikleri kesin referans noktaları sağlayabilirse de, olayların kronolojisinin belirlenmesine en büyük katkı buluntuların incelenmesi ile elde edilir. Stratigrafik yöntemle gerçekleşen bir kazının grafik açıdan özeti, aşamalara ait planlarda ve yeniden canlandırmalarda görülmelidir. Bir yapının inşasına ilişkin planlarda temelleri, duvarları, orijinal zemin döşemelerini bulabiliriz. Aynı yapının kullanım evresine ilişkin planlarda ise, inşa evresine ait duvarlar ve zeminler tanımlanmamış haldedir. Değişiklikler, kullanım izleri, atık yığınları ve başka katmanlar bu aşamada görülebilir. Birleşik planda, tüm öğeler hiçbir grafik canlandırma müdahalesi olmaksızın, gerçek haliyle yansıtılır. Daha sonra verilerin işlenmesi ile birlikte, yeniden canlandırma evresine geçilir. Bu evrede, yapının orijinal görünümünü temsil etmesi gereken bölümler ve eksen ölçümü (perspektif olmayan üç boyutlu resimler) belirlenir. Yeniden canlandırma, en hassas süreçlerden biridir ve kazının tam bir dokümantasyonunu; ayrıca yapısal tekniklerin, yapı statiğinin, antik yapıların kaplama plakalarının ve yapısal türlerinin çok iyi bilinmesini gerektirir. Böylece yeniden canlandırma, arkeolojik araştırma ile her ne kadar konuyla ilgili olsalar da kazı planlarını anlamakta zorlanan kişiler arasında bir köprü oluşturur. Bu çalışmalar ayrıca müzelerdeki temsili resimler ve görsel canlandırmalar gibi diğer önemli kitlelere ulaşma araçları için de temel oluştururlar.

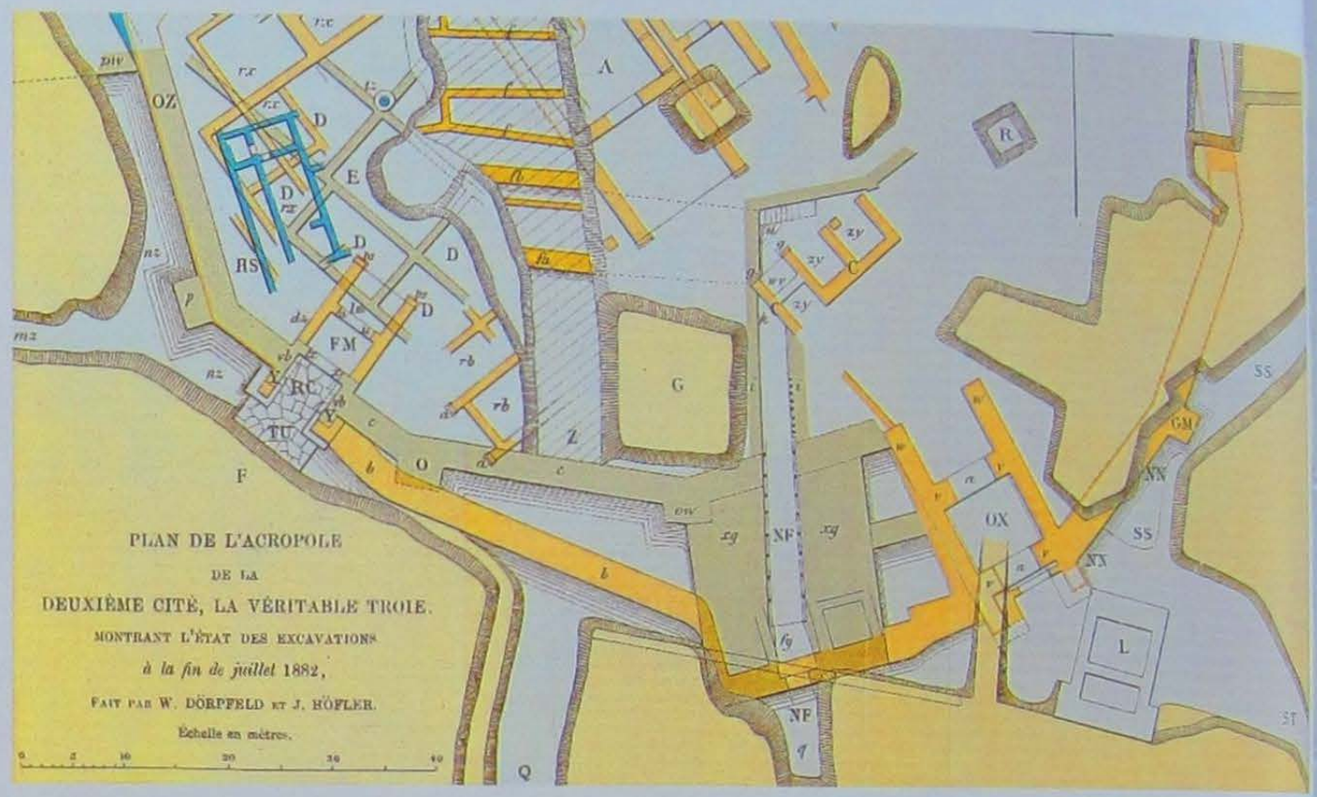

Schlieman'ın Troya kazıları ile ilgili basımlarından birinde yer alan Troya planı.

KÜÇÜK BİR PARÇANIN ÇİZİMİ

Toprak bir kabın ağız parçası, ortografik perspektif ilkesi temel alınarak ve basit bir geometrik işlemle buluntunun bütün çapı hesaplanarak çizilir. Başka nesneler, bir ya da daha fazla bölmenin yanyana olduğu bir bakış açısıyla (gerekirse birden fazla bakış açısından faydalanarak) çizilir. Kireçlenmeler ve malzemedeki değişimler ikinci bir plana aktarılarak yüzeyin tanımlanması ve orijinal görünümlerin (işçilik, dekorasyon) ortaya konmasını sağlar. Buluntular genellikle doğal büyüklükleri ile çizilir (1:1 ölçeğinde); fakat yayınlarda, orijinal büyüklüklerine göre, 1:2,1:3,1:5 ya da çok büyük parçalar durumunda 1:10 ölçeği kullanılarak küçültülürler. Böylece çizilen buluntu, başka benzerleriyle ya da hali hazırda bilinen türlerle karşılaştırılabilir.

Sağda, protohistorik Lavinium nekropolünün 33. mezarının kazı dokümantasyonun bir kısmı görülmektedir: Birinci taslak, mezarın planimetrisini ortaya koyar. İkinci taslak, A-B bölmelerini gösterir. Açıkça görülmesi için malzemeler bölme çizgisi içinde de tanımlanmıştır. Üçüncü taslak, 1 numaralı vazonun 1:1 ölçeğindeki haritasıdır. Profil, süslemeli görünüm ve kulbun önündeki detay gösterilmiştir.

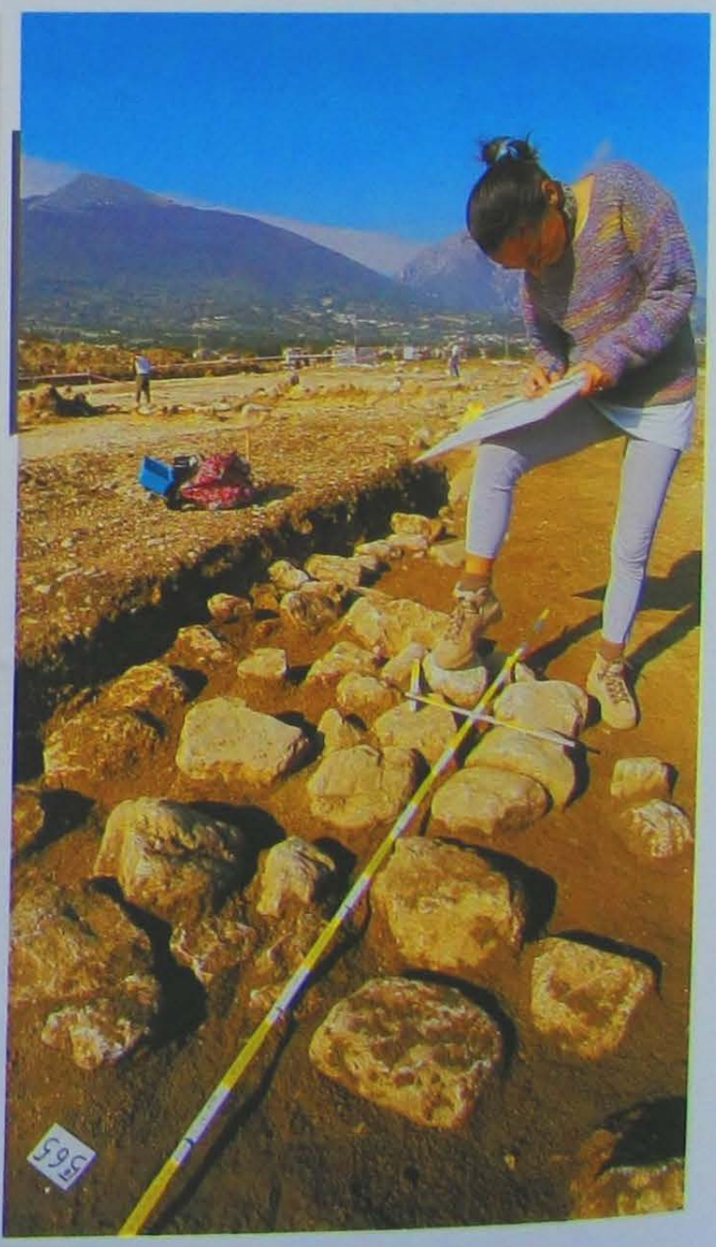

Teknikler ve Yöntemler

TANRININ EVRENLE BULUŞTUĞU NOKTA

DÜNYANIN BAŞKA HİÇ BİR YERİNDE SANAT, BU KADAR GENİŞ BİR İLLÜZYONA ŞEKİL VE RENK VERMEMİŞTİR. AJANTA MAĞARALARI GÜNÜMÜZE ULAŞAN TABLOLARIN BELKİ EN DOĞAL OLANIDIR...

Günümüzde Hindistan'ın Maharaştra eyaletinde bulunan ve sayısı 30'a ulaşan Ajanta Mağaraları, Waghora Nehri'ne bakan bir kayanın üzerinde, at nalına benzer şekilde yer almaktadır. Kayanın cephesinde görülen küçük doğal mağaralarda, *caityagrha* adı verilen beş tapınak ile *vihara* denilen yirmi beş manastır odası sanatseverlerin desteğiyle ortaya çıkarılmıştır. MÖ 2. yüzyılda başlayan mağaraların keşfi, duraklamalarla geçen uzun bir sürece yayılmıştır. Yaklaşık dört asır süren ilk altı mağara kazısının ardından, Ajanta kompleksi 4.-5. yüzyıl Vakataka Dönemi'nde ve özellikle 460-477 yıllarındaki Harishena'nın hükümdarlığı sırasında, bugün hala sahip olduğu görkemi kazanmıştır.

Gupta ve Vakataka dönemlerinde, Hinduizmin gösterdiği sert çıkışa bağlı olarak, sit alanının yazgısı da tıpkı Budizm gibi kademeli bir gerileme gösterir. Pek çok diğer Budist anıtı gibi, terk edilen Ajanta Mağaraları, zaman içinde adeta doğa tarafından işgal edilir.

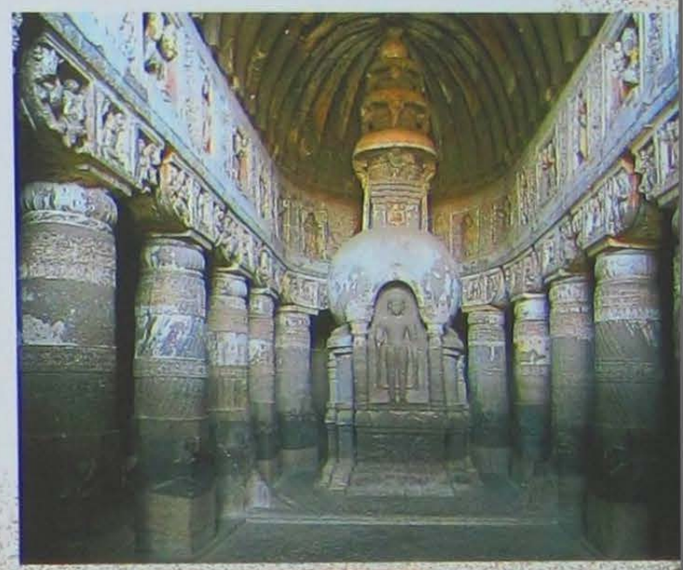

Üstte: 19 numaralı mağaranın iç kısmı.
Altta: 1 numaralı mağara freskinin ayrıntısı.

Sağda: 26 numaralı mağaranın dıştan görünümü. Ajanta mağaraları 19. yüzyılın başlarında rastlantı sonucu keşfedilmiştir.

Sarp kayanın cephesine gizlenmiş olan mağara girişleri sık çalılarla kapanır ve mağaralar tamamen unutulur. 1819 yılında bir sürek avı ya da belki bir askeri keşif esnasında, bir grup İngiliz askeri tesadüfen mağaraları bulur. Boş mağaralarla karşılaşmayı beklerken, doğanın ustalıkla ve özenle işlediği bu muhteşem mimarinin görkemli kapıları bulmanın şaşkınlığını hayal etmek zor değildir. Şüphesiz hiç kimse eşiğin ardında yüzyıllardır saklanarak bekleyen bu görkemli güzelliğe hazır değildir. Renk ve desen patlamalarıyla nefes kesen duvarlar, tavanlar ve sütun gövdelerinin birdenbire gözler önüne serildiği manzara, insanı bir dalga misali sarıp sarmalamaktadır. O andan itibaren Ajanta'nın ünü hızlı bir şekilde yayılır. Böylece yüzyıllardır uyuyan güzel, iyisiyle kötüsüyle yeniden hayata döner.

Ajanta, tüm dünyanın ilgisine, koleksiyoncuların ihtirasına, coşkulu ziyaretçilerin düşüncesizliklerine ve vandalizme ya da iyi niyetli olmakla birlikte bazen yıkıcı da olabilen restorasyon ve konservasyon girişimlerine maruz kalmış olsa da, hala bu dünyanın çok özel bir köşesidir.

SANAT VE DOĞA

Sanatın, yöntemlerin en büyüleyicisi olan doğa ile birlikte işlenebileceği fikri dünyada pek çok farklı ifade şekli bulmuştur. Bu anlamda Hint kültürünün ağırlığı büyüktür ve Ajanta Mağaraları'nda da Hint geleneksel inanışlarının etkisi hissedilmektedir. Hint düşüncesine göre, evreni Tanrı'dan ayıran mesafe bir algı hatasıdır. Çok biçimlilik sadece bir yanılsamadır; bilincin parlak çekirdeğinin üzerinde duran ışık geçirmeyen bir örtü gibidir. Bilinçse, "tek" ve "tüm" olan arasındaki birliğin sırrının başlangıçtan beri gizlendiği yerdir. İlahi evrende dolaşan ve evrenin kendisi olan Tanrı, bazen yaratılmamış biçimlerde (*swayambhu*)

9 numaralı mağaranın dış cephesini süsleyen heykel.

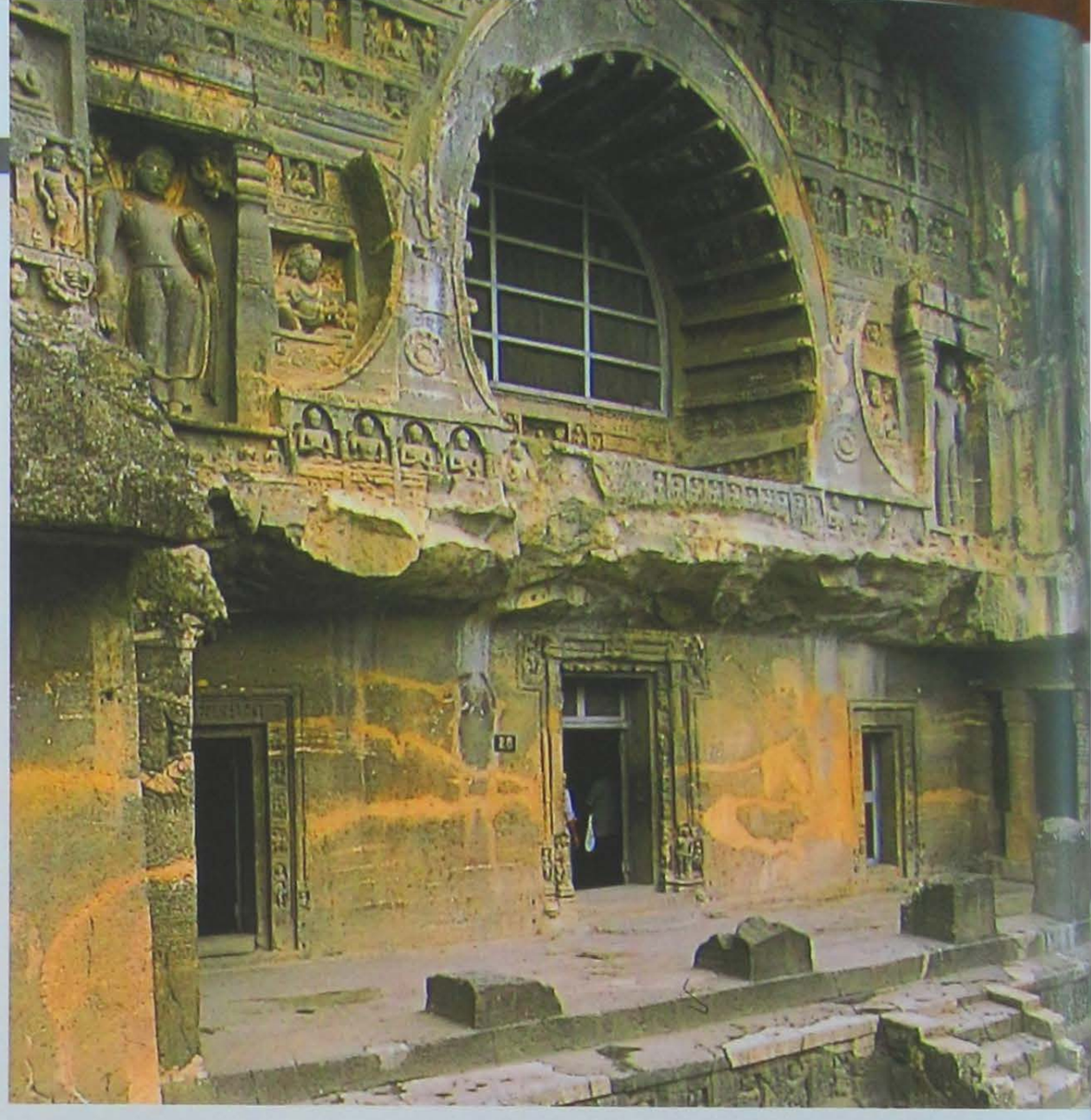

Geçmişe Tanıklık Eden

ÖNEMLİ BİR RESİM GELENEĞİ

Ajanta kaya resimlerinden günümüze kadar ulaşabilen örnekler uzun ve sağlam bir geleneğin kanıtlarıdır. Bu resimlerin işaret ettiği resim geleneğinin Hint dünyasındaki anlaşılmaz yankıları, sahip olduğu önemin ve itibarın tahmin edilmesini sağlamaktadır. Güçlü Hint etkileri, Xinjiang vahasındaki duvar resimlerinde, Orta-Doğu Asya ve özellikle Sri Lanka'da görülmektedir.

Baba katili olan Kral Kasyapa tarafından devasa bir kaya üzerine dikilen Sigiriya Kalesi (5. yüzyılın ikinci yarısı) resimleri, Ajanta resimleri ile şaşırtıcı bir benzerlik göstermektedir. Mugalan tarafından bozguna uğratılan, tahtın yasal varisi Kasyapa intihar etmiş ve hemen ardından kale terk edilmiştir.

Altta: 17 numaralı mağaranın kapısında yer alan fresk.

10 numaralı mağarada bulunan bir fresk ayrıntısı. Mağaranın hemen her yerinde duvarlarda, tavanlarda, sütunlarda resimler görülmektedir.

tecelli etmekte ve Hindistan'da büyük bir hürmetle karşılanmaktadır. Tanrı'yı karşılamak için seçilmiş olan yer de belirli özelliklere sahip olmalıdır, zira Tanrı'ya gösterilecek ilk hürmet, doğal ortamın güzelliğidir.

MAĞARANIN BÖLÜMLERİ

Araştırmacılar, 500 metreye yayılan mağaraları, doğudan başlayarak numaralandırmıştır. Mağaralar çoğunlukla vihara, yani manastır topluluğunun konutu olarak kullanılan ve *samgharama* adı verilen yeri de içeren manastır bölümleri şeklindedir. Bu bölümlerin tavanı sütunlar üzerine oturtulmuştur ve rahiplerin odalarının kazıldığı uzun sahanlığa açılan sütunlu bir girişe sahiptir.

Kral Harishena'nın bağışı olan 1 numaralı mağara, en gösterişli sütunlu girişe sahiptir. Sütun dizisi dikkatleri, Buda'nın devasa bir kabartma tasvirinin bulunduğu, rahiplerin meditasyon ve dua alanı olarak kullandıkları gösterişli ufak bir tapınağa yöneltir. Tapınağın girişini süsleyen, rütbe sırasına göre dizilmiş resimler arasında ayakta duran iki *bodisatva* yani Buda öğreticisi figürü görülmektedir. Bunlar, inananların yardımcısı ve koruyucu rehberi olan merhametli Padmapani ile cahillik ve karanlığın yıkıcısı olan savaşçı Vajrapani'dir. 12, 13 ve 15 numaralı en eski viharalar, Vakatata Dönemi'nde eklenen süslemelere nazaran daha sadedir ve daha yalın yapısal özellikler sergilemektedir.

6 numaralı mağaranın içi. Araştırmacıların mağaralara uyguladığı numaralandırma sistemi, topografik düzene göredir.

EN ESKİ BELGE

Ajanta'nın keşfinin ardından çok zaman geçmeden, fresklerin ne kadar hızlı bir şekilde bozulmaya başladıkları fark edildi. James Fergusson'un ısrarları üzerine Robert Gill, 1850'li yıllarda, sonradan Londra'ya gönderilen ve Sydenham Crystal Palace'ta sergilenirken çıkan yangında yok olan, orijinal Ajanta fresklerinden kopyalanan 30 tablo yapmıştı. Bu yangında, talihsiz sergiye dahil edilmeyen 4 tablo kurtarılabildi. Bombay'da bir sanat okulunun müdürü olan J. Griffiths'in 1872'te başlattığı ve fresklerin yeni kopyalarının yapılmasını amaçlayan proje 13 yıl sürdü. Bu sürenin sonunda yapılan 300 kanvas tablo Londra'ya gönderildi ve sergilenmeye başlandı. Ancak ilk kopyaların başına gelen talihsizlik, bu tabloların da başına geldi ve 1885'te çıkan yangında 100'den fazla tablo yandı. Günümüze ulaşabilen 166 kanvas tablo, bugün Londra'da Victoria&Albert Museum'da sergilenmektedir.

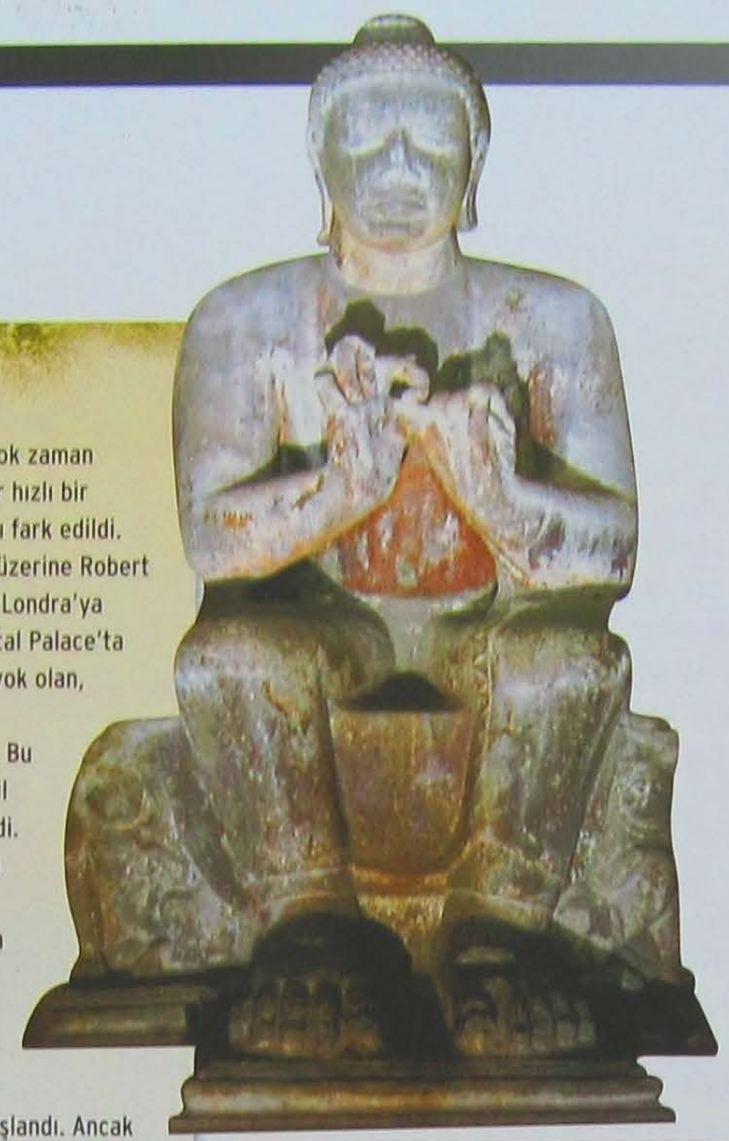

16 numaralı mağaranın girişinde yer alan Buda heykeli. Tüm resim ve heykel temaları Buda geleneğinden esinlenmiştir.

Sütunları olmayan ve uzunca bir plana sahip olan viharaların üç tarafında, yalnızca girişler üzerinde vasat kabartmaların yer aldığı manastır odaları bulunur. Bu basit ve kaba biçim, günlük yaşamı da yansıtmaktadır. Rahiplerin yatakları, kayadan oyulmuş çıplak taş banklar niteliğindedir. Gerçek ibadet yerleri ise, geniş bir holü izleyen, absidal planda yapılmış odalar olan ve *caityagrha* olarak adlandırılan alanlardır. Odalar üç sahın biçimindedir ve tavanlara yay biçimli kirişler oyulmuştur. Önemli bir Budist geleneği olan *pradaksina* kültünü uygulamak üzere, yekpare bir kayadan oyularak odanın en dibine yerleştirilmiş olan stupa mekandaki en ilgi çekici alandır. *Pradaksina*, ibadet nesnesinin etrafında güneşin devinimini izleyerek uygulanan ve yaşam, ışık ve iyilik ile ilgili olan her türlü şeyin kutlandığı, dolanma ritüelinin adıdır.

RESİMLER

Anıtsal mimarisinin ve mağaralardaki oyma süslemelerin kalitesinin ötesinde, Ajanta'nın asıl ünü resimlerinden ileri gelmektedir. Buradaki freskler, Hindistan'ın bu dönemine ait resim sanatından günümüze ulaşan yegane örneklerdir. Diğer sit alanları da değerlendirildiğinde, hem mimari etkileyicilik, hem de görsel zenginlik açısından Ajanta benzersizdir. Ajanta resim sanatının söylencelerle, küçük detaylarla örülü gizemli çekiciliğe kapılmamak olanaksızdır. Freskler, görenleri daha ilk bakışta şaşkına çevirmekte, başlarını döndürmektedir. Resimler, MÖ 1 ile MS 5. yüzyıl arasında yapılmıştır. Fresklerdeki sahneler kimi zaman karmaşa ve düzensizlik hissi verse de, figürlerin jestlerle ve özellikle bakışlarla bir sahnenin merkezini, başlangıcını ya da sonunu işaret ettiğini dikkatli bakışlar anlayabilir.

Edebiyat ve görsel sanatlar tarafından da ifadelendirilmiş olan Budist geleneğin sevdiği bu hikayeler çoğunlukla Buda ile ilgilidir. Bunlar, Prens Sidhartha olarak dünyevi doğumu, dünyevi yaşamdan vazgeçmesi, aydınlanması, kelimelerle anlatılamaz olan Nirvana anına doğru yapılan geçiş zamanı gelen ölüm ya da mucizevi kahramanlıkları gibi Buda'nın yaşamından alınan hikayelerdir. Sidharta, zaten seçilmiş olarak dünyaya gelmiştir ve son yazgısını da hayatlarının akışı içinde

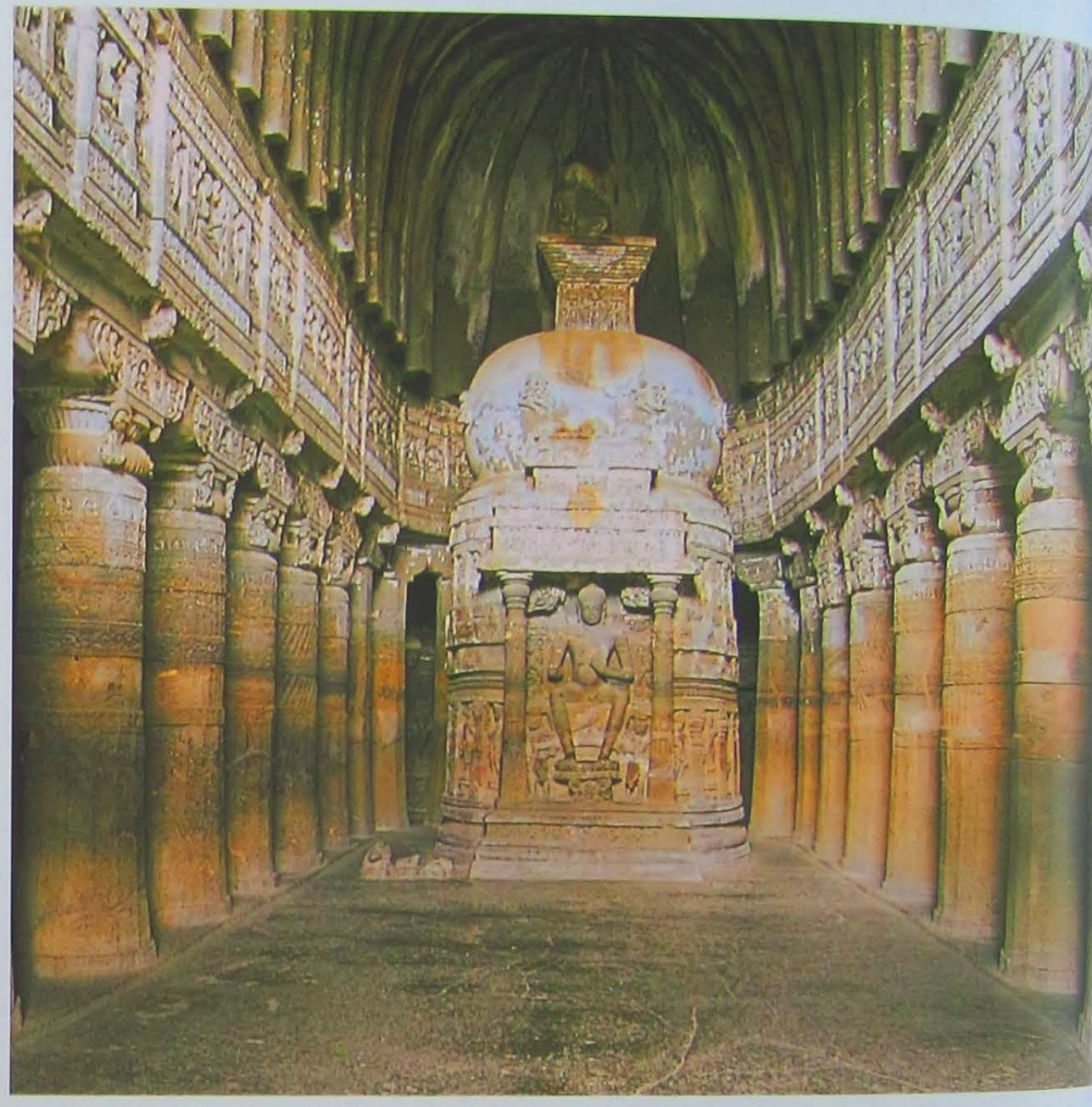

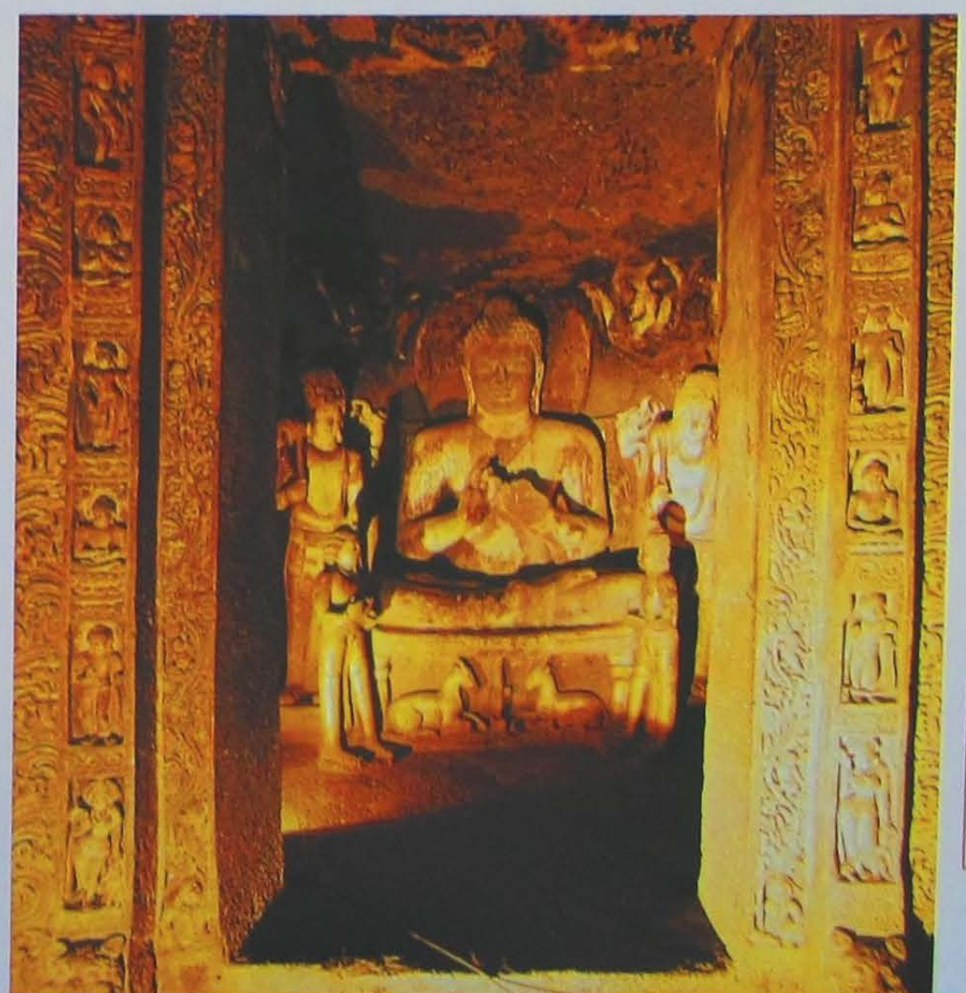

26 numaralı mağaranın içinde yer alan stupa. Buda'nın kutsal emanetlerini toplamaya ayrılan stupa daha sonra bir ibadet yapısına dönüştürülmüştür.

Bir başka Buda heykeli ile 17 numaralı mağaranın girişi. Ajanta'da Sidharta'nın yaşamına dair pek çok olay anlatılmaktadır.

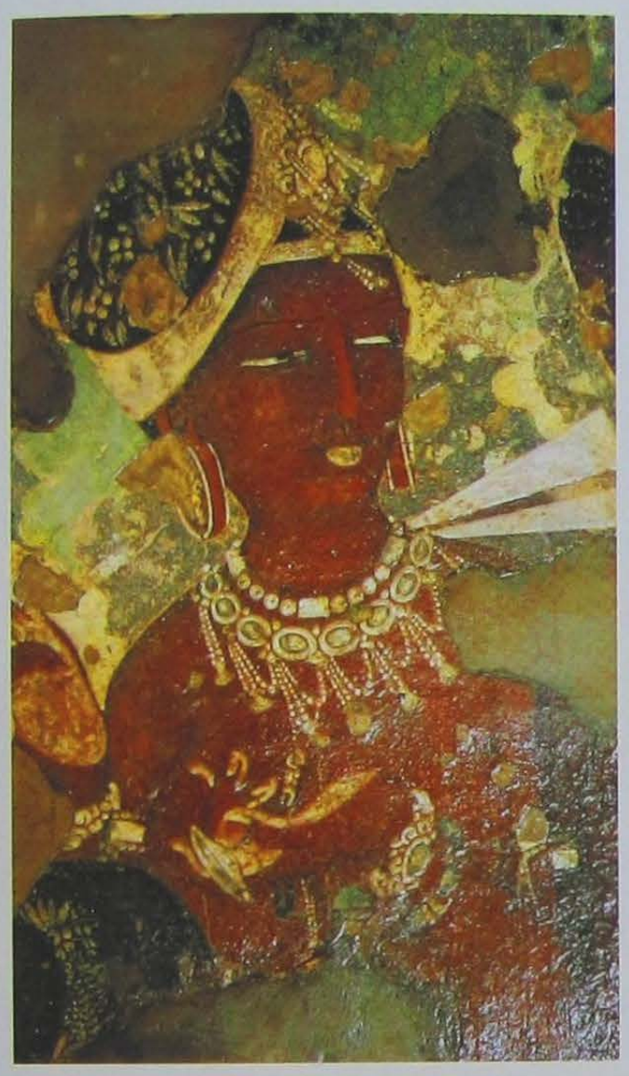

kendisi yazmıştır. Bu yaşamlardan her biri, hedefe doğru atılan bir adımı belirtir. Bu geçmiş yaşamların (*jataka*) hikayesinde, kişinin kendisini kurban etmesine dek giden derin ve empatik bir acıma dürtüsü görülür. Ve her defasında bencil bir içgüdüyle ortaya konan önce hayvansı, ardından insansı cisimleşmeler aracılığıyla sürekli bir ruhsal gelişim akışı izlenmektedir.

18. yüzyılın ilk yarısında James Fergusson, 19. yüzyılın başlarında Alfred Foucher, daha sonraki tarihlerde Walter Spink ve Dieter Schlingloff gibi birçok araştırmacı Ajanta resimlerinin sırrını çözmeyi denemişlerdir. Resimlerin gizemini araştıranların tutarlı açıklamalarıyla ve resimler üzerindeki çözümleyici bakışların çoğalmasıyla edinilen bilgiler yavaş yavaş yeniden gözden geçirilip düzenlenmiştir. Fresklere konu olan sahnelerde belli bir zaman sıralaması yoktur. Sahneler arasında ilişki kurmak çoğu zaman zordur. Bu duruma iyi bir örnek olarak 17 numaralı mağara gösterilebilir.

Burada, sanatçıların en az otuz farklı olayı resmettiği sahnelerde, konular belli bir ön hazırlık olmadan değişmektedir. Mağaranın 4,5 metre yükseklikte, 14 metre uzunluktaki sol iç duvarını, Prens Vessantara'nın Sidharta olarak dünyaya gelişinden önce, Buda'nın son vücut buluşunun hikayesi olan *Vessantara Jataka* kaplamaktadır. Sahnelerdeki bazı olayların tutarsız konumlarına karşın, sahneleri soldan sağa doğru ilerleyerek yorumlamak uygundur. Tüccar Simhala'nın hikayesinin anlatıldığı karşı duvarda ise, yorumlama düzlemleri kesinlikle daha farklıdır. Hikaye, çizgisel bir ilerleyişten çok, karmaşık bir ağ yapısı şeklinde ilerlemektedir. Alt kısımda sağdan başlayan sıralama, beklenmedik bir yol izlemekte ve ortada sonlanmaktadır. Burada zamanın hiçbir işlevi ve önemi yoktur; zaman, kavramsal merkezin kendisidir. Sağ tarafta Simhala'nın bir deniz kazası sonucu sürüklendiği Cadılar Adası'nda, sol tarafta ise doğduğu şehrin kralına ait sarayda geçen sahneler yer almaktadır.

Tarih ve Sanat

RESTORASYON

1918'de resimler için kapsamlı bir restorasyon kampanyası başlatıldı. Dört yıl süren çalışmalarda sıva çatlakları onarıldı, zararlı bitkiler ve kökler yok edildi, renkler saptandı ve temizlendi. Mümkün olan yerlerde, önceki onarım girişimlerinin neden olduğu zararlar giderildi. "Asya'nın Sistine Şapeli" olarak tarif edilen yapının, en az bir asırlık konservasyonunun garanti altına alındığı düşünülüyordu. Ancak, başarı hayali kısa sürdü; rutubet tekrar kendini gösterdi ve resimlerde bozulmalar oldu. Böylece, ancak sürekli bir konservasyon ve restorasyon çalışmasının, hasarların artmasını etkili bir şekilde engelleyebileceği anlaşılmış oldu.

Üstte: 17 numaralı mağaranın fresklerinden bir ayrıntıda, Buda'nın vücut buluşlarından biri olan Vessantara görülmektedir.

Sri Lanka'daki Sigiriya freskleri, Ajanta resimleri ile önemli bir benzerlik göstermektedir.

Ortadaki sahnede, mekandan ve zamandan bağımsız olarak, Simhala'nın başkahramanı olduğu önemli olayların tümü bir aradadır. Resimlerin cazibesi kusursuz bir simyevi karışımdan kaynaklanır gibidir. Tuhaf ve aldatıcı zaman, rengin sıcak ve ölçülü tonları, mekanın kalabalıklaşması, figürlerin eşsiz biçimsel güzelliği bu karışımda etkilidir. İnsan yaşamının üç temel taşı olan *dharma* (ahlaki kural), *artha* (somut davranış), *kuma* (duyusal hazzı) arasında bir denge arayışına yoğunlaşılmıştır.

Ajanta Mağaraları, sanatın aynı zamanda ayna ve vasıta görevi gördüğü ve geleneksel olarak 'Hint Klasizmi' olarak tanımlanan dönemdir. Bu dönem, tam da çağın estetik değerlerinin mükemmel bir biçim, renk, içerik dengesine dönüştürüldüğü Ajanta'da, en olgun ve seçkin ifade şeklini bulmuş gibidir.

RESİM TEKNİĞİ

Ajanta'nın özgün resim mirasının yalnızca bir kısmı günümüze ulaşabilmiş, pek çoğu ya zaman içinde yitirilmiş ya da onarılamaz bir tahribata uğramıştır. Hava şartlarının olumsuz yönde etkilediği, bitkilerin çürüttüğü, yüzyıllar boyunca mağaraların tek hakimi olan kuşlar ve böceklerin yıprattığı birçok resim, artık silinmiş ya da okunamaz parçalara, bedensiz gölgelere dönüşmüştür. Bunlar, pek çok antik eser ya da kalıntı için zamanın kaçınılmaz etkileridir. Ayrıca bilinçsiz uygulamalar ya da eski dönemlerde kullanılan teknikler ve kullanılan malzemelerin içeriği de resimlerin yıpranmasına neden olabilmektedir. Zaman ve doğa yavaş bir şekilde zarar verir, ancak bu iki ana etmene şöhret de eklenince, mağaralar için büyük hasarlarla dolu dönemler başlamıştır. Umursamazlık vandalizme dönüştüğünde ise kayıplar önemli

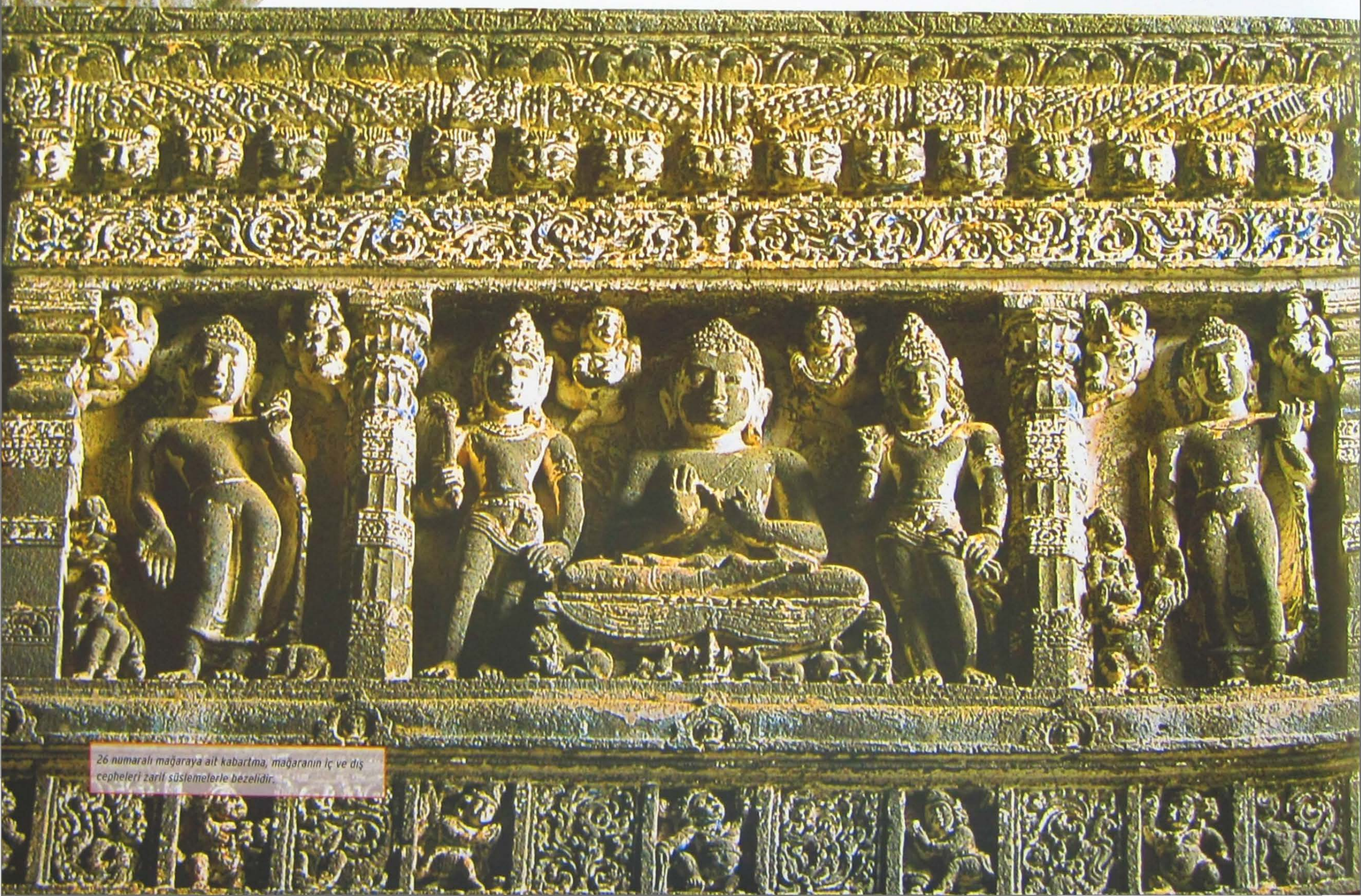

26 numaralı mağaraya ait kabartma, mağaranın iç ve dış cepheleri zarif süslemelerle bezelidir.

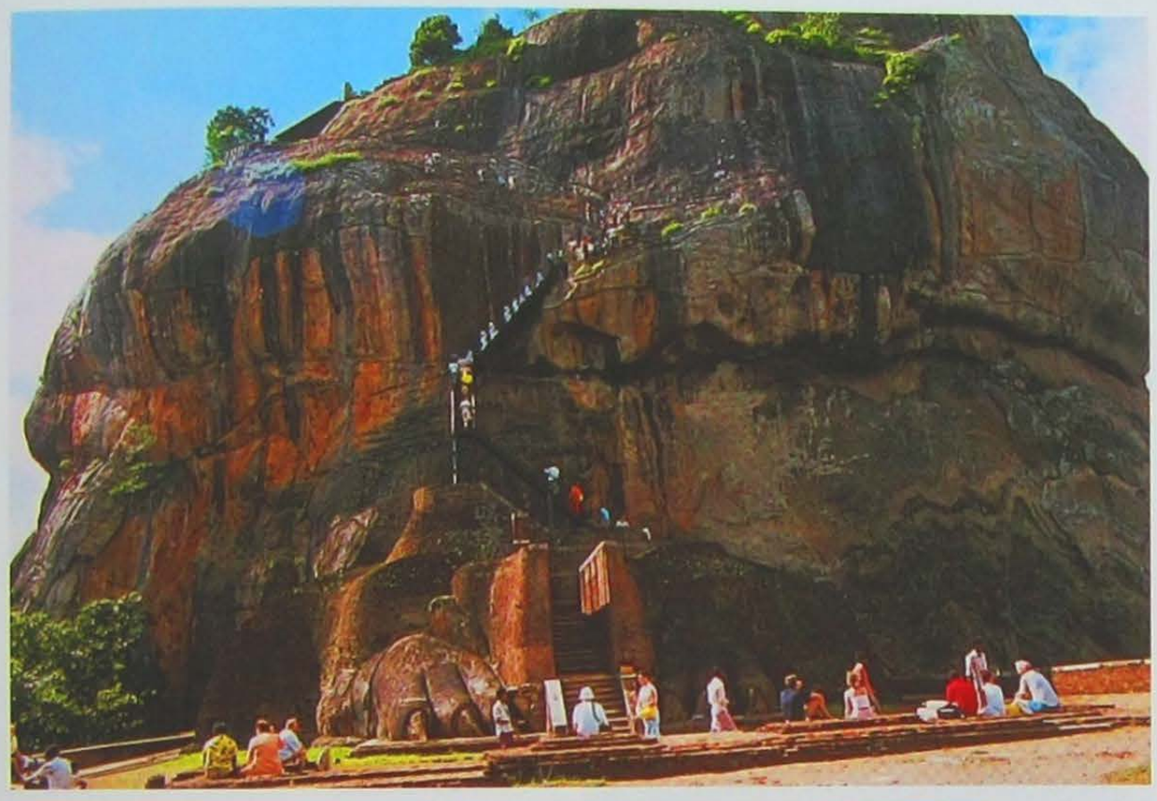

Üstte: MS 5. yüzyılın ikinci yarısında, Kral Kasyapa tarafından diktirilen Sri Lanka'daki Sigiriya kayasından bir görünüm.

Altta: 26 numaralı mağaranın stupasının bir parçası olan Buda heykeli. Stupalar, gerçek ibadet yerleri olan "caityagrha"larda bulunmaktadır.

boyutlara ulaşır. Bu fresklerle bezeli mağaralar, geçmişte ziyaretçilerin duvarlarından fresk söktüğü, isimlerini kazıdığı ve alabildiği her parçayı bir hediyelik eşya mantığı ile götürdüğü bir yer halini almıştır. Her şeye rağmen geri kalanlar, Hindistan ve tüm dünya için paha biçilemez bir hazine niteliğindedir. Farklı dönemlerde yapılan eklemelerle ortaya çıkan sonuç bugün hala görenleri şaşkına çevirmektedir.

Ajanta Mağaraları'nda çalışma şartlarının en ince ayrıntısına kadar kadar planlanmış olması da hayranlık uyandırıcıdır. Örneğin, mağaraların yarı karanlığında, sadece yağ lambaları elbette yeterli değildi. Sanatlarını ortaya koymak isteyen sanatçılar, ışığı yansıtabilmek için basit teknikler uyguluyorlar, hatta belki de ışığı mağaranın içlerine götürebilmek için beyaz kumaşları yansıtıcı olarak kullanıyorlardı. Muhtemelen çalışma programlarında, daha elverişli mevsimleri, saatleri ve ışık koşullarını ayarlamak, bir sahnenin yüzeyini bölümleyerek takım halinde çalışmak veya el farklılıklarını en aza indirmek gibi önemli konular da bulunuyordu. Bu gibi sorunların her zaman başarılı bir şekilde üstesinden gelindiği, günümüze ulaşan resimlerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Aradan geçen zamana ve kayıplara karşın, Ajanta resimleri renkleri, konuları, figürleri, estetik düşünceleri ve dekoratif planıyla, ilk yıllarındaki şaşırtıcı ve hayranlık uyandıran atmosferini hala yaşatmaktadır.

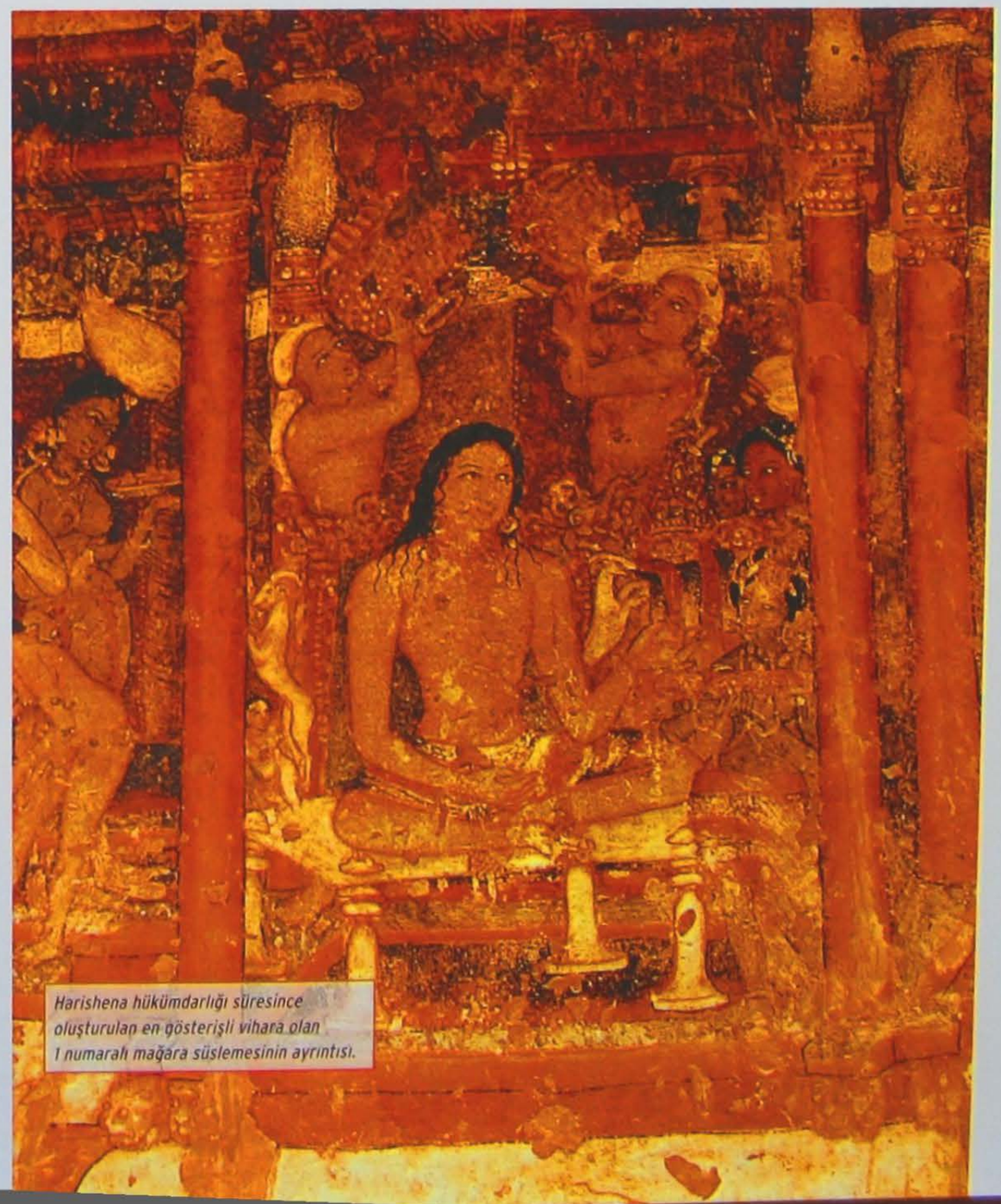

Harishena hükümdarlığı süresince oluşturulan en gösterişli vihara olan 1 numaralı mağara süslemesinin ayrıntısı.

BU DÜNYANIN KUTSAL ÇİLESİ

HİNDİSTAN'DA ÖNEMLİ BİR YER EDİNEN BUDİZM, DOĞDUĞU ÜLKENİN SINIRLARINI AŞACAK VE UZAK DOĞU'NUN DİĞER BÖLGELERİNE YAYILACAK KADAR ÖNEMLİ BİR KÜLTÜREL OLGU HALİNE GELMİŞTİ.

Çin'den bir heykel. Buda heykellerinin Hindistan dışında da yayılım göstermesi, Budizmin yaygınlaştığını kanıtlamaktadır.

Buda, Brahman rahiplerinin yazdığı *veda* metinlerinin kültürel ve dinsel ortamında, Brahmanizmin ortodoks anlayışına yenilikçi bir alternatif olarak kendini göstermiştir. Lumbini Nepal'de, savaşçı kralların oluşturduğu *kşatriya* kastında dünyaya gelen Buda'ya, ailesinin verdiği isim Sidharta'dır. Ünvanı Shakyamuni ise, Derviş Şakya anlamını taşır ve onun Şakya soyundan geldiğini belirtir. Kesin olmamakla beraber, MÖ 556-486 yılları arasında yaşadığı düşünülmektedir. Geleneksel anlatılar, Buda'ya mucizevi bir dünyaya geliş atfeder ve antik yazıtlara göre birbirini takip eden olağanüstü olaylar ve mucizelerle dolu bir hayat yaşamıştır.

AYDINLANMA

Prens Sidharta, gençliğinin büyük bölümünü her türlü hazzın tadına vardığı kraliyet sarayında geçirir. Ancak bir gün, 29 yaşındayken, çilecilik yolunda ilerlemek üzere eşini, çocuğunu, ailesini ve varisi olduğu hükümdarlığı ardında bırakmaya karar verir. Altı yıl boyunca çilekeş hayatı süren, ünlü din üstatlarıyla bir araya gelen, onların öğretilerini takip eden Sidharta, münzevi yaşamın doğru bir yaşam olmadığına karar verir ve kendine ait bir yolda yürümek üzere tüm geleneksel inançları terk etmeyi seçer. Bir gece vakti, bir *bodhi* (incir) ağacının altında meditasyon yaparken aydınlığa ulaşır. Bu nedenle *bodhi* ağacı "bilgelik ağacı" olarak kabul edilir ve uyanış mertebesine bu ad verilmiştir. Burada *şeylerin* nihai doğasını kavrayan Buda, *Dört Yüce Hakikat* bilincine ulaşır. Ve böylece Buda "uyanmış" kişi olur.

Buda, Benares yakınlarındaki ünlü Sarnath Parkı'nda verdiği ilk vaazda, ilk hakikatin sonsuz dünya ızdırabı, yani *dubkha* olduğunu anlatır. Nefret, pisboğazlık ve cahillikle gelen bu ızdırabın kaynağı *samudaya* ikinci hakikattir. Tüm canlılar *samsara* olarak ifade edilen, bir yaşamdan diğerine sürekli bir geçiş arzusu ile şekillenen bir açgözlülük içindedir. Bu arzu, onların eylemlerini yani *karma*'yı tetiklemekte ve bir "ben" yanılgısı yaratmaktadır. Üçüncü hakikat olan *niroda*, bu ızdırabın bir son bulması ihtiyacı ve *karma*'nın tamamen yok oluşu üzerinden özgürlüğe ulaşma ile ilgilidir. Bu özgürlüğün adı *nirvana*'dır. Dördüncü hakikat ise, acıları dindirmeye giden yol olan *marga*'dır. Nirvana'ya ulaşmak için izlenmesi gereken bu yol, daha sonraki yüzyıllarda şekillenen Budist ekollerin izlediği farklı mecraların ve yorumların da konusu olmuştur.

En eski Budizm öğretilerinde, *Astha Aryamarga*'dan yani dünyevi zevklere duyulan bağımlılığın terk edildiği ve manastır yaşamının katı kurallarına uymayı gerektiren "Sekiz Aşamalı Asil Yol"dan söz edilmektedir. Üstat Buda ile rahipler cemaati Sangha ve Buda öğretisinin eğitimi Dharma'dan oluşan ve "üç cevher" olarak ifadelendirilen bu kavram, Budizm düzenin temelini oluşturmuştur.

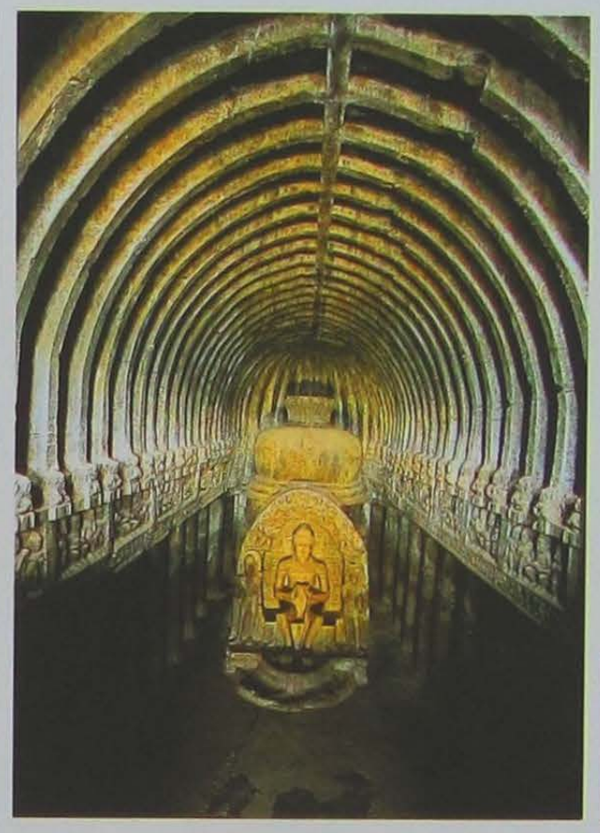

Hindistan kaya mimarisinin önemli arkeolojik alanlarından biri olan Maharaştra Ellora'da bulunan 10 numaralı mağaranın stupası.

Altta: Tibet'te, Buda'nın gelecek zamanlardaki tasviri. Buda'nın insan suretindeki ilk betimleri 1. yüzyılda kendini gösterir.

Dip tarafta bulunan stupa ile birlikte Karli Mağaraları'nda yer alan bir "chaitya"nın iç kısmı.

YAYILMA

Panini'nin *Asthadyayi*, Kautilya'nın *Arthasastra* ve Mesastene'nin *Indika*'sı gibi MÖ 5. ve 4. yüzyıla dayanan temel kaynaklarda, dönemin Hint toplumu ayrıntılı şekilde tanımlanmıştır. Bu kaynakların Budizme hiçbir gönderme yapmıyor olması, muhtemelen Budizmin henüz yaygınlaşmamış olmasıyla ilişkilidir. Kuşkusuz bu erken evrelerde, keşişliğe dair ilk düzenler oluşturulmuş ve cinsiyet, kast ya da toplumsal köken ayrımı gözetilmeksizin herkesin kabul edildiği ilk manastır inşa edilmiş olmalıdır.

Bireye, onun potansiyel güçlerine ve tüm canlılara saygıya odaklanan Buda'nın mesajı, Brahmanlar tarafından kast sistemi ve kurban ayinleri üzerine kurulmuş olan katı sosyal düzen ile çelişki oluşturur. Gerçekten de, fakir sınıfların eğitiminde manastırlar önemli bir rol oynamış ve kültürel aydınlanmanın merkezleri olmuşlardır. Öte yandan bu durum, Buda'nın ölümünden sonraki asırlarda, Budizmin gelişimine engel olacak şiddette bir tepkiyi tahrik eden unsurlar olarak da karşımıza çıkar.

Budizme dair ilk "resmi" ifade, fermanlarında kendini "Budizmin destekleyicisi ve koruyucusu" olarak niteleyen, MÖ 272-231 yıllarının ünlü kralı Ashoka Maurya'dan gelir.

Geleneksel anlatılara göre, Pataliputra 3. Büyük Budizm Konseyi onun hükümdarlığı döneminde düzenlenmiştir. MÖ yaklaşık 486'da gerçekleştirilen ilk konsey, öğretinin ve keşişlik kurallarının çözümlenmesi konusuna ayrılmıştı. Yaklaşık MÖ 386'da düzenlenen ikinci ve ardından üçüncü konseyde, Sangha'nın

Karlı mağaralarından birinin girişinde yer alan Buda heykeli.

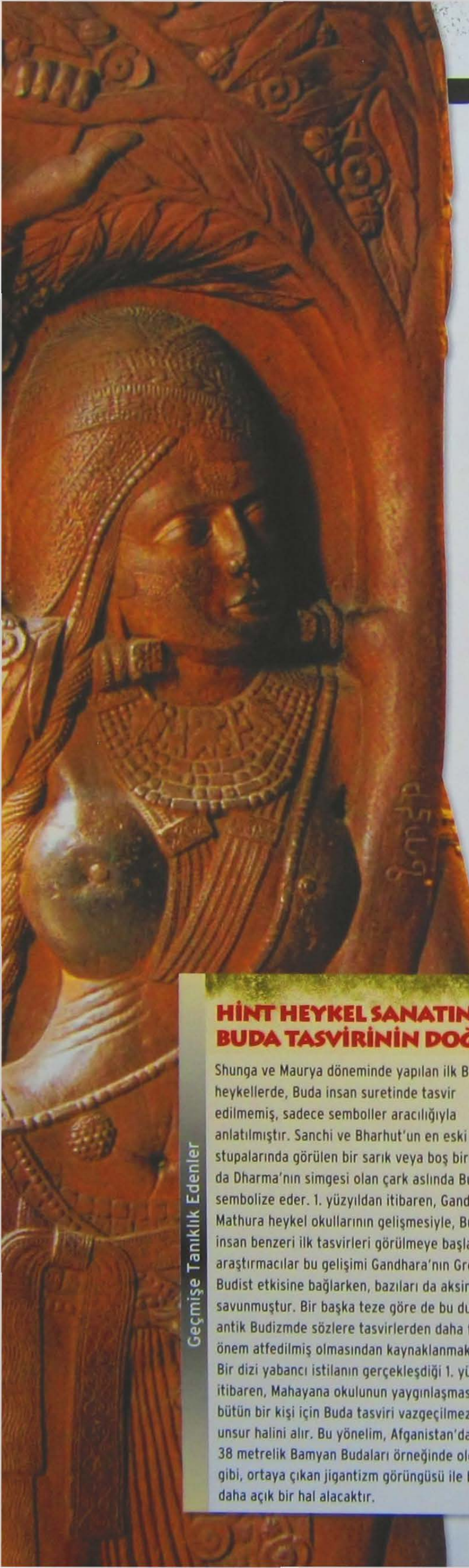

Bharhut stupasına ait kabartma, Calcutta Indian Museum'da sergilenmektedir.

yaşlı üyeleri arasında bir anlaşmazlık kendini gösterdi. Teravada ile Sarvastivada arasındaki, muhafazakarlar ile liberaller olarak nitelendirilebilecek bu uyuşmazlık, daha sonraları iki okul halini alarak gerçek bir bölünmeye neden olacaktı.

Teravada mezhebi, merkezini Kosambi'de kurdu ve Pali dilinde bir edebi yazın yarattı. Önce Tripitaka adlı, "üç sepet" anlamını taşıyan üç büyük kitabın ilkini yayınladılar. Buda öğretilerinin aktarıldığı bu kitaplar, Buda'nın sözleri olan sutralardan, vinaya adı verilen keşişlik kurallarından ve sutraların yorumları olan Abhidharma'dan oluşmaktadır. Kutsal yazınları için Sanskritçeyi kullanmayı tercih eden Sarvastivada mezhebi ise, 1. yüzyıldan itibaren Hindistan'ın kuzeybatısındaki Gandhara üzerinden, İpek Yolu boyunca yeni Budist manastırlarını kurarak Çin ve Orta Asya'da yayılmaya başladı.

OKULLARIN DOĞUŞU

Maurya yönetiminin son hükümdarları, MÖ 2. yüzyılla birlikte imparatorluklarının çeşitli siyasi birimlere ayrılmasına tanık oldular. Mauryaların haleflerine ait Budist kaynaklara göre, Shunga gibi Brahmanik kökenli kimi acımasız zorbalar, Budistleri ve manastırlarını yerle bir ettiler. Bu döneme ait arkeolojik bulgular da yeni yapıların inşa edildiğini ve mevcut yapıların yenilendiğini göstermektedir. Nitekim MÖ 2. yüzyıldan itibaren, yeniliklere daha açık bir küçük şehir esnafı sınıfının doğduğu da görülmektedir. Bu "yeni burjuva" ortamında Budizm yeniden kan bulacaktır. Tüccar ve zanaatkarların dahil olduğu *vaişya* kastı, tüm Hindistan'da yeni yapıların ve manastırların inşasını finanse eder. Yükselen bu sınıf sayesinde, katı manastır kurallarından arındırılmış, daha evrensel ve laik bir Budizm biçimi yayılmıştır.

2. yüzyılın başlarında, Kuşan Kanişka Hükümdarlığı zamanında, Kaşmir'de gerçekleştirilen 4. Büyük Budist Konseyi'nde, Teravada ve Sarvastivada arasındaki fikir ayrılığından doğan Hinayana -Küçük Taşıt- ve Mahayana

Üstte: Büyük Sanchi Stupa'sının doğu kapısını süsleyen gardiyan heykeli.

Hindistan, Madya Pradesh'de bulunan Büyük Sanchi Stupası'nın kuzey girişinin ayrıntısı. Kral Ashoka tarafından inşa ettirilen bu yapı, ilk Budist yapılarından biridir.

HİNT HEYKEL SANATINDA BUDA TASVİRİNİN DOĞUŞU

Shunga ve Maurya döneminde yapılan ilk Budist heykellerde, Buda insan suretinde tasvir edilmemiş, sadece semboller aracılığıyla anlatılmıştır. Sanchi ve Bharhut'un en eski stupalarında görülen bir sarık veya boş bir taht ya da Dharma'nın simgesi olan çark aslında Buda'yı sembolize eder. 1. yüzyıldan itibaren, Gandhara ve Mathura heykel okullarının gelişmesiyle, Buda'nın insan benzeri ilk tasvirleri görülmeye başlar. Bazı araştırmacılar bu gelişimi Gandhara'nın Greko-Budist etkisine bağlarken, bazıları da aksini savunmuştur. Bir başka teze göre de bu durum, antik Budizmde sözlere tasvirlerden daha fazla bir önem atfedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bir dizi yabancı istilanın gerçekleşdiği 1. yüzyıldan itibaren, Mahayana okulunun yaygınlaşmasıyla, dini bütün bir kişi için Buda tasviri vazgeçilmez bir unsur halini alır. Bu yönelim, Afganistan'daki 55 ve 38 metrelik Bamyan Budaları örneğinde olduğu gibi, ortaya çıkan jigantizm görüngüsü ile birlikte daha açık bir hal alacaktır.

HİNDİSTAN'DAKİ BUDİST YAPILAR: STUPA, CHAITYA VE VIHARA

Budizm uygulamalarına ve kültüne bağlı olarak, Hindistan'da zengin tüccarların desteği ve kraliyet bağışları sayesinde önemli sayıda yapı inşa edilmiştir. İlk yapılar, Madya Pradesh'teki Sanchi Tepesi'ne Büyük Stupa'yı inşa ettiren Kral Ashoka dönemine uzanır. Bu en eski dönemde stupalar; küçük bir tapınağı, bir dizi yuvarlak alanı ve çevreleyen bir yürüyüş yolunu barındıran yarımküre kubbeli taş yapılardır. *Pradaksina* adı verilen dönüş ritüelinin gerçekleştirildiği alanın, bazen zengin taş süslemelerle bezenmiş bölmelerle korunduğu görülmektedir. Dört giriş, dört ana yönü temsil eder. İlk stupaların Buda'nın küllerini barındırdığından bahsedilmektedir. Kutsamalarda aralarında akçelerin de bulunduğu diğer türden kutsal emanetlerin kullanılması ise daha sonradır. Stupalar, çağa ve coğrafik bölgeye göre değişen farklı formlarıyla bütün Budist dünyasında sıklıkla görülmektedir. Ufak tapınaklar olan *chaitya* ile manastır odaları olan *vihara*, Hindistan kaya mimarisinde oldukça yaygındır. MÖ 2. yüzyıla ait Pitalkora gibi en eski örnekler, tahta kullanımına dayanan bir mimarinin varlığını da gözler önüne sermektedir. Ellora, Ajanta ve Karli ise daha sonraki yüzyılların kaya manastırı yerleşimleridir.

Altta: Sri Lanka'daki Polonnaruwa viharasında bulunan uyuyan Buda heykeli.

-Büyük Taşıt- okulları resmen tanınır. MS 1.-2. yüzyılın Satavana ve Kuşan şehirleri arasında görülen kayda değer ticari gelişimin yanı sıra, Batı'da başta Roma'yla, Doğu'da Orta Asya ve Çin'le olan ticaretin etkileriyle Mahayana Budizmi gelişmiş ve Hindistan, Orta Asya, Tibet, Çin ve Japonya'da en önemli okul halini almıştır. Hindistan'daki iki önemli Mahayana okulu, Madyamika ve Yogacara'dır. İlki "orta yol", diğeri ise "yoga yapma ya da yoga yapan" anlamını taşır. Teravada olarak adlandırılan antik Hinayana okulu ise, bugün daha çok Seylan, Myanmar ve Güneydoğu Asya'da uygulanmaktadır.

4.-6. yüzyılın Hindistan'ında, Gupta Dönemi'nde Orta Asya ve Çin ile ticari ve kültürel alışveriş artar. 379 yılında ise, Budizm resmi din olarak kabul edilir. 400 yılı civarında, kutsal yerleri dolaşan Çinli seyyah Fa-hsien, Budizmi öğrenmek amacıyla Hindistan'daki manastırları ziyaret eder.

5. yüzyıl dolaylarında, günümüzde Pakistan'nın Swat vadisi olan Uddiyana bölgesinde, Budizmi yaymaya çalışan üçüncü okul Vajrayana ya da "Sarsılmaz Taşıt" doğar. Bu tantrik nitelikli okul, 7. yüzyıldan itibaren Tibet, Moğolistan ve tüm Himalaya bölgesinde egemen din halini alır. 500 ile 1200 yılları arasında, yedi Hindu, burjuva sınıfı içinde giderek daha büyük bir yetki edinmeye başlarlar. Vişnu ve Şiva mezhepleri egemenlik kurar ve Buda, Vişnu'nun bir enkarnasyonu haline dönüşür. Bu sırada güneyde, Tamil'de, Budizme karşı acımasız bir muhalefetle ortaya çıkan sofu Bakti kültü, Budistleri yarımadanın kuzeydoğusuna sürer ve Budizm hızla burjuvazinin desteğini kaybeder.

1000 yılından itibaren, Moğol hükümdarlarının egemenliği ile Hindistan, Pakistan ve Afganistan yavaş yavaş İslamiyet'i kabul etmeye başlar. Bu durum, söz konusu bölgelerde Budizmin neredeyse tamamen yok oluşudur.

Sağda: Çin'den Buda'yı tasvir eden mermer heykil.

Solda: Sanchi'deki 2 numaralı stupadan bir görünüm.

MAĞARALAR DİYARINDA BUDİZM

Kaya içine oyulmuş Aurangabad tapınakları, MS 5. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl arası döneme tarihlendirilebilen üç gruba ayrılmaktadır. Ajanta'dan biraz uzakta olan Pitalkhora'da, bilinen en eski mağaralar arasında sayılan Budist mağaraları yer alır. Bazı araştırmacılar tarafından MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen mağaralar, diğer araştırmacılar tarafından farklı değerlendirilir. Buradaki heykellerin Bharhut ve Sanchi heykelleriyle biçimsel benzerliğini göz önüne alarak, MÖ 1. yüzyıldan önceye ait olmadıklarını düşünmektedirler. Bunlar arasında, "toprağın dahileri" olarak anılan iki ünlü figür, antik Hint heykel sanatının ilk örnekleri arasında kabul görür ve birçok araştırmada çıkış noktası olarak kabul edilmiştir.

Kronoloji

Tarihlendirme	Hanedanlıklar
MÖ 4 - 2. yüzyıl	Maurya Hanedanlığı (Kuzey, Orta Hindistan, Güney Hindistan'ın bir kısmı)
MÖ 2 - 1. yüzyıl	Shunga Hanedanlığı (Orta Hindistan)
MS 1 - 3. yüzyıl	Satavahana Hanedanlığı (Orta Hindistan, Deccan)
MS 1 - 2. yüzyıl	Ksaharata Hanedanlığı (Deccan)
MS 4 - 6. yüzyıl	Gupta Hanedanlığı (Orta ve Kuzey Hindistan)
MS 4 - 5. yüzyıl	Vakataka Hanedanlığı (Orta Hindistan)
MS 6. yüzyıl	Kalachuri Hanedanlığı (Deccan)

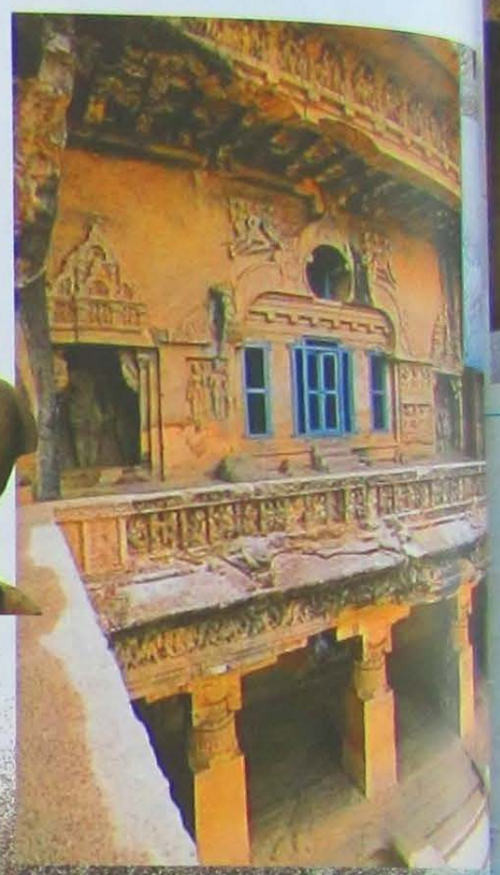

Ellora
Başlıca buluntular: Kayalara oyulmuş tapınaklar: Güneyde Budist tapınakları grubu; merkezde Brahman tapınakları; kuzeyde Gianico tapınakları. Tüm tapınaklar arasında Kailasa Tapınağı dikkat çekmektedir.
Tarihlendirme: MS 6.-8. yüzyıl

İkinci yüzyılın ilk çeyreğine, Kshaharata Hanedanlığı'na uzanan Karli Mağaraları'nın "caityagrha" stupası.

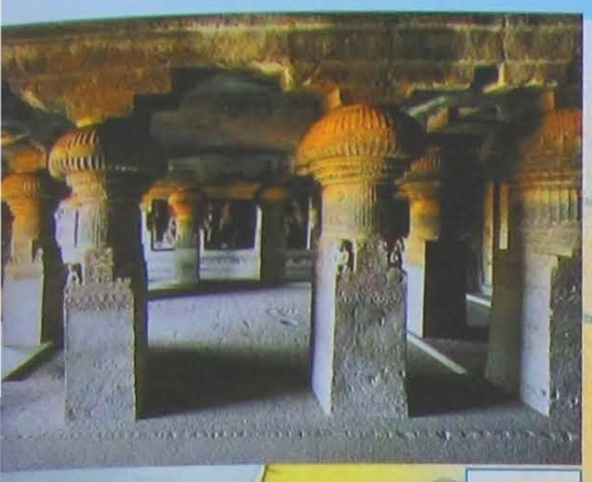

Tapti

Ajanta

Ellora

Aurangabad

Karli

Godavari

Tungabhadra

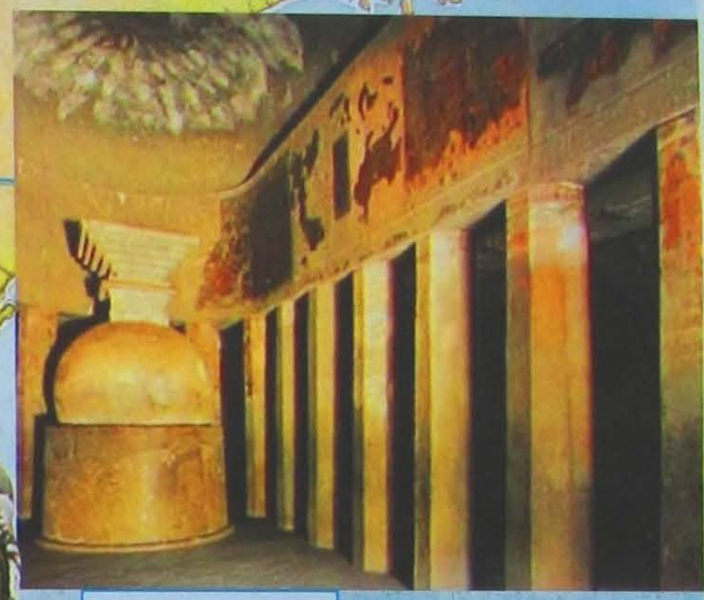

Karli
Başlıca buluntular:
Kabartmalarında ilahi çiftlerin olağanüstü tasvirlerinin göze çarptığı viharalar ve tek bir caityagrha içeren Budist mağaraları.
Altta: Dansçı kabartmaları.
Tarihlendirme:
MS 2. yüzyıl

Ajanta
Başlıca buluntular:
Süslemeli 30 Budist mağarası, bunlardan beşi caityagrha, yirmi beşi vihara'dır.
Solda: 26 numaralı mağaradan bir kabartma ayrıntısı.
Üstte: 9 numaralı mağaranın stupası.
Tarihlendirme:
MÖ 2. yüzyıl - MS 5. yüzyıl

Aurangabad
Başlıca buluntular:
Kayaya oyulmuş olan Ajanta tapınaklarına benzeyen süslemeleriyle dokuz Budist mağarası.
Solda: 7 numaralı mağaranın sütunlu girişinde yer alan heykel.
Altta: 9 numaralı mağaranın girişi.
Tarihlendirme:
MÖ 1. yüzyıl - MS 7. yüzyıl

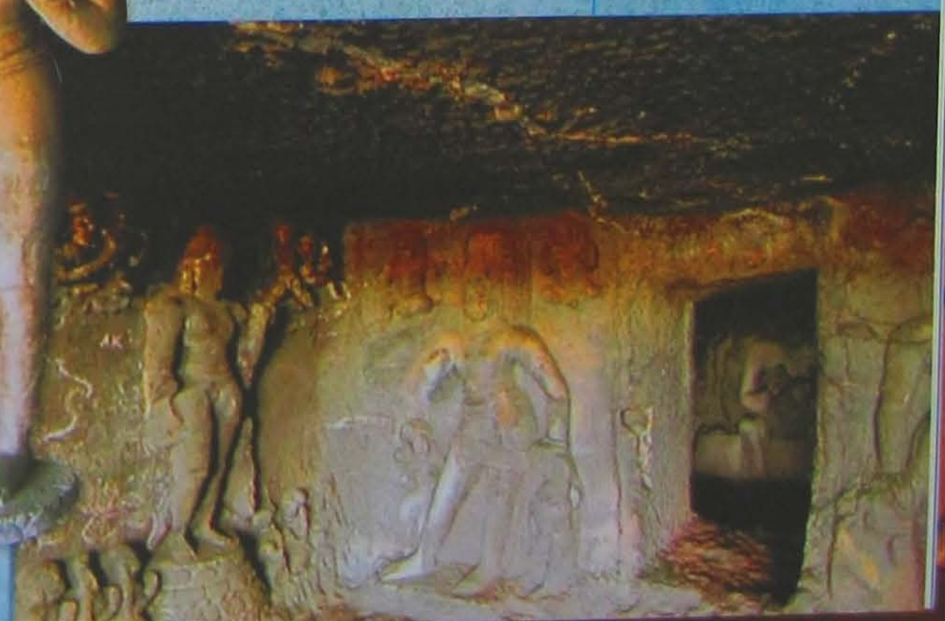

DEPREMİN PEŞİNDE ARKEOLOJİ

70'Lİ YILLARIN SONUNDA DOĞAN ARKEOSİSMOLOJİNİN, BU DENLİ KISA SÜREDE ANTİK ÇAĞIN SİSMİK OLAYLARINA BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM GÖSTEREMEMİŞ OLMASI DOĞALDIR. ANCAK BU BİLİM DALI ARKEOLOJİK ALANLARIN VE KÜLTÜR MİRASININ KORUNMASINDA ÖNEMLİ BİR GÖREVE SAHİPTİR.

Arkeosismoloji bilimsel bir disiplin olarak yakın geçmişte kabul görmüş olsa da, antik çağların depremleri 18. yüzyılın ikinci yarısında ilgi uyandırmaya başlamıştır. Arkeosismolojinin temel meselesi, sismik olayların kronolojisini oluşturmaktır. Bu nedenle, arkeolojinin sağlayabileceği bu katkı, güncel sarsıntılarla ilgilenenler tarafından da yakından takip edilmektedir. Aletli ölçümler sadece son 50 yıldır kullanılabilir olduğundan, bir bölgenin sismik özelliklerini anlamak ve büyük sarsıntıların yönelim ve sıklıklarını saptamak için henüz yeterli bir süre geçmemiştir. Tarihsel veriler, zamanda geri giderek incelemeleri genişletmeyi mümkün kılsa da, günümüzden uzaklaştıkça etkinliklerini kaybederler. Bu bağlamda arkeoloji, hemen hemen hiç belgelenmemiş dönemler hakkında temel bilgi kaynağı olmaktadır. Arkeosismoloji araştırmalarının arkeologlar, sismologlar ve jeologlarca yürütüldüğü düşünülürse, her bir araştırmanın görüş açısının ne denli geniş olduğu anlaşılacaktır.

Araştırmada, son derece titiz bir arkeolojik yaklaşımla, çökmüş ya da tahrip olmuş yapılar ile terk etme evreleri ve çökme katmanları ilişkilendirilerek deprem izleri açığa çıkarılmaya çalışılır. Kazılarla ya da büyük yapılara yönelik özel belgeleme teknikleriyle ortaya konulan veriler, kabul gören kronoloji ve yazılı tarihi kaynaklardaki bilgilerle teyit edilir. Kara kazılarında veya kıyı ve limanlarda yapılan sualtı çalışmalarında elde edilen bilgiler, büyük deprem dalgalarının geri dönüş zamanları ile ilgili sorulara yanıt arayan ve aktif sismolojik yapıların konumunu belirlemek için özellikle aletsel dönem öncesi depremlerle ilgilenen paleosismoloji tarafından da kullanılmaktadır.

DEPREMLERİ ANTİK VERİLERLE YORUMLAMAK

Sismolojik bakış açısıyla, bir yapıdan ya da bir sit alanından elde edilen veriler, genellikle başka vasıtalarla edinilmiş bilgilerin doğrulanması niteliğindedir. Eğer yüksek sismik hareketliliğe sahip bir bölgede bir çöküntü saptanıyorsa, bu konuda tarihsel sismoloji kayıtları da çoğu zaman bilgi vermektedir. Bu nedenle her veri özel bir değere sahip değildir ve genellikle derin araştırma yapılmasını gerektirmez. Bununla birlikte, çöküntü ve yıkım analizleri, bazı eski yapıların sismik davranışlarıyla ilgili nicel modellemeler oluşturmada fayda sağlarlar. Deprem bölgelerindeki arkeolojik alan yapılarının korunumu açısından, bu veriler göz ardı edilemeyecek kadar değerlidir.

Antik Çağ'da yaşanan sismik bir olaya tanıklık eden yazılı kaynakların var olması durumunda, kazı esnasında edinilen veriyi, bahsi geçen depremle ilişkilendirmek kolaydır. Yer sarsıntıları ile ilgili haberler, tarihleri içermiyorsa, ne yazık ki çok da belirleyici değildir. Bu tip kaynaklarda genellikle yer sarsıntılarına maruz kalan alanın büyüklüğü ve aldığı zararlar açıkça tanımlanmamıştır. Antik kaynaklarda belirtilen depremleri, arkeolojik verilerle kesin bir biçimde bağdaştırmak ender

Üstte: Yaklaşık iki yüzyıllık süre içinde, bölgenin maruz kaldığı seviye farklılığı hareketini belgeleyen Pozzuoli'deki Macellum Harabeleri.

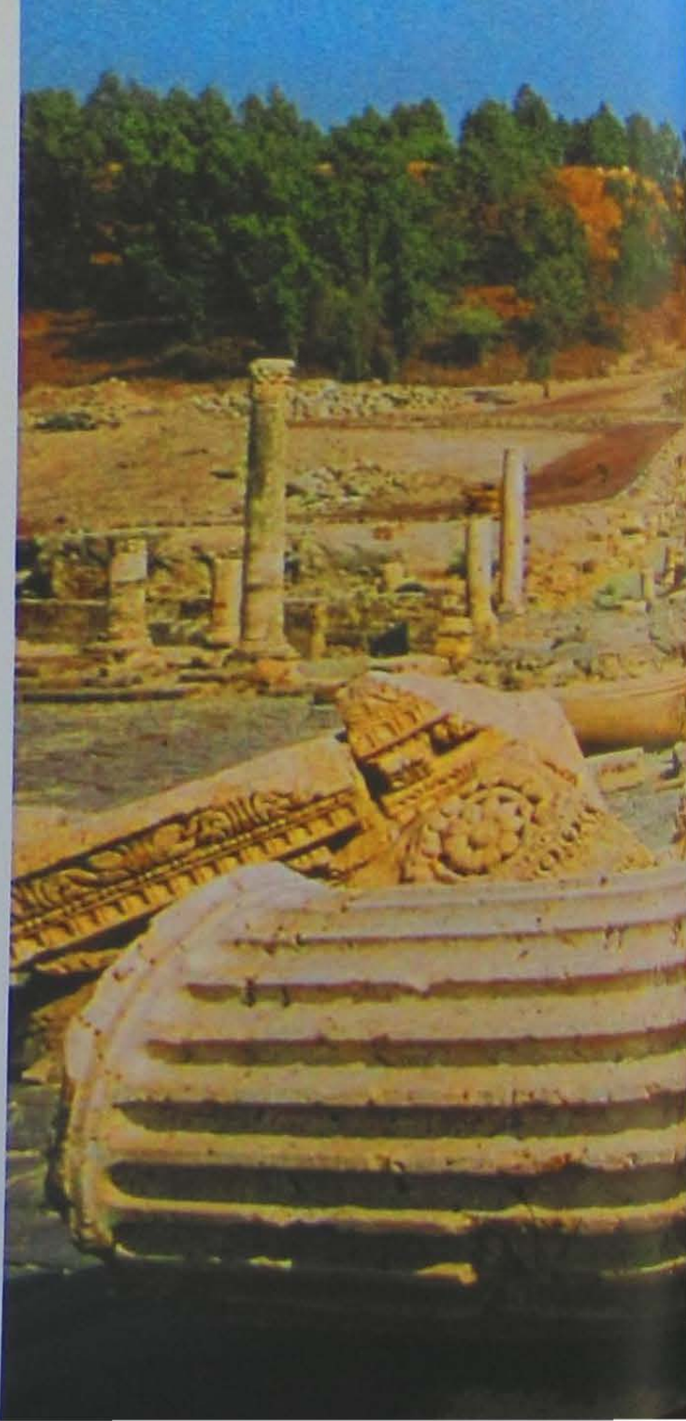

Tarih ve Olaylar

VEZÜV FELAKETİ

İtalya'daki Vezüv Yanardağı'nın 79 yılındaki püskürmesi sırasında, yanardağın çevresi sayısız yer sarsıntılarına tanık oldu. En yıkıcı olanı ise 62 yılının şubat ayında gerçekleşti. Bu felaket asıl olarak volkana en yakın kentler olan Pompei ve Herculaneum'u tahrip ettiyse de Nocera ve Napoli gibi uzak kentler de bu felaketten etkilendi. Bu deprem, magma katında kayalardan kurtulan sismik enerjinin yüzeysel bir belirtisi olarak değerlendirilmektedir.

Altta: 62 depremiyle birlikte, Pompei'den getirilen bir kabartma ayrıntısı.

Pompei'den, 62 yılındaki depremi tasvir eden bir kabartmanın ayrıntısı.

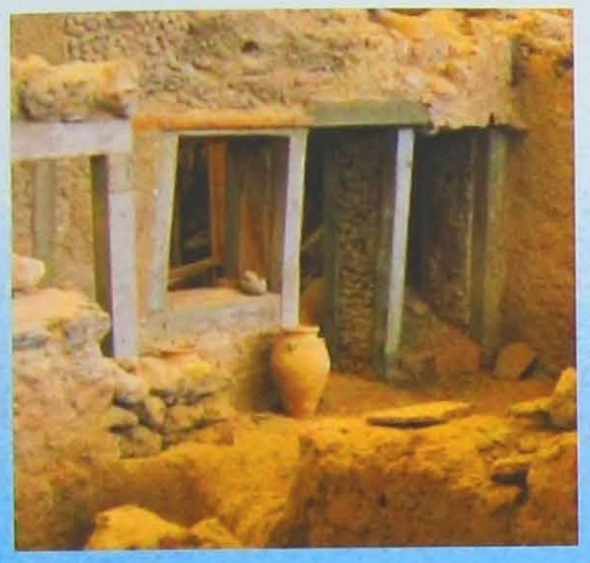

MÖ 2. binyılın ortasına doğru meydana gelen volkanik felakette yıkılan bir Minos çağı köyünü gün yüzüne çıkaran Santorini'deki Akrotiri kazıları.

görülen bir durumdur. Bu duruma en iyi örnek, 62 yılında ağır hasara sebep olan depremden on yedi yıl sonra, Vezüv'ün külleri altına gömülen Pompei'dir.

Arkeolojik buluntularla belgelenen bir depremin, yazılı kaynaklarda da aktarıldığı durumlarda, karşılaşılan en büyük sorun zamanla ilgilidir. Yazılı kaynaklar depremi anlatırken güne, hatta saate bile gönderme yapabilir. Ancak arkeoloji böyle küçük zamansal parçaları belirtme olanağına sahip değildir. Örneğin, bir kazı sırasında saptanan sismik bir olay, stratigrafik dizin içinde yarım asırlık bir zaman aralığına tarihlendirilebilir. Kaldı ki, günümüze ulaşan yazılı kaynaklarda yer almayan başka sarsıntılar da mevcuttur. Ayrıca, özellikle sismik faaliyetin yoğun olduğu bölgelerde, yıllar içinde gerçekleşen farklı sarsıntıların etkilerini ve birbirlerinden uzak olan deprem merkezlerini, yazılı kaynaklarda bahsedilen tek bir depreme mal etme riski de söz konusudur. Bu tür hatalar farklı kırılmaların tehlikeleri ile ilgili değerlendirmeyi değiştirebilmekte ya da hatalı bir şekilde konumlandırılmalarına neden olmaktadır. Örnek olarak, arkeolojik izler ve yazılı belgeler doğrultusunda araştırılan 365 yılındaki bir deprem verilebilir.

İsrail, Beth Shean'de bulunan Roma harabeleri. Bu kenti bir deprem yok etmişti.

Baia kazılarında ortaya çıkarılan Roma heykeli.

Üstte: Volkanik çöküntü alanlarının maketinden ayrıntı. İlk sırada Cumae kıyısı, ardından Lucrino ve Averno gölleri ile geride Pozzuoli görülmektedir.

Araştırmacılar henüz konuyla ilgili fikir birliği sağlayamamışlardır. Sicilya, Kıbrıs ve Kuzey Afrika kıyılarını da içine alan geniş bir alanda bu depremin yıkıcı sonuçları saptanmıştır. Yazılı kaynaklar ise, Girit yakınlarındaki deprem merkezini ve Mısır'ı da kapsayan Doğu Akdeniz'deki bir bölgeyi işaret etmektedir. Sonuç olarak, deprem araştırmalarında arkeolojik verileri kullanmanın bazı zorlukları vardır ve titizlikle hareket edilmelidir. Engellerden biri de, tek tip olmayan ve bu nedenle kesin şekilde kontrol edilebilir veriler sunmayan kazı yöntemlerinden kaynaklanır. Sismoloji ile ilişkili bilgileri doğru bir şekilde ortaya koymak için, kazıda oldukça titiz ve multidisipliner bir çalışma yürütülmesi gerekmektedir. Özellikle klasik eğitim almış olan bir arkeolog, sismik faaliyetin işaretlerini saptamada yetersiz kalabilmektedir. Tespit yöntemlerinin titizliğinden bağımsız olarak, çoğu durumda deprem izlerini tanımlayabilmek zaten oldukça zor bir iştir. Örneğin, arkeolojik bulgularla saptanan birçok depremin, terk edilmiş ya da daha sonra yeniden kurulmuş sit alanlarında meydana gelmesi bir rastlantı değildir. Depremi takip eden bir yerleşimde, yani inşaat ve restorasyon evreleri söz konusu ise, sismik olaydan geriye hiçbir izin kalmamış olması doğaldır. Ayrıca kırsal alan yerleşimlerine nazaran anıtsal yapıları etkileyen depremler daha kolay biçimde saptanabilir. Zira bu tip durumlarda kanıtlar belirgin niteliktedir; çöküntüler eşzamanlılığın özelliklerini gözler önüne sermekte ve hatta bazen kurbanların iskeletlerini de barındırmaktadır.

Bir kazıda, sismik hareketliliğin belirtileri konusunda eksik bir saptama, kronolojinin oluşturulması aşamasında önemli yanlış yorumlara da yol açabilmektedir. Nitekim yer sarsıntıları katmanlaşma içinde çatlaklar ve kırıklar yaratabilir. Doğal etkenler, genellikle de yağmur, olası kalıntıları bu çatlak ve kırıklardan aşağılara sürükleyebilir. Böylece kalıntının, yüzeye yakın bir katmandan daha derindekine geçmesiyle, kronolojik yanılgılar doğabilmektedir. Arkeoloji bilimi bu tip durumların olabileceğini göz önünde bulundurarak, depremle ilgilenen bilimlerden yardım almalı ve konuya ihtiyatla yaklaşmalıdır.

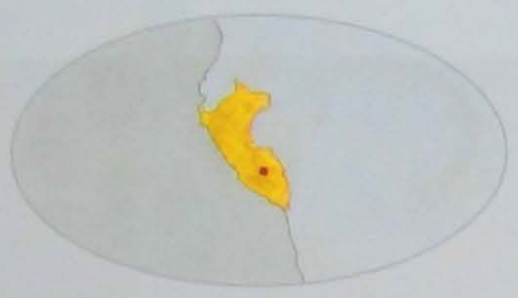

DÜNYANIN GÖBEĞİ

GÜNEŞİN OĞLU MANCO CAPAC, ALTIN ASASINI TOPRAĞA SAPLADIĞINDA HERKES BURANIN KADERİNİ BİLİYORDU. "DÜNYANIN GÖBEĞİ" OLAN BU NOKTADA, EFSANEVİ KENT CUZCO DOĞACAK VE İNKA İMPARATORLUĞU OLARAK DÖRT BİR YANA YAYILACAKTI.

And semalarının inanılmaz mavisine uzanan sağlam gri binaların; bazaltın ve andezitin; düzenli duvarların arasından geçen dümdüz yolların kenti: Cuzco. Sanki ezelden beri varmış gibi görünüyor. İnka'nın asil saraylarının ve Kolomb-öncesi yapıların harabeleri üzerine kurulmuş olan İspanyol *casona*'larının sadeliklerine esir düşen özenli taş işçiliği, adeta modernizme direnmeye çalışıyor. Zalimlerin ve ezilenlerin çelişkili hikayeleriyle dolu bir tarihin mimari öğeleri, bugün barışmış gibi görünüyorlar. Yüzyıllar içinde iç içe geçen İnka mimarisi ile İspanyol mimarisi, birbirlerine öyle çok karşı koymuş ve öyle çok birbirlerine karışmışlar ki, sonunda tek ve ayrılmaz bir gerçek oluşturmuşlar. Bu gerçeklikte neler yok ki? İspanyol avlularının karşısında İnkaların taş döşeli yolları uzanırken, ahşap dar balkonlar ve barok kulelerin yanında da yenilmez güçlü İnka duvarları yükselmekte. Belki de en değerli kalıntılar, yerel kültürün merkezinde oldukları için günümüze ulaşamadan kayboldular.

İspanyollar, Viracocha'ya adanmış en önemli dinsel-toplumsal yapının üzerine, bugün Plaza de Armas'a egemen olan katedrali diktiler. Yani Cuzco'nun en kutsal yeri olan İnka Tapınağı'nı tahrip ederek, yerine Santo Domingo Katedrali'ni inşa ettiler. İşte arkeolog tam bu noktada durmak zorunda kalıyor; zira en antik olanı ne pahasına olursa olsun geri kazanması artık mümkün olamıyor.

Peru'nun güneyindeki sarp dorukta yer alan Cuzco vadisinden görünüm. Bölge iklimsel ve çevresel özelliklerden dolayı sürekli insan yerleşimine uygun bir yer olmuştur.

SACSAHUAMAN

İnka mimarisinin belki de en çarpıcı örneği olan Sacsahuaman kompleksi, hemen Cuzco'nun kuzeyinde, dik bir tepe üzerinde yükselir ve antik başkente tepeden bakar. Yapının inşası, 15. yüzyıl ortalarında, Pachacutec Krallığı zamanında başlamış olmalıdır. Fakat İspanyollar geldiklerinde yapı muhtemelen henüz tamamlanmamış haldedir. İspanyollar, yeni sömürge kentine inşaat malzemesi sağlamak için yapının pek çok öğesini sökmüşlerdir. Bugün ziyaretçilerin sit alanında hayranlıkla bakabilecekleri anıtlar arasında; yaklaşık 16 metre uzunluğunda ve 300 metre genişliğindeki, mükemmel biçimde kesilmiş ve harç kullanılmadan birleştirilmiş ve bazılarının ağırlığı 100 tonu bulan poligonal taş bloklarından yapılmış, zig-zag biçiminde seyreden surlar bulunmaktadır.

Ayrıca, üst taraftaki düzlükte yükselen üç kulenin kalıntıları görülebilir. Bu kulelerden biri yuvarlak planlıdır ve bir su kaynağını da içerir. Kuleler aslında depolar, avlular, merdivenler ve hidrolik altyapılardan oluşan bir kompleksin parçalardır. Sacsahuaman kompleksine savunmayla ilgili işlevler yükleyen ve bazı kaynaklardaki işaretleri referans alan görüş, sit alanının dinsel ve törensel işlevleri olduğu yönündeki teorilerden sonra tartışılır duruma gelmiştir. Bazı araştırmacılar, karmaşık bir yer altı geçidi sisteminin, bu merkezi İnka hükümdarının sarayına bağladığını düşünmektedir.

Tarihçi Garcilaso de la Vega, böylesine güçlü ve etkileyici bir mimari karşısında, yapıya tapınak, kale, savunma ve depo gibi çoklu işlevler yüklemiş ve yapının başka herhangi bir amaçtan ziyade, hayranlık duyulması amacıyla inşa edildiğini yazmıştır.

Sağda; Sacsahuaman'ın kiklopik duvarları görülmektedir.

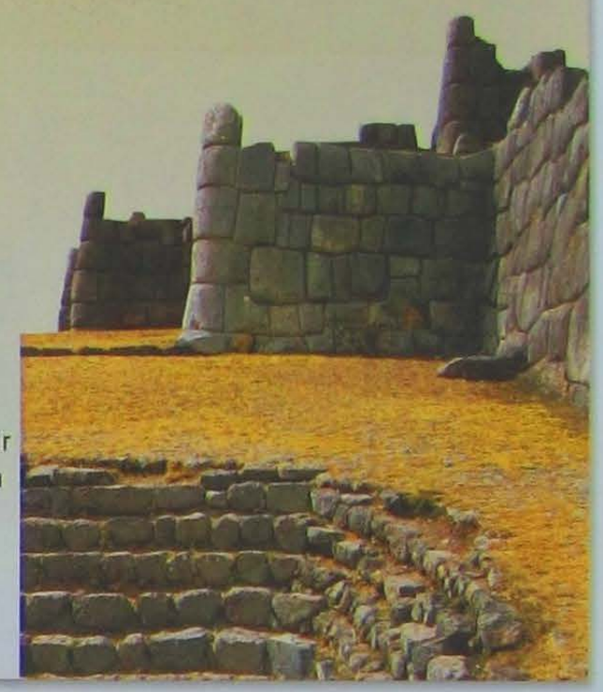

Altta: Sacsahuaman'ın büyük taşlardan yapılmış kalesinden görünüm. 15. yüzyılda inşa edilen kale, taş blokları yeniden kullanmak isteyen İspanyollar tarafından tahrip edilmişti.

F. Guamán'ın 1584 tarihli Nueva Corónica y Buen Gobierno adlı eserinde yer alan ve 1536'daki Cuzco Savaşı'nı tasvir eden illüstrasyon detayı.

TARİHTE CUZCO

Amerika'nın en eski kentlerinden biri olan Cuzco, 1. binyılın başlarına kadar, ekolojik açıdan elverişli bir bölge üzerine dağılmış isimsiz pek çok köy gibi, mütevazı bir köy olmalıdır. Bunlar, kentsel merkezin birkaç kilometre uzağında, çiftçilerden ve çobanlardan mütevellit, ancak daha o zamanlarda bile sırtlarında yüzlerce yıla uzanan bir tarihi taşıyan köylerdir. Arkeologlar Cuzco'nun çevresel alanında, güneşte kurutulan toprak tuğla yapılarla kendini gösteren, yoğun nüfuslu yerleşim alanları tespit etmişlerdir. Bunların ilki, yaklaşık MÖ 10. yüzyıla uzanan Marcavalle'dir. Peru'nun güneyindeki dağlık arazide yer alan Cuzco Vadisi, aşırı yüksekliklerin bulunmaması açısından, insan yerleşimine en uygun bölgelerden biridir. Ilıman bir iklime sahiptir ve verimli bir tarım potansiyeli vardır. Tarım topluluklarının devamlılığı ve seramik ürünlere sahip olmaları, bölgenin kesintisiz iskanına işaret eder. MÖ 1. binyılın ikinci yarısından sonra, Chanapata kültürü ile ilişkilendirilen merkezlerde, zaman içinde daha karmaşık yerleşimler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yerleşimlerin MS 7. yüzyıl civarında daha kuzeyde yer alan ve belki de And bölgesinin ilk devlet oluşumu olan Huari kültürünün etkilerine maruz kaldıkları da görülmektedir. Bölgedeki kültürel art alan, Huarilerin varlığına işaret eder. Bu kültürel yapılanma çeşitli alanlardaki gelişmeleri destekleyebilecek güçtedir. Tarım tekniklerindeki gelişmenin yanı sıra malların, insanların, fikirlerin dolaşabilmesini sağlayan etkin bir iletişim ağının kurulmasıyla birlikte, birbirleriyle ilişki ve rekabet içinde olan hareketli toplulukların oluşturduğu bir tablo ortaya çıkar. Bunların arasından İnkalar, 14. yüzyıl civarında komşularına üstün geldikten sonra, egemen toplum rolünü üstlenirler.

Sömürge döneminin başlangıcındaki İspanyol keşif günlüklerine göre, Cuzco, iki efsanevi ata Manco Capac ile Mama Occlo'nun toprağa altın bir asa saplayarak tespit ettikleri "o yerde" kurulmuştur. Garcilaso de la Vega günlüğünde, "cuzco" kelimesinin göbek anlamına geldiğini yazar. İşte İnkalar da, "dünyanın göbeğinden dört bir yana yayılan bir imparatorluk" kuracaklardır. Tahuantinsuyu kelimesi de, Quechua dilinde "dört yönün toplamı" anlamına

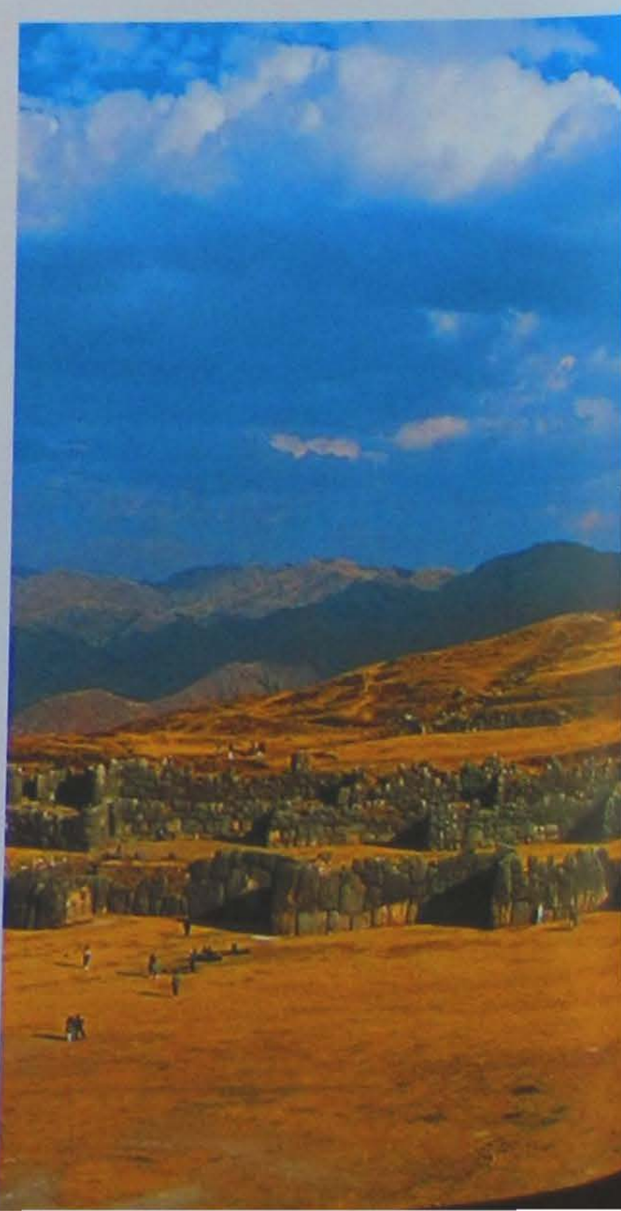

gelmektedir. Gerçekten de İspanyollar geldiğinde, İnkalar Güney Amerika'nın batı kısmında Ekvador'dan Şili'ye ve kuzeybatıda Arjantin'e kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuşlardı.

SÖMÜRGECİ KAYNAKLAR

İspanyollar Cuzco'ya, 15 Kasım 1533'te girdiler; yani İnka altınlarını toplamaya başlamalarından yalnızca bir ay sonra. Bu toplama faaliyeti, esir aldıkları kenti baştan kurdukları 1534 Mart'ına dek sürdü. Başkenti ilk gören ve tasvir edenlerden biri, Francisco Pizarro'nun askeri ve sekreteri olan Pedro Sancho de la Hoz olmuştu. De la Hoz, 1533-34'te yazdığı *Relaciòn de la Conquista del Perù* adlı eserinde, kentten asillerin büyük bir yerleşimi gibi bahseder. Kenti anlatırken taştan ve kerpiç tuğladan yapılmış evlerden, suyu boşaltmak için kanalların bulunduğu düzgün hatlı ve taş döşeli yollardan söz etmektedir.

Solda: Demirden yapılmış İnka silahları. Her ne kadar yeni başkent Lima'ya yenik düşse de, Cuzco İspanyol karşıtı direnişin merkezi olarak kalmıştı.

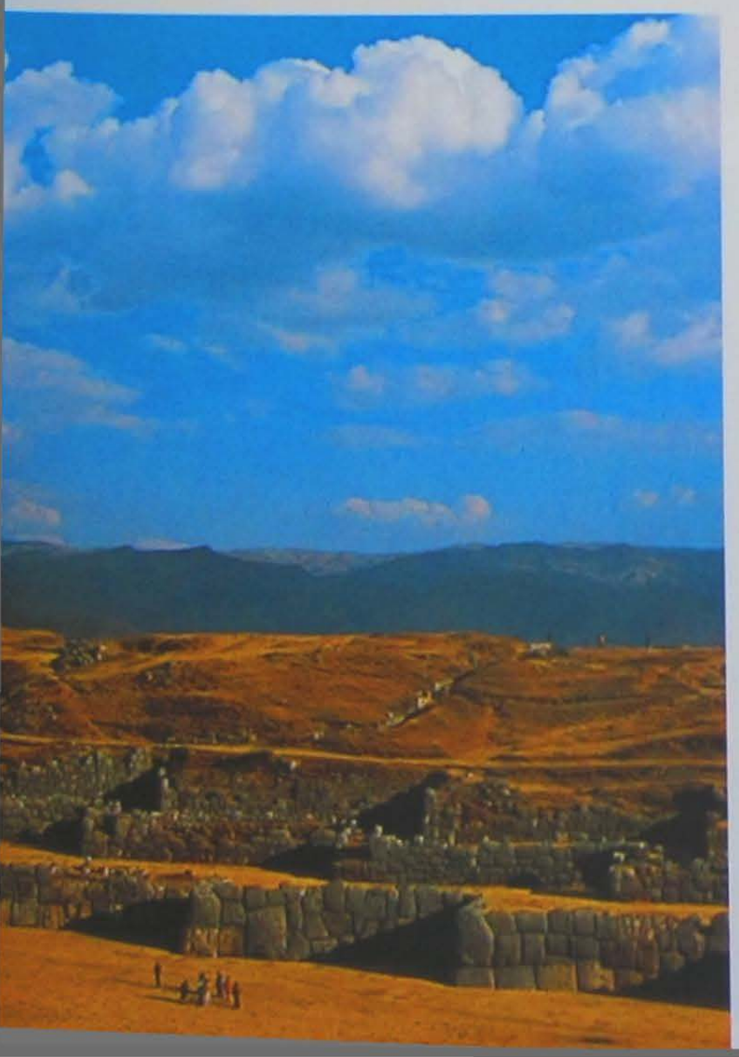

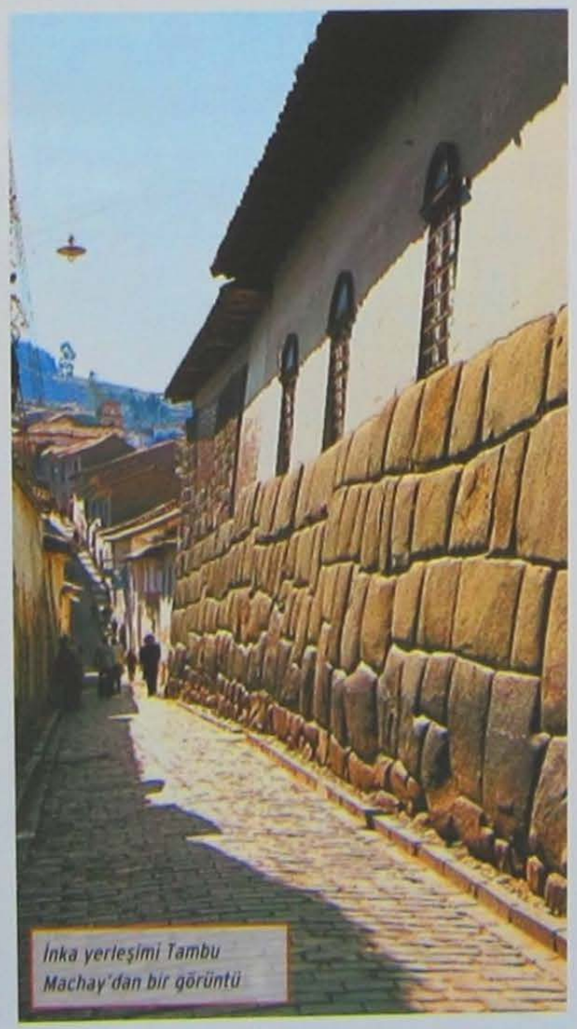

İnka yerleşimi Tambu Machay'dan bir görüntü

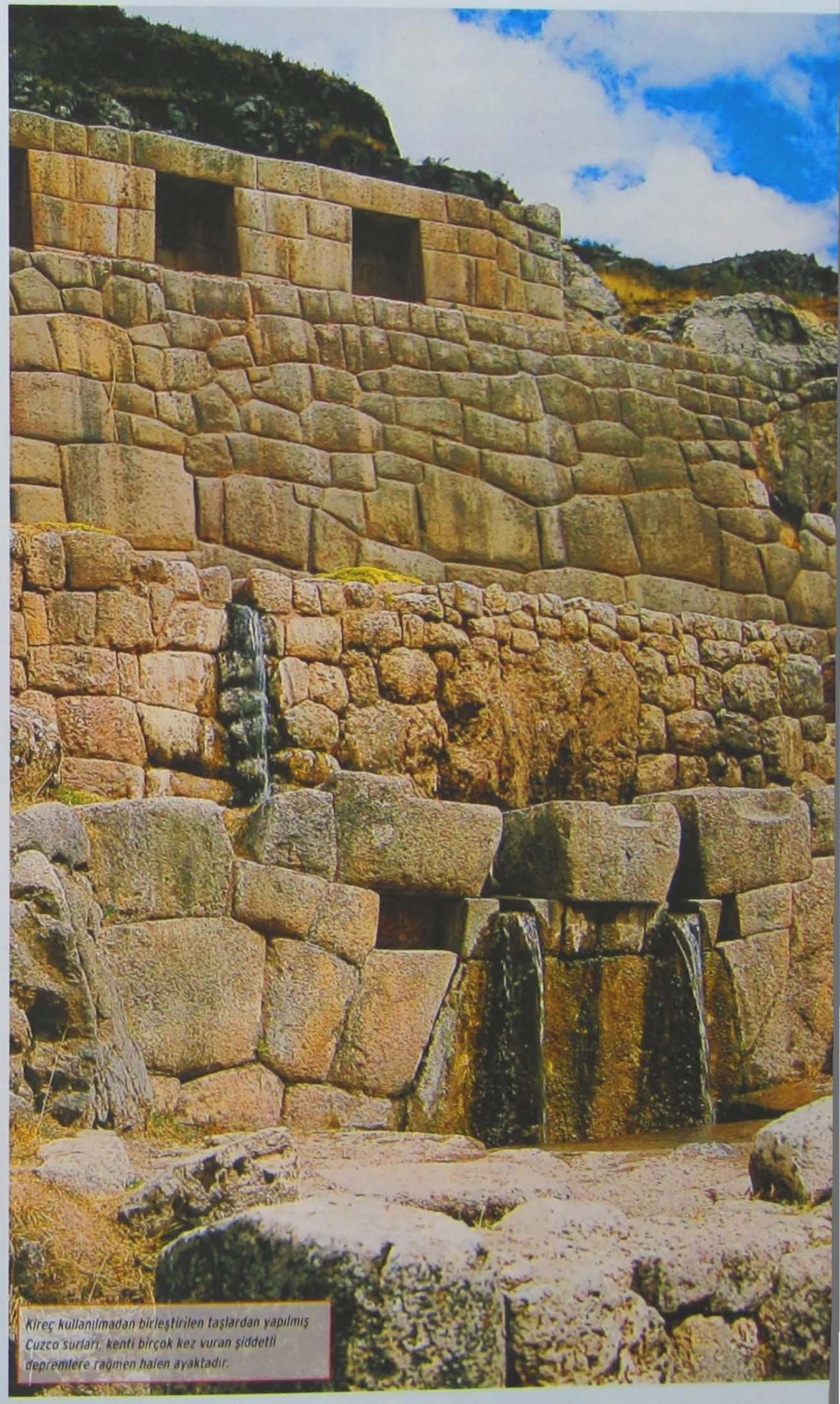

Kireç kullanılmadan birleştirilen taşlardan yapılmış Cuzco surları, kenti birçok kez vuran şiddetli depremlere rağmen halen ayaktadır.

Gazeteciler Pedro Pizarro ve Miguel de Estete gibi aynı döneme ait diğer kaynaklarda da, asil kesimin oturmakta olduğu bir Cuzco imajı çizilmektedir. Sıradan halkın yaşadığı mahalleler kentin dış alanlarında, dağlık yamaçlarda yer almaktadır. Aynı kaynaklar, Cuzco'nun kuzey eteklerindeki bir tepede bulunan etkileyici Sacsahuaman alanını da tasvir etmişlerdir.

El Inca olarak tanınan Garcilaso de la Vega, *Comentarios Reales* adlı eserinde Cuzco'nun en doğru tasvirlerini aktarır. Zira bu tasvirler sokak, meydan ve mahallelerin detaylı listelerini içerir ve hatta bazı isimler bugün de aynen kullanılmaktadır. Garcilaso, kentin imparatorluğun tüm özelliklerini taşıdığını anlatır. Kent, Tahuantinsuyu'da yer alan dört coğrafi bölgeyi temsil edecek şekilde dört bölüme ayrılmıştır ve imparatorluk çapında toprak sahibi olan asiller burada yaşamaktadır. Bu asillerin konut alanları, sahip oldukları toprakların coğrafi konumuna göre düzenlenmiştir. Bu açıdan Cuzco, imparatorluğun kültürel üstünlüğünün yanı sıra coğrafi durumunun da canlı bir haritası gibidir.

Görkemli Sacsahuaman kompleksinin işlevinin sadece savunmadan ibaret olmadığı, dinsel ve törensel işlevlere de sahip olduğu düşünülmektedir.

Tarih ve Mimari

CORICANCHA

Garcilaso de la Vega'nın anlattıklarına bakalım: *"Orada, her bir İnka'nın arttırdığı inanılmaz bir zenginlikle süslenmiş Güneş Evi ve Tapınağı insanı büyülüyor... Majestelerinin evinin ihtişamı o kadar etkileyici ki, eğer Peru hakkında yazan tüm İspanyol tarihçiler bunu zaten yapmamış olsalardı, onu tasvir etme riskini almazdım. Ama ne onların yazmış oldukları, ne de benim yazacaklarım onun gerçekte ne olduğunu ortaya koyamaz."*
Yine de arkeologlar, sömürgeciler tarafından kurulan Santo Domingo Katedrali altında ulaşılamaz biçimde uzanan Coricancha'nın gerçekte ne olduğunu ortaya koymayı başarabildiler. Son yıllarda gerçekleştirilen kısmi yeniden kazanım çalışmalarından yola çıkılarak, anıtın ana hatlarıyla temkinli bir yeniden canlandırımı sömürgeci kaynakların aktardıklarıyla kesinlikle uyuşacak biçimde oluşturuldu. Tüm İnka mimari kompleksleri gibi Coricancha da, dörtgen bir planda yer alıyordu ve bu dörtgenin bir kenarı yaklaşık 400 metreydi. İçinde, Güneş Tapınağı'nın yanı sıra birkaç küçük yapı ve bir "Altın Bahçesi" bulunuyordu. Altın Bahçesi, mısır bitkisinin altından taklitlerinin sembolik olarak "yetiştiği" bir tür avluydu. Güneşi ve kraliyeti temsil eden en önemli sembol olan altın, kompleks içinde her yerde bulunan bir elementti. Tüm yapılar, kalın altın kaplamalarla süslenmişti. Ana tapınağın arka duvarında da, üzerinde Güneş tanrısının bir temsili bulunan altından devasa bir disk mevcuttu.

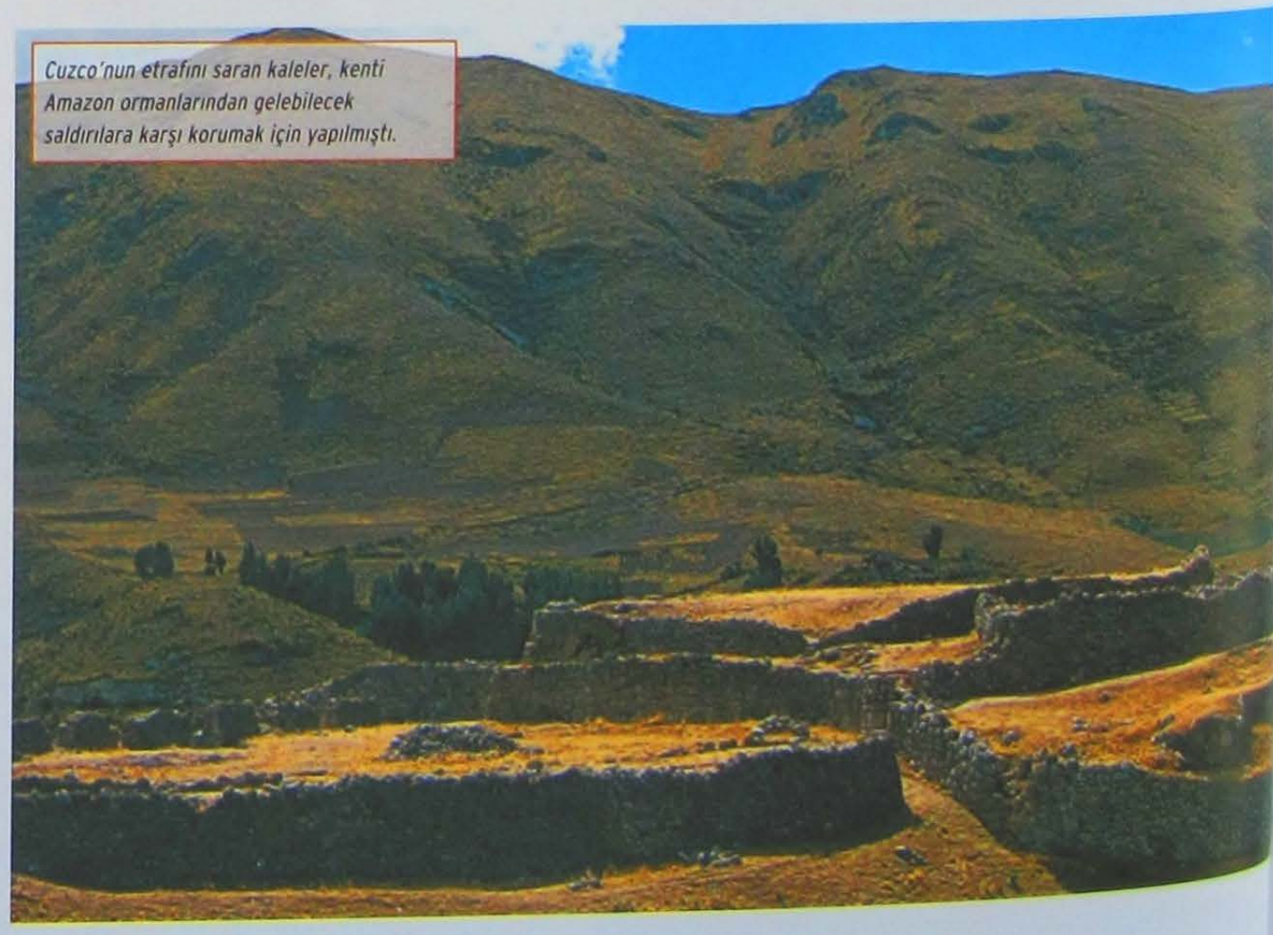

Cuzco'nun etrafını saran kaleler, kenti Amazon ormanlarından gelebilecek saldırılara karşı korumak için yapılmıştı.

Taştan bir İnka silahının bir kısmı. İnka İmparatorluğu, 1533'te İspanyolların fethiyle son bulmuştu.

YENİ KENTSEL YAPI

17. ve 18. yüzyıl Cuzco'sunun görünümünü hayal etmeye çalışalım. Bu noktada, sömürgeci kaynaklar sosyal yaşam ile ilgili manzarayı canlandırmak konusunda bir kez daha bize yardımcı olacaktır: Tahribatlar bitmiş, putların kökü kazınmış, heykeller imha edilmiş, tapınaklar yağmalanmış, artık başkent olmayan bir kent ve dramatik şekilde azalmış bir nüfus. İspanyollar, sömürgeci iktidarlarının merkezi olarak Lima ve la Ciudad de los Reyes kentlerini kurmuşlardır. İnkaların Cuzco'sunun 200.000 olarak tahmin edilen kent nüfusu, on dokuzuncu yüzyılın ilk on yılında yaklaşık 40.000 kişiye düşer. Yirminci yüzyıl başlarında ise 13.500'e inmiştir.

Casona adı verilen yeni kolonyal evleri, İspanyol katedrallerini ve egemenlerin egemen olduğu sokaklarda, üzerlerinde sosyal konumlarını belirten "işaretler" ile dolaşanları düşünelim: Yerliler lamalarıyla, yükleriyle, mısır çuvallarıyla meşguller. Giysilerini halen geleneksel semboller süslüyor.

Öte taraftaysa, Avrupalı soydan gelen memurlar, yöneticiler ve zengin bürokratlardan oluşan yeni bir *criollo* sınıfı. Artık ne İnka, ne İspanyol olan, başkalaşmış bir şehir bu. Tarihin şaşırtıcı bir oyununa, etkisi bir şekilde bugün bile görülen kültürel değişimlere ve melezleşmelere sahne olmuş olmalı. Bu farklılıklar bugün, pubların ve beş yıldızlı otellerin karşısında değersiz malların sergilendiği eğreti yerli tezgahlarında da görülebiliyor: Sakızlar, ayakkabı bağcıkları ya da seçici olmayan turistlere renkleri Batılı zevklere uydurulmuş geleneksel motifler taşıyan alpaka kazaklar...

İspanyollar, Santo Domingo Katedrali'ni İnka İmparatorluğu'nun inanç merkezi olan Güneş Tapınağı'nın üzerine inşa etmişlerdir.

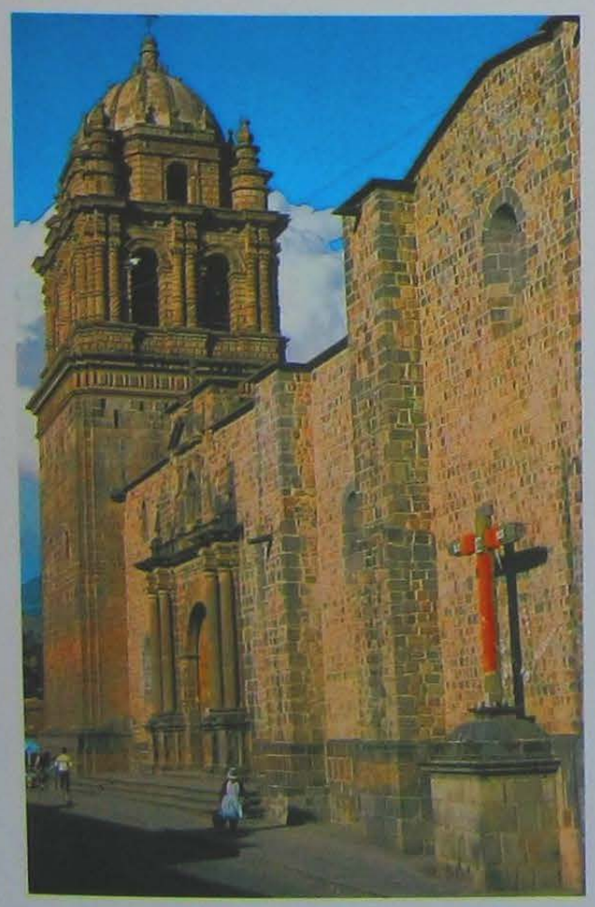

Cuzco'ya ilişkin mevcut veriler üç temel kaynaktan gelmektedir. 16. ve 17. yüzyıl arasında ilk İspanyol ziyaretçilerin keşif günlükleri ve raporlar; günümüz kentsel alanında İnka yapılarının teşhis edilmesi; ve Cuzco bölgesindeki arkeolojik araştırmalar. İnka başkentinin, düzenli biçimde planlanmış kentsel alan tarihi, 15. yüzyılın ortalarına uzanır ve 1438'de tahta çıkan ilk İnka İmparatoru Pachacutec'in iktidarını temsil etmek üzere oluşturulmuştur. Bu tarihten önce Cuzco, hakkında tarihçilerin hayret uyandıran tasvirler bıraktıkları, altın varaklarla süslenmiş sarayları olan bir şehre değil; vadide yer alan pek çok zengin köyden birine benziyor olmalıdır. And bölgesinde yaygın mimari geleneğe uygun olarak, kesin biçimde ortogonal bir plana sahip olan kent, İspanyollar onu ilk gördüklerinde sokaklardan oluşan düzenli bir kafes gibidir.

Bu kafes içinde, her biri bir soya, bir aileye ya da egemen bir gruba ait alanları çevreleyen dikdörtgenler kentsel dokuya hareket kazandırıyordu. Cuzco'nun çekirdek bölgesinde yaşayan hiç kimse, sıradan vatandaş değildi. Bu düzenli yapının çekirdeği, -ki bazı araştırmacılar burada bir pumanın stilize tasvirini görmeyi arzu ederler- iki ayrı bölümden oluşuyordu: Kuzeyde yer alan ve daha eski olan Hanan Cuzco ile güneydeki Harin Cuzco. İki bölgede de büyük meydanlar ve *panaca* adı verilen hanedanlık konutları vardı. Hanan Cuzco'nun, Cusipata Meydanı etrafında yer aldığı düşünülürse, günümüzde kentin güney bölgesinde yer alan Plaza de Armas, İnka döneminin en büyük meydanı Wakaypata üzerinde uzanıyor demektir. Burası, imparatorun resmi törenlerde halkın huzuruna çıktığı yerdir. Hükümdar ve tebaasının çığlıklar eşliğinde güneşin batışını selamladıkları bu alan, ismini Quechua dilinde "çığlık balkonu" anlamına gelen wakaypata kelimesinden almıştır. Batı kenarı Saphy nehrine dayanan meydan, kentin en önemli yapılarını sonlandırıyordu. Kuzeybatı kenarına ise Casana binası egemendi ve *kallanka* adı verilen geniş toplanma alanını barındırıyordu. Bu bölgeden

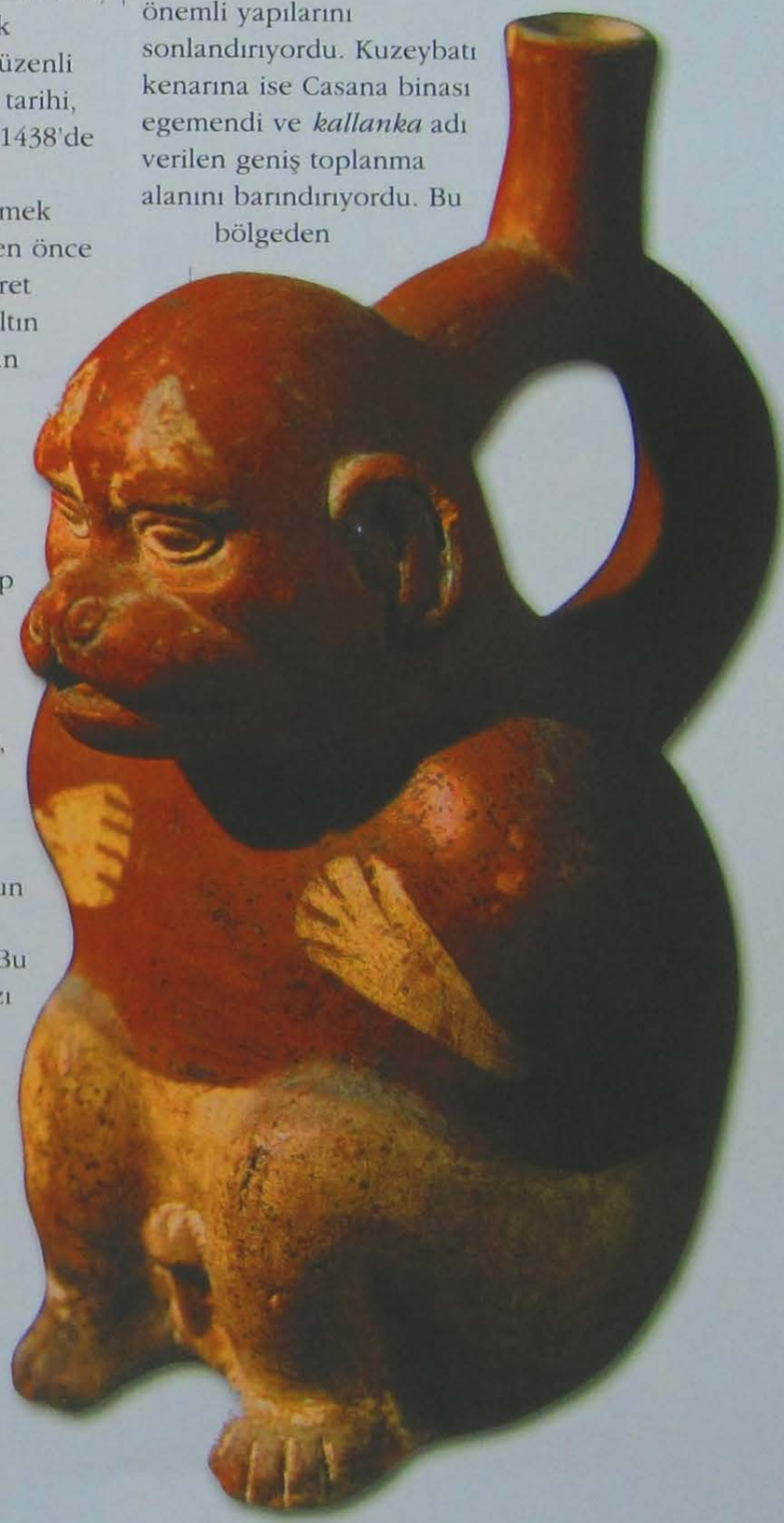

Cuzco'da bulunmuş hayvan biçimli vazo. İnka mimarisinin karakteristik özelliği olan sadelik, tüm ürünlerde kendini gösterir.

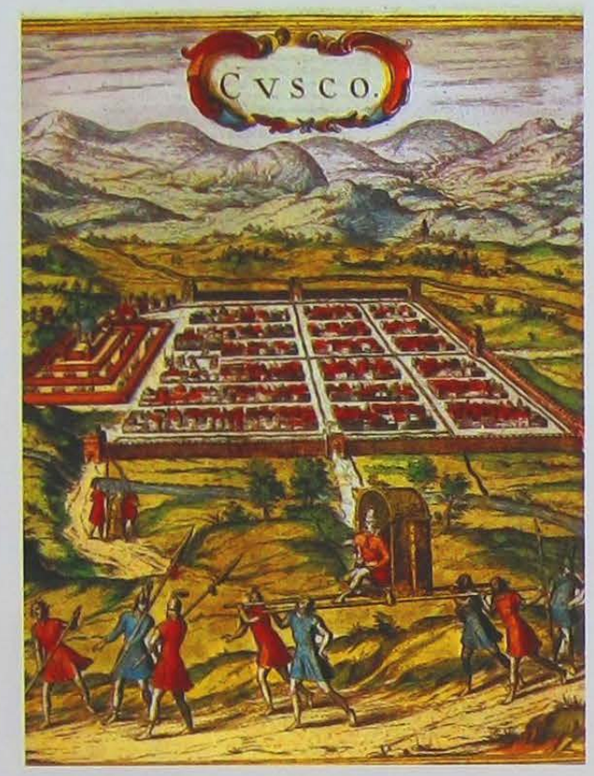

G. Braun tarafından yapılmış olan bir Cuzco gravürü (1594). And bölgesine özgü ortogonal plan sistemi görülmektedir.

günümüze ulaşan, ikizkenar yamuk biçimli oyuklarla süslenmiş kare şeklindeki taş duvar, bugün turistik bir restoranın içinde yer almaktadır. Casana'nın karşı kenarında iki anıtsal kompleks daha vardı: Compagnia Kilisesi'nin üzerine kurulduğu Amarucancha ile Triunfo geçidinin köşesinde bulunan Hatuncancha.

Yılan duvarı anlamını taşıyan Amarucancha, İspanyolların ilk işgal ettikleri yerdir. Görkemli yapıdan bugün geriye yalnızca giriş duvarı kalmıştır. Bu kompleksin bir bölümü Acclahuasi'dir ve yapının sağlam duvarları, bugün hala Loreto geçidi boyunca görülebilmektedir. Kaynaklara göre, bu yapı içinde kendilerini külte, dokumacılığa ve mayalanmış mısırdan elde edilen ritüel içkisi *chicha* ile mısır ekmeği *zanqu* hazırlamaya adamış yaklaşık 1500 kadın ve eski İnka hükümdarlarının mumyaları bulunuyordu. Mumyalar İspanyolların gelişiyle, orijinal yerleri olan Güneş Tapınağı'ndan çıkarılmışlardı. Bu mumyalar, her ne kadar iktidara sahip olanlar değişmiş olsa da, iktidarın devamını temsil eden "canlı" simgelerdi. Mumyaların resmi törenlerde sergilenmeleri, oldukça karmaşık ifadeleri olan bir atalar kültünün etkileyici anlarını oluşturuyordu.

Bugün katedralin yükseldiği nokta aslında tarihi açıdan büyük öneme sahiptir. Yerel dünyayı, kültürel ve fiziksel anlamda "ezmek" adına seçtikleri ve Peru'nun ilk İspanyol kilisesini inşa ettikleri yer, aslında İnkaların Cuyusmanco ve Kishuarcancha adını taşıyan ilk dinsel komplekslerini inşa etmiş oldukları yerdir. İnka Viracocha'ya ait bu alanlar, muhtemelen bu tanrıya adanmıştır. Bu ad zaman içinde, İnka hükümdarlarının iktidarını meşru kılmak için Inti olarak değişmiştir.

Cuzco'nun merkeziyetçi dini, tüm Tahuantinsuyu'nun en önemli dinsel kompleksi olan, çok özel ve gösterişli bir yapıya sahipti. "Altın deposu" Coricancha ya da yaygın olarak bilinen ismiyle Güneş Tapınağı. Bu tapınağın, İnka Pachacutec'ten önce de mevcut olduğu kesindir. İspanyol tarihçiler tarafından aktarılan sözlü geleneğe göre, mimari yapı efsanevi hükümdar Manco'nun merkeziydi ve onun tarafından yenilenerek genişletilmişti. Coricancha'dan günümüze yalnızca birkaç duvar kalmıştır. İspanyollar tarafından tahrip edilemeyen bu duvarlar, ihtiyaçlar doğrultusunda Santo Domingo Katedrali'ne dahil edilmiştir.

Ahşap işçiliği özellikle "keru" denilen süslü bardakların yapımında görülüyordu.

Cuzco bölgesinde inşaat malzemesi olarak, burçlar ve destek duvarları gibi yapılarda çok kenarlı büyük taş bloklar, diğer yapılarda ise dörtgen taşlar kullanılıyordu.

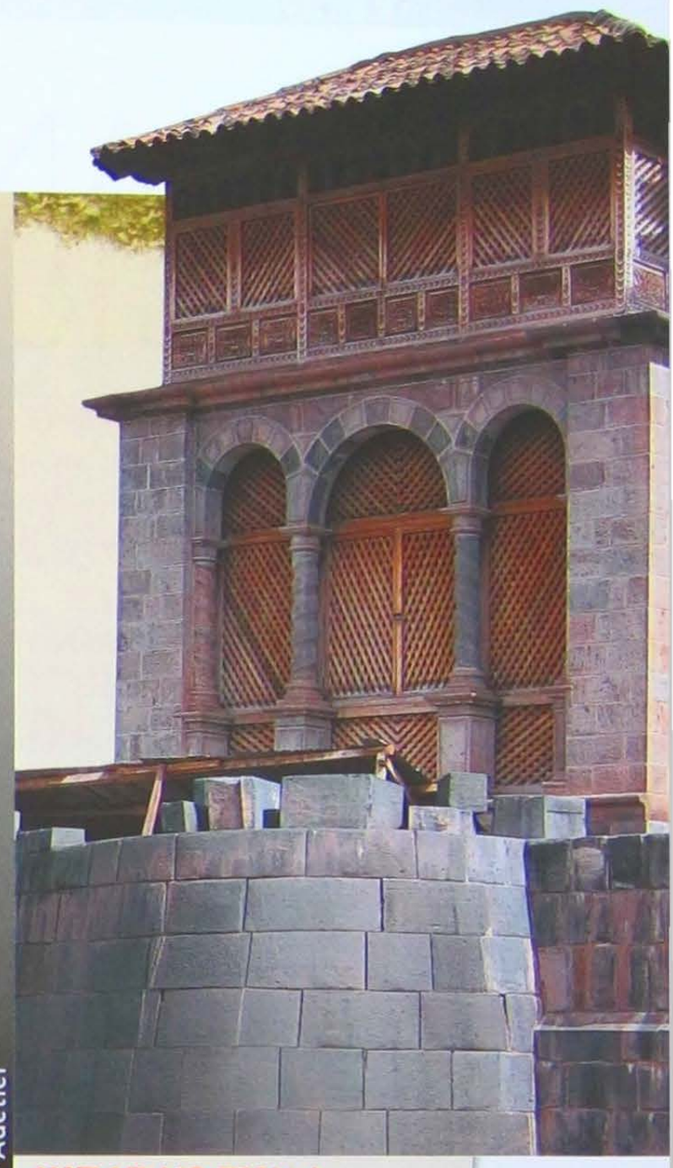

CUZCO VE PUMA

Cuzco Vadisi'nde ilk sistematik araştırmaları gerçekleştiren arkeologlardan biri olan Amerikalı J. Rowe, en eski sömürgeci günlükleri temel alarak, kentin planının puma şeklini çağrıştırmak üzere tasarlandığını öne sürdü. Puma, And topluluklarına ait sembol sistemi içinde sıkça tekrarlanan bir hayvandır ve kentin kuzeyindeki en eski anıtlarda pek çok tasvirine rastlanmıştır. Bu görüş, puma ile kent arasındaki ilişkinin sembolik nitelikte olduğunu ve bu yüzden İnka başkentinin topografik planında bir karşılığının bulunmadığını savunan araştırmacılar tarafından eleştirilmiş olsa da, Garcilaso de la Vega'nın kopyalamış olduğu orijinal sokak ve mahalle isimleri Rowe'un bu teorisini kanıtlar gibi görünüyor.
Bu teoriye göre, hayvanın başını kuzeybatıda Sacsahuaman kompleksi temsil eder. Zig-zag biçimindeki duvarların, azı dişleri olduğu düşünülür. Pumakurku sokağı, bel kemiğini ve gövdeyi oluşturmaktadır. Bu, Quechua dilinde, "pumayı bağlayan gövde" demektir. Güneybatıda yer alan son mahalle olan Pumachupan ise "pumanın kuyruğu" olarak resmi tamamlamaktadır.

MELANKOLİK BİR COĞRAFYANIN TANRILARI

İNKA DİNİ HAKKINDA BİLDİKLERİMİZİN ÇOĞUNU, "PUTPERESTLİĞİN KÖKÜNÜ KAZIMA"DAN ÖNCE İSPANYOL FATİHLERİN DÜNYAYA ANLATMIŞ OLDUKLARI TASVİRLERE BORÇLUYUZ.

İnsanoğlunun sahip olduğu her dini sistemde, insanların kendi kültürel kavramları çerçevesinde, davranışlar, ideolojiler, uygulamalar, evrene ve mahşere dair inanışlar üzerinden bir "anlam arayışı" içinde oldukları görülür. Hem bireysel anlamda, hem de sosyal bir varlık olarak insanın varoluşa bir anlam atfetmesi, ondan daha üstün varoluşa sahip başka bir şeyin kavramsallaştırılmasını da beraberinde getirir. Antropolojik ve arkeolojik araştırmanın amaçlarından biri de, dini sistemlerin içine girebilmektir. Ancak antropolojinin elinde canlı bir gövde varken; arkeoloji, kavramsal temaların düşünsel yönlerini gün ışığına çıkarmak adına, artık var olmayan bir kültürün sadece maddesel bulgularında hareket edebilmektedir.

Genel olarak Kolomb-öncesi kültürlerin ve özellikle İnka kültüründeki dinsel sistemin yeniden kurgulanması, nesnelerin ve yerlerin sessizliğine ilaveten bir başka engelle daha karşılaşır. Bu da, kullanılabilen tarihsel kaynakların, İspanyollar tarafından ortaya konmuş ve doğası gereği ideolojik önyargılar taşıyan belgeler olmasıdır. İnkalar bir yazı sistemine sahip olmadıklardan, yazılı yerel kaynaklar mevcut değildir ve herhangi bir görsel bir iletişim biçimi oluşturmuşlarsa bile, bu henüz keşfedilmemiştir. Sonuç olarak, İnka kültürü sözel bir kültürdür. And bölgesinde, genelde ve devlet çapında geçerli dinsel sistemi özet olarak dahi ortaya koyabilmek için, İnka öncesi kültürlere altyapı oluşturan daha eski sistemleri de incelemek şarttır.

Bölgeye özgü dinsel ideoloji, bin yıllar içinde oluşmuştur. Arkeologlar, ilk törensel merkezlerin ortaya çıktığı,

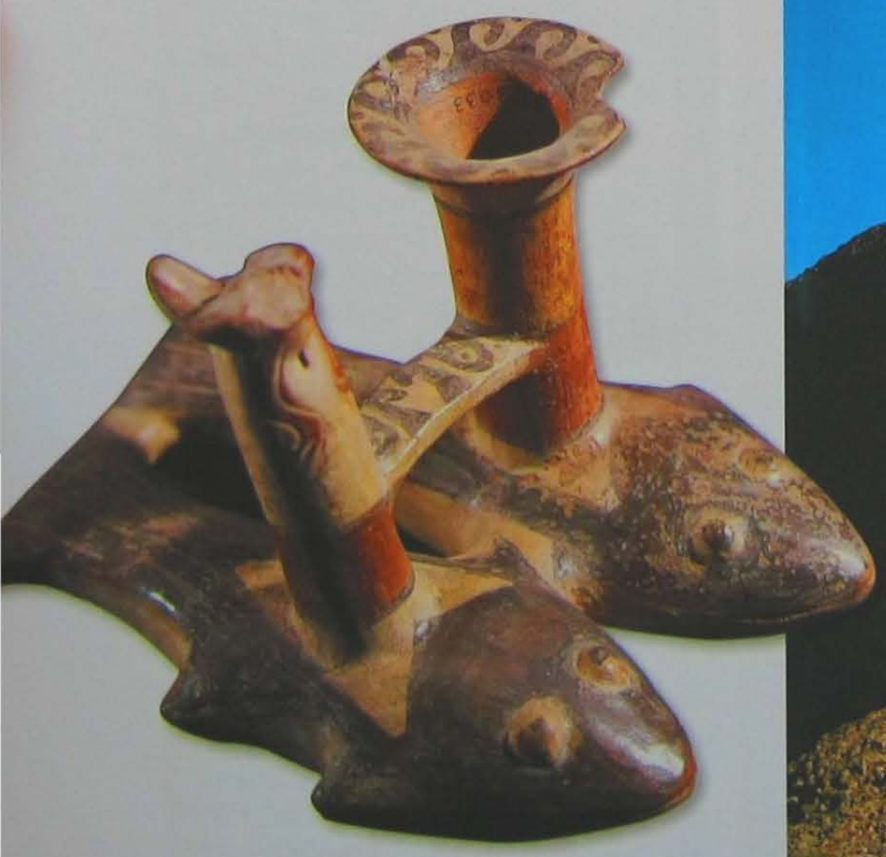

Pişmiş toprak vazo. İnka dünyasında toprak ürünleri üretimi hem teknik, hem de estetik açıdan kayda değer bir gelişim göstermiştir.

Peru Moche'deki Huaca del Sol. İnka öncesi var olan Mochica kültürü, 4. ile 9. yüzyıl arasında gelişmiştir.

Vazolar taşıyan bir adamı tasvir eden insan formlu kap. İnkalar, sanatsal açıdan orijinal yaratıcılar olmaktan ziyade usta taklitçilerdi.

MÖ 2000'lere tarihlenen kültsel uygulamaların ipuçları ve kalıntılar üzerinden veri toplayabilmektedir. Bunlar genellikle yerleşim ve konut biçimleriyle değil, kehanet uygulamaları ve kutsal yolculuk ritüelleriyle ilişkilidir.

Aynı döngüsel modelden yola çıkılarak, çok daha sonra kutsallığın başlıca merkezi haline gelecek olan Cuzco'daki Coricancha oluşacaktır. Kuzey Peru, Callejon de Conchucos'da bulunan ve MÖ 9. yüzyıla uzanan Chavín de Huantar ile bugünkü Lima kentinin kıyı bölgesinde, MÖ 2. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan Pachacamac, And bölgesine özgü kült merkezlerinin prototipleridir. Etkileyici fakat anıtsallıktan uzak, belki de ev sahipliği yapmakta oldukları tanrılarla alçakgönüllü bir ilişki kurabilmek adına hacimleri neredeyse bastırılmış olan bu iki törensel merkez, tanrıların ve koruyucu ilahi varlıkların karmaşık ikonografilere sahip pek çok heykelini ve ikonlarını barındırır. Belli ki, ilahi güçlere adaklar sunulmuş, ayinler düzenlenmiştir. And bölgesine özgü kemirgen bir hayvan olan Gine domuzu (guinea pig) ile lamanın ve belki de insanların kurban edilmesi, deniz kabuklarının tanrılara sunulması, halüsinojen maddeler ya da koka yaprakları kullanılan kehanet ritüelleri gibi uygulamalar tanrısal kültlerin en çarpıcı anları olmalıdır. Kutsalın bu şekilde ifade edilişi, bariz değişimler geçirerek İnka döneminde de devam eder. "Kırsal" öğelerden uzaklaşılır ve insanüstü güçler yerine dünyevi bir güç için ritim tutulmaya başlanır.

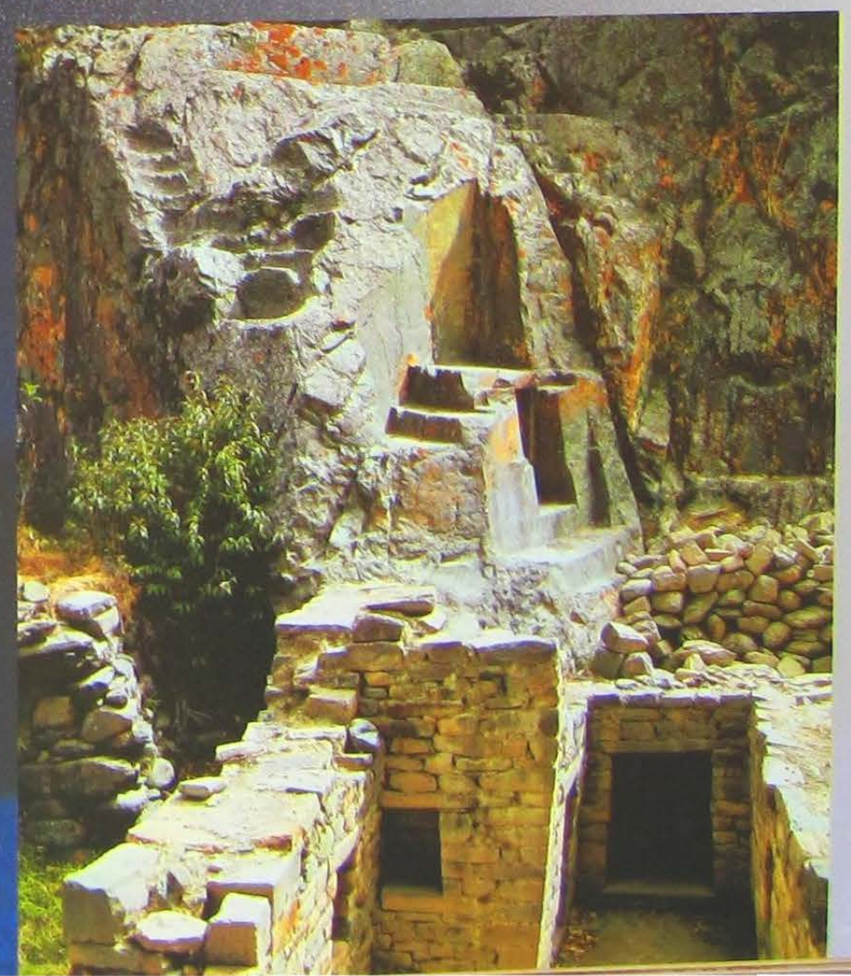

Altta: Geometrik biçimli hayvan figürlerine sahip çift köprülü vazo. Lima Arkeoloji Müzesi'nde korunmaktadır.

En altta: Ollantaytambo Kalesi içinde yer alan kutsal alanın görünümü. Kutsal alanda iki güneş tapınağı bulunmaktadır.

Geçmişe Dair Kanıtlar

DAĞ TANRILARINA KURBAN EDİLENLER

İnkaların dağ tanrıları Apu'lara ilişkin kültler bir dizi arkeolojik kanıtla belgelenmiştir. Bu kanıtlar, dağ zirvelerinde bulunan tapınakların varlığı ve kurban edilenlerin sert hava koşulları sayesinde bozulmayan cesetleridir. J. Reinhard yakın geçmişte Arequipa yakınlarındaki Ampato volkanının doruğunda 14 yaşındaki bir kızın hiç bozulmamış cesedini bulmuş, İnka döneminde capacocha ayini sırasında kurban edilmiş olan kıza Juanita adı verilmiştir.

Açlıktan ve tırmanmanın yorgunluğundan zaten zayıf düşmüş olan kurbanlar, koka yaprakları kullanılarak sersemletiliyor, ardından ya boğularak ya da kaburgaları arasına indirilen bir darbeyle öldürülüyordu. Bu şekilde kurbanlar birer *huaca*, yani Apu'ların kızgınlığını yatıştıran kutsal bir sunu nesnesi oluyorlardı. Arjantin'deki 6723 metrelik Llullaillabur'un zirvesinde bulunan bir erkek ile iki kız çocuğunun mezarları gibi, son yıllarda Orta-Güney And bölgesinde yapılan araştırmalarda bulunan örnekler, bu uygulamanın ne denli sık tekrarlandığını ve ne kadar geniş bir alana yayılmış olduğunu gözler önüne sermektedir.

Arkeologlar, bu "yeni dünya"yı gören ilk Avrupalıların tanıklıklarıyla oluşan tarihsel belgeleri işte bu dönemden itibaren hesaba katmaya başlarlar. Sömürgeci kaynaklar tarafından aktarılan bilgi, veri ve rapor yığını içerisinde, İnka dinsel düşüncesine ilişkin pek çok ipuçları bulunmaktadır. Zira İspanyollar için *extirpacion de idolarias*, yani putperestliğin kökünün kazınması, yerlilerin kültürel uyumunu sağlamanın temel araçlarından biridir.

KRAL, GÜNEŞ'İN OĞLU

İnka dini, meşru kıldığı ve güçlendirdiği imparatorluk imgesini evrensel düzeyde temsil eden resmi bir dindir. Bu bağlamda, daha öncelerin kabilesel denebilecek inanç sisteminde de görülen ve kutsal alanlar ile doğa olayları arasında sıkı bir bağlantı kuran güneş kültü, tamamen siyasi egemenliğin işlevi konumundadır. İmparatorluğun ana tanrısı olan Güneş tanrısı İnti, diğer tüm tanrılardan hiyerarşik olarak üstündür ve hükümdarın da babasıdır. Kolomb-öncesi dönemin ilk kutsal krallık modeli, hükümdarların onun oğlu olarak kabul edilmeleriyle kurulmuş olabilir. İnka hükümdarı, Güneş tanrısının yeryüzündeki iradesini temsil eder. Veraset zincirinin, hükümdarın soyundan gelenlerle devam ettirilmesi gerekmektedir. Hükümdara bağlı olan halk, Güneş tanrısına da bağlı olmak durumundadır ve İnti bu bağlamda politik bir birleştirme aracıdır. Dokuzuncu İnka hükümdarı Pachacutec tarafından, İnka'yı insanüstü dünyada temsil etmek üzere ortaya atılmış olan İnti'ye dair kültler, aslında hükümdar figürüne ilişkin kültlerdir. İspanyol tarihçiler bu kültleri detaylı biçimde aktarmışlardır.

Tanrı İnti kültlerinin öngördüğü ve kısmen tarımsal takvime bağlı olan dönemsel ritüeller, genellikle egemen sınıfın hanedanlık kültleri olma anlamını da taşır. Kurban etme ritüelleri süslü kumaşlar, deniz kabukları ve değerli metallerden yapılmış eşyaların tanrı-krala sunumu ya da yıldızların gözlemlenmesi ve kehanetler gibi uygulamalar resmi dinsel sistemin eksenini oluşturur ve And bölgesinde daha eskiden beri var olan "kabilesel" uygulamalarla bir arada yürütülür.

Buradaki en büyük tanrı Viracocha'dır. Kültürel bir kahraman ve uygarlaştırıcı bir tanrı olan Viracocha, Chavin'den Tiwanaku'ya kadar İnka öncesi kültürlerde de var olan bir figürdür. İnkaların onu geri kazanmış ve panteonlarında yer vermiş olmaları, Andlar'ın kültür geleneğinin devamına işaret eder. Efsaneler ve sözlü geleneklerden oluşan geçmişinde, karmaşık ikonografik sembolleri yer almaktadır. Yeryüzünü koruyup gözeten İnti, yaratıcı tanrı Viracocha ve hükümdarın karısı ile özdeşleştirdikleri Ay tanrıçası Mama Quilla haricinde, hepsi doğal elementlerden ve gök

Yünlü bir İnka kumaşından ayrıntı. İnkalar tanrılara kumaşlar ve değerli madeni eşyalar sunuyorlardı.

Kurban ritüellerinde kullanılan süslü bıçaklar. İnkalar imparatorluklarının düzeni konusunda pek çok örneği Chimú uygarlığından almıştır.

cisimlerinden türemiş olan diğer dinsel karakterler, kozmik düzenin koruyucu figürleri olarak düşünülmüştür. Buna örnek olarak, yıldırımın ve yağmurun, Venüs gezegeninin ve Ülker yıldız kümesinin efendisi Illapa gösterilebilir. İmparatorluk bünyesindeki grupların, son derece eklektik ve hareketli insanüstü varlıklar olan tanrıları ise, ruhlar ve ilahi güçler tablosunda daha aşağılarda konumlandırılmıştır.

Bu çok parçalı ve hiyerarşik yapı, imparator tarafından temsil edilen siyasi zirve ile inananlar kitlesi arasında köprü görevi gören rahip sınıfı tarafından yönetiliyordu. En yüksek rahip Willak Uma, kültlerin uygun biçimde gerçekleştirilmesini ve dinsel sınıfın işleyişini denetliyor, ayrıca tarım takviminin şenliklerine başkanlık ediyordu. Bu şenlikler, erkekliğe kabul töreni olan Warachikuy, develerin ve çok değerli addedilen spondilus deniz kabuklularının tanrılara sunulduğu yaz gündönümü töreni Kapaq Inti Raymi ve Güneş tanrısı İnti onuruna düzenlenen kış gündönümü kutlaması İnti Raymi'dir.

DAĞ TANRILARI

Tahuantinsuyu'nun engin topraklarındaki tarım köylerinde ya da başkent Cuzco'yu çevreleyen bir dolu köyde yaşayan halk, sabanıyla toprağı işleyen çiftçi, dükkanındaki zanaatkar, dokuma tezgahının başındaki kadın ya da bir lama çobanı, kültün iktidarı güçlendirmek için kullanıldığı ve "insanlıktan çıkarma" aracı halini aldığı bir hiyerarşik ve bürokratik sistemde yer alamazlardı ve muhtemelen parçası olmak da istemezlerdi. Öyleyse bu durum, bu kişilerin dinsel fenomenlere dair bastırılamaz anlam arayışları ile ilgili olmalıdır. Kaldı ki, Katolikliğin bazı yönlerine işlemiş bir biçimi halen görülmektedir.

Bölgenin o zamanlarda da var olan eziyet dolu coğrafyası ve sert iklim koşullarında, devamlılığı ve istikrarı garanti altına almak için "güçlü yerlere" ve insanüstü varlıklara başvurulmaktaydı. Üretime dair ya da teskin edici sebeplerle, amaç ne olursa olsun tüm eylemlerin temel noktası topraktı. Bereketle ve her tür canlının üremesiyle derinlemesine ilişkilendirilen Pachamama, -ya da tüm ilkel dini düşüncelerde görülen Toprak Ana- insanlara ve hayvanlara yiyeceklerini veriyor ve çiftçinin evini yaptığı, yürüdüğü, ölülerini gömdüğü yere tekabül ediyordu. And Dağları'nın zirveleri de yaranılmak zorunda olunan ve

Tarihten Yansıyanlar

KUTSAL OLAN HER ŞEY: HUACA KAVRAMI

Bugün modernleşme sürecine girmiş olan kentte, yorucu yokuşları aşarak binalardan uzaklaşan sokaklarda dolaşan bir yolcu, kolaylıkla kumaş parçaları ile işaretlenmiş küçük taş yığınlarını, tenekeden araçları, birbirine bağlanan dallarla oluşturulan haçları fark edebilir. Bunlar, bugün And kültüründe halen varlığını sürdüren *huaca*'lardır ve tıpkı İnkalara mitik olaylarla ilişkili coğrafi noktaları ifade ettikleri gibi, yolcumuza da yolun önemli bir noktasında bulunduğunu ifade ederler.

Huaca teriminin orijinal anlamı, bir atanın doğduğu yeri belirten "kutsal yer" demektir. Bu anlam Kolomb-öncesi dönemde dinsel ilgi odağı olan tüm nesneleri içine alacak kadar genişletilmiştir. Kült merkezleri, tapınaklar, mezarlıklar, mumyalar gibi her şey birer *huaca*'dır. Belli bazı varlıkları temsil eden sıradan nesneler de bu ayrıntılı ve düzenli dindarlık sisteminde yer almıştır. Örneğin, *conopa* adı verilen taş idoller, ailenin günlük faaliyetlerinin işleyişini yönlendirmektedir.

Fotoğrafta; bir lamayı tasvir eden altın kaplama heykelcik görülmektedir.

Toplum ve Gelenekler

GÜNÜMÜZDE AND BÖLGESİNDE DİNİ İNANÇLAR

İspanyol sömürgeciler tarafından uygulanan asimilasyon süreci, ilerleyen yüzyıllarda belki daha az şiddetli fakat daha aşağılayıcı bir başka eziyet yöntemine de yol açtı. Kurulan ulusal cemiyetlerin siyasi ve kültürel tercihleri, yerel toplumun bütünlüğü ve bağımsızlığıyla sık sık çatışıyordu. Bugün en izole And köyünde bile Katoliklik benimsenmiş durumdadır. Toplumsal aktivitelerin koordinasyonunda ve resmi kutlamaların organizasyonunda, kilise genellikle en yoğun sosyal birlikteliklerin yaşandığı yer halini almıştır. Oysa böyle bir dindarlığın yanı sıra kutsal olana dair geçmişten bugüne kadar gelmiş olan geleneksel inanışlar da mevcuttur.
Bu inanışlar arasında yer alan, insanüstü varlıklarla ilgili sözlü anlatılar ile aile ortamında uygulanan geçmişten miras kültsel uygulamalar ve inançlar, Katolik uygulamalarla uyumlu değildir. Bu 'özel dinin' kökeni elbette Kolomb-öncesi temellere dayanmaktadır ve yerlilerin bilinçlerinde Katolik inançla çelişmeden varlığını sürdürmektedir. Katoliklik ve And bölgesine özgü geleneksel din, birbirine yakın iki düşünce sistemini temsil ediyor gibidir. Kimi zaman toplum yaşamının merkezindeki olaylara daha büyük bir kutsallık kazandırmak için işbirliği yaparlarken; bazen de tarihin yok edemediği, tercih edilebilecek iki ayrı kült biçimi olduğunun altını çizen bir özerklik içinde birbirlerinden uzaklaşırlar.

Paracas Yarımadası'ndaki nekropolden gelen, altın ve kemik takılarla süslenmiş mumya. (MÖ 200)

öfkesini yatıştırmak için insan kurban etme gibi kanlı ayinler gerektiren insanüstü bir varlık olarak düşünülüyordu. Her biri farklı özelliklere sahip olan pek çok dağ tanrısı, sarp bir yolda yolcuyu bekleyebilir, iliklerini emebilir ya da kafasını koparabilirdi. Gecenin karanlığı ya da yağmur gibi durumlarda köyün dışına çıkmak ya da hata affetmeyen buzluk alanlarda, sarp kayalıklarda, ağır kaya kütleleri arasında uygunsuz zamanlarda dolaşmak gibi potansiyel tehlikeler, ortalıkta cirit atmakta olan yaratıklar ve ruhlarla ilişkilendirilmişti. İnkaların resmi kültlerinin önemsemediği ancak And bölgesi dinsel ideolojileri içinde yer alan bu özgün yerel tanrılar bütünü, araştırmacılar tarafından *huaca* terimiyle tanımlanmaktadır.

Paracas'ta bulunmuş olan İnka dönemi öncesi cenaze cüppesi MS 3. yüzyıla aittir. Adını Paracas Yarımadası'ndan alan bu İnka öncesi kültür, iklimin kuraklığı sayesinde iyi durumda günümüze ulaşan mezar buluntularının güzelliği ile bilinir.

Altından yapılmış İnka heykelciklerine iki örnek.

And bölgesi bir melankoli, yalnızlık ve tecrit bölgesidir. Şüphesiz böylesine kasvetli bir coğrafyada, kültsel uygulamalar sürekli ve korkutucu olmalıydı. Her şeyden önce öngörebilmek, önceden bilebilmek gerekliydi. Kutsala giden yolda, kehanet uygulamaları temel noktadır. Kontrol edebilmek ve üstün gelmek arzusuyla, tehlikelerin "önceden" belirlenmiş olduğuna ve insanın bunları öngörebileceğine inanılıyordu. Bunu başarabilmek için koka yaprakları kullanılıyor, deniz kabukları havaya atılıyor, Gine domuzları parçalanıp iç organları inceleniyor, ritüeli yöneten *brujo*'nun zihnini rüya ve görü boyutuna taşıyan maddeler kullanılıyordu. Hastalıkların tedavisi de insan olmayan, antisosyal varlıklardan geçtiğinden, onların da davranışlarla ve "doğru" sözlerle memnun edilmeleri gerekiyordu. Bir düzen getirmek, bir denge sağlamak gereken bu telaşta, iki karşıt grubun bulunduğu görülmektedir. "Hasar"a sebep olan ruhlar ve bu hasarı düzeltmek üzere koalisyon kuran insanlar. Böyle bir ittifakı sağlayan ve bir ahenk yakalayan insanlar, sosyal ilişkilerinde kaçınılmaz olan hataları da böylece onarıyorlardı. Ve sonuç olarak, And dünyasının temeli olan ve olmaya devam eden mütekabiliyet kavramının, yeri doldurulamaz değeri bir kez daha tasdik ediliyordu.

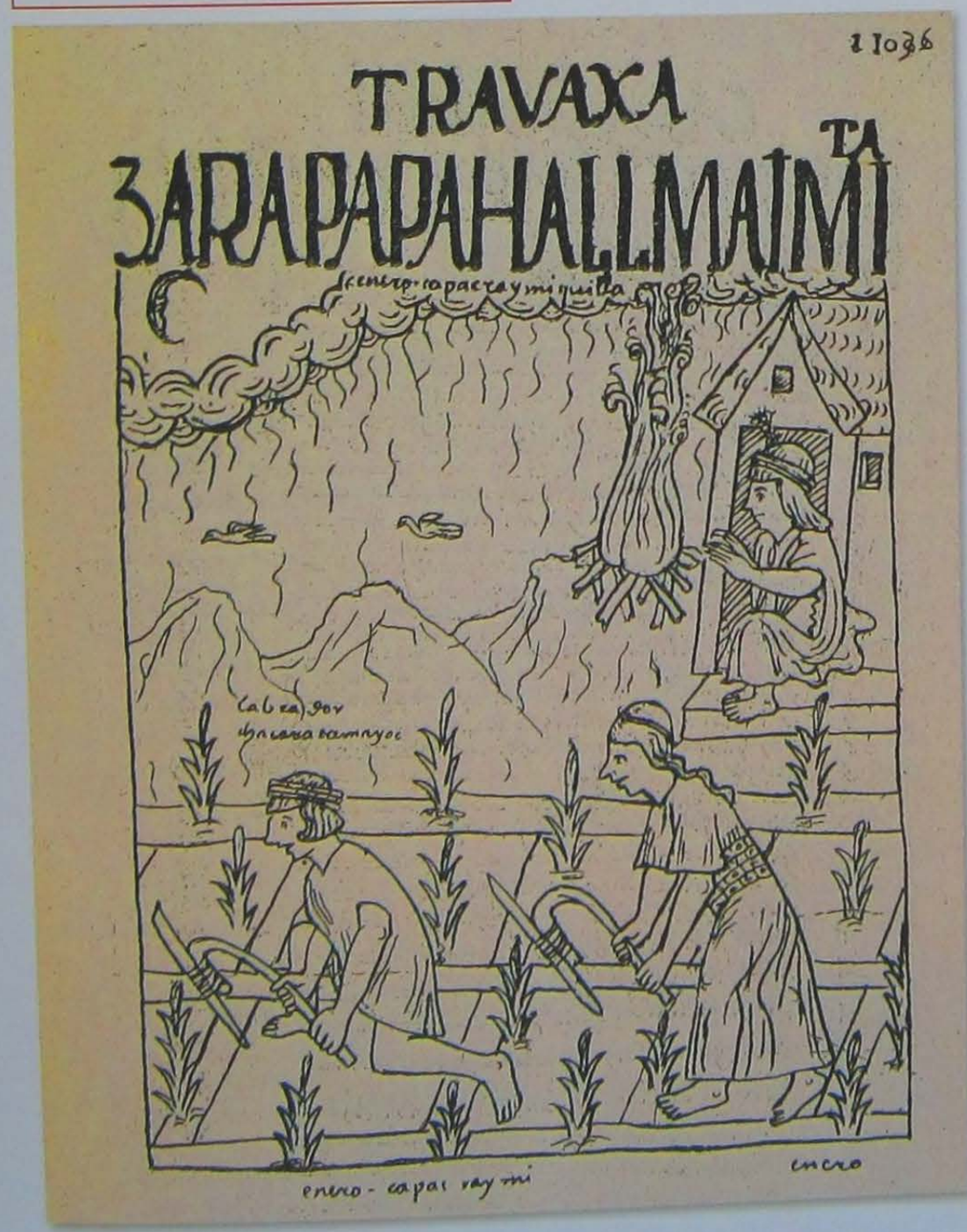

Guamán Poma de Ayala eserinden alınmış illüstrasyonda, İnkaların tarım çalışmaları tasvir edilmektedir.

İnkalar her gün tanrı İnti'ye yiyecekler sunuyor, lamalar kurban ediyorlardı.

İNKALARIN KUTSAL VADİSİ

Cuzco Vadisi'nin kuzeydoğusunda, Peru'nun güneybatı sıradağ bölgesinde yer alan Vilcanota - Urubamba Vadisi, belli bir kültürel özerkliğin damgasını vurduğu coğrafi bir bölge olarak karşımıza çıkar. Bu kültürel özerklik, bin yıllar içerisinde büyümüş ve İnka uygarlığının gelişmesi ile en yüksek noktasına ulaşmıştır. Kıvrımlı ve sarp dorukların ekolojisi ile And Dağları'nın Amazonlar'a doğru alçaldığı daha ılıman ve yemyeşil alan *"ceja de selva"* bölgesi arasında bulunuyor olması, burayı insan yerleşimine ve verimli bir üretim sisteminin gelişmesine son derece uygun bir yer haline getirmiştir. Vadi İnka döneminde, kraliyet soylarına ait tarım arazileri, önemli kült merkezleri, askerlerin konaklamaları için hanlar ve hükümdarların dinlenmeleri için görkemli çiftliklerle dolu bir araziye dönüşmüştür. Arkeolojik yönden çok sayıda sit alanı ve eser barındıran bu arazi içindeki bazı yerler, anıtsallıkları ve tarihsel önemleriyle nedeniyle ön plana çıkmaktadır.

Cuzco, Calle Loreto'daki sağlam İnka duvarları.

İnka Kralları

Mitsel İnkalar	Tarihsel İnkalar
Manco Capac	Pachacutec
Sinchi Roca	(1438-1471)
Lloque Yupanqui	Tupac Yupanqui
Mayta Capac	(1471-1493)
Capac Yupanqui	Wayna Capac
Inca Roca	(1493-1527?)
Yawar Wakak	Huascar
Viracocha	(1527-1532)
	Atahualpa
	(1532-1533)

Kenko
Başlıca buluntular:
Kesilmemiş taşlardan yapılmış İnka kompleksi. Sit alanının en önemli öğeleri zig-zag biçimli ve 3-4 metre yüksekliğe sahip taşlar içine oyulmuş kanallardır. Bir yeraltı yapısı ile amfitiyatro olarak kabul edilen, 19 büyük oyuğu olan kavisli bir duvarla sınırlanan 630 metrekare genişliğindeki gezi yolu (solda) diğer önemli yapılardır. Burası su ve bereket kültleri ile ilişkili olmalıdır. Sağda: Taştan bir sunak.

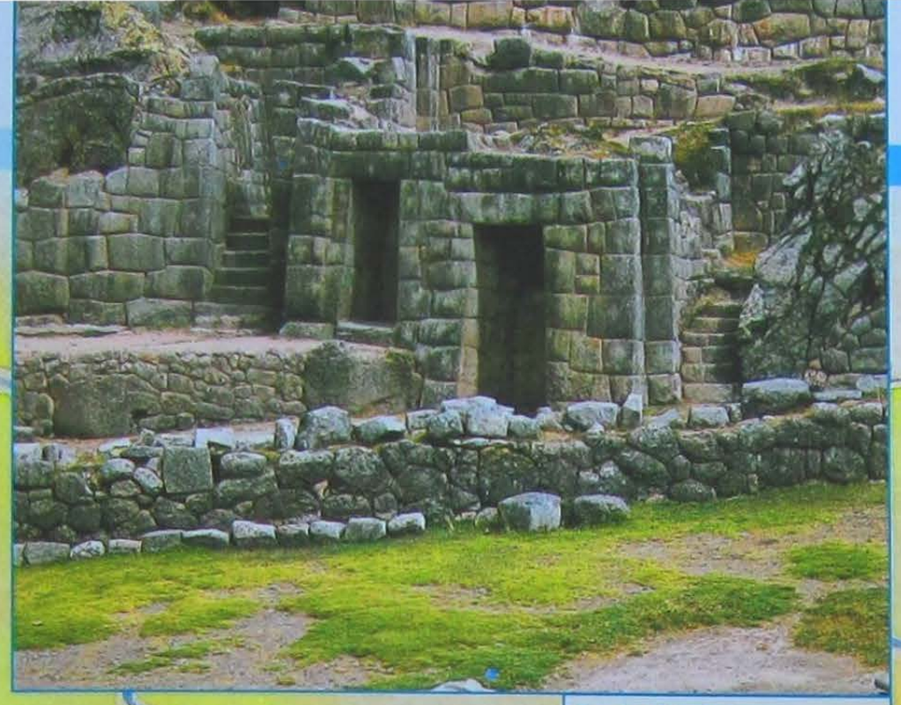

Tambo Machai
Başlıca buluntular:
Sacsahuaman'ın yaklaşık 5 km kuzeybatısında bulunan İnka harabeleri. Dört payanda duvarıyla çevirilidir. Bu duvarlardan birinin büyük poligonal taş bloklarıyla oluşturulmuş dört nişi vardır (üstte). Kayalara oyulmuş kanallar ve oluklardan oluşan sistem bir kaynağın suyunu en güneydeki bölüme doğru taşıyordu. Yakınında ise bir kale (pucara) ve bir kule vardı.

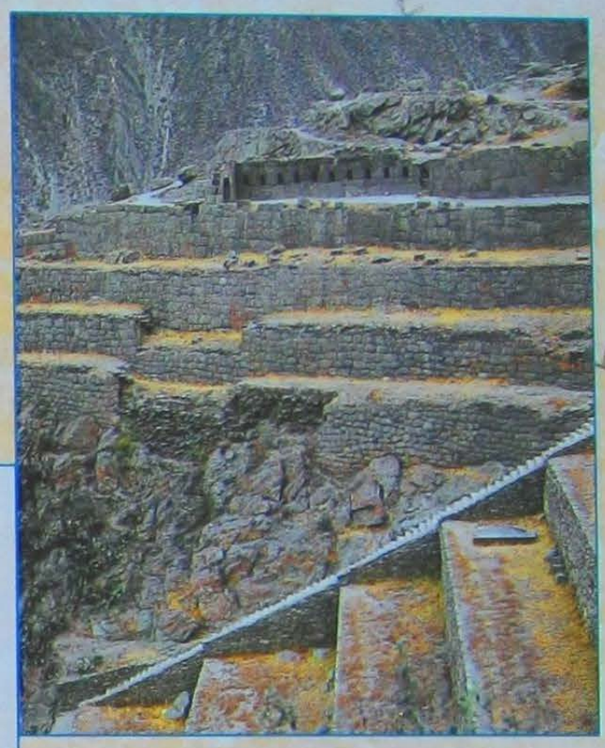

Ollantaytambo
Başlıca buluntular:
Sit alanının alt bölümünde halen bazı İnka yerleşimleri görülmektedir. Bunlar karakteristik İnka şehir modeline uygun yapılardır, yani bir merkez avlunun etrafına yerleştirilmiş dörtgenlerden oluşurlar. Üst bölümde, andanes denilen ve tarımsal amaçlarla kullanılan etkileyici taraçaların yer aldığı tepede, törensel amaçlarla kullanılan çeşitli yapılar bulunmaktadır.

Tambo Machai

Cuzco

Cuzco
Başlıca buluntular:
İspanyollar tarafından Coricancha (Güneş Tapınağı) üzerine inşa edilen Santo Domingo Katedrali'ne dahil edilmiş olan İnka duvarlarının kalıntıları, İnka sokak ve yapılarından kalanlar, Cuzco'nun hemen kuzeyinde yer alan Sacsahuaman kompleksi.
Üstte: Bir savaşçıyı tasvir eden altın heykelcik.

Kenko

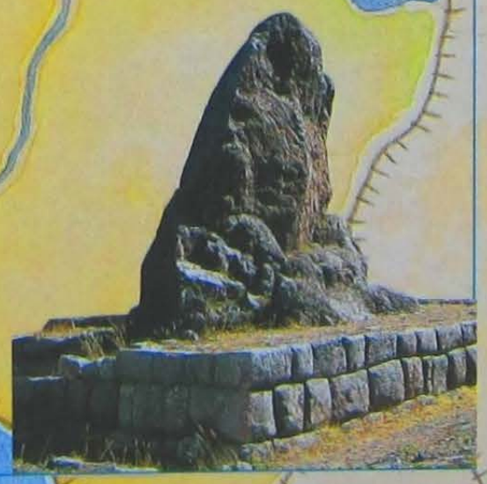

Pisac

Pisac
Başlıca buluntular:
Cuzco'nun yaklaşık 30 km uzağında bulunan sit alanı, Intihuatana adı verilen dinsel bir alandan oluşur (altta). 17 bağımsız birimi içine alır ve bu birimlerden biri olan Güneş Tapınağı'nın içinde törenlerde kullanılan büyük bir taş yer almaktadır. Sit alanının güneydoğusunda 30 konutluk bir alandan oluşan Pisaca bölümü (solda), en güneyinde ise depolar vardır.

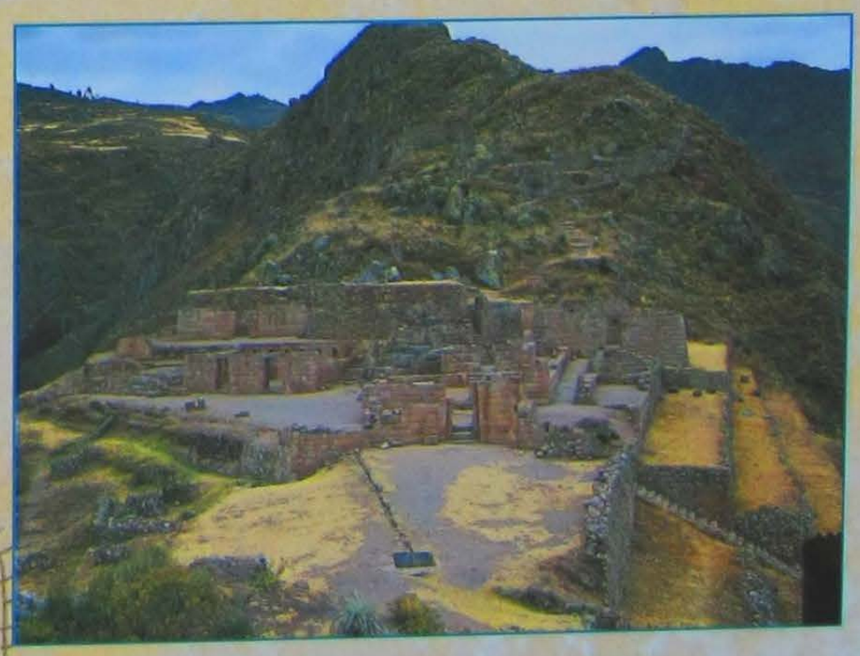

ANTİK ÇAĞ İNSANLARININ ÜZERİNDEKİ GÖKYÜZÜ

ARKEOASTRONOMİ, ANTİK ÇAĞ İNSANLARININ GÖKSEL VARLIKLARA DAİR GÖZLEMLERİNİ, ASTRONOMİ İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALARINI İNCELEYEN BİR BİLİMDİR.

Son zamanlarda astroarkeoloji olarak da tanımlanan arkeoastronomi disiplini, Antik Çağ insanının gökyüzü ile ilişkisini anlamayı hedefler. Bu ilişki, doğanın ve yaşamsal döngülerin gözlemlenmesi ve zamanın ölçülmesi için kullanılan kıstaslarla bağlantılıdır. Bu alanın en önemli araştırmacılarından biri olan, Amerikalı gökbilimci ve antropolog Anthony Aveni'nin tanımlamasına göre arkeoastronomi; arkeoloji, ikonografi ve antik metinlerin yorumlanmasını astronomi ile bir araya getiren bütüncül bir yaklaşımdır ve disiplinler arası işbirliğinin elzem olduğu bir alandır.

Hemen her dönemde ve kıtada dinler, öbür dünya kültleri, mimari ya da tarım ile gökyüzü fenomenleri arasında bir bağ kurulduğu bilinmektedir. Bu bağlamda "ufkun astronomisi" kavramı rakipsizdir. Tarih öncesi toplumların astronomik bilgi dağarcığının incelenmesi son derecede önemlidir ve farklı kültürel ortamlara da referans olabilmektedir. Zira, bu toplumlar için göksel fenomenleri tanımak, özellikle de Güneş'in, Ay'ın, bir gezegen ya da bir yıldızın doğmak ve batmak gibi tuhaf ve özgün davranışlarını anlamak önemlidir. Bunun için ya astronomik hizalanmaları cisimleştiren anıtlardan ya da ufuk çizgisinde yer alan doğal nesnelerden yararlanmışlardır.

ÇALIŞMA ALANLARI

Bir disiplin olarak onaylanması yakın geçmişte gerçekleşmiş olsa da, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arkeoastronomik araştırmalara başlanmıştı. Örneğin, Stonehenge çalışmalarıyla tanınan Sir Norman Lockyer, anıtların yönleri ile astronomik fenomenler arasındaki olası bağlantıları keşfedebilmek için, megalit yapılar ve Mısır piramitleri üzerine kapsamlı bir araştırma yürütmüştü. 20. yüzyılın ortalarından sonra, özellikle Amerikalı

Cezayir'de bulunmuş olan ve tarımsal faaliyetleri tasvir eden Roma Dönemi mozaiği.

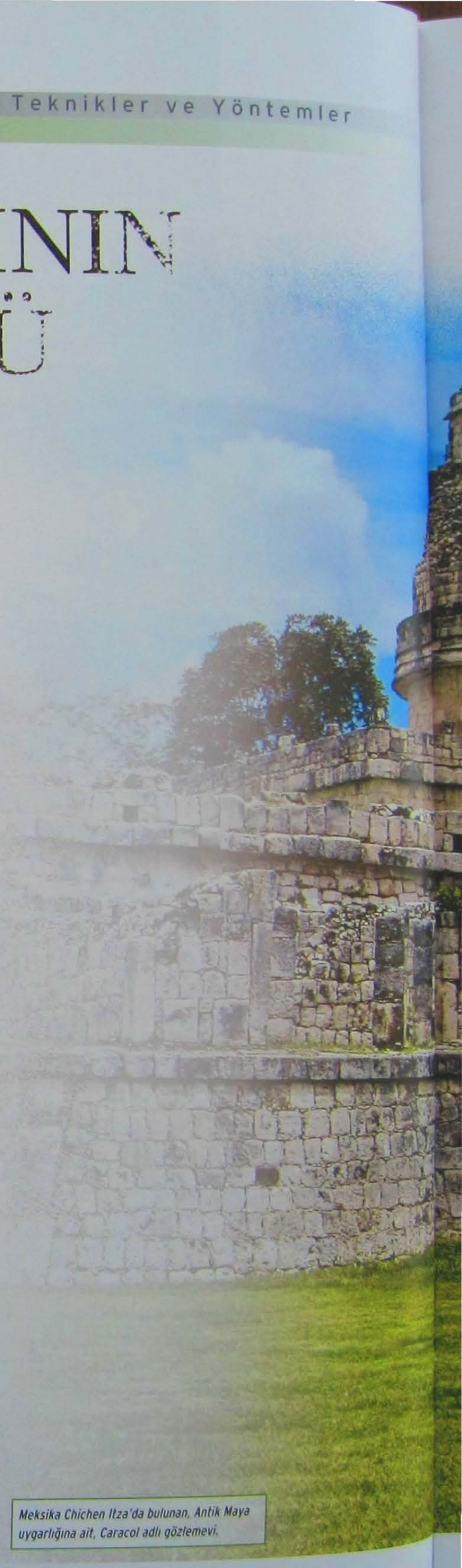

Meksika Chichen Itza'da bulunan, Antik Maya uygarlığına ait, Caracol adlı gözlemevi.

MÖ 10. yüzyıla ait, üzerinde eski İbranice yazılar bulunan taş takvim.

Babil'i merkez alan "Dünya haritası".

Gerald Hawkins ile İngiliz Alexander Thom'un çabaları sayesinde megalit anıtların araştırılması yöntemlerinde bir değişim gerçekleşti ve tarih öncesi uygarlıkların astronomi bilgileri yeniden değerlendirilmeye başlandı.

Arkeoastronomi araştırmaları bugün yalnızca üç tip bilgi kaynağını temel alabilmektedir; anıtlar, belgeler ve etnografik veriler. Uygulamalar da benzer şekilde üç temelde özetlenebilir. İlk bölüm, bazı mimari yapıların özelliklerini ve konumlarını inceleyerek, Antik Çağ'da yönleri belirlemek üzere kullanılan yöntem ve gereçlerin neler olduğunu saptamaktır. Kronolojik bakış açısıyla, megalit anıtların yoğunlaştığı dönemlere öncelik verilmiştir ve coğrafi olarak Akdeniz ile Avrupa kıtasını ve adalarını kapsamaktadır. Bu bağlamda, Klasik dünya ve Orta Çağ anıtları ile Kolomb-öncesi uygarlıklar da incelenmiştir. Araştırmalar, kült merkezlerinin kutsal alanlarını, nekropollerdeki mezarların alansal dağılımını ve gömüt alanlarının yönlerini içermektedir.

İkinci bölüm, Antik Çağ toplumlarının kentsel yerleşim planlarını oluştururken ve arazileri parsellerken tercih ettiği kriterlerle ilgilenir. Bu kriterlerin temelinde özel bir amacın var olup olmadığı anlaşılmaya çalışılır. Jeomorfolojik ve topografik prensiplerin haricinde, astronomiye ilişkin olası bir konumlandırmanın varlığı sorgulanır. Topografik ve kentsel planlama araştırmalarında kullanılan tekniklerden ve yöntemlerden faydalanılan bu çalışmalar, özellikle intizamlı ve dörtgen biçimli kentsel plana sahip şehirlerde detaylı araştırmalar yapılmasına imkan tanımıştır.

Üçüncü bölümse, astronomiyle ilgili kaynakların okunması ve belgelerin yorumlanmasını içerir. Yazılı antik metinlerin ve Orta Çağ el yazmalarındaki resimler gibi ikonografik belgelerin de incelendiği bu bölüm kapsamında antik takvimler de yer almaktadır.

Fransa, St. Romain en Gal'da bulunan Roma mozaiğinde, saban kullanımı ve tohum ekimi betimlenmiştir.

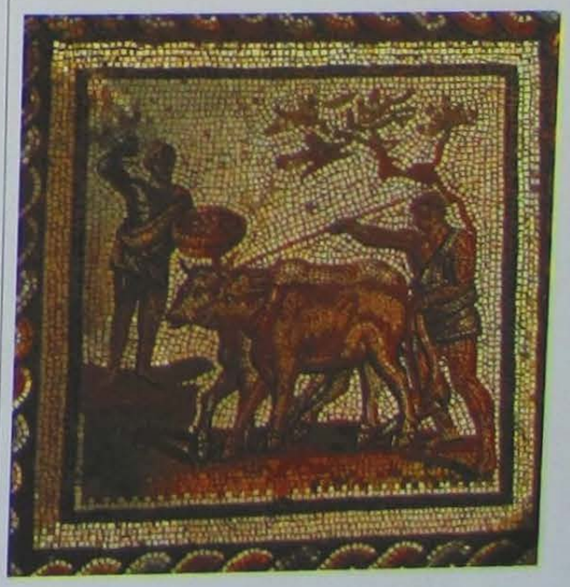

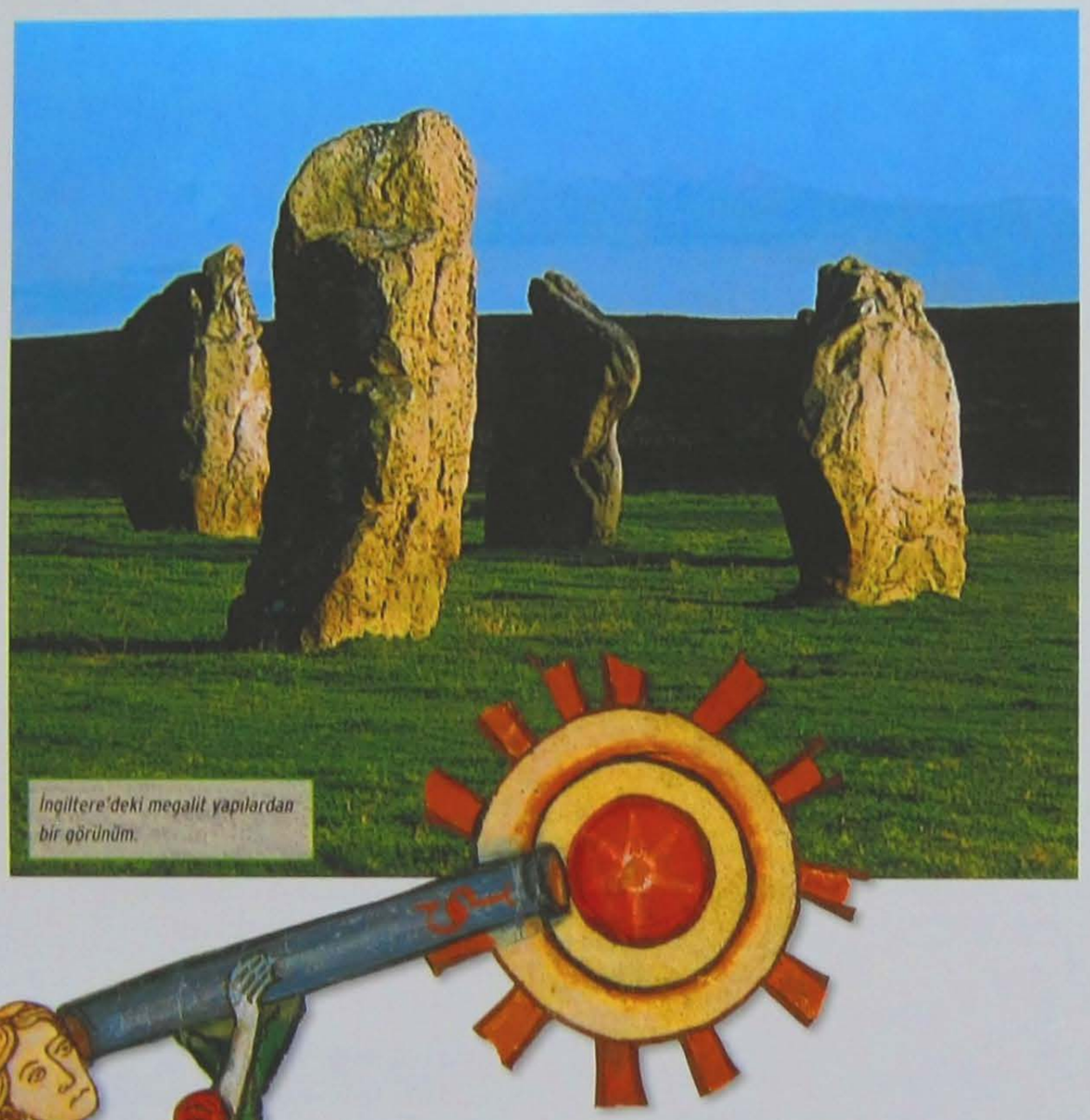

İngiltere'deki megalit yapılardan bir görünüm.

14. yüzyıla ait bir minyatürün detayında tasvir edilen astronom.

Meksika'da bulunan, taştan yapılmış Zapotek takvimi.

Araştırmalar ve Keşifler

İSTATİSTİKSEL ANALİZLER

Arkeoastronomik nitelikteki yapıların konumları ve yönleri ile ilgili olarak arazide yürütülen araştırmalar, sayısal yöntemlerden de destek alır. Matematiksel ve istatistiksel analizler, arkeoastronomide yaygın olarak kullanılmaktadır ve önemli sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Sayısal yaklaşımın başlıca amacı, belli bazı astronomik hizalanmaların, bilinerek esas alınıp alınmadığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, özellikle İngiltere'deki megalit yapıların araştırılması sırasında elde edilen tecrübeler çeşitli sonuçlar vermiştir.

Megalit yapıların astronomisinde, Ay, Güneş, yıldız gibi dikkat çeken astronomik bir nesnenin, doğduğu ve battığı ufuk noktasına yönelmiş hizalanmalar ya da ufuk hattının varlığı ispatlanmaya çalışılır. Hizalanmaların rastlantı mı olduğu, yoksa belli gözlem sonuçlarına mı hizmet ettiğini belirlemek için istatistiksel bir test uygulamak gereklidir. Bu test, anlamlı bir konumlandırmanın ya da rastlantısal dağılımların olup olmadığını ortaya koyar. Bu tür araştırmalarda, kazı verilerinin, arkeolojik ve astronomik keşfin, araziye ilişkin analizlerin ve varılan sonuçların istatistiksel birleşimini temel alan geniş ve kapsamlı bir araştırma programı gereklidir.

İskoçya'da megalitlere ilişkin yürütülen en kapsamlı astronomik araştırmalar arasında yer alan, Clive Ruggles ve Roger Martlew tarafından yönetilen North Mull Project, söz konusu araştırmalar için iyi bir örnektir. Projenin amacı, Mull Adası'nın kuzeyinde bulunan hizalanmış küçük taş grubunun arkeolojik özelliklerini inceleyerek, konumlarında astronomik bir anlam olup olmadığını araştırmaktır.

HANGİ GEREÇLER?

Arkeoastronominin önemli bir özelliği de, araştırma süreçlerinin biçimlendirilmesi, verilerin işlenmesi ve yorumlanması problemlerine ilişkin güçlü teknik yönüyle karakterize edilmesidir. Astronomik yönlerin haritasının çıkarılması için uygun gereçlerin seçimi ihtilaflı bir konudur. Özellikle kuzey yönünün tespitiyle ilgili olarak, astronomik metotların mı yoksa pusula gibi manyetik araçların mı kullanılacağı tartışılmaktadır. Bazı arkeoastronomik araştırmalarda denendiği üzere, manyetik araçlar her zaman güvenilirliği yüksek ölçümler vermemektedir.

Arkeoastronomik araştırmalar, felsefi-dinsel ve astrolojik dünyanın sorunsallarını kanıtlarıyla ortaya koymuştur. Bu sorunsallar, insan dünyası ile ilahi dünya arasında, ya da antik kültürler açısından yeryüzü ile yıldızlar arasında var olan sıkı ilişki etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu anlayışa göre, yeryüzünde rastlanan her şeyin gökyüzünde bir karşılığı vardır. Dünyanın yansıması evrene uzanmaktadır, bu da göksel alanın suretinde bir yeryüzü alanına işaret eder. İnsanoğlunun evrene ve onun tanrılarına dair yaklaşımını keşfetmek için, özellikle Sümer ve Mezopotamya metinleri incelenmiştir. Kültürel bağlamda, Babillilerin haritaları mikrokozmos ile makrokozmos arasında somut bir bağ kurma girişimidir: Haritada, denizlerle çevrili Babil kenti dünyanın merkezinde yer alır.

Arkeoastronomi kapsamında yürütülen ve burçlarla ilgili ikonografiyi analiz eden araştırmalar da oldukça ilgi çekicidir. Örneğin, Roma İmparatorluğu mozaiklerindeki ikonografinin, Orta Çağ el yazmalarındaki yıldızlarla ilişki kurmakta olduğu gözle görülebilir kanıtlardır. İncelenen betimler sembolik ifadelerle yüklüdür ve bazı eserlerde müşterinin kişisel horoskopuna göndermeler yapılmaktadır.

CENTİLMEN BİR KRAL

SİYASİ ZEKASIYLA BİLİNEN KRAL PORSENNA EN ÖNEMLİ ETRÜSK ŞEHİR DEVLETLERİNDEN İKİSİNE HÜKMEDİYORDU. KRİZ DÖNEMİNDE GÜL FİGÜRLÜ SERAMİKLER İTHAL EDEN CHİUSİ İLE ASİLLERİN ŞEHRİ ORVİETO.

Titus Livius, Roma tarihini ele alan ünlü eseri *Ab Urbe Condita* - Şehrin Kuruluşundan İtibaren'de başrolü Etrüsklü bir karaktere vermiştir. Her ne kadar Roma'ya karşı savaşmış olsa da, kitapta Chiusi Kralı Porsenna'nın siyasi zekasından, düşmanlarının kahramanlıklarını takdir etme özelliğinden, anlaşmalara saygı göstermesi gibi iyi niteliklerinden bahsedilir. Burada o kadar olumlu bir portresi çizilmiştir ki; Chiusi Kralı tarihçilerin, bilginlerin, Antik Çağ araştırmacılarının, arkeologların, hatta mimarların ilgisini çeken, yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşan bir mit haline gelmiştir. Porsenna'nın hakimiyetinin yalnızca Chiusi topraklarıyla sınırlı olmadığının altı çizilse de, Chiana Vadisi'nin en gelişmiş şehir devletinin kaderini, kralınınkinden ayrı tutmak mümkün değildir: Chiusi, Porsenna'nın kentidir.

1400'lerden itibaren bilim ve kültür dünyasının bölgeye yönelttiği ilgi, 1700'lü yıllarda ilginç koleksiyonculuk biçimlerinin oluşmasına zemin hazırlamış, 1800'lü yılların ilk çeyreğinde ise yerel arkeolojik mirasın gerçek anlamda yağmalanmasına neden olmuştur.

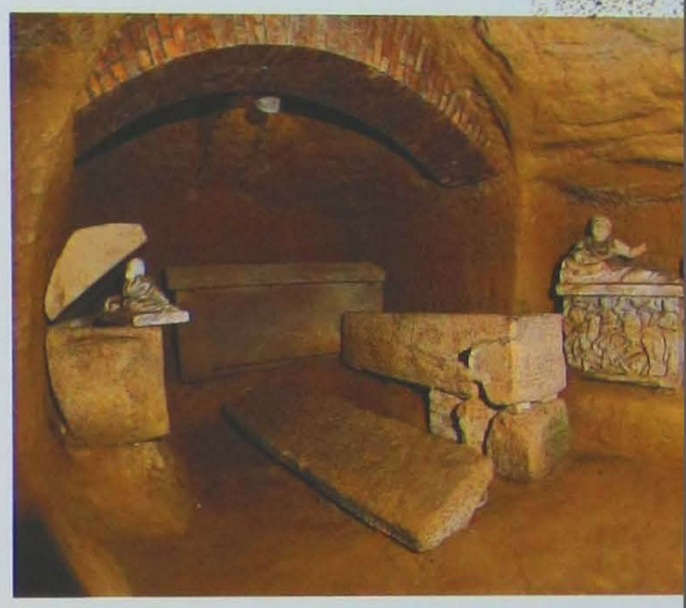

Üstte: Chiusi'deki Pellegrina Mezarı'nın iç bölümü.

Altta: Chiusi'de bulunmuş olan, su mermerinden bir lahdin kapağından detay. (MÖ 3. yüzyıl)

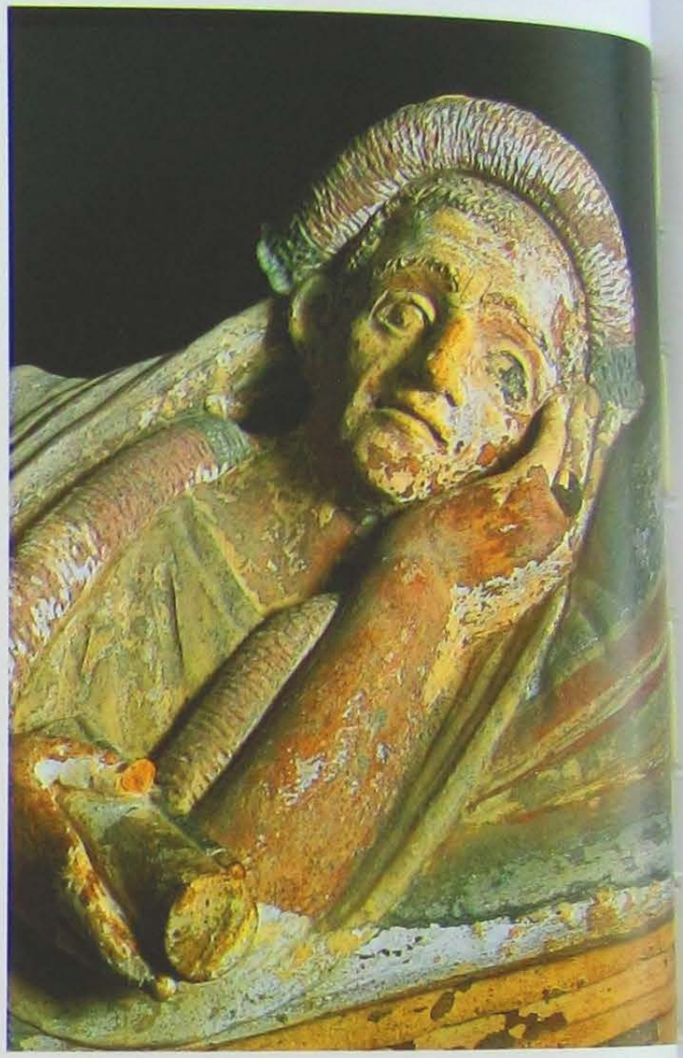

Solda: Chiusi'deki Colle Casuccini Mezarı'ndaki freskte, bir at arabası yarışını tasvir edilmiştir. (MÖ 5. yüzyıl)

Üstte: Chiusi'de bulunmuş olan ve MÖ 2. yüzyıl olarak tarihlendirilen kül kutusu kapağından detay.

FRANÇOIS VE DİĞERLERİ

Chiusi'nin ilginç bir biçimde yeniden keşfinin bazı kahramanlarını, kısaca da olsa hatırlamak gerekir. Şüphesiz ilk akla gelenler, yerel tarihi ve sanatsal mirası araştırmış, eşine az rastlanır bir arkeolog olan Alessandro François ile bölgenin güzelliğine vurulan İngiliz diplomat ve arkeolog George Dennis olacaktır. Dennis bölgeyi şöyle tasvir eder: *"Geniş Val di Chiana'nın güney ucunda yükselen, zeytin ağaçlarıyla kaplı bir tepe üzerinde yer alan Chiusi, Porsenna'nın başkentine yakışır muhteşemlikte bir konuma sahiptir. Karşı taraftaki derin ve verimli vadi, onu yeşil bir tepe sırasından ayırır. Bu tepelerin üzerini birçok köy süsler; kalesiyle birlikte göz okşayan Cetona, biraz kuzeydeki Castiglione del Trinoro, bir sonraki tepenin yamacında yer alan Sarteano... Bunların hepsi, ormanlarla kaplı Cetona Dağı'nın heybetli kütlesi altında birleşmiştir."*

Bir başka arkeolog ve tarihçi Gian Francesco Gamurrini ise, Chiusi'nin arkeolojik mirasının yağmalanmasına ve parçalanmasına adeta isyan etmektedir: *"Her yıl yüzlerce mezar açılıyor, yağmalanıyor ve tekrar kapatılıyor. Peki bir eser, nereden ve nasıl çıkarıldığı göz ardı edildiği için önemini büyük ölçüde kaybederken, bu barbarca tahribattan ne elde edilebilir?"*

ANTİK KÖKENLER

Bölgede yürütülen geniş çaplı ve ciddi araştırmalar sayesinde Chiusi'nin tarihsel olayları büyük ölçüde kurgulanabilmektedir. Chiusi tarihi, Porsenna'nın tarih sahnesine çıkışından yüzyıllar önce başlar. Bronz Çağı'nda, gelecekte kent haline dönüşecek olan bu alanda ve çevresinde yerleşimler olduğu bilinmektedir. Bölgede bulunan, *a pozzetto* tipteki mezarlara sahip nekropoller, MÖ 9.-8. yüzyıl Villanova Dönemi'ni işaret eder. Taştan bir levhanın kapak görevi gördüğü, toprağa kazılmış olan bu mezarların kenarları çakıl taşlarıyla bezelidir. Cenazeden arta kalan küller ve ölü armağanları bu kapakların altına yerleştirilmiştir. Oryantalizan Dönem'e geçilirken, *a pozzetto* mezar yapılarının yerini *a ziro* mezarlar alır. Bu mezarlarda küller, yerel dilde ziro denilen amforalara konularak, yine bir taş levhayla kapatılan çukura yerleştirilirdi. Odalı mezarlar ise, MÖ 7. yüzyıldan itibaren kendini gösterir. Hızlı sosyo-ekonomik gelişime bağlı olarak, mezar hazinelerinin de bu dönemde zenginleştiği görülür.

Verimli toprakları ve elverişli coğrafi konumuna sayesinde, Porsenna yönetimindeki Chiusi, kısa sürede Etrüsk dünyasında son derece önemli bir yere sahip olmuştu.

Bir kadın ve mitolojik grifon figürleri görülen 'Paolozzi kül kabı'.

O dönemde taşımacılığa elverişli olan Chiani Nehri, Tiber Nehri'ndeki ticari trafiğin merkezi konumundaydı. Öte yandan Orcia ve Ombrone vadileri de Vetulonia ve Roselle kentlerine bağlanıyordu. Ulaşılan refah seviyesi, sonraki on yıllar içinde de azalmadı. MÖ 5. yüzyılda, Etrurya'nın büyük bölümünü sarsan kriz Chiusi'yi pek etkilemedi. Klasik Dönem Yunan sanatı ilkelerinin izlendiği Chiusi'de, kriz döneminde gül figürlü seramiklerin ithal ediliyor olması, mezar kenarlarını süsleyen fresklerdeki zevkli ve ince işçilik ve yerel el sanatlarının varmış oldukları seviye bu durumu ispatlamaktadır.

MÖ 4. yüzyılın başlangıcı ise Chiusi için zor bir dönem olmuştur. Bölge, Brennus kumandası altındaki Gal istilasına maruz kalır, ancak tehlike çabuk bir biçimde atlatılır. Yüzyılın ilk yarısında en büyük problem, Gal kavimlerinin sürekli zarar verdikleri Po bölgesindeki 12 kentten oluşan birliğin (Dodecapoli) yeniden yapılandırılmasıdır.

Sağda: Chiusi'de bulunmuş olan MÖ 4. yüzyıl ait sallantılı küpe. MÖ 7. yüzyıldan itibaren, ölü armağanları, kentin ulaştığı zenginliği ortaya koymaya başlar.

Chiusi yakınlarındaki Poggio Gaiella'daki tünellerden biri. Porsenna'nın anıt mezarı olduğu söylenen bu yer George Dennis tarafından araştırılmıştır.

Chiusi'de bulunmuş olan François Vazosu (krateri) detayı. Antik Yunan sanatına ait bir örnek olan bu buluntu, MÖ 570 civarı olarak tarihlendirilmektedir.

YENİ VOLSİNİİ

Velzna (Latince'de Volsinii), MÖ 264 yılında yıkıldı ve kent sakinleri Romalıların yeni Volsinii'yi kurdukları, Bolsena Gölü yakınlarındaki yere sevk edildi. Kentin ilk yılları oldukça zor geçti, fakat daha sonra canlanmayı başardı. 1. yüzyıl; su kemerinin, hamamların, forumun, bazilikanın ve amfitiyatronun inşa edilişine sahne oldu. Latin şair Juvenal (Decimus Iunius Iuvenalis), güzel yerlerden oluşan şiirsel listesine eklemek için kenti ziyaret etmişti. Via Traiana Nova adıyla bilinen ticaret yolunun 2. yüzyılın başında açılmasının ardından, Volsinii yarımadanın en önemli yollarından biri üzerinde yer almaya başladı. Çok geçmeden lüks evler kendini gösterse de, kentin altın çağı uzun sürmedi. Daha 4. yüzyılın başlarından itibaren, kentsel alanda gözle görülür bir daralma yaşandı. Daha sonra Got İstilası (410) ile Lombardların yaptıkları tahribat (570-575) yeni Volsinii'ye kesin bir şekilde boyun eğdirirken, Orvieto Tepesi'nde hayat olanca hızıyla yeniden başlamıştı.

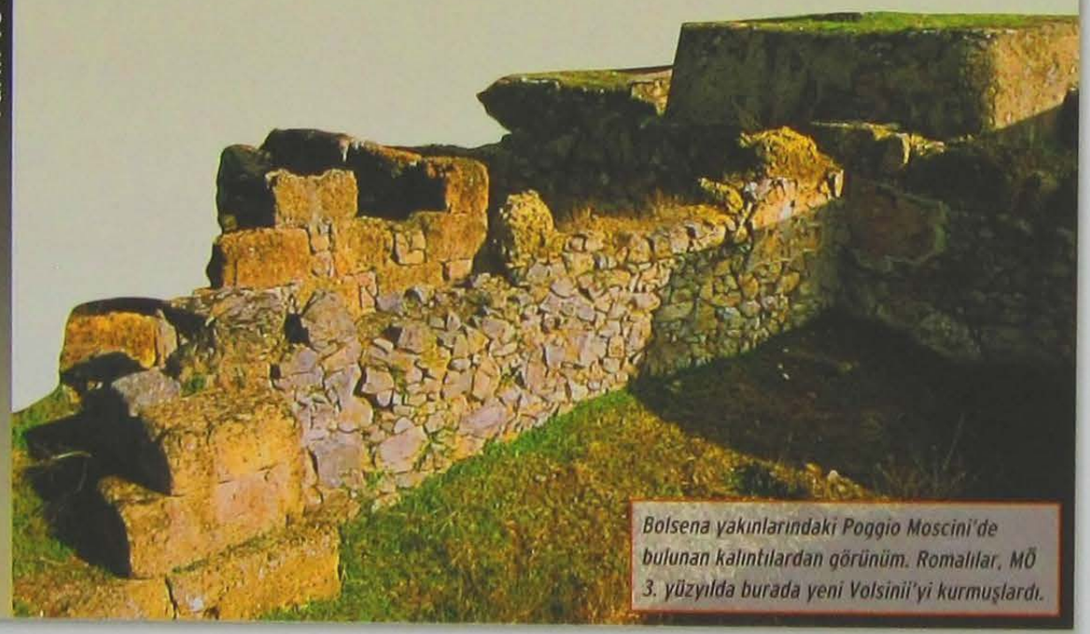

Bolsena yakınlarındaki Poggio Moscini'de bulunan kalıntılardan görünüm. Romalılar, MÖ 3. yüzyılda burada yeni Volsinii'yi kurmuşlardı.

Chiusi'de bulunmuş olan kylix (kadeh). Toprakların verimliliği ile elverişli coğrafi konumu, bu Etrüsk kentini zengin bir merkez haline getirmiştir.

Roma'nın yayılma siyasetine ilişkin tehlikeler, Chiusi toplumu ve Etrüsklerin büyük bir bölümü tarafından anlaşılmamıştı. Chiana Vadisi'ndeki şehir devletleri tüm yüzyıl boyunca Roma'yla iyi ilişkilerini sürdürdü ancak tehlike gözle görünür olduğunda iş işten geçmişti. Umbri, Sanniti ve Gal kavimleriyle ittifak kurmalarına rağmen, Etrüskler MÖ 295 yılındaki Sentinum Savaşı'nda yenilerek siyasi bağımsızlıklarını yitirdiler. İlerleyen dönemde Chiusi'nin, MÖ 205 yılında II. Kartaca Savaşı'yla uğraşan Roma'ya tahıl ve kereste sağladığı da bilinmektedir.

Kırsal alanların yoğun olarak kullanılması, Chiusi ekonomisinin devam eden tarımsal niteliğine işaret eder ve bu durum arkeolojik buluntularla da belgelenmiştir. Nekropoller arazi üzerinde dağılmış haldedir ve mezarlardaki ölü armağanları arasında su mermeri, traverten ya da kilden kül kapları bulunmuştur. Köklü bir sosyal dönüşüm epigrafik anlamda da belgelemiştir. Kitleler halinde azat edilen serfler, kırsal alanlarda yeniden nüfuslanmaya neden olurlar. Bunların ardından, Marius ile Sulla arasındaki savaşta galip gelen Sulla, kenti bir koloni durumuna indirger ve arazinin bir bölümünü destekçileri arasında paylaştırır. İmparatorluk Dönemi'nde, yine tarlalarının verimliliği ve Via Cassia adlı ticari güzergah boyunca uzanan elverişli pozisyonu sayesinde Chiusi nispeten refaha ulaşmıştır.

YAVAŞ BİR BAŞLANGIÇ

Bir başka Etrüsk şehir devletinin adı da yine Porsenna ile anılır. Büyük Plinius (23-79), *Naturalis Historia* adlı eserinde Porsenna'dan, Chiusi ve Orvieto'nun kralı olarak bahseder. Ayrıca, Etrüskolog Giovanni Colonna da, kralın ailesinin Umbria kökenli olduğunu ve Orvieto'da Etrüsk toplumu içine girerek sosyal anlamda hızla yükseldiğini ileri sürmüştür. Bu sit alanında yürütülen arkeolojik araştırmaların tarihi, kentin aslında Velzna -Latince'de Volsinii- olduğu tartışmalarıyla bir arada ilerlemiştir. İlk kez Karl Otfried Müller tarafından ortaya atılan bu varsayım, yakın zaman önce doğrulanmıştır. Orvieto'da bulunan en eski kalıntılar arasında, Villanova Dönemi buluntuları vardır. Bunlar, bugün Sant'Andrea Katedrali'nin bulunduğu yerin altında, platonun başka noktalarında ve Cannicella ile Crocifisso del Tufo nekropollerinin civarında bulunmuştur.

MÖ 9 ile 8. yüzyıl arasındaki dönemde,

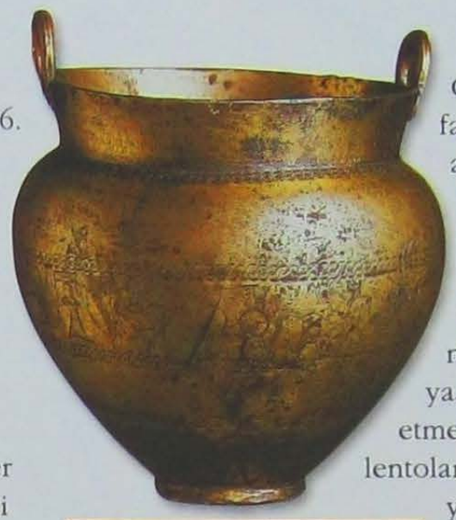

Chiusi'de bulunmuş olan gümüş kap, MÖ 7. yüzyıl civarı olarak tarihlendirilir.

Orvieto önemli bir role sahip değildir. MÖ 7. ve 6. yüzyılda ise bu durum değişir. Mütevazı yerleşim birimi, zengin bir *polis* haline dönüşür. Cannicella ve Crocifisso del Tufo nekropolleri ile Mossa del Pavio yakınlarında bulunan kalıntılar, Velzna ile diğer Etrüsk kentleri arasındaki ekonomik farklılığın azalışına işaret ederken, kentte biraz daha refah içinde yaşayan bir sosyal sınıfın oluştuğunu da gösterir.

Massimo Pallottino, bu dönemde ekonominin temelinin zanaat ve ticaret olduğunu belirlemiş, ardından Giovanni Colonna da tarımsal faaliyetlerle ekonomi arasında güçlü bir bağın mevcut olduğunu ileri sürmüştür. Colonna, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen nüfus artışını, kırsalda yaşayan ailelerin kente göç etmelerine bağlar. Mezarların lentoları üzerine kazınmış yazıtlar, yapılanma evresindeki karışık bir topluma işaret etmektedir. Nekropollere Etrüsklerin yanı sıra Latin, Kelt ve İtalik kökenli insanlar da gömülmüştür.

Orvieto ürünlerinin, merkezin hemen yakınında bulunan bölgelerin dışına da dağıldığı görülmektedir.

Zaman ve Mekan

CHİUSİ'NİN MÜZELERİ

Chiusi kentinde birden çok arkeoloji müzesi bulunur. Bunların en önde geleni, zenginleşen Etrüsk kentinin ithal etiği, siyah ve kırmızı figürlü Attik Yunan vazolarına ev sahipliği yapan Museo Archeologico Nazionale'dir. Burada ayrıca kanopeler, anıt taşları, alçak kabartmalarla süslenmiş kül kapları ve buccherolar (pişmiş topraktan yapılmış koyu gri renkli Etrüsk çömleği) gibi önemli Chiusi ürünleri de bulunmaktadır. Etrüsk dönemine ait ilginç bir kül kabı koleksiyonu, Via Petrozzi'nin etkileyici atmosferinde gezilebilir. Piazza del Duomo'da, Chiusi yeraltı mezarlarından çıkarılmış buluntuların sergilendiği Museo della Cattedrale bulunur. Müzenin bahçesinde, kentin surlarının farklı evrelerinden sağlam duvar yapılarının kalıntıları görülebilir. Buradan, halk arasında Porsenna Labirentleri olarak bilinen tünellere çıkılır.

Chiusi'de bulunmuş olan ve bugün Palermo Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen kabartmadan ayrıntı. (MÖ 5. yüzyıl)

MÖ 6. yüzyıla ait kül kabı işlevi gören heykel Chiusi'de bulunmuştur. MÖ 7. ve 6. yüzyıla ait Villanova Dönemi kül kapları, anıt taşlar ve lahitler gibi cenazeyle ilgili nesneler, bu Etrüsk kentinin sanatsal ürünlerini oluşturuyordu.

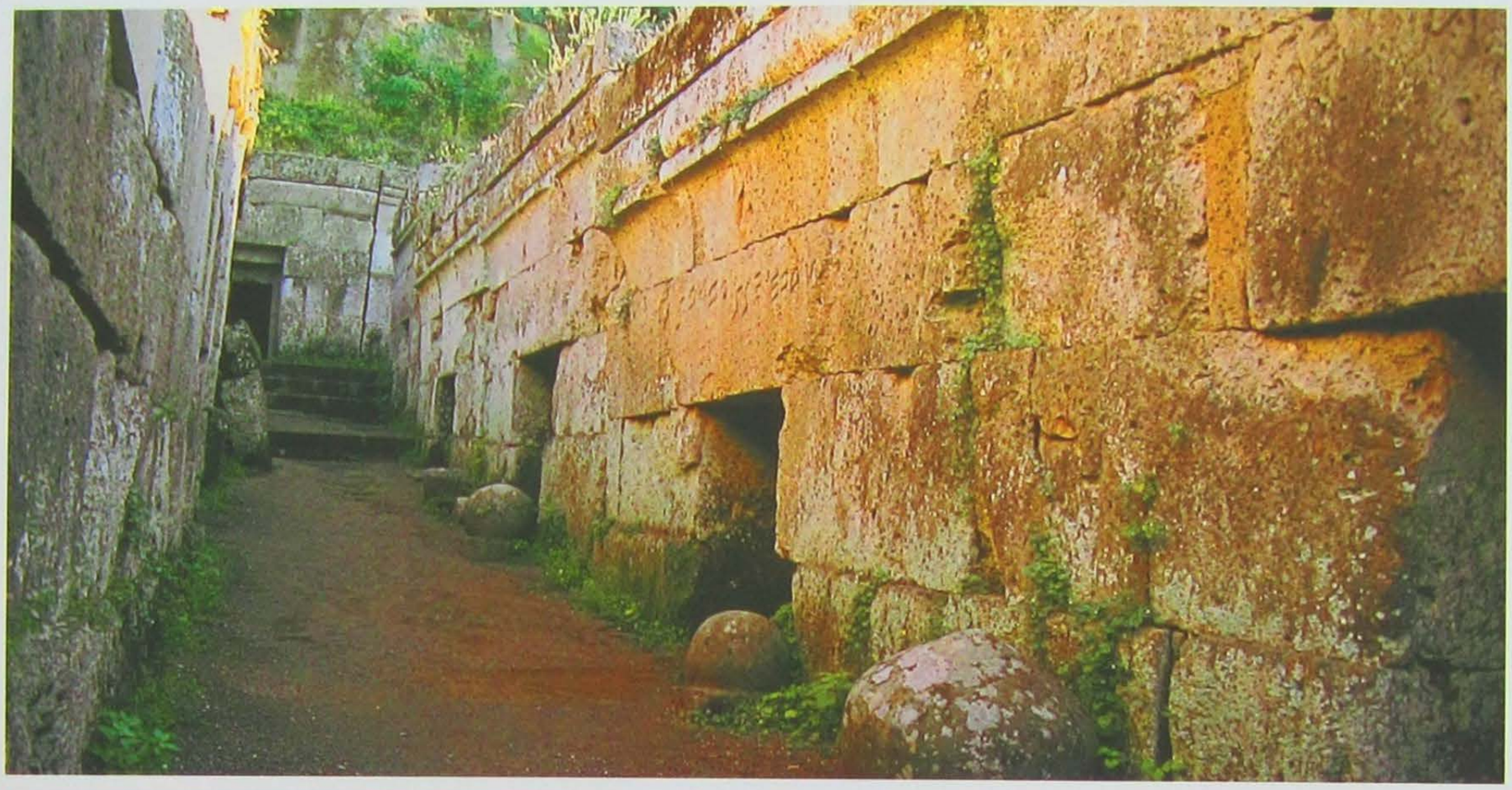

Üstte ve altta: Orvieto'daki Crocifisso del Tufo Etrüsk nekropolünün cepheleri. Yan yana dizilmiş odalı mezarları olan bu nekropolün, Etrüsk ve Attik Yunan vazoları barındıran zengin ölü armağanları vardır.

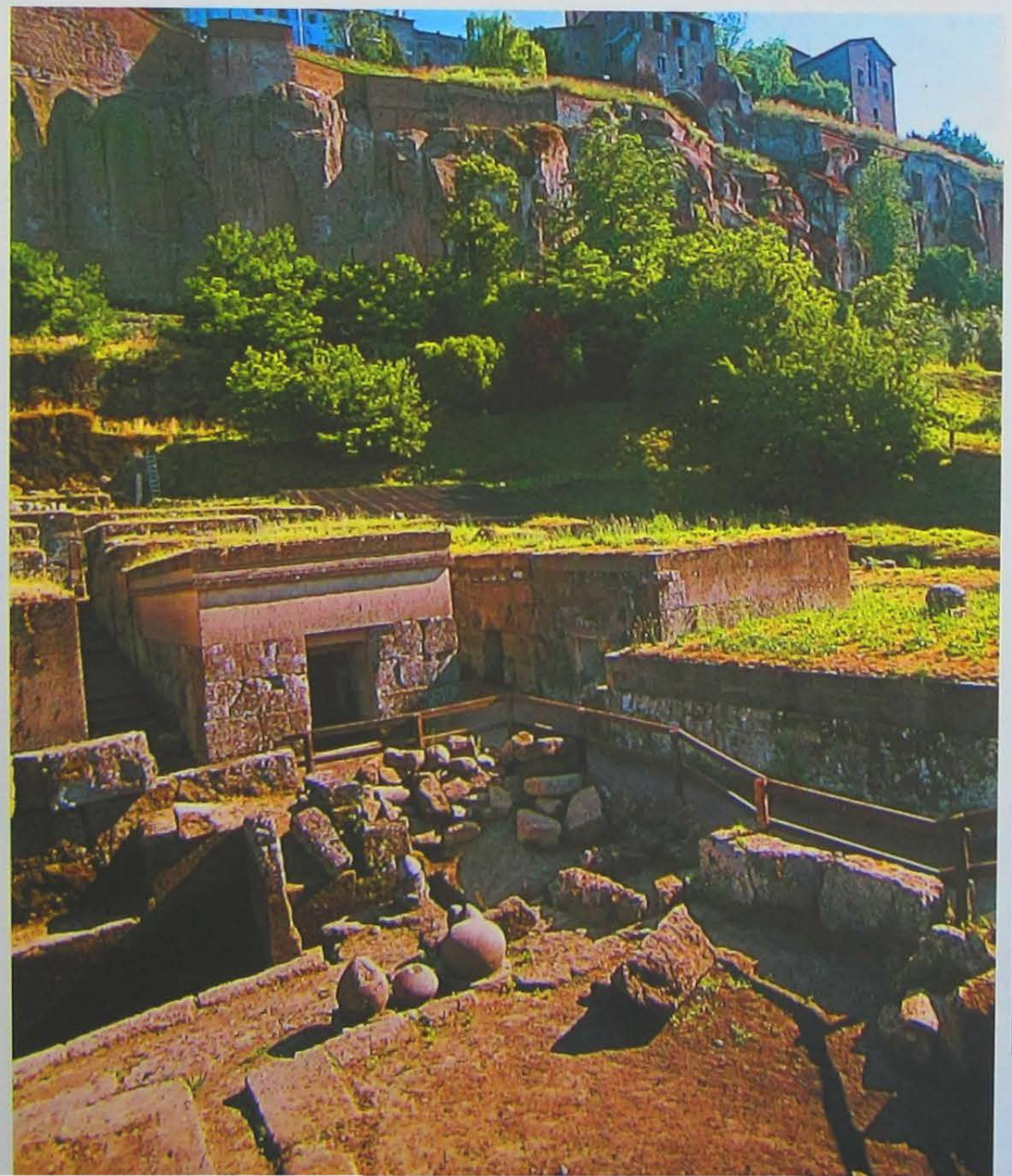

Orvieto ürünleri, Umbria'da ve toprakları Etrüskleşmiş Padanya bölgesinde hatırı sayılır derecede varlık göstermektedir. Paglia Vadisi'nden, Alfina ve Monterado platolarından ve Velzna'nın büyük ölçüde hakim olduğu Bolsena Gölü ovasından faydalanıldığı için tarım gelişmiştir. Belvedere, Piazza del Popolo, Piazza della Repubblica bölgeleri ile plato üzerinde yer alan ve uçurumun kenarında bulunan Cannicella'yı da içine alan diğer bölgelerdeki yoğun yapısal faaliyetler, ulaşılan ekonomik refah düzeyini kanıtlar niteliktedir. Velzna'nın zengin tapınak süslemelerinde, Belvedere ile San Leonardo tapınaklarını süsleyen pişmiş toprak ürünler öne çıkmaktadır. Mevcut buluntular, bu iki kült merkezinin daha geniş bir kutsal alanın parçaları olabileceğine işaret etmektedir. İki tapınağın da alınlıklarında bulunan kabartmalar, Yunan sanat ilkelerini en iyi biçimde özümsemiş Etrüsk eserlerinin örnekleri arasında sayılırlar. Bu eserler, MÖ 5 ile 4. yüzyıl arasındaki zaman dilimine aittir. MÖ 4. yüzyılda Volsinii toplumu, Arkaik Dönem'e kıyasla epey değişmiştir. Küçük bir aristokrat sınıfı, Etrüsk kökenli olmayan bir köle sınıfının

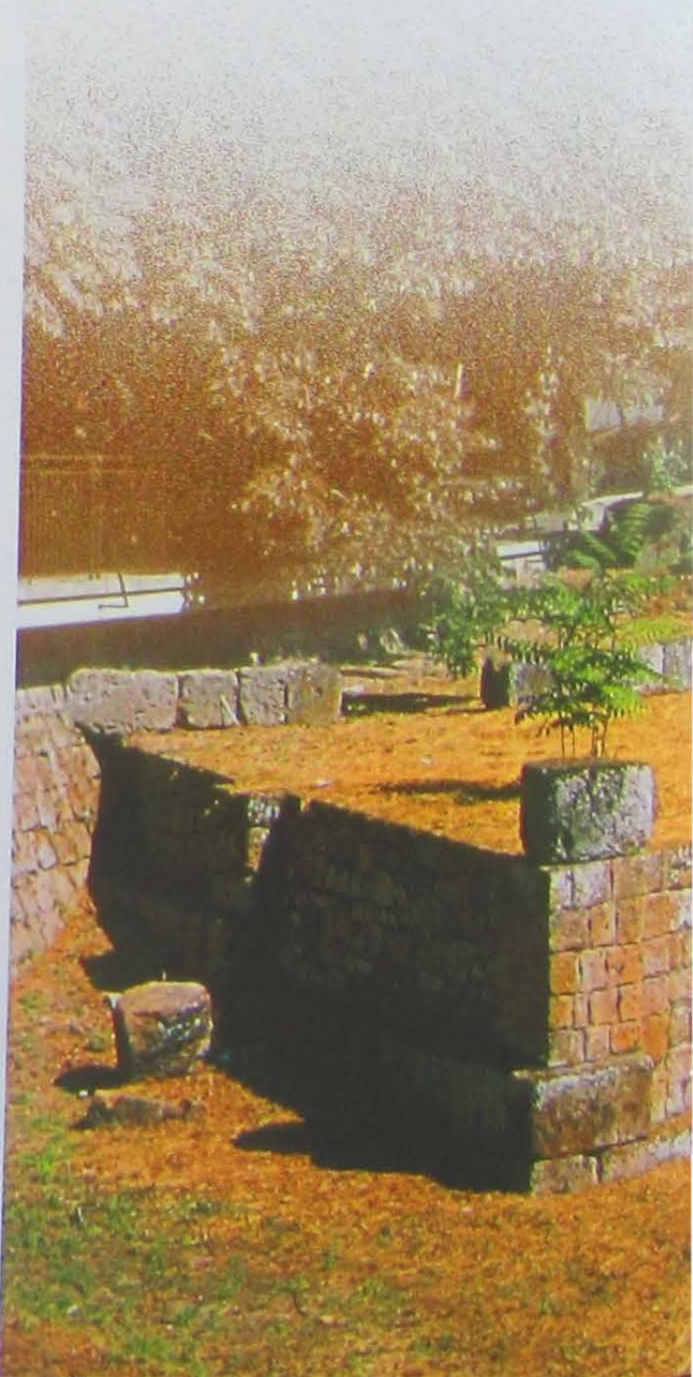

Altta: Orvieto, Belvedere bölgesinde bulunan ve MÖ 5. yüzyılın başlarında kullanılmış Etrüsk tapınağının kalıntıları.

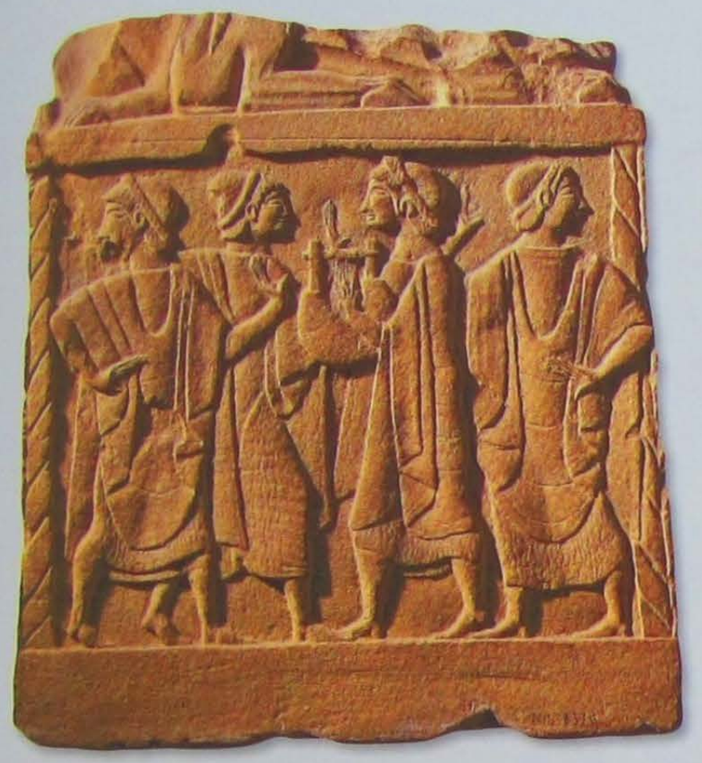

Chiusi'de bulunmuş olan, kabartmalarında müzisyenlerle dansçıların betimlendiği mezar taşı ayrıntısı.

emeği ile işlenen toprakların büyük bölümünün hakimiyetini ele geçirmiş; plebler ise girişimci yeteneklerini artırmış gibidir.

Hiçbir zaman çok güçlü olmayan bu kent, özellikle MÖ 311 ile 280 yılları arasında, Roma yayılışını durdurma girişiminde önemli bir rol üstlenir. İki kent arasındaki çatışma, Sentinum Savaşı'yla doruk noktasına ulaşır. MÖ 280 yılında Konsül Tiberius Corincanius Volsinii'lilere ve Vulci'lilere karşı zaferini ilan eder. Yenilgilerin ve özgürlüğün yitirilişinin ardından, alt sınıfı iktidara taşıyan bir devrim gerçekleşir. Yerel aristokratlar, isyanı bastırmak için Romalılardan yardım isteyince, Roma ordusu iki yıl süren bir sefer ile konsül Quintus Fabius'un da hayatını kaybetmesine neden olan birtakım başarısızlıkların ardından, MÖ 264'de Velzna'yı fethederek kenti yerle bir etmiştir. Kentte sağ kalanlar, savaşın galiplerinin Yeni Volsinii'yi kurdukları, Bolsena Gölü yakınlarındaki tepelere sevk edilirler. Birkaç on yıl süren bir aradan sonra, Orvieto falezlerinin yeniden nüfuslanmaya başlamış olması olasıdır. Fakat Bolsena, Batı Roma İmparatorluğu yıkılıncaya kadar bölgenin en büyük merkezi konumunu korumuştur.

Orvieto'daki Belvedere Tapınağı'ndan, pelerini andıran antik Yunan giysisi (khlamys) ile bir erkek figürü.

ETRÜSK DİLİNİN GİZEMİ

ALFABEDEKİ HARFLERİ TANIYOR, SÖZCÜKLERİ OKUYOR VE BAZILARININ ANLAMLARINI BİLİYORUZ. PEKİ, BUNLAR BİR DİLİ VE ONU KONUŞANLARI ÖRTEN ESRAR PERDESİNİ KALDIRMAYA YETER Mİ?

Etrüskçe okunabilir mi? Etrüsk dilini çözmenin anahtarı bulundu mu? Bunlar bir Etrüskoloğa sıklıkla sorulan sorulardır. Etrüskçe anlaşılması zor bir dildir, fakat herhangi bir esrarı yoktur. Eski Yunancadan türetilen Etrüsk alfabesi, MÖ 8. yüzyıl civarında, Napoli Körfezi'nde kolonileşen Yunanlar tarafından İtalya'ya getirilmiştir. Bu yüzden, daha 1700'lü yılların sonunda Etrüsk alfabesinin neredeyse tamamını deşifre etmek mümkün olmuştur ve bu konuda artık zorluk çekilmemektedir.

Etrüskler, aldıkları bu alfabeyi kendi ihtiyaçlarına uygun hale getirmişlerdi. Örneğin, beta (b), delta (d), omikron (o) harflerini kullanmıyorlardı. Sağdan sola doğru yazılan bu dilde, en azından MÖ 6. yüzyıla kadar kelimeler arasında boşluk bulunmuyordu. Her ne kadar bugün Etrüskçe nispeten daha kolay okunabiliyor olsa da, bir dili okuyabilmek onu anlayabiliyor olmak değildir. Örneğin, elimizde bir New York Times gazetesi olduğunu, ama İngilizce bilmediğimizi hayal edelim; telaffuzumuz yanlış da olsa köşe yazılarını okuyabiliriz, ama okuduğumuz şeyi anlayamayız.

Etrüskçe son iki bin yıldır artık konuşulmayan, gerçekten ölü bir dildir. Bu ifade bazen Latince için de kullanılır, ancak Latince için doğru bir ifade değildir. Zira Latince bugün bile, Papalık Devleti'nin resmi dili olmaya devam etmektedir. Etrüskçe söz konusu olduğunda ise tam anlamıyla ölü bir dilden bahsedilir. Latince ve Yunanca edebiyat ürünlerinin günümüze ulaşmasını sağlamış olan Orta Çağ ve Hümanizm bilginleri, o dönemlerde onlar için anlaşılmaz bir dil olan Etrüskçe ile ilgili hiçbir şey yapamamışlardır. Sonuç olarak, bizim bildiğimiz Etrüsk metinleri büyük ölçüde cenazelerle ilgilidir ve mezarları kazan arkeologlar tarafından gün ışığına çıkarılmıştır. Bu yalnızca mezar taşlarındaki sözcüklerden yola çıkarak Türkçe bildiğimizi iddia etmeye benzer. Bu durumda, sadece birkaç kelimeden, yakınlık ilişkilerinden ve sayılardan oluşan oldukça kısıtlı bir kelime hazinesine sahip olurduk. Eğer şans eseri, betimleyici ya da düşünsel nitelikte bir kitapla karşılaşsaydık, anlamakta fazlasıyla zorlanırdık. Etrüskçe için geçerli olan durum da böyledir; onu okuyabiliyoruz, pek çok sözcüğün anlamını biliyoruz, fakat daha uzun ve daha çok çaba gerektiren metinleri anlayamıyoruz ya da anlamından emin olamıyoruz. Bu yüzden gerçek sorun, Etrüsk dilini anlayabilmek için gerekli ipuçlarının var olmaması değil, dokümantasyon temelimizi genişletmek ve farklılaştırmak gerekliliğidir.

Viterbo'da bulunmuş olan ve New York Metropolitan Müzesi'nde serçilenen horoz biçimli, üzerinde yazılar olan koyu gri Etrüsk çömleği (bucchero).

Solda: Volterra'dan Avile Tite mezar taşı. (MÖ 6. yüzyıl) Yazıtların, Etrüsk dilinin anlaşılmasında belirleyici rolü olmuştur.

Üstte: Orvieto Cannicella kutsal alanında, üzerinde "thval veal" yazısı görülen bronz levha. Etrüskçe, Arapça ve İbranice gibi, sağdan sola doğru yazılıyordu.

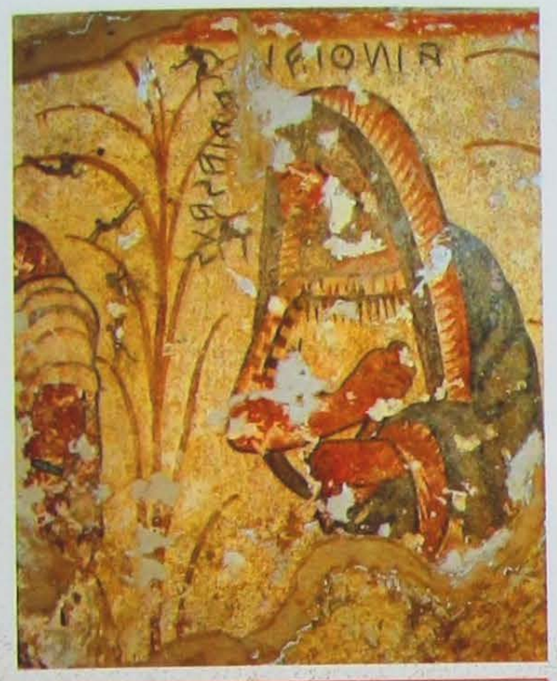

Üstte: Tarquinia'daki II. Orcus Mezarı'ndan detay. Mezarda, resimlerle birlikte yazıtlar da bulunmuştur.

DAHA UZUN METİNLER

Son yıllarda gerçekleşen önemli gelişmeler sayesinde, anlamından emin olduğumuz ya da en azından anlamını tahmin ettiğimiz Etrüskçe sözcüklerden oluşan uzun bir liste mevcuttur. Ayrıca, bazı temel dilbilgisi kurallarını, dilin konuşulduğu ve yazıldığı yıllar içinde değişim gösterdiğini ve bölgesel farklılıkların mevcut olduğunu biliyoruz.

Zagreb'de bulunan *Liber Linteus*, Capua'daki bir duvar levhası, Perugia'daki yazıtlı bir taş ve son yıllarda bu metinlerin arasına eklenen *Tabula Cortonensis* gibi alışılandan farklı uzunluk ve özellikteki bazı metinler, Etrüsk dili araştırmalarının ilerleyişinde önemli rol oynamışlardır.

Liber Linteus - Keten Kitap, 1848-49 yılında koleksiyoncu Mihael de Baric tarafından, Ptolemaios Hanedanlığı veya Roma Dönemi'nde götürüldüğü Mısır'da satın alınmıştır. Kitap, Mısır'da yapraklar halinde kesilmiş ve bir kadının mumyasını sarmak için kullanılmıştı. Kitabın bugünlere kadar ulaşabilmesini bu yeniden kullanım sağlamıştır, zira bir mumyaya bir kitaptan çok daha fazla saygı gösteriliyordu. Hırvat koleksiyoncu, mumyayı Avrupa'ya getirdi ve bugün hala muhafaza edilmekte olduğu müzeye teslim etti. Mumyayı gören Etrüskolog Jakob Krall, 1892 yılında sargının parçalarını bir araya getirerek, bunun Etrüskçe yazılmış ketenden bir kitap olduğunu tespit etti. Kitabın içeriğinde kutsal nitelikli bazı emirler takvim biçiminde düzenlenmişti. En güvenilir tarihlendirmeler, MÖ 3 ile 1. yüzyıl arasıdır ve kitabın yazıldığı yerin Cortona ve Trasimeno arasında bulunan bir bölge, muhtemelen Volterra ya da Perugia olduğu düşünülmektedir.

1898'de Berlin Müzesi tarafından satın alınan Capua Levhası'nın yeniden keşfedilişi de alışıldık yöntemlerin dışında olmuştur. Levha aslında, bir terrakotta tabakasının üzerine pişirilmeden önce kazınmış tarihlerden oluşan bir takvimdir. Metin, sözcükler arasında boşluk olmaksızın devam eder ve MÖ 5. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Etrüskçe yazılar taşıyan Amazonlar Lahdi'nin süslemesinden detay.

45 satırdan oluşan ve çiftyüzlü taşa kazınmış bir diğer uzun metin ise, Perugia yakınlarında ortaya çıkarılmıştır. Perugialı Velthina Ailesi ile Chiusili Afuna Ailesi arasında düzenlenmiş olan bir belge olduğu anlaşılan bu anıt taşın, MÖ 3. veya 2. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Cenazeyle ilgili olmayan yazıtlara ilişkin kısıtlı dağarcığımız, yakın zamanda Cortona civarında bulunan 28,5x45,8 santimetre ebadındaki yazıtlı tunç bir levha ile zenginleşmiştir. Bulunduğu yerden dolayı *Tabula Cortonensis* adı verilen bu yazıt, kuşkusuz bulunmuş en uzun Etrüskçe metinlerden biridir. Toplam kırk satırdan oluşan metinde, satırlar levhanın iki yüzüne eşit olmayan biçimde dağıtılmıştır. Levhanın bir yüzünde otuz iki, diğer yüzünde de geri kalan satırlar yer alır. Metnin iki farklı kişi tarafından yazıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri, tuhaf bir şekilde, A yüzündeki ilk yirmi bir satır ile B yüzündeki sekiz satırı kazımış, diğeri ise A yüzündeki yazıyı tamamlamıştır. Harflerin grafik özellikleri incelenerek ve keşfin gerçekleştiği yer göz önüne alınarak, yazıtın Cortona'da oluşturulduğu sonucuna varılmış ve MÖ 3. yüzyıl sonu ile 2. yüzyılın ilk yarısı olarak tarihlendirilmiştir.
Yazıtın henüz tam bir tercümesi yapılamamış olsa da, hukuki bir belgenin tunç levha üzerine kazınan kopyası olduğu düşünülmektedir. Bu yazıt, bir mülkün el değiştirişi ya da eski Cortona topraklarında bulunan bir arazi parçasının sahipliği ile ilgili olabilir. Hem Etrüskçe, hem Latince yazılmış olduğundan, yaklaşık aynı anlama gelen metinler Etrüskçe'nin anlaşılabilmesi konusunda çok faydalı olmuştur. İki farklı dilde yazılmış yazıtların büyük çoğunluğu epey kısadır ve genellikle cenazelerle ilgilidir. Cerveteri yakınlarındaki Pyrgi Tapınağı'nda hem Etrüskçe, hem Fenike dilinde yazılmış bir başka yazıt daha bulunmuştur. Pyrgi Altın Levhası olarak anılan bu yazıt, MÖ 500 civarında Caere'de hüküm süren Thefarie Velianas tarafından, kutsal bir alanın Tanrıça Uni'ye adanmış olduğunu belirtmektedir.

Solda: Perugialı Velthina Ailesi ile Chiusili Afuna Ailesi arasındaki bir anlaşmayı belgeleyen anıt taş.

Sağda: MÖ 3.-2. yüzyıl olarak tarihlendirilen kül kutusu. Betimi yapılan kişi, elinde bir yazı tableti tutmaktadır.

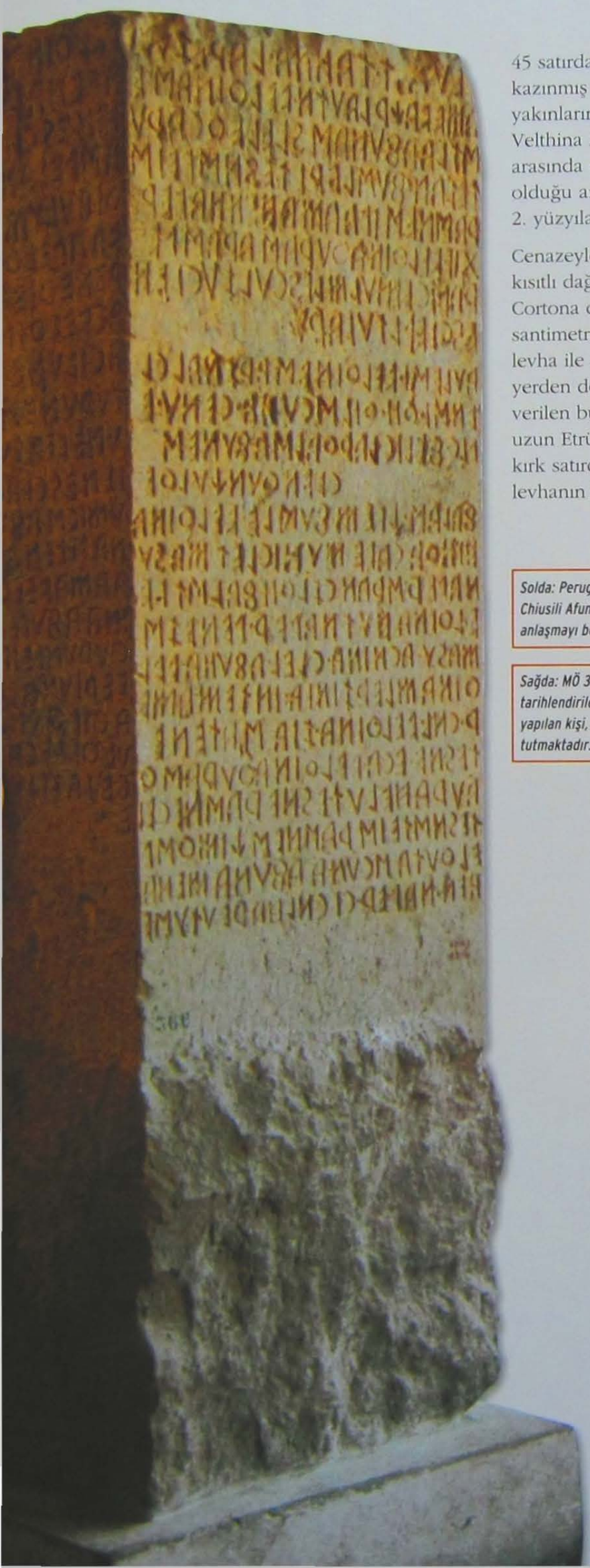

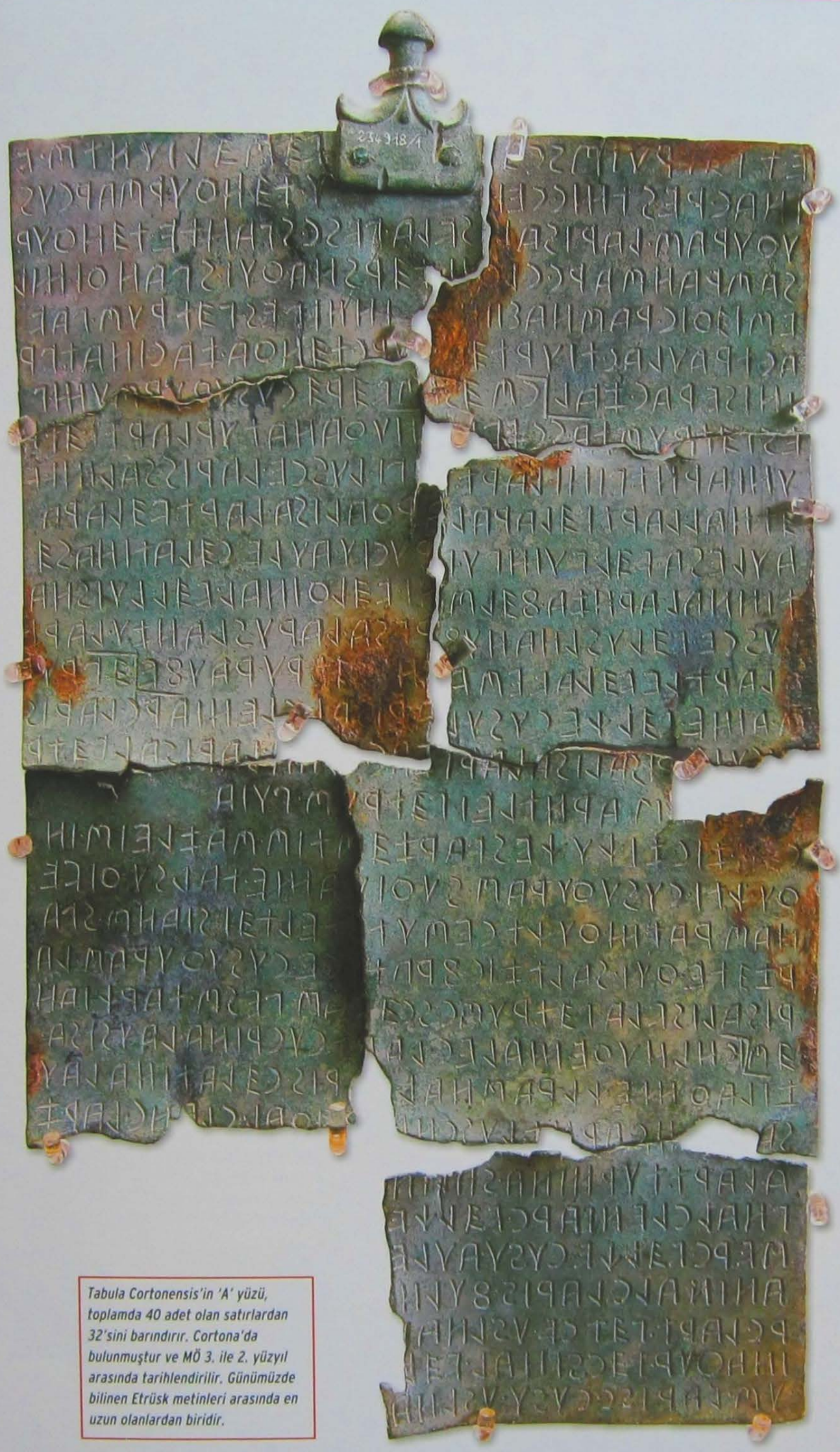

Tabula Cortonensis'in 'A' yüzü, toplamda 40 adet olan satırlardan 32'sini barındırır. Cortona'da bulunmuştur ve MÖ 3. ile 2. yüzyıl arasında tarihlendirilir. Günümüzde bilinen Etrüsk metinleri arasında en uzun olanlardan biridir.

YAZININ KULLANIMI

İlk Etrüsk yazıtları oldukça eskilere dayanır. Tarquinia'da, bir Antik Yunan kabı olan *kotyle* üzerine kazınmış adak yazısı MÖ 7. yüzyıla uzanmaktadır. Cerveteri'de yaklaşık aynı dönemlere ait vazoların üzerine kazınmış bir dizi yazıt daha bulunmuştur. Vulci'deki daha küçük bir yazıt grubu ise, aynı yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir. Yine aynı yıllara ait, Marsiliana d'Albegna'da bir mezarda keşfedilen ve Etrüsklerin kullanmadıkları harfleri de içeren, alfabenin tamamının bulunduğu bir tablet de günümüze ulaşmıştır. Bu tabletin yazıyı öğretmek için kullanılmış olduğu neredeyse kesindir. Söz konusu dönemlerde, yazının kullanımı egemen sınıfa özgü bir ayrıcalık gibidir. MÖ 6. yüzyıldan itibaren, yazı aristokrat sınıf tekelinden çıkarak, nüfusun gittikçe daha geniş kesimlerinin ilgisi hale gelmiştir. Yazı öğretimi de aile ortamında yapılan bir şey olmaktan çıkarak, dinsel çevrelerle ilişkili hale gelmiş gibi görünmektedir. Tapınakların yazıyla ilgili yeniliklerin gerçekleştirildiği yerler olduğu söylenebilir. Bu tapınaklarda, toplumda önemli siyasi ve dinsel rollere sahip kişiler için yazı okulları açılmış olması da muhtemeldir. Yazının aşamalı olarak yayılışını, ne MÖ 5. yüzyılda Etrurya'nın büyük bölümünü etkileyen kriz, ne de bir sonraki yüzyılda aristokrasinin yeniden yükselişi durdurabilmiştir. Hatta arkeolojik ve epigrafik verilere göre, MÖ 2. yüzyılda okuryazarlık oranı en üst seviyeye çıkmıştır.

KAŞİFLER

Etrüsk dilinin anlaşılması, 1700'lü yılların sonundan itibaren kendilerini bu dilin çözülmesine adayan araştırmacıların sayesinde olmuştur. Başkeşiş Luigi Lanzi ilk akla gelen isimdir. 1789 yılında yayınlanan *Saggio di lingua etrusca e di altre antiche d'Italia per servire alla storia de' popoli, delle lingue e delle belle arti* - Kavimler, diller ve güzel sanatlar tarihine hizmet etmek üzere Etrüskçe ve İtalya'daki diğer antik diller üzerine deneme adlı temel eser Lanzi'ye aittir.

Fonetik ve gramer kurallarının ana hatlarının ilk kez ortaya konması ve alfabenin neredeyse tamamının çözülmesi ise Floransa'daki Uffizi Galerisi'nin müdürü olan bir Cizvit sayesinde olmuştur. Sonradan üç bölüm ve Gian Francesco Gamurrini tarafından yazılan bir ek ilave edilen anıtsal *Corpus Inscriptionum Italicarum* adlı eserin sahibi olan Ariodante Fabretti, bir sonraki yüzyıla damgasını vurmuş bir figürdür. 1800'lü yılların sonlarında, aralarında Karl Pauli ile Gustav Herbig'in de bulunduğu bilim adamları bu eseri temel almışlardır. Adı geçen araştırmacılar, halen genişletilmeye ve güncellenmeye devam eden *Corpus Inscriptionum Etruscarum* eserinin de yaratıcılarıdır. 1900'lü yıllarda ise, dilbilimsel araştırmalarıyla Massimo Pallottino Etrüsk tarihine ışık tutanlardan biri olmuştur.

ETRÜSKÇEYİ OKUMAK

antik yunanca etkisi	A	B	C	D	E	F	I	B	⊕	I	K	ᒧ	ᒥ	ᒣ	⊞	O	P	M	ϙ	P	S	T	Y	X	Φ	Y
	a	β	γ	δ	ε	ϝ	ζ	h	ϑ	ι	κ	λ	μ	ν		ο	π	ϙ	ρ	σ	τ	υ	ζ	φ	χ	
arkaik güney etrüskçesi	A	>	∃	ϝ	I	B	⊗	I	K	ᒧ	ᒥ		ᒣ	M	ϙ	ϙ	Z	T	Y	X	Φ	Y	F	8		
	a	c	e	v	z	h	ϑ	i	k	l	m	n		p	o	q	r	s	t	u	ś	φ	x	(vh)		
arkaik kuzey etrüskçesi	A		∃	ϝ	I	B	⊗	I	K	ᒧ	ᒥ		ᒣ	M		ϙ	Z		ᒣ	V		Φ	Y	8		
	a		e	v	z	h	ϑ	i	k	l	m	n		p	ś	r	s	ś	t	u		φ	x	f		
geç dönem etrüskçesi	A	>	∃	ϝ	I	B	O	i		ᒧ	M	n		ᒣ	M		Q	Z	T	V		Φ	↓	8		
	a	c	e	v	z	h	ϑ	i		l	m	n		p	ś	o	r	s	t	u		φ	x	f		

Sağdaki tablo, Etrüsk alfabesinin harflerine aşina olma ve antik Etrüskçe ile geç döneme ait Etrüskçe arasında bir karşılaştırma yapabilme olanağı sunmaktadır.

TOSKANA İLE UMBRIA ARASINDA

Orta Etrurya'da bulunan Orvieto, Perugia, Chiusi, Cortona ve Arezzo yörenin en önemli beş şehir devletiydi. Kazıların ve topografik araştırmaların sonuçları yörede başka önemli merkezlerin de olduğunu kesin biçimde doğrulamaktadır. Cetone gibi merkezlerde Roma dönemi kalıntıları, Etrüsk kalıntıları ve daha eski kalıntılar bir arada yaşamaktadır.

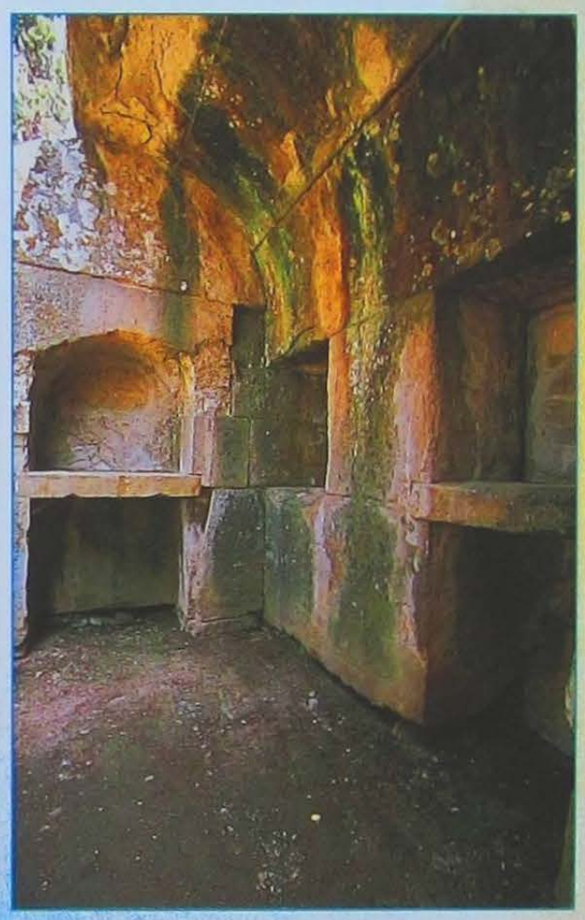

Cortona
Başlıca buluntular:
■ ● ▲ Kentsel alan: Sur kalıntıları. Arazi: Camucia höyüğü, I. ve II. Sodo höyükleri, Tanella di Pitagora (solda).
M Cortona Etrüsk Akademi Müzesi

Gösterge
■ Prehistorik buluntular
● Etrüsk buluntuları
▲ Roma buluntuları
M Arkeoloji Müzesi

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 10. - 9. yüzyıl	Etrüsk uygarlığının oluşması. Orta Etrurya'da, gelecekte kentlere dönüşecek alanlarda yerleşimlerin kurulması.
MÖ 8. yüzyıl	Yunan kolonilerinin kurulması. Şehir-devlet yapıları içinde aristokrasinin üstün duruma gelmesi.
MÖ 6. yüzyıl sonu	Porsenna'nın siyasi ve askeri faaliyetleri. Şehir-devlet içindeki aristokrat yerleşimlerinin yıkılması (Murlo).
MÖ 5. yüzyıl	Cumae'de, Orta Etrurya'yı etkilemeyen Etrüsk yenilgisi.
MÖ 4. yüzyıl	Arezzo'daki köle isyanlarının bastırılması.
MÖ 3. yüzyıl başları	Orta Etrurya'nın siyasi bağımsızlığının Roma'ya geçişi.
MÖ 264	Orvieto'nun Romalılar tarafından yıkılması ve kentte yaşayanların zorla başka bir bölgeye sevk edilmesi.
MÖ 205	Arezzo, Chiusi ve Perugia'nın II. Kartaca Savaşı'nda Roma'ya destek olması .
MÖ 90	Etrüsklere Roma vatandaşlığı verilmesi.
MÖ 1. yüzyıl - MS 1. yüzyıl	Arezzo'da ekonomik yükseliş.

Murlo
Başlıca buluntular:
● ▲ Sarayın kalıntıları (MÖ 6.- 7. yüzyıl), Antiquarium, MÖ 6. yüzyıldan kalma Etrüsk heykel başı (solda), pişmiş toprak akroter (sağda).

Augutus Kemeri olarak da bilinen Perugia'daki Etrüsk kemeri. (MÖ 3. yüzyıl)

Arezzo
●▲ Kentsel alan: Etrüsk surunun kalıntıları, Roma amfitiyatrosu (solda), Arezzo Kimerası, MÖ 4. yüzyıl (sağda)
M Ulusal Arkeoloji Müzesi

Arezzo

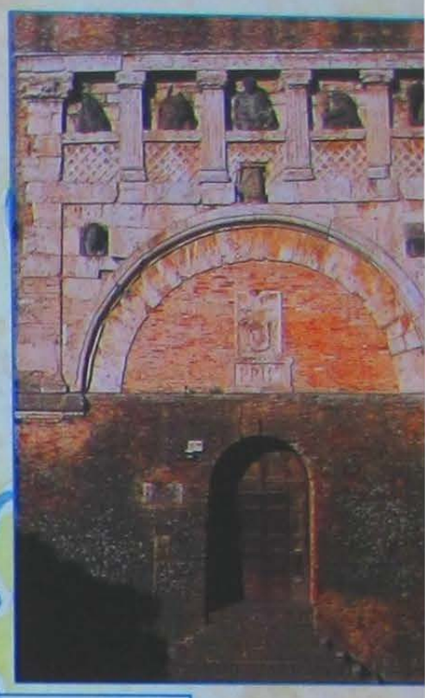

Cortona

Murlo

Chianciano Terme

Trasimeno Gölü

Perugia
Başlıca buluntular:
●▲ Kentsel alan: Sur (Porta Marzia; sağda, Etrüsk ya da Augustus Kemeri), Sorbello kuyusu, Piazza Cavallotti arkeolojik alanı. Arazi: Volimni hipojesi (solda ve sağda)
M Ulusal Arkeoloji Müzesi

Perugia

Chiusi

Chianciano Terme
Başlıca Buluntular:
●▲ Poggio Bacherina ve Le Camerelle'de, Etrüsk ve Roma dönemlerine ait arkeolojik alan (tarımsal özellikte yerleşim).
M Arkeoloji Müzesi

Cetona
Başlıca buluntular:
■●▲ Paleotilik Çağ'dan Tunç Çağı'na kadar mağara yerleşimleri.
Üstte: Etrüsk dönemine ait kolye ve küpeler.
Altta: Prehistorik Dönem'e ait aletler.
M Prehistorya Müzesi

Orvieto
Başlıca buluntular:
■●▲ Kentsel alan: Belvedere'deki Etrüsk tapınağı,; Sant'Andrea Katedrali altında arkeolojik alan, Via della Cava'da Etrüsk suru.
Arazi: Crocifisso del Tufo nekropolü, Cannicella nekropolü ve kutsal alanı.
M Ulusal Arkeoloji Müzesi C.Faina Arkeoloji Müzesi

Chiusi
Başlıca buluntular:
■●▲ Kentsel alan: Tahkimat kalıntıları, Roma sarnıcı; yeraltı tünelleri, Antik Roma ve Etrüsk dönemlerine ait kentsel donanım.
Arazi: Tomba della Scimmia (Maymun Mezarı), Pellegrina Mezarı, Azize Caterina ve Azize Mustiola katakompları.
M Ulusal Arkeoloji Müzesi, Katedral Müzesi

Bolsena Gölü

ŞEHİRLERDE KAZI

AYAKLARIMIZIN ALTINDA NELER VAR? ŞEHİRLER, YÜZYILLAR İÇİNDE GERÇEKLEŞEN HANGİ SÜREÇLER SONRASINDA BUGÜN BİLDİĞİMİZ VE İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ HALİ ALDILAR? KENTSEL ARKEOLOJİ, İŞTE BU SORULARA YANIT VERMEYİ AMAÇLAR.

Kentsel arkeoloji, Orta Çağ arkeolojisinin ya da daha genel anlamıyla postklasik arkeolojinin göstermiş olduğu başarı neticesinde doğmuştur. Yakın zamana kadar, arkeologlar kazılarla ilgili tercihlerini kronolojiyi esas alarak yaparlardı. Bu nedenle, kimi zaman daha eski kalıntılara ulaşabilmek için, Orta Çağ'a veya modern zamanlara ait katmanların tahrip edildiği, hatta gerçek anlamıyla kaldırılıp atıldığı da oluyordu. Örneğin Orta İtalya'da, Etrüsk dönemine ya da Güney İtalya'da Yunan kolonileri dönemine ait kalıntılar araştırılıyorsa, Roma kalıntılarının görmezden gelindiği ve hatta tahrip edildiği oluyordu. Elde edilen arkeolojik buluntulara değerlerinin iade edilmesi ve doğru bir stratigrafik dizin için tüm öğelere aynı özenin gösterilmesi gerektiği bilinci, yakın zamanda elde edilmiş bir kazanımdır. Stratigrafik kazı yönteminin yanı sıra tüm katmanlarda analiz ve dokümantasyon sistemlerinin kullanılması neticesinde, hassas tarihsel geçişlerin yaşandığı fakat daha az belgelenmiş dönemlere de ışık tutulmakta, böylece sorgulanan alanın zaman içinde maruz kaldığı dönüşümler hakkında da veri elde edilebilmektedir.

Bu bakış açıyla, kökenleri Roma'ya veya Orta Çağ'a uzanan bir günümüz kentinin dokusu, eşsiz bir araştırma nesnesidir. Çünkü kentsel katmanlaşma bakımından veriler yoğun ve zengindir. Ancak yaşanan bir şehirde, diğer bir deyişle kullanımı devam eden bir sit alanında araştırma yapmak, terk edilmiş bir yerleşimde olduğu kadar kolay değildir. Bu nedenle kentsel arkeoloji araştırmaları halen az sayıdadır ve süratle yürütülen acil durum ya da kurtarma kazılarına indirgenmiştir.

Via Musei'deki keşifte ortaya çıkarılan buluntulardan, Pompei tarzında freskler taşıyan, Geç Cumhuriyet Dönemi'nden kalma bir tapınak. Brescia'daki Roma kalıntıları İtalya'nın en önemli buluntularındandır.

Genellikle, yeni bir yapı için temel atılırken ya da altyapı çalışmaları sırasında, toprak altında -çoğunlukla hali hazırda tahrip edilmiş- bir arkeolojik bulgu keşfedildiğinde, kentsel arkeolojiden yardım alınmaktadır.

RİSK HARİTASI

Araştırmaların kesin biçimde programlanması, kentsel arkeolojinin temel unsurudur. Hatta bir kentin toprak altı arkeolojik potansiyelinin, yani risk haritasının kazıdan daha önemli olduğu bile düşünülmektedir. Yapısal ve altyapısal müdahaleler için risk haritaları öncelikli bir araç olmalıdır. Böylece, hem acil durum yöntemlerine gerek kalmadan az hasarla önlem alınabilir, hem de genellikle ilgili mercilerle anlaşmazlığa ve masrafa neden olan inşaat alanlarına müdahale sorunu aza indirgenebilir. Mevcut kalıntı katmanlarının nitelik, nicelik ve dağılım özellikleri saptandığı takdirde, gerekli koruma ve kullanım planları da sağlıklı bir biçimde hazırlanabilmektedir. İlk aşamada şantiye alanlarını, yeraltı garajlarını, kanalizasyon sistemlerini, tünelleri, alt

Geç Cumhuriyet Dönemi tapınağının süslemelerinden detay.

KENTSEL ARKEOLOJİ NEDİR?

Kentsel arkeoloji sadece bir kentin arkeolojisini değil, kentsel yapıların geçmişini ve bugününü, özel yöntemsel yaklaşımlar aracılığıyla ve günün kentsel gelişimi ile derin ilişkiler kurarak sorgulayan karmaşık bir disiplindir. Bu disiplin modern kentin makul ve uygun şekilde gelişebilmesi için vazgeçilmez bir araştırma metodu olarak ortaya çıkar. Kentsel arkeoloji, arkeolojik varlıkların korunması isteği ile kentsel yaşam için gerekli yapısal ve altyapısal oluşumların gerçekleştirilmesi arasındaki kaçınılmaz gerginliklerin üstesinden gelebilmeyi mümkün kılar.

Altta: Floransa'dan tartı kancası.

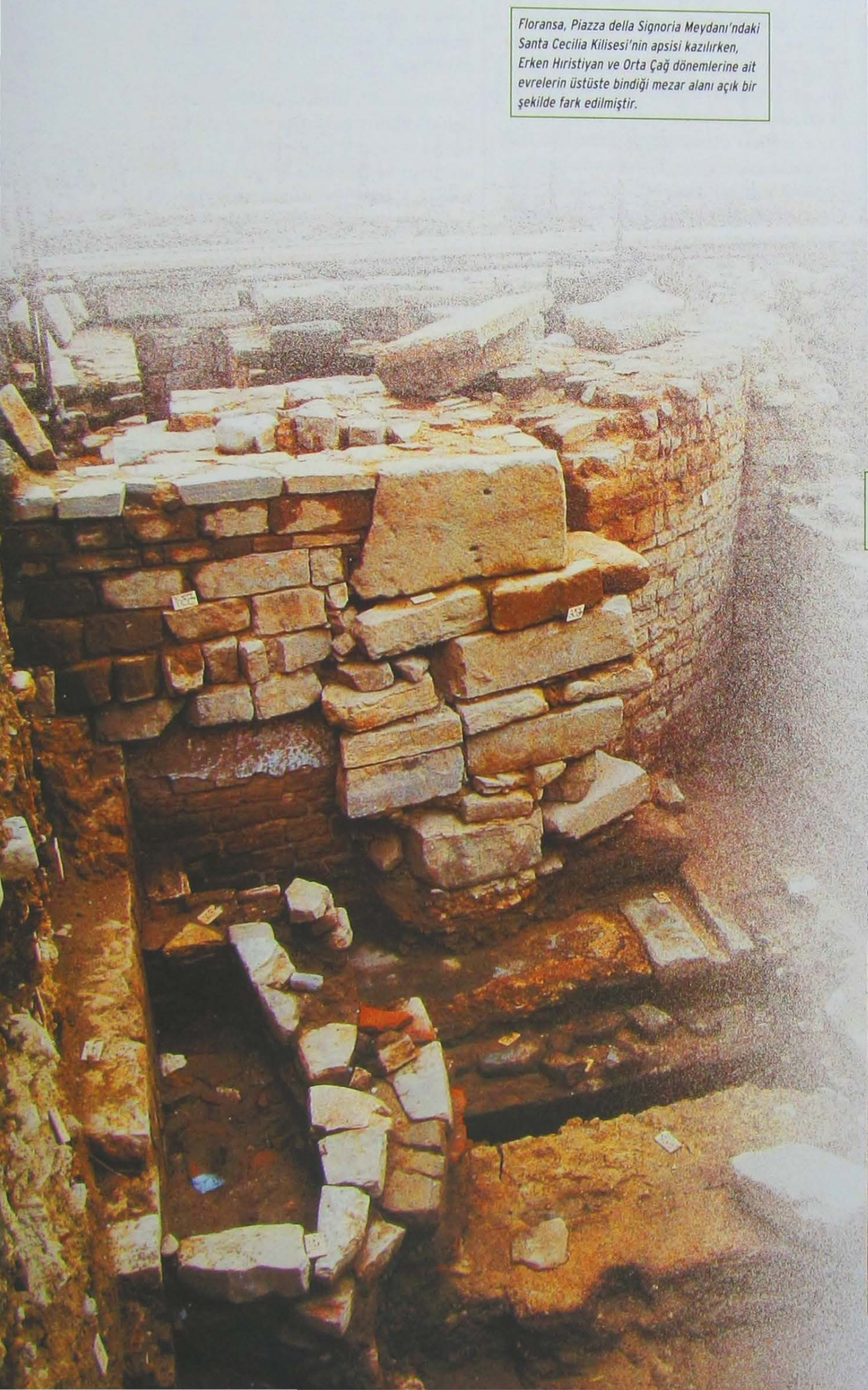

Floransa, Piazza della Signoria Meydanı'ndaki Santa Cecilia Kilisesi'nin apsisi kazılırken, Erken Hıristiyan ve Orta Çağ dönemlerine ait evrelerin üstüste bindiği mezar alanı açık bir şekilde fark edilmiştir.

Üstte: Floransa'nın maketi. Aşağıdan yukarıya doğru; şehir surları dışındaki amfitiyatro, tiyatro, Capaccio ve Signorina meydanlarındaki hamamlar, su kemeri.

geçitleri belirleyerek katmanların ne kadarının tahrip edilmiş olduğunu tespit etmek gerekir. Bu altyapılar, yüzeyde korunmuş olan antik anıtlar, surlar, dini alanlar, saraylar gibi mevcut tarihi eserlerle birlikte kent planına çizilir. Kalıntıların niteliğine ilişkin bilgilere, daha önceki kazılara ve buluntulara dair verilerden yararlanarak ulaşılabilir. Bu kazılar, her ne kadar güncel kıstaslara uygun olarak yürütülmemiş olsalar da, katmanlaşmanın derinliği ve tespit edilen buluntuların tarihsel dizimi gibi önemli veriler aktarırlar. Belirli bir alanda yürütülecek karotaj ve sondaj çalışmalarıyla ek bilgiler elde etmek de mümkündür. Son olarak, toprak altının jeolitolojik incelemesi ile tablo tamamlanır. Bütün bu verilerin yorumlanmasıyla, kentin ana eksenleri boyunca bölmelerin kurgulanması sağlanabilir veya ne tür bir katmanlaşma olduğu konusunda varsayımda bulunulabilir. Yapılacak müdahalelerin stratejisi de bu değerlendirmeler temel alınarak belirlenecektir. Eğer kentte bir kazının ilerleyişini, boyutlarını, maliyetini ve her şeyden önemlisi süresini etkileyen koşulların sayısı fazlaysa, alanın yalnızca bir bölümünün mü kazılacağı ya da bölmelerden hangisine ne şekilde bir uygulama yapılması gerektiği kararı arkeologun takdirine kalmıştır.

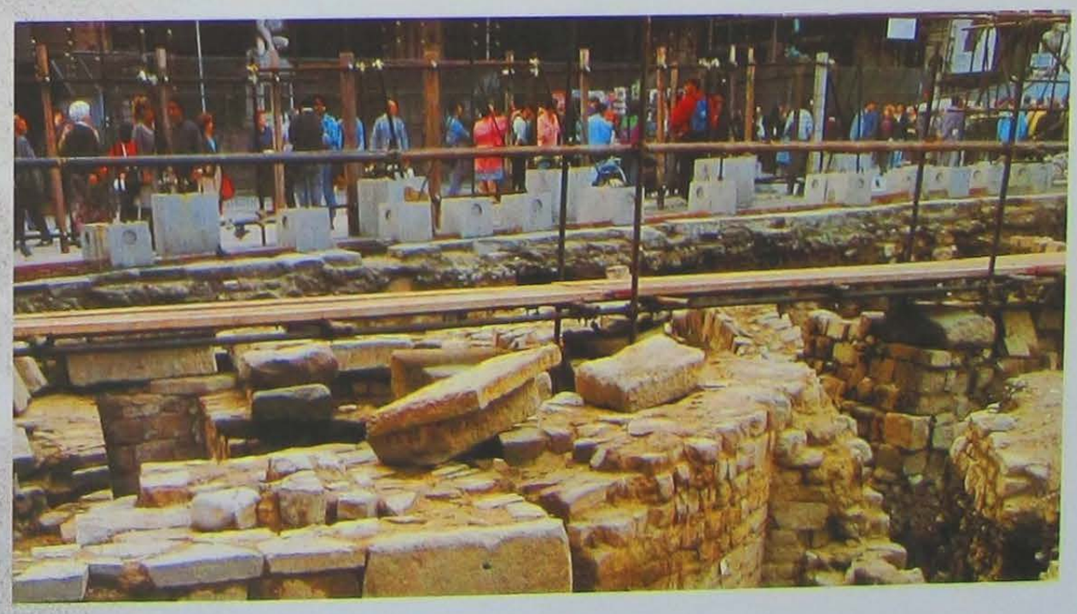

NASIL ÇALIŞILIR?

Bir kentsel arkeoloji müdahalesi söz konusu olduğunda, karşılaşılan modern yapılar ya da kanalizasyon ağları elbette Erken Orta Çağ kulübeleri ya da Roma Dönemi duvarları ile bir tutulmazlar. Ama bu, çağdaş katmanların körlemesine kaldırılıp atıldığı anlamına da gelmez. Zira böylesi bir işlem, yakın geçmişteki aktivitelerin daha eski katmanlara vermiş olduğu zararların incelenmesini engelleyecektir. Acil durumlarda ise, çeşitli atık birikintileri, bir yıkımın farklı evreleri, zemini oluşturan tabakalar ya da bir zemin yüzeyi gibi işlevsel olarak birbirleriyle ilişki içinde olan katmanlar bir arada kazılabilir. Bu durumda bazı inceleme detaylarının kaybolması muhtemelse de, katmanların kaldırılması ve belgeleme sürecinde zaman kazanılacaktır.

Floransa'dan, Herkül büstü biçimli aplik.

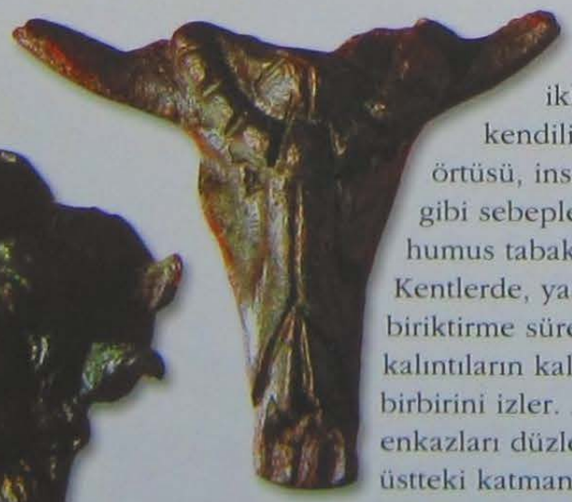

Floransa'nın merkezindeki kazılarda ortaya çıkarılan bronz objeler.

Kentin çevresel tarihini sorgulamak için küçük bir örnek yeterli olabilirken, yapısal tarihi için yapıların boyutuna uygun bir dizi kazı yapmak gerekecektir. Bu yüzden, önceliklerin açıkça tanımlanmış olması önemlidir. Kentsel arkeoloji, farklı çağların kentlerine yönelik kazılarla ilgili sorunlar bütünü demek değildir; fakat katmanlaşmanın kendi niteliğinden kaynaklanan sorunları vardır. Terk edilmiş bir sit alanındaki yapılar, zaman geçtikçe iklimsel etkenler, kendiliğinden gelişen bitki örtüsü, insanların yağmalaması gibi sebeplerle tahrip olur ve bir humus tabakasıyla örtülürler. Kentlerde, yaşam ve iskanla oluşan biriktirme süreçleri ile kazılarla kalıntıların kaldırılması süreçleri birbirini izler. Arkeolojik yapıların enkazları düzleşir ve zamanla en üstteki katmanda veya terk edilmiş alanlarda birikmiş kalıntı katmanları üzerinde yeniden yerleşimler başlar. Yeni temeller atılması, kanalizasyonlar açılması ve altyapı çalışmaları özellikle sanayi devriminden sonra daha tahrip edici hale gelmiştir. Arkeolog, böylesine karmaşık bir veri yığını karşısında, hem toprak altındaki öğeleri, hem de toprak üstündeki kalıntıları değerlendirerek, kazı yoluyla ulaşabileceği sonuçlara dair öngörülerde bulunmak zorundadır. Terk edilme evreleri, doğal olaylar, kent alanlarının yeniden tarımda kullanımı gibi durumlar, bir kentin geçmişi hakkında aydınlatıcı bilgilerdir. Bu bilgilere işaret eden derin katmanların doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için, birikinti toprağında bulunan polenler, tohumlar, karbonlar, yemek atıkları gibi organik kalıntılar mutlaka dikkatle incelenmelidir.

ERKEN ORTA ÇAĞ

İngiltere'de, Fransa'da, İtalya'nın kuzeyindeki Milano, Brescia, Pavia, Verona bölgeleri ile Roma ve Napoli'de yürütülen araştırmalar, bir Erken Orta Çağ kentinin görünümünü pek çok açıdan netleştirme imkanı vermiştir. Yeni sonuçlar tarihçiler ile arkeologlar arasında, Geç Roma Dönemi'nden Erken Orta Çağ'a geçişin karmaşık bir hadise olarak yorumlanması hakkında ateşli bir tartışmaya neden olmuştur. Arkeologlara göre bu geçiş döneminde ya bir devamlılık ya da bir kopma söz konusu olmalıydı. Araştırmaların geniş ve istikrarlı olduğu Brescia'da, Geç Roma Dönemi kenti yapılarının vaktinden önce küçüldükleri bir süreç tespit edildi. Ancak, bu sürece zıtlık oluşturacak biçimde, sınırlı bir devamlılık da mevcuttu. Arkeoloji bu süreci, toprak ürünleri ithalatının sona ermesiyle ticaretin çöküşü ve inşaat alanında yaşanan krizle ilişkilendirdi. Kentte aynı dönemde, avlu ya da otlak olarak kullanılan boş alanlar ve kanalizasyon sisteminin çöküşüne bağlı olarak atık birikintileri de önemli ölçüde artmıştı. Böylece bu Erken Orta Çağ kenti, yaşanılan ve terk edilmiş alanlardan oluşan, homojen olmayan, çok parçalı bir görünüm alıyordu.

Verona'da ise, Brescia'dakilere oldukça benzer veriler kalıcılığa ve sürekliliğe ağırlık verilerek yorumlanmıştır. Çöküş unsurları ve özellikle kentsel seviyelerin yükselişi, yeni yerleşim tercihlerinin sonuçları olarak görüldü. Yapı malzemelerinin yeniden kullanılışı, ekonomik zorluktan çok inşaat alanında canlılığa işaret ediyor olabilirdi. Bir Geç Antik Dönem başkenti olan Milano'da da, benzer şekilde 6. yüzyıl ortalarına kadar önemli yapılar inşa edildiği ve altyapıda onarımlar yapıldığı bilinmektedir. Ardından, 6. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl başı arasında, atıkların yığıldığı ve ahşap yapıların boy gösterdiği bozulma evresi başlamıştır.

Benzersiz özellikler taşıyan bir başka kent olan Roma'nın merkezinde, Karolenj Dönemi'ne ait bir yerleşim bulunmuştur. Burası geniş düzlüklerle birbirinden ayrılan komplekslerden oluşan parçalı bir yerleşimdir. Bu kompleksin içinde gerçekleşen üretim faaliyetleri sırasında ve özellikle kireç ocaklarında, antik yapıların malzemelerinden büyük ölçüde faydalanılıyordu. Napoli'de ise, terk edilen ve zamanın yıkımına bırakılan kent bahçeleri ile Roma yapılarının varlığına rastlanmaktadır. Bunların yanında dini kurumlara ait yapılar, saraylar ve savunma surları gibi önemli mimari yapılar da yükselmektedir.

San Zero Brescia'daki bir inşaat sırasında tesadüfen bulunan bir Geç Roma Dönemi mezarından çıkarılmış su mermeri vazo.

Kentsel arkeoloji araştırmalarının sunduğu tablolar, Erken Orta Çağ'da kentlerin maruz kaldığı değişimin farklı yönleriyle ortaya konmasına katkıda bulunmaktadır. Aslında, kentsel yapıların terk edilişleri ve ardından yeniden yerleşimlere sahne oluşları ile geçen çağlar, günümüz kentlerinin görünümünü oluşturmaktadır.

MİKEN UYGARLIĞININ KEŞFİ

GÜÇLÜ MİKEN KRALI AGAMEMNON'UN, ÜÇ BİN YILDAN UZUN ZAMAN ÖNCE BİR GECE, KARISI KLYTAIMESTRA'NIN DARBELERİYLE ÖLDÜĞÜ TOPRAKLARIN KEŞFİ, HEINRICH SCHLIEMANN'IN HAYALPERES T HEYECANI SAYESİNDE OLMUŞTU.

Bab-ı Ali'de İngiliz elçisi olarak görev yapan Lord Elgin, 1801 yılında Osmanlı hükümetinden izin alarak, Mora Yarımadası'nın Charvati Köyü'ndeki prehistorik bir mezarın girişini süsleyen frizleri Londra'ya götürdü. Argos Ovası'nın kuzeydoğu sınırındaki bu köy Mikenai idi. Yedi yıl sonra, Mora Valisi Veli Paşa, Atreus'un gömüldüğü yer olduğuna inanılan mezarın çevresini mahkumlarına kazdırdı ve elde ettiği pek çok kuyum eşyasını oradan geçmekte olan yabancılara sattı. Bu buluntular valiye yaklaşık yirmi bin frank sağlamıştı. 1841 yılında, Yunan arkeoloji ekibi tarafından Mikenai'de yürütülen ilk sistematik kazılarda, kaleye açılan Aslanlı Kapı'ya ulaşıldı. Troya'daki ilk keşiflerini sonuçlandırmış olan Alman tüccar ve arkeolog Heinrich Schliemann, 1874'te bu antik kentte başlattığı kazılarda Miken Dönemi surlarının önemli bir bölümünü ortaya çıkardı. 1876 Schliemann için daha da şanslı bir yıl oldu.

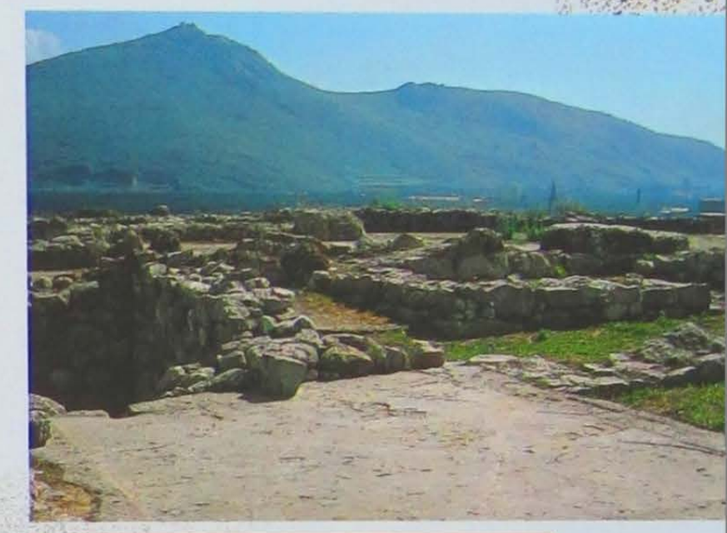

Üstte: Tiryns Sarayı'nın kısmi görünümü. 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan kazılar, halen devam etmektedir.

Altta: MÖ 13. yüzyılın ortalarında inşa edilen, Atreus'un Hazinesi olarak da bilinen Agamemnon Mezarı'nın girişi.

Üstte: Mikenai Kalesi içinde yer alan ve kral mezarlarını barındıran Mezar Yapısı-A'nın görünümü.

Altta: Aslanlı Kapı'nın görünümü

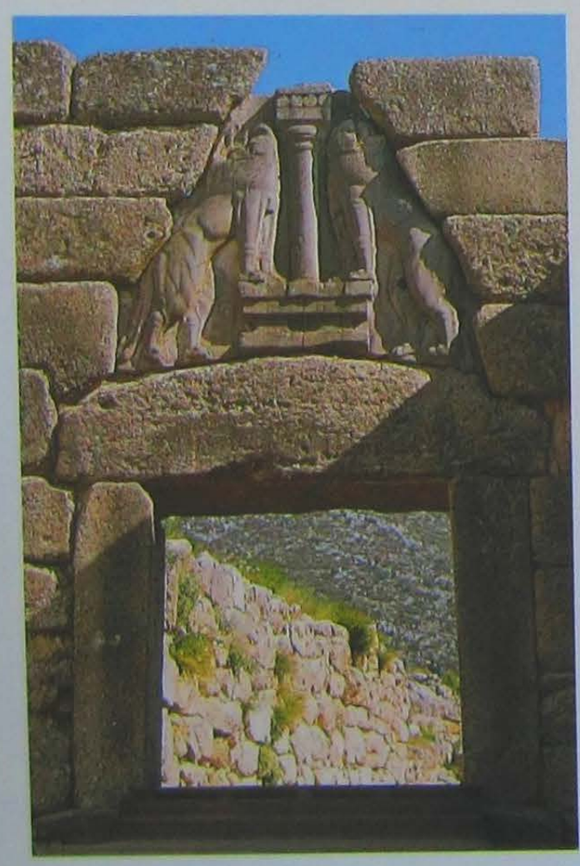

Aslanlı Kapı'nın güneybatısında, kral mezarlarının bulunduğu "Mezar Yapısı-A"yı tespit eden Schliemann, altın mücevherler ve silahlarla dolu beş mezar kazdı. Bir yıl sonra, Antik Çağ uzmanı Panagiotis Stamatakis de, aynı yerdeki altıncı mezarı buldu.

Kıyıdan yaklaşık bir kilometre uzaktaki Tiryns Kalesi'ni ise, 1831 yılında Alman Friedrich Thiersch keşfetti. Kalede, 1876'da yine Schliemann tarafından başlatılan kazılar, ünlü arkeolog Wilhelm Dörpfield'in de katılımıyla 1884'e kadar sürdü. 1880-1902 yılları arasında, Christos Tsountas başkanlığında bölgede çalışan bir diğer arkeoloji ekibi de sarayı, kaledeki bazı evleri ve nekropolün bir bölümünü gün ışığına çıkardı. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ara verilen kazılara, daha sonraları genellikle restorasyon temelinde devam edildi. Bu çalışmalar esnasında, 1953 yılında "Mezar Yapısı-B" adı verilen yeni bir mezar kompleksinin keşfedilmesi üzerine, halen sürmekte olan arkeolojik kazılara yeniden başlandı.

ATREUSOĞULLARI'NIN BAŞKENTİ

Mikenai Kalesi, dik ve ulaşılmaz doruklarıyla kenti tecrit eden dağ kütlelerinin arasında kalan alçak bir tepeceğin üzerinde yer alır. Neolitik Dönem'den beri yerleşimlere sahne olan tepe, MÖ 1900-1700 arasındaki Orta Tunç Dönemi'nde büyük bir kentsel yerleşim tarafından işgal edilmiştir.

Tören silahları, altın varak maskeler, değerli metalden amforalar gibi pek çok prestij eşyasını barındıran "Mezar Yapısı-A" ve ilerleyen yıllarda keşfedilmekle birlikte, A'dan 1000 yıl kadar önceye tarihlendirilen "Mezar Yapısı-B"nin zenginlikleri, bölgenin gücüne ve önemine işaret etmektedir. "Mezar Yapısı-B"deki tek bir kabilenin üyelerine ait mezarlar, karmaşık bir siyasal sistemi de ortaya koymaktadır. Bunlar, kentin siyasi kontrolünü ele geçirerek krallığın başkentini Mikenai yapan ve Argolis'in büyük bölümüne egemen olacak bir elit sınıfa işaret eden en önemli arkeolojik kanıtlardır.

Mezar Yapısı-A'da bulunmuş olan bir çift altın küpe.

Mikenai'nin hızla yükselişinin yansıması olarak, Argolis ile Korint arasındaki bağlantı yolunda yükselen Midea ya da Argolis Körfezi'nde limanı bekleyen Tiryns gibi, savunma sistemleriyle güçlendirilmiş uydu kentler oluşmuştur.
MÖ 14. yüzyıl başlarında, Mikenai'de yeni sarayın ve surların inşa edilmesi, kentin bölgenin kontrolünde ulaştığı noktayı vurgulamaktadır.
Eski basit çukur mezarların yerini hanedanlık mensuplarının gömüldüğü tonoz çatılı ve odalı hipoje mezarlar alır. Sıra dışı ve etkileyici bir görünüme sahip bu mezarlar arasında, Agamemnon'un mezarı ön plana çıkmaktadır. MÖ 13. yüzyılda çıkan bir dizi yangında, aralarında sarayın ve akropolün en önemli yapılarının bulunduğu bazı binalar hasar görür. Bu tahribatların ardından yoğun imar faaliyetlerine ve dış duvarların genişletilmesi çalışmalarına girişilir.

Mikenai'de bulunmuş olan pişmiş toprak idoller

Mikenai akropolünü canlandıran çizim. 1874'de ilk kazılarını yapan Schliemann sit alanının yerini MS 2. yüzyılda yaşamış olan yazar ve coğrafyacı Pausanias'nın Yunanistan'ın Tasviri adlı eserinden öğrenmişti.

Geçmişe Dair Kanıtlar

KRALIN CESEDİ

Schliemann'ın kraliyet mezarları halkasını keşfini belgeleyen kazı günlüğü, değerli bir bilgi kaynağıdır. Mezarların kazılması, aralık ayında, son derece elverişsiz hava koşullarında gerçekleşmişti. Şiddetli yağmur sık sık çalışmaları bölüyordu. Schliemann, bir kez çamur içinde kalıp da Mezar I'in kazılmasını erteledikten sonra, çamur birikintisinin keşfine devam etmiş ve mezarın temeline kadar inebilmişti. Burada birbirlerine yakın mesafede yerleştirilmiş ve uzun boylu insanlara ait üç iskelet bulundu. Birinin kafatası, kalın altın varaktan bir maskeyle örtülüydü fakat kafatasının havayla temas eden üst bölümü dağılarak toz haline gelmişti. Aynı durum ikinci ceset için de geçerliydi. Ancak üçüncü ceset, arkeoloğu ve işçileri hayretler içinde bıraktı. Ağır altın maske çıkarılınca, aradan geçen yüzyıllara karşın bozulmamış bir yüz ortaya çıktı. Elmacık kemiklerinin etrafında şiş halde et izleri görülüyordu ve açık dudakları arasından dişleri seçilebiliyordu. Çağırılan uzmanlar, mumyanın otuzbeş yaşında bir insan olduğu konusunda uzlaştı. Haber tüm Argolis'te hızla yayıldı.

Schliemann için en büyük problem, cesedin muhafaza edilmesi konusuydu. Bu problemi, Spyridion Nikolaon adında Argoslu bir bakkal çözdü. Bakkal, Miken kralının zayıf organlarını, alkol ve çam sakızı karışımıyla sertleştirdi. Bu işlemden sonra iskelet, orijinal yerinden alınıp ahşap bir kutu içine yerleştirildi ve yalnızca efsanevi kahramanlık çağının bir hükümdarı değil, aynı zamanda Yunanistan'ın sonraki hanedanlıklarının da uzak bir atası olarak sergilenmek üzere Atina'ya götürüldü.

Agamemnon'a ait olduğu düşünülen altın maske, Schliemann tarafından Mikenai'de ortaya çıkarılan buluntuların en ünlüsü ve belki de en güzelidir.

MÖ 12. yüzyıl başlarında, akropolde yeni yapıların inşa edildiği ve kalede yerleşimlerin yeniden oluştuğu anlaşılmaktadır. 1200-1100 civarında gelen yeni bir tahribat dalgası kaledeki hayata son verir ve MÖ 1020 yılında kent kesin olarak boşaltılıncaya kadar da hayat standartları yavaş yavaş düşer. Miken Dönemi'nden sonraki olaylara ilişkin bilgiler kısıtlı olmakla birlikte; muhtemelen MÖ 7. yüzyıldaki Geometrik Dönem'in sonuna doğru, saray kalıntıları üzerine Athena Tapınağı inşa edilmiş ve kült merkezinin etrafında MÖ 468 yılında Argoslular tarafından yıkılacak olan bir yerleşim oluşmuştur. Helenistik Dönem'de ise, bir garnizon kurulmuş ve Argoslular tarafından tahrip edilen surlar onarılmıştır. Birkaç yüzyıl sonra, Pausanias MS 2. yüzyılda bölgeyi ziyaret ettiğinde ise, kentten geriye sadece, Atreusoğulları'nın güçlü kalesinin mimari kalıntılarıyla iç içe geçmiş basit yerleşimler kalmıştır.

Mikenai'de bulunan, yunus tasvirli altın kupa.

Tunç Devri'ne ait tahkimatın ihtişamı ve günümüze dek bu kadar iyi durumda ulaşmış olması büyüleyicidir. Surların üç kez tahkimat geçirdiği bilinmektedir. MÖ 14. yüzyıl olarak tarihlendirilen en eski savunma sistemi, tepenin yalnızca zirvesini içine alır. "Mezar Yapısı-A"yı barındıran bir sonraki savunma suru MÖ 1250 civarında inşa edilmiştir. Aslanlı Kapı, bu yeni surun girişidir. Surlar bir kez daha, yeraltı sarnıcını da kapsayacak şekilde kuzeydoğu tarafından genişletilir. Böylece, 30.000 metrekareye ulaşan bir alanı sınırlayan tahkimatın uzunluğu da neredeyse bir kilometreye yaklaşmıştır. Kaleye, adını üzerindeki kabartmadan alan Aslanlı Kapı'dan girilmektedir.

Alanın güneyinde, kral mezarları ile kült yapılarını barındıran ve bu nedenle de kentin en önemli dinsel alanı olarak yorumlanan "Mezar Yapısı-A" yer alır. "Mezar Yapısı-A" ve saraya çıkan rampa arasındaki sıkı topografik ilişki, iktidar sahibi sınıfın düzenlediği kültsel ritüellerin önemini vurgulamaktadır.

Saraydan, günümüzde görülebilecek pek az şey kalmıştır. Tepenin farklı seviyelerine taraçalar halinde inşa edilmiş olan saray, megaron adı verilen merkez salonun etrafında yapılanır. Tiryns Sarayı'ndaki gibi burada da, hükümdarın tahtı bu salonda yer alıyor olmalıydı. Bu odanın önünde, sütunlu galeri ile ayrılmış bir avlu bulunur. Burası, hükümdarın resmi konuklarını ağırladığı yerdir. Üst taraçadaki hanedan konutlarından günümüze pek fazla kalıntı ulaşmamış olsa da, salonları süsleyen fresklerin ve taş kabartmaların kalıntıları hanedan konutlarının ihtişamı hakkında fikir vermektedir. Biraz daha doğuda, mütevazı büyüklükte odaların oluşturduğu bir mimari kompleks içinde, saray depoları ile zanaat atölyeleri bulunmuştur. Kuzeydoğu bölümünü ise, yeraltı sarnıcı kaplamaktadır. Bu; taştan bir kubbenin üzerini örttüğü setlerden oluşan, 18 metre derinliğinde, olası bir kuşatma durumunda kale sakinleri için hayati önem arz eden bir su deposudur.

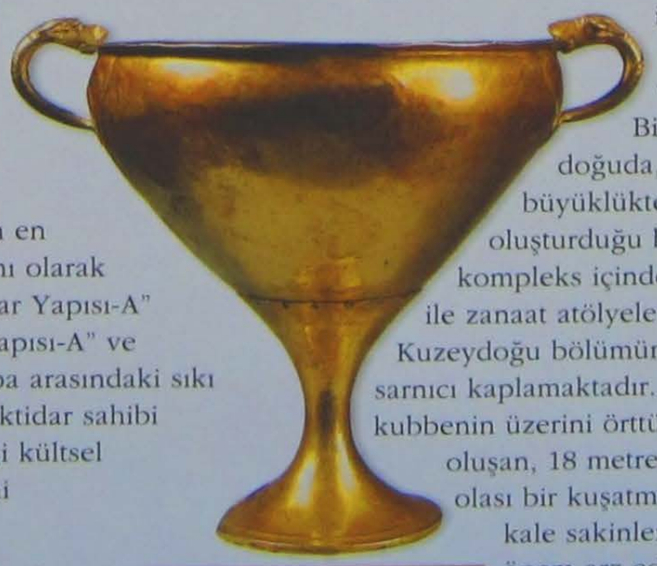

Mikenai'de bulunan ve kulbu köpek başlarıyla süslü altın kadeh.

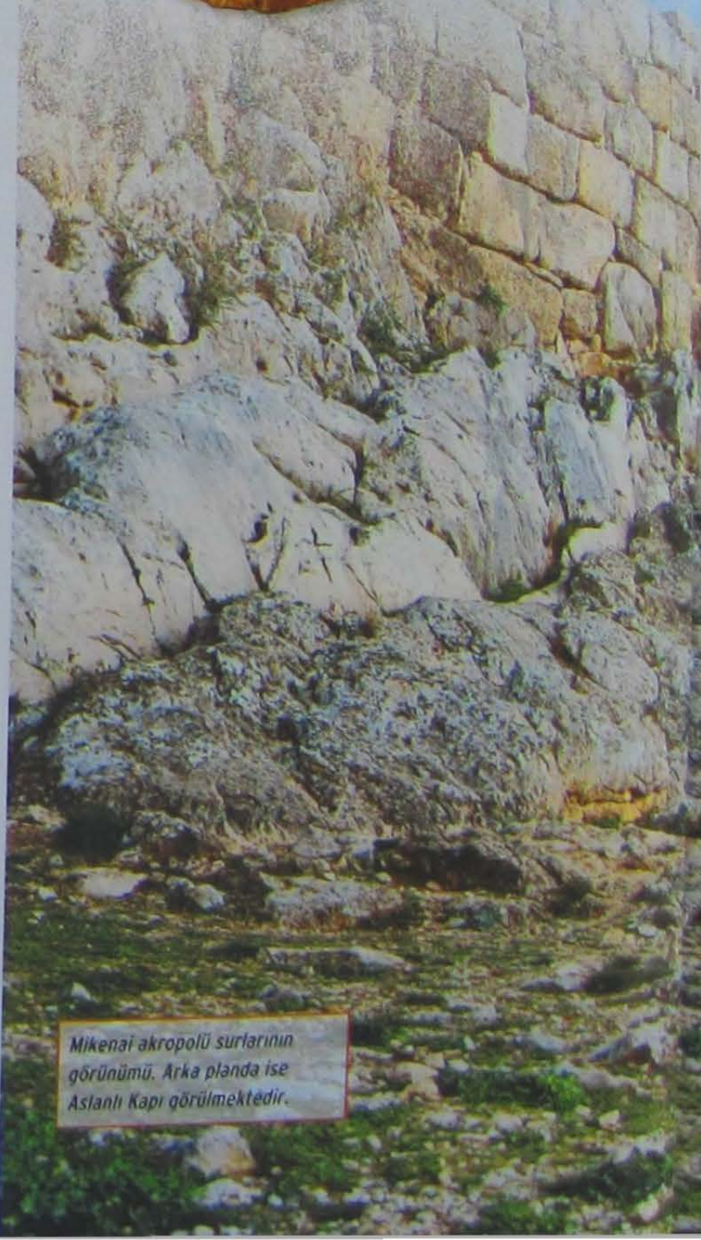

Mikenai akropolü surlarının görünümü. Arka planda ise Aslanlı Kapı görülmektedir.

Tiryns'te bulunan altın mühür. Olasılıkla bereket ayinini tasvir etmektedir.

Aslanlı Kapı'dan çıkınca, kentin hemen dışındaki tepenin yamacında bir dizi *tholos* mezar görülür. Blok taşlardan yapılmış ve duvarları tuğlalarla kaplı uzun bir giriş koridoru bulunan dikkat çekici mezarın, Klytaimestra'ya ait olduğu düşünülmektedir. Bu yapının yakınlarında, on dört mezarın bulunduğu "Mezar Yapısı-B" yer alır. Daha güneyde kalenin eteklerinde uzanan ve aralarında Sfenks'in Evi ile Zeytin Tüccarı'nın Evi'nin de bulunduğu bir dizi ev, Tunç Çağı kentsel yerleşimlerine dair fikir vermektedir.

Yaklaşık 500 metre daha güneyde ise, Mikenai'nin mimari açıdan en etkileyici mezarı olan Agamemnon Mezarı ya da diğer adıyla Atreus'un Hazinesi bulunur. MÖ 13. yüzyıl ortalarında, Aslanlı Kapı ile yaklaşık aynı dönemde inşa edilmiş olan bu *tholos* mezara, kuru duvar tekniği ile örülmüş 36 metrelik eğimli bir koridorla ulaşılır. Üzerinde üçgen bir açıklığın göze çarptığı girişte, yeşil kireç taşından yarım sütunlar bulunur. Bunlar, alacalı mermer kaplamalar ve tunçtan gül figürleriyle bezenmiştir.

Mikenai'de bulunmuş olan ve bir kadının betimlendiği kireçtaşı kabartma. (MÖ 7. yüzyıl).

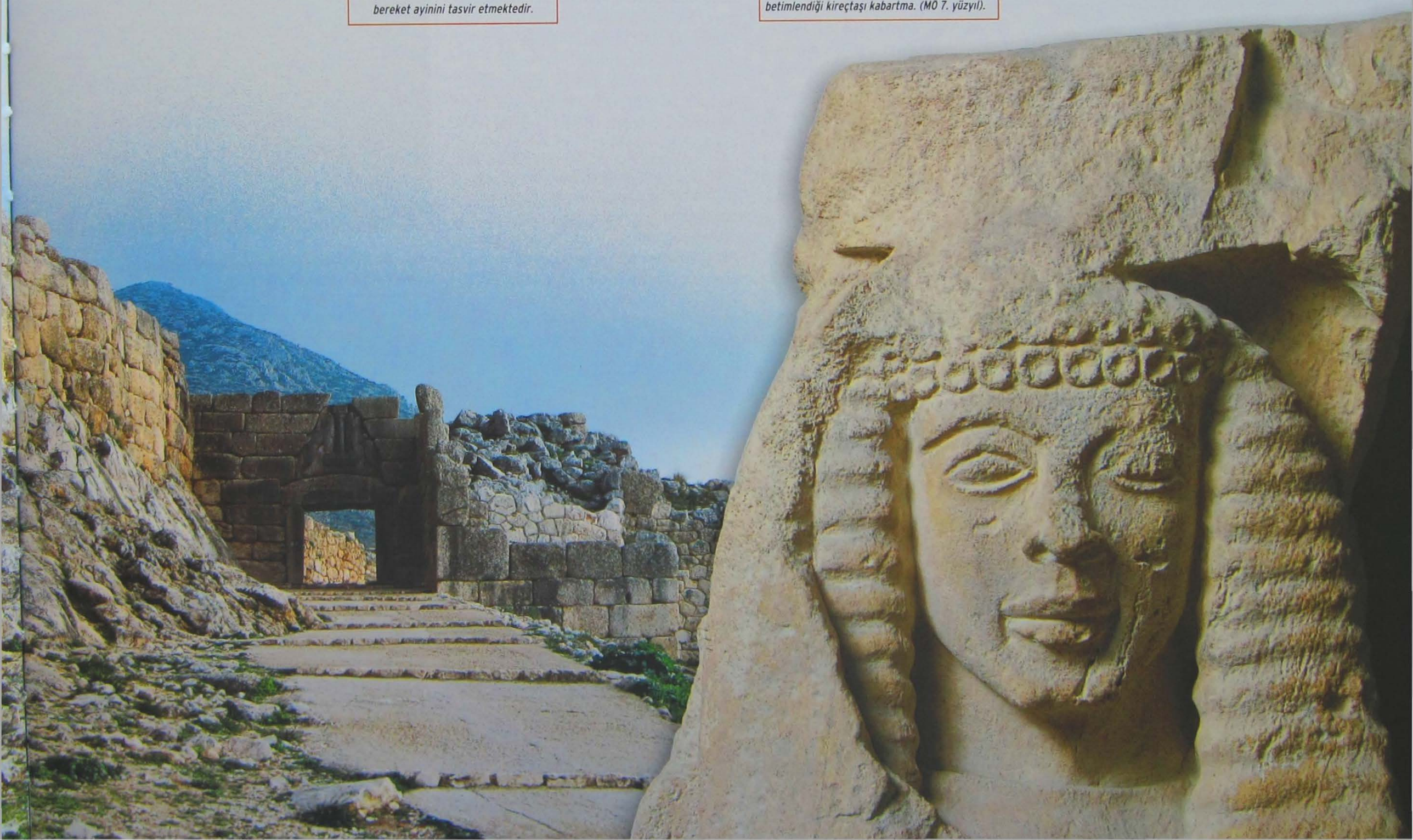

Mikenai akropolündeki bir evde bulunmuş olan freskten ayrıntı.

İçerdeki odanın kuzey tarafında, kralın cesedini korumak üzere yapılmış küp biçiminde küçük bir bölme bulunmaktadır. Antik Çağ'da soyulmuş olmasına karşın, MS 2. yüzyılda Pausanias tarafından "Atreus ve oğullarının hazinesi" olarak adlandırılması, barındırdığı mezar hazinelerinin zenginliğine işaret etmektedir.

DİOMEDES'İN KENTİ

Alçak bir tepe üzerinde uzanan Tiryns Kalesi'nin, Antik Çağ'da denize bugünkünden daha yakın olduğu düşünülmektedir. Geleneksel anlatılara göre; Proitos, Mikenai'den en az iki nesil daha eski olan kentin surlarını Kiklopların yardımıyla inşa etmişti. Troya anlatılarında Tiryns, Argos Ovası ile Ermioni Yarımadası'nı kapsayan, Diomedes egemenliğindeki büyük bir krallığın merkezidir.

1800'lü yılların sonundan itibaren yürütülen çalışmalar, Tiryns'in gelişiminin ana hatlarının belirlenmesine olanak sağlamıştır. Tıpkı Mikenai gibi, Neolitik Dönem'den beri yerleşim gösteren Tiryns Tepesi, Erken ve Orta Tunç Çağı'nda kamu yapılarına sahip önemli bir merkez haline gelmişti. Bu evreye ait yapılardan biri olan daire biçimli tahıl ambarında, Orta Doğu mimarisinin izleri görülmektedir. Kentte, MÖ 14. yüzyıl başlarında Miken dünyasının en büyük saraylarından biri inşa edilmiş ve surların tahkimatı sağlanmıştı. Ancak, MÖ 1220 civarında gerçekleşen akınlar hisar içindeki yaşama son verdi. MÖ 12. yüzyıl başlarında saray bölgesinde bir kült merkezi inşa edildi, aşağıda ise kentsel doku yeniden yapılandırılmaya çalışılıyordu. Kent, MÖ 464 yılında Argoslular tarafından tahrip edilene dek, daralmış bir biçimde de olsa varlığını sürdürdü.

Bugün ziyaretçinin karşısına çıkan bu görkemli kalenin savunma sistemi ile giriş yapıları ve su kanalları yüzyıllar boyunca geliştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Hisardaki yüksek kesimlere, doğu yönündeki ana girişin çaprazında

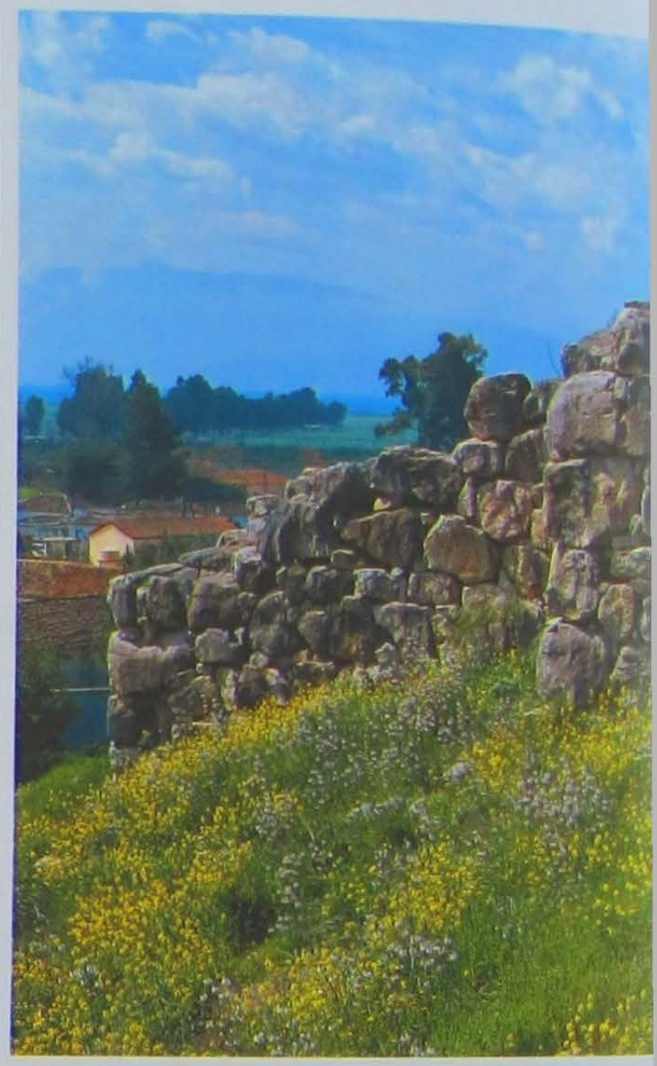

Tiryns Kalesi'ni koruyan surun cephesi.

bulunan bir rampayla ulaşılmaktadır. Buradaki uzun bir koridor, henüz kazılmamış olan Aşağı Kent ile sarayın bulunduğu kuzey bölümünü ayırır. Bu bölümde yer alan iki kapılı giriş, bir galeriyle sınırlandırılan avluya açılır. Avlunun altında uzanan bir yeraltı koridoru, kazamat görevi gören odacıklara bağlanmaktadır. Avlunun batı kenarında, sarayın dış avlusuna çıkışı da sağlayan propylon; yani anıtsal giriş kapısı yükselmektedir. Zemindeki kurban çukurunun üzerinde bulunan sunak, büyük olasılıkla, kralın odasına girmeden önce yapılan arınma ritüelleriyle ilişkilidir. Avludaki galerinin arkasında megaron; yani kralın tahtını barındıran dörtgen salon yer almaktadır. Ne yazık ki, günümüze sadece ayak iskemlesi ulaşabilmiştir. Ortasında bir ocak bulunan odanın zemini, kareler içinde yunus ve ahtapot resimleri yapılmış bir harçla kaplıdır. Megaron, fazla kalın olmayan bir duvarla boydan

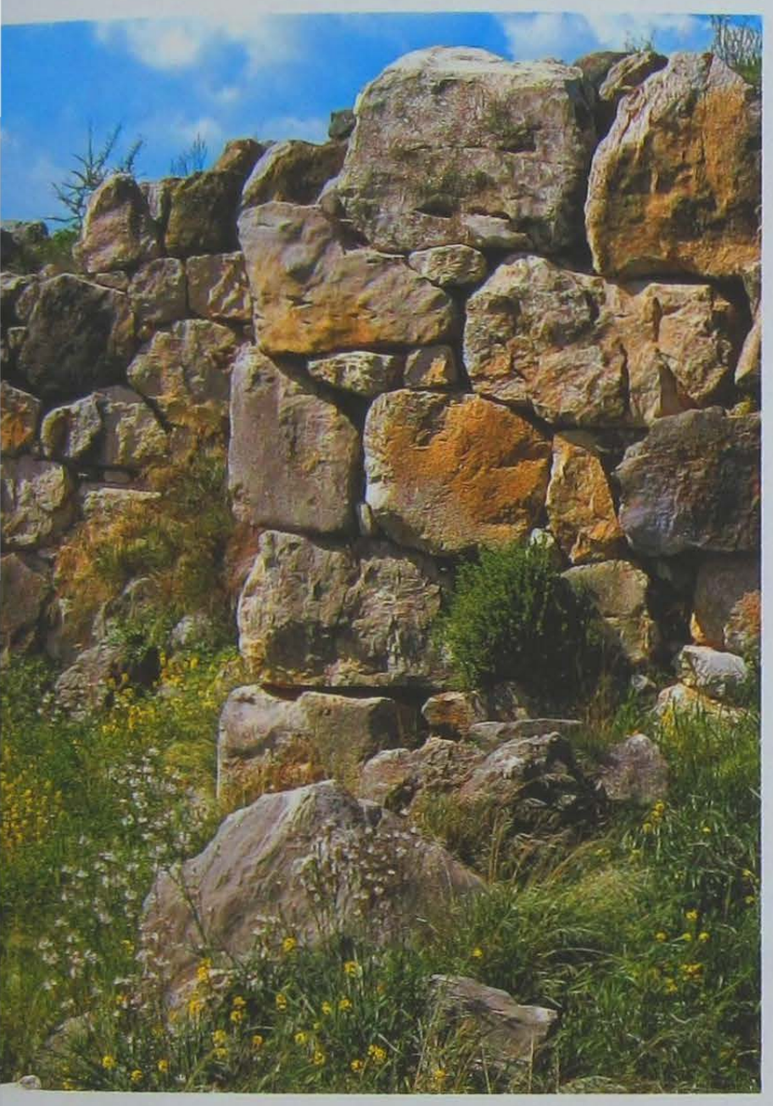

boya bölünmüş haldedir. Bu duvar, Submiken Dönem'de sarayın harabeleri üzerine inşa edilmiş olan Hera Tapınağı'na aittir. Avludan batıya uzanan yol ile sarayın konut alanı olduğu düşünülen bir dizi odaya ulaşılır. Aralarında en göze çarpanı, zemini yirmi ton ağırlığındaki tek parça kalın kireçtaşı bloktan oluşan kare biçimli banyodur. Megaron-propylon sistemi, doğu bölmesinde de tekrarlanır. Burada da, ufak bir avluda dikdörtgen biçimli bir salon ve salonun içinde de ahşap bir taht konumlanmıştır. Messenia'daki bir Miken sarayı olan Pilos'ta da benzeri bulunan bu mimari model, Miken yönetiminin en üst kademeleri olan *wanax* -hükümdar- ve *lawagetas* -ordu komutanı- ile ilişkilendirilmektedir. Bu durum, siyasi yönetimdeki olası bir iki başlılığın yansıması da olabilir. Küçük megaronun arkasındaki koridor, geniş bir orta terasa açılır. Burada, gıda malzemelerinin saklandığı depoların ve zanaat atölyelerinin bulunduğu düşünülmektedir. Araştırmalarda kuzeybatı kenarında, yaklaşık 20 metre uzunluğunda yeraltı galerileri keşfedilmiştir. Kentin su ihtiyacı, su seviyesine kadar inen bu galerilerle temin edilmiştir. Doğu kenarında bulunan bir dizi kazamat da, muhtemelen kalenin savunma sistemiyle ilişkilidir. Bu kazamatlardan birinin etrafında bulunan MÖ 13. yüzyıl civarı küçük bir kült merkezinden yüze yakın adak eşyası çıkarılmıştır.

Antik kent hakkında bilinenler epeyce azdır. Kalenin dışındaki aşağı terasta, MÖ 12. yüzyılda saray uygarlığı yıkıldıktan sonra kurulmuş olan bir yerleşim gün ışığına çıkarılmıştır. Bu yerleşimin başlıca özellikleri, geniş ve paralel sokaklar ile düzenli ve izole alanların varlığıdır. Miken Dönemi'nde, nekropol kentin bir kilometre doğusuna, Profitis Illias Tepesi eteklerine kadar uzanır. Bu tepe yakınlarında birkaç odalı mezar ve bir *tholos* mezar bulunmuştur. Bunlar, Mikenai kentinde bulunmuş olan benzer yapılar kadar anıtsal özellikte değildir. Daha doğuda ise, Katsigri Köyü yakınlarında büyük bloklardan oluşan bir yapı görülmektedir. Bu yapı, antik çağlarda Tiryns Ovası'nda taşkınlara neden olan üç kuvvetli nehrin birleştiği yerde, koruyucu bir dalgakıran görevi yapmıştır. Duvar cephesi bir kilometreden uzun olan bu baraj, Miken dünyasının en etkileyici hidrolik mühendisliği eserlerindendir.

Tiryns surundaki geçit, tholos benzeri bir görünüm arz eder.

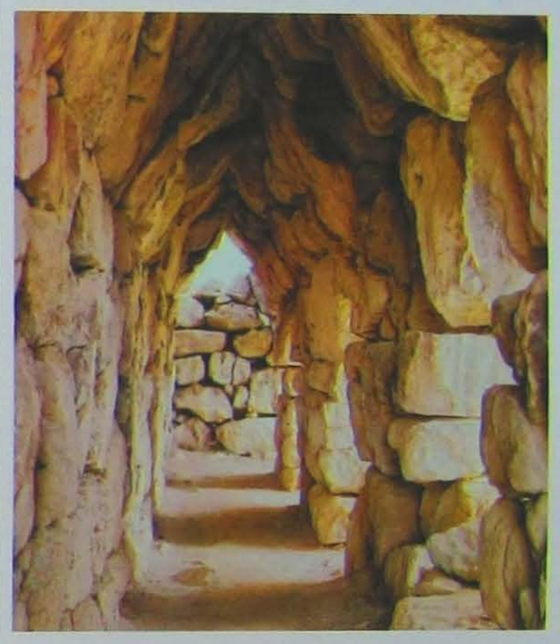

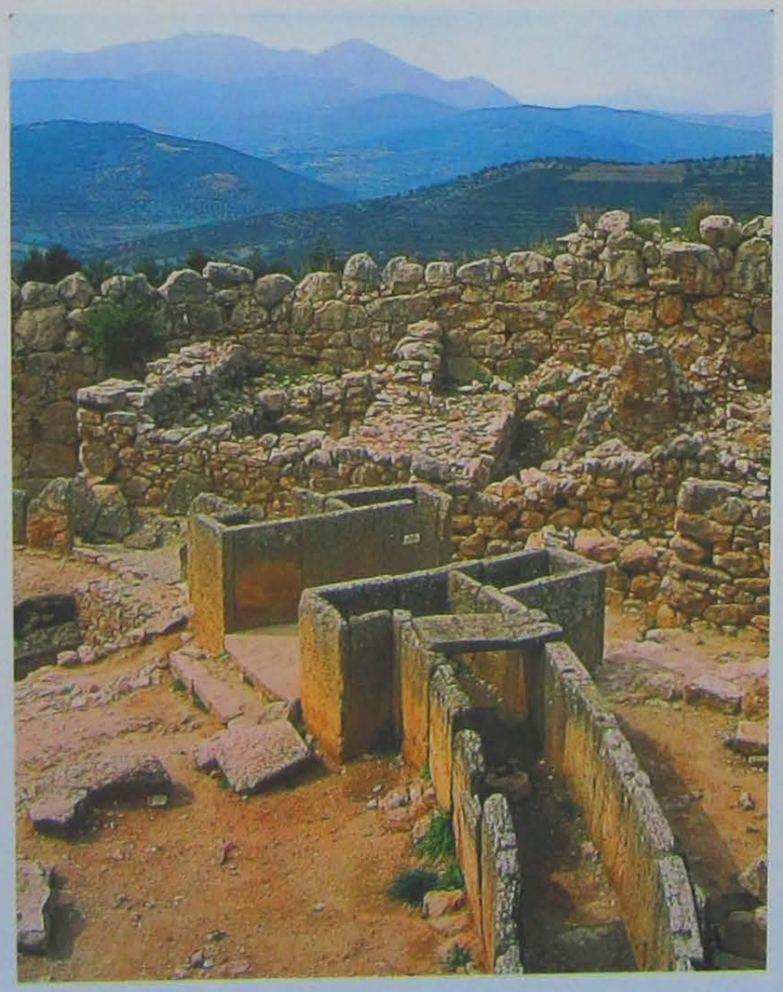

Mikenai akropolünden, taşa oyulmuş anıtların görünümü.

Mitler ve Efsaneler

TALİHSİZ BİR HANEDAN

Efsaneye göre Mikenai kenti, Danae ile Zeus'un oğlu Perseus tarafından kurulmuştu. Tiryns Kalesi'ni inşa eden Perseus, Kiklopları güçlü bir savunma sistemi kurmakla görevlendirmişti. Perseus'un torunu ve onun soyundan gelen son kişi olan ve aynı zamanda Herkül'ün on iki işini ona veren Eurystheus, ardında varis bırakmadan Attika'da öldürülmüştü. Bu nedenle, dayısı Atreus kral seçildi ve Mikenai'ye refah ve zenginlik getirdi. Ancak Atreus, kardeşi Thyestes'e duyduğu nefretten dolayı yeğenlerini öldürttü ve verdiği bir ziyafette, hiçbir şeyden haberi olmayan kardeşinin önüne oğullarını yemek olarak koydurttu. Bu trajik olay, tanrıların gazabını Atreus'un soyundan gelenlerin ve kentinin üzerine çekti. Atreus'un oğlu Agamemnon, Troya Savaşı'ndan döner dönmez, karısı Klytaimestra ve onun aşığı Aigisthos tarafından öldürüldü. Agamemnon'un oğlu Orestes ile kızı Elektra, Klytaimestra ile Aigisthos'u öldürerek babalarının intikamını aldılar. Annesini öldüren Orestes, birçok yer dolaşmak zorunda kaldı. Antik Yunan mitolojisindeki öç tanrıçaları olan Erinys'ler onun peşini bırakmadılar. En sonunda Atina Areios Pagos mahkemesine çıkarak cezasını çekti. Mikenai'nin son kralı Tisamenos da, kenti Heracleidae (Herakles oğulları) istilasından kurtarmak için savaşırken öldü.

Altta: Dikdörtgen biçimindeki megaron, kral tahtının bulunduğu mekandı.

YUNAN ALTINI

MİKENAİ'DEKİ, HATTA TÜM ANTİK YUNAN KENTLERİNDEKİ ZENGİN ÖLÜ ARMAĞANLARI ARASINDA BULUNAN MASKELER, GERDANLIKLAR, TAÇLAR, YÜZÜKLER VE VAZOLAR ANTİK YUNAN KUYUMCULARININ YETENEKLERİNİ VE ZEVKLERİNİ GÖSTERİR.

Yunan toprakları altın yatakları bakımından fakir olsa da, Antik Yunan dünyasında altının önemli bir yeri vardır. Antik Çağ'da, Taşoz Adası'nda altın yatakları olduğu bilinmekteydi. Herodot'a göre burası, muhtemelen MÖ 9. yüzyılda Fenikeli denizciler tarafından şans eseri keşfedilmişti. Fakat en önemli maden yatakları Doğu Makedonya'da ve Batı Trakya'nın dağlık Pangaion bölgesinde bulunuyordu. Bölge, zengin altın ve gümüş yatakları yüzünden, MÖ 6. yüzyıldan itibaren Peisistratos komutasındaki Atina yayılmacılığının hedefi haline gelmişti. Her ne kadar somut arkeolojik kanıtlar olmasa da, Antik Yunan'da kuyum eşyası olarak işlenen altının büyük bir bölümünün, Mısır'dan ve güneyindeki Nubiya'dan geliyor olması akla yakındır. Bu bölgelerde, MÖ 7. yüzyıldan itibaren bazı ticari merkezler aktif haldeydi ve pek çok paralı Yunan birliği firavunların hizmetine giririyordu. Oryantalizan Dönem'de Yunanistan'da dolaşan değerli metaller, büyük ihtimalle bu askeri birliklerin Mısır'da hizmet verdikten sonra ülkelerine getirdikleri değerli ganimetlerdi. Bir başka önemli kaynak da, Anadolu'nun batı bölgeleri, özellikle de Lidya topraklarıydı. Sart Çayı yatağından, suyu bol miktarda gümüş içerdiği için beyaz renk alan altın külçeler çıkarılıyordu. Yunanlar bu altın-gümüş karışıma elektron adını vermişlerdi.

Yunanistan'da bulunan altın spiral küpe. MÖ 8.-7. yüzyıl olarak tarihlendirilmektedir.

Altın türleri ve işlenmesi ile ilgili konularda antik kaynaklar epey ketumdur. Homeros'un şiirlerinde, aileden miras kalan mallar arasında altın mücevherler kendini gösterir. Aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit, sıklıkla lülelerinin altın ipliklerle süslendiği gösterişli bir saç modeliyle dolaşarak hava atmayı sever. Altın kullanarak saçları süsleme modası özellikle Attika'da görülür. Antik Çağ'da bukleler arasına eritilmiş altından ağustos böceği modelleri yerleştirmek yaygın bir uygulamadır. Altın farklı tekniklerle işlenmiştir. Bunlardan, telkari ve granülasyon tekniklerinin, MÖ 3. binyıldan beri kullanıldığı bilinmektedir. Yunanca *obryza* terimi gümüşlü galenlerin potada eritilmesi işlemine verilen addır. Hitit kökenli bu yöntem, Orta Doğu kuyumculuğuna özgü bazı eritme tekniklerinden gelişmiş olduğu düşünülmektedir.

İLK DENEYİMLER

Değerli metallerden mücevher üretiminin Ege havzasında bilinen tarihi MÖ 5. binyıla dek uzanır. Kuzey Yunanistan'da, Son Neolitik Çağ'dan kalma, üçgen biçimli ekler taşıyan kolyeler bulunmuştur. Takılabilmesi için iki deliğin mevcut olduğu, ince altın levhaların çekiçle dövülmesiyle üretilmiş bu kolyeler, büyük olasılıkla, insan biçimli bir idolün stilize edilmiş tasvirini taşıyorlardı. Makedonya bölgesindeki Pella yakınlarında bulunmuş olan Aravistos'un zengin hazinesindeki örneklerin de işaret ettiği üzere, bu mücevherlerin dinsel dünyayla ilişkisi olduğu düşünülmektedir.

Antik Yunan dünyasındaki pandantif idol modası ve işleme teknikleri ile Balkanlar ve Karadeniz'deki madeni el sanatları paralellik gösterir.

Bulgaristan, Panagürişte Hazinesi'nden gelen, altın kabartmalar ile süslenmiş bir amfora.

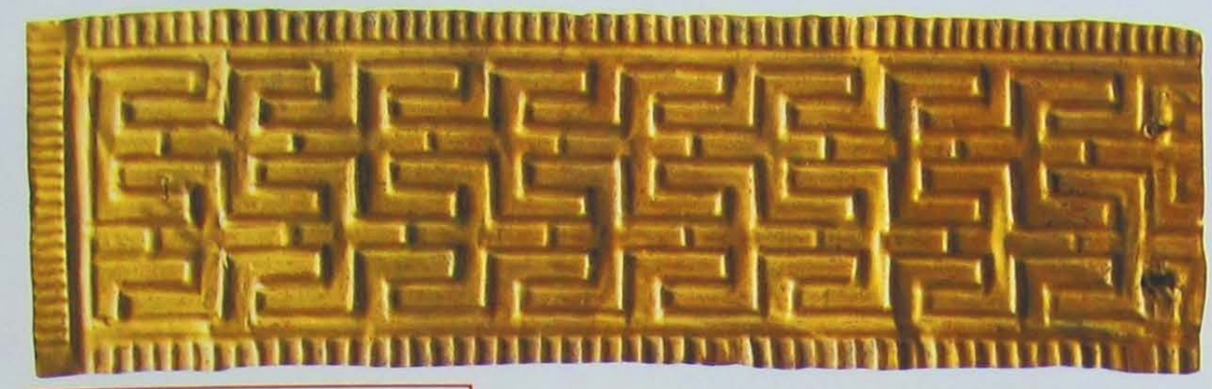

Rodos'ta bulunmuş olan, geometrik motiflerle süslenmiş mezar buluntusu altın bilezik Paris Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. (MÖ 8.- 7. yüzyıl).

Eski Yunan toplulukları, değerli madenleri ve eritme sanatı tekniklerini bu topluluklardan öğrenmişlerdir. Taşoz Adası'nda, Geç Neolitik Dönem'e ait katmandan çıkarılmış ve muhtemelen bir taç olan altın yaprak, adanın zengin altın damarlarına işaret eder. Girit, Erken Tunç Çağı'nda kuyumculuğun önemli üretim ve işçilik merkezlerinden biri olmuştur. Mesara'nın Platanos, Koumasa, Agia Tríada gibi halka mezarlarından çıkarılan diademler, kolye boncukları ya da sallantılı küpeler gibi pek çok tipte ve sayıda mücevher, Orta Doğu'dan çeşitli modeller ve teknikler alınmış olduğunu göstermektedir. Yenilikler arasında, kökenleri MÖ 3. binyıl Mezopotamya kuyumculuğuna uzanan telkari ve granülasyon teknikleri de vardır. Bu uygulamaların ulaştığı seviye, MÖ 1900'ler civarında İlk Sarayların Kuruluş Evresi'nde doruğa çıkar. Bu evrede, denizaşırı ticarete açık, yeni bir elit sınıfın ortaya çıkışı, değerli metallerin üretiminde artışa neden olmuştur. Bu döneme ait en önemli örnek, Mallia Sarayı yakınlarındaki Khrysolakkos mezarında bulunan altın kolye ucudur. Mısır'ın Birinci Ara Dönemi'nde firavunlarca takılan ikonografik bir kolye olan ve yan yana duran iki arı modelini seçen Giritli kuyumcu, orijinal modeli adeta yeniden işlemiştir.

HÜKÜMDARLARIN ALTINI

"Mezar Yapısı-A"daki tarihleri MÖ 1600 ile 1450 yılları arasında değişen altı çukur mezar, tüm Ege'nin en önemli değerli maden örneklerini barındırmaktadır. 1876'da mezarları kazan Heinrich Schliemann, Pausanias'ın bıraktığı bilgileri de temel alarak, buranın Agamemnon ve diğer hanedan üyelerinin gömüldükleri yer olduğuna kanaat getirmişti. Birkaç yıl sonra Miken'e yayılan araştırmalar sayesinde, tarihsel dizin oluşturulmuş ve "Mezar Yapısı-A"daki mezarların, Geç Helladik kültürün başlarından kalma olduğu tespit edilmiştir. Altı mezara yayılmış olan altının miktarı ve ihtişamı, Tunç Çağı'nın daha eski Helladik ve Minos toplumlarında rastlanmamış türdendir. Sekiz erkek, dokuz kadın, iki çocuk; toplam on dokuz ölü, on beş kilogram altınla birlikte gömülmüştür. Erkeklerin yüzleri yaklaşık 150 gramlık inceltilmiş altın levhadan yapılmış bir maske ile örtülüdür. Bu maskeler, kapalı iri gözler ve gür bir sakal ile yüze yeni bir çehre verir. İnceltilmiş altın levha üzerine kabartmalarla süslenmiş geniş bir kemer ölünün kasıklarını ve yine inceltilmiş altın levhadan yapılmış bir gerdanlık da göğsünü kapatmaktadır. Mezarlarda, işlevsel silahların yanı sıra tören silahları da bulunmuştur.

Troya yağmasını tasvir eden altın kabartma. Makedonya, Vergina'daki II. Philippos'un anıt mezarından çıkarılmıştır.

Zamanın İçinden

ALTIN İŞLEME TEKNİKLERİ

Kuzey Yunanistan'ın Neolitik Dönem'e ait belgelenmiş en eski altın nesneleri, çekiçleme yoluyla inceltilmiş kolye uçlarıdır. Pangaion Dağı'ndaki madenlerden çıkarılan altın, iyice dövülüyor, ardından yüzdürme metoduyla yabancı maddelerden ayrıştırılıyordu. Limni Adası'nda çıkarılmış olan ve MÖ 2300-2200 olarak tarihlendirilen zengin altın buluntuları arasında granülasyon tekniği ile elde edilmiş küçük altın kürelerle süslü saç bantları yer almaktadır. Girit'teki Koumasa arkeolojik alanında bulunan bir mezar hazinesinde de görülen granülasyon tekniği, Tunç Çağı Ege dünyasının sıkı ticari ilişkiler içinde olduğu Mezopotamya uygarlığından öğrenilmişti. MÖ 1900-1450 arasındaki Saraylar Dönemi'nin Minos kuyumculuğunda rastlanan telkari tekniği de Doğu kökenlidir. Vapio kazı alanında bulunmuş olan ve MÖ 15. yüzyıl olarak tarihlendirilen altın varaklı iki kupanın üzerinde kabartma tasvirler işlenmiştir. Bunlar, süslemenin dişi kalıbı üzerinde, altın yaprağın çekiçle dövülmesiyle oluşturulmuştur. Mikenai'nin zengin "Mezar Yapısı-A"da bulunmuş olan tören kılıçları, figürlü süslemelerin oluşturulmasında savat tekniğinin kullanıldığını göstermektedir. Bıçak ağızlarına bir av sahnesi kazınıyor, ardından bu kazımanın içi, ısıtılarak eritilmiş bir gümüş ve bakır alaşımıyla dolduruluyordu. Bu işlemin de, MÖ 2. binyıl Suriye kuyumculuğuna özgü tekniklerden türediği düşünülmektedir.

Fotoğrafta, Sindos'un 48 ve 56 numaralı kadın mezarlarından çıkarılan MÖ 6. yüzyıla ait maske, kolye ve küpeler görülmektedir.

Buluntular arasında özellikle savat tekniğiyle ince biçimde süslenmiş hançerler ön plana çıkar. 4 numaralı mezardan çıkartılan aslan avı tasvirli hançer bunlara bir örnektir. Kadınların örtüldüğü zengin giysilerden, 5 numaralı mezardaki gibi geometrik motiflerle süslenmiş altın iğneler, çıtçıtlar, düğmeler ve benzeri dekoratif öğeler günümüze ulaşmıştır. Altın iğneler ve varaklarla süslenmiş ahşap para kutuları gibi kişisel eşyaların yanı sıra ziyafet malzemelerinde de altının kullanılmış olduğu görülmektedir. İki kulplu kadehler ve Vafio tarzında tepesi kesilmiş koni biçimli kupalar dikkat çekmektedir. Bazı buluntuların laboratuar analizlerine göre, "Mezar Yapısı-A"daki armağanlarda kullanılan altının büyük bir kısmı Balkanlar'dan gelmiştir ve Baltık bölgelerinden gelen kehribarla mükemmel bir uyum içinde kullanılmıştır. Bu değerli metal ürünlerin, Argolisli toprak sahiplerine hizmet eden Minoslu zanaatkarlar tarafından yapılmış olmaları muhtemeldir.

Vafio'da bulunan, kabartmalarla süslü altın kupa. MÖ 15. yüzyıla tarihlendirilir.

STATÜ GÖSTERGESİ

Miken Dönemi'nin ardından, MÖ 10.-8. yüzyıldaki Geometrik Dönem'de kuyumculuk zanaatı oldukça yüksek bir seviyeye ulaşır. Bu dönemde ürünler çeşitlenmiş ve yeni altın işleme teknikleri kullanılmaya başlanmıştır.

Bu büyümenin nedenleri her şeyden önce siyasi ve sosyal kaynaklıdır. Birbirleriyle rekabette olan yeni aristokrat sınıfının, özellikle tapınaklarında ve mezarlarında, prestijli konumlarını simgeleyecek değerli metallerden yapılan eşyalara talepleri artmış gibidir. Ayrıca, Akdeniz'e doğru yaşanan ticari açılım, yeni modellerin yanı sıra giderek daha da gelişmiş bir hal alan tekniklerin yayılımını da sağlamıştır. Bunun en güzel örneği, Atina'daki Aeropagus Tepesi'nin kuzey yamaçlarında bulunmuş olan ve MÖ 850 civarına tarihlendirilen, zengin bir kadına ait mezardır. Topraktan yapılmış iki ahır modeli, kadının yürüttüğü tarım faaliyetlerini ve Atina halkı arasında çok önemli bir role sahip olduğunu vurgular niteliktedir. Ölü armağanları, geometrik şekillerle süslenmiş bir grup yüzükten ve ince işçilikli bir zanaatkarlığın üretimi olan bir çift küpeden oluşmaktadır. Küpelerde, eritilmiş metal parçası üzerinde yamuk biçimli bir tarla oluşturulmuş, üzerine de üç nar modeli lehimlenmiştir. Geometrik Dönem'de Attika'da geçerli olan cenaze geleneğine göre, ceset yakılırken ölünün yüzünü süsleyen altın takılar erimesin diye çıkartılır ve ardından küllerin arasına bırakılırdı.

Antik Atina ve Elefsina mezarlarından çıkarılan altın varaklar, MÖ 8. yüzyılda Theseus'un kenti Atina'nın kuyumculuğun başlıca üretim merkezlerinden biri olduğuna işaret eder. Taçlara işlenmiş, av sahnelerinin ya da vahşi hayvan sürülerinin çoğunlukta olduğu kabartmalarda doğulu sahneler tercih edilmiştir. Bu tercihe, Rodos geleneğinin aracılık etmiş olması muhtemeldir. Oryantalizan Dönem kuyumculuğunun başlıca üretim merkezleri Girit, Korint ve Rodos'tur. Girit'te İda Dağı'ndaki Zeus Tapınağı'na sunu olarak bırakılan zarif takıların üretiminin Knossos atölyesi olduğu düşünülmektedir. MÖ 7. ve 6. yüzyılda Korint atölyeleri, Aias'ın intiharı ya da Apollon ile Herakles'in Üç Ayaklı Kazan için yarışması gibi mitlerden alınan

Mikenai Akropolü Hazinesi grubuna ait altın mühür. Mühre, bir kült sahnesinde görülen kadın figürleri işlenmiştir.

Yunanistan'da bulunmuş olan altın madalyon, MÖ 10. yüzyıla tarihlendirilir.

İnce işçilikli altın bir kolye detayı. MÖ 10. yüzyıla aittir.

Üstte: Güney İtalya, Armento'da bulunmuş altın taç. MÖ 8. yüzyılda ülkelerarası ticaret yapan tüccarlar, gelişmiş tekniklerle yapılmış mücevherlerin de dolaşımını sağlıyorlardı.

Altta: Zincirlerle çevrelenmiş ve ortasında Artemis büstü kabartmasıyla süslü madalyon. (MÖ 3. yüzyıl sonu – 2. yüzyıl başları).

Yunanların ticaret yaptıkları Trakya topluluklarına altınla ödeme yapma mecburiyetleri ile açıklanabilir. Delphi'de çıkarılan altın kaplama heykeller bu madenin farklı kullanımlarını anlamamızı sağlar. Kutsal alanda istiflenmiş olan büyük altın ve fildişi (krizelefantin) heykeller Klasik Dönem altın işlemeciliğinin en belirgin özelliklerini taşımaktadır. Olympia'da, Zeus'un anıtsal heykelinin yapımı için hazırlanan atölyede bulunmuş olan altın eritmede kullanılan kalıbın parçaları, Atinalı Phidias'ın ulaştığı sanatsal düzeyin yüksekliğini ortaya koymaktadır. Phidias atölyesinde geliştirilen yenilikler, Geç Klasik Dönem heykelciliğinde de görülür. Bu dönemde Agorakritos, tamamen mermerden olan ve Etiyopyalı figürlerle süslenmiş altından bir kadeh taşıyan Nemesis heykelini yapmıştır.

Antik Yunan işlemeciliğinde kullanılan modellerin ve aynı zamanda tekniklerin değişmesine katkıda bulunan unsurlardan biri de Akamenid kuyumculuk zanaatının etkisidir. Farklı işleme tekniklerinin bir arada uygulanması ve renksel etkiyi artırmak için altının değerli taşlarla kullanımı doğu geleneğine aittir. Pers Savaşı ganimetleri olarak Yunan tapınaklarını süsleyen altın vazoların ve mücevherlerin ihtişamı antik kaynaklarda ısrarla vurgulanır.

Bulgaristan'da ve Rusya'nın güneyindeki hanedan mezarlarında ortaya çıkarılan mücevherler ve vazolar, Klasik Dönem Yunan altın işleme zanaatının ulaştığı seviyeyi hayal etmemize yardımcı olur. Attika sanatına ait ikonografik modellerin ağır ve katı metallere uygulandığı ve İskit teknikleriyle işlenen bu eserlerin büyük bir kısmı, Trakya ve İskit topluluklarında yaşayan Yunan zanaatkarlar tarafından üretilmiştir.

4. yüzyılın ortalarında, İskit topluluklarıyla sıkı ilişkileri olan Makedonya Kralı Philippos, bu kuyumculuk atölyeleri ile Yunanistan'ın kuzeyinde yaşayan ve Helenistik Dönem Makedonya metal işlemeciliği geleneklerine bağlı olan Moralı zanaatkarları kendi hizmetine almıştır.

Başında süslü bir miğferle betimlenmiş Amazon başlı rhyton. Panagürişte Hazinesi olarak bilinen grupta yer almaktadır.

sahnelerle süslenmiş altın levhalarda uzmanlaşmıştır. Korint madeni el sanatlarının başyapıtı, Olympia'da bulunmuş olan 800 gram ağırlığında altın bir kadehtir. Ağız bölümünde, Korint tiranı Kypselos'un oğullarının Herakleia zaferini kutlayan bir yazı mevcuttur. Geometrik Dönem'den itibaren kuyumculuk zanaatının merkezi olarak öne çıkan kentlerden biri olan Rodos'ta, Asur ve Kıbrıs kaynaklarından ödünç alınan ikonografik temalar oldukça seçkin bir zevke işaret edecek biçimde yeniden işlenmiştir.

RENK OYUNLARI

MÖ 6. yüzyılda Arkaik Dönem kuyumculuğundaki keskin daralmanın nedeni, Antik Yunanistan'ın içinde bulunduğu tarihsel durumda aranmalıdır. Altın işlemeciliğindeki genel fakirleşme; hızla büyümekte olan Pers İmparatorluğu'nun hakimiyeti altındaki Doğu pazarlarının kapanması ve

UĞRUNA SAVAŞILAN TOPRAKLAR

Neolitik Çağ'dan beri aralıksız olarak işgal edilen Argolis, Mora Yarımadası'nın kuzeyinde uzanan, üçgen biçiminde büyük bir ovadır. Güneyinde, Güney Mora ile Orta Yunanistan arasındaki yolların birleşim noktası olan Argolis Körfezi, kuzeydoğusunda ise Attika ile Yarımada arasında sınır oluşturan Saronik Körfezi bulunur. Kuzeyindeki dağ sırası, bölgeyi Korint kentinden ayırır. Dik yamaçlı iki tepe arasında yer alan Mikenai, Argos düzlüğü ile Korint Kıstağı arasındaki bağlantı yolundadır. Su kaynakları bakımından fakir olan Argolis, zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Bölgede, Neolitik Dönem'den itibaren önemli sabit yerleşimler görülmektedir. Surlarla çevrilmiş olan ve kentsel özellikler taşıyan Lerna, Tunç Çağı yerleşiminin örneklerindendir. Miken'in hızlı gelişimi ve Orta-Güney Yunanistan'ı etkisi altına alması Mikenai, Tiryns, Midea gibi kentlere sahip olan Argolis'i, yeni uygarlığın öncü merkezi konumuna getirmiştir. Demir Çağı'nda ise, güçlü Argos kenti bu uygarlığın mirasçısı olmuştur. Deiras nekropolünün zengin hazineleri ve Hera Tapınağı'nın mimari anıtlarının işaret ettiği üzere, Argos, MÖ 9. yüzyıldan itibaren tüm bölgenin referans noktası haline gelmiştir. Verimli Argos Ovası'nın kontrolüne ve Mora Yarımadası'nın kuzey bölgelerine yönelik yayılmacı amaçlarını hiçbir zaman gizlemeyen Sparta ile Argos arasındaki bitmeyen çatışmalar Arkaik, Klasik ve MÖ 197'de kent yıkılıncaya kadar olan dönemlerde, Argos tarihine damgasını vuran önemli olaylardır.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 1400	Mikenai'de ve Tiryns'te ilk saraylar inşa edilir. (Geç Helladik II)
MÖ yaklaşık 1300	Miken uygarlığı doruk noktasına ulaşır. Mikenai'ye yeni bir hanedanlık yerleşir.
MÖ 1230 - 1200	Miken sarayları yıkılır. (Deprem ya da iç çatışmalar)
MÖ 1200 - 1130	Miken uygarlığı kısa süre için yeniden toparlanır.
MÖ 11. - 9. yüzyıl	Göç hareketleri. Yunan karanlık çağları.
MÖ 776	İlk Olimpiyatlar
MÖ 550	Argos, Sparta'ya yenilir.
MÖ 490	Yunanistan, Persler tarafından istila edilir. Yunanlar, Marathon kentinde Persleri yenilgiye uğratır.
MÖ 460 - 429	Perikles Çağı.
MÖ 338	Khaironia Savaşı: Makedonya Kralı II. Philippos, Yunan kent devletlerinin bağımsızlığına son verir.
MÖ 336	II. Philippos'un oğlu Büyük İskender tahta çıkar.
MÖ 323	Büyük İskender'in ölümü.
MÖ 196	Roma Konsülü Titus Quintius Flamininus, MÖ 197'de, Makedonları Cynoscephalae'de yenilgiye uğrattıktan sonra, Yunanistan bağımsızlığını ilan eder. Yunanistan, aslında Roma'nın siyasi yörüngesine girmiştir.
MÖ 146	Roma Konsülü Lucius Mummius, Korint'i yağmalar.

Argos Tiyatrosu'ndan görünüm. Dorların yaşadığı kent, MÖ 9. yüzyıldan itibaren, tüm bölgenin esas noktası konumuna gelmiştir.

Argos
Başlıca buluntular:
■● Klasik ve Roma dönemi kentinin kalıntıları: Agora, Odeon (en üstte), termal tesis. Apsis'te Orta Tunç Çağı yerleşiminin kalıntıları.
Üstte: Tunç miğfer.
Tarihlendirme:
MÖ 2000 - MS 6. yüzyıl
M Kazı alanında Arkeoloji Müzesi

Argos Heraion'u
Başlıca buluntular:
■ Tapınak kalıntılarını içine alan kutsal alan.
Solda: Metop parçası.
Tarihlendirme:
MÖ 8.-3. yüzyıl

Mikenai
Başlıca buluntular:
■ Kaleden, saraydan, tahkimattan, tholos biçimli mezarların oluşturduğu nekropolden kalanlar.
Klasik Dönem kenti.
Solda: Fildişi heykel.
Tarihlendirme:
MÖ 1800 - 3. yüzyıl
M Arkeoloji Müzesi.

Epidaurus
Başlıca buluntular:
■ Asklepios Tapınağı, Helenistik Dönem tiyatrosu, Apollon Maleatas Tapınağı.
Üstte: Asklepios heykeli.
Solda: Epidaurus'ta bulunan sikke.
Tarihlendirme:
MÖ 7. yüzyıl - MS 4. yüzyıl

Lerna
Başlıca buluntular:
■ Eski ve Orta Helladik dönemden kalma surlu yerleşim.
Tarihlendirme:
MÖ 2800 - 1700

Tiryns
Başlıca buluntular:
■ Geç Helladik Dönem'den kalma surlu kale, saray, evler, nekropol.
Sağda: Kilden bir idol.
Tarihlendirme:
MÖ 2500 - MÖ 1000

Gösterge
■ Helladik Dönem kalıntıları
● Roma kalıntıları
▲ Bizans kalıntıları
M Arkeoloji Müzesi

Mikenai

Argos

Tiryns

Midea

Epidaurus

Nauplia

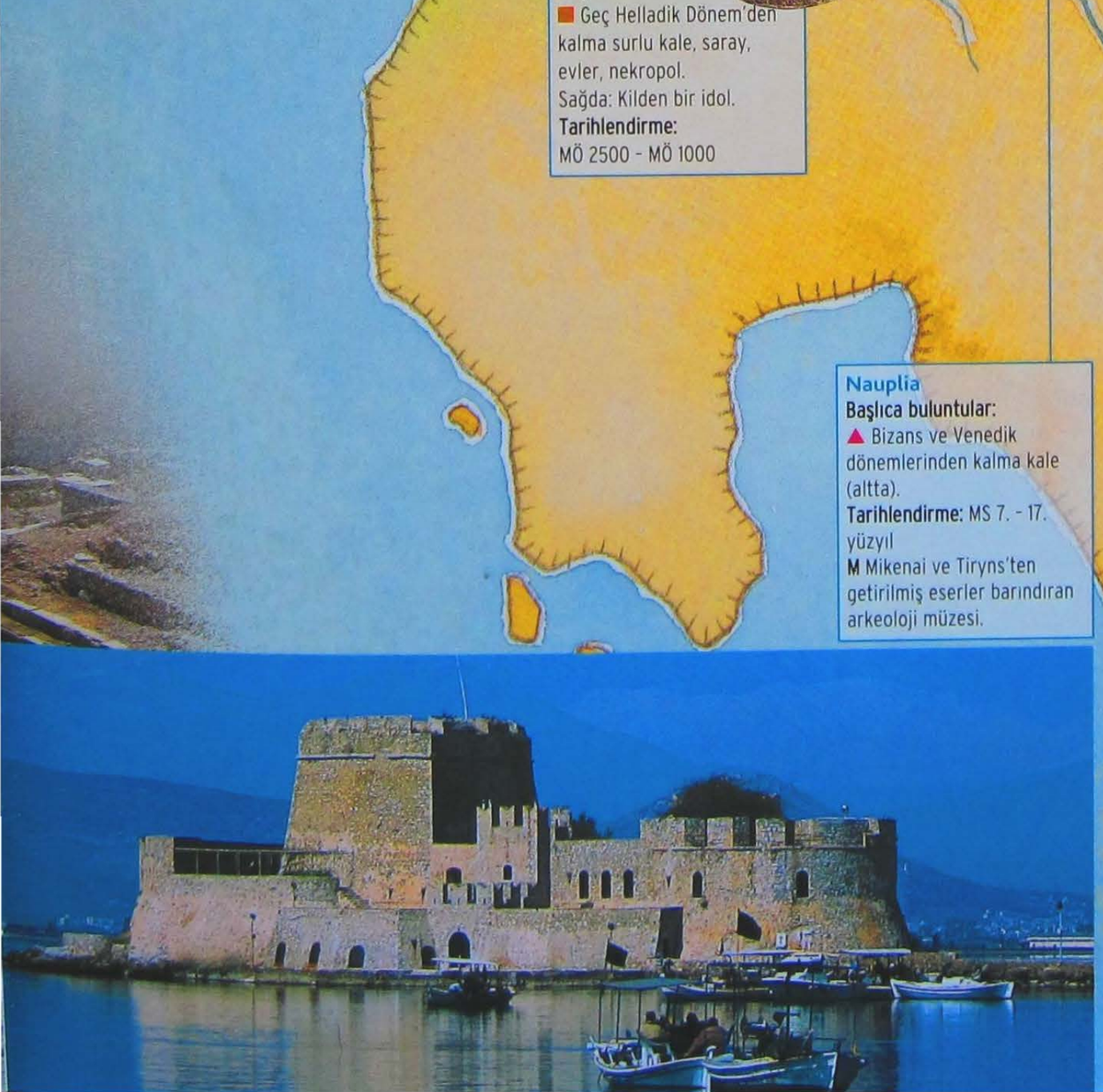

Nauplia
Başlıca buluntular:
▲ Bizans ve Venedik dönemlerinden kalma kale (altta).
Tarihlendirme: MS 7. - 17. yüzyıl
M Mikenai ve Tiryns'ten getirilmiş eserler barındıran arkeoloji müzesi.

Midea
Başlıca buluntular:
■ Geç Helladik Döneme ait kalenin kalıntıları, Dendra'da tholos biçimli nekropoller.
Üstte: Bir çift altın kupa.
Tarihlendirme: MÖ 1700 - 1200

TEKNOLOJİNİN NİMETLERİ

GÖZLEME DAYALI BİLİMSEL YÖNTEMLERİN VE GELİŞMİŞ TEKNOLOJİLERİN, HEM ALAN FAALİYETLERİNDE HEM VERİ İŞLEMEDE KULLANILMASI, PREHİSTORYAYA İLİŞKİN BİLGİLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜNDE KÖKLÜ DEĞİŞİKLİĞE YOL AÇMIŞTIR.

Bir sit alanında tespit edilen olayların göreceli kronolojisi, kesin yorum ve analizlere varabilmek için yeterli değildir. Tarihsel sıralamayı yıllar, yüzyıllar, binyıllarla ifade edilen mutlak kronolojiyle bağdaştırmak gerekir. Tarihi sit alanlarda yapılan kazılarda, bir olayın mutlak kronolojisini belirlemek çoğunlukla mümkün olmaktadır. Fakat prehistorik ve protohistorik ortamlar söz konusu olduğunda, durum aynı olmaz. Bu durumda, buluntuları kabul edilebilir bir hata payıyla zaman dizini içine yerleştirebilen bilimsel yöntemler kullanılarak, tarihlendirme laboratuar ortamında yapılır ya da doğrulanır. Bilimsel tarihlendirme yöntemleri, doğada bulunan bazı maddelerin doğal saat gibi işlemesi; başka bir deyişle, maddenin zaman bağlamında belli yasalarla ve sabit bir hızla gösterdiği kimyasal ve fiziksel değişimlerin ölçülmesi ile kesin tarihlendirmeler elde edilmesi olgusunu temel almaktadır.

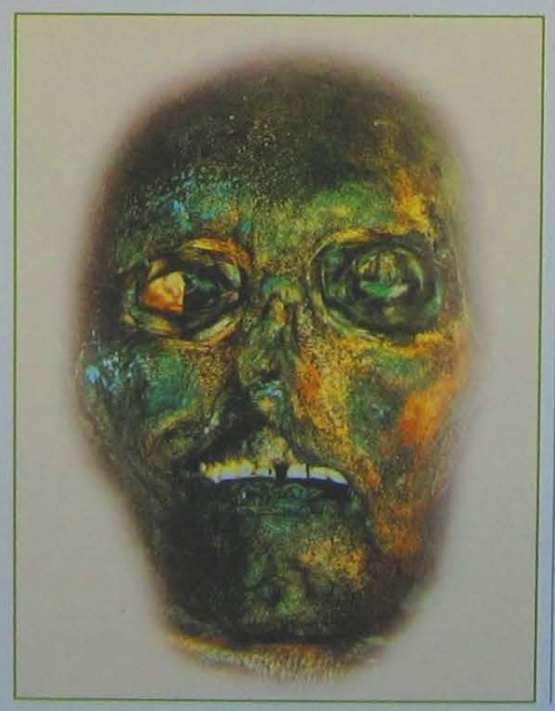

1991 Eylül'ünde, Öztal Alpleri'nin bir parçası olan Similaun'un buzulları arasında bulunan mumya 5300 yıl önce ölmüş olan bir erkeğe aittir. Tarihlendirme, biri Zürih'te diğeri Cambridge'de bulunan iki ayrı laboratuar tarafından, ceset üzerinde ya da yanında bulunmuş olan nesnelerin analiz edilmesiyle yapılmıştır. Üstte, cesetle birlikte günümüze ulaşmış olan bir deri düğümü görülmektedir.

BİLİM DALLARI VE ARKEOLOJİ

Prehistorya arkeolojisinde, beşeri ve bilimsel disiplinler iç içe geçmektedir. Bu süreci, radyokarbon temel alınarak yapılan kesin tarihlendirme metodunun keşfi başlatmıştır. 1940'larda New York Columbia Üniversitesi'nde kimyager Willard Frank Libby doğada çok az var olduğu tespit edilmiş olan, karbonun radyoaktif izotopu C^{14}'ü incelemeye başlamıştır. Kozmik ışın bombardımanlarının sonucu olan C^{14} ile başka izotoplar, oksijenle birleşerek karbondioksiti meydana getirirler. Bitkiler fotosentez yaparken karbondioksiti emer, oksijen salar ve karbonu dokularına hapsederek onun önce otçullar, ardından etçillerden geçerek besin zincirine dahil olmasına neden olurlar. Bu yüzden yaşayan tüm canlılarda, havadan ya da besin maddelerinden alınmış bir miktar C^{14} bulunmaktadır. Bu miktar bütün yaşamsal döngü boyunca sabit kalıp, organizmanın ölümüyle birlikte yavaş yavaş azalır. Ölüm, atmosferle doğrudan ya da dolaylı yapılan alışverişi durdurduğundan, parçalanan karbonun yerine yenisi gelmez.

Libby, C^{14} miktarının yarı yarıya azalması için gereken sürenin 5568 yıl olduğunu hesaplamıştı. Bugün bu süre yaklaşık 5700 yıl olarak kabul edilmektedir. 1945 yılında, Libby antik organik materyallerin içerdikleri C^{14} miktarının ölçülmesiyle tarihlendirme yapılabileceği hipotezi üzerinde çalışmaya başladı. Bir yıl sonra, Mısır buluntularından alınan organik örnekler üzerinde deneyler yaptı. Bundan da bir yıl sonra, günümüzden 1.000 ila 50.000 yıl öncesine ait karbonlu kalıntıların yaşının belirlenmesinin mümkün olduğunu, ancak bu kronolojik limit dışına çıkınca, karbon miktarının ölçülemeyecek kadar azaldığını tespit etti. Libby'nin keşifleri 1948 yılından itibaren kamuoyuna duyuruldu. Yaşı bilinen örnekler üzerinde yapılan bir dizi deney, son 5.000 yıl için hata payının yüzde 10'un altında olduğunu ortaya koydu ve hemen ardından yaşları bilinmeyen örnekler üzerinde çalışılarak ilk tarihlendirme listesi oluşturuldu. Kısa süre içinde bu alanda çalışmalar arttı; 1955'te dünyada radyokarbon ölçümleri yapabilen on iki laboratuar bulunuyordu. 1960 yılında, Libby Nobel Kimya Ödülü'nü aldı.

Radyokarbon yönteminin kabulü konusunda fikir birliğine hemen varılamadı. Bazı arkeologlar daha önceki araştırmalarda kendileri tarafından belirlenen tarihlerdeki, kimi zaman çok önemli boyutlara ulaşan farklılıklara inanmak istemiyorlardı. Metodun hata payının daha kesin biçimde tespit edilmesi bu direnişe cevap verdi ve böylece son kırk yıl içinde, radyokarbon yöntemiyle elde edilen tarih dilimlerinin, başka bir mutlak tarihleme metodu olan dendrokronoloji ile karşılaştırılarak ölçümlenmesini temel alan bir düzeltme sistemi geliştirildi.

Buzadam Ötzi ile gelen diğer buluntular (üstte: iki çavdar tanesi), geçmişimize dair bir dizi bilgi edinmemizi sağlamıştır.

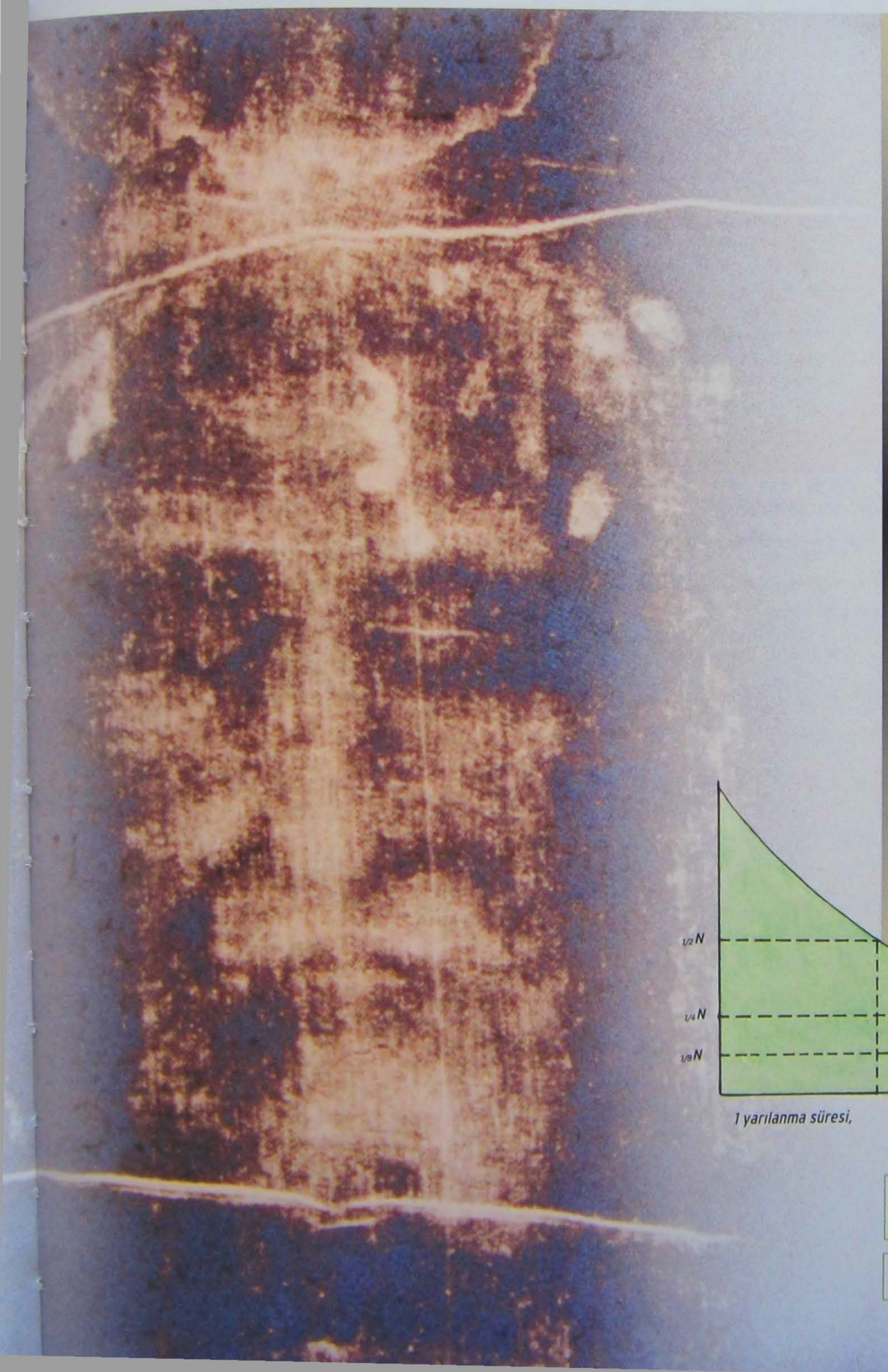

Yöntemler

NASIL ÇALIŞIR?

C^{14} ölçümünde kullanılan metot, bir radyoaktif ölçümdür. Ayrışan her C^{14} atomu, bir elektron açığa çıkarır (radyasyon). Orantılı bir gösterge ile belli bir zaman içinde açığa çıkan elektronların ölçülmesi, numunenin sahip olduğu radyokarbon miktarının ölçülmesine imkan verir. Ölçüm yapılmadan önce numune, tüm katışkıların ve onu kirletmiş olabilecek yabancı maddelerin ayrıştırılacağı bir işleme tabi tutulur. Söz konusu numune bir buluntuysa, bu katışkı organik madde bakımından zengin olan toprak olacağından ölçümün sonuçlarını değiştirebilmektedir. Arındırılan örnek bir oksijen ve azot akımı içinde yakılır. Açığa çıkan karbondioksit ayrıştırılır ve oranlı bir gaz ölçere alınır. Hesaplama, C^{14}'ün yarıya inme süresi (5710 - 5730 yıl) temel alınarak yapılır. Tarihlendirme, kural olarak 1950 yılı referans kabul edilerek ve yıllar ile ifade edilir. Sonuç, genellikle BP ibaresi (before present, bugünden ... yıl önce) eklenerek ifade edilir. Bu metotla elde edilen tüm veriler için bir derece değişkenlik söz konusudur. Yaklaşık olarak ölçülen değere, sapma değerinin eklenmesi ya da çıkarılmasıyla elde edilen bir zaman aralığında, gerçek yaşın bulunma ihtimalinin yüzde 66 olduğu hesaplanmıştır. Örneğin, 5000 +/- 200 BP olarak ortaya konan bir tarih, MÖ 3050 +/- 200 olarak anlaşılır; incelenen örneğin gerçek yaşının MÖ 2850 ila 3250 arasında olma olasılığı yüzde 66'dır.

Aşağıdaki grafik, bir radyoaktif izotopun ayrışma eğrisini göstermektedir.

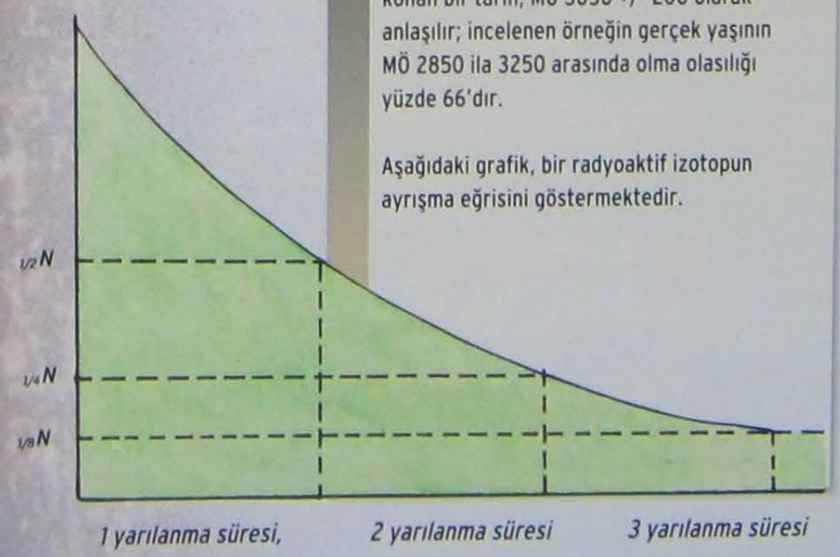

Solda: Torino Kefeni de C^{14} metodu ile analiz edilmiştir. Üç farklı laboratuarda elde edilen sonuçlar, dokuyu 1300 civarı olarak tarihlendirmiştir.

Sağda: Buzadam Ötzi'nin bedeni Bolzano Arkeoloji Müzesi'nde özel bir dondurucuda korunmaktadır.

SONUÇLAR

Radyokarbon metodunun keşfedilmesi, arkeolojik araştırma yöntemlerinin daha hassas bir hale gelmesini de sağladı. Yeni yöntem aslında daha ilk deneylerden itibaren, incelenecek örneklerin arkeolojik katmanlardan titizlikle alınmasını zorunlu kıldı ve bu durum antik iklimin ve çevresel ortamın kurgulanması konusunda daha fazla özen göstermeyi gerektirdi. Ayrıca, verileri istatistiksel ölçümler haline getirme gerekliliği, matematiksel ve istatistiksel metotlar kullanılması sonucunu da doğurdu. Bir diğer sonuç ise; arkeolojik, özellikle de prehistorik araştırmanın bilimsellik seviyesinin artmasıyla birlikte, prehistorya uzmanları, arkeologlar ve diğer disiplinlerde uzmanlaşmış kişiler arasında sıkı bağlantılar kurulmuş olmasıdır. Böylece yeni araştırma kurumları ve *Archaeometry* gibi bilimsel dergiler ortaya çıkmıştır. Bu terim, fizik ve kimya bilimlerinin arkeoloji alanına uygulanmasını ifade etmektedir.

Son yıllarda yeni tarihlendirme metotlarının tespit edilmesine yönelik araştırma faaliyetleri yoğunlaşmıştır. 1950'lerde arkeomanyetizma, obsidyen kullanılarak tarihlendirme ve ısıl ışıldamaları imkanları incelenmiştir. 1961'de, potasyum-argon tarihlendirme olarak adlandırılan, yine radyokarbon prensibine dayanan ve volkanik özellikteki malzemelere de uygulanabilen yöntem keşfedilmiştir.

Potasyum-argonun yarılanma süresi çok uzun olduğundan, bu metot genellikle en az 300.000 yaşındaki kalıntılara uygulanmaktadır. Yöntemin, hominid fosiller içeren katmanların tarihlendirmelerinde kesin sonuçlar verdiği görülmüştür.

Radyokarbon tarihlendirme yöntemi ağaç, odun kömürü, bitki, hayvan ve insan kalıntıları, deniz kabukları, saman, tohum gibi karbon içeren bütün malzemelere uygulanabilir. Var olan C^{14} miktarının ölçümü, incelenen örneğin atmosferle alışverişinin kesildiği düşünülen zamanı tespit etmeye imkan vermektedir. Bu yöntemle, en fazla 50.000-60.000 ila en az 300-400 yıl yaşındaki örnekleri tarihlendirmek mümkündür. Daha eski tarihlerde radyokarbon artık ölçülemez hale gelirken, daha yakın tarihlerde ise dikkate alınamayacak kadar belirsiz hale gelmektedir.

SORUNLAR

Radyokarbon kullanılarak yapılan tarihlendirmenin başlıca sorunu, başlangıç hipotezlerinden birinin iyi belirlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Atmosferde ve canlı organizmalarda bulunan C^{14} ile C^{12} (sabit karbon izotopu) arasındaki oran başlangıçta sanıldığı gibi, binyıllar boyunca sabit değildir. Farklı zaman dilimlerinde kararsızlık gösterir. Dendrokronoloji denen, ağaç halkalarının sayımı temel alınarak yapılan bir tarihlendirme yöntemi kullanılarak düzeltme yapılabilmektedir. Avrupa'da, özelikle İngiltere, İsviçre ve Almanya için, protohistoryaya kadar uzanabilmeye imkan veren dendrokronolojik ölçekler mevcuttur ve son sekiz binyılı ilgilendiren C^{14} verileri için düzeltme tabloları oluşturulmaktadır. Radyokarbon metodu ile elde edilen verilerin kalibrasyonu, Avrupa protohistoryasına ilişkin geleneksel kronolojiler ve dönem belirlemeleri üzerinde geniş çaplı bir gözden geçirmeye gidilmesine neden olmuştur. Ancak, farklı bölgelerde kalibre edilen verilerin homojen olmamaları, halen yeni düzenlemelerden geçen eski kronolojinin terk edilerek yenisinin kullanılmaya başlanmasına izin vermemektedir.

Veriler ve Bilgiler

YARARLILIK

Son yıllarda yeni ölçüm tekniklerinin, özellikle de hızlandırılmış kütle spektrometresinin (AMS) keşfi ile radyokarbon metodunun yararlılığı artmıştır. Spektrometre, molekül hızlandırıcısı sayesinde, çok küçük ve yalnızca birkaç miligram karbon barındıran örnekler üzerinde de ölçüm yapabilmeye imkan vermektedir.

Radyokarbon (ya da C^{14}) atmosferde üretilir, bitkiler tarafından emilir, ardından, doğrudan ya da dolaylı yoldan, bitkilerle beslenen hayvanlara geçer (sağdaki çizim). C^{14} alımı bitkinin ya da hayvanın ölümüyle birlikte durur. Ölümden sonra radyokarbon miktarı hızla düşer (aşağıdaki grafikte görülmektedir). İncelenen bir örnekte kalmış olan radyokarbon miktarı ölçülerek, örneğin yaşı hakkında yaklaşık bir veri elde etmek mümkündür.

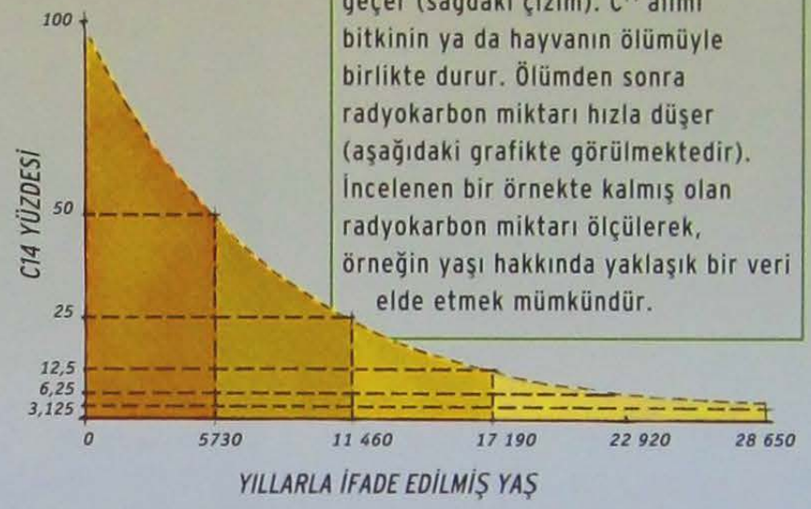

Çizim, tarihlendirilecek örneklerin toplanması için ideal durumu göstermektedir. Buluntular bir kalıp içerisinde kapalı durumdadırlar. Buluntular tarihlendirilmek için laboratuara gönderilmeden önce, stratigrafik durum, kazıyı yapan kişi tarafından açık bir biçimde belirtilmelidir.

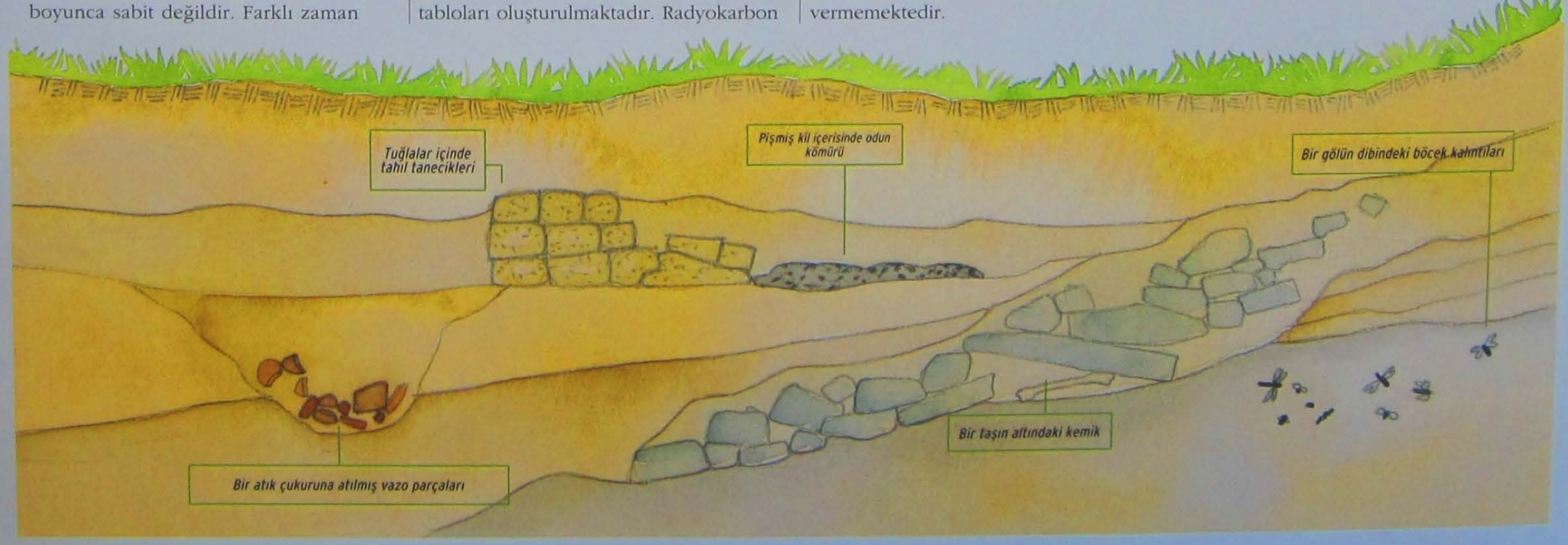

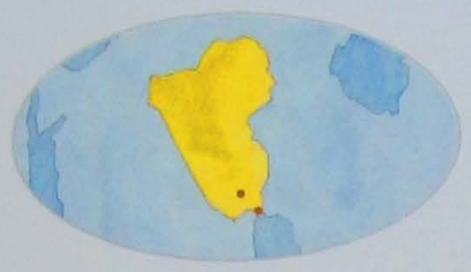

FIRAT NEHRİ'NİN KIYILARINDA

MEZOPOTAMYA'NIN TARİHİ BİRBİRİNİ İZLEYEN HANEDANLIKLAR, KARANLIK DÖNEMLER, HÜKÜMDARLIKLAR VE FETHEDİLEN ŞEHİRLERDEN OLUŞUR. BÖLGENİN GÜNEYİNDE YER ALAN URUK VE UR, PROTOHİSTORİK DÖNEMDE UYGARLIĞININ BEŞİĞİYDİ.

Aşağı Mezopotamya'da ilk çağlarda yerleşik birçok merkez arasında, Neolitik türde sade bir toplum yapısından karmaşık toplumsal yapıya geçişin belgelenmesini sağlayan ilk merkez kuşkusuz Uruk'tur. Kentsel toplumun ortaya çıkışı, Uruk kültüründe açıkça izlenebilir. MÖ 3500-3200 arasındaki Erken Uruk Dönemi'nde hızla gelişerek, yaklaşık 70 hektarlık bir yüzölçümüne ulaşan kent, MÖ 3200-3000 Geç Uruk Dönemi'nde ise 100 hektara yayılmıştır. Uruk, en eski dönemlerinden itibaren, güçlü bir sur ve devasa kamu yapılarıyla kendini gösterir. Buradaki birçok tapınak, kilden ya da taştan çok renkli süslemelerle bezenmiş mimari bölümlere sahiptir. Zaten bu sit alanının keşfedilmesi de siyah, beyaz, kırmızı renkleriyle dikkat çeken, ortalığa saçılmış binlerce renkli mozaik taşın fark edilmesi sayesinde olmuştur.

Sağda: Uruk'tan getirilen, MÖ 3100 yılına tarihlendirilen, belki de bir kralın betimlendiği kireçtaşı heykel.

Altta: Uruk'ta yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılan çivi yazılı kalıp. (MÖ 3200)

TANRIÇA TAPINIMI VE YENİ YIL BAYRAMI

Sümer uygarlığının pek çok alanına nüfuz etmiş olan dini anlayış, sanatında da açıkça görülmektedir. Sümer bütüncül dinsel sisteminin merkezi, insanın doğa ile kurduğu ilişkidir. Tanrıların gökyüzü, yeryüzü, su ve hava elementlerinde kendilerini gösterdiklerine inanılırdı. Halk festivallerinde tarımsal yılın başlıca olayları, dini festivallerle de ilkbaharın ve yeni yılın gelişi kutlanırdı. Kısır sezonda ölmüş olan Tanrı Tammuz'un (Temmuz) yeniden doğuşu ya da "Büyük Ana" ile kutsal evlilik gibi kutlamalarla doğaya verimlilik ve insana bolluk temin edilirdi. Anlatılan olaylar, Uruk'ta bir tapınağın harabeleri arasında ortaya çıkarılan 90 santimetreden daha uzun, kaymaktaşından bir vazonun üzerinde mükemmel bir şekilde açıklanmaktadır.

Vazo, üç bölüme ayrılmıştır: Alt bölümde bitkisel ve hayvansal unsurlar tasvir edilirken, orta tarafta ise armağanlar sunan çıplak insanlar yansıtılmıştır. Bu sahne, üstte yer alan sahne ile sıkı bir ilişki içinde olmalıdır. Söz konusu sahnede, boynuzlarla bezeli bir taç taşıyan tanrıça, meyvelerle dolu bir sepeti ve düğün hediyesi olarak püsküllü ve işlemeli bir kemeri kabul ederken görülmektedir. Tanrıçanın arkasında ise, hayvan şeklinde vazoların da göze çarptığı diğer hediyeler yığılıdır.

Altta: Kutsal Eanna alanındaki tapınaklardan birinin avlusunun çizimi.

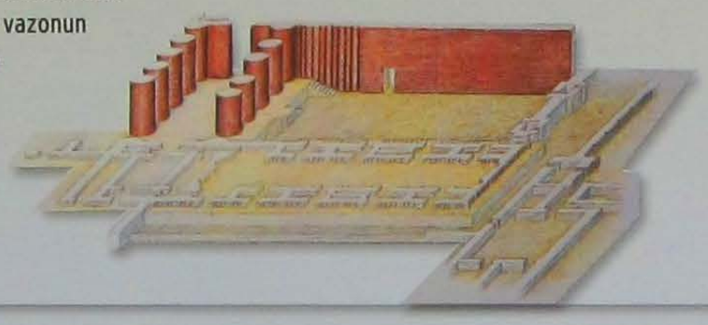

URUK TAPINAKLARI

1912 yılından itibaren, J. Jordan ve A. Nöldeke tarafından uzun süre yürütülen sistematik kazıların ardından, 1928-29'da kutsal Kullaba alanında göklerin tanrısı Anu'ya adanmış Beyaz Tapınak'ı ortaya çıkaran ilk keşifler yapılmıştır. Yapı mucizevi bir şekilde korunmuştu. Yaklaşık 12 metre yüksekliğe ulaşan tapınak, etrafını saran büyük bir platform üzerine inşa edilmişti ve birkaç kilometre uzaktan görülebiliyordu. Ana tapınağa giriş, daha küçük ve kireç boyalı bir tapınağın bulunduğu kuzeydoğu cephesindeki muazzam bir yokuş ile sağlanıyordu.

Uruk'ta, Erken Sümer Dönemi'nde pek çok tapınak ve yapı inşa edilmiştir. Kutsal Eanna alanındaki tapınaklar arasında, Sami dilinde İshtar olarak adlandırılan, aşk ve bereket tanrıçası İnanna'ya adanmış tapınak da yer alır. MÖ 3000'den önceki yıllarda yükseltilere sahip olmayan İnanna Tapınağı, MÖ 3000-2900 arası Jemdet Nasr Dönemi'nde devasa bir platform üzerine oturtulmuştur. Bu terasın yapım çalışmaları muhtemelen Eanna'da karışıklığa neden olduysa da, önceki dönemlere ait her şeyin yitirilmemiş olması sevindiricidir. Özellikle uygun yapılar içinde saklanmış olan önemli kült eşyaları, Alman arkeologların çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bölgedeki en ilgi çekici el işçiliği ürünlerini barındıran yapılardan biri, Alman arkeologlar tarafından "Riemchen Gebaude" olarak adlandırılan ve adını dönem mimarisine özgü 20x9x9 santimetrelik küçük tuğlalardan alan binadır. Kuşkusuz Uruk'un en eski dönemlerine ait kalıntılardan en büyüleyici olanı da, su mermerinden yapılmış neredeyse doğal büyüklüğündeki kadın başıdır. Orijinalinde kaşlar lapis lazuli taşından, gözün saydam tabakası istiridye kabuğu parçalarından, gözbebeği ise lapis lazuli ve obsidyen taşlarından yapılmıştır. Yassı saç dalgaları ve derin saç çizgisi, alttan ve önden bakıldığında görünmeyen deliklerle sabitlenmiş olan bakır ve altından ince bir yaprak ile oluşturulmuştur.

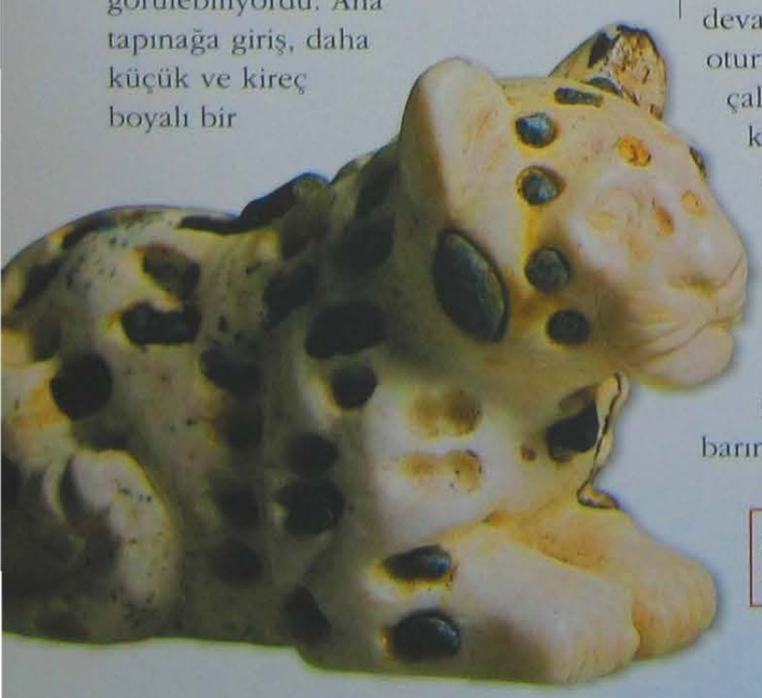

Eanna kutsal alanındaki bir tapınaktan, lapis lazuli taşından kakma süslerle bezeli fildişi panter.

MÖ 4. binyıl sonu ile 3. binyıl başlarında, Uruk kentinin ticaretle ve Kuzey Suriye'den Elam'a kadar uzanan bir sömürge kurma istemiyle gerçekleştirdiği şaşırtıcı gelişim, MÖ 2900-2750 arasında radikal bir değişim geçirir. Uruk, bu dönemden itibaren Kiş, Lagaş ve daha sonradan Ur gibi diğer önemli şehirlerin lehine olacak şekilde, Güney Mezopotamya'daki öncü kent olma özelliğini kaybeder. Ancak yine de, bölgenin en önemli dini merkezlerinden biri olarak kalmış ve çok uzun süre halkın akın ettiği yer olarak varlığını korumuştur.

UR-NAMMU

Güney Mezopotamya'da, günümüzde Basra Körfezi, tarihsel adıyla Pers Körfezi yakınlarında, Sümer uygarlığının şüphesiz en önemli kentlerinden biri olan Tell el-Mukayyer harabeleri yer almaktadır. Burası daha MÖ 5. binyılda, hem elverişli hava koşullarından, hem de su ve besin kaynaklarının zenginliğinden ötürü sık sık ziyaret edilmekteydi. Bununla beraber, şehrin Sümer ülkesinin öncü merkezi işlevini üstlenmesi, III. Ur Hanedanlığı'nın lideri Ur-Nammu'nun etkili politikası sayesinde olmuştur. Bu hükümdarın egemenliği altında, Ur şehrinin 63 hektarlık bir yüzölçümüne ve 30.000'e yakın bir nüfusa ulaştığı belirtilir. Ur-Nammu'nun inşaat faaliyetleri heyecan vericidir:

Tell el-Mukayyer yakınlarındaki, antik Mezopotamya kenti Ur'daki kazılardan bir görünüm. Sağda, III. Ur Hanedanlığı hükümdarlarından birini tasvir eden kireçtaşı büst görülmektedir.

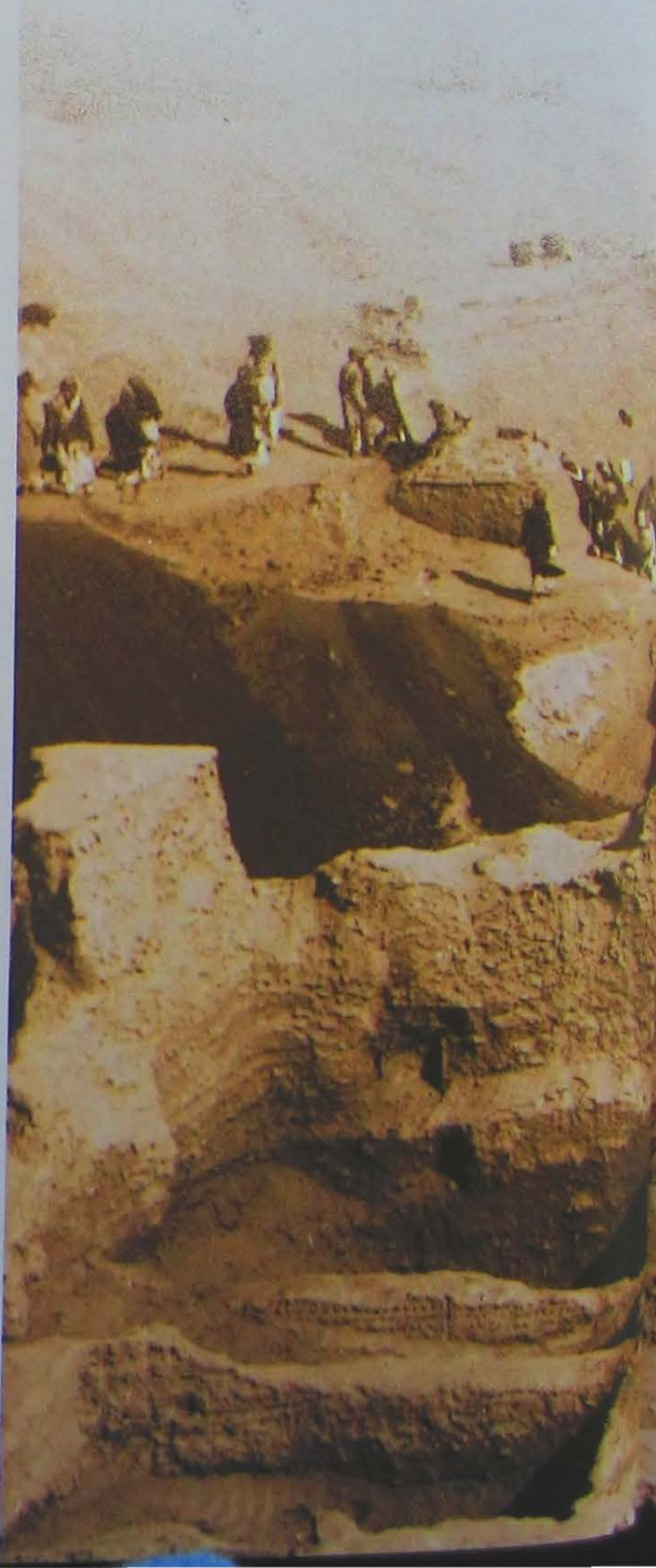

Uruk'tan getirilen astrolojik takvim Paris Louvre Müzesi'nde korunmaktadır.

Kenti her türlü saldırıya karşı koruyacak güçlü bir sur, artan nüfusun ihtiyacını karşılayacak başarılı bir su sistemi, aralarında görkemli bir zigguratın da yer aldığı birçok kamusal ve dini yapılar... Dönemin en tanınmış yapıtlarından biri olan Ur-Nammu dikilitaşının iki yüzeyinde, kral tarafından kutsanan yapının inşaatı ve tamamlanması ile ilgili törenler ve kutsamalar gibi aşamalar beş bölüm halinde anlatılmaktadır. Ur-Nammu'nun kurduğu savunma sistemi, MÖ 2028-2004 yıllarında III. Ur Hanedanlığı'nın son hükümdarı olan Ibbi-Sin devrinde bölgeyi ve kenti işgal eden Elamlılardan sonra kısmen yıkılmıştır.

KAZILAR

1932 yılından itibaren C. Leonard Woolley tarafından yürütülen kazılar, kent yağmalandığı sırada yıkılan duvarların oturtulduğu devasa platformu gün yüzüne çıkarmıştır. Savunma sistemi, eğik bir dış duvar ile bir alt bölüme, yüksekliği bazı noktalarda 8 metreye ulaşan bir üst bölüme ve kerpiç rampalara sahiptir.

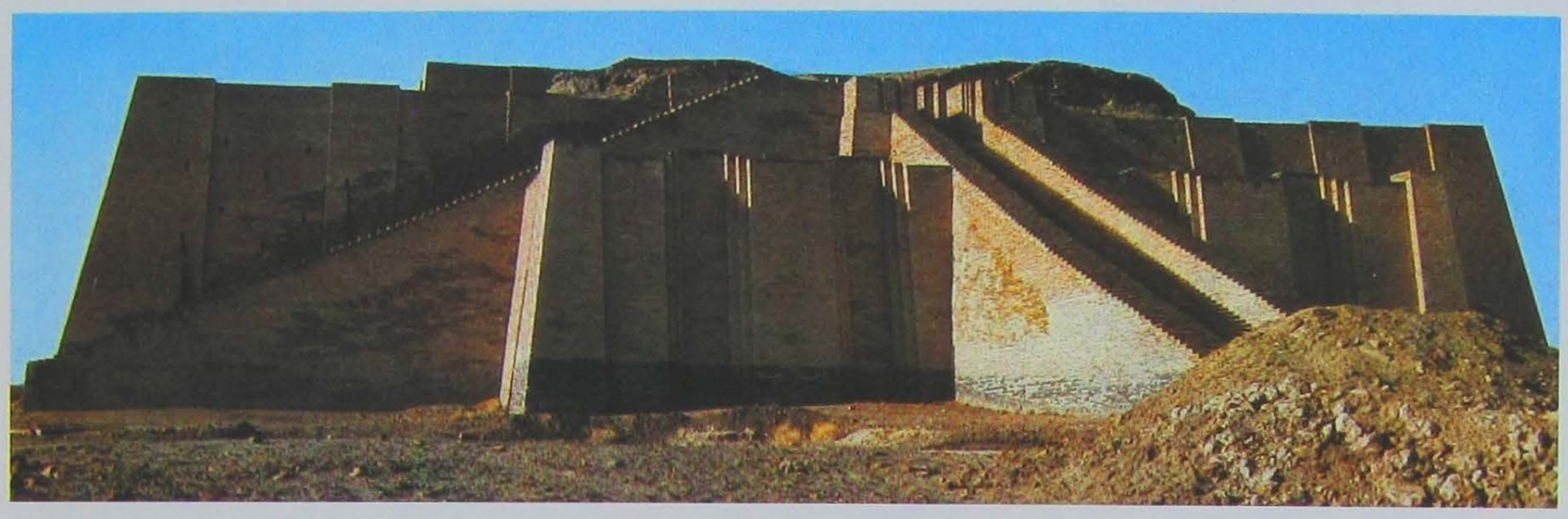

Ur'da yer alan ziggurattan bir görünüm. Günümüzde Mezopotamya'daki en iyi korunmuş ziggurattır.

Kayda değer büyüklükteki bu platformun genişliği, şehir kapılarının oluşturduğu iki açıklıkla birlikte, 25 metreden 35 metreye ulaşır. Bu iki kapıdan biri Fırat üzerinden batıya, diğeri ise kuzeye dönüktür. Ur-Nammu'nun, kentin kuzey kesimine konumlandırılmış olan kutsal alanı güzelleştirmeye yöneldiği anlaşılmaktadır. Duvarlarla çevrili bu kutsal alanda, zigguratın yanı sıra pek çok tapınak da bulunur. Tanrısallığın merkezi kabul edilen ziggurat, zeminden yaklaşık bir metre yükseltilmiş geniş bir platform üzerine oturtulmuştur. 58x39,65 metrelik dikdörtgen bir plana sahip yapının kuzeydoğu tarafında bulunan üç merdivenin buluştukları birinci katta büyükçe bir tapınak yükselir.

Ur'da yer alan zigguratın hayali çizimi. Kentin kuzey bölgesine kurulmuş olan bu gösterişli yapı, Ay Tanrısı Nanna'ya adanmış bir tapınağı ağırlamaktadır. Dikdörtgen biçimindeki bu yapı, zeminden yaklaşık bir metre yükseltilmiş bir platform üzerine oturtulmuştur.

Ur'dan gelen, Erken Hanedanlık Dönemi (MÖ 3. binyılın ilk yarısı) kuyumculuk sanatı örneği olan altın yapraklardan gerdanlık.

Ana merdiven mabedin tepesine ulaşıncaya dek devam eder. Bu noktada en önemli tanrıları olan Ay tanrısı Nanna için yapılmış bir diğer tapınak bulunmaktadır. Zigguratın, Ur-Nammu'ya atfedilmiş olduğu, mabedi kaplayan birçok tuğlanın üzerinde adının yer almasından da anlaşılmaktadır.

Tanrı Nanna'nın eşi Tanrıça Ningal'e adanan tapınağın yapımı da yine aynı hükümdara atfedilir. Görkemli bir girişe sahip olan tapınaktaki bölümlerden birinde, yatak biçiminde alçak bir set görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre, bu alan evlilik bağının kutsandığı, hükümdarın özdeşleştiği Tanrı Nanna ile Tanrıça Ningal arasındaki birleşme seremonisinin gerçekleştirildiği yerdir. Bu bölümün arkasında, tanrıya kurban edilen hayvanların kesildiği birkaç oda daha yer almaktadır. Büyük kazanlarda kaynatılan etler, geleneksel öğle yemekleri sırasında krala ve din adamlarına sunulmaktadır.

Kentin en büyük yapıları arasında, Ur-Nammu ve kraliyet ailesinin evi olan E-hur-sag, yani Dağ Evi'nden de bahsetmek gerekir. Saray, kralın ölümünden sonra tanrılaştırılması ile oğlu ve halefi Shulgi tarafından tapınağa dönüştürülmüştür.

Ur Kraliyet Mezarlığı'nda, Kraliçe Puabi'nin mezarı içinde bulunmuş olan altın kadeh. (MÖ 2600-2400)

Kentin, III. Ur Hanedanlığı Dönemi iskan alanlarının kazısı henüz yapılmamıştır. Bu nedenle, şehrin özel mimarisi hakkında bildiklerimiz, Güney Mezopotamya topraklarında hakimiyet kuran iki rakip kentten ismini alarak, İsin-Larsa olarak anılan sonraki dönemin yapılarına dayanmaktadır. Buradaki en güzel evlerde tuğla yer döşemeleri ve çevresinde bir dizi oda bulunan üstü açık geniş avlular bulunmaktadır. Evlerin üst katında, avluyu çevreleyerek odalara girişi sağlayan tahta bir balkon vardır. Zemin kat mutfaklar ve temsil salonları, üst kat ise yatak odaları olarak düzenlenmiştir. Kimi zaman ufak bir tapınak olarak kullanılan ayrı bir oda da görülür. Bu oda, destek duvarları ve girintilerle dekore edilmiş tuğladan bir niş ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

Mezopotamya'da ölüler genellikle kent surlarının içine ve bazen de evlerin altına gömülürdü. Ur'da, evlerin büyük

Portre

C. LEONARD WOOLLEY

Ur'un yeniden keşfedilmesi 19. yüzyılın en önemli arkeologlarından biri olan İngiliz C. Leonard Woolley sayesinde olmuştur. 1880 yılında dünyaya gelen arkeolog, Oxford'ta öğrenim gördü ve 1905 yılında Arthur Evans'ın asistanı oldu. İngiltere'de stratigrafik yöntemi denemesinin ardından, Mısır ve İtalya'da kazı kampanyaları yürüttü. Antik Orta Doğu ile ilk etkileşim, 1912 yılında Yukarı Mezopotamya'da Kargamış kazısında R.C. Thompson'ın başarıya ulaşması ile gerçekleşti. Ancak araştırmalara I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ara verildi. Savaşın ardından Woolley'in ilgisi Irak'a yöneldi. İngiliz arkeolog, Obeid'de kazılarda bulunduktan sonra dikkatini büyük çoğunlukla III. Hanedanlığa dayanan en önemli kamusal şehir yapılarının ve Isin-Larsa döneminde iskana ayrılmış bütün bölgelerin gün ışığına çıkarıldığı Ur'a yoğunlaştırdı.

Woolley'in en ses getiren girişimi, değerli objeler bakımından zengin mezarların bulunduğu Kraliyet Mezarlığı'nın keşfidir. Güney Mezopotamya'nın antik kültürü üzerine yeni bir bakış getiren Woolley, gerçekleştirdiği keşiflerin yanı sıra araştırma yöntemindeki kesinlik ve bilimsel sorumlulukla da hatırlanmaktadır. Nitekim Ur'daki kazı, kent tarihinin en önemli noktalarını açığa çıkarma amacıyla, Sümer ülkesinde geniş düzeyde gerçekleştirilen ilk stratigrafik kazıdır.

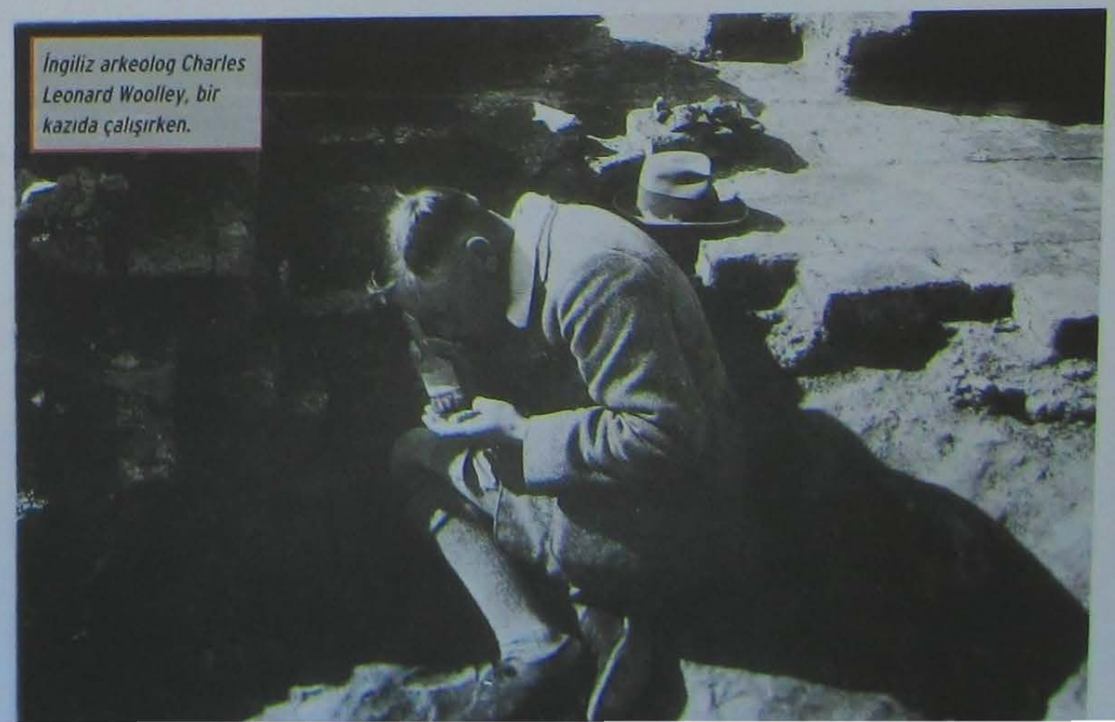

İngiliz arkeolog Charles Leonard Woolley, bir kazıda çalışırken.

Ur'da bulunan bu boğa tasviri, Prenses Shubad'a ait bir arpı süslüyordu. (MÖ yaklaşık 2400)

Buluntular

UR STANDARTI

Kraliyet Mezarlığı'nda yürütülen kazılarda ortaya çıkarılan en ilgi çekici objelerden biri kuşkusuz "Ur Standartı"dır. Uygun olmamasına karşın standart ismi arkeoloji camiasında kabul görmüştür. Aslında dört yüzeyinde kakma tekniğiyle sahnelerin bezendiği, küçük dikdörtgen prizma formlu bir kutudur. Geniş yüzeylerinden birinde, tarihi bir olay gerçeğe yakın bir şekilde yansıtılmıştır. Sahne üç bölüme ayrılmıştır. Alttaki iki bölümde, düşmanı bozguna uğratan savaş arabaları ve yaya birliklerin görüldüğü bir çarpışma sergilenmektedir. Üstteki kısımda ise, galip gelen hükümdarın huzurundan geçen tutsaklar zinciri temsil edilmektedir. Kompozisyonun ortasında duran kral diğer kişilerden çok daha büyüktür. Bu nedenle kral figürü, çerçeveden taşmaktadır. İkinci uzun kenardaki iki alt bölme uzun bir geçit alayını aktarırken, üst bölme ise elde edilen zafer kutlamasına bir gönderme yapar. Kral, giyim tarzı ile diğer üst düzey kişilerden açıkça ayrılmaktadır. Kral oturur durumdadır. Belki de içinde bira olan büyük kadehleriyle kutlamaya katılmış olanların etrafını, müzisyenler ve hizmetliler sarmıştır. Kısa kenarda ise sembolik çiçek motifleri işlenmiştir.

çoğunluğunun altına kazılmış ve ev sakinlerinin gömülü bedenlerini koymak üzere düzenlenmiş mezar odalarının varlığı da belgelenmiştir.

KRALİYET MEZARLARI

MÖ 2600-2400 dönemi I. Ur Hanedanlığı'na mensup kralların defnedildiği Kraliyet Mezarlığı, E-hur-sag'ın güneyindeki geniş bir alana yayılmaktadır. Burada hem tek kişilik özel mezarlar, hem de birden fazla kişinin gömüldüğü kuyu mezarlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Toplu mezarlarda kimi zaman bir düzineden fazla ceset bulunmuştur. Yüksek sınıftan kişiler tabutlarla, daha az itibarlı kişiler ise bir hasır içine sarılarak gömülmüşlerdir. Muhakkak ki, bunlar kral ya da yakınları gömülürken yapılan tören sırasında geleneksel olarak kurban edilen köleler ya da buyruk altındaki insanlardır. Mezarların içinde değerli metallerden vazolar, mücevherler, silahlar gibi çok sayıda eser bulunmuştur. Bulunan silahlar arasında, filigran tekniğinin kabartma işçiliği ile birleştiği, kuyumculuk sanatının şaheseri olarak değerlendirilen ve lapis lazuli taşından kabzası ile görenleri etkileyen altın hançer ön plana çıkmaktadır. Saç kıvrımları ve süsü mükemmel bir şekilde yapılmış olan zarif Meskalamdug Miğferi de bölgenin en önemli eserleri arasında yerini almıştır. Diğer buluntular arasında kakma süslerle işlenmiş objeler, satranç tahtası, müzik aletleri ve sancaklar gibi çok sayıda eser sayılabilir.

Ur Kraliyet Mezarlığı'nda ortaya çıkarılan, arka ayakları üzerinde duran bir keçiyi tasvir eden altın ve lapis lazuli ile yapılmış heykelcik. (MÖ yaklaşık 2500)

Ur Kraliyet Mezarlığı kazıları esnasında ortaya çıkarılan hançer ve olağanüstü güzellikteki kını. (MÖ yaklaşık 2500)

İçinde 74 adet iskeletin bulunmasından dolayı Büyük Mezar olarak adlandırılan mezarda, altından tüyleri olan bir boğa başı tasviriyle süslenmiş, sedefle ve altın kakmalarla zenginleştirilmiş, bir metreden daha fazla yüksekliğe sahip bir arp bulunmuştur. Aynı mezardan her biri 50 santimetre yüksekliğinde, ön ayaklarıyla ağaca yaslanan iki keçi heykeli de çıkartılmıştır. Değerli malzemelerle kaplanmış tahtadan bir kaideye sahip olan heykelin ayak ve ağız kısımları altın bir yaprakla, karın bölgeleri ise gümüşle kaplıdır.

Postları altın, istiridye kabuğu ve metal levhalarla süslenen keçi heykellerinin, boynuzları ve yüz ayrıntıları ise lapis lazuli ile yapılmıştır.

Elamlıların gerçekleştirdiği yağmalamanın ardından, Ur şehri uzunca bir süre daha ayakta kalmış olsa da, ilk yerel hanedanlıklar zamanında kenti karakterize eden ihtişamına tekrar kavuşamamıştır. Kentin önemli tapınaklarına ziyaretler sürmüş ve MÖ 4. yüzyılda Babil Kralı Nabodinus'un, Ur-Nammu'nun inşa ettirdiği ziggurat üzerine dört kat daha eklettirmesi gibi onarımlar devam etmiştir.

Ur Kraliyet Mezarlığı'nda bulunan altından Meskalamduq Miğferi. (MÖ 2600-2400)

Şehrin arkaik katmanlarında bulunan, savaş sahnelerinin canlandırıldığı Ur Standartı. (MÖ 2400)

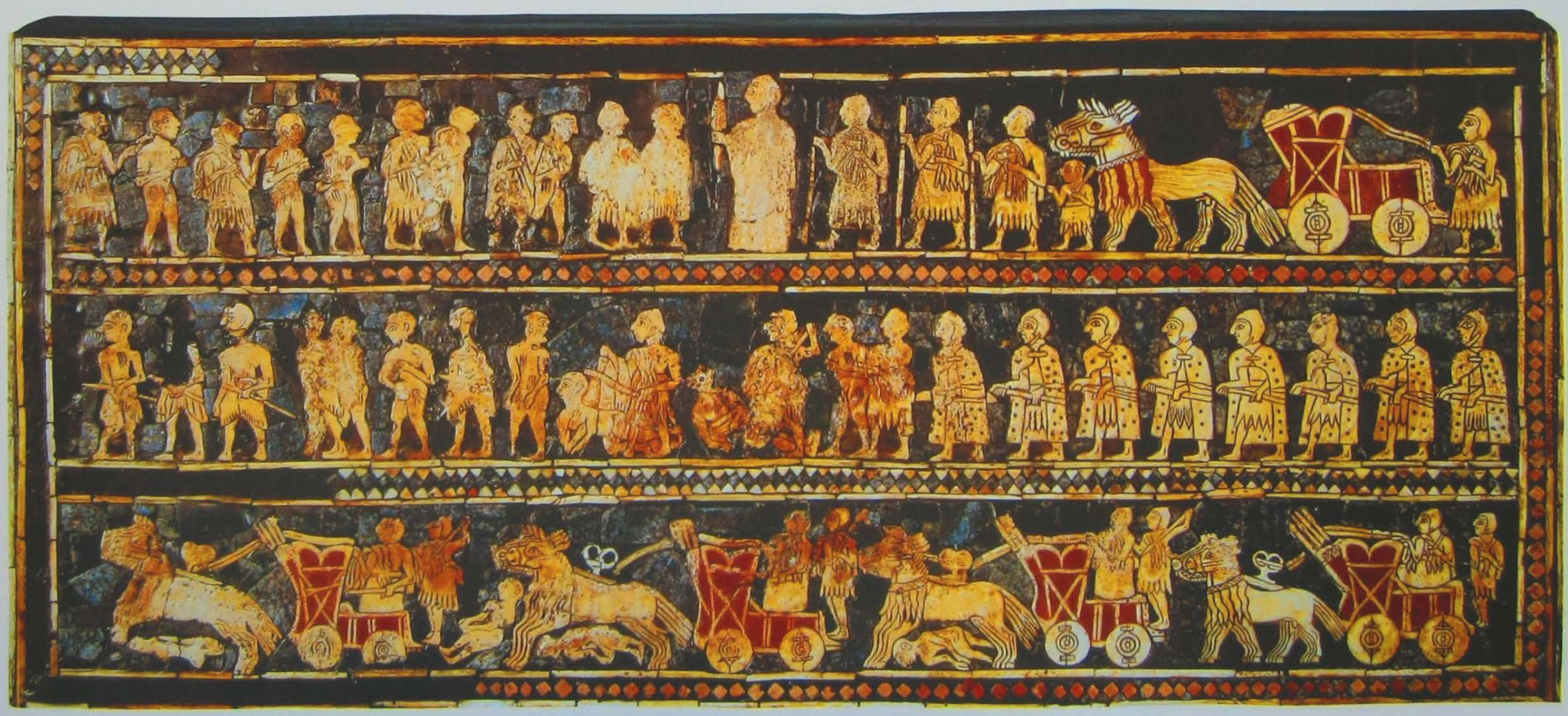

BİR BULUŞUN HİKAYESİ

ANTİK MEZOPOTAMYA UYGARLIĞI, İNSANLIĞIN EN ÖNEMLİ KAZANIMLARINDAN BİRİNİN GERÇEKLEŞTİĞİ YERDİR: YAZI!

İlk yazı şekilleri hakkındaki sorular, tıpkı dilin başlangıcına dair sorular gibidir: Bilimsel olarak doğrulanabilir cevaplara sahip değiller. Yine de, efsanelere kulak vermeden olmaz.

Heredot'un anlatımına göre; Mısır Kralı Psammetik, bir çobana iki tane yeni doğmuş çocuk verdi. Bir ağıla konan çocukların yanında tek bir kelime bile edilmedi. Psammetik'in niyeti çocukların ağzından çıkacak ilk sözü yakalamaktı. İki yıl sonra bir gün, çoban çocuklara yemek vermek üzere kapıyı açıp içeri girdiğinde, çocuklar ona *bekos, bekos* diyerek koştular. Kral, kendi kulağıyla da duyduktan sonra herhangi bir şeye 'bekos' adını vermiş olan insanları aramaya koyuldu. Bu Frig dilinde ekmek demekti. Böylece Mısırlılar, Friglerin kendilerinden daha eski olduklarını kabul ettiler. Frig dili ilkel bir dil, hatta insanların konuştuğu en antik dil olmalıydı.

İnsanın icat ettiği bir tür görsel iletişim sistemi olan yazı ile ilgili araştırmalar, konuşulan dilin özgün öğeleri ile taş, tahta, kil, kağıt gibi birtakım yüzeylerdeki bilindik işaret ya da sembollerin birleştirilmesi şeklinde yürütülür. Mezopotamya'da ortaya çıkarılmış yazılı işaretler içeren kil tabletler gibi en eski belgelerin bile 5000 yıl kadar önceye dayanması, yazının oldukça yeni bir edinim olduğunu göstermektedir. Yine de, yazının ve onun en genç çocuğu alfabenin tarihi, antik medeniyetlerin en büyüleyici araştırma başlıklarından biridir.

Arkeolojik kazılar Mezopotamya, Anadolu ve Suriye-Filistin arasını kapsayan geniş bir alanda bir dizi

Solda: Mezopotamya'dan getirilen ve yönetimle ilgili bir metin içeren kil tablet. (Yaklaşık MÖ 2360)

Sağda: Nabu-Apal-Iddina Dikilitaşı'nın tepesinde yer alan kabartmanın ayrıntısı. (MÖ 6. yüzyıl)

nesneyi gün yüzüne çıkarmıştır. Kilden yapılmış bu nesneler, soyut şekilleri olan küçük kalıplar ve hayvan başı biçiminde yapılmış heykelciklerden ibarettir. Araştırmacılar, bu küçük kilden objelerin, hesap işleri için kullanılan bir tür işaretler olduğu varsayımını geliştirmiştir. Bunların nasıl kullanıldığını daha iyi anlayabilmek için, antik Mezopotamya'da, iki farklı topluluk arasında birtakım ticari anlaşmalar yapmakla yükümlü bir iş adamı hayal edelim. Bütün malı tek başına taşıyamayacağından, sahip olduğu malın miktarını ve kalitesini bu kilden işaretlerle ifadelendirmekte idi. Her bir işaret bir sepet buğdaya, bir koyuna ya da benzeri ürünlere karşılık geliyordu. Bu anımsama desteği, aynı zamanda ticari işlemlerin doğru bir şekilde gerçekleşmesini de garanti altına alıyordu. Sistem, binyıllar boyunca kullanımda kaldı ve 4. binyılın sonlarına doğru gelişim gösterdi. Bu küçük kil objeler, yüzeyine aynı amblemin basılı olduğu bir çeşit torbaya benzeyen bir zarfın içine sarılmaya başlandı. Böylece torbanın içini açmaya ya da yırtmaya

Babil alfabesi içeren tablet Londra British Museum'da korunmaktadır. Mezopotamya'da daha MÖ 4. binyıldan itibaren, kil tabletler üzerine işaretler kazınarak ticari hesaplamaları ve bilgileri kaydetmek üzere bir sistem geliştirilmişti.

GEÇMİŞİN İZİNDE

Gizem, yazı tarihinin ortak bir özelliğidir. Ve burada, herhangi bir yazının, onu üretmiş olan toplumda sahip olabileceği bir gizemden bahsedilmemektedir. Örneğin, Antik Mısır'da yazı pek az kişiye tanınmış bir ayrıcalıktı, okumak ve yazmak sıradan halkın yapabileceği bir şey değildi. Gelişim gösteren her bir yazı yöntemi, zamanla anlaşılmazlığı da dile getiren bir sistem haline gelecektir. Yine Mısır hiyerogliflerini örnek alırsak; Eski Yunanlar, kendilerine göre anlaşılmaz nitelikteki bu garip işaretlere neredeyse kutsal bir şaşkınlık ve saygıyla bakmaktaydılar. Nitekim, "alfabenin efendileri" işaretlerin sadece kabul töreni aracılığıyla girilebilecek gizli bir bilgelik içerdiği konusunda ikna olmuşlardı. Ancak Mısır, Hıristiyanlık ile tanıştığında ve Kıpti yazısı ayağını kaydırdığında hiyerogliflere dair bilinenler unutuldu gitti.

Bundan dolayı, eski yazıların yeniden keşfedilmesi arkeoloji tarihine anahtar niteliğinde bir fırsat sunmaktadır. Hiyeroglif sisteminin dahiyane çözümleyicisi Fransız Jean-François Champollion modern Mısır biliminin de kurucusu olmuştur.

Hiyeroglifleri anlamaya yönelik itici temel güç, 1800 yılında Napolyon'un Mısır seferi esnasında keşfedilen Rosetta Taşı sayesinde doğmuştur. Hiyeroglif harflerle Eski Mısır, demotik harflerle yeni Mısır ve Yunan dilinde olmak üzere üç farklı dilde yazılmış olan bu dikilitaş MÖ 2. yüzyıla ait bir buyruk iletmekteydi. Hiyeroglif metni deşifre etmeyi başaran Champollion, böylece firavunlar döneminin karmaşık yazı sistemini de yeniden oluşturabilecek donanıma sahip olmuştur.

Altta: Mısırlı bir yazmana ait seramik mühür

Sakkara'dan V. Hanedanlık dönemine ait oturur durumda bir yazmanı tasvir eden kireç taşından heykel.

Jebel Aruda'dan getirilen, izler ve numara işaretleri taşıyan kalıp. (MÖ 3500-3300).

gerek kalmıyordu. Amblem giderek gerçek objenin yerini aldı ve bir sembol haline geldi. Nitekim kısa sürede torbalar ve kil objeler yerlerini, yine üzerlerinde aynı amblemlerin basılı olduğu basit tabletlere bırakarak kullanımdan kalktılar. Böylece, gelişim gösteren bu soyut kavramlar sayesinde, resim yazıları denilen, işaretlerden oluşan gerçek yazının başlangıcına geliniyordu.

Her biri bir objeye, bir kişi ismine ya da bir kavrama işaret eden bu simgeler, bilinen birer sembolik anlam taşımaktadır. Bu objeler -örneğin koyun ile öküz- ve kavramlar -örneğin 3 ile 7 sayısı- konuşma dilinde bir karşılığa sahip olduklarına göre, "üç öküz ve yedi koyun" ifadesini oluşturmak için üç öküz ve yedi koyun çizmek yerine, "üç-öküz-yedi-koyun" kelimelerine karşılık gelen dört sembol yetmekteydi. Bu logografik düşüncede her kelimenin bir işareti olduğundan, eski insanlar dillerini oluşturan binlerce kelime ve kavramı karşılayacak sonsuz bir semboller sistemi düzenlemek ve bir de bu sistemi ezberlemek durumundaydılar. Elbette, anlaşılır olduğu kadar karmaşık da olan böyle bir sistem hiçbir zaman var olmadı.

ÇİVİ YAZISI

Gerek Mezopotamya'da, gerekse Eski Mısırlılar arasında neredeyse aynı anda görülen önemli bir atılım başka bir

Deyr el-Medine'de bulunan Kha'nın mezarından çıkarılan tahtadan yazı masası paleti.

çözüm üretti. Orta Doğu tarihinin önemli bir dönüm noktası olan 4. binyılın sonlarında, Sümerler bir üsluba sahip olma nitelikleriyle, soyutlama konusunda resim yazılarının önüne geçen ve adını bir araya gelmiş kamalara benzerliğinden alan çivi yazısını icat ettiler. Sembolik düzeyde yenilik, kil kalıpları üzerine yazılan bu işaretlerin, artık sadece özel bir kelimeyi değil, aynı zamanda sesleri de göstermesidir. Bu fonetik, yani sese dayalı nitelikteki yazıda, bir kelime ile ilişkilendirilmiş bir işaret başka kelimeler için de kullanılabilir, yeter ki aynı ya da benzer bir sese sahip olsunlar. Bunun yanı sıra, işaretler sadece bütün kelime seslerinin değil, kelime bölümlerinin, hece seslerinin, yani ünlü ve ünsüz seslerin değişmez birleşimlerinin de sembolleri olabilmektedir. Sayısız kelimenin, kombinasyonların, hecelerin yan yana dizilmesiyle meydana getirilen bu yazı sisteminde, eski logografik sisteme nazaran kayda değer sayıda az işarete ihtiyaç duyulduğu aşikardır.

Kraliyet arşivlerinin başyazmanı olan, Mısırlı yazman Mery'nin bir tasviri. Mısır'da yazı, yalnızca yazmanlara tanınmış bir ayrıcalıktı.

Ugarit'ten Fenikelilere ait bir tablet (MÖ 13. yüzyıl). Herodot'a göre Fenikeliler alfabeyi Antik Yunan toplumlarına getirmişlerdir.

ALFABE

Sümerlerin icat ettiği yazı sistemi 1. yüzyıla değin tüm antik Mezopotamya kültürleri boyunca kullanıldı. Diğer uluslar da bu sistemi kendi dillerini ifade etmek üzere benimsediler. Ancak, ömrü sonsuza dek süremezdi. Daha MÖ 2. binyıldan itibaren, Suriye-Filistin bölgesinde, basitliği ve işlevselliği ile kendini kanıtlamaya yönelmiş yeni bir yazı sistemi ortaya çıkmıştı: Alfabe. Resim yazılarından ya da heceden oluşan yazılardan farklı olarak, alfabe terimi dildeki her bir sese farklı bir işaretin karşılık geldiği fonetik bir yazıyı ifade etmektedir. Bu işaretlerden biri değiştiği takdirde, kelimenin ifade ettiği anlam da değişir. Örneğin, "sal" sözcüğündeki -a sesi, -e sesine (ya da karşılık gelen yazı işaretine) dönüştürüldüğünde, "sel" sözcüğünün elde edilmesi gibi.

Eğer alfabe terimi, bir dilin tüm seslerini ifade eden bir yazı sistemine dayanıyor ise, o halde alfabeyi icat edenlerin Eski Yunanlar olduğunu kabul etmek gerekir.

Suriye'de çivi yazısı ile yazılmış tablet (MÖ 14-12. yüzyıl).

Tanrı Quetzalcoatl'ın tasviri ile birlikte, Maya işaretlerinin ayrıntısı.

ÇİN VE MEZOAMERİKA'DA YAZI

19. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilen keşifler sayesinde, Çin yazısının en eski evrelerine dair fikir sahibi olunmuştur. Bir şeyi resmederek onu temsil edecek semboller oluşturma kavramı, yani piktografinin başlangıcı Neolitik Dönem'e uzanır. 4. binyılın sonlarından kalma bir seramik üzerinde, tarihi çağda karşılaştığımız işaretlere benzeyen birtakım semboller tanımlanmıştır. Gerçek Çin yazısı işaretleri, "kehanet kemikleri" (fotoğrafta) üzerinde görülür. Bunlar, MÖ 2. binyılda kehanet amaçlı kullanılan ve üzerine özel işaretler kazınmış olan hayvan kemikleridir. Günümüzde bu işaretlerden 4000 kadarının anlamı çözülmüştür. Yeni Dünya'da ise, gerçek ve özgün bir yazı sistemini geliştirenler Mezoamerika'nın Kolomb-öncesi kültürleri olmuştur. Yapılar veya dikilitaşlar üzerinde bulunmuş olan anıtsal Maya metinleri, daha çok bir numaralandırma ya da takvim işlevine sahip gibidirler. Bu yazıtların çözümleme çalışmaları halen devam etmektedir. Maya yazısının hem pitografik ve hem de fonetik özellikte olduğu düşünülmektedir. İspanyol sömürgecilerin yıkımından kurtulmuş az sayıdaki el yazmalarının da ritüel takvimleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Zamanla ilgili hesaplamalar içerdiği anlaşılan Aztek belgelerinde de, sembollerin pitografik ve fonetik kullanımı söz konusudur. Renkli sicimlere belli bir düzene göre düğüm atılması temeline dayanan ve İnkaların hesap işlerinde ve zaman ölçümünde hatırlatıcı bir unsur olarak yararlandıkları *quipu* sistemi ise bir yazı örneği olmaktan çok uzaktır.

Geçmişe Tanıklık Edenler

Ancak fonetik yazı işaretlerine dayanan bir sistem elde etme çabaları daha 2. binyıldan itibaren Orta Doğu'da görülmekteydi. Sina Yarımadası'nda, Doğu Mezopotamya kıyıları üzerindeki Ugarit ve Filistin'de alfabetik yazıtlar bulunmuştur. Fakat yazının çok özel bir şekli, Herodot'un "*Yunanlara, diğer birçok ilmin yanında, daha önceden inandığım üzere, alfabeyi de tanıttılar*" ifadesiyle belirttiği gibi, Fenikeliler tarafından MÖ 13. yüzyıldan itibaren ortaya konmuştur. Ancak bu eksik bir alfabedir. Çünkü 22 ses, serbest sesli harf işaretleri olmaksızın yalnızca sessiz harfleri temsil etmekteydi. Örneğin; Fenike dilinde, 'B' işareti, 'B' olduğu gibi BA, BI, BO, BU şeklinde de okunabilmekteydi. Her durumda, sonuç itibariyle "gerçek" bir alfabe niteliğinde olmasa da, Orta Doğu'da ortaya çıkmış önceki yazı sistemlerine oranla Fenike yazısı, insanlık tarihinde yazının basitleştirilerek öğrenimini ve yayılımını sağlama yolunda atılmış ilk ve en önemli adımı temsil etmektedir.

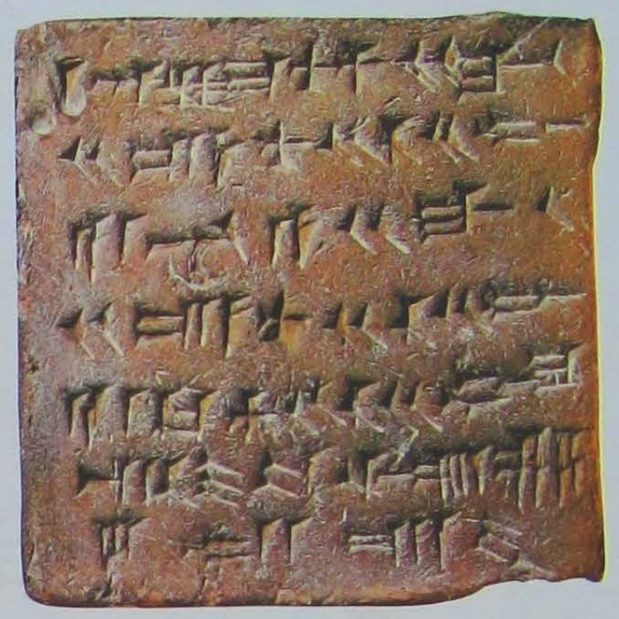

Nimrud'dan Kral III. Salmanassar'ın bir yazıtını ve Calah Tapınağı'nın tasvirini içeren Asur tableti. (MÖ 8. yüzyıl).

Mezopotamya'nın kuzeyinden getirilen aslan. (MÖ yaklaşık 2350)

SÜMER ÜLKESİ

Mezopotamya ifadesi, Roma İmparatoru Traianus'un seferleri sonrasında, Roma İmparatorluğu'nun aynı adı taşıyan vilayetinin parçası olan Dicle ve Fırat arasında kalan toprakları ifade etmek için, Klasik Çağ yazarlarınca benimsenip yayılmıştır. Bu engin topraklar üzerinde, çeşitli bölgeleri merkez edinen birçok kültür gelişmiştir. Bunlar arasından kuşkusuz en eski olanı, merkez olarak güneyin verimli düzlüklerine sahip olan Sümer kültürüdür. Bunu, Akad uygarlığı ve merkezini bölgenin orta kesimine konumlandırdığı tahmin edilen Babil uygarlığı izlemektedir. Asur İmparatorluğu'nun yayılma sahası ise, Mezopotamya'nın kuzeyinde, Dicle Nehri boyunca uzanan tepelik bölgede bulunmaktadır.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 5000 - 4500	Eridu şehrinde, yalnızca dine adanmış ilk yapı örnekleri olarak yorumlanan küçük yapılar saptanır.
MÖ 4500 - 3500	Ubaid kültürü. Güney Mezopotamya, Orta Doğu'nun teknolojik ve düzenleyici gelişiminin öncüsüdür.
MÖ 3500 - 3000	Uruk kültürü. "Şehir devrimi" başlar.
MÖ 2900 - 2350	I-III Erken-Hanedanlık Dönemi. Sayısız şehir devletinin gelişimiyle, "ikinci şehirleşme" evresi başlar. En önemli merkezler arasından, Sümer ülkesinin güney bölgesinde yer alan Ur, Uruk ve Eridu; doğuda Lagaş ve Umma; merkezde Adab, Shuruppak ve Nippur; kuzeyde Kiş ve Eshnunna sayılabilir.
MÖ 2335 - 2154	Akad İmparatorluğu. Sümer ülkesi, başkenti Orta Mezopotamya'da bulunan Akad hükümdarlarının kontrolü altına girer.
MÖ 2112 - 2004	Ur Hanedanlığı. Ur-Nammu'nun etkili politikası sayesinde "Sümerlerin III. doğuşu"na tanıklık edilir.
MÖ 2000 - 1823	Isin-Larsa dönemi. Ur İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından, Güney Mezopotamya'nın kontrolü önce Isin krallarının, ardından Larsa krallarının egemenliğine geçer.
MÖ 1792 - 1750	Hammurabi hükümdarlığı. Orta Mezopotamya, Sümer ülkesi üzerinde kesin kontrol sağlar.

Solda: Kiş sit alanından bir görünüm. Günümüzde Bağdat'tan çok da uzakta olmayan bu şehirde, Mezopotamya'nın dini olmayan en eski merkezi yer almaktaydı.

Kiş
Başlıca buluntular:
Dört katlı ziggurat, Mezopotamya'nın en eski komplekslerinden biri olan A Sarayı (MÖ 2700), "Dışbükey-planlı yapı" olarak da adlandırılan P sarayı, I-III Erken-Hanedanlık dönemi Kraliyet Mezarlığı.
Üstte: Sit alanından bir görünüm.
Sağda: Kakmalarla yapılmış bir süslemenin ayrıntısı.

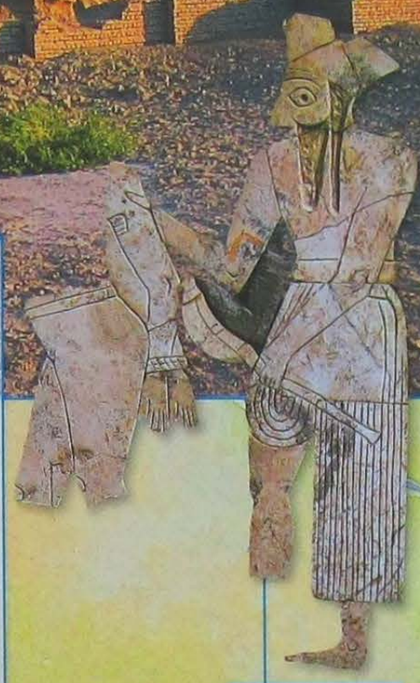

Kiş

Nipur
Başlıca buluntular:
Ziggurat, Tanrıça Inanna'ya adanmış tapınak, Ekur yani fırtına tanrısı Enlil'e adanmış tapınak.
Sağda: Vazo parçası.
Üstte: Kadın heykeli.

Nipur

Dicle

Fırat

Uruk
Başlıca buluntular:
Gökyüzü tanrısı Anu'ya adanmış Beyaz Tapınak ile Kullaba kutsal alanı, Tanrıça Inanna adına yapılmış tapınak ile Büyük Tanrıça tapınımına adanmış Eanna kutsal alanı, Riemchengebaude (tuğlalı yapı).
Solda: Kakmalarla yapılmış bir süsleme parçası.

Uruk

Isin
Başlıca buluntular:
Şifa Tanrıçası Gula'nın tapınağı (MÖ 2700), Ishme-Dagan tarafından (MÖ 1953-1935) inşa edilen kutsal duvarlarla çevrili tapınak.

Ur
Başlıca buluntular:
Tanrı Nanna'ya adanmış ziggurat, Tanrıça Ningal'in tapınağı, daha sonra tapınağa dönüştürülmüş olan E-hur-sag yani "dağ evi", I. Ur Hanedanlığı hükümdarlarının mezarlarının bulunduğu Kraliyet Mezarlığı.
Üstte: Kabartmalarla bezeli, altın silindir mühür.

Ur

Larsa

Larsa
Başlıca buluntular:
Ziggurat; Nur-Adad saray yapısı (MÖ 1865-1850), Ebabbar yani "Güneşin evi"
Solda: Sunu desteği.
Üstte: Kazıma tekniği ile süslenmiş bir vazo.

Eridu

Eridu
Başlıca buluntular:
Ziggurat, Ubaid ve Uruk dönemleri tapınak kompleksi ve Ubaid Dönem mezarlığı.

Pers Körfezi

BULUTLARDAKİ SERÜVEN

BAZI ÖNCÜL ÖRNEKLER 19. YÜZYILA UZANIYORSA DA, HAVA FOTOĞRAFININ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARDA KULLANIMI YİRMİNCİ YÜZYIL ORTALARINDA YAYILMIŞTIR.

Veriler ve Bilgiler

HAVA FOTOĞRAFININ YARARLARI

Hava fotoğrafı, özellikle toprağın örttüğü ve ayrıca sık ormanlık alanlar gibi girilmesi zor ve görüş alanı açık olmayan yerlerdeki kalıntıları gün ışığına çıkarmada yarar sağlamaktadır. Duvar kalıntıları ve farklı çağlara ait kaleler, yukardan yapılan çekimde açıkça belli olmaktadır. Havadan yapılan çekim ile bitki örtüsü gibi kalıntının boyutlarına yönelik bir değerlendirmeyi engelleyen etmenlere karşın, duvar hizaları takip edilebilmektedir.

Uçsuz bucaksız toprakları gözler önüne seren hava fotoğraflarının yorumlanması, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında önemli bir gelişim göstermiştir. 1919'un ardından, bilinen sit alanlarını belgelemenin yanı sıra henüz toprak üstünde belirgin olmayan arkeolojik alanların saptanmasında hava fotoğraflarından yararlanılabileceğini öngören kişi İngiliz arkeolog Crawford olmuştur. Hava fotoğraflarının yorumlanması yöntemini tasarlayan Crawford, protohistorik dönem toprak işleme sistemleri ve Stonehenge anıtıyla ilgili çalışmalarıyla da ünlüdür. 1925 yılında, Roma Dönemi kaleleri ile kervan yolları ağını ortaya çıkarmak ve çölün gizlediği eski yolları yeniden oluşturmak için hava fotoğraflarından yararlanan Peder Antoine Poidebard ise, Lübnan'daki Sur Limanı'nı keşfederek, sualtındaki sit alanlarının da hava fotoğrafı ile araştırılabileceğini bilim camiasına gösteren kişi olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, Akdeniz bölgesinde uçan Kraliyet Hava Kuvvetleri'nden (RAF) birkaç görevli, hava fotoğrafının eşi bulunmaz bir gözlem aracı olduğunu ortaya koydular. O dönemde, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin askeri istihbaratında hava fotoğraflarının yorumlanması için birçok arkeolog çalışmaktaydı ve uzmanlıkları askeri hedefleri saptamada eşsiz bir öneme sahipti. Arkeolojik alanların hava fotoğrafları ile keşfine dair örnekler arasında, John Bradfort ve Peter

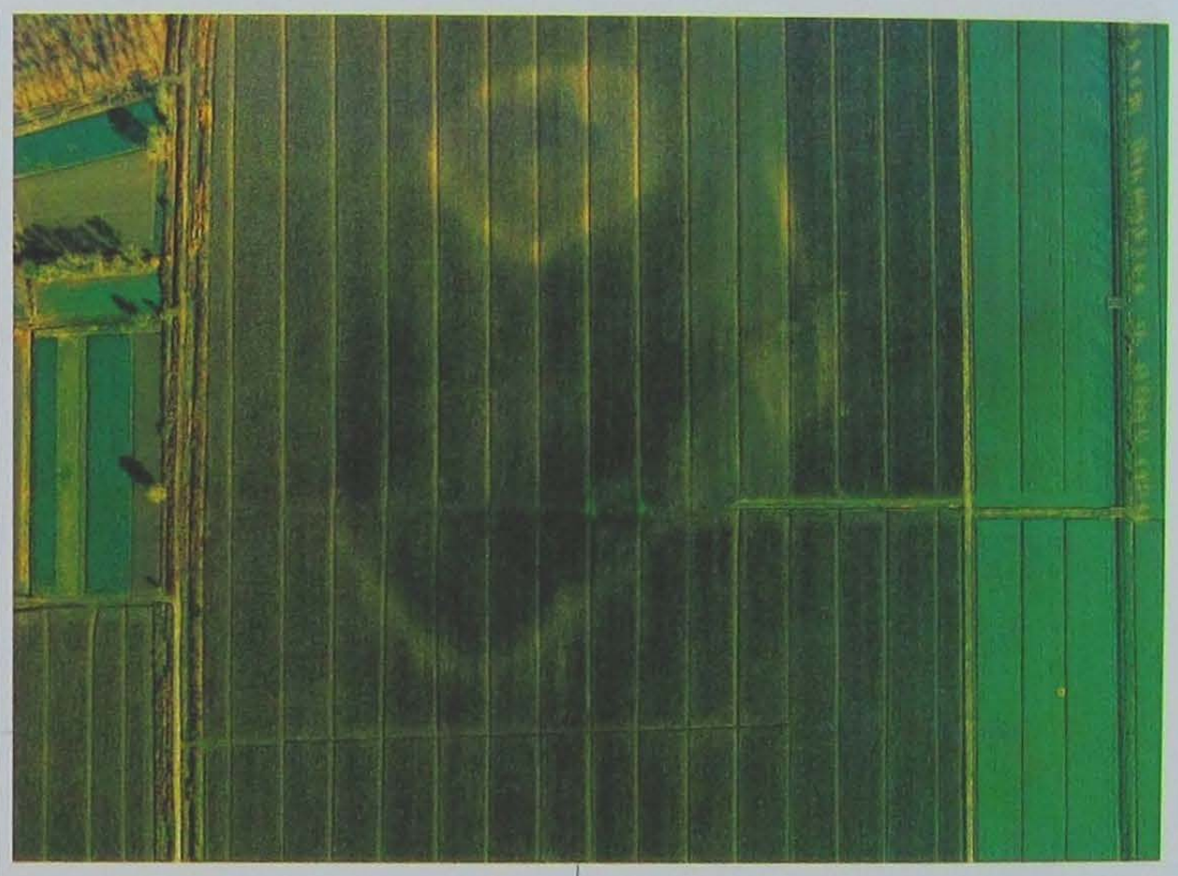

İtalya'da Poviglio yakınlarında Bronz Çağ'a ait bir yerleşkenin izlerini gösteren hava resmi. Toprağın ekildiği alanda, iki köyün toprak sınırları görünmektedir.

Williams-Hunt tarafından gerçekleştirilen, varlıkları daha önce bilinmeyen Neolitik Çağ'dan kalma yaklaşık iki yüz köyün tespiti ile Cerveteri yer altı mezarlığının belgelenmesi heyecan verici keşiflerdir.

FOTOĞRAFLAMAYA DAİR

Hava fotoğrafları, özel makineler olan aero-fotogrametri kameraları ile çekilmektedir. Bunlar; objektif netliği sonsuza sabitlenmiş ve odak ölçüsü sabit 100 milimetre ile ifade edilebilen, 70-90 kilo ağırlığında, yaklaşık 60x60x50 santimetre ebadında oldukça büyük fotoğraf makineleridir. Negatifleri, 23x23 santimetrelik kullanışlı bir yüzeye sahiptir. Film tutma deposu yaklaşık 600 deklanşör için yeterli olan 150 metre filmi içerebilir. En küçük bir bükülmeden kaçınmak için film şeridi mükemmel bir şekilde düz tutulur ve özel süspansiyon düzenekleri ile çekimin dikeyliği kusursuz kılınır. Deklanşör, yeniden doldurma, ilerleme gibi tüm hareketler otomatiktir.

Yapılan çekimlerin, alanın üç boyutlu yapılandırılmasında kullanılabilmesi için negatifin bir kenarına otomatik olarak

Aşağıdaki dört çizim, fotoğraflarla ilgili anomalilerin nasıl ortaya çıktığını göstermektedir.

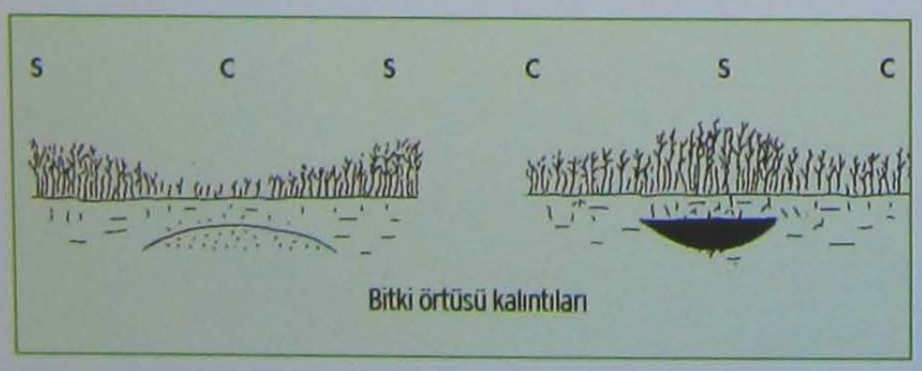

Bitki örtüsü kalıntıları

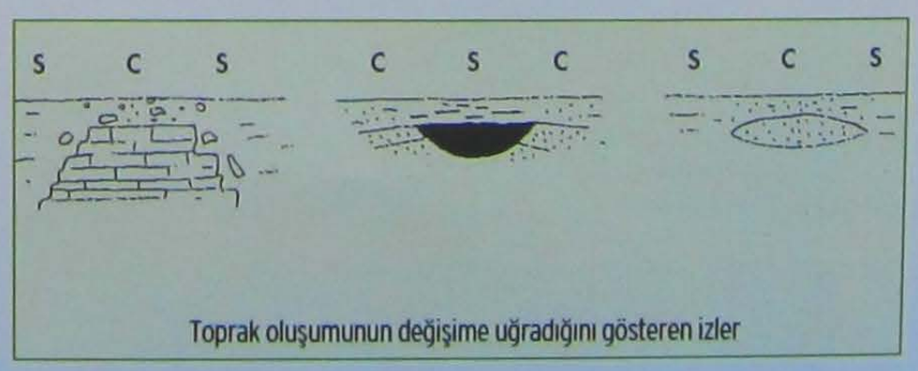

Toprak oluşumunun değişime uğradığını gösteren izler

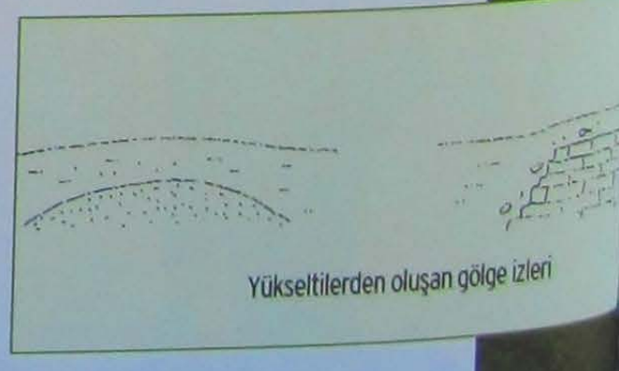
Yükseltilerden oluşan gölge izleri

basılan bir dizi veri eklenmektedir: Uçağın deniz seviyesinden yüksekliği, çekimin yataylığını belirlemek için su terazisi, fotoğraf görüntüsünün ölçeğini hesaplamak için objektifin odak uzunluğu, çekimin gerçekleştirildiği tarih, fotoğraf numaraları gibi. Toprak üzerinde var olan doğal ya da yapay cisimlerin yüksekliklerinin gölge boyları temel alınarak değerlendirilebilmesi için saat, tarih ve enlemin de bilinmesi önemlidir. Her bir fotoğraf, yaklaşık yüzde 60'ı bir öncekinin ve sonrakinin üstüne konulabilecek şekilde çekilmektedir. Böylece bir stereoskop yardımıyla fotoğraflar ikili olarak incelenerek, çekilen toprak alanının üç boyutlu görülmesi sağlanmaktadır. Bu tür dokümantasyon amaçlı zigzag uçuşlu çekimlerde şerit halinde fotoğraf kareleri elde edilmektedir. Arkeolojide sıklıkla kullanılan eğik fotoğraflar ise, tercihen helikopterden çekilmekte ve özel makineler gerektirmemektedir. Ancak net olmayan bir sonuçtan kaçınmak, çekimin hızını ve ayrıntılarını görüntüleyebilmek için iyi sonuç sağlayan film şeritlerinin seçimine özen göstermek gerekir.

Hava fotoğraflarında, bitki örtüsünün yetişmesini ve nemin dağılımını etkileyen, toprağın rengini değiştiren ya da kabartı biçiminde ortaya çıkan "anomali" adı verilen durumlara işaret eden çok sayıda iz görülmektedir. Ancak tüm anomaliler, arazinin arkeolojik durumu ile ilgili değildir. Toprağın kullanımında yakın zamanda oluşmuş değişiklikler ya da kanalizasyonlar gibi yeraltına dair izlerin, arkeolojik özellikteki izlerden ayırt edilmesi gereklidir. Kıyı çizgisi değişimleri gibi çevresel faktörler de bir takım izler bırakabilir. Ayrıca, araçların bıraktığı görüntüler gibi hataya sürükleyebilecek faktörlere de dikkat edilmelidir.

Çoğu zaman hafif ışığın kullanıldığı koşullarda gerçekleştirilen gerek dikey çekimler, gerekse eğik fotoğraflar arkeolojik amaçlar doğrultusunda kullanılır. İlki, sit alanlarının düzlem ölçümünü tanımlamayı ve yol ile alan bölmeleri gibi çizgisel cisimlerin izledikleri güzergahı yeniden oluşturmayı sağlamaktadır. Diğerleri ise, perspektif sonuçları ile küçük boyuttaki antik sit alanlarını bile belirgin kılar ve bu yüzden özellikle bilinmeyen yerleşkelerin saptanması ve keşfedilmesinde faydalıdır.

Keltlere ait ünlü bir höyüğün bulunduğu yer olan Almanya Glauberg bölgesinin havadan görünümü.

SIRADIŞI İZLER

Antik kalıntıların varlığını gözler önüne seren izler sınıflara ayrılmıştır. Uzun yıllara dayanan araştırma gelenekleri ve hava fotoğrafı yorumlamalarının İngiltere'de gösterdiği özel gelişimden dolayı, arkeologlar arasında farklı türdeki izleri İngilizce terimlerle tanımlama alışkanlığı yerleşmiştir.

Crop-marks & weed-marks; bitki örtüsünün düzensiz gelişimine dair anomalilere işaret eder. Alçak bitki örtüsünün görüldüğü karakteristik geniş alanlar (tahıl ekili araziler, otlaklar, doğal çayırlar), yüzeysel humus tabakasının derinliğinin değişmesiyle oluşmaktadır. Toprağa gömülü yapılar söz konusu olduğunda, köklerin serbestçe gelişimi ve gerekli miktarda suyu emmesi yapılar tarafından engellenmiş olduğundan, bitki örtüsünün görünümü daha bodur ve zayıftır. Aksine, toprak altında çukurlar ve kanallar mevcutsa, bitkiler besleyici maddelerin ve nemin yoğunluğundan ötürü daha gür yetişmektedir. Değişimler, hava fotoğrafında toprak altındaki cisimlerin biçimini ve alanını yansıtan, renkli ya da gri yoğunlukta farklılıklara dönüşürler. Ancak bu olaylar kısa sürelidir ve bitkilerin yetişmesinde sadece birkaç evrede açıkça görülebilmektedir. Dinlenmeye bırakılmış araziler ve doğal çayırlar örneğinde izler daha belirgin ve daha uzun ömürlüdür.

Shadow-marks; yüzeydeki kabartıların gölgeler yardımıyla belirlenmesine yardımcı olur. Tarım çalışmalarının henüz tamamen düzlemediği, alçak bitki örtüsüne sahip ya da bitki örtüsü

Üstte, derin bir kazı sonucunda, Villers-Sous-Ailly'deki bir antik yapı kalıntılarının yüzeye nasıl çıktığı görülmektedir.

bulunmayan düz toprak altındaki yapılar, şafak vakti ya da günbatımında, yani uzun gölgelerin minimum kabartı ve göçmeleri vurguladığı saatlerde, oldukça hafif ışıkta çekilen eğik hava fotoğrafları ile ortaya koyulabilmektedir.

Damp-marks; toprakta var olan nemin dağılımı ile ortaya çıkan anomalilere işaret eder. Üzerinde hiçbir bitkinin olmadığı topraklarda, belli bir miktarda yağmurdan sonra, toprak homojen olmayan bir şekilde kurur. Drenajı kolaylaştıran gömülü yapıların mevcudiyeti durumunda ise, daha hızlı bir süreç söz konusudur. Çukur ve kanallar mevcutsa, nem çok daha uzun bir süre kendini gösterecektir. Toprak, fotoğraflarda farklı renk tonları sergiler. Duvar sıraları daha açık görünür, değişik büyüklükteki hendekler daha koyu bir tonla ayırt edilir. Bu durumda olay kesinlikle kısa sürelidir ve dolayısıyla belirleme de zordur.

Soil-marks; toprak renginin ortaya koyduğu anomalileri belirtir. Gömülü bir sit alanı toprağı işleme esnasında zarar gördüğü zaman, yapı malzemelerinin dolgun parçaları da yüzeye çıkmakta ve böylece toprağın rengi değişmektedir. İlk tahribin ardından birkaç sezon içinde, yüzeye çıkan kalıntılar ve duvarın yıkılmasından kaynaklanan kireç, bazen etkileyici bir kusursuzlukla, gömülü yapının düzlem ölçüsünü yeniden yüzeye çıkarır. Yıllar geçtikçe toprağın işlenmesi ile ortaya çıkan sürükleme işlemi ve hava etkenleri, toprak yüzeyini yeniden karıştırır ve bunun sonucunda yüzeye çıkan malzeme, belli bir biçimi olmayan geniş bir lekeye dönüşür.

Ostia kazılarından bir hava fotoğrafı. İtalya'da bilinen ilk hava fotoğrafı yorumlama örnekleri, geçen yüzyılın başlarında, bir hava balonundan fotoğraflanan Ostia gibi, arkeolojik sit alanlarının belgelenmesine yöneliktir.

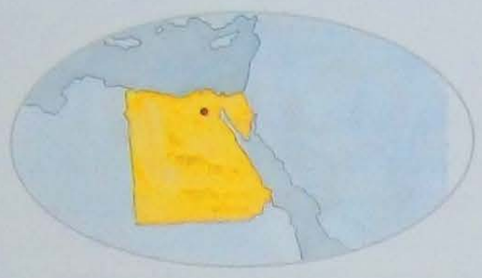

FİRAVUN MEZARLIĞI

MISIR'IN EN ÜNLÜ ÜÇ PİRAMİDİ, DÖRT BİN YILDAN DAHA UZUN SÜREDİR GİZE'DE YÜKSELİYOR. SONSUZLUK KAVRAMINI MÜKEMMEL ŞEKİLDE SOMUTLAŞTIRAN BU DEV ANITLARA ZAMAN DA SAYGI GÖSTERMİŞ VE ONLARA DOKUNMAMIŞ.

Kahire'nin 15 kilometre kadar güneybatısında, kuzeyden güneye yaklaşık 30 kilometrelik bir alanda, Mısır'ın en büyük ve en zengin kral mezarlığı uzanır. Memfis'in nekropolü günümüzde farklı isimlerle anılan bölgelere ayrılmıştır. Bu bölgeler kuzeyden güneye; Ebu Ravaş, Gize, Zaviyet el-Aryan, Ebu Cirab, Abusir, Sakkara ve Dahşur'dur. Burası firavunlar ile Eski ve Orta Krallık Dönemi devlet görevlilerinin gömülü olduğu yerdir. Yeni Krallık Dönemi'nin hükümdarları ise genellikle Teb'in batısında, Krallar Vadisi adıyla bilinen ulaşımı güç bir vadiye gömülüyorlardı.

TAŞTAN YAPILMIŞ DAĞLAR

MÖ 2575-2465 dönemi, IV. Hanedanlığın bazı hükümdarları, piramitler ve tapınaklar gibi devasa anıtların inşa edilmesine elverişli, kalkerli bir düzlük olan Gize'de, milyonlarca taş bloğun oluşturacağı yapay dağların içine gömülmeyi arzu etmişlerdi. Bu yapıların çevresinde ibadethaneler, yüksek saray memurlarının mezarları, mezarlıkları inşa eden işçilerin ve cenaze ayinlerini yöneten din adamlarının yaşam alanları gibi diğer yapılar da bulunuyordu. Keops, oğlu Kefren ve onun oğlu Mikerinos tarafından yaptırılmış olan üç Gize piramidi, Mısır'da inşa edilmiş

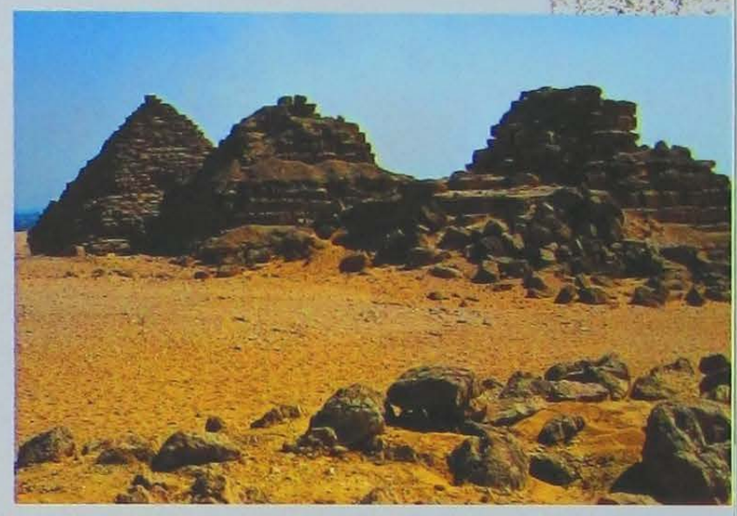

Üstte: Üç Kraliçe Piramidi. Gize'de Mikerinos Piramidi'nin etrafını çeviren kompleksin bir parçasını oluşturur.

Mumyayı koruyan tanrı Anubis'in tasvir edildiği Usai Lahdi'nin süsiemesinden detay. Anubis, yeraltı krallığında ölülere yol gösteriyor ve yargılanmak üzere onları Osiris'e teslim ediyordu.

piramitlerin en büyük ve en mükemmel olanlarıdır. Piramitleri içine alan bu alanda; firavun mezarları, prensler ve kraliçeler için yapılmış daha küçük piramitler, bugün hala tam olarak bilinmeyen ritüel işlevleri olan küçük bir piramit ve geçit alayı yolu ile başka bir kutsal yapıya bağlanan bir mezar tapınağı yer almaktadır. Piramit kompleksi içindeki her yapının belli bir işlevi vardır ve bu yapılar din, cenaze ve kültle ilgili gereksinimleri karşılamıştır.

Öldükten sonra ruhu tanrıların arasına dönecek olan firavunun ebedi ikametgahının piramitler olduğuna inanılırdı. Bu yüzden, mezar yapıların konumları, firavunun kavuşacağı ilahi ruhlar olan Güneş'in ve diğer yıldızların doğuş ve batışıyla ilintilidir. Piramidin kenarları tam olarak dört ana yöne dönüktür. Kuzey kenarın ortasında yer alan giriş, firavunun ruhunun erişeceği ölümsüz tanrılar olan kutup yıldızlarına bakar. Piramidin dışına doğru uzanan koridor, eğimi sayesinde doğruca Kutup Yıldızı'nı nişan almaktadır. Piramidi yaptıran firavunu anmak ve onun ölümünden sonra firavun kültünü yerine getirmek üzere inşa edilen tapınak ise, doğu kenarının ortasındadır. Tüm bu yapıların yönleri, her gün ölüm ve yeniden doğumun oluşturduğu bir döngü içinde yenilenen Güneş'in, yani tanrı Ra'nın rotasını hatırlatacak şekildedir. Firavunun tabutunun gömüleceği yere varmak için izlenen törensel yol batıya, yani ölülerin dünyasına doğru gider. Bunun aksine, ölüye sonsuz hayat bahşeden günle ilişkili ritüeller sırasında, lahit odasından mezar tapınağına geçilirken ölünün ruhunun doğuya doğru hareket ettiği düşünülür. Aynı yöne bakan ve simetrik bir dizilim gösteren piramitler, pek çok kez onların yıldız haritaları, takımyıldızları, hatta gizli sembolleri temsil eden yapılar olduğunu düşünen fantastik teorilere ilham vermişlerdir.

Keops Piramidi'nin cepheleri, Kahire'nin doğusundaki Mukattam Dağı'nda bulunan ve bugün tamamıyla yok olmuş olan Tura Mağarası'ndan getirilen beyaz kireçtaşıyla kaplanmıştır.

Sağda: Mikerinos'u, tanrıça Hathor'un (sığır boynuzlu) ve bir Mısır eyaletinin kişileştirilmiş hali arasında gösteren üçlü betim.

Keops Piramidi mezar kompleksinin içindeki bir mastabanın girişi.

Zaman ve Mekan

PİRAMİT NEDİR?

Piramit, bir kral mezarının üst yapısıdır. İçinde ya da altında lahit odası bulunan bir tür mezardır. Piramitlerin içleri aynı değildir. Odalar ile koridorların dizilişleri, binanın dış yapısı ile birlikte gelişmiştir. Lahit odası genellikle, Mikerinos Piramidi'nde olduğu gibi piramidin altında taşa oyulmuştur ya da Kefren Piramidi'nde olduğu gibi yarısı yapının altında, yarısı yapının içinde bulunur.

Orta Çağ'da, Mısır'ın yeni başkenti Kahire'deki yapıların inşası için Gize'deki piramitlerin ve anıtların malzemeleri çalınmış olduğundan, piramit kompleksinin parçası olan tapınaklar, törensel yollar ve diğer yapılar günümüze kısmen ulaşabilmiştir. Piramitlerde, özelliğine ve işlevine göre çeşitli türde taşlar ve farklı boyutta bloklar kullanılmıştır. Uygulama alanına ve ideolojik ya da dinsel referanslara göre hangi taşın kullanılacağına karar verildiği anlaşılmaktadır. Kullanılan taş blokların büyük çoğunluğu aynı bölgeden çıkarılmıştır. Kralın bedenine ev sahipliği yapan ve onu muhafaza eden odalarda granit kullanılmıştır. Keops Piramidi'nin doğu kenarında yer alan, üç kraliçeye ait üç küçük piramit günümüze kötü durumda ulaşabilmiştir. Mezar tapınağından geriye, siyah bazalttan zemin döşemeleri ve kralı büyülü bir biçimde öte dünyaya taşıyacağına inanılan ahşap tekneleri barındıran yedi çukurdan üçü kalmıştır. Bu teknelerden ikisi, çukurlarına bırakıldığı şekilde günümüze kadar gelmiştir. 1954 yılında piramidin güney kenarında gün ışığına çıkartılan tekne restore edilmiştir ve piramidin yanındaki Güneş Teknesi Müzesi'nde sergilenmektedir.

Daha önce varlığından haberdar olunmayan Keops'un uydu piramidi, arkeolog Zahi Hawass tarafından yakın geçmişte ortaya çıkarılmıştır. Pek çok mastaba, yani üzerinde tepesi düz bir odacık bulunan mezarlar, birbirini tamamlayan sıralar halinde büyük piramidin etrafında toplanmıştır. IV, V ve VI. Hanedanlık dönemlerinin yüksek memurlarına ve hükümdarların akrabalarına ait olan bu mezarlar, ölmüş kişiyi hayatının çeşitli dönemlerinde ve mezar sunularını kabul ederken betimleyen kabartmalar ve resimlerle süslüdür.

Yükseltili pozisyonundan kaynaklanan bir göz oyunu nedeniyle, Keops Piramidi'nden daha büyükmüş gibi duran Kefren Piramidi aslında daha küçük ölçektedir. Orijinal yüksekliği 143 metre, temel kenarı ise 210 metre olan Kefren Piramidi'nin bazı kısımları, Keops Piramidi'nin aksine, günümüze daha iyi durumda ulaşmıştır. Örneğin, üst bölümünün tamamı, vadi tapınağı ve Sfenks'in yanında yer alan tören alayı yolunu örten beyaz kireçtaşından kaplaması hala görülebilmektedir.

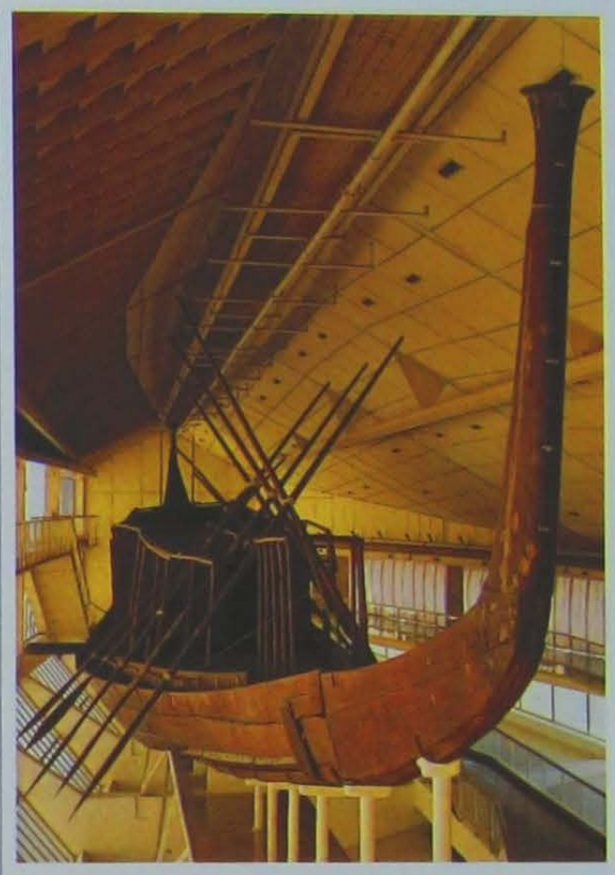

43,3 metre uzunluğundaki bu Güneş Teknesi, sedir ağacından yapılmıştı.

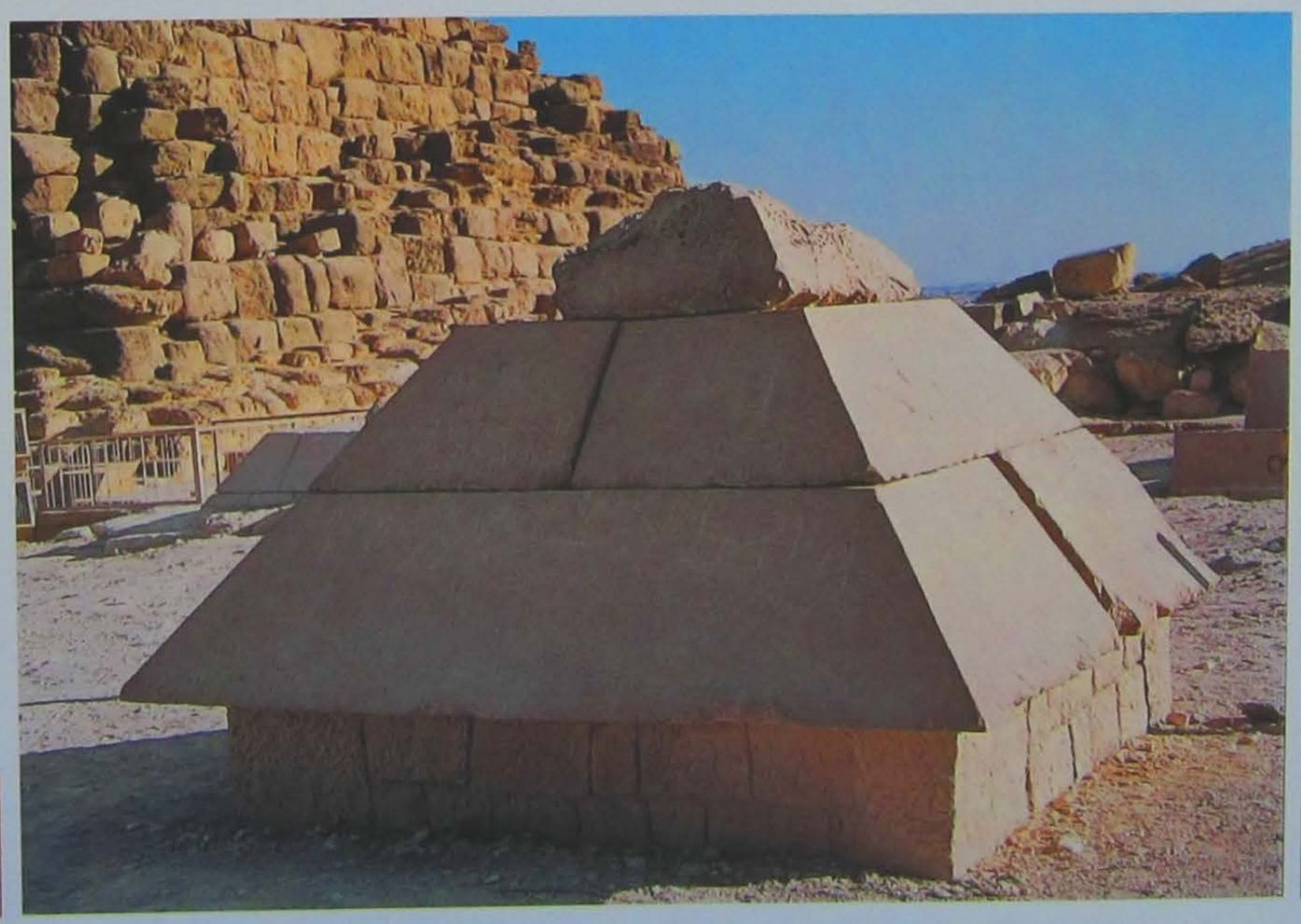

Keops Piramidi'nin zirvesi. Bu kısım olmadan piramit bugün, orijinal boyutu olan 146 yerine, 136 metre olarak ölçülmektedir.

TAŞTAN BİR DEV

Sfenks, Mısırlıların tarihleri boyunca yaptıkları en büyük heykeldir ve onu tasarlamış olan kişinin dehasını yansıtır. Bir taşın oyularak, sfenks biçiminde anıtsal bir heykele dönüştürülmesi fikrinin kime ait olduğu bilinmemektedir. 20 metre yüksekliğinde, 73 metre uzunluğunda tam anlamıyla dev bir heykeldir. Keops Piramidi'nde kullanılan kireçtaşı bloklarının çıkarıldığı taş ocağının yakınına yapılmış olan Sfenks, kalitesinin düşük olması nedeniyle kullanılmayan bir taş bloğa oyulmuştur. Dinlenme pozisyonunda yere uzanmış aslan figürünün Kefren'i temsil ettiği düşünülmektedir. Hükümdarın yüzü, birbirini izleyen mavi ve sarı çizgilerle süslenmiştir ve sırt bölgesinde biterek bir kuyruk biçimini alan kral başlığı *nemes* ile tasvir edilmiştir. Alnında kutsal bir sembol olan *ureus*, yani kraliyetin koruyucularından Tanrıça Uaget'i sembolize eden bir kobra bulunur.

Geçmişe Dair Kanıtlar

BELZONI'NİN ÖNCÜLÜĞÜ

Kefren Piramidi'nin mezar odasına ilk giren kişi İtalyan arkeolog Giovanni Battista Belzoni (1778–1823) olmuştur. Duvarlardan biri üzerine Belzoni tarafından kömürle yazılan bir yazı bu gerçeği kaydetmiştir. Belzoni tarafından, mezar odasında korunan lahdin içinde bulunmuş olan kemikler hükümdara değil, bir boğaya aitti. Bu, ya bir sunu ya da daha sonradan mezara konmuş başka bir kutsal gömüydü.

Fotoğrafta; Belzoni tarafından çizilen piramitin görünümü.

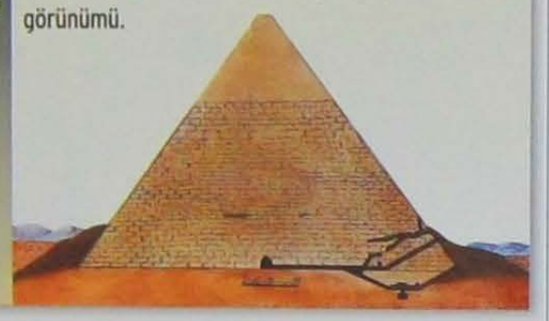

Heykelin orijinalinde, hükümdarın yüzünü takma bir sakal tamamlamaktaydı ve çenesinin altında bir hükümdar ya da bir tanrı resmedilmişti. O zamanlar canlı renklerle yapılmış olan bu resim bugün tamamen kaybolmuştur. Sfenks, antik dönemlerde pek çok kez kumlardan çıkartılmış ve yenilenmiş, hatta ayakları arasına bir sunağı olan küçük bir tapınak da inşa edilmiştir. Yeni Krallık zamanında Sfenks, Tanrı Harmakis'in bir tasviri olarak düşünülürdü. II. Amenhotep ve IV. Thutmosis'in rüyalarına Güneş Tanrısı girince, Sfenks kumlar içinden çıkarılmış ve yakınına anıtsal taşlar ile yeni yapılar dikilmiştir. Sfenks'in başı, heykelin en çok hasara uğramış bölümüdür, çünkü hiçbir zaman çölün kumlarına gömülmemiş, dolayısıyla iyi korunmamıştır. Ayrıca, heykel düşmanları ve üzerinde atış talimi yapan Memlûkler tarafından kasten tahrip edilmiştir. Heykelin sakalına ait bir parça bugün British Museum'da korunmaktadır. Devasa heykelin önünde, yapılışı büyük olasılıkla Kefren zamanında gerçekleşen Sfenks Tapınağı'nın kalıntıları bulunur. Tapınağın bazı kısımları, yine aynı hükümdara ait olan vadi tapınağınkilere benzer özelliktedir. İçinde biri doğuda, biri de batıda olmak üzere iki hücre vardır. Bunlar Güneş'in doğuşu ve batışı kültlerine adanmış olabilirler.

Kefren Vadi Tapınağı, uzun süreler kum altında gömülü kaldığı için Gize'deki anıtlar arasında günümüze en iyi şartlarda ulaşmış olandır.

Altta: Taşocağından yeni çıkarılmış bir taşa, çıkarıldığı yerde oyulmuş olan ünlü Sfenks.

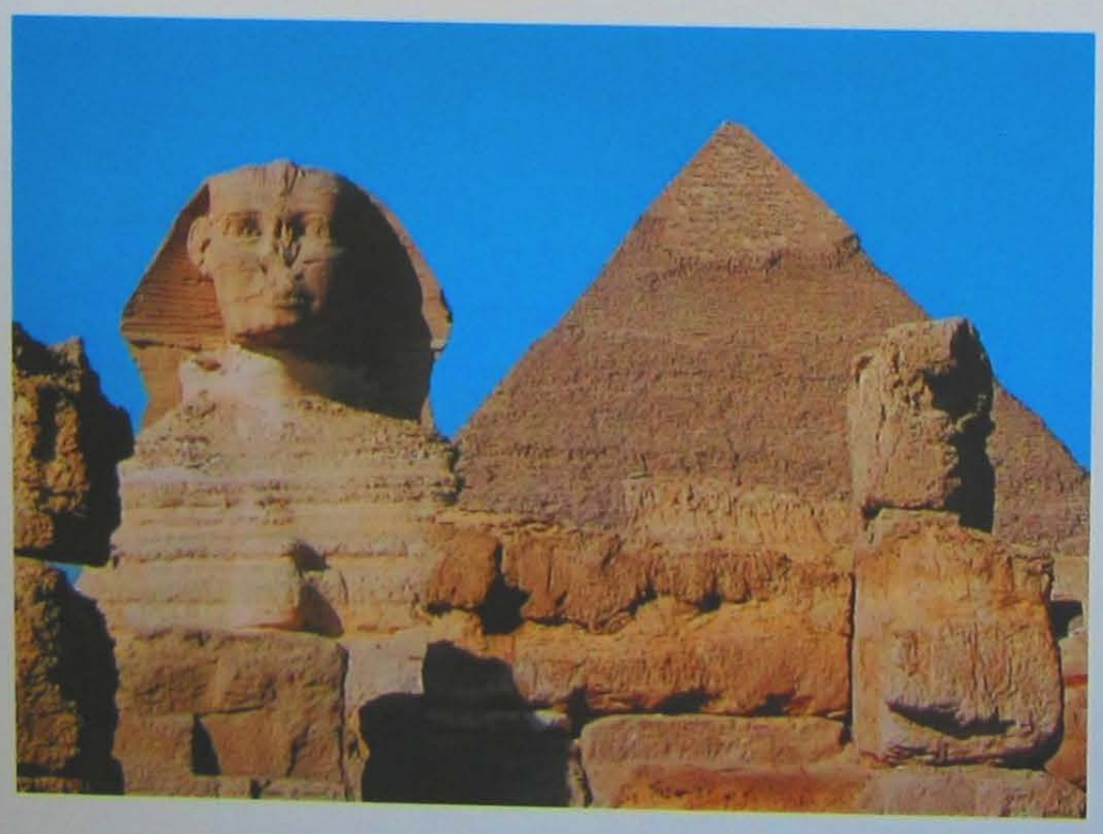

Keops'un batısındaki bir mezarlıktan çıkarılmış olan heykel.

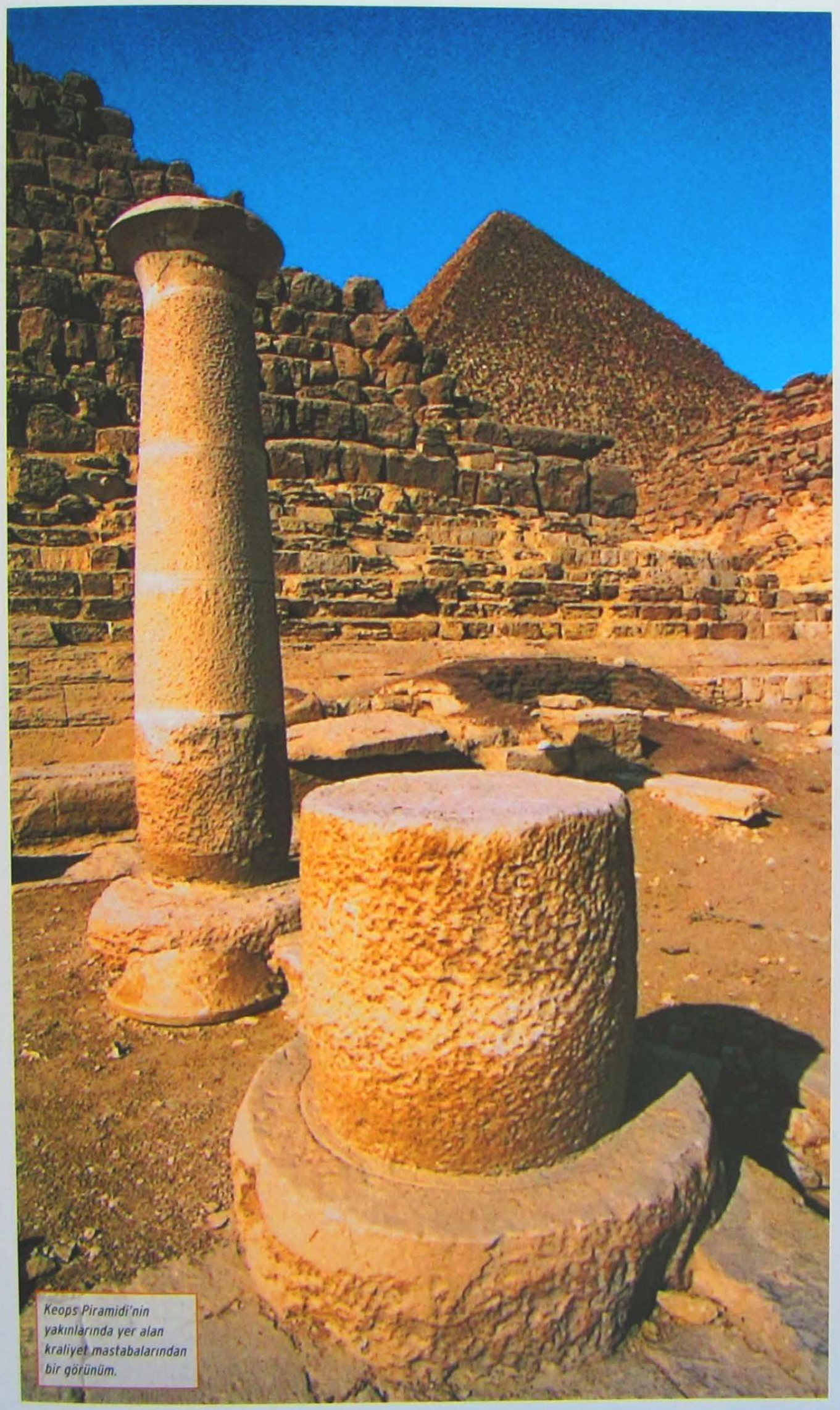

Keops Piramidi'nin yakınlarında yer alan kraliyet mastabalarından bir görünüm.

Gize'de, Idu'nun mastaba odasında bulunmuş olan ve ölüyü tasvir eden heykel.

Solda: Firavun Kefren'i tahtta otururken gösteren diyorit heykel. Firavunun başının arkasındaki Horus'un şahini onu korumaktadır.

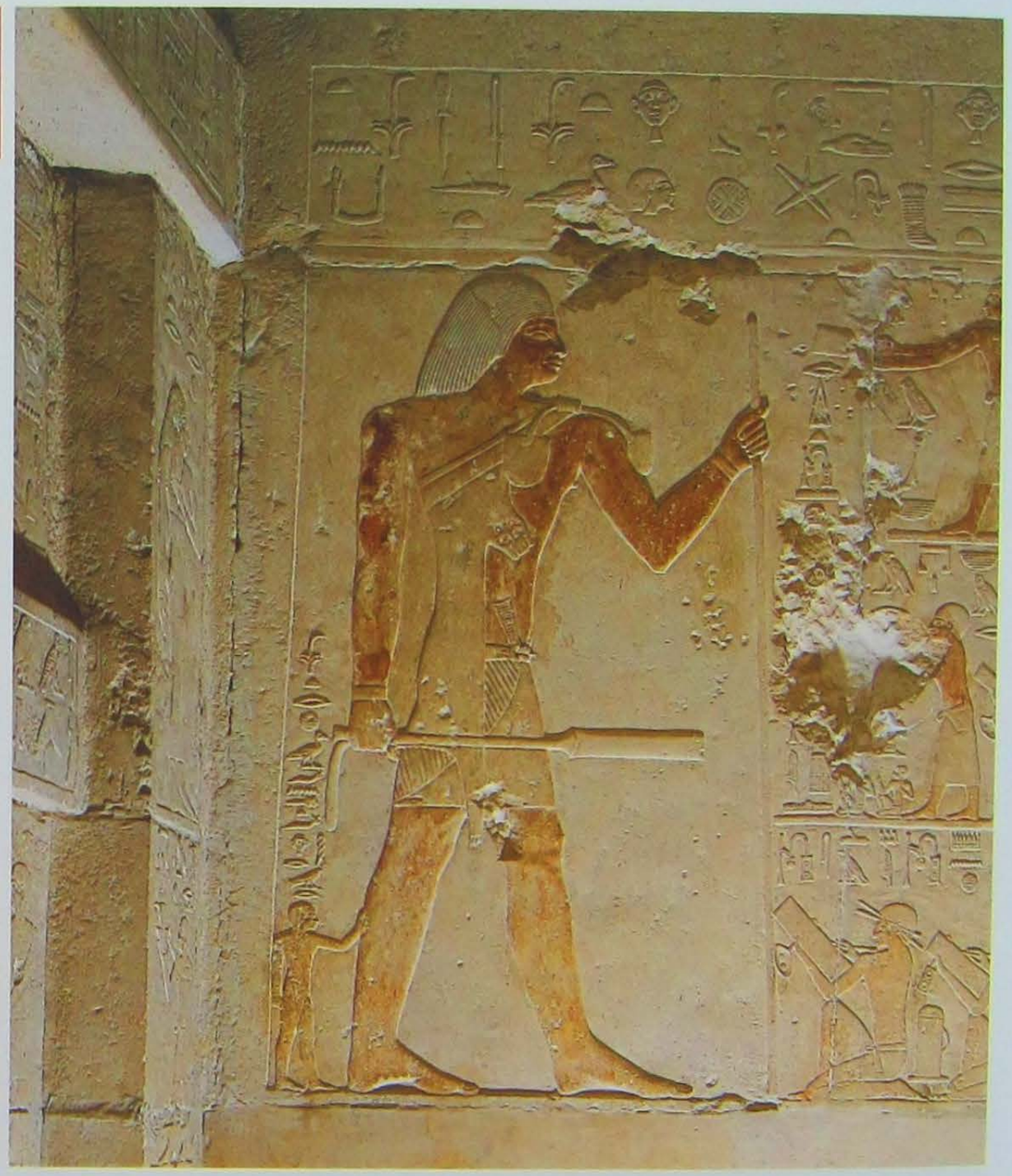

Sağda: Batı Gize nekropolünün orta alanında bulunan Kaninisut Mastabası'nın sunak odasını süsleyen alçak kabartmalardan biri. Bugün Viyana'daki Kunthistorisches Museum'da bulunmaktadır.

Tapınağı, Auguste Mariette 1854 yılında, Kefren'i tahtında otururken tasvir eden çizgili diyoritten bir heykelin yakınlarında keşfetmiştir. Bugün Kahire'deki Mısır Müzesi'nde korunan Kefren heykelinin başının arkasında şahin tanrı Horus de yerini almıştır.

Tapınak, kenarları 45 metre olan kare biçiminde bir plana sahiptir ve muazzam büyüklükte kırmızı ve siyah granit, diyorit ve su mermeri bloklarından inşa edilmiştir. Tapınağa, ikisi de doğu kenarında bulunan iki paralel giriş ile ulaşılmaktadır. Bu girişlerden biri ön salona açılır, oradan da ters T biçimindeki sütunlu salona geçilir. Salonun duvarları ve 16 adet monolitik direk kırmızı granitten, zemin döşemesi ise açık renk su mermerinden yapılmıştır. Yapının orijinal halinde, bu salonun çevresinde gerçek boyutlardan daha büyük, farklı türden taşlara oyulmuş 23 adet kral heykeli olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazıları bugün Kahire'deki Mısır Müzesi'nde sergilenmektedir.

Daha güneyde, "yalnızca" 66 metre yüksekliğinde, taban kenarı 104 metre olan Mikerinos Piramidi yükselir. Bu Keops Piramidi'nin yaklaşık onda biri demektir. Bu piramidin dış kaplaması olasılıkla üst taraflarda beyaz kireçtaşından, tabanda ise kırmızı granittendi. Ancak bunların, hükümdar 26 yıl iktidarda kaldıktan sonra öldüğü zaman halen tamamlanmamış olduğunu

Gize'de bulunmuş olan Sfenks betimli kireçtaşı kabartma.

unutmamak gerekir. Tahta geçen Shepseskaf, granit blokları parlattırmamış ve diğer bitişik yapıları da işlenmemiş tuğlalarla tamamlatmıştır. Yapının kuzey cephesinin ortasında derin bir çukur bulunur. Bu çukurun 1196'da yapının girişi aranırken açılmış olduğu düşünülmektedir. Mezarın etrafını çeviren surun dışında ikisi taraçalı, üç küçük kraliçe piramidi yer almaktadır.

PİRAMİTLER KENTİ

Vadi Tapınağı'nın çevresinde ve içinde, mezar kompleksinin bakımından sorumlu kişilerin ve ölü hükümdar kültlerini yöneten rahiplerin kullanımına yönelik küçük yerleşim alanlarının bulunması ilginçtir. "Piramitler Kenti" denilen bu yerleşim alanı, üç yüz yıllık tarihi boyunca, köklü değişimler geçiren tapınağın içini de işgal edecek kadar genişlemiştir. Alan içinde evlerin yanı sıra ahırlar ve küçük zanaat atölyeleri de keşfedilmiştir. Mikerinos Piramidi vadi tapınağının yalnızca onlarca kilometre uzağında benzer bir yerleşim bulunmuştur. Bu yerleşim, IV. Hanedanlığın son hükümdarı olan Shepseskaf'ın karısı Khenthkawes'in kraliçe mezarı ile bağlantılıdır. Mezar, 1932'de Selim Hasan tarafından araştırılmıştır. Aslında söz konusu olan tam bir piramit değil, bazı bölümleri doğal basamaklı taşlardan oluşan ve mastaba formunda bir yapıyı barındıran, kesik piramit biçiminde bir mezardır. Mezar, şekil ve yapı bakımından alışılmışın oldukça dışındadır. Bir kraliçe mezarı olmasına karşın, hükümdarlara adanmış mezar komplekslerinin özelliklerini taşır. Ters L biçimindeki yerleşim alanı duvarla çevrelenmiştir. Burada yer alan 15 ev, iki "mahalle"ye ayrılmıştır. Bunlardan biri geçit yolunun kuzey, diğeri de güney kenarı boyunca yayılır. Evler tek katlı olup, en az 147, en fazla 337 metrekare olmak üzere farklı boyutlardaki üç tip plana göre inşa edilmiş gibi görünmektedir.

Sağda: Mikerinos ile firavunun eşi Khamerernebty. Heykel, 1909'da Gize'de bulunmuştur.

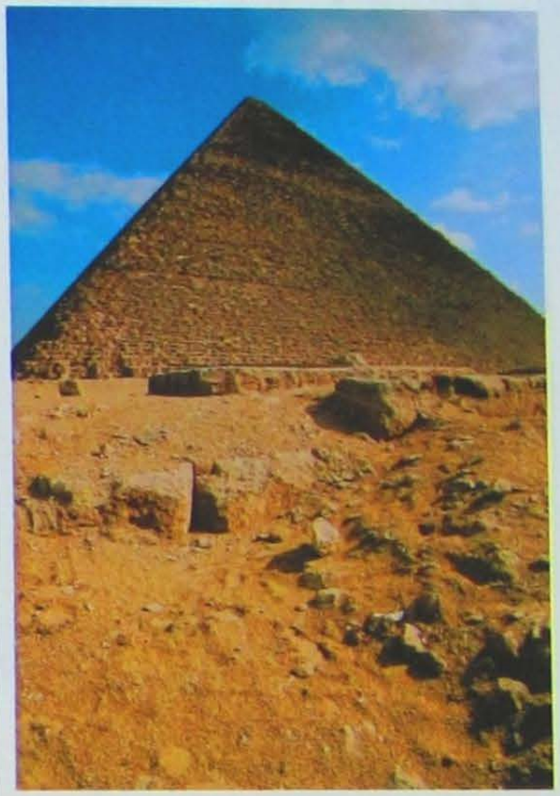

Üstte: Keops Piramidi, tarih boyunca yapılmış en büyük ve en karmaşık piramittir. Adının anlamı, "Keops'un Ufku"dur.

Zamanın İçinden

HALİFENİN OĞLU VE GİZLİ GEÇİT

Keops Piramidi'nin orijinal girişi bugün bile kullanılamaz durumdadır. Zira, mezarı hava almaz biçimde kapatmak için firavunun cenazesinden sonra yerleştirilen granit bloklarla girişin önü tıkanmıştır. Bilinmeyen bir dönemde hırsızlar tarafından kazılmış olan tünelden geçilerek piramide girilirken bu granit bloklar görülebilmektedir. Efsaneye göre, bu tünel Binbir Gece Masalları'ndaki halife Harun Reşid'in oğlu Halife el-Memun ile ilişkilidir. Tünel, büyük olasılıkla, giriş koridorunun orijinal devamını bilen ya da en azından gerçeğe yakın bir şekilde kafasında canlandırabilen biri tarafından açılmıştı. Yapay tünel aslında yalnızca birkaç on metre uzunluğundadır. "Yukarı çıkan koridor" olarak adlandırılır ve piramidin merkezine çıkan geçide ulaşmak için granit bloklar geçildikten hemen sonra sola doğru kıvrılmaktadır.

ÖBÜR DÜNYADA YAŞAM

ÖLÜLER MEZARLARINDA YAŞAMAYA DEVAM EDİYORLARDI. BİR ZAMAN GELECEK, FİRAVUNLAR DA DAHİL OLMAK ÜZERE HERKES ÖLÜLER DİYARINA GİREBİLMEK İÇİN OSİRİS'İN HUZURUNA ÇIKIP YARGILANACAKTI.

Osiris heykelciği, Paris Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir.

Antik Mısır'da ölüm kültü, hak eden herkesi ebedi yaşama ulaştıracak temel bir kavram olarak kabul edilirdi. Önceleri firavunlara ve ailelerine uygulanan bu kültler zamanla topluma da yayıldı. Pahalı cenaze törenlerine ve mezarlara parası yeten herkes bunları uygulayabilir oldu. Cenaze ritüellerinin ve mezarın temel amacı, ölen kişiyi mumyalayarak onun fiziksel olarak yaşamına devam edebilmesini sağlamaktı. Öte yandan, bedeninin yerini alan heykeller ve resimli tasvirler aracılığıyla, ölenin görüntüsünün de yaşamına devam etmesi hedefleniyordu. Ölenin kimliğinin korunabilmesi için, adının ve unvanlarının heykeller, mezar duvarları, anıt taşlar, lahitler gibi ölüye ait tüm yapılar üzerine yazılması gerekiyordu. Cenaze, mumyalama ve ağız açılması töreni yaptırabilen tüm ölüler, hükümdarlara benzer bir "kutsallaşma" hakkını elde ediyorlar, böylece bir *akh*, yani bir "dönüşmüş" oluyorlardı.

GÖMÜLME

Öldükten sonra yaşamın başlıca öğelerinden biri, cesedi koruyan ve ölen için bir ev olarak kabul edilen mezardı. Ölenin ruhu öbür dünyaya gittikten sonra bu eve dönüyor ve ziyaretçilerin bıraktıkları sunularla ya da bazı büyü formülleri sayesinde maddeleşen yiyeceklerle besleniyordu. Armağanlar, hükümdarlara ve tanrılara sunulanlarla aynıydı. İnsanlarla tanrıları bir araya getiren bu ziyafete katılma hakkı, aracı rolü dolayısıyla yalnızca firavun tarafından verilebilirdi. Bu yüzden her sunu, şu sözlerle başlatılırdı: "*Bu kralın bahşettiği bir sunudur.*" Böylelikle ölüler kültü ile tanrılar kültü arasında bir bağ

Bokböceği figürlü kolyeler, mumyanın sargıları arasına yerleştirilen tılsımlardan biridir.

oluşmaya başladı. Ölülerin, kral ya da elçisi rahipler tarafından her gün tapınaklarda tanrılara sunulan yiyecek ve içecekleri büyü yoluyla alabildiklerine inanılırdı. Ölüler ancak mezarlarına yazılmış ritüel formüllerini okuyarak yiyip içebilir, nefes alabilir ve hareket edebilirlerdi.

Antik Mısır'da ölülere has şenlikler düzenlenirdi. Aileler onları ziyaret eder ve getirdikleri yiyecek içecekleri mezarın önündeki avluya bırakırlardı. Antik Mısır

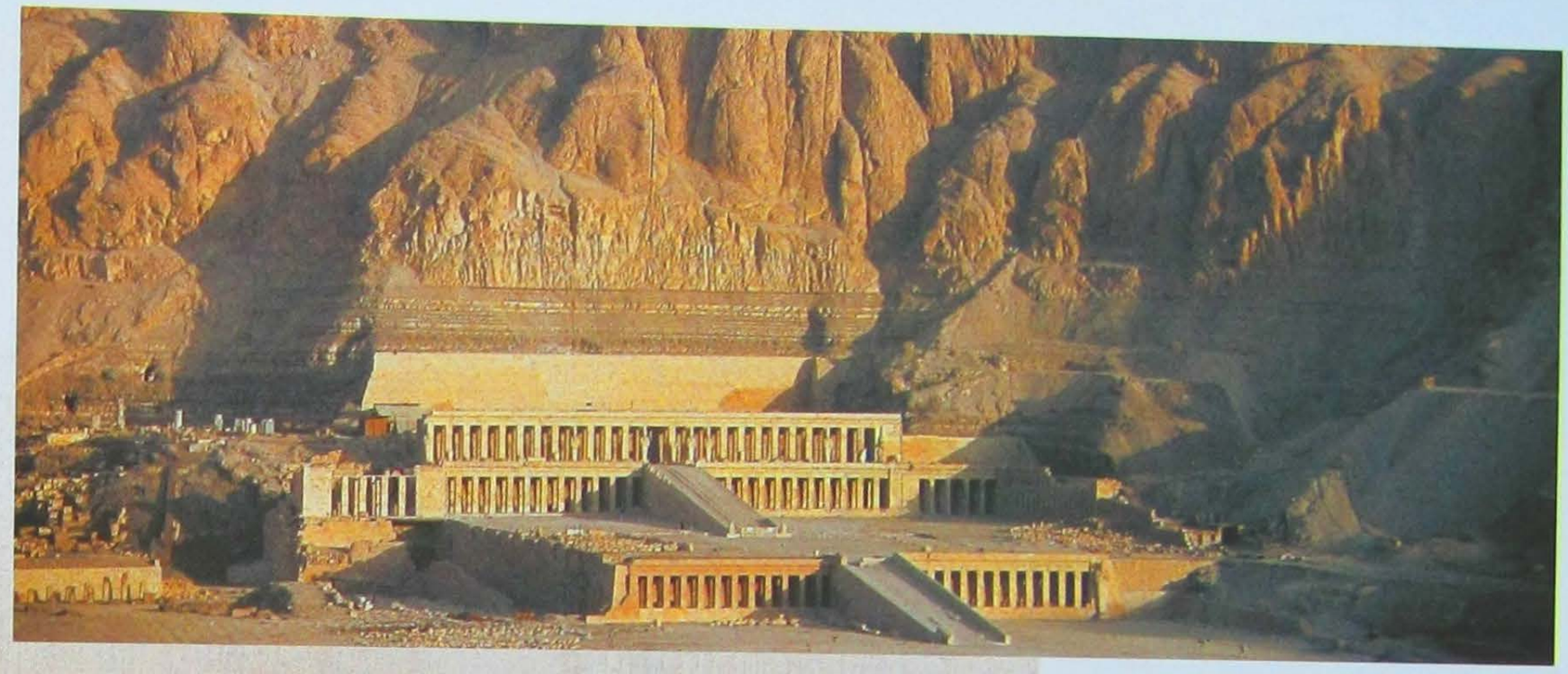

Sağda: Deir el-Bahri'de bulunan Firavun ve Kraliçe Hatşepsut'a ait tapınağın görünümü.

Altta: Ölüler Kitabı'ndaki papirüslerden birinde, doğan güneşi bekleyen aslan Aker ile ona tapan ölü tasvir edilmektedir.

toplumunda mirasın sürdürülmesiyle bağlantılı ekonomik çıkarların yanı sıra büyük oğul-baba ilişkisi soyun ve hayatın devamlılığı açısından da öncelikliydi. Örneğin, kralın en büyük oğlu yalnızca babasının mezarının ve mezar hazinesinin oluşturulmasını üstlenmekle kalmaz, cenaze törenlerinde ve ölüler şenliğinde *sem*, yani ayini yöneten rahip rolünü de üstlenirdi. Cenaze ayinini mezarlık rahiplerinin yürüttüğü durumlarda bile, rahipler aslında "sunuları bahşeden" oğul adına ayini yönetmekteydiler.

Ölülerin dünyası ile yaşayanların dünyası arasında bariz bir ayrım olmadığı için, ölülerin yeryüzüne geri dönerek sevdikleri kişilere yardım edeceklerine inanılırdı. Tabii aynı şekilde, nefret ettikleri kişilere zarar verecek de olabilirlerdi. Bu nedenle, yaşayanlar genellikle mezara götürdükleri sunu vazolarının üzerine yazdıkları mektuplar aracılığıyla ölülerle iletişimlerini sürdürürlerdi. Günümüze ulaşan mektuplar arasında; işlenen bir kusur için af dileyenler, karşılaşılan bir soruna dair tavsiye isteyenler ya da belli bir konuda "lütuf" talep edenler görülmektedir.

KRALLAR KÜLTÜ

MÖ 3. binyılda, öbür dünya inanışlarındaki demokratikleşmeye rağmen, krallarla sade vatandaşların cenaze ritüelleri arasındaki belirgin

AĞIZ AÇILMASI

Ağız açılması mumyalarda, heykellerde ve resimlerde yaşam enerjisini canlandırmak amacıyla yapılan bir törendi. Tören, ağza yiyecekleri alabilme ve tılsımlı büyüleri söyleyebilme yetisini yeniden kazandırabilmek için uygulanan bir ritüel hareketidir. Ağız açılması ayini Altın Evi'nde gerçekleştirilirdi. Burası nekropolün içinde, sıradan vatandaşların ölü armağanlarını hazırladıkları ve öldükten sonra mumyalandıkları bir mahalleydi. Ağız açılması ayini mezarın hemen girişinde ya da etrafında gerçekleştirilirdi. Töreni, temsil ettikleri tanrıların kılığına girmiş rahipler ve yardımcıları yönetirdi. Ölünün en büyük oğlu, Osiris'in oğlu Horus'un kılığına girerdi. "Dokuz yardımcı" olarak adlandırılan kişiler de heykeli ya da lahiti taşırdı. İki rahibe, Osiris için cesedi bekleyen tanrıçalar Isis ile Neftis'i canlandırırdı. Dört kaptan dökülen su, mumyanın üzerine serpildikten ve ölünün duyularını yeniden canlandırması için tütsü yakıldıktan sonra, başrahip kutsal rüya görebilmek için bir köşeye çekilirdi. Bu rüyada rahip, ölünün gölgesini bedenine geri getirebilmek için onu aramaya çıkardı. Ardından bir öküz kurban edilir, hayvanın kalbi ile bir budu dört kez ölünün ağzına ve gözlerine yaklaştırılırdı. Ayini yöneten rahip, ağzın açılması için *pesesh-kaf* adı verilen gereci, yani balık kuyruğu biçimli bıçağı ölünün ağzına yaklaştırırdı. Ölüye yumurta sunulması, bir devekuşu tüyünün sallandırılması ve ölüye içecekler verilmesi ile beslenme, solunum, su ihtiyacı gibi doğal işlevlerin yeniden kazanılması temsil edilirdi. Ardından mumyaya ya da heykele giysiler giydirilir, mücevherler takılır ve son olarak yedi kutsal yağ ile ovularak, boyalı taş parçalarıyla yüzüne sembolik olarak makyaj yapılırdı.

Sennedjem mezar resimlerinden bir detay. Tanrı Anubis ölünün yanında durmaktadır.

Medinet Habu'daki III. Ramses cenaze tapınağında bulunmuş olan dikdörtgen biçiminde sunu masası.

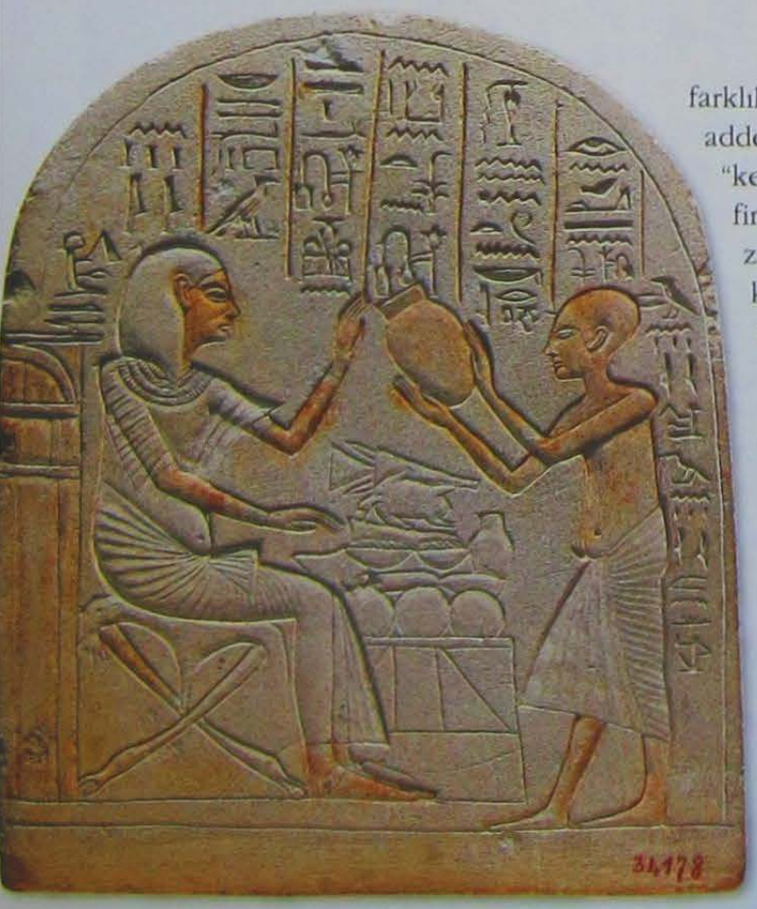

farklılık devam etti. İlahi ve ölümsüz addedilen kral, "yaşayan" ve sonsuza dek "kendini yenileyen" olduğundan, her firavun kendi adını taşır, ama aynı zamanda atalarıyla sonsuzluğun ilahi kaderini de paylaşırdı. Şahin başlı gök tanrısı Horus'un yeryüzündeki maddesel hali olan firavun, öbür dünyada Osiris'e dönüşecek ve Güneş Tanrısı Ra'nın teknesinde oturacaktı. İnanışlarına göre, tanrısal tapınaklara her açıdan benzeyen mezar tapınaklarında uygulanan cenaze ritüeli Horus tarafından yönetiliyor, cenaze rahibi rolünü üstlenen Tanrı Thot da ona eşlik ediyordu.

Abidos'ta bulunmuş olan mezar taşı. Ölünün bir akrabası ona yiyecek ve içecek sunarken, ölü oturur vaziyette bunları kabul etmektedir.

Firavunlar kültüne hizmet eden tapınaklar, MÖ yaklaşık 2700-1785'deki Eski ve Orta Krallık süresince piramitlerle birlikte inşa edilmiştir. Yeni Krallık Dönemi'nde ise, mezar tapınakları görkemli hipoje kral mezarlarının bulunduğu Krallar Vadisi'nin yakınına, başkent Teb'e taşınmıştır. Bu dönemdeki firavun tapınakları ile tanrılara adanan tapınaklar hemen hemen aynıdır. Hatşepsut, Ramesseum ve Medinet Habu'daki III. Ramses tapınakları adeta Amon'a adanmış olan Luksor ve Karnak tapınakları ile rekabete girmişlerdir. Eski Krallık Dönemi dinsel geleneğinde, kralın öldükten sonra, kuzey ufkunda hiç batmayan yıldızlardan birine dönüştüğüne inanılırdı. Firavunların, göğün kuzey kısmına ulaşmalarını sağlamak amacıyla, piramitlerin giriş koridorları kuzeye yönelik şekilde inşa edilmiştir. Dünyanın en eski edebi eseri olan Piramit

Mitolojik Imenemsauf papirüsü. Teknede tasvir edilenler arasında, Güneş'e tapan ölü dikkat çeker.

Üstte: Kral Hor'un Ka heykeli. Eski Mısırlılar için birini kucaklamak, kendi yaşamsal özünü o kişiye geçirmek demekti.

Metinleri'ndeki bazı yazılar, eski hükümdarların ölümden sonra yaşama ne kadar inandıklarını ortaya koyar: "*Şu sözleri söyle; kral, sen ki uyanıkken büyüktün, sen ki uyurken büyüksün, bu tatlı şey senin için fazla tatlı: Kalk ayağa, kral, sen ölmeyeceksin.*"

SIRADAN VATANDAŞLARIN KÜLTÜ

En eski zamanlarda, kral dışındaki bütün ölülerin göğe yükselmeden, kendi mezarlarında yaşamaya devam ettiklerine inanılırdı. Ölümsüzlük, ancak kralların ya da tanrıların sunularıyla beslendiğinden, mezar yazılarında ölünün hükümdara olan yakınlığı ısrarla vurgulanırdı. Bu yazılar aracılığıyla ölü kendisini *imakhu*, yani "temin edilmiş" ilan etmekteydi. Ölmüş kişi tarafından okunduğunda, büyülü bir şekilde gerçeğe dönüşeceği düşünülen abartılı bir yiyecek içecek listesi mezardaki sunu odasına yerleştirilirdi. Buraya, dikdörtgen ya da daire biçiminde taş sunu masaları da konulurdu. Bu masalar ölünün evinde yiyeceklerin durduğu tahta masayı ya da hasırı temsil etmekteydi.

Bir diğer sunak eşyası da, taş libasyon kadehleriydi. Tanrıların şerefine içki içilmesi ve bu içkinin yere dökülmesi töreni olan libasyonda kullanılan içecekler genelde şarap ya da süttü. Girinti ve çıkıntılarla çevrelenerek bir kapı hissi veren ve bir sarayın cephesini taklit eden taş, cenaze

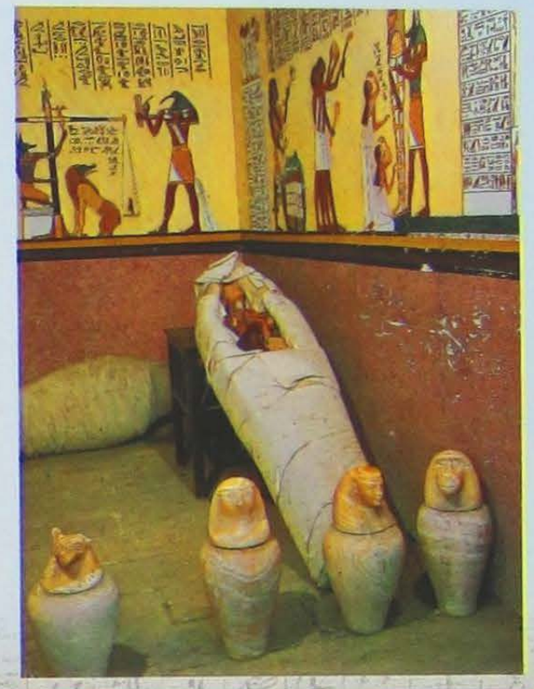

Üstte: Mumya odasında bulunan dört kanopik vazoda, ölünün iç organları muhafaza ediliyordu.

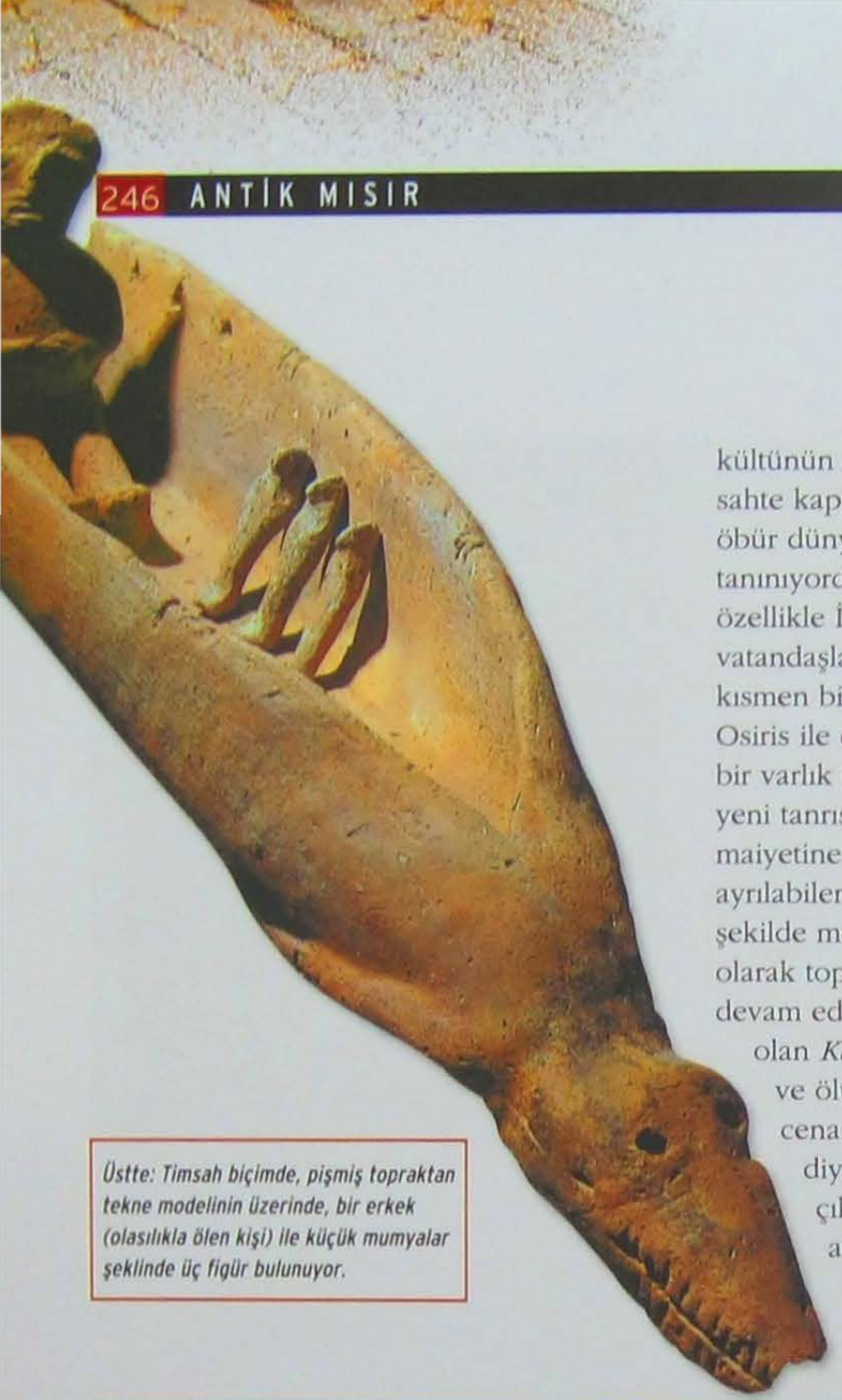

Üstte: Timsah biçimde, pişmiş topraktan tekne modelinin üzerinde, bir erkek (olasılıkla ölen kişi) ile küçük mumyalar şeklinde üç figür bulunuyor.

kültünün önemli öğelerinden biriydi. Bu sahte kapıyla, sunularla beslenmek için öbür dünyadan mezara dönebilme şansı tanınıyordu. Eski Krallık'ın sonuna doğru, özellikle İlk-Orta Dönem'de, sade vatandaşların kültü kralların kültüyle kısmen birleşti. Bir mezarı olan her ölü, Osiris ile özdeşleştirilen, tanrısallaştırılmış bir varlık olma imkanına sahip oldu. Bu yeni tanrısal varoluş *Ba*, Tanrı Ra'nın maiyetine ulaşmak için ruhun bedenden ayrılabilen parçasıydı. Ölü, mumyalanmış şekilde mezarında yaşamaya ve *Ka* olarak toplumunun bir üyesi olmaya devam ediyordu. Varlığın yaratıcı unsuru olan *Ka*, fiziksel bedenden bağımsız ve ölümsüzdü. MÖ 2. binyılda, cenaze ile ilgili kavramlara ölüler diyarı tanrısı Osiris'in huzuruna çıkarak yargılanma gibi dönemin ahlak anlayışına cevap veren öğeler eklendi. Ebedi yaşama ulaşmak isteyen herkes, bir *maa-kheru* yani "hak etmiş" olabilmek için bir dizi sınava tabi tutuluyordu. Bu sınavlardan en önemlisi "kalbin ağırlığı" sınavıydı. Tanrı Anubis, terazinin kefelerine ölünün kalbini ve adaleti temsil eden Tanrıça Maat'ın simgesi olan tüyü koyuyordu. Kalp tüyden daha ağır çekerse, canavar Ammut onu bir çırpıda yiyordu. Bu, o kişi için sonsuz hayatın imkansız hale gelmesi demekti. Ölen kişi, yargıçlardan oluşan bir kurulun önünde, tanrılara ve insanlara karşı Ölüler Kitabı'nın 125. bölümünde listelenen günahları işlememiş olduğunu da beyan etmeliydi. "*İnsanların söyledikleri ve tanrıları mutlu eden bu şeyleri yaptım, tanrıların arzu ettiklerini yerine getirerek onları memnun ettim; açlara ekmek, susuzlara su, çıplaklara giysi verdim.*"

MUMYALAMA

Antik Mısırlıların cenaze ritüelleri arasında kuşkusuz en etkileyici olanı mumyalamadır. Bu genelde hayal edildiği kadar gizemli bir işlem değildir. Mumyaların günümüze iyi koşullarda ulaşmasını sağlayan faktör, aslında büyük ölçüde çölün kurak iklimidir. Yine de, ebedi yaşama ulaşmanın temel koşullarından biri mumyalama olduğu için, Mısırlıların bu işleme büyük özen göstermiş oldukları da bir gerçektir. İki evre arasında uzun aralar verilmesi gerektiğinden, mumyalama işlemi altmış ila iki yüz gün kadar sürmekteydi. Yalnızca sargılama, iki haftadan fazla bir zaman gerektiriyordu.

Ölüler Kitabı'nın Khonsumes papirüsünden bir sahne. Ölen kişi Horus, Osiris, İsis ve Neftis'in huzurunda tütsü yakıyor. Ağız açılması töreni sırasında, ölünün duyularını yeniden canlandırmak için tütsü yakılırdı.

Önce, bir kanca yardımıyla beyin burun deliklerinden dışarı çıkarılıyordu. Ardından, mumyalama rahipleri, iç organları çıkarmak için cesedi yandan yarıyor ve organları kanope adı verilen dört adet vazonun içine yerleştiriyorlardı. Bunu, mumyalamanın en önemli evresi olan sıvıları çıkarma işlemi izliyordu. Kuru natron, asitli maddeler ve sabun benzeri alkaline maruz bırakılan ve içi bu maddelerle doldurulan ceset, kırk gün kadar sonra kupkuru hale geliyordu. Ardından mumya yıkanıyor, cilde kaybettiği esnekliği sağlayan ve bronz bir renk veren merhemlerle ovuluyordu. Estetik olmayan bir renk almaması için kumaş tıpalar, hasır, talaş ve reçine ile ceset dolduruluyordu. Çok büyük miktarda (bazen 900 m^2 kadar) kullanılmış ketenle yapılan sargılama işlemi, her katmanın sıcak reçineyle kaplandığı ve tılsımlarla doldurulduğu karmaşık bir işlemdi. Son olarak, mumya lahdin içine yerleştiriyor ve ölü ritüellerinin en önemlisi olan ağız açma törenine hazır hale getiriliyordu.

Luksor'daki bir lahidin içinden, tanrıya çiçekler sunan ölüyü tasvir eden bir detay.

Mitler ve Efsaneler

RUHUN HALLERİ

Bugün ruh olarak adlandırdığımız yaşamsal enerjinin, firavunların Mısır'ında her biri değişik adlar ve özellikler taşıyan farklı halleri vardı. Ruhun başlıca öğeleri *akh, ba* ve *ka* idi. Diğer önemli öğeler ise, birer canlı ve bağımsız varlık olarak düşünülen gölge ve isimdi. Bir insanın akh'ı gökyüzünde, dünyadaki bedeninden uzaktaydı. Bu, tanrılarda ve insanlarda ortak olan bir varlık biçimiydi. Akh'lar canlılar dünyasına geri dönebilir, mezarlarına girilmemesi için orada bekleyebilir, saygısızlık edenleri tehdit edebilir ve ona saygı gösterenleri hem dünyada hem öbür dünyada korumaya söz verebilirdi. Ba'nın varlığı, kişinin ölümüyle birlikte başlıyordu ve ba insan başlı bir kuş biçimi alıyordu. Bir insanın hem fiziksel, hem de ruhani yaşamsal güçlerini temsil eden ba, nereye isterse oraya uçabiliyordu. Gökyüzünde ve öbür dünyada Güneş Tanrısı Ra'nın maiyetiyle birleşiyor, sonra da kendi mezarını ve mumyalanmış cesedini ziyaret etmek için dünyaya dönüyordu. Ka, gücün babadan oğula, tanrıdan tanrıya, tanrıdan insana, yani üstün olandan ona bağlı olana geçişini temsil ediyordu. Tanrılar yaradılış sırasında, yaradandan kendi ka'larını almışlardı. İnsanlar da ka'larını firavundan ve atalarından alıyorlardı. Ka aslında bireysel bir kişilik değil, atalardan miras alınan genetik bir yetenek, nesillerle birleşen ve kişinin kaderini belirleyen, sürekli bir yaşamsal güçtü. "Ka'sına ulaşmak" deyimi Eski Mısır dilinde "ölmek" anlamına geliyordu. Olen kişi kendinin ve atalarının ka'sıyla birleşiyor, bir ata haline dönüşüyor ve yaşamsal enerjilerin devamını garanti altına alıyordu.

Sağda: Bir insanı Ka'sıyla birlikte tasvir eden heykel, Kahire'deki Mısır Müzesi'nde bulunmaktadır.

KEOPS'UN UFKUNDA

Ona "Keops'un ufku" demişlerdi. MÖ 2551-2528'de inşa edilen Keops Piramidi tarih boyunca inşa edilmiş en büyük piramittir. Orijinal yüksekliği 146 metre olan piramidin kare tabanının bir kenarı 230 metre, eğimi 51° idi. Ortaya atılan teorilere göre yapı, her biri 2,5 ton gelen 2.300.000 bloktan oluşur, fakat kullanılan tüm blokların aynı boyutta olmadığı da dikkate alınmalıdır. Bu yapının sıra dışı niteliği, Mısır mezar mimarisinde eşine rastlanmayan son derece karmaşık içyapısında da kendini gösterir.

Yapının bu derece kendine özgü nitelikleri tarih boyunca pek çok ziyaretçiye, tutkulu bilim insanına ve fantastik fikirlere ilham vermiştir.

Kralın odası
Büyük galeri geçilerek, piramidin merkezine varıldığında burası lahit odası, başka bir deyişle "kralın odası"dır. Bu oda kırmızı granitten yapılmıştır. 5,78 metre yüksekliğinde ve 10,5x5,2 metre genişliğindedir. Boş ve kapaksız olan lahit de granitten yapılmıştır. Kralın odası ile büyük galeri arasındaki dar koridorda, dar ve yüksek bir geçiş bulunur; duvarlarında, odayı kapatan dev granit blokları indirmek için yapılmış dikey oyuklar halen fark edilmektedir.

Solda: Keops Piramidi'nden görünüm ve Abidos'ta bulunmuş olan firavun heykelciği.

Sağ sayfada: Piramidin 1800'lü yıllarda yapılmış üç gravürü.

Boş odalar

Boş odalar
Kral odasının hemen üstünde üst üste beş oda vardı ve bunların girişi yoktu. "Boş odalar" olarak adlandırılan bu odalar, piramidin büyük ağırlığı altında, lahit odasının tavanının çökmesini engellemek için yapılmış olmalıdır. Bu odalarda, piramit içinde başka hiçbir yerde görülmeyen yazıtlar bulunmuştur ve bunlar piramidin Keops tarafından yaptırıldığını doğrulamaktadır.

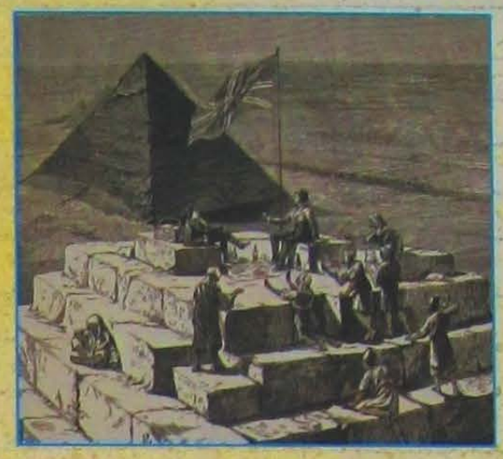

Havalandırma kanalları

Havalandırma kanalları
Kral ve kraliçe odalarından dört küçük tünel piramidin dışına doğru uzanıyordu. Aslında yalnızca kral odasındaki iki tanesi piramidin dışına ulaşıyordu ve bunların "havalandırma kanalları" olduğu düşünülüyordu. Yine de, öbür dünyayla ilintili bazı takımyıldızlarla hizalanmış olmaları ve ritüelle ilgili işlevleri olması olasıdır.

Kralın odası

Büyük galeri

Büyük galeri
Keops Piramidi'nin büyük galerisi 8,7 metre yüksekliğinde, 2,1 metre genişliğinde ve 46,7 metre uzunluğunda anıtsal ve etkileyici bir koridordur.

Kraliçe odası

Çıkan koridor

Yeraltı odası
Piramidin altında taşa oyulmuş, 30 metre derinliğinde ve bitirilmemiş bir oda daha vardır. Burası işlevi bilinmeyen, fakat orijinal plana göre, lahit odası olması gereken bir "yeraltı odası"dır. Üç farklı odanın bulunması bilim insanlarını Keops'u inşa eden mimarların projelerini en az üç kere değiştirerek, lahit odasını piramidin içinde gittikçe daha yüksek bir noktaya aldıklarını düşünmeye sevk etmiştir.

Kraliçe odası
Geleneksel olarak Kraliçe Odası olarak isimlendirilen bu odaya çok alçak tavanlı başka bir geçitten ulaşılır. 6 metre yüksekliğinde, 5,8x5,3 metre genişliğindeki bu oda büyük granit bloklarla kaplanmıştır. Büyük olasılıkla odada hükümdarın bir heykeli bulunuyordu.

İnen koridor

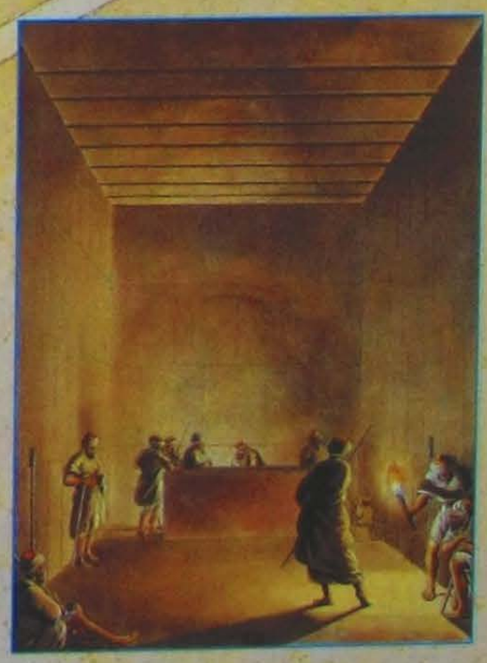

Hırsızların kazdıkları tünel

Yeraltı odası

ARKEOLOJİNİN SİHİRLİ ALETLERİ

SU ALTINDA YA DA TOPRAKTA, MAĞARADA YA DA TERKEDİLMİŞ BİR YERLEŞİM ALANINDA, HER BİR ARKEOLOJİK KAZININ KENDİNE HAS MESELELERİ VARDIR. BU YÜZDEN STRATEJİLERİ VE ARAÇLARI DA BİRBİRİNDEN FARKLIDIR.

Bir kazı alanında, standart türden gereçlerin yanı sıra o araştırma alanının gerektirdiği özel aletler de kullanılmaktadır. Sahip olunan maddi imkanlar pahalı aletlerin alımını sınırladığından, araç gereç seçimi de ciddi anlamda etkilenmektedir. Teknik donanım seçiminin yanı sıra bu durum günümüzde ileri bilgisayarlaşma konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Yine de, ağırlıkla geleneksel yöntemlerin temel olduğu bu çalışmaların, el becerisi ve zanaatkarlık gerektiren bir uğraş olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

KAZI ALANINI PLANLAMAK

Bir kazı çalışmasında, öncelikle sit alanının yüzey buluntuları tanımlanmalı, derinlik ve katmanlaşmanın niteliği en azından kabaca belirlenmelidir. Alanların konumu, toprak üstündeki olası kalıntılar, hava fotoğraflarıyla saptanmış izler ve çeşitli yüzey keşif metotlarıyla elde edilmiş veriler arasında ilişki kurulması gerekir. Kazının bu aşamasında, topografik ve arkeolojik harita uzmanları sit alanında birlikte çalışırlar. Optik cihazlar olan teodolitler kullanılarak, yapılacak kazının limitleri, hali hazırda görünür olan yapılar ve arazideki sabit noktalarla ilişkilendirilerek farklı ölçeklerde kazı planları oluşturulur.

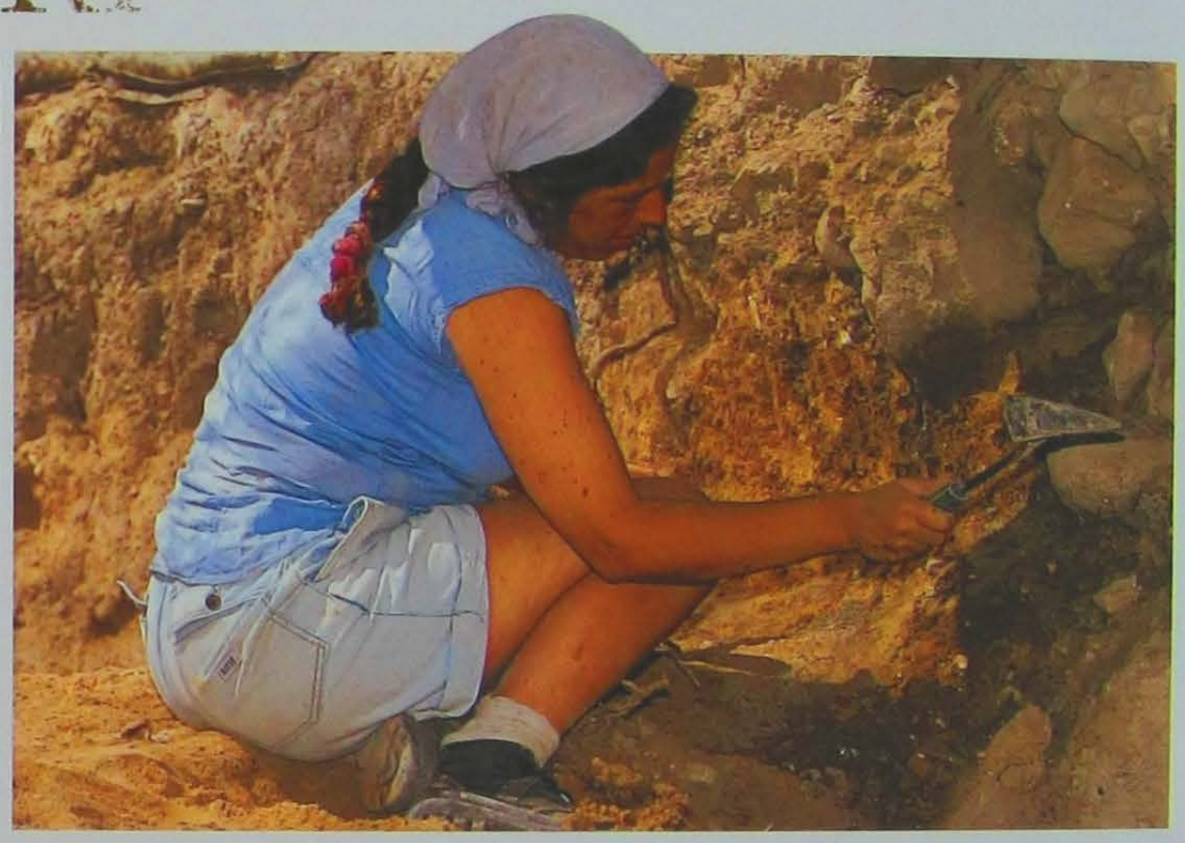

Arkeologlar, stratigrafik kazıyı farklı türlerden gereçler kullanarak elleriyle gerçekleştirirler.

Elbette ki, uzaklıkölçerli ve verileri otomatik kaydeden elektronik bir teodolit kullanıldığında, bu süreçler daha hızlı ve doğru biçimde işleyecektir. Bölgenin sınırları genellikle önceden demir çubuklar, tahta kazıklar veya inşaat kordonları ile işaretlenmiş ana alana göre hizalanan düzgün bir dörtgen biçimindedir. Araştırma için önemli referans noktaları oluşturan bu kazıkların, kazı esnasında kazara yerlerinden çıkmalarını önlemek için çimentodan tabanlar gibi farklı deneysel metotlar kullanıldığı da olur.

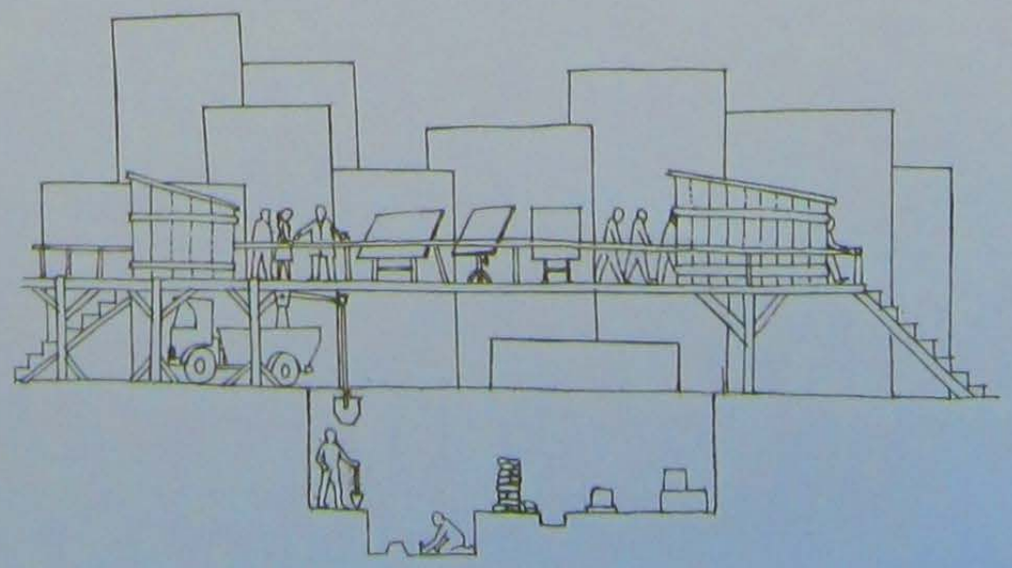

Uzun sürecek ve kentte yaşayanların günlük hayatlarını etkileyecek bir kazıda, bilgilendirici bazı görsel sunumlar hazırlanarak iletişimin sağlanması gereklidir.

Veriler ve Bilgiler

GÖRSEL DOKÜMANTASYON

Görsel dokümantasyon alanında halen geleneksel yöntemler yaygındır. Mutlaka olması gereken gereçler; çizim için tahta levhalar, sağlam yapışkanlı kağıtlar (polyester), kalemler, silgiler, çizgili ve kareli defterler, ölçekli cetvel, pusula, çeşitli uzunluklarda metreler, ölçme çubuğu, sabit olmayan referans noktaları olarak faydalanılacak olan çiviler, sabit noktaları işaretlemek için kırmızı cila, küçük parçaların incelenmesi için elek, yükseklikleri ölçmek için optik tesviye cihazıdır.

Kaldırılan toprak kovalara alınır ve bazı durumlarda küçük boyuttaki buluntuları tespit edebilmek için elekten geçirilir. Genellikle 3 kişilik gruplara ayrılan arkeologlar kazma, kürek, el arabası gibi aletleri kendi aralarında değişirler.

Kazı faaliyetinin programlanmasında, birikintinin derinliğini bilmenin büyük faydası vardır. Eğer derinliğe dair ön bilgiler mevcut değilse; sondaj, manuel karotiyer ya da kısa aralıklı derinliklerle ilerleyen aletli kazılar yapılabilir. Kırsal alanda tarım, kentsel alanlarda ise zaman içinde birbirini izleyen faaliyetler nedeniyle, katman çok derin ve bozuksa ya da arkeolojik açıdan verimsizse -yakın zamana ait alüvyon katmanları gibi- makine ile kazmak daha ekonomik olacaktır. Ancak, mekanik kazıcılar tercih edilmeli, daha ağır iş makinesi modellerinden kaçınılmalıdır. Çünkü bunlar toprağı aşırı derecede sıkılaştırıp sertleştirerek kazının sonraki evrelerinin yavaşlamasına neden olurlar.

İŞLEMLER

Stratigrafik kazılar, arkeologlar tarafından tamamen ya da büyük ölçüde elle yürütülür. Arkeologlar katmanları tersine çevirmeyi, başka bir deyişle en yeniden en eskiye doğru kazmayı hedeflerler. Kazıda kürek, kazma, keser, çapa, el arabası, kova, bahçe küreği, farklı boyutlarda süpürgeler, fırçalar ve malalar kullanılır. Kayda değer hacme sahip homojen katmanlar kazma, kürek ve el arabası ile kaldırılır. Arkeologlar, genellikle ressamlar tarafından kullanılan küçük spatula gibi başka mesleklerden ödünç alınan araçlardan da yararlanırlar. Örneğin, jeologların kullandığı buz baltası, arkeologların da kazılarda kullandıkları gereçlerden biridir.

Arkeologlar ekipler halinde çalışırlar ve kazma, kürek, el arabası gibi temel aletleri kendi aralarında değişirler. Genellikle üç kişi aletleri sırayla değişir: El arabasından sorumlu kişi, buluntuların kazı alanı numaralarını gösteren plastik kutulara konularak sınıflandırılmasından ve kutuların üzerine silinmez kalemle bilgilerin yazılmasından da sorumludur. Küçük ve hassas değerli parçalar ile belli bir işleve ya da olaya işaret eden buluntular ayrı plastik poşetlere ya da kutulara yerleştirilir. Eğer bunlar insan ya da hayvan kemikleri ise, mutfakta kullanılan türden alüminyum folyolara sarılırlar. Bazı durumlarda buluntuların hangi pozisyonlarda bulunmuş olduklarını da belgelemek gereklidir.

Çöp, yemek kalıntıları, ne olduğu hemen anlaşılamayan yanmış ya da lekelenmiş bileşimler gibi yaşam izleri söz konusu olduğunda, topraktan alınan birkaç kilo numune yüzdürme işlemine tabi tutulur. Toprak, sadece bazı özel durumlarda elekten geçirilir. Bu daha çok prehistorik dönem kazılarında uygulanan bir yöntemdir. Eleme işlemi elle de yapılabilir, fakat çok yorucu olacağından eleğin eğimli bir şekilde sabitlenmesi tercih edilir. Sulu elek kullanımı da önemlidir. Yüzdürme denilen bu işlem, çok küçük organik kalıntıların kazanımına ve kazı esnasında yerleşim alanının sınıflandırılmasına imkan sağladığından, sulu elek tüm kazı alanlarında bulundurulmalıdır.

Katmanın büyük bölümü kaldırılmış ve duvar uçları, mezarlar, ateş ocağı kalıntıları, çukurlar gibi alt katmana ait yüzeyler görünmeye başlamışsa, ağır ekipmanlar bir kenara bırakılarak daha hafif araçların kullanımına geçilir. Bunlar mala, kova, bahçe küreği ile fırça ve süpürgedir. Bu noktada arkeologların belirlenmiş görevleri yoktur, yüzeyi paylaşarak kendi işlemlerini yürütürler. Artıklar mala ile kazınır ve ortaya çıkmakta olan yapılar temizlenir. Ortaya çıkan katmanda birden fazla stratigrafik tabaka görünüyorsa, hangisinin en yeni olduğu, yani önce hangisinin kazılacağı anlaşılmaya çalışılarak katman dizisi mala yardımıyla dikkatlice incelenebilir.

Uzaklık ölçerli elektronik bir teodolit kullanılarak, başlamak üzere olan kazının sınırları belirlenir.

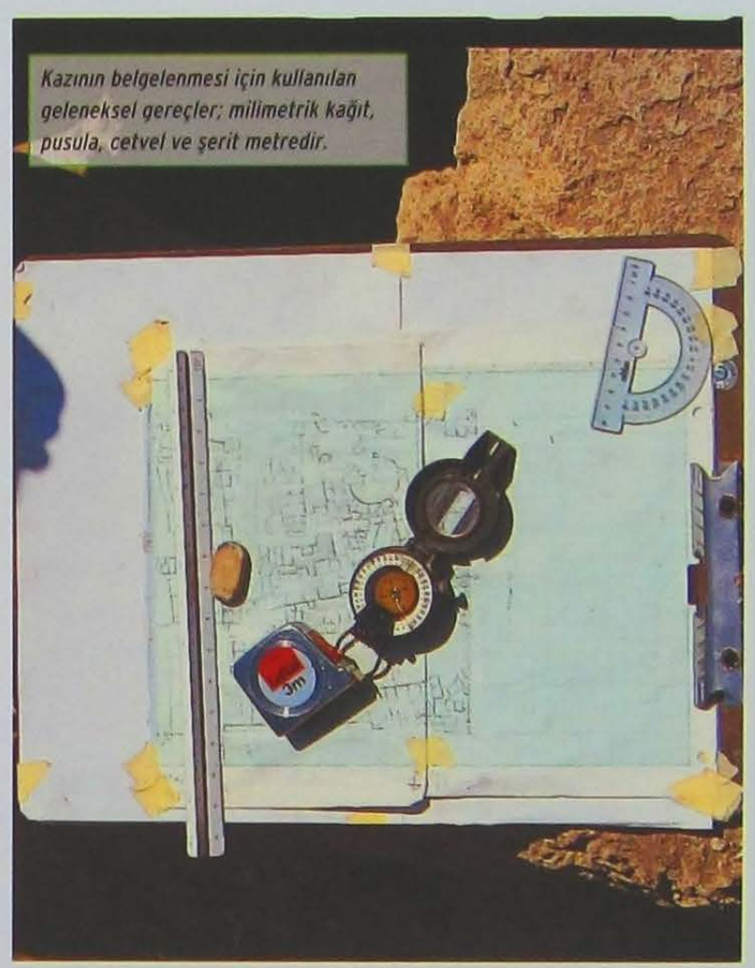

Kazının belgelenmesi için kullanılan geleneksel gereçler; milimetrik kağıt, pusula, cetvel ve şerit metredir.

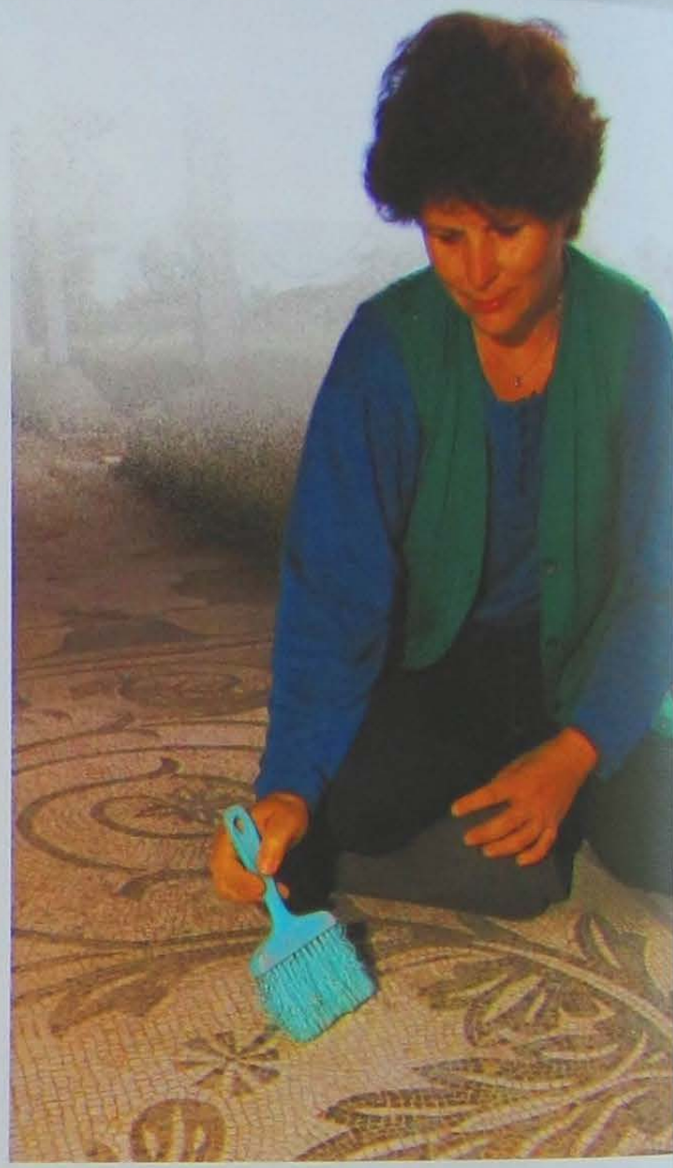

Kaldırılan toprak kovalara alınır ve bazı durumlarda, küçük boyutlardaki buluntuları tespit edebilmek için elekten geçirilir. Arkeologun alet çantasında fırçalar ve farklı boyutlarda süpürgeler bulunur.

Kazının bu evresinde, atılı toprak bahçe küreği ve kovayla el arabasına boşaltılır. Eğer bitki kökleri varsa bahçıvan makasıyla kesilir; zarar vermemek ve kökün altını inceleyebilmek için bu kökler sökülmez. Küçük kazık çukurları kaşık yardımıyla temizlenebilir. Bazı durumlarda, örneğin bir mezar kazısı sırasında çakılar, bisturiler ve fırçalar kullanılabilir. Bazı sit alanlarında, belli yüzeylerin temizlenmesini tamamlamak ya da zor pozisyonlardaki, örneğin bir iskeletin kemikleri ya da bir mozaiğin parçaları arasında bulunan az miktardaki toprağı kaldırmak için elektrikli aspiratörler devreye girer. Toprak altından çıkarılan buluntuların muhafaza edilmesi de kazı yapanın sorumluluğundadır. Bu amaçla geri dolgu işlemine başlanır. Kazıda ortaya çıkarılan yüzeyler, işlenmiş ya da işlenmemiş plastik ağlar ve sterilize edilmiş kum tabakaları ya da genleştirilmiş kil ile korunabilir. Daha fazla koruma gerektiren öğeler için tahta kutular kullanılır.

Kazı yapılan bir sit alanında, çalışanların güvenliği için gereken kurallar da vardır. Plastik kasklar ve sağlam ayakkabılar bulundurmak ve riskli durumlardan kaçınmak elzemdir. Kazı belli bir derinliğe ulaştığında, duvar yüzlerinin direklerle desteklenmesi gibi teknik önlemler de alınmalıdır.

BELGELEME

Bir kazı alanında elektronik teodolit, dijital fotoğraf makinesi ve taşınabilir bilgisayarların kullanılması kağıtların, çizim gereçlerinin ve filmlerin varlığını büyük ölçüde azaltacaktır. Gerçekte, bilgisayarların yoğun kullanıldığı kazı alanlarının sayısı azdır, geleneksel belgeleme yöntemleri kullanılmaktadır. Stratigrafik birimin tüm verilerini toplayan şemalar, konuyla ilgili kayıtlar ve listeler temel alınarak yazılı dokümantasyon oluşturulur. Stratigrafik birim listesi, planlar, bölmeler ve detaylı çizimler, fotoğraflar, belirli buluntular, analiz edilecek örneklerin listeleri gibi belgeler titizlikle hazırlanır. Bilgisayarlaşma, şüphesiz verilerin daha iyi işlenmesini ve kontrol edilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, özellikle yazılı dokümantasyon aşamasında bilgisayar artık yaygın kullanılan bir araçtır. Bir kazının fotoğraf dokümantasyonunun oluşturulması, dışarıdan düşünülebileceğinden daha zor bir iştir. Stratigrafik birimler kusursuz biçimde temizlendikten ve ortaya çıkarıldıktan sonra mümkün olan en yüksek ışık koşullarında belgelenirler. Bu birimlerin doğru tanımlanabilmesi için fotoğraflara verilerin yazılı olduğu bir karatahta, kuzey yönüne işaret eden bir ok ve tercihen bir metre uzunluğunda siyah beyaz tahta ölçüm çubuğu gibi öğeler de eklenmelidir. İyi bir fotoğraf, perspektifsel bozukluklar aza indirgenerek, tüm stratigrafik birimi içine alacak şekilde yüksek bir noktadan çekilir. İdeal olan, kazının her iki yanında sağlam bir kazı iskelesi bulunması ve bunlara çıkılarak fotoğraflamanın yapılmasıdır. Gerçekte ise, memnun edici sonuçlar genellikle riskli çözümler sayesinde elde edilir. 1900'lü yılların başlarından beri kullanılmakta olan hava fotoğrafı yöntemi de etkili bir sistemdir, ancak çerçevelemenin kontrolü her zaman mümkün olmadığından, bu yöntem karadan çekilen fotoğrafların yerini tutamaz.

Yöntemler

DİJİTAL FOTOĞRAF MAKİNESİ

Dijital fotoğraf makinesinin kazı alanlarında kullanımı oldukça yarar sağlamıştır. Bu cihaz fotoğrafların arşivlenmesini sağlamakla kalmayıp, gelişim süreçlerini baştaki haline getirir ve pozlandırılmayan ya da zarar gören filmlerin neden olacağı nahoş durumların önüne geçilmesini sağlar. Bu konuya ilişkin olarak hatırlanmalıdır ki; bir kazı başarıyla gerçekleştirilmiş olsa bile, verilerin eksik olması durumunda hükümsüzdür. Bu yüzden verilerin en azından etkili biçimde belgelenmiş olduklarından emin olunmalıdır.

MERMER KENT

ROMA'NIN ANTİK ÇAĞ TARİHİ, DİĞER AKDENİZ KENTLERİNİN TARİHİNDEN DAHA KARMAŞIKTIR. KENTSEL GELİŞİMİ, FETİHLER VE YANSIMALARIYLA ŞEKİLLENMİŞTİR.

Sayısız arkeolojik buluntu, antik yazarların eserlerinden yayılan çarpıcı bilgiler, çok sayıda yazıt ve daha pek çok değerli belge... Antik Roma'nın hemen her evresindeki görünümünü hayal etmek hiç de zor değildir. MÖ 3. yüzyıl başlarında, Septimius Severus Dönemi Roma'sının yekpare bir mermer tablet üzerine oyulmuş olduğu *Forma Urbis*, en önemli belgelerden biridir. Orijinal hali 18x3 metre olan bu haritacılık şaheserinde kamu yapıları, özel mülkler, tapınaklar, hamamlar, yollar ve mahalleler detaylı bir ölçekle ve dikey izdüşümle mermere kazınmıştır. Eksik parçalarına rağmen kentin ulaştığı gelişimi gözler önüne seren bu dev harita, antik Roma topografyası üzerinde çalışanlar için yeri doldurulamaz bir kaynaktır. *Forma Urbis* kentsel dokunun oluşumu, büyük dinsel ve kamusal komplekslerin inşası, mahallelerin genişlemesi ve konutların gelişimi ile geçen uzun bir sürecin son evresidir.

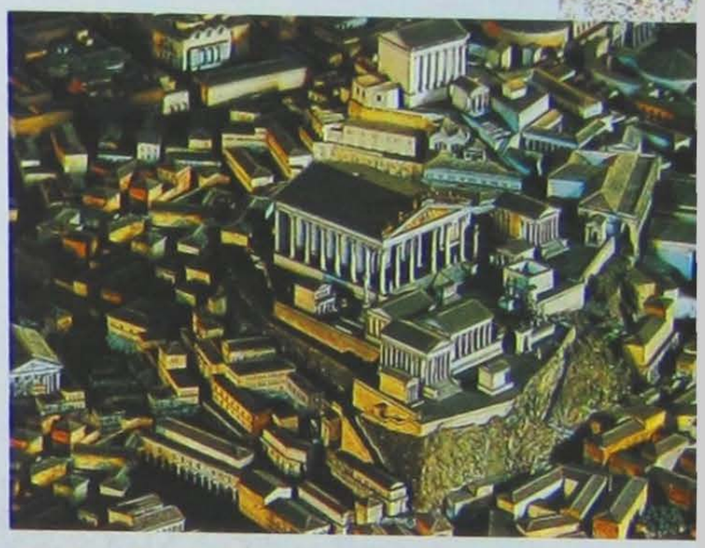

Antik Roma'nın, Capitol Tepesi'ni de içine alan maketi. Roma tepelerinin en küçüğü, Roma Forumu vadisi ile Campus Martius arasında yer alır.

Roma kırsal alanında bulunan Claudius su kemerlerinin görünümü.

Tarih ve Olaylar

CAPİTOL TEPESİ

Tepe iki zirveden oluşuyordu; Capitolium ve Arx. Bunlar, bugün Capitol Meydanı'nın bulunduğu, antik dönemlerde Asylum adı verilen alçak bir alanla birbirinden ayrılıyordu. Burası Romulus'un isteği üzerine, başka topluluklardan gelen ilticacıların sığınabilecekleri ve güvende olacakları bir serbest bölge olmalıydı. Capitolium'un en yüksek zirvesine Jüpiter'e, Uni'ye ve Minerva'ya adanan, kentin en önemli tapınağı dikilmişti. Daha ilk evrelerinde bile çevre toprakların en büyük yapılarından biri olan tapınağın, temellerinden günümüze ulaşmış bazı kalıntılar özellikle Conservatori Sarayı'nın bahçesinde görülebilmektedir. Bu yapının inşasını isteyenler Roma'nın Etrüsk kökenli kralları Tarquiniuslardı ve Etrurya'dan sanatçılar ve zanaatkarlar getirtmişlerdi. Söylenceye göre, tapınağın olması düşünülen yerde başka küçük tapınaklar vardı. Özel dini törenler eşliğinde bu tapınakların yerleri değiştirilmeye başlandı ancak Juventas ile Terminus isimli iki tanrı, yerlerinin değiştirilmesini "reddettikleri" için, bu tanrılar da yeni yapılan tapınağa dahil edildiler. İnsanlar en önemli dinsel etkinlikler için Capitol Jüpiter Tapınağı'nda toplanıyor, yargıçlar göreve başlamadan önce, generaller zafer kazandıklarında buraya geliyorlardı. Birkaç yangından zarar gören tapınak, orijinal plana sadık kalınarak restore edilmişti. İşin doğrusu tapınak o kadar ünlenmişti ki, Roma dünyasında benzerleri ortaya çıkmıştı. Afrika'dan Almanya'ya, her Roma kentinde bir "Capitolium" inşa ediliyordu.

Lavinium'da bulunmuş olan pişmiş toprak erkek heykeli. Efsaneye göre burası, Julius Ailesi'nin atası olan Aeneas'ın karaya çıktığı yerdir.

Siyasi, askeri ve ekonomik anlamda büyüme ve Geç Cumhuriyet Dönemi sonrasında güçlü kişiliklerin sahneye çıkışı ile şekillenen Roma'nın kentsel gelişimi, kabaca üç dönem halinde özetlenebilir. Krallığın son dönemi, Akdeniz'de üstünlük sağladığı MÖ 2. yüzyıl ve İmparatorluk kenti olarak kesin biçimini aldığı Augustus Dönemi.

TARQUINIUS'LAR DÖNEMİ

Etrüsk kökenli krallar Tarquinius Priscus, Servius Tullius ve Tarquinius Superbus'un hükümdarlıklarındaki dönemler, kentin önemli ölçüde büyüme yaşadığı evrelerdir. Edebi kaynaklar, kentsel dokunun temeli olan başlıca yapıları bu döneme atfetmek konusunda birleşirler. Altyapılar kurularak bataklık bir arazinin kente dahil edilmesiyle kamusal Forum alanının ana hatlarının oluşturulması, kent surlarının inşası ve kamusal kült merkezi olan Jüpiter Tapınağı bu döneme atfedilen faaliyetlerdir. Ünlü düşünür Giorgio Pasquali'nin, yetmiş yıl kadar önce yazdığı denemesinde ortaya koyduğu "Tarquiniusların Büyük Roma'sı" fikri, arkeolojik keşiflerin doğrulamaya devam ettiği bir gerçekliktir.

Capitol Tepesi'nden bir görünüm. MÖ 6. yüzyıldan itibaren tepe, kentin dinsel merkezi konumu kazanmaya başlamıştır.

Mars Ultor (İntikamcı Mars) Tapınağı'nı içine alan Augustus Forumu'ndan bir görünüm.

Geleneksel anlatılara göre, Servius Tullius'un kenti korumak için inşa ettirdiği surlar, 12 kilometre uzunluğa sahipti ve yaklaşık 300 hektarlık bir alanı içine alıyordu. Bu boyutlar, dönemin Yunan metropolleriyle ya da Korint ve Kartaca gibi metropollerle aşık atmasa da, Büyük Yunanistan'ın (Magna Graecia) ya da Sicilya'nın bazı kentlerinden ve tüm büyük Etrüsk kentlerinden çok daha büyüktür.

Birçok alanı kullanılabilir hale getiren ıslah ve kanalizasyon çalışmaları, Geç Antik Dönem'de bile hayranlık uyandırmıştır. Suburra Mahallesi'nden gelen ana kanalizasyon sistemi Cloaca Maxima, Forum'dan geçerek Pons Aemilius yakınlarındaki sivri bir kemerden Tiber Nehri'ne akıyordu. Efsaneler, Roma'nın geleceğinde önemli bir yer teşkil edecek olan Circus Maximus'un ilk düzenlemesini de Etrüsk kökenli krallara atfederler. Kent alanını genişleten yeni surların inşası ve sosyal reformlar gibi önemli işler Servius Tullius tarafından gerçekleştirilmiştir. Kenti çevreleyen kutsal sınır olarak kabul edilen ve kötülüklerin sızmasını önlediğine inanılan Pomerium'un ana

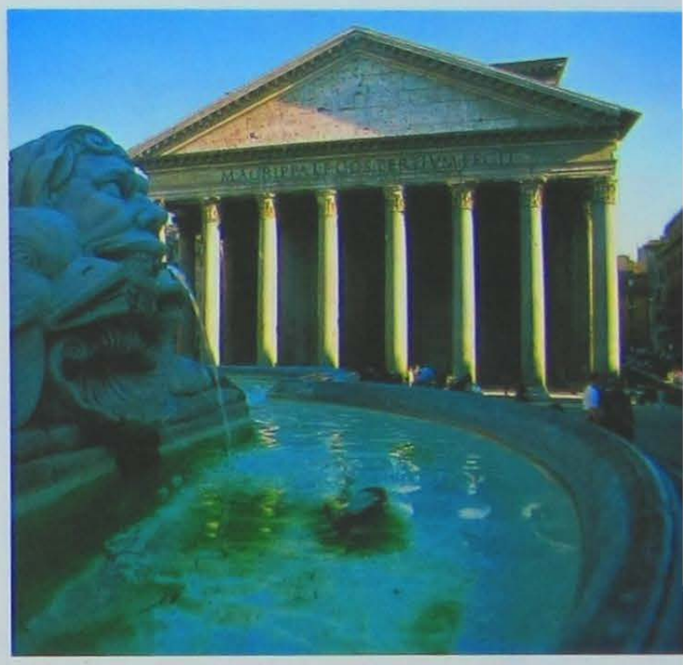

Üstte: Marcus Vipsanius Agrippa tarafından inşa edilmiş ve Hadrianus tarafından yeniden yaptırılmış olan Pantheon'un cephesinden görünüm.

Askerlerle dolu bir Roma teknesini tasvir eden kabartma, Albenga Roma Deniz Müzesi'nde sergilenmektedir.

CIRCUS MAXIMUS

Roma'nın en eski ve en büyük meydanı olan Circus Maximus, MÖ 6. yüzyılda Palatine ve Aventine tepelerinin arasındaki vadide kurulmuştur. Başlangıçta büyük ölçüde ahşap yapılardan inşa edilmiş fakat zamanla yapılar gittikçe daha anıtsal hale gelmeye başlamıştır. Meydan kesin düzenine İmparator Traianus zamanında ulaşır. Buradaki yapının 600 metre uzunluğunda ve yaklaşık 200 metre genişliğindeki maksimum izleyici kapasitesi, belki bir miktar abartmayla 385.000 olarak hesaplanmaktadır. At yarışlarının yapıldığı alanı iki eşit parçaya bölen ve 344 metre uzunluğundaki *spina* denilen duvar, heykellerle, anıtlarla, sütunlarla, yarışları oluşturan yedi dönüşü saymaya yarayan yedi yumurta ve yedi yunusla dekore edilmişti. Aslında, meydan çoğunlukla araba yarışları, özellikle dört atlı arabalar için kullanılıyordu. Oldukça büyük ahırlar atları, arabaları, farklı takımlarda yarışan ve her biri farklı renkler sayesinde ayırt edilen arabacıları barındırıyordu ve araba yarışları İmparatorluk Dönemi'nde profesyonel bir uğraş haline gelmişti.

hatları da bu dönemde oluşturulmuştur. Savunmayla ilgili sebeplerden ötürü, kutsal sınır dışında kalan bazı alanlar kente dahil edilmiş olduğundan, Pomerium ile surlar aynı rotayı izlemezler. Çoğunlukla yabancıların yaşadığı, kent merkezinin ev sahipliği yapamayacağı kültleri barındıran ve bu nedenle avam kabul edilen Aventine Tepesi bu tip alanlardan biridir. Servius Tullius, Latin dünyasının ortak dini alanlarından biri olarak büyük bir öneme sahip Diana Tapınağı'nı bu tepeye yaptırmıştır. Surlarla tanımlanan kent alanı daha sonraları dört bölgeye ayrılacaktır. Bu bölgeler, bir önceki *romulea* düzenini ikame edecek olan yerel kabilelere karşılık gelir. Bu türden bir yeniden biçimlenme, farklı bir sosyal düzeni de şekillendirmiştir. Kentin yenilenmiş resminde zenginliği temel alan sınıf ayrımları belirmeye başlar.

Arkaik Dönem'de, Boarium Forumu'nun yerinde bulunan liman bölgesi, kentin ekonomik büyümesinde önemli bir role sahiptir. Burada yapılan arkeolojik keşifler, krallığın son dönemindeki kentsel yaşama dair çok önemli bilgileri ortaya çıkarmıştır.

Roma'nın en eski meydanı Circus Maximus, Etrüsk kökenli krallar tarafından inşa edilmiştir.

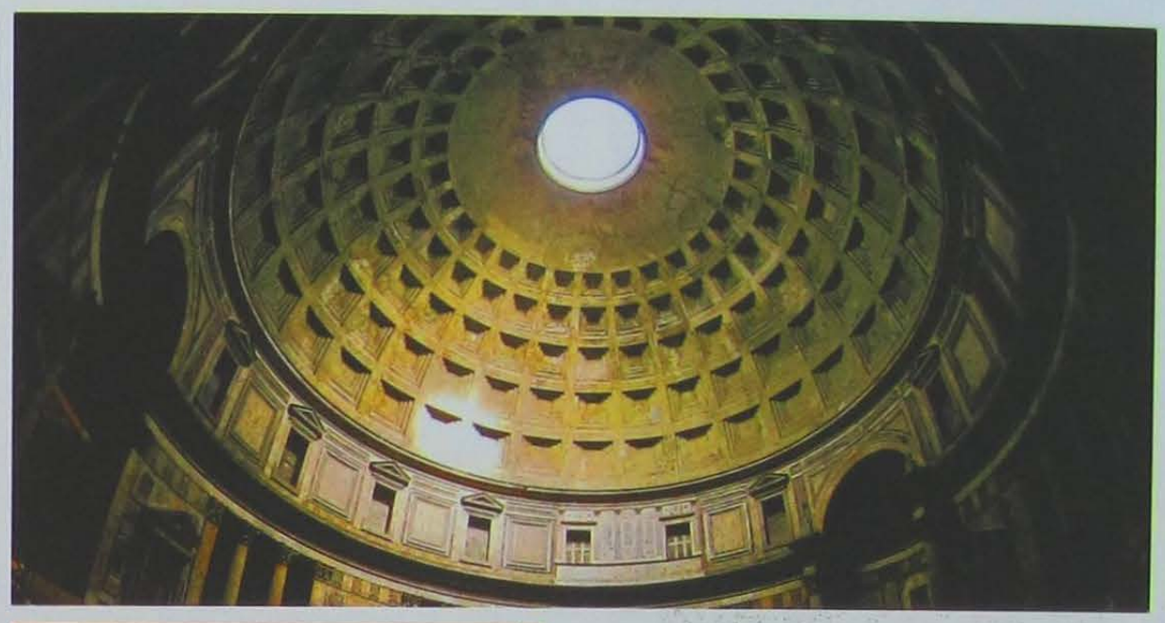

Pantheon'un kubbesinin çapı 43,30 metredir ve yapının iç yüksekliğine denktir. Orta açıklığın çapı ise 9 metredir.

MÖ 7. yüzyıl sonunda bir kulübeden ibaret olan basit bir kült merkezi, MÖ 6. yüzyıl ortalarında Mater Matuta'ya adanmış bir tapınağa dönüşür. Pek çok farklı özelliğe haiz olan bu tanrıça, doğumun ve deniz yolculuğunun da koruyucusudur. Yaklaşık yirmi otuz yıl sonra yeniden inşa edilen tapınak, MÖ 6. yüzyıl sonunda muhtemelen monarşinin sonlandırılması ile bağlantılı olarak yıkılır. Bir yüzyıl kadar sonra, büyük bir dolgu çalışmasıyla toprak seviyesi yükseltilir ve bu dolgu üzerine Mater Matuta ile Fortuna'ya adanmış bir ikiz tapınak inşa edilir. Fortuna, kökeni belli olmayan ancak iktidarın zirvesine ulaşmış olan Kral Servius Tullius'un çok önem verdiği bir tanrıçadır.

Cumhuriyetin zor geçen ilk dönemlerinde bile Castor Tapınağı ve Forum içindeki Satürn Tapınağı gibi önemli bazı dinsel yapıların inşa edilmiş olması, kentsel dokunun oluşmaya devam ettiğini gösterir. Hatta, Latinlerle ya da İtalya'daki etnik gruplarla girilen çatışmalara rağmen kentsel büyüme hız kesmemiştir. Üstelik etnik gruplarla yaşanan çatışmalar arasında, MÖ 390'da kenti yakıp yağmalayan Galyalıların yarattığı yıkım da yer almaktadır.

MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda İtalya'da gerçekleşen Roma fetihleri ve şehir devletinin uluslararası siyaset sahnesine girişi, Kartaca Savaşları boyunca ciddi boyutta yavaşlamıştır.

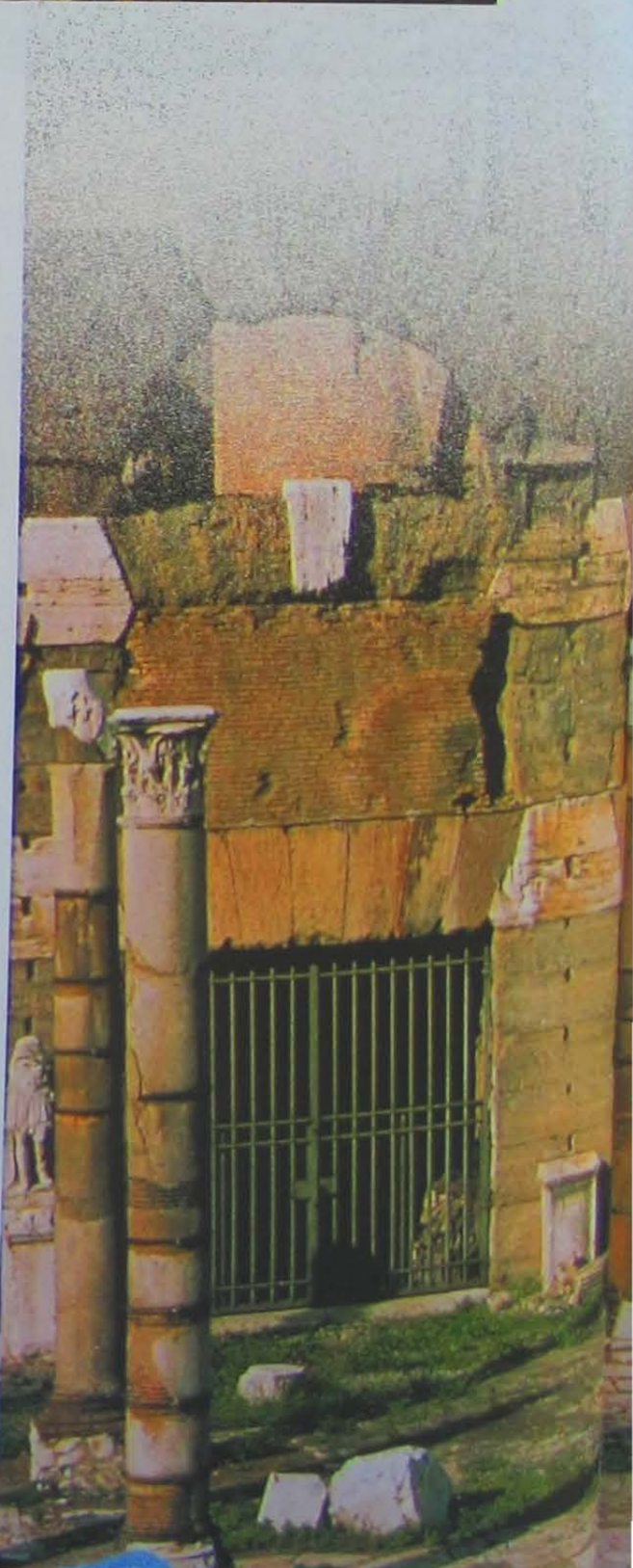

Altta: MÖ 1. yüzyılda Sezar tarafından yaptırılan Forum, imparator forumları olarak adlandırılan yapıların ilkiydi.

Üstte: Traianus pazar yeri. Traianus Forumu'nda yer alan üç kata yayılmış bu geniş pazar, ticaret merkezi olarak kullanılmaktaydı.

Kartaca Savaşları'nın bitmesiyle birlikte, Roma yönünü doğuya çevirir. Çok eski kültürlerle ve özellikle de Helenistik dünyayla kurulan bu yeni ilişkiler, kentsel doku üzerinde kalıcı izler bırakmıştır.

KENTİN İLKLERİ

Büyümenin ikinci evresinde, Roma Akdeniz'in hakimi konumundadır. MS 2. yüzyılın başlarından itibaren, kentin yüzünü değiştirecek ve büyük bir ekonomiye sahip bir başkentin ihtiyaçlarına cevap verecek önemli eserler yapılmıştır. Zafer kazanan generaller, Cumhuriyet Dönemi Roma'sının sade üslubu içinde daha önce görülmemiş dekoratif zenginliğe sahip, Yunan ve Doğu mimarilerinden esinlenen anıtlar bırakmak istiyorlardı. Bu anıtların Helenistik mimariden ilham alınan plansal birleşimleri oldukça karmaşıktır. Kent dışı yapılaşmanın görüldüğü bu dönemde, değişimler en çok Circus Flaminus alanında gerçekleşir. Zaferle sonuçlanan seferlerden getirilen ganimetlerin süslediği, ihtişamlı galerilerle çevrili kutsal yapılar dikilmiştir. Quintus Caecilius Metellus Macedonicus Galerisi, daha sonraki dönemlerde, Augustus tarafından kız kardeşi Octavia'nın adıyla restore edilir. Bu yapı, bugün bile Ghetto'nun geniş bir alanını temsil etmektedir.

Yavaş yavaş oluşturulan büyük bir plan, aynı zamanda kentin altyapısını iyileştirmeye de imkan vermiştir. Çalışmaların ekseni kentin nehir limanıdır. Eski Boarium Limanı, önemli ölçüde artan kent nüfusunu ve kentin yeni konumunun oluşturduğu tekne trafiğini karşılayamaz hale geldiğinde, Aventine'nin eteklerinin daha aşağı bir bölgesinde yeni bir alan seçilir.

Burada, yaklaşık otuz yıllık bir süre içinde Emporium adlı ticaret merkezi oluşturulmuştur. Emporium nehir iskelelerinden, malların istiflendiği depolardan ve bağlantı galerilerinden oluşan, karmaşık ve çok parçalı bir sistemdir. Bu etkileyici depo sıraları ile altyapılar, Severus Dönemi'nden kalma *Forba Urbis*'te görülmektedir.
MÖ 179 yılında inşa edilen, bugün kısmen görünür olan ancak işlevi tam olarak bilinmeyen Porticus Aemilia ve malların muhafaza edildiği *horrea* denilen depolar da bu mermer planda yer almaktadır. Buranın yakınlarında, daha çok İspanya'dan gelen yağın

Bir lejyoneri tasvir eden heykel, Roma Uygarlığı Müzesi'nde bulunmaktadır. (MÖ 2.–1. yüzyıl)

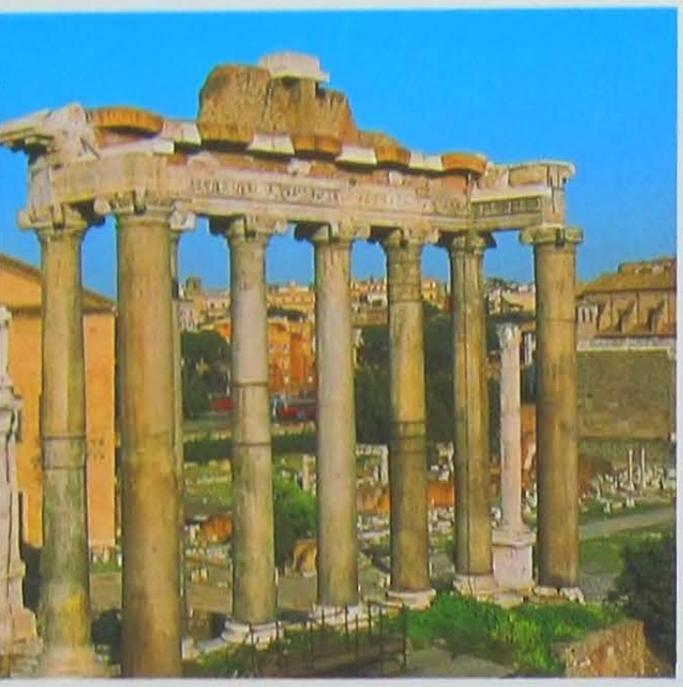

Roma Forumu'nda bulunan, MÖ 498'de açılmış fakat büyük olasılıkla krallık zamanında inşa edilmeye başlanmış olan Satürn Tapınağı'nın kalıntıları.

nakliyesinde kullanılan amfora parçalarından oluşan bir seramik tepesi olan Monte Testaccio, İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar limanda aralıksız süren mal boşaltma faaliyetinin boyutunu vurgulamaktadır.

Ekonomik ve demografik büyüme büyük su kemerlerinin yetersiz kalmasına neden olunca, MÖ 144'te Aqua Marcia ile MÖ 127'de Aqua Tepula inşa edilmiştir. Bunlar kentin 2. yüzyılda sahip olduğu iki önemli su kemeridir. Yeni su kemerlerinin inşasının yanı sıra eski yapıların, özellikle de Aqua Claudia ile Anio Novus'un restore edildiği ve genişletildiği anlaşılmaktadır. Generallerin zaferlerini ve ailelerinin şanını yüceltmek için yaptırdıkları gösterişli ve Antik Yunan etkisi taşıyan eserler ile önemli altyapılar inşa edildikçe, siyasi ve dinsel hayatın merkezi olan Roma Forumu'nun düzeni de kesin biçimini alır. Forum çevresini sınırlayan büyük bazilikalar bu yapısal dönüşümün ayırt edici öğeleridir.

SEZAR VE AUGUSTUS

MÖ 1. yüzyılın ilk yarısında yaşanan krizler, büyük karizma ve güce sahip kişilerin başarıya ulaşmasına neden olur. Bu kişiler, şehir planlamayı ve mimari eserleri son derece etkili birer propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Böylece, MÖ 55 yılında, önemli geleneksel faaliyetlerin yapıldığı kamusal alan Campus Martius'un merkezinde Pompei Tiyatrosu kurulmuştur. O zamana dek, sabit bir tiyatronun inşa edilmesinin sosyal kontrol açısından tehlikeli görüldüğü, bu yüzden de oyunların gezici yapılarda sergilendiği bilinmektedir. Muazzam bir yapı olan Pompei Tiyatrosu, daha önce eşine rastlanmamış türden bir eserdir.

Sezar'ın yapmayı planladığı şeyin de daha önce eşi görülmemiştir. Senatonun bulunduğu alana, Curia'nın avlusuna izlerini bırakmayı isteyen Sezar, burada ailesinin "kişisel" tanrısı Venüs Genetrix'e adanmış yeni bir forum inşa etmeyi arzuluyordu. Sezar'ın varisi Augustus, iktidara geldikten ve güçlendikten sonra Roma'nın yüzünü kesin biçimde değiştirmeye koyuldu. Princeps'in -antik Roma'da imparatorların resmi unvanı- *"tuğladan bir kent bulup, onu mermerden bir kent olarak bıraktığını"* anlatan ünlü sözleri, on yıllardır iç savaşla yıpranmış bir kentin yenilenmeye ve bilinen dünyanın büyük kısmının başkenti olan bir kente yaraşır bir görünüme duyulan ihtiyacı özetlemektedir. Ancak Augustus en büyük anıtlar yükselirken bile, Sezar'dan kalma monarşik yaklaşımdan uzaklaşamamıştır.

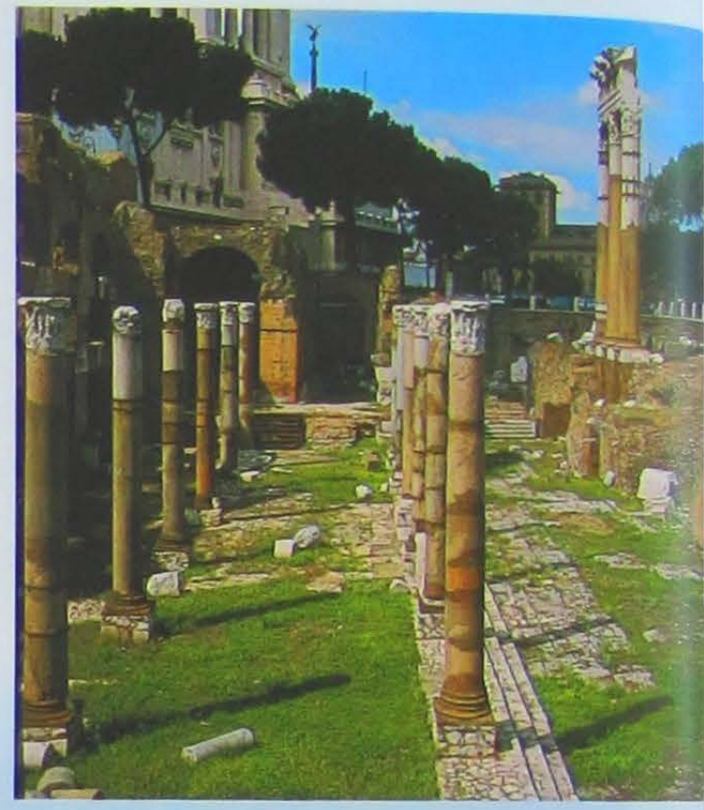

Güneybatı cephesinden Sezar Forumu. Venüs Genetrix Tapınağı'ndan kalan üç sütun da görülmektedir.

Forum merkezinin, Via Sacra (Kutsal Yol) ile görünümü; bu yol, Forum'u doğu-batı doğrultusunda geçiyor ve adını, kenarında yer alan tapınaklar ile üzerinde yapılan törensel geçitlerden alıyordu.

Antik Roma Circus Maximus'unun maketi. Anıt kesin görünümüne, Traianus zamanında kavuşmuştur.

Kentin su kanallarının yenilenmesi gibi halka faydalı olacak eserlerin yapımını sadık bir dost, başarılı bir general olan ve hatta kısa bir süreliğine de olsa imparatorun varisi olarak düşünülen Marcus Vipsanius Agrippa'ya emanet etmiştir. Bugün, Hadrianus Dönemi'nde yenilenmiş haliyle ayakta kalmış olan Campus Martius Pantheon'u ile Campus Martius'un ilk termal hamamları Agrippa'nın sorumluluğundaydı. Augustus tapınaklar inşa ettirmenin yanı sıra çok sayıda tapınağı da restore ettirmiştir. *Res Gestae Divi Augusti* - Tanrısal Augustus'un Faaliyetleri adlı resmi metinde, kendisinin belirttiği üzere bu sayı seksen ikidir. Augustus ideolojisinin doruk noktasını, Mars Ultor Tapınağı'nı da içine alan Augustus Forumu oluşturur.

Sıradan vatandaşlardan satın alınan bir arazi üzerine inşa edilen Forum, sütunlu galerilere sahip büyük bir meydandan oluşuyordu. Kısa kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen planlı meydanın kenarlarından biri Mars Ultor Tapınağı'nın cephesi ile birleşiyordu. Tapınağın yanlarında biri Germanicus'un, simetrik olan diğeri ise Tiberius tarafından oğlu Genç Drusus'un onuruna diktirilen iki kemer yükseliyordu. Forumun galerilerinde resimler ve geçmişte yapılan önemli işleri ve kişileri hatırlatan yazılar bulunuyordu.

Solda: Galyalı yaralı bir askerin betimlendiği mermer heykel bugün Louvre Müzesi'ndedir. (MS 1.- 2. yüzyıl)

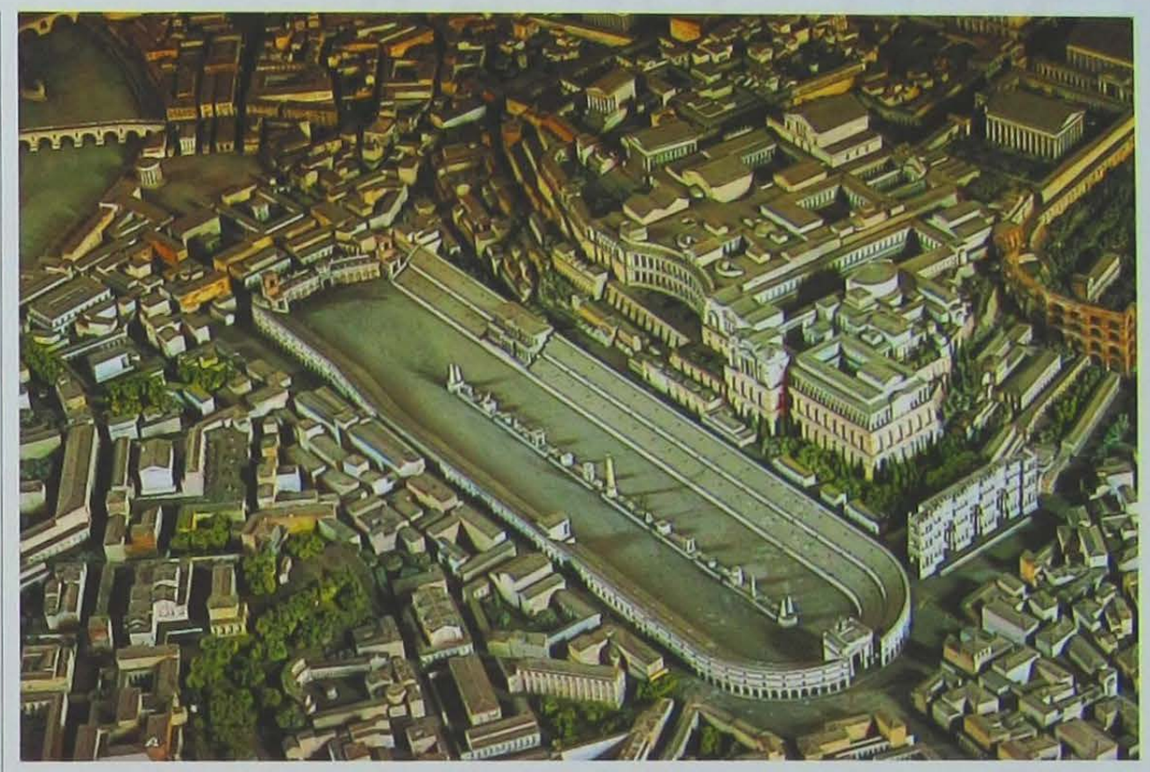

Burada Julius Ailesi'nin efsanevi atası Aeneas ile kentin kurucusu Romulus'un heykelleri de yer almaktaydı.

Augustus'un, kentin arazisini 14 idari bölgeye bölerek yaptığı yönetimsel değişiklik de oldukça önemlidir. Bu idari bölgelerin her birinin, yangınların önüne geçmekle görevli olan ve kamusal düzeni kolaylıkla denetleyebilen karakolları vardı. Augustus'un Roma'sı, "Cumhuriyet" dönemi eserlerini restore ederken, bir "İmparatorluk" kentinin gerektirdiği her şeyi de içinde barındırıyordu. Sonraki yüzyıllarda, genişleme ve anıtlaşma mevcut kentsel doku içinde devam etti: Vespasianus'un, Domitianus'un ve Traianus'un büyük eserleri ile imparatorluk forumları, büyük anıtsal yapı Campus Martius, Flavius Hanedanı döneminde mükemmel saraylara dönüştürülecek olan Palatine konutları, büyük termal yapılar ve benzerleri gibi. Flavius Hanedanı tarafından MS 1. yüzyılın ikinci yarısında aşamalı olarak inşa ettirilen ve büyük bir amfitiyatro olan Collosseum ise, Augustus'tan sonra inşa edilen tek yeni yapı olmuştur.

Augustus tarafından restore edilen Octavia Galerisi, Roma'nın Ghetto bölgesinde bulunmaktadır.

SÖZ UÇAR YAZI KALIR

MÖ 451 YILINDA, O ZAMANA DEK SÖZLER VE GELENEKLERLE AKTARILAGELMİŞ KANUNLAR YAZIYA DÖKÜLDÜ. BÖYLECE, TİTUS LİVİUS'UN "TÜM KAMU HAKLARININ VE ÖZEL HAKLARIN TEMELİ" OLARAK TANIMLADIĞI XII LEVHA KANUNLARI ORTAYA ÇIKTI.

Sözlü ve geleneğe dayalı nitelikteki en eski Roma kanunları politik, askeri ve özel hayatı, zamanın onurlandırdığı prensipler, davranış biçimleri ve sosyal uygulamalarla düzenliyordu. *Mos maiorum* adı verilen bu sözlü kurallar bütünü, tam anlamıyla ataların örf ve adetlerine dayanmaktadır. Bu hukuku yorumlama ayrıcalığı, seçkin patrici sınıfına mensup din adamlarından oluşan bir heyete aitti. Bu heyetin üyeleri, iktidarı kendi bünyesinde toplamış olan kral için danışma organı işlevine sahiptiler. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da değiştirilmeyen bu ilkel hukuk biçimi, aristokrasinin elinde iktidarı güçlendiren ve halk kitlelerini baskı altında tutmaya yarayan bir araca dönüşmüştü. İşte bu yüzden, siyasi ve sivil eşitlik kavgası doruğa çıktığında, plebler yazılı kanunlar oluşturulmasını talep ettiler.

Rahibe heykeli. Vesta rahibeleri, erkek himayesinden çıkabilen tek kadınlardı.

Bu öneri ilk kez MÖ 461 yılında, pleblerin lideri Terentilius Arsa tarafından ortaya atıldıysa da, patricilerin bu talebe razı gelmesi için on yıl daha geçmesi gerekecekti. On yıl sonra, mahkemeler askıya alındı ve *Decemviri* adı verilen patrici sınıfına mensup on kişilik bir heyet oluşturuldu. Bu heyetin görevi, örf ve adetlere dayanan kuralları sabit temellere oturtmaktı. Kurallar artık geçmişte olduğu gibi keyfi hükümlere bağlı olmayacaktı. Söylenceye göre, kanunun bitirilmesi için önceden belirlenmiş olan sürenin sonunda, *Decemviri* yalnızca on kanunu yazıya dökebilmişti. Bunun üzerine, bu defa pleblerin de katılımına açık olan yeni bir heyet kurularak, iki kanun daha yazıya döküldü. Aristokrat sınıfa mensup Appius Claudius'un kışkırtması üzerine, *Decemviri* bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmeye ve bir tiranlık kurmaya kalkışınca süreç hızlandırıldı. Bu olaylar üzerine halk arasında bir bölünme gerçekleşti. *Decemviri* geri çekildi ve önceki hukuki düzenleme yeniden yürürlüğe kondu. Her ne kadar efsanenin bazı kısımlarının, örneğin ikinci *Decemviri* heyetine pleblerin de katılımının uydurulmuş olduğu kabul edilse de, modern tarih eleştirisi bu hikayeyi, eski Roma'nın en karanlık olaylarından biri olarak değerlendirme eğilimindedir.

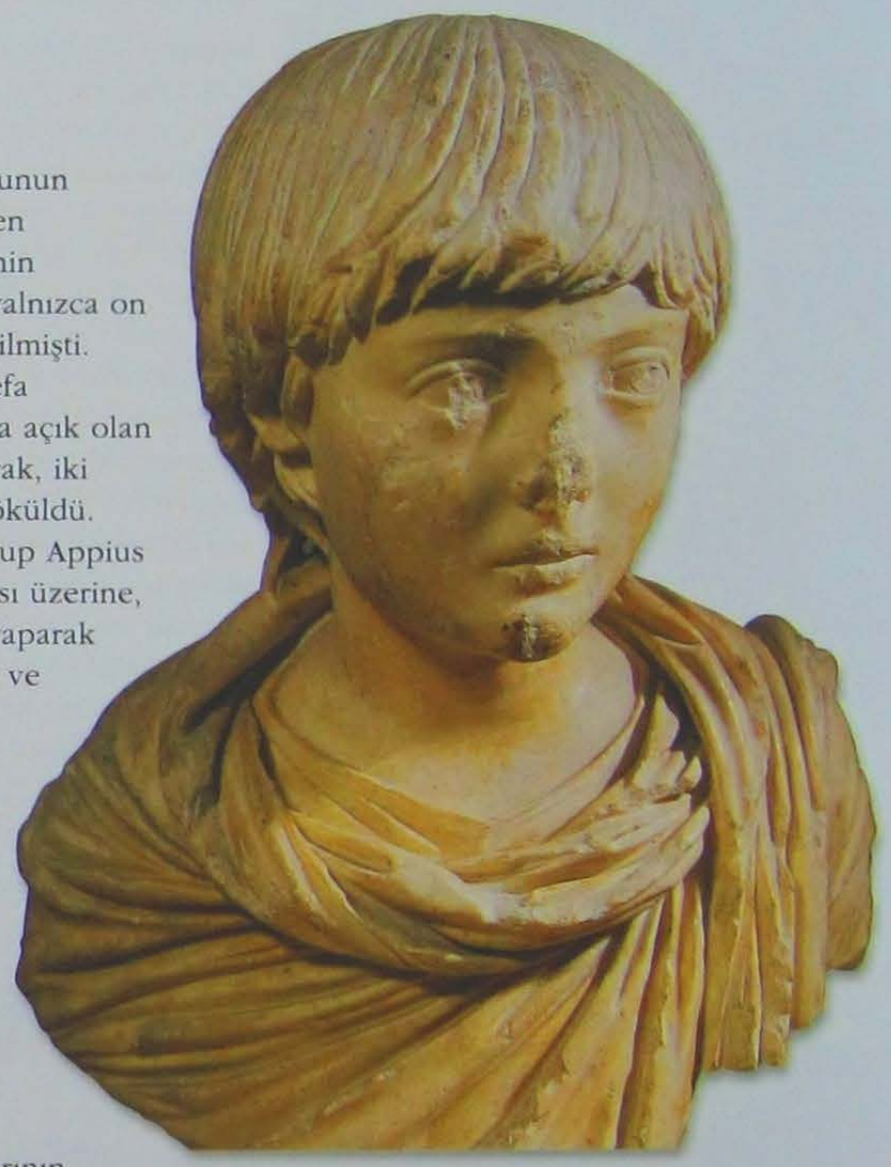

Arles'ten bir çocuk büstü.

Capitol Tepesi'ne yerleştirilen on iki levha üzerine yazılmış oldukları için "XII Levha Kanunları" olarak adlandırılan bu kanunlar, neredeyse binyıl boyunca hem kamu haklarının, hem de özel hakların temelini oluşturdular. Kamu hukuku alanında Cumhuriyet'e karşı işlenen suçların tanımlanmasını ve anayasanın temel çizgilerinin izlenmesini sağlayan bu kanunlar, özel hukuk alanında Roma devletinin çekirdeği olan aile kurumuna ilişkin hak ve sorumlulukları düzenliyordu. Söz konusu olan yeni kanunlar değil, örf ve adetlere dayanan antik kuralların yeniden biçimlendirilmesi olduğundan, yasanın ilkel bir toplumun tam anlamıyla

Celje'den bulunmuş olan ve Aurelius Secondinus'a ait mezar taşından detay. Secondinus, karısı ve yazı yazan çocuğu ile birlikte tasvir edilmiştir.

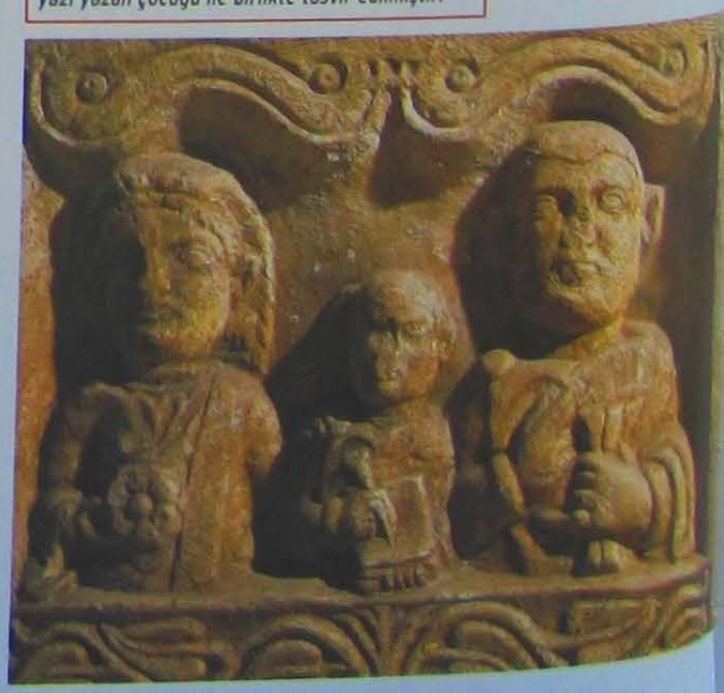

fosilleşmiş kalıntılarını taşımasına şaşırmamak gerekir. XII Levha Kanunları, hakkında anlatılanların tutarsızlığına ve belirsizliğine rağmen, tüm Roma söylenceleri tarafından yüceltilmiştir. Resmen ilan edilişinden tam dört yüzyıl sonra, MÖ 1. yüzyılda, Cicero gururlanarak şöyle yazacaktı: "*Bana öyle geliyor ki, tek bir kitaptan oluşan XII Levha Kanunları, eğer kanunların kaynağı ve temelleri olarak düşünülecek olursa, otoritesinin ağırlığı ve yararlılığı bakımından, tüm Yunan filozoflarının yazdıkları kitaplardan oluşan bir kütüphaneden üstündür.*"

Hem yeni yasaların çıkması, hem de levhaların din adamlarınca yorumlanması nedeniyle kanunlar zamanla değişikliğe uğradı ve hukuk üzerindeki tekeli azaltıldı. MÖ 304'te yargılama usullerini kesinliğe bağlayan bir yasa çıktı. Bu yasaya din adamları da uymak zorundaydılar. Birkaç yıl sonra da, yargıçlar kurulu pleblere açıldı. Bu olay, aristokratların çok eski zamanlardan beri süregelen ayrıcalıklarının kaldırılması yolunda atılmış kararlı bir adımdı. Geç Cumhuriyet Dönemi'nde, kanunların yorumlanmasından sorumlu hukuk danışmanlarından oluşan laik bir sınıf ortaya çıktı. Bunların görevleri hem sıradan vatandaşlara, hem de hakim ve yargıçlara fikir vermekti. Böylece, dinsel hukuktan laik hukuka geçiş sürecinin tamamlandığı söylenebilir.

Bir lahit üzerindeki kabartmadan detay. Etrafında aile fertlerinin görüldüğü baba tasvir edilmektedir. (MS 3. yüzyıl).

Togatus Barberini adıyla tanınan mermer heykelde, atalarının büstlerini taşıyan bir Romalı betimlenmiştir.

Tarih ve Adetler

BU NİKAH KIYILAMAZ!

Roma kanunlarına göre, bir çiftin evlenebilmesi için temel bir koşulu yerine getiriyor olması gerekliydi: *ius connubii* yani evlenmeye uygun olma durumu. Eğer evlenecek şahısların ikisi de Roma vatandaşıysa evlenme hakkına sahiptiler. Eğer ikisinden biri yabancı ya da köleyse, o zaman evlilikleri geçersiz anlamına gelen *iniuste* sayılıyordu. MS 212 yılında imparatorluk sınırları içinde yaşayan herkese Roma vatandaşlığı verilmesinin, halkların birleşmesi konusunda ciddi katkıları oldu ama kölelerin bu hakkı elde edebilmeleri için Geç İmparatorluk Dönemi'ni beklemeleri gerekti. Roma vatandaşlığı evlenebilmek için gereken tek koşul değildi. Ailenin babası olan *pater familias* rıza göstermedikçe evlenilemezdi. Bu yalnızca kadınlar için değil, eğer halen babasının nüfuzu altında yaşıyorsa erkek için de geçerliydi.

Evlilik için gerekli başka bir koşul da, doğal yeterlilikti. Yani, ergenlik çağına girmemiş erkekler evlenemezdi. Bu şart kadınlar için geçerli değildi, onların ergenliği evlilikle alakalı kabul edilmiyordu. Geç İmparatorluk Dönemi kanunlarında, evlenmeye yetkisi olmayan gruplar arasına hadımlar da eklendi. Kanun, sosyal ve ahlaki engelleri de göz önünde bulunduruyordu. Birbirleri ile kan bağı olanların ya da üvey baba-kız, kayınpeder-gelin, kayınvalide-damat gibi akrabalık ilişkileri olanların evlenmesi yasaktı. Zina yapan kadın suç ortağıyla, bir tecavüzcü ise kurbanıyla evlenemezdi. Geç İmparatorluk Dönemi'nde, Hıristiyan hukukunun etkisiyle yasaya yeni evlilik engelleri eklendi. Örneğin, taraflardan biri daha önceden, dini nedenlerden ötürü evlenmemeye yemin etmişse ya da farklı bir dinin mensubuysa çift evlenemezdi.

SUÇLAR VE CEZALAR

Arkaik Roma'da suçların, yani başkalarının haklarına zarar veren her davranışın önüne geçilmesinin yolu kişisel intikamdı. İlkel toplumlardan gelen bu uygulama, zamanla hem verilen zarara uygun bir kefaret talep edebilme imkanı, hem de kamu otoritelerine ölüm cezasıyla sonuçlanabilecek suçlar için cezalandırma yetkisi verilmesiyle daraltıldı. XII Levha Kanunları'nda her ne kadar gelişmeye yönelik bazı ipuçları olsa da, sivil gelişim henüz tamamlanmamış olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölüm ile cezalandırılan suçlara daha az rastlanır olmuşsa bile, ağır kişisel zararlar için intikam alınmasına halen izin veriliyordu. Örneğin, iflas eden borçlular için bile çok ağır cezalar öngörülmüştü: "*Tahsil edilmesi için mahkemeye başvurulduğu ve borcun kabul edildiği durumlarda, borçluya 30 gün süre tanınır. Bu süre dolduktan sonra, borçlu yakalanarak elleri bağlanır ve mahkemeye çıkarılır. Eğer borçlu yargının gereğini yerine getirmezse ya da*

Altta: Etrüsk kül kutusu. Bir yargıcın cenazesinden bir sahneyi tasvir edilmiştir.

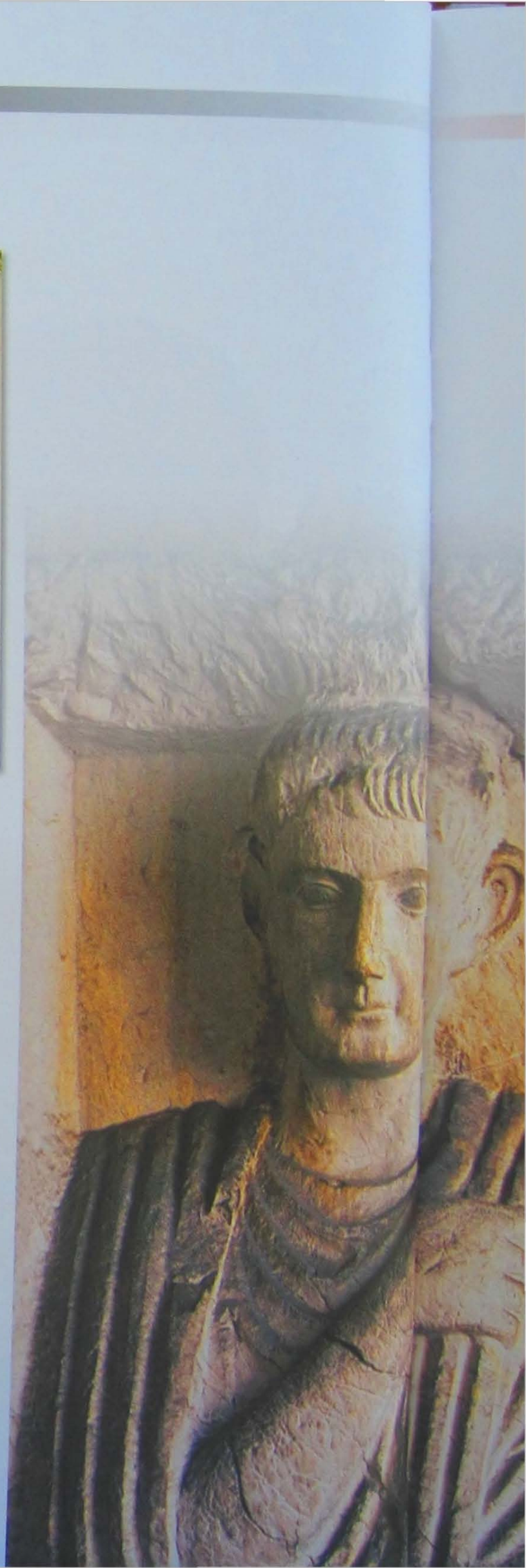

mahkemedeki hiç kimse ona kefil olarak serbest bırakılmasını talep etmezse, alacaklı kişi borçluyu beraberinde götürür. Onu ya bir zincirle bağlar ya da en az 15 libre (1 libre=453 gr.) ağırlığında, isterse daha da ağır prangalara vurur. Eğer borçlu isterse yalnız başına yaşayabilir. Eğer yalnız yaşamazsa, zincire vuran kişi, ona günde bir libre kılçıksız buğday verecektir."

ÖZEL HAKLAR

Romalılar için aile, devletin temel birimi, toplumun dayanak noktasıydı. Bu yüzden de, aile hayatı bir dizi kuralla düzenlenmişti. Aile ifadesiyle, bugün olduğu gibi birbirlerine akrabalık bağıyla bağlı bireyler değil, aynı otoritenin idaresi altındaki kişiler anlaşılmalıdır. Bu otoriteye *pater familias*, yani aile babası adı verilirdi. Bu terimle ifade edilen bir akrabalık bağı değil, yetke sahibi olan kişidir. Yine aynı şekilde, *filius familias*, bir pater'e tabi olan kişileri ifade etmektedir. Bir *filius familias* ile *pater familias* arasında kan bağı olmak zorunda değildi. Hem mallar hem de kişiler üzerinde tam yetkiye sahip olan babanın nüfuzu karısı, çocukları, çocuklarının aileleri, client (bir soylunun himayesindeki bir soylu) ve köleler üzerinde de etkiliydi. Aile bağları, ailenin bir erkek üyesinin meşru evliliğinden doğmuş veya evlat edinilmiş olmak gibi çeşitli yollarla da oluşabiliyordu. Evlat edinme Roma dünyasında oldukça yaygındı. Soyunun bitmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir aile bu uygulamaya başvurabilirdi. Bu durumda evlat edinme kararını almak, din adamlarından oluşan bir heyete ve Curiate meclisine düşerdi. XII Levha Kanunları'ndaki bir kurala göre, bir baba oğlunu üç defa satarsa onun üzerindeki hakkını kaybederdi. Babanın çocukları üzerindeki hakimiyeti (*patria potestas*) mutlak bir otoriteydi. Bir *filius familias* en yüksek kamu

Brescia'dan bir kabartma. Roma sanatının ilkeleri kısa süre içinde, İtalya'da Roma egemenliği altındaki tüm kentlerde yayıldı.

görevlerini üstlenmiş bile olsa, yine de her zaman babasına tabi olmak durumundaydı. Kanunlar, aile reisine çocuklarının yaşamları ve ölümleri hakkında söz sahibi olma yetkisi veriyordu. Örneğin; baba bir çocuğun doğumuna, beslenmesine, teşhir edilmesine ya da öldürülmesine karar verebilirdi. Bu çirkin adetler çok yaygın değildi fakat ne yazık ki engelli olan ve çalışmaya ya da çoğalmaya uygun olmayan çocuklar söz konusu olduğunda geçerli kural buydu.

Pater familias çocuklarının işlediği kabahatleri de yargılayabiliyordu. Devlet tarafından kendisine verilmiş yetkilere göre, çocuklarını en ağır biçimlerde cezalandırabiliyor, hatta bazı durumlarda onları ölüme bile mahkum edebiliyordu. Eğer ailenin bir üyesi, bir yabancıya karşı bir suç işlediyse, baba çocuğunu zarar gören kişiye ya da onun ailesine vermekle yükümlüydü. Çocuk daha sonra bu kişiler tarafından yargılanıyordu. Zamanla bu yetkiler daraltıldı ama geçerli ve meşru kalmaya devam ettiler. İmparatorluk Dönemi'nin ilerleyen yıllarında bile bazı kaynaklar, bir *pater familias*'ın çocuğunu ölüme mahkum ettiği için değil de, bunu gaddar bir biçimde yaptığı için sürgüne gönderildiğini yazar.

ROMA KADINLARI

Kadınların durumu, erkeklerden oldukça farklıydı. Her ne kadar sosyal açıdan erkekle eşit, özgür bir varlık olarak düşünülse de, kadın hukuki açıdan her türlü haktan yoksundu ve ailenin hakimiyetinde söz sahibi olamıyordu.

Roma, Via Statilia'da bulunmuş, evli bir çifti tasvir eden mezar taşından ayrıntı.

Zamanın İçinden

BÜYÜCÜLERE KARŞI

XII Levha Kanunları'nda büyü yapanlara yönelik ağır cezalar vardı. Birinin ölümüne neden olabilecek ya da ekinlerin büyümesini engelleyebilecek büyü dizelerini dillendirmek idam cezasıyla sonuçlanabilecek bir suçtu. XII Levha Kanunları'nın getirdiği önemli yenilikler arasında, *comitia centuriata*, yani halk meclisinin onayı olmadan idam cezası verilememesi de vardır. Cumhuriyet Dönemi özgürlüklerinin en büyük garantisi olan halk meclisi, daha sonraları halk önüne çıkma, *provocatio ad populum* kuralıyla ifade edilmiştir.

Küçük yaşta babasının otoritesine tabi olan kadınlar, evlendikten sonra kocasının ya da onun babasının egemenliği altına giriyordu. Evlenme hukuki bir eylem olan *conventio in manu* ile gerçekleşiyordu. *Manus*, yani kadının kocasının ya da onun ailesinin otoritesi altına girişi üç şekilde olabilirdi: Çok eski bir gelenek olan *confarreatio*, yani on şahit ile devletin temel dinsel otoriteleri önünde kılçıksız buğdaydan yapılmış bir ekmeğin tanrılara sunulması yoluyla; hayali bir satın alma olan *coemptio* aracılığıyla; çiftin bir yıl boyunca karı-koca gibi yaşadıklarını kanıtlayabildikleri durumlarda geçerli olan *usus* yoluyla. Evliliği hükümsüz kılmak içinse, ortak evi yalnızca üç gün terk etmek yeterliydi. Sadece Vesta rahibeleri, tanrılarla kurdukları güçlü bağlar sayesinde erkek himayesinin dışında kalabiliyorlardı.

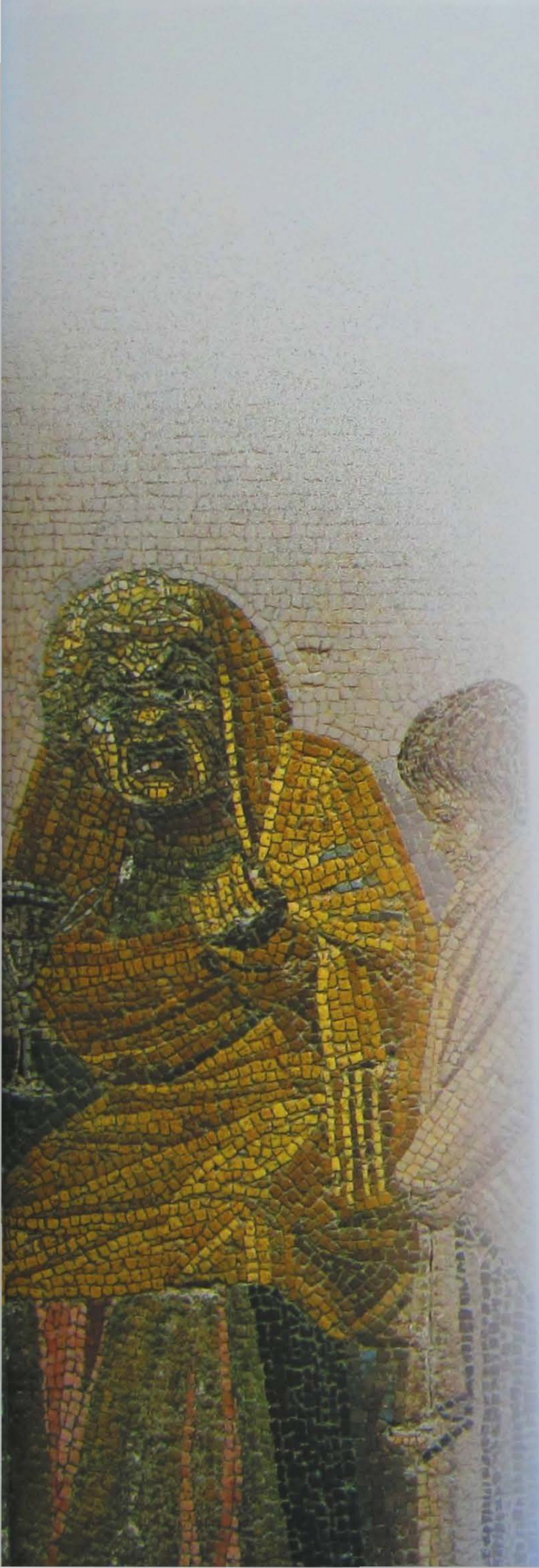

Solda: Cicero'nun Pompei'deki villasında bulunmuş olan ve bir büyü sahnesini tasvir eden mozaik.

Sağda: Bir yargıç ve bir devlet görevlisinin betimlendiği Julius Claudius Dönemi'ne ait kabartmadan detay.

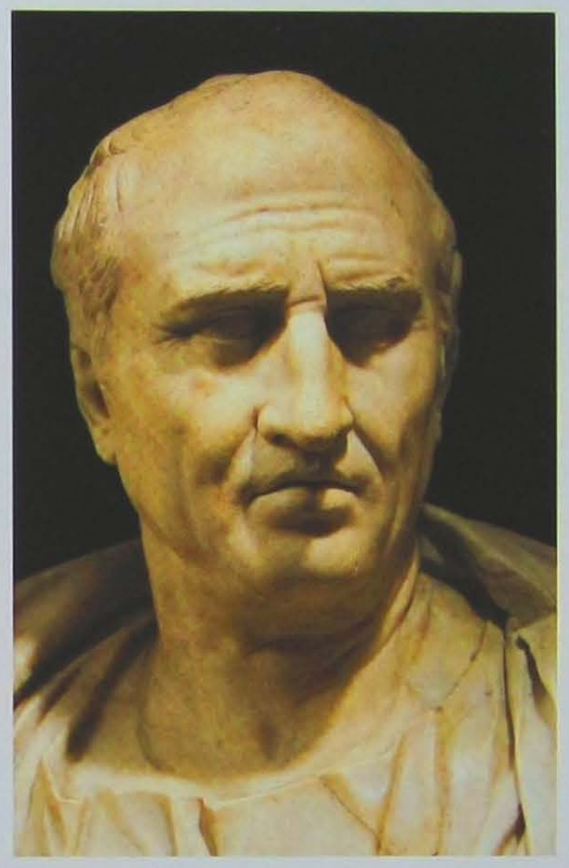

Üstte: MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan büyük Romalı hatip Marcus Tullius Cicero'nun mermer büstü.

Tarih ve Hukuk

CİCERO'YA GÖRE YASANIN ÖZÜ

Yunan filozof Platon gibi Cicero da hakkın özü ve kökeni konusuna açıklık getirmeye ve dünyadaki farklı toplumlarda, özellikle de Roma dünyasında geçerli olan kanunları ve yargı kurumlarını sorgulamaya girişmişti. Cicero'ya göre, insanda zamandan ve mekandan bağımsız olarak üstün bir ahlak kanunu bulunur. Bu, ratio summa, doğru mantık olarak tanımlanır ve insan aklının iyiyle kötüyü, doğruyla yanlışı ayırt edebilme yetisine işaret eder. Filozofa göre, değiştirilemeyen ve kişilerin istekleri ya da keyiflerinden etkilenmeyen bu üstün yasa, ilahi bir aklın iradesiydi. İnsanlar ona boyun eğmek zorundaydı. Doğru mantıktan, yani ilahi yasadan esinlenmiş bir hayat, insanları daha iyi kılıyordu ve uygar yaşamın vazgeçilmez temeliydi. Sonuç olarak, Roma toplumunun eski adetlerinden esinlenilmiş olan XII Levha Kanunları, doğal yasanın en açık ve hızlı ifade edilmiş haliydi. Bu nedenle değiştirilemez ve ebediydi. Bunlara yalnızca halk değil, bu kanunları yorumlayan yargıçlar da uymak zorundaydı. Zira, bu kişiler herkesten önce birer doğruluk ve adalet timsali olmalıydılar.

SUR İÇİ

Milattan sonra 272 yılında imparator Aurelianus tarafından yaptırılan surlar, kentin ne kadar geniş olduğunu kanıtlar niteliktedir. Servius Dönemi'nde yapılmış olan eski surlar, Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren savunma işlevini yitirmeye başlamıştı; çünkü büyüyen Roma bu sınırları çoktan aşmıştı. Barbar istilası tehlikesi altında aceleyle inşa edilen yeni surların, yeni oluşmuş büyük mahalleleri de içine alması ve koruması amaçlanıyordu. Acqua Vergine (Kız Kemeri) ile Acqua Traiana (Traianus Kemeri) gibi istisnalar dışında, su kemerlerinin büyük bir bölümü kente doğu tarafından bağlanıyordu. Servius surlarının kapıları, yerlerini Aurelius surlarının kapılarına bırakmıştı ve bu kapılardan içeri önemli bağlantı yolları giriyordu.

Traianus Forumu'ndaki sütun ve Aurelius surlarından bir görünüm.

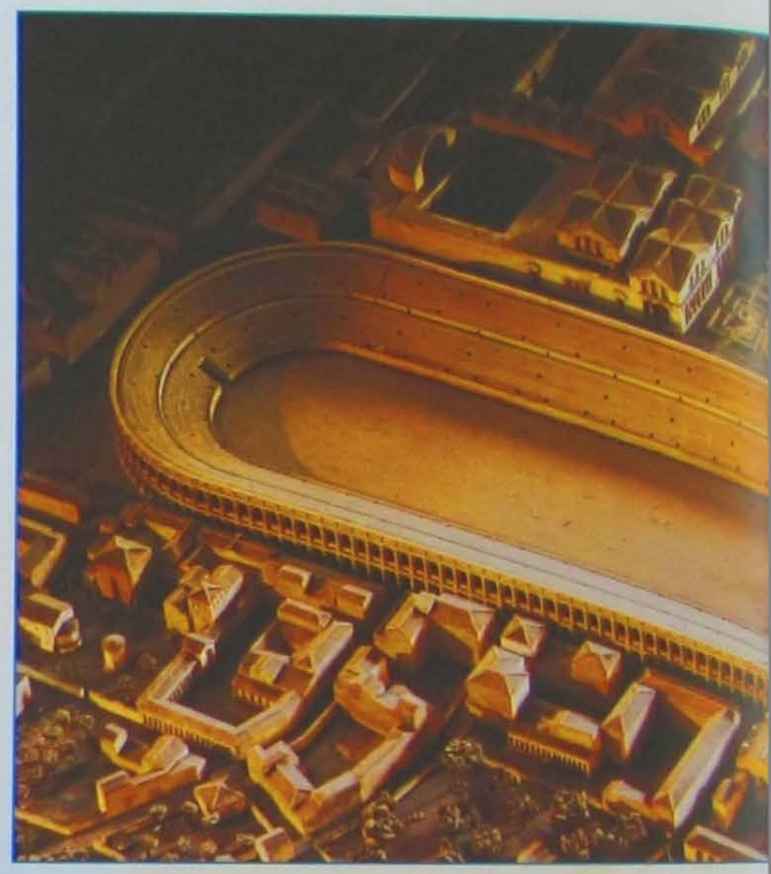

Domitianus Stadyumu
Günümüzün Navona Meydanı yüzyıllardır süregelen kentleşmenin en ünlü örneğidir. Meydan aslında spor oyunları için düşünülmüş stadyumun (MS 81-96) tüm planını içine almaktadır
Solda: Stadyumun maketi.

Pantheon
MÖ 27- 25 yılları arasında Marcus Vipsanius Agrippa tarafından yaptırılan büyük tapınak, MS yaklaşık 126 yılında Hadrianus tarafından bütünüyle restore ettirildi. İmparator hatıra yazıtında yalnızca yapının orijinal halini inşa ettiren kişinin adını bırakmıştır.

Diocletianus Hamamları
MS 298 ile 305 yılları arasında Diocletianus ile Maximianus tarafından Viminal Tepesi üzerinde yaptırılan hamamlar, imparatorluk hamamlarının en büyüklerindendi ve bütün bir mahallenin alanını kaplıyordu.

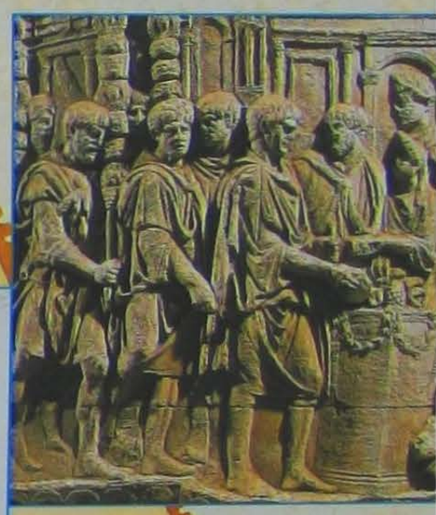

Traianus Forumu
İmparatorluk forumlarının en büyüğü olan bu kompleks, Büyük Ulpia Bazilikası'nı, Traianus Tapınağı'nı ve Dacia Savaşları'ndan sahnelerle süslenmiş sütunları içine alıyordu (sağda). Forum MS 113 yılında yapılmıştı.
Solda: Traianus Forumu'ndan görünüm.

Traianus Forumu

Pompei Tiyatrosu
MÖ 55 yılında Venüs Tapınağı ile birlikte Pompeius Ailesi tarafından yaptırılan büyük tiyatrodan günümüze fazla bir şey kalmamıştır, fakat tiyatronun basamakları fark edilmektedir.
Altta: Tiyatronun maketi.

Circus Maximus
Roma'nın ilk ve en büyük meydanı olan Circus Maximus, Tarquinius Priscus geleneğine uygun olarak inşa edilmişti. Roma'nın en çok ziyaret edilen ve en önemli anıtıydı. Özellikle Nero yangınından sonra ve Traianus Dönemi'nde çok sayıda eklemeler ve onarımlar gerçekleştirilmişti.

Collosseum
İmparator Vespasianus tarafından yapımına başlanan anıtın (solda) inşası MS 80 yılında imparatorun oğlu Titus zamanında da devam etti ve onun ardından tahta geçen kardeşi Domitianus zamanında bitirildi.

Flaminia
Pinciana
Salaria
Nomentana
Pantheon
Diocletianus Hamamları
Domitianus Stadyumu
Pompei Tiyatrosu
Septimiana
Aurelia (S. Pancrazio)
Portuense (Portese)
Circus Maximus
Collosseum
Asinaria
Praenestina (Maggiore)
Ostiense
Latina
Ardeatina (Bastione del Sangallo)
Appia (S. Sebastiano)

KEMİK KOLEKSİYONCULARI

ARKEOLOJİK KAZILAR SIRASINDA SIK SIK HAYVAN KEMİKLERİNE RASTLANIR. BU KEMİKLER ANTİK YERLEŞİMLERİN İÇİNDE YERALDIKLARI EKOSİSTEMLERE VE O YERLEŞİMLERİN ÖZELLİKLERİNE DAİR İPUÇLARINI BARINDIRDIKLARI İÇİN DETAYLI ANALİZLERE TABİ TUTULURLAR.

Kemik buluntular, o alanda tesadüfen ölmüş hayvan kemiklerinin oluşturduğu küçük oran hariç tutulduğunda, iki tür insan faaliyetine işaret eder: Hayvancılık ve avcılık. Arkeozoolojinin kapsamı, yalnızca kemiklerin tanımlanmasından ve hangi türe ait olduklarının belirlenmesinden ibaret değildir; aynı zamanda üretim, kesim ve avlanma tekniklerini, türlerin ekonomik ve çevresel rollerinin tanımını ve bilinen ortamdaki yüzdelik dağılımlarını da inceler. Araştırmalar esnasında tarihsel-arkeolojik ve ekonomik-çevresel sorularla karşılaşıldığında, zooloji ve paleontoloji tekniklerine de başvurulmaktadır.

Bir arkeozooloji araştırmasında, kesinlikle stratigrafik kazı yöntemlerinin kullanılması gereklidir. Bir kemik buluntu, çeşitli katmanlar arasındaki kronolojik ilişkiler muhafaza edilmediği takdirde güvenilirliğini ve önemini kaybeder. Kazı sırasında, katman bozulmalarının tespit edilmesine dikkat edilmelidir. Bu tip bozulmalara en iyi örnek, derinlere inerek en eski katmanları bile bozabilen, yakın zamanda kurulmuş hayvan yuvalarıdır.

İdeal bir kazıda, bulguları toplamak ve ön tanıyı koymak amacıyla ya da arkeoloğun uzmanlığı dışında kalan durumlarda araştırmanın stratejisine müdahale edebilmek için tüm uzmanlar kazı alanında hazır bulunmalıdır. Bu durum genellikle çevresel arkeoloji uzmanları, insan kemikleri üzerinde çalışan antropoloji uzmanları, bitki kalıntıları üzerinde çalışan paleobotanik uzmanları ile arkeozoologlar için geçerlidir. Pratikte ise, kazı alanlarında tüm uzmanların bulunması durumuna nadiren rastlanır. Genellikle, kazının bitiminde hayvansal kalıntıların konulduğu kutular ve iyi ihtimalle kimi zaman katmanların göreceli kronolojileri ile mutlak kronolojiye dair ön tanılar arkeozoologa teslim edilir. Böyle durumlarda, önemli olanlar da dahil olmak üzere bazı bilgilerin kaybedilmesi riski mevcuttur. Bugün en azından bazı üniversitelerde, çevresel arkeoloji bilgilerine ve doğal kalıntıların kazanımı tekniklerine dair eğitimlerle, arkeologlar ile diğer uzmanlar arasındaki mesafe azaltılmaktadır.

Arezzo, Figline Valdarno'da bulunan ve bir milyon yıldan daha eskiye tarihlendirilen su aygırı iskeleti.

Kazı alanlarında, en küçük parçalar da dahil olmak üzere, bütün kemikleri toplamak artık yaygın bir uygulama haline gelmektedir. Özel durumlarda, örneğin yemek artıklarından oluşan bir yığınla karşılaşılması durumunda, kuş ve balık kemikleri gibi çok küçük parçaları geri kazanmak adına, buluntu toprağı elekten geçirilir. Anatomik bağlantıları olan kemikler ile bütün halindeki iskeletler bir arada tutulur, zira bu şekilde ortadan kaybolmuş kemikler hakkında farklı bilgiler elde edilebilir. Kemikler kuru bir fırça yardımıyla temizlenir. Yıkandıkları durumlar enderdir, zira dağılabilirler. Kemiklerin hassas oldukları durumlarda, güçlendirici bir akrilik kullanılır ve tamamen kuruyana kadar laboratuar analizine sokulmaz. Kemikler, kazı bilgilerinin yazılı olduğu plastik kutular içinde korunurlar.

Isernia La Pineta'da bulunmuş olan su aygırı dişi.

HAYVAN KALINTILARI

Laboratuarda öncelikle, hangi hayvana ait olduğu belirlenebilen kemikler ve parçalar, belirsiz olanlardan ayrılır. Bu iki gruptaki kemikler büyük, orta ve küçük boy hayvanlar olmak üzere düzenlenir. Her numunenin içinde teşhis edilemeyen kemikler bulunabilir ve bunların numune içindeki oranları değişebilir. Genellikle parçalanma oranının çok oluşu, kemiklerin teşhis

Veriler ve Bilgiler

HAYVANLARIN EVCİLLEŞTİRİLMESİ

Arkeozoolojik analizler sayesinde, Orta Doğu'da koyunun evcilleştirilmesinin MÖ 7500 civarında, Orta-Güney İtalya'da *Bos primigenius* benzeri bir sığırın evcilleştirilmesinin ise MÖ 6000 civarında gerçekleştiği tespit edildi. Hayvanların evcilleştirildiği bölgelerde, evcilleştirilen hayvan türlerinin boyutlarında aşamalı olarak gerçekleşen küçülmeyi izlemek mümkündür. Evcilleştirildikleri bölgelerde, hayvanlar ortalama büyüklüklerinden uzaklaşmışlar ve bazen aynı türün yabani çeşidinden tamamen farklı hale gelmişlerdir. Evcilleşme, hayvanların biçimleri üzerinde de etkili olmuştur. Örneğin, koyunlar boynuzlarını kaybetmiş, domuzların ise diş yapılarının değişmesiyle burunları kısalmıştır.

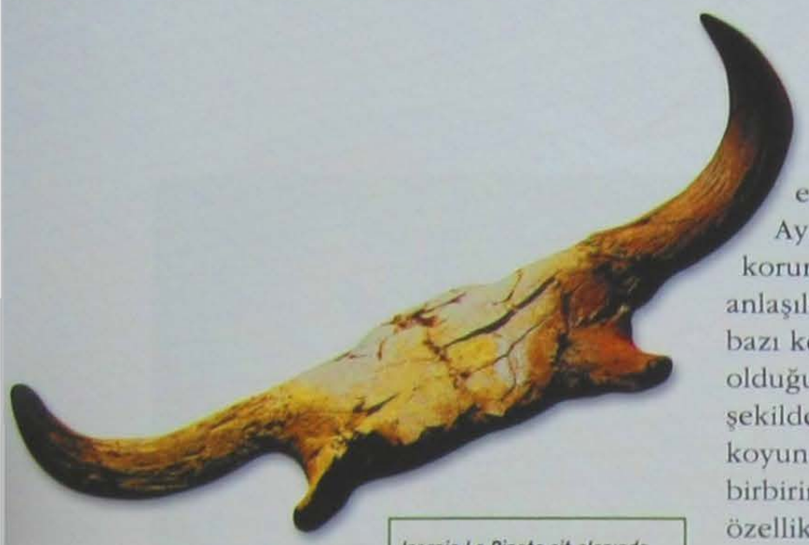

Isernia La Pineta sit alanında bulunmuş yetişkin bir erkek bizonun kafatası parçası.

edilebilmesi şansını düşürmektedir. Ayrıca, kemiklerin ne şekilde korunmuş olduğu da iyice anlaşılmalıdır. Kaburga ve omurga gibi bazı kemik türlerinin hangi hayvana ait olduğunu tespit etmek zordur. Yine aynı şekilde, benzer iskelete sahip olan koyun ve keçi kemikleri güçlükle birbirinden ayrılır. Bir başka güçlük de, özellikle küçük parçalar söz konusu olduğunda, evcil bir tür ile aynı türün yabani olanını ayırt etmede kendini gösterir. Örneğin domuzu, yaban domuzundan ayırt etmek güçtür.

Farklı türler tespit edildikten ve özellikleri tanımlandıktan sonra, bu hayvanların sayılarının hesaplanmasına geçilir. Bu çok hassas bir işlemdir çünkü yalnızca elde olan kemiklerin ve parçaların sayılması, bu kemiklerin ait olduğu hayvan sayısını bulmak için yeterli değildir. Elde olan numune, aslında kemiğin maruz kaldığı ve zamana yayılmış çeşitli olayların bir sonucudur. İskeletin gömülmeden önce işlem görmüş ve kullanılmış olması, numunenin içinde bulunduğu toprağın türü, kazıda gösterilmiş olan titizlik gibi unsurlar önemlidir. En basit hesap yöntemi, her bir parçanın farklı bir bireye ait olduğunu kabul eden ve de bu yüzden numunenin kompozisyonunu etkilemiş olabilecek etmenleri değerlendirerek düzeltilmesi gereken hesap yöntemidir. Bazı arkeologlar, "minimum fert sayısı" denen başka bir yöntemi tercih eder. Bu yöntemin de bazı eksiklikleri vardır. Yöntem fazla öznel olabilmekte ve nadir hayvanların varlığını daha sık rastlanan hayvanların aleyhine olacak şekilde abartılı olarak yansıtabilmektedir. Eğer bir hayvan türü gerçekten yalnızca tek bir kemik ya da bir grup kemik tarafından temsil ediliyorsa, fertlerin minimum sayısı ile kalıntıların sayısı birbirine denk ya da çok yakın olur. Bir türe ait kemiklerin sayısı ne kadar yüksekse, iki veri birbirinden o kadar uzaklaşmaktadır.

Sonuç olarak, bir numunedeki kemiklerin ilgili olduğu hayvan fertlerinin sayısını hesaplamak epey zor bir işlemdir. İstatistik

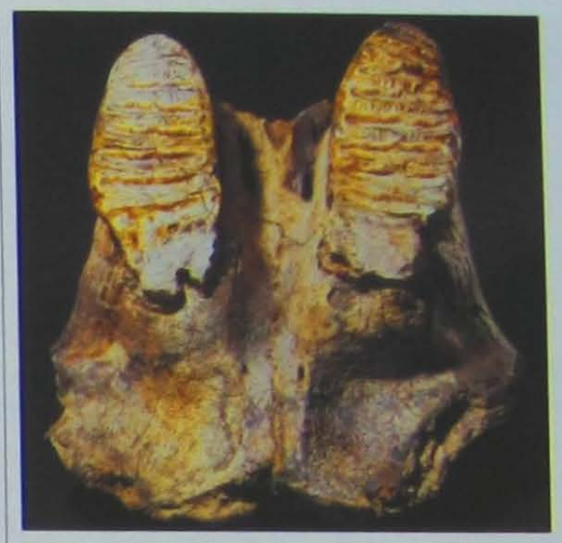

Isernia La Pineta sit alanındaki bir filin çene kemiğine ait olan parça 736 bin yıl önceden gelmektedir.

ayrıntılandırmanın genellikle mutlak sayıları değil de, kemikler arasındaki oranları ve fertlerin yaklaşık minimum sayısını temel aldığı düşünülecek olursa, araştırmacılar arasında sayı belirleme yöntemi konusunda bir fikir birliği olmadığı için farklı hesap yöntemlerine başvurmak gereklidir.

Isernia La Pineta'da geri kazanılmış paleolitik yüzeydeki çok sayıda kemik kalıntısı arasında bir filin kürek kemiği, kol kemiği ve dişi ayırt edilmektedir.

Üstte: Fiumicino yakınlarında Cerquete'de bir at ile iki köpek yavrusunun gömülü olduğu kuyuda yapılan kazının bir evresi. Dikkatle kazıldıktan sonra bir kil tabakasıyla kapatılmış olan 60-70 santim derinliğindeki kuyunun bir ritüelle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Sağda: Çizim, Cerquete'de bulunan atı canlandırmaktadır. Equus caballus türünden bu yetişkin erkek at MÖ 3. binyıldan kalmıştır.

CİNSİYET VE ÖLÜM YAŞI

Hayvanların cinsiyetlerinin ve ölüm yaşlarının belirlenmesi, avcılık ve hayvancılık yöntemlerinin tespit edilmesi açısından yararlıdır. Memelilerde, cinsiyetler arasındaki farklılıklar belirgindir; tanı koymada pelvis kemiklerinden, geviş getiren hayvanlarda kafataslarından, domuzlarda dişlerin farklı gelişimleri gibi özelliklerden yararlanılabilir. Uzun kemikler, büyük boyutlara ve sağlam yapılara ait kabul edilebilir fakat bu kesin bir yargı değildir. Çünkü az gelişmiş bir erkek hayvan, dişisi ile aynı özellikleri taşıyabilir. Çok genç hayvanlarda ise, cinsiyet tespit edilemez çünkü ayırt edici

Üstte: Kemirgenlerin kalıntılarının incelenmesi iklimsel değişimlerin yorumlanması açısından yararlıdır. Fotoğrafta küçük bir av yakalamış olan baykuşlar görülmektedir.

özellikler henüz oluşmamıştır. Ölüm yaşı bilgisine, dişlerin durumu ve uzun kemiklerin uçlarının kaynama derecesi ile ulaşılır. Yine de bazı problemler çözümsüz kalmaktadır. Günümüz hayvanlarının dişleri hakkında sahip olduğumuz bilgiler, genetik açıdan farklı olan, açık alanda beslenen ve bu yüzden olasılıkla daha erken gelişen eski türler için geçerli olmayabilir. Bu yüzden, hayvanın ölüm yaşına değil, görünürdeki yaşına işaret edilir ve farklı yaş evrelerini gösteren diş kullanımları temel alınarak karşılaştırmalar yapılmaya çalışılır. Ölüm yaşını saptamakta kullanılan bir başka yöntem, diş kökleri üzerindeki sement tabakasının yıl bazında artışının temel alınmasıdır. Bu, hayvanın öldüğü mevsimin bile tespit edilebildiği, ilginç sonuçlar veren bir yöntemdir ancak çok zaman alır, bu yüzden de kullanımı yaygın değildir.

ÖLÜM EĞRİSİ

Ölüm yaşının belirlenmesinin önemi nedeniyle, ölçme metotlarında aşamalı bir çekimserlik görülmektedir. Çok sayıda belirsizlik ve farklı yaklaşım söz konusu olduğundan, araştırmaların ardından yapılan yayınlarda ölüm eğrisini saptamak için kullanılmış olan yöntem yazar tarafından açıkça belirtilmelidir. Ölüm eğrisi, özellikle evcil hayvanlar hakkında bilgiler verir. Çoğunlukla erişkin olmayan hayvanların öldürülmüş olması, daha çok et üretimine yönelik bir hayvancılığın varlığına işaret ederken, yaşlı hayvanların öldürülmesi hayvanın sütünden, yününden ve gücünden yararlanılmış olduğunu düşündürür. Genç hayvanların öldürülmesinin yorumlanması daha zordur. Bu durum hem etin aşırı bol oluşuna hem de yetersizliğine, aynı zamanda sınırlı bir hayvancılığa ya da yerleşimin dönemselliğiyle bağlantılı ihtiyaçlara işaret ediyor olabilir.

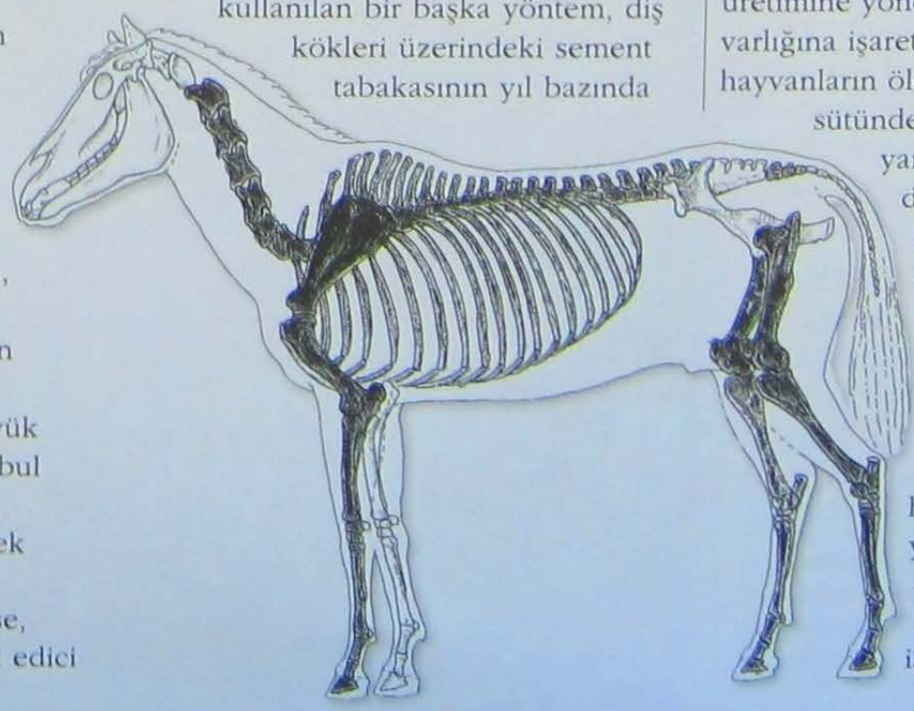

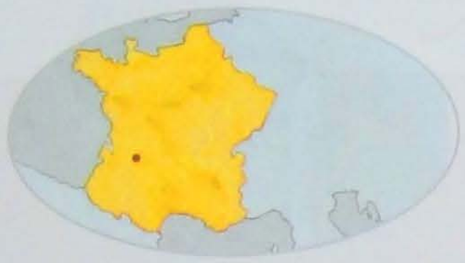

MUCİZELER MAĞARASI

1940 YILININ EYLÜL AYINDA, KAYIP BİR KÖPEĞİ ARAYAN DÖRT GENÇ, BİR MAĞARANIN GİRİŞİNİ KAPATAN TAŞ YIĞININ BİR KISMINI KALDIRIRLARKEN, NASIL BİR KEŞFİN "EŞİĞİNDE" OLDUKLARININ FARKINDA DEĞİLLERDİ.

Birkaç taş bloğu kaldıran gençler, mağarayı dış dünyadan ayıran geçidi ortaya çıkardılar. Dar giriş ve kısa bir koridor geçildikten sonra, eğreti lambalarının ışığında muhteşem bir resim gösterisi aydınlandı.

Prehistorik duvar resimleri üzerinde ilk sistematik araştırmaları yapmış olan Fransız paleontolog ve başrahip Henri Breuil, resimlerin ne kadar eski olduğunu saptadı ve onları özel olarak inceledi. Bu çalışmayı devam ettiren André Glory ise, mağaradaki arkeolojik katmanların kazısını yürüttü ve radyokarbon metoduyla 14-15 bin yıl öncesine ait olduğu tespit edilen, tek bir yerleşim katmanının ortaya çıkarılmasını sağladı. Bu katmanda, Paleolitik Dönem'e ait açık hava yerleşimlerinde bulunmayan oldukça ayrıntılı materyaller, sıra dışı uzunlukta -40 cm'den daha uzun- küçük mızraklar, kandiller, yakılmış bir ip ve çakmaktaşından çeşitli aletler mevcuttu.

Lascaux Mağarası'nın duvarlarında resmedilmiş bir bizon. Yaban öküzleri ve bizonlar, genellikle sahnelerin merkezinde yer alırken, diğer hayvan betimleri merkezden uzakta resmedilmiştir.

Veriler ve Bilgiler

LASCAUX İÇİN SAĞLANAN KORUMA: LASCAUX II

1948'de ziyaretçilere açılan mağara, 1963'te dönemin Kültür Bakanı André Malraux'un isteği üzerine kapatıldı. Mağara keşfedildikten sonra, içerdeki çevresel şartlar bir dizi değişim geçirmişti ve bu durum resimlerin korunmasını telafisi mümkün olmayan bir biçimde riske atmaktaydı. Ziyaretçi akını, karbondioksit miktarının, nem oranının ve ısının artmasına ve mikroorganizmaların mağaraya girmesine neden olmuştu. Bu etkenlerin bir araya gelmesi, resimli mağara duvarlarında, yosun ve kalsit oluşumlarına neden oluyordu. Mağaranın en önemli resimlerinin görülebilmesi için, 200 metre uzaklıkta, galerilerin kısmi bir kopyası oluşturuldu. Taklit mağara, orijinal mağaranın iki bölümünü, Kubbeli Mekan ile Kısa Koridor'u gerçeğe uygun biçimde yansıtıyordu. Taklit mağaranın içi, Lascaux Mağarası'na benzetilerek Lascaux II olarak adlandırıldı. Mağaranın duvarlarında, antik çağlarda kullanılanlara benzeyen teknikler ve boyalar kullanılarak, Kubbeli Mekan bölümündeki siyah yaban öküzleri ile Kısa Koridor'da görülen resimler (inekler, atlar, dağ keçileri) yapılmıştır.

Lascaux Mağarası'nın Uzun Koridor alanında, boğaların ve bir atın resmedildiği duvarın ayrıntısı.

Kalıntılar arasındaki ren geyiği kemiklerinin çokluğu, hayvanın beslenme amacıyla avlandığına işaret etmekteydi. Öte yandan ren geyiğinin, mağarada resmedilmemiş olan az sayıdaki hayvan türünden biri oluşu ise ilginç bir durumdu.

Altmışlı yıllarda, André Leroi-Gourhan yönetiminde, farklı disiplinlerden bilim insanlarının katıldığı yeni bir araştırma dizisi başladı. Güneybatı Fransa'daki Lascaux Mağarası'nı konu alan araştırmalar hala devam etmektedir. Mağara çevresindeki nüfuslaşma, Vézère Vadisi'nin zengin prehistorik mağaraları, resim ve gravür teknikleri, kullanılan boyaların kökeni gibi alt başlıkların eklenmesiyle Lascaux ile ilgili araştırmaların boyutu giderek genişlemiş ve çeşitlenmiştir.

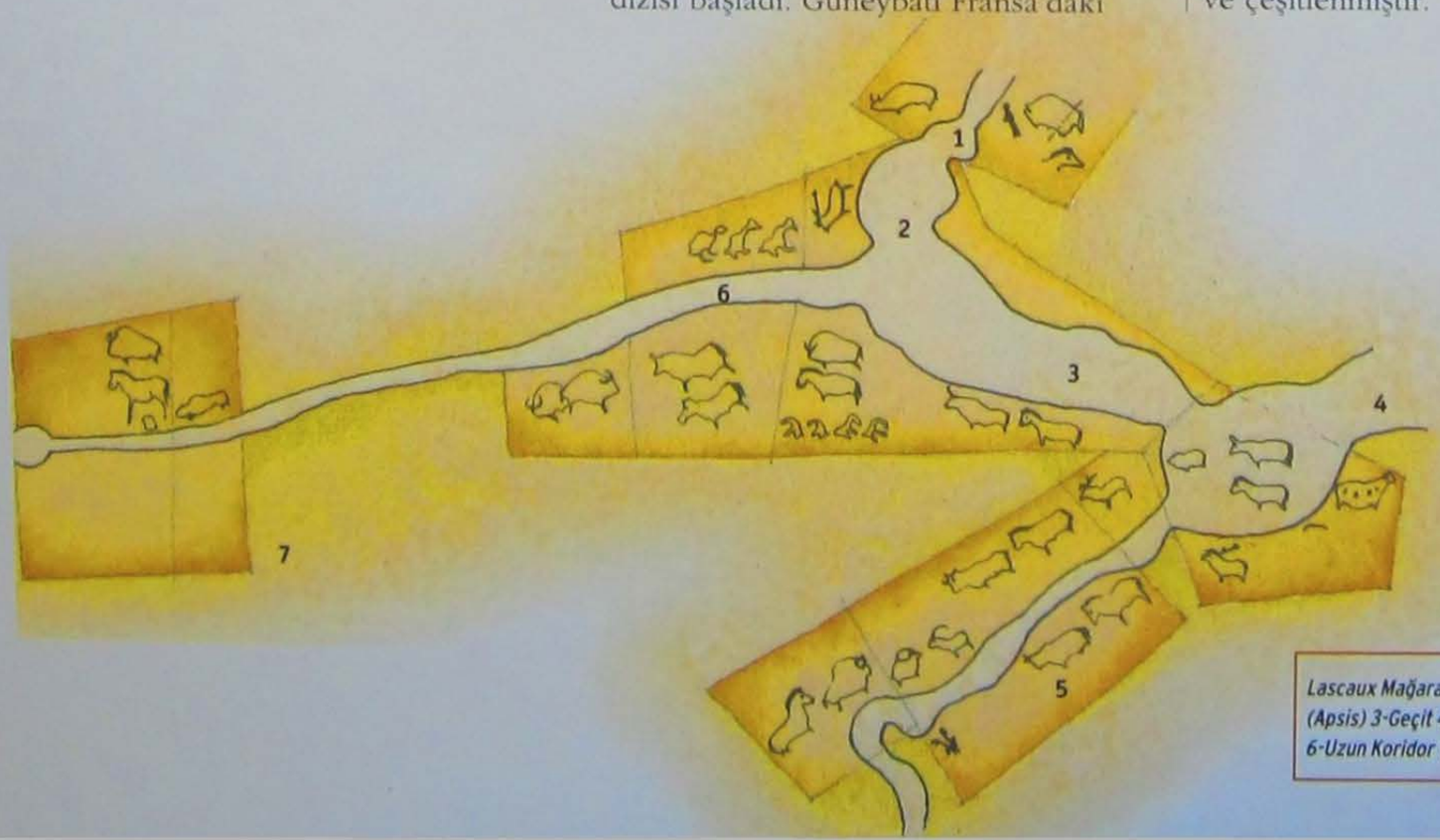

Lascaux Mağarası'nın planı: 1-Giriş 2-Yarım kubbe (Apsis) 3-Geçit 4-Kubbeli Mekan 5-Kısa Koridor 6-Uzun Koridor 7-Kediğiller Odası

LASCAUX MAĞARASI

Vézère Irmağı kıyısındaki bir tepenin yamacında bulunan Lascaux Mağarası, Périgord Bölgesi'ndeki kalkerli kayalıklar içinde yer alan karstik bir sistemin parçasıdır. Irmakların, akışlarıyla kıvrımlı vadiler oluşturdukları, kalkerli sekilere sahip bu bölge, prehistorik avcılara ev sahipliği yapmış çok sayıda doğal oyuğu barındırır. Bölge, resimli mağaralarıyla tanınmaktadır. Bu mağaralardan özellikle Font de Gaume ve Les Combarelles'de ortaya çıkarılan resimler ve aralarında Cap Blanc'ın hatırlanabileceği barınaklar çok ünlüdür.

Çok geniş olmayan, ancak uzunluğu yaklaşık 250 metreye ulaşan Lascaux, resimlerle süslenmiş üst tünellerden ve bir alt kattan oluşur. Balçık ve zehirli gazların varlığından dolayı bu kata erişim zordur. Resimlerin ana teması hayvandır. At, boğa, bizon, geyik, dağ keçisi, ayı ve gergedan mağarada betimleri görülen hayvanlardır. İnsan, yalnızca bir kez tasvir edilmiştir. Bu durumun enderliği, aslında prehistorik sanat için de geçerlidir. Düz çizgiler, eğriler, noktalar, geometrik biçimler gibi şematik işaretler sıkça görülür. Çoğunlukla hayvan figürleriyle bağlantılı olmakla beraber, bunlar aslında birer

Lascaux buluntuları arasında, çakmaktaşı aletler, mızraklar, kandiller ve yanmış bir ip parçası vardı.

gizem kaynağıdır. Mağara resimlerinde boyama ve kazıma teknikleri kullanılmıştır. Kimi yerlerde iki tekniğin birlikte kullanıldığı da görülür. Figürlerin hacimlerini arttırmak ve hacmi vurgulamak için kaya duvarların sertliğinden ve yapısından faydalanılmıştır. Resimlerde hiçbir manzara öğesine yer verilmemiş olması dikkat çekicidir

Lascaux Mağarası, biçimlerinden ve içerdikleri başlıca figürlerden yola çıkılarak adlandırılmış farklı odalardan oluşur. Paleolitik Dönem'de mağara girişinin hafif eğimli olduğu anlaşılmaktadır. Mağaraya, yıkılan tavanların çöküntülerine tırmanılarak yavaş yavaş giriliyor olmalıydı. Modern zamanlarda ise, daha kısa ve hızlı bir yoldan girilmektedir. İlk yükseklik farkı geçildikten sonra Kubbeli Mekan ya da Boğalar Odası denilen 20 metre uzunluğunda büyük bir galeriye çıkılır. Burası, mağaranın ilk karanlık alanıdır ve ziyaretçi burada onu oldukça etkileyecek bir kompozisyonla karşılaşacaktır. Boyama tekniği ile yapılmış olan sahnenin merkezinde, yüksekliği 5 metreye varan anıtsal boyutlarda karşılıklı duran iki yaban öküzü betimi bulunur. Bunların yanlarında, iki grup hayvan daha yer almaktadır. Bu hayvanlar arasında yine yaban öküzleri, atlar ve geyikler göze çarpar.

Bilim ve Sanat

DERECELENDİRİLMİŞ STİLLER

Paleolitik Dönem sanatı bilim insanları tarafından farklı kategorilere ayrılırken, Lascaux resimleri, III. Stil denilen, en yüksek seviyeye karşılık gelir. Bundan önce gelen iki stil, yalnızca şematik betimlerin kullanıldığı I. Stil (Figür Öncesi) ile ilk figürlü tasvirlerin ortaya çıktığı II. Stil'dir. III. Stil ile birlikte, hayvanların tasvirlerinde belli ilkeler izlenmeye başlanmıştır. Lascaux'ta figürler, bazen rengi azalan çizgiler ve hacim kazandıran sanatsal tekniklerle yapılmıştır. Mağara resimlerinde, figürlere hareket kazandırılmasına dikkat edilmiştir. Figürlerin üst üste olmaları perspektif etki yaratmaktadır ve hiçbir zaman manzara öğeleri barındırmayan bir boşluğu çağrıştırır.

Boğalar Salonu'nun duvarlarında görülen koşan boğalar. Bu canlı ve etkileyici figürler, noktalama ve kabartma gibi tekniklerin yanı sıra, birçok farklı teknik kullanılarak yapılmıştır.

Lascaux mağara resimlerinden bir detay. Mağarada 600'den fazla boyama ve yaklaşık 1500 kazıma resim bulunmaktadır

Sahnenin sol tarafını uzun ve kıvrımlı tek boynuzu ile fantastik bir at; bir Unicorn kaplamaktadır.

Daha dar bir galeri şeklinde uzanan, yaklaşık 20 metrelik Kısa Koridor adlı odada at, yaban öküzü, geyik ve dağ keçisi resimlerinin yanı sıra yorumlanmasındaki zorluktan ötürü bazı araştırmacılar tarafından "tuzaklar" olarak ifade edilen, oka ve haça benzeyen dikdörtgen biçimli şekiller bulunur.

Kısa Koridor'un başında, sağda yer alan dar tünele Geçit adı verilmiştir. Bu bölüm, Uzun Koridor ile devam eder ve Kedigiller Odası ile son bulur. Boğaları, bizonları, atları, geyikleri ve dağ keçilerini tasvir eden resimler ve ok işaretleri ile dörtgen biçimli şekiller bu bölümlerde de devam etmektedir. Uzun Koridor'daki, bir akarsuyu geçmeye çalışır gibi duran bir dizi geyik ile Kedigiller Odası'ndaki karşıdan betimlenmiş at önemli resimlerdendir.

Geçit ile Uzun Koridor arasında, yaklaşık 20 metre uzunluğunda başka bir yol daha bulunur. Apsis ile Giriş bu yolun üzerindedir. Yaklaşık 5 metre çapında yuvarlak bir oyuk olan Apsis'te, duvarlar ve kubbeli tavan resimlerle ve yorumlanması kolay olmayan binlerce işaretle tamamen kaplanmıştır. Giriş bölümünün duvarında bir av sahnesi görülür. Bu sahnede, tüm mağaradaki tek insan figürü olan ve yaralı bir bizonun yanında yerde uzanan avcı resmedilmiştir. Süngersi kabarıklıklarla kaplanmış ve resimler için kesinlikle uygun olmayan bazı sınırlı yüzeyler dışında, duvarlar hayvan figürleriyle

Geçmişe Dair Kanıtlar

ARAÇLAR VE KOŞULLAR

1800'lü yıllarda, Paleolitik sanatın eskiliğini reddedenlerin öne sürdükleri dayanaklardan biri, prehistorik insanın yerin bir kilometre içine giren oyukları aydınlatabilecek gereçlere sahip olmadığıdır. Paleolitik Dönem'de oluşmuş olan bazı arkeolojik katmanlarda kandiller bulununca bu dayanağın temeli olmadığı ortaya çıkmıştır. Lascaux'da pek çok kandil bulunmuştur ve bunların sayısı 300'den fazladır. Genel olarak bu kandiller, kısmen oyulmuş olan ortalarına yanıcı madde olarak olasılıkla hayvan yağı konulan, kireçtaşından yapılmış yayvan taşlardır. Nadiren görülen diğer örnekler, tamamen cilalanmış ve kazınmış motiflerle süslenmiş kırmızı kumtaşından ince işçilikli olanlarıdır.

Paleolitik Dönem sanatçılarının şaşırtıcı bir başka özelliği, Dordogne'deki Combarelles Mağarası'nda olduğu gibi, bazen onlarca metre boyunca, çok dar yerlerde çalışabilme yetenekleri ve ancak direklerle ya da ilkel yapı iskeleleriyle ulaşılabilen yüksek yerlere resim yapabilmiş olmalarıdır. Lascaux'da, girişi 3,5 metre yüksekliğinde olan Kısa Koridor'da, yüksekliğin aşağı yukarı yarısında ve tünelin iki yanında bulunan delikler, kubbenin iç yüzeyine ulaşmayı kolaylaştıran, tahtadan yapılmış geçici bir yapının kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Aynı tünelin ikinci kısmındaki doğal basamaklar sayesinde, yüksek yüzeylere ulaşmak nispeten daha kolaydır.

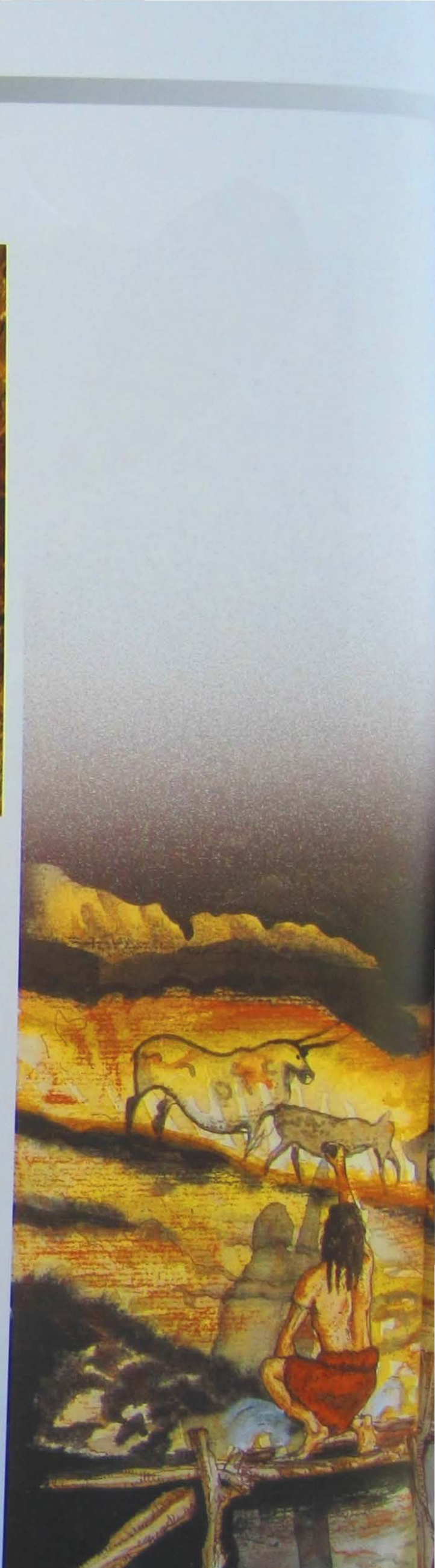

yoğun biçimde süslenmiştir. Bunlar, Geçit'te ve özellikle Apsis'te daha da yoğunlaşmaktadır. Bu iki kısımda, 600'e yaklaşan figür arasından, yaklaşık 450 tanesinin ne olduğu anlaşılmıştır.

ANLAM

Mağara üzerine araştırma yapanlar tarafından, Üst Paleolitik Dönem'e ait bu resimlerin anlamlarını açıklamak için pek çok teori ortaya atılmıştır. Onlarca resimli mağara üzerinde çalışan Henri Breuil ve daha sonraları bazı yazarlar da, resimlerin büyü ya da teskinle ilgi anlamları olabileceğini düşünmüşlerdir. Ok ve mızrak gibi silahlarla yaralanmış hayvanlar, yaralı bir hayvanın yanında yatan ölü bir adam ya da hayvanların çiftleşmeleri gibi resimlerde, gerçek av sahneleri tasvir edilmiş olabileceği gibi, bunların bereket ve zaferle sonuçlanan avlarla ilgili kötücül güçleri teskin edici büyüler olabileceği de öne sürülmüştür. Bu son yorum, André Leroi-Gourhan ve

Solda: Bir bizonun kasten kırılmış ön kol kemiği kesiti görülmektedir. Lascaux'da pek çok hayvan kemiği kalıntısı bulunmuştur.

Pek çok araştırmacı Lascaux Mağaralarını "tarih öncesi katedraller" olarak tanımlar. Çizimde, 'Lascaux Ressamlarının' olası görünümünü canlandırılmıştır.

Mağaranın yakınındaki alanda, orijinal mağara tünellerinin bir benzeri Lascaux II adıyla oluşturulmuştur.

Annette Laming-Emperaire tarafından, pek çok dayanak öne sürülerek reddedilmiştir. Örneğin, tasvirlerin Paleolitik coğrafyalarda var olduğu ve avlandığı bilinen hayvanları gerçeğe uygun biçimde yansıtmadığı ileri sürülmektedir.

Arkeolojik katmanlarda bol miktarda kalıntısına rastlanmış olmasına rağmen, ren geyiği, yorumu konusunda fikir birliğine varılamayan tek bir sahnede tasvir edilmiştir. Yaklaşık 600 tasvir arasında at sıklıkla görülen bir hayvandır. Geyik ve yaban öküzü de en çok resmedilen hayvanlar arasında yer alırlar. Onları, dağ keçisi ile bizon izler. Etobur hayvanlar (ayılar ve kedigiller) ile gergedanların tasvirleri ise azınlıktadır. Hemen hemen tüm resimli mağaralarda görülen atlarla, boğa ve bizon gibi öküz türlerini, Leroi-Gourhan Paleolitik Dönem hayvan öykülerinin "başkahramanları" olarak nitelendirir. Leroi-Gourhan'a göre, resimler bazı dizimsel kurallara uyularak düzenlenmiştir ve bu kuralların temelinde karşıt ya da bütünleyici pozisyonlar içinde yer alan bir erkek ile bir dişi vardır.

Resimlerin anlamları hakkında öne sürülen yorumların farklılıklarına karşın, genel olarak kabul edilen fikir, resimli mağaraların kült merkezleri ya da tapınaklar olarak düşünülmesi gerektiği

Lascaux'da, aralarında büyük ihtimalle duvar kazılarını gerçekleştirmek için kullanılmış olan bir dizi oyma kaleminin de bulunduğu bazı taştan ürünler bulunmuştur.

Tarih ve Sanat

GEREÇLER VE MALZEMELER

Mağara resimlerinde renk verici malzeme olarak, sarı ve kırmızı renkler için aşı boyaları; farklı tonlarda kahverengi için demir oksit, limonit ve hematit; siyah için manganez oksit kullanılmıştır. Lascaux'da bu renk vericiler, toz ya da küçük parçalar halinde mevcuttur ve yaklaşık 150 örnek bulunmuştur. Renklendirme yöntemini, kaya yüzeylerin özelliklerini göz önüne alarak belirledikleri anlaşılmaktadır. Lascaux'da, Boğalar Odası ile Kısa Koridor'un duvarlarındaki büyük resimler, kazıma tekniği için uygun olmayan kireç bağlamış yüzeyler üzerine yapılmıştır. Özellikle Lascaux'da görülen ve figürleri hem bitiştiren, hem de bu figürlerin konturlarını oluşturan tekniğin oluşturulmasında kullanılan gereçler konusunda farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bazı araştırmacılar, boya püskürtme tekniğinden bahsederler. Dairesel benekleri elde etmek amacıyla toz halindeki boya, dairesel ya da yarı dairesel parçalardan oluşan, büyük ihtimalle kemikten yapılmış bir gereç yardımıyla püskürtülmüş olabilir. Ancak, bağcıklarla bağlanmış at kılı kullanılarak, tozun doğrudan nemli duvara atılması yönteminin kullanılmış olması daha olasıdır. Bazı resimlerde göze çarpan çevre çizgilerinin düzgünlüğü, bir tür kalıp kullanılmış olabileceğini düşündürür. Diğer bazı resimlerde ise, hamur kıvamındaki boya elle duvara sürülmüş gibidir. Kimi örneklerde de kireç taşı kullanıldığı düşünülmektedir. Kazı tekniğiyle yapılan resimlerde çakmaktaşından gereçler (bıçaklar, taş parçaları) kullanılmıştır. Bu tip aletler duvarların diplerindeki katmanlarda bulunmuştur ve üzerlerinde hala onları kemikten bir sapa bağlayan maddenin kalıntıları vardır.

yönündedir. İnsan varlığının sürekliliğine dair bariz kanıtların mevcut olmaması, aslında bu mağaralarda yaşanmadığına ve mağaralardaki insan varlığının resimlerin yapılmasıyla bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Resimler girişte toplanmamıştır. Girişlerde daha çok, sanki iç kısımlara yönlendiren işaret dizileri bulunur. Resimli mağaralarda, tekrar edilen belli başlı bir sahne ile etrafında yorumlanması zor onlarca, hatta yüzlerce işaret bulunan belli tasvir grupları kompozisyonların bir dizi kurala yanıt verdikleri ve bu kuralların ritüelle ilgili anlamları olabileceği teorilerini doğrular gibidir. Bu bağlamda, Cap Blanc gibi büyük frizlerle süslenmiş barınaklar da tapınak olarak yorumlanmaktadır.

Kısa Koridor'daki resimler Paleolitik Dönem duvar sanatının en yüksek ifadesi olarak düşünülür.

ÖLDÜRME ZAMANI

AVCILIĞIN GELİŞMİŞ BİR FAALİYET OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI, HOMO ERECTUS'TAN HEMEN SONRAKİ DÖNEME RASTLAR. GERÇEK AV ALETLERİ İSE ORTA VE ÜST PALEOLİTİK ÇAĞ'A AİTTİR.

Paleolitik Çağ'da avcılık pek çok yaşamsal maddenin kaynağıydı. Yiyecek olarak etleri ne denli önemliyse; giyinmek için derileri, çeşitli amaçlarla yağları, araç ve silah yapımında kemikleri de o denli gerekliydi. Av stratejilerinin gelişmesi ilkel insanın evrimine eşlik etti ve hatta bu evrime damgasını vurdu. Zamanla edinilen planlama ve organize olma becerileri de, Paleolitik toplumların avcılıkta geldikleri aşamanın önemli bir göstergesidir. Daha eski çağlarda av faaliyetlerine ilişkin doğrudan kanıtlara nadiren rastlanır ve yırtıcı hayvanların bıraktıkları artıklardan yararlanmış oldukları düşünülmektedir.

HOMO ERECTUS

Av faaliyetinin, Alt Paleolitik Çağ'da *Homo erectus*'un ortaya çıkışıyla başladığı varsayımı, araştırmacıların çoğu tarafından kabul görmüştür. Avrupa'daki en eski kanıtlar 800.000 yıl öncesine işaret eder. Av faaliyetinde bulunabilmek için gerekli zihinsel melekelere sahip olan ilk insan türü bu *Hominid* ailesinin üyeleri olmalıdır. İngiltere'deki Clacton-on-sea sit alanında bulunmuş olan mızrak ucu gibi en eski fırlatma silahları Alt Paleolitik Çağ'a aittir. Bu dönem insanları, küçük ve orta büyüklükteki hayvanların yanı sıra filler, atlar ya da bugün soyu tükenmiş olan yaban öküzü gibi büyük memelileri de avlayabiliyorlardı. Kemik analizlerinden elde edilen sonuçlar çerçevesinde, sürüden kolaylıkla ayrılan ve kaliteli et kaynağı olan genç hayvanları tercih etmiş oldukları söylenebilir.

Homo erectus, yaklaşık 400.000 yıl önce ateşi kullanan ilk insan türüdür. Bu keşfin avlanma faaliyetlerine kuşkusuz büyük faydası olmuştur. İspanya Torralba'daki Paleolitik Çağ'a ait sit alanında tespit edilen yanmış yüzeyler bu sava bir kanıt oluşturmaktadır.

Ateşi kullanarak hayvanları istenen yöne yönlendirmek ve köşeye sıkıştırdıkları noktada onları yakalamak üzerine kurulu bir av tekniği kullanılıyordu. Bazı araştırmacılara göre, avcılar hayvanların kaçarken sığındıkları siperlerden de silah olarak faydalanıyorlardı. Silah olarak kullanılan muhtemel siperlerin bir örneği, Fransa'daki Terra Amata sit alanında görülebilir. Alt Paleolitik Dönem'de av, henüz belli bir türe yönelik değildi; avcı her türden hayvanı avlıyordu. Bu dönemin sit alanlarındaki fauna bileşimi, alanın çevresindeki hayvan nüfusunu yansıtmaktadır. Fil ve gergedan gibi büyük hayvanlar söz konusu olduğunda, avlar da karmaşık bir hal alacağından, avcıların bireysel girişimlerde bulunmaktan çok, gruplar halinde organize oldukları ileri sürülmektedir.

Daha sonraları, Orta Paleolitik Çağ'da, yaklaşık 80.000 yıl önce başlayan Würm buzullaşması esnasında iklimsel bir kötüleşme yaşanmıştır.

Bronz Çağı'yla beraber saldırı aletleri daha çeşitli ve etkili hale gelmiştir. Solda bir mızrak ucu görülmektedir.

Bir ren geyiği boynuzu figürü ile süsleme amacıyla oyulmuş geyikler ve somon balıkları. Bu resimden de anlaşılacağı gibi avcılığın yanı sıra, balıkçılık da yoğun olarak yapılmış bir faaliyettir.

Üstte: Mağaralardan çıkarılmış ok ucları. Prehistorik dönemler boyunca av, saldırı aletlerinin ilkelliğinden dolayı büyük bir beceri isteyen bir faaliyettir.

Bu dönemde Avrupa'da *neandertaller* yaşamaktadır. *Neandertal* toplum, hayvan varlığında meydana gelen değişimlerin sonucunda, belli türlere yönelmiş bir avcılık geliştirmişti. Örneğin Doğu Avrupa'daki birçok yerleşimde, hayvan varlığının dörtte üçü boğa veya bizon gibi tek bir türden oluşuyordu. Macaristan ve Romanya bozkırlarında görülen başlıca hayvan mamutken, dağlık alanlardaki neredeyse tek av hayvanı ayılardı.

ÜRETİM EKONOMİSİ

Üst Paleolitik Çağ'da *Homo sapiens sapiens*'in ortaya çıktığı dönemde, Avrasya kıtasının pek çok bölgesinde aşamalı olarak büyük bir iklim değişikliği yaşandı. Bu değişim, avcı topluluklarını daha farklı çözümler üretmeye mecbur etti. Üst Paleolitik Çağ'ın erken evrelerinde, soğuk iklimsel değişimlere paralel olarak avcılık belli türlere yöneldi. Orta ve Batı Avrupa'da, ren geyiği avcılığı öne çıkarken, kıtanın doğusundaki bazı yerleşimlerde en çok avlanan hayvan mamut oldu.

Üst Paleolitik Dönem sit alanlarından elde edilen kalıntılar, bu kalıntılardaki taş aletlerin oranı, hayvan varlığının bileşimi, kesim yaşı, kemik kalıntılarının tespiti, arkeolojik tabakanın stratigrafik özellikleri gibi bilgiler incelenerek, av amacıyla kurulan mevsimlik yerleşimler ve daha uzun süreli kullanılan kamp türü yerleşimler tespit edilmiştir.

Bizon kafatası. Büyük hayvanların avlanması için birden fazla avcının organize olması ve karmaşık teknikler kullanılması gerekiyordu.

Geçmişe Dair Kanıtlar

KEMİKTEN KULÜBE

Av hayvanlarının kullanımı et, yağ, kemik iliği gibi yumuşak kısımlarla sınırlı değildi; iskeletlerinden de faydalanılıyordu. Paleolitik Dönem evlerinin yapımında büyük memelilerin kemikleri kullanılmıştır. Bu durumun en eski örneklerinden biri, yaklaşık 700 bin yıl öncesine tarihlendirilen, Molisse'deki Isernia-La Pineta sit alanından gelmektedir. Burada, avlanan büyük memelilerin kemikleri balçıklı bir toprak üzerine yığılıyor ve taşlardan oluşturulan zemin katı için bir tür temel görevi görüyordu. Mamut kemiklerinin, Paleolitik Çağ'ın daha geç dönemlerinde, günümüzden yaklaşık 20 bin yıl öncesine tarihlendirilen Ukrayna'daki Meziric yerleşimindeki kullanımı daha karmaşıktır. Burada sıra dışı doğal korunma şartları içinde üç kulübe bulunmuştur. Yaklaşık dört metre çapındaki bu dairesel kulübelerin yapı iskeletleri kafatasları, çene kemikleri ve kürek kemikleri kullanılarak yapılmıştır.

Veriler ve Bilgiler

PALEOLİTİK ÇAĞ AVCILARININ SİLAHLARI

Üst Paleolitik Çağ'ın başlangıcıyla birlikte yeni silahların kullanılması av stratejilerini daha etkili bir hale getirir. Orinyasiyen kültüre ait kalıntılarda tahta bir sırığa sıkıca bağlanmış ve uçları sivriltilmiş küçük mızraklar bulunmuştur. Kemik, boynuz ya da fildişinden yapılmış bu mızrakların bir fırlatıcı ile birlikte kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Magdaleniyen Dönem'de ise zıpkınlar sahneye çıkar. Sivri ve çentikli uçları olan bu zıpkınlar, bağlı oldukları sırıktan ayrılabilen fırlatma silahlarıydı ve Orta Paleolitik Dönem'de kullanılan, tamamen tahtadan yapılmış mızraklara göre daha etkiliydiler. Aynı dönemlerde, ağırlık bağlanmış iplerle atılan kementler vasıtasıyla avcılık yapıldığı da öne sürülmektedir. Paleolitik katmanlarda rastlanan küremsi taşlar bu yönde yorumlanmaktadır. Üst Paleolitik Çağ'da bilindiği düşünülen yay, daha sonraları Mezolitik Dönem avcıları tarafından da yaygın biçimde kullanılmış gibidir. Geçici malzemelerle yapılan ve küçük av hayvanlarının yakalanmasında kullanılan tuzaklar ve çukurlar ile büyük memelilerin kısılıp kaldıkları dar geçitler gibi doğal tuzaklardan faydalanılmış olması mümkün görülmekle beraber, bunlar nadiren kanıtlanabilmiştir.

Fransa Pincevant sit alanında, Üst Paleolitik Evre'ye ait olduğu kabul edilen katmandan elde edilen ve yaklaşık 11.000 yıl önceye tarihlendirilen veriler, avcıların bu mevsimlik av kamplarına sıklıkla gittiklerine işaret etmektedir. Avcılar yakaladıkları hayvanları kampın içine taşıyor ve burada parçalıyorlardı. Geyik kemikleri üzerinde yapılan analizler temel alınarak, kamplara ağustos ayı boyunca gidildiği söylenebilir.

Son Paleolitik Evre'de, Orta Doğu'da beslenme için gerekli olan ceylan, geyik ve keçi sürülerinin kontrolüne ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Avcıların bu kontrollü avlanma yetenekleri, bölgedeki hayvan kalıntılarının analizi ile ortaya konulmaktadır. Vahşi av hayvanlarını öldürerek, ihtiyaç duyulan hayvan sürülerinin çoğalmasını sağladıkları anlaşılmaktadır. Bu tür bir kontrol, evcilleştirme fikrine giden yoldaki bir adımdır ve gerçekten de bölgedeki evcilleştirme sistemi seramik öncesi Neolitik Çağ'da tamamlanmıştır.

YENİ SİLAHLAR

Avrupa'nın farklı bölgelerinde, son buzullanma sırasında ve daha sonraları Mezolitik Çağ'da büyük gelişme gösteren bir grup alet kullanılmaya başlanmıştır. Farklı türlerden silah uçları ile ahşap mızrakların ucuna takılabilen çakmaktaşından geometrik biçimli silahlar, Üst Paleolitik Evre'de yayın da icat edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Kullanılan silahlara dair diğer göstergeler arasında, Doğu ve Orta Avrupa sit alanlarında kuş kalıntılarının artmış olması veya Lascaux gibi Paleolitik Dönem resimlerindeki atların ve büyük

Üstte: Fransa, Laugerie Basse'de bulunmuş olan kemikten üç av aleti görülmektedir.

Altta: Fransa'dan, av sahnesini tasvir eden kabartma. Av faaliyetinin varlığından ancak Homo erectus'un ortaya çıkışından sonra söz edilebilir.

Altta: İspanya, Altamira Mağarası'ndan bir bizonu tasvir eden duvar resmi.

Ren geyiği figürü oyulmuş olan kabartma, Fransa'da bulunmuştur. Ren geyiği, yaban domuzu ve karaca Mezolitik Dönem'de av için aranan hayvanlardır.

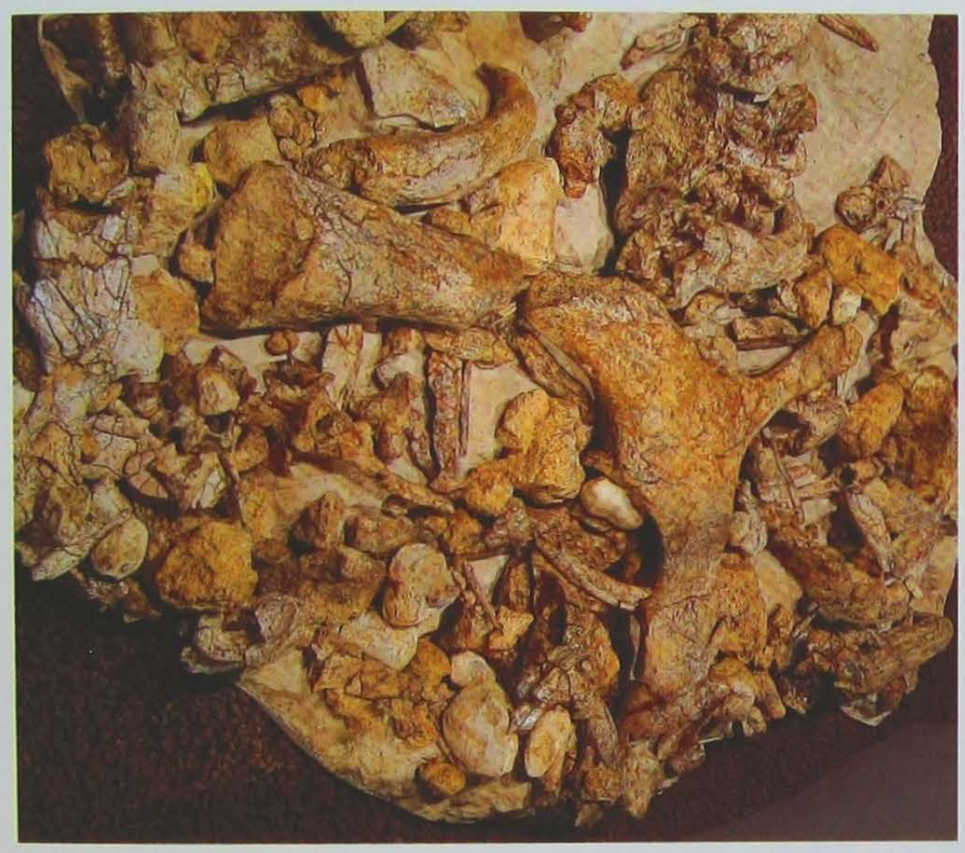

Isernia La Pineta (üstte) ve Tanzanya Olduvai (altta) kesim alanlarında bulunmuş olan hayvan kemikleri.

Cezayir, Tassili N'Ajjer sit alanında bulunmuş olan fil figürü. Bu sit alanı, tasvir edilen hayvanların gerçeğe uygunluğu ve sanatsal yetenek açısından, Kuzey Afrika prehistorik taş sanatının en önemli örneklerinden birini oluşturur.

memelilerin vücutlarında, ok olduğu sonucuna varılan küçük simgelerin varlığı sayılabilir.

Mezolitik Çağ'da ve son buzullaşmanın ardından, günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önceden itibaren yaşanan iklimsel iyileşmeyle birlikte, Avrupa'da büyük yapılı memeli hayvanların avlanmasına devam edilmiştir. En çok avlanan türler rengeyiği, yaban domuzu ve karacadır. Kuzey Avrupa'daki arkeolojik katmanlarda, yayın yoğun olarak kullanılmış olduğu tespit edilmiş ve bu kullanım günümüze olduğu gibi ulaşabilen tahta örneklerle de belgelenmiştir.

Neolitik Çağ'da evcilleştirmenin gelişmesi ve bunun sonucunda sığır, koyun ve domuz türlerinin beslenmesiyle, avcılık hayatta kalmak için yapılan bir faaliyet olma özelliğini ciddi anlamda kaybeder. Neolitik köylerde yabani hayvanların etkisi çok azdır. Bu, Tunç Çağı yerleşimleri için de geçerli olduğu anlaşılan bir veridir. Örneğin İtalya'da, Tunç Çağı boyunca av faaliyetleri iri cüsseli memelilere, geyiklere ve yaban domuzlarına yöneliktir ve bunlar köy sınırları içinde kesilmişlerdir. Bir diğer örnek olarak, Geç Tunç Çağı'nda geyik avının dönemin aristokratlarına özgü bir ayrıcalık haline geldiği bilinmektedir.

Geçmişe Dair Kanıtlar

KESİM YERLERİ

Büyük memeli hayvan kemiklerinin oluşturduğu yığınlar her zaman Paleolitik insanların avlanma faaliyetlerinin delili olarak yorumlanmaz. Zira bu yığınlar akarsularla birikmiş, yırtıcı hayvanlar tarafından taşınmış ya da doğal sebeplerden kaynaklanan bir ölüm nedeniyle de oluşmuş olabilir. Kalıntıların doğasına ait bulgulara ulaşmak için kemiklerin kırılma biçimlerinin ve kırık izlerinin incelenmesi gerekir. Ayrıca, hayvanları kesmede ve parçalamada kullanılan çakmaktaşından aletlerin varlığı da sorgulamalıdır. Alt Paleolitik Dönem avcıları vurdukları hayvanları belirli kesim yerlerine götürürler ve burada kendilerinin yiyecekleri parçalarla yanlarında götürecekleri parçaları ayırırlardı. Kalıntıların içinde genellikle but ve omuz gibi değerli kısımlar eksik haldedir. Pek çok kalıntıda rastlanan, büyük delikler açılmış kafataslarından anlaşıldığı üzere, tercih edilen organlardan biri de beyin olmuştur. Etobur hayvanların bu kesim alanlarını ziyaret ederek, paleontolojik birikintiye katkıda bulunmuş olabilecekleri ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Nadiren de olsa, kimi zaman hayvanlar öldürüldükleri noktalarda parçalara ayrılmıştır. Almanya ve Polonya gibi Orta Avrupa'nın bataklık bölgelerinde bu tür yerler tespit edilmiş ve bu alanlar Orta Paleolitik yıllar olarak tarihlendirilmiştir.

PALEOLİTİK ÇAĞIN KALBİ

Tarihi Périgord Bölgesi'nin büyük bir bölümüne karşılık gelen, Fransa'nın güneybatısındaki Dordogne kenti, Avrupa Paleolitik Çağ araştırmaları için bir referans bölgesi ve hatta bu çağın cazibesinin keşfedilebileceği ayrıcalıklı bölgelerden biridir. Burada olağanüstü sayıda arkeolojik kültür birikintisi bulunmaktadır.

Söz konusu kültür birikintileri daha çok Dordogne ve Vézère ırmaklarının kenarlarında yükselen falezler üzerinde bulunan mağaralar ile kayalar altındaki sığınaklardır. Bazıları görülebilir olan bu arkeolojik alanların sayısı 200'den fazladır. Üst Paleolitik Çağ'a ait resimli mağaralar geçmişe ait büyüleyici birer kanıttır.

Lascaux 'tan başka, Font-de-Gaume, Combarelles, Rouffignac mağaraları, Cap Blanc sığınağı ile Pataud sığınağı bölgenin en ünlü sit alanlarıdır. Neolitik Çağ'da ve Tunç Çağı'nda yerleşilen bu bölgede, Galyalılar-Romalılar zamanında Vesumna Petrucorium merkezi gelişmişti; burası günümüzde Périgueux'tur.

Fransa, Dordogne'daki ünlü prehistorik alan Les Eyzies'te, Vézère Irmağı'nın oyduğu dik falezlerin içindeki mağara ve sığınaklar.

Gösterge
- Prehistorik buluntular
- Roma buluntuları
- M Arkeoloji müzesi

Rouffignac
Başlıca buluntular: Rouffignac Mağarası'nın yaklaşık 8 km boyunca uzanan tünelleri hayvan tasvirli oyma resimlerle süslenmiştir. Betimlenen hayvanlar arasında pek çok mamut görülmektedir. (üstte)
Tarihlendirme: Üst Paleolitik-Magdaleniyen

Perigueux
Başlıca buluntular:
▲ Galya-Roma yerleşiminin kalıntıları: Sur, Tutela Vesumna Tapınağı'nın odasından oluşturulmuş Vesumna Kulesi (solda), 2. yüzyıl yapılarının altında kalan, MS 1. yüzyıla tarihlendirilen Domus des Bouquets (merkezi avlu etrafında odaları olan, ısıtma sistemine ve hamama sahip ev).
M Périgord Müzesi

Perigueux

Rouffignac

Vezere

Dordogne

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 800.000	Aşöl kültürü. Alet yapımı, yonga aletler yapımı ve iki yüzü işlenmiş aletler. Alt Paleolitik.
Orta Paleolitik	Neandarthal insanların ve Mousterien kültürün yayılması.
Üst Paleolitik	Modern insanın ortaya çıkışı (*Homo sapiens sapiens*).
35.000 - 10.000 yıl öncesi	Arkeolojik kültürlerin birbiri ardına yaşanışı: Orinyasiyen, Gravettian, Solütreen, Magdaleniyen kültürler. Duvar resimleri sanatının Magdaleniyen kültür sırasında doruk noktasına ulaşması.
MÖ 56	Galya'nın Roma egemenliği altına girişi.
MS 13 - 16	Dordogne toprakları içinde bulunan d'Aquitania eyaletinin tanımlanması. Galya kenti Vesumna'da (Périgueux) yerleşimin devamı.

Montignac
Başlıca buluntular:
■ Lascaux Mağarası ile onun kısmi yeniden canlandırımı olan Lascaux II (altta), Neandarthal bir insana ait kalıntılarının bulunduğu Regourdou arkeolojik katmanı.
Solda, arazinin sahibi bazı kemikler gösteriyor.
Tarihlendirme: Orta Paleolitik, Üst Paleolitik-Magdaleniyen

Le Bugue
Başlıca buluntular:
Les-Eyzies-de-Tayac'ın güneybatısında, Vézère ile Dordogne'nin birleşiminin birkaç kilometre yukarısında bulunan resimli mağaralar:
St Cirq Mağarası;
Bara - Bahau Mağarası.
Tarihlendirme: Üst Paleolitik

Les-Eyzies-de-Tayac
Başlıca buluntular:
Vézère'nin alçak vadisinde bulunan, Üst Paleolitik Çağ boyunca kullanılmış olan ve resimler, kazımalar ve kabartmalarla süslü çok sayıda mağara ve sığınak, Poisson Sığınağı, Pataud Sığınağı, Font-de-Goume Mağarası (sağda).
Tarihlendirme: Üst Paleolitik (Orinyasiyen, Gravettian, Solütreen, Magdaleniyen)
M Beynac Baronu'nun Ortaçağ şatosundaki Ulusal Prehistorya Müzesi
En sağda: Müzede yeniden canlandırılan Magdaleniyen kültürüne ait mezar.

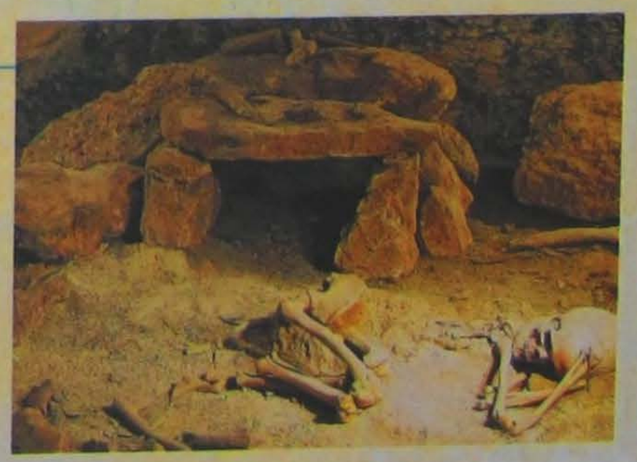

GEÇMİŞ BUGÜNE BENZER

YENİ ARKEOLOJİ OLARAK BİLİNEN KÜLTÜREL HAREKET, 1950'LERİN SONLARINDA DOĞDU VE ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARDA ANTROPOLOJİK YÖNTEMLERİN DE KULLANILMASINI SAVUNDU.

1940'lı yılların etno-antropolojik akımlardan etkilenen, "New Archaeology" ya da "Processual Archaeology" olarak adlandırılan "Yeni Arkeoloji"nin çıkış alanı prehistoryanın geniş yer kapladığı ve bu nedenle de Avrupa ve özellikle Akdeniz arkeolojisinden epeyce farklı olan Amerikan arkeolojisidir.

1959 yılında Amerikalı arkeolog J. Caldwell, Science Dergisi'nde *The New American Archaeology* başlıklı bir makale yayınladı. Makalesinde, o yıllarda kendini gösteren "kültürel süreçler" kavramına artan ilginin altını çizmekteydi. Arkeolojik anlamda bu ilgi, çevresel faktörlere ve yerleşim modellerine gösterilen dikkatin artışıyla kendini belli etmekteydi. Uygulamada çevresel faktörlere ve yerleşim izlerine dikkatte artış görülse de, arkeolojik olarak belgelenen kültürleri, bağımsız ve eşit değere sahip eserler bütünü olarak analiz eden bir sistem geçerliydi. "Süreçsel Arkeoloji" olarak da tanımlanan Yeni Arkeoloji'de "kültürel süreç" kavramı, arkeolojik kültürlerde meydana gelen değişimleri açıklayacak bir anahtar olarak görülmüştü.

LEWIS BINFORD'UN ÇALIŞMALARI

Amerikan arkeolojisi bu dönüm noktasında neo-evrimci antropolojinin etkisini taşıyordu. Bu akıma göre, sayısız kültürel olayın ve tarihsel durumun temelinde, belirli sayıda tarihsel süreç yer almaktaydı ve her bir kültürel olayın gelişimsel bir etkisi olduğu söylenemezdi. Akımın önde gelen savunucusu, 1962 yılından itibaren "Yeni Amerikan Arkeolojisi"nin teorik programını tamamlayan ve bu yeni süreçsel yaklaşımı tüm Anglosakson dünyasına başarıyla yayan Lewis Binford'du. Binford'un çıkış noktalarından biri, arkeolojinin metot ve amaçlarını antropolojininkine olabildiğince yaklaştırmaktı:

Bir köy yolunun dışında duran el arabası. Yük taşınacak yere işlenmiş hasır konması ile sağlam ahşap tekerleklerin kullanımı, oldukça eski geleneklerin yaşamaya devam ettiğine işaret eden kanıtlardır. Konya, Türkiye.

"Arkeoloji, kültürel davranıştaki farklılıkların ve benzerliklerin tam ölçüsünü açıklama eğiliminde çalışmalı ve verilerin yorumlanması genel kurallara uygun olmalıdır."

Binford'un bazı Amerikan antropoloji akımlarından etkilenerek oluşturduğu görüşüne göre; insan davranışında tekrarlanan güçlü öğeler vardı ve tek bir sosyal değişim olayını açıklamakla, benzer değişimlerden oluşan bir dizi değişimi açıklamak arasında fark yoktu. Buna bağlı olarak Binford'un asıl endişesi, kültürel farklılıklardan çok benzerlikleri açıklamaktı. Özellikle avcı-toplayıcı toplulukların sosyal açıdan daha karmaşık hale gelişlerini, tarımın gelişmesini ve daha küçük ölçüde olsa da uygarlığın evrimini araştırıyordu. Araştırmalarının merkezinde, bugün hala prehistorya şartları ile karşılaştırılabilecek şekilde yaşayan topluluklar ve ekosistemin rolü yer alıyordu.

Binford, insan yaratıcılığının ve buluşların değişim getirebilecek bağımsız güçler olduğu kabul etmeyerek, kültürel değişimlerin sadece insan topluluklarının uyum çabalarının sonucunda ortaya çıktığını savundu. Dış etkilere maruz kalmayan bir kültür, değişmeyen bir kültür olarak kalacaktı.

Binford, kültürlerin üç alt sistemden oluştuğunu öne sürdü. Bu alt sistemler teknoloji, toplumsal organizasyon ve ideolojiydi. Binford'a göre, bir arkeolojik nesne bu üç alt sistemle de ilişki içindeydi. Mesela, kesmek için kullanılan bir bıçağın eğer değerli metalden bir sapı varsa, bu ona sahip olanın sosyal seviyesi hakkında ve eğer üzerine bir de sembol kazınmışsa, bu da dini inançları hakkında bilgi verebilirdi. Bu açıdan bakıldığında, tarihin arkeoloji temel alınarak yorumlanmasının sunduğu olanaklar, bir topluluğun ekonomik analizleriyle sınırlı değildi. Topluluğun sosyal yapısının yanı sıra ideolojik ve dinsel dünyasının neye benzediğinin ortaya konması da mümkün olabilirdi. Yeter ki, kanıtlara atfedilecek değerler genel kurallara uygun olsun.

Arkeolojinin bu potansiyelini savunan Binford, "arkeolojinin, antropolojinin bir alt dalı olmaktan başka bir işlevi olmadığını" iddia eden bazı Amerikalı antropologlarla polemiğe girdiğinde, kendine genç meslektaşlarından pek çok yandaş buldu. Binford'un, arkeolojik belgelerden güvenilir sosyal ve ideolojik tablolar çıkarılması için gerekli bağlantıların, maddi kültürle ilişkili davranış ve fikirleri gözlemleme olanağı sunan mevcut durumların incelenmesiyle kurulabileceği yönündeki düşüncelerinden etkilenen gençler hevesle etnoloji okumaya başladılar.

Bu kesin görüşün temelinde, Binford'un yeni evrimci formasyonu ile özellikle insan davranışlarının her durumda sabit olduğu ve tekrar edildiği inancı vardı.

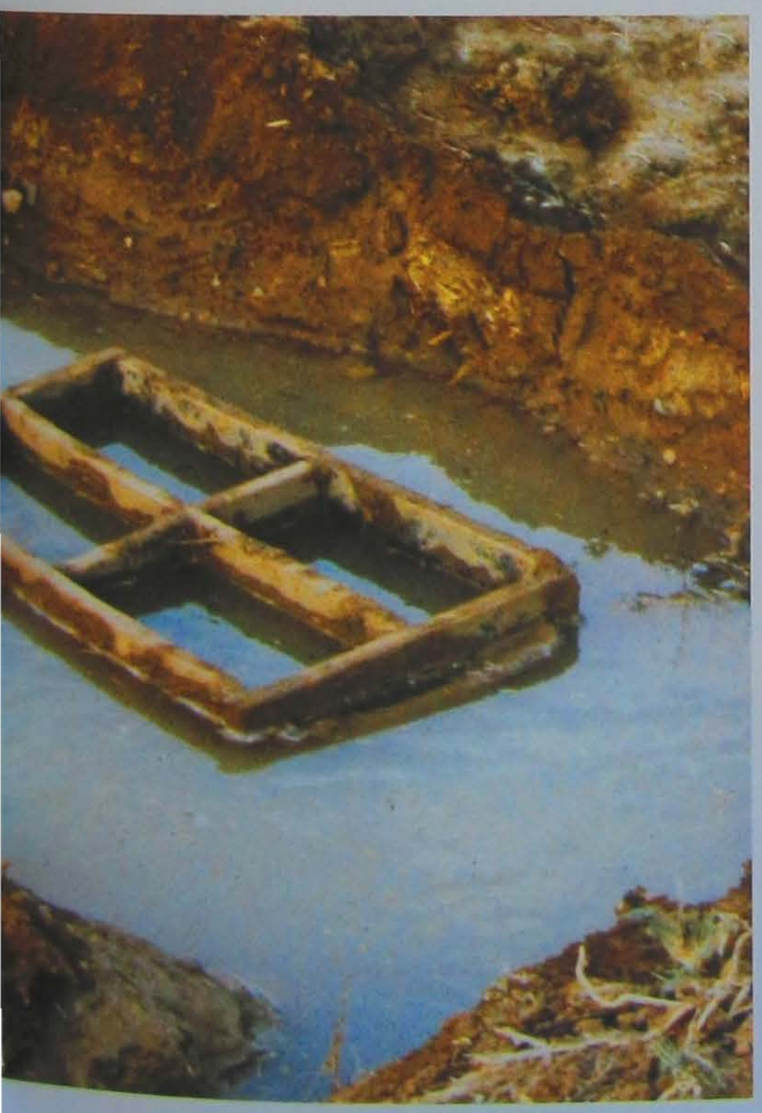

Kökenleri eski dönemlere uzanan tekniklerin kalıcılığına bir örnek: Bir tuğla "fabrikası". Kullanılan araç, kil bloklarını kalıptan geçiren ve dört parçaya bölen, tahtadan ilkel bir iskeletten oluşuyordu. Bunun ardından tuğlalar kurumaya bırakılıyordu. Elde edilen ürün, Neolitik Çağ'dan beri Anadolu'da kullanılan kerpiç tuğlalarla aynıdır.

Yeni Arkeoloj'nin ilk pratik uygulamaları (60'lı yıllar-70'li yılların başları), prehistorik toprak ürünleri üzerinden toplulukların sosyal şemasını çıkarma girişimi oldu. Elde edilen sonuçlar eleştiriye son derece açıktı ve kullanılan yorumlama yöntemleri hakkında yanıltıcı izlenimler veriyordu. Bunun üzerine bazı arkeologlar, insan davranışlarının çeşitliliği ve karmaşıklığı söz konusu olduğunda mekanik türden açıklamalara girişmenin tehlikesinin bilincine vardılar. Sonuç olarak, arkeolojik veriler ile davranışlar arasındaki ilişkiler yalnızca istatistik anlamda değerlendirilebilirdi. Dikkat edilmesi gereken başka bir yön ise, farklı sebeplerden benzer sonuçlar elde edilmesi riskiydi.

TARİHİN YADSINMASI

Binford ve takipçileri yalnızca kronolojiye ve nesnelerin tanımlanmasına indirgedikleri, istisnai ve rastlantısal fenomenlere aşırı önem verilmesi nedeniyle bozulmuş olduğunu düşündükleri tarih araştırmalarını yadsıyorlardı. Yeni Arkeoloji takipçilerine göre, arkeoloji ya sadece tek ve tekrarlanamaz olayların tablosunu ortaya koymaya çalışan tarihsel araştırmaların yanında ya da evrensel yorumlara ulaşabilmek için bilimsel olarak ortaya konulan, kabul gören büyük genel eğilimler ve kültürel davranış kurallarıyla ilgilenen bilimin yanında yer almayı seçmeliydi.

Akdeniz arkeolojisi bağlamında düşünülemez olan bu ayrım, öncelikle kültürel davranışın ve genel kurallarının neler olduğunun belirlenmesini zorunlu kılıyor, kültürel antropoloji ile tarih arasındaki bütünleşmeyi daha az önemsenmesi gereken ve hatta göz ardı edilebilir bir durum olarak görüyordu. Bu bakış açısına göre, güçlü bir biçimde tekrarlanma özelliği olan veriler, önemli fakat devamlılığı olmayan tüm kültürel

İngiltere'nin Oxfordshire Bölgesi'nde saman çatılı bir ev. Yörede halen yaygın olarak görülen bu tür çatı kaplamaları, prehistorik ve protohistorik dönemlerde kulübe çatılarının yapısının nasıl olduğuna dair öne sürülen teorileri desteklemektedir. Her ne kadar kolay bozulur görünseler de, bu tür çatılar 25 seneye kadar kullanılabilir.

Londra Müzesi'nin vitrinlerinden birinde, belirli işlevsel ihtiyaçların (kesme, aktarma vb.) geçmişte nasıl karşıladığını gözlemlenebilir. Farklı maddeler (çakmaktaşı, ağaç, boynuz, metal) aşağı yukarı aynı biçimde kullanılmıştır.

değişimlere zarar vererek arkeologların araştırmalarını olumsuz yönde etkileyebiliyordu.

ELEŞTİRİLER

Yeni Arkeoloji sınırlı sayıda olsa da Avrupa'da özellikle prehistorya öğrencileri arasında takipçiler buldu. Ancak, araştırmacının mutlak tarafsızlık iddiası, tarihin yadsınması ve yorumların indirgeyici mekanikçiliği Akdeniz arkeolojisinde tam bir kültürel itirazla karşılaştı. Öte yandan, bu keskin reddedişin negatif bir etkisi de oldu.

Sağda: Ürdün'deki bu ev yapısı, balçıkla birleştirilen taş bloklardan inşa edilmiştir ve tahta direklerle desteklenen bir çatı örtüsü vardır.

Kabul gördüğü ülkelerde, süreçsel arkeoloji disiplinlerinin ve diğer bilimlerden alınan yeni tekniklerin içinde yerini bulmuş olan Yeni Arkeoloji'nin, Akdeniz'de yaygınlaşmaması sonucunda metodolojide ve teknolojide nispeten gerileme yaşanmaktadır.

Etno-antropolojik disiplinlere zihinsel açıdan son derece açık olmayı gerektiren bu yeni yaklaşım, karşılaştırmalı durumlara dikkat çekmiştir. Ortaya atılan teoriler kabul edilemez kalsa bile, Binford'un ders kayıtlarından oluşturulan metinler bu bilim insanının geçmişi yeniden canlandırma ve arkeolojinin teorik ve metodolojik problemlerine orijinal çözümler üretmedeki sıra dışı yeteneğini göstermektedir.

Bilim ve Yöntem

BİR "YENİ ARKEOLOG"UN FİKİRLERİ

Binford'un İnsanın Prehistoryası: Yeni Arkeoloji adlı eserinden: *"Evde hala, görüşlerimin mantıklı ana hatlarını yazdığım küçük bir defterim var (...) Ana başlık şöyle diyor: 'Arkeolojik dokümantasyon nasıl olur?' Altında şöyle yazıyor: 'Arkeolojik dokümantasyon durağandır' ve ardından, arkeolojik dokümantasyonda yer solucanlarından başka dinamik hiçbir şeyin mevcut olmadığıyla ilgili notlar var. Geçmişin bizi ilgilendiren kısmı dinamik yönleridir. İnsanlar ne yapıyorlardı, nasıl yaşıyorlardı, aralarında rekabet mi yoksa işbirliği mi vardı? Bu yalnızca Mousterien arkeolojisinin değil, tüm arkeolojinin temel sorunudur. Durağan durumlar temel alınarak, dinamik durumlar hakkında nasıl çıkarım yapılır? Daha ileride (...) şöyle yazıyor: Arkeolojik dokümantasyon bir çağa aittir; bugün benimle birlikte vardır ve onun üzerinde yapacağım her türlü yorumlama bu çağa ait olacaktır (...) Bana öyle geliyor ki, arkeologlar dünyanın en büyük iyimserleri arasındalar. Eğer dinamik nedenlerle, durağan sonuçlar arasındaki ilişkileri bilmezsek, nasıl olur da bir çıkarımı değil de ötekini savunabiliriz? Geçmişin dinamik yüzü, çok zaman önce kaybolmuştur."*

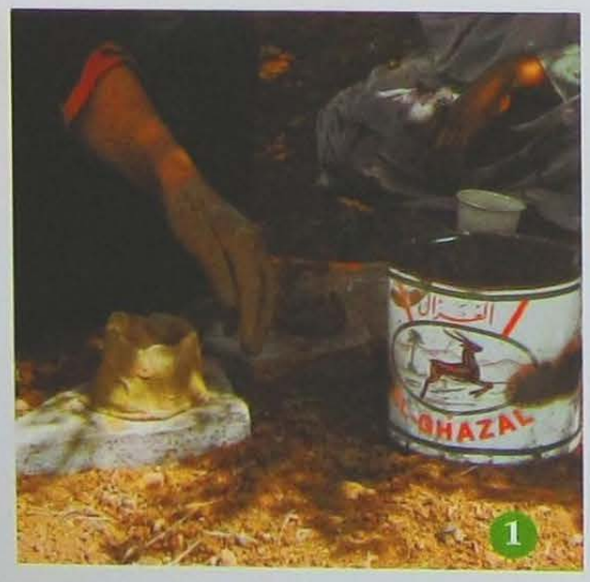

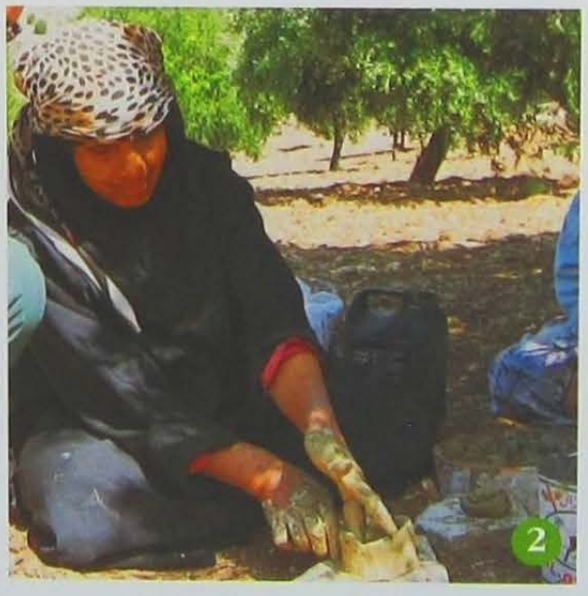

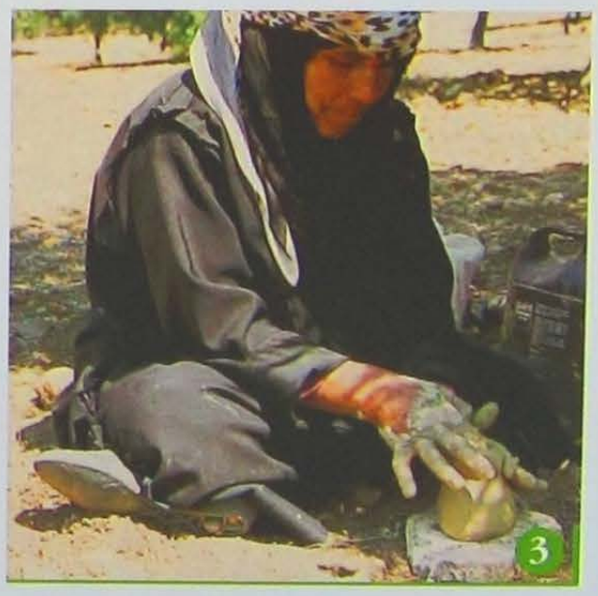

Hala yaşayan uygulamalar ile eski teknolojiler arasında olası bir karşılaştırmaya imkan veren klasik bir durum: Tabak-çanak üretimi. Küçük bir Ürdün köyünde çekilen bu fotoğraf dizisinde, bir kadın bir çömleğe şekil veriyor (1,2,3), onu kuruttuktan sonra çalılar ve gübreyle kaplıyor (4), bunları biraz ısıtıyor (5). Yanıcı maddeler ateşte tükendikten sonra, kadın yanmamak için sopalardan faydalanarak tamamlanmış ürünü küllerden alıyor (6).

TAŞTAN MÜCEVHER

TAŞLARLA DOLU BİR KENT, NASIL OLUR DA İNSANDA HALA CANLIYMIŞ DUYGUSUNU UYANDIRABİLİR? MAMALLAPURAM, DİNSEL SEMBOLLER İLE PALLAVA HANEDANLARININ GÖRKEMİNİN İÇİÇE GEÇTİĞİ GÖZ ALICI BİR TİYATRODUR.

Mamallapuram kenti adını ve ününü, Mamalla olarak tanınan ve 630 yılı civarında tahta çıkmış olan Kancipuram Kralı I. Narasimhavarman'a borçludur. 5. ile 9. yüzyıllar arasında Güneydoğu Hindistan'da hüküm süren Pallava Hanedanı'nın üyesi bu hükümdar, yalnızca kente verdiği adıyla değil, bıraktığı izlerle de anılır. Mamalla ile başlayan ve 700 yılları civarında biten parlak yıllar, her ne kadar Pallava Dönemi'ne ait olsa da, tarihsel kronolojide genellikle Mamalla Hanedanlığı olarak adlandırılır.

Klasik kaynaklarda önemli bir liman kenti olarak anılan Mamallapuram'ın heybetli görünümüne Mamalla'nın krallığı döneminde büründüğü bilinmektedir. Güçlü rakibi Çalukya'ya karşı kazandığı savaşlar, Güney Hindistan'ın küçük hanedanlarını uğrattığı yenilgiler, Sri Lanka'ya yaptığı deniz seferi gibi pek çok zafer sayesinde, kentin sınırlarını kayda değer biçimde genişleten ve siyasi itibarını arttıran Mamalla,

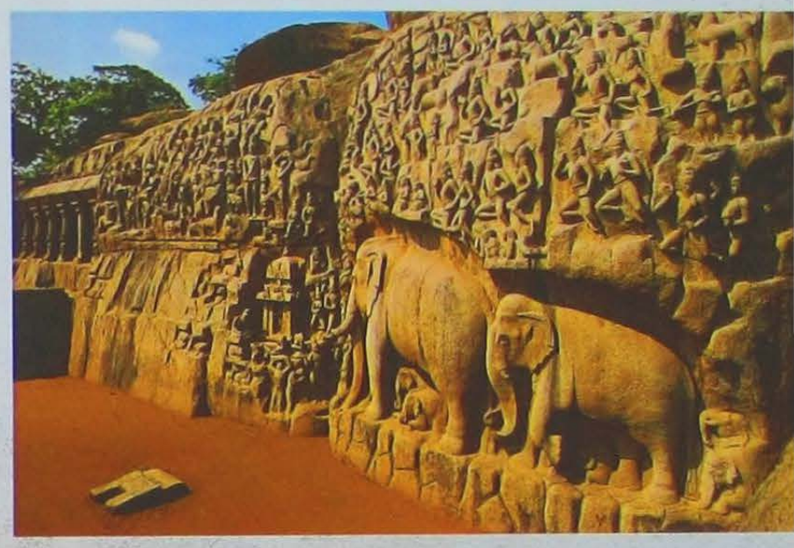

Üstte: Ganj'ın Dünya'ya inişini tasvir eden devasa kabartmadan görünüm. Bu, Pallava Hanedanı'nın da en sevdiği temalardan biridir.

Kabartmada insanlar, hayvanlar ve tanrılardan oluşan bir kortej, yağmur sırasında suların içine aktığı kaya oyuğuna yaklaşıyor.

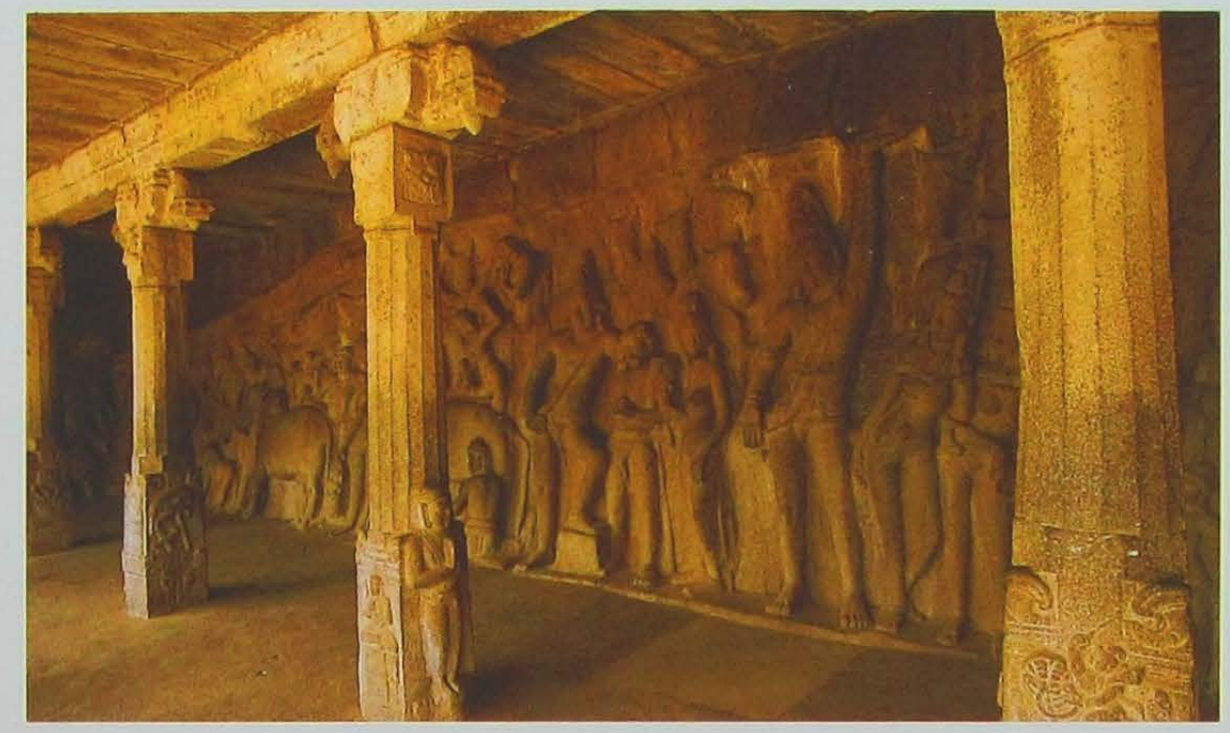

Duvarları kabartmalarla süslenmiş olan Mamallapuram Tapınağı'ndan görünüm.

ekonomi ve özellikle sanatta büyük bir itici güç olmuştur. Hint Okyanusu'ndaki deniz ticaret ağının kilit noktası olan Mamallapuram'ın limanından, yalnızca büyük miktarlarda mal açık denizlere ulaşmakla kalmamış, Güney Hint kültür ve sanatının Hint dünyası dışında, özellikle de Güneydoğu Asya'da ihtişamlı çiçeklere dönüşecek olan tohumları da buradan savrulmuştur.

TAPINAKLAR KENTİ

Gerçek kentsel doku yok olduğundan ya da henüz gün ışığına çıkmadığından, Mamallapuram'ın yalnızca şahane bir doğal güzellik içinde kilometrelerce uzanan tapınak bölgesi bilinmektedir. Falezler, sarp kayalıklar ve büyük kaya kütleleri bakımından oldukça zengin bu alanın, Mamalla dönemi sanatçıları tarafından bilinçli müdahalelerle düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Anıtlar çoğunlukla kentin fiziksel görünümüne damgasını vuran kaya bloklarına oyulmuştur. Burada adeta, insanın doğayla uyum içinde olması gerektiği düşüncesi ile alanın doğasından kopmadan ve doğanın sunduğu malzeme ile çalışılmıştır.

Kabartmalarla süslenmiş mağara tapınakları, yekpare tapınaklar ve kaya duvarları ile kent, taşa oyulmuş anıtsal bir tiyatro görünümündedir. Karmaşık dinsel semboller ve kazandıkları zaferlerle tanrılarını gurur ve sevecenlikle gülümseten hanedanın yüceltilişi kabartmalarda iç içe geçmiştir. Bu siyasal zaferler aynı zamanda dinsel zaferlerdir. Mamalla'nın devri, dinsel geleneklere geri dönüşün söz konusu olduğu bir dönemdir. Kuzey bölgelerde etkisini sürdürüyor olsa da, merkezde gelişen başkaldırılar ile Budizm yenilgiye uğruyor ya da giderek kısıtlanıyordu. Zaferlere eşlik eden gururlu bir devinim ve düşünsel bir hava Pallava Dönemi sanatının tümünde görülmektedir. Zarif ve dengeli biçimlere sahip olan bu canlı ve coşkulu sanat, belki de en yüksek ifadesini Mamallapuram'da bulmuştur ve buradaki pek çok görkemli anıt Mamalla zamanına atfedilmektedir.

Varahamandapa Mağara Tapınağı, dönemin mimari ve ikonografik ilkelerini mükemmel bir biçimde yansıtır. Bu tapınağın girişindeki küçük yalak, dünyevi alandan suyla sembolik olarak arındırılan kutsal alana geçişe işaret etmektedir. Burada, diğer alanlarda olduğu gibi, Pallava Dönemi kaya oymalarının tipik karakterleri göze çarpar. Zarif bir sadeliğe sahip dörtgen

Mamallapuram Tapınağı'ndan bir kabartma. Antik kent bugün yok olmuştur.

Solda: Ganj'ın İnişi kabartmasından detay. Tüm figürler neredeyse gerçek boyutları ile tasvir edilmiştir.

Altta: Mahabharata Destanı'nın beş kahraman kardeşine adanan yekpare tapınaklardan biri.

Sağda: Danseden Şiva'nın betimlendiği kabartma. Pallava Dönemi boyunca, özellikle Hindistan'ın merkezinde Budizm'e sırt çevrilerek Hinduizm'e yönelinmiştir.

planlı girişe dört gömme sütun hakimdir. Sütunlar, yere çömelmiş boynuzlu aslan -*vyala*- figürleriyle desteklenmiştir. Bu giriş, yine kabartmalarla süslenmiş bir odaya açılır. Arka duvardan merkeze doğru uzanan birkaç basamak, nişlere yerleştirilmiş iki *dvarapala*, yani iki kapı bekçisi tarafından korunan küçük bir hücreye ulaşır. Tapınağın ikonografik düzeni sade ve keskin hatlıdır. Çarpıcı süslemelerden yoksun taş duvarlarda, hanedanın zaferlerini inceden inceye kutsayan dört büyük sahne mevcuttur. Sol duvarın başkahramanı Vişnu'nun yaban domuzu biçimindeki reenkarnasyonu Varaha'dır. Bu sahnede, boğulmak üzere olan *prithvi* yani Dünya, Varaha tarafından kurtarılmaktadır. Vişnu sağ duvarın da kahramanıdır. Rakibi, dünyayı rehin almış olan kötü ruh Bali'dir ve Vişnu bu kez Cüce Vamana'nın kılığına girmiştir. Vamana, Bali'den bir söz koparır; üç adımda kaplayacağı kadar alanın kontrolüne sahip olacaktır. Bir cücenin üç adımı... Komik derecede önemsizdir. Ancak cüce, birdenbire bir deve dönüşür. İlk adımıyla dünyayı, ikinci adımıyla dünya ile gökyüzü arasındaki alanı kaplar ve üçüncü adımında da Bali'yi tekmeleyerek cehenneme yollar. Arkadaki duvarda ise, çok kollu Zafer Tanrıçası Durga tasvir edilmiştir. Kötü ruh Mahisa'nın tehdidi altında kalan ve onu yenemeyen tanrılar, Tanrıça Durga'nın her koluna ölümsüz bir silah vererek onu

Solda: Tek bir kaya kütlesinden elde edilmiş, beş yekpare tapınaktan biri.

Sağda: Büyük Mamallapuram Tapınağı'nın kabartmalarından bir ayrıntı.

yenilmez hale getirmişlerdir. Bu savaşçı sahnenin solunda, dişil enerjinin yani doğurganlığın ve bereketin dingin yüzü Lakşmi'nin bir reenkarnasyonu tasvir edilmiştir. Üzerindeki iki fil hortumuyla, tanrıçanın cömert gücünün bir simgesi olan kutsal suyu püskürtmektedir. Tanrıları yücelten öğeler aynı zamanda dünyayı yabancı krallardan ve sapkın dinlerden kurtararak, barış ve zenginlik getiren hanedanlığı da yüceltmektedir.

GANJ'IN İNİŞİ

Kavramsal açıdan en gösterişli ve cüretkar eser, "Arjuna'nın kefareti" ya da "kutsal nehir Ganj'ın Dünya'ya inişi" olarak yorumlanan devasa kabartmadır. Tıpkı eski yazıların silinerek ya da kazınarak üzerine yeni metinlerin yazıldığı parşömenler olan palimpsestler gibi, bu kabartmada da iki temanın iç içe geçmiş olabileceği de düşünülmektedir. Günümüze kadar ulaşmış bir yazıta göre de, Pallava Hanedanı'nın çok sevdiği "suların inişi" temasını anlatmaktadır.

Gerçek büyüklüklerinde tasvir edilmiş pek çok figür, yaklaşık 30 metre uzunluğunda, 15 metre yüksekliğinde bir kaya kütlesinde muazzam bir sahne oluşturur. Sahnede yer alan tanrılar, insanlar ve hayvanlar, kayanın ortasında bulunan ve yağmur mevsiminde biriken suyun içine aktığı doğal bir yarığa ilerliyor gibi tasvir edilmişlerdir. Bazı araştırmacılara göre, hükümdarlar burada biriken suyu ritüel banyoları için kullanıyor olabilirler. Mitolojik bir olay olan Ganj'ın Dünya'ya İnişi sadece basit bir biçimde taşa aktarılmamış, tabiatta suların her sahne alışında ortaya çıkan hareket ve gürültü ile bir kez daha canlandırılmış ve anılmış olmalıdır.

Mitler ve Efsaneler

GANGA

Efsaneye göre, dünyanın suya ihtiyacı vardı. Bhagiratha dua etmeye başladı ve Ganga'yı (Tanrıçanın ve Ganj Nehri'nin Sanskritçe adı) gökyüzünden dünyaya çağırmak için çile çekmeye koyuldu. Ardından, Ganga onun arzusunu yerine getirdi. Sular, gökteki yataklarından coşkuyla aktılar. Fakat bu coşkun akışlar dünyaya hayat vermektense onu yerle bir edecekti. O zaman, büyük çileleri çeken tanrı Şiva bu tahrip edici inişi durdurmak için suları başında toplamaya karar verdi. Gürültülü kargaşa onun uzun saçları arasında sakin bir ritme; şiddetli esintiyse toprak için bereketli bir okşayışa dönüştü. Böylece Şiva, diğer pek çok lakabının dışında, "Gangadhara" yani Ganga'yı getiren unvanını da aldı. Pallava Dönemi heykellerinde tanrı sıklıkla bu biçimiyle tasvir edilmiştir.

YEKPARE TAPINAKLAR

Beşi kendi arasında gruplanmış, bunlardan dördü ise aslında tek bir kaya parçasına oyulmuş olan dokuz yekpare yapının, tasarım ve estetik açıdan Ganj'ın Dünya'ya İnişi sahnesinden aşağı kalır yanı yoktur. Bu beş yapı, içlerinde bir ibadet alanını da barındıran, *vimana* adı verilen küçük tapınaklardır. Doğruluğu kanıtlanmasa da, efsane bu yapıları ünlü Mahabharata Destanı'nda adı geçen beş Pandava kardeşe ve onların ortak karısı Draupadi'ye atfeder. Kendilerine özgü görünümlere ve süslemelere sahip olan bu beş tapınakta kullanılan karakterler, Güney Hindistan dinsel mimarisinin tipolojisine ve bilinenler çerçevesinde atfedilmiş oldukları kültlerin özelliklerine uygundur. Bu tapınaklardan yalnızca ikisinin belirli kültlere adanmış olduğu kesin olarak söylenebilir. Tanrıça tasvirleri ve tanrıçanın binek hayvanı olan aslan figüründen ötürü, Durga Tapınağı'nın Draupadi'nin rathası olduğu düşünülmektedir. Sanskritçe iki ya da dört tekerlekli araç anlamına gelen *ratha*, tanrıların arabaları olduğuna inanılan ve özellikle Güney Hindistan'da sıkça görülen tapınaklara verilen addır. Arjuna rathası ise; Şiva-Vişnu-Indra üçlemesi ile ya da daha çok Vişnu'nun dişi biçimi olan Mohini ile Şiva'dan doğmuş olan oğul Aiyanar-Sasta ile ilişkilendirilmektedir. Geri kalan üç *ratha* tamamlanmamıştır. Uzunlamasına bir plana sahip olan Bhima rathası muhtemelen yerde uzanmış büyük bir figüre ev sahipliği etmiştir. Böyle bir figürün Hindu panteonundaki tek karşılığı, yılan Ananta'nın kıvrımlarında uzanmış ve uyumakta olan devamlılık tanrısı Anantasayana olabilir. Arjuna rathasıyla benzeşen Dharmaraja daha karmaşık ve süslüdür. Her ne kadar tapınağın ikonografik düzeni aslında Şiva'yı akla getiriyor olsa da, dış duvarlardaki tanrıların arasında Narasimhavarman'ın da tasvir edilmiş olması tartışmalı bir yorumdur. Narasimhavarman, dinsel olmayan figürlerin sahip olduğu esneklikten

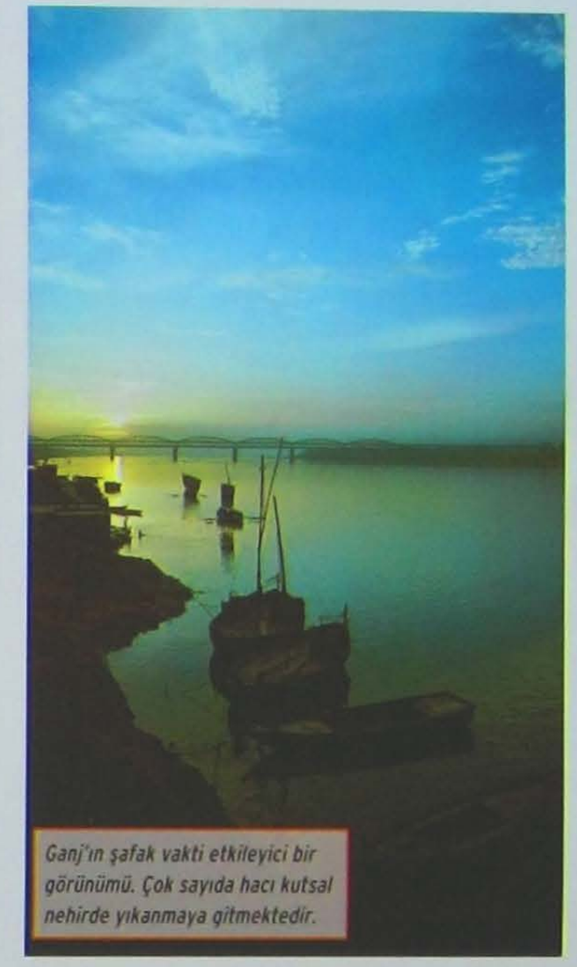

Ganj'ın şafak vakti etkileyici bir görünümü. Çok sayıda hacı kutsal nehirde yıkanmaya gitmektedir.

İkiz kahramanlar Nakula ile Sahadeva'ya adanmış olan ratha. Fil de aynı yekpare bloktan yapılmıştır.

yoksun olarak, tanrıların sabit duruşu ile betimlenmiştir. Figürün güneye, yani ölüm tanrısı Yama'ya dönük olması, bu yapının bir cenaze tapınağı olabileceğini de akla getirmektedir. Figürlü süslemeler barındırmayan ve bitirilmemiş olan son rahta Nakula-Sahadeva, diğer dördüne göre daha kenarda, ayrı bir kaya kütlesine oyulmuştur.

Tamamlanmamış kaya tapınakları benzer yapıların inşasında kullanılan teknik hakkında bilgi edinme imkanı tanır. Örneğin, bu tip yapılarda oymaya yukarıdan başlandığı, daha sonra yatay düzlemlerin tamamlandığı ve bu esnada taban katından tezgah olarak faydalanıldığı anlaşılmıştır. Dönemin yapısal örneklerine titizlikle uyan Mamallapuram anıtları, bugün büyük ölçüde kaybolmuş olan "inşa edilmişin", yani bir anlamda dönem mimarisinin neye benzediği hakkında fikir vermektedir. Odaların zarif ve sade biçimleri ile çatıların karmaşık yapısı arasındaki müthiş birliktelik, bunların ayrılmaz bir bütünlük içinde harmanlanmış mimarisi ile taş oyma süslemelerinin şaşırtıcı uyumu, o dönemde "inşa edilmiş" olanları hayal edebilmemize imkan tanımaktadır.

Geçmişe Dair Kanıtlar

DURGA

Mamallapuram'da Durga'ya adanmış bazı kabartmalarda, kendi başını kesmekte olan bir figür göze çarpmaktadır. Bu son derece çarpıcı kendini kurban etme eyleminden, en azından bir metinde, Kalika Purana'da söz edilmiştir. Başın feda edilişiyle zirveye ulaşan törensel kurban sunusundan, Hint Yarımadası'nda epey yaygın olan kahraman taşları denilen yazıtlarda da bahsedilmektedir. Bu taşlar, yalnızca hatıra için değil, adından anlaşılacağı üzere kahramanlar kültü için de dikilmişlerdi.

Sağda: Dans eden Şiva kabartmasından detay.

Mamallapuram kabartmaları Pallava Dönemi'nde en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

MÖ 7. yüzyılda inşa edilmiş olan Sahil Tapınağı'ndan görünüm.

Solda: Tanjore Kraliyet Sarayı'ndan, Vişnu'yu tasvir eden bir fresk.

SAHİL TAPINAĞI

Geçen yüzyıllara karşın, Mamallapuram'dan da bazı örnekler günümüze ulaşmıştır. Sahil Tapınağı'nın, 7. yüzyılda otuz sene hüküm sürmüş olan Narasimhavarman II. Rajasimha tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Mimaride görülen kayda değer ilerlemenin, bu hükümdar sayesinde olduğu kanısı hakimdir. Denize olan etkileyici yakınlığı yüzünden yapı büyüleyici olduğu kadar tehlikeli de bir görünüm arz eder. Sürekli bir tehdit oluşturan rüzgarlar ve tuzlu hava yüzünden dekoratif unsurlar büyük ölçüde aşınmış, kabartmalardaki figürler yüksekliklerini kaybetmiştir. Muhtemelen sonradan yapılan müdahalelerden dolayı hayli değişen ve tuhaf bir mimarlık örneği gösteren tapınakta üç kült alanı ayırt edilir. Aralarında en büyüğü olan ve doğu tarafında yer alan yapı Şiva'ya adanmıştır. Üzerinde, tanrının fallik tasviri olan *lingam* ve Şiva'nın tasvirlerinden biri olan Somaskanda figürü vardır. Orta alandaki dikdörtgen yapı, Vişnu Anantasayana'ya adanmıştır. Ananta yılanının üzerinde uyuyan tanrı Vişnu figürü, doğalında o noktada bulunan bir kayaya oyulmuştur. Batıdaki yapı ise, ortadakine yaslanır fakat kuzeye dönüktür. Yine *lingam* ve Somaskanda figürlerinden, buranın da Şiva'ya adanmış olduğu anlaşılmaktadır. Şiva tapınaklarının kendi girişleri vardır ancak Vişnu Tapınağı'na, ana tapınağı çevreleyen koridorun güneyindeki bir geçitle ulaşılabilmektedir. Tapınağın etrafı çömelmiş vaziyette oturan ve başları kutsal alanının dışına dönük duran boğa figürleri ile çevrelenmiştir. Şiva'nın binek hayvanı olan boğalar, yerleşimleri ve duruşlarıyla sessizce alesta bekleyen bir ordu izlenimi uyandırır. Zafer tanrıçası savaşçı Durga bile tapınağı korumak üzere çağrılmış gibidir. Tapınağın yanındaki büyük bir heykel, tanrıçayı binek hayvanının, kükremeye hazır dev bir aslanın dizlerine oturmuş halde betimler. Hayvanın göğsündeki niş benzeri kare bir alanda, neredeyse gizlenmiş bir Durga kabartması bulunmaktadır.

Kelimenin tam anlamıyla taş kesilmiş halde duran bu kent, bir yandan da insanı şaşkınlığa uğratan bir canlılık hissi verir, kent sanki hala hayat doludur. Deniz, güçlü olduğu kadar kırılgan da olan bu güzelliği hem tüketen hem de zenginleştirendir. Gelecek nesillere bırakılacak kültürel miras düşünüldüğünde, dünyanın bu kente ve eserlerine şaşkınlık ve hayranlık dolu bir bakıştan daha ciddi bir ilgi göstermesi gereklidir.

HİNDUİZMİN KÖKENİ

ŞİVA, VİŞNU VE BRAHMA KÜLTLERİNİ REFERANS ALAN HİNDUİZM, PEK ÇOK FARKLI İNANIŞIN ÖZÜMSENMESİ İLE ŞEKİLLENEN UZUN VE KARMAŞIK BİR SÜRECİN SONUNDA DOĞDU.

12. yüzyıla ait Şiva heykeli, Tanjore Sanat Galerisi'nde korunmaktadır.

Sekizinci yüzyılda Araplar, Hint Yarımadası sakinlerini Hindu kelimesi ile tanımladılar. Kelime zamanla genişleyerek, o dönemde egemen olan Şiva ve Vişnu kültlerinin takipçilerini belirtmek için kullanılır oldu. Oysa kökenleri çok daha eskiye dayanan Hinduizmin izlerini, MÖ 2500-1700 yıllarında boy gösteren İndus Vadisi uygarlığının bereketle ilgili halk kültlerinde görmek mümkündür. Yine, MÖ 1500'lü yıllarda, Dravid dilleri konuşan bölge halklarını dalgalar halinde boyunduruğu altına alan Hint-Ari kavimlerinin kültürü ve çok tanrılı dinleri de Hinduizme dair ipuçları barındırır.

Hindistan'ın ilk kutsal metinleri olan *veda* yazıları incelendiğinde, Ariler tarafından getirilen kültürün iyi yapılandırılmış bir sosyal düzeni ön plana çıkardığı görülmektedir. İran modellerinden şekillenen bu düzen; rahipler *-brahman-*, savaşçı krallar *-kşatriya-* ve sıradan insanlar *-vaişya-* olmak üzere üç kasttan oluşuyordu. Ariler ile yerli halkın evliliklerinden doğanların ait olduğu dördüncü kast *surda* da zamanla bu sistem içindeki yerini almıştır. *Vedalar*, insanın önceki yaşamlarındaki eylemlerinin, yani karmalarının bir sonucu olarak belli bir kast içinde ya da bazı sosyal şartlara sahip olarak dünyaya geldiğini ifade eder. Bu nedenle günümüzde dahi, sosyal sınıflarda herhangi bir değişikliğe ya da sınıflar arası evliliğe izin verilmez. Saflığın bozulması olarak algılanan bu durumun cezası toplumdan dışlama ya da bir anlamda aforoz etmedir.

Dini yükümlülükler gereği, bireyler Vedik tanrılarına sunular gibi ibadetlerini evlerinde gerçekleştirirken, kşatriya kastı da kurban etme merasimleri ile dünyevi iktidarını yeniler ve güçlendirirdi. Kurbanın mutlaka bir kendi değeri olması gerekiyordu; öyle ki kimi zaman bu değer adandığı tanrıyı bile aşabilirdi. İnsanlar ile tanrılar arasındaki tek aracılar olarak görüldüklerinden, brahman kastı kurbanları taşımakla da görevliydi.

Vedalar dili Sanskritçe, sonradan tüm dinsel şiirlerin yazıldığı kutsal dil haline gelmiştir. Daha yüce bir biçim alan Klasik Sanskritçenin düzenlenmesi ise 5. yüzyılda yaşamış olan Hint dilbilgisi uzmanı Panini'ye atfedilmektedir.

TEK TANRI İNANCI

Vedik-Brahmanik Dönem ile Vedik Öncesi Dönem öğelerinin etkileşim içinde olduğu dinsel senkretik sürecin ardından, Brahma, Vişnu ve Şiva kültlerini referans alan oldukça karmaşık bir dinsel biçim oluşmuştur. Ancak zaman içinde Vişnu ve Şiva'nın egemen olduğu, Brahma figürünün ise giderek azalan sayıda takipçisiyle ikinci sıraya düştüğü görülmektedir. İlerleyen dönemlerde, bu tanrılardan yayılan diğer tanrılar ya da onların reenkarnasyonları olduklarına inanılan "ikincil tanrılar" ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, her ne kadar öyle algılanmasa da Hinduizmin aslında tek tanrılı bir din olduğu söylenebilir.

MÖ 6. yüzyıla ait *upanişad* metinlerinde aktarılan felsefede, Brahman ideolojisi etrafında gelişen tek tanrılı düşüncenin kökenleri karşımıza çıkmaktadır. *Veda* yazılarının zirvesi olarak kabul gören *upanişad* metinleri, Hint felsefi sisteminin en büyüğü olan Vedanta ekolünün de temelini oluşturur. *Upanişad* metinlerinde "bireysel ben Atman" ile "evrensel ben Brahman" arasında bir kimlik kavramı şekillenir ve buradan da "üç yüzlü ilah Trimurti" düşüncesine doğru gidilir. Yani üç ayrı işlevi olan tek bir tanrı anlayışına göre; Brahma yaratan, Vişnu koruyan ve kurtaran, Şiva ise kötülüğü yok eden olarak evrende kendini gösterir.

Vişnu'yu bin başlı yılanın üzerinde gösteren kabartma.

Geçmişe Dair Kanıtlar

EVDE İBADETİN NESNELERİ

Hindu tapınaklarını günümüzde de süslemekte olan tanrı heykelleri dini bütünlerin başlıca ibadet nesneleridir. Ancak aynı zamanda, geleneksel Brahma inancını temel alan halk kültürlerinden gelen ve konutlarda kullanılan ibadet eşyaları da vardır. *Sanka* denilen deniz kabukları, Vişnu'nun yeryüzündeki tezahürü olarak kabul edilirler ve bu nedenle özellikle *salagrama* adı verilen ammonit fosil kabukları Vaişnavaların evlerinde sıklıkla kullandıkları kült nesneleridir. Vişnu'nun *varana* avatarı olarak vücut bulmasını anlatan *varaha purana* metinlerine göre; Vişnu, Gandaki nehirleri tanrısının rahminden *salagrama* biçiminde yükselmiştir. Evlerde kullanılan diğer kült eşyaları arasında, *banalinga* denilen yumurta ya da inek memesi biçiminde parlak kuvars taşlar, erkeklik organı biçiminde yontulmuş taşlar ve kadın üreme organını ifade eden *yoni* adı verilen taşlar da yer alır. Bu durum, lingam ve yoni kültlerinin kökeninin Hint-Avrupa öncesine dayanıyor olduğu ve Hint panteonunun dişil tanrıları ve Şiva ile daha sonra ilişkilendirildiği ihtimalini de akla getirmektedir.

Mitoloji ve Tarih

ŞAKTA KÜLTÜ VE DİŞİ TANRILAR

Şakta kültünün kökeni, bereket ve doğurganlıkla ilişkili "ana tanrıça"ya tapılan Vedik Öncesi Dönem'e uzanmaktadır. Şakta, tanrının dişil tarafıdır ve gücünü alabilmesi için tanrının olmazsa olmaz parçasıdır. Bu yüzden "Şakta'sız bir Şiva'nın shava, yani bir kadavra olduğu" söylenir. Şakta'nın takipçileri Ambika, Uma, Durga ve Kali gibi tanrıçalara, başka bir deyişle "Yedi Ana Tanrıça"ya (Sapta Matrka) tapıyordu. Bu yedi ana tanrıçanın isimleri ve görünüşleri de, aslında tanrının dişil biçimlerinden başka bir şey değildir. Hindu ikonografisinde nehirlerin dişil kişileştirilmelerine de sıklıkla rastlanır ve bunların hepsi birer tapınma konusudur.

Tamil Nadu, Dharasuram'daki Hindu tapınağı Airatesvara.

Tanrılarla ilişkinin giderek daha kişiselleşmesi ve samimileşmesiyle, brahman kastının kurbanlar yoluyla aracılık etmesi ihtiyacı zaman içinde ortadan kalkmıştır. Trimurti inancı, evrenin "zaman içinde birbirini izleyen doğal daireler olan yaratış, korunum ve yok oluş" halinde düzenlendiği görüşünü temel alan Hint kozmolojisi ile sıkı bir ilişki içindedir. Bu dairelerin her biri milyonlarca yıl süren ve *yuga* adı verilen dört kozmik çağa ayrılmıştır. İçinde olduğumuz kozmik çağ, *kali yuga* yani çatışma çağıdır. Savaşlar, acı ve zalimlik bu çağın özelliklerini oluşturur ve bu çağ Şiva'nın dünyayı yok etmesiyle son bulacaktır. Şiva'nın amacı dünyayı kötülüklerden arındırmak ve evrene yeni bir daireyle birlikte kendini yenileme olanağı vermektir. Bu yeni daire ile doğruluk çağı olan *satya yuga* başlayacaktır.

4. yüzyılda yazılmaya başlandığı düşünülen *purana* metinlerinde, her bir tanrının tarihsel olmayan ancak mitolojik bir uzay-zaman boyutunda hareket ettiği ifade edilmektedir. Vişnu'yu temel alan geleneksel yaradılış mitlerine göre, başlangıçta her şey bin başlı yılan Şeşa'nın kıvrımları üzerine uzanmış halde uyuyan Vişnu'dur.

Madurai, Sri Meenakshi Tapınağı'nda Şiva ile Parvati'nin evlenmesi resmedilmiştir.

Tanjore Sanat Galerisi'nde sergilenen Hindu tanrısı heykeli. (10.- 11. yüzyıl)

Yeniden uyandığında göbeğinden bir lotus çiçeği çıkar. Bu çiçek Brahma'ya dönüşür ve Brahma dünyayı yaratır. Dünyanın koruyucusu olan Vişnu göğün üst katlarına çıkar. Buradan evreni ve dünyayı gözlemleyecek ve kritik zamanlarda avatar olarak farklı biçim ve görünümlere bürünerek insanları kötülüklerden kurtaracaktır. Vişnu genellikle *çakra*, *gada*, *sanka* ve *padma* adı verilen sembollerini taşıyan dört kolla resmedilir. Bu semboller sırasıyla tekerlek, gürz, deniz kabuğu ve lotus çiçeğidir. Bazı tasvirlerde, karısı Lakşmi ile kuş başlı yarı-insan biçimli binek atı Garuda da ona eşlik etmektedir.

Kökleri Vedik tanrı Rudra ile Tamil tanrısı Murugan'a uzanan Şiva inanışı, fallus kültü *lingam*, boğa kültü *nandi* ya da hayvanların efendisi *pasupata* gibi çok daha eski bereket kültlerini de bünyesinde barındırır. Kimi zaman fallus biçiminde de tasvir edilen Şiva, insan biçimindeki tasvirlerinde ya son derece barışçıl ve sakin ya da bir o kadar korkutucudur. Kendine has sembolleri olan üç çatallı zıpkını *trisula* ve kementi *pasa* ile Şiva genellikle bir çilekeş gibi betimlenmiştir. Tasvirlerde, *vahana* yani binek hayvanı olarak boğa figürü görülür. Vişnu gibi, Şiva da kimi zaman eşiyle birlikte tasvir edilmiştir ve eşinin görünümü de kendisi gibi barışçıl veya korkutucu olabilir.

SONRAKİ GELİŞMELER

Geleneksel inanç ile halk dini arasında varılan ve tanrıya daha kişisel yaklaşımı benimseyen uzlaşının sonucu olarak, 8.-9. yüzyıllardan itibaren Hinduizm pek çok değişim yaşanır. Kült heykelleri çoğalır, tanrıların yeni biçimleri dine girer ve bu

Solda: Şiva'yı tasvir eden heykel. Hint kozmolojisine göre, Şiva'nın dünyayı yok etmesiyle Çatışmalar Çağı son bulacaktı.

Tanjore'deki Hindu tapınağı Briadeshwarar'dan bir görünüm. (10. yüzyıl)

Mitler ve Efsaneler

VİŞNU'NUN ON İKİ AVATARI

Geleneğe göre, Vişnu çeşitli formlarda vücut bulabiliyor ve *avatar* adı verilen 12 farklı biçimde kendini gösterebiliyordu. Vişnu'nun ilk dört avatarı hayvan ya da yarı-insan biçimindedir. Sanskritçe balık anlamına gelen *matsya* avatarı su ve bereket kültüyle; kaplumbağa *kurma* ise "başlangıçtan beri var olan okyanusun çalkalanması" efsanesiyle ilişkilidir. Yarı aslan yarı insan *narasimha* genellikle bir şeytanı parçalarken görülür. Yaratılış mitinden kaynaklanan yarı yaban domuzu yarı insan formundaki *varaha*, dünyayı okyanusun dibinden çıkarandır. Birdenbire devasa boyutlara ulaşan ve birkaç adımda dünyayı kaplayan cüce *vamana* ile *parasurama* diğer yarı insan avatarlardır.
Ünlü Hint destanı Mahabharata'nın da kahramanları olan *rama* ve *krişna*, 12 avatarın en önemlileri ve belki de en ünlüleridir.
Buddha, avatarlar arasına en son katılandır ve muhtemelen 6. yüzyıldan sonra eklenmiştir.
İnsan formundaki bir diğer avatar olan *kalkin ise*, dünya yok olmadan önce beyaz bir at üzerinde yeryüzüne inecektir.

yeni tanrılara ev sahipliği yapacak yeni tapınaklar inşa etme gereği doğar. Bu dönemde Tamil'de ortaya çıkan sofu Bakti kültü, Vaişnava ve Şaiva mezheplerinin desteği ile Kuzey Hindistan'a doğru yayılmıştır. Bariz bir rekabet içinde olan bu mezhepler arasında bir köprü kuran Bakti, aynı zamanda ezoterik gruplar ile halkı birbirine bağlayan güçlü bir unsur da olmuştur. Bu dönemin getirdiği önemli yeniliklerden bir diğeri de, tantrik büyü ritüellerinin Şaivit ekollerde yaygınlaşmasıdır. 5.-6. yüzyılda, Budist tantrizmine paralel olarak Kuzey Hindistan'da ortaya çıkan Hindu tantrizmi, Hindistan'da 8. yüzyıldan sonra popüler olmuştur. Hindu tantrizmi çeşitli dualar, mistik formüllerle ifade edilen *mantralar*, büyülü semboller olan *yantralar* ve tanrıyla tam bir bütünleşme sağlamak üzere psikoseksüel enerjinin canlandırılmasına yönelik *kundalini* adı verilen cinsel uygulamalar üzerine yoğunlaşmıştır. Tantrik yaşam felsefesinin ve mitlerin açıklandığı *tantra* metinlerinde bu tür ritüeller Şiva ile eşi Parvati arasında geçen diyaloglar şeklinde yazılmıştır.

Hindu tantrizmi, geleneksel ritüellere ve brahmanik sosyal düzene karşı çıkıyor, bu yüzden de tanrının dişil yaratıcı gücünü yücelten Şakta mezhebi gibi aykırı kültleri de bünyesinde barındırıyordu. Şiva ve Vişnu kültleri antik halk kültürleriyle ve pek çok yarı-tanrı ve göksel varlıklar barındıran ikincil kültlerle bağlantı kurmuştur. Bu kutsal varlıklar arasında, nehirler ve sularla ilişkili olan yılan gövdeli yarı insan *nagalar*; kayalar, ağaçlar gibi yerlerde yaşayan periler olan *yaksalar*; Tanrı Ganeşa'nın ordusunu oluşturan ve o dönemden itibaren Hindistan'da büyük rağbet gören hayvan suratlı *ganalar* gibi pek çok tanrı yer almaktadır.

Şiva'nın karısı Parvati'nin betimi. (14. yüzyıl)

Sri Meenakshi Tapınağı'ndan, Şiva ile Parvati'nin düğünlerini tasvir eden kabartma.

DECCAN YAYLASI VE HİNDİSTAN

Hint Yarımadası topraklarının uçsuz bucaksızlığı ve çeşitliliği, genellikle dört bölgeyle tanımlanır: Himalaya dağlık bölgesi, Kuzey düzlükleri, Vindiya dağlarının güneyindeki Deccan Yaylası ve Güney Hindistan. Tarihsel ve kültürel profili geniş perspektifte ortaya koyan bu ayrım alt oluşumları temsil etmemektedir. Zira bu bölgede, yerel ve kendine has öğeler ile farklı çevrelerle kurulan ilişkilerinin öğeleri iç içe geçmiştir.

Bu coğrafyanın tarihini ve olayların kronolojik sırasını kurgulamak oldukça zordur. Genellikle, tahta şu ya da bu hükümdarın geçişi ile nitelendirilen farklı dönemler, aynı zaman dilimi içinde yaşanmıştır. Her ne kadar edebiyattan, mektuplardan ya da nümismatikten pek çok veri elde edilmiş olsa da, bilgilerin önemli bir kısmı halen karanlıktadır veya ait olduğu döneme yaklaşık olarak yerleştirilebilmektedir.

Deccan, çoğunlukla doğrudan ya da dolaylı olarak Orta-Kuzey Hindistan hanedanlarının egemenliği altında kalmasına rağmen, Dravid dilleri konuşan kavimlerin yaşadığı Güney Hindistan'la sıkı ortak yaşam ilişkileri içinde olmuştur. Özellikle büyük siyasal ve ekonomik yayılım dönemlerinde, kah istila edilen kah istila eden olan Deccan, daima Hindistan'ın kendine özgü bir bölgesi olarak kalmıştır.

Bölgeye dair arkeolojik araştırmalar henüz çok yeni ve yetersizdir. Yine de, çeşitli büyük uygarlıkların gelişmesi, Akdeniz dünyası ile kurulan ilişkiler, Güneydoğu Asya'da geniş bölgelerin kolonileştirilmesi ve bugün bile hayranlık duyduğumuz sanatına yön veren Pallava ve Chola gibi büyük hanedanlarla ilgili sınırlı bir bilgi mevcuttur. Bu yüzden zamanla burada keşfedilecek olanların zenginliği bizi şaşırtmayacaktır.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 272	Deccan, Maurya İmparatorluğu'na katılır.
MÖ 1. yüzyıl - MS 3. yüzyıl	Birbirini izleyen olaylardan sonra Deccan'ın büyük bir bölümü Satavahana ya da Andhra egemenliği altına girer, bunlarla birlikte önemli bir Budist sanat ekolü gelişir.
MS 4. - 5. yüzyıl	Orta - Kuzey Hindistan toprakları Gupta egemenliği altında birleşirken, Orta Hindistan'ın büyük bölümünde, Gupta Hanedanlığına her zaman sıkıca bağlı olan Vakataka hüküm sürer.
MS 6. - 8. yüzyıl ortası	Deccan'ın büyük bölümü Batı Çalukya egemenliği altındadır. Çalukya Ailesi pek çok kola ayrılmıştı, bunlardan bazıları çok uzun süre yaşayarak farklı bölgelere hükmettiler.
MS 5. - 9. yüzyıl	Güneydoğu Hindistan'da Pallava hüküm sürmektedirr; bu hanedanın bıraktığı ilk izler, az sayıda ve belirsiz olsa da tarihleri MS 2. yüzyıla uzanır. Pallava ile aynı dönemde yaşayan ve onlara sanatsal ve kültürel açıdan yakından bağlı olan Eski Pandya Hanedanı Krallığı'nın merkezi Madurai bölgesine denk gelmektedir.
MS 9. yüzyıl - 13. yüzyıl	Pallava'nın yerini Cholalar alır. Onların merkezi Tanjore yakınlarındaki Kancipuram'ın biraz güneyi olacaktır. Son Cholaların çağdaşları Geç Pandya Hanedanı'dır.
MS 14. - 16. yüzyıl	Bir zamanlar Çalukya, Pandya ve Chola hanedanlarına ait olan topraklarda, Hindistan'da Müslüman hakimiyetine karşı koyan Vijayanagara İmparatorluğu gelişir.

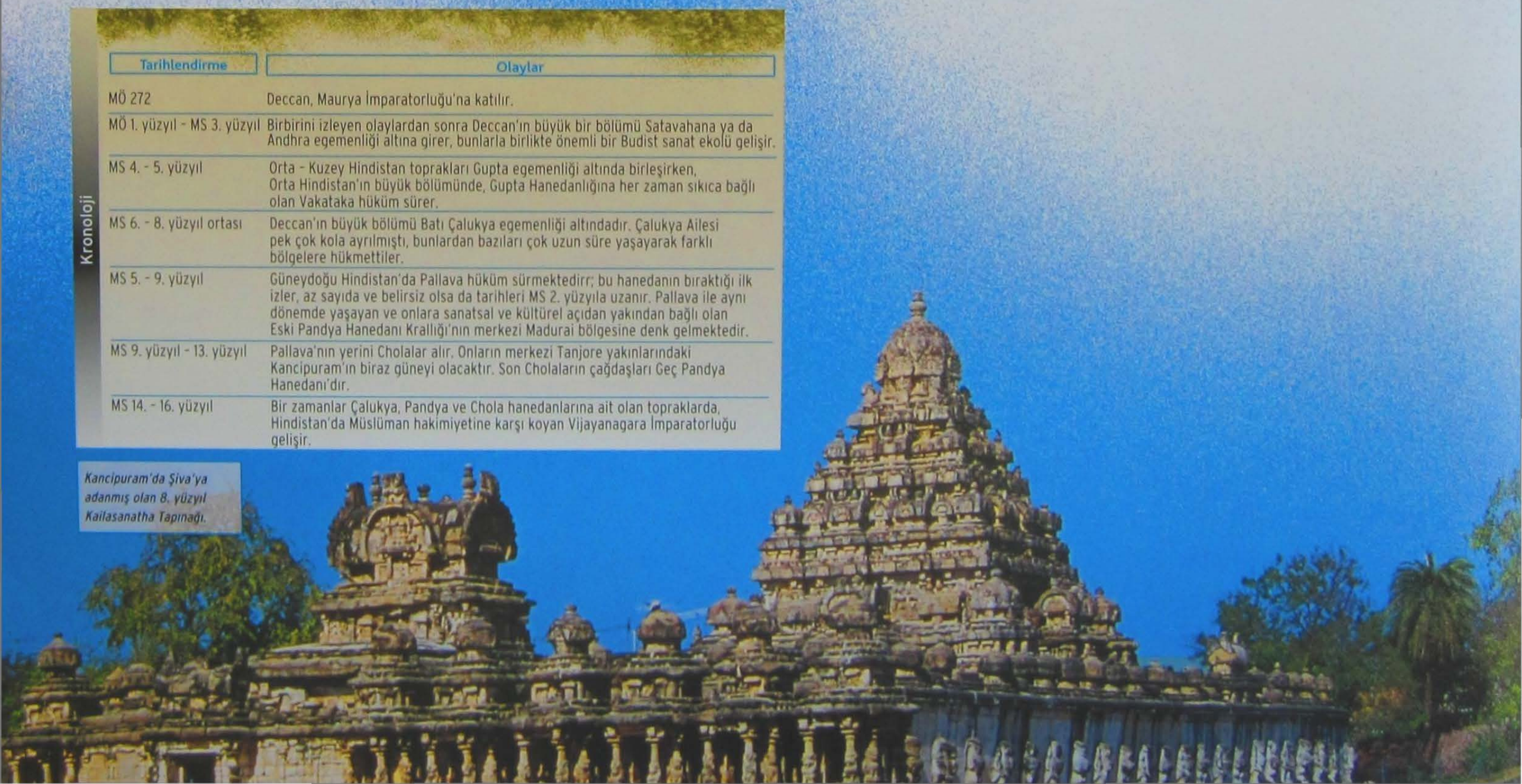

Kancipuram'da Şiva'ya adanmış olan 8. yüzyıl Kailasanatha Tapınağı.

Badami (Karnataka)
Batı Çalukya Hanedanlığı
Başlıca anıtlar: Taşa oyulmuş tapınaklar
Tarihlendirme:
6. - 7. yüzyıl

Badami

Aihole

Krishna

Amaravati

Amavarati (Andhra Pradesh)
Andhra ya da Satavahana Dönemi'nde gelişen, Budist sanatının en önemli devirlerinden birini gözler önüne seren Stupa-A adlı yapıyla ünlüdür.
(MÖ 1. yüzyıl - MS 3. yüzyıl) "Andhra" üslubu, Pallava sanatını önemli ölçüde etkilemiştir.

Tungabhadra

Alampur

Pattadakal

Pattadakal (Karnataka)
Batı Çalukya Hanedanlığı
Başlıca anıtlar:
Virupaksha Tapınağı (yaklaşık 733 - 744), Çalukya mimarisinin özelliklerini taşır.

Aihole (Karnataka)
Batı Çalukya Hanedanlığı
Başlıca anıtlar:
Ravana Phadi mağara tapınağı (yaklaşık 550), Meguti Tapınağı (yaklaşık 634), Durga Tapınağı, Lad Han Tapınağı
(7. yy sonu - 8. yy başı).

Penner

Kancipuram

Alampur (Andhra Pradesh)
Batı Çalukya tarafından fethedilen kent
Başlıca anıtlar: Nava Brahma denilen dokuz tapınak Çalukya mimarisinin en gelişmiş örnekleri arasındadır.
Tarihlendirme:
Yaklaşık 7. yüzyıl.

Kancipuram (Tamil Nadu)
Pallava başkenti
Başlıca anıtlar: Büyük Kailasanatha Tapınağı; Şiva'nın sembolü tapınağın içinde yer almaktadır (üstte). Vaikunthaperumal Vişnu Tapınağı (8. yüzyıl), Ekambareshvaranatha Tapınağı (16. yüzyıl)
Tarihlendirme: 5 -9. yüzyıl (Pallava Dönemi); yaklaşık 1336 - 1565 (Vijayanagara Dönemi).

Saluvankuppam

Saluvankuppam (Tamil Nadu)
Olasılıkla Mamallapuram sınırları içinde yer alıyordu.
Başlıca anıtlar:
Vyala Mağarası
(7. yy sonu - 8. yy başı)

Mamallapuram (Tamil Nadu)
Başlıca anıtlar:
Taş kabartmalar (sağdaki fotoğraf), mağaralar, yekpare yapılar ve Pallava Dönemi'ne ait bazı tapınaklar. Beş rathada farklı mimari üsluplar görülmektedir.
Altta: Rathalardan bir görünüm.

Mamallapuram

Coleroon

Tiruchirapalli

Tiruchirapalli (Tamil Nadu)
Başlıca anıtlar: Lalitankura Mağarası denilen taş tapınak. Büyük sütunlu salonunun doğu tarafından, kare biçiminde küçük bir tapınağa geçilir.
Sağda: Ranganathasvami Tapınağı.
Tarihlendirme: Pallavalar Dönemi, Kral I. Mahendra Devri (MÖ 600 - 630).

Kalugumalai

Kalugumalai (Tamil Nadu)
Pallava ile yaklaşık aynı dönemde hüküm süren Eski Pandya Krallığı.
Başlıca anıtlar: Kayalar içindeki büyük bir yarık içine oyulmuş, tamamlanmamış haldeki, etkileyici yekpare tapınak Şiva'ya adanmıştır.
(yaklaşık 8. yüzyıl).

DOĞAL RADYOAKTİVİTE

1948 YILINDA KEŞFEDİLEN VE 1960 NOBEL KİMYA ÖDÜLÜ'NÜ KAZANAN RADYOKARBON TARİHLEME METODUNUN BAŞARISI, KISA SÜREDE DOĞAL RADYOAKTİF BOZULUMDAN FAYDALANAN DİĞER TARİHLEME TEKNİKLERİNİN ÖNÜNÜ AÇMIŞTIR.

Yaklaşık 70 yıldır kullanılan ve halen arkeolojinin önemli araçlarından biri olan radyokarbon tarihlendirme metodu, sınırlarına iki noktada ulaşmaktadır. Bu yöntem yalnızca organik kökenli malzemelerde kullanılabilir ve en fazla 50-60 bin yıllık buluntularda sonuç verdiği için prehistorik dönemlerin büyük bir kısmına cevap veremez. Isıl ışıldama ve elektron spin rezonansı (ESR) metotları daha eski dönemlere dair tarihlemeler yapmayı mümkün kılarak bu açığı kapatmışlardır. Daha da eski devirler söz konusu olduğunda ise, potasyum-argon veya uranyum-toryum-kurşun metotları ya da fizyon izleri devreye girmektedir.

POTASYUM-ARGON

Jeologlar, 100.000 yıldan daha eski volkanik kayalara uygulanabilen potasyum-argon metodunu milyonlarca, hatta milyarlarca yıl önceye ait kayaların yaşlarını tespit etmek için kullanırlar. Bu yüzden bu metot, özellikle 5 milyon yıl önce insan türlerinin yaşadığı Afrika'daki sit alanlarının tarihlendirilmesi için çok uygundur. Potasyum-argon tarihlemenin temel aldığı ilke radyokarbon metodu ile benzerlik gösterir. Volkanik kayalarda potasyum-40 (K^{40}) radyoaktif izotopu, bilinen yarılanma hızıyla çok uzun bir sürede azalır ve argon-40 (Ar^{40}) soy gazına dönüşür. K^{40}'ın yarılanma süresi yaklaşık 1 milyar 300 milyon yıldır. Kayadan alınacak on gramlık numunedeki Ar^{40} miktarı ölçülerek, kayanın oluşum yaşı yaklaşık olarak tahmin edilebilir. Bu veriler arkeolojik buluntularla her zaman doğrudan bağlantılı değildir. Ancak, Doğu Afrika'nın Rift Vadisi örneğinde olduğu gibi, volkanik aktivite sonucunda oluşmuş katmanlarda bulunan arkeolojik kalıntılar için jeolojik tarihlendirme önemli bir referans noktası olmuştur. Kalıntıların, volkanik malzeme barındıran iki katman arasında kalmış olduğu alanlarda ise daha şanslı bir durum söz konusudur. Zira alttaki volkanik katmanın tarihi ile üstteki katmanın tarihi arasındaki dönem, o arkeolojik alanın tarihlendirilmesini belirleyecektir. Jeolojik verilerden yararlanılan bir diğer arkeolojik alan da, Tanzanya'daki yoğun volkanik tüf katmanları ile hominid fosiller ve taştan aletler içeren katmanların birbirini izlediği Olduvai Boğazı olmuştur.

Tanzanya Olduvai'den bir Australopitekus boisei kafatası.

URANYUM-TORYUM-KURŞUN

Volkanik kayalar söz konusu olmadığı için potasyum-argon yönteminin uygulanamadığı ve 500.000 ila 50.000 yıl önceye dayandığından radyokarbon tarihlemenin de mümkün olmadığı durumlarda, uranyum-toryum-kurşun metodu yararlı sonuçlar vermektedir. Uranyumun iki radyoaktif izotopu, U^{235} ve U^{238} birbirini izleyen azalma aşamalarından geçerek, başka elementlere dönüşürler. Bu elementlerden ikisi olan toryum (Th^{230}) ve protaktinyum (Pa^{231}) da bilinen yarı ömürleri içinde bozunurlar. Uranyum izotopları suda çözünebilirler, ancak toryum ve protaktinyum suda çözünür değildir. Örneğin, kalkerli mağaralara sızan sularda yalnızca uranyum izotopları bulunur. Kalsiyum karbonat, bu sızıntıların mağara diplerinde ve duvarlarında oluşturduğu travertenler ve dikitler halinde çökelir. Bu yapılarda uranyum izotoplarının yanı sıra zaman içinde oluşan suda çözünmeyen bozunma ürünleri de vardır. Traverten oluşumunun tarihlendirilmesi, en az 100 gramlık bir numunenin içindeki uranyum izotopları ile bozunma ürünleri arasındaki ilişkiye göre yapılır. Oluşan kireçtaşı yumrularında insan yapımı ürünler ya da insan kemikleri bulunması durumunda, bu tarihlendirme metodu daha yararlı sonuçlar verebilir. Yine de, hatalı sonuçların önüne geçmek için daha

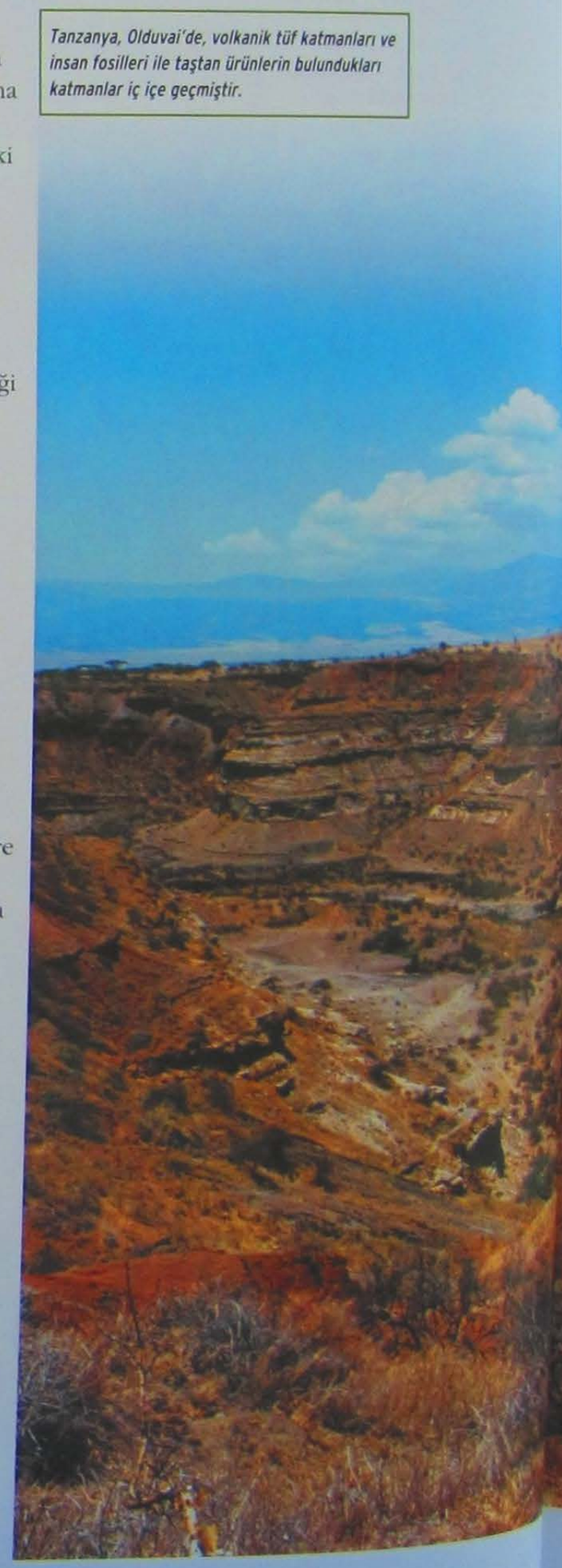

Tanzanya, Olduvai'de, volkanik tüf katmanları ve insan fosilleri ile taştan ürünlerin bulundukları katmanlar iç içe geçmiştir.

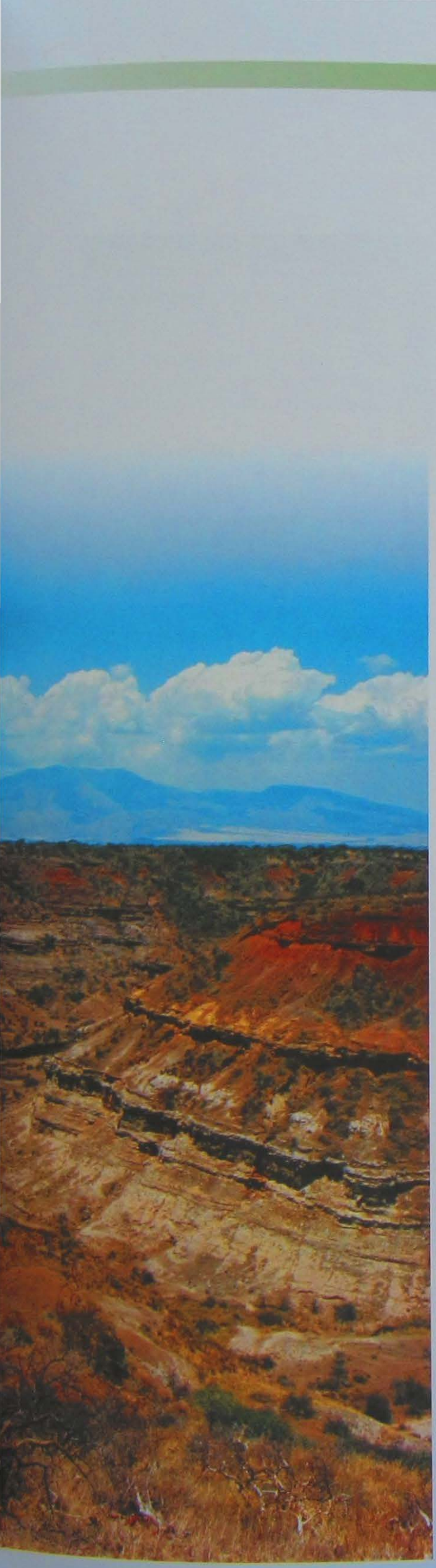

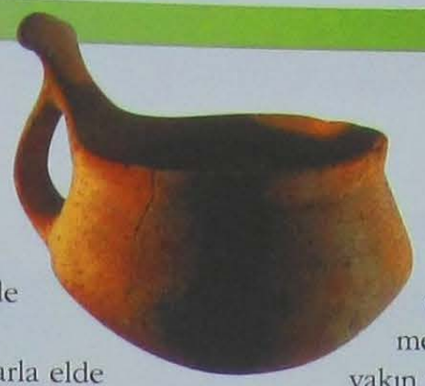

Tunç devrinden kalma kulplu balta çanağı.

fazla numune üzerinde ölçüm yapılmalı ve bulgular diğer metotlarla elde edilen verilerle doğrulanmalıdır.

Deniz kabuklarında ve canlıların diş ve kemiklerinde de uranyum izleri bulunmaktadır. Toprak altında kalış süresine bağlı olarak, bu kalıntılarda bir miktar uranyum içeren küçük yumrular oluşur. Söz konusu yumrularda, en azından başlangıçta uranyumun bozunma ürünleri bulunmadığından, uranyum-toryum-kurşun metodu kemiklere ve kabuklara da uygulanabilir. Yine de kalkerli oluşumlarda olduğu gibi, mümkün olduğunca başka metotlarla doğrulanmalıdır.

FİZYON İZLERİ

Fizyon tarihlendirme yöntemi uranyum izotopu U^{238}'in kendiliğinden fizyona uğramasını temel alır ve çok eski obsidyenlerin, mineral kalıntıların, seramik ve cam benzeri kaplama eşyaların yaşlarının belirlenmesinde kullanılabilir. Uygulanabilirliği potasyum-argon ile örtüşen bu yöntem daha eski kalıntılar üzerinde de sonuç vermektedir. Fizyon izleri yöntemi, uranyum izotopunun çok uzun bir yarı ömre sahip olma özelliğini ve son bozunma ürünü olarak kurşun izotopuna dönüşümünü temel alır. Fizyon sürecinde ortaya çıkan parçalar birbirlerinden hızla uzaklaşırken geçtikleri yapılara zarar verirler. Fizyon izleri denilen zarar görmüş bu alanlar, izlerin görülebilirliğini sağlayan asitler uygulanarak mikroskopla ölçülür. Daha sonra yapılacak olan hesaplar, bu olayın durmuş olduğu zamanın tespit edilmesine olanak tanımaktadır. Bu tespit, kayalarda kayanın oluştuğu ve sağlamlaştığı zamana, yapay camlarda ise üretim anına denk gelir. Fizyon izleri incelemesi, özellikle potasyum-argon metodunun mümkün olmadığı Alt Paleolitik Dönem numunelerinde fayda sağlamaktadır. Bu metot, Tanzanya Olduvai Boğazı ile Kenya Doğu Turkana'daki iki milyon yıldan daha eski bazı katmanların tarihlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kapsanan zaman dilimi yaklaşık 300 bin yıldan, 2 buçuk milyar yıla kadar uzanır. Bu metot, daha yakın tarihli malzemeler için çok uygun olmasa da, 2000 yıldan daha yakın zamandan kalma camlar ve çömleklerin cam kaplamaları üzerinde başarıyla uygulanmıştır.

ISIL IŞILDAMA

Isıl ışıldama ya da diğer adıyla termolüminesans yöntemi pişmiş topraktan yapılmış nesneler ile çömlek fırınları, yanmış çakmaktaşları gibi uzun süre ısıya maruz kalmış malzemelerin tarihlendirilmesine olanak sağlar. Özellikle kil ve pişmiş toprak ürünlerinin yaşlarının doğrulanmasında kullanılan bu yöntem, nesnenin yaklaşık en az 500°C seviyesinde ısıya maruz kaldığı zamandan itibaren geçen sürenin ölçülmesine dayanır. Toprak ürünleri gibi kristal yapılı malzemeler uranyum, toryum ve potasyum gibi az miktarda radyoaktif element barındırırlar. Bu elementler sabit bir hızla parçalanırken radyasyon adı verilen ve gözle görülmeyen ışınlar çıkararak kristal yapıya hücum ederler. Hücumun etkisiyle, bazı elektronlar yer değiştirerek kristal kafesin kusurlu olduğu noktalara doğru giderler ve bu elektronların sayısı zamanla artar. En az 500ºC seviyesine kadar ısıtma sonucunda elektronlar serbest kalarak ısıl ışıma adı verilen ışığı çıkartırlar. Toprak ürünleri söz konusu olduğunda, bu olay ilk olarak pişirme esnasında gerçekleşir ve sonra tekrarlanır. Tarihlendirilmek istenen numunenin radyoaktivitesi laboratuarda ölçüldükten sonra numune hızla 500ºC seviyesine kadar ısıtılır. Çıkan ışığın ölçümü ve daha önce elde edilen ölçümlerin karşılaştırması sonucunda pişirmenin üzerinden geçen süre hesaplanır. Açığa çıkan ışığın çok zayıf olması halinde, bu durum numunenin üretim zamanının daha yakın bir tarih olduğu yönünde yorumlanır. Aynı numune kesinlikle bir defadan fazla ölçüme tabi tutulamaz, çünkü laboratuar süreci zaman içinde birikmiş olan ısıl ışıldamayı sıfırlamaktadır. Ayrıca, ürünün çıkartılmış olduğu toprak gibi numune haricindeki radyoaktivite kaynakları da kimi zaman ölçüm sonuçlarını çarpıtabilmektedir. Hataların önüne geçmenin en basit yolu, çömlek numunesini birikintiye ait bir miktar toprakla birlikte laboratuara göndermektir. Isıl ışıldama metodu, 50.000 yıldan daha uzun zaman önce yapılmış ürünlere de uygulanabilir. Bu kadar eski katmanlarda tarihi en fazla 10.000 yıl öncesine uzanan toprak ürünlerine rastlanmaz, fakat bulunan kristal yapılı taş ürünleri, eğer üretimleri ya da kullanımları aşamasında en az 500ºC kadar ısıtılmışlarsa tarihlendirilebilirler. Taşlar söz konusu olduğunda, ısıtma işlemi jeolojik ısıl ışıldamayı sıfırlayarak, taşın oluştuğu jeolojik dönemi değil, ürünün yapıldığı ya da kullanıldığı dönemi tespit etmeye olanak sağlayan başka bir süreci başlatacaktır. Çakmaktaşından yapılmış ve yanmış olan Orta Paleolitik Dönem'e ait pek çok ürün bu metotla tarihlendirilmiş ve 70.000 ile 40.000 yıl önceki bir zaman diliminden kalmış oldukları tespit edilmiştir.

Ayrıca, prehistorik insanın yaşadığı mağaralardaki travertenler ve dikitler de ısıl ışıldama yöntemi kullanılarak tarihlendirilebilir. Mağaralardaki kalkerli oluşumlarda, ısıl ışıldama birikim süreci kalsiyum karbonatın kristalleştiği ve sertleştiği zamandan itibaren başlamaktadır.

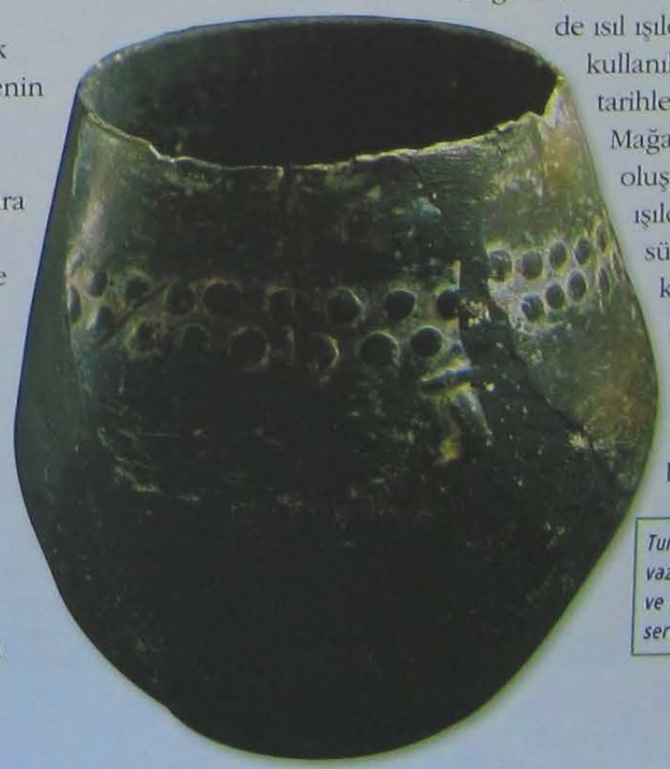

Tunç Çağı'ndan kalma toprak vazo. Puglia'da bulunmuştur ve Bari Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Ligurya'da bulunmuş olan, prehistorik at dişleri. Dişlerde ve kemiklerde uranyum kalıntıları saptanmıştır.

Edebiyat

SHERLOCK HOLMES'UN ÖĞRETİSİ

1887'de yayınlanan *A Study in Scarlet* romanında Sir Arthur Conan Doyle, kahramanı Sherlock Holmes'a şu ifadeleri kullandırır:

"Mantıklı bir kimse, bir damla sudan yola çıkarak, onları hiç görmemiş ve onlardan bahsedildiğini hiç duymamışsa bile, Atlantik Okyanusu'nun ya da Niagara'nın var olmasının mümkün olabileceğini çıkarabilir. Bu yüzden hayat, görebildiğimiz her halkasıyla ne olduğunu bize belli eden uzun bir zincirdir. Tıpkı diğer hünerler gibi, çıkarım ve analiz hüneri de, uzun ve sabırlı çalışmalar sonucunda elde edilir."

Yine de, yöntemin hata payı yüksektir ve bu yüzden yalnızca radyokarbon metodunun uygulanamadığı durumlarda bu metoda başvurulmaktadır.

ELEKTRON SPİN REZONANSI

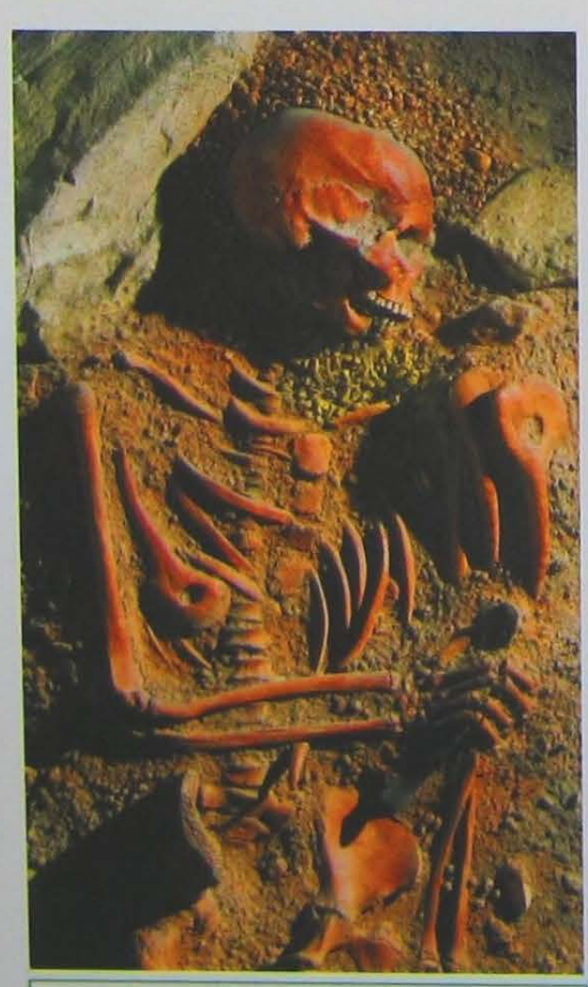

Üst Paleolitik Dönem'den kalma bir mezarda, Arene Candide Mağarası'nın genç prensi.

Özellikle radyokarbon metodunun kapsamı dışında kalan dönemler için yararlı olan bu yöntem, ısıl ışıldamaya benzer bir prensipten yola çıkarak kemiklerin, dişlerin, kabukların ve kalkerli tortulların tarihlendirilmesi için kullanılan yeni bir metottur. Isıl ışıldama metodunda olduğu gibi, numunenin doğal radyasyon dozu yapay bir dozla ilişkilendirilir. Başka bir deyişle, numune güçlü bir dış manyetik alan içine konulur. Dıştaki manyetik alanın değişmesiyle birlikte emilen enerji, numunenin içinde kalan elektronların ölçülmesine ve tarihin saptanmasına imkan sağlayan bir görünge ortaya çıkarır. Isıl ışıldama metodundan farklı olarak, aynı numune üzerinde birden fazla ölçüm yapılabilir ve numuneyi ısıtmaya gerek yoktur. Elektron spin rezonansı (ESR) numuneyi tahrip etmeyen bir metottur ve bir gramdan bile az olabilecek kadar düşük miktardaki numuneler üzerinde çalışmak mümkündür. Henüz denenme aşamasında olan bu metot, şimdilik ısıl ışıldama kadar hassas görünmemektedir.

Algar kültüründen kalma (Tunç Çağı) kemikten, deniz kabuğundan ve tunçtan mücevherler.

Sicilya'da bulunmuş olan prehistorik çömlek. Toprak ürünlerini tarihlendirmenin yollarından biri ısıl ışıldama yöntemidir.

KUYUNUN DİBİNDEN ANILAR

ÜLKENİN İLERİ GELENLERİ 60 GÜNLÜK ORUCUN ARDINDAN YERLİ KADINLARINI KUTSAL KUYU "SAGRADO CENOTE"YE ATIYORLARDI. GÜN DOĞDUĞUNDA HALEN ÇIĞLIK ATABİLENLERE İP SARKITILIRDI.

Kaldırılmış kolları ve gövdesi olan taş bir direk, büyük ihtimalle sunak olarak kullanılan bir yapıyı destekliyordu.

12 Mart 1904 sabahı Edward H. Thompson, 1500'lü yıllarda İspanyol Piskopos Diego de Landa'nın ne kadar da haklı olduğunu düşünmüş olmalıydı. Bir yıl önce satın aldığı arazide yükselen harabe kalıntıları Yucatan Yarımadası'nın en büyük sit alanlarından birinin gün ışığına çıkmakta olduğunu belli ediyordu. Kolomb-öncesi kültürlerle yakından ilgilenen Thompson, Güney Meksika'nın Maya topraklarında Harvard Üniversitesi adına arkeolojik keşifleri yürütmekteydi. Bir aydır Chichen Itza'nın kutsal obruğu Cenote Sagrado'nun dibini tarıyorlardı ama obruğun çamurunda sürdürülen araştırmalar yorucu ve verimsiz geçiyordu. Obruğun, kuzeydeki alçak arazilerde yaşayan Mayaların tek su kaynağı olmaktan öte bir anlamı olmadığını düşünmeye başlamışlardı. Sonunda, 12 Mart günü Thompson artık muhtemelen gereksiz ve hatalı görünmeye başlayan emeğine değebilecek bir şey buldu. O akşam kamp notlarını tuttuğu defterine şöyle yazacaktı. *"Taramadan alınan çamurun içinde boyut, renk ve biçim olarak, beyzbol topuna benzeyen bir nesne buldum. Onu merakla inceledim; reçine gibiydi. Onu kokladım; gerçekten reçineydi. O gece uzun, güzel bir uyku çektim."*

KURBAN KUYUSU

Kurak Yucatan Yarımadası'nda kalkerli arazilerin çökmeleri sonucu ortaya çıkan pek çok obruk bulunur. Maya dilindeki "ts'onot" sözcüğü İspanyolcaya devrilerek kuyulara "cenote" adı verilmiştir.

Obrukların işlevinin doğal su kaynakları olmaktan ibaret olmadığı aşikardı. Mayaların tütsüsü olan kopal reçinesi, genellikle korkunç görünümlü rengarenk buhurdanlarda hemen her ritüelde yakılıyordu. Bu obrukta bulunanlar şeyler, hayatın normal akışına meydan okuyan ve bu yüzden kuyunun ağzında kutsal güçlerle ilişki kurmayı gerektiren durumların olduğunu gösterir gibiydi. Obruğa atılmış olanlar, birilerinin belki başka şeylerle de birlikte attığı bir nevi dualar olmalıydı. Zira bu dualardan bazıları çoktan fosilleşmişlerdi!

Gerçekten de, Thompson bir sonraki hafta tahtadan nesneler ile insan kemikleri buldu: *"Kuraklık zamanlarında bu kuyuya tanrılara kurban etmek amacıyla canlı insanlar atma adetleri vardı. Bu insanları bir daha göremeseler de, onların ölmediklerini düşünüyorlardı. Değerli taşlardan yapılmış nesneleri ya da değer atfettikleri başka nesneleri de atıyorlardı. Yerlilerin inançlarına bağlılıkları düşünüldüğünde, bölgede altın olsa, en çok miktardaki altın bu kuyuda bulunmuş olurdu."*

Thompson o sabah, Piskopos Diego de Landa'nın 1566'da tuttuğu keşif günlüklerini anmış olmalı. Piskopos bu kayıtları, sistematik bir Hıristiyanlaştırmaya maruz bırakılan, kültürel sistemleri talan edilen Yucatan Mayaları'na çektirilen acıların kefareti olarak yazmış gibiydi.

Chichen Itza'ya ait bir çizim. Kentin, Kolomb-öncesi Meksika uygarlığının son dönemlerinde çok önemli bir rolü olmuştu.

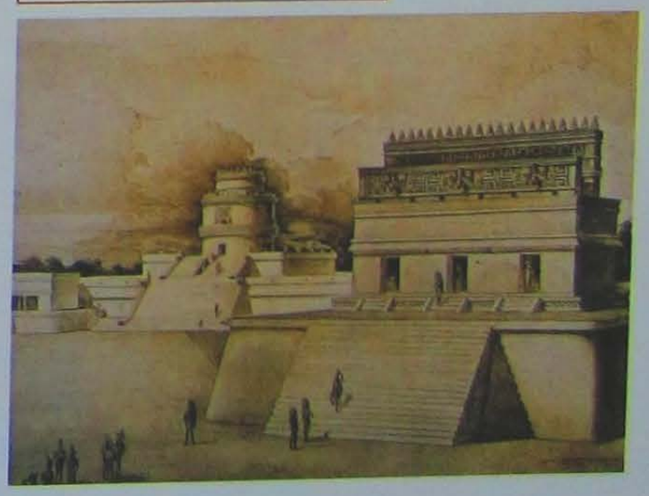

Araştırmalar ve Keşifler

BİR GERİ KAZANIM HİKAYESİ

Chichen Itza, kaşifler John Lloyd Stephens ve Frederick Catherwood tarafından ziyaret edildiği 1841'e kadar tarih biliminin sınırları dışında kaldı. Kent harabelerinin ilk tasviri bu kişilere aittir ve tasvirler müthiş çizimlerle yeniden canlandırılmıştır. 1860'da Chichen Itza'nın ıssız harabelerinin ilk fotoğraflarını çeken Fransız Désiré Charnay, heykellerin ve mimari öğelerin kopyalarını çıkarmak için 1880'de buraya geri dönmüştü. Charnay, keşifleri sırasında ziyaret ettiği Orta Meksika kenti Tula ile Chichen Itza arasındaki benzerlikleri tespit eden ilk kişi oldu. Aynı dönemlerde bir başka seyyah ve maceraperest de Chichen Itza ile ilgileniyordu. Augustus Le Plongeon, haritalar çizmek ve yapıları keşfetmek için Chichen Itza'da üç ay geçirmişti ve Chac-mool adıyla bilinen, bariz Toltek etkisi taşıyan heykellerin ilkini buldu. Le Plongeon, Las Monjas kompleksinin zeminini incelemek için dinamit kullandığından, bu yapının kısmen tahribine de sebep olmuştu. 1800'lü yıllar biterken, Chichen Itza'da bilim öncesi arkeolojik keşifler de son buldu. İngiliz seyyah Alfred Percival Maudslay sayesinde bölgede geniş çaplı ve öncü araştırma faaliyetleri başlatıldı. Maudslay, 1889 yılında haritalar çizmeye, yapıların sayısını çıkarmaya ve muhteşem fotoğraflar çekmeye girişti. Sonraki on yılda, Maya arkeolojisiyle ilgili en ilginç keşiflerden biri olan Kutsal Cenote'nin sunu birikintisini bulacak olan Edward H. Thompson da onunla işbirliği içinde çalışıyordu. Thompson'ın çalışmaları, ilerleyen yıllarda sert eleştirilere maruz kaldı. Özellikle, çıkarılan buluntuların tam miktarını hiçbir zaman belirtmemiş olması eleştiriliyordu. Bu buluntuların bir kısmı, arkeolog tarafından yasadışı şekilde satılmış olmalıydı.

Piskopos de Landa, Chichen Itza'nın kutsal obruğunun tıpkı Roma ya da Kudüs gibi bir hac merkezi olduğunu söylüyordu. Yucatan'ı ziyaret eden, dönemin Madrid Belediye Başkanı Diego Sarmiento de Figueroa'nın raporunda yazılanlara göre, kent İspanyollarca fethedildikten on yıllar sonra bile obruk kutsal özelliğini yitirmemişti: *"Hükümdarlar ve ileri gelenler altmış günlük bir yiyecek ve cinsel orucun ardından, gündoğumunda Kutsal Cenote'ye giderek kendilerine ait yerli kadınları obruğa atıyorlardı. Bu kadınların, tanrılardan efendileri için iyi bir yıl dilemeleri gerekiyordu.(...) Bağlanmadan atılan kadınlar büyük bir gürültüyle kuyuya düşüyorlardı. Gün doğduğunda, hala çığlık atabilecek durumda olanlara bir ip sarkıtılıyordu. Kadınlar, ölüden beter halde yukarıya çıkarıldığında obruğun etrafında ateşler ve kopal reçinesinden tütsüler yakılıyordu."* 1904-1907 yılları arasında Thompson bu kutsal kuyunun çamurlu dibinden 13 erkek, 8 kadın ve yaşları 18 aylıktan 11 yaşa kadar uzanan 21 çocuk iskeleti çıkardı. Bu antik Maya Cenote'si saf altınlar, altın kaplamalı bakır süs eşyaları, bazıları obruğa atılmadan önce kasten kırılmış yeşim taşları ve seramik kült eşyalarıyla doluydu. Çıngıraklar, karmaşık sahnelerin tasvir edildiği kabartmalarla süslü diskler, turkuaz, mercan ya da deniz kabuklarından yapılmış mozaiklerle süslü küçük tahta kalkanlar, yarımadanın kıstağından getirtilen altından ya da altın kaplama bakırdan varaklar ve daha pek çoğu. Ürünlerin bir kısmı bir önceki tarihsel devir olan Yakın Klasik Dönem'den kalmaydı. Chichen Itza yerlileri muhtemelen bunlara miras yoluyla ya da eski mezarların yağmalanmasıyla sahip olmuşlardı.

Cenote obruğunun, bu Maya kentine dümdüz bir arazide düzenli kıvrımlar oluşturan harabe gruplarından daha güçlü bir anlam kattığını söylemek yanlış olmaz. Sert bir biçimde yatay olarak uzanan arazide yaşayan insanlar, belki coğrafi engelleri aşmak zorunda kalmıyorlardı ama karstik Yucatan Yarımadası onları daha çetin bir mücadeleyle karşı karşıya bırakıyordu. Civarda yeryüzü su kaynakları olmadığı için, yalnızca obruklar aracılığıyla yani yeraltı kaynaklarından su temin edebiliyorlardı. Chichen Itza'da bu doğal kuyulardan iki tane bulunuyor olması, Kolomb-öncesi Meksika uygarlıklarının son döneminde çok önemli bir rol üstlenecek olan bu kentin kurulması için yeterli olmuştur.

Kukulkan Tapınağı'nın batı kenarında yer alan Aquile Tapınağı.

Altta: Chichen Itza sit alanından, piramit şeklinde dokuz platforma sahip bir yapı olan ve El Castillo olarak da bilinen Kukulkan Tapınağı'nı içine alan hava fotoğrafı.

TARTIŞMALI BİR YERLEŞİM YERİ

Chichen Itza'nın Maya kültüründeki sıra dışı yükselişi hemen fark edilir. Kentin tarihi, oluşum süreci ve 900'lü yıllar civarındaki tartışmasız siyasi ve kültürel egemenliği hakkında nispeten az şey bilinmektedir. Chichen Itza, Mezoamerikan arkeolojisi içinde en tartışmalı sit alanlarından biri olarak kalmıştır. Bu sit alanında rehber eşliğinde bir geziye çıktığımızı ve iguanalarla birlikte harabelerin arasında dolaşırken etrafımıza bakınmak için durduğumuzu hayal edelim. Yucatan Yarımadası'nın neredeyse merkezinde yer alan Kolomb-öncesi Chichen Itza yerleşimi, en azından 15 kilometrekarelik bir alanı kaplar. Kent yapılarının büyük bölümü, alanın orta-kuzey bölgesindeki üç büyük taraçanın oluşturduğu bir sistem üzerine yayılmıştır.

Üç yapı grubu, bu merkezin temel birimlerini oluşturur. Geniş güney meydanında Las Monjas kompleksi, El Caracol Gözlemevi, Tableros Tapınağı, Akabdzib ve Casa Colorada binaları yer alır. Orta alan, Başrahibin Mezarı'nın bulunduğu Osario Grubu, Metates yapıları ve sütunlardan oluşur.

Solda: Kafatası Duvarı denen yapının kabartma süsleri ifade biçimi açısından çok etkileyicidir.

Sağda: Maya heykelciliğinde en çok işlenen tema, Yağmur Tanrısı Chac'tır.

Bilim Dünyası

MEZOAMERİKA KAVRAMI

Amerikan araştırmaları içinde en çok tekrar edilen ve muhtemelen en çok tartışılan terim olan Mezoamerika terimi, ilk kez 1943 yılında antropolog P. Kirchhoff tarafından, Orta ve Güney Meksika ile Guatemala ve Belize topraklarını ve bugün Honduras ile El Salvador'un yer aldığı toprakların büyük bir bölümünü içine alan bir alanı tanımlamak üzere kullanılmıştı. Bu bölgenin kültürel özelliğini, bazı belirgin öğelerin tekrar etmesi oluşturuyordu ve bunlar sayesinde bölge daha az karmaşık olan kültürel oluşumlardan bariz biçimde ayrılmıştı.
Bu özellikler arasında, törensel merkezlerin ve anıtsal mimariye sahip kentsel alanların varlığı; mısır, fasulye, kabak üretimine ve etkili sulama sistemlerine dayanan bir tarım; karmaşık kültsel faaliyetlerin ve insan kurban etme ritüelinin uygulanması; takvimde ve sanatsal ürünlerde ifade edilen karmaşık bir dinsel panteonun varlığı sayılabilir. Her ne kadar bu terim geleneksel olarak kullanılmaya devam etse de, son yirmi yılda, evrimsel kalıbın dayandırıldığı teoriler tartışma konusu olmuştur. Bunun nedenlerinden birisi de, Kolomb-öncesi tarihsel manzara içerisinde, geleneksel olarak kabul edilen ve tüm bölgeye atfedilemeyen, ancak yine de ortak bir altyapının parçası olan yeni kültürel fenomenlerin ortaya çıkmış olmasıdır.

Maya topraklarında bilinen tek yuvarlak biçimli yapı olan Caracol'dan görünüm. Bu yapı, bir gözlemevi olma işlevine sahipti.

Buradan, Bin Sütun Grubu ile El Castillo Kalesi'nin yükseldiği kuzeydeki geniş meydana ulaşılır. İçinde yerleşim alanları, etrafında da tarımsal alanlar bulunan bu yapılar çok parçalı bir yol ağı ile birbirlerine bağlanmaktadır. Castillo Meydanı'ndan başlayan yol takip edilerek, daha kuzeyde yer alan Cenote Sagrado'ya varılır.

Çok katmanlı bir yapıya sahip olan Chichen Itza kentinin en eski yapıları güney bölgesindedir. Yarımadanın kuzeyine doğru yürümek, Yucatan Mayaları'nın Klasik Dönem ve Klasik Dönem Sonrası mimari üsluplarını taşıyan yüzyıllar arasında dolaşmak gibidir. Bu Maya kentinin arkeolojisine ilişkin başlıca sorunsal da kentin tarihsel dizininden kaynaklanır. Chichen Itza kentsel alanının güneyindeki ve kuzeyindeki mimari üsluplara bakıldığında, birbirinden farklı iki alanda birlikte bir yaşam sürdürülmüş gibidir. Daha eski yapıları barındıran güney, kentin karakteristik Maya özelliklerini yansıtan bölgesidir. Buradaki Uxmal, Sayil ve Kabah'taki yapılar, Son Klasik Dönem'de gelişmiş olan puuc üslubu ile örtüşür. Bu üslubun başlıca unsuru, yağmur tanrısı Chac'ın taş süslemelerle bezeli dış cepheler, *cresterias* adı verilen kalkan duvarlar ve kapılar, frizler, duvar köşeleri gibi hemen her yerde görülen tasvirleridir. Chac genellikle kıvrık ve uzun bir burun, şaşkın denebilecek bir ifadeyi yansıtan kare gözler ve dişlerini gıcırdatıyormuş izlenimi bırakan bir ağızla tasvir edilmiştir.

İspanyolca rahibeler anlamına gelen Las Monjas grubunda üç adet yapı bulunur. Buraya gelen ilk Avrupalılar, tam bir anlam veremedikleri fakat kutsal şeyleri çağrıştırdığını sezdikleri bu yapıların birer rahibe manastırı olduğunu düşünmüşlerdir. Dış cepheleri neredeyse delikli bir görünüm arz edecek kadar bezemelerle kaplanmış yapılar, abartılı süslemeleriyle bilinen Chenes üslubundan etkilenmiş gibidir. İç kapılardan birinin pervazındaki hiyerogliften ötürü Maya dilinde muhtemelen 'esrarlı yazıların evi' anlamına gelen Akabdzib ile El Caracol bölgenin diğer önemli yapılarıdır. Maya sit alanlarındaki yuvarlak biçimli tek yapı olan El Caracol adını İspanyolca salyangoz kelimesinden alır. Bir taraça üzerinde, kule biçiminde 12 metre kadar yükselen ve kenarlarına ekler yapılmış bir platformdan oluşan El Caracol'un bölgedeki yapılardan çok daha sonra inşa edildiği ve büyük olasılıkla astronomik bir gözlemevi olarak tasarlandığı düşünülmektedir.

Bin Sütun Grubu'nun bir parçası olan Savaşçılar Tapınağı'nda bulunmuş direk.

TULA İLE BENZERLİKLER

Kuzeye doğru ilerledikçe, üslupta aşamalı olarak gerçekleşen bir değişimle karşılaşılır. Kentsel alanın orta bölümünde, Başrahibin Mezarı olarak da bilinen Osario Grubu, Geyik Evi Casa del Venado, Kırmızı Ev Casa Colorada ve Maya seçkinlerinin mezarlarının bulunduğu doğal mağaraya girişi sağlayan tüneli de barındıran 10 metre yüksekliğindeki El Castillo Piramidi gibi yapılar yer almaktadır. Güneydeki tipik Maya mimarisi burada yerini Orta Meksika'yı hatırlatan biçimsel değişikliklere bırakarak, kuzey bölgesine yumuşak bir geçiş hissi yaratır.

Castillo içinde yer alan ve Yucatan sanatının karakteristik ifadesi olan Chac-mool.

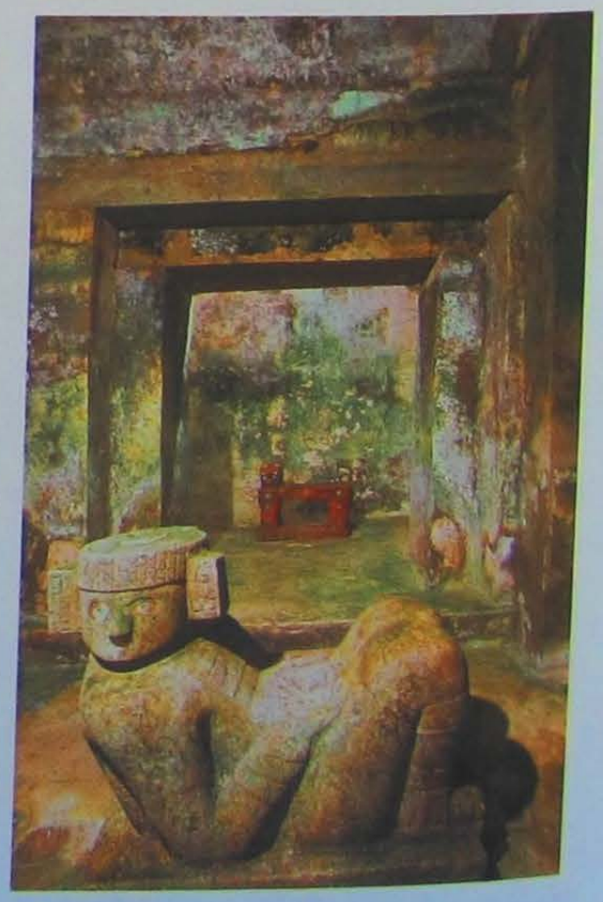

Bin Sütun Grubu'na ait bir kabartma detayı.

Meksika'nın orta bölgelerinde, MÖ 1. binyıldan itibaren, Mayalar ile önemli ölçüde farklılık gösteren kültürler gelişmiş ve Teotiuacan ve Tula gibi güçlü merkezler ortaya çıkmıştır. Chichen Itza'nın kuzey bölümü de karakterini Tolteklerin başkenti Tula'dan alır. Mayaların estetik zerafeti, zengin ve huzurlu işlemeleri giderek kaybolur. Burada her şey sert ve nettir, diğer pek çok Maya kentinde de görülen ciddi ve keskin bir üslup hakimdir. Kuzeyin başlıca yapısı Kukulkan Piramidi olarak da bilinen, üst üste dokuz platforma sahip, basamaklı bir yapı olan El Castillo'dur. Merdiven korkuluklarının toprağa ulaştığı noktalar, kocaman başları olan ve ağızları açık yılanlar biçimindedir.

Sert bir biçimde azalan Maya etkisi, Chac figürlerinde de kendini gösterir. Chac, huzursuz ve afallamış bir ifadeyle, kapı pervazlarından taşan savaşçı kabartmalarla bir arada yaşıyor gibidir.

Kuzeydoğuya, Bin Sütun Grubu'na doğru gidildiğinde Tula ile benzerlikler daha keskin biçimde ortaya çıkar. Kenarları yaklaşık 150 metre uzunluğundaki kare meydana, tapınakların çatılarını ve direklerini desteklemekle görevlendirilmiş disiplinli bir ordu izlenimi uyandıran yüzlerce sütun hakimdir. Tula'daki Quetsalcoatl Tapınağı önünde de aynı sütun dizisi mevcuttur. Bin Sütun Grubu'nun en önemli yapısı, duvarları jaguar ve kartal

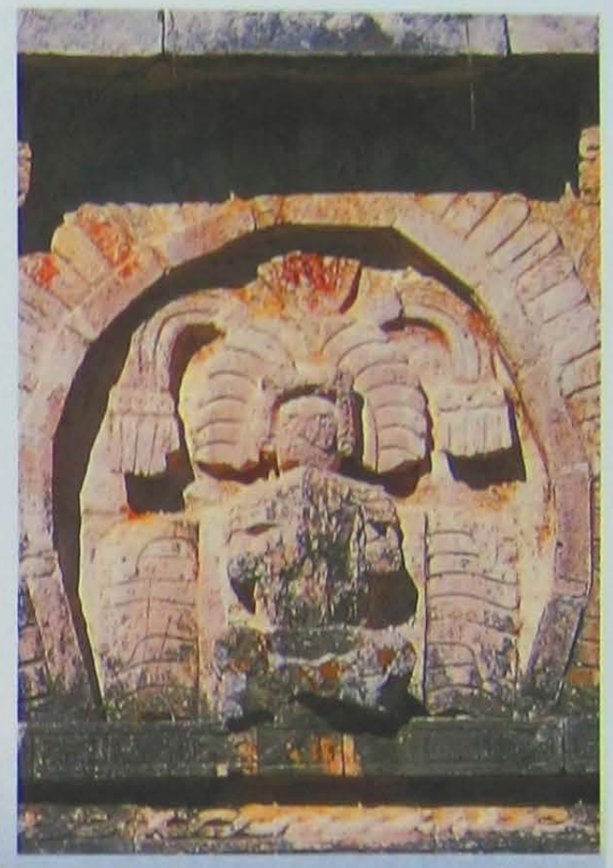

Las Monjas kompleksi içinde, Yağmur Tanrısı Chac'ı tasvir eden kabartma.

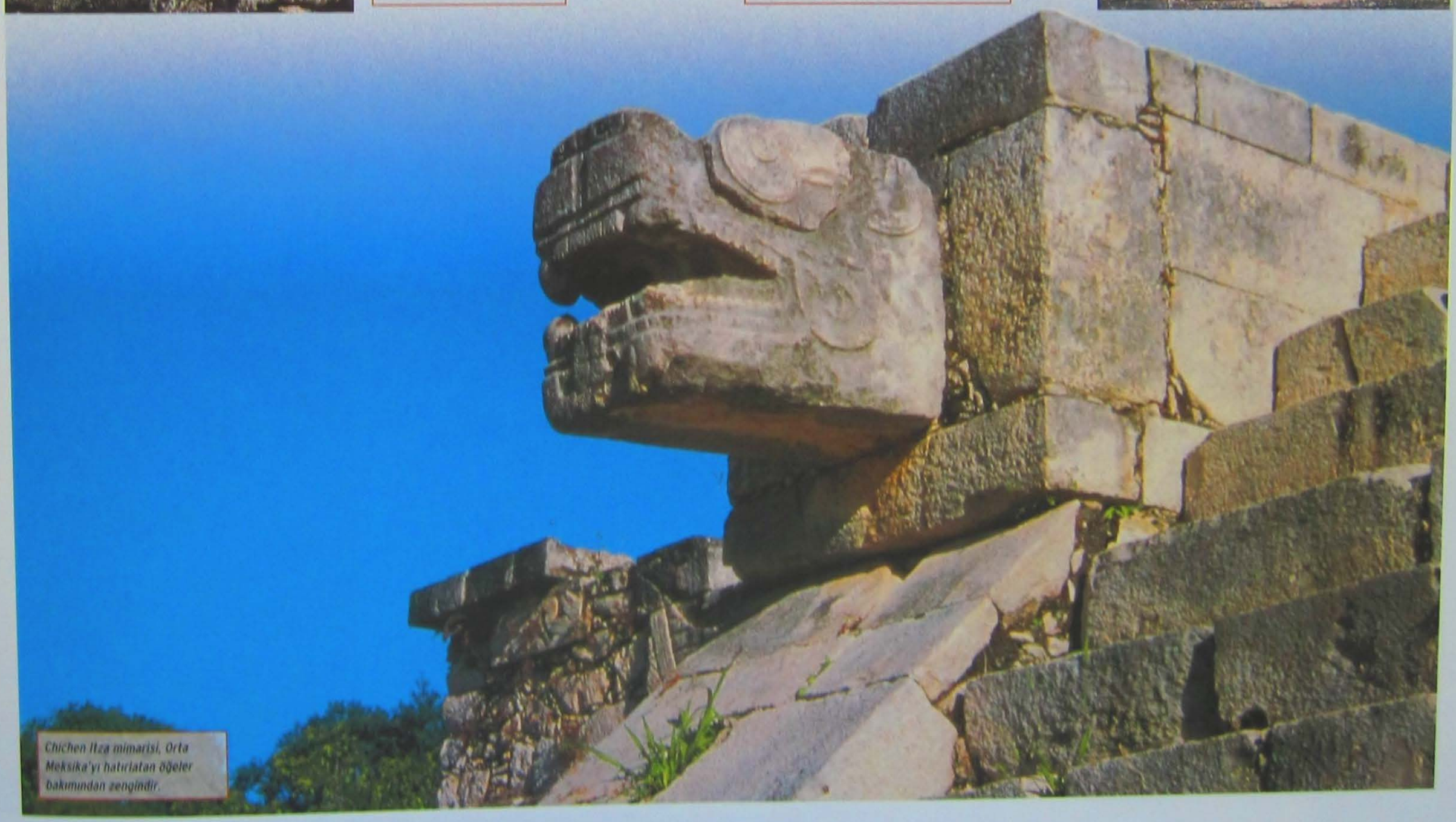

Chichen Itza mimarisi, Orta Meksika'yı hatırlatan öğeler bakımından zengindir.

Bin Sütun Grubu'nun ardında yer alan Savaşçılar Tapınağı'ndan görünüm.

kabartmaları ile bezeli olan Savaşçılar Tapınağı'dır. Tipik Tula atlasları gibi kollarını başları üzerine kaldırmış savaşçı heykeller, chac-mool adı verilen dışa bombeli ve girift bir biçime sahip insan benzeri varlıkların taşıyıcısıdır. Chac-mool heykellerinde, genellikle karın yukarı dönük, kollar ve bacaklar heykel için dört dayanak oluşturacak biçimde arkaya kıvrıktır.

Jaguarlar Tapınağı'na adını veren taştan jaguarlardan biri.

Pelota adı verilen top oyunu sportif bir aktiviteden çok, Mezoamerikan kültürüne derinlemesine işlemiş bir ritüeldir. Tüm Mezoamerika içinde en geniş top sahası Chichen Itza'dadır. Oyun sahalarının etrafındaki duvarların üzerinde savaşçıları, kartalları, kedigilleri ve yılanları tasvir eden kabartmalar bulunur. Duvarlarda görülen insan kurban etme ve boynunu vurma gibi ritüellerin, *pelota* oyununun barındırdığı derin kozmolojik değerlerle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Maya yapılarında görülen yumuşaklık ve dinginlik, kabartmalardaki drama ile burada bir kez daha yitirilmiş gibidir.

KÜLTÜREL ALIŞVERİŞLER

Maya kenti Chichen Itza ile Toltek kenti Tula ile arasındaki ilişkiyi anlamayı hedefleyen arkeolojik araştırmalara rağmen, Chichen Itza'nın gizemi hala çözülememiştir. Aralarında 1000 kilometre mesafe olan bu iki kentin yoğun stil benzeşmelerini araştıran ilk kişi, Fransız kaşif Désiré Charnay olmuştur. Yakın zamana kadar, arkeologlar Charnay'in 19. yüzyılın son yıllarında yaptığı araştırmalara dayanarak, Chichen Itza'daki Toltek etkilerini, Orta Meksika'da yaşayan toplulukların Maya topraklarını istila etmiş olması ihtimaline dayandırıyorlardı. Bugün, Yucatan'da gerçekleşmiş bir Toltek fethi varsayımı, kısmen de olsa çürütülmüştür ve hatta zıt yönde bir hareket olduğu da öne sürülmektedir. Chichen Itza topluluklarının, Tula toplulukları ile ilişki kurmuş olması ve bu ilişkiden geniş bir alışveriş ve ticaret döngüsü içinde, yeni kültürel biçimler türemiş olması muhtemeldir.

Tula ile benzerliklerin en bariz biçimde görüldüğü Bin Sütun Grubu'ndan bir görünüm.

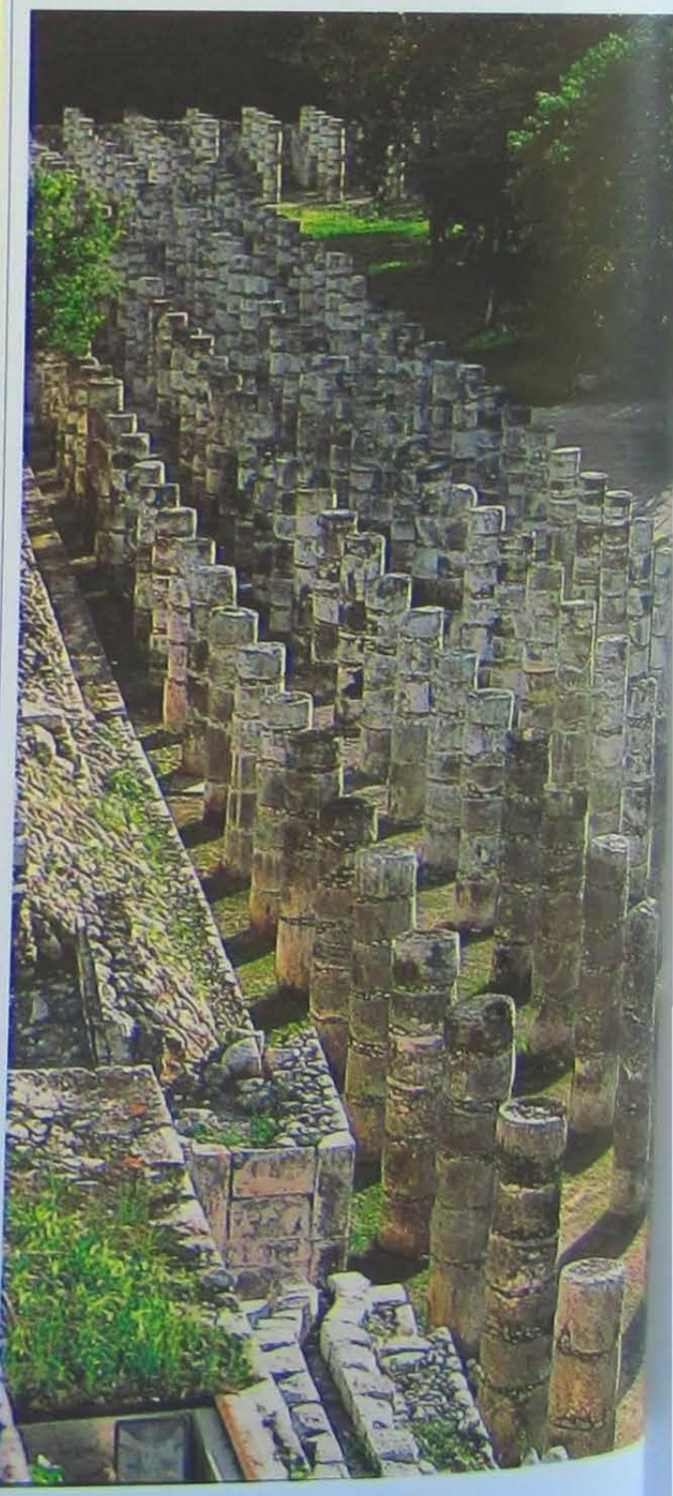

Bazı araştırmacılar ise, 'Maya evresi' ile 'Meksika evresi' arasındaki keskin duraklara daha ihtiyatla yaklaşmaktadır. Chichen Itza'nın eklektik ve deneysel üslubu, ifade biçimlerinde hafif dalgalanmalar halinde birbirini izleyen değişimlerin bir ürünü olarak düşünülebilir.

Savaşçılar Tapınağı'nı süsleyen kabartmalarda tasvir edilen kartallar ve jaguarlar, Tula'da da işlenmiş olan temalardır.

Bu değişimlerde, deşifre edilmiş yazıtlarda söz edilen kuzeyden gelen soyların kabulünün payı olabileceği de akla gelmektedir. Fakat aynı zamanda ve her şeyden önce Chichen Itza'nın üslubu, oluşum evrelerinde mevcut olan merkez baskısı bitip, Klasik Dönem özellikleri olgunlaştıktan sonra, Klasik Sonrası Dönem boyunca tüm Mezoamerika'ya damgasını vuran, kültürlerin paylaşımı hareketini temsil ediyor da olabilir. Chichen Itza, farklı kültürel alanlara açık olma konusunda diğer merkezlerden daha çağdaş bir yaklaşım göstermiş gibidir. Bu, onun pasif bir kabulleniş sürecine girmesinden ya da yabancı bir sosyopolitik sisteme tabi olmasından değil de, yarımadanın önemli ticari yollarını kontrol eden, ekonomik anlamda liderlik yapan egemen bir merkez olma rolünden kaynaklanıyor olabilir. Chichen Itza, Yucatan'da sahip olduğu iktidarı güçlendirmek ve onu kontrol etmek için Toltek öğelerini kullanmış bile olsa, bunun Tula'nın 'doğrudan temsilcileri' aracılığıyla gerçekleşmiş olması pek mümkün görünmemektedir.

Savaşçılar Tapınağı'nın üç parçalı girişinin karşısında yer alan Chac-mool.

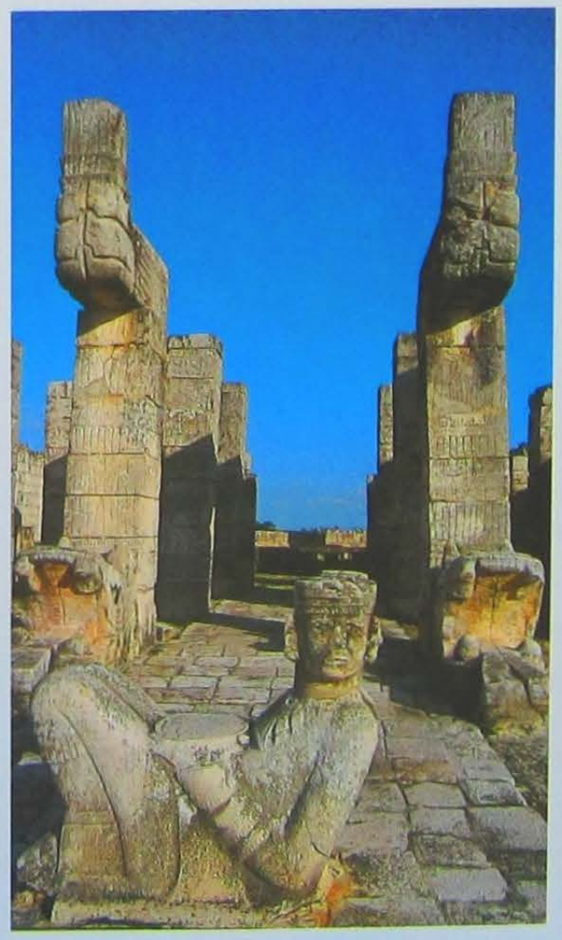

TULA

Tula kenti, Meksika'nın Hidalgo Eyaleti'nin güney kısmında, Mexico City'nin 60 kilometre kuzeyinde yer alır. Tollan, kentin Nahuatl dilindeki adıdır. Meksika Vadisi'nde yerleşmiş olan topluluklar, daha önce bu bölgede yaşamış olanları bu isimle tanımlıyor ve onların soyundan geldiklerine inanıyorlardı. 8. yüzyılda kurulan ve pek çok farklı etnik topluluğa ev sahipliği yapan canlı bir merkez olarak gelişen kent, 900-1200 yılları arasındaki Tollan Dönemi'nde Mezoamerika'da daha sonra gelişecek olan devletler için model oluşturan geniş bir krallığın başkenti olmuştur. Tula Chico'nun, bugünkü anıtsal bölgenin yaklaşık 1,5 kilometre kuzeydoğusunda bulunan orijinal seremoni merkezi, 900 yılı civarında daha büyük boyutlarda yeni bir kompleks inşa edilince terk edilir. Bu kompleksin çekirdeğini geniş bir taraça sistemi üzerinde yer alan bir meydan ve çevreleyen tapınaklar, pelota oyunu sahaları, seçkinlerin sarayları ve evleri ile iki büyük yapı oluşturuyordu. Bunlar, meydanın kuzey tarafında yer alan, kartal ve jaguar kabartmalarıyla süslenmiş B Piramidi ya da Tlahuizcalpantecuhtli Tapınağı ile daha büyük bir yapı olan C Piramidi'dir. Meydanda ayrıca kurban edilenlerin kafataslarının konulduğu bir yapı olan *tzompantli* ile onu kuzey tarafında sınırlayan, yılanlar tarafından yenmiş insan iskeletleri tasvirlerinin süslediği mimari duvar *coatepantli* bulunmaktadır.

Tarih ve Olaylar

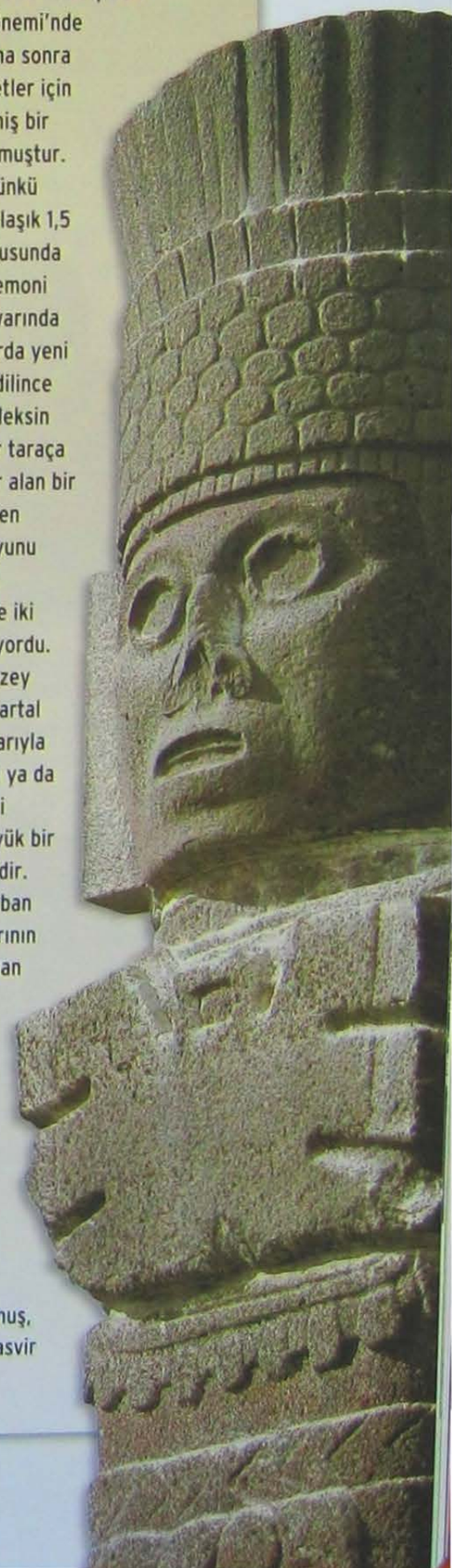

Sağda: Tula'da bulunmuş, Tanrı Quetzalcoatl'ı tasvir eden bir atlas.

İNSANİ, FAZLASIYLA İNSANİ

MAYA TANRILARININ ÜSTÜN BİR YÖNLERİ YOKTU, YÜCELMEYİ BİLMİYORLARDI, ÇİLECİ DEĞİLLERDİ. DEĞİŞKEN KARAKTERLERİ VE DAVRANIŞ BİÇİMLERİYLE İNSANLARA BENZİYORLARDI. DAHASI, TIPKI İNSANLAR GİBİ KAN İSTİYORLARDI.

İspanyol Piskopos Diego de Landa, 1566'da yayınlanan *Relación de las cosas de Yucatán* adlı eserinde şöyle anlatır: "*İdollerin, kendi yarattıkları, canlı olmayan şeyler olduğunu ve bu yüzden tanrısal özelliklere de sahip olmadıklarını gayet iyi biliyorlardı. Onlara, sadece temsil ettikleri şeyler için tapıyorlardı.*"

Kuvvetle dövülen ağır ve sert taşlarda, incelikle işlenen metal levhalarda ya da ellerde yoğrulan killi toprakta vücut bulan Maya tanrıları... Kendi tarihlerinden zorla uzaklaştırılan, hatta başkalarının tarihine esir edilen tanrılar... Onlar, bu dünyanın bütün farklı izlerini silmeyi küstahça amaçlayan conquistador'ların sistematik tahribatına rağmen yüzlerini muhafaza etmeyi başardılar.

Dinsel kişilikler olarak tanımlayabileceğimiz bu heykelleri ait oldukları tanrılarla ilişkilendirmeyi ve böylece Maya panteonunu kurgulamayı mümkün kılan farklı kaynaklar mevcuttur. Bu kaynaklar arasında öncelikle, İspanyol kilisesinin kitap yakma eylemlerinden kurtulabilmiş olan yerel dildeki üç el yazması yer alır. Dresden, Paris ve Madrid Kodeksi olarak bilinen bu resimli el yazmalarında, evrenin doğuşuna dair mitler ile kehanet ve merasim takvimleri bulunmaktadır. Kişe Mayaları'nın *-k'iche, quiché-* dilinde yazılmış olan kutsal kitap *Popol Vuh*, 1800'lü yılların sonlarında Fransız başrahip Brasseur de Bourbourg tarafından bulunmuştur. Kakşikel *(Cakchiquel)* Mayaları'nın günlükleri olan *Anales*, yine Kişe Mayaları'na ait danslı bir tiyatro oyunu olan *Rabinal Achi* ve *Chilam Balam Kitapları* diğer önemli belgelerdir.

Bu yazılı belgelerin haricinde, toprak ürünler ve mimari yapılar üzerine kazınmış yazıtlar da oldukça geniş bir bilgi kaynağı oluşturur. Bu tür kaynaklar, Maya dünyasını doğru anlamak için faydalı olsalar da, çözülmesi oldukça zor bir şifreleme sistemiyle yazılmışlardır. Diego de Landa'nın eseri gibi, İspanyol fetih belgeleri de özellikle sömürgeleşme dönemi hakkında değerli bilgiler aktarırlar. Ancak bölgeyle ilgili bilgi vermek üzere kaleme alınmış olan bu raporların, önyargılı ve taraflı belgeler olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Yağmur Tanrısı Chac'ın bir rahibini tasvir eden heykel. Yucatan gibi kurak bir bölgede, Chac son derece önemli bir role sahipti.

TANRILARIN ABC'Sİ

Maya panteonuna ilişkin sınıflandırma, 1904 yılında Dresden, Paris ve Madrid el yazmalarındaki tasvirleri inceleyen ve isimli hiyerogliflerin pek çoğunu ait oldukları tanrılarla ilişkilendiren Paul Schellhas sayesinde yapılmıştır. Şifre çözümleme olanaklarının yetersizliğinden ötürü, Schellhas her bir tanrıyı bir harf ile özdeşleştirmiştir. Epigrafinin gelişimi ile bugün Maya tanrılarının isimleri öz kimliklerine iade edilmiş olsa da, Schellhas'ın sistemi halen geçerliliğini korumaktadır.

Schellhas'ın A Tanrısı'nın gerçek adı, ölümü simgeleyen Cimi'dir. Sömürgeci kaynaklar onu Ah Puch, yani "derisi yüzülmüş" olarak isimlendirir. Ölümle ve hastalıkla ilişkilendirilen ve evreni oluşturan dokuz katın sonuncusu Mitnal'ın hükümranı Cimi, el yazmalarındaki karmaşık ritüel sahnelerinde genellikle dalıp gitmiş,

Bir rahibi tasvir eden kabartma. Rahipler sınıfı, Maya toplumunda önemli bir konuma sahipti.

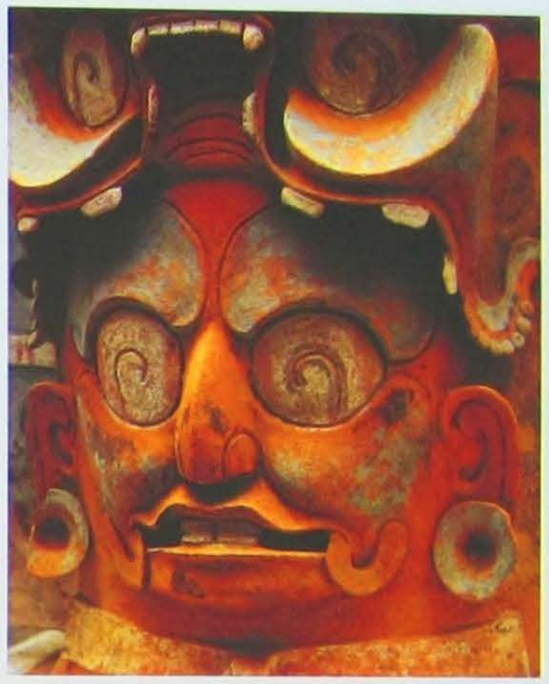

Guetamala'da bulunmuş olan bir Maya kül kutusu detayı.

kendini kaptırmış bir haldedir. Bu sahnelerde sıklıkla iskelet biçiminde görünen Cimi, kendini kurban etme adetinin gerektirdiği üzere kanını akıtırken; kozmik yenilenme ayinlerini yönetmek için halüsinojen maddeler çekerken; ya da dans ederken tasvir edilmiştir.

İnsan biçimli Tanrı Q kurbanlarla ilişkilendirilir. İkonografik olarak karmaşık sayılabilecek resimlerinde, bir gözünü kaplayan siyah dikey bir bant ve yüzünde siyah lekeler bulunur. Maya dilindeki adı Bolon Dzacab olan Tanrı K'nın ise, güçlü yılansı özellikleri vardır. Genellikle, kimi zaman bir asa izlenimi de veren bir baltayla ya da boru şeklinde sigarayı andıran bir öğeyle resmedilmiştir.
El yazmalarına en çok konu olan Tanrı B, aslında Yucatan'ın puuc tarzı yapılarını maskeleri ile bol bol süsleyen ve toprak ürünlerinde de sıklıkla yer alan Tanrı Chac'tır. Su ve yağmur tanrısı Chac, daha geniş anlamda yıldırım ve gök gürültüsüyle ve her biri için farklı bir renk ve kişiliğe büründüğü dört ana yönle ilişkilendirilir. Chac; kıvrık, uzun bir burunla ve göz bebeğinden göz kıvrımına uzanan spiral bir iple tasvir edilmektedir. Su ve yağmur tanrısı olmasından ötürü,

Bonampak'ta bulunmuş olan freskden detay. Saygınlığının göstergesi olan giysilerini giymeye hazırlanan bir rahip tasvir edilmiştir.

SONSUZLUĞA UZANAN YOL KUTSAL CEIBA AĞACI

Bombacaceae ailesine ait olan Ceiba ağacı, Maya topraklarının merkezindeki tropikal ormanlarda yetişmektedir. Uzunluğu 70 metreye ulaşan ceiba ve maun, ormanın en uzun ağaçlarıdır. Bu ağacın altında yetişen bitkilerin oluşturduğu basamaklar, bir tapınağa benzeyen piramitler meydana getirirler. Bu doğal oluşumlar, Güneydoğu Meksika'nın ve Guatemala'nın Peten bölgesinin düz arazilerine zıtlık oluşturan bir görünüm oluştururlar.

Maya inancı, onu çevreleyen ekosistemi mitsel bir dille işlemiş ve çevresel unsurları insan davranışlarını etkileyen kozmik sistemin metaforları olarak algılamıştır. Dünyanın düz bir yüzey olduğunu düşünen Mayalar, dört ana yönü dört renk ile tanımlamışlardı. Doğu kırmızı, güney sarı, batı siyah, kuzey ise beyazdı. Renkler ve yönler, evrenin algılanma biçimlerinde anahtar rolleri üstlenmişti. Her biri, bir tanrının veya dinsel bir öğenin konumunu ya da rolünü işaret etmekteydi.

Her şey, ait olduğu yönün büyülü gücüne bağlıydı. Her ana yönde, o yönün karşılık geldiği renkte ve dallarına bir kuş tünemiş bir ceiba ağacı bulunuyordu. Ortada ise, yeşil renkte başka bir ceiba daha vardı. Bu *aksis mundi*, yani on üç kattan oluşan üst dünya ile dokuz kattan oluşan alt dünyanın kesişim ve iletişim yeriydi. Altta olanla üstte olan, yukarıda olanla aşağıda olan arasındaki bu iletişim sayesinde, sadece kozmik enerjinin akışının devamlılığı sağlanmakla kalmıyor, aynı zamanda Maya inancındaki zıt gerçeklikler de birbirleriyle uzlaşıyordu. Bu zıt gerçeklikler, iyi-kötü, yaşlı-genç, gece-gündüz gibi ikircikli özellikler taşıyan tanrıların ifade edilişlerinde; hem insan hem de hayvan özelliği taşıyan melez yaratıkların tasvirlerinde; ayrıca kanın ve kurbanın evrenin devamı için temel bir ihtiyaç olduğu ideolojide karşılık bulmaktadır.

Kozmik ceiba ağacının, Izapa'da ya da Chichen Itza'daki top sahasının kuzeyindeki tapınakta olduğu gibi gerçek biçimini yansıtan tasvirlerine nadiren rastlanmaktadır. Ceiba genellikle şematik bir biçimde, haç benzeri bir şekille ifade edilmiştir. Bu sembolün tepesinde muhtemelen güneşi temsil eden bir kuş, tabanında da muhtemelen ölüler dünyasını temsil eden kafatası biçiminde bir destek bulunur. Ceiba ağacının en mükemmel tasviri, 600 yıllarında hüküm sürmüş olan Kral Pacal'ın, Palenk sit alanında 1952 yılında ortaya çıkarılan mezar kapağında yer almaktadır.

Geçmişe Dair Kanıtlar

kurak Yucatan kültürünün baş aktörlerinden biri olmuştur. Her ne kadar, Maya panteonu diğerlerinden daha üstün kabul edilen bir ilahi figür düşüncesini ortaya koymuyor olsa da, Tanrı D ya da Itzamna, yaratıcı dinsel tanrıların bazı özelliklerini bünyesinde toplamıştır. Bu yüzden, dini-tarihi araştırmalar onları dünyayı adeta "vermiş" olan ve artık onun talihine hiçbir şekilde müdahale etmeyen "avare yaratıcılar" olarak tanımlar. Dişsiz yaşlı bir adam olarak tasvir edilen Tanrı D, evrendoğumsal mitlerde kutsal ejderhanın özelliklerini taşır ve evrenin kutsal enerjisini temsil ediyor gibidir.

DÜNYEVİ TANRILAR

Maya dinsel varlıklarının dünyayla kurdukları ilişkileri ve bu ilişkilerin ne tür davranışlar gerektirdiğini de anlamaya çalışmak gerekir. Öncelikle ifade edilmelidir ki, tüm tanrılar aynı anda var olmadıkları gibi, uzun Maya tarihi boyunca aynı sembol ve işlevlerini de muhafaza etmemişlerdir. Maya tanrıları, MÖ yaklaşık 2000'lerde, Oluşum Dönemi'nin ilk köylerinde ortaya çıkan, bir anlamda "tarımsal" olarak nitelendirilebilecek dinsel formlar arasında katalizör olmuşlardır. Ancak, doğal düzenin algılanmasıyla birlikte, Klasik Sonrası Dönem'de iktidarlarını meşru kıldıkları zengin hükümdarlara giderek fazla gelmeye başlarlar. Zira, Maya tanrıları ne yücelmeyi ne de çileciliği bilmiyorlardı, tamamen dünyevi ve tenseldiler. Dahası, kişilik özellikleri muğlak, davranışları değişkendi; tıpkı insanlar gibi. Oysa kırılgan kozmik düzenin güvenilmez ortamında yaşamlarını sürdüren insanlar, sürekliliği temin edebilmek için kutsal güçleri tatlı sözlerle tavlamalı, onları cezbetmeli ve kur yaparak kendilerini onlara sevdirmeliydiler.

AYİNLER

Sosyal toplumun yaşamaya devam etmesini garanti ettiği düşünülen bu karmaşık davranışlar sistemi içinde önemli devamlılıklar görülmektedir. Bu anlamda, fazlasıyla dünyevi ve bazen de vahşi olan tanrılarla iletişim kurmak için et, kan ve ölümü içeren bir ritüel sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Mayaların kutsal ile ilgili söylemlerindeki öncelikli konunun kurban uygulamaları olduğu, sonradan edinilmiş bir bilgidir. Tüm bu fiyakalı davranışlar Batı dünyasının hayal gücü için ne denli tahrik edici olsa da, yemeklerin pişirildiği ve küçük hayvanların beslendiği avlulara zar zor kazıldığı belli olan daracık ev

Güneş Tanrısı Kinich Ahau'nun alçıdan motifleriyle süslenmiş piramit biçimli bir yapıdan detay.

Solda: Guetamala, Tikal'in kuzeyindeki mezarlıktan gelmiş olan Tanrı Chac figürü.

Altta: Bir jaguarın ağzından çıkan bir başın görüldüğü etkileyici bir heykel.

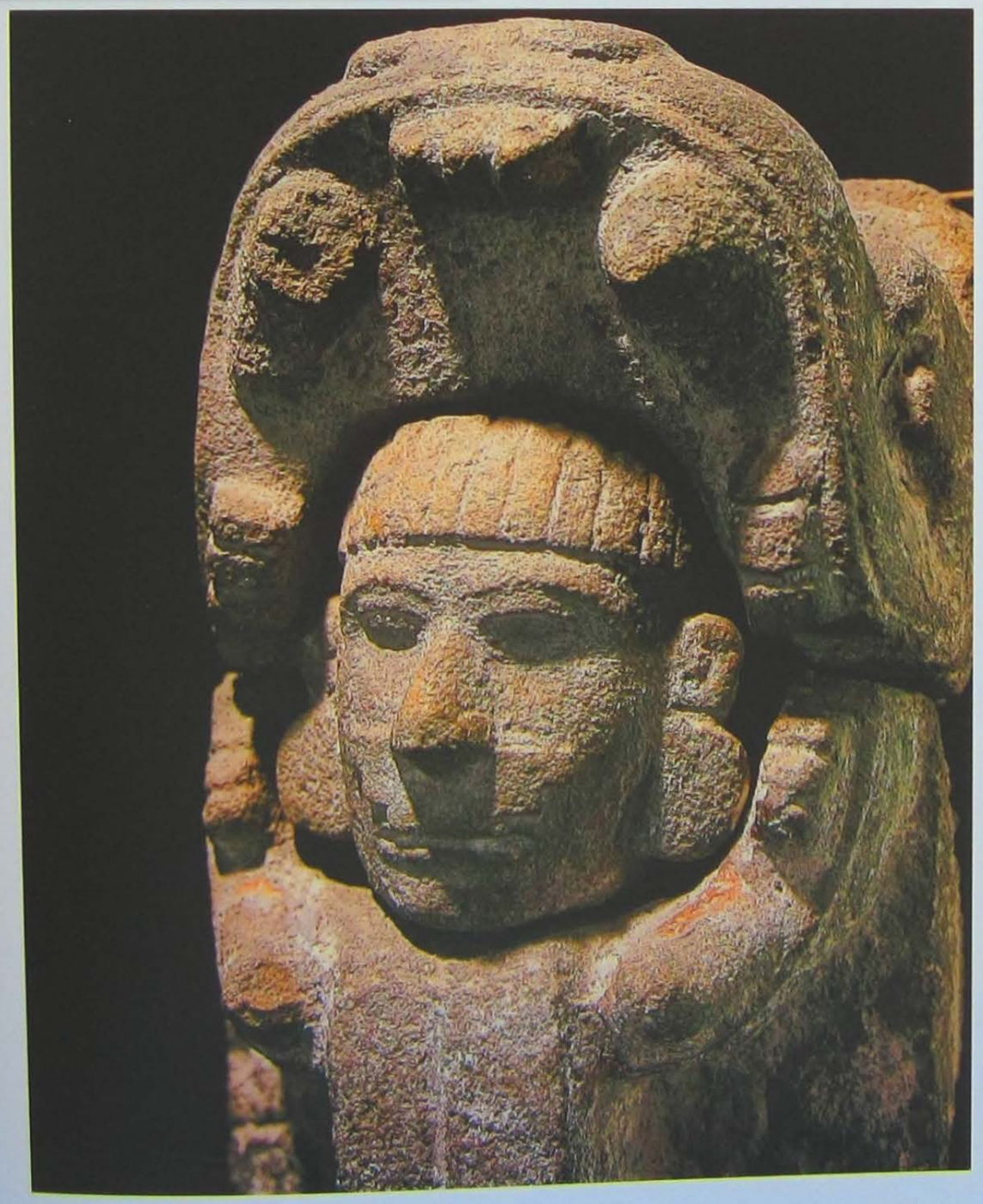

mabetlerinde, tarım alanlarında, saklı sunu depolarında başka ibadet faaliyetleri de yapılıyor olmalıydı.

20 gün 18 aydan oluşan dinsel takvim, toplumun yaşamını sürdürmesini sağlayan koruyucu tanrıların onuruna yapılan dinsel bayramlar döngüsünün omurgasını oluşturur. Bu takvime göre düzenlenen ve evlerde ya da ortak alanlarda yapılan daha basit ayinler ile iktidarın koridorlarında gerçekleştirilen daha törensel ayinler aynı anda, aynı amaca hizmet eden kutlama ritüelleridir. Geyiklerin koruyucusu Tanrı Zip, dingin yüzü pek çok toprak kapta görünen genç Mısır Tanrısı, Dokumacılığın Tanrıçası O, ya da Yeniay Tanrıçası Ixchel ritüellerin ve ufak kültlerin ortak katalizörleridirler.

Taştan rahip başı Uxmal'da bulunmuştur. Ayinlerin işleyişinde rahipler başroldedirler.

GİZEMLİ YÖNLER

Arkeologların, antropologların ve yazıt bilimcilerin emekleriyle ortaya çıkan kurgulama sayesinde, Maya dinsel sisteminin tutarlı bir manzarası görünür hale gelmiştir. Ancak, bu manzaranın sistemi mükemmel biçimde ve eksiksiz olarak karşıladığı söylenemez; zira el yazmalarında yer alan tasvirlerin ve kutsal metinlerin çoğu analizlere halen direnmektedir.

Bunlar, karakterlerin ve bazı eylemlerin tanımlanabildiği, fakat yine de genel anlamın eksik kaldığı son derece karmaşık mitografilerdir. Mayaların bakış açısını tamamen anlamak mümkün olamamıştır. Rahiplerin ve kralların konuşmak, dans etmek, piramitlerinin tepesinde ayin yönetmek zorunda olduklarını anlamak mümkündür. Dünya ile gökyüzü arasında bir tür merdiven olan dağları taklit eden koreografilerinse, tanrılaştırılan kralların ulaşılmazlığını temsil eden önemli metaforlar olduğunu da anlayabiliyoruz. Fakat bu aşkınsal eylemlerin derin anlamını ve aralarındaki bağlantıları anlamayı başaramıyoruz. Şekillerin ve dini simgelerin bir kısmının karşılıkları ve ifade ettikleri anlamlar çözülmüş olsa da, sözdizimleri ile bağlantılarını yöneten kurallar halen bilinmezliğini sürdürmektedir.

Geçmişe Dair Kanıtlar

KAN DAMLALARI...

"Tanrılara kendi kanlarını sunuyorlar, bazen kulaklarının ucunu parçalara bölüyorlar... Bazen yanaklarında, bazen alt dudaklarında delikler açıyorlar; vücutlarının kansız bölgelerinden parçalar kesiyorlar; dillerini boydan boya deliyor ve büyük bir acıyla bu deliklerden saman çöpü geçiriyorlar." (Diego de Landa, Relación de las cosas de Yucatán, 1566). Sömürgeci günlükler ile yerli el yazmaları, özellikle de Madrid el yazması kendini kurban etme eylemi hakkında pek çok tasvir aktarır. Tanrıların dünyadaki yaşamı devam ettirmelerini sağlamak için yapılan kurban sunularının en önemli nesnesi kandır. Uygulama şekli ve yoğunluk bakımından değişiklik gösteren bu ayinlerin katılımcıları, kanla birlikte fiziksel acılarını da sunarlardı.

Kan farklı organlardan akıtılabilirdi: 16. yüzyılın Yucatan Mayaları, çok acılı olmayan, kulak memesinden kan akıtma eylemlerini tercih etseler de, genellikle dil ya da cinsel organlar dikenli iplerle dikiliyordu. Kendini kurban etme eylemine dolaylı kanıt oluşturan pek çok tasvir de mevcuttur. Bu uygulamalara dair ikonografik tasvirler toprak eşyalarda ve mimari yapıların alçak kabartmalarında sıklıkla görülmektedir.

Kurban aletlerine ilişkin arkeolojik keşifler de gayet açıklayıcıdır. Genellikle, obsidyenden yapılmış akrepler, akrep iğneleri ve vatoz balığının kuyruk dikenleri kullanılarak kanın dışarı fışkırdığı delikler açılıyordu. Kurban aletleri arasında, dişli yapılarından dolayı 'eksantrik' denebilecek bıçaklar da vardı. Çoğunlukla obsidyenden yapılan bu bıçakların çok sayıda sivri ucu oluyordu.

Kendini kurban etme eyleminin en ince tasvirlerden biri, Yaxchilan'ın hükümdarlarından birinin karısı olan Xoc'a aittir: Kadın, ucu yere değen ve kanla ıslanmış kağıtların bulunduğu bir tür sepette toplanan, dikenli bir ipi diline geçirmektedir.

Yoğrulmuş kilden vazo.

DENİZİN ORTASINDA OVA

İspanyolların ele geçirmek için on yıllarca uğraştıkları, sonrasında ise sık sık tekrarlanan yerli ayaklanmalarına ve kanlı "Kastlar Savaşı"na sahne olan Chichen Itza, Yucatan Yarımadası'nın neredeyse ortasında yer alır. Kültürel açıdan önemli olan bu bölgede, Klasik Dönem'de son derece karmaşık gelişimlerin baş rolünü üstlenmiş olan Güney Maya kentlerinin düşüşünün ardından, yeni kültürel kalıplar ve güçlü kentsel merkezler oluşmuştur. Chichen Itza, Klasik Sonrası Dönem'de tüm bölgeye kültürel açıdan üstünlük sağlamıştır. Chichen Itza'nın bu egemen konumuna, ticari hareketliliği ve topluluklar arasında etkileşimi sağlayan Yucatan kıyılarının kontrolü sayesinde ulaştığı açıktır. Ve elbette, rakipler üzerindeki bu egemenlik, çoğu kez sıcak savaşlarla elde edilmiştir.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 1800 - 700	Erken Klasik Öncesi Dönem
MÖ 700 - MS 200	Yakın Klasik Öncesi Dönem
MS 200 - 600	Eski Klasik Dönem
MS 600 - 800	Yakın Klasik Dönem
MS 800 - 900	Son Klasik Dönem
MS 900 - 1200	Eski Klasik Sonrası Dönem
MS 1200 - 1524	Yakın Klasik Sonrası Dönem
1524	Pedro Alvarado'nun Quiché İmparatorluğu'nu fethetmesi
1597	Son Maya kenti Tayasal'ın ele geçirilmesi

Uxmal
Başlıca buluntular: Rahibeler Manastırı (altta), Yönetici Sarayı, Kahin Piramidi. Uxmal ile Kabahı birbirine bağlıyan, taş döşeli uzun bir yol. Uxmal, puuc üslubunu temsil eden en önemli Maya kentidir.
Tarihlendirme: Yakın Klasik Dönem

Uxmal'da bulunan Büyücüler Piramidi. Devin Piramidi olarak da adlandırılan bu tapınak, Yakın Klasik Dönem'e ait bir yapıdır.

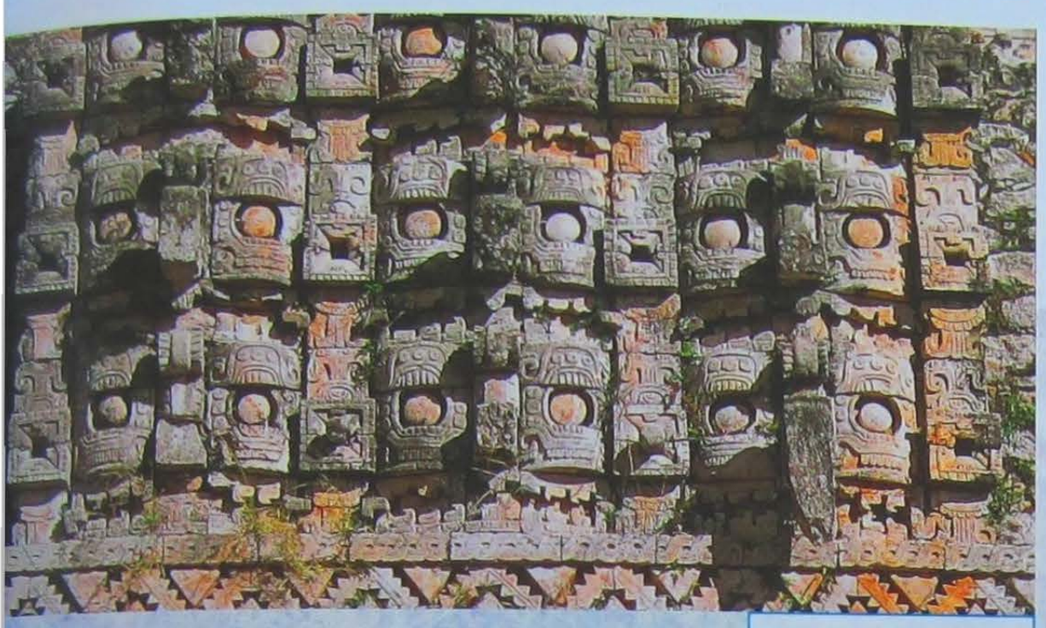

Kabah
Başlıca buluntular:
Çeşitli mimari gruplardan oluşmuş küçük tören merkezinin bazı bölgeleri henüz kazılmamıştır. Başlıca yapı, cephesi çok sayıda Chac maskesiyle süslenmiş olan Codz Pop'tur (üstte).
Tarihlendirme: Yakın Klasik Dönem

Kabah

Uxmal

Chichen Itza
Başlıca buluntular:
Maya bölümünde, cepheleri puuc üslubunda süslenmiş ve kabartmalar bakımından zengin yapılar bulunur. Toltek yapıları arasında Kukulkan Tapınağı, Savaşçılar Tapınağı ve Caracol olarak bilinen astronomik gözlemevi sayılabilir. Şehrin yakınında, yağmur tanrısının kutsal kuyusu cenote bulunur.

Tulum
Başlıca buluntular:
Maya dilinde sur anlamına gelen adı muhtemelen taraçalardan, platformlardan, tapınaklardan ve ev gruplarından oluşan bu sahil kentini karakterize eden güçlü duvarlara bir göndermedir. Tulum, Yakın Klasik Sonrası Dönem'de gelen Maya limanı ve Yucatan'ın muhtemelen en hareketli ticaret merkezlerinden biri olmalıdır. (Fotoğraflarda: Castillo'dan iki görünüm).

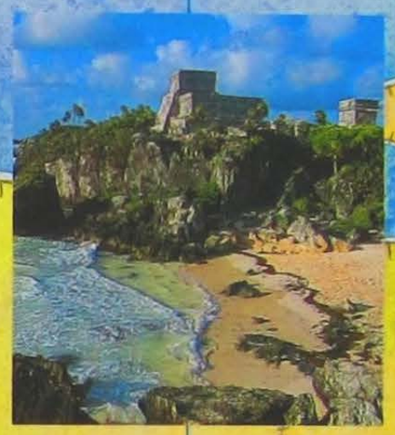

Coba
Başlıca buluntular:
En önemli yapı, anıtsal bir merdivene sahip, yedi birimden oluşan piramit biçiminde (42 metre uzunluğunda), bir kaide olan Nonoch Mul'dur. Klasik Dönem'e ait pek çok dikilitaş, sonraki yüzyıllarda yeniden kullanılmış ve küçük tapınaklara yerleştirilmiştir.
Tarihlendirme: Yakın Klasik Dönem – Klasik Sonrası Dönem

Coba

Chichen Itza

Tulum

Mayapan
Başlıca buluntular:
Törensel alanda, Chichen Itza'nın Kukulkan Piramidi'nin stil bakımından gerilemiş bir taklidi olan Kukulkan Piramidi bulunur. Bu surlu kent, muhtemelen Chichen Itza'nın düşüşünden sonra önde gelen kent konumuna gelmiştir.
Tarihlendirme: Klasik Sonrası Dönem

Mayapan

Labna
Başlıca buluntular:
Özellikle, Catherwood'un muhteşem çizimiyle yeniden canlandırılan ünlü kemeriyle bilinir (solda). Bu yapı esasen, başka yapılarla çevrilmiş bir avlunun giriş kapısını oluşturuyor olmalıydı.
Tarihlendirme: Yakın Klasik Dönem

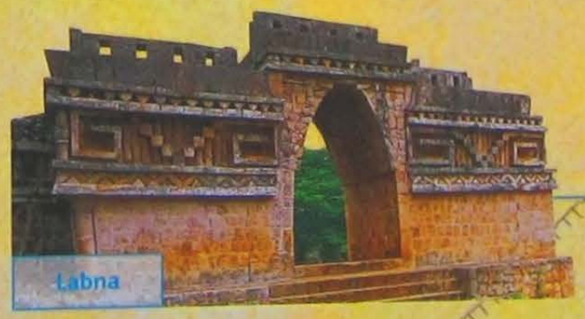

Labna

Sayil

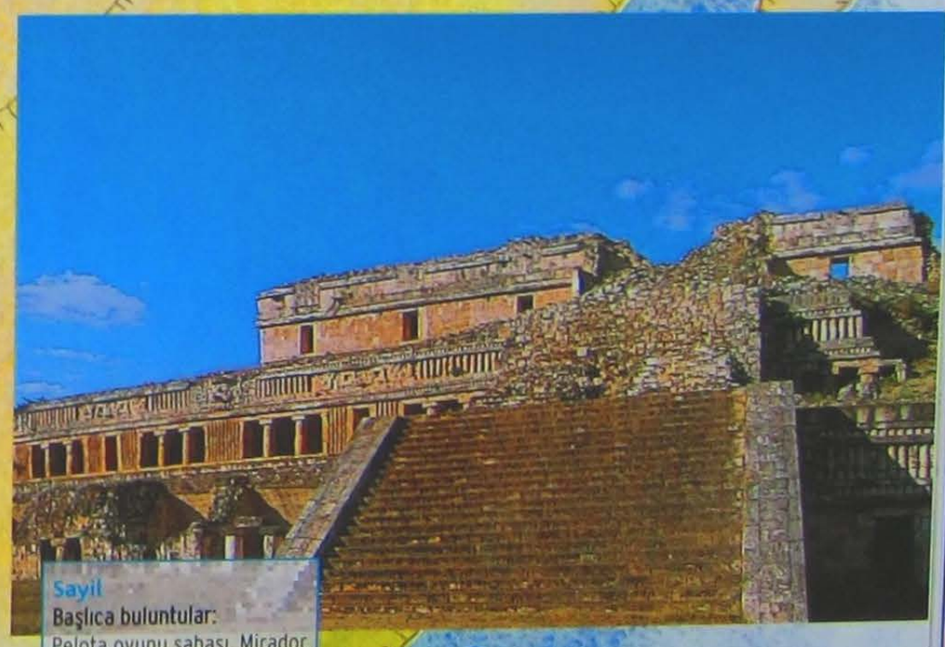

Sayil
Başlıca buluntular:
Pelota oyunu sahası, Mirador ve Palacio gibi (üstte ve solda) izole yapılarıyla bilinir. Chultun denilen su kaynağını oluşturan doğal, devasa sarnıçları önemlidir.
Tarihlendirme: Yakın Klasik Dönem

ARKEOLOJİ DEMEDEN ÖNCE

BUGÜN HERKES İÇİN ANLAŞILABİLİR OLAN ARKEOLOJİ TERİMİNİN YAYGINLAŞMASI UZAK OLMAYAN BİR GEÇMİŞE DAYANIR. ANTİK ÇAĞ İLE İLGİLENENLER, BİLİMSEL DİSİPLİNLERİ ÖRNEK ALMAYA BAŞLAYINCA ARKEOLOJİ DE GÜNLÜK YAŞAMIN BİR KAVRAMI HALİNE GELMİŞTİR. YİNE DE, İLK ZAMANLAR SÖZ KONUSU OLDUĞUNDA ARKEOLOJİDEN ZİYADE, ANTİKACILIKTAN BAHSETMEK UYGUN OLACAKTIR.

Bugün antikacı denildiğinde sanatsal değeri olan eski nesneleri toplayan, satan ve alan kişiler anlaşılır. Roma'da arkaik metinleri okuyan ve yazan bir öğrenciyi tanımlayan *antiquarius* kelimesi, 3. yüzyılda bir okul öğretmenini, Orta Çağ'da ise antik kitapları kopyalayan kişiyi tanımlamıştır. Günümüzde "antikacılık" terimini kullanan kişi eğer bir arkeolog ise; Antik Çağ heykellerini, vazoları, yazıtları, paraları ve edebi metinleri inceleyen ve sınıflandıran araştırmalardan bahsetmektedir.

"Antika" olana dair araştırmalar genellikle, koleksiyonculuğun işe karışmasıyla başka bir araç haline dönüşmüş ve bu yüzden antika terimi tozlu ve gereksiz çalışmaları anlatan olumsuz bir anlam kazanmıştır. Oysa antikalara gösterilen ilginin tarihsel anlamda büyük faydaları olmuştur. Antik Çağ ile ilgilenen bilginlerin dikkatini, siyasi ve askeri olayların kronolojik olarak aktarıldığı geleneksel tarih anlayışında yer bulamayan alanlara çekmiştir. Antikacılık, kronolojik tarihin göz ardı ettiği özel yaşam, din, adetler, yasalar ve kurumlar gibi geniş bir alana sistematik bir yaklaşım ve tüm verileri değerlendirmeye daha açık duran bir anlayışla bakmaktadır.

İmparator Traianus Dönemi'nde Roma'da basılmış bir sikke.

ANTİK ÇAĞ

Antikacılık ve tarihçilik arasındaki bu çalışma alanı ayrımı, eski çağlardaki tarih yazıcılığında da görülmektedir. Kronolojik olarak daha yakın olaylar tarihin konusunu oluştururken; bir ulusun dil, edebiyat, gelenekler, kanunlar gibi yaşam alanları, Eski Yunanlar tarafından *archaiologhia,* Romalılar tarafından *antiquitates* olarak ifade edilmiş olan daha sistematik bir değerlendirmeye tabi tutuluyordu. Halikarnassoslu Dionysos, Plutarkhos ve Varro bu çalışma sisteminin eski Roma'daki önemli temsilcileri olmuşlardır. Romalı tarihçi Varro'nun, benzeri çalışmalar içinde önemli bir yere sahip olan *Antiquitates* adlı eserinin, sadece bir kısmı günümüze ulaşabilmiş olmasına rağmen, içyapısı genel olarak bilinmektedir. İnsanları, zamanları, yerleri ve nesneleri sınıflandıran bu eser, tarih anlayışına ve günümüz arkeolojisine alternatif oluşturan sistematik ve evrensel bir derleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Çağ ile birlikte klasik dünyanın kültürel alandaki ifade edilişinde derin bir kırılma yaşandı. Bu kırılma, 'antik' kavramının doğmasını sağladı ve klasik dünyanın metinler ve anıtlar aracılığıyla yaşamaya devam etmesi ilk kez gündeme geldi. Kopma hemen anlaşılamadı. Erken Orta Çağ'da, klasik geçmişle olan ilişki devamlılık temelliydi; yani antik anıtlar yıkılıyor ya da ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilerek kullanılıyordu. Yine de, antik malzemelerin derlenmiş ya da yeniden şekillendirilerek kullanımda kalmış olması, bu dönemlerde dahi Antik Çağ'ın öneminin anlaşıldığını göstermektedir.

Hümanizm ve Rönesans ise, Antik Çağ'ı artık uzakta kalmış, sonlanmış bir dönem olarak görse de, geçerli ve saygın siyasi

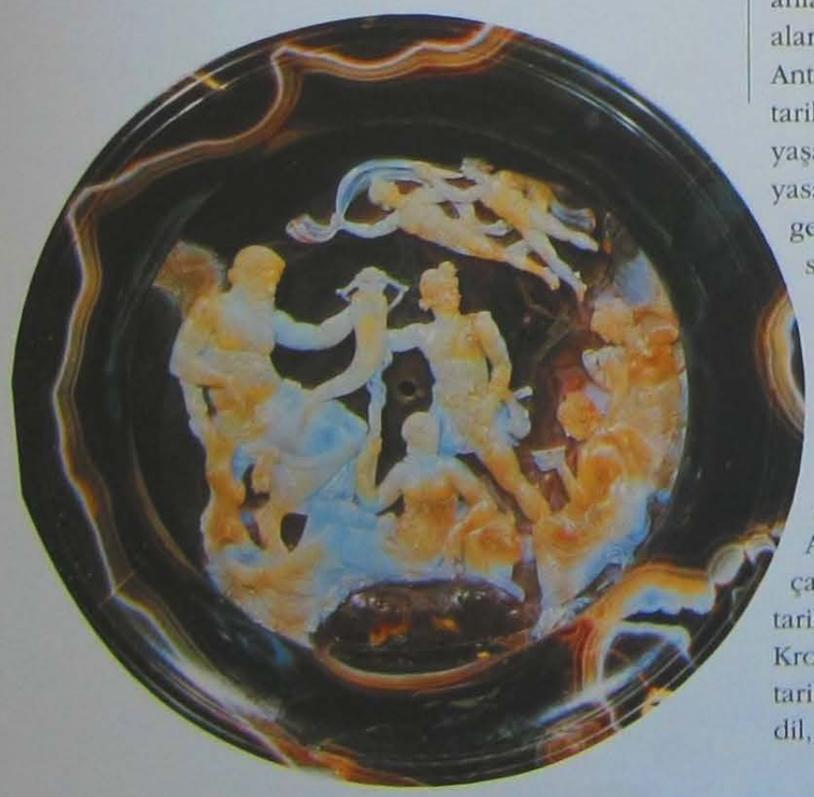

Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen, muhtemelen Augustus Dönemi'nden kalma Farnese tabak detayı.

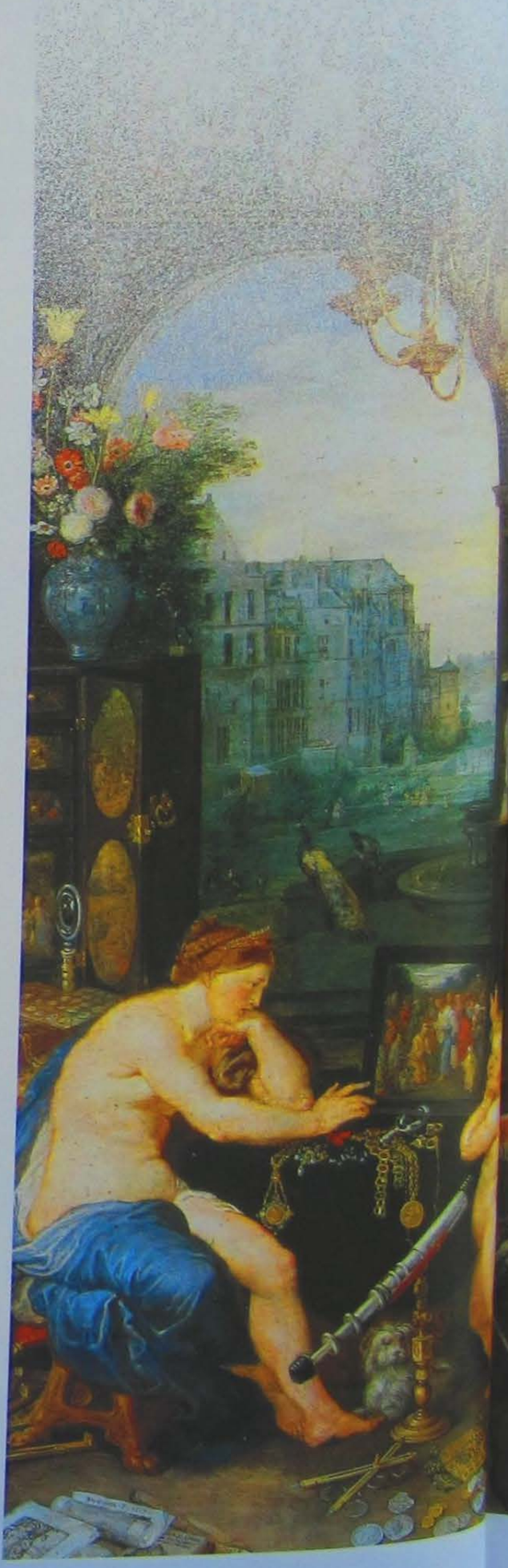

Bruegel tarafından yapılmış "Görmenin Alegorisi" adlı tablo. Bugün bizim için antikacı terimi ile antika nesneleri toplayan, satan ve alan insanlar anlaşılmaktadır.

ve kültürel modeller sağlayan bir dünya olarak algıladı. Bu bağlamda antikacılık da kesin biçimini kazandı: Araştırma alanı Antik Çağ olacaktı ve onu edebi metinlerle olduğu kadar anıtlar, buluntular, el yazmaları ve madeni paralar aracılığıyla anlamaya ve yeniden kurgulamaya çalışacaktı.

1400 VE 1500'LÜ YILLAR

1400 ve 1500'lü yıllarda antikacılığın görevi artık tarihi yeniden yazmak değildi; kurumlar, kanunlar ve sanatsal ilkeler alanında *Antiquitates* tarafından temsil edilen büyük mirastan faydalanmayı hedefliyordu. Bu yüzden artık hem bilgin, hem edebiyatçı, hem sanatçı olan antikacı, çoğunlukla aynı zamanda da bir saraylı idi. Araştırmalarının tek amacı öğrenmek değildi; soyluların yeni oluşmaya başlayan koleksiyonlarına girecek antik dünya kalıntılarına ulaşmayı da amaçlıyordu. 15. yüzyıl antikacılarına tipik bir örnek olan Anconalı Cyriacus, ticari nedenlerle Akdeniz'de dolaşırken, Antik Çağ yapılarına ilgi duymaya başladı. Onu bir araştırmacı ve bir antika tüccarı olmaya yönlendiren bu ilgi, İtalyan saraylarının antika danışmanı olmasını da sağladı. Cyriacus, Antik Çağ'ın en önemli tarihi belgelerinin anıtlar olduğuna ve detaylı olarak resimlenmeleri gerektiğine inanıyordu. Eserlerinin büyük bölümü kaybolmuş olan Cyriacus'un, belki de yaptığı en faydalı şey İtalyan kültürünü Yunan dünyasına tanıtmak olmuştur.

İtalya'da özellikle yerel tarihe ilgi duyuluyordu. Bu ilgi, antik kent kalıntılarının uçsuz bucaksız bir araştırma sahasına dönüştüğü Roma'da büyük boyutlara ulaşmıştı. Sistematik biçimde oluşturulmuş ilk çalışma, Flavio Biondo'nun (1392-1463), mevcut bütün kaynaklara gönderme yaptığı eseri *Roma Instaurata* oldu. Flavio Biondo, *Roma Triumphans* adında; kurumları, sosyal yaşamı ve dini konu alan Varro tarzında bilimsel bir eser de yazdı.

16. yüzyılda, Rafael ve Pirro Ligorio gibi önemli kişilerin sayesinde, arkeolojik kazılar yaygınlaştı ve hem tarihi kalıntıları

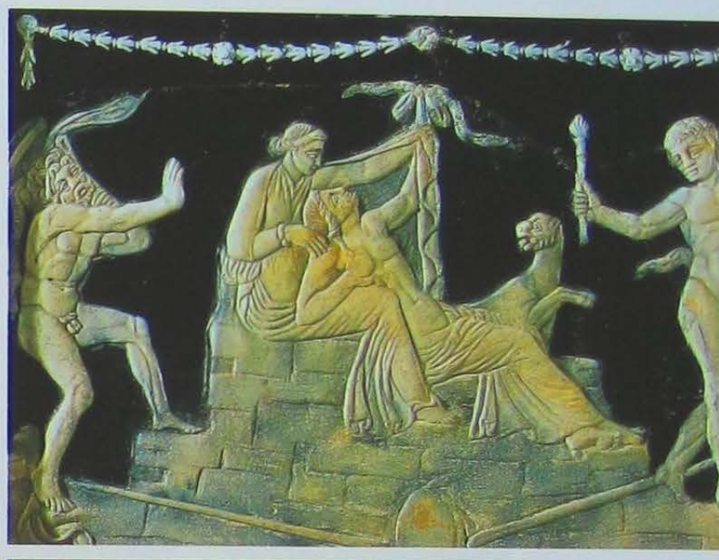

Kabartmada, Bacchus ve Ariadne görülmektedir. Antik Yunan mitleri Roma kültürünü derinden etkilemiştir.

belgeleyen, hem de çalışma planı olarak kullanılan çizimleme alışkanlığı gelişti.

Antikacılık yalnızca İtalyanlara özgü bir olgu değildi, pek çok Avrupa ülkesinin de ilgi alanıydı. Ancak Kuzey Avrupa'daki gelişimi İtalya'dan farklı oldu. İngiltere, Almanya ve İskandinavya'daki klasik tarih metinleri İtalya'da olduğu gibi geniş kapsamlı ve ayrıntılı değildi. Bu yüzden Antik Çağ tarihi tamamen arkeolojik belgelere dayanarak yazılabildi. Bu yapısal fark, Kuzey Avrupa arkeolojisinin Akdeniz arkeolojine

Tarihin Yansımaları

KOLEKSİYONLAR

Koleksiyon kavramı 16. ve 17. yüzyıllar arasında değişti. İtalya'da hakimiyetini sürdüren tek temalı, güzel nesneleri toplamanın yanı sıra insanın tüm bilgisini ortaya koyan, bir ansiklopediyi andıran yapıda koleksiyonlar da oluşuyordu. Böylece, Avrupa'da değerli nesnelerin, antik sanat eserlerinin, doğal kalıntıların, çeşitli türlerden etnografik ve ilginç şeylerin yer aldığı Wunderkammer (meraklılar odası) fenomeni yayıldı. İtalya'da bu fenomeni, Başkeşiş Athanasius Kircher'in (1601-1680) Roma'daki koleksiyonu temsil ediyordu. Cassiano dal Pozzo ise (1588-1657) ansiklopedi dizileri koleksiyonuna büyük bir kütüphaneyi dahil etmişti. Bunun içinde, o zaman bilinen tüm Antik Çağ dünyası ile ilgili belgeleri barındıran devasa bir çizim koleksiyonu olan Museum Cartaceum da bulunuyordu.

Volterra Müzesi'nin bir salonu.

nazaran daha disiplinli ve sistematik biçimde gelişmesine de neden oldu ve Antik Çağ kalıntılarını muhafaza etme bilinci bu ülkelerde daha erken gelişti.

AYDINLANMA ÇAĞI

Antikacılık 1600'lü yıllarda, bir sonraki yüzyılda gelişecek olan kataloglama yöntemine yönelmeye başlamıştı. *Corpora* adı verilen detaylı ve geniş kapsamlı katalogları oluşturabilmek için, araştırmacılar dikkatleri belirli tema ve nesneler üzerinde yoğunlaştırdılar. Bu dönemde, saraylı antikacıların yerini daha bağımsız çalışan "bilginler" aldı.

1700'lerde, anıtları yerinde inceleyen ve bu kapsamlı seyahatler ile tecrübe kazanan bir araştırmacılar cemiyeti oluşmaya başladı.

Antik Çağ'ı estetik, etik ve siyasal bir model olarak algılayan Aydınlanma Çağı, antik toplum bilincini yaygınlaştırdı; hatta klasik dünyadan esinlenen tarzlar doğmaya başladı. Herculaneum ile Pompei'nin keşfedilmesi ve Yunanistan'da Klasik Dönem kalıntılarının restorasyonu olasılığının doğması eskiye olan ilgiyi yaygınlaştırdı. Ancak, öncelikli araştırma konusu artık klasik dünya değildi. Yerel Antik Çağ araştırmaları ön plana çıktı.

Örneğin İtalya'da Etrüsklere, Avrupa'da Keltler ve Gotlara duyulan ilgi artmıştı.

1700'ler modern müzenin doğuşuna da sahne oldu. Müzeler artık kişisel koleksiyonlar olarak değil, toplumun gelişimi ve eğitimi için sunulan bir hizmet olarak algılanıyordu. Bu yüzyıl, arkeoloji tarihi biliminin kurucusu sayılan J. J. Winckelmann'ın da yüzyılı oldu. Winckelmann'ın Antik Çağ çalışmalarına getirdiği önemli yenilikler sayesinde, antikacılık tarihi kapanıyor, arkeoloji tarihi başlıyordu.

Kendini sürekli güncelleyerek Antik Çağ ile ilgili sistematik toplama ve derleme faaliyetlerine devam eden antikacılık geleneği, arkeologlar için hala eşsiz bir araştırma aracıdır.

Antik Çağ tarihçiliğinin kurucusu olarak kabul edilen J.J. Winckelmann'ın portresi.

Tarih ve Olaylar

ETRÜSKLER

Etrüskler'e duyulan ilginin başlangıcı, İtalyan antikacılığına özgü bir durumdur. Orta Çağ bu halkı tamamen unutmadı, fakat Klasik Antik Çağ bağlamında Etrüsk kalıntılarının ayırt edilmesi ancak Rönesans ile gerçekleşti. 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın başlarında mezarların ve yazıtların ortaya çıkarılması, Viterbolu Annius'un da dahil olduğu fantastik kurgulamalarla dolu yorumların yazılmasına neden olmuştu. 16. yüzyıl ortalarında Arezzo Kimerası'nın keşfedilmesi, sanatçıların ve araştırmacıların Etrüskleri hatırlamasını sağladı. Giorgio Vasari ve Leon Battista Alberti gibi önemli kişiler Etrüsk sanatıyla ilgilenmeye başladılar. Toskanalı Medici Ailesi ise, Etrüskler üzerinden siyasi bir propaganda yürütme fırsatı bulmuştu. Tüm bu gelişmeler kesin biçimini 1700'lü yıllarda alacak olan bir araştırma hareketinin; 'Etrüskoloji'nin doğuşuna uygun bir ortam yarattı. 1616-1619 yılları arasında, Floransa Sarayı'nda ağırlanan İskoçyalı Thomas Dempster, *De Etruria regali* adında güçlü bir eser yazdı. Bu eserde hatalar, hayali öğeler ve Medicilerin yüceltilmesi geniş yer kaplıyordu. Eserin etkileri hemen görülmedi, zira basımı yaklaşık yüzyıl gecikmişti. 18. yüzyıl ise hareketli araştırmalara sahne oldu. Medicilerin koleksiyonları ve Toskana'daki en eski müzeler olan Volterra ve Cortona müzeleri bu dönemde ortaya çıktı.

Sağda: Winckelmann'ın çizimiyle, bir Apollon heykeli.

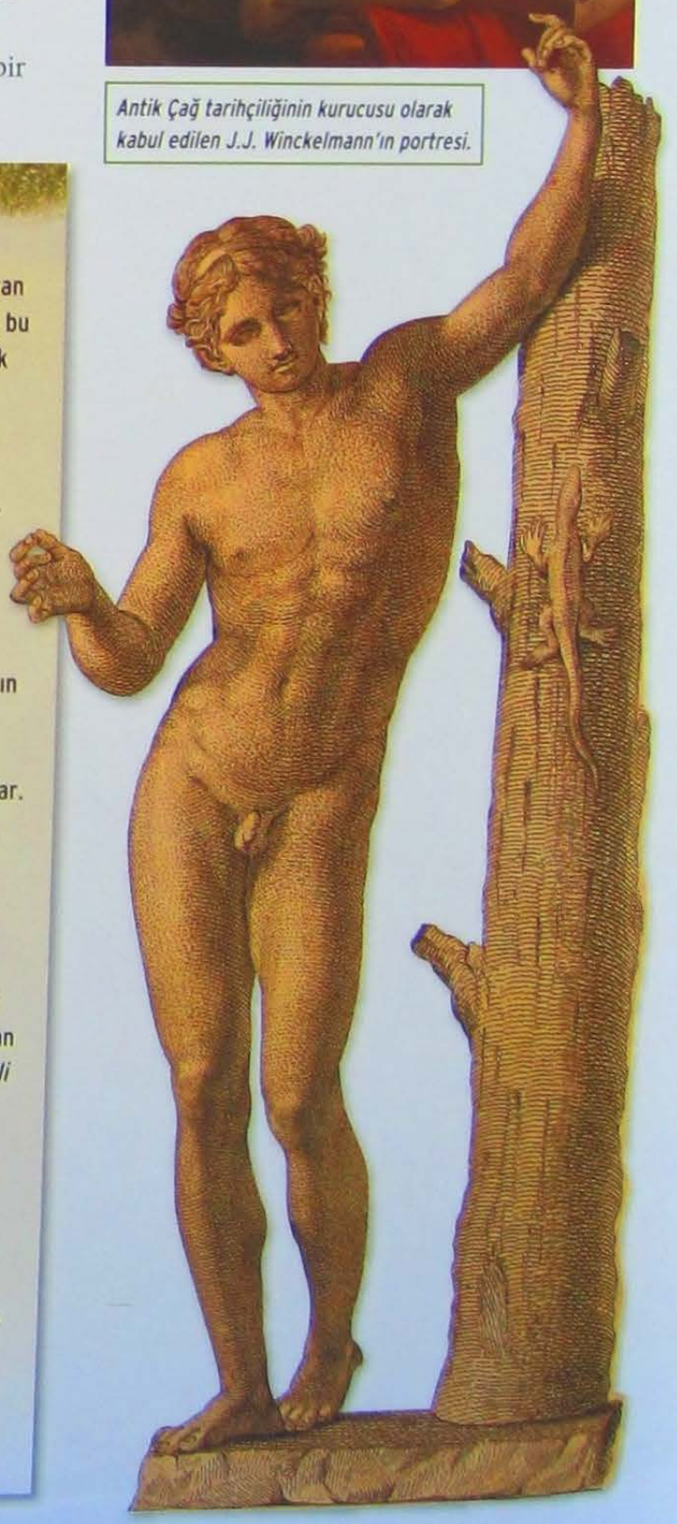

TEPELERDEN DENİZE

TOSKANA'NIN ETRÜSK TOPRAKLARINDA UZUN BİR YOLCULUK; KİMİLERİNE DANTE'NİN CEHENNEMİNİ ANIMSATAN FALEZLERİYLE ÜNLÜ VOLTERRA'DAN, ANTİK ESERLERİ OLMAYAN ANTİK KENT PİSA'YA...

İngiliz yazar D.H. Lawrence, Nisan 1927'de Cerveteri, Tarquinia ve Vulci'yi içine alan yolculuğunun sonunda Volterra'yı da ziyaret etmişti. Yazar, bu yolculuğa özenle hazırlanmıştı; konuyla ilgili bilimsel yayınları, özellikle de Pericle Ducati'nin *Etruria Antica* - Antik Etrurya adlı eseri gibi önemli çalışmaları iyi biliyordu. D.H. Lawrence'ın izlenimleri ve notları 1932'de *Etruscan Places* - Etrüsk Toprakları adıyla ölümünden sonra yayınlandı. Yazar, kitabının en güçlü ve güzel sayfalarını Toskana'nın Etrüsk kenti Volterra'ya ayırmıştı. Etrüsk uygarlığı ile ilgili vardığı sonuçları ve yorumlarını aktardığı, insanda büyük bir merak ve hayranlık uyandıran bu sayfaları okuduktan sonra Etrüsklere kayıtsız kalmak zordur. D.H. Lawrence gözlemleri şöyle aktarıyordu: "*Etrüskler bir teori ya da bir tez konusu değildir. Olsa olsa bir deneyim olabilir. Neden her deneyimi sistematikleştirilmek zorunda olalım ki? Neden, artık sonsuza dek yok olan Etrüskler bile, bir sisteme indirgenmek zorunda? Bu hiçbir zaman, asla olmayacak.*"

Yazar için sahnenin merkezi Volterra'dır. Her şeyden önce kentin konumunu anlatır: *İç bölgede yer alan bir tür ada; bugün bile, tuhaf bir biçimde ıssız ve sert...* Sonra bugüne ulaşabilmiş anıtlardan söz eder: *Porta all'Arco eski olanın tipik ihtişamı ile mütevazı bir yükseklikte, yuvarlak ve şık...*
Lawrence, Etrüsk surlarının *kentin bugünkü surlarından çok daha uzun* olduğunu belirtmektedir. Mario Guarnacci Müzesi'ni anlatırken ruh halini de satırlarına katar: *İlgi çekici şeylerle dolu ve ziyaret etmesi hoş bir müze, fakat buraya*

Volterra nekropolünden çıkartılan, su mermerinden bir kül kutusunda ölünün veda sahnesi betimlenmiştir. (MÖ 3.-2. yüzyıl)

Volterra' da bulunmuş olan altın bir taç detayı. Zanaatkarının ustalığı açıkça görülmektedir.

Volterra'da bulunmuş olan heykelde sunu yapan biri betimlenmiştir.

öyle soğuk bir nisan sabahında geldik ki, kendimi mezara hiç bu kadar yakın hissetmemiştim... Müzede sergilenen kül kapları onu oldukça etkilemiş gibidir: *Volterra'nın kül kaplarını seyrederken öyle büyük bir keyif duyuyorum ki... Bunlar, hayat hakkında yazılmış büyük, resimli bir kitap gibi ve gözümüzü onlara bakmaktan alamıyoruz.*

VOLTERRA'NIN TARİHİ

Az sayıdaki yazılı kaynağın ve yakın geçmişte ortaya çıkan arkeolojik bilgilerin yardımıyla, Volterra tarihinin izini sürmek mümkündür. Yerleşimin başlangıç evreleri arkeolojik verilerle belgelenmiştir. MÖ 9. yüzyıla ait Ripaie ve Guerruccia nekropol kalıntıları iki ayrı köy yerleşimi olduğunu gösterir. MÖ 8. yüzyıldan kalma temelin işaret ettiği üzere, bu köyler daha sonra birleşerek tek bir merkezi, geleceğin akropolünü oluşturmuşlardır.

Oryantalizan, Arkaik ve Klasik dönemlere ilişkin arkeolojik kayıtlar daha azdır. Ripaie nekropolünde gün ışığına çıkarılan ve "Q1" olarak isimlendirilen mezar, tholos biçimli hanedanlık mezarlarının bir tür minyatürüdür. Mezar, MÖ 630-610 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Görülen Doğu-Yunan etkisinin, o yıllarda Pisa ve Populonia ile kurulmakta olan ticari ve kültürel ilişkilerle Volterra'ya ulaşmış olması muhtemeldir. MÖ 550-530 tarihli Avile Tite dikilitaşı ile MÖ 480 civarına tarihlendirilen ve Lorenzini Başı olarak tanınan heykel başı Volterra'nın haklı üne sahip anıtlarındandır. Fakat açıkçası, mevcut tablo pek de zengin değildir. Bu eksikliğin olası sebepleri üzerinde tartışılmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, yalnızca görünürde bir eksiklik söz konusudur, belgeler henüz günümüze ulaşmamış olabilir. Bir başka bakış açısıyla, bölgenin sürekli maruz kaldığı toprak kaymalarından etkilenen Badia-Guerruccia nekropolünün yok olmasıyla, dokümantasyon da kaybolmuştur. Ayrıca, Helenistik Dönem'deki yapılaşma faaliyetleri esnasında önceki evreler tahrip edilmiş de olabilir.

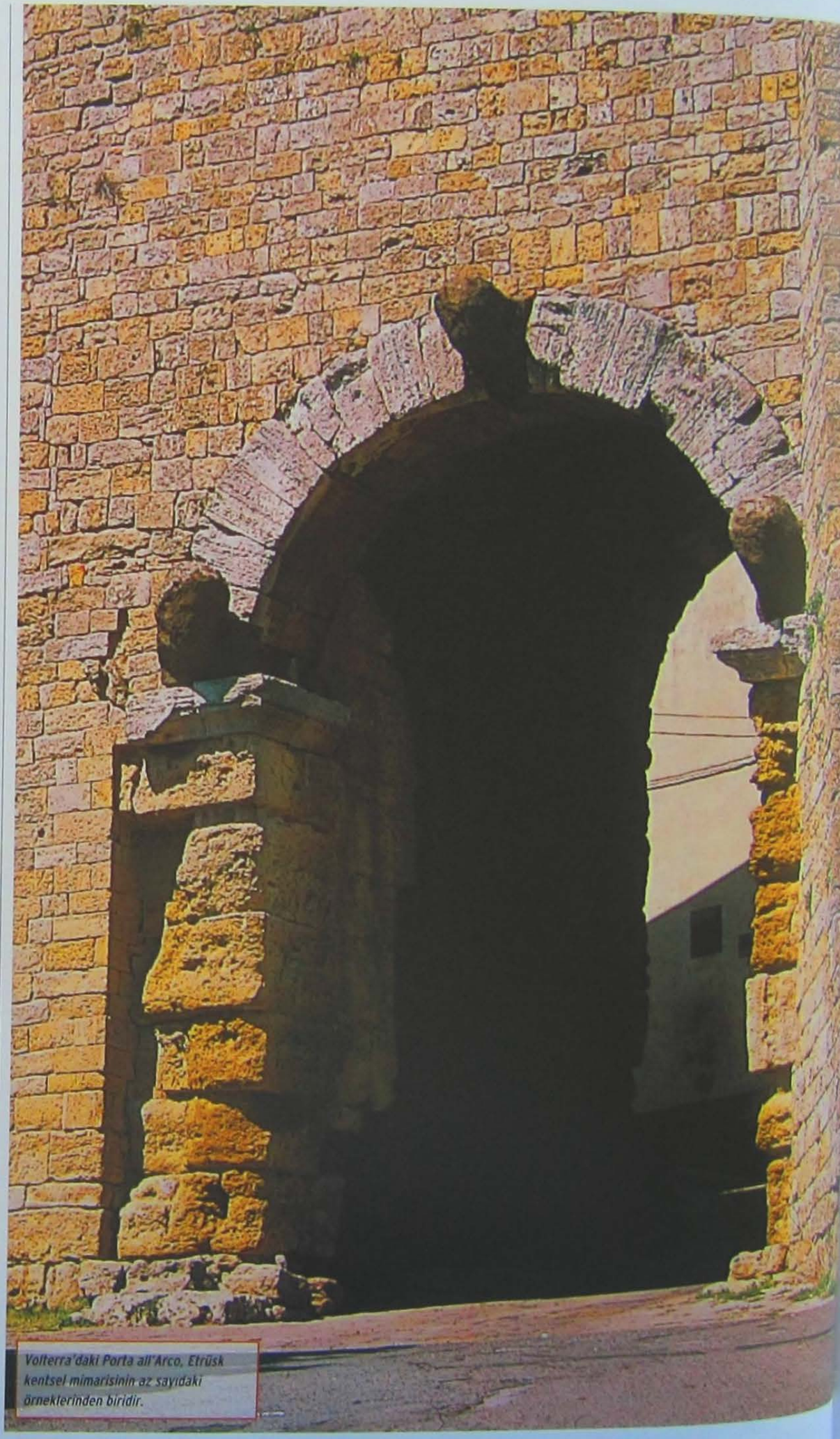

Volterra'daki Porta all'Arco, Etrüsk kentsel mimarisinin az sayıdaki örneklerinden biridir.

Pisa Camposato'daki anıt mezardan kabartma detayı.

Bazı araştırmacılar içinse, bunlar tarihsel tablonun eksikliğini açıklamak için yeterli değildir. Bu araştırmacılar nüfusun azalmasını; kırsalda dağınık yerleşimi gerektiren sadece tarıma dayalı bir ekonominin varlığıyla, sahil kentlerinin göç almasıyla ve Po Ovası'ndaki Etrüsk kolonilerinde çok sayıda Volterralının bulunmasıyla ilişkilendirirler.

MÖ 4. yüzyılda şartlar belirgin şekilde değişmiştir. Kelt istilası ve Kuzeybatı İtalya'da yaşayan Ligurlar'ın baskısı, kırsal alanların terk edilerek kentlere yerleşimi gerektirir. Volterra toprakları daha önce olmadığı kadar genişler, güçlü savunma surları inşa edilir. Volterra, refaha ulaştığı bu dönemde Orta İtalya'da yükselmekte olan bir güçle, Roma ile iyi ilişkiler kurmaya da başlar. MÖ 3. yüzyılda Toskana stilindeki B Tapınağı'nın inşa edilmesiyle birlikte akropol heybetli bir görünüm kazanır. Daha sonra bu tapınağın yanına başka bir kutsal yapı, uzun dikdörtgen biçimli bir plana sahip olan A Tapınağı inşa edilir. Tapınağı süsleyen pişmiş toprak heykellerin tarihi MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısına dek uzanmaktadır. Bulunan vazoların üzerindeki yazılar, bu iki tapınak inşa edilmeden önce akropolde en büyük Etrüsk tanrısı Tinia'ya tapınıldığı varsayımını getirmiştir. Mezarlıklardan elde edilen arkeolojik kanıtlar ve sünger taşından, pişmiş topraktan ya da su mermerinden yapılmış çok sayıda kül kutusu gibi buluntular Helenistik Dönem'e denk gelmektedir. Müşterilerin farklı ihtiyaçlarına yönelik bir üretim yapılmış gibidir. Eğitimli ve Yunanlaşmış yerel seçkinler, muhtemelen sosyal konumlarına daha uygun gördükleri için klasik mitoloji temalarıyla süslenmiş kül kutularını tercih etmişlerdir. Zanaatkarlar, tüccarlar ve küçük toprak sahiplerinden oluşan orta sınıfın üyeleri ise, yerel mitlerden alınan temaların ve sembollerin süslediği kül kaplarını seçme eğilimi gösterirler.

Bu dönemde parlayan Volterra oldukça büyük bir alanın kontrolüne sahiptir. Cecina, Elsa ve Era vadilerini kapsayan Volterra toprakları, kırsal yerleşimlere ve anakentle sıkı ilişkileri bulunan küçük kentlere bölünmüştü. Antik edebi kaynaklarda Volterra'ya dair ilk bilgi MÖ 205 tarihini taşır. Titus Livius, İkinci Kartaca Savaşı'nda Roma'ya yardım eden kentler arasında, tahıl ve ahşap tekne iskeletleri sağlayan bu kenti de saymaktadır. Görüldüğü gibi, yapılan temel tercihler sayesinde, Volterra'nın Romalılaşması aşamalı olarak ve pek de büyük zorluklarla karşılaşılmadan gerçekleşmiştir. Sulla'nın, Marius'u destekleyen ve destekçilerini barındıran Volterra'yı cezalandırmak için kenti kuşatması, bu süreçteki dramatik bir istisnadır. Yakın geçmişte ortaya çıkarılmış olan bir yazıt, Sulla'nın kente verdiği bu ağır cezadan ve kentte bir Latin kolonisinin olası varlığından bahsetmektedir.

Augustus zamanında Volterralı Cecina Ailesi'nin bazı üyeleri tarafından inşa edilmiş olan Roma tiyatrosunun havadan görünümü.

Romalılaşma süreci MÖ 1. yüzyılda başarıyla sonuçlanmış gibi görünmektedir. Zira dönemin kül kaplarındaki isimler karşımıza Latince olarak çıkar. Volterralı Cecina Ailesi'nin bazı üyelerinin, İmparator Augustus ve Iulius-Claudius Hanedanlık saraylarında şanslarının yaver gitmesi, belli bir refah düzeyinde yaşamakta olan kentte yoğun imar faaliyetlerine girişilmesini de sağlamış gibidir. Cecina Ailesi'nin iki temsilcisi, A. Cecina Severo ve C. Cecina Largo sayesinde, kullanılan mermerlerin yüksek kalitesi ve zenginliği ile göze çarpan tiyatro binası inşa edilir. 1. yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze kadar kısmen de olsa gelebilmiş olan bu yapıda, izleyicilerin oturma alanı olan *cavea*, orkestra alanı ve iki katlı sahne duvarı görülmektedir. Oturma alanının bazı basamakları Persii, Laelii, Petronii gibi adları yazılı olan ailelere ayrılmıştır.Tiyatronun arkasında, Korint düzeninde sütunlara sahip bir sütunlu galeri ve uzun kenarlarda yer alan iki eksedra bulunuyordu. İzleyiciler, oyun aralarında ya da yağmur yağdığı zaman buralarda toplanıyorlardı. Daha sonra bu galeriye, soğuk bölüm-*frigidarium*; ılık bölüm-*tepidarium;* sıcak bölüm-*caldarium*, ter atma alanı-*laconicum* ve soyunma bölümü gibi kullanım alanlarına sahip bir hamam inşa edilmiştir.

4. yüzyılın ilk on yıllarına kadar kentin refah düzeyinde herhangi bir azalma olmamış, hatta yeniden yapılanma faaliyetleri 3. yüzyılda da belli oranda devam etmiştir.

PİSA'NIN PARADOKSU

"Ne başarı ama! Antik eserleri olmayan antik bir kent; Pisa." Bu yorum antik Pisa kenti ile en çok ilgilenen arkeologlardan biri olan Stefano Bruni'ye aittir ve ne denli çelişkili görünse de doğrudur. Arkeolojik veriler, Arno Nehri ağzında yerleşim gösteren bu merkezle ilgili yazılı kaynaklarda ortaya çıkan manzara ile örtüşmemektedir. Büyük ihtimalle, kentin gelişmiş bir deniz cumhuriyeti olduğu dönemlerde, 1000-1300 yılları arasında sürdürülen hummalı inşaat çalışmaları Etrüsk ve Roma evrelerine ait kanıtları ortadan kaldırmıştır.

Pisa'nın zengin ve zıtlıklarla dolu tarihinin izlerini sürebilmek için geçmişe doğru bir yolculuk yapmak şarttır. 1300'lerde Petrarca, bu Toskana kentinin ne denli eski olduğundan bahsetmişti. 1400'lerin ortalarında Flavio Biondo, Pisa'nın Etrüsk 12 Kent Birliği'ne dahil şehir devletlerinden biri olduğunu düşünüyordu. 1500'lü yılların yorumu, kentin Eski Yunanlar tarafından kurulduğu ancak bir şekilde Etrüsk Birliği içine girdiği yönünde idi. 1600'lü yıllarda, kentin Ligur kökenli olduğu ileri sürülmeye başlandı. 1700'lerde yaşayan ve Etrüsklerin ateşli bir savunucusu olan Mario Guarnacci'ye göre, Pisa eski bir kentti ve kesinlikle bir Etrüsk kenti idi. 1820'li yıllarda Karl Otfried Müller, Pisa topraklarını Ligurlar ile bağdaştırdı. Müller'e göre, Etrüskler daha sonra bu topraklara hakim olacaktı. Ünlü Roma tarihçisi Theodor Mommsen ise, bölgenin bu iki topluluk arasında sürekli çatışmalara sahne olduğunu öne sürdü. Bir başka büyük tarihçi Gaetano De Sanctis'in tezi, Pisa'nın köken bakımından Ligur, kültürel açıdan Etrüsk kenti olduğu

Volterra'da bulunmuş olan altın küpeler. MÖ 8. yüzyıldan itibaren, değerli metallerin kişisel aksesuarlarda kullanımı yaygınlaşmıştı.

Volterra Roma tiyatrosunun iki kattan oluşan sahne binası.

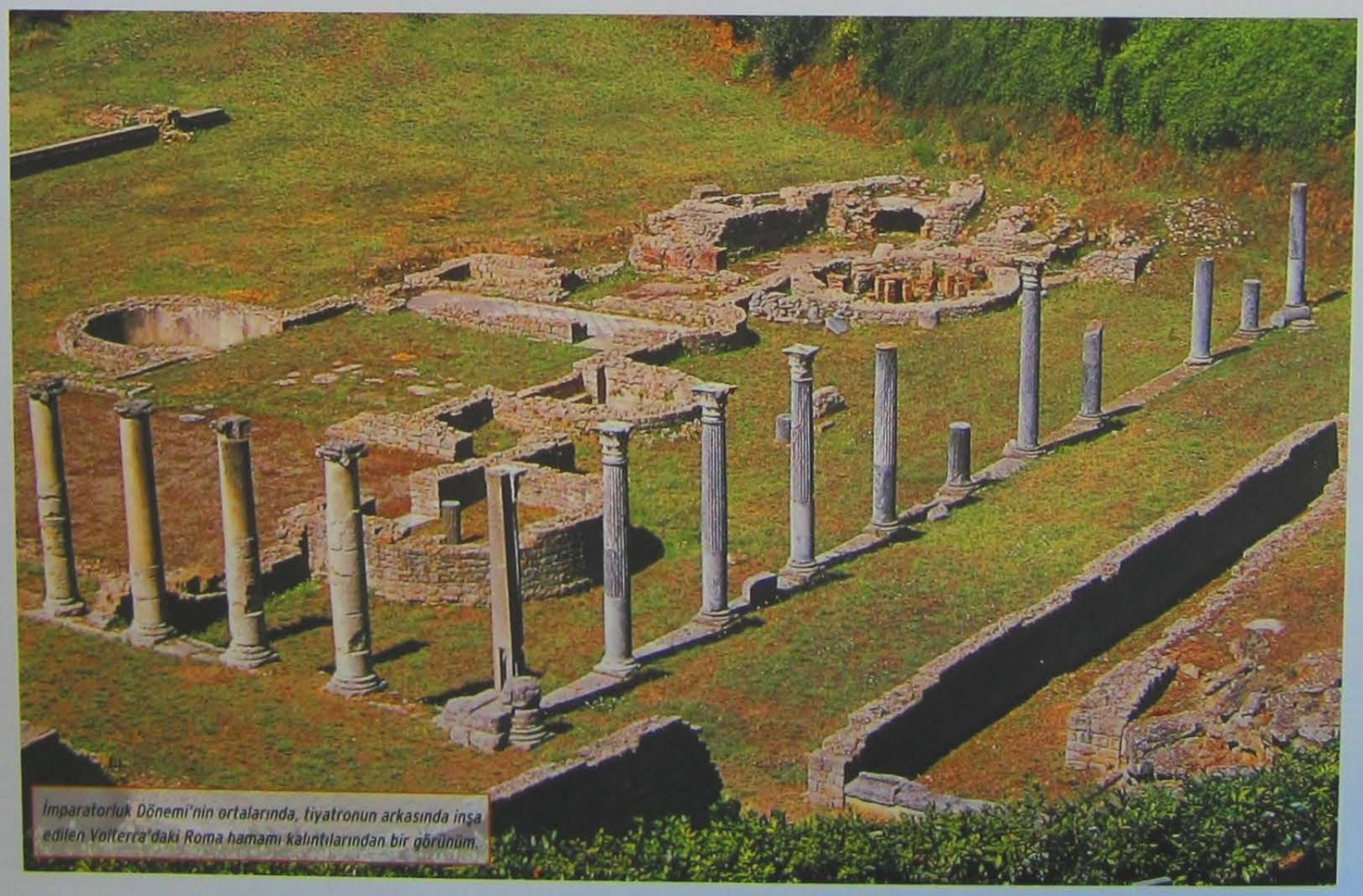

İmparatorluk Dönemi'nin ortalarında, tiyatronun arkasında inşa edilen Volterra'daki Roma hamamı kalıntılarından bir görünüm.

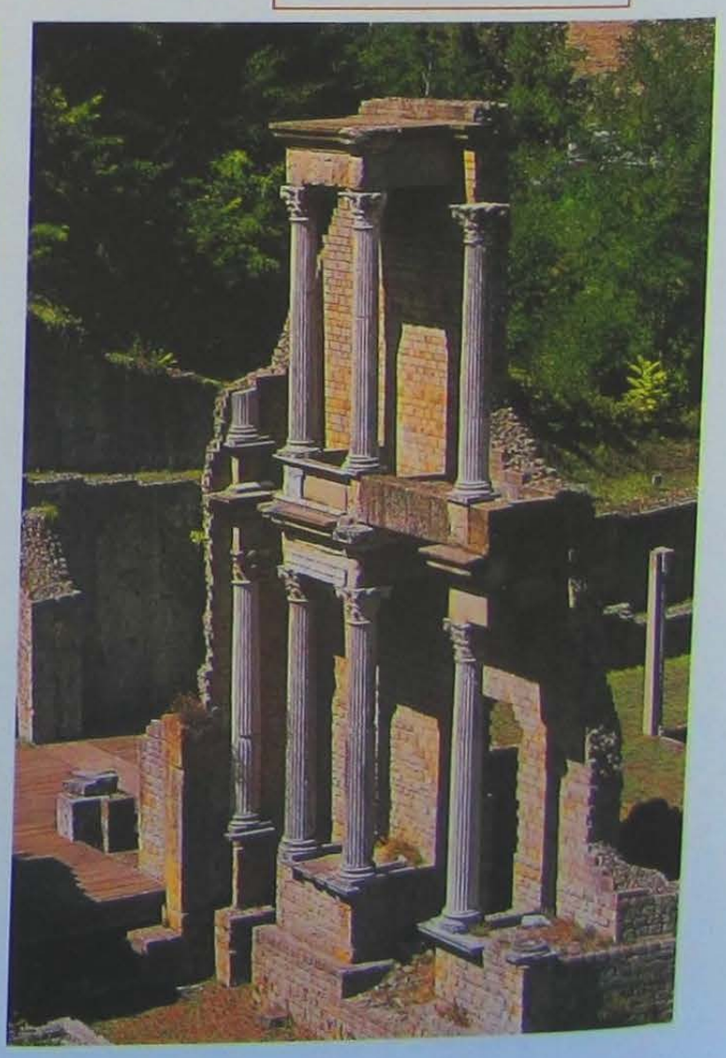

yönündeydi. Luisa Banti, kentin yalnızca bazı dönemlerde Etrüsklere bağlı olduğunu, tarihinin geri kalanında ise bağımsız bir toplum olarak varlığını sürdürdüğünü düşünüyordu.

Bugün, sayısı artan arkeolojik belgelere dayanılarak söylenebilir ki; Pisa en başından beri bir Etrüsk kentidir. Yerleşim alanından çıkarılan malzemeler, MÖ 9. yüzyılda hatta belki Son Tunç Çağı'nda bile bölgede Etrüsklerin varlığına işaret etmektedir. Arkeolojik veriler henüz olayları kurgulayabilecek kadar zengin değilse de, bu yerleşimin MÖ 6. yüzyıldan itibaren, özellikle deniz ticareti açısından güçlü ve gelişmiş bir merkez olduğunu göstermek için yeterlidir. Kentin, deniz trafiğinin yanı sıra Kuzey Etrurya ve Padanya'nın Etrüskleşmiş alanlarına yönelik kara trafiğine de açık oluşu bu durumu kanıtlar niteliktedir. Piazza del Duomo yakınlarında yapılan kazılar, yerleşimin MÖ 575-550 yıllarından itibaren ana eksenler üzerinde uzun süre boyunca değişmeden hizalandığını göstermektedir. MÖ 5. yüzyılda, Pisa'ya tahkimli bir sur inşa edilmiş ve kent en güçlü dönemlerinden birini yaşamıştır.

Daha az çarpıcı, fakat devamlılık arz eden bir başka gelişme de Yunanlaşma Dönemi'nde görünür. Bu dönemde, kentin yoğun inşaat faaliyetleriyle yenilenmiş olması, muhtemelen nüfus artışına bağlıdır. MÖ 41 ile 27 yılları arası Kolonileşme Dönemi'nde, kırsal alanlarda yoğun ıslah faaliyetleri görülür. Kurulan karmaşık drenaj kanalları tarımda büyük bir canlanma yaşandığına işaret etmektedir. San Rossore yakınlarında yürütülen kazılarda gün ışığına çıkarılan buluntular ise, Pisa'nın Roma Dönemi'nin ortalarında da önemi bir ticaret bölgesi olduğunu göstermektedir. Geniş liman havuzunda, teknik özellikler ve boyutlar bakımından birbirinden farklı 16 teknenin enkazı bulunmuştur. Bu tekneler MÖ 1. yüzyıl sonu ila MS 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Volterra seramik üretimine tipik bir örnek: Kırmızı figürlerle süslenmiş bir krater detayı.

Pisa Camposato'daki anıt mezardan kabartma detayı. Ünlü Miracoli Meydanı'nda bulunan mezarlık, Orta Çağ'da yeniden kullanılmış olan pek çok Roma eserine ev sahipliği yapmaktadır.

Tarih Gözlemleri

VOLTERRA VE GEORGE DENNIS

George Dennis (1814–1898), Etrüskler hakkında yazılmış en ilginç çalışmalardan biri olan Etrurya'nın Kentleri ve Mezarlıkları-*Cities and Cemeteries of Etruria* kitabının yazarıdır. Kitabın ilk baskısı 1848 yılında Londra'da yayınlanmıştır. Volterra'yı ziyaret eden İngiliz arkeolog, Mario Guarnacci Müzesi'nde sergilenen Etrüsk kül kaplarından özellikle etkilenmişti. Gözlemlerini şöyle ifade eder: "*Doğanın dokunuşları, bu kül kaplarında öyle basit fakat güçlü biçimde ifade edilmiş ki, bunlar herkesin duygularına hitap etmeli. Bütün kalplerin karşılık vermesi gereken hisler bunlar ve ben, bu müzenin salonlarından duygulanmadan, gözlerinin dolduğunu hissetmeden geçen insana gıpta etmem.*"

Guarnacci Müzesi'nde korunan, evli bir çiftin betimlendiği kül kutusunun kapağı.

DİN VE ÖLÜLER KÜLTÜ

"ETRÜSKLER İLE ARAMIZDAKİ FARK BU... BİZ ŞİMŞEĞİN BULUTLARIN BİRBİRİNE ÇARPMASI SONUCUNDA ORTAYA ÇIKTIĞINA İNANIYORUZ, ONLARSA BULUTLARIN ŞİMŞEK ÇIKARMAK İÇİN ÇARPIŞTIKLARINA. HATTA HER ŞEYİ TANRILARLA BAĞDAŞTIRARAK, BİR ŞEYİN MEYDANA GELDİĞİ İÇİN ANLAMI OLDUĞUNU DEĞİL, ANLAM TAŞIDIĞI İÇİN MEYDANA GELDİĞİNİ DÜŞÜNÜYORLAR."

Latin filozof ve yazar Seneca'nın bu sözleri Etrüsklerin derin dindarlığı hakkında fikir vermektedir. Antik yazılı kaynaklar da bu gözlemi kesin bir biçimde doğrular. Titus Livius, Etrüskleri "tüm halklar içinde en dindar olan ve dinsel uygulamalar geliştirebilmeleriyle diğerlerinden farklılaşan halk" olarak tarif etmektedir. Erken Hıristiyanlık Dönemi yazarı Arnobius, 4. yüzyılda Etrurya'yı "batıl inançların anavatanı" olarak tanımlayacak kadar ileri gider. Augustus Dönemi tarihçilerinden Halikarnasosslu Dionysos ve Sevilla Piskoposu Saint İsidore ise, Romalıların Etrüskler için kullandıkları *tusci* teriminin kurban etmek anlamına gelen Yunanca bir sözcükten türediğini öne sürerler. Pyrgi'deki A Tapınağı'nın kabartmalarında olduğu gibi tapınakların alınlıklarını süsleyen pişmiş toprak heykeller, resimli mezarların duvarlarını süsleyen olağanüstü freskler, Arezzo Kimerası ile Todi Mars'ı gibi ünlü eserler ve arkeolojik belgeler de doğrudan ya da detaylı bilgi kaynaklarıdır. Arkeolojik göstergelere, tarihi ve sanatsal açıdan çok önemli parçalar olmasalar da, Etrüsklerin en büyük tanrısı Tinia'yı tasvir eden tunç heykel gibi eserler de eklenmelidir.

Ve tabii, Etrüsklerin içten dindarlığı hakkında önemli kanıtlar olarak ortaya çıkan tapınakların adak odalarını da unutmamak gerekir.

Etrüsklerin en büyük tanrısı Tinia'yı tasvir eden tunç heykel. Tinia, Yunanların Zeus'una ve Romalıların Jüpiter'ine benziyordu.

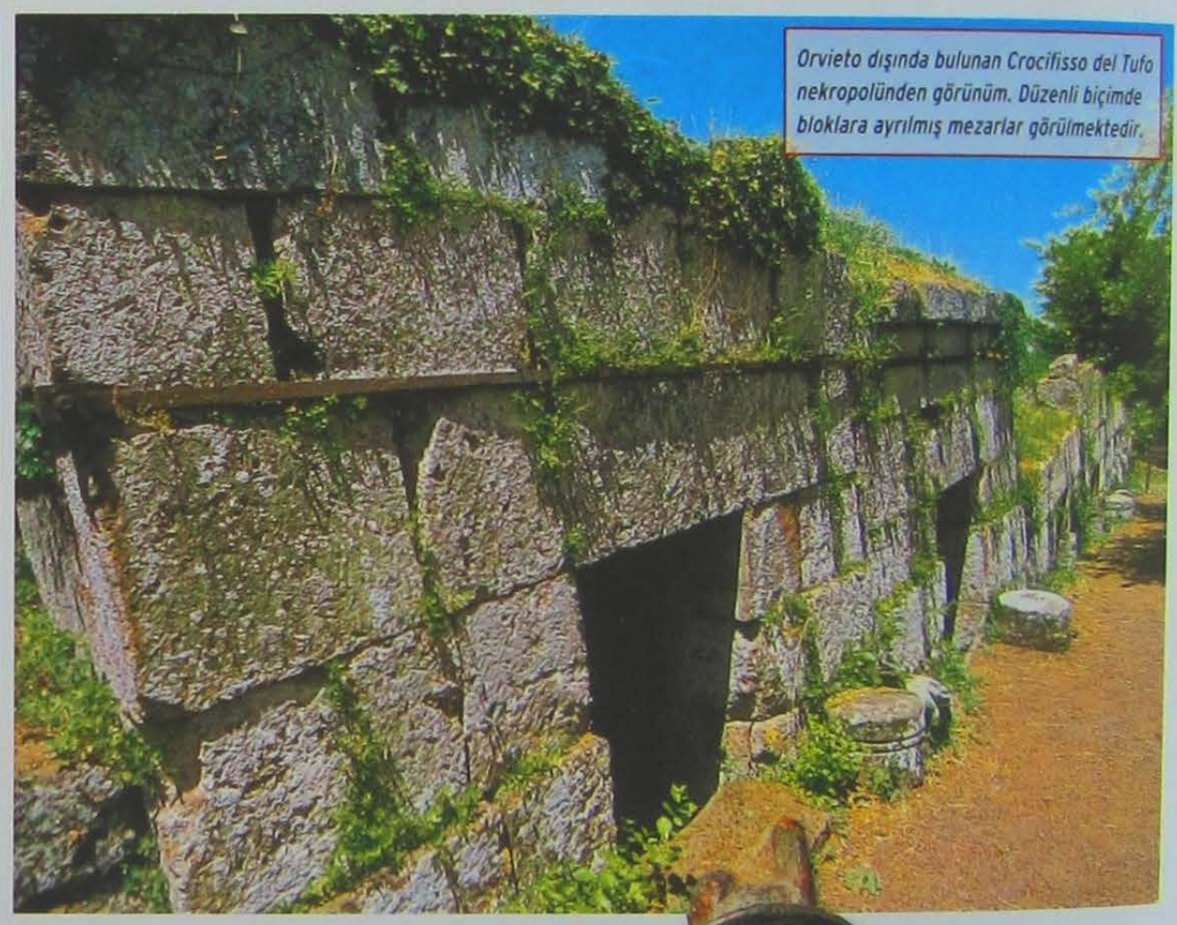

Orvieto dışında bulunan Crocifisso del Tufo nekropolünden görünüm. Düzenli biçimde bloklara ayrılmış mezarlar görülmektedir.

DİN

Etrüsk dini vahiye dayanan bir dindir. İnsanlara aktarılmış ve ardından kitaplara geçirilmiştir. Bu açıdan diğer semavi dinlerle karşılaştırılması söz konusu olabilir, ancak önemli farklılıklar bulunmaktadır. En önemli fark, Etrüsk dininin çok tanrılı oluşudur. En büyük tanrıları Tinia, Yunanların Zeus'una karşılık gelir, fakat daha kısıtlı güçlere sahiptir. Örneğin, Tinia en tehlikeli yıldırımlarını ancak daha üstün olan ve görünmeyen tanrılara danıştıktan sonra atabilir. Buradaki tanrılar meclisi kavramı gizemini büyük ölçüde halen korumaktadır. Etrüsk uygarlığının başlangıç evresindeki tanrılar, zaman içinde bir Yunan tanrısına özgü görünüşleri temsil eden tanrılar olarak da yorumlanmıştır. Hera *Juno*; Uni *Athena*; Aplu *Apollo*; Fufluns *Dionysos*; Turms *Hermes*; Turan *Afrodite*; Artume *Artemis* ve diğerleri...

Yerel panteonda bazı ikincil tanrılar da mevcuttur. Muhtemelen bu tanrılara Yunan panteonunda karşılık bulunamamış

Etrüsklerin, Yunan Hermes'i ile eşleşen tanrıları Turms'u tasvir eden heykelcik.

Araştırmalar ve Adetler

KARŞILAŞTIRILAN İKİ GELENEK

Antik dünyada saygı duyulan başlıca iki kehanet usulü vardı: Etrüsklerin ve Babil Kaldanileri'nin usulleri. İki yöntemde de kurban edilen hayvanın karaciğerlerine büyük önem veriliyordu. Araştırmacılar iki yöntemin farklılıkları olduğunu, fakat aynı zamanda ortak noktalarının da bulunduğunu vurgular. Özellikle Mezopotamya'da kullanılan kehanet karaciğerlerinin ortak özelliği olan, sol lobun üzerinde kıvrık halde duran iki şişliğin, Falerii'de bulunan topraktan karaciğerde ve "Piacenza ciğeri" olarak bilinen bronz ciğer üzerinde de görüldüğüne değinilmiştir. Bu sonuncu örnek, Etrüsk hepatoskopisinin anlaşılması için pek çok açıdan önemli bir örnek teşkil eder. Etrurya'da şimşeklerin yorumlanmasına verilen önemin de Kaldani geleneğinden geldiği düşünülmektedir.

ya da gerek duyulmamıştır. Önemli tanrılardan biri olan Voltumna, mevsim tanrısı Vertumnus'dan ilhamlanır ve daha sonraları baştanrı konumuna geçer. Etrüsklerin bir tapınak ve Roma'daki Etrüsk mahallesinde bir heykel adadıkları Voltumna, tarihi çağlarda bir noktada Tinia'nın anlamlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır: Tanrı Tinia'nın genç hali ve tarımın tanrısı. Belli kültlerle ilişkilendirilen ve muhtemelen oldukça eski olan bir başka tanrı da Northia'dır. Northia'nın, Velzna ve ilerleyen tarihlerde Volsinii'deki - günümüzde Orvieto ve Bolsena- tapınaklarına, geçen yılların göstergesi olarak çiviler çakıldığı bilinmektedir.

HEPATOSKOPİ

Eski Yunan dünyasıyla kurulan doğrudan ilişkiler Etrüsk kültlerini de etkilemiştir. Yunan dininden gelen etkilerle tanrılara insana benzer görünümler verilmesi ya da insani özellikler atfedilmesi belirgin örneklerdir. Öte yandan, Latin ve İtalyan dünyasında kehanetler için kuşların uçuşları gözlemlenirken, Etrüsk dünyasında hayvanların iç organlarına ve şimşeklere yönelinmiş olması, Etrüsklerin tamamen Yunanlaşmadıklarını da doğrular niteliktedir.

Bir hepatoskopi kahinini tasvir eden tunç Etrüsk heykeli.

Hepatoskopi ya da haruspex, yani hayvanların iç organlarını inceleyerek kehanette bulunmak, Etrüsk dünyasında neredeyse ulusal bir bilimdi ve Etrüsklü hepatoskopi kahinleri büyük üne kavuşmuştu. Yorumlanması zor durumlar söz konusu olduğunda danışman olarak Roma'ya çağrıldıkları bile oluyordu. Böylece hepatoskopi varlığını Roma'da da sürdürdü. Vizigot Kralı Alarik'in akınlarına karşı Roma'yı savunmak için, 408 yılında kahinlerin yıldırımlardan bir baraj sözü verdikleri bilinen bir hikayedir. Bu kehanet yönteminin temelinde antik dünyada epey yaygın olan kozmik bütünlük anlayışı vardır.

Bu anlayışa göre, büyük evrenin düzeni hayvanın iç organlarının temsil ettiği küçük evrene yansımaktadır. Latin kaynaklar, koyun ve koçun en çok kullanılan hayvanlar olduğunu belirtmektedir. Hayvanların karaciğer ve safra kesesi başta olmak üzere kalpleri, akciğerleri ile dalakları da inceleniyordu. Büyük Plinius'a göre, kalbin incelenmesi daha sonraları, Helenistik Dönem'de yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Akciğerlerin analizi gözlemin tamamlayıcı bir unsurudur ve diğer organların daha iyi yorumlanmasını sağlamaktadır.

Kehanette bulunma teknikleri hakkında bilinenler sınırlıdır. Organın eksik ya da küçük olması uğursuzluğa delalet eder. Organın rengi ve görünümü de yorum aracıdır. Örneğin, onu saran zarların mevcudiyeti olumsuz bir durumun işaretidir. Karaciğer, *familiaris* ve *hostilis* olarak adlandırılan iki bölgede incelenir. İlk kısım, muhtemelen danışan kişiyle; ikincisi ise düşmanıyla ilgilidir. *Hostilis* bölgesindeki olumlu bir işaret, kahine başvuran açısından olumsuz bir durum olarak yorumlanırken, bu kısımdaki olumsuz

Hepatoskopi kahinlerinin incelediği organlar karaciğer, yürek, akciğerler ve dalaktı. Üstte: Piacenza'da bulunmuş olan bronz koyun ciğeri ve Mezopotamya'dan bir karaciğer tasviri.

Sağda: Volterra'dan, bir kül kutusunun kapağı (MÖ 2. yüzyılın ilk yarısı). Elinde bir koyun karaciğeri tutan kişi, iç organları inceleyen bir kahinin karakteristik duruşuyla betimlenmiştir.

bir işaret de olumlu bir duruma yorulmaktadır. *Caput iocineris* yani sağ lobun üst tarafında bulunan şişliğin analizine de büyük önem verilmiştir. Bu kısmın eksik olması uğursuzluğa işaret ederken, normalden büyük ya da çift olması son derece olumlu bir durumdur. Eğer bu bölgede *caput caesum* adı verilen yarık varsa, işte bu çok kötü bir alamettir. Ama eğer zor ve korkutucu bir durum atlatılmakta ise, bu kez iyi talih ve zorlukları aşma anlamını taşır.

Hayvanların yanı sıra doğal mucizeler ya da öyle olduğu düşünülen şeyler de inceleniyordu. Mucizeler için geniş bir yorumlama dağarcığı mevcuttu. Bir mucize tekrarlandığında ya da astronomi ve atmosferle ilgili olaylar söz konusu olduğunda bu dağarcığa başvuruluyordu. Hayvanlar da uğurlu ve uğursuz olarak ikiye ayrılmıştı; fareler ve arılar uğursuzluk işaretleri olarak yorumlanırken, koyunlar ve atlar için tam tersi söz konusuydu.

ÖLÜLER KÜLTÜ

Değişmez biçimde düzenlenmiş bir evren olduğunu kabul eden bu dinsel doktrinde, doğal olarak insan hayatı da sabit ve öngörülebilir kalıplara sokulmuştu. 3. yüzyılda yaşamış Romalı bilgin Censorinus, Etrüsklere göre insan

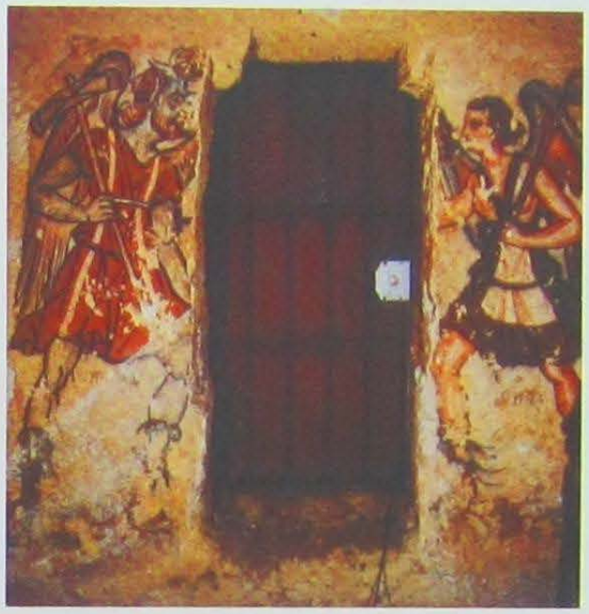

Tarquinia'daki Anina Ailesi'nin mezarı. Mezarın giriş duvarında, kapının yanında Charun ile Vanth resmedilmiştir.

Mitler ve Efsaneler

TAGES

Tages, Etrüsk inanışının temellerinin, başka bir deyişle tanrılarla insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen karmaşık kuralların atfedildiği kişidir. Edebi geleneğe göre, Tages bir çocuk gibi görünüyordu ama bir yaşlının bilgisine sahipti. Tages, bir saban izi içinden aniden fırlayarak tarlasını süren bir çiftçiye görünmüştü. Çiftçinin korkudan ve şaşkınlıktan attığı çığlığa bütün Etrurya koşmuş ve Tages orada olanlara Etrüsk inanışının temellerini anlatmıştı. Cicero, Ovidius ve başka Latin yazarlar Tages'ten bahsetmişlerdir. Ayrıca Geç Antik Çağ'da, Tages figürünün büyük filozoflarla bir tutulduğu ve Pisagor, Sokrates, Platon ile karşılaştırıldığı da unutulmamalıdır.

Tarquinia'daki bir mezarda, kederli jestlerle tasvir edilmiş iki erkek figürünün yer aldığı fresk.

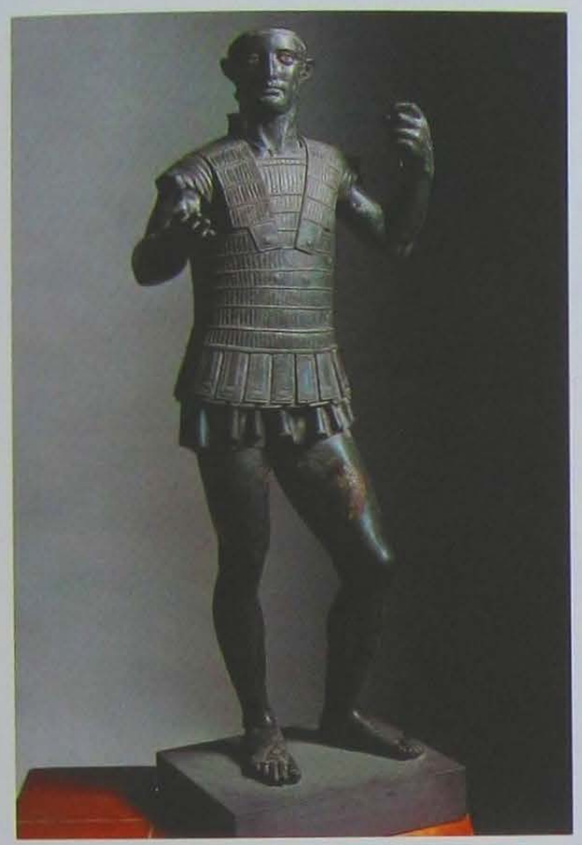

Savaş tanrısı Mars'ı tasvir eden, bronz Etrüsk heykeli. Todi'de bulunmuş olan heykel Vatikan'da sergilenmektedir.

hayatının her biri yedi yıldan oluşan on iki döneme yayıldığını belirtmektedir. Kader, kurbanlar ve dualar aracılığıyla, "tanrılardan daha fazla erteleme talep etmenin artık doğru olmadığı" yetmiş yaşına kadar ertelenebilirdi. Otuzlu yaşlarda kader en fazla on yıl ertelenebiliyor, fakat değiştirilemiyordu. Seksen dört yaşından sonraysa, artık mucize beklemenin anlamı yoktu. Kentlerin ve devletlerin ömrü *secula* olarak ölçülüyordu. Bunlar, belli sayıda yılla tanımlanmayan, süresi değişken zaman dilimleriydi. Bir *secula* bitip de diğerine geçilirken, bir mucize insanları durumdan haberdar ediyordu.
MÖ 88 yılında duyulan keskin boru sesi, Etrüsklerin ömrünün sekizinci döneminin, MÖ 44 yılında görülen bir kuyruklu yıldız ise dokuzuncu döneminin bitişine işaret etmişti. Ölülere büyük önem veriliyor, onlar için anıtsal mezarlar yapılıyor ve zengin ölü armağanları hazırlanıyordu. Bu armağanların, hem ölünün sosyal statüsünü yansıtması hem de ölen kişiye öbür dünyada faydalı olması gerekiyordu. Helenistik Dönem'den sonra öbür dünya korkutucu, şeytanlar ve canavarlarla dolu bir yer haline geldi. Daha öncesindeyse, aydınlık ve ahenkli bir yer olarak tasvir edilirdi. Ölen kişinin orada, dünyadayken en sevdiği faaliyetleri yapmaya devam ettiği düşünülürdü. Bunlar, iktidarı elinde tutan aristokrat sınıfa özgü bir faaliyet olan avcılık ya da oyunların ve gösterilerin eşlik ettiği ziyafetler olabilirdi. Antik yazılı kaynaklarda fazla bahsedilmeyen, modern arkeolojinin de yeterli bilgiye sahip olmadığı, ayrıcalıklı olmayan sınıfların ölüme bakışları hakkında ise nispeten az şey bilinmektedir.

Sağda: Aplu'yu (Yunan tanrılarından Apollon'un karşılığı) tasvir eden bronz heykel. Aplu, Etrüsk dininde birincil tanrılardan biriydi.

Solda: Los Angeles Malibu, Paul Getty Müzesi'nde sergilenen Tinia heykeli.

Yazılı Kaynaklar

ETRÜSKLERİN KUTSAL KİTABI

Tages'in öğretileri sonradan Etrüskler tarafından kutsal kitaplarında yazıya dökülmüştü. Edebi kaynaklar bu kitapların bazılarından bahseder: Kurbanlar ve kurban edilen hayvanların iç organlarda bulunan kutsal işaretler ile ilgili *Libri Haruspicinî*; cenaze ritüellerinden bahseden *Sacra Acheruntica*; şimşeklerin yorumlanmasıyla ilgili *Libri Fulgurales*; kamu hayatında ve özel hayatta izlenmesi gereken ritüelleri anlatan *Libri Rituales*; insanların ve kentlerin kaderlerine dair *Libri Fatales* ve son olarak orduların talihleri hakkında *Libri Exercituales*.
6. yüzyılda yaşamış bilgili bir Bizans keşişi olan Joannes Lydus, depremlerin kehanetsel değerleri ve gök gürlemeleri ile ilgili olan iki eseri de Tages'e atfetmektedir. Bu kitaplardan ilki Etrüskçeden Latinceye çevrilmiştir, ikincisini ise Romalı Nigidius Figulus eserlerinde kullanmıştır.

TOSKANA'DAKİ ETRÜSKLER

Etrurya'nın kuzey bölgesinde Populonia, Vetulonia, Pisa, Volterra gibi büyük Etrüsk şehir devletleri bulunmaktadır. Burada aynı zamanda, Roma Dönemi'ne ait önemli kalıntılar da vardır. Volterra'nın en parlak dönemlerinden birinin, kentin Roma'nın siyasi yörüngesine girdikten sonra yaşandığı hatırlanmalıdır. Ayrıca Floransa'da, her ne kadar Galleria degli Uffizi ve Museo dell'Academia'nın şöhretlerinin gölgesi altında kalmış olsa da, Etrüsk eserleri barındıran en önemli müzelerden biri bulunur. Ayrıca bu bölgede, Antik Çağ kalıntıları ile nefes kesici doğal güzelliklerin iç içe olduğu da ifade edilmelidir. Siena'yı, Chianti Bölgesi'ni ve Baratti Körfezi'ni düşünmek bu kanıyı doğrulamaktadır. Bu bölgenin her yerinde, Orta Çağ'a ait kalıntılar da bulunur ve bunlar bütün tarihi merkezlere damgasını vurmuştur.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 9. yüzyıl	Etrüsk uygarlığının oluşumu. Kuzey Etrurya'da, gelecekte kentlerin kurulacağı alanlarda yerleşimler.
MÖ 8. yüzyıl	Eski Yunan kolonileri.
MÖ 7. yüzyıl	Şehir - devletlerde ve kırsallarda aristokrasi üstün sağladı.
MÖ 6. yüzyılın ilk yarısı	Vetulonia krizi.
MÖ 5. yüzyıl	Kuzey Etrurya, Etrüsklerin Cumae'da uğradığı yenilgiyi (MÖ 474) izleyen krizden etkilenmedi.
MÖ 3. yüzyıl	Kuzey Etrurya'nın siyasi hakimiyeti Roma'nın eline geçti. Volterra'da büyük ekonomik gelişme yaşandı.
MÖ 205	İkinci Kartaca Savaşı sırasında Populonia, Roma'ya demir tedarik etti.
MÖ 90	Etrüsklere Roma vatandaşlığı verildi.
MÖ 80 -79	Volterra, Sulla tarafından kuşatıldı.
MS 1. - 2. yüzyıl	Tüm bölgeye görece refah hakim oldu.
MS 3. yüzyıl	Güçlü bir krizin ilk belirtileri başladı, kıyı kesiminin boşaltıldı ve bataklığa dönüştü.
MS 10. - 14. yüzyıl	Madencilik faaliyetleri girişimleri başladı
MS 12. - 13. yüzyıl	Pisa önemli bir deniz ticareti merkezi oldu.

Massa

Gösterge
- Etrüsk buluntuları
- Roma buluntuları
- Ortaçağ buluntuları
- M Arkeoloji Müzesi

Cecina
Başlıca buluntular:
- San Vincenzino Arkeolojik Parkı'nda Roma villası (sağda), hamam, anıtsal sarnıç ve yeraltı geçitleri
- M Arkeoloji Müzesi

Populonia
Başlıca buluntular:
- Baratti ve Populonia arkeoloji parkı: San Cerbone anıtsal mezarlığı, Porcareccia nekropolü, Grotte nekropolü, "sanayi" mahallesi, surlar.
- M Collezzione Gaspari Müzesi

Populonia'daki nekropolüde, kubbeli cenaze odası olan, zengin tümülüs mezarlardan birinin dışarıdan görünümü.

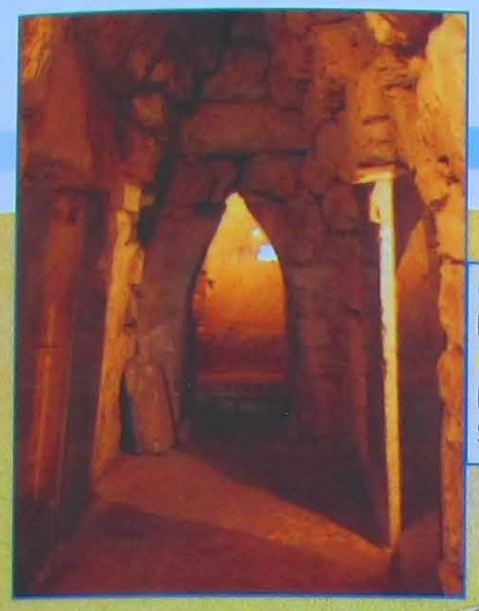

Quinto Fiorentino
Başlıca buluntular:
● Montagnola Tümülüsü. MÖ 7. yüzyılın sonu.
Solda: Mula Mezarı.

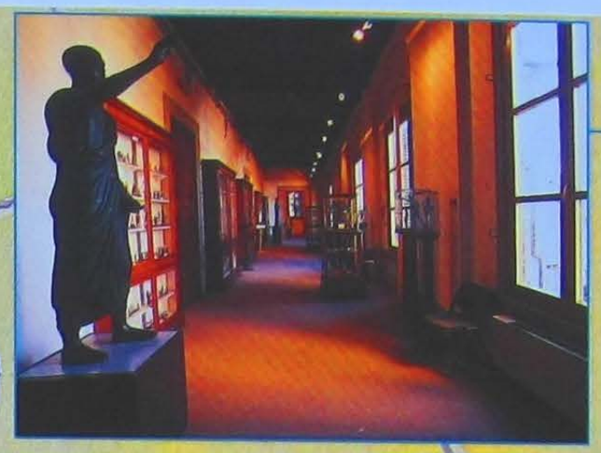

Floransa
Başlıca buluntular:
M Ulusal Arkeoloji Müzesi Roma'daki Villa Giulia Müzesi'yle birlikte, İtalya'daki en büyük Etrüsk Müzesi'dir ve hem kuzey hem de güney Etrurya'da bulunmuş kalıntılara ev sahipliği yapmaktadır ve Mısır eserleri açısından önemli bir salona sahiptir.

Massa Marittima
Başlıca buluntular:
● Arkeolojik alan: Lago dell'Accesa yerleşimi (MÖ 7.-6 yüzyıl.)
M Arkeoloji Müzesi

Arno

Quinto Fiorentino

Floransa

Fiesole

Fiesole
Başlıca buluntular:
● ▲ Etrüsk ve Roma kalıntıları barındıran arkeolojik alan: Tapınak, şehir surları, Augustus döneminden kalma tiyatro (sağda), hamam (altta).
M Arkeoloji Müzesi

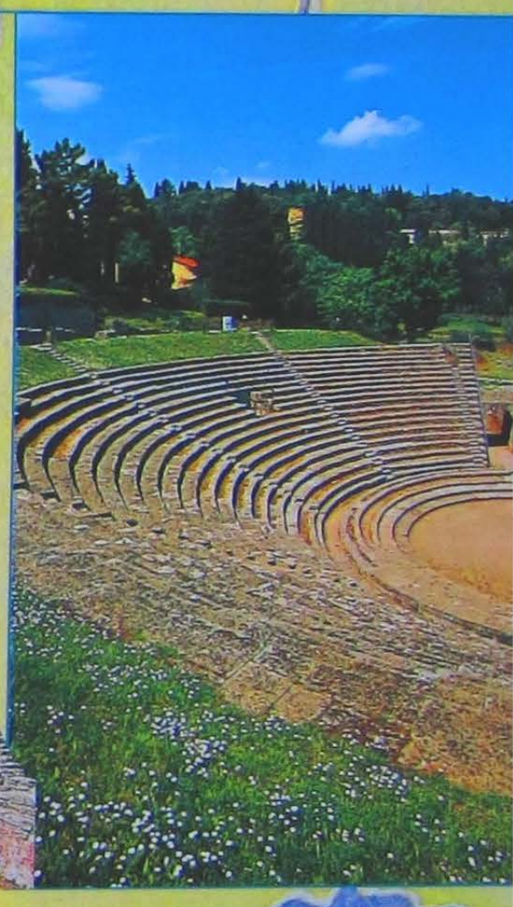

Pisa
Başlıca buluntular:
▲ Orta Çağ'da yeniden kullanılan çok sayıda Roma eseri barındıran Camposanto Monumentale anıtsal mezarlık.
Üstte: MS 2. yüzyıldan kalma kabartma
M Katedral Müzesi, San Matteo Ulusal Müzesi

Volterra
Başlıca buluntular:
● ▲ Kent surlarının Porta all'Arco ve Porta Diana'yı da içine alan kalıntıları (MÖ 4. yüzyıl), Akropol tapınakları (MÖ 3.-2. yüzyıl), tiyatro (MS 1. yüzyıl.)
M Mario Guarnacci Müzesi

Volterra

Campiglia Marittima
Başlıca buluntular:
● ■ Etrüsk Dönemi'nden Orta Çağ'a kadar olan madencilik faaliyetlerine belge oluşturan San Silvestro Arkeoloji Parkı; San Silvestro Kalesi (MS 10.-14. yüzyıl.)

Siena

Cecina

Campiglia

Populonia

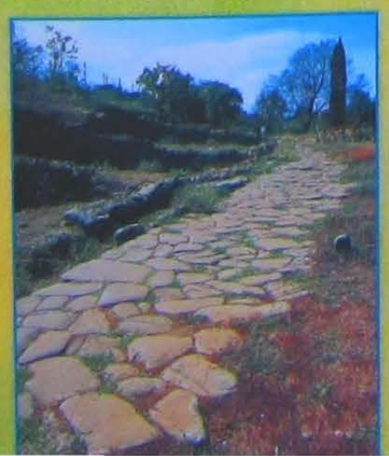

Vetulonia
Başlıca buluntular:
● Arkeolojik alan; Mezarlıklar Yolu, Pietrera Mezarı, II. Diavolino (İblis) Mezarı, Helenistik Dönem'den kalma mahalleler.
Solda: Doğu-batı doğrultulu cadde Decumanus.
Üstte: Etrüsk broşu.
M Arkeoloji Müzesi

Ombrone

Siena
Başlıca buluntular:
M Santa Maria della Scala kompleksi içinde bulunan arkeoloji müzesi bölgenin önemli arkeoloji kalıntılarına ev sahipliği yapmaktadır.

GİZEMLİ BİR HALKIN İZİNDE

YİRMİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDA DOĞAN ETRÜSKOLOJİ, YALNIZCA TARİHSEL VE ARKEOLOJİK DEĞİL; İDEOLOJİK, HATTA SİYASİ ANLAMLAR BAKIMINDAN DA GİDEREK ZENGİNLEŞEN BİR OLGUDUR.

Etrüskolojinin babası olarak düşünülen Luigi Lanzi, 9 Nisan 1800 tarihli bir mektubunda, araştırmacı Giovan Battista Vermiglioli'ye şöyle yazıyordu: "*İtalya 1700'lerde Annius'un masallarıyla ilgilenmekle meşguldü. Etrüskçe okunamıyordu. Eski Yunanca ve Latince pek bilinmiyordu. Anıtların tarihleri anlaşılamıyordu. Aristocu anlayış, tüm sanatsal ölçütleri olumsuz etkilemişti. Bu ilkel yıllarda, her şeyi bulabilmek nasıl mümkün olabilirdi ki? İçinde yaşadığımız yüzyılın sağladığı daha sabit önermelere ve daha çok ölçüte sahip olan bizler, bu ışıktan faydalanmalı ve bu yüzyılda adaleti sağlayacağımızdan emin olmalıyız.*"

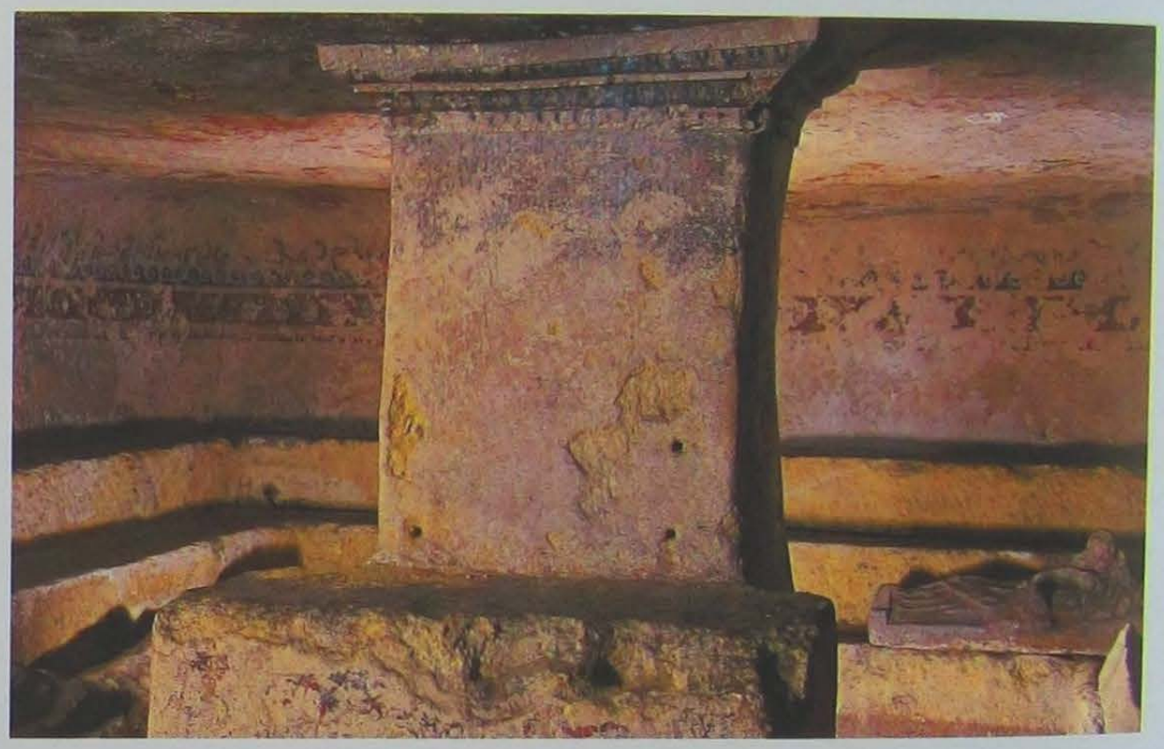

Tarquinia'daki Monterozzi nekropülünün en ünlü mezarlarından olan Tayfun (Tifone) Mezarı.

ANNIUS'UN MASALLARI

Luigi Lanzi mektubuna başlarken, Etrüsk tarihi hakkında tartışmalara yol açan, değişik meraklara sahip bir şahıstan; Viterbolu Annius'tan bahsetmektedir. 1432 yılında Latium bölgesindeki Viterbo kentinde doğan Annius, Floransa'da teoloji eğitimi aldıktan sonra astroloji bilgisini arttırmak için Cenova'ya gitti. Burada gramer öğretmenliği yaptı ve Dominikan Rahipleri tarikatına girdi. Gaipten haber verme yeteneği ile dönemin önde gelen şahsiyetlerinin gözüne girmeyi başararak, onlar için yıldız haritaları hazırlamaya ve kehanetlerde bulunmaya başladı. 1488'de Viterbo'ya döndükten sonra, kendini yerel antik tarihi ve Etrüskleri araştırmaya adadı. Araştırmalarına gerçek kaynakların yanı sıra uydurma kaynakları da dahil ettiği için yetenekli bir kopyacı olarak görüldü. Önce, Etrüsklerin Osiris'in soyundan geldikleri varsayımını ortaya attı. Ardından, Nuh'un Latinler için Janus, Etrüskler için Vertumno adıyla İtalya'ya geldiğini iddia etti. İtalya'yı uygarlıkla ilk tanıştıran kişi ve aralarında Viterbo'nun da bulunduğu pek çok kentin kurucusu olma rolünü de Nuh'a atfetti. Latin yazarlardan yaptığı alıntılarındaki pek çok sahtekarlığın keşfedilmesiyle teorileri kısa süre içinde çürütüldü. Yine de belli ki teorileri, 1800 yılında Lanzi'yi lafa hala "Annius'un masalları" diye başlatacak kadar etkili olmuştu.

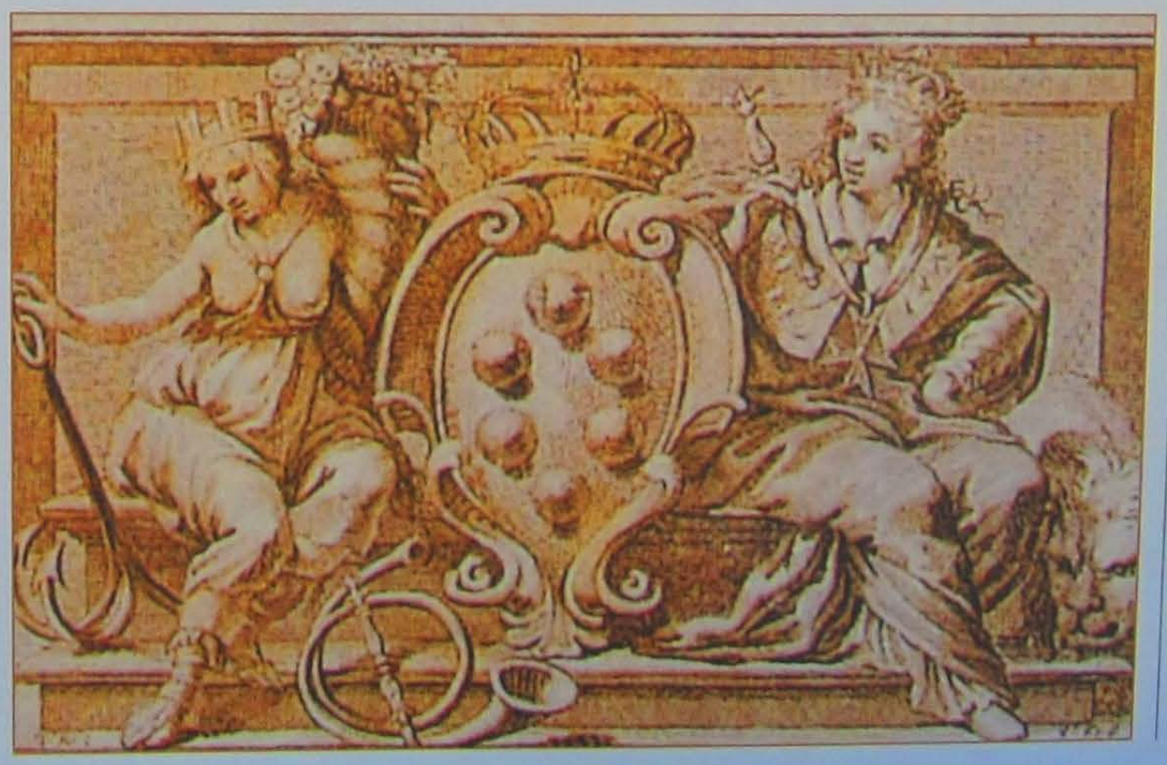

ETRÜSKLER YENİDEN TOSKANA'DA

Roma'da ve Papalık çevrelerinde Etrüsklere yönelmiş olan ilgi, atalar olarak kabul gördükleri Toskana'ya sirayet etti.

Thomas Dempster'in De Etruria regali-Etrurya Hediyeleri adlı eserinin baş sayfası ve illüstrasyonlarından biri.

Tarih ve Olaylar

SAHTE BİR KAZI

Viterbolu Annius sosyal ilişkilerini geliştirmeyi iyi biliyordu. Papa IV. Alexander'ın Viterbo'yu ziyareti sırasında Annius Cipollara yakınlarında bir mezarda sahte bir arkeolojik kazı düzenledi. Papa bundan etkilendi ve onu üyesi olduğu Borgia Ailesi'nin koruması altına aldırdı. Bu olay, Annius'un çalışma metodu hakkında pek çok şey söylemektedir. Papa'nın desteğiyle 1499 yılında saygın bir görev olan Magister Sacri Palatii (Kutsal Sarayın Efendisi) görevine getirilen Annius, 1502'de Roma'da öldü.

Bir edebiyatçı ve bir Etrüsk araştırmacısı olan Mario Guarnacci'nin resmini taşıyan bronz madalyon.

Viterbolu rahip tarafından "lekelenmiş" bir araştırma metodu olan antik metinler yerine, gün ışığına çıkarılan arkeolojik eserler önem kazandı. Francesco di Giorgio, 1491 ile 1495 yılları arasında yaptığı çizimde, Chiusi'de çıkarılmış olan bir kül kabını yeniden betimledi. 1507'de Leonardo da Vinci, Castellina in Chianti'de bulunmuş olan yeraltı anıtının planını ve yükseltme çalışmasını yeniden hazırladı. 1500'lü yılların ortalarında, Giorgio Vasari Chiusi'de keşfedilen başka bir yeraltı yapısından bahsetti, ancak buranın Porsenna'nın mezarı olduğu konusunda yanıldı. Yine aynı yazar, Arezzo'da bulunan tunçtan kimera heykelinin, Yunan değil Etrüsk tarzında olduğu yönünde doğru bir tespitte bulundu.

Leon Battista Alberti ve Filarete'nin Etrüsk mimarisine kayda değer bir ilgi göstermelerinin olumlu etkileri de görüldü.

Daha 1400'lü yıllarda, Toskanalı Medici Ailesi koleksiyonlara merak sarmıştı. Aileden Cosimo il Vecchio çeşitli antik eserleri toplamaktaydı. Muhteşem Lorenzo olarak da tanınan Lorenzo De'Medici'ye de pek çok Etrüsk eseri ya da Etrüsk olduğu düşünülen şeyler hediye edilmişti. Pistoia'dan yazıtlı bir heykel, Siena'dan yazıtlı bir kül kabı, Arezzo'dan vazolar gibi parçalar ailenin koleksiyonlarında yerlerini almıştı. 1519-1574 yıllarında yaşayan Grandük I. Cosimo önemli bir değişim yarattı ve Etrüskler ideolojik bir değer de kazanmaya başladılar. Sanki Etrüsk tarihinin bir örneği ya da doğrulaması gibi, Papalık Devleti ve Roma'ya karşı yayılmacı amaçlar içeren politik bir hareketle, Cosimo kendisini "Etrurya'nın Dükü" ilan etti.

İskoç bilgin Thomas Dempster'in *De Etruria regali* - Etrurya Hediyeleri adlı eserinin basılamaması, 1600'lü yıllarda Etrüsklere duyulan ilginin azaldığına işaret eder. Antik Çağ'a ve Rönesans'a ait tüm edebi kaynakların okunması ve Etrüsklerle ilgili pek çok eserin incelenmesi ile ortaya çıkan ve sahip olunan tüm bilgi birikimini özetleyen bir çalışma olsa da, kitap 1720'lere kadar yayınlanmadı. Araştırmada, iktidar sahibi aileye özel bir ilgi ve pohpohlama seziliyordu. Yazar, Etrüskçe yargıç anlamı taşıyan *meddix* kelimesini, Medici adıyla ilişkilendirerek, ailenin kökenlerinin Etrüsklere uzandığını öne sürmüştü. Demster'in el yazmaları, bir İngiliz beyefendisi Thomas Coke tarafından satın alınarak yayınlandı.

1726'da Marcello ve Ridolfino Venuti tarafından kurulan Cortona Etrüsk Akademisi'nin arması.

"ETRUSCHERIA"

Eser büyük ilgi gördü ve *Etruscheria* adı verilen yeni bir çalışma dönemini başlattı. Birbirleriyle ateşli polemiklere giren araştırmacılar Scipione Maffei, Anton Francesco Gori ve Giovan Battista Passeri dönemin başkahramanları oldular. *Etruscheria* içinde farklı yaklaşımlar mevcuttu. Bunların biri Volterra Arkeoloji Müzesi'nin ilk adımının atılmasını sağlayan Mario Guarnacci'nin daha sınırlı yaklaşımı, diğeri ise büyük sorunsallara yönelen, özellikle de dille ilgilenen daha geniş görüşlü yaklaşımdı. Ayrıca Maffei, Etrüsk alfabesinin Sami kökenli olduğunu savunurken, Gori ise Yunan kökenli olduğunu düşünüyordu. Roma-öncesi İtalya tarihini inceleme eğiliminde olan bir başka yaklaşım da, toprakların ve kaynakların bugün olduğundan daha iyi şekilde yönetilmiş olduğuna dair kanıtların altını çizmekteydi.

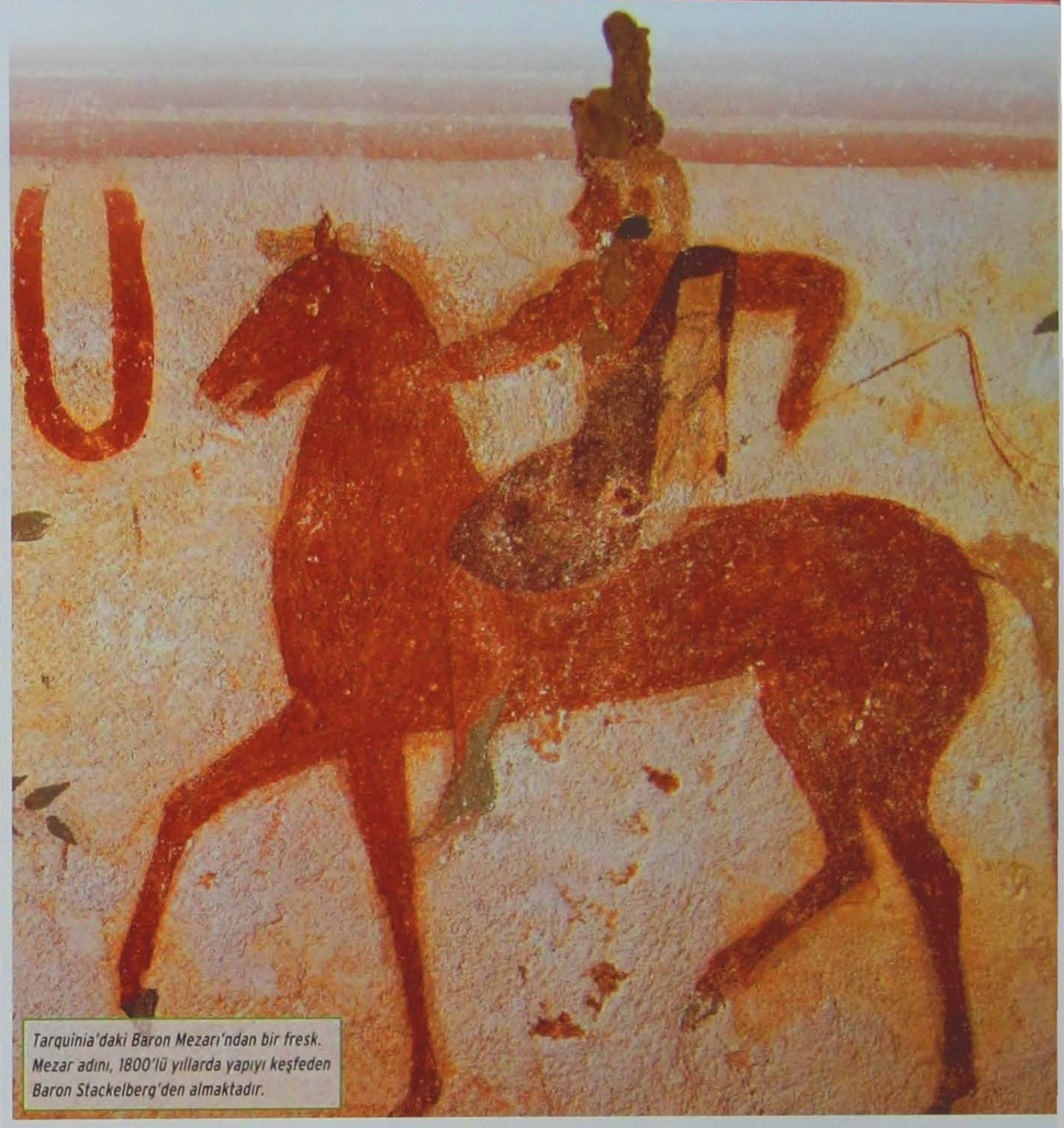

Tarquinia'daki Baron Mezarı'ndan bir fresk. Mezar adını, 1800'lü yıllarda yapıyı keşfeden Baron Stackelberg'den almaktadır.

1794 yılında büyük sanat tarihçisi J.J. Winckelmann ve 1789'da Lanzi tarafından kaleme alınan iki önemli eserle *Etruscheria* mevsimi bitti. Bu eserler, sorunları tamamen yeni ve daha önemli sonuçların müjdecisi olan temellere dayandırarak ortaya koyuyordu. Bu dönemin kapanıyor olması, Etrüsklere duyulan ilginin azalması anlamına gelmiyordu; tam tersine Etrüskoloji artık bilim dalı niteliklerini kazanmaya başlıyordu.

1800'LÜ YILLAR

Yeni yüzyıl önemli bir kitapla; Giuseppe Micali'nin dönemin entelektüelleri tarafından beğeniyle karşılanan ve Stendhal tarafından takdir edilen *L'Italia avanti il dominio dei Romani* - Romalıların Egemenliğinden Önce İtalya ile açıldı. Yazılı kaynakların ve arkeolojik belgelerin incelendiği bu çalışmada, Roma-öncesi İtalya kurumsal, ekonomik, kültürel ve dilbilimsel açıdan oldukça

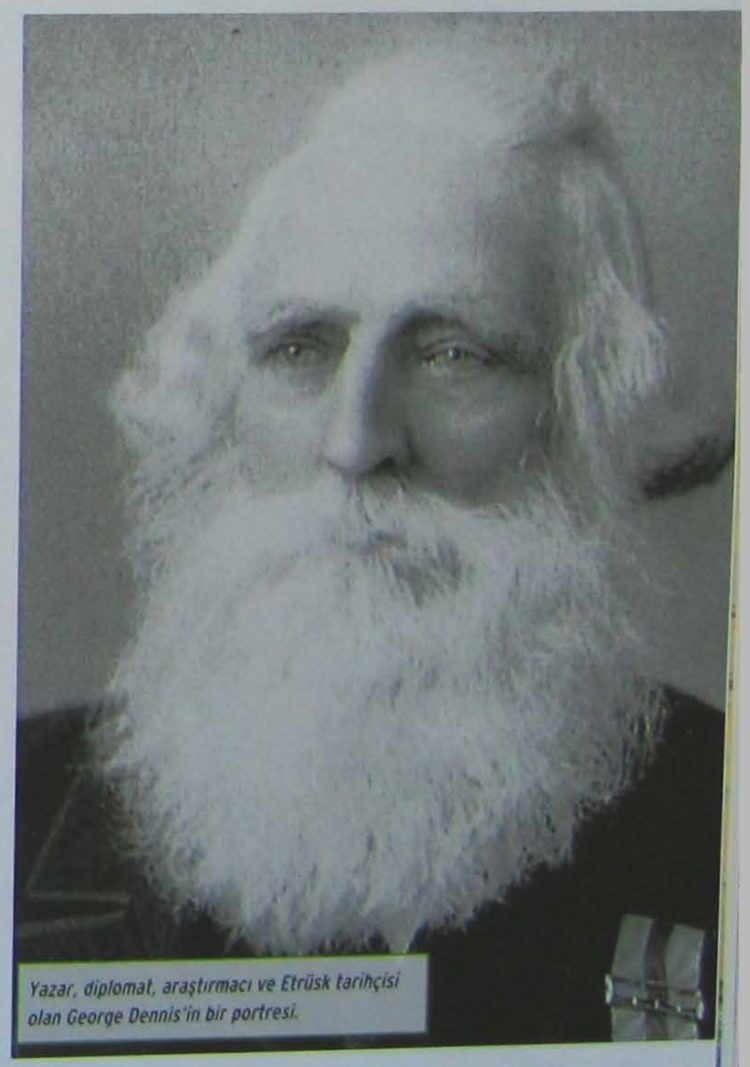

Yazar, diplomat, araştırmacı ve Etrüsk tarihçisi olan George Dennis'in bir portresi.

1916'da bulunan Veii Apollon'u, Etrüsk sanatı hakkındaki yargıların olumlu yönde değişmesine katkıda bulunmuştur.

kapsamlı bir şekilde değerlendirilmişti ve bu açıdan son derece özgün bir eserdi. Bir başka önemli kitap da, Karl Otfried Müller'in *Die Etrusker* - Etrüskler adlı monografisi oldu. Etrüsk araştırmalarına dair ilk el kitabı olan bu çalışmada, Etrüsk sanatı hakkında olumsuz yargılar da yer alıyordu. Müller; *"Etrüsk sanatı, toprağa yabancı olan ve iklimin de büyümesine ve beslenmesine izin vermediği bir bitkiye benziyor"* diyordu. Bu bağlamda George Dennis'in, ilk baskısı 1848 yılında yapılan *The Cities and Cemeteries of Etruria* - Etrurya Kentleri ve Mezarlıkları eseri de hatırlanmalıdır.

1800'lü yılların Etrüsk araştırmalarına en büyük katkısı, sahip olunan bilginin genişlemesi oldu.
O zamana kadar isimleri dahi bilinmeyen şehir devletleri tanınmaya başladı. Nekropoller kazıldı ve pek çoğu yağmalandı. Kutsal alanlar keşfedildi, daha önce benzerine rastlanmayan ustalıkla yapılmış çok sayıda Antik Çağ'a ait eser gün ışığına çıkarıldı. Girişimlerde, keşiflerde ve yayınlarda bolluk yaşanan bu dönemde yapılan çalışmalar arasında, Vulci nekropollerinde Napolyon'un kardeşi Lucien Bonaparte'ın yürüttüğü kazılar anımsanabilir. Tarquinia'da Baron, Triclinium, Querciola, (Tayfun) Typhon gibi resimli mezarlar keşfedildi. Etrüsklere duyulan ilgi yüzyılın ikinci yarısında da azalmadı, ancak kazılar daha az coşkuyla ama arkeolojik verilere daha fazla önem verilerek yapılmaya başlandı. Vatikan, Floransa, Bolonya ve Roma'da yeni müzeler kuruldu. Bu arada, özellikle Alman araştırmacıların girişimleri sayesinde Etrüsk aynaları, kül kapları ve yazıtlarının yer aldığı kataloglar oluşturuldu.

1900'LÜ YILLAR

Yeni yüzyıl, oldukça zengin bir dokümantasyon ile açılmıştı, fakat kökene ilişkin sorular gibi önemli konulara tatmin edici yanıtlar verilebilmiş değildi. Kazılar ve keşifler devam ediyordu. 1916'da Veii Apollonu'nun keşfedilmesi Etrüsk sanatı hakkındaki olumsuz yargıları değiştirdi ve özellikle 1920'li ve 30'lu yılların avangart sanatçılarından takdir gördü. 20. yüzyılın en önemli Etrüskologu Massimo

Maffeiano Taş Eserler Müzesi'nde bulunan Etrüsk kabartması. Koleksiyonda, desenli olanlardan çok yazıtlı olanlara öncelik verilmiştir.

Pallottino'nun damgasını vurduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, kazılar önce orta ölçekteki yerleşimlere, ardından da bazı büyük şehir devletlerinin kentsel alanlarına yöneldi. Bu dönemde Pyrgi ve Gravisca limanları ile Populonia "sanayi" mahalleleri incelendi.

Böylece Etrüskoloji giderek bağımsız bir bilim dalı oldu. Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde 1955-56 yıllarında gerçekleşen ve ardından Bolonya ve Venedik'te düzenlenen sergilerin büyük başarıya ulaşması sayesinde, Etrüsk medeniyeti geniş halk kitlelerinin de ilgi alanı haline geldi.

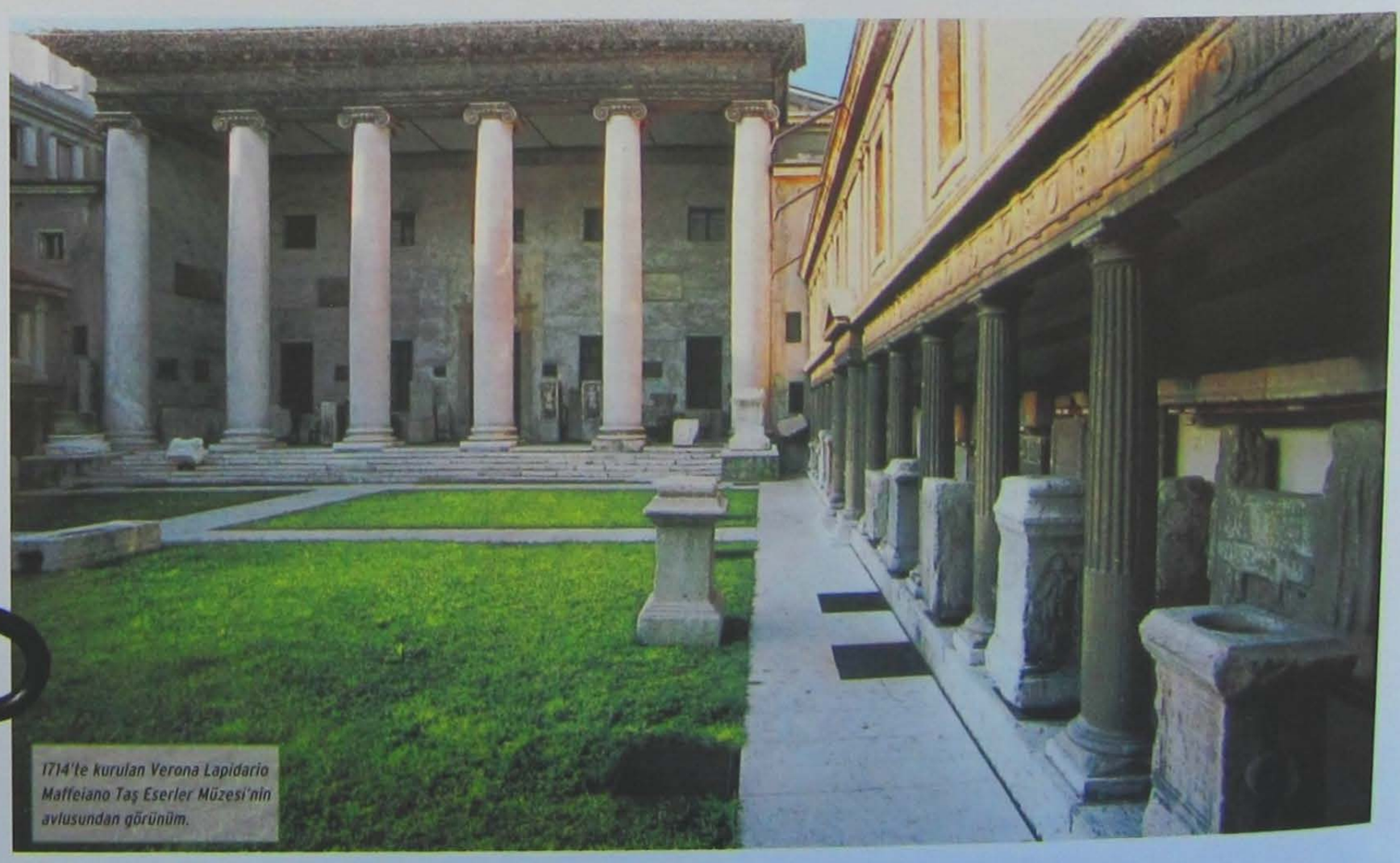

1714'te kurulan Verona Lapidario Maffeiano Taş Eserler Müzesi'nin avlusundan görünüm.

KİMERA'NIN KEŞFİ

Arezzo Kimerası Etrüsk sanatının en ünlü eserlerinden biridir. 15 Kasım 1553'te, Porta San Lorentino yakınlarında, yeni bir kale burcunun inşası sırasında tesadüfen bulunmuştu. Buluntunun ne kadar önemli olduğu hemen anlaşıldı ve bu muhteşem bronz heykel Etrüsk tarihine ve sanatına büyük ilgi duyan Grandük I. Cosimo'nun antika koleksiyonuna katılmak üzere Floransa'ya gönderildi. Heykel, kendini Etrurya Dükü olarak tanımlayan I. Cosimo'nun evcilleştirdiği hayvanların sembolü olarak görülüyordu.

AKROPOLÜN CAZİBESİ

KİMLER GELDİ, KİMLER GEÇTİ... ÖNCE GÜVENLİ BİR SIĞINAKTI, SONRA BİR SARAYI AĞIRLADI. SARAYIN SAHİPLERİ DEĞİŞTİ, O GÜCÜN SİMGESİ OLMAYA DEVAM ETTİ. BAZILARI BURADAN DÜNYANIN GERİ KALANINA HÜKMETMEK İSTEDİLER, BAZILARI İSE BURADA SANATA HÜKMETTİLER...

Akropolis, Yunanca "yukarı şehir" anlamını taşır. Kentin değerli olan her şeyini içinde barındıran bu kısım, hem bir sığınak hem de savunulacak son kalelerdir. Atina Akropolü, klasik antik çağların belki de en önemli anıtlar bütünüdür. Şimdilerde Akropol'de yürütülmekte olan arkeolojik çalışmalar sayesinde, Parthenon gibi başlıca yapılar, her gün binlerce yıllık biyografilerine yeni sayfalar eklemekle meşguller.

PERİKLES'DEN ÖNCE

Atina'nın ortasında yükselen 156 metre yüksekliğinde, 272 metre uzunluğunda, 136 metre genişliğindeki sarp kalenin tarihi çok eskilere uzanır. Bu gerçek doğal kale, tarih öncesi dönemlerden itibaren güvenli bir sığınak olarak kullanılmıştır. İzleri bulunan en eski yerleşimin tarihi, yaklaşık MÖ 5000 yıllarına yani Neolitik Çağ'a uzanır. MÖ 15 ile 14. yüzyıllarda ise, bir Miken sarayına ev sahipliği yapmıştır.

Kaledeki ilk tahkimat izleri yaklaşık MÖ 1270 yılına aittir. Tepenin kuzey tarafında bulunan Klasik Dönem yapısı Erekhtheion Tapınağı yakınlarında, eski tarihlerde Miken kentine açılan dar bir giriş ve sur kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Kiklop tarzında örülmüş olan bu devasa surların, MÖ 13. yüzyıl sonlarında saray

Yapımına MÖ 490 yıllarında karar verilen ancak MÖ 438'de tamamlanabilen Parthenon Tapınağı.

Erekhtheion. Kentin koruyucu tanrıçası Athena Polias ile Poseidon'a adanmış kült alanı. Yapı üç bağımsız bedenden oluşmuştur: Ana tapınak, kuzey giriş ve Karyatid denilen kadın biçimli sütunların yer aldığı bölüm. Tapınakta Atinalıların iki atası olan Erikhthonios ile Kekrops'un mezarları da bulunmaktadır.

Pandion Tapınağı. Erikhthonios'un babası, Atinalıların tanrısal atalarından Pandion'a adanan kutsal yer.

Zeus Polieus (Şehir Koruyan Zeus) Mabedi. Akropol'ün Zeus kültüne adanmış tek köşesidir.

Parthenon. Şehrin koruyucu tanrıçası Athena Parthenos'a (bakire) adanmış görkemli tapınak. Heykeltıraş Phidias ile mimar İktinos ve Kallikrates'in eseridir. MÖ 447–432 yılları arasında inşa edilen tapınak saf mermerden yapılmıştı. Kısa kenarlarında sekizer, uzun kenarlarında ise on yedişer sütun bulunmaktaydı. Dor tipi sütunlarla çevrilmiş iç odada Athena'nın altından ve fildişinden yapılmış görkemli bir heykeli bulunuyordu. Yapının dört tarafında yer alan 92 kabartmalı levhada (metop) çeşitli konular betimlenmiştir.

Kalkoteka. Aralarında MÖ 5. yüzyılda Myron tarafından yapılan Athena ile Marsyas'ın da bulunduğu bronz sanatının başyapıtlarının korunduğu bina.

Athena Sunağı

Pandrosos. Atinalılar soyunun kurucusu Kekrops'un kızı Pandrosos'a adanan başka bir kült alanı.

"Arrephoros"lar evi. Athena için yapılan kutsal tören boyunca tanrıçanın giysilerini ve diğer kült eşyalarını taşımak için seçilen, 7–11 yaş arasındaki Atinalı soylu genç kızların toplandığı yer.

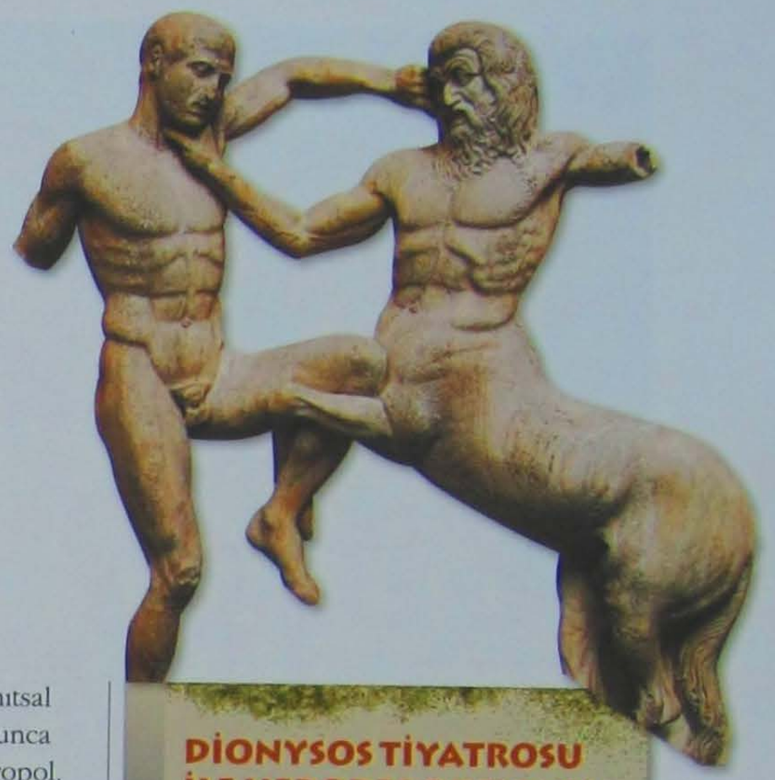

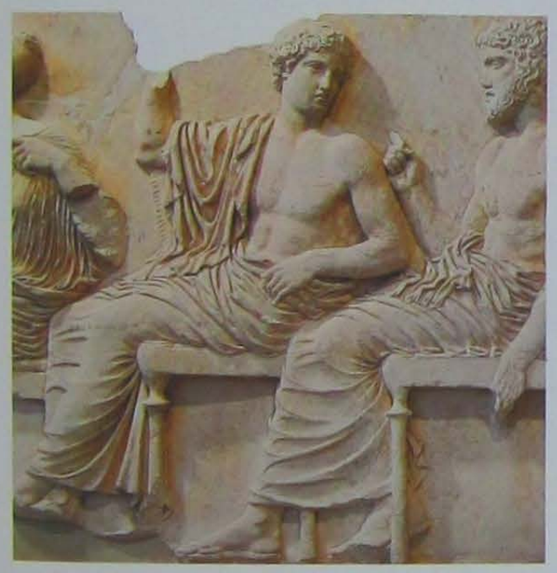

Bu iki sayfadaki fotoğraflar Parthenon'un göz kamaştırıcı süslemelerinden bazı detayları göstermektedir. Phidias'a atfedilen süslemelerin bir kısmını heykeltıraşın kendisi yapmış, bir kısmı da öğrencileri tarafından yontulmuştur. Eski çağda yaşayan en büyük sanatçılardan biri olarak kabul edilen Phidias, MÖ 490–430 yılları arasında yaşamıştır.

Brauronia. Av tanrıçası Artemis Brauronia'ya adanmış tapınak. Tanrıça bu adı, Atina yakınlarında bir yer olan Braurone'dan almıştır.

Propylon. Üç sıra halinde dizilmiş altışar sütundan oluşan anıtsal giriş yapısı. İki yanında birer yapı vardır ve bunlardan biri resim galerisidir.

Athena Nike Tapınağı. Kısa kenarlarında dörder İon sütununun bulunduğu küçük tapınak. Enfes kabartma süslemeleri arasından, Nike figürü dikkat çekicidir.

alanını sağlamlaştırmak amacıyla inşa edildiği bilinmektedir. Günümüzde kalıntıları oldukça iyi görülebilen bu surların uzunluğu 760, yüksekliği 10, eni ise 4-6 metre arasındadır. Klasik Dönem Atina geleneklerine göre, Attika'da yaşayan efsanevi Pelasg halkı tarafından inşa edildiği için "Pelasg surları" olarak da anılır. Bu sur halkasındaki tek açıklık, batı yönünde MÖ 5. yüzyılda yapılan Athena Nike Tapınağı'nın bugün bulunduğu yerin yakınlarındadır. Tapınağı ayakta tutan kaidenin içine alınmış durumdaki tahkim edilmiş bir kapının kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Pelasg surları, MÖ 5. yüzyılın sonuna kadar, neredeyse sekiz yüz yıl boyunca Akropol'ü koruyan en önemli yapı olmuştur. Bu uzun süreçte, sur içindeki yapılar ve işlevleri doğal olarak değişmiştir. Tunç Çağı'nın sonlarına doğru, Miken'in çöküşüyle saray binasının kaderinin değişmesi gibi, MÖ 11. yüzyılın sonuna dek Atina krallarının konutu olan yapı da, sahipleri tarafından terk edildiğinde önce küçük bir nekropole, ardından da bir tapınağa dönüşmüştür. Bu dönemden itibaren, Akropol'de asırlar boyunca birbirini izleyecek olan yapıların, yalnızca dinsel ya da kültsel işlevleri olduğu anlaşılmaktadır.

MÖ 6. yüzyılda, Athena'ya adanan ve tamamen taştan yapılan ilk büyük tapınak yükselir. Kısa bir süre sonra Atinalı politikacı Peisistratos ilk sütunlu anıtsal girişleri yaptırır. Böylece yıllar boyunca mütevazı bir tapınağı ağırlayan Akropol, MÖ 6. yüzyılın ortalarında Atina'nın politik ve kültürel anlamda yeniden doğuşunun göstergesi olan görkemli yapılar bütününe dönüşmüştür.
Atinalıların MÖ 490 yılında Perslere karşı kazandığı Maraton Savaşı'ndan sonra, Parthenon Tapınağı için çalışmalar başlar. Tepenin güney tarafı düzlenir, her biri iki ton ağırlığında 8000 kalker bloğu kullanılarak, bazı yerlerde yüksekliği 11 metreye ulaşan büyük bir platform yapılır. Bu platformun üstünde, Akropol'ün tamamı mermerden oluşacak ilk büyük yapısı; Atina'nın şanı yükselecektir. Ancak bu "ilk" Parthenon tamamlanamaz. MÖ 480 yılında çalışmalar hızla ilerlerken, Büyük Darius'un oğlu Kserkses yönetimindeki Persler kente saldırırlar ve Akropol yapılarını yerle bir ederler.

KLASİK DÖNEM

Perslerin yarattığı korkunç yıkımdan otuz üç yıl sonra, Atinalılar inşaatı yeniden ele almaya karar verdiler. MÖ 480 yılında, Salamis'de Perslere karşı kazanılan zaferin yaratıcısı Temistokles ve Kimon önderliğinde çalışmalar başladı. Ama bu kez de, Perikles'in kent yönetiminin başına gelmesini beklemeleri gerekti. MÖ 447 yılında, Perikles'in yönetiminde mimar İktinos ve Kallikrates ile heykeltıraş Phidias, Akropol'ün muhteşem bir anıtı olan Parthenon'un yapımına yeniden başladılar. Tapınak MÖ 438'de, Panathenaia bayramı kutlamaları sırasında, Phidias tarafından yapılan ve adak olarak sunulan bir Athena heykeliyle açıldı.

İktinos, büyük tapınağı tamamen süt beyazı saf mermerden inşa etmişti. Kuzeyde kaya seviyesinde olan, güneyde ise 10 metre kadar yükseltilen temele dayanan yapı, 72,5 x 34 metrelik bir yüzeyi kaplıyordu. Dar yüzlerde yükseklikleri 10 metreyi aşan ve Dor düzeninde yapılmış sekizer sütun bulunurken, bu sayı uzun kenarlarda on yediydi. Ancak Parthenon'un ünü sadece ölçülerine ya da her bir parçasındaki son derece özenli işçiliğine bağlı değildir. Eksene göre sapması tepede 7 santimetreye varan sütunlara içe doğru hafif eğim verilmesi gibi dahiyane mimari çözümler üretilmiştir. Bu şekilde, yatay çizgilerin merkezde katlanması, dikey çizgilerin ise dışarı doğru çıkması gibi

Zaman ve Mekan

DİONYSOS TİYATROSU İLE HERODES ODEIONU

Kuşkusuz her Atina ziyaretinin ana hedefini Akropol temsil eder. Bununla birlikte, bu ünlü kalenin ötesinde son derece önemli bir dizi anıtla dolu bir başka arkeolojik alan da ziyaretçileri Perikles'in kentinde karşılar.
Akropolün güney tarafından bakıldığında Dionysos Tiyatrosu görülür. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen özgün yapı daha sonra yeniden yapılmış ve mermerle kaplanmıştır. Bu yapıda Aiskhylos'un, Sophokles'in ve Aristophanes'in tragedyaları ilk kez oynanmıştır. Batıya doğru hemen hemen iki yüz metre sonra, Roma Dönemi'ne ait bir diğer anıtın kalıntıları sahneye çıkar. Burası müziğin hem icra edildiği hem de dinlendiği bir yer olan Attikalı Herodes Odeionu'dur. MS 173 yıllarında tamamlanan yapı, adını aldığı Maraton doğumlu hatip ve Roma'nın gelecekteki konsülünün isteği üzerine yapılmıştır.

optik etkiler düzeltilmiştir.

Tapınağın merkezinde Phidias'ın bir başka başyapıtı olan, ama maalesef kaidesinden başka hiçbir parçası günümüze ulaşmayan Athena Parthenos, Bakire Athena heykeli yer alıyordu. Kaynaklara göre, 12 metre yüksekliğindeki heykelin yapımında tahta, fildişi ve altın kullanılmıştı. Pausanias'ın anlatılarına göre de, heykelin yanına fildişinin korunması için havadaki nemi belirli bir seviyede tutacak büyük bir havuz yapılmıştı. Parthenon'un ününe katkıda bulunan bir başka unsur da, Perikles ile heykeltıraş Phidias'ın birlikte hazırladıkları plana göre uygulanmış olan zengin heykeltıraşlık süslemeleridir. Bu heykellerin bazılarını halen Akropol'de görmek mümkün olsa da, bir kısmı zaman içinde kaybolmuştur. "Elgin Mermerleri" olarak tanınan bir diğer kısmı ise British Museum'da korunmaktadır. Doğu taraftaki alınlığı süsleyen ve Zeus'un başından çıkarak doğan Athena'yı betimleyen en önemli heykeller, maalesef kaybolanlar arasındadır. Batı alınlığında, Athena ile Poseidon'un kentin baş tanrısı olabilmek için girdikleri yarışma tasvir edilmiştir.

Phidias'ın altın ve fildişinden yaptığı ünlü Athena heykelinin MS 2. yüzyıldaki Roma kopyası.

Üst yapıda sıralanan, 130x127 santimetrelik doksan iki metop üzerine, kentin tarihiyle ilgili mitolojik öykülerden sahneler kazınmıştı. İç oda duvarlarının üst kenarlarındaki frizlerde ise, her yılın temmuz ayında Athena'nın doğum gününü kutlamak üzere düzenlenen ve önemli bir dini etkinlik olan

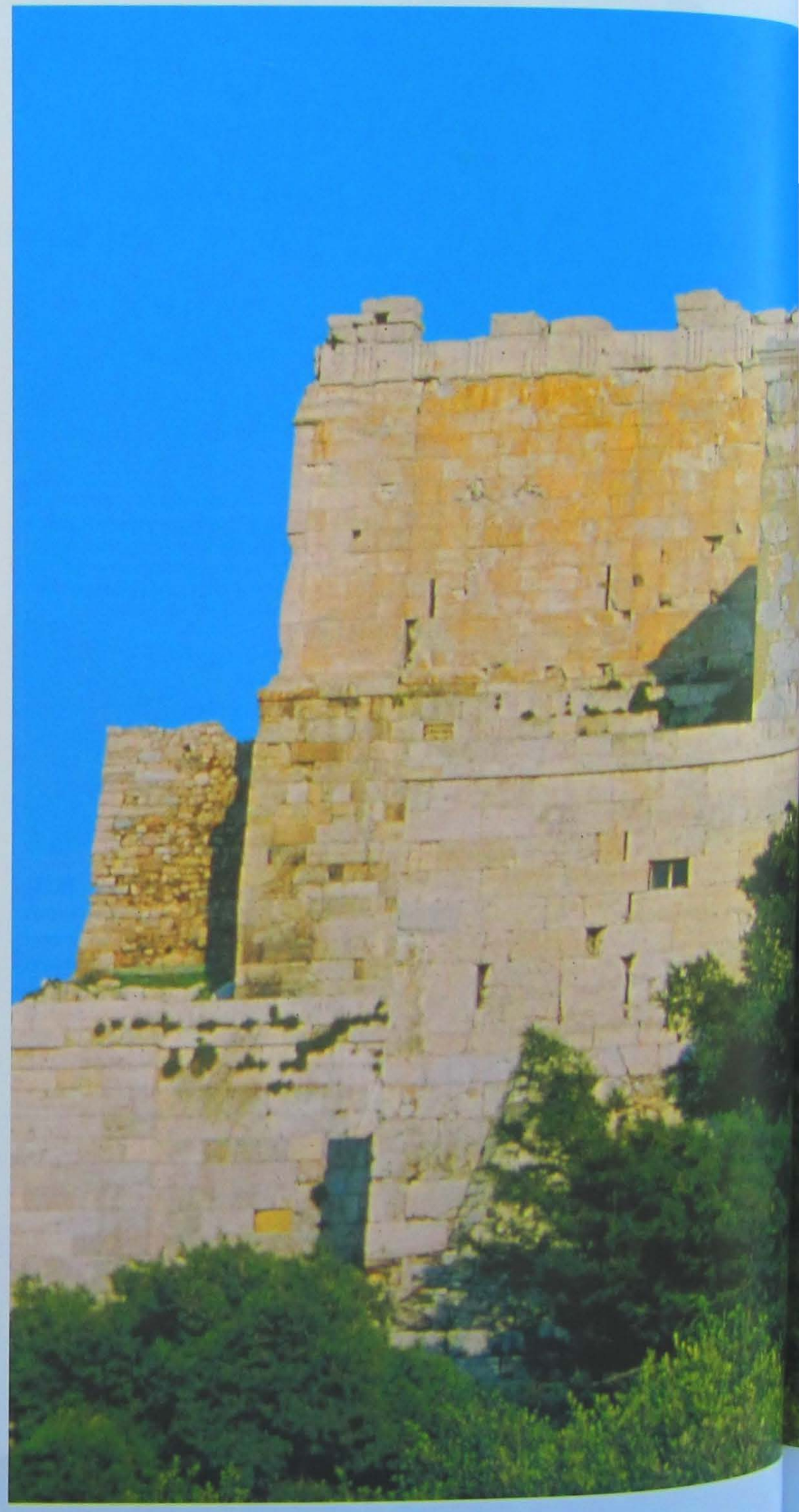

Geçmişin Tanıkları

PLAKA

Eski yerleşim alanı olan Plaka Mahallesi, Akropol'ün kuzey tarafında uzanmaktadır. Mahallenin, Helenistik-Roma dönemi Agorasında, Forum sütunları ve MÖ 1. yüzyıl tarihli Rüzgar Kulesi bulunur. Hidrolik bir saate de sahip olan sekizgen planlı kule, rüzgarları sembolize eden kabartmalarla süslenmiştir ve oldukça iyi durumdadır. Plaka'nın sınırında Lysicrates Anıtı yer almaktadır. Antik Yunan'da *koregos* kelimesi, bugünkü tiyatro yönetmeni anlamında kullanılırdı. *Koregos*, sahneye konan bir oyundan, koronun eğitimi ve finansmanı da dahil olmak üzere her şeyinden sorumluydu. Bu yüzden *koreg* adı verilen Atinalı zenginler bir eseri finanse ederlerdi. İşte Lysicrates Anıtı'nın görevi de, her yıl düzenlenen yarışmada koronun kazandığı üçayaklı tunç ödüle taşıyıcılık yapmaktı. Plaka'nın doğu ucunda, Atinalılar tarafından Roma İmparatoru onuruna yapıldığı düşünülen Hadrianus Kapısı'nın kalıntıları bulunur.

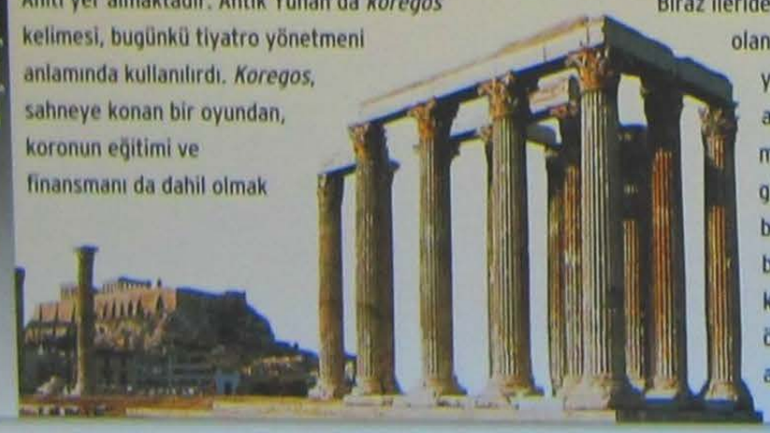

Biraz ileride de, Zeus'a adanmış bir tapınak olan Olympeion (resimde) yükselmektedir. Orijinalinde 104 adet olan ve yüksekliği 17 metreyi aşan Korint sütunların, günümüze ulaşan 15 tanesine bile bakıldığında, Atina'nın en büyük tapınağı olan bu yapının kelimenin tam anlamıyla anıtsal ölçülerde olduğu anlaşılmaktadır.

Şehir kapıları, sembolik ve dinsel değeri büyük olan kutsal kaleye girişi zenginleştirmek isteyen Mnesikles tarafından tasarlanmıştır.

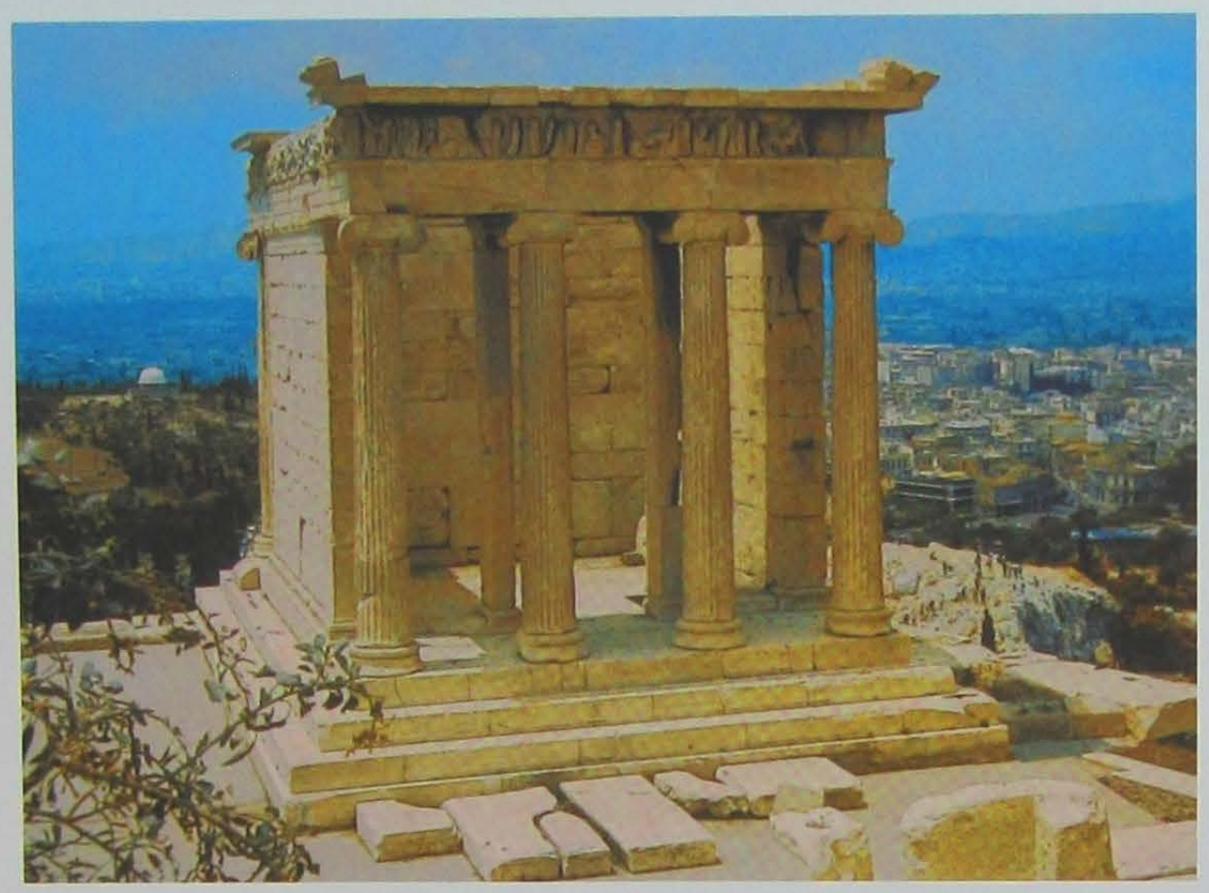

Üstte: Anıtsal girişin yanında Atina'nın koruyucu tanrıçası Athena'ya ve zafer tanrıçası Nike'ye adanan İon tarzındaki Athena-Nike Tapınağı yer almaktadır.

Panathenaia bayramındaki Atina halkı tasvir edilmiştir. Her yıl özel olarak dokunan bir elbisenin tanrıçanın resmine sunuluşuna eşlik eden tören alayı sahnesinin görüldüğü 160 metre uzunluğundaki orijinal süslemelerden, yalnızca iç odanın batı kenarındaki 19 panel korunabilmiştir. 75 metresi British Museum'da, 35'e yakını Akropolis Müzesi'nde korunan frizlerin kalan bölümü kayıptır.

DİĞER ANITLAR

Perikles'in yaptığı işler yalnızca Athena Tapınağı'nın inşa edilmesiyle sınırlı değildi. Perikles'in kent ile ilgili planları, anıtsal kent kapısından başlayarak ve Panathenaia tören alayının yürüdüğü kutsal yoldan geçmek kaydıyla, tüm Akropolis'in yeniden düzenlenmesi yönündeydi. Görevi alan mimar Mnesikles MÖ 437'de çalışmalara başladı. Bir dizi eski tapınağın bulunduğu alana yeni bir anıt inşa edilmesini öngören proje, tahminen bu nedenle rahipler sınıfı tarafından engellendi. Bu yüzden anıtın yalnızca bir kısmı tamamlanabildi ve bu alana Ion mimarisinin bir başka mücevheri olan ve Athena-Nike'ye adanan küçük bir tapınak inşa edildi. Tapınak, ön ve arka cephelerindeki dörder sütunu ile bugün bile insanı etkilemektedir. Arşitravı süsleyen ve bir zamanlar olağanüstü olan ancak bugün seçilemeyen frizde; Athena, diğer Yunan tanrıları ve Perslerle yapılan savaş betimlenmiştir.

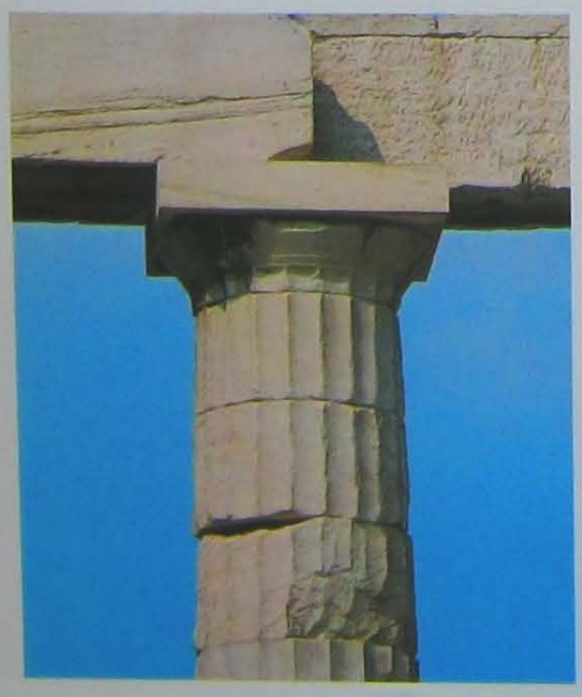

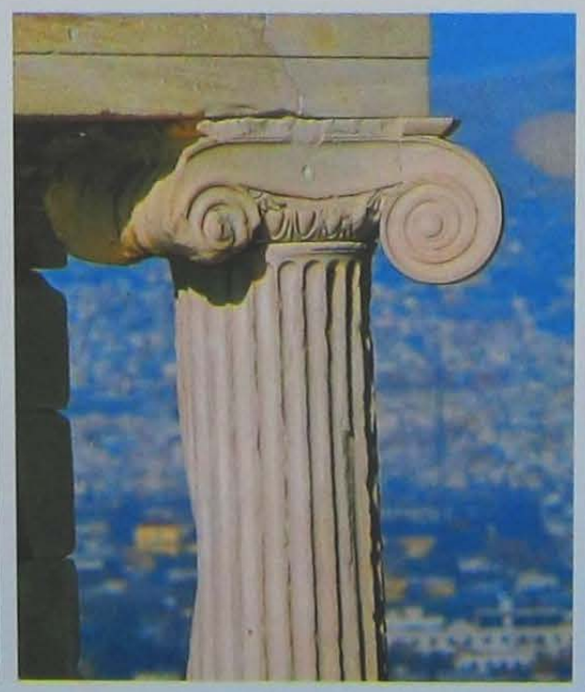

Parthenon'un, kuzeydeki sütunlu galerisinin karşısında konumlanan Erekhtheion, belki en karmaşık yapılardan biridir, ama aynı zamanda Klasik Dönem mimarisinin en özgün örneklerindendir. MÖ 421-406 yılları arasında inşa edilen yapı, Athena'ya adanan büyük tapınağın göz kamaştırıcılığına ve bütünlüğüne bariz bir zıtlıkla kendini ortaya koymaktadır. Çok eski dinlere ait bir dizi ibadet mekanıyla burası Akropol'ün en kutsal bölümüdür. Bir yandan bir önceki kutsal topografiyi dikkate alma isteği, öte yandan alanın düzensizliği ve nizamsızlığından kaynaklanan zorluklar, Eski Yunanların Athena Polias'a adadıkları bu kutsal alanın asimetrikliğine ve nizamsızlığına neden olmuş gibidir. Yapının adı Romalıların gelişine kadar Athena Polias'tır; Romalılar ise Erikthonios'un kültüne adanmış bir salona atfen Erekhtheion adını vermişlerdir. Erekhtheion özellikle İon düzenindeki sütunlarının zarifliği ve üst yapının bir kısmını taşıyan altı narin genç kızıyla (karyatid) bugün hala ziyaretçilerin merakını uyandırabilmektedir.

Solda: Mimarlık tarihinde ilk kez Atina Akropolü'nde iki farklı stil birleştirilir: Dor (solda) ve İon (sağda). Resimlerde görülen sütun başları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Geçmişin Tanıkları

KERAMEİKOS

1913 yılından itibaren Plaka'nın batısında Alman arkeologlar tarafından sürdürülen kazılar, çömlek ustalarının koruyucusu Keramos'un adını anımsatan ismiyle eski bir mahallenin, Kerameikos'un bir kısmını gün ışığına çıkarmıştır.

Kazı alanı, MÖ 5. ve 4. yüzyıla tarihlenebilen ve kentin ileri gelenlerinin mezarları ile mezar stellerini (resimde) içeren geniş bir nekropolu içine alır.

Kerameikos anıtlarının arasında Hekate'ye adanan bir sunağın kaidesi, Temistokles surlarının bazı kalıntıları ve aynı zamanda eski Atina'nın iki ana kapısı olan Dipylon ile Kutsal Kapı bulunur. Sur kalıntılarının iç kısmında ve ikiz kapıların arasında ise, Panathenaia kutlamalarında arabaların hazırlandığı yapı olan Pompeion yer almaktaydı.

Phidias tarafından yapılan bir Athena heykelinin Roma kopyası. (MÖ 1. yüzyıl)

Erekhtheion'da yer alan ve karyatid adı verilen kadın biçimli sütunlarından bir görünüm.

AL GÜLÜM VER GÜLÜM DÜNYASI

MİLATTAN ÖNCE 12. YÜZYILDA MİKEN SARAYLARININ YIKILMASI, YUNANİSTAN İÇİN DRAMATİK BİR OLAYDI. AMA MİNOS VE MİKEN DÜNYASININ KÜLLERİNDEN MÜTHİŞ BİR UYGARLIK DOĞDU.

Uzun yıllar boyunca, ticaretin ancak gelişmiş toplumlara özgü bir faaliyet olabileceği ve bu nedenle ne geçmiş ne de günümüz ilkel toplumları tarafından dahi bilinemeyeceği düşünüldü. Ancak, antropoloji ve arkeoloji bu varsayımın asılsız olduğunu ortaya koydu. Alışkın olduğumuz kurallar ve biçimlerden tamamen farklı olsa da, ticari uygulamalar aslında insanoğlu kadar eskidir. Yiyecekler gibi temel maddeleri ya da tuz gibi zor elde edilen ürünleri takas etme isteği insanlık tarihinde oldukça erken gelişmiştir. Arkeologlar en eski tarih öncesi insan topluluklarında bile takas izlerine rastlamışlardır. Nitekim, Paleolitik Dönem'den itibaren, coğrafi olarak birbirlerine uzak topluluklar arasında ilişkiler kurulduğu ve Neolitik Dönem'de de artış gösterdiği kanıtlanmıştır. Ancak, arkeolojinin çalışma alanı somut belgeler olduğundan, bu denli eski çağların takas sistemi ve kuralları belirgin değildir. Bu yüzden, bilinen tarihin ve hatta günümüz ilkel köy topluluklarının kurallarını, onlardan pek de farkı olmadığı düşünülen daha eski topluluklara uyarlayarak karşılaştırma yapmak kısmen de olsa mümkündür.

ARMAĞAN

Antik dünyanın ilkel toplumlarında görülen en yaygın takas şekli, antropolojik olarak "armağan" adı verilen durumdur. Farklı köylerde yaşayan insanlar, kabileler arası bağlar kurmak veya mevcut ilişkileri pekiştirmek ya da evlilik anlaşmaları yapmak gibi sebeplerle bir araya geliyorlardı. Bu ortamlar aynı zamanda birbirlerine armağanlarını sunma fırsatını da yaratıyordu. Armağanların değiş tokuş edildiği bu sistemin, sunuları kabul etme zorunluluğu gibi oldukça hassas kuralları vardı. Bir sunuyu reddetmek, bir anlaşmayı bozmak demekti. Başka bir deyişle, savaş ilan etmek anlamına geliyordu. Ayrıca armağanı alan, borcunu ödemek yani karşılık olarak bir armağan vermek zorundaydı. Bu takasın ticari bir amacı yoktu, daha ziyade manevi bir değişim söz konusuydu. Hatta çoğu zaman armağanın değeri ya da kullanılırlığı bile olmazdı. Bir şey sunmak ya da almak, arkadaşlığın ve barışçı bir ilişki kurma isteğinin belirtisiydi. Bu yüzden en yararsız şey bile büyük bir coşkuyla kabul edilirdi.

Kıbrıs'ta bulunan MÖ 13. yüzyıla ait Rhyton. Rhyton, Antik Yunan törenlerinde sıkça kullanılan bir sıvı sunu kabıydır.

Maden işlemeciliğinin başlaması ve el sanatları tekniklerinin gelişmesiyle topluluklar arası ilişkiler yoğunlaştı, kısıtlı bakış açıları geniş ufuklara çevrilir oldu. Başlangıçta ekonomik açıdan kendine yeter olan topluluklar, yeni ürünlere, özellikle de kendi topraklarında bulunmayanlara sahip olma isteği duymaya başladılar. Böylece, armağan takasının yanına ürün mübadelesi de eklendi. Elde işlenmiş madeni eşyalar ya da öküz gibi hayvanlarla başlayan bu alışkanlık, kısa sürede mamullerin ve temel maddelerin dolaşımını sağlayan olağan bir takas uygulaması haline geldi. Kuruluş aşamasındaki bu ticaret biçimi, Neolitik Yunan dünyasında oldukça iyi biliniyordu. Ardından Minos ve Miken uygarlıkları daha gelişmiş ticari sistemleri uyguladılar. MÖ 12. yüzyılda Miken uygarlığının yıkılmasıyla başlayan Yunan Karanlık Çağları'nda ise ticaret zirveye çıktı.

Etrurya'da bulunan Korint tarzı sürahi. MÖ 7-6. yüzyıllarda Korint keramiğinde sık görülen bir kap türüdür.

KARANLIK ÇAĞ

MÖ 12. yüzyılda yıkılanlar sadece Miken sarayları olmadı. Karmaşık bir yönetim biçimi kurmuş; gelişmiş bir üretim ve dağıtım sistemini başarmış; akılcılığın ve kontrolün olağanüstü bir aracı olan yazıyı kullanabilmiş koca bir uygarlık yıkıldı. Bu felaketten kurtulan Eski Yunan topluluklar, birçok açıdan sıfırdan başlamak zorunda kaldılar. Bu zamanda geriye doğru bir sıçrama yapmak gibiydi. Gelişmiş kentler yerlerini mütevazı yerleşimlere bıraktılar. Yazının kullanımı kayboldu, teknolojik kazanımların çoğu kaybedildi. Asırlar boyunca Mısır ve Doğu krallıklarına, İtalya'nın güneyine, Kuzey Avrupa'ya bağlantıyı sağlayan trafik kanalları da durdu. Eski Yunan tarihinin, hakkında pek az şey bilinen bu dönemi Yunan Karanlık Çağları olarak adlandırıldı.

Arkeologlar, bu kesif karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye çalışmışlardır ama söz konusu dönemde yazılı geleneğin olmayışı ve belgelerin azlığı dönem tarihinin kurgulanmasını güçleştirmektedir. Yine de, geçen yüzyılda birbirini izleyen arkeolojik keşifler, dönemin toplumsal ve ekonomik koşullarına ışık tutarak, tüm yoksunluğuna rağmen yeniden doğuşun tohumlarını atmakta olan bir dünyayı ortaya çıkarabilmiştir.

Magna Graecia'da (Büyük Yunanistan MÖ 550-500) bulunan ve gümüş paraların temel birimi olan bir sikkenin arka yüzü.

Anadolu'dan altın para örneği.

Kıbrıs'ın sanatsal üretimine bir örnek; MÖ 8. yüzyıl fildişi levha.

Yunanistan ile Doğu arasındaki ilişkiler çok eskilere dayanır. Tunç Çağı'ndan itibaren, önce Minos ardından Miken uygarlıkları, Akdeniz kıyılarının ve Mezopotamya'nın zengin medeniyetleriyle sıkı ilişkiler kurmuş, ticari ağlar oluşturmuş ve yerel krallarla el sıkışmışlardı. Eski Yunan topraklarında kimi zaman rastlanan Doğu'ya özgü ürünler ve özellikle ziynet eşyaları, Yunanistan ile Doğu arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman tamamen sönmediğine işaret etmektedir. Girit, her ne kadar Kıbrıs üzerinden de olsa, Karanlık Çağlar'da önemli bir ticari kavşak rolü üstlenmiş gibidir. Kuşkusuz tüm Akdeniz'deki en önemli ticari merkez olan Kıbrıs, Girit üzerinden Yunan dünyası ile Doğu krallıklarını birbirine bağlamaktaydı. Salamis, Kition (Larnaka), Enkomi (Tuzla) gibi liman kentlerine Doğu ülkelerinden lüks ürünler, tuncun yerini almaya başlayan demir gibi hammaddeler ve daha da önemlisi el sanatları ürünleri ve teknikleri geliyordu. Kıbrıs yalnızca ticari malların geçiş yeri değildi; aynı zamanda önce Girit'te, sonra giderek tüm Yunanistan'da yayılacak olan yeni zanaat tekniklerinin ve Doğu sanatı kavramlarının da çıkış noktasıydı.

Eski Yunan toplumlarının yeniden başlama yeteneği olağanüstüydü. Atina, Korint, Eretria, Euboia (Eğriboz) Adası'ndaki Khalkis, Kiklad Adaları'ndan Naksos ve Paros gibi kentlerde, geometrik şekillere ağırlık veren ve bu nedenle arkeologlar tarafından "protogeometrik" olarak adlandırılan yeni bir seramik süsleme kültürünün, daha 11. yüzyıl sona ermeden dikkatle çalışılmış olduğu anlaşılmaktadır. Minos ve Miken dünyasının küllerinden, denizcilik ve ticarette büyük güç

Sicilya'da bulunan kraterde (MÖ 5 yüzyıl) çalışan bir seramikçi betimlenmiştir. Krater, şarapla suyu karıştırmak için kullanılan geniş ağızlı büyük bir kaptır.

kazanacak müthiş bir uygarlık doğmaktaydı. Ulaştıkları ekonomik refah ve yeniledikleri yaşam enerjileri onlarda dış dünya ile karşılaşma ve yeni topraklar, yeni pazarlar arama dürtüleri uyandırmaya başlamıştı. Miken seyrüsefer rotaları yeniden açıldı ve Eski Yunanlar gitgide genişleyerek dünyanın sınırına dayandılar.

DENİZCİLER VE TÜCCARLAR

Antik Yunan tarihinin en ilgi çekici araştırma konularından biri, MÖ 8. yüzyılın ortasıyla MÖ 6. yüzyıl arasında gerçekleşen kolonileşme hareketidir. Oldukça büyük bir coğrafi alan bu girişimden etkilenmiştir. Kolonileşme hareketi Karadeniz kıyılarından Anadolu'ya, Libya'dan Güney İtalya'ya, sonra da batıda Galya ve İberya'nın Atlantik kıyılarına kadar uzanmıştır. Kolonicilerin amacı yalnızca yeni toprakları ele geçirmek değildi. Artan nüfusa çözüm üretmeyi, yeni kaynaklardan yararlanmayı, ticari ilişkiler kurmak için farklı toplumlarla ilişkiye girmeyi hedefliyorlardı. Yunan kolonilerinin coğrafi dağılımlarına bakıldığında, deniz kıyılarının ya da iç kısımlara doğru ilerlemeye izin veren yollara yakın yerlerin tercih edildiği görülür. Bu koloniler ve ticaret merkezleri sayesinde Yunan pazarı tüm Akdeniz'e kendini kabul ettirmiş, deniz yolları rotalarında tam anlamıyla bir tekel yaratmıştır. Doğuda Fenikeliler, batıda Kartacalılar ve Etrüskler ile rekabet bastırılmış ya da en azından antlaşmalar ve uyum sözleşmeleriyle kontrol altında tutulmuştur. Eski Yunan tarih yazarlarına göre, batıya giden rotaları belirleyen ve Sicilya, Sardunya, İber kıyılarında ilk ticari rıhtımları kuran Fenikelilere, Afrika kıyılarındaki yollarını değiştirmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı.

İyi ama Eski Yunanlar bu kadar uzak topraklarda ne arıyorlardı? Onları son derece yorucu ve tuzaklarla dolu yolculuklara girişmeye iten şey neydi? Tek kelimelik bir yanıt: Maden. Büyük maden kaynaklarına sahip olmayan Yunanistan için hammaddelerin, özellikle de kalayın temini hayati bir konuydu. Britanya en büyük kalay yataklarına sahipti ve Fransa ile Etrurya'daki metalürji merkezleri üzerinden Akdeniz'e

Santorini Adası'ndaki Akrotiri'de yapılan kazılarda bulunan pişmiş topraktan büyük küpler.

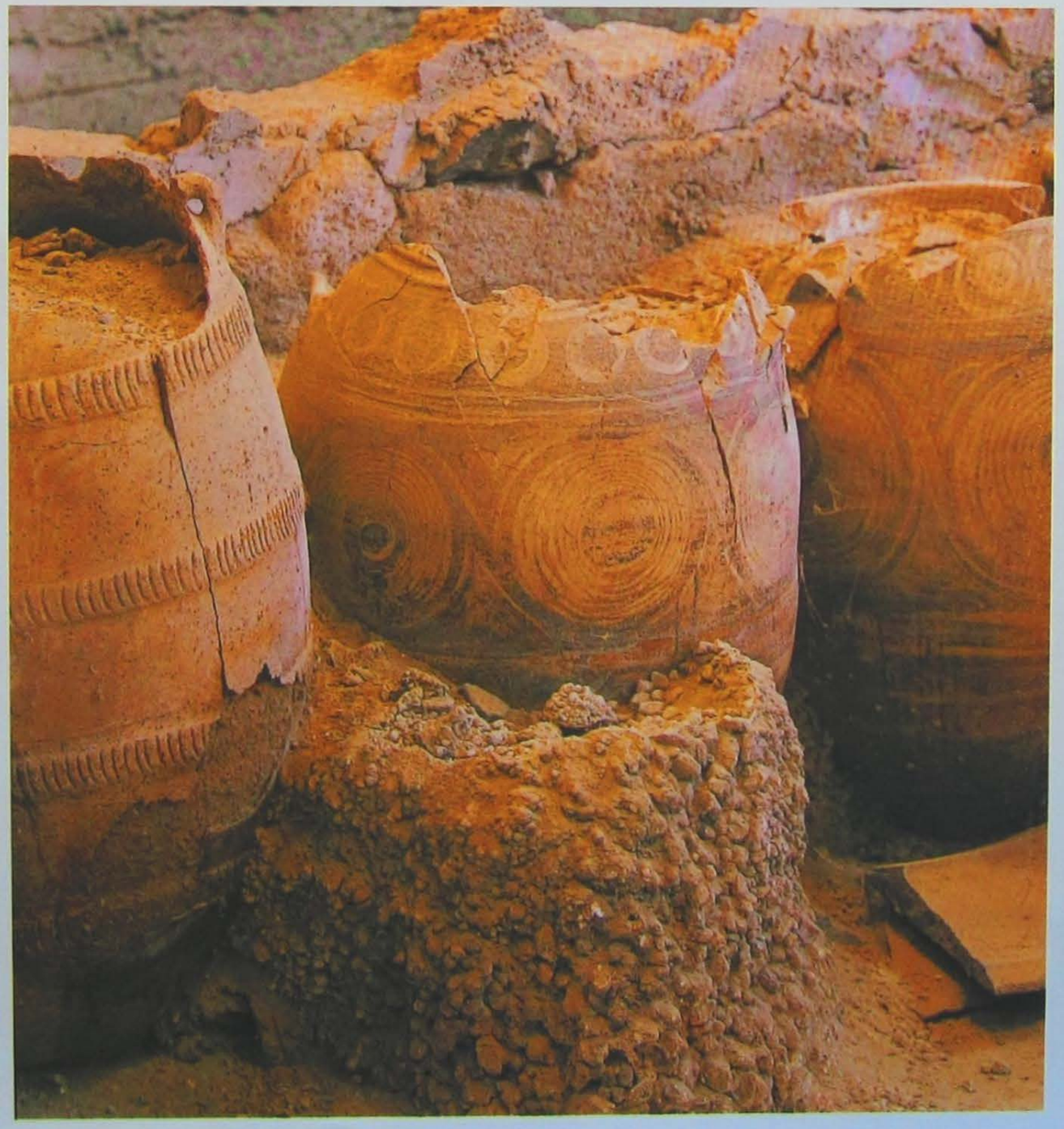

Bir çömlekçiyi betimleyen kabartma (MÖ 6. yüzyıl). Vazolar hem kap hem de lüks eşya olarak ticari dolaşımdaydılar.

İçi sunu ve dans sahneleriyle süslenmiş seramik kap. Bu tip seramikler ilk kez Sparta'da üretildiklerinden Lakonik olarak adlandırılırlar.

Altta: MÖ 6. yüzyıla ait bir Yunan amforasının ressam Andokides'e mal edilen süslemelerinden detay.

ulaşıyordu. Eski Yunanlar da Campania kıyılarını imtiyazlı bir yol olarak kullandılar.

Öte yandan, anavatandaki kentlere ve kolonilere egemen olan Yunan aristokratlarının karşılanması gereken başka ihtiyaçları da vardı. Tanrılara adanan ya da mezarlara bırakılan lüks ürünler çok revaçtaydı. İncelikle işlenmiş bronz ürünler, fildişi nesneler, telkari ya da granülasyon ile yapılmış mücevherler, değerli kumaşlar Doğu'dan geliyordu. Fenike'den eflatun renkli doğal boyanın çıkarıldığı oldukça değerli kabuklu deniz hayvanları; Mısır'dan bokböceği sembolleri, çini eşyalar, merhemler, su mermerinden değerli vazolar; Baltık Denizi çevresinden kehribar; Britanya'dan kalay... Ürünlerle birlikte gelen zanaatkarlar yanlarında teknolojik bilgilerini, yeni el işçiliği ürünlerini ve ikonografileri de getiriyorlardı. Yunan meslektaşları ise, bunları hemen öğrenerek bağımsız ve özgün bir tarzla yeniden yaratıyordu.

Eski Yunan kentlerinin en çok ithal ettiği şeyler madeni ürünler ve lüks eşyalar olduğuna göre, ihraç mallarının neler olduğunu da sorgulamak gerekiyor. Dolaşımda olan diğer pek çok madde, doğada iz bırakmayan türde olduğundan, bu ihraç ürünleriyle ilgili arkeolojik bilgiler sınırlıdır.

Geniş bir alanda dolaşımda olduğu bilinen yağ, şarap, sürü hayvanları, kumaşlar, tahtalar gibi ürünler özel iklim şartlarında olmadıkça, dayanıksız doğaları nedeniyle hiçbir iz bırakmamışlardır. Bu nedenle arkeolojinin elinde yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle bütünleştirmek üzere yalnızca taş, maden, seramik gibi dayanıklı malzemeden yapılmış ürünler bulunmaktadır. Özellikle seramik, yalnızca ticari değişimleri belgeleyen değil, aynı zamanda dolaşımdaki ürünlerin niteliğini de gösteren önemli bir araçtır. Zira bunlar lüks eşyaları olmanın haricinde, ticareti yapılan ürünlere taşıyıcılık görevi de yapıyorlardı. Böylece, doğada iz bırakmamış olsalar da, bu toprak kaplarda dolaşıma çıkmış ürünler hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur. Yağ, şarap ve özel balık konservelerinin amforalarda; bakliyatın ve buğdaygillerin küplerde; merhem ve kokuların da *aryballos* ve *alabastron* gibi minik kaplarda nakledildiği bilinmektedir.

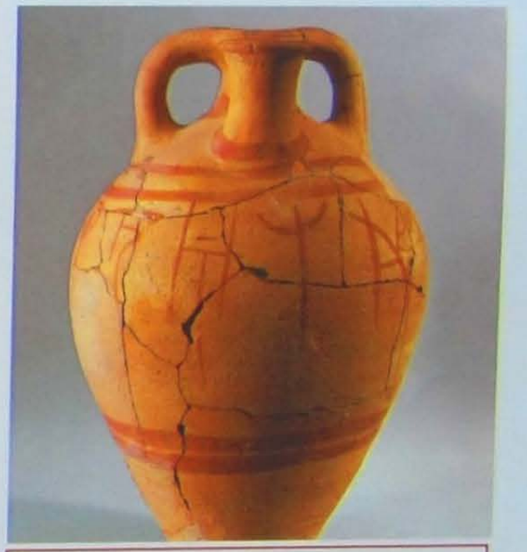

Miken yapımı kulplu amfora.

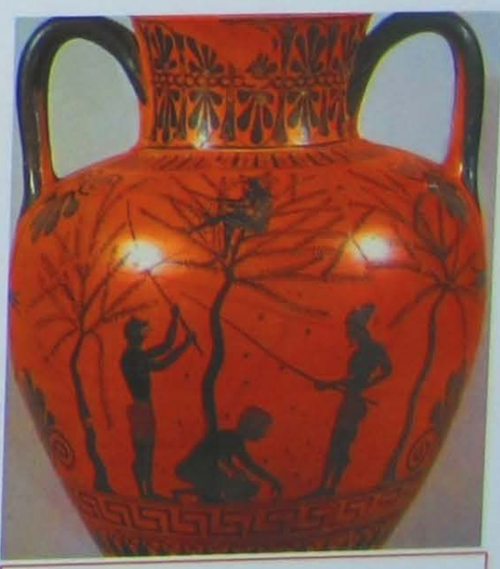

Yunan amforası (MÖ 6. yüzyıl). Süslemenin konusu Yunanistan'da çok yaygın olan zeytin toplama işidir.

ATTİKA BÖLGESİ

Tarihi Attika bölgesi, başkent Atina ile Boeotia kentlerini de içeren Petraia ile Saronik körfezleri arasında kalan alandır. Çoğunlukla dağlık alanlar ve doğal limanlar açısından zengin kıyılarıyla etkileyici bir yer olan Attika, Atina'nın dışında aralarında Eleusis, Rhamnus, Brauron ve Maraton'un da bulunduğu tarihi ve arkeolojik çekiciliğe sahip birçok yeri kapsar. Başlangıçta bu kentlerin her birinin başında bağımsız bir kral bulunuyordu ve hepsinin kendi dini vardı. Aralarında tüm Eski Yunan topraklarındaki en gizemli dini barındıran Eleusis özellikle kayda değerdir.

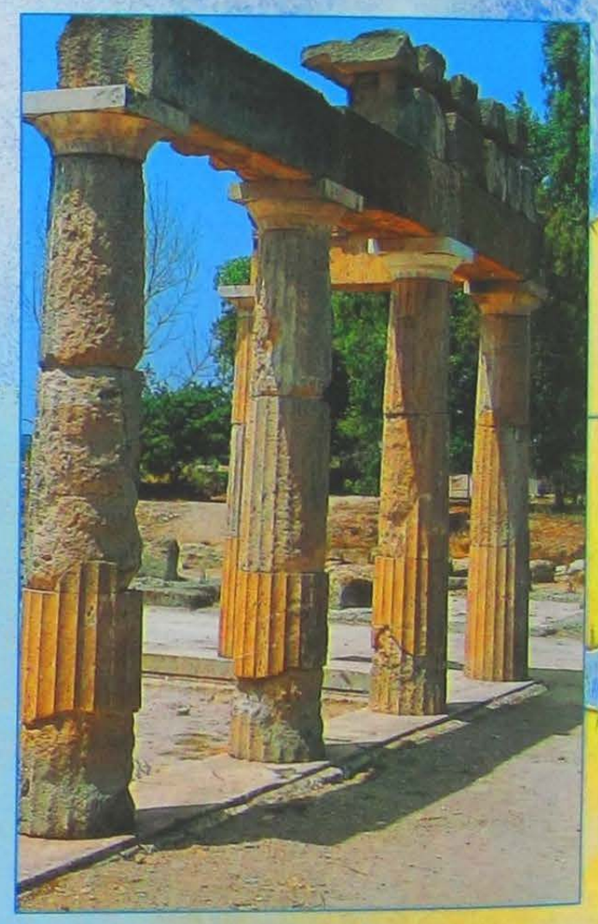

Kronoloji

Tarihleme	Olaylar
MÖ 2500-1200	"Orta Helladik" olarak adlandırılan dönemde ve onu izleyen Geç Helladik ya da Miken Dönemi'nde, Efes hem yaşam hem de din açısından oldukça önemli bir kent olarak belirir. Brauron'daki Artemis Tapınağı'nın yakınlarındaki blok taşlardan yapılmış düzensiz duvar, Miken Dönemi'ndeki bir yerleşim yerinin varlığına tanıklık eder.
MÖ 1200-900	Yeni Yunan topluluklarının istilası. Dorlar Miken Uygarlığı'nı yıkarlar. Tüm Yunan dünyası "Yunan Ortaçağı" dönemine girer.
MÖ 9.-8. yüzyıl	Geometrik Dönem'de (seramiklerin üstünde görülen tipik süsleme) yerleşim yerlerinin yeniden düzenlenmesine ve sanatın yeniden doğuşuna tanıklık edilir. MÖ 800 yıllarındaki derin değişim ve yeni politik düzen, polis (şehir) ile Yunan dünyasına damgasını vurur. Eleusis'de Demeter ile Kore'ye adanmış bir tapınak inşa edilir.
MÖ 7.-5. yüzyıl	Attika topraklarına dağılmış birçok eski bağımsız merkez, Atina şehir devletinin gerçekleşme sürecinde kademeli bir şekilde birleşirler: Klistenes Kanunları'nda köyler ya da demoslar (yönetsel bölümler) yeni siyasal düzenlemenin yaşamsal birimleri olur. Sounion Burnu'nda Athena'ya adanan bir tapınak yükselir. MÖ 490'da Maraton Ovası'nda Atinalılar Pers ordusunu bozguna uğratır.
MÖ 5.-4. yüzyıl	Klasik Dönem, sanat ve kültürde azami gelişme. Artemis'e adanan Brauron Tapınağı yapılır. Perikles, Sounion Burnu'nda Poseidon Tapınağı'nı yaptırır.

Rhamnus'daki Nemesis Tapınağı'ndan bir görünüm.

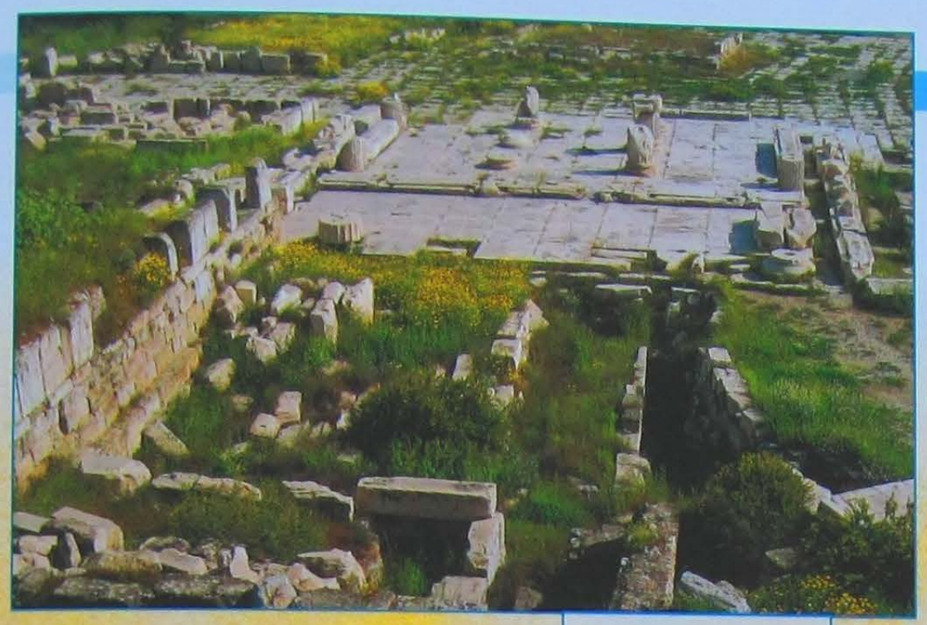

Eleusis
Başlıca buluntular:
Büyük tapınak, Roma Dönemi'nden anıtsal yapılarla Eleusis gizemleri merkezi; Büyük ve küçük giriş kapıları, Telesterion (üstte), Artemis ve Poseidon Tapınağı, zafer takları.
M Arkeoloji Müzesi

Eleusis

Atina

Brauron
Başlıca buluntular:
MÖ 5. yüzyıla ait sütunlu galeriler (solda), Artemis Tapınağı'nın bir kısmı, Artemis Tapınağı'nın temelleri, MÖ 5. yüzyıla ait yükseltilmiş bir yolun kalıntıları.
M Arkeoloji Müzesi

Amphiaraion
Başlıca buluntular:
Thebai'nin yedi kralından biri olan Amphiaraos'un kehanet merkezi. Yazılı kaidesiyle büyük sütunlu giriş, sahnesi iyi korunmuş tiyatro.

Amphiaraion

Rhamnus

Maraton

Brauron

Laurion

Sounion Burnu

Rhamnus
Başlıca buluntular:
Eğriboz Adası'nın karşısındaki dağlık burna kurulan kentin kalıntıları. Nemesis Tapınağı ve nekropol.
Üstte: Bir Nemesis başının parçası.

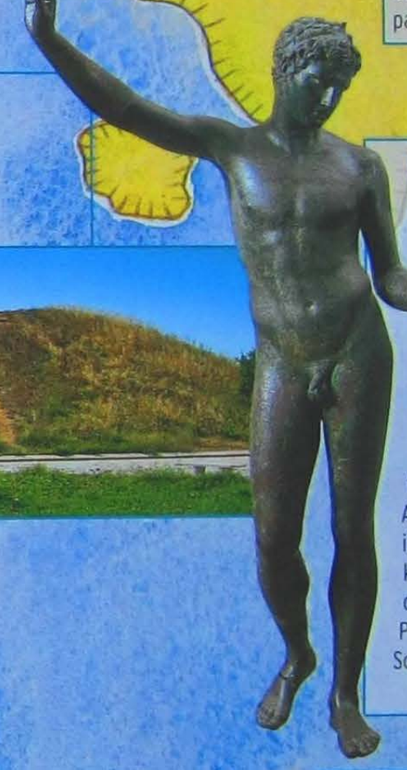

Maraton
Başlıca buluntular:
İki mezar tümülüsünün kalıntıları: MÖ 490 yılındaki ünlü savaşta şehit düşen Eski Yunan kabilelerin adlarının yazılı olduğu mermerden yapılmış sayısız mezar taşıyla işaretlenmiş olan Atinalılar tümülüsü (solda) ile Yunanların yardımına koşan Platealı askerler onuruna yapılan Platealılar tümülüsü.
Solda: Bir ergen heykeli.

Laurion
Başlıca buluntular:
Maden ocakları ve büyük fırınlarıyla, Attika'daki antik metalürji merkezi. Kayalara kazılmış büyük tiyatro ve taraçalarla oluşturulmuş işçi mahallesi.

Sounion Burnu
Başlıca buluntular:
MÖ 5. yüzyılda Perikles'in emriyle yaptırılan Poseidon'a adanmış Dor düzeni tapınağın on altı sütunu (sağda). Athena Tapınağı'nın temelleri. Giriş kapılarının, surların ve sütunlu bir salonun kalıntıları.
Sağda: Bir Kuros (genç erkek) kabartması.

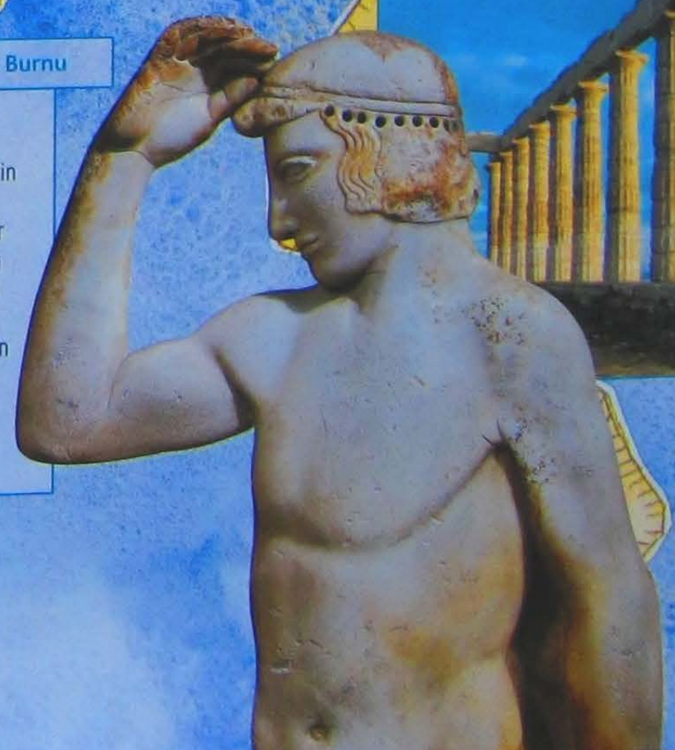

ARKEOLOJİDE KÜLTÜR KAVRAMI

ARKEOLOJİDE KÜLTÜR TERİMİ, BAŞTAN BERİ BİRDEN FAZLA ANLAMI KAPSAMIŞTIR: KİMİ ZAMAN BİR COĞRAFİ ALANIN BELİRLİ BİR DÖNEMDEKİ TANIKLIKLARINA İŞARET EDERKEN, KİMİ ZAMAN DA BİR HALKIN GELENEKLERİNİ VE ALIŞKANLIKLARINI GÖSTERİR.

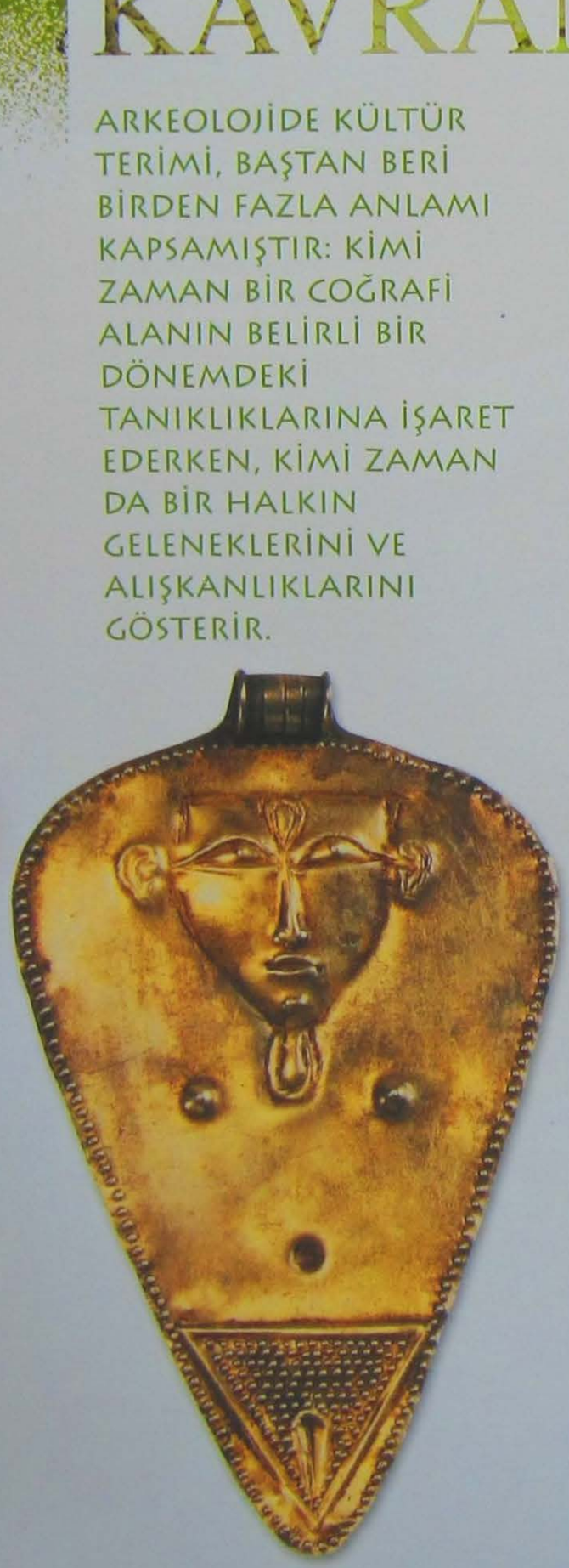

Filistin'de bulunan, Bronz Çağı'na ait mücevher.

Arkeoloji literatüründe kültür kavramı, etno-antropolojik bilimlerin etkisiyle 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu sözcüğün klasik tanımı İngiliz Sir Edward Burnett Tylor'a aittir: *"Kültür; bilimsel bilgileri, dini inançları, sanatları, ahlaki düşünceleri, kanunları, gelenekleri, yetenekleri ve insanın belirli bir toplumun üyesi olmasından sonra edindiği alışkanlıkları kapsayan bir bütündür".*

Kültür kavramının gelişmesinde; istila, göç ve yayılma kavramlarına dayanan yeni yorumlayıcı anahtarlar lehine, düzenin kuralları ve olaylarını kültürel değişimlerde bulmaya çalışan evrimci görüşün terk edilmesinin önemli bir rolü oldu. Bilim insanlarının ilgisi, çeşitli antik toplumların etnik özgünlüğünü tanımlamak için gerekli verilere ulaşmak amacıyla, kültürel unsurların sınıflandırılması ve düzenlenmesi üzerine odaklandı. Zamanın filolojisi de kültür kavramının gelişimini etkiledi. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısındaki araştırmalar, Hint-Avrupa, Hint-Germen, Fin-Ugor gibi büyük dil soylarının geldiği özgün bir toplumun ya da özgün bir kültürün kimliğini saptamaya yöneliktir.

KÜLTÜR BİRLİĞİ

Kimi zaman uygarlıkla ile eş anlamda değerlendirilmiş olsa da, kültür kavramı başarılı bir çıkış göstermiştir. Örneğin, Heinrich Schliemann Doğu Akdeniz'in Bronz Çağı kültürlerini, bugün hala büyük ölçüde kullanılan Ege, Miken, Minos, Helladik ve Kikladik Uygarlıklar gibi etno-topografik terimlerle tanımlıyorken, Eduard Meyer'in antik tarih üzerine 1884'de yayınladığı çalışmasında Mısır, Yunan, Troya ve Miken kültürlerini başlıklar halinde incelemiş olması bu başarının bir göstergesi niteliğindedir. Aynı yıllarda coğrafyacı Friedrich Ratzel'in ilkel toplumlar ve yayılma mekanizmaları hakkındaki çalışmalarında titizlikle ele aldığı kültür birliği kavramını da kültür kavramından türetmiştir.

Bazı belirgin tezahürleri, geniş topraklarda tekrarlanan bir bağlantı olarak yorumlayan kültür birliği, ilerleyen dönemlerde başkaca gelişmelerin ve teorilerin de konusu olmuştur.

Araştırmalar ve Keşifler

GÜNÜMÜZDE KÜLTÜR KAVRAMI

Kültürün, etnik dayanaklardan yoksun şekliyle tanımı, bugün öncelikle arkeolojik verilerin bir sınıflandırma biçimidir ve çoğunlukla ilk kez ortaya çıktığı yerin adıyla anılır. Son zamanlardaki arkeoloji literatüründe çember olarak da adlandırılan; daha geniş kültürel unsur gruplaşmalarından ya da çevresel şartları belirlemek için kültürlerin ortak olaylarını toplayan, modaya, zevke, insanların hareketlerine, ürünlere, düşüncelere ve tekno-komplekslere bağlı geniş yayılma olaylarıyla ilgili alanlardan bahsedilmektedir. Araştırmaların ilerlemesiyle arkeolojik kültür kavramı giderek daha eleştirilebilir olmuştur. Nitekim üniter gibi görünen kültürler kendi içlerinde sayısız çeşitlilikler gösterebilirken, bir kültürün coğrafi dağılımına kesin sınırlar atfetmek ya da kronolojik olarak aynı toprakları kullanan iki kültürü ayırmak giderek daha güçleşmiştir. Kimi zaman araştırma sayısının çoğalmasına paralel olarak, başlangıçta yalnızca tek bir kültüre özgü gibi görünen unsurların pek çok kültürde yaygın olduğu anlaşılmıştır. İşte bu zorluklar yüzünden "kültürel görünüm" ya da facies tanımlanması yeğlenir olmuş ve böylece şartlar gereği eksik ya da tamamlanmamış bir tabloya kültür tanımını zorla yüklenmeksizin, verilerin sınıflandırılması mümkün olabilmiştir.

Filistin'deki Beer Sheba sit alanında bulunan kadın ve erkek figürü (MÖ 3500).

İspanya'daki Ciemozuelos sit alanından seramik kap örnekleri.

Bazı etnologlar muhtelif kültürlerin çıkış merkezlerini tanımlamak ve yayılmalarını yeniden yaratmak amacıyla, coğrafi dağılımlara özellikle dikkat ederek, çeşitli kültürel olayları sistematik olarak bir araya getirmeye ve sınıflandırmaya başladılar.

Arkeolojide kültür terimi ilk kez 1866'da Norveçli Olof Rygh tarafından kullanılmış gibidir. O yıl kaleme aldığı bir makalesinde Rygh, Norveç'te ortaya çıkan bazı taş aletleri tanımlar ve yorumunda bu el ürünlerinin Taş Devri İsveç ve Danimarka'sının özdeş bir kültürüne (olaylar bütünü anlamında) ve toplumuna değil, Laponlar olarak tanımladığı farklı bir çağdaşı kültüre (halk anlamında) ait olduklarını iddia eder.

Kültür terimi, özellikle Kuzey Avrupalı ve Doğu Avrupalı arkeologlar arasında başarılı olmuş ve rağbet görmüştür. Bunun bir nedeni de, o yıllarda yapılmakta olan kazılarda bulunan, tarih öncesine ve Neolitik Dönem'e ait sayısız malzemenin yorumlanması adına değerli bir araç olarak kabul görmüş olmasıdır.

1880'den itibaren İsveçli Gustav Oscar Montelius kendi sınıflandırma metodunu kademeli olarak geliştirmeye başlamıştı. Montelius bu çalışmasının sonucunda, yeniliklerin yayılımının yenilikçi bir kültürel merkezden kaynaklandığı ve bu merkezin de Orta Doğu olduğu varsayımına dayanan, tarih öncesi Avrupa kültürünün tarihlendirilmesi (kısa kronoloji) üzerine kurulmuş kompleks bir sistem oluşturdu.

KÜLTÜRDEN IRKA

Montelius kronolojisi Avrupalı arkeologlar için hızla bir referans noktası haline geldi; ancak 1900'lerin ortasından sonra, radyokarbon gibi bilimsel tarihleme yöntemleri yüzünden krize girdi. Kültür kavramından ırk kavramına geçiş de hızlı oldu. Bir kültürel kimliği yeniden oluştururken, etnik bir tanımlama sürece eşlik etmeğinde sonuçlar eksik kalıyor ve tatmin edici olmuyordu. Kültürel olaylarda ya da materyallerde saptanan herhangi bir değişim, etnik nitelikte sonuçlara varabiliyordu: Danimarka'da Geç Neolitik Dönem'e ait iki farklı tipteki gömme tarzını gözlemleyen S. Mueller göre, bu durum iki ayrı halkın varlığını doğrudan işaret ediyordu; Arthur Evans İngiltere'nin Kent bölgesindeki bir kremasyon nekropolünü Belçikalı istilacılara mal etti; John Abercromby ise Bakır Çağı'nın çan şeklindeki bardak kültürünü tanımlamak için beakerfolk (bardak halkı) terimini türetti.

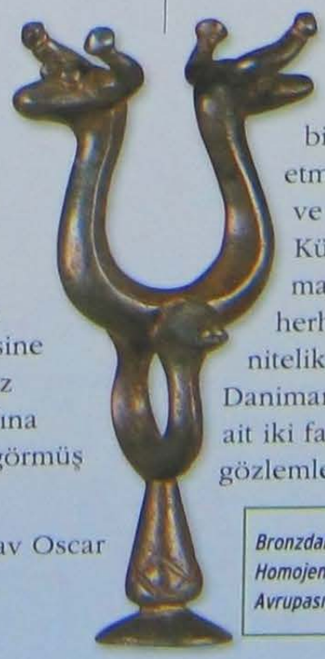

Bronzdan yapılmış Kelt boyunduruğunun bir kısmı. Homojen bir dil bilim grubuna dâhil olan Keltler, kıta Avrupasında oldukça geniş bir alanı kaplıyorlardı.

Tarih öncesi kültür araştırmalarında etnik bağlantılarının gelişmesi Gustaf Kossinna (1858–1931) sayesinde oldu. Kossinna, Germenlerin Kökeni (1911) adlı eseriyle, kazı verilerinin yorumlanmasında kültür kavramına sistematik bir tanımlama getirdi. Fanatik vatansever, arkeolojinin en milliyetçi bilim dalı olduğunu ve en soylu konusunun eski Germenleri araştırmak olduğunu beyan etti. Bu nedenle de, Kossinna'nın çalışmaları Hint-Avrupa halklarının ve özellikle Germen halkının kökeninin tanımlanmasını amaçlıyordu. Kendilerini Klasik Dönem'e ya da Mısır Bilimi'ne adayan Alman arkeologlar, Kossinna'nın saldırılarına maruz kaldılar. Kossinna onları Alman ulusunun hainleri olarak niteliyor ve yurtsever olmadıklarını iddia ediyordu. "Germenlerin Kökeni" önemli teorik yenilikler içeriyordu. Ancak bunun yanı sıra, Alman prehistoryasının aşırı yüceltilişi ve biyolojik açıdan saf ve

üstün bir ırkın kökeni olarak görülmesi de söz konusuydu. 1931'de ölmesine rağmen Kossinna'nın düşünceleri yaşamaya devam etmiştir ve bu bağlamda Nazi hükümetinin istediği tarih eğitiminin okul programlarına girmiş olması da şaşırtıcı değildir.

Öte yandan Kossinna'nın milliyetçi arkeolojisi istisnai bir olay değildi: O yıllarda arkeoloji her yerde milliyetçilik ve ırkçılık düşünceleriyle aşılanmıştı. Bu durum, ya azınlıktaki etnik grupları korumak ya da Avrupalıların diğer kıtaların halklarına karşı üstünlüğünü farklı şekillerde savunmak şeklinde kendini gösteriyordu. Yine de Kossinna, kültürel görünümler üzerinden toplumların hareketlerini yeniden yapılandırmak üzere yararlandığı dağılım haritalarını, arkeolojinin kullanımına kalıcı bir şekilde sokmuş olmasından dolayı takdir edilmelidir.

Arkeolojik kültür kavramının Avrupa'daki kesin yayılımı ise, kolayca tahmin edilebileceği gibi Almanya'nın dışında yandaş bulamayan Kossinna sayesinde değil, Gordon V. Childe (1893-1957) ve eserleri *Avrupa Uygarlığının Şafağı* (1925) ile *Tarih Öncesinde Tuna* (1929) sayesinde olmuştur. Oldukça deneysel olan tanımlamasına göre arkeolojik kültür; "sürekli olarak birlikte tekrar ortaya çıkan (çanak çömlek, aletler, süsler, cenaze törenleri, konut biçimleri gibi) belirli kalıntı tipleri"ne dayanmaktadır. Aslında Childe'ın eserlerinden, arkeolojik kültürleri yalnızca öğelerin bir araya getirilmesi olarak değil, tarih öncesi insan gruplarının yaşam biçimlerini yorumlayabilecek etnografik araçlar olarak göz önüne aldığı anlaşılmaktadır. Avrupa Uygarlığının Şafağı kitabı birçok kez basılmış, yazar tarafından sürekli gözden geçirilerek güncelleştirilmiş ve 50'li yıllardan itibaren Avrupa tarih öncesi çalışmalarına referans olmuştur.

Araştırmacılar ve Fikirler

GORDON CHİLDE VE ARYANLAR

Gordon Childe solcu olmasına rağmen kendi dönemindeki Avrupa'nın tipik ırkçılığının dışında kalamamıştı. 1926'da yazdığı Aryanlar adlı eserinde, Hint-Avrupa halklarının üstünlüğünün akla ya da daha gelişmiş bir kültüre sahip olmalarından değil, muhakeme kapasitelerini artıran dillerinden kaynaklandığını ileri sürdü. Childe'a göre; Yunanlar ve Romalılar, safkan kuzey tipli olmamalarına rağmen, diğer ulusların arasından sivrilerek kendilerini göstermiş ve dillerinin olanaklarından yararlanarak kültürel ve politik açıdan egemen olmuşlardı. Çağdaşı Kossinna da, Yunanların ve Romalıların çöküşlerinin diğer ırklarla karışmaları yüzünden olduğunu savunmuştur. Eserinin sonlarında Childe, Hint-Avrupa dilinin aynı zamanda Aryanların gerçek fiziksel üstünlüklerinden türediğini varsaymaktadır. Öte yandan yazar, daha sonra tüm bu varsayımları tamamen reddetmiştir.

Via Tiburtina'dan çıkan ve üzerinde Romalılarla Germenler arasındaki bir savaşın betimlendiği mermer lahit.

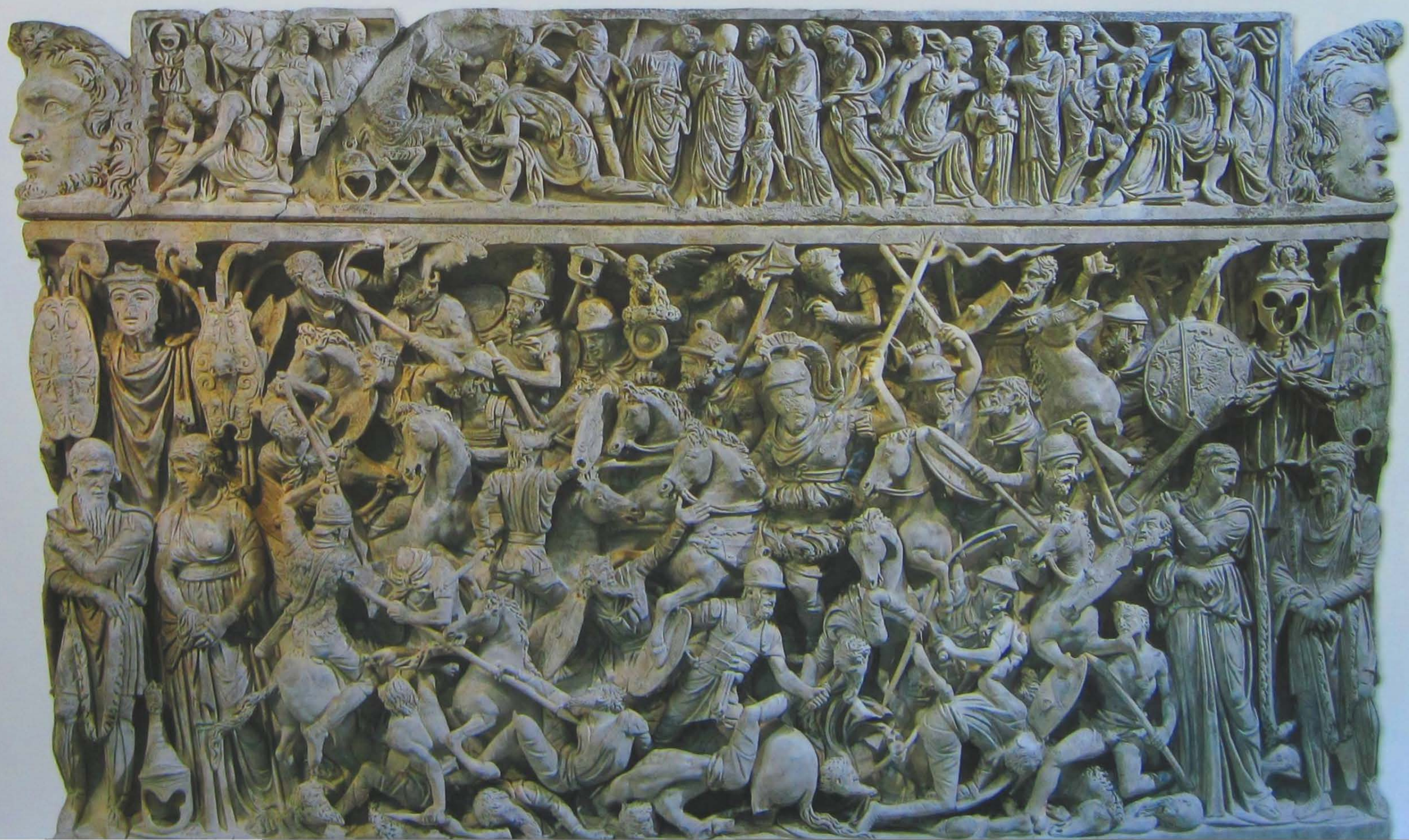

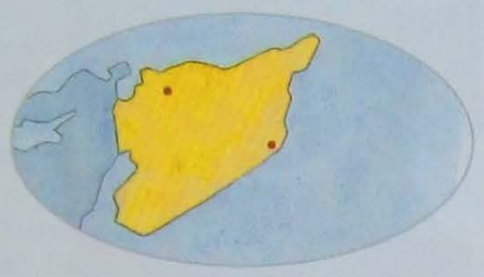

ÇAĞ AÇAN İKİ KEŞİF

SURİYE'DE İKİ KENT. ARALARINDAKİ MESAFE 450 KİLOMETRE. BİRİ KUZEYDE, DİĞERİ GÜNEYDE... ŞANS ESERİ KEŞFEDİLEN BU İKİ KENT, HAKKINDA HEMEN HİÇBİR ŞEY BİLİNMEYEN BİR DÖNEMİN EŞSİZ TANIKLARI OLDULAR.

İtalyan arkeolog Paolo Matthiae ekibi tarafından 1964 yılında keşfedilen Ebla, ya da günümüzdeki adıyla Tell Mardikh, Bronz Çağı'nın en önemli sit alanlarından biridir. 1933 yılında keşfedilen ve Fransız ekiplerin kazmakta olduğu bugünkü Tell Hariri, yani Mari ise MÖ 3. binyılın başşehridir. Arapça karşılığı "tell" olan höyükler, yerleşim katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşan tepelerdir.

Höyükler genellikle Orta Doğu'ya özgü oluşumlardır. Ebla, Güney Halep'e yaklaşık 50 kilometre uzaklıkta, modern Suriye'nin kuzeybatısında yer alır. Neredeyse Fırat Nehri'nin üzerinde yükselen Mari ise, güneydoğusunda Suudi Arabistan ve Irak sınırına kurulmuştur. Aralarında 450 kilometreden daha fazla bir mesafe olan bu iki kent, Bronz Çağı'nın başlangıcında, şehir devletlerinin kurulduğu tarihsel katmanda birleşirler. Ebla ve Mari, bağımsız ancak ekonomik ve askeri açıdan merkezi bir kralın kontrolü altında olan küçük bölgesel krallıkların, Suriye-Filistin adı altında tanımlandıkları bir dönemin öncüleridirler. MÖ 3. ile 2. binyılın arasında kalan bu dönemin tarihi neredeyse yalnızca arkeolojik kazıların katkısıyla yazılmıştır. Ebla ve Mari antik kentlerinin saraylarında keşfedilen ve ilk "devlet arşivleri" denilebilecek yazıtlı kil tabletler sayesinde de başarıyla yazılmaya devam etmektedir.

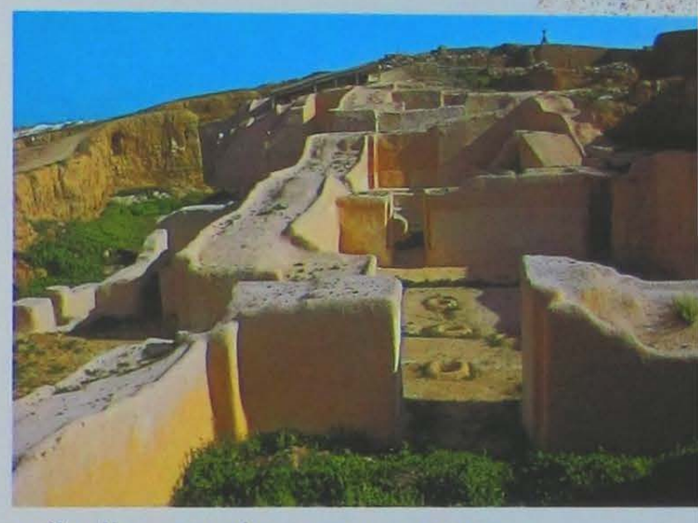

HÖYÜK'DE BİR "ADAM" VAR

Orta Doğu arkeoloji tarihinde çoğunlukla olduğu gibi, Mari sit alanı da bir tesadüfle keşfedilmiştir. 1933 yılının Ağustos ayının ilk günlerinde bir köylü, o dönemler Fransız mandası altında olan Suriye'nin Ebu Kemal askeri bölgesine gelir. Köylü, nöbetçi askere yönelerek, ölmüş bir arkadaşlarına uygun mezar taşı ararken, kuzeyde birkaç kilometre ileride terk edilmiş bir tepede buldukları "adam"ı ne yapmaları gerektiğini sorar.

Üstte: Paolo Matthiae tarafından yönetilen İtalyan heyetinin keşfettiği, efsanevi Suriye şehri Ebla'dan bir görünüm.

Solda: Mari, Hammurrabiler tarafından yıkılmadan evvel, MÖ 2. binyılın başlarına kadar büyük bir saltanat dönemi yaşadı. Bu dönemden geriye, bugün Louvre Müzesi'nde saklanan fresk gibi birçok eser kalmıştır.

Solda: MÖ yaklaşık 2150 yılına tarihlendirilen ve Sümer Kralı Gudea'yı tasvir eden diyorit taşından yapılmış heykel.

Derhal bölgeye ulaşan askeri birlik, dua eder pozisyonda 300 kiloluk taştan bir "adam" ile karşılaşır. Bu olağandışı buluntunun haberi hızlı bir şekilde yayılır ve Louvre Müzesi Doğu Bölümü Küratörü René Dussaud'a kadar ulaşır. Dussaud bölgeye arkeolog André Parrot'u göndermeye karar verir ve aynı yılın Aralık ayında Tell Hariri sit alanında kazılara başlanır. Bu kazı çalışmaları 1974 yılına kadar sürmüş ve ardından 1979 yılından itibaren de Jean-Claude Margueron rehberliğinde devam etmiştir.

1934 yılının Ocak ayında, arkeologlar Tanrıça Ishtar Tapınağı olduğu anlaşılan yapının kalıntılarını gün yüzüne çıkarırlar. Tapınağın içinde, üzerinde "Mari Kralı Lamgi-Mari" yazıtının görüldüğü küçük bir heykel vardır. Bir yıl sonra, 1935'de beş metreye varan inanılmaz derecede iyi korunmuş duvarlara sahip, binlerce yazılı tablet ve sanat eserlerini barındıran devasa boyutlarda bir yapı keşfedilir. Bu, MÖ 2. binyılın başlarına ait Mari Kraliyet Sarayı'dır. MÖ 1760 yılında kenti yıkan Babil Kralı Hammurrabi'nin birlikleri, artlarında sayısız belge bırakmışlardır.

Kabartmalarla süslü bir levha, Mari'den.

Mari şehrinin kutsal mahallesinden bir görünüm.

Bugüne dek antik kentin yalnızca bir bölümü gün yüzüne çıkarılmış olsa da, arkeologlar Mari tarihini yeniden yazacak ve izlerini sürecek kadar veriye sahiptir. Mari, muhtemelen Mezopotamya'da şehir devleti oluşumunu izleyen bir çağda, MÖ 28. yüzyılda kuruldu. Çeşitli belgeler ve özellikle çivi yazısının kullanılmış olması, Sümer uygarlığı ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Üzerlerinde yazıtlar bulunan adak nesnelerinin ve dua ile ilgili sayısız heykelin çıkartılması sayesinde, MÖ 23. yüzyıl sonuna dek yönetimde olan 18 hükümdarın listesinin yeniden oluşturulması da mümkün olmuştur.

Kuzeyinde ve doğusundaki geniş yaşam alanlarından, Mezopotamya'dan, etraftaki tüm yerleşim alanlarından uzakta kurulmuş olan Mari, yetersiz yağıştan dolayı tarıma uygun olmayan ve neredeyse çölü andıran kurak bir step üzerinde yükselmişti. Bu nedenle sit alanını keşfeden araştırmacılar, kentin kurulduğu yeri sorgulamaya başladılar. Yanıt, kırsal alandaki keşiflerden geldi. Kentin su gereksinimi ve ekili alanların sulanmasını sağlayacak nitelikte gelişmiş bir kanal sistemi bulunmuştu. Daha yakın tarihli araştırmalarda da, tekne trafiğini sağlayan ve kent çevresindeki geniş kırlık alanların sulanmasını kolaylaştıran 120 metre uzunluğunda bir kanal ortaya çıkarıldı. Bu kanal Fırat Nehri'ni Habur Çayı'na bağlamaktaydı.

MÖ 22. yüzyıl ile birlikte Mari'de yeni bir dönem başladı. Mari kralları, "yönetici" anlamına gelen *shakkanakku* unvanını taşımaya başladılar.

Mari kutsal alanında bulunan tanrıça heykeli.

Sağda: Louvre'de muhafaza edilmekte olan Mari standartında tasvir edilen bir figür.

Uygulama muhtemelen o dönemlerde Orta-Güney Mezopotamya'da yükselmeye başlayan yeni bir hanedanlığın etkileri, belki de Akad İmparatorluğu'nun yardımıyla bölgeye ulaşmıştı.

Yaklaşık dört yüzyıl süren bu dönem tarihi hakkında, yöneticilerinin listesi haricinde pek fazla bilgi yoktur. Ancak, 3. binyılın sonlarından itibaren Sami asıllı göçmen bir kabile olan Amorilerin bölgeye yerleşmesi ile Orta Doğu'nun siyasi tablosunun yeniden şekillenmiş olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Mari'de anıtsal yapılar inşa edilmiştir ve bizim son şekliyle tanıdığımız Kraliyet Sarayı da bunların arasında yer alır. Kral Zimri-Lim Sarayı olarak ünlenen yapı, adıyla anılıyor olsa da yapımına Zimri-Lim'den yüzyıllar önce başlanmıştır. Zimri-Lim, araştırmacıların Mari tarihinin üçüncü evresi olarak nitelendirdiği, MÖ 19. yüzyıl sonları ile 18. yüzyılın son hanedanıdır. Kraliyet Sarayı'nda bulunan, diplomatik ve yönetimsel verileri barındıran çivi yazılı tablet arşivinin zenginliği, Mari'nin gösterdiği gelişim hakkında pek çok bilgi vermektedir.

Bu arşivle, kentin elde ettiği büyük siyasi ve ekonomik güce de tanıklık eden, gündelik saray yaşamına dair büyüleyici bir tablo ortaya çıkar. Kentin gösterdiği bu gelişim, MÖ 1760 yılında Babil Kralı Hammurrabi'nin yaptığı yıkımla son bulur.

EBLA HAZİNELERİ

Güney Halep'e 55 kilometre uzaklıktaki Tell Mardikh sit alanının kazısı, Suriye'nin protohistorik dönemine yönelik bilimsel araştırmaların

Tarih ve Sanat

MARİ SANATI

Mari, önemli bir ekonomik merkez olmanın yanı sıra bir sanat kalesi de olmalıydı. Kıvrılmış kollar ve göğüste kavuşturulmuş eller ile dua etme duruşunu tasvir eden yuvarlak taşlarla yapılmış heykeller, MÖ 3. binyılda Mari'de bu sanatın gelişmiş olduğunu göstermektedir. Günümüzde Şam ve Halep müzelerinde muhafaza edilen bu heykeller, çoğunlukla Ishtar, Şamaş ve Ninni-Zarza tapınaklarında ve Büyük Saray'da ortaya çıkarılmıştır. Bunlar tapınakların içlerine konulan adak nesneleridir. Bu tarz sanat üretiminin tekrarlanan özellikleri arasında, hem erkek hem de kadın heykellere giydirilen elbise figürü dikkat çekmektedir. Sağ omzu açıkta bırakarak tüm figürü kaplayan uzun bir elbise ya da üst gövdeyi açıkta bırakarak belden aşağısını örten, koyun postundan yapılmış bir tür 'etek' görülür. Erkek figürlerin başı genellikle saçsız, yüzü sakalsız ya da kıvırcık bir sakalla bezenmiş, bakışları sabittir. Gözler istiridye kabuğu ve mavi taşlardan bezeli kakma süslemelerle yansıtılmıştır. Bazen heykellerde kutsallık ifadesiyle yüklü hafif bir gülümseme bulunur. Hemen hemen tüm heykellerin omuzlarında yer alan yazıtlar tarihsel açıdan önemli veriler sağlamıştır. Genellikle adakta bulunan kişinin isminin yazılı olduğu ve tanrıya ithaf edilmiş bir cümle görülmektedir. Mozaik kalıntıları, fildişinden gömme süslemeler ve bugün Louvre Müzesi'nde muhafaza edilen Zimri-Lim Dönemi Büyük Saray'nın duvarlarını süsleyen görkemli freskler de Mari'nin sanatsal canlılığına tanıklık etmektedir.

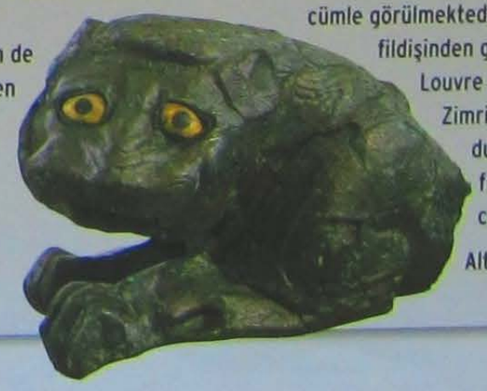

Altta: Mari'den bronz aslan

Geçmişe Tanıklık Edenler

ŞEHRİN PLANI VE ZİMRİ-LİM KRALİYET SARAYI

Kenti su baskınlardan koruyan bir barajla sınırlanmış olan Mari, yaklaşık 1.900 metre çapında dairesel bir plana sahiptir. Yakındaki Fırat Nehri'ne tekne ulaşımını sağlayan ve su ihtiyacını temin eden kanal, kuzeybatıdan güneydoğuya neredeyse kentin yarısını kat etmekte idi. Bu kanalın her iki yanında, Mari kentinin ticaret ve mesken alanları sıralanmıştı. Tapınaklar ve saray gibi kamusal yapılar ise kentin güneybatı bölgesinde görkemli yapılarıyla göze çarpıyordu.

Günümüzde, arkeolojik alana Kraliyet Sarayı'nın kalıntıları hakimdir. Kareye yaklaşan bir plana sahip olan bu yapı, 2,5 hektardan daha fazla bir yüzölçümüne sahipti ve yaklaşık 300 salon ve üstü açık bir avludan oluşuyordu. Dua eden figürler ve duvar resimleri gibi çok sayıda sanat eseri, yaklaşık 15.000 adet çivi yazılı tablet ve bazıları bugün hala mükemmel bir şekilde işleyen fırınlar, sarnıçlar ve kanalizasyon gibi bir dizi tesisat kazılarla gün yüzüne çıkarılmıştır.

da temelini oluşturur. 1964 yılından itibaren Tell Mardikh bölgesinde arkeolojik çalışmalar yapan İtalyan ekip, 1975 yılında kent arşivini gün ışığına çıkarmıştır. Büyük yankı uyandıran bu keşif sayesinde, yüzyılların efsanevi Ebla ganimetlerini gizleyen höyüğün, sıra dışı bir öneme sahip olduğu doğrulanmıştır. Finansal, idari, kanuni ve hatta edebi kayıtları içeren yaklaşık 17.000 adet tablet ve tablet parçaları değeri ölçülemez bir veri hazinesidir. MÖ 2300'lere tarihlendirilen bu tabletlerin keşfi, Kuzey Sami boyunun kullandığı ve o zamana dek hakkında hiçbir şey bilinmeyen Eblait dilinin varlığını da ortaya çıkarmıştır.

Tabletler okunduğunda, büyük bir kent merkezi resmi kendini gösterir. MÖ 3. binyılın ortalarındaki Batı Suriye ve Yukarı Mezopotamya ortamında, küçükbaş hayvancılık ve geniş tarım faaliyetlerinin yanı sıra, kereste ve maden gibi hammadde ticareti de yapılmış ve kentleşme giderek yaygın bir olgu haline dönüşmüştür. Kuzey-güney doğrultusunda 1100 metreye uzanan Ebla kent merkezi, yaklaşık 60 hektarlık bir yüzölçümüne sahipti. Kent, elips şeklinde büyük bir toprak surla çevrelenmişti.

Ebla harabelerinden bir görünüm. Sit alanında yapılan kazı, Suriye'nin protohistorik tarihine yönelik bilimsel araştırmalara dayanak oluşturmaktadır.

Mari'deki Ishtar Tapınağı'ndan, koyun postu giymiş prens Salim'i tasvir eden su mermerinden heykel.

Ebla'da ortaya çıkarılan bir altın gerdanlığın parçaları.

Bu toprak surlara üç noktada geçitler açılmıştı: Halep yönündeki kuzeybatı kapısı, Fırat Vadisi yönüne açılan kuzeydoğu kapısı ve Şam kapısı olarak da bilinen güneybatı kapısı. Bu son kapıdan, batıda yer alan "aşağı şehre" ulaşılmaktaydı. Suriye-Filistin dönemi yapılarının en büyüğü olarak kabul edilen bu yapının kazısı tamamlanmıştır.

Duvarlarla çevrelenmiş alanın hemen hemen ortasında yer alan ve "aşağı şehir" olarak tanımlanan bölge, kentin akropol alanıdır. Güneydoğu yakasında, İlk Suriye Dönemi'nde Kraliyet Sarayı Arşivleri'ni barındıran geniş Udienze avlusu yer almaktadır. Avlunun doğu kenarında, bazalt tabakalardan oluşturulmuş 22 metre uzunluğundaki bir merdiven, merkezi kompleks adı verilen meskun alana açılır. Yokuşun sağ yanında, meşhur çivi yazılı tabletlerin dizildiği ahşap raflarla döşeli, yaklaşık 5,30 x 3,50 metre ebadındaki ünlü Arşiv Salonu bulunmaktadır.

Kraliyet Sarayı'nın yakınında, MÖ 10. yüzyılda Kral Süleyman'ın yaptırdığı ünlü Kudüs Tapınağı'nın öncüsü niteliğindeki Saray Tapınağı yükselir. Akropol'den "aşağı şehir"e indikçe, kentin en önemli dini merkezi olan Ishtar kutsal alanına varılır. Burada Ishtar'a adanmış devasa bir terasın kalıntıları bulunmaktadır. Ebla'nın en büyüleyici yapılarından biri olan ve "P3 Anıtı" adı verilen 52,5 metre uzunluğunda, 42 metre genişliğindeki yapının orijinal yüksekliği 10-15 metreye varmaktadır. Dışa açılımlı olmayan geniş iç avlusunun tanrıçaya adanacak hayvanlar için kullanıldığı düşünülmektedir.

P3 Anıtı'nın birkaç metre kuzeyinde Büyük Tapınak'ın kalıntıları görülür. Duvar derinliği yaklaşık 7 metre olan tapınak 33x20 metre ebadındadır ve Tanrıça Ishtar'a ithaf edilmiştir. Kutsal Ishtar alanının kuzeyinde Kuzey Sarayı göze çarpar. 3.500 metrekare yüzölçümündeki bu devasa yapı, geniş bir taht salonuna ve biri halka diğeri krala ayrılmış iki girişe sahiptir. Kentin, kazısı yapılmış merkez bölgesinde, Arkaik Saray olarak adlandırılan büyük bir yapıya ait kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu yapının, MÖ 2260 yılında Akad Kralı Sargon tarafından işgal edildikten sonra, ikinci yükseliş dönemini yaşayan Ebla'nın kraliyet sarayı olabileceği düşünülmektedir.

Geçmişe Tanıklık Edenler

EFSANEVİ EBLA ARAYIŞI

Bu efsanevi şehir arayışı ne zaman ve nasıl başladı? I. ve II. Dünya Savaşı arası dönemde Antik Doğu uygarlıklarının yeniden keşfedilmesi ve kaynaklarda belirtilen önemli büyük kent merkezlerinin ortaya çıkarılmasını kapsayan geniş bir arkeoloji programına, Ebla'nın araştırılması da dahil edildi. Ancak, Ebla yerleşimi yıllarca bir sır olarak kaldı. Kuşaklar boyu, arkeologlar herhangi bir başarı elde edemeden İskenderun Körfezi'nden Fırat Nehri kıyılarına, Yukarı Mezopotamya'dan Toros Dağları'na kadar Suriye topraklarını baştan başa dolaştı. Kent, Kuzey Suriye'de Fırat Nehri'nin bir kolu boyunca arandı. 1926'da Amerikalı arkeolog ve İbranice bilgini William Foxwell, İbrahim Peygamber'in seçkin topluluğunu 'Umut Toprağı'na doğru götürmek üzere katettiği yolun ters yönüne gitmeye karar verdi. Kudüs'ten yola çıkan arkeoloğun ilk durağı Halep'ten 50 kilometre uzaklıktaki Tell Afis Tepesi idi. Foxwell, kutsal kitapta güçlü Arami şehirlerinden biri olarak nitelendirilen Antik Hazrek şehri ile sit alanını bulmayı başarmasına rağmen, bulunduğu yerin biraz uzağındaki basık tepelerin ne olduğunu anlayamadı. Yalnızca on yıllar sonra bir İtalyan arkeolog bu tepelerin eşsiz kimliğini ortaya çıkaracaktı.

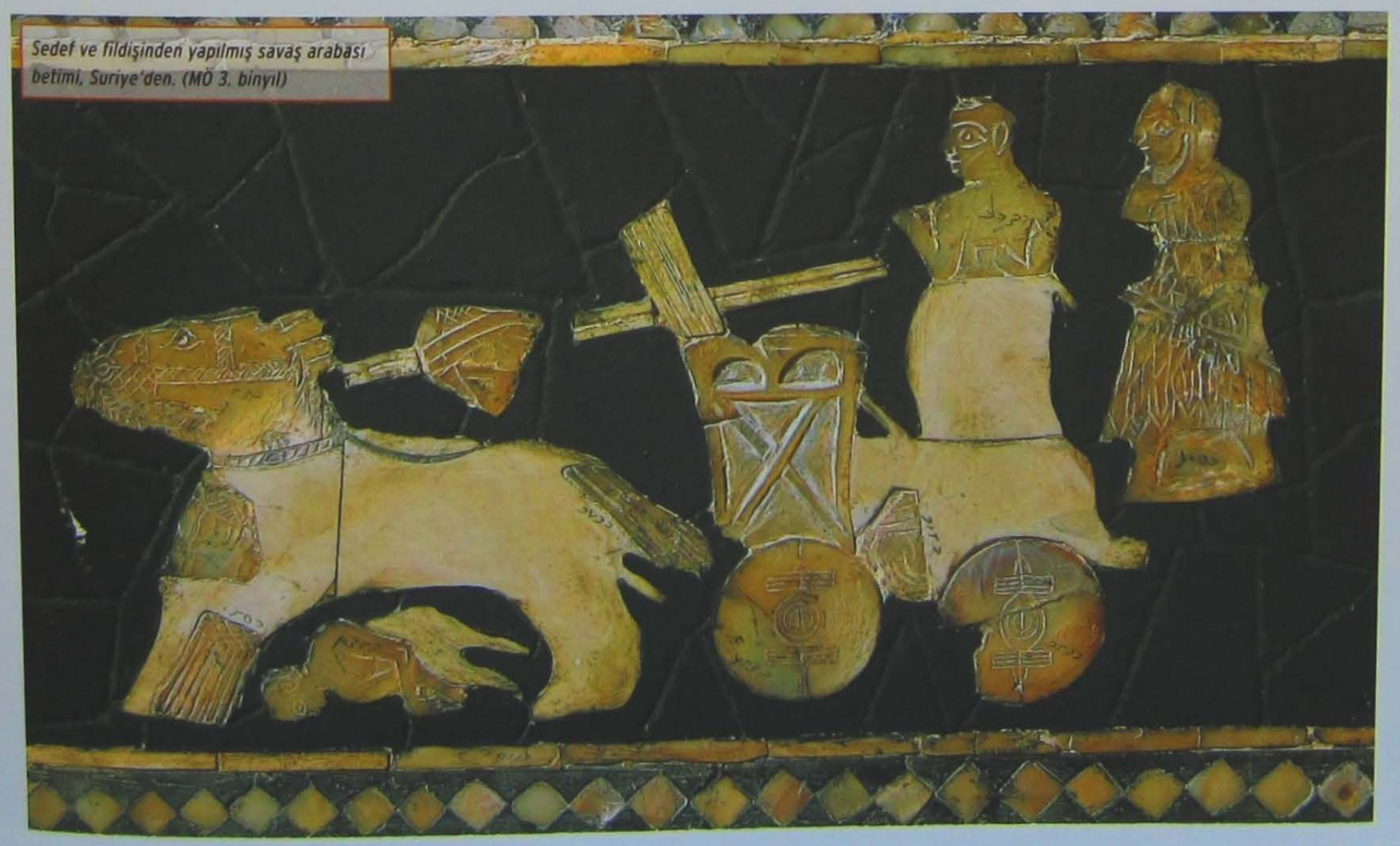

Sedef ve fildişinden yapılmış savaş arabası betimi, Suriye'den. (MÖ 3. binyıl)

Su mermerinden yapılmış, dua eden kadın heykeli, Mari'de bulunmuştur ve Halep Müzesi'nde korunmaktadır.

KONUŞAN TANIKLAR: SARAY ARŞİVLERİ

İNSANLIK TARİHİNİN EN ESKİ ARŞİVLERİ, SÜMER UYGARLIĞININ BEŞİĞİ GÜNEY MEZOPOTAMYA'DA ORTAYA ÇIKARILDI. MÖ IV. BİNYILDA BURADA ÖNCE ÇİVİ YAZISI, ARDINDAN DA BİR KENT DEVRİMİ DOĞDU.

Milattan Önce 3500-3200 yıllarında binlerce kişilik bir nüfusa ve 70 hektarlık bir alana ulaşmış bir kentin arşivi, şüphesiz tarihin en eski belgeleri arasında yerini sağlamlaştırmıştır. Antik Uruk kentinde, nispeten dar bir alanda yoğunlaşmış olan nüfusun, saray merkezli ve son derece gelişkin bir örgüt yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şehir devletinin ekonomisini yazı aracılığıyla iyileştirmekle görevlendirilmiş saray yazmanları, bu antik uygarlıkta giderek bir "devlet memuru" sınıfı görüntüsü alırlar. Köylerden kente gelen gıdaların kayıt edilmesinden, ihtiyaç fazlasının kentte yaşayan kalifiye işçilere dağıtımından ve zanaatkarların kullandığı hammaddelerin uzak ülkelerden kente getirtilmesinden sorumlu olan yazmanlar, tam anlamıyla devlet mekanizmasının işleyişini sağlamışlardır. Bugün arşiv kelimesiyle tanımlayabileceğimiz bu yazılı dokümanlar, sarayın içinde özel olarak yapılmış odalarda saklanmıştır.

Devletin büyümesi ve ilk imparatorlukların kurulmasıyla saray

Kuzey Suriye'de yer alan Ugarit Kraliyet Sarayı'nın kalıntıları. Kazılar, sarayda bulunan birçok arşivin varlığını gün yüzüne çıkarmıştır.

Geometrik işaretlerin olduğu Babil kalıbı. Köşegenlerle birlikte bir kare tasvir edilmektedir. (MÖ 2. binyıl)

bürokrasisi daha karmaşık bir hal alır ve arşivler de paralel olarak daha yapısal bir niteliğe bürünürler. Zaman içinde belgelerin modern anlamdaki "arşiv" ve "kütüphane" şeklinde tasnif edildiği görülmektedir. Burada arşiv, yönetimle ilgili dokümanların muhafaza edilmesi için ayrılmış olan yeri, kütüphane ise edebi ve ansiklopedik eserlerin saklandığı bölümü ifade etmektedir.

Daha eski zamanlarda bu belirgin ayrım görülmez. İlahilerin, sihirli sözlerin ya da bilge metinlerin henüz var olmadığı dönemlerde, hesap kayıtları daha çok okul kompozisyonlarını andırmaktadır. Genellikle meslekler, hayvanlar, bitkiler ya da nesneleri içeren ve öğrencilerin çalışması için kullanılmış gibi duran uzun listeler görülür.

Ancak insanoğlunun ve iklimin sebep olduğu tahribatlar, maalesef modern bilimi bu önemli bilgi koleksiyonlardan mahrum bırakmıştır. Söz konusu dokümanlara tutturulmuş olan *cretula* ya da *bulla* adı verilen mühürler, koleksiyonların mevcudiyetini doğrulamaktadır.

Antik Çağ'da resmi ve özel belgelerde hile yapılmasını önlemek için, sorumlu yazman kendine ait kilden yapılmış bir damga ile kayıtlarını mühürlemekteydi. Orta Doğu'daki birçok sit alanında öbek dolusu *bulla* ortaya çıkarılmıştır. Bu sit alanları arasında, özellikle Kudüs'te ve Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşa'da üzerinde kraliyet mührü görülen pek çok *bulla* bulunmuştur. Ve tabii Ninova'daki Sanherib Sarayı'nın "61. Oda"sında bulunan papirüs belge arşivinin tanıklık ettiği sayısız *cretula* da unutulmamalıdır.

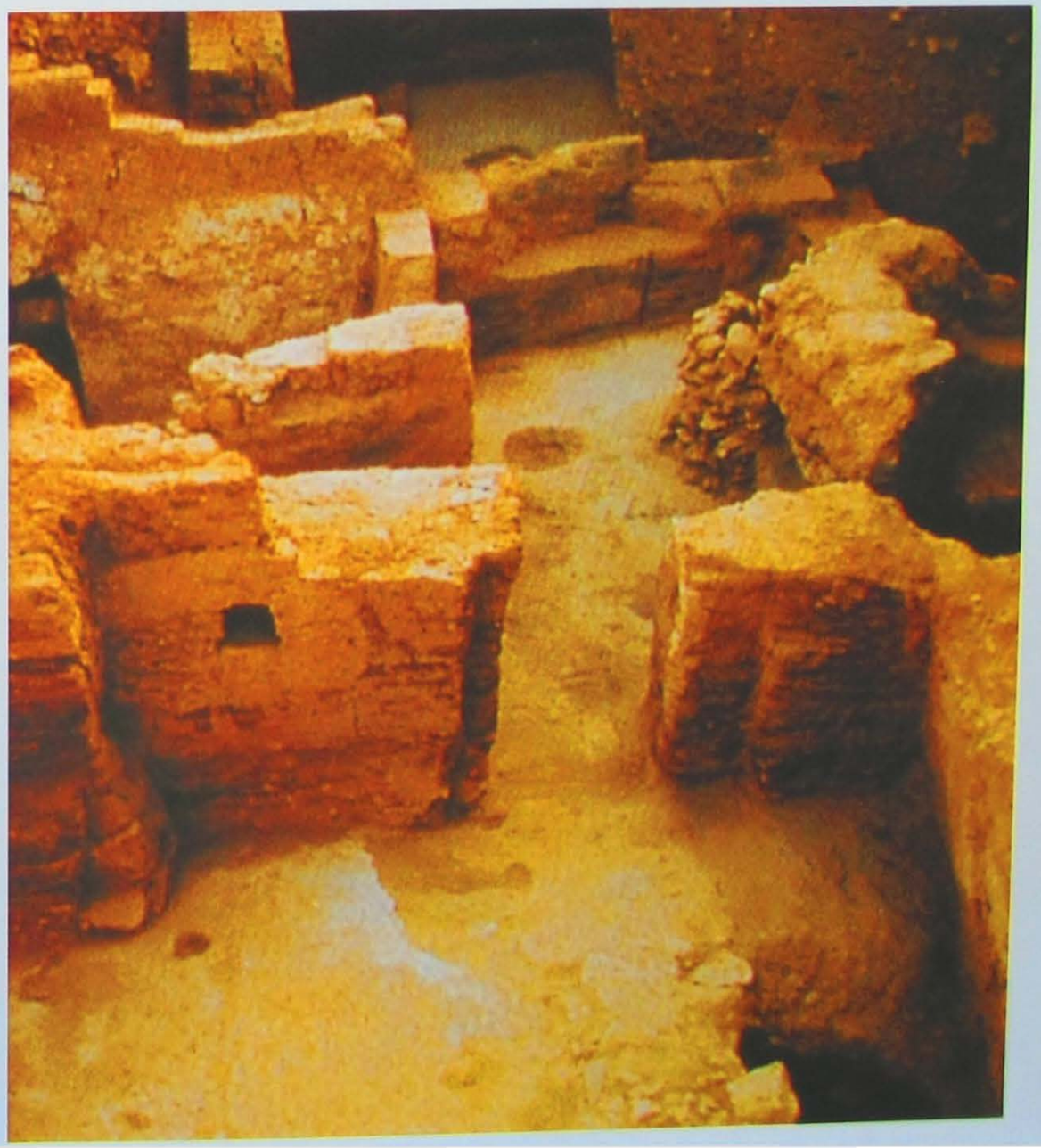

Mari'de Zimri-Lim Dönemi'nden kalma Büyük Saray'ın arşiv salonundan kalıntılar.

Geçmişe Tanıklık Edenler

ANTİK MISIR ARŞİVLERİ

Antik Mısır'da idari görevlerle ilgili dokümanların muhafaza edildiği yeri ifade eden kelime "jst" idi. Metinlerde idari dokümanların yanı sıra tarihi öneme sahip olaylarla ilgili dokümanların saklandığı arşivlerin varlığına farklı göndermelerde bulunulmuştur. İdari dokümanlara önemli bir örnek, Visir dairesinde saklanılmak üzere, Tebe dairesinde yazılmış bir protokolün okunduğu Yargı Anıtı'nda yer alır. Ayrıca, Amon Tapınağı'nda korunmak üzere bir papirüs tomarında Suriye-Filistin bölgesinde III. Thutmosis'in askeri girişimlerinin, ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı bilinmektedir.

Solda: Hitit merkezi yönetiminin mührünü taşıyan yargı metni Ugarit'te bulunmuştur ve Şam'da korunmaktadır. (MÖ 1300)

Özellikle iklimin kuru olduğu ortamlarda, örneğin Yemen'de, tahta tabletlere yazılı yüzlerce metnin arkeologlar tarafından gün yüzüne çıkarılması mümkün olmuştur.
Anmaya değer bir diğer ilginç bölge de, Samiriye papirüslerinin ve Ölü Deniz (Lût Gölü) Tomarları'nın bulunduğu Filistin'dir. MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen Samiriye papirüsleri, Ürdün yakınlarında Wadi ed-Daliyeh'deki bir mağarada bulunmuştur. Ölü Deniz Tomarları ise, Lût Gölü yakınlarındaki bazı mağaralarda büyük küplerin içine saklanmış olan MÖ 1. yüzyıla ait dini metinlerdir. MÖ 8. yüzyıl Samiriye ile MÖ 6. yüzyıl Lachis ve Arad buluntularının gösterdiği üzere, cilasız çömlekler üzerinde tutulmuş olan Ostraca arşivleri de aynı bölgeye aittir.

SARAYDA

Arşivlerin tanzimi konusunda, tapınak ve saray arşivleri ile özel arşivler arasında bir ayrım yapmak gerekir.
Genellikle yüksek devlet memuru veya zengin tüccar aileler kendi özel arşivlerini evlerinin bir odasındaki bir küp ya da sepet içinde tutmuş, hatta kimi zaman başka amaçlarla da kullanmışlardır. Bu nedenle, devlet yönetimiyle ilgili olan saray arşivleriyle bir tutulmamalıdır. Nitekim MÖ 3. binyılın ikinci yarısına ait Sümer arşivleri incelendiğinde, saray içi günlük yaşamı ve uluslararası politikayı düzenleyen, gelişmiş bir yönetim anlayışı nitelikleri taşıyan ve giderek uzmanlaşmış bir arşiv karşımıza çıkmaktadır.
Daha eski çağlarda tüm verilerin

Kraliyet mührü ile birlikte birçok 'bulla'nın ortaya çıkarıldığı, Hitit Krallığı'nın başkenti Hattuşa'dan bir görünüm.

kaydedildiği tek bir arşiv söz konusudur. Tanzim ve tasnif zaman içinde önemli bir değişim göstermiş ve tarım ya da zanaat ürünlerinin üretim ve ticaretini; yabancı ülke ilişkilerini ve ilgili hediye, vergi ve ganimetleri; yargı ile ilgili konuları; idari personeli; orduyu; dini inanışları ya da benzer konuları sınıflandırarak kayıt altına alan arşivler oluşturulmuştur.

Fırat Nehri üzerindeki Mari ya da Kuzey Suriye kıyısındaki Ugarit gibi kazı çalışmaları saray arşivlerine ayrılan alanın genişliğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Mari Kraliyet Sarayı'nın mutfağında, "kralın yemeği" için ayrı bir arşiv alanı vardır. Ugarit'te ise, saraya gelen ve dağıtılan malların kayıtlarıyla ilgili arşivler üretim alanının girişine yerleştirilmiştir.

Kireçtaşı heykelde bir yazman tasvir edilmiştir. Mısır'da bulunan bu heykel V. Hanedanlık Dönemi'ne aittir.

Son olarak, gerek Ugarit gerekse Mari'de idari işlerle ilgili arşivlerin, kralın danışmanlarıyla toplandığı odaların yakınına kurulduğu görülmektedir. Orta Doğu'nun hemen hemen tüm önemli saraylarında görülen bu belgeleme tarzı son derece akılcı ve işlevsel olsa da, belgelere ulaşmada olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, uluslararası antlaşmaların, muhtemelen geçerliliğini garanti altına almak amacıyla, tanrılara adanmış tapınaklarda saklanmış olduğunu gözlemlemek ilginçtir. Kil tabletler üzerine yazılan bu belgeler, genellikle üzerinde dokümanın türünü ifade eden

Ebla'dan yazıtlı bir kil tablet (MÖ yaklaşık 2350), Halep Müzesi'nde korunmaktadır.

bir yazıtın bulunduğu küplerde muhafaza edilmiştir. Benzer şekilde, yaklaşık MÖ 1100 yılına ait katmanda yürütülen kazılarda, Assur Tapınağı'nda her biri bu tip bir belge içeren 10 adet küp çıkarılmıştır. Belgelerin kimi zaman tahta kutularda ve bitki liflerinden yapılan sepetlerde muhafaza edilmiş olduğu da bilinmektedir. Ancak malzemelerin dayanıksızlığından ötürü bu tip buluntulara sıklıkla rastlanmamaktadır. Mezopotamya'daki Ugarit ya da Hattuşa'daki buluntularda, devlet yönetimiyle ilgili belgeleri barındıran küplerin, tahta kutuların ya da sepetlerin arşiv alanlarındaki tahta raflar üzerine dizilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ebla sit alanında, kentin en önemli arşivini içeren odanın, üç uzun duvarındaki raf izleri son derece belirgindir. Kenarlarda bulunan tuğladan alçak bank izleri de odanın bir arşiv olarak kullanıldığını gösterir. Genellikle kütüphanelerde kullanılan ve örnekleri Khorsabad Nabu Tapınağı, Ninova Sanherib Sarayı ile Sippar Yeni Babil Tapınağı'nda da görülebilen tasnif sisteminde, belgeler bölmeler halinde tanzim edilmektedir. Belgelerin, odanın üç duvarı boyunca tuğla, tahta ya da

Tarih ve Olaylar

MISIR'DA ORTAYA ÇIKARILAN ARŞİVLER

Arkeologlar, papirüs üzerine yazılmış, arşivlerle ilgili sayısız dokümanı gün yüzüne çıkardı. Bu konuya ilişkin olarak Abusir'in papirüsleri, Kahun'un papirüsleri, Heqanat'ın mektupları, yol gösterici Mesu'nun papirüsleri, Elefantina'nın Aramice papirüsleri ve demotik dilde yazılmış birçok özel doküman sayılabilir. En önemli arşiv, kuşkusuz IV. Amenofis Krallığı'nın başkenti olan, Akhetaten'ın belirdiği Amarna arşividir. Bu, Akkad dilinde, bazı çiviyazılı tabletler üzerine yazılmış diplomatik mektuplardan oluşan bir arşivdir. Tabletlerde, bir yandan Antik Mısır firavunları III. Amenofis ile IV. Amenofis, diğer yandan Hitit kralları ve çeşitli Suriye-Filistin ile Mezopotamya krallıkları arasındaki ilişkiler üzerine ayrıntılı bilgiler yer alır. Bu dokümanlar, MÖ 2. binyılın ikinci yarısında Orta Doğu'nun sosyo-politik tarihinin canlandırılmasına olanak sağladıklarından büyük bir öneme sahiptir.

Mısır'da ortaya çıkarılan, birkaç yazmanı çalışırlarken tasvir eden kabartma.

kamıştan yapılmış bölmelere dizilmesi söz konusu olduğundan, bu düzenleme sisteminde yazıların kolaylıkla görülebilir halde olduğu anlaşılmaktadır.

KÜTÜPHANELER

Orta Doğu tarihinin belli bir noktasında arşivlerle başa baş gitmeye başlayan kütüphaneler meselesini de incelemek gerekir. Kütüphanelerin oluşmasıyla ilgili yıllar, Sümerlerin yeniden doğuşu olarak nitelenen MÖ 2112-2004 dönemi III. Ur Hanedanlığı egemenliğine denk gelmektedir. Bu dönemde yazmanlık eğitimi gelişir ve edebi üretimde oldukça yüksek seviyelere ulaşılır.

Edubba denilen ve Sümer dilinde "yazıt evi" anlamına gelen yazmanlık okulları, bilginin aktarıldığı ve yayıldığı kurumlar olmuştur. Burada, eğitmenler öğrencilerine işaretlerden ve sözcüklerden oluşan geniş bir repertuarı kontrol etmeyi ve idari ve hukuksal formülleri kullanmayı öğretiyorlardı. Bu okullarda kullanılan "okul aletleri"nin organik gelişimi ve yayılımı sayesinde, işaret ve kelime listeleri çağın bilgisini kanonik formda ortaya koyan ansiklopedik yapıtlara dönüştürülmüştür. Ayrıca söz konusu ortamda, sadece bilginin iletilmesi düşüncesiyle davranılmış ve hiçbir edebi amaç güdülmemiş olmasına rağmen, edebi olarak tanımlanabilecek ilk eserlerin ortaya çıktığı da söylenebilir. Kütüphanelerde bulunan büyülü, ilahi ve geleneksel metinlerle ortaya çıkan atasözü derlemelerinin temelinde de aynı fikir bulunmaktadır. Önceleri, tek bir arşivde toplanan bu metinler, daha sonradan sınıflandırılarak düzenlenmiştir.

Araştırma ve Belgeler

MUHAFAZA EDİLEN NEDİR?

Eski Orta Doğu'da yönetimle ilgili metinlerin korunmasına ilişkin bildiklerimiz, yalnızca keşiflerin rastlantı sonucu gerçekleştirilmelerinden dolayı değil, ayrıca dökümanların yazıldıkları materyallerin genellikle bozulan doğalarından dolayı da büyük ölçüde eksiktir. Nitekim, şayet Mezopotamya, arşivlerin büyük çoğunluğunun bulunduğu bölge ise, bu durum ülkede yapılan arkeolojik araştırmaların daha 18. yüzyılda başlamasına bağlıdır. Dökümanlar genellikle pişmemiş kil kalıpları üzerine yazılmıştır. Ancak arşiv merkezleri olan bazı yapıları yok eden yangınlar nedeniyle bu kalıplardan bazıları pişmiş niteliktedir. Ote yandan, zamanın kurtaramadığı materyaller olan papirüs, hayvan derisi ya da tahta üzerine yazılmış dokümanların bulunduğu bazı arşivler de bilinmektedir. Diğer krallıklarla olan ilişkileri düzenleyen antlaşmalar ise genellikle tapınaklarda muhafaza edilmiştir.

Solda: Suriye'den, oturmuş halde bir tanrıyı temsil eden heykelcik.

Çivi harfleriyle yazılmış metinler geçmişe ışık tutan değerli kanıtlardır. Soldan sağa: Kil tablet üzerine çivi harfleriyle yazılmış idari metin; Günümüzde Louvre Müzesi'nde muhafaza edilmekte olan, Suriye'den MÖ 3. binyıla ait çivi yazılı idari metin; Suriye, Tell Leiban'da bulunan ve MÖ yaklaşık 1783 yılına tarihlendirilen çivi yazılı tablet.

SURİYE'NİN BİNLERCE HAZİNESİ

Suriye, arkeolojik ve tarihi öneme sahip alanlar bakımından zengin bir topraktır. Batıda Akdeniz, Lübnan ve İsrail, kuzeyde Türkiye, doğu ve güneydoğuda Irak, güneyde Ürdün arasında kalan toprakların sunduğu farklı manzaralar, adeta bölgenin eski ve değişken tarihine eşlik etmektedir. Suriye toprakları coğrafi anlamda önemli farklılıklar gösterir. Kıyı kesimi, dağlık bölgeler ve çöl toprakları bambaşka görünümler arz eder. Batıdaki tipik Akdeniz ortamı, kıyıdan doğuya ve güneye doğru verimli ovalara ve yaylalara dönüşür. Merkeze doğru gidildikçe Asi Nehri'nin damgasını vurduğu dağ sırtları başlar.

Güneybatının verimli toprakları, kuzeyin geniş tarımsal düzlükleri ve güneydoğunun engin çöl ortamı ile bu coğrafyanın her bir köşesi farklıdır. Ülkenin kuzeydoğusunda Fırat, Habur ve Balikh Nehirleri arasında "ada" olarak da adlandırılan Gezire bölgesi uzanır. Büyük Arap Çölü'nün son kolu olan kurak ve ıssız bozkır çölü, Suriye'nin doğu bölümünün tümünü ve ülke topraklarının yaklaşık %60'ını kaplamaktadır. Suriye topraklarının değişkenliği yalnızca doğal, jeolojik ya da iklimsel faktörlerle sanırlı değildir; tarih öncesi dönemlere uzanan insanoğlu tarafından da hiç durmaksızın biçimlendirilmiştir.

Kronoloji

Tarihlendirme	Tarihi Olaylar
MÖ 1.000.000 - 12000	Avlanmaya dayalı ekonomiden hayvancılığa ve hayvanların evcilleştirilmesine geçiş.
MÖ 12000 - 6000	Tarıma dayalı bir ekonomiyle birlikte ilk sabit yerleşkelerin kurulmasıyla, kabilelerin yerleşik hayata geçişi.
MÖ 6000 - 3000	Tarıma dayalı ekonomi ve hayvanların ehlileştirilmesi. Özel mülkiyete ait objeleri belirlemek için kullanılan mühürler. Süslemeli terrakottalar.
MÖ 3000 - 1000	Ebla, Mari, Qatna, Tuttul, Alalah, Ugarit gibi ilk şehirlerin doğuşu ve gelişimi.
MÖ 2000	Amori istilası.
MÖ 1760	Babilli Hammurrabi'nin Mari şehrini yıkması.
MÖ 1350	Mitanni Kralı Tushratta'nın tahta çıkışı.
MÖ XIV- XIII. yüzyıl	Kuzey Suriye'nin Hititlerin koruyucusu olması. 1286 yılında Hititler ve Mısırlılar arasında yapılan Kadeş savaşı. 1200'de 'Deniz Kabilesi' denilen topluluğun gerçekleştirdiği istila.
MÖ 1000- 538	Akdeniz kıyısında alfabenin doğuşu. Yeni Hitit ve Arami devletleri.
MÖ IX. yy	Kapara ve Guzana Krallığı.
MÖ 800	Zakkur Krallığı.
MÖ745 - 727	III. Tiglatpileser'in Asur Krallığı.
MÖ 722 - 704	II. Sargon'un Asur Krallığı.
MÖ 612	Ninova'nın çöküşü ve Asur İmparatorluğu'nun yıkılması; Yeni-Babil (Keldani) İmparatorluğu'nun başlangıcı.
MÖ 538 - 333	Ahameniş (Pers) İmparatorluğu.
MÖ 333 - 64	Helenistik Dönem.
MÖ 64 - MS 395	Roma Dönemi.
MS 395 - 1453	Bizans Dönemi.
MS 1148	Şam'a yapılan Haçlı kuşatması.
MS 636 - 1516	İslami Dönem.

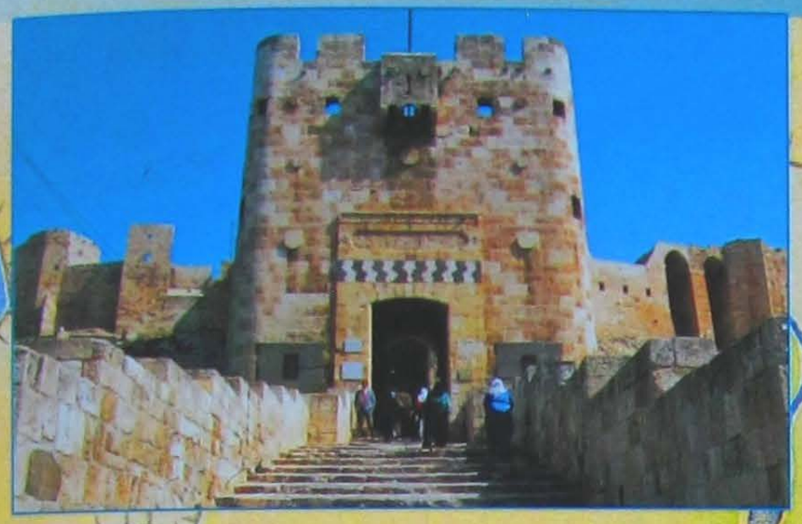

Halep

Halep
Başlıca buluntular:
■▲◆ İlk olarak MÖ 3. binyılın başlarında insanların yerleştiği antik höyük (üstte).
M Ulusal Müze

Palmira
Başlıca buluntular:
▲ Eski Yunan, Roma ve Pers şehrinin büyük bölümünün kalıntıları: Sütun sıralarıyla donatılmış görkemli yol (sağda), Bel, Baalshamin ve Nebo Tapınakları, Diocletianus Hamamları.
Altta: Roma kabartmasının ayrıntısı.

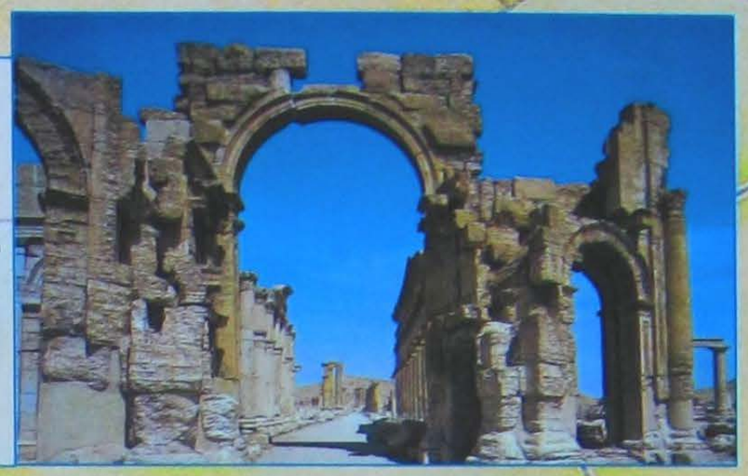

Fırat

Dura Europos
Başlıca buluntular:
▲ Suriye Çölü'nün Pompei'si olarak tanımlanan büyük Helenistik şehir; şehir surları, decumanus, zafer kemerleri, birçok tapınak, sinagog, kale (üstte).

Dura Europos

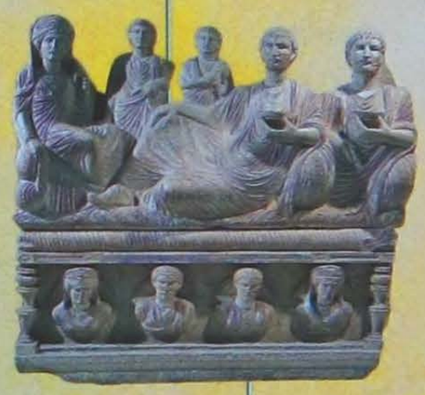

Palmira

Ebla

Apamea

Ebla
Başlıca buluntular:
■ MÖ 3. binyılın ikinci yarısından kalma, aralarında Kraliyet Sarayı'nın da bulunduğu çeşitli yapı kalıntıları.

Mari
Başlıca buluntular:
■● Büyük Zimri-Lim Sarayı'nın ve aralarında Ishtar'a adanmış tapınağın da bulunduğu bazı tapınakların kalıntıları.

Mari

Apamea
Başlıca buluntular:
▲ Sütunlu yol (sağda), tapınaklar, Forum alanı, surlar ile birlikte Roma-Bizans şehrinin geniş ve iyi korunmuş kalıntıları.

Bosra

Bosra
Başlıca buluntular:
▲◆ Roma, Bizans ve İslami Dönem'den kalma görkemli kalıntılar: Büyük tiyatro, çeşme yapısı, Nabatî Kapısı, Piskoposluk sarayı, Orta Çağ'a özgü camiler.

Şam

Şam
Başlıca buluntular:
■◆ Medreseler, anıtmezarlar, Azam Sarayı, Emevi camileriyle Eski Şehir'in mahalleleri.
M Ulusal Müze
Solda: Şam Müzesi'nde korunan bazalttan minerva heykeli.

Gösterge
■ Bronz Çağ
● Demir Çağ
▲ Yunan-Roma Dönemi
◆ Orta Çağ
M Müzeler

NİCEL ARKEOLOJİ

İSTATİSTİKSEL YÖNTEMLERİN ARKEOLOJİDE KULLANIMINI ÖNGÖREN METODOLOJİK YAKLAŞIM, DOĞA BİLİMLERİNİN YARARLANDIĞI YÖNTEMLERİ BEŞERİ BİLİMLERDE UYGULAMAYI HEDEFLEYEN BÜYÜK BİR KÜLTÜREL HAREKETİN İVMESİYLE DOĞMUŞTUR.

Kimilerinin gerçek ve özerk bir disiplin olarak kabul ettiği nicel arkeoloji, yolculuğu boyunca bazı dönüm noktalarından geçerek aşamalı bir şekilde gelişmiştir. İstatistiksel yöntemlerin ve yeni bilimsel tekniklerin arkeolojide benimsenmesi neticesinde arkeometride yaşanan gelişim, aslında 60'lı yıllardan itibaren nicel arkeolojinin özerk bir disiplin olmasını talep eden ve her doğa biliminde olduğu gibi verilerin işlenmesi için bilgisayarları zorunlu bir araç olarak kabul eden Yeni Arkeoloji (New Archaelogy) hareketinin hedeflerinden biridir. Söz konusu yıllarda arkeoloji, metodolojik yenilenme sürecini tamamlamış olan ekoloji, coğrafya, psikoloji gibi diğer bilimsel araştırma alanlarından aldığı yeni teknikleri kullanmaya başlamıştır. 70'li yıllardan günümüze kadar olan süreçte ise, çeşitli araştırma yöntemleri ve uygulamalarla ilgili pek çok kuramsal tartışma geliştirilmiştir. Böylelikle, nicel yaklaşımın sunduğu önemli olasılıklar değerlendirilmiş ve önemli bir bilimsel olgunluğa ulaşılmıştır.

Akımların ve uygulama alanlarının gelişim döneminde, Anglosakson ve Latin Avrupa ülkelerinde farklı deneyimler yaşandığı görülmektedir. Amerika ve İngiltere'de, Yeni Arkeoloji ile Sosyal Arkeoloji'nin aynı anda gelişim göstermesi, bazı antropolojik sorunların analiz edilmesini ve sosyo-kültürel olayların niteliklerinin ve kanıtlarının alansal dağılımlarının incelenmesini gerektirmiştir. Latin Avrupa ülkelerinde ise, antropolojik araştırmalar üzerine sağlam bir gelenek olmadığından,

Helenistik Dönem'de Volterra'da üretilen kül kaplarının teknik ve ikonografik biçimleri, çeşitli istatistiksel teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. Sayfada, Etrüsklere ait su mermerinden yapılmış kül kabı örnekleri görülmektedir.

Ur'dan gelen silindir şeklinde altın mühür ve kalıp.

Yeni Arkeoloji'nin gelişimi için gerekli olan verimli bir büyüme zemini oluşamamıştır. Bu nedenle de, bilgisayarların ve istatistiklerin sağladığı yarar, prehistorik çağ kültürlerinin biçim ve tipolojileri ile ilgilenen bilim adamlarıyla sınırlı kalmıştır.

Bilgisayar teknolojisinin, tarihsel dönem arkeolojisinden ziyade prehistorik dönem bilgilerini depolama, yönetme ve işleme aracı olarak kullanılmasıyla, verilerin nicel analizine adanan yeni bir ekol doğmuştur. Tipolojik ve kronolojik düzenleme, alansal dağılım, sosyo-kültürel sistemlerin analizi ve yeniden kurgulanması gibi araştırma alanları, matematiksel ve istatistiksel sorunlarla ilişkilendirilen ve çeşitli yöntemlerle başarılı testlere tabi tutulan konular olmuştur. Sonuç olarak, farklı tarihsel evreler üzerinde çalışan bu araştırma alanları, nicel veri analizi teknikleriyle kendini ifade eden kademeli bir gelişim göstermişlerdir.

MÖ 1. yüzyıl ile MS 2. yüzyıl arasında tarihlenen ve yiyecek saklamada kullanılan amforalar.

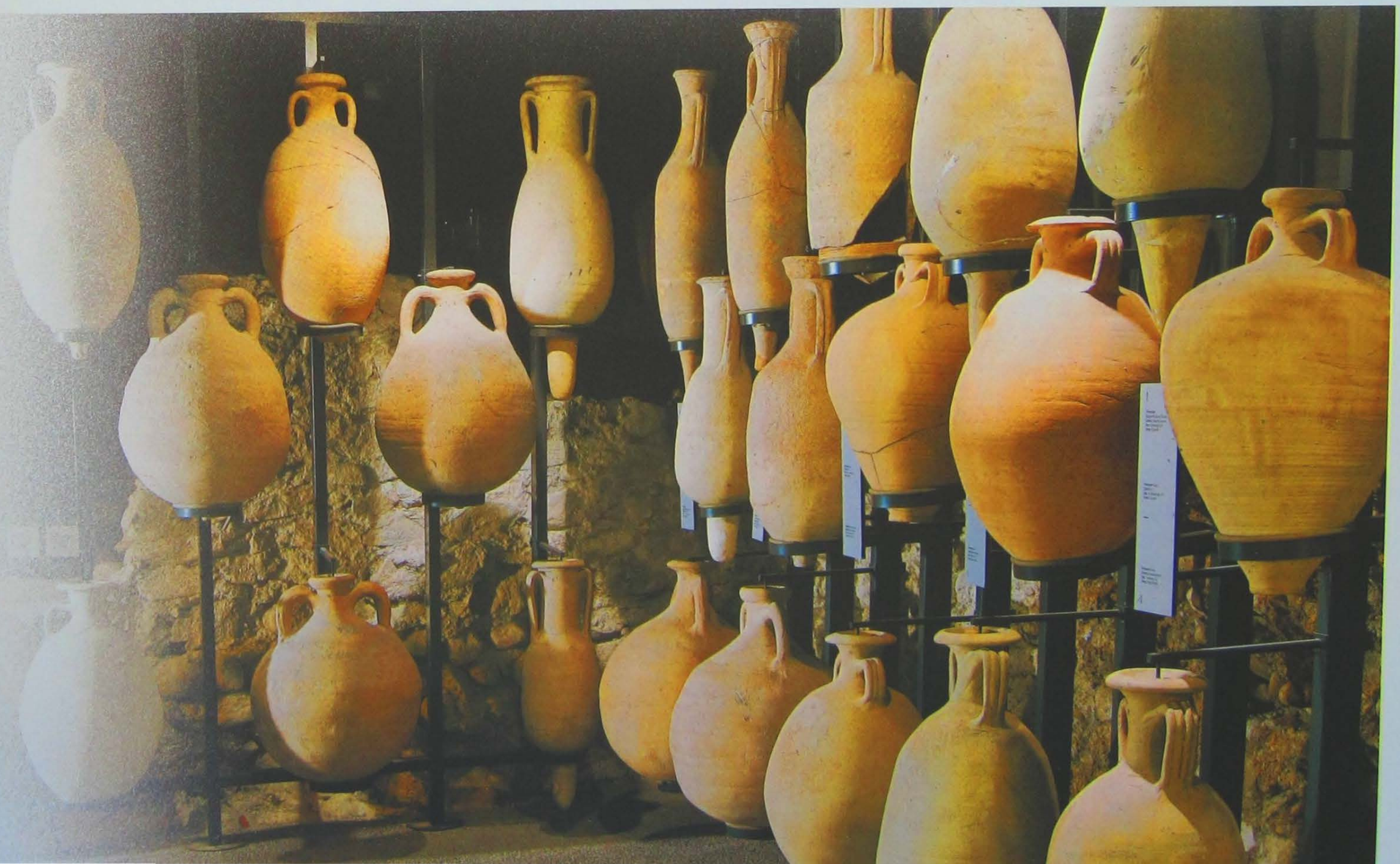

BAŞLANGIÇLAR VE GELİŞİMLER

Prehistorik dönem el yapımı litik eşyaların tipolojik listesini oluşturmayı referans alarak, bazı arkeolojik tekerrürlerin dağılımını grafiksel olarak göstermeyi ve miktarını hesaplamayı hedefleyen ilk deneysel yaklaşım, niceliksel ölçümleme tekniklerinin ortaya çıktığı savaş sonrası yıllara dayanmaktadır. 70'li yılların ortalarından itibaren, istatistiksel yöntemlerin gelişimi ve bilgisayar kullanımının artışı ile ulaşılan bilgilerin otomatik sınıflandırılması teknikleri, özellikle doğa bilimleri ve biyoloji gibi kümeleme analizi üzerine çalışan araştırmalarda kendine sağlam bir dayanak noktası bulmuştur. Mevcut bir politetik veri setini, aralarındaki bağlantılara göre homojen gruplara dönüştürebilen prosedürler, özellikle geniş veri yığınlarının sınıflandırılmasıyla uğraşan arkeologlara büyük yarar sağlamıştır.

İstatistiksel yöntemlerin sunduğu bu katkının etkinliği fark edilince, gerisi de gelişerek gelmiştir. Örneğin, çok sayıda değişkenin altında yatan ortak değişkeni bulmayı hedefleyen faktör analizi gibi yeni teknikler denenmeye başlanmıştır. Anglosakson ülkelerde ve özellikle İngiltere'de geliştirilen veri simülasyon teknikleri, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda, arkeolojik sorunsallarla ilgili yeni ve zengin araştırma alanları açmıştır. Bugüne dek gerçekleştirilen uygulamalarda, bazı toplumların oluşumuna, gelişimine ve ardından yok oluşuna yol açan süreçlerin yeniden incelenmesi hedeflenmektedir. Sosyal organizasyonların biçimleri, prehistorik dönem avcı-toplayıcı grupların geçinme şekilleri ve genel olarak üretim ve takas süreçlerinin yeniden düzenlenmesi için antik sosyal yapıların evrensel yasalarla tanımlanması gibi konularda, matematiksel modeller ve simülasyon teknikleri arkeolojik gerçekliklerle test edilmektedir.

Matematiksel-istatistiksel analizler, yavaş yavaş benimsenen bu yöntem ve uygulama alanlarının haricinde, araştırma konusuna metodolojik yaklaşımda da gerçek bir değişim yaratmıştır. Araştırmaların en önemli safhası, kuşkusuz araştırmayı kurgulama evresidir. Bir araştırmadaki verilerin çözümlenmesinde ve mantıklı bir düzen oluşturmada somut adımlarla ilerlenmelidir. Bu nedenle, verilerin biçimlendirilmesinde olduğu kadar, araştırma konusu oluşturma ve araştırmanın planlanması evrelerinde de, bilgisayarların yaratıcı imkanlarının devreye girişiyle arkeolojide ve daha geniş anlamda beşeri bilimlerde ortaya çıkan çeşitli unsurları ve özellikle nicel teknikleri takip etmek gereklidir.

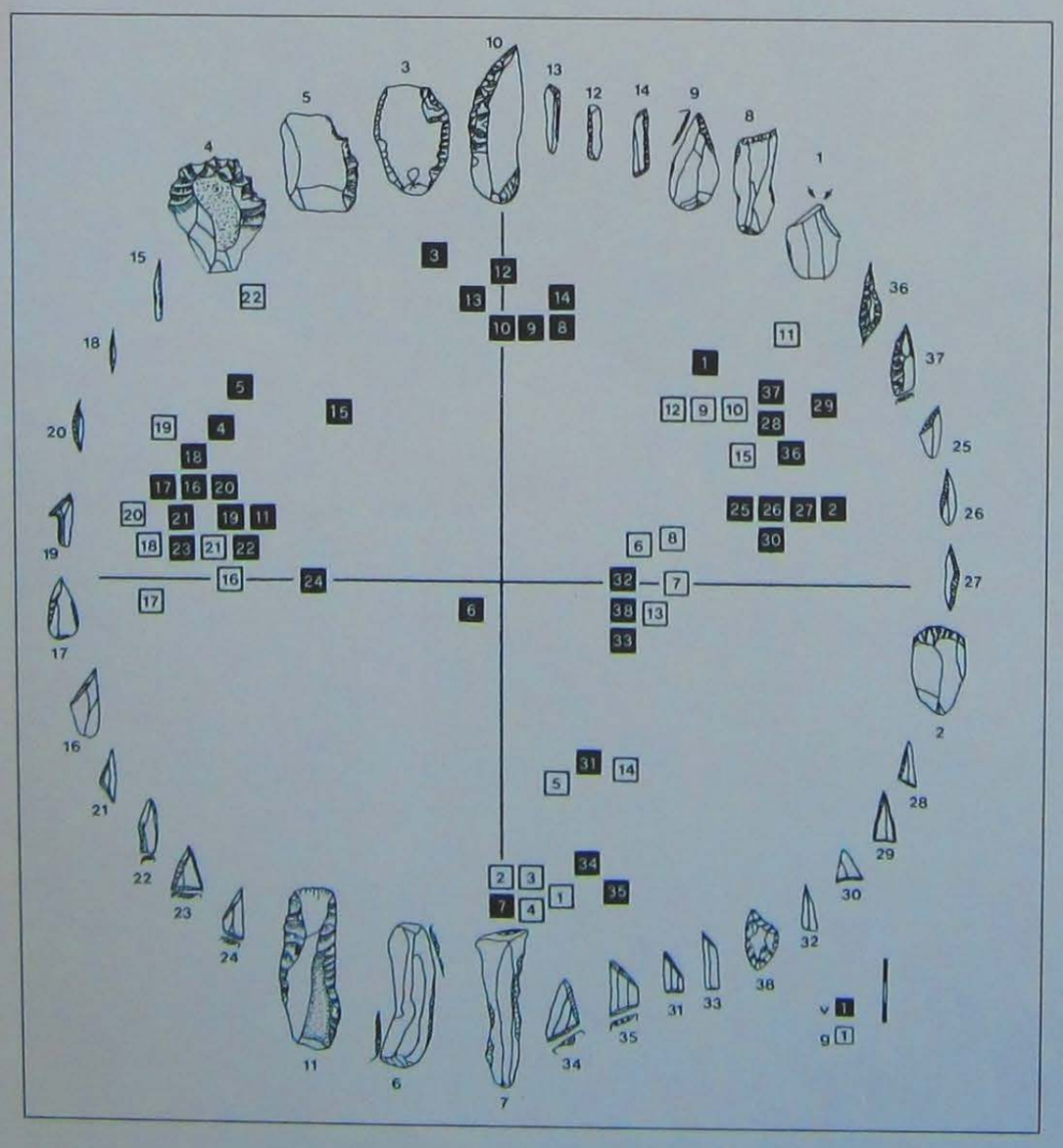

Paris Havzası'nda bulunan Mezolitik Çağ'a ait taşsı nesnelere uygulanan çok değişkenli istatistiksel analiz. Grafik taş aletlerin özgün şekilleriyle nitelenen iki kültürel grubu ayırt etmektedir.

AMON'UN KENTİ

NİL NEHRİ'NİN DOĞU YAKASINDA YÜKSELEN, TANRI AMON'UN KUTSAL ŞEHRİ TEB'DEN GERİYE, TANRILARIN ONURUNA YAPILAN İKİ BÜYÜK TAPINAK DIŞINDA NEREDEYSE HİÇBİR ŞEY KALMAMIŞ. KRALİYET MEZARLIKLARI İSE NEHRİN DİĞER YAKASINDA, KENTİN TAM KARŞISINDALAR.

Yeni Krallık Dönemi boyunca Mısır'ın başkenti olan Teb, Kahire'nin yaklaşık 670 kilometre güneyinde, Nil Nehri'nin doğu yakasına kurulmuştu. Krallar tarafından kraliyet merkezi konumuna getirilen ve böylece büyük bir politik önem üstlenen Teb, XI. ve XVIII. Hanedanlık krallarının da doğduğu kenttir.

Kalıntıları modern yerleşimin altında uzanan antik kentten, bugün neredeyse hiçbir iz görülmemektedir. Bununla birlikte, bazı arkeolojik sondajlardan elde edilen sonuçlar, kentin XVIII. Hanedanlığın başlarında köklü bir yeniden yapılanmaya sahne olduğunu göstermektedir. Teb'in Orta Krallık Dönemi'nden kalan bölümü, yerel tanrı Amon'a adanmış tapınağın genişletilebilmesi için toprak seviyesine indirilmiştir. Bu, ünlü Karnak Tapınağı'dır. Söz konusu döneme dek, zengin Mısır panteonunda küçük bir tanrı olan Amon, Yeni Krallık Dönemi'nde hanedanlık tanrısı konumuna gelmiş ve Amon kültü tüm ülkeye yayılmıştır. Kent, Yeni Krallık Dönemi'nde, yine Amon'a adanan Luksor Tapınağı'nı da içine alarak yaklaşık üç kilometre güneye yayılmıştır.

Karnak'taki Amon Tapınağı'nın, kutsal gölden görünen güney girişi.

Ritüeller ve Adetler

SED KUTLAMALARI

Sed kutlamaları, kralın otuz yıllık hükümdarlığının ardından gerçekleştirilen bir kraliyet eğlencesidir. Firavunun güçlerini yenileme amacı taşıyan tam anlamıyla büyülü bir ritüeldir. Otuz yıl süren krallığın ardından kutlanan ilk yıldönümünden sonra, bunu izleyen diğer yıldönümleri, üç ya da dört yıl aralıklarla tekrar ediliyordu. Uzun yaşayan firavunlardan biri olan II. Ramses için 14 Sed kutlaması düzenlenmiştir. Düzenlenen törenler ve gelenekler hakkında bilgiler içeren kaynaklar az sayıdadır. Bu nedenle tüm bu kutlamalar hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmemektedir.

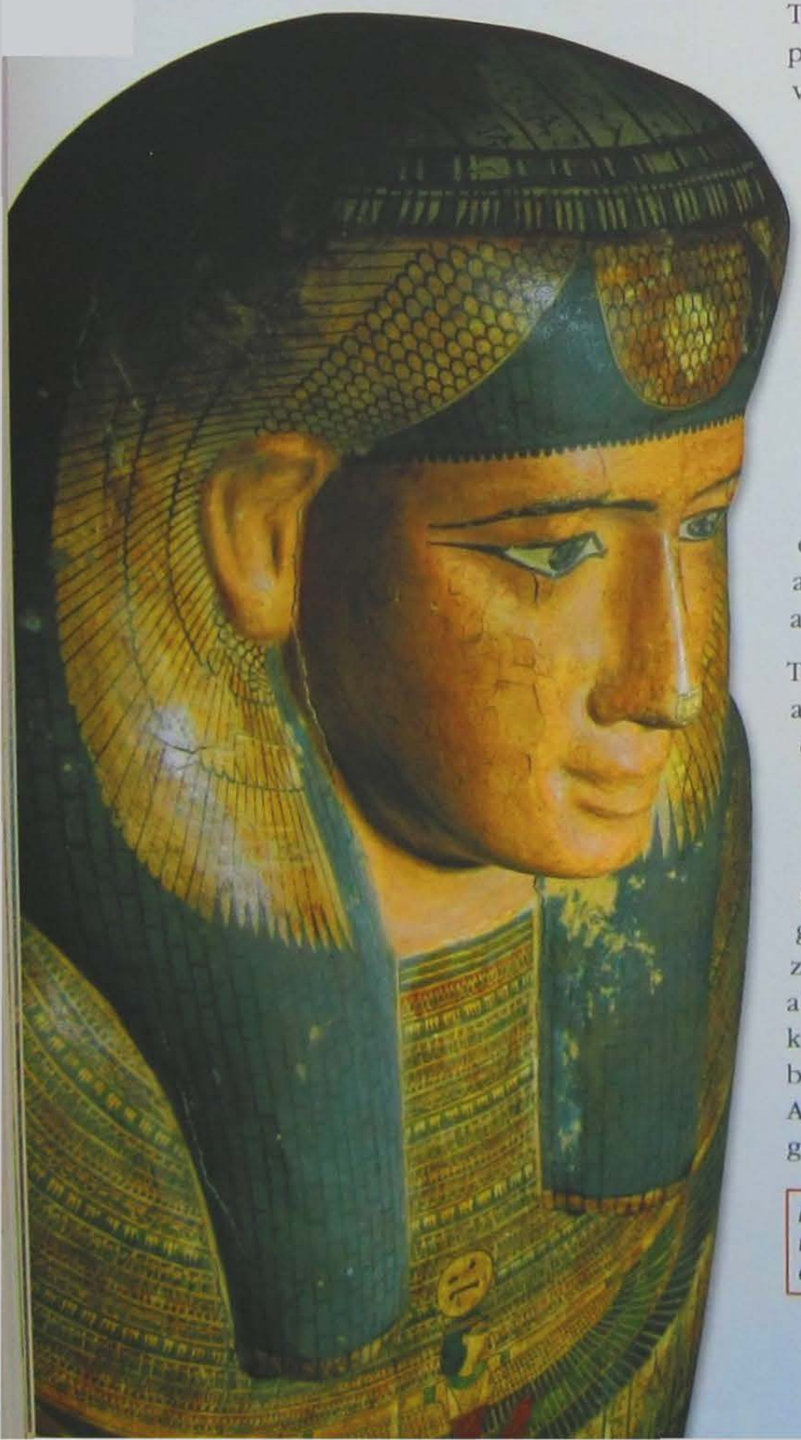

Karnak ve Luksor Tapınakları, farklı kralların daha eski bölümleri yıkarak tapınakları yenilemesinden ötürü sayısız inşaat evrelerinden geçmişlerdir. Öyle ki, bu tapınaklar Roma Dönemi'ne kadar kullanılmıştır. Roma Dönemi'nden sonra İmparator Diocletianus'un ordu karargahı olarak kullandığı Luksor Tapınağı örneğinde olduğu gibi, farklı kullanımlar yüzünden asıl işlevlerini kaybetmişlerdir.

AMON'UN ONURUNA

Karnak Tapınağı anıtsal bulvarlarla birbirine bağlanan üç alandan oluşur. Bunlardan en büyüğü ve en önemlisi, 550x480 metrelik bir alanı sınırlayan pişmemiş tuğladan bir duvarla çevrelenmiş alandaki Amon-Ra Tapınağı'dır. Merkezi tapınağın etrafında pek çok yapı da bulunmaktadır. Batıdaki ve güneydeki iki adet giriş kapısını, obeliskler ve devasa boyuttaki on sütun dizisi izler. Bu girişler, farklı krallar tarafından yaptırılan görece daha küçük tapınakların avlularına açılmaktadır. Yapılara örnek olarak II. Seti, III. Ramses, III. Thutmosis ve Taharka tapınakları gösterilebilir. Amon-Ra Tapınağı'nın ilk bölmesini, iki orta sırada 20 metre ve diğer sıralarda 13 metre yükseklikte 134 sütunun bulunduğu büyük bir salon oluşturmaktadır. İkinci ve üçüncü girişler arasında kalan avluyu dolduran bu salon, aslında ana tapınağın bir uzantısıdır.

Tapınağın olduğu yer, bugün boş bir alandan ibarettir ve küçük kutsal odalardan geriye bir şey kalmamıştır. Ortaya çıkarılan yegane mimari kalıntılar, burada XII. Hanedanlıktan I. Sesostris'in inşa ettirdiği yapının en eski bölümünün bulunduğunu göstermektedir. III. Thutmosis, bir zamanlar küçük odaların yer aldığı bu alanın arkasına, Sed kutlamaları yani kralın 30. hükümdarlık yılı törenleri için bir "kutlama salonu" inşa ettirmiştir. Amon Ra'ya ait arazinin kuzey ve güneyinde, biri Montu'ya, diğeri de

Firavun Taharka'nın kızının sütannesi Cesraperet'e ait tabutun detayı. Resimli tabut, Teb'nin batı bölgesinde ortaya çıkarılmıştır.

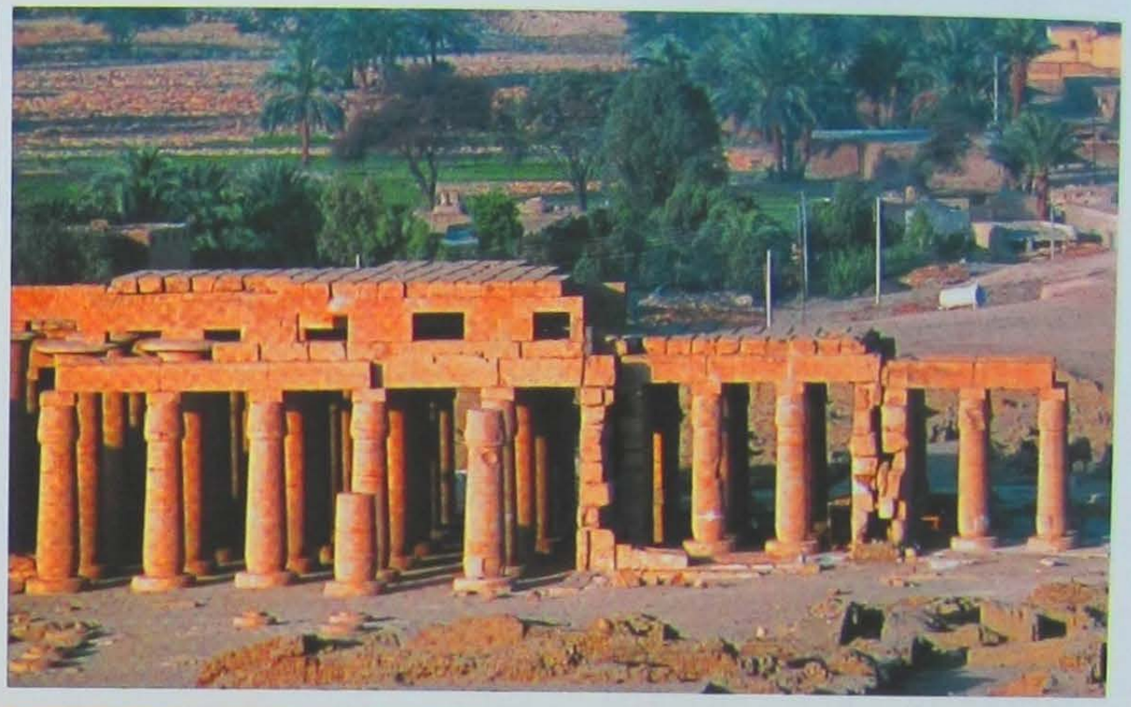

J. F. Champollion'un Ramesseum olarak adlandırdığı, II. Ramses'e ait mezar tapınağından bir görünüm.

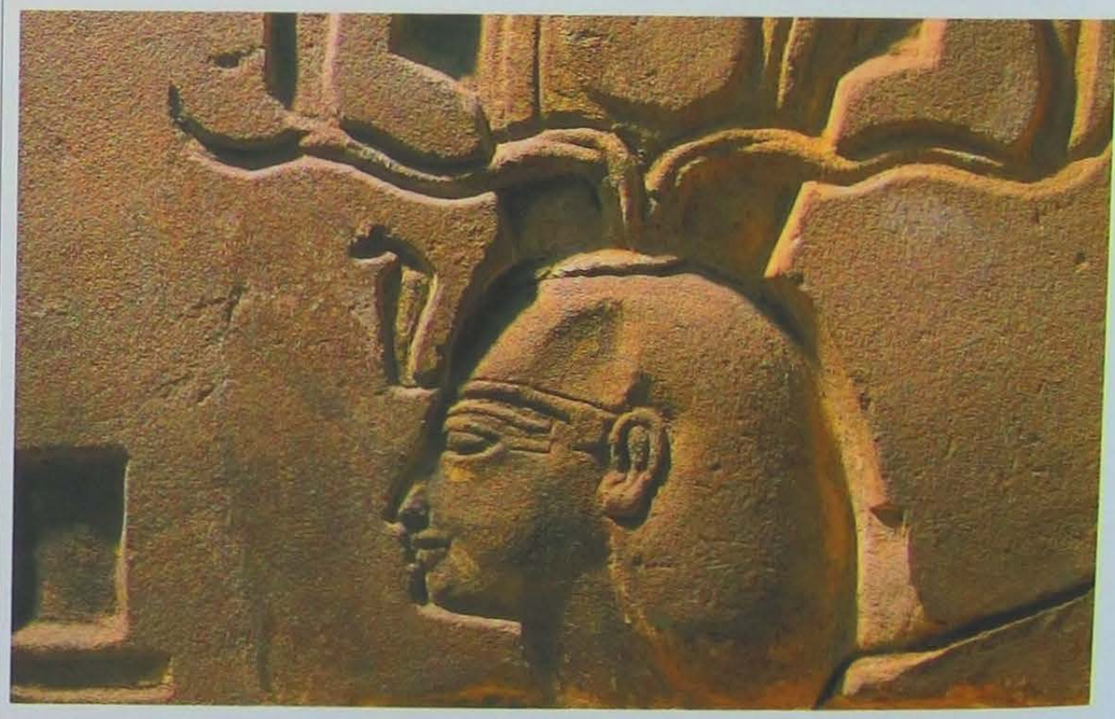

Firavun Ramses'in yüzünü tasvir eden ve Teb'de ortaya çıkarılan kabartmada isminin tamamı yazılıdır.

Amon'un eşi Mut'a adanan iki alan daha bulunmaktadır. Mut alanına güney girişinden ve her iki tarafında da sfenkslerin dizildiği olduğu geniş bir yoldan geçilerek ulaşılır. Bu kutsal bölgedeki yapılar da iyi şekilde korunamamıştır. Söz konusu yapılar arasında, etrafında aslan başı ile Tanrıça Mut'u tasvir eden siyah granitten yapılmış yüzlerce heykelin bulunduğu büyük kutsal göl de yer almaktadır.

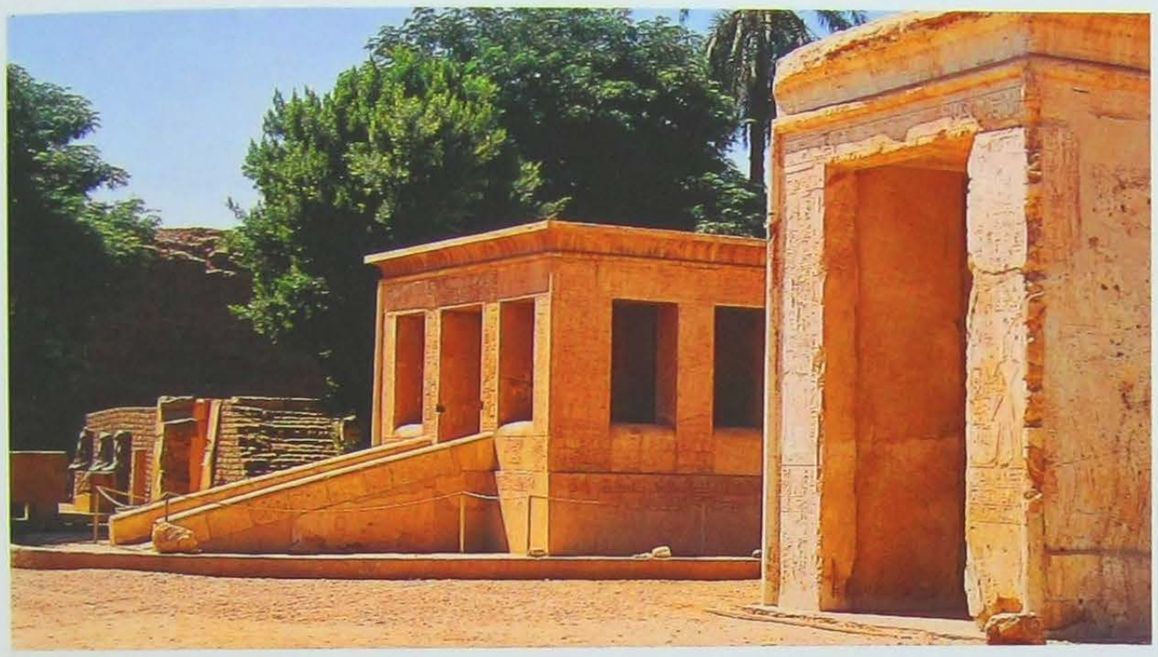

Karnak Tapınağı'nı Luksor Tapınağı'na bağlayan yol, her yıl Nil'in taşmasıyla bağlantılı olarak düzenlenen ve Luksor'daki Amon heykelinin de getirildiği Opet festivalinin tören alayı yoludur.

Luksor Tapınağı, büyük ölçüde III. Amenofis ve II. Ramses'in eseridir. II. Ramses, tapınağa bir giriş ile sütunlu bir avlu eklemiştir. Ayrıca, girişin önüne 25 metre yükseklikte iki dikilitaş ve altı adet heykelini de diktirmiştir. III. Amenofis ise, her biri 20 metre yüksekliğindeki on dört sütunun çift sıra halinde uzandığı görkemli geçidi ve bu geçide açılan salon bölümünü yaptırmıştır. Tapınağın en iç kısmı, Roma İmparatorluğu'nun kraliyet kültüne işaret eden fresklerle süslü bir apsis eklendiğinde, yani Diocletianus tapınağı bir kaleye dönüştürdüğünde değişmiştir. III. Diocletianus lejyonunu oluşturan askerler, bu sağlamlaştırılmış alanın iç kısmına yerleşmişlerdir.

Solda: Büyük Karnak Tapınağı kompleksi içinde yer alan I. Sesostris Tapınağı'ndan bir görünüm.

FİRAVUNUN EVİ

Kralların Teb'de inşa ettirdiği saray yapıları günümüze ulaşamamıştır. Ancak XVIII. Hanedanlığa ait bazı belgeler, bu yapıların

Luksor'daki Amon Tapınağı'nın girişine ulaşan sfenksli yol.

III. Amenofis tarafından inşa ettirilen Luksor Tapınağı'ndaki sütunlu büyük avlunun bir bölümü.

Karnak Tapınağı'nın kuzeybatısında olduklarına işaret etmektedir. Nil Nehri'nin batı kıyısında, nekropollere ve mezar tapınaklarına ayrılan bölgede diğer üç saray yer almaktaydı. Bunlardan biri, bugün Malkata olarak bilinen alanda MÖ 1390-1353'te hüküm süren III. Amenofis tarafından inşa ettirilmişti. Aslında dört saray, tapınaklar, yerleşim alanları ve yapay bir kanalla Nil'e bağlanan yine yapay bir göl gibi pek çok yapının bir araya toplandığı bu kompleks, iki kilometrekareden daha büyük bir alanı kaplıyordu. Tuğladan inşa edildikleri için günümüze kötü durumda ulaşan bu yapıların kullanım amaçlarını tespit etmek kolay olmamaktadır. Ancak kompleksin, kralların Sed törenlerinde yapılan kutlamalar için inşa edildiği düşünülmektedir. Diğer iki kraliyet sarayı Batı Teb'de inşa edilmiştir ve her ikisi de Ramesseum'daki II. Ramses ve Medinet Habu'daki III. Ramses mezar tapınaklarına eklenmiştir. Gösterişsiz boyutları ve kralın cenaze kültüne ayrılmış yapıların konumları, geleneksel işlevlere sahip olduklarını düşündürmektedir.

İŞÇİLERİN EVLERİ

Teb şehrinin tam karşısındaki nekropol ve mezar tapınakları bölgesinde, mezar yapılarının inşası ve bakımıyla görevli olan ve aynı zamanda Nil Nehri ile çöl tepeleri arasında uzanan tarım alanlarının ekilmesinden de sorumlu olan topluluklar yaşamaktaydı.
Bu yerleşimlerden sadece birkaçı korunabilmiş ve kazılabilmiştir. Kuşkusuz en bilinen yerleşim, Krallar Vadisi'ndeki firavun mezarlarının yapımıyla görevli işçilerin ve sanatçıların aileleri ile yaşadıkları Deyr el-Medine köyüdür. Köy, MÖ 1506-1493 I. Thutmosis döneminde, Krallar Vadisi'nin biraz ilerisinde, çölü andıran Libya platosunun tepeleri arasındaki bir vadiye kurulmuştu. Mezarlık alanı olarak seçilen bu bölge, ulaşımı zor ancak kontrolü kolay bir yerdi. Güvenlik gerekçeleriyle, işçiler diğer merkezlere uzak ve kontrol edilebilir bir mevkide yerleştirilmiş olabilirler. Zira cenaze törenlerinden sonra, mezarların girişi mühürlenip, kum ve molozla dışarıdan bakıldığında fark edilmeyecek şekilde kapatılıyordu ve mezarların yerlerini tam olarak bilen az sayıdaki insanlar arasında kraliyet mezarlarında çalışanlar işçiler de yer almaktaydı.

XVIII, XIX, ve XX. Hanedanlıklara mensup tüm kralların Teb kraliyet mezarlıklarına gömüldükleri göz önünde bulundurulursa, Deyr el-Medine topluluğunun yaklaşık 400 yıl etkili olduğu söylenebilir. Bu süre zarfında köy sadece MÖ 1348-1331 Akhenaton'un krallığı döneminde, başkent ve nekropol Amarna'ya taşındığı zaman terk edilmiştir. Yerleşimde yapılan kazılar yalnızca kalıntıları değil, bölgede

Tarih ve Olaylar

MEZAR HIRSIZLARI

18. yüzyılın ikinci yarısında, XXI. Hanedanlık kralına ait zengin mezar armağanlarından çok sayıda mücevher antika piyasasında büyük yankı uyandırdı. O dönemde Eski Eserler Bölümü'nün müdürü olan G. Maspero, bu mücevherlerin getirildikleri yeri bulmak üzere araştırmalara başladı. Uzun bir sürecin ardından, mezarı bularak peyder pey içindekileri satmakta olan Abd el-Rasul Ailesi ile irtibat kurmayı başardı. Ailenin bazı üyelerinin tutuklanmalarının ardından mezarın yeri belirlendi. Yeni bir hırsızlık korkusuyla hızlı bir şekilde boşaltılarak kısa sürede tüm hazine paketlendi ve Kahire'ye gönderildi.
Birkaç yıl sonra yine aynı Abd el-Rasul Ailesi, 153 lahit ve XXI. Hanedanlığa ait din adamlarının mumyalarını içeren el değmemiş bir başka mezarı keşfetmişti.

Malkata'da III. Amenofis kompleksinde ortaya çıkarılan figürlü kap.

yaşamış ya da çalışmış ailelere ait eşya ve belgeleri de gün yüzüne çıkarmıştır. Sanatçılara ait canlı renklerde boyanmış görkemli mezarların kazısı sayesinde, topluluğun sürdürdüğü yaşama, çalışma saatlerine, işçilerin görev ve maaşlarına dair önemli bulgular elde edilmiştir. Doldurma çalışmaları sırasında, yerel okullarda kullanılmış olan öğretici ve edebi nitelikte metinler ve *ostraca* adı verilen kil tabletler üzerinde yapılmış figürler ya da eskizler gibi pek çok sanatsal deneme de bulunmuştur.

Krallar Vadisi'ne ulaşmak için vadi yolu yerine, dağların arasındaki bir patikayı izlemek zorunda olan işçiler, iki gruba ayrılarak sağlı sollu bir düzen içinde çalışıyorlardı. Krallar Vadisi'nde kazılan 62 mezarın bir kısmının, sarayın yüksek görevlilerine ait olduğu anlaşılmıştır. Çoğu kayalıklara oyulmuş olan mezarlarda, belli işlevlere sahip odalar, koridorlar ve merdivenler tespit edilmiştir. Bazen derinliği onlarca metreye varan son odaya, taştan bir lahit yerleştirilmiştir. Her odanın duvarında, kralı çeşitli tanrıların huzurunda gösteren resim ya da kabartma sahneler ve kraliyet gömütleriyle ilgili yazıtlar bulunmaktadır. Kralların bunca önlem almalarına karşın, yağmalamadan yalnızca bir mezar kurtulabilmiştir. Daha on sekiz yaşındayken ölen XVIII. Hanedanlık firavunu Tutankamon'a ait bu mezar, diğer mezarlarla karşılaştırıldığında oldukça gösterişsizdir. Mezarın içine yine de son derece değerli armağanlar yerleştirilmiştir ve bu eşyaların o döneme göre "standart" öğelerden oluştuğunu söylenebilir. Aralarında çeşitli şekillerde yataklar, sandalyeler ve tahtlar, geçit arabaları, çanak çömlekler, tanrı heykelleri, sandal örnekleri, mücevherler ve muskalar göze çarpmaktadır.

KRALİÇELER VADİSİ

Deyr el-Medine köyünün karşı tarafında, XIX. ve XX. Hanedanlığa mensup bazı kraliçe ve prens mezarlarının bulunduğu, Kraliçeler Vadisi yer almaktadır. Belki de günümüze iyi durumda ulaşmış olduğu için, bu mezarların en ünlüsü zengin süslemeler içeren II. Ramses'in eşi Nefertari'nin mezarıdır. Bu mezar, boşaltılmış bir halde bulunmuş olmasına rağmen, bazı nesneler, lahit parçaları ve muhtemelen kraliçeye ait olan bir mumyanın ayakları kurtarılmıştır.

Krallar Vadisi'ndeki mezarların yağmalandığı XXI. Hanedanlık zamanında, pek çok kraliyet mumyası bazı din adamları tarafından hazırlanan iki gizli mezar içine yerleştirilmişti. Bu esnada, diğer lahitlerde bulunan bazı kral ve kraliçe bedenleri de bu iki mezarın içine saklandı. Bunlardan biri, Krallar Vadisi'ndeki II. Amenofis'in mezarıdır.

Sağda: II. Ramses'in eşi Kraliçe Nefertari'nin mezarındaki duvar resminden bir figür.

Altta: Medinet Habu'daki kralın sarayına eklenmiş olan II. Ramses'in mezar tapınağı.

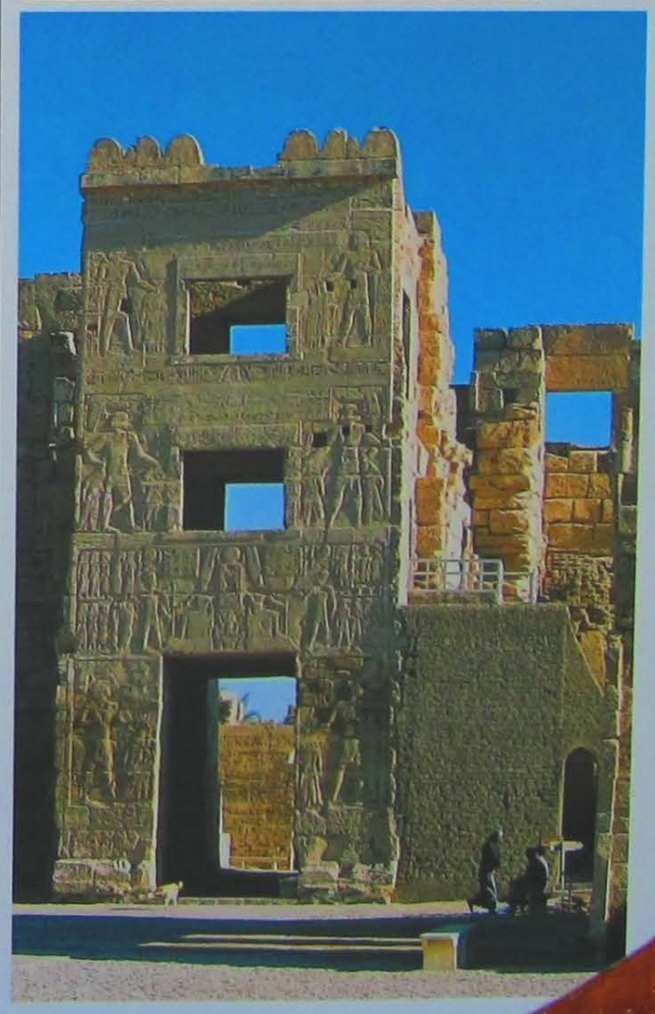

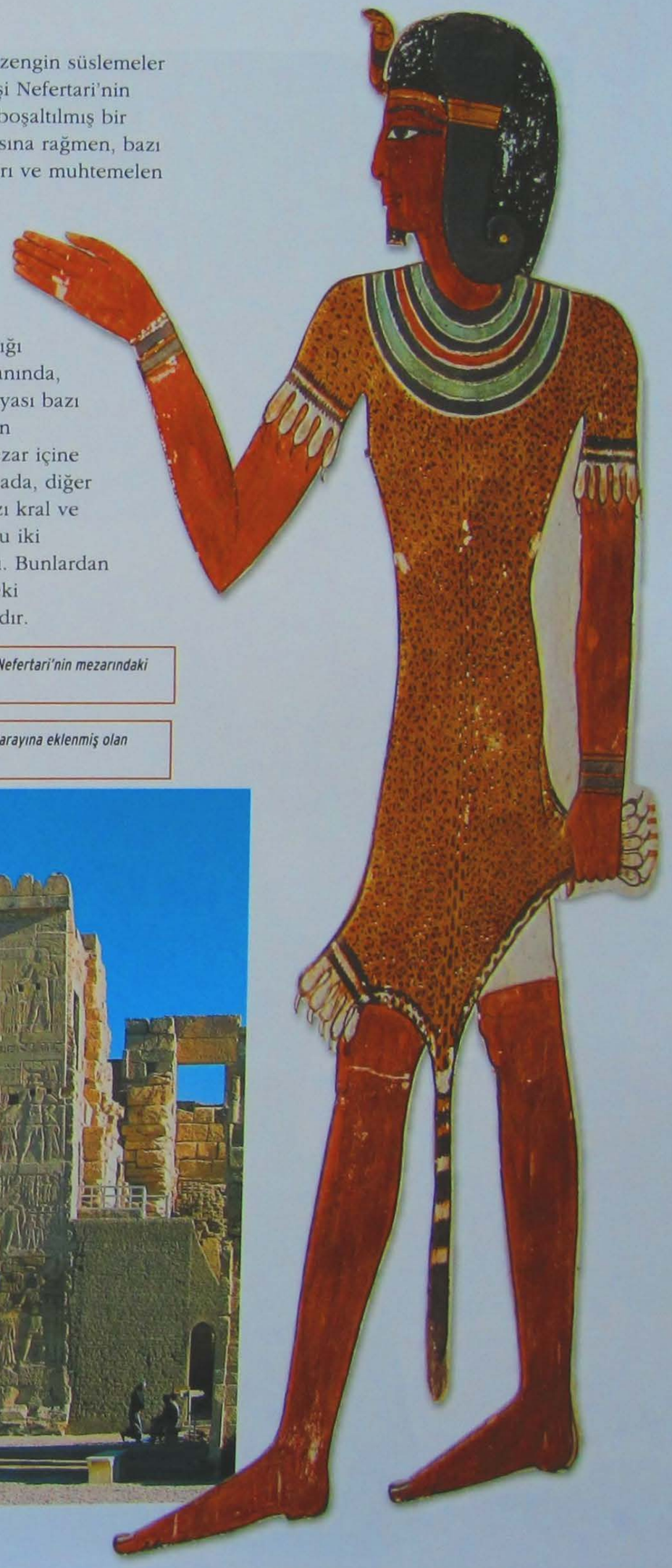

Üstte: Firavunlara ait yeraltı mezarlarıyla ünlü Krallar Vadisi.

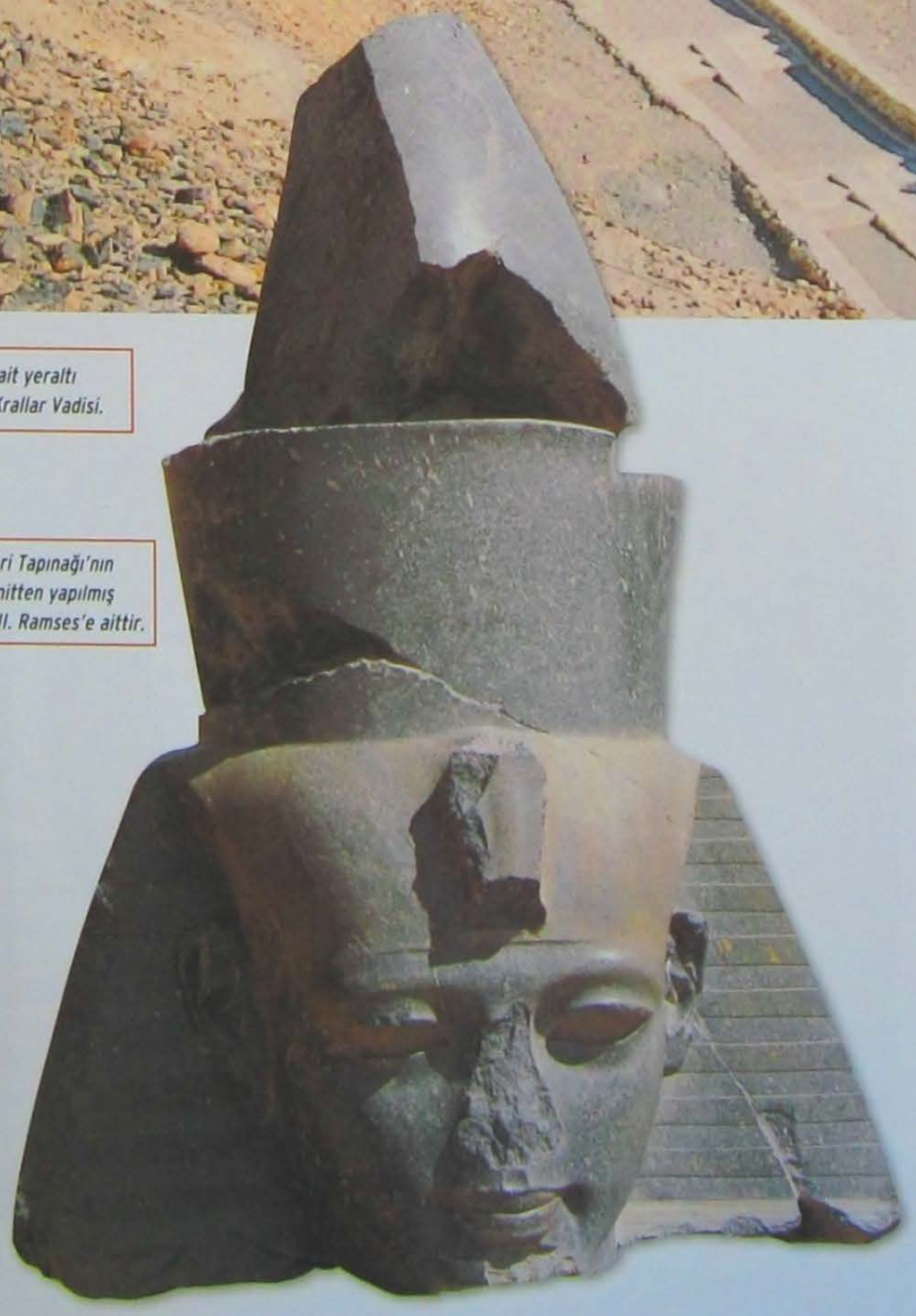

Sağda: Deyr el-Bahri Tapınağı'nın içinde bulunan granitten yapılmış büyük heykel başı II. Ramses'e aittir.

Diğer mezar ise, Deyr el-Bahri'de bir oyuğa gizlenmiş halde bulunmuştur. Bu mezardan, aralarında I. Amenofis, II. Thutmosis, I. Seti, II. III. ve IX. Ramses'in de bulunduğu kral ve kraliçelere ait 40 adet mumya çıkarılmıştır.

DEYR EL-BAHRİ TAPINAKLARI

Firavunlar, Krallar Vadisi'ndeki mezarlardan uzakta, Libya Platosu'nu izleyen çöl şeridi boyunca "milyonlarca yıllık tapınak" olarak adlandırılan kendi mezar tapınaklarını inşa ettirdiler. Bunlardan en önemlileri ve en iyi korunmuş olanları, Deyr el-Bahri'deki Mentuhotep, Kraliçe Hatşepsut ve I.Seti ile II. ve III. Ramses'e ait olanlardır.

Tuğla ve tahtadan yapılmış olan III. Amenofis'e ait büyük tapınaktan geriye sadece girişteki "Memnon Heykelleri" olarak anılan iki devasa heykel kalmıştır.

1904 yılında İtalyan Schiaparelli tarafından keşfedilen Nefertari'nin mezarının duvar resimlerinden bir ayrıntı.

Deyr el-Bahri tapınakları ile aynı yapıya sahiptir ve dik kaya duvarlarıyla doğal bir amfitiyatronun oluşturduğu yerel manzarada yerlerini almışlardır. Her ikisi de dağa yaslanmakta ve içlerinde yeraltı salonları uzanmaktadır. Dış yapı, rampalı teraslar ve gölgelik bahçeleri izleyen sütunlu sundurmalarla oluşturulmuştur.

Bölgenin en ünlü ve görkemli tapınakları, J. F. Champollion tarafından Ramesseum olarak adlandırılan II. Ramses ile Medinet Habu'daki III. Ramses tapınaklarıdır.
II. Ramses Tapınağı, birkaç yıl süren restorasyon safhasının ardından, başlangıçta bir kale duvarı içinde kalan 270x170 metrelik bir alana yayılmaktadır. Bu yapıdan da geriye fazla bir şey kalmamıştır. Giriş kapısından geriye kalanın hemen yanında, firavunu tasvir eden granitten devasa bir heykelin kalıntıları, sütunlu salonlar ve sütunlarla çevrili avlular ile tonoz tavanlı uzun odalar şeklindeki depo bölmelerinin bir bölümü ayakta kalmıştır. III. Ramses'e ait mezar kompleksinde görülen, 200x300 metrelik bir alanın duvarlarla çevrelendiği ve Suriye'nin sağlam kalelerini anımsatan anıtsal bir kapıdan giriş alışılmamış bir uygulamadır. Tapınağın dış görünüşü girişi olmayan bir kale şeklindedir. Ancak kale duvarının iç kısmında, içinde dönemin mimari normlarına göre inşa edilmiş gerçek tapınağın yükseldiği geniş bir alan bulunmaktadır.

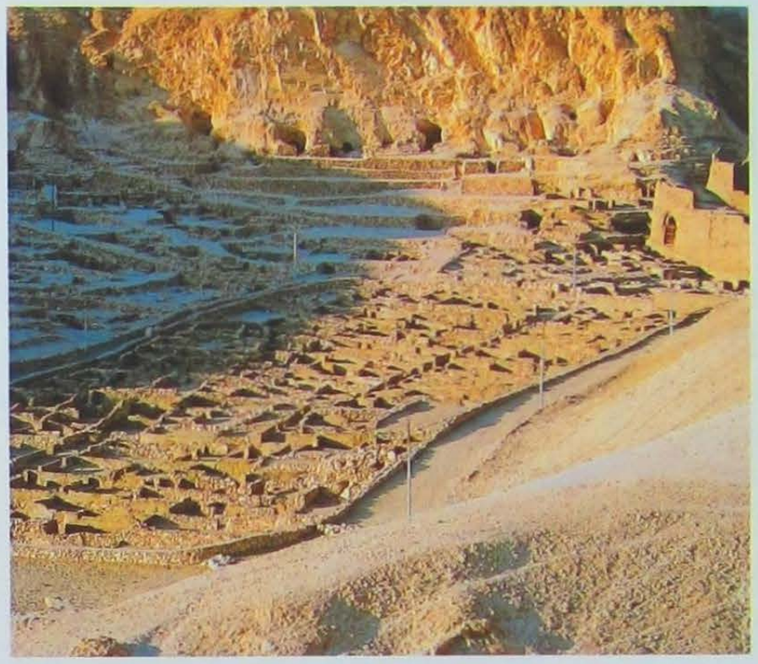

Solda: Krallar Vadisi'nin biraz uzağında Deyr el-Medine işçi köyü bulunmaktadır.

Altta: Deyr el-Bahri'deki anıtsal mezar tapınağı Ramesseum'dan bir görünüm.

EVRENİN AYNASI

EĞER ESKİ MISIR TAŞTAN BİR MEDENİYET OLARAK GÖRÜLÜYORSA, BU HEM GÜNÜMÜZE SADECE TAŞ YAPILARIN ULAŞABİLMİŞ OLMASINDAN, HEM DE BU YAPILARIN HAYRANLIK UYANDIRAN ANITSALLIĞINDAN KAYNAKLANIR.

Antik Mısır yapılarının büyük bölümü tuğla, tahta ya da saman gibi dayanıksız malzemelerle inşa edilmiştir. Taş mimari ise, tuğla ve bitkisel maddelerle inşa edilmiş yapıların "yalın" mimarisini taklit etmektedir. Çağdaşı örneklerden oldukça uzak olan bu dönem mimarisinde, var olan yani gözle görülen uygulanıyordu. Mimar yeni biçimler yaratmıyor, tanrıların istediği kozmik düzene daha yakın olduğu için doğal formları örnek alıyordu. Mimari biçimlerin amacı estetik tatmin değil, sadece tutarlı bir ifade yakalamaktı. Öyle ki, "tanrıların evi" olarak kabul edilen tapınakların biçimsel unsurlarında bile insanların iklimin doğal özelliklere göre kendileri için yaptıkları evlerden ilham alınmıştır. Dayanaklar ve çatılar için bitkisel malzemeler ve uzun Mısır yazlarının kuru sıcağını engelleyebilecek tuğla duvarlar kullanılmıştır. Seçkin evlerde açık bir avlu, sütunlu salonlar, avlu odaları ve gösterişli oturma alanları bulunmaktadır.

Luksor'da bulunan Amon Tapınağı'nın sütunlarından büyüleyici bir görünüm.

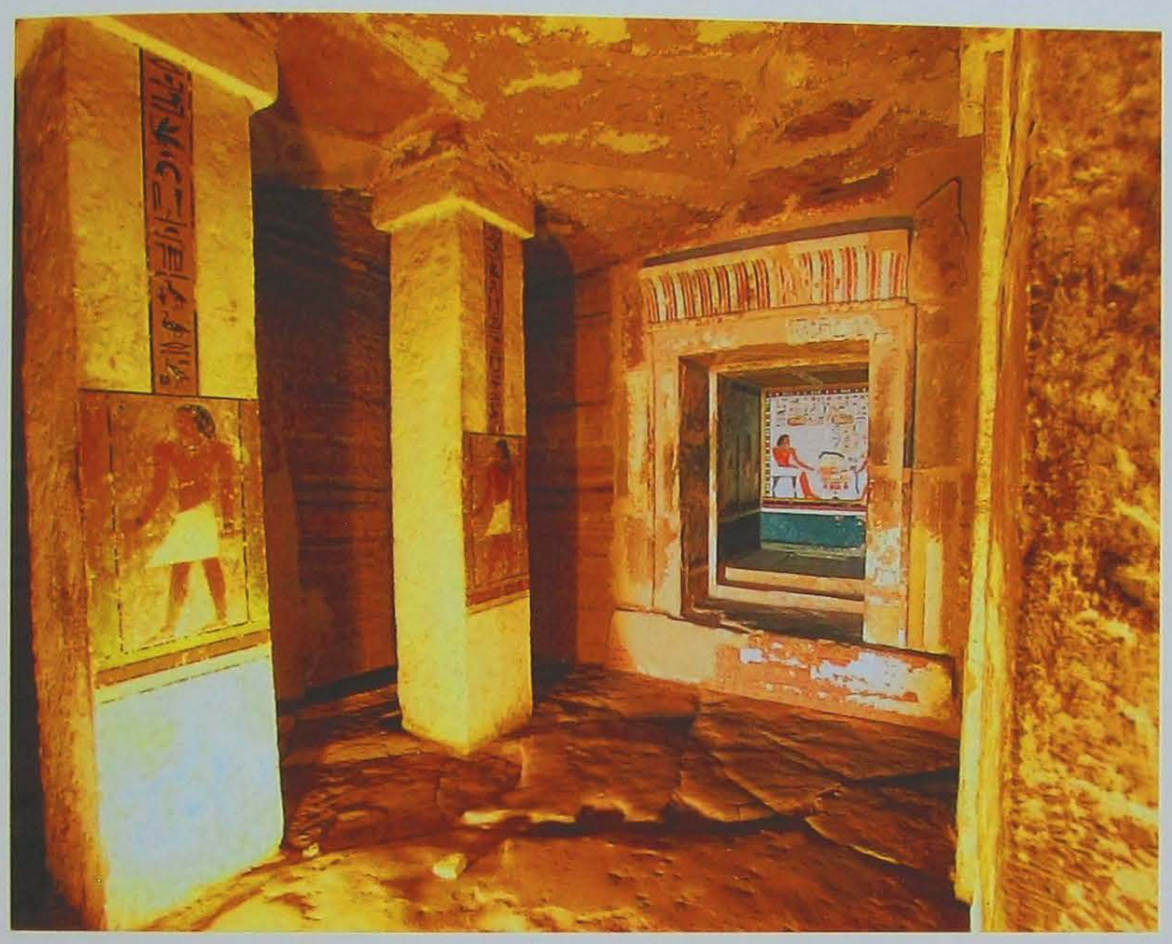

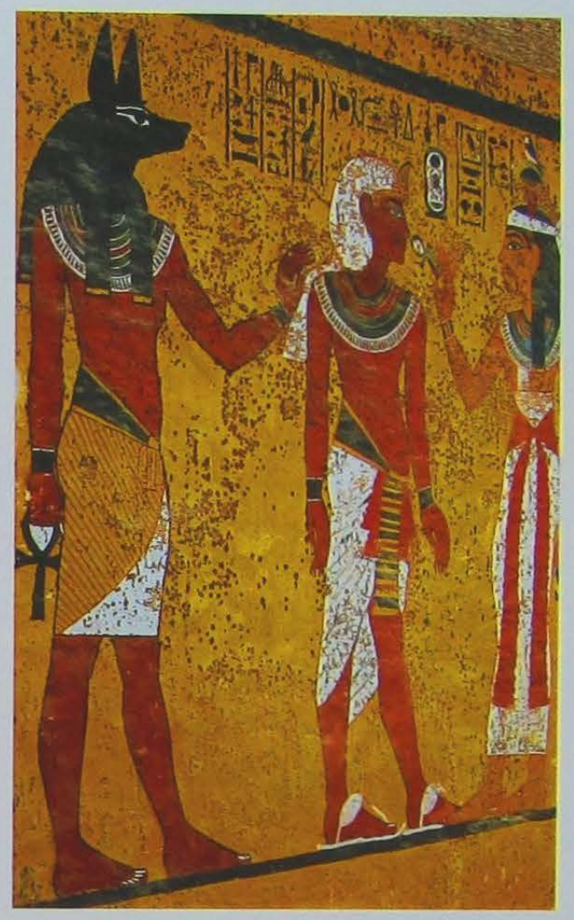

Solda: Asuan (XII. Hanedan) yeraltı mezarlarında bulunan, II. Sarenput'a ait mezarın içinden bir görünüm.

Sağda: Tutankamon mezarındaki lahit odasının duvar resimlerinden bir ayrıntı.

Geçmişe Tanıklık Edenler

TÖREN GEÇİDİNİN TEMELİ

Bir tapınağın inşası, kozmik öneme sahip bir olay olarak ve akşam vakitlerinde insan görünümündeki tanrıların belirlediği geleneklere dayalı bir yaratılış eylemi olarak değerlendirilmiştir. Edfu'nun Ptolemaioslar Dönemi'nde yapılan tapınağın geçit töreninin kaynağı, Zoser'in (MÖ yaklaşık 2680-2660) mimarı ve Sakkara'da ilk basamaklı piramidin yaratıcısı efsanevi İmhotep'in çok eski kurallarına dayanmaktadır: İnşaat sahasında tanrıları kişiselleştiren din adamlarının rol aldığı kutsal bir gösteri sahneleniyordu. Ertesi akşam firavunun, yıldızların konumunu yorumlamasından sonra, dört köşeye kazıklar dikiliyor ve bunlar arasına ipler gerilerek tapınağın sınırları belirleniyordu. Temeller kazıldığında, kral, temizliği simgeleyen renkte beyaz kumlarla temelleri örtüyordu. Geleneksel sunular ve kurban edilen hayvanlar yapının kenarlarını oluşturacak dört köşeye gömülüyordu. Bunun ardından da, köşelere odak noktalarında yapıyı büyülü bir şekilde koruduğuna inanılan kutsal tuğlalar yerleştiriliyordu.

Giriş kapısından itibaren duvarlara verilen eğim, tuğla yapıların daha kalın bir taban gerektiren dengesel gereksinimlerini karşılar. Duvarların hatlarını ortaya çıkaran, çıkıntılı pervazdan oluşan oluklu çerçeve, bugün hala Mısır'ın kırsal bölgelerinde tuğla ya da çamurdan duvarları süsleyen taşlar olarak kullanılmaktadır. Çamurdan yapılmış kırılgan çıkıntıları korumak için, bataklıkta yetişen bitki demetlerinden faydalanılmıştır.

Kısacası, tüm Mısır sütunları eski gelenekte önemli yeri olan bitki ve ağaç kullanımının hatırasını yaşatmak istercesine, doğal motifleri taklit etmektedir. Dik duvarlar ve çizgisel süslemeler gibi taş yapılara uygun süslemelerin kullanılması çok daha kolay ve daha az masraflı olabilirdi. Ancak, süslemelerin tümü tanrıların yarattığı mükemmel doğayı yansıtmak zorundaydı. Taşın görevi ise, tanrıların yarattığı bu doğanın bahşettiği motifleri ebedi kılmaktı.

TAPINAKLAR

Tapınaklar evrenin resimleriydiler. Bazıları, üzerlerinde yaratılıştan önceki ilk okyanusun dalgalarını anımsatan dalgalı şekiller bulunan, çamur taşlı bir duvar yardımıyla dışarıdaki kaostan ayrılmışlardı. Klasik şekilleri itibariyle, Antik Mısır tapınaklarında güneşi yani tanrıyı, evreni yani tapınağı ve doğudaki kutsal dağı tasvir eden giriş cepheleri bulunur. Bu girişi, kutlamalarda halkın tanrıya şükranlarını sunmak için toplandığı geniş açık avlu izler. Sütunlu salon, ölümlülerin girmelerine izin verilmeyen bölümdür. Burası, tapınağın geri kalan kısmına nazaran daha yüksek ve daha geniş bir tür avludur. Bu bölümü, din adamlarının müzikli ve danslı kutlamalar yaptığı, adeta avluya çıkmayı bekleyen tanrıça heykellerinin bulunduğu, yine sütunlu ancak ilkine oranla daha az geniş bir "balo salonu" alanı izler. Bir sonraki sunu salonunda, günde üç defa tanrılara yiyecek sunulur. Ardından gelen bölüm ise, tanrının diğer ilahlarla buluştuğu mekanın giriş salonudur. "Kutsal merkez" olarak adlandırılan bu bölüm, onu tapınağın diğer alanlarından ayıran ve çeşitli ibadet yerlerinin görülebildiği bir koridorla çevrelenmiştir. Tanrının yekpare bir heykeli de kutsal alanın ulaşılamaz karanlığında oturmaktadır.

Kutsal surların içinde, tapınakların yanı sıra din adamlarının evleri, tarım ürünlerinin muhafaza edildiği depolar ve yine din adamlarının her gün arıttığı kutsal göl gibi alanlar da yer alır. Karnak Tapınağı, kutsal dünyanın en geniş yapısıdır. Tapınağın ana surları 300.000 metrekarelik bir alanı çevreler. Birinci pilonun uzunluğu 113 metredir, ana tapınağın boyu ise 400 metreyi geçer. Ünlü sütunlu salonun alanı 5.500 metrekaredir ve 134 sütundan oluşan bu mekan, antik dünyadan miras kalan en büyük üstü açık salondur.

Antik Mısır'da kutsal tapınakların haricinde, ölü firavunların ilahi kültlerine adanmış mezar tapınakları da bulunmaktadır. Gize Piramitleri temel alınarak inşa edilen tapınaklar ve kaya tapınakları bu yapıların örnekleridir. Batı Teb'deki "milyonlarca yıllık saraylar" arasından en özgün ve görülmeye en değer olanı, Deyr el-Bahri'deki okra sarısı bir kayaya dayandırılmış Kraliçe Hatşepsut Tapınağı'dır. Batı Teb'deki tanınmış diğer mezar tapınakları, II. Ramses tarafından yaptırılan Ramesseum ve Medinet Habu'daki III. Ramses Tapınağı'dır.

Kayalıklar üzerine yapılan tapınaklar arasında, şaheser nitelikte olanlar şüphesiz II. Ramses'in Ebu Simbel'de inşa ettirdiği tapınaklardır. Büyük süslü giriş kapısının dört bir yanındaki devasa

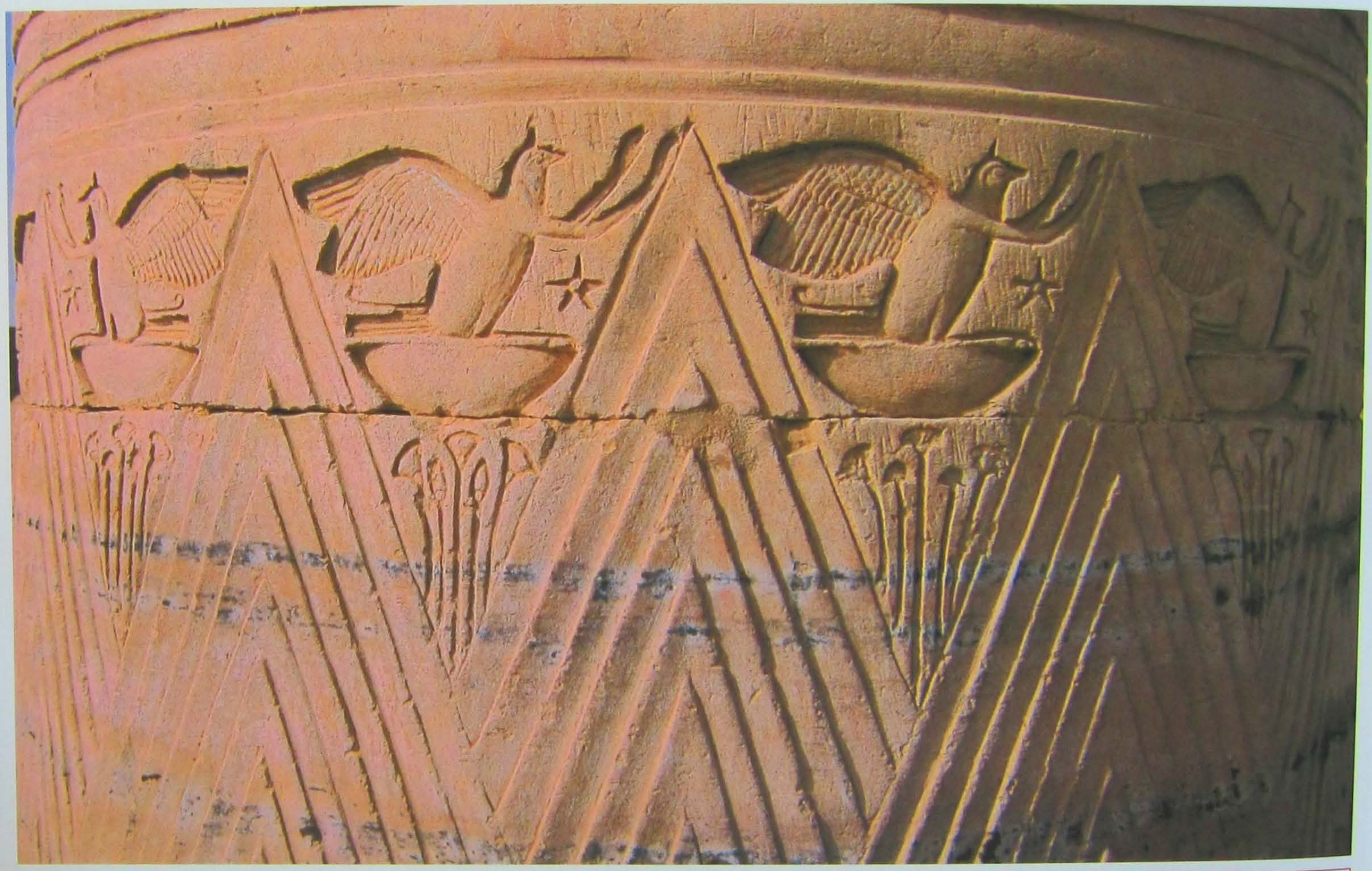

Kom Ombo'da bulunan Sobek ve Haroeri tapınaklarındaki bir sütunun tabanında yer alan kabartmalardan ayrıntı.

firavun heykeli yaklaşık 20 metre yüksekliktedir. Savaş ve ibadet sahnelerinin süslediği iç kısım, klasik tapınakların yapısını anımsatır.

FİRAVUNLAR ADINA

MÖ yaklaşık 3185-2700 arasındaki ilk iki hanedanlık kralları, tuğlalarla dörtgen planda hazırlanan, mastaba biçimli yapılara gömülüyorlardı. Mısır'ın kırsal bölgelerindeki birçok evin dış cephesinde bu tür çamur ya da tuğladan yapılmış banklar halen görülebilmektedir. Antik mastabaların dekoratif unsurları, bitkisel tuğlaların oluşturduğu mimariyi taklit etmektedir.

Zoser'den itibaren, MÖ yaklaşık 2700-2195 Eski Krallık ve MÖ yaklaşık 2064-1797 Orta Krallık firavunlarının tümü, kendi ganimetlerini barındıracak piramitler inşa ettirmişlerdir. Sakkara'daki basamaklı piramitler, aslında birden fazla mastabanın yamuk biçimde üst üste bindirilmesinden ibarettir. Kendi için bir değil, en az iki adet düz yüzeyli piramit isteyen ilk kral olan Sneferu, şimdi Sakkara'nın güneyindeki Dahşur çölünün düzlüğünde uzanmaktadır.

Sneferu'nun soyundan gelen ünlü Keops, Kefren ve Mikerinos'un piramitleri, Gize düzlüğünde göğe yükselirler. Adına dikildikleri kişilerin tanrısallık ifadesi olan piramitler, tapınakları ve tören alayı yollarıyla kültsel gereksinimlerini de karşılayan komplekslerdir. Piramitler, bir cephelerinde Heliopolis'in *benben* adı verilen kutsal taşını barındırırken, diğer cephelerinde çok eskiden beri bilinen yıldızlara tapınma ile ilişki kurarlar. Zira, firavunun yattığı yer, ruhunun erişeceği ölümsüz tanrılar olan Kuzey Takımyıldızı'na dönük olmalıdır.

MÖ 1634-1543 döneminde XVII. Hanedanlığın ilk firavunları, hem çok masraflı olduğundan hem de hırsızlara karşı savunma zorluğundan ötürü,

Dendera'da bulunan, Tanrıça Hathor'a adanmış tapınağın avlusundaki Hathor başı betimli sütun başlığı.

piramit yapmaktan vazgeçtiler ve yeni başkent Teb'nin batısındaki kayalık dağda kazılan yeraltı mezarlarına ağırlık verdiler. Firavunlar, I. Thutmosis'den itibaren günümüzde Krallar Vadisi olarak bilinen Batı Teb dağları arasında kalan çöldeki dar bir vadiyi kraliyet mezarlığı olarak kullandılar. Teb'deki görkemli kraliyet mezarlarının mimarisi özgün bir sembolü temsil etmekteydi. Nasıl ki, piramitler gökyüzüne merdivenlerle ve güneş sembolleri ile yükseldiyse, Yeni Krallık mezarları da öbür dünyayı temsil edecekti. Öldükten sonra Osiris ile özdeşleşen kral, gece yolculuğunu tamamlamak üzere günbatımındaki güneş gibi batıdaki vadiye sızıyordu.

İlk mezarların altındaki dönemeçli yol, gece yarısını simgeleyen ve güneşin gece izlediği yolun bitimini gösteren oval bir odada son buluyordu.

Firavun Horemheb'den itibaren gittikçe daha gösterişli bir hal alan mezarlarda, lahit odası dörtgen planlı ve sütunlu bir yapıya dönüşür. Aynı dönemde, kraliçeler ve prensler de Krallar Vadisi'nin güneyinde kalan Kraliçeler Vadisi'ne gömülmüştür. II. Ramses'in eşi Nefertari'nin mezarı hiç bozulmadan günümüze ulaşmıştır, bu nedenle de içlerinde görülmeye en değer olanıdır. Ancak hiç kuşku yok ki, dönemin başyapıtı MÖ yaklaşık 1290-1279 yıllarının hükümranı ve II. Ramses'in babası I. Seti'nin bugün halka kapalı olan görkemli mezarıdır.

Kharga Vahası'ndaki tapınakta bulunan bir sütun başlığının ayrıntısı. Antik Mısır mimarisindeki biçimler tanrılar tarafından mükemmel bir şekilde yaratılan doğayı taklit etmektedir.

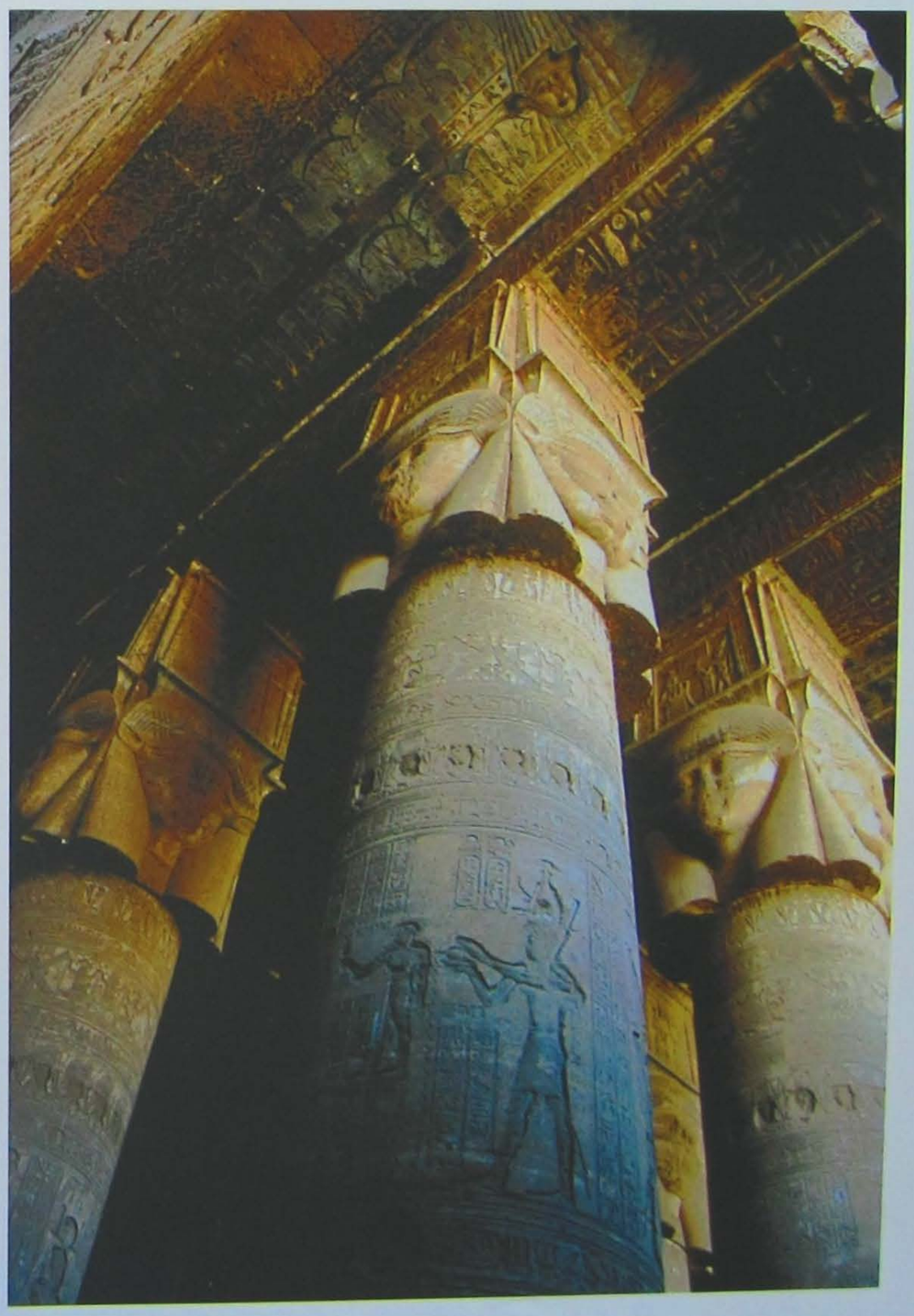

Tarih ve Sanat

SÜTUNLAR

Sütunlar, hem konut mimarisinde, hem de mezar ve tapınak mimarisinde kullanılmıştır. Taştan ilk yarım sütun örnekleri, Zoser kompleksinde (MÖ yaklaşık 2680-2660) bulunan oyulmuş sütunlardır. İlk tahta sütun örnekleri ise I. Hanedanlık (MÖ yaklaşık 3185-2930) dönemine uzanmaktadır. Antik Mısır sütunları Nil'in bitki örtüsüne gönderme yapan bitkisel motiflere ve görünüme sahipti. En göze çarpan özellik, Nil Nehri kıyılarındaki bataklıklara özgü bitki örtüsünü, bitkilerin göbek kısmını, çiçek ve yaprak tomurcuklarını andıran sütun başlıklarının ön planda olmasıdır. Çiçek ve yaprak tomurcukları, güneş tanrısının geçişi ile birlikte bitki örtüsünün açılmasını ve güneşin çoğu kez salonların tavanlarında tasvir edilen, bedeni yıldız işlemeli gökyüzü tanrıçası olan annesi Nut'un bedenine gizlendiği zaman, yani gece boyunca ters yönde gelişen eylemi tasvir etmek üzere açık ya da kapalı halde bulunmaktadır.

Yivli sütun
Klasik mimari düzeninde yer alan Yunan sütunları ile olan benzerliğinden dolayı "erken Dor" olarak da adlandırılmış olan sütunun gövdesi, muhtemelen kozalaklı ağaçları simgelemektedir.

Papirüs formlu sütun
Sütun gövdesi, demet halindeki papirüs dallarını andırmaktadır. Yarı kapalı papirüs goncalarını stilize edilmiş görünümü olan sütun başlığı, gölge oyunlarına da imkan tanımaktadır.

Açık papirüs formlu sütun
Belki de tek bir papirüs sapını tasvir eden düz bir gövdeye sahip sütunların üzerinde, açılmış papirüs çiçeklerine gönderme yapan başlıklar bulunmaktadır.

Lotüs biçimli sütun
Bu tip sütunlarda gövde lotus çiçeğinin saplarından oluşan bir demeti anımsatmaktadır. Başlıklarda ise hafif açılmış lotus goncalarından esinlenilmiştir. Oldukça nadir olan bu sütunu papirüs biçimdeki sütunla karıştırmak mümkündür.

Palmiye biçimindeki sütun
Bu tip sütunlarda palmiye gövdesi ve dalları ile yapraklarının görünümü esin kaynağıdır.

Hathor sütunu
Sütunun gövdesi üzerinde Tanrıça Hathor'un tasvirinin yer aldığı bu sütunlarda, Hathor kabartmasının üzerinde sistrum denilen bir çalgı tasviri bulunmaktadır. Sistrum, Hathor'un kutsal törenlerinde kullanılan ve tanrıçanın sembollerinden sayılan bir çalgıdır.

Kompozit sütun
Geç Dönem tapınaklarına özgü bu sütun modeli, sütun başlığında sayısız varyasyonlarıyla değişik bitkisel öğeleri canlandırmaktadır.

YAPI MALZEMELERİ

Tuğla
Tuğlalar, bugün hala Mısır'ın kırsal bölgelerinde kullanılan yöntemlerle hazırlanıyordu. Balçık (Nil Nehri çamuru), kum ve saman, değişen miktarda kil ilavesi, çakıl ve yeniden işleme tabi tutulmuş tuğla kalıntıları ile oluşturulan karışım dikdörtgen biçiminde tahtalar içinde sıkıştırılıyor ve güneşte kurutuluyordu.

Kireçtaşı
Kireçtaşı, piramitlerden tapınaklara kadar anıtsal mimaride en çok kullanılan malzemeydi. Ancak bu üstünlüğü, Yeni Krallık döneminde kumtaşına bıraktı. Mısırlıların 'beyaz taş' olarak adlandırdığı kireçtaşının en kalitelisi, Memphis'in doğusunda bulunan çöl tepelerinden çıkarılırdı.

Kumtaşı
Kuvars, kalsit ve diğer minerallerin de bulunduğu kum kırıntılarından oluşan açık renkteki tortul kayadır. Kireç taşından daha az yoğun olan kumtaşı, Esna yakınlarında Yukarı Mısır'dan ve Asuan'ın güneyinden çıkarılıyordu.

Kırmızı granit
Asuan yakınlarında çıkarılan ve piramitlerin iç odaları, büyük süslü kapılar ve dikilitaşlar gibi değerli mimari parçalarda kullanılan önemli bir yapı malzemesidir.

Diyorit
Yanlışlıkla siyah granit olarak adlandırılan diyorit, granite göre daha az yaygınlaşmıştır. Ancak granit kadar önemli bir malzemedir. Küçük mimari parçalarda ve yer döşemelerinde kullanılmıştır.

Bazalt
Kuzey Feyyum taş ocağından çıkarılan volkanik bir kayaç olan bazalt da, tapınakların eşik ve döşemelerinde kullanılmıştır.

Mısır'a özgü su mermeri
Mısır'a özgü su mermeri (alabaster), gerçekte tamamıyla kalsitten oluşan bir tür kireçli taştır. Duvar kaplamalarında ve özellikle tapınakların yer döşemelerinde kullanılmaktaydı. Nitekim tapınakların döşemelerinde, evrende var olan düzenin bir sureti olan tapınağın yükseldiği ilk kaosun suyunu sembole etmekteydi.

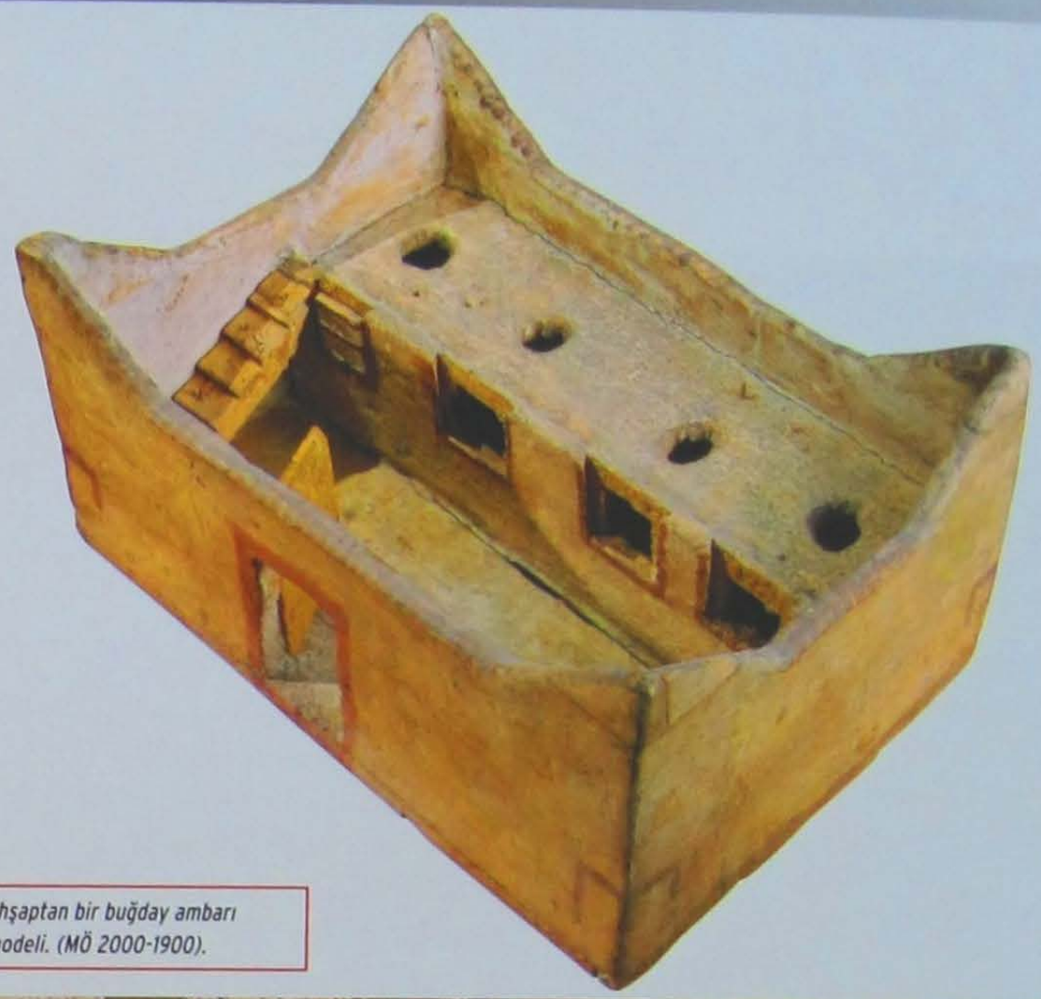

Ahşaptan bir buğday ambarı modeli. (MÖ 2000-1900).

ÖZEL MEZARLAR

MÖ yaklaşık 2700-2195 dönemindeki Antik Krallık boyunca, kraldan izin alan bazı kişiler için de mastaba kullanılmıştır. İlk iki hanedanlık boyunca, söz konusu mastabalar, tuğladan yapılmaları ve bir yeraltı odasına sahip olmalarıyla kraliyet mastabalarına benzemektedir. Piramitler zamanında, kralların mezarları etrafında inşa edilen mastabalar, devasa büyüklükte, birçok odaya sahip olan yapılar halini alırlar. Giderek daha özenli bir görünüm sunan mastabalarda, tuğla da yerini taşa bırakır. Hipoje mezarların ilk örnekleri MÖ yaklaşık 2630-2510'daki IV. Hanedanlık dönemine tarihlendiği halde, mastaba motiflerini tekrarlayan iç yapılar Orta Krallık Dönemi'nde yaygınlaşmıştır. Bazı mezar yapılarında görülen ve mezarı Nil Nehri'ne bağlayan anıtsal merdivenlerin bir kısmı halen Asuan'da görülebilmektedir.

MÖ yaklaşık 1543-1078 Yeni Krallık Dönemi'ne ait, Teb'de bulunan diğer 400 mezar genellikle T şeklinde bir iç yapıya sahiptir. Büyük süslü bir giriş ile bir teras ya da avlu alanından sonra gelen yeraltı yapısı bir geçiş alanı oluşturur. Bu alanda bazen sütunlar kullanıldığı görülmektedir. Mezarda, nişlerin ve heykellerin bulunduğu, enine uzanan bir tapınım alanı da oluşturulmuştur. Mezara, girişe açılan dar bir yeraltı koridorundan ulaşılır. Sakkara'da aynı döneme ait mezarlarda, sütun ve avlular vasıtasıyla kralların mezar tapınakları taklit edilmiştir. Sakkara'daki Saite Hanedanlığı'na ait mezarlarsa, çoğunlukla tek odalıdır ve derinlikleri 30 metreyi bulan bir kuyunun zeminine oturtulmuşlardır.

Antik Mısır'a özgü yerleşim modeli. Evler, Akdeniz evlerine benzemektedir. Dışa doğru küçük bir açıklık ve bir iç avlu bulunur.

EVLER VE ŞEHİRLER

Tarih çağlarında Mısırlıların dışa fazla açık olmayan ve iç avlulara sahip evleri tipik Akdeniz karakteri taşır. Yapı elemanı olarak kerpiç tuğlalar ile tahtadan ve bitkilerden yapılan malzemeler kullanılmıştır. Pahalı bir malzeme olan taş daha çok eşikler, ahşap sütun kaideleri ve bazen giriş kapıları için ayrılmıştır. Duvarlar, sarı ve beyaz gibi açık renklerle sıvanmış, pencereler ve kapılar ise farklı renklerle süslenmiştir. Boyutlar, ev sahibinin zenginliğine göre değişir. Şehirlerdeki evler, kırsaldaki modellerin devamı niteliğindedir. MÖ 2. binyıldan itibaren, daha büyük evlerin, sokağa çıkışı olan atık sistemli tuvalet ve banyo küvetleri ile donatılmış olduğu ve dört kata kadar yükseldikleri görülmektedir. Memfis ya da Teb gibi büyük kentlerin iskan alanları, aralıksız yerleşimler ve Nil'in taşması sonucunda neredeyse tamamıyla yok olmuştur.

Kentlerin yaklaşık dörtte birini tapınaklar, kraliyet sarayı ve idari alanlar kaplamaktaydı. Belki de yüzyıllar boyunca gerçekleşen değişimlere daha fazla maruz kaldıklarından, meydanlar ve çarşılardan geriye hiçbir arkeolojik iz kalmamıştır. Genellikle toprak olan sokaklarda, bazen su drenaj kanallarının tuğlayla döşenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Büyük kentler hakkında pek fazla bilgiye sahip olmasak da, Lisht, Amarna, Avaris gibi kraliyet metropolleri ya da yine Amarna ve Deyr el-Medine gibi işçi köyleri olarak kurulan şehirlerden önemli kalıntılar bulunmaktadır. Şüphesiz, bunlar daha kaotik olması gereken tarihi şehirlere nazaran küçük yerleşimler şeklinde tasarlanmış çok daha düzenli kentlerdir.

Sakkara'da firavuna ait mezar kompleksinin kireçtaşından örülmüş duvarı.

AFRİKA'NIN İÇLERİNE DOĞRU

Yukarı Mısır ifadesiyle, Kahire ve Asuan arasını kapsayan Nil Vadisi'nin tümü ifade edilmektedir. Bu uzun güzergah boyunca, önemli arkeolojik alanlara, antik şehirlere ve Antik Mısır'ın bütünü hakkında fikir veren, farklı tarihi dönemlerden kalma mezarlıklara rastlanmaktadır. Nil Vadisi'nin güneyinde, Antik Mısır'ın sınırını oluşturan ve gerek askeri, gerekse ticari öneme sahip bu topraklar ise, Afrika'ya doğru uzanmaktadır.

Kronoloji

Tarihlendirme	Tarihi Olaylar
MÖ 2055 - 2004	II. Mentuhotep Krallığı. Mısır'ın birleşir. Batı yakada Teb'in ve Deyr el-Bahri gömütlüğü kurulur.
MÖ XX - XIX yüzyıl	Karnak Tapınağı inşa edilir.
MÖ 1555 - 1550	XVII. Teb Hanedanlığı'ndan Kamose yabancı hükümdarları yener ve ülke sınırları dışına gönderir.
MÖ 1550	XVIII. Hanedanlığın başlangıcı. Kurucu Ahmose, Teblidir. Teb, Yeni Krallık Dönemi krallarının merkezi haline gelir.
MÖ 1504 - 1492	I. Thutmosis Krallığı; Krallar Vadisi kraliyet gömütlüğü olarak belirlenir.
MÖ yaklaşık 1348	Firavun Akhenaton, Amon-Ra tapınaklarını kapattırır. Orta Mısır'da Akhetaton ismiyle yeni bir başkent kurulur.
MÖ 1279 - 1213	II. Ramses Krallığı; Suriye-Filistin kıyılarının egemenliğine sahip olmak için Hititlerle savaşılır. Kadeş Savaşı'nın (1274) ardından iki krallık arasında bir barış antlaşması imzalanır.
MÖ 1184 - 1153	III. Ramses Krallığı; kraliyet mezarlığında görevli olan ve malzemelerin teslimatında sürekli tekrar eden gecikmelerden dolayı şikayet eden Deyr el-Medine işçileri bir grev gerçekleştirir. Bu, tarihte belgelenmiş ilk grevdir.
MÖ 664 - 3	Asurlar Teb'i yağmalar.
MÖ 331	Büyük İskender, Luksor Tapınağı'nı onartır.

Philae Adası'nda bulunan ve 70'li yıllarda UNESCO tarafından Agilkia Adası'nda yeniden inşa ettirilen Trajanus Köşkü.

Asuan

Başlıca buluntular:
Antik Mısır'ın güney sınırı aynı zamanda önemli bir ticari ve askeri merkezdir. Şehir alanına ait kalıntılar, nekropol, kayalar içine oyulmuş mezarlar (VI. Hanedanlık'tan Yeni Krallık Dönemi'ne kadar), kırmızı granit ocakları.

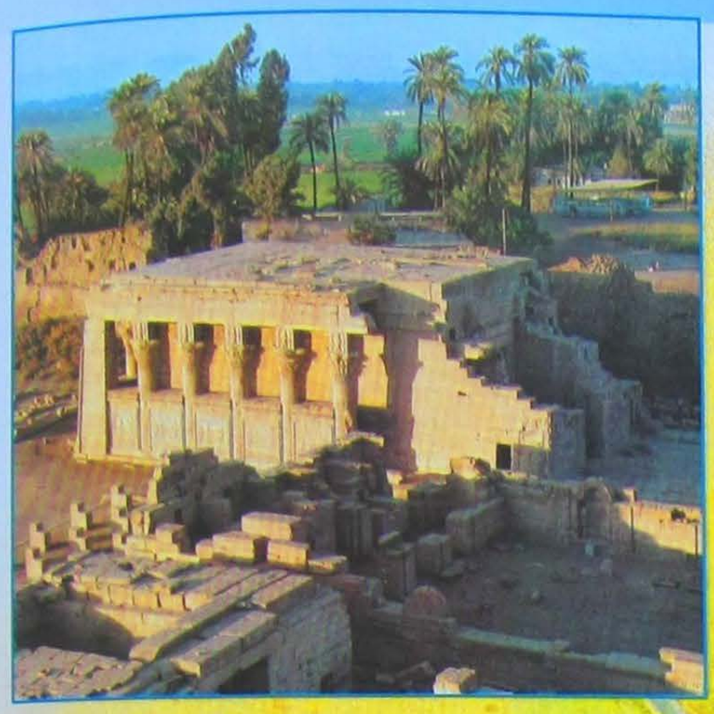

Dendera
Başlıca buluntular:
Tanrıça Hathor'a adanan tapınakla birlikte büyük duvar (solda) farklı dönemlerde inşa edilmiş ve en parlak evresini Roma Dönemi'nde yaşamıştır. Sütun başlıklarının 'Hathor başı' şeklinde ya da tanrıçanın yüz hatlarını yansıtır nitelikte olduğu bir salondan oluşmuştur. 'Mammisi' denilen iki küçük tapınağın, Hıristiyan kilisesi ile kutsal gölün kalıntıları.

Dendera

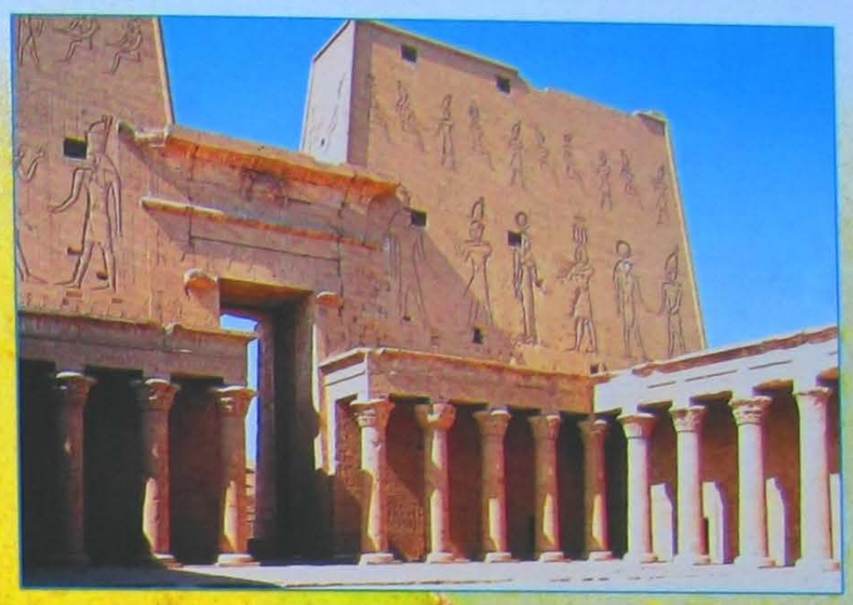

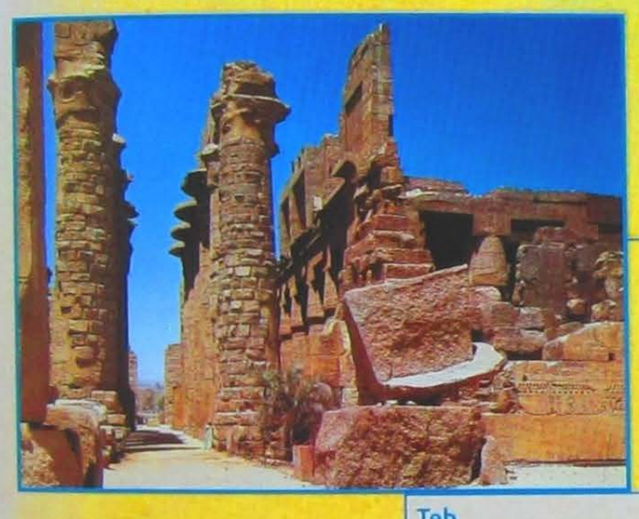

Teb

Teb
Başlıca buluntular:
Karnak (üstte) ve Luksor'da bulunan Amon Tapınağı, Krallar Vadisi ve Kraliçeler Vadisi mezarları, işçilerin ve sanatçıların yerleşkesi (Deyr el-Medine), mezar tapınakları, kraliyet sarayı.

Nil

Edfu
Başlıca buluntular:
Tüm Mısır'ın en iyi korunmuş tapınağı olan ve Ptolemaioslar zamanı özelliklerini gösteren, şahin tanrı Horus (altta) adına yapılan tapınak (üstte). Yeraltı nekropol ve şehir alanının kalıntıları.

Kızıl Deniz

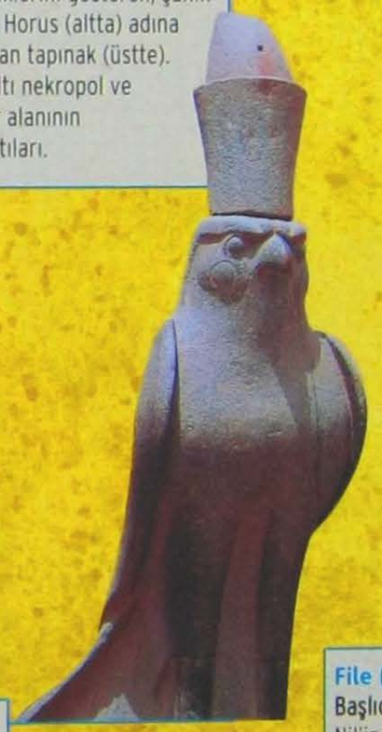

Edfu

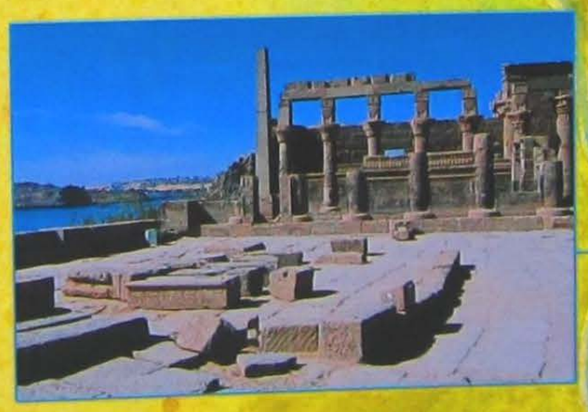

File (Philae)
Başlıca buluntular:
Nil'in adası Philae. I. Nectanebo tarafından kurulan ve Ptolemaioslar ve Roma dönemlerinde genişletilen Tanrıça İsis'in görkemli tapınağı ve Hathor (solda) ile Nubiya tanrıları adına yapılan diğer yapıtlar. Asuan'da yukarı barajın yapımına bağlı olarak sular altına gömülmüş, yapıları sular altından çıkarılıp Agilkia Adası'nda yeniden kurulmuştur.

File

Asuan

Elefantin Adası

Elefantin Adası
Başlıca buluntular:
Ada bir şehri barındırıyordu. Şehir alanının kalıntıları, tapınaklar, nilometre.

Agilkia Adası

Agilkia Adası
Başlıca buluntular:
Philae Adası'ndaki kutsal yapı komplekslerinin tümünün UNESCO tarafından yeniden kurulduğu ada.

19.YÜZYILDA MISIR BİLİMİ

NİL'İN ÜLKESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖNEMLİ ARKEOLOJİK KEŞİFLER TARİH, FİLOLOJİ, DİN, SOSYO-EKONOMİ, TEKNİK YA DA SANAT TARİHİ GİBİ PEK ÇOK ARAŞTIRMANIN ÇIKIŞ NOKTASI OLDU. MISIR, ANTİK DÜNYANIN BUGÜN BİLİNEN EN ÜNLÜ UYGARLIKLARINDAN BİRİDİR.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında, dünyanın dört bir köşesinden gelen birçok arkeoloji heyetinin Mısır'da kazı yapma izni vardı. Bunun anlamı, yıllardır bilinen ancak bilimsel bir şekilde araştırılmamış olan en önemli arkeolojik alanların sistematik keşfinin başlamış olduğuydu. Ne yazık ki, birçok araştırmacı 18. yüzyıl arkeolojisinin araştırma yöntemlerini kullanmaya uzun zaman devam etti. Amerikan ve İngiliz arkeologlar sayesinde ise bilimsel kazı teknikleri giderek ağırlık kazandı.
Bu arkeologlardan biri olan George Reisner, Mikerinos Piramidi'nin vadi tapınağı ve IV. Hanedanlığın zarar görmemiş halde keşfedilen yegane kraliyet mezarı olan Keops'un annesi Kraliçe Hetepheres'in mezarı gibi çok önemli keşifleri gerçekleştirdi. Reisner, her bir buluntuyu çizimler, fotoğraflar ve topografik çizimlerle belgeleyen ve stratigrafik esaslara dayayan titiz bir kazı yöntemiyle çalıştı. Bu yöntem sayesinde de, yapıların geçirdikleri farklı evreleri başarıyla kurgulayabildi.

Aynı dönemde, diğer heyetler de Yukarı Mısır'da önemli keşifler gerçekleştirmekteydi. 1904 yılında İtalyan Ernesto Schiaparelli, Teb'deki Kraliçeler Vadisi'nde II. Ramses'in karısı Nefertari'nin mezarını gün yüzüne çıkardı. Mezarın içi tamamen boşaltılmıştı ama iyi korunmuş haldeydi. XIX. Hanedanlık sanatının gerçek bir başyapıtı olan mezarın, canlı renklerde boyanmış süslemeleri tamamen duruyordu. Schiaparelli, Deyr el-Medine nekropolünde, el değmemiş boyalı süslemeleriyle dikkat çeken ibadet yerini ve bozulmamış halde duran mimar Kha'ya ait mezarı da keşfetti. Aynı bölgede iki mühürlü küp içinde bulduğu, MÖ 2. yüzyıla ait bir aile arşivi ise 33 papirüs rulosu ile Yunanca ve demotik dilde yazılmış özel belgeleri içermekteydi. 1922 ile 1951 yılları arasında, B. Bruyère yönetimindeki Fransız heyeti, Deyr el-Medine Köyü'nü ve Krallar Vadisi'ndeki kraliyet mezarlarının inşaatı için köyde yaşayan sanatçıların bazı mezarlarını kazdı. Yeni Krallık Dönemi'ne ait bu yerleşim merkezinin keşfi, aralarında köy okulundaki öğretmenlerin ve öğrencilerin kullandığı birtakım metinlerin de bulunduğu, çok sayıda gündelik yaşama ait objenin ve işçiler ile sanatçıların yaşamlarına ilişkin belgelerin açığa çıkarılmasını ve üzerlerinde incelemeler yapılmasını sağladı.

CARTER'IN ŞANSI

En büyük yankıyı uyandıran keşfe gelince, kesinlikle Mısırbilimci Howard Carter ile araştırmaları finanse eden Lord Carnarvon'un gerçekleştirdikleri keşiftir: O zamana dek hakkında pek fazla bir şey bilinmeyen XVIII. Hanedanlığın son dönem hükümdarı Tutankamon'un mezarının bulunması. Bu keşif, dünya

Soldan sağa: Kraliçeler Vadisi'nde bulunan Nefertari'ye ait mezarın keşfi ve Tutankamon'un mezarından iki resim.

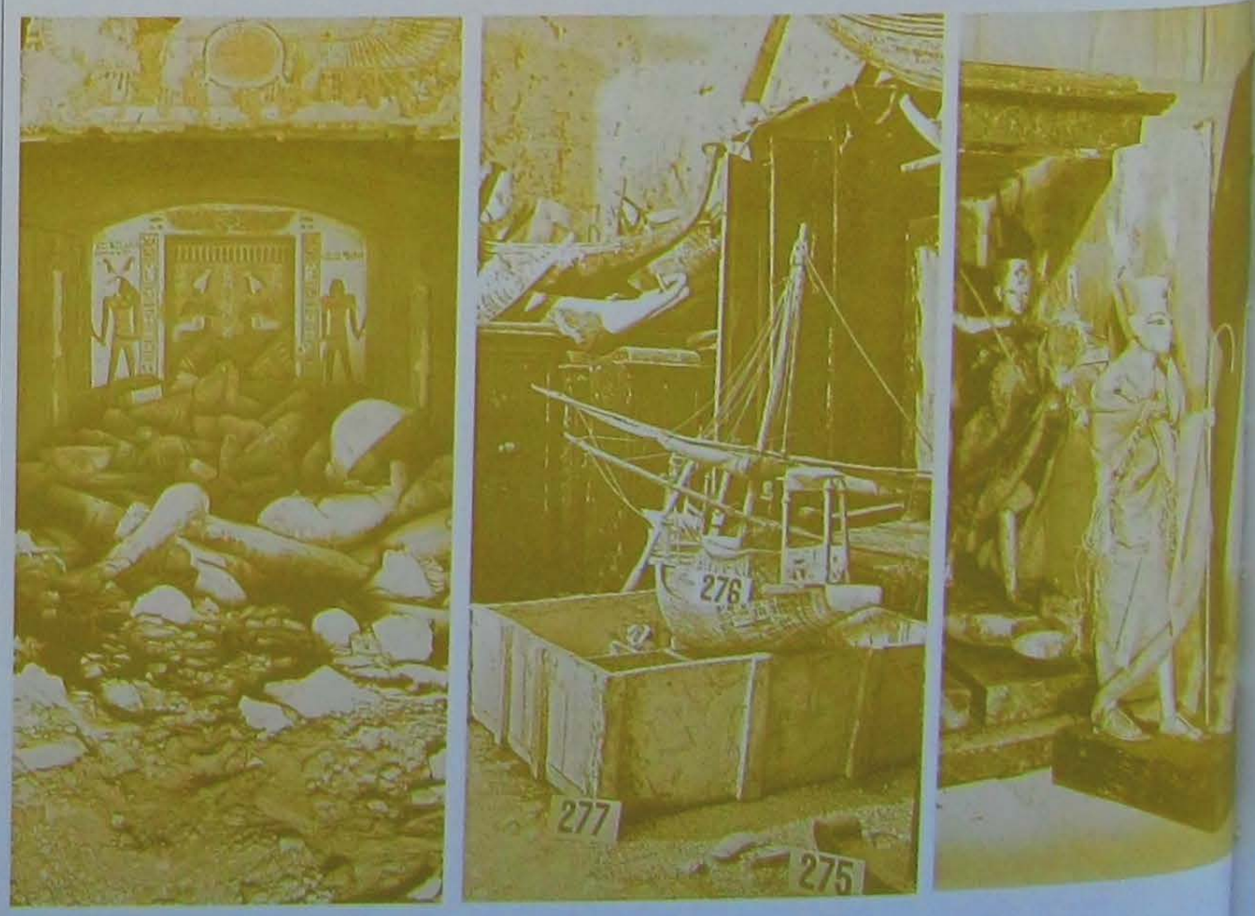

Veriler ve Bilgiler

SUALTINDA ESKİ MISIR

Sualtı arkeoloji araştırmaları, Eski Mısır bilimi için gerçek bir yenilik teşkil etmektedir. İskenderiye koyunun suları altında kalmış önemli yapı ve binalar, bu araştırmalar sayesinde keşfedilmiştir. 1994 yılında başlatılan ve Jean-Yves Empereur tarafından yönetilen araştırmalar, çeşitli dönemlerden kalma 2000'den fazla yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu yapıların malzemelerinin çoğu Ptolemaios kralları tarafından Heliopolis'ten getirtilmiştir. Arkeolojik alan bölgesi iki hektardan büyük bir bölgeyi kapsamaktadır ve modern topografi teknikleri ile incelenmiştir. Tüm yapılar fotoğraflanmış ve kayıt altına alınmıştır.

basınında büyük yankı buldu. Mobilyalar, eşyalar, mücevherlerle dolu mezar mükemmel şekilde korunmuştu ve bu mezar o zamana dek el değmemiş halde ortaya çıkarılmış yegane kraliyet mezarıydı. Kral mumyasının mezardaki varlığı elbette sansasyonel bir haberdi ama dünyanın ilgisi bununla sınırlı kalmadı. Mezar odasının boşaltıldığı günlerde Lord Carnarvon'un aniden yaşamını yitirmesi, firavunun laneti hikayesinin uydurulmasına fırsat tanıdı. Birkaç yıl boyunca Avrupa'da ve Amerika'da gazete sayfalarını süsleyen bu hikaye, Antik Mısır'a ve arkeolojik keşiflere yoğun ilginin sürmesine de aracı oldu.

Tutankamon'un mezarının Krallar Vadisi'nde ortaya çıkışı, yedi yıl süren bir araştırmanın ödülüydü ama işi tamamlamak için bir on yıla daha ihtiyaç olacaktı. Gün yüzüne çıkarılan eserlerin tümü yerlerinde fotoğraflandı, numaralandırıldı ve restore edildi. Tutankamon'un hazinesi, hakkında yeterli bilginin olmadığı Amarna Çağı olarak adlandırılan döneme de ışık tuttu. Bu dönemin özellikle sanat ürünlerini incelemek mümkün oldu. Amarna kazısı, Tutankamon'un selefi IV. Amenofis Krallığı'nın siyasi ve dini olaylarının daha iyi anlaşılmasını da sağlamaktadır.

TANİS KRALİYET MEZARLARI

1929 yılında Fransız arkeolog Pierre Montet, Nil Nehri'nin doğu deltasında yer alan Antik Tanis şehrinde arkeolojik bir kazıya başladı. Araştırmalar, geniş bir alana hakim olan büyük tapınağı çevreleyen duvarlarının iç kısımlarında yoğunlaşmıştı. On yıl içinde, aralarında tanrılar Mut, Khons ve Horus adına yapılmış binaların bulunduğu birçok kült alanı açığa çıkarıldı. Montet, asıl heyecan verici keşfini on birinci yılında gerçekleştirdi ve tapınak alanında kireçtaşı bloklarla inşa edilmiş yeraltı odalarına girişi sağlayan bir kuyu buldu. İlk olarak, cenaze sahneleri ve

1907 yılında başlayan Howard Carter ve Lord Carnarvon ortaklığı, 1922'nin kasım ayındaki Tutankamon mezarının yankı uyandıran keşfini sağladı.

Tanis kraliyet mezarlarında Pierre Montet tarafından bulunan XXII. Hanedanlığa mensup Firavun II. Sheshonq'a ait altın maske.

metinleriyle süslenmiş ancak ne yazık ki daha önceden hırsızlar tarafından boşaltılmış bir oda açıldı. Bunun, XXII. Hanedanlığa mensup II. Osorkon'un mezarı olduğu anlaşıldı. Çalışmalar sırasında bu yeraltı yapısının bitişiğinde ikinci bir yapı daha fark edildi. Bu ikinci mezar, ilkinin tersine el değmemiş durumdaydı. Değerli mezar armağanlarıyla birlikte şahin başlı insan şeklinde som gümüşten bir lahit barındırıyordu. Lahdin içinde yüzü altın bir maske ile örtülü vaziyette XXII. Hanedanlık kralı II. Sheshonq'un mumyası uzanmaktaydı. 1940 yılında, aynı mezarın farklı odalarına girişi sağlayan iki mühürlü kapı daha açıldı ve iki el değmemiş mezar daha keşfedilmiş oldu. Mezarlardan birinde, granit lahdinin içinde gümüşten bir tabutta I. Psusennes yatmaktaydı. Mumya, ince işçilik ürünü mücevherlerle donatılmıştı ve yüzünde çok güzel altın bir maske vardı. İkinci mezar, Kraliçe Mutnegemet için hazırlanmıştı. Ancak lahit açıldığında, Psusennes'in halefi Amenemope'nin mumyası ile karşılaşıldı. II. Dünya Savaşı yüzünden verilen aranın ardından, 1945 yılında kazıya yeniden başlandı. Bir başka odanın açılmasıyla birlikte, I. Psusennes Krallığı'nda yaşamış bir din adamına ait zengin bir mezar ortaya çıktı.

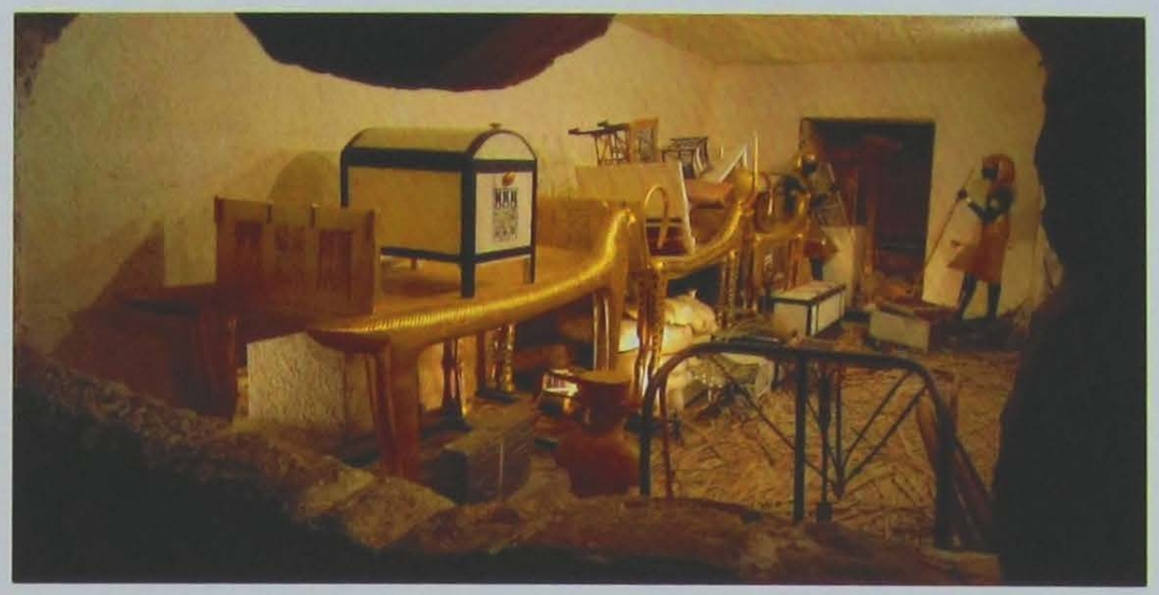

Tanis kraliyet mezarlarının keşfi, yalnızca gün ışığına çıkarılan lahitler, ölü maskeleri, mücevherler ve çanak çömlekler gibi 600 civarındaki eserden ötürü değil, özellikle bu dönemin hükümdarlarına ait yegane mezarlar olmalarından dolayı olağanüstü bir öneme sahiptir. Bu mezarlar, mimarilerinin yanı sıra kentin ortasında bulunan bir tapınak duvarının iç kısmına konumlandırılmış olmalarıyla da, önceki dönemlere göre farklı bir kraliyet mezarı anlayışını simgelerler. Tanis mezarlarının sahip olduğu bu zenginliğe rağmen, bu keşfin yankıları Tutankamon mezarının dünya çapında uyandırdığı yankı ile kıyaslanamaz. Aksine, o dönemde dünyada meydana gelen dramatik olaylardan ötürü neredeyse kimsenin dikkatini çekmemiştir.

İKİ YÜZYIL SÜREN KAZILAR

Gize düzlüğünde sürdürülen kazı ve restorasyon çalışmalarına son iki yüzyıl süresince hiç ara verilmedi ve bu çalışmalar birbiri ardına gelen önemli keşiflere tanık oldu. Bu keşiflerden biri, 1954 yılında Büyük Piramit'in eteklerinde, içine yerleştirildiği hendekte mühürlenmiş bir cenaze teknesinin ortaya çıkışıdır. Keops'a ait bu cenaze teknesi, 1224 parçaya ayrılmıştı ve bu parçaların yeniden bir araya getirilmesi on yıl sürdü. Erken Mısır ve

Üstte: Firavun Tutankamon'a ait mezarın Carter tarafından bulunduğu şekilde yeniden düzenlenmesi: Kraliyet Ka'sı ile birlikte mezarın giriş odası ve cenaze armağanları.

Sağda: Tanis'de ortaya çıkarılan XXI. Hanedanlığa mensup I. Psusennes'e ait gümüş lahit.

Nagada Dönemi'ne ait kral mezarlarına yönelik araştırmaların yürütüldüğü Abidos nekropolünde başka ritüel tekneleri de bulundu.

Kahire Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından sürdürülen bu çalışmalar, hanedanlık döneminin başlangıç tarihini canlandırmaya yönelik yeni ve oldukça önemli veriler sunmaktadır. Mısır Bilimi, yüzyılın ikinci yarısında ülke topraklarını, kentlerini ve ekonomisini incelemeye alan yeni araştırma akımlarından yararlanmış ve yeni arkeolojik inceleme tekniklerini kullanmaya başlamıştır. Arkeologların yanı sıra artık diğer bilim dallarının uzmanları da araştırmalara katkıda bulunmaktadır. Böylece, bitkisel ve hayvansal kalıntılar, polenler, maden, kil ya da kumaş işlemelerinde kullanılan teknikler gibi pek çok konu uzmanlarınca incelenmektedir. Ayrıca farklı dönemlere ait mumyaların antropolojik ve paleontolojik incelemelerinin yanı sıra DNA analizleri ile Antik Mısır insanlarının hayat koşullarını, hastalıklarını, doğumsal rahatsızlıklarını anlama çabaları da giderek artmaktadır.

Tanis kraliyet mezarlarında bulunan mine ve altından yapılmış akbaba biçimli göğüslük.

Araştırma ve Keşifler

AVARIS ŞEHRİNİN KEŞFİ

Son yıllarda kentsel sit alanlarından ziyade geleneksel bölgelerde ve hatta Delta'da, vahalarda, El-Feyyum'da yürütülen arkeolojik araştırmalar çoğalmıştır. Örneğin, hakkında yeterli bilgi sahibi olunmayan bir döneme ışık tutacak önemli ve büyük ilgi uyandıran keşiflerden biri, batı deltasında bulunan Hiksosların (yabancı hükümdarlar) başkenti Avaris'in keşfidir. Aynı bölgede, ayrıca XII. Hanedanlığa ait bir başka yerleşkenin kalıntıları, XIII. Hanedanlık Dönemi'nden bir saray ve Ramses Dönemi'nde kraliyet merkezi olan Pi-Ramses şehrinin bir bölümü açığa çıkarılmıştır. Bu geniş bölgede jeofiziksel teknikler aracılığıyla sürdürülen araştırmalar halen devam etmektedir. Çölün doğu ve batısında hanedanlık öncesi yerleşimleri, kayalar üzerine yapılmış duvar resimlerini, eski taş ocaklarını, ulaşım ve ticaret yollarını araştıran heyetlerin sayıları da gittikçe artmaktadır.

ETRURYA'NIN GİZEMLERİ

ETRÜSKLERİN YAŞAMINA DAİR İPUÇLARI ÖLÜMÜN MEKANLARINDA GİZLİ. ETRÜSK MEZARLARINI SÜSLEYEN ZİYAFET SAHNELERİ, CENAZE OYUNLARI GİBİ RESİMLER ONLARIN GÜNLÜK HAYATINI BİZLERE YANSITIYOR.

Etrüsklerin vatanı Etrurya'ya yolculuk yapan ünlü İngiliz yazar D.H. Lawrence, Tarquinia kentini görüp de *"Alçak duvara yaklaştığımızda birden karşımıza hayatımda gördüğüm en sıra dışı manzaralardan biri çıktı. Her yer tahıl, her yer göz alabildiğince yemyeşil..."* diye yazdığında yıl 1927 idi. Lawrence önce müzeyi, daha sonra da nekropolü ziyaret etmişti. Müzenin, *"Etrüskleri bir parça tanıyan biri için ne denli olağanüstü güzellikte ve ilginç"* olduğunu ifade ederken, şöyle ifade etmekten kendini alamamıştı: *"Keşke nesneleri artık ait oldukları ortamlardan çekip almamaya razı olabilsek! Eserleri müzelerde toplamak daima bir hatadır. Ama varlıkları mutlaka gerekliyse, o zaman küçük ve yerel olsunlar."* Yine Lawrence'ın, "Tarquinia'yı tanımak Etrurya'yı anlamaktır" tespiti biraz abartılı gibi görünse de, bunda büyük bir gerçeklik payı vardır.

Tarchon ve Tages'in efsanevi kişilikleriyle ilişkilendirilen, Etrüsk ulusunun kuruluş söylencelerinin tam da Tarquinia'da tespit edilmiş olması basit bir rastlantı olamaz.

Tarquinia MÖ 10. yüzyıldan itibaren yörede lider kent rolü oynamaya başlamıştır. Tarquinia'nın bu önemli konumunu, Etrurya yöresinin diğer önemli bir şehir devleti olan Veio'nun çöktüğü MÖ 390'lardan itibaren

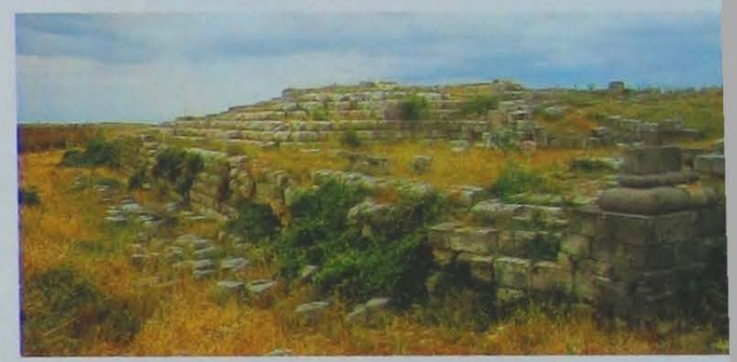

Etrurya'nın en ünlü tapınaklarından Kraliçe Sunağı'ndan bir görünüm. MÖ 7. yüzyılda da ziyaret edilen Tarquinia'daki tapınak, bugünkü görünümüne MÖ 4. yüzyılda ulaşmıştır.

Tarquinia'daki Jonglörler Mezarı MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Mezardaki resimlerde hem Etrüsk, hem de Yunan etkisi görülür. Büyük ve neşeli figürler sahnelere hareketli ve canlı bir görünüm kazandırmaktadır.

Romalılarca yavaş yavaş fethedilmesine dek koruduğunu görüyoruz. Tarquinia, MÖ 358-351 arası dönemdeki savaşlarla, Roma'nın bu ilerleyişine karşı koymaya çalışmıştır. Ancak savaş, ilk bakışta her şeye açık kapı bırakıyor gibi görünen ama aslında Etrüskler aleyhine işleyen kırk yıllık bir ateşkesle sona ermiştir.

Ölü armağanlarından günümüze ulaşan bronz adak arabası Tarquinia'daki bir mezarda bulunmuştur. Etrüsk mezarlarında bronz buluntulara sıkça rastlanmaktadır.

MEZARLARDAKİ SANAT

Günümüzde Tarquinia ününü daha çok resimli mezarlarına borçludur. Erken dönemde de bölgeye dair keşifler mevcut olsa da, özellikle 1800'lü yılların başında, Etrüskoloji bilimi henüz çok yeniyken şehrin değeri artmaya başlamıştır. Resimli mezarlara duyulan ilgi, Giannicola Forlivesi gibi bazı bilginlerin ve sanatçıların öğretilerinin varlığına rağmen, heves uyandıran bir merak olmaktan ileri gitmemişti. 19. yüzyıl araştırmaları da bu anlayışın devamı niteliğindeydi ve dönemin arkeoloji dünyasının büyük kısmı da aynı anlayışa sahipti.

O yıllarda keşfedilen mezarlar arasında İki Atlı Araba/Bigas, Baron/Barone, Yazıtlar/Iscrizioni, Triclinium, Querciola I ve II, Tayfun/Tifone mezarları ilk akla gelenlerdendir. Fransız yazar Stendhal, pek çok mezarın bulunduğu Monterozzi'yi, Paris'in anıtsal mezarlığına gönderme yaparak, Corneto'nun Pere Lachaise'i olarak tasvir etmiştir. Stendhal'ın yaşadığı dönemde Tarquinia'ya verilen ad Corneto idi.

Mezarlardaki resimlerin hepsi, ait oldukları sınıfın yani aristokrasinin hayalgücünü yansıtan eşsiz tablolardır. Üstelik bu resimli mezarlar Tarquinia mezarlarının sadece yüzde ikisini oluşturur. Üstün bir tekniğin gözlendiği bu resimler, çoğunlukla göçmen ustaların eseridir. Ustaların ait oldukları kültür daha sonraları Etrüsk dünyasını fethetecek mitolojik ve sanatsal öğelerin izlerini taşımaktadır.

Doğrudan kaya üzerine çalışılması istisnai bir durumdur. Çünkü duvar resimleri genel olarak açıkhavada çok ince bir alçı tabakası üzerine yapılmıştır. Çoğu zaman, ressamların ilham aldıkları modelleri ortaya çıkaracak şekilde kazıma yöntemi kullanılmıştır. Birbirinden farklı birçok nesnenin görüldüğü duvar resimlerinde, müzikle ve dansla şenlendirilen ziyafet sahneleri, cenaze oyunları ve ölü uğurlama törenleri gibi gerçek hayattan sahneler betimlenmiştir.

Duvarları resimlerle süslü mezarları barındıran Tarquinia nekropolleri, MÖ 6. yüzyıl ortalarından başlayıp Helenistik Dönem'e uzanan, geniş bir kronolojik dilimi kapsar. Bununla birlikte, I. Tarquinia Dönemi'nde yaşamış kadın ve erkeklerin mezarları gibi çok daha eski mezarlar da bilinmektedir. Villa Bruschi Falgari yakınlarında gün ışığına çıkarılan mezarların büyük çoğunluğu MÖ 9. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Arkeologlar, bu mezarlardaki yapısal çeşitlilikten çok etkilenmiştir. Buradaki mezar tipleri arasında kuyu şeklinde başlayarak sonradan genişleyen mezarlar, ikinci bir mekanı olan

Tarquinia'daki Kahinler Mezarı, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısına ait en önemli Etrüsk resimleri arasında yer alır. Bu sahnede, güreşen iki sporcu betimlenmiştir.

Tarih ve Olaylar

RESİMLİ MEZARLARIN KEŞFİ

İlk zamanlarda resimli mağaralar olarak adlandırılan mezarlar, başka birçok ünlü mezar gibi 19. yüzyılda ortaya çıkarıldı. 1960'lı yılların başında da, antik Etrurya'nın resim varlıkları konusunda çok önemli keşiflere imza atıldı. Lerici Vakfı'nın başlattığı sistematik bir araştırma projesinde jeomanyetik incelemeler, fotoğraf sondaları gibi gelişmiş teknolojilerden yararlanılarak yaklaşık 6000 mezarın yeri tespit edildi. Bu mezarlardan 51 tanesinde fresklerin varlığı görülüyordu.

MÖ 5. yüzyıl Leoparlar Mezarı'ndan ziyafet temalı sahne. Kadeh taşıyan uşağın duruşu dinamik ve canlı renklerle betimlenmiş.

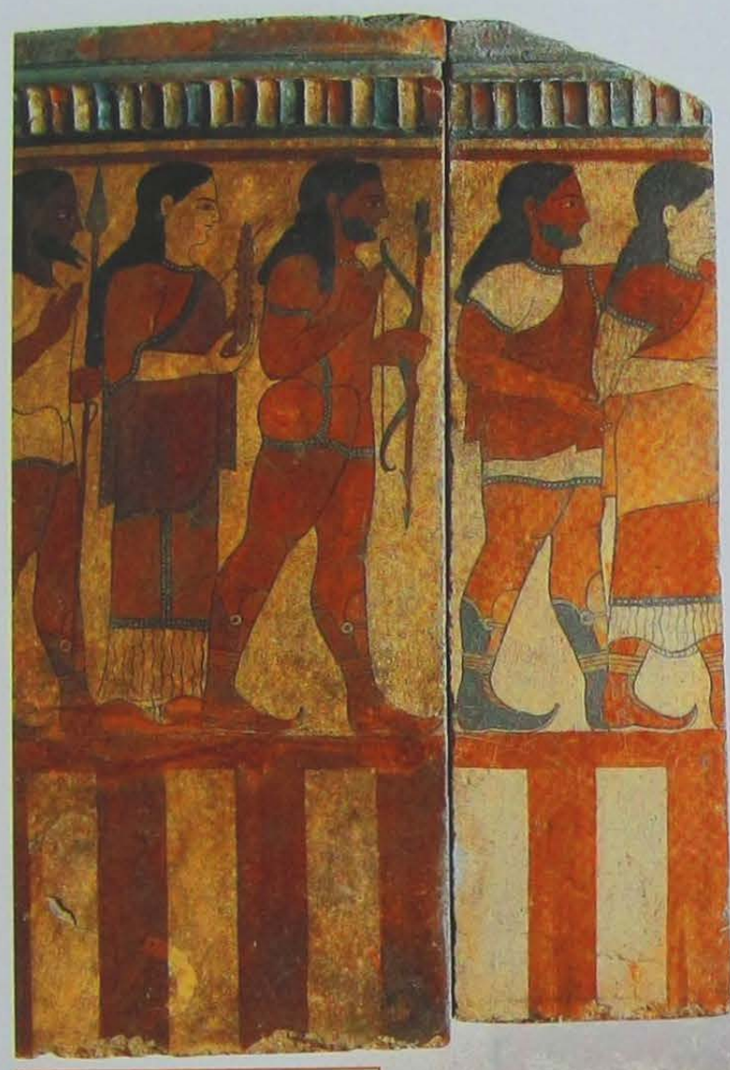

Üstte: Cerveteri'den gelen figürlü bir levha. Kamu binalarını, tapınakları, mezarları süsleyen kil levhalar MÖ 7. ve 6. yüzyıla aittir.

mezarlar ve külleri korumaya yarayan kutu ya da kapların olduğu mezarlar dikkat çekicidir. Buradaki mezarlardan biri dikdörtgen planlıdır ve uzunluğu bir buçuk metreyi geçmektedir.

Mezar tiplerinde olduğu gibi, cenaze ritüellerinde de çeşitlilik görülmektedir. Bazı mezarlarda, kül kabının kapaklı kısmı genelde olduğu gibi ters çevrilmemiştir. Bu durum, ölünün onuruna sunulmuş olan yiyecek kalıntılarını içerdiğini düşündürür. Bazen de kül kabı normalde olduğu gibi dikey biçimde değil, yatay şekilde yerleştirilmiştir. Hatta tokayla tutturulmuş bir kumaşa sarılmıştır. Özellikle en basit görünen gömülerde mezar armağanları daha zengin tutulmuştur. Soyluların ihtişamlı mezarları ile boy ölçüşmeye çalışıldığı düşünülmektedir. Miğfer formlu kül kapları da bazı mezarların savaşçılara ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Milano Üniversitesi 1982'de antik kentin yer aldığı bölgede kazı çalışmalarına başladığında, Tarquinia da kapsamlı bir araştırmaya tabi tutulan ilk büyük Etrüsk şehir devleti olmuştur. Bu denli büyük ve önemli bir Etrüsk yerleşiminde, derinlemesine araştırmaların bu kadar geç bir tarihte yapılması aslında şaşırtıcıdır.
İlk zamanlarda, daha çok tarihsel ve sanatsal anlamda ilgi çeken buluntuları gizleyen nekropoller tercih edilmiş, daha az gösterişli fakat bir toplumun tarihi ve günlük yaşamı hakkında çok daha fazla bilgi veren yapılar ve eserler göz ardı edilmiştir. Tarquinia kentsel alanındaki incelemeler üç alanda yoğunlaşmıştır: Kutsal ve kurumsal özellik taşıyan ve Romanelli Kapısı'ndan 300 metre uzakta ortaya çıkarılan Anıtsal Kompleks, ünlü Kraliçe Sunağı ve bölgede bulunan kuyu, sarnıç, tünel gibi yapay oyuklar.

KEŞİFLERİN SÖYLEDİĞİ

Kazılar ilerledikçe, anıtsal kutsal kompleksin doğal bir çukurun etrafında kurulmuş olduğu anlaşılmıştır. Bu çukur, MÖ 10. yüzyılda, ateşler yakılarak tanrılara, aralarında kılçıksız buğdayın da bulunduğu toprak ürünlerin sunulmasına öncülük eden ayinlerin yapılmaya başlandığı çukurdur.

Hakim olarak da anılan Laris Pulenas'a ait taş lahit Tarquinia'da bulunmuştur. Alt kısımdaki kabartmada, ölen kişi ile birkaç Etrüsk yeraltı tanrısı görülmektedir.

Cerveteri'de bulunmuş olan kapta bir spor sahnesi görülmektedir. MÖ 6. yüzyıla ait mezarlarda bulunan çok sayıdaki Yunan vazoları, bu dönemde Etrurya'nın Yunanlaşmasının kanıtıdır.

Burada, tanrılara ve muhtemelen tanrıçalara, aralarında geyik boynuzlarının da bulunduğu, işlenmiş ya da işlenmemiş boynuz parçaları da sunuluyordu. Bölgenin varolan kutsal yapısı giderek anıtsal bir nitelik kazanmıştı. Bölgede bulunan mezarlardan, MÖ 9. yüzyıla tarihlenen bir çocuk mezarı ile daha geç dönemlere tarihlenen üç yeni doğmuş bebek mezarı ilgi çekicidir. Yakın zamanda keşfedilen ve yetişkin bir erkekle bir kadına ait olan mezardaki erkeğin, dini tören esnasında öldürüldüğü düşünülmektedir. Bu keşfin, Etrurya'daki ilk dinsel cinayete kanıt oluşturduğu kabul edilir. Ayrıca, araştırmalar kadınların gömülmesinin erkeklerden daha sonra, büyük ihtimalle Oryantalizan Dönem'de (MÖ 7. yüzyıl) gerçekleştiğini göstermektedir.

Bölgede MÖ 5. yüzyıl boyunca, kentsel planlamaya yönelik büyük bir yeniden yapılanma yaşanmıştır. Etrurya'nın en ünlü kalıntılarından olan Kraliçe Sunağı, ününü bir ölçüde günümüzde Tarquinia Müzesi'nde korunan, iki kanatlı at kabartmasının yer aldığı pişmiş toprak levhaya borçludur. Mekan, dini anlamda MÖ 7. yüzyılda ziyaret edilmeye başlanmıştır. Bildiğimiz anlamda anıtsallaştırılması ise, MÖ 4. yüzyılın başlarına denk gelir. Modern araştırmacılar tarafından "A" kodu ile anılan tapınağınkinden farklı bir yönü olan ve bu yüzden daha eski olduğu düşünülen sunak da bu döneme aittir. 1990'larda sunağın yönünün, daha aşağı bir kotta kalan bir lahde dönük olduğu fark edilmiştir. Maria Bonghi Jovino'nun düşüncesine göre, bu durum, Tarquinia'ya adını veren kahraman Tarchon'un lahdi ile bağlantılı olabilir. Başka bir deyişle, arkeologlar antik edebi kaynaklarca Etrüsk ulusunun kuruluşunda birinci derecede önem taşıyan kişinin, yani kentin 'oikistes' denilen efsanevi kurucusunun hatırasının bulunduğu ya da öyle olduğuna inanılan yeri tespit etmiş olabilirler.

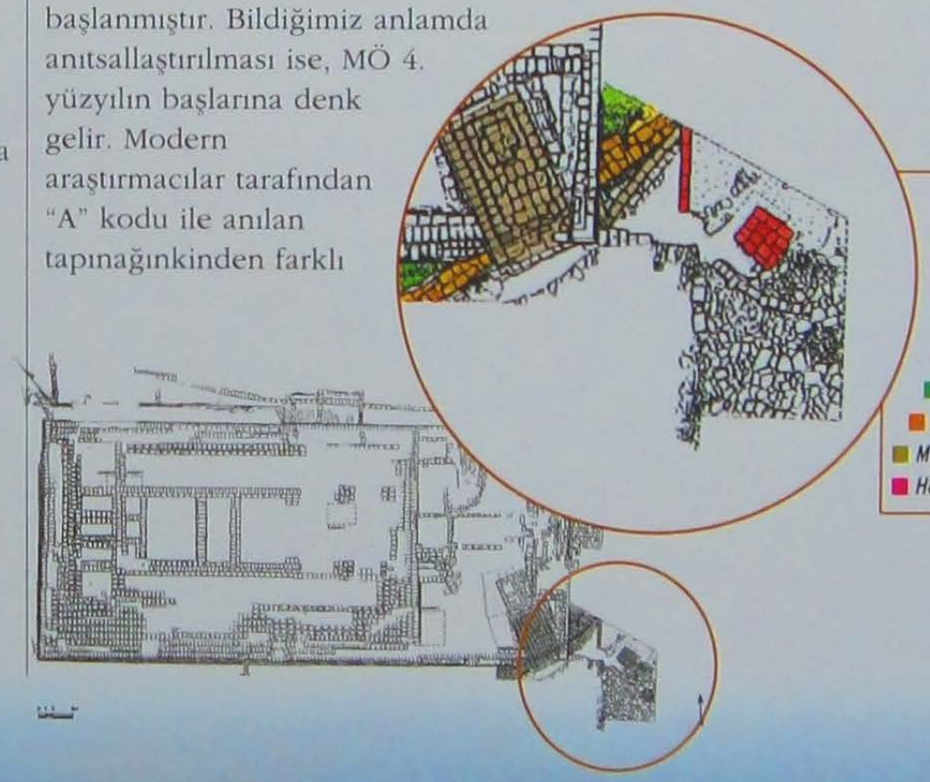

Kraliçe Sunağı Tapınağı'nın planı. Tarchon'a ait olduğu düşünülen lahit de burada bulunmaktadır.

Gösterge
- MÖ 7. yüzyıl
- MÖ 6. yüzyıl
- MÖ 4. yüzyıl başları
- Helenistik Dönem

Tarih ve Olaylar

EN ESKİ DİNSEL CİNAYET

Arkeologlar, Tarquinia'daki kutsal ve kurumsal nitelikli anıtsal kompleksin merkezini oluşturan doğal çukur yakınlarında, MÖ 8. yüzyılda gömülmüş bir erkek iskeleti buldular. Lahitte sadece Eğriboz yapımı bir testi vardı. İskelet üzerinde yapılan paleo-antropolojik analizler sonucunda, adamın güçlü bir fiziksel yapısı olduğu, uzun süre deniz yakınında yaşadığı ya da deniz yolculuğu yaptığı ve hatta muhtemelen Eski Yunan kökenli olduğu anlaşıldı. Analizlere göre, adamın ölümüne kafatasının kırılmasına neden olan ve kesici olmayan bir aletle aldığı darbe neden olmuştu. Arkeologlar, adamın dini bir ritüele uygun olarak kurban edildiğini ve kutsal ve geleneksel açıdan büyük öneme sahip bir noktaya gömülmüş olduğunu ileri sürdüler. Bu keşfin, en eski dinsel cinayet olduğu da söylenebilir. Etrurya'da benzer uygulamalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tip ritüellerden bahseden antik kaynaklar arasında Herodot ve Livius da vardır. Heredot, MÖ 540'daki Alalia Savaşı'ndan sonra Foçalı esirlerin Caere'de (Cerveteri) katledildiklerini anlatırken, Titus Livius da MÖ 358-351 yılları arasında geçen savaş sırasında Romalı esirlerin Tarquinia çukurunda kurban edildiklerini aktarmaktır.

Kraliçe Sunağı Tapınağı'ndan bir görünüm.

ETRURYA'NIN LİMANLARI

Birinci binyılın ilk yıllarında yolcular ve tüccarlar, Akdeniz'i doğudan batıya doğru çok zor şartlarda geçiyorlardı. Buna karşın, unutmamak gerekir ki, günümüze ulaşan Yunan seramiklerinin büyük çoğunluğu Etrurya'da bulunmuştur. Zira Etrurya, farklı kökenlerden insanların bir araya geldiği ve ticaret yaptığı, limanlarla dolu bir yerdi. Örneğin Gravisca, önde gelen bir Tarquinia limanıydı. Bu liman, ilk zamanlar Sisam Adası'ndan, Efes'ten ve Milet'ten gelen tüccarların yanı sıra, zamanla Aigina Adası'ndan gelen tüccarlar tarafından da ziyaret ediliyordu. Bu tüccarlar arasında, tarihçi Herodot'un Yunanistan'ın en zenginleri arasında gösterdiği, Aiginalı Sostratos da vardı. Ne var ki, Tarquinia'nın limanı bu kadar işlekken bile, bir diğer Etrüsk şehir devleti Cerveteri'nin limanlarından biri olan Pyrgi daha önemli bir konumdaydı.

Pyrgi limanı ünlü bir tapınağa sahipti. Bu zengin tapınak MÖ 384'te, Korsika'ya karşı bir sefere çıkılmak üzereyken, Sirakuzalı Dionysius'nin birliklerince yağmalanmıştı. Tapınak, *temenos* adlı uzun ve ince bir kutsal koruma alanı içinde yer alıyordu. Bu kutsal alanın güneyinde yirmi hücre-oda ve hemen her odanın önünde de küçük sunaklar bulunuyordu. Karşı cephedeki C Bölgesi olarak adlandırılan yerde ise iki sunak vardı. Ortada, dört kenarı sütunlarla çevrili B Tapınağı yükseliyordu.

Antik Yunanca'da kule anlamına gelen Pyrgi'nin, Santa Severa Kalesi'nin biraz güneyinde, Tiren Denizi kıyısında olduğu tespit edilmiştir. Antik kaynaklarda, Pyrgi önceleri Cerveteri kentinin limanı, sonraları ise Livio yani bir Roma kolonisi olarak anılmaktadır.

Cerveteri'deki Banditaccia nekropolünde bulunan iki altın levhada Gorgon figürü betimlenmektedir.

Kraliçe Sunağı Tapınağı'nda bulunan muhteşem kanatlı iki at. Kilden yapılmış bu eser, Etrüsk sanatının en önemli örneklerinden biridir. (MÖ 4. yüzyıl)

Çizim, Leucothea isimli tanrıçaya adanmış Etrüsk mabedine ait iki tapınağı göstermektedir. Tapınak-B olarak gösterilen ve daha eski olan yapı, diğerinden daha küçük olup, tarihi MÖ 6. yüzyıla uzanmaktadır. Tapınak-A ise MÖ 5. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir.

Tapınak-A: Pişmiş topraktan yapılmış zengin mimari süslemeleriyle farklı ve özel bir yerdir. Tapınağın içinde kaliteli işçiliğiyle bir kabartma da göze çarpar. Bu kabartmada, 'Thebai'ye Karşı Yediler Destanı'ndan iki bölümün anlatıldığı ya da Yunan şehrinin yönetimini geri alabilmek için sefer düzenleyen yedi kumandanla ilgili betimlemelerin yer aldığı düşünülmektedir.

Tapınak-B: Dikdörtgen planlı ve etrafı sütunlarla çevrili bir yapıdır.

Sağda: Pyrgi'de bulunan üç altın levhadan biri. Levhalar üzerinde, iki uygarlık arasında süregiden ticareti kanıtlayan Etrüsk ve Pön (Punik) dillerinde yazılar bulunur.

Pyrgi A ve B tapınaklarının yukarıdan görünümü. Caere'nin (Cerveteri) ticari, askeri ve denizcilik faaliyetleri üç limanda gerçekleşiyordu: Bugünkü Santa Severa yakınlarındaki Pyrgi, günümüzde Santa Marinella olarak bilinen Punicum ve Alsium (Ladispoli).

Bu odalarda, tapınakta yapılan ayinlerin başkahramanları olan kutsal fahişeler çalışıyorlardı.

MÖ 5. yüzyılın ilk yarısında kutsal alan genişletildiğinde, elde edilen alana diğer tapınakla aynı yönde olan fakat aynı hizada olmayan Tapınak-A inşa edilmiştir. Bu tapınakta 'Thebai'ye Karşı Yediler Destanı'nın iki bölümünden sahneler içeren, pişmiş topraktan ünlü bir kabartma da bulunmaktadır. Tapınakta kutsal fahişelik sanatı icra ediliyordu. Bu durum, tanrıça Astarte kültünün yaygın olduğu bir Fenike liman kenti olan günümüz Lübnan'ındaki Biblos gibi inanç merkezlerinin yanı sıra, Pön etkisindeki Sicilya'ya ait Erice'de de devam eden bir gelenekti. Arkeologlar, rahibelerin bu tip ibadetleri gerçekleştirdikleri hücre-odaları gün ışığına çıkarmışlardır. Bölgede bulunan bir diğer buluntu da limanın ve dolayısıyla Caere'nin (Cerveteri) Fenike ve Kartaca dünyasına açıldığını kanıtlamaktadır: Üzerinde Etrüskçe ve Pön dilinde yazılar olan ince altın levhalarda, Caere'nin kralı Thefarie Velianas'ın, tahta çıkışı nedeniyle bağlılığını bildirdiği bir metin yer almaktadır.

CAERE'NİN ALTIN ÇAĞI

Bir Caere (Cerveteri) limanı olan Pyrgi'nin Caere'ye sadık olduğu ve önemli olaylarda bu şehirle birlikte hareket ettiği arkeolojik bilgiler doğrultusunda kanıtlanmıştır. Buluntular Caere'nin MÖ 9. yüzyılda kurulduğuna işaret etse de, kent asıl gelişimini MÖ 7. yüzyıl boyunca gerçekleştirir. MÖ 6. yüzyılda, Caere artık İtalya'nın en hareketli kentlerinden biridir. Akdeniz'in en ilginç arkeolojik bölgelerinden biri olan Banditaccia nekropolü de bunu doğrular niteliktedir. Yaklaşık MÖ 540'ta, Etrüsklerin zaferiyle sonuçlanan Sardunya Deniz Savaşı'nda Cerveteri'liler hayati bir rol oynamıştır. Apollon ve Delfi tapınakları ile imtiyazlı ilişki, Yunan kökenli işçilerin akını ve bölgede Pön dili konuşan insanların varlığı gibi olgular da Akdeniz'de Etrüsk varlığının ağırlığına işaret etmektedir.

Yerleşim alanı çevresinde yapılan kazılardan da anlaşıldığı üzere, MÖ 490-480 yıllarından hemen sonra kentin yaşadığı imar faaliyeti sırasında yeni kutsal ve kamusal yapılar inşa edilmiştir. Kentin genişleme süreci, MÖ 474 yılında, Sirakuzalılara karşı Cumae açıklarında alınan yenilgi ile sona erer. Bu tarihten itibaren şehir devletin çıkarları, Tiren Denizi'nin orta bölümü ile iç bölgelere yoğunlaşır. Bir sonraki yüzyılda, Caere güçlü bir yeniden canlanmaya tanıklık edecektir. Yüzyılın ilk yıllarında Ceare, Roma Gal kavimlerinin istilası altındayken, Roma dinindeki tanrıça Vesta inancını kabul eder ve böylece MÖ 3. yüzyılın ilk yıllarına kadar sürecek olan ittifak kurulur. Nekropol kazılarından elde edilen sonuçlar, bu yeni 'altın çağ'a işaret etmektedir. Bu dönemde diğer şehir devletleriyle birlikte Roma'ya karşı etkileyici bir direnişte bulunulduysa da, MÖ 273'te başkent ve toprakların yarısını oluşturan Caere düşer. Ünlü Caere'nin hakimi artık Roma'dır.

Sağda: Pyrgi'de bulunan büyük Atina phiale'sinin (geniş ağızlı Yunan kap formu) A ve B yüzleri. MÖ 5. yüzyıla ve ressam Brygos'a atfedilir.

SARAY SOFRALARININ SIRLARI

ETRÜSK UYGARLIĞININ UZUN YILLAR BOYUNCA GİZEMİNİ KORUYAN BAZI RİTÜELLERİNİ VE GELENEKLERİNİ BUGÜN BİLİYORUZ. ÖRNEĞİN ZİYAFETLER, ETRÜSKLERİN EN ÖNEMLİ ADETLERİ ARASINDAYDI.

Yunan düşünür Aristoteles şöyle der: *"Etrüskler, aynı örtünün altında kadınlarla birlikte yatarak yemek yerler!"* Peki, Aristoteles bu konuya neden bu kadar şaşkınlıkla ve eleştirel bir bakışla yaklaşıyor? Bunun nedeni basit: Antik Yunan'da ziyafet sadece erkeklere özgü bir ayrıcalıktı. Ziyafetlere katılabilen kadınlar ise, *heterae* olarak adlandırılan birinci sınıf fahişelerdi. Antik Yunan'da resmi eşlerin erkek etkinliği olan bu ziyafetlere katılmaları hoş görülmüyordu. Oysa Etrüsk dünyasında, kadınların toplumdaki rolü daha farklıydı ve hakları daha fazlaydı. Aristoteles'in Etrüskleri açıkça kınadığı sözleri, aynı zamanda Etrüsk toplumunun günlük yaşamına ve ideolojik dünyasına dair çok önemli bir bilgi vermektedir. Büyük filozofun aktarımlarına göre, aristokrat Etrüskler *kline* denilen yemek odası divanları üzerine uzanırlardı. Yemek yemeye hazırlanırken, yanlarına erkeklerle eşit haklara sahip olan ve tanrılar için toprağa şarap dökülmesi ayinlerine katılan kadınlarını çağırırlardı. Etrüsk kadınları, sadece damak zevkini tatmin etmenin çok ötesinde, ideolojik çağrışımlarla dolu böyle bir eğlencenin dışında tutulmazlardı. Günlük hayatta önemli bir yer tutan bu eğlenceleri, Etrüsk sanatının çeşitli sahnelerinde görmek mümkündür.

Ancak bu ziyafetlerin sadece üst sınıfa has bir eğlence olduğu da unutulmamalıdır. Üst sınıf, ziyafetlerin gerektirdiği lüks davetlere, tabak çanakla yapılan akrobasi gösterilerine ve çok sayıda hizmetkara gücü yeten tek sınıftı. Bu tip ziyafet sahneleri, aralarında bazı istisnalar olsa da, Tarquinia nekropollerinin gösterişli mezar fresklerinden günümüze ulaşan ortak konulardandır.

Bu mezarlardaki duvar resimlerini yapanlar, konu olarak çoğunlukla ziyafet sahnelerini seçmişlerdir. Bu kişilerin gözlemleri ve duvarlara aktardıkları, bilim adamlarının bu şenlikler hakkındaki en

Üstte: Kuş gövdeli ve geyik başlı, araba şeklindeki tütsü kabı, Tarquinia'daki Monterozzi nekropolünde bulunmuştur. (MÖ 8. yüzyıl)

Sağda: MÖ 490 - 470 yıllarına tarihlendirilen Leoparlar Mezarı'nda, üç misafir çift ile müzisyenler ve hizmetkarların yer aldığı bir ziyafet sahnesi betimlenmiştir. Triclinium Mezarı ve bu mezar Etrüsk resmindeki gelişimi gözler önüne sermektedir. Özellikle, kullanılan canlı renkler, renk zevkinin gelişkinliğini gösterir niteliktedir.

Villa Guilia Ulusal Etrüsk Müzesi'nde sergilenen ünlü Karı-Koca Lahdi.

önemli bilgi kaynaklarıdır. Yine de bazı ayrıntılar net değildir. Fransız Etrüskolog Jacques Heurgon, *La Vie Quotidienne Chez Les Etrusques* - Etrüsklerin Günlük Yaşamı adlı kitabında, elimize ulaşan bulguların, eğlencelerin yapıldığı saatlere ve yerlere ilişkin çelişkili bilgiler sunduğunu belirtmektedir. Örneğin, gökyüzü ve sallanan yaprakların varlığı açıkhavada geçen bir ziyafete işaret etse de, sahnelerdeki bazı başka ayrıntılar aynı zamanda tipik bir *triclinium* yani yemek odasına gönderme yapar gibidir. Zira bu sahnelerde, akşam buluşmalarına işaret eden şamdanların varlığı da görülmektedir.

Ziyafetler ya aristokrat hayatın bir parçası olarak, normal bir eğlence etkinliği şeklinde düzenleniyordu ya da ölülerin gömülmesine eşlik eden şaşaalı bir törenin parçasıydı. Antik dünyada yaygın olan ölümden sonra yaşam düşüncesine Etrüskler de inanıyordu. Antik Çağ sanatında, kültüründe ve yaşamında, ölümden sonraki varoluşa geçmek üzere olan birinin onuruna ziyafet düzenlemenin önemli bir yeri vardı. Dolayısıyla, mezar resimlerinde ziyafet temasının konu edilmesi de rastlantı değildir. Ölen kişinin, onuruna düzenlenen etkinliği "*görebilmesi ve katılabilmesi*" için, bu ziyafet onun mezarının duvarlarına resmedilirdi. Ölüm ve eğlence arasındaki bağlantıya, diğer Antik Çağ uygarlıklarında da sıklıkla rastlanır. Günümüzde de, özellikle Akdeniz'in bazı bölgelerinde, ölen kişinin yakınları cenazeye katılanlara ikramda bulunarak bu geleneği sürdürmektedir.

MEZAR RESİMLERİ

Sanatsal olarak çok değerli betimlemeler barındıran mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Hiç kuşkusuz bunlardan biri, Orvieto yakınlarında bulunan ve MÖ 4. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen I. Golini Mezarı'dır. Mezar adını, onu keşfeden Domenico Golini'den almaktadır. Mezardaki dört köşeli mekan, bir bölmeyle ikiye ayrılmıştır. Sol bölümde, ziyafetin hazırlanışını gösteren sahneler bulunur. Buradaki mutfak betimlemesinde

Cerveteri'deki Regolini-Galassi mezarında bulunmuş olan küçük amfora ve kupa MÖ 650'ye tarihlendirilir. Günümüzde Vatikan'da Etrusco Gregoriano Müzesi'nde sergilenmektedir.

Sağda: Cerveteri'de bulunan bir Korint kraterinin süslemesinden detay. Şarap ile suyu karıştırmakta kullanılan krater, geniş bir ağzı olan ve ince biçimde süslenmiş bir kupadır ve genellikle oldukça büyük boyuttadır.

Altta: Roma'daki Villa Guilia Ulusal Etrüsk Müzesi'nde korunan, bronz ve demirden yapılmış üç ayaklı altlık. Günümüze ulaşan üç ayaklı altlıkların en güzeli ve en iyi muhafaza edilmişlerinden biridir.

Toplum ve Adetler

ETRÜSK ARİSTOKRATLARININ GÜNLÜK YAŞAMI

Romalıların ve Yunanların günlük yaşamlarını ayrıntılarıyla anlatan pek çok yazılı kaynak vardır, ancak bir Etrüsk aristokratının günlük yaşamı hakkında çok az bilgiye sahibiz. Örneğin, Romalı mevkidaşlarının yaptığı gibi sabahları himayesindeki *(clientes)* kişileri kabul edip etmediğini ya da daha sonra kamu hayatını temsil eden yerlere gidip gitmediğini bilmiyoruz. Belki çok büyük farklılıklar yoktur ancak bunu kesin bir dille söylemek olanaksız. Yine de, bir Etrüsk aristokratının sıradan bir gününe iki öğünün damgasını vurduğunu söyleyebiliriz. Elbette, ailevi işlerle ilgilenmek, şehir devletinin kamu hayatına katılmak ve dinsel görevleri titizlikle yerine getirmek en önemli uğraşlar arasında yer almaktar. Ailenin ekonomik olanaklarını sürdürebilmek ve kontrol edebilmek için, bir Etrüsk aristokratı zenginliğinin asıl kaynağı olan topraklarını ziyaret etmek üzere büyük olasılıkla her gün şehir dışına da çıkmış olmalıdır. Etrüsk aristokrasisinin en önemli hobilerinden birinin ne olduğu da bilinmektedir: Bir Etrüsk aristokratının vaktinin bir kısmını avlanmaya ayırdığına şüphe yoktur.

Solda: Tarquinia'daki Orcus Mezarı'ndan bir fresk ayrıntısı.

Cerveteri'deki Banditaccia nekropolünde bulunan Rölyefler Mezarı'nın iç alanı.

Balık figürleriyle süslenmiş bir Etrüsk tabağı (MÖ 4. yüzyıl). Tabağın ortasında klasik dalga motifi görülmektedir. Balık, Etrüsklerin en çok değer verdikleri yiyeceklerden biridir.

öküz, tavşan, geyik ve kuş gibi hayvanlar görülmektedir. Bu sahnede, yemekleri hazırlamakla uğraşan aşçılar ve diğer hizmetkarların yanı sıra, Etrurya'ya özgü olduğu farklı yazılı kaynaklardan tespit edilmiş olan bir flüt çalgıcısının varlığı da dikkat çekicidir.

Dişi Aslanlar ve Leoparlar mezarları gibi Tarquinia'daki diğer mezarlar da, Etrüsk ziyafet geleneğinin belirgin özelliklerini gözler önüne serer. Ziyafete katılan çift, *kline* adı verilen bir tür yatak üzerinde uzanmıştır. *Kline* ahşaptan yapılmış, bronz ve fildişi süslemelerle zenginleştirilmiş bir divan olarak düşünülebilir. *Kline* üzerine yerleştirilen büyük minder ya da döşek, yünden bir örtü ile kaplanmıştır. Bu örtü, Leoparlar Mezarı'ndaki fresklerde ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. Sahnedeki *kline* üzerinde, baklava desenli ve canlı renklere sahip örtüler göze çarpar. Tarquinia fresklerinde, kadın ve erkek figürleri giysilerinin rengi ile daha ilk bakışta birbirinden ayrılır. Bu figürlerde erkek için koyu kırmızı, kadın için pembe kullanılmıştır. Ziyafet sahnelerindeki erkek ve kadınlar, tunik ve sandalet giymişlerdir. Aksesuar olan takılara rastlandığı gibi, yünden yapılan ve modern zamanlara ait bir denizci beresini andıran ilginç başlıklar da mevcuttur. Bu tip başlığın görüldüğü eserlerden biri de, Cerveteri'deki ünlü Karı-Koca Lahdi'dir.

Ziyafet sahnesinde *klineler* arasında görülen hizmetkarlar, hem yaptıkları işlerden dolayı, hem de konuklardan daha küçük boyutlarda betimlendikleri için kolayca ayırt edilebilmektedir. Hizmetkarların görevi yemekleri masaya getirmek ve özellikle şarabın hazırlanması ile ilgilenmektir. Bu tip ziyafetlerde şarap tüketimi eğlencenin odak noktasıdır. Gerçek bir statü sembolü olan içki, neredeyse tek başına, aristokrat anlamda bir ziyafeti çağrıştırmaktadır.

Etrüsk adetlerinde şarap sek içilmez, su ile karıştırılır ve içine aromatik baharatlar ilave edilirdi. Hatta *merum* denen sek şarap içmek uygunsuz bir davranış olarak görülür ve sağlığa zararlı olduğu düşünülürdü. Bu kıymetli içki masaya *krater* adı verilen geniş ağızlı, büyük ve ince işçilikli kaplarda getirilirdi. Şarap kraterden alınıp, *kyliks* denilen kadehlere aktarılırdı. Ziyafetlerde kullanılan kaplarda da çeşitlilik görülmektedir. Aynı çeşitlilik kapların yapıldığı malzemelerde de mevcuttur. Seramiğin yanı sıra bronzun kullanımı yaygındır, ayrıca gümüş ve altın kullanımı da buluntularla kanıtlanmıştır. Tüm bunlar ziyafetin ihtişamını artıran ve ziyafeti düzenleyen kişinin zenginliğini ve gücünü gösteren öğelerdir. Seçkin konukların ağırlandığı gösterişli ziyafet ortamının fresklere özenle yansıtılmış olması, ziyafetlere verilen değeri ifade etmektedir.

Antik Yunan'da filozof ve tarihçi Poseidonios bu ziyafetleri şöyle anlatır: *"Etrüskler, günde iki kere, kibar bir yaşam için gerekli her şeyin bulunduğu gösterişli bir sofra kurdururlar. Klineleri için çiçekli örtüler hazırlatır, sofraya gümüş tabaklar koydururlar ve çok sayıda hizmetkar da onlara hizmet eder".*

Genç dansçı kadın, Jonglörler Mezarı'nın muhteşem resimlerinin bir parçasıdır. Figürdeki dinamizm oldukça dikkat çekicidir.

Tarquinia'daki Kalkanlar Mezarı fresklerinden ayrıntı. Sahnede büyük bir cenaze ziyafetinin konukları betimlenmiştir.

Toplum ve Adetler

ETRÜSKLERİN VAZGEÇİLMEZİ: MÜZİK

Etrüsklerin hayatında müzik önemli bir yer tutardı. Günün akla gelmeyecek anlarında bile müzik onlara eşlik ediyordu. Yazılı kaynakların doğruladığı üzere, Etrüskler flüt melodisi eşliğinde dövüşürler, kölelerini kırbaçlarlar ya da yemek yaparlardı. I. Golini Mezarı'ndaki freskte olduğu gibi, günümüze ulaşan kalıntılar bu bilgileri desteklemektedir. Müziğin eşlik ettiği alanlar çok çeşitlidir. Örneğin müzik, av faaliyetinin de bir parçasıdır.

Aelianus, MS 2. yüzyılda yazdığı Hayvanların Tarihi kitabında Etrüsklerin nasıl avlandıklarını açıkça anlatmıştır: *"Vahşi domuzları ve geyikleri genelde yapıldığı gibi yalnızca oklarla ve köpeklerle değil, aynı zamanda müziğin de yardımıyla yakalıyorlardı."*

Fresklerde yiyecek betimlemelerine nadiren rastlanır. Üstelik bazen bu betimler, elinde yumurta tutan bir konuğun görüldüğü sahnedeki gibi sembolik anlamlar taşımaktadır. Ziyafet sırasında yenen yiyecekler hakkında varsayımlarda bulunmak olasıdır. Bu tip ziyafetlerde, sığır ve domuz etlerinin yanı sıra kuş türleri ve özellikle kılçıksız buğday olmak üzere tahıllar da tüketilirdi. Balık, peynir ve meyve de menüde yer almaktaydı. Bazı mezar resimlerinde rastlanan, ateş yakmaya yarayan aletler ve ızgaralar, etin ve balığın ziyafetlerde sıklıkla tercih edildiğine işaret etmektedir.

ZİYAFET KÜLTÜRÜNÜN ANLAMI

Zaten keyifli olan ziyafet ortamına daha çok neşe katmak için, müzikten, danstan ve oyunlardan yararlanılırdı. Ziyafet eğlencelerine dair bilgiyi yine Tarquinia

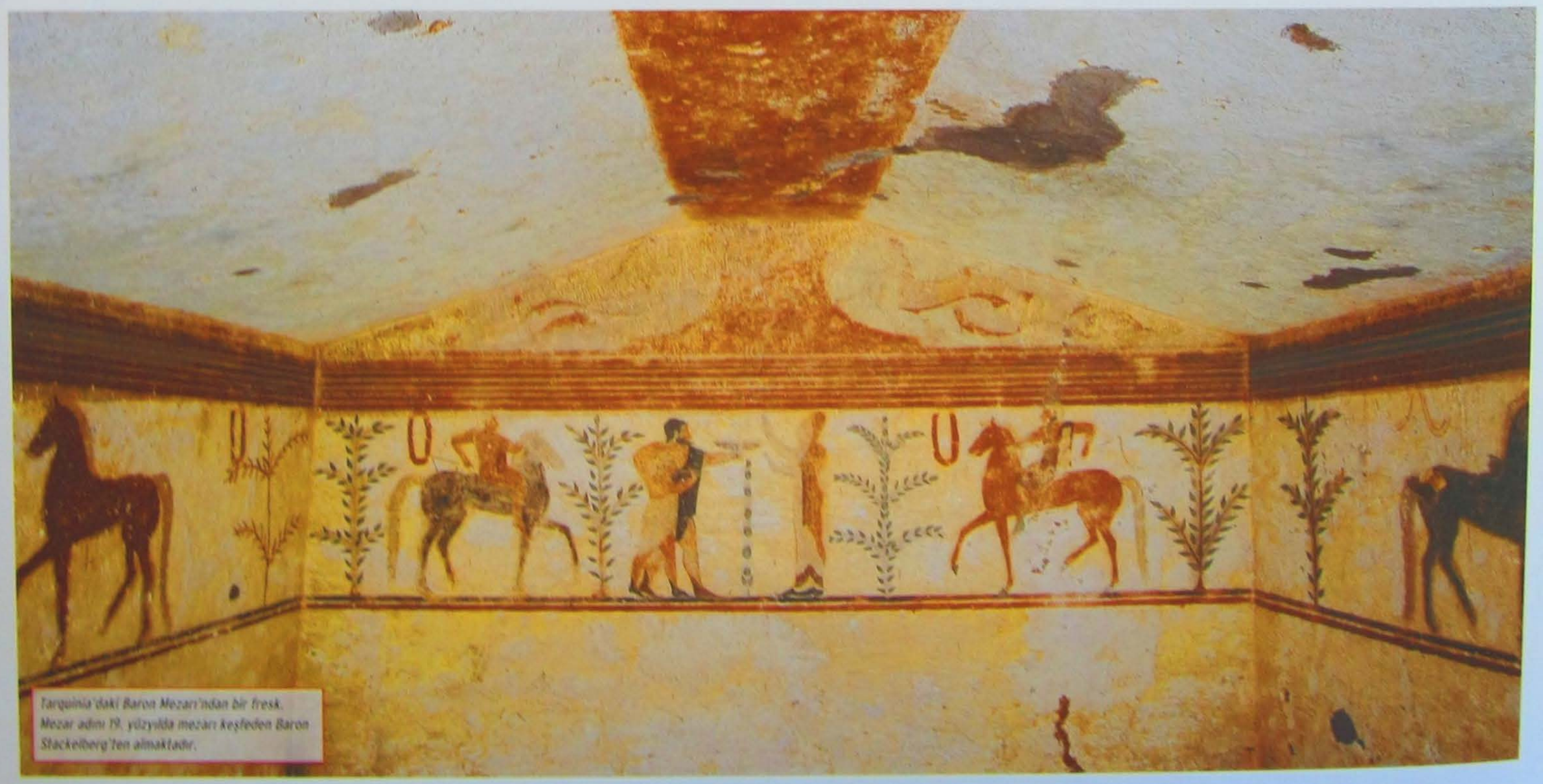

Tarquinia'daki Baron Mezarı'ndan bir fresk. Mezar adını 19. yüzyılda mezarı keşfeden Baron Stackelberg'ten almaktadır.

fresklerinde buluyoruz. Sahnelerde betimlerine rastladığımız müzisyenler ve dansçılar sade giyimlidir.
Buna karşın çalgılar çeşitlilik gösterir. Müzik aletleri arasında basit kamış flütler, ikili ya da çoklu flütler, lirler ve kastanyetler sayılabilir. Elbette, çalınan melodileri bilmek mümkün değil. Fakat erkek ve kadın dansçıların hareketlerine bakarak, bunların *saltarello* ya da *tarantella* benzeri ritimlere sahip oldukları tahmininde bulunulabilir.

Ziyafetlerdeki oyunlar, karmaşık cenaze ayinlerinin bir parçası olabilir. Bu fikre dayanak noktası olarak Akhilleus'un, Patroklos onuruna oynanmasını istediği Ludo oyunu gösterilebilir. Zaten bu oyunların da mezar resimlerinde yer alıyor olması sadece estetik amaçlı bir seçim değil, aynı zamanda cenaze töreni ile de ilintili olmasıdır. Jonglörler Mezarı'ndan ünlü bir sahne, özel yetenek gerektiren oyunlara iyi bir örnektir.
Bu sahnede saydam bir *khiton*, kısa bir ceket ve kırmızı bir başlık giymiş olan ip cambazı, alnında büyük kollu bir şamdan taşımaktadır. Sahnede, ellerinde halkalar ya da diskler olan genç bir akrobat da görülür. Spor amaçlı oyunlar arasında antik dünyanın temel spor dallarının yaygınlığını kanıtlayan pek çok örnek vardır. Bu spor dalları güreş, boks, koşu, atlama, disk atma ve at arabası yarışlarıdır. Bu bilgiler ışığında Etrurya'da ziyafetin, tam bir sosyal ve törensel anlam taşıdığını, aristokratlar için özel bir kaynaşma ortamı oluşturduğunu ve okunan şiirlerle ortak değerlerin ifade edilişini temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Peki ya bu ziyafet fikri nereden geliyordu? Elbette Antik Yunan dünyasından! Fakat Yunan dünyasından gelen bu ziyafet kültürü yerel kültürle harmanlanmış ve farklılıklar yaratılmıştı. Örneğin Etrüsk kadınları, daha önce söylediğimiz gibi, ziyafetlerde, Yunan dünyasında olduğundan çok farklı bir role sahipti. Etrurya'da, cenaze törenleri ile şarap ve yiyecek tüketimi arasındaki sıkı bağ Yunan kültüründen bağımsızdır.

Sağda: Tarquinia'daki mezarların en ünlüsü olan Triclinium Mezarı'nın duvarında yer alan şölen sahnesinde, çifte flütlü bir çalgıcı görülmektedir.

Spor ve Oyunlar

KOTTABOS OYUNU

Etrüsk mezar resimlerindeki ziyafet eğlenceleri arasında kottabos oyununa sıkça rastlanmaktadır. Konuklar, kadehlerinde kalan son damla şarabı odanın ortasındaki bir çubuğa bağlanmış disklere doğru fırlatarak, tam ortasına isabet ettirmeye çalışırlardı.
Bu oyun sayesinde ziyafet sahnelerindeki figürlerin, neden tek parmaklarıyla kadehlerini çevirdiklerini anlayabiliyoruz. Sanatçılar, ziyafet katılımcısının şarabı fırlatmak için kadehi döndürdüğü sahneyi ölümsüzleştirmeyi amaçlamıştır.

NEKROPOLLER ÜLKESİ

Tarquinia, önemli bir başka Etrüsk şehri olan Vulci'yi de içine alan bugünkü Viterbo kentinin civarında yer almaktaydı. Castel d'Asso, Norchia, Blera gibi oldukça ünlü kayalık nekropoller bu bölgede bulunmaktadır. Tuscania ile Acquarossa ise önemli kabartmalara sahip diğer sit alanlarındandır.

Kısmen kazılmış olan iki Roma kenti, Bolsena ve Ferento'nun yanı sıra Roma öncesi İtalya'da yaşayan başka bir topluluğun; Faliscilerin 'başkenti' olan Falerii de yine Viterbo'nun sınırları içindedir. Antik kalıntılar açısından son derece zengin olan bölgenin neredeyse tüm köy ve kasabalarında Orta Çağ'a ait eserler de bulunmuştur.

Kronoloji

Tarih	Olaylar
MÖ 10. - 9. yüzyıl	Etrüsk uygarlığının kuruluşu. Tarquinia'nın ve diğer önemli Etrüsk şehir devletlerinin ortaya çıkar.
MÖ 8. yüzyıl	Yunan kolonizasyonu. Yunan ve Fenike dünyası ile kültürel ve ticari ilişkiler kurulur.
MÖ 7. yüzyıl	Etrüsk dünyası için altın çağa denk gelen Oryantalizan Dönem.
MÖ 6. yüzyıl	Etrüskler, Kartacalılarla ittifak kurarak, Foçalılara karşı Alalia (Sardunya Denizi) Savaşı'nı kazanırlar (yaklaşık MÖ 540) ve Tiren Denizi üzerinde hakimiyetlerini yeniden kanıtlarlar.
MÖ 5. yüzyıl	Etrüskler, Cumae sularında Sirakuza'lılara yenilirler (MÖ 474) ve Tiren Denizi üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmeye başlarlar.
MÖ 4. yüzyıl	Veio MÖ 396'da Romalılar tarafından fethedilir. MÖ 358-351 yıllarında Roma ile Tarquinia arasında savaş devam eder.
MÖ 3. yüzyıl	MÖ 264'te Velzna (Orvieto) Romalılarca tahrip edilir. Burada yaşayanlar, galiplerce kurulan Bolsena Gölü kıyısındaki Volsinii'ye zorla gönderilirler. Etrüsklerin siyasi bağımsızlığı sona erer.
MÖ 2. yüzyıl	Etrurya'nın Romalılaştırılması devam eder. Uzun bir cadde olan Via Cassia inşa edilir.
MÖ 1. yüzyıl	MÖ 90 yılında, Roma yasası Lex Iulia ile Etrüsklere Roma vatandaşlığı verilir.

Etrüsk kökenleriyle övünen ve Orta Çağ'dan kalma etkileyici bir şehir olan Tuscania'dan panoramik manzara. Kent, Roma Dönemi'nde Stellatina kavminin yönetim merkezi olmuştur.

Vulci

Vulci
Başlıca buluntular:
●▲ Bazı nekropolleri içine alan geniş arkeolojik alan; François, Yazıtlar, Kuleler ve İki Giriş mezarları. Bölge, Etrüsk ve Roma dönemlerinde de kentsel alana dahildir.
Üstte: Vulci amforası.
Sağda: Kenthauros'u (At Adam) temsil eden heykel.
Tarihlendirme: MÖ 10. yüzyıl ile MS 4.-5. yüzyıl arası.
M Abbadia Köprüsü yakınlarındaki kale alanında bulunan arkeoloji müzesi.

Montalto di Castro ●▲

Gösterge
■ Prehistorik buluntular
● Etrüsk buluntuları
▲ Roma buluntuları
M Arkeoloji Müzesi

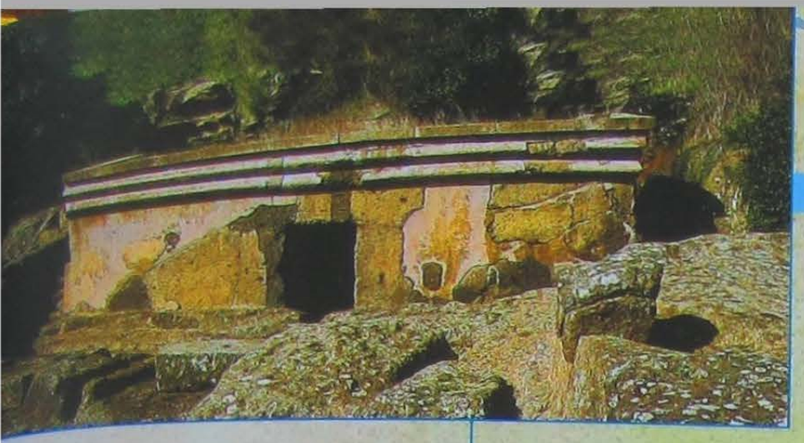

Bolsena

Bolsena Gölü

Bolsena
Başlıca buluntular:
■●▲ Etrüsk yerleşiminden ve Roma şehri Volsinii'den kalanlar (Flavius Dönemi Forumu)
Sağda: Resimler Köyü denilen yerden ayrıntı.
Tarihlendirme:
MÖ 264 - MS 5. yüzyıl.
M Merkezi Rocca Manoldesca'da bulunan Bolsena Gölü Bölgesel Müzesi.

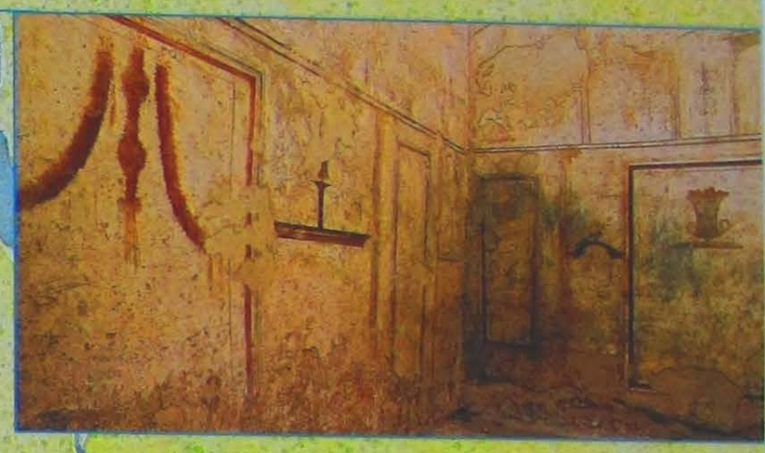

Tuscania
Başlıca buluntular:
●▲ Etrüsk şehir merkezinden (Kraliçe Mağarası) ve Roma yapılarından kalanlar (tapınaklar, termaller).
Üstte: Peschiera nekropolündeki küp mezar.
Tarihlendirme:
MÖ 7.-6. yüzyıl; MÖ 4. yüzyıl; MS 4. yüzyıl.
M Santa Maria del Riposo Manastırı'nda Arkeoloji Müzesi

Tuscania

Orte ▲

Otricoli ▲

Acquarossa
Başlıca buluntular:
● Bazı ev kalıntıları ve dönemin hükümdarının sarayı olduğu düşünülen anıtsal bir kompleksten kalanlar. MÖ 6. yüzyıl sonlarında tahrip edilmiş ve terk edilmiştir.
Tarihlendirme:
MÖ 8. yüzyıl sonu - 7. yüzyıl başı

Viterbo ●▲M

Civita Castellana
Başlıca buluntular:
●▲ Faliscilerden ve Roma Dönemi kentinden kalanlar: Dış duvarlar, insula, amfitiyatro, nekropol, Juno Tapınağı.
Üstte: Etrüsk nekropolü.
Altta: Roma Dönemi taşlı yoldan bir bölüm.
Tarihlendirme:
MÖ 6.-3. yüzyıl; MÖ 241; MS 3. yüzyıl
M Arkeoloji Müzesi

Civita Castellana

Vico Gölü

Nepi ●▲

Capranica ●M

Sutri ●▲

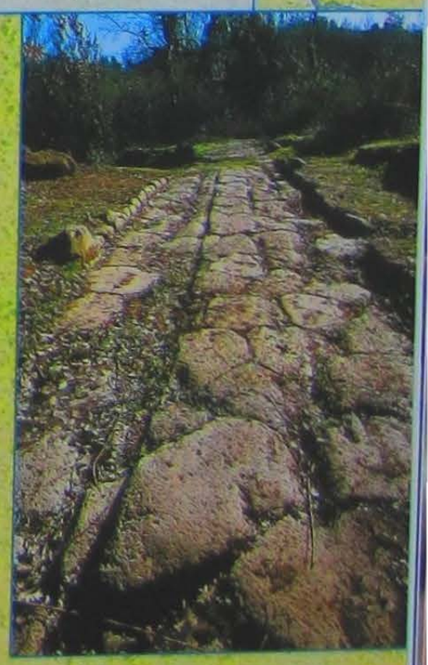

Tarquinia
Başlıca buluntular:
■● Etrüsk şehrinden kalanlar ve pek çok resimli mezarın bulunduğu nekropollerin kalıntıları.
Üstte: Giustiniani Mezarı'na ait bir resimden ayrıntı.
Tarihlendirme: MÖ 10.-9. yüzyıl - MS 5. yüzyıl.
M Tarquinia Müzesi

Cerveteri
Başlıca buluntular:
● Etrüsk şehrinden ve nekropollerden kalanlar (pek çok resimli mezarıyla Banditaccia nekropolü).
Caere'nin önemli limanlarından biri olan Pyrgi.
Üstte: Cerveteri'den oinochoe (şarap testisi).
Solda: Üzerinde Etrüsk ve Pön dillerinde yazılar bulunan altın levha (Pyrgi).
Tarihlendirme: MÖ 9. - 8. yüzyıl; MS 5. yüzyıl.
M Cerveteri Milli Müzesi

Pyrgi

Veio ●▲

Bracciano Gölü

DENİZLERİN ALTINDAKİ HAZİNELER

DENİZLER DÜNYANIN EN BÜYÜK DOĞAL MÜZESİDİR. TARİH MERAKLILARININ HER DAİM RÜYALARINI SÜSLEMİŞ OLAN BU ANTİK HAZİNELER, GÜNÜMÜZ TEKNOLOJİSİ SAYESİNDE BİR BİR SU YÜZÜNE ÇIKARILIYOR.

Oksijen tüpünün icadından önce denizin derinliklerine inmek, yalnızca nefes tutularak yapılabilecek bir şeydi ve sadece çok az sayıda eğitimli kişi bunu yapabilirdi; Antik Yunan sünger ve iskelet avcıları, Doğulu istiridye avcıları ya da Roma döneminin profesyonel balıkadamları gibi... Rönesans bilim adamları, insanların suyun altında uzun süre kalabilmesini sağlayacak malzemeler icat etme çabasında bulunmuşlar fakat sonuç alamamışlardı. İlk sualtı araştırma girişimi de, 15. yüzyılda Leon Battista Alberti tarafından denenmiş, fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Neyse ki 19. yüzyılda ilk dalgıç giysilerinin ortaya çıkmasıyla daha uzun süreli dalışlar mümkün hale gelecekti.

1928-32 yılları arasında, bir gölün kuruması sayesinde ilk antik tekneler bulundu. Ne yazık ki, teknelere ev sahipliği yapan müze, 1944'te kaçmakta olan Nazi Ordusu'nca yakılarak yok edildi. Sonuç olarak diyebiliriz ki, 20. yüzyıl sualtı arkeolojisi, Jacques Cousteau'nun batiskafı ile başlamıştır ve günümüzün giderek karmaşıklaşarak ilerleyen teknolojisiyle devam etmektedir. Bugün dünyanın birçok yerinde sualtı arkeoloji merkezleri çalışmalarını sürdürmektedir. Dipleri saydam, denizin dibini aydınlatmaya yarayan donanıma ve materyalleri kaldırmaya yarayan mekanik kollara sahip batiskaflardan yararlanılarak kayda değer araştırmalar ortaya konulmaktadır. Sualtı kazıları yalnızca açık denizde, karaya uzak ve yakın diplerle sınırlı değildir. Irmak, göl, gölet, liman, köprü, sualtı mağaraları keşifleri de yapılmaktadır.

Üstte: Kaşif Franck Goddio ve ekibi, Sidescan tarafından sağlanan verileri analiz ederken.

Bir sualtı araştırması girişimi organizasyon, güvenlik, kullanılacak yöntem ve tekniklerin seçimine dair pek çok hazırlıkla uğraşılmasını gerektirir. Başarıya ulaşma ihtimali, sahip olunan teknik araçların kapasitesine bağlı olarak artmaktadır. Oksijen tüpü, omuzlarında içi yedek hava dolu iki tüp taşıyan balıkadama suyun altında ihtiyaç duyduğu bağımsızlığı vermektedir. Gözleri korumaya yarayan maske, paletler, istenen derinliğe inmeyi sağlayan balastı yani kurşun ağırlıklar ve soğuktan korunmak için, bir tür sentetik kauçuktan yapılmış dalgıç kıyafeti bir dalgıcın temel donanımını oluşturur. Sualtında iletişim için sesi kullanmak mümkün olmadığından, dalgıçlar jestlerle iletişim kurarlar. Bu, birbirini iyi tanıyan bir ekip içerisinde etkili bir yöntemdir. Ancak yine de su üstü ile iletişim kurmak gereklidir. Bu iletişim de, sualtı ekranları, kablolu ya da ultrasonik telefonlarla sağlanmaktadır.

Orta Tunç Çağı'nın ortalarına uzanan Vicarello (Bracciano) göl üstü köy yerleşiminden bir görüntü (MÖ 17. - 16. yüzyıl).

Fotoğraftaki aygıt, sualtı ve üstü arasında iletişimi sağlamaktadır. Teknolojinin gelişimi ile arkeolojik sualtı dalışları oldukça güvenli hale gelmiştir.

Suya dalmadan önce, dalgıç su sızdırmaz başlık takmalıdır. Bu, maksimum güvenliği sağlayan bir araçtır.

Sualtı arkeolojisi meraklısına, heyecan ve merakla dolu anlar yaşatmaktadır. Üstteki fotoğrafta, Nisan 1993'de, Oglio Nehri'nde gerçekleşen, kütükten bir kanonun sudan çıkartılması işlemi görülmektedir. Dipler kalıntılarla doludur, fakat ne yazık ki, onları su yüzüne çıkarmak kaynak yoksunluğu ve bu faaliyete yöneltilen ilginin azlığı nedeniyle her zaman mümkün olamamaktadır.

MISIR'DAKİ İSKENDERİYE KAZISI

Antik liman kazıları arasında en görülmeye değer olanı, Büyük İskender tarafından MÖ 332'de Nil Deltası'nda kurulan İskenderiye'de yapılan kazıdır. Kent, kısa sürede Akdeniz'in önde gelen limanı ve dünya tüccarlarının buluşma noktası haline gelmiştir. İskenderiye'nin bir diğer önemli özelliği de, Antik Çağ'ın bilinen tüm ilimlerine dair kitapları barındıran ve Helenistik dünyanın en önemli kütüphanesi olan Ptolemaios Sarayı'ndaki kütüphaneye sahip olmasıdır. Derinliklerinde Helenistik Ptolemaios saraylarını, Kleopatra'nın sarayını ve liman girişindeki Pharos Adası'nda yer alan ve ateşiyle denizcilerin yolunu aydınlatan ünlü yüksek Pharos kulesinin kalıntılarını saklayan İskenderiye Limanı'nda, sistematik bir keşif çalışması yürütülmüştür.

Empereur ve Goddio

İskenderiye Limanı'nı keşfetmeye yönelik büyük girişim iki kişinin sayesinde gerçekleştirildi: CNRS'e bağlı Fransız araştırmacı ve İskenderiye Araştırmaları Başkanı Jean-Yves Empereur ve hayatını denizleri keşfetmeye adamış eski bir

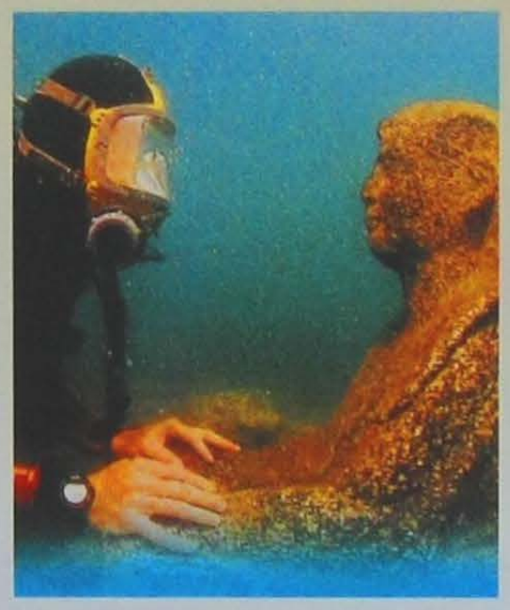

finans danışmanı olan Franck Goddio. Goddio, sualtında kalmış hazineleri aramaya yarayan nükleer manyetik yankı iskandili ve inanılmaz elektronik cihazlara sahip bir katamaran olan Kaimiloa gibi çok gelişmiş bir tekneyle çalışmıştır.

Goddio, Mısır hükümetinden izin aldıktan sonra, Fransız ve Mısırlı arkeologlardan oluşan ekibi ile İskenderiye Limanı'nı keşfe başladı ve heyecan verici, inanılmaz sonuçlar elde etti.

Granit sütunlar, mermer mimari öğeler, nadir mermerden yapılmış sfenks ve heykeller ile Ptolemaios Dönemi'ne ait başka pek çok kalıntı su yüzüne çıkarıldı. Su yüzüne çıkarılan buluntular, arkeoloji dünyasında büyük heyecan yaratmıştır. Goddio, İskenderiye Limanı yakınlarında yer alan L biçimindeki Antirhodos Adası'nı da keşfederek çalışmalarını sürdürmüştür. Burası, eskiden bir Poseidon Tapınağı'nın yükseldiği yerdir. Ayrıca, Plutarkhos'tan öğrendiğimize göre, burası aynı zamanda Actium Savaşı'nda (MÖ 31) Octavianus'a yenildikten sonra Romalı General Antonius'un hayatının son yıllarını korkunç biçimde geçirdiği, 'Timonium' denilen gizli kalenin de bulunduğu yerdir.

Sualtı arkeoloji sayesinde, deniz binlerce yıldır kıskançlıkla kendisine sakladığı göz kamaştırıcı hazineleri geri vermektedir. Böylece, tıpkı İskenderiye'nin gösterişli yaşamına, Ptolemaios Sarayı'nın ihtişamına ya da Kleopatra ile Antonius arasındaki tutkulu aşka tanıklık etmiş mimari kalıntılar gibi hazinelerin dünya kültür mirasına kazandırılması mümkün olmaktadır.

DENİZ DİBİNDE KEŞİF

Bir araştırmanın ilk ve temel evresi keşif, yani alanın gözlemlenmesidir. İlk keşif, sonrasında daha iyi bir incelemeye zemin oluşturmak üzere, çok geniş bir alana ya da tek bir araştırma havuzuna uygulanabilir. Görüş imkanının en fazla olduğu sığ bölgelerde, doğrudan gözlem yapmak mantıklıdır. Ancak derinliğin yoğun olduğu durumlarda daha gelişmiş gereçler gereklidir.

Çalışma alanı, su üzerinde yüzen nesnelerden temizlenir ve ardından kenarları 2 ya da 1,5 metre olan karelere ayrılır. Bu işlem için, düzenli ilmikleri olan esnek bir ağ ya da bölümlü köşeleri olan sağlam ve madeni bir ağ kullanılır. Yükseklik farklılıklarını tespit etmek için, metal bir çubuktan yararlanarak manuel bir iskandille ya da havadan kullanılan bir düzeçle alanın planı çıkarılır. Daha hızlı bir iskandil için, yüzeydeki bir tekneye bağlı ve kontrol ekranına sahip olan kapalı devre bir televizyon kullanılır. Sıklıkla kullanılan bu yöntemin, erişim sınırları kısıtlı olmadığı için avantajları vardır ve risk içermez, fakat elverişli görüş imkanı gerektirmektedir. Görüş netliğinin düşük olduğu durumlarda sonar ya da çeşitli magnetometreler gibi optik olmayan aygıtlara başvurulur. Sonar ya da ultrason derinlik ölçer, yerden yansıyan ve bir alıcı tarafından alınan bir dizi dikey dalga gönderir. Bilgileri grafiklere çevirir ve deniz dibinin planını çıkarır. İki yanı birden etkileyen lateral/yanlamasına sonarlar daha geçerlidir, çünkü yanlamasına ve enine dalgalar gönderen iki çeviricisi sayesinde çok daha geniş bir alanı kaydedebilmektedir.

SUALTI KAZILARINDA TEKNİK

Deniz altında kazı, karada olduğu gibi stratigrafik yöntemle yapılmaktadır, fakat sualtı ortamından kaynaklanan sorunlar kazıyı etkilemektedir. Bir kazı, yalnızca gömülü kalıntıları keşfetmek için değil, aynı zamanda aralarındaki bağlantıları açıklığa kavuşturmak için de yapılır. Aslında kazı, dipteki tortunun tahribatı demektir ve yöntemsel bir hata çok değerli bazı bilgilerin kaybedilmesi anlamına gelebilir. Sualtı kazılarında, bazen kazıyı koruma altına alınmış bir ortamda gerçekleştirebilmek için bir sit alanının tamamen kurutulması ya da tüm alanın ayrılması ve yukarı kaldırılması gibi özel yöntemler kullanılır.

Sualtı kazılarının evreleri de karada yapılan kazılara benzer. Kazının tüm evrelerinin ayrı ayrı ve birlikte tüm ayrıntılarıyla planlanması, gerekli fotoğraflama ve çizim çalışmalarının yapılması ve kalıntıların tortulardan temizlenmesi gerekir. Son aşamada, kalıntı ve buluntular su yüzüne çıkarılmalıdır. Bu, sualtı arkeolojisine özgü, önemli bir aşamadır. Kalıntı ve daha küçük buluntuları tortulardan temizlemek için vakumlu bir tür temizleyici olan sorbon kullanılır. Böylece, kazı alanındaki kum ve tortular temizlenerek kalıntılar daha net tespit edilir.

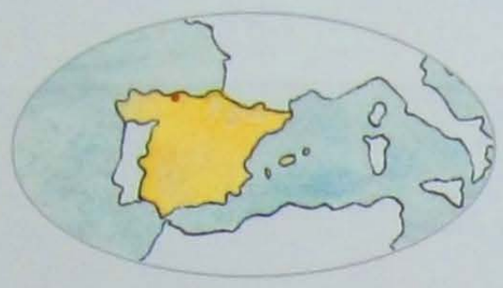

BEŞ YAŞINDA BİR KIZ VE BİZON

ALTAMİRA MAĞARASI'NDAKİ RESİMLERİN KEŞFİ, HER YENİ KEŞİFTE OLDUĞU GİBİ SANSASYON YARATTI, ANCAK UZUN YILLAR BİLİM DÜNYASININ ŞÜPHECİLİĞİ İLE KARŞI KARŞIYA KALDI.

Günümüz İspanya'sındaki Santander'de, Santillana del Mar tepelerine yakın bir yerde olan Altamira Mağarası, 1869 yılında Modesto Cubillas adlı bir avcı tarafından rastlantı sonucu bulunmuştu. O yıllarda, Paleolitik Dönem sanatçılarının teknik yetilerini büyük bir beceri ve daha önce görülmemiş bir kalite ile sergilemiş oldukları duvar resmi sanatı ile ilgili henüz hiçbir bulgu yoktu. Söz konusu yıllar, Paleolitik Dönem sanatının taşınır sanat diye adlandırılan ilk kanıtlarının, yani kemik ve hayvan boynuzları üzerine tasvir edilmiş memeli hayvan gravürlerinin gün ışığına çıkmaya başladığı bir dönemdir. 1875 yılı yazında, tarih öncesi bilim tutkunu ve bölgeyi iyi tanıyan biri olan Marcelino Sanz de Sautuola, mağaranın varlığını öğrenir öğrenmez kazı iznini almış ve araştırmalar 1879 yılında resimlerin bulunmasına kadar dört yıl boyunca devam etmiştir.

"BOYALI BOĞA!"

Arkeolojik araştırmalarla ilgili hikayeler anlatıldığında resimlerin keşfi de sık sık dile getirilir. Bu keşifler sembolik olarak, en eski insan uygarlığının bilinmesi ile ilgili yeni bir dönemin başlangıcını işaret eder. Aslında keşfi yapan Sanz de Sautuola'nın kızı Maria olmuştur. O sene henüz beş yaşında olan küçük kız, araştırmaları sırasında babasına eşlik ediyordu. Kısa boyu sayesinde mağaranın en derin bölümüne kadar

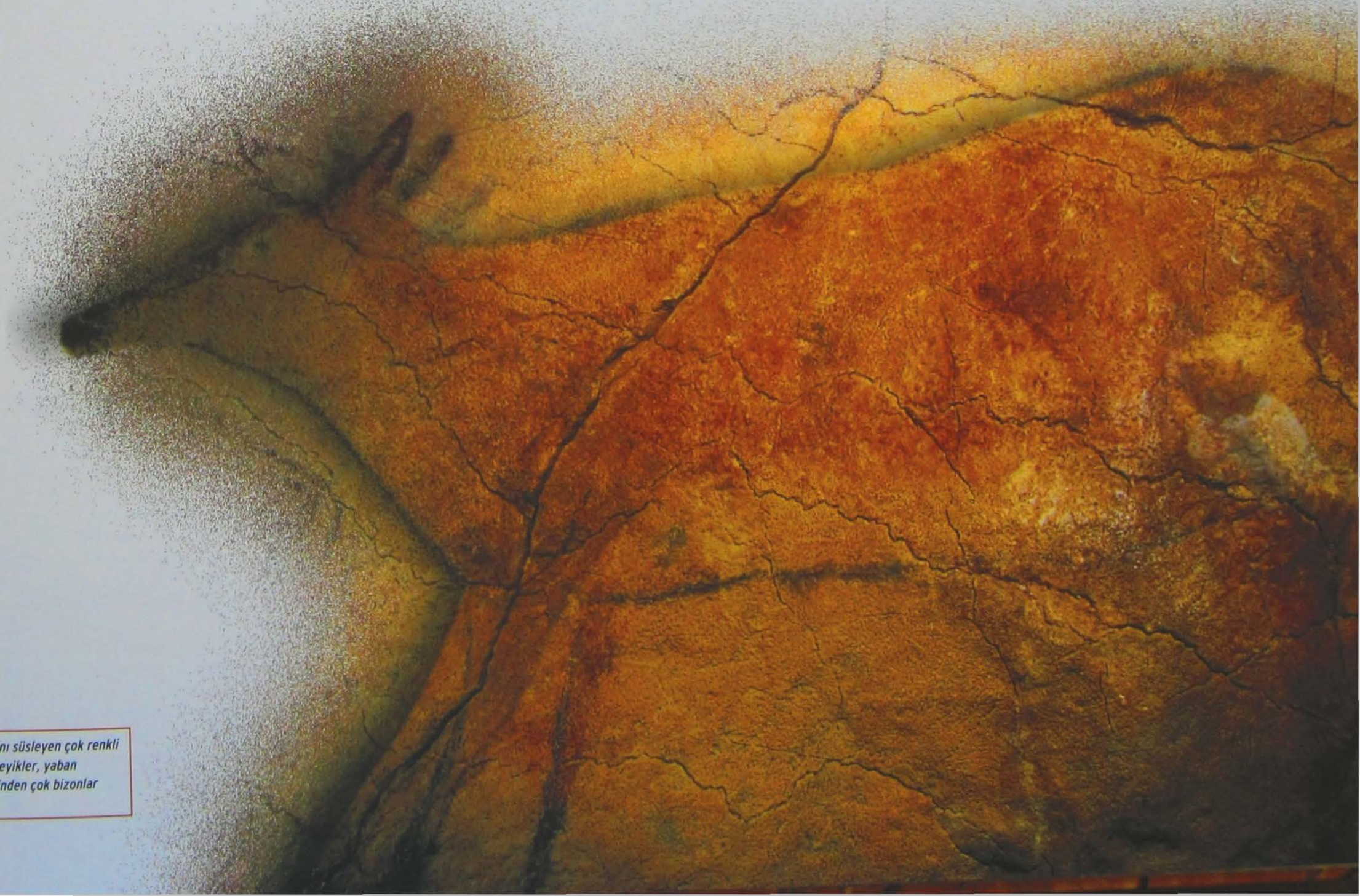

Altamira Mağarası'nı süsleyen çok renkli resimlerde atlar, geyikler, yaban domuzları ve hepsinden çok bizonlar konu edilmiştir.

Geçmişin Kanıtları

ALTAMİRA RESSAMLARININ TEKNİK HİLELERİ

Bazı detayların tanımlanmasında yardımcı olan renk kalibrasyonu ve çift renklilik (kırmızı ve siyah) aynı zamanda Altamira'daki renkli resimlere güçlü bir ifade kazandıran önemli unsurlardır. Mağara tavanındaki girinti ve çıkıntılardan bizon bedenlerini akla getirebilecek ve hacimsel etkiyi arttıracak şekilde faydalanılmıştır. Hacimsel verimi ortaya çıkarmak için, bir yanda tonların ve gölgelerin oranı ayarlanarak ışık-gölge oyunları elde edilmiş, öte yanda hayvan bedenlerinin boyanmış bazı bölümleri bir aydınlatma etkisi elde edecek şekilde kazınmıştır. Tüm bu hileler sayesinde figürler kayanın yüzeyinden ayrılacakmış gibi bir his uyandırmaktadır. Altamira resimleri, eserlerin doğallığının belirgin olarak görüldüğü Paleolitik sanatın dönüm noktası olarak kabul edilir. Bizonun iki parçalı toynağının yanı sıra, geyikler ve domuzlar gibi hayvanların ayakları da bilinen klasik şekillere göre tasvir edilmiştir. Aynı zamanda bizonların postları ve yeleleri de büyük bir gerçekçilikle betimlenmiştir. Grafik tekniklerin kullanımı ile de gözler, kulaklar, boynuzlar gibi bazı anatomik detayların göze çarpıcılığı sağlanmıştır.

Mağarada bulunmuş olan bazı araç gereçler ve boyamalarla resmedilmiş bazı hayvanlar görülmektedir.

- Mağaranın çevresi
- Mağaranın tavanını destekleyen duvarlar ve yapay sütunlar
- Renkli resimlerin bulunduğu salon

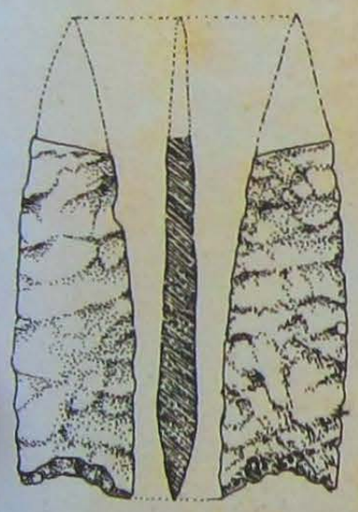

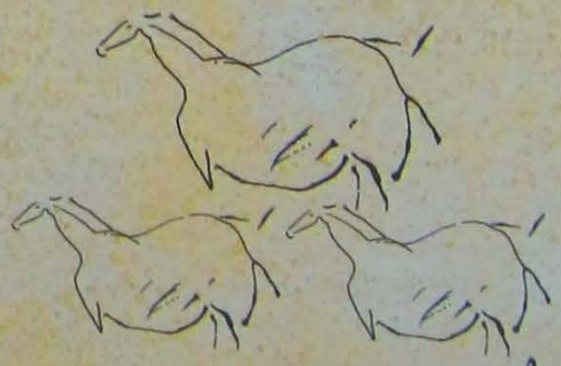

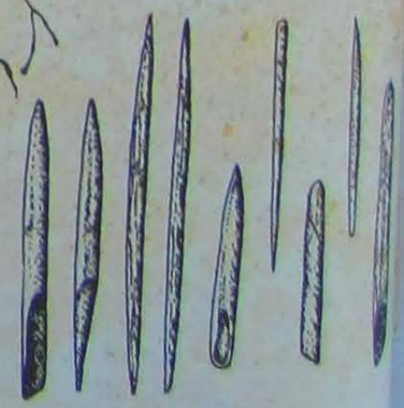

Altamiralı ressamlar mağaranın tavanlarındaki figürleri oluştururken, kimi yerlerde hem gravür hem de boyama tekniklerini kullanmışlardır.

CANTABRIA SANATININ GİZEMLİ TASVİRLERİ

Tarih ve Sanat

Duvar sanatında, hayvan figürlerine oranla daha fazla sayıda boyama ya da oyma sanatı ile yapılmış geometrik tasvirler yer almaktadır. Kimi zaman bir tuzağı, kimi zaman bir kapanı ya da zıpkını temsil eden bu çalışmaların anlamları her zaman gizemli kalmıştır.
Tipolojik temelde farklılıklar gösteren betimlerle, bölgesel farklılıkların vurgulanmış olduğu düşünülebilir. Cantabria'daki bazı tasvirlerin "gonca yaprağı" formunda olması, bu mağaraların karakteristik özellikleri arasındadır. Dörtgen biçimli tasvirler Santander civarındaki El Castillo, La Pasiega, Las Chimeneas, Altamira gibi mağaralarda görülmektedir. Geyiklerin sırt kısımlarında veya bizon ya da atların bacakları arasında siyah ve kırmızı renklerle boyanmış çizgilere de rastlamak mümkündür. Yara gibi çizilmiş, beşinci evreye ait tasvirlere ise, Cantabria mağaralarına çizilmiş hayvan figürlerinde yaklaşık yüzde 1,3 gibi bir oranla çok ender rastlanmaktadır. Ayrıca Altamira Mağarası'nın tavanında ve El Castillo Mağarası'nın dip taraflarında görülen el izleri de bir o kadar nadir olan figürlerdendir.

giren ve bir fener ışığında mağaranın tavanındaki renkli resimleri gören küçük kız, şaşkınlık içinde tüm gücüyle babasına seslemişti: *"Baba, burada boyalı boğalar var!"*

İlk heyecan aşıldıktan sonra, tasvirlerin Paleolitik Dönem'de bu mağarada yaşayan halkın çalışmalarının ürünü olduğu tespit edildi. Resimlerde, bir süre o bölgede çok yaygın bulunan, ancak artık nesli tükenmiş hayvanlar da görülüyordu. Bu hayvanlar, o yıllarda Fransa'daki mağaraların kalıntılarında gün ışığına çıkmaya başlayan taşınır sanatın tasvirleriyle de benzeşiyordu. İspanyol araştırmacı Juan de Villanova'nın verdiği tavsiyelerle umutlanan Sanz de Sautuola, 1880 yılında, resimleri Paleolitik Dönem sanatçılarına atfettiği bir yazı ile keşfini açıklamaya karar verdi. İlk anlarda oluşan ilgiden sonra, eski eserlerin tanımlanmasına her zaman kuşkulu bakan pek çok araştırmacı, bu yeni gelişme için de olumsuz bir yaklaşım sergiledi. Örneğin, Gabriel de Mortillet ve Emile Cartailhac gibi paleontologlar, kullanılan tarzı modern buluyor ve resimlerin sahte olduğunu düşünüyorlardı. Birkaç sene sonra, 1895'de Fransız paleontolog Emile Cartailhac mağaraya gitmeye karar verdi ve orada tüm alanı ve resimleri inceledi. Cartailhac, Dordogne Bölgesi'ndeki pek çok çukurda araştırma yapmış ve aynı yıl La Mouthe Mağarası'nı keşfetmişti. Mağaraya girmek için hiçbir aralık yoktu ve girişin bu şekilde sımsıkı kapalı olması, içerdeki resim ve duvar yazılarının orijinalliğine dair önemli bir ispattı. Bu keşif, daha önce karşı çıkılmış olan diğer tüm keşiflerin de değer kazanmasına yol açtı.

Altamira'daki resimlerin ve her gün yenisi gün ışığına çıkan tüm diğer Paleolitik Dönem'e ait bulguların, 1900'lerin başlarında eski eser olarak tüm dünyaca kabul edilmesi için yirmi yıl gibi tartışmalarla dolu bir zaman gerekti. Ne Sanz de Sautuola ne de arkadaşı ve destekçisi Juan de Villanova bu keşiflerine sevinebildiler; çünkü her ikisi de yaklaşık on yıl önce ölmüştü.

Altamira'daki mağara resimlerinin en inatçı muhaliflerinden biri olan Emile Cartailhac, 1902'de *Resimlerle Süslü Altamira Mağaraları* başlığıyla unutulmaz bir makale yayınladı. Şimdi artık, tasvirlerin doğru bir şekilde tanımlanması ve değerlendirilmesi için her bir figürün detaylarını, teknik ve biçimsel özelliklerini analiz etmeyi ve belgelendirmeyi içeren kapsamlı bir çalışma gerekiyordu. 1902'de başlayan, Altamira tasvirlerinin rölyef çalışması bu bağlamdaki ilk girişimlerden biri oldu. Bu dönem, ertesi yıl Hornos de la Pena, Castillo, Covalanas, La Haza mağaraları gibi pek çok resimli mağaranın keşfedildiği Cantabria Bölgesi'nde olduğu gibi, Avrupa'da da Paleolitik Dönem sanatı konusunda yapılan keşifler adına cesur yıllar olarak kabul edilebilir.

SÜSLEMELER

Altamira Mağarası, Cantabria Sıradağları'nı oluşturan Senozoik zamanın kalker yapısıyla oluşmuştur. 270 metre uzunluğunda, dönemeçli bir yapısı olan mağara, yan yana birçok çıkmaz uzantıdan oluşan geniş bir dehlizden meydana gelir. Tasvirler tüm mağara içine yayılmış olsalar da, topografik açıdan bakıldığında üç bölüme ayrılmış gibidir. Girişe yaklaşık 25 metre mesafede yer alan ilk bölüm, Paleolitik Dönem'de güneş ışınlarının erişemediği boyanmış tavanı olan bir salona açılmaktadır. Orta bölüm, duvarlarında birkaç kovuk bulunan yılankavi bir galeriden oluşur. En dipteki son bölümse, yaklaşık 50 metre uzunluğunda, iç duvarlarını sayısız tasvirlerin süslediği dar bir uzantı şeklindedir. Kemer şeklindeki boyalı tavan, kesinlikle Paleolitik Dönem sanatının bir eseri olarak kabul edilmiştir.

ALTAMİRA KAZILARI

Altamira keşfedildiğinde, büyük kaya parçaları girişi kapatmışlardı ve resimli tavan bazı yerlerde sadece 1 metre yükseklikte bulunuyordu. Yapılan düzenleme çalışmaları, yürüme yolları

Mağara tavanın doğal çıkıntıları kullanılarak renkli betimlere hacim kazandırılmıştır.

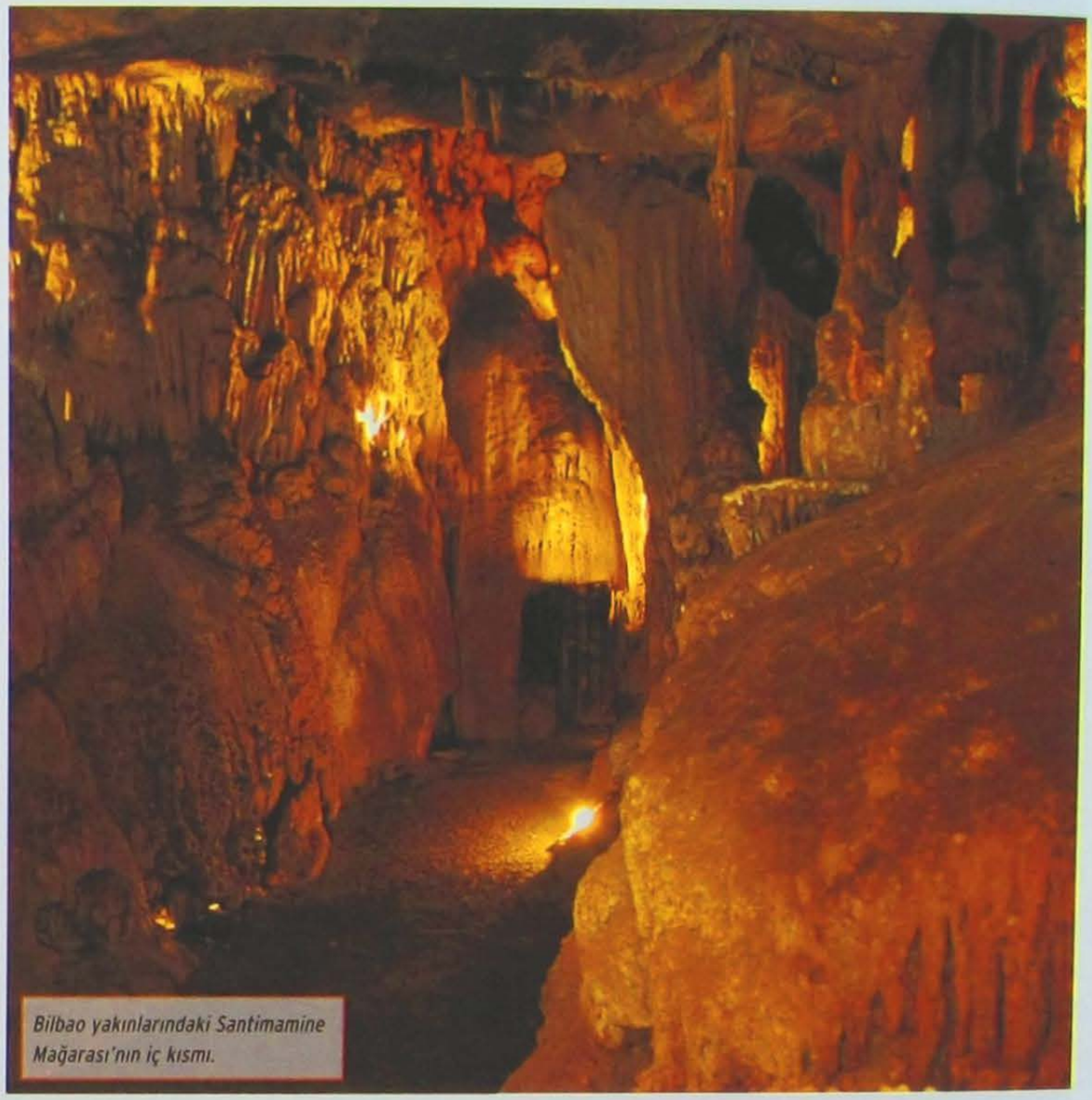

Bilbao yakınlarındaki Santimamine Mağarası'nın iç kısmı.

Veriler ve Bilgiler

ALTAMİRA RESİMLERDEN KALIP ALINMASI

Resimlerin korunmasındaki zorluk nedeniyle, mağara çok az sayıda ziyaretçinin girebilmesine izin verecek şekilde açılabilmiş ve Münih Müzesi'nin yardımı ile resimli tavan yüzeyinin kopyaları çıkarılmıştır. Paleolitik bir eser üzerinde yapılan ilk müdahalede, eserin orijinal yüzeyinde bir uygulama yapılamayacağı konusu işleri oldukça zorlaştırmıştır. Zira, yüzeye doğrudan bir kalıp uygulamak mümkün değildir. Kopyaların hazırlanması için öncelikle tavanın fotogrametrik bir kabartması kullanılmış ve bu kabartma sayesinde alçıdan yapılmış üç boyutlu bir yüzey yaratmak için gerekli altyapıyı elde etmek mümkün olmuştur. Böylece, yüzeyin silikondan yapılmış negatif bir kalıbı elde edilmiş ve bu kalıbın üstüne taş tavan yapılmıştır. Son olarak, Paleolitik Dönem sanatçılarının yararlandığı malzemelerin benzerlerinden ve doğal renk verici maddelerden yararlanılarak yüzeyin süslemesine devam edilmiştir. Çıkarılan kopyalardan biri günümüzde Madrid Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

ile geçitlerin açılması ve tavana yapılan destekler, mağaranın orijinalliğini ve geçit vermez görüntüsünü değiştirerek girişin daha kolay olmasını ve eşik alanının alçalmasını sağlamıştır. Altamira'daki en ünlü resim grubu, 18 x 9 metre genişliğindeki bir salonun tavanını süslemektedir. Resimler girişe göre sol köşede yoğunlaşmıştır. Burada kimi erkek, kimi de cinsiyeti belli olmayan, 180 santimetre uzunluğunda yirmi bizondan oluşan bir sürü resmedilmiştir. Salonun en büyük figürü ise, 225 santimetre uzunluğundaki karacadır. Diğer tasvirler arasında atlar, geyikler ve bir yaban domuzu yer alır. Resim grubunun en alt bölümünde ise sayısız "gonca yaprağı" figürü yer almaktadır. Kimi yerlerde birbiri ile üst üste çizilmiş figürler de görülmektedir. Bu tip noktalamalar veya basitçe kırmızı boya ile çizilmiş hayvanlar, kırmızı-siyah ya da sadece siyah renkle oluşturulmuş resimlerin hemen altında yer alırlar. Bazı yerlerde de, daha önce kullanmış olan boyalı yüzeyin yeni boyamalar için yıkamış ya da kazınmış oldukları anlaşılmaktadır.

STİL

Mağaradaki renkli resimler grubu, benzerleri IV. Dönem Magdalen taşınabilir sanatında da görülen, şaşırtıcı bir biçimsel bütünlük arz eder. Paleolitik Dönem sanatçıları sayısız figürlerden oluşmuş bir kompozisyon yaratmak için tavan yüzeyini tercih etmişlerdir. Bizon tasviri gerek sayıları, gerekse de merkezde olmaları açısından baskın olarak göze çarpmaktadır. Buna karşılık at, geyik ve yaban domuzlarına daha dış kesimlerde yer verilmiştir. Resimlerin böyle bilinçli bir düzenlenmeye sahip olmaları, pek çok değişik mağaradaki hayvanların dağılımlarını karşılaştıran André Leroi-Gourhan tarafından incelenmiştir. İlginç bir şekilde, Altamira Mağarası yaklaşık 150 kilometre uzaklıkta bulunan Ekain Mağarası'nda görülen figürlerin kesinlikle tam tersi bir örnektir. Ekain Mağarası'nda, merkezdeki resimlerde atlara yer verilmiştir ve sayıca çoktur. Bizon, geyik ve ibeks dağ keçisi resimleri boyut olarak daha küçük ve daha az sayıdadır. Öte yandan, bizon figürünün de, Santimamine Mağarası'nda (Bilbao-İspanya) olduğu gibi, diğer Cantabria mağaralarında da büyük bir özenle tasvir edildiği görülmektedir. Birbirine uygun karakteristik biçimler taşıyan bir diğer resim topluluğu da, Altamira'nın iç taraflarına doğru uzanan galerilerdeki, siyah tek renk tekniği ile yapılmış sayısız hayvan figürlerinde görülür. Mağaranın iç kısmında, dağ keçilerine ve galerinin daha içerlek bölümlerinde bir geyiğe, ata ya da bizona rastlanırken giriş bölümünde yer alan figürlerde hörgüçlü sığırlar, bizonlar ve atlar betimlenmiştir. Daha iç kısımlarda tamamen siyah renkle yapılmış, noktalama ya da ince işaretler halinde ya da kimi yerlerde

köşeli geometrik şekillerden oluşan yaklaşık altmış değişik resim grubu bulunmaktadır. Buradaki kazımalar için kesin bir tarih vermek kolay değildir, zira betimler geniş bir arkeolojik zamana yayılmaktadır. Hangi nedenle silindikleri bilinmeyen alttaki resimler de dahil olmak üzere, bütün resimler belli aralıklarla yapılmıştır.

Mağaranın en iç kesimindeki bir mamuta arkadaşlık eden bir at ve bir bizondan oluşan bir grup figür, İspanya'daki mağara resimleri arasında özel bir yere ve öneme sahiptir. Bu gruptaki figürler, bu tür soğuk iklime tanıklık eden tek örneği oluşturmaktadır. Mağaradaki en yeni eser olarak dikkate alınan bu kompozisyon, karakteristik özellikleri nedeniyle IV. Stil olarak nitelendirilir.

Altamira, paleontologlar tarafından resimli mağaralar arasında tapınak olarak kabul edilen gruba girer. Burada, benzer işlevleri olan diğer mağaralarda olduğu gibi, süslemelerin yoğun olarak görüldüğü başlıca iki bölüm mevcuttur. Biri girişe uzak olmayan, ziyarete açık ve iyi kalitedeki resimlerin görüldüğü ilk bölüm; diğeri ise daha iç, dar ve girişi zor olan kısımlarda, mükemmel oyma işleri ile dikkati çeken ve ancak sınırlı sayıda kişiyi kabul edebilen ikinci bölümdür.

Ekain Mağarası'ndaki büyük panelin şematik reprediksiyonu. Buradaki duvar resimlerinin başkahramanları atlardır.

Tıpkı Altamira'da olduğu gibi, Santimamine Mağarası'nda da en çok tasvir edilen hayvan bizondur.

PREHİSTORİK ÇAĞDA YAPI İŞLERİ

PALEOLİTİK DÖNEM İNSANLARININ SIĞINMA, BARINMA, KISACASI KONUT GEREKSİNİMLERİ NASIL ŞEKİLLENDİ, NASIL HAYATA GEÇİRİLDİ?

Prehistorik Çağ insanlarının geçici veya sürekli ikamet etmek, ölülerini gömmek, inanışlarına uygun kültsel faaliyetlerini uygulamak gibi değişik işlevleri olan yapıları inşa ederken, en çok faydalandıkları malzemeler tahta, kil ve taştı. Yerlerini tuğlalara, kiremitlere ya da çimentoya bırakana dek, Avrupa'daki başlıca inşaat malzemeleri de bunlar oldu.

İkamet amaçlı yapılmış binaların ön cephelerinde, büyük olasılıkla bitki lifleri ve deri gibi malzemeler de kullanılıyordu. Ancak bu tip malzemeler, sadece belli başlı hava şartlarında korunabildiğinden, bu binalara ilişkin kanıtlara sahip değiliz. Bina duvarlarında ise, kuruma sırasında hacim kaybetmeyen malzemeler olan örülmüş kamışlar, kilden yapılmış harç ile tutturulmuş kazık ya da dallar ve kum, çakıltaşı, kerpiç ve esneklik sağlayan çeşitli organik maddeler kullanılıyordu. Hava koşullarının verdiği tahribatın yanı sıra, örneğin kerpicin kullanıldığı yerleşim yerlerinin ve köylerin sonlarını getiren genelde yangınlar oluyordu. Yapı malzemesi olarak tahtadan da yararlanılmış olduğu, konutlardaki direk boşluklarından anlaşılmaktadır. Artık tahtadan eser kalmamış olsa bile, konutun etrafındaki çitlerin ve parmaklıkların tahtadan tasarlandığı belli olmaktadır. Göl, bataklık gibi nemli ortamlara kurulan yerleşim yerlerinden, günümüze istisnai bir şekilde ulaşabilen ahşap örnekler

Altı çubuklu taş tekerlek

Orkney Adaları'ndaki dolmen kalıntıları. Dolmenler, toprağa sabitlenen dikey taş bloğunun üstüne bir diğerinin yatay olarak yerleştirilmesinden oluşan mezarlardır.

ORKNEY ADALARI'NDAKİ TAŞ YAPILAR

İskoçya'nın kuzeyinde yer alan Orkney Adaları, MÖ 3. binyıla tarihlenen ve büyük önem taşıyan bir dizi anıta ev sahipliği yapar. Mainland Adası'ndaki Skara Brae köyü, tamamen taş bloklardan yapılmış ve bugün kısmen çökmüş olan dikdörtgen biçimli bir düzine evden oluşur. Bu evlerin özelliği, günümüze çok iyi derecede korunarak gelmiş olmalarıdır. Duvarlar iki metreye yaklaşan bir yüksekliğe dek sağlam kalmıştır. Bir metre derinliğinde nişler ve kilerler kazılmış, ortaya taş ocak konulmuş, duvarlara ise sekiler yapılmıştır. Köyün yakınlarında, kare bir odaya bağlanan uzun tüneli ve çıkıntılı tepesiyle Maes Howe Dolmeni yükselmektedir.

Geçmişin Tanıkları

sayesinde Paleolitik zaman ustalarının becerilerine tanık olma şansına sahibiz.

İLK "EVLER"

En eski dönemlerden itibaren ahşabın ve taşın kullanılmış olduğu belgelenmiştir. Bilinen en eski yapılar Alt Paleolitik Dönem'e tarihlenir. Bu dönemde avcılar, gerek açık alanda gerekse mağaralarda farklı tiplerde barınaklar kurmak üzere alanları düzenleme isteği gösterirler. Fransa'daki Terra Amata'da 7-15 metre uzunluğunda ve 4-6 metre genişliğinde oval planlı kulübeleri (ya da çitleri) taşıdıkları varsayılan kazıkların izlerine rastlanmıştır. Kimi zaman daha dayanıklı altyapılardan da söz edilebilir. Örneğin Fransa, Lunel Viel'deki Mas de Caves Mağarası'nın zemininde bulunan, alçak taş duvarlarla çevrelenmiş çukurlar, dayanıksız malzemeden inşa edilmiş olan yapıda, temel görevini üstlenmişlerdir.

Orta Paleolitik Dönem'den itibaren Doğu Avrupa'da, çit ve kulübe yapımında mamut kemikleri de kullanılmaya başlanmıştır. Üst Paleolitik Dönem ile birlikte sayıca bir artış ve tiplerde farklılaşma görülür. Oval ya da daire biçimindeki kulübelerin çoğunun zemini biraz çukurluktur. Üzerleri dallar, hasırlar ya da daha dayanıklı ama yine hafif bir malzemeyle örtülen bu konutlarda, mamut kemiklerinden de yararlanılmıştır. Daha karmaşık ve dairesel planlı bir başka tipte ise, duvarları oluşturmada birbirine geçmiş kafatası ve çene kemikleri kullanılmıştır.

Neolitik Dönem'e ait bir konutun restore edilmiş hali. Tesalya'da bulunan kalıntılar evlerin dikdörtgen biçiminde olduklarını ve duvarların da kerpiçten yapıldığını göstermektedir.

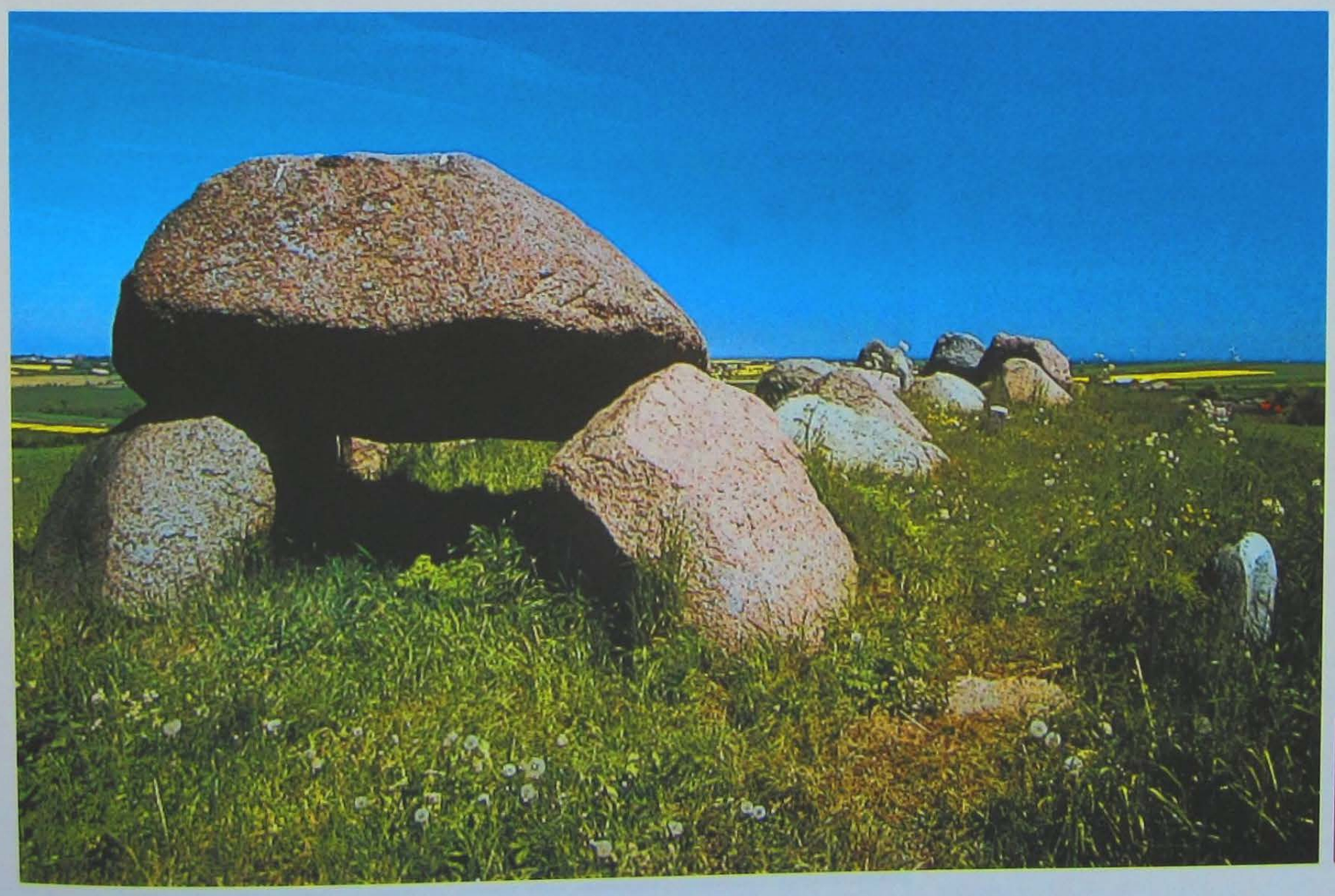

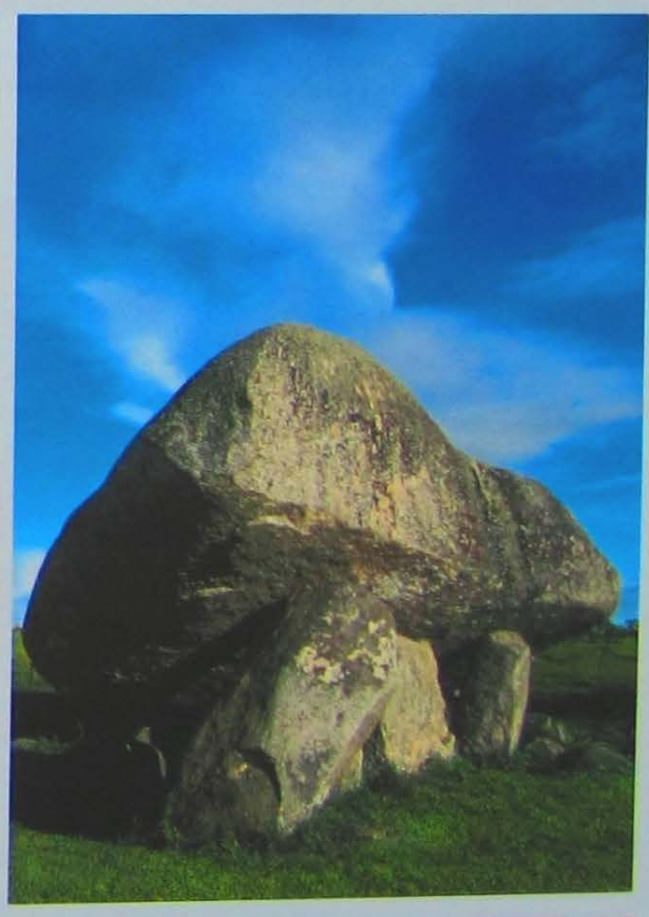

Solda: Danimarka'daki Fyn Adası'nda bulunan dolmen kalıntıları. Danimarka'da en yaygın olan dolmen tipi, büyük bir taş kütlesiyle üstleri kapatılan büyük çukurlardır.

Üstte: Carlow, İrlanda'daki Browne's Hill Dolmeni. Bu mezar tarzı özellikle Kuzey Avrupa'da görülmektedir.

Kıbrıs'daki Neolitik Çağ'a ait bir yerleşim yeri olan Khirokitia'dan dairesel planlı konut kalıntıları.

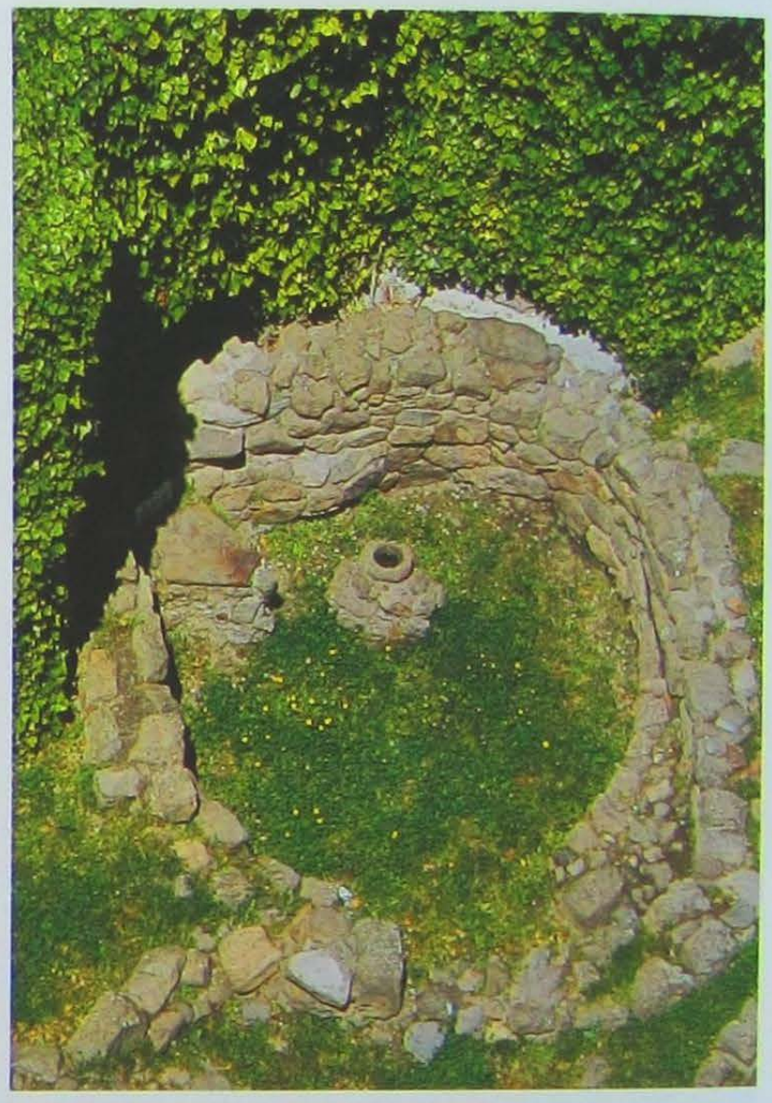

Colombaia köyü kalıntıları.

Bazı yapılardan geriye yalnızca yapının çevresini belirleyen taş katman kalmıştır. Zemin, bu yapılarda da dış seviye ile aynı düzeyde ya da biraz oyuk olmak suretiyle daha aşağıdadır.

Daha hafif konutlar yapmayı tercih etmek, kimi zaman kullanılacak ana malzemenin yokluğundan ziyade, yerleşim yerlerinin geçici olma özelliği ile ilişkilidir. Bu tarz yapılar Doğu Avrupa'da oldukça yaygındır. Daha batıda ise, Fransa'da Üst Paleolitik Dönem'in sonlarına tarihlenen Pincevent ve Lititolles kamp alanları bulunur. İçinde ocakların bulunduğu taşlarla çevrilmiş bu dairesel alanların tek bir yerleşim yerine ait oldukları düşünülmektedir.

İLK KÖYLER

Neolitik Dönem ve yerleşik hayata geçişin başlamasıyla, Avrupa'da farklı tip ve büyüklükteki yerleşim yerleri de boy göstermeye başlar. MÖ 8. binyıl ortalarında Güney Avrupa'da belgelenen en eski köyler, Güney Teselya'daki Achilleion olarak bilinir. Bunlar yaklaşık 4x2 metre gibi küçük ölçülerde, kerpiç duvarlı, taş bir kaide üzerine oturtulmuş, dikdörtgen tip konutlardır. MÖ 6. binyılın ortalarından itibaren, seramiklerin görüldüğü Neolitik Çağ'da, Orta ve Kuzey Avrupa'da dikdörtgen kulübeler inşa edilmeye başlanır. Bu kulübeler, çift tarafa eğimli damlarını destekleyen tahta direkleri ve yan cepheleri sıvanmış dallarla kaplanmış duvarları olan küçük yerleşim yerleridir. Bu yapı tekniği, biçimlerde ve yerleşim yerlerinin ölçülerinde değişiklikler göstererek Bronz Çağı'na kadar devam eder. "Uzun evler" olarak tanımlanan Neolitik yapıların 10 ila 30 metre arasında uzunlukları vardır ve genelde 5

Panarea Adası'ndaki dairesel planlı konut kalıntıları.

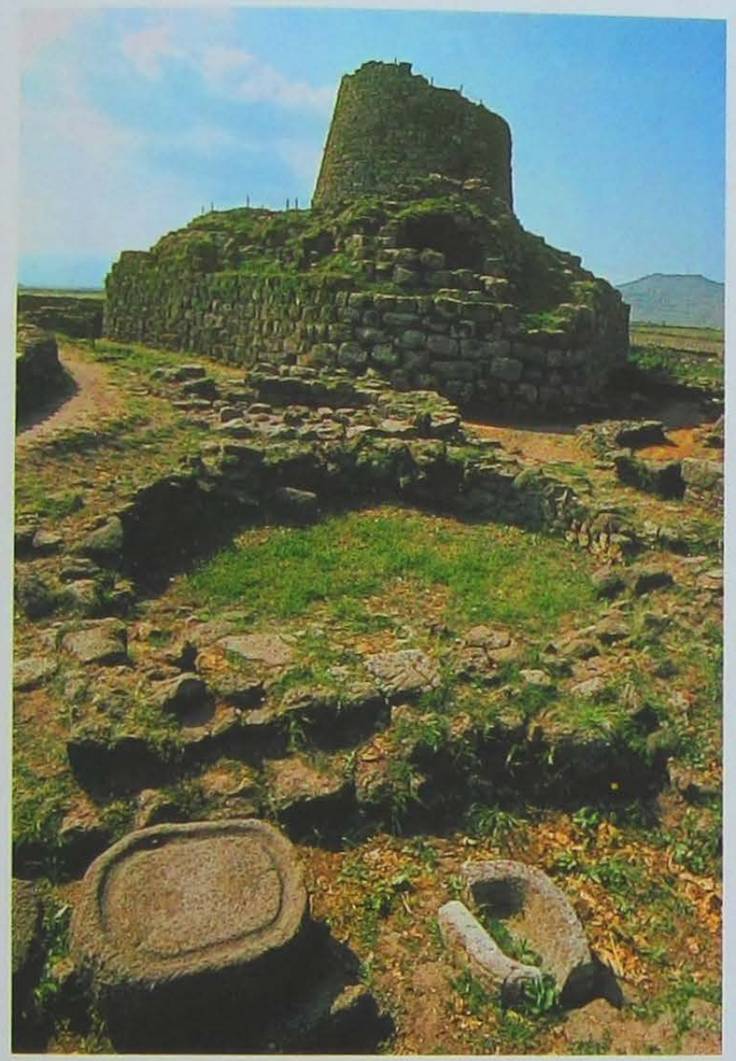

Sardunya Adası sakinlerinin yaşam ve sığınak mekanları olan bir "nuraghe". Günümüze en iyi durumda ulaşmış olanlarından biri Santu Antine Sassari'de bulunmaktadır.

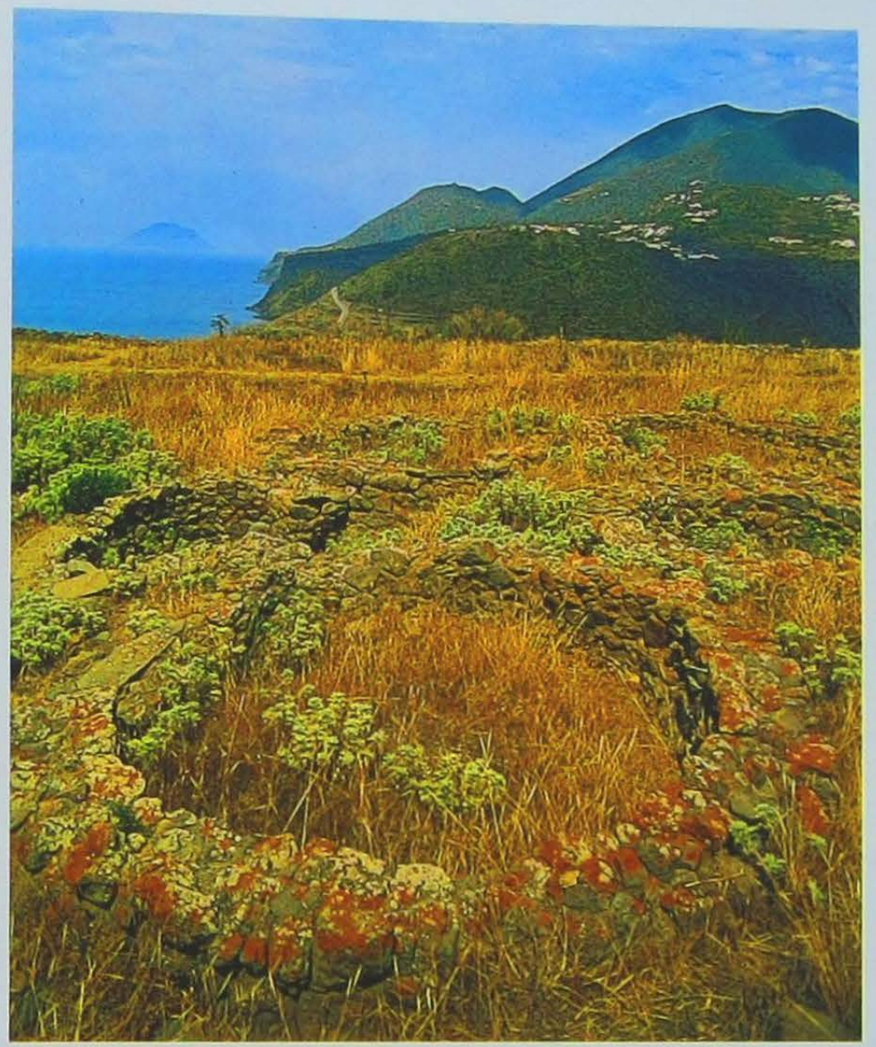

Filicudi Adası'ndaki Capo Graziano yerleşim yerinin Bronz Çağı kalıntıları.

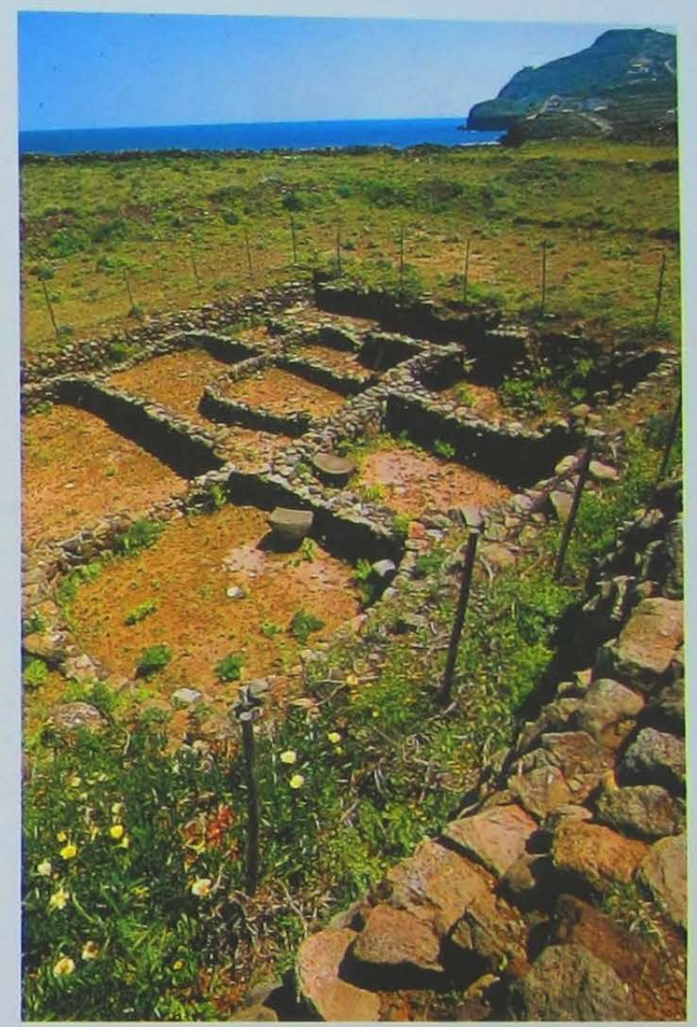

Ustica ve Lipari adalarındaki prehistorik yerleşimlerden bazı kalıntılar.

ila 8 metre genişliğindedirler. Uzunluğun orantısına göre, duvarları kazık veya uzun tahtalardan oluşturulmuş bir ya da iki bölümden oluşurlar.

MÖ 4. binyıl boyunca, Neolitik Çağ'ın ileri evrelerinde, Alpler bölgesinde halkın çalışmasına uygun, göl kenarlarına inşa edilen köy kalıntılarına rastlanmıştır. Bu köyler aşağı yukarı düzenli bir şekilde gruplaşmış, kimisi iki odalı, 9-10 metre civarında, görece küçük evlerden oluşmaktadır. Uzun kazıklardan yapılmış tabanlar, doğrudan doğruya kıyının nemli toprağı üzerine ya da göllerin dibine sabitlenmiş tahta bir iskeletle desteklenen bir platformun üzerinde inşa edilmişlerdir. Göl kıyılarında yaşam, Bronz Çağı boyunca devam etmiştir.

MEZARLAR VE KUTSAL ALANLAR

Avrupa'da Neolitik Dönem'in ileri safhalarından itibaren, MÖ 5. binyıl boyunca kesilmiş ve zımparalanmış büyük taş bloklar kullanılarak mezar anıtları ve kutsal alanlar inşa edilmeye başlar. Megalitik olarak adlandırılan bu teknik, bugün artık sadece tek bir kültürel akımın meyvesi olarak nitelendirilmemekte, yer ve zaman açısından birbirinden farklı örnekleri de birleştirmektedir.

Bölgesel yaygınlıklarına rağmen, mezar tipleri yine de yerel özellikler gösterir. Toprağa sabitlenmiş iki dikey taş bloğun üstüne, bir üçüncüsünün yatay olarak yerleştirilmesiyle yapılan ve çoğunlukla toprak ya da taş yığınından oluşan bir tümülüsle örtülen mezar odaları olan dolmenler, tipleri açısından farklılıklar gösterir. Dolmenlerde dikdörtgen, çokgen, dairesel gibi çeşitli şekillerde bir ya da daha fazla odanın olduğu ve zaman zaman bir giriş koridorunun da bulunduğu belgelenmiştir. Hatta bazılarında bir ön oda daha vardır.

Geçmişin Tanıkları

BRONZ ÇAĞI'NDA TAHTADAN YAPILAR: TERRAMARE

Yeni ve Orta Bronz Çağı boyunca İtalya'da Po Nehri'nin güneyindeki düzlükte, etrafı hendekle çevrili, kil ve kalsiyum karbonat karışımı malzemenin çokça kullanıldığı, özel bir terimle *terramare* adı verilen bir yerleşim tipi yayılır. Bu yerleşim yerlerini inceleyen 1800'lü yılların paleontologlarına göre, bunlar toprak bir setle çevrilmiş, bir su akıntısı tarafından beslenen bir havzanın üzerine konulan tahta bir platform üzerine inşa edilmiş, düzenli bir halde sıralanmış evlerden oluşan köylerdir. Günümüzde yapılan araştırmalar, özellikle de Poviglio'daki Santa Rosa Terramaresi'nde yapılan kapsamlı kazı bu teoriyi doğrulamıştır. Santa Rosa'daki en eski köyde, daha sonra yerini toprak bir sete bırakan kazıklı bir çitle çevrilmiş evler, kuru toprağın üzerindeki tahtadan yapılmış bir platformun üstüne inşa edilmişlerdir. İlerleyen zamanlarda bu eski köye daha geniş yeni bir köy daha ilave olur. Bir su kanalı, bu iki köyü birbirinden ayırmaktadır. Yeni yapılan köyde, evler aynı diğer köydeki gibi inşa edilmiş ve yine etrafları kazıklı bir çitle çevrelenmiştir. Daha sonradan da, alçak bir toprak set inşa edilmiştir. Toprak setin içindeki yeni bölgede, evler artık tahta platformların değil, üst üste konmuş ve kil ile sıvanmış yatay direklerin üzerine inşa edilirler. Diğer küçük köy de, gösterişli bir toprak set ile çevrilir. Köyün bütünü ise, derin bir hendekle çevrilidir.

Solda: Kuzey İtalya'daki Emilia-Romagna Bölgesi'nde bulunan bir ilkel köy yerleşimine ait pişmiş topraktan yapılmış bir heykelcik.

Üstte: Trento Bölgesi Fiavé Gölü kıyısında adını gölden alan köyün kalıntıları.

Trento Bölgesi'nde, Garda Gölü yakınlarındaki Ledro kıyısında bulunan kazıklı evlerden kalıntılar.

Geçiş, enlemesine yerleştirilen taşların kesilmesiyle oluşturulan kapılarla sağlanmıştır. Koridorlu dolmenlerin en basit biçimli olanlarında, mezar odası mimari anlamda giriş koridorundan ayrılmış değildir. Daha karmaşık şekilli olanlarda ise, mezar odasına bir ya da daha fazla oda eşlik etmektedir.

Duvarlar yalnızca büyük taş bloklardan oluşur, ancak bazen az miktarda kuru harç da kullanılmıştır. Bazı dolmenler ise, dar alanlara sahiptir. Bir ya da daha çok odanın açıldığı bir sahanı olan avlulu dolmenler ile tek bir tepe taş bloğunu taşıyan dört ya da altı taş bloğundan oluşan dolmenler Britanya Adaları'na özgüdür. Büyük taş bloğuyla örtülen devasa çukurlardan oluşan dolmenler ise Almanya ve Danimarka'da yaygındır.

Tümülüsler bir ya da daha çok sayıda dolmeni örtebilir ve daire ya da dikdörtgen biçiminde olabilirler. Dikdörtgen olanlarda 110 metreyi aşan uzunlukları ve dairesel olanlarda 90 metreyi aşan çaplarıyla oldukça hatırı sayılır boyutlara ulaşmış olanları vardır. Bazılarının çevresi işlemeli taş bloklarla belirlenmiştir. Bronz Çağı boyunca Akdeniz adalarında harçsız taş yığınlarından oluşan ve ikamet, ölü gömme ya da kutsal yer olma amacı taşıyan çeşitli büyüklüklerde yapılar inşa edilmiştir. Eolie Adaları'ndaki yapıların ortak özelliği, kuru harçlı taştan örülmüş planlı duvarlarıdır. Balear Adaları'nda ise, gökyüzüne yükselen bir kale gibi, bir taş şehri korumaktadır ve evler bu taşın etrafında konumlandırılmıştır.

Tarih ve Mimari

KAZIKLI GÖL EVLERİ

İtalya'nın Trento Bölgesi'nde bulunan Fiavé'deki en eski köy, aynı adla anılan gölün kıyılarında ortaya çıkarılmıştır. Köyün zemini ağaç dalları, çakıl taşları ve küçük taşlar ile kıyının meyilli toprağına yerleştirilmiş kütüklerden yapılan platformlarla oluşturulmuştu. Böylece, üstteki yerleşim alanı için bir yalıtım sağlanmış oluyordu. Gölün güney tarafındaki pek çok yere yayılmış, Bronz Çağı'nın bu tip yerleşimlerinde, kazıkların tümüyle dış kabukları soyulmuş ve üst kısımları dirsekleri çaprazlamasına geçen ve tavanı taşıyan elemanları sabitleyecek şekilde hazırlanmıştır. Yaklaşık 9-10 metre uzunluğundaki kazıklar, çamur kaplı zemine 4-5 metre derinliğinde çakılmışlardır. Bronz Çağı'nın ortalarında, köy son kez elden geçirildiğinde, nehir yatağı ile kıyısı arasına yerleştirilmiş olan 10 metreden daha geniş bir tahta ızgara üzerine temel atılmıştır. Izgara, suyun dip kısmında, dikey kazıkların arasına yatay olarak sokulan tahta traverslerle sabitlenmiştir. Bu sistem, sıra halinde olmak zorunda olan yerleşim mekanlarının ağırlıklarının aynı biçimde dağılmasına izin vermektedir. Kıyıda ise, yerleşimler toprağa sabitlenmiş kazıklarla desteklenmiştir.

OKYANUS İLE PİRENELER ARASINDA

Okyanus ile Pireneler arasındaki bölge, Atlantik Denizi'nde Galiçya, Asturias, Cantabria'yı; Pireneler'in arkalarında Bask topraklarını; Akdeniz'de Katalonya'yı ve Kastilya-Leon'un kısmen kuzey kısmını içine alır. Avrupa'daki en eski evrelerin düzenlemesi açısından çok büyük önem taşıyan bir keşif, kazı çalışmaları halen daha devam etmekte olan, Burgos yakınlarındaki Atapuerca kalıntılarıdır. Paleolitik Çağ kültürünün zenginliği Cantabria ve Asturias'ın ilk kabartmalarında görülmektedir.

Neolitik Çağ ile birlikte büyük taş mezarların inşası başlamıştır.

Öte yanda ise, günümüzde Bask Bölgesi'nde olan Santander'de Kalkolitik Çağ'a ait olduğu tahmin edilen dikilitaşlara rastlanmıştır. Akdeniz'in yamaçlarındaki yapı kültürü kuvvetli olarak Neolitik Çağ'a, Güney Fransa'da ise Bakır Çağ'a aittir. Geç Bronz ve Erken Demir Çağı'nda Katalonya'da vazo kültürü denilen kültürel bir uygarlık kendini göstermektedir. Bu kültürel akım Languedoc Rousillon Bölgesi'nde de yaygındır. Katalan kıyıları, Ampurias'ın Marsilyalı koloniciler tarafından kurulması ile birlikte batıya doğru yayılan Antik Yunan kültüründen etkilenmiştir.

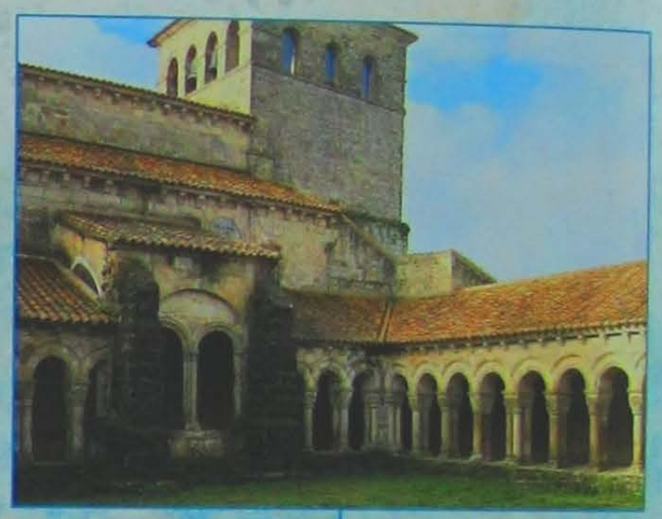

Lugo
Başlıca buluntular:
▲ Galicya Bölgesi'nin başlıca kenti. Roma tarzı duvarlar, köprüler, hamamlar
Tarihlendirme: 3. yüzyıl

Santillana del Mar (Cantabria)
Başlıca buluntular:
■ Altamira Mağarası.
Üstte: Santillana del Mar Kilisesi'nin küçültülmüş hali.
Tarihlendirme:
20.000-15.000 yıl öncesi
M Mağaranın yanındaki müze

Barselona
Başlıca buluntular:
▲ Antik Roma şehri Barcino'nun yeraltında izlenen bir yolla görülebilen kalıntıları.
Solda: Bronz kadın başı.
Sağda: Mermer bir yargıç heykeli.
Tarihlendirme: 1.-4. yüzyıl
M Historia de la Ciuta Müzesi

Gösterge
■ Prehistorik kalıntılar
● Yunan kalıntıları
▲ Roma kalıntıları
M Arkeoloji Müzesi

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
780.000 yıl önce	Gran Dolina kalıntısı. Sierra di Atapuerca'daki *Homo antecessor*.
35.000 - 10.000 yıl önce	Üst Paleolitik Çağ. Asturias ve Cantabria bölgelerinde çok sayıda resimli mağaralar. Buzul Çağı'nın son döneminde terkedilmiş olan bu bölgeler iklim açısından ideal alanlardır.
MÖ 6. binyılın başlangıcı	Erken Neolitik Çağ. Katalonya kıyılarının seramik kültüründen etkilenmesi.
MÖ 5. binyıl ortaları	Galicia'da en eski taş mezarların ortaya çıkışı. Bu teknik, değişik zamanlarda tüm Kuzey İspanya'da görülmeye başlar. Büyük taş mezarların kullanımı Bronz Çağı'na kadar devam eder.
MÖ 4. binyıl	Geç Neolitik Çağ. Katalonya'da çukur mezarlar kültürü.
MÖ 3. binyıl başları	Çan şekilli vazo kültürü. Önceleri "deniz kıyılarına has stil" olarak, dolayısı ile yerel halktan başlayarak yayılır.
MÖ 12 .- 5. yüzyıl	Son Bronz Çağı - Demir Çağı başları. Katalonya'da vazo kültürünün gelişimi.
MÖ 6. yüzyıl başları	Ticaret merkezi Ampurias'ın kuruluşu. İber kültürünün yayılması.
MÖ 2. yüzyıl	MÖ 197'de bir Roma şehri olan Hispania Citerior'un kurulması.
MÖ 19	Cantabria ve Asturias şehirlerinin uzlaşması ile süregelen savaşların sona ermesi.
MS 3. yüzyıl	Hispania Tarraconensis'in kurulması. Daha sonra Asturias ve Galicia olarak ayrılması.

Empuries
Başlıca buluntular:
●▲ Yunan kalıntıları: Asklepios Tapınağı, Zeus-Serapis Tapınağı, agora, stoa.
Roma şehri: Konutlar, bazilika (üstte), amfitiyatro.
Solda: İmparatorluk Dönemi'nden bir kadın büstü.
Tarihlendirme: MÖ 6. - 3. yüzyıl ve MS 1. yüzyıl
M Arkeoloji Müzesi

Santillana

Bilbao

Puente Viesgo (Cantabria)
Başlıca buluntular:
■ El Castillo Mağaraları (El Castillo, Las Chimeneas, La Pasiega ve Las Monedas)
Tarihlendirme: 35.000-10.000 yıl önce

Puente Viesgo

Ibeas de Juarros

Ebro

Empuries

Barselona

Ibeas de Juarros (Burgos, Castilla- Leon)
Başlıca buluntular:
■ Atapuerca arkeolojik alanı. Cueva Maior, Sima de los Huesos kalıntıları ve Trinchera del Ferrocarril: Gran Dolina kalıntısı.
Tarihlendirme: 800.000 ve 300.000 yıl önce
M Emiliano Aguirre Müzesi

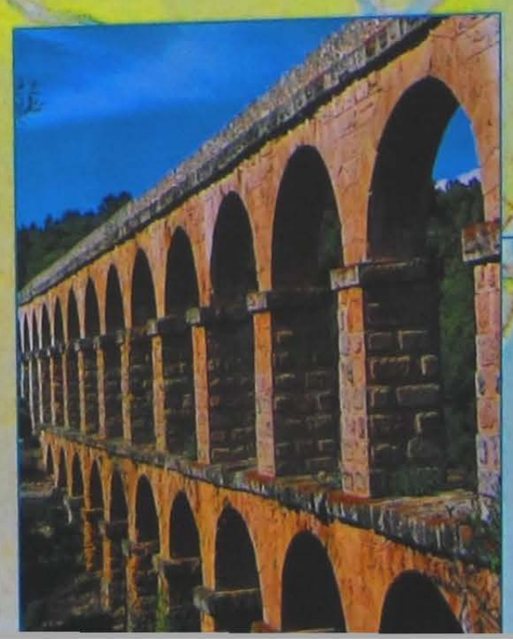

Tarragona

Tarragona
Başlıca buluntular:
▲ Antik Tarrakon kentinin anıtsal duvarları, agora, sirk, meydan, amfitiyatro, Las Ferreras su kemeri (solda).
Tarihlendirme: MÖ 3. yüzyıl ve MS 2. yüzyılın ilk yarısı
M Ulusal Arkeoloji Müzesi

SÜREÇSEL VE ART-SÜREÇSEL ARKEOLOJİ

ART-SÜREÇSEL ARKEOLOJİ YAKIN GEÇMİŞTE ORTAYA ÇIKAN VE ÖZELLİKLE ANGLOSAKSON ÜLKELERDE GELİŞEN BİR AKIMDIR VE YENİ ARKEOLOJİYİ AŞMA İSTEĞİYLE BİR ARAYA GETİRİLEN BAKIŞ AÇILARI VE YÖNTEMLER BİRLİĞİDİR.

1950'li yılların sonlarında ABD'de doğan Yeni Arkeoloji akımı (New Archeology), 70'lerde ve 80'li yılların başlarında yayılmaya devam etti. Bu eğilimin amaçladığı en önemli yeniliklerden biri, tarafsız sonuçlara ve mutlak değerlere ulaşabilmek için bilimsel yöntemlerin arkeolojiye dahil edilmesi gerektiği görüşü idi. Diğer adıyla Süreçsel Arkeoloji'nin filizlendiği topraklar, tarihsel sorunların pek olmadığı ve bu açıdan Avrupa ve özellikle de Klasik Dönem'in başrol oyuncusu Akdeniz arkeolojisinden tamamen farklı olan, tarih öncesi Amerikan arkeolojisi oldu. Bu yenilik arayışının temeli, özellikle 40'lı yıllardan sonra ABD'de görülen ve bazı etno-antropolojik akımlardan etkilenen karmaşık kuramlara dayanıyordu. Bu akımların tercih ettiği konu "kültürel yöntemler", yani temel insan davranışlarıydı.

Şüphesiz kültür unsuru, arkeolojik uygulamada çevre faktörleri ve yerleşim modelleri açısından oldukça önemlidir. Söz konusu akım, arkeolojinin ortaya çıkardığı kültürleri bağımsız olarak değerlendirmenin ötesinde, onları ayrıca analiz edilmesi gereken bir sistemler bütünü olarak gören bir varsayıma da dayanmaktadır. Süreçsel Arkeoloji, temel aldığı kültürel süreçler kavramını,

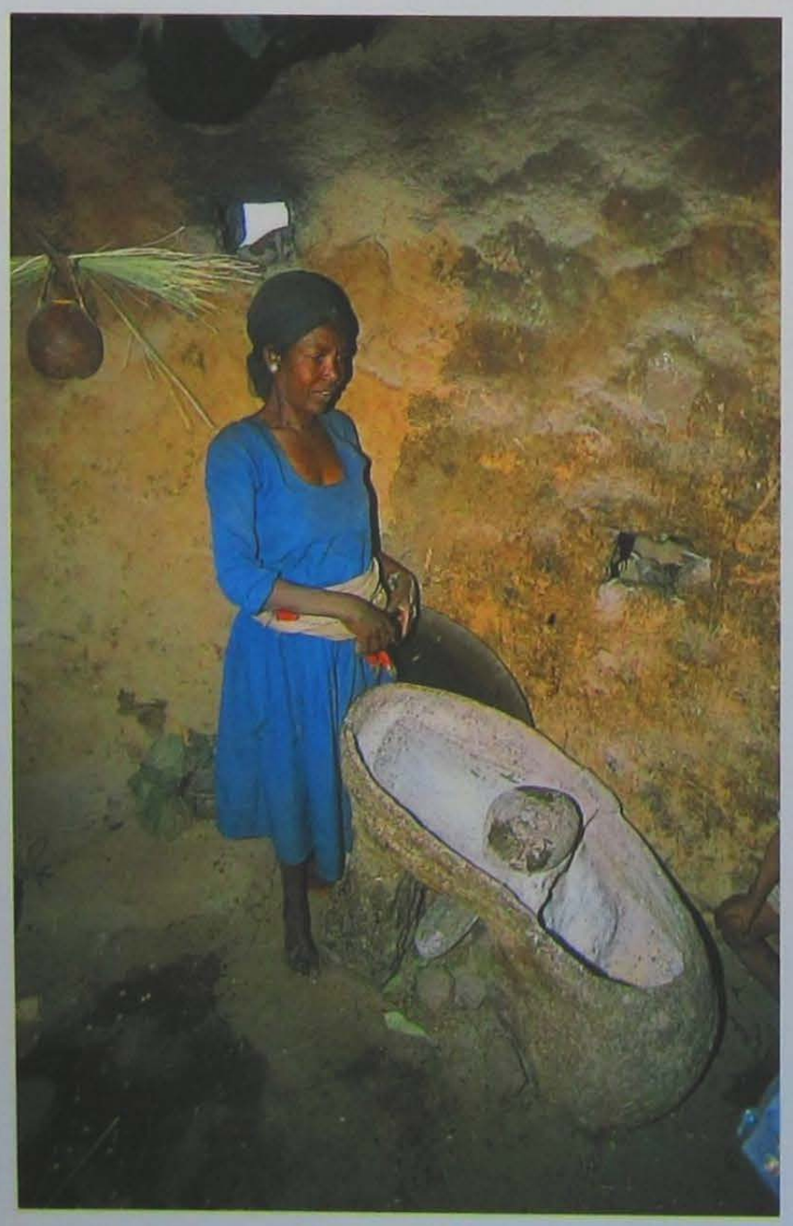

Halen bazı Etiyopya halkları tarafından kullanılan sistemle tahıl öğüten bir kadın ve onu simgeleyen heykelcik.

Kuzey Amerika'nın ilk önemli arkeolojik kültürü olan New Mexico Albuquerque yakınlarındaki Anasazi medeniyeti kalıntıları.

Arizona'da bulunan petroglifler.

arkeolojik kültürlerdeki değişimleri açıklayabilecek yegane anahtar olarak görmekteydi. Amerikan arkeolojisinin geçirdiği bu dönüm noktasında, etkilenmiş olduğu yeni evrimci antropolojiye göre, kültürel ve tarihsel olayların sayısız çeşitliliğinin ardında belirli sayıda genel yöntem vardır ve değişimleri oluşturan kültürel olaylar eşit derecede önemli kabul edilmemelidir.

TARİHE KARŞIT

Yeni Arkeoloji savunucuları, tek ve tekrarı mümkün olmayan olayların ayrıntılı şekilde yeniden yapılandırılması açısından, arkeolojinin tarihle hiçbir ortak noktası olmadığına, bilimsel olarak kanıtlanmış mutlak ve evrensel yorumlara ulaşabilmek için bilimsel araştırmaların benimsenerek, önemli genel eğilimlerle ve kültürel davranışların kurallarıyla ilgilenmesi gerektiğine inanıyorlardı.

Öte yandan bu bakış açısı, Yeni Arkeoloji'nin klasik arkeoloji ortamındaki yayılımını sınırlayan ve çok da kabul görmeyen bir yaklaşım oldu. Zira, kültürel davranışların genel kurallarını düzenleme hedefini ilk sıraya koyan ve kültürel antropoloji ile tarih arasındaki birleşmeyi alt ve önemsiz bir hedef olarak nitelendiren bu yaklaşımın, Akdeniz arkeolojisine uygulanabilmesi mümkün değildi. Kaldı ki, süreçsel kuramlar, arkeolojik verilerin yorumunda insan davranışlarının karmaşıklığını ve değişkenliğini yok sayan mekanik bir yaklaşım oluşturma riski de taşıyordu. Geçmişin yeniden canlandırılması sırasında, saptırmalar oluşabileceğinin farkına varan bazı araştırmacılar, yeni yöntemler üzerinde durmaya başladılar. Bu yeni yaklaşımda, arkeolojik veriler ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi kesin

Orta Meksika, Totonak kültüründen bir rahibenin betimlendiği pişmiş toprak heykelcik.

Görüşler - Analizler

ARTSÜREÇÇİ BİR ARKEOLOĞA GÖRE GEÇMİŞ VE BUGÜN

Art-süreçsel arkeologların en önemlilerinden biri olan İngiliz Ian Hodder, Art-süreçsel arkeoloji üzerine en parlak kuramlarından bazılarının da sahibidir. Holder'ın *Reading The Past* - Geçmişi Okumak adlı kitabı art-süreçsel arkeolojinin önemli yayınları arasında yer almaktadır.

"Geçmiş ile bugün arasında diyalektik bir ilişki vardır: Geçmiş, bugüne göre yorumlanır, ama geçmiş aynı zamanda bugünü eleştirmek ve ona meydan okumak için de kullanılabilir. Bana göre, geçmişle bugünün bağlamını birbirleriyle olan ilişkilerine bakarak eleştirel olarak değerlendirmek ve her ikisi için de daha iyi bir anlayışa varmak olasıdır. İnsan zihninin kapasitesi öznel bir bağlamdan fazlasını kavrayabilir ve değişik perspektifler arasındaki ilişkileri inceleyebilir. [...]
Bu yüzden veriler öznel değil gerçektirler ve evrensel ölçü aletleri yoktur ama bununla birlikte "diğerini" anlamak olasıdır. [...]
Dolayısıyla Art-süreçsel arkeoloji, değişmez ve belitsel ikiye bölünmelerin parçalanmalarını kapsar ve kuralla bireyin, süreçle yapının, gereçle idealin, nesneyle öznenin arasındaki ilişkilerin araştırılmasını başlatır."

Malta'daki Hagiar Kim şehrinden çıkan ve tarih öncesine tarihlenen Malta Venüsü heykelciği.

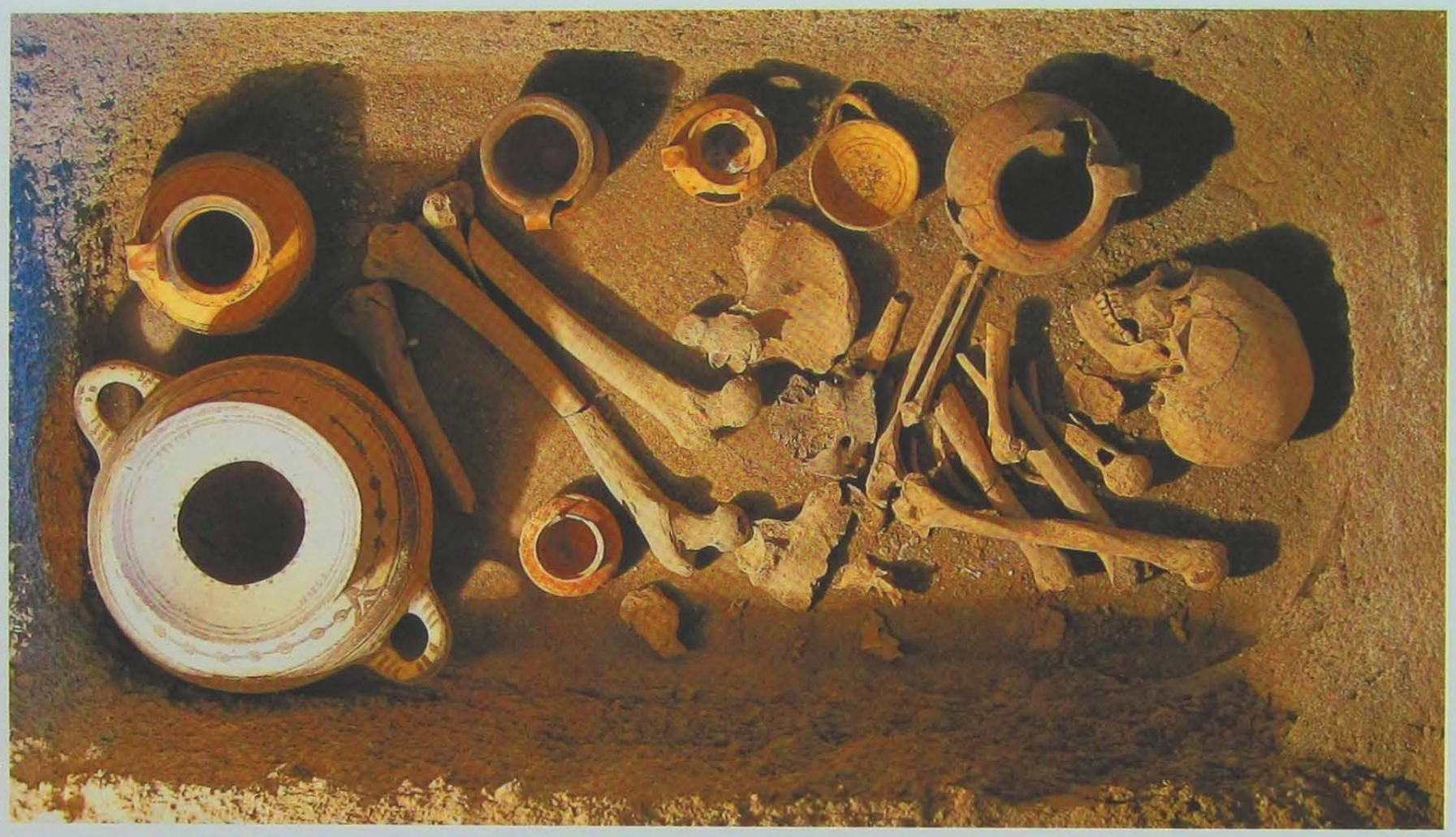

Puglia'da bulunan, Daunilere ait bir taş mezar.

gözüyle dikkate almak yerine, bağlantıyı istatistiksel açıdan değerlendirmek ön plana geçiyordu.

Yeni Arkeoloji'nin iddia ettiğinin aksine, "farklı nedenler, benzer ya da karşıt etkiler üretirler" tezi, verilerin yorumlanması meselesinin merkezinde yer almaktaydı. Tüm bu çalışmalarla, Art-süreçsel Arkeoloji bağlamında yeni bir taban oluşturulmuş oldu.

DEĞERLENDİRME

Art-süreçsel Arkeoloji karışıklıkları, çelişkileri, yerel değişimleri ve bireysellikleri, insan davranış ve reflekslerinden ayrılmaz olarak kabul ederek, yeniden ele almaktadır. Bu bakış açısıyla, yeniden merkezi bir önem kazanan tarihsel canlandırma için, Yeni Arkeoloji'nin önemsiz olarak kabul ettiği mevcut belirliliklerin, ne denli sıra dışı ya da ne denli tesadüfi oldukları tekrar değerlendirilmektedir. Bu yeni eğilim, insan davranışlarının değişkenliğini baştan keşfederek, toplumda daha az yaygın olarak temsil edilen kategoriler (alt sınıflar, kadınlar, azınlıklar, dışlanmış kişiler gibi) yaratmak zorunda kalır. Ancak bu sınıflandırma, sadece baskın eğilimlerle ilgilenen Süreçsel Arkeoloji tarafından reddedilmektedir.

Art-süreçsel Arkeoloji, daha net ve kabul edilebilir teorilerini İngiltere'de bulmuştur. Bu yayılımda, Ian Hodder'in 1986 yılında yayınlanan *Reading The Past* - Geçmişi Okumak adlı kitabı önemli bir rol oynar. Hodder, geçmişin kalıntılarını bize bıraktığı kültürel içerikler çerçevesinde inceleyen, "içeriksel" olarak tanımlanabilecek bir arkeoloji öne sürmüştür. Bu, başlıca iki yeniliği de beraberinde getirmiştir. Bunlar; her kültüre özgü olan tarihsel olaylara gereken dikkatin verilmesi ve araştırmacının bilgi toplama ve tarihleme sırasında öznelliğinin kabul edilmesidir.

Art-süreçsel Arkeoloji'deki çeşitli gelişmeler, günümüzde de her gün artan ve geçmişin yeniden yapılandırılmasındaki sıradan sınıflandırmayı aşmayı özendiren pek çok çalışma tarafından temsil edilmektedir.

Dini ve sosyal davranışların yeniden tanımlanması girişimi ile arkeologlar için de yeni ilgi alanları doğmuştur. Ve böylece, bu ilgi alanları, sonunda artık sadece tarihin baskın sınıflarına özel olmaktan da kurtulmuştur.

GÜÇ ARKEOLOJİSİ

İdeolojilerin yeniden yapılandırılması, Art-süreçsel Arkeoloji'nin ağırlığının Marksist geleneklerle birlikte daha baskın olduğu bir diğer alandır. Bu çalışmalarda sınıflar, aralarındaki dil, kültür, ekonomi ve politika gibi unsurların karşılıklı etkileşiminin meyvesi olarak incelenirler. Kimi çalışmalar, eski insanların hareketlerinin neyi amaçladığını anlamak için, algı dünyasını araştırır. Bir diğer arkeolojik çalışma alanında ise, ölülere yapılan işlemler araştırılmaktadır.
Art-süreçselliğin birçok değişik bakış açısının arasında, neyin kalıcı bir kazanım, neyin geçici bir eğilim olduğuna karar vermek mümkün değildir. Ancak, tüm bu tartışmaların derinliğinin günümüz arkeolojisine olumlu etkisi olduğu da muhakkaktır.

TAŞTAN ANILAR

SANCHİ'NİN BİRBİRİNDEN ETKİLEYİCİ ÜÇ BUDİST TAPINAĞI, YEŞİLLİKLER İÇİNDE ASIRLARDIR UYUYORDU. İNGİLİZ GENERAL TAYLOR, 1818 YILINDA BU TAPINAKLARI KEŞFETTİĞİNDE ONLARIN GÜZELLİĞİNİ VE BENZERSİZLİĞİNİ KAVRAMAKTA GECİKMEDİ.

Sanchi, Hindistan'ın Madhya Pradesh bölgesinde bulunan, en önemli sanatsal ve dini merkezlerden biriydi. İnsanların yöredeki ilk varlığı uzun zaman önceye dayanmaktadır. Bölgede, MÖ 322-185 Maurya Dönemi'nden Orta Çağ'a dek yerleşimler olduğu bilinmektedir. Ne var ki, burada meydana gelmiş olaylardan dolayı günümüze ulaşan izler pek de fazla değildir. Yine de, zamana direnmeyi başaran anıtlar arasında Sanchi özel ve önemli bir yere sahiptir. Sanchi'ye, tarihte edindiği bu özel yerini kazandıran ise, İmparator Büyük Ashoka zamanında (MÖ 268-232) yaptırıldığı düşünülen görkemli Budist komplekstir. Merkezin gelişmesi ise, Shunga Dönemi'nden itibaren gerçekleşmiştir.

Figüratif Hindistan sanatının ve anıtsal mimarisinin en kadim tanıklarına ev sahipliği yapan Sanchi'de, çoğu kırılmış, yağmalanmış ve çalınmış taşlardan günümüze kalanlar bile hayranlık vericidir ve bu hayranlık hiç de boşa değildir. Geleneksel tahta mimariden taş mimariye geçişi, Sanchi'nin olağanüstü binalarında ve heykellerinde görmek mümkündür.

Sanchi'deki Büyük Stupa'nın kuzey kapısı ve kabartma süslemelerinden detay.

Büyük Stupa'nın kuzey kapısındaki süslemeden bir ayrıntı.

Sanchi'deki kompleks, birbirinden ayrı üç stupadan oluşmaktadır. Hem dinle, hem de ölümle ilgili bir anıt olan bu yapı, Budist toplumun dini yaşamının merkezidir. Burası aynı zamanda, kutsal vücut emanetlerinin, kutsal metin parçaları gibi çeşitli sembolik objelerin ve tabii önemli ya da mucizevi olayların anılarının da bekçisidir.

Sanchi'nin en görkemli anıtı Büyük Stupa'dır. Araştırmalarda "Stupa 1" olarak da adlandırılan bu yapı, bir korkuluk ve heykellerle bezeli dört anıtsal kapıyla çevrilmiş kubbeli bir yapıdır. Tek kapısı olan Stupa 3 ve hiç kapısı olmayan Stupa 2 ise, daha büyük boyutlardadır. Büyük Stupa'nın etrafında, küçük stupalar ve daha geç dönemde yapılmış Hindu tapınakları yer almaktadır.

YENİDEN BULUNAN HATIRA

Sanchi anıtları, yağmalardan ve yıkımlardan bir şekilde kurtulmuştur. Anıtları çevreleyen bitki örtüsünün de yardımıyla, ıssızlığın ortasında meraklı gözlerden uzak kalan Sanchi'nin sessizliği, 1818'de General Taylor varlıklarını keşfedene kadar da sürmüştür.

Taylor yazdığı raporda, anıtların gayet iyi durumda bulunduğunu ve güzelliklerinin göz kamaştırıcı olduğunu belirtmişti. Keşif ve onu izleyen tanımlama sürecinde, acımasız bir ilgi dalgası anıtlara yöneldi. Hazine avcıları ve sözde arkeologlar, stupaların içinde gizlenmiş zenginliklere kapılarak, onları tahrip ettiler ve onarılamaz hasarlarla bıraktılar. Halbuki anıtlar o zamana dek mucizevi bir şekilde sağlam kalmışlardı. Örneğin 1822'de Kaptan Johnson, Büyük Stupa'nın içinde tavandan tabana doğru bir geçit açtığında, stupa ağır hasar gördü, batı kanadı çöktü ve korkulukların bir kısmı harap oldu. O zamana dek sağlam olan Stupa 2 ve 3'ün de kısmen mahvolmasına sebep olan kişi, zararlı yöntem ve düşünceleriyle muhtemelen yine Johnson olmuştu.

1851'de, farklı anıtlarda kazılar gerçekleştirildi. En ses getiren keşif, stupaların içindeki bir dizi kutsal emanetin bulunması oldu. Stupa 2'dekiler önemli Budist yol göstericilerin kutsal emanetleriydi. Stupa 3'dekiler ise, tüm kompleksin en kutsal buluntularıydı; çünkü Buda'ya ilk inananlardan ikisinin kutsal emanetlerini barındırıyordu.

Bu başarılar bölgeye verilen zararı karşılamaya yetmiyordu elbette. Kaldı ki, bu son buluntular, yeni yağmaları ve koruma konusunda yeni başarısızlıkları da beraberinde getirdi. Yıllar boyunca kimse anıtların korunması ve restorasyonuyla ilgilenmedi. 1869 yılında, Büyük Stupa'nın doğu kanadı kapısının örneklerinden birini III. Napoléon'un talep etmesi üzerine ani bir ilgi uyandı. Kapı örnekleri Avrupa'nın en büyük müzelerine gönderildi. Birkaç yıl sonra da İngiliz hükümeti bölgenin korunması görevini üstlendi. Yapısal zararların yanı sıra müzecilik, korumacılık ve arkeolojik

İlk yapımı Maurya Dönemi'ne dayanan Büyük Stupa.

Öykü ve Tarih

BÜYÜK BİR KRAL

Hindistan'ın en unutulmaz krallarından biri olan Ashoka, ülke tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Ashoka için krallığın birleşmesi sadece bölgesel fetihler anlamına gelmiyordu; Budizm bayrağı altında hayata geçirmek istediği idealin ve politikanın da resmiydi. Hükümdar, taşa veya sütun gövdelerine yazılmış sayısız yazıtlarından birinde de dile getirdiği gibi, Kalinga'nın (günümüzde Hindistan'ın Orissa Eyaleti) kanlı fethinin ardından, şiddetin bedelinin çok ağır olduğunun bilincine varmıştı. Ashoka'nın politikası, yandaşları olan "çocukları"na bırakılmış mesajlarda gayet açık biçimde görüldüğü üzere, şiddet karşıtı değerleri, barışı ve adaleti kucaklamaktadır. Geleneklere göre Ashoka, Budizm'in koruyucusu gibidir, çünkü 84 bin stupanın yapımı onun sayesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çok etkileyici bir rakamdır ve tarihi bir gerçeği gözler önüne sermektedir.

Stupa 2'deki tümülüsün genel görünümü ve korkuluğun detayı.

45. tapınağın kapısını süsleyen heykellerden detay. Üç stupanın çevresinde manastır ve tapınak kalıntıları bulunmaktadır.

çalışmalardaki idari yetersizlik Sanchi'deki kaybın artmasına neden olmuştur. Arkeolojik buluntular sistemsiz ve özensizce gün ışığına çıkartılınca korunamamış ve çoğu yitirilmiştir.

İLK RESTORASYON ÇALIŞMALARI

1881 yılında hükümet, sadece önemli anıtlarla sınırlı kalsa da ilk restorasyon çalışmaları için girişimde bulundu. O dönemde çalışmalarla, saygın bir eski eserler küratörü olan H.H. Cole ilgileniyordu. Önce, tepenin zirvesi bitki örtüsünden temizlendi. Johnson'ın Büyük Stupa'da açtığı delik nihayet kapatıldı, çöken kapılar onarıldı. Ancak daha yapılacak çok şey vardı. Üç stupanın çevresi başta olmak üzere birçok yerde küçük stupaların, manastırların ve tapınakların tehlike altındaki kırık parçaları görülüyordu. Üstelik yağmalar nedeniyle, yüzlerce yontu ve yazıt parçası da etrafa dağılmıştı. 1912-19 yılları arasında, arkeolojik ve sanatsal mirasla meşgul olan, dönemin Hindistan Arkeoloji Araştırmaları Müdürü John Hubert Marshall, Sanchi'de en radikal ve yoğun kazı-restorasyon çalışmasını başlattı ve toprak altındaki çok sayıda anıtı gün ışığına çıkardı. Marshall bununla yetinmeyerek özel bir müze oluşturdu ve insanlık onun sayesinde Sanchi'yi miras edindi.

SANATTA SANCHİ

Araştırmacılara göre Sanchi, Antik Hindistan'ın figüratif ve anıtsal sanatında olağanüstü bir kanıt, hatta bir tanıktır. Ancak taşların sessiz tanıklığı, hala pek çok sırrı saklıyor ve keşfedilmeye yavaş yavaş izin veriyor. Araştırmaların yanlış yorumlanmış buluntuları gün be gün netliğe kavuşurken, Hindistan'ın geçmişi ile ilgili bilgiler de anlamlı şekilde değişmekte. Bu değişim, sadece sanatsal anlamda değil, dinsel ve tarihsel gerçekleri de gün yüzüne çıkarmaktadır.

Sanchi'nin başlıca anıt ve süslemelerinin, Shunga (MÖ 185-72) ve onu izleyen Satavahana (MÖ 1. yüzyıl-MS 3. yüzyıl) dönemlerinde yapıldığı kabul edilmektedir. Çamurla birleştirilen, pişmiş tuğlalarla yapılmış toprak

Gelenek ve Sanat

SEMBOLLER

Hindistan'ın dini ikonografisinin geleneksel konuları arasında, semboller önemli yer tutmaktadır. Mesela *purnaghata*, içinden bitkiler çıkan bir vazonun adıdır ve bereket ve bolluğu sembolize eder. Bu vazo ile rahme mecazi bir gönderme de yapılmaktadır. Genel olarak bereket vazosu, uğurlu bir sembolden ilahi doğum ya da ruhsal yeniden doğum sembolü olarak yorumlanmaktadır.

Stupa 3'ü çevreleyen kompleksin görünüşü. Büyük Stupa'ya kıyasla daha küçük boyutlarda ve tek kapılıdır.

Büyük Stupa'nın batı kapısındaki kabartmadan bir ayrıntı. Üç stupanın da ana kapılarında zengin süslemeler bulunmaktadır.

bloklardan inşa edilen, yüksekliği 16 metre, çevresi yaklaşık 36 metre olan Büyük Stupa'da kullanılan malzeme ve yapım tekniği Maurya dönemi yapıları ile benzerlik göstermektedir.

Sanchi anıtları şöhretlerini her şeyden önce, kapılarındaki süslemelerine borçludur. Zengin süslemeleri ve kabartmaları olan bu kapılarda yer alan sütunlar, kirişler ve diğer tüm elemanlar görenlerin gözünü okşayacak derecede özenli ve ince bir işçiliğe sahiptir. Üst kısımdaki kirişlerde yer alan Budist semboller kapıyı adeta taçlandırmaktadır. Kapıların üzerindeki kabartmaların art arda gelişi ise ormandaki bitki örtüsü gibi yoğun ve bereketli bir izlenim yaratır. Geometrik motiflerin ve hayvan figürlerinin oluşturduğu konularla iç içe geçmiş olan mitolojik figürler ve sahneler, geleneksel dinin ikonografik konuları ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu sahnelerin arasına, çarpıcı bir görsel etki yaratacak şekilde yerleştirilmiş olan Buda betimi, özellikle de kendi hayatı ile ilgili sahnelerde göze çarpar.

Stupa 3'ün kapı süslemelerinden detay.

BUDA'NIN SEMBOLLERİ

Hindistan'daki en eski Budist sanatın en belirgin özelliği, sembollü betimlerin sıkça kullanılmasıdır. Bu durumda araştırmacıların karşılaştığı sorunsal, Buda'nın antropomorfik (insan formunda) betiminin eksikliğidir. Onun dünyevi hayatındaki öykülerden alınan bölümleri gösteren sahnelerde, Buda bir dizi sembol aracılığıyla tasvir edilmiştir. Bunlardan her biri, Buda figürünün bir yönüne, onun öğretisindeki bir içeriğe veya hayatının bir bölümüne atıfta bulunmaktadır. Öğretinin sembolü olan tekerlek, ayak izleri, Buda'nın Prens Sidharta olarak son görünümünü hatırlatan türban, boş taht, aydınlanmanın sembolü olan *bodhi* ağacı ve Nirvana'nın sembolü olan stupa sık kullanılan ve en bilinen sembollerdir.

Budist sanat, Buda'nın Sidharta olarak dünya üzerindeki son görünümlerinden esinlenilen bölümlere, önceki hayatlarının öykülerini de eklemektedir. Bu hayatların ilk birkaçında Buda hayvan görünümündedir. Anlatım genel tarzıyla, belli bir düzen olmaksızın, ahlaki değerler ve tutku yüklü olaylar yoluyla inanış meziyetinin sembolik modelini çizmektedir.

Sahnelerde yer alan Buda temalarının yapıcı değeri, özellikle Buda'nın geçmiş yaşamlarının yansıtıldığı sahnelerde daha da belirgindir. Burada evrensel aşk ve tutku, hayata ve arzuya bağlı olan içgüdüsel hareketten daha güçlüdür.

Geçmişin Tanıkları

EN ESKİ FİGÜRATİF TEMALAR

Erkek ve dişi varlıklar olan *yaksha* ve *yakshini* Hindistan'ın en eski figüratif temalarındandır. Ormanlarla, kayalıklarla ya da kısaca doğal yaşamla ilintili olan bu varlıklar, aynı zamanda zenginliği ve onun koruyuculuğunu da temsil ederler. *Yaksha* (sağda) iyi özelliklerinin yanı sıra karanlıkla ve boyutlar arası varlıklarla da ilişkilendirilmiştir.

18. tapınağın kalıntıları. Keşiften sonraki 50 yıldan uzun bir süre boyunca anıtlar yağma ve tahribata açık kalmıştır.

Büyük Stupa'nın güney kapısının kabartma detayı.

Buda, yani doğduğu andaki adıyla Sidharta Gautama, geçmiş hayatlarında pek çok kez, ayrım gözetmeksizin tüm canlıları kucaklar ve Budist merhamet duygusu adına kendini feda etme mertebesine ulaşır. Stupa 1'in kuzey kapısının kirişindeki resimde gösterilen önceki hayat sahnelerinden birinde, fil görünümünde olan Sidharta, altı fildişini ganimet olarak elde etmek için kendisini vuran avcının onları kesmesine yardım etmektedir.

Kavramlar

TARTIŞMA YARATAN KABARTMALAR

En eski Budist figüratif sanatının sembolik kriterleri hakkında farklı yorumların öne sürülmesiyle, bu sanat eserleri ses getiren bilimsel tartışmaların da odağı oldular. Bir yandan betimlerin sembolize ettiği kavramlar tartışılırken, bir yandan da kabartmaların Buda'nın yaşamından sahneler değil de, o dönemin Budist topluluklarının yaşamlarından sahneler olduğu ileri sürüldü.

SEMBOLLER YIĞINI

Sanchi'nin kabartma süslemelerini oluşturan figürlerin bir kısmı, doğrudan Buda dinine bağlı olmayan ikonografik konulara sahiptir. Hatta görünüşte zıt bir karakterde oldukları da söylenebilir. Bu figürlerden bazıları uğurlu kabul edilen geleneksel sembollerdir. Bazıları ise, genel dünyevi konulardan basit alıntılar ya da alegorilerdir. Bir kısmı da, Budizm'in bile çelişkiye düştüğü, geleneksel dine ait yarı tanrısal veya tanrısal figürlerdir. Araştırmacıların dikkatini çoğunlukla, uyumsuz görünen bazı ikonografik temalar çekmektedir.

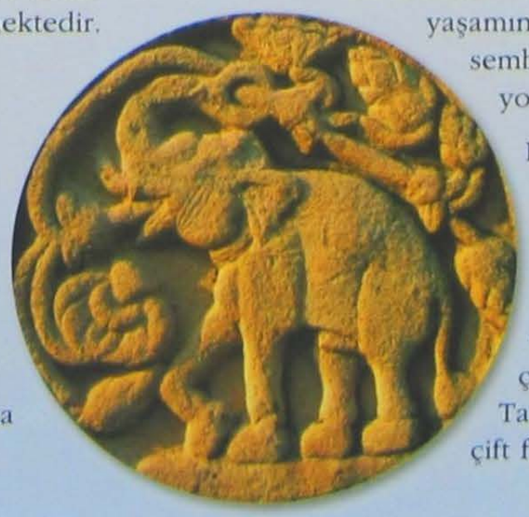

Bu temaların bir kısmı, Buda'nın yaşamına bağlı olayların sembolik temsili yönünde yorumlanmaktadır.

Hindu dininin ikonografik konularından alınmış sahneler arasında, örneğin Gajalakshmi göze çarpar. Bu sahnede Tanrıça Lakshmi, bir çift filin yardımıyla arınma banyosu yapmaktadır. Bu, Budist bağlamda yerleştirilmiş bir figürdür. Aslında bu sahne ile Buda'nın doğumu kastedilmektedir. Bu yorum, uzunca bir süredir genel kabul görmüş olsa da, günümüzde kimi araştırmacılar tarafından reddedilmektedir.

Doğurganlığa ve berekete bağlı ilahi karakterler olan *yaksha* ve *yakshini* şekilleri, sadece kabartmalarda değil, blok taştan oyma figürler olarak mimari fonksiyonlarda da geniş yer tutmaktadır. Göbekli *yaksha* figürleri Antik Yunan mimarisindeki atlas işlevini anımsatan bir kullanımla, Stupa 1'in batı kanadının sütun başlıklarını taşır. Arzulu *yakshini* figürleri de raf işleviyle kirişleri süsler. Bunlar, tipik *shalabhanjika* (shala ağacının bir dalını kavramak üzere gerilmiş kol) pozunda, Sidharta'nın annesi Maya'nın doğum anındaki temsilini yansıtmaktadır.

EVRENSEL AHENK ARAYIŞI

EN ESKİ ZAMANLARIN HİNT MİMARİSİ HAKKINDA BİLDİĞİMİZ ŞEYLERİN ÇOĞU, FİGÜRATİF SANATTAN VE ZENGİN SÜSLEMELERLE DOLU KAYA TAPINAKLARINDAN GELMEKTEDİR.

Hindistan, din kültüründe hiçbir zaman tesadüflere yer bırakmamıştır. Dinsel anlayışlarında insanoğlunun her bir faaliyetinin, kozmik düzende bir karşılığı olmasını temin eden ölçütleri ve kuralları vardır. Elbette mimari uygulamalar da, evrensel ahenk sisteminin bir parçasıdır. Bu evrensel ahenk sistemini inşa etmenin yollarını araştıran, anlatan ve kodlayan bir *shastra*, yani karmaşık teknik işlemler dizgesi de bulunmaktadır. 4.-5. yüzyıl Gupta Dönemi'ne uzanan bu metinlerin kaleme alınmaları, yaratılmalarından çok daha sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Hint arkeolojisinin ortaya koyduğu portre, hala çok net olmayan sınırlara ve bölük pörçük görüntülere sahiptir. Bu bilgi kırıntıları, sahip olduğumuz diğer veriler, kaynaklar ve tabii hayal gücü sayesinde bir araya getirilmektedir.

KANITLAR

MÖ 2600-1900 yılları arasındaki dönemde, Hindistan'da ilk büyük kent medeniyeti filizlenir. Buna Hindu Medeniyeti veya Harappana adı verilmektedir. Birliği sağlayan politik yapının ne olduğu ise tam olarak bilinmemektedir. Bu medeniyet büyük olasılıkla bir şehir devleti ağıdır.

Şehir devletlerinin etrafı geniş topraklarla çevriliydi ve yakın ya da

Taxila, Pakistan'daki Büyük Stupa. Stupalar bağımsız bir yapı olarak inşa edilebildikleri gibi, manastırı olan bir kompleksin içinde de yer alabiliyorlardı.

Üstte: Budizmin en eski manastır komplekslerinden biri olan Bhaja'daki 18 mağaradan birinin içi.

Altta: Uttar Pradesh'deki Mathura'dan gelen bir kabartma ayrıntısı.

uzak ülkelerle olan ticari ilişkiler bu şehir devletlerini birbirine bağlı tutuyordu. Karşılıklı kültürel ilişkiler, sadece maddi kültür ürünlerinde değil, kentsel yerleşim ve mimari kalıntılarla da kanıtlanmaktadır.

Bu coğrafyanın mimarisinin temelinde güneşte kurutulmuş, pişmemiş tuğlalar vardır. Ancak kimi zaman pişmiş tuğlalar da kullanılmıştır ve bu tuğlalar o denli sağlamdır ki, günümüze çok sayıda örneği ulaşmıştır.

Bu döneme ait evler çok katlıdır. Ev mimarisinde genellikle odalarla çevrili bir avluya sahip olan ve *chatubshala* denilen model esas alınmıştır. Evin mahremiyetinin bir duvarla sağlandığı görülmektedir. Hem ev mimarisinde, hem de öldükten sonra yaşanan yer olan mezar mimarisinde bu modele sadık kalınmıştır. Kamu binalarında ise, tekdüze görünüme neden olan bir estetik anlayış hakimdir. Muhtemelen kafesli olan pencerelerden ya da bazı süsleme öğeleriyle hareketlendirilmiş olan cephelerden günümüze kayda değer örnekler ulaşmamış olsa da, pişmiş toprak modellerden fikir edinilmektedir.

SANATIN AYNASI

Büyük vadi kentleri tarih sahnesinden çekildikten sonra, hayat küçük kırsal topluluklar halinde devam etmiştir. Ancak bu toplumlardan geriye kalan arkeolojik izlerin sayısı çok azdır. Bu dönemden sonraki yaklaşık bin yıllık dönemin Hint mimarisi hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip değiliz.

MÖ 4.-2. yüzyıl Maurya'dan ve özellikle de bir sonraki dönem olan MÖ 2.-1. yüzyıl Shunga'dan itibaren, Hint mimarisi, mimari kalıntılardan ziyade kaya tapınaklarındaki ve kabartma sanatında görülen harika betimler sayesinde yeniden hatırlanmıştır. Maurya İmparatorluğu'nun başkenti Antik Pataliputra'da bulunmuş olan sütunlu büyük odanın kalıntıları, kentin İran'ın en güzel kentlerinin görkemini yakalamış olduğunun soluk ancak belirgin bir yansıması olarak günümüze ulaşmıştır.

Kaybolup giden o ihtişamlı, zengin mimarinin hayalini Sanchi ve Bharhut'un Budist anıtlarına ya da Lomash Rishi, Kondivte, Bhaja'nın kaya tapınaklarının kabartmalarına bakarak canlandırabiliriz. Ayrıca, bize bu eserler hakkında fikir veren o güzel Mahabharata Destanı'nı da unutmamak gerekir. Bu heykel ve kabartmalar, Antik Hindistan'ın ahşap, kil, çamur ve tuğla gibi dayanıksız malzemelerden yapılmış örneklerinden bize kalan temsilcilerdir.

Tarih ve Mimari

DIŞ DÜNYAYLA İLİŞKİLER

Toplumsal ve ticari ilişkilerin doğal sonucu olarak, Hint mimarisi de diğer uygarlıklara ait sanat öğelerine kapılarını zaman içinde açmıştır. Sözgelimi Maurya ya da Gandi mimarisinde, Pers veya Korint izlerini taşıyan sütun başlıkları ve Mezopotamya etkileri görülmektedir. Bu yeni süsleme öğeleri, yerel gelenekle birleştirilerek ahenkli bir sanat yaklaşımı yaratılmıştır. Geleneksel anlatımlara yönelen motiflerin arasına, doğadan alınan hayvan ve bitki sembolleri geniş bir içerikle serpiştirilmiştir. Sevilenler de, korkulanlar da bu semboller arasında yer alırlar. Lotus çiçeği, durgun sulardan kaynaklanan saf güzelliğiyle ilahi doğumun sembolüdür ve pek çok sahnede görünür. Nehirlerin elzem olduğu kırsal toplumlar için, ırmak hayvanları doğurganlığın sembolüdür. Orman hayvanları, ürkeklikle karışık bir saygıyla, yenilmez güçleri temsil ederler. Hint dünyasını yansıtan diğerleri gibi, bu motifler de ahşap, taş, sıva ve pişmiş tuğla gibi çeşitli malzemelere uygulanmıştır.

Dayanıksız malzemelerin kullanılmış olması, o bin yıllık döneme ait eserlerin günümüze neden ulaşamadıklarını açıklamaktadır. Ancak bu esnek malzemelerden, yuvarlak hatların egemen olduğu bir mimari stil doğduğu da ortadadır. Günümüze kadar ulaşabilmiş en eski kabartmalarda betimlerini gördüğümüz binalar iki ya da üç katlı yapılardır. Bunlar, korkuluklarla çevrilmiş ferah mekanlara sahip, kubbeli yapılardır. Üst katlarda ise balkonlar veya galeriler bulunur. Bu yapıların hayranlık uyandıran kaya oyma süslemelerinin yanı sıra kemerler, tonozlu tavanlar, kirişler gibi önemli mimari unsurları da seçilebilmektedir.

Ahşap mimari geleneklerinin, işlenmesi çok daha zor bir malzeme olan taşa uygulanmasının en güzel örnekleri olan bu kaya oyma anıtlar, bu işin ne kadar zor ve sonucun da bir o kadar paha biçilmez olduğunu aradan geçen asırlara karşın hala ispatlamaktadır.

İBADET YERLERİ

Yapılarda dayanıklı malzemelerin kullanılmasından önce kült yerlerinin nerede ve nasıl inşa edildiğini hayal etmek zordur. Neyse ki antik kabartmalar, bize bir kez daha değerli ipuçları sağlamaktadır. Sözgelimi, "Aydınlanma Evi" anlamına gelen

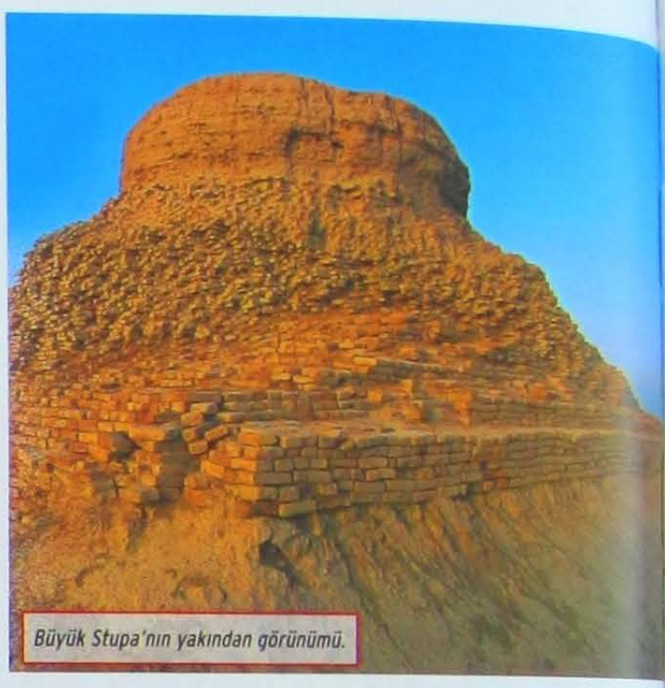

Büyük Stupa'nın yakından görünümü.

Solda: Kalküta Müzesi'nde korunan, Mathura Dönemi'ne ait bir pilaster süslemesinden detay.

Altta: Pakistan'daki Mohenjodaro kazılarından bir görünüm. Arka planda Büyük Stupa görülmektedir.

Mathura'dan bir taş kabartma detayı.

bodhighara şeklini yeniden oluşturmak bu sayede mümkün olmuştur. Bu, Antik Hindistan dininin en sık rastlanan ifadelerinden birinin Budist versiyonudur. Antik Hintliler tanrıları için evler inşa etmiyor, bunun yerine mağaralar, oyuklar gibi doğal alanları ve biçimleri onlara adıyorlardı. Yaratıcı ilahi enerjinin sembolü, yaşamın bitmez tükenmez besini ve aydınlanmanın sembolü olan ağaç da, bu tip doğal mekanlardan biriydi elbette. Geçmişi çok eskilere dayanan ağaç kültünün, arkeolojik kanıtları yoktur. Ancak kabartmalardan anlaşıldığına göre, ağacın etrafında kutsama ayinlerinin yapıldığı yükseltilmiş bir yapı mevcuttur.

Zaman içinde güçlü bir merkezi imparatorluğun gelişimiyle, hükümdarın yaptırdığı anıtsal mimari, kültürel birliğin ve propaganda ideolojisinin bir aracı haline gelmiştir. Budizmi destekleyen ama bazı aykırı dinleri de koruyan Mauryalar, hem inşa edilmiş mimariyi hem de doğal olan dini mimariyi desteklemişlerdir.

Bu dönemde ilk göze çarpan gelişme, anıtsal Budist ibadet alanları olan stupaların artmasıdır. Stupalarda taş bloklar ya da tuğlalarla oluşturulmuş küçük bir odada, din büyüklerinin yakılan bedenlerinden kalanlar ve bazı dinsel eşyalar muhafaza edilirdi. Yarımküre biçimli yapılar olan stupalar, başlarda daha basit ve basık görünümlüdür. Daha sonra, kubbelerin yükseltilmesi ve birbiri üstüne teraslar eklenmesiyle, hem daha süslü hem de daha ince işçilikli bir görünüm almışlardır. Stupalar tek bir yapı olabilecekleri gibi, manastırlı (*samgharama*) bir kompleksin içinde de olabilirler. Manastırlar, genellikle dörtgen biçimli iki avludan oluşur. İbadete yönelik olan avlunun ortasında bir stupa bulunmaktadır. Bu stupanın etrafı, küçük stupalar ya da ayin sahnelerini içeren kutsal alanlarla çevrilidir. Rahiplerin günlük faaliyetlerine ve yaşamlarına ayrılmış olan diğer avluda ise, manastır hücreleri yer alır. Başlangıçta belli bir düzene sadık kalınarak yapılan avlular, zaman geçtikçe, adak anıtları ve manastır içindeki hizmet alanlarının artmasıyla simetrisini kaybetmeye yüz tutmuştur.

Günümüzde Pakistan'da bulunan Takht-i Bahi kompleksi, çift kubbeli karakteristik görünümüyle dağ şehrinin vahşi güzelliğini yansıtmaktadır. Tapınağa giriş, kutsal boşluğu dünyevi boşluktan ayıran mesafeyi aşamalı olarak geçişi gösterircesine kemerler ve geçitlerle donatılmıştır. Tanrısal olanla iletişim, temsil edilen ilahi kişiliğin fiziksel varlığını adeta içinde 'hapsetmiş' olan ve tanrıların heykellerine özenle bakan Brahman rahiplerine verilmiş bir haktır. Brahmanlar ritüelleri, giyimleri, beslenmeleriyle farklı bir yaşam sürer, uyanışı gündoğumuna, uykuyu da günbatımına selam olarak kabul ederlerdi.

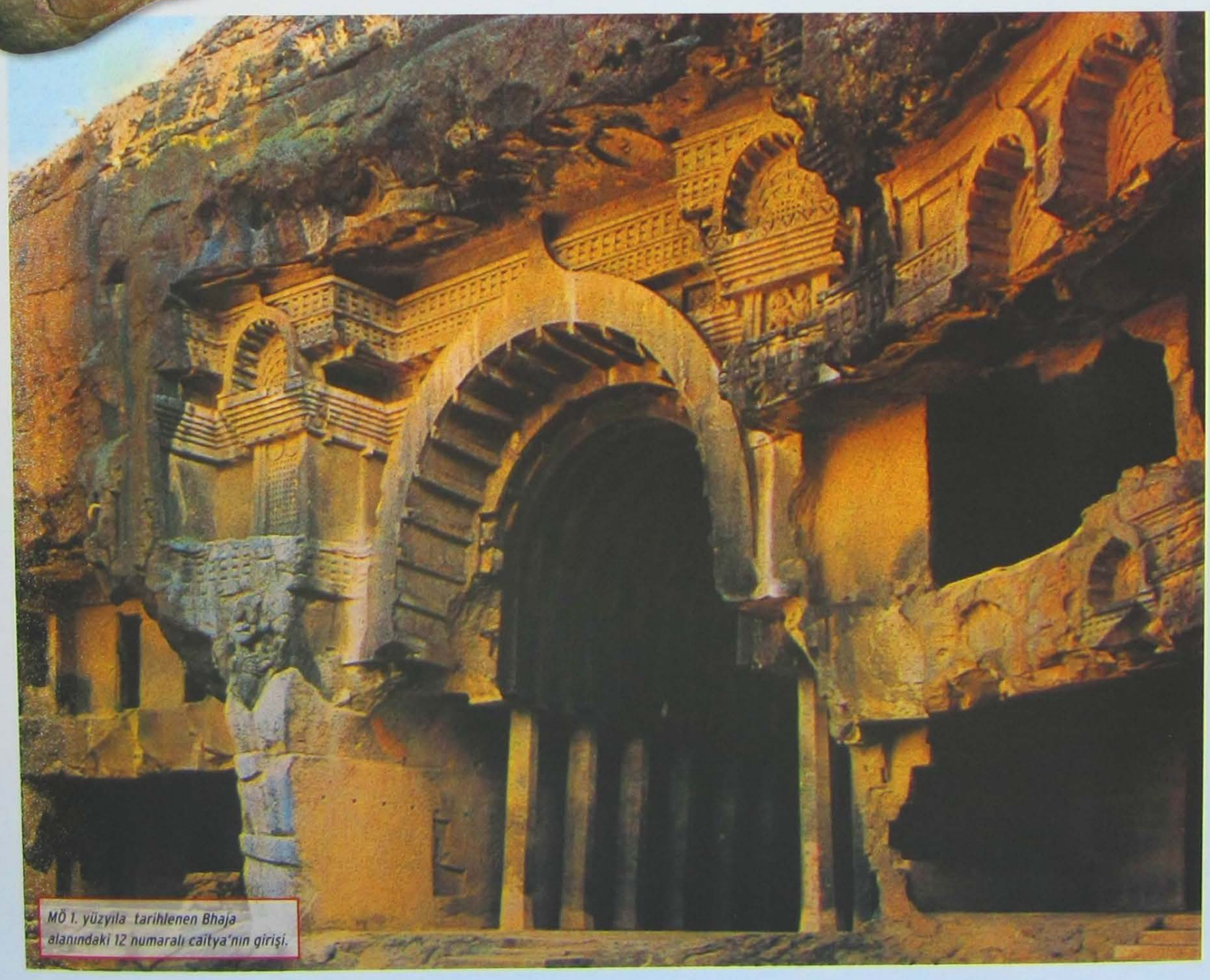

MÖ 1. yüzyıla tarihlenen Bhaja alanındaki 12 numaralı caitya'nın girişi.

Gelenek ve Mimari

TAPINAK MİMARİSİNİN ANLAMI

Hint tapınak mimarisinin ve ritüellerinin anlamı, ruhani ifadelerin yanı sıra biçimlerde de kendini gösterir. Belki tapınağın dış şeklinin çok önemi yoktur ama kare şeklinde, küçük ve kuytu bir hücre olan *garbhagriha* ya da kelime anlamıyla cenin evi, yapının asıl önemli bölümüdür. Zira, kutsal varlık buraya kapatılmıştır. Kare planla sembolleştirilen ise topraktır. Bu mekanın kuytuluğunun yarattığı karanlıkla da, ana kucağına ya da ana rahmine gönderme yapılmaktadır.
Daha genel bir ifadeyle, bu mekanlara 'dinselliğin cenini burada, yuvasındadır' anlamı yüklenmiştir.

KUZEYİN MÜCEVHERLERİ

Orta-Kuzey Hindistan topraklarının, kıta tarihinde önemli bir rolü olmuştur. Örneğin, günümüz Bihar'ının bir bölümüne tekabül eden Magadha, Maurya İmparatorluğu'nun beşiğidir ve birkaç asır öncesinden bile, önemli bir siyasi merkez olarak kabul edilebilir. Politik prestiji, ticari ve tarımsal faaliyetlerle güçlenen sağlam bir ekonomik temele dayanmaktadır. Nehir yolları haricindeki ticaret, temel duraklarından birinin Magadha olduğu geniş bir güzergah üzerinden yapılıyordu ve iki farklı rotaya sahipti: *Uttarapatha* (kuzey yolu) ve *dakshinapatha* (güney yolu). Uttarapatha, günümüzdeki Uttar Pradesh yoluyla Hindistan'ı komşu ülkelerle ticari ilişkiye geçiriyordu. Dakshinapatha ise Ganj düzlüğünü, Orta-Güney Hindistan'a ve uluslararası deniz ticaretini koordine eden sahil yerleşimlerine bağlıyordu. Günümüzün Madhya Pradesh gibi bazı şehirleri, özellikle de Vidisha (şimdiki Besnagar) iki güzergahın arasındaki kavşakta bulunuyordu ve bilhassa Shunga Dönemi'nden itibaren önemli ticaret merkezleri haline gelmişlerdi. Gelişen ekonomi ve transit geçişe yönelme, bu şanslı bölgeye ciddi anlamda kültürel bir zenginlik de sağlamıştır. Bugüne dek gün yüzüne çıkmış tüm arkeolojik hazineler, bu zenginliğin sessiz birer tanıklarıdır. Üstelik bu tanıkların, tam anlamıyla bilinmeyen ancak çok zengin olduğu düşünülen büyük bir hazinenin sadece bir bölümü olduğuna inanmak hiç de zor değildir.

Büyük Sanchi Stupası'nın kuzey kapısının üst kısmındaki kiriş süslemesinden bir ayrıntı.

Gösterge
- Maurya Dönemi
- Shunga Dönemi
- Kushana Dönemi
- Gupta Dönemi

Bharhut (Madhya Pradesh)
Başlıca buluntular:
- Kabartmalı Büyük Stupa.

Sağda: Bir kabartma detayı. Yaklaşık MÖ 100.

Vidisha (Bugünkü Besnagar)
Başlıca buluntular:
- Shunga Dönemi'nin (yaklaşık MÖ 1. yüzyıl), heykel işçiliği ve Heliodorus sütunu ile ünlü ticaret merkezi.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
Yaklaşık MÖ 800	Hindistan'da demir kullanımı başlar. Mahabharata Destanı doğar.
MÖ 6. yüzyıl	Efsaneye göre, Buda Shakyamuni bu dönemde dünyaya gelir.
Yaklaşık MÖ 322 - 185	Orta-Kuzey Hindistan'ın büyük bölümü, Chandragupta tarafından kurulan Maurya İmparatorluğu altında birleşir. Yeni bir şehir medeniyeti belirir ve Budizm burada kök salar.
Yaklaşık MÖ 268 - 232	Ashoka'nın krallığı altındaki Maurya İmparatorluğu en parlak dönemine ulaşır.
Yaklaşık MÖ 185 - 75	Mauryaları, Pushyamitra'nın kurduğu hanedan olan ve Budizmin büyük karşıtları Shungalar izler. Sanchi Stupası'nı da onların yıktığı düşünülmektedir.

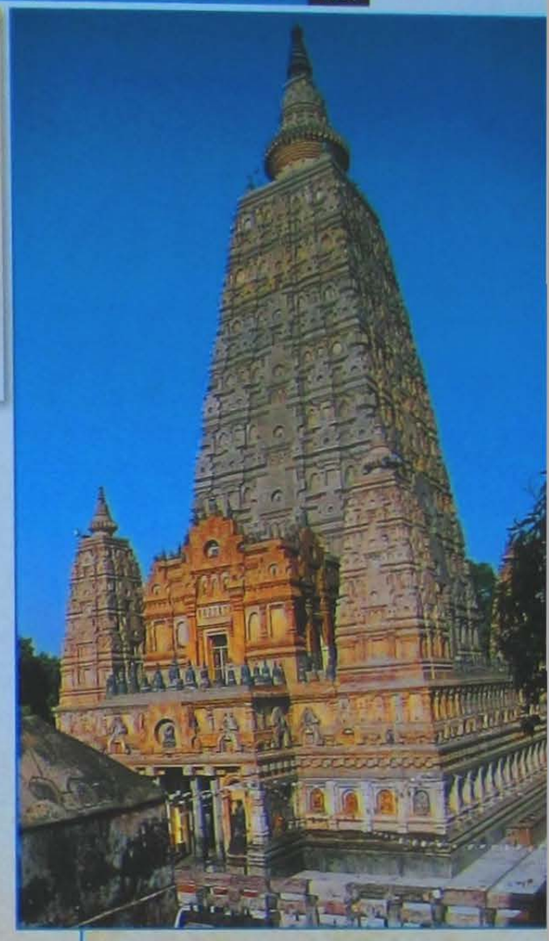

Mathura (Uttar Pradesh)
Başlıca buluntular:
▲ Ünlü sanatsal merkez ve Kushana İmparatorluğu'nun güney başkenti. Apsisli Songh Tapınağı (MÖ 2. yüzyıl), Devakula Mat Tapınağı (Kushana Dönemi). Solda: Buda heykeli.

Sanchi
Başlıca buluntular:
■● Muhteşem kabartmalarla süslü üç stupa (Büyük Stupa veya Stupa 1, Stupa 2 ve Stupa 3), küçük stupalar (üstte), manastırlar, tapınaklar.

Pataliputra (Bugünkü Patna)
Başlıca buluntular:
■ Maurya İmparatorluğu'nun başkenti, arz salonu.

Barabar (Bihar)
Başlıca buluntular:
■ Maurya Dönemi'nden kalma bilinen en eski kaya tapınaklarının en ünlüsü Lomash Rishi Mağarası.

Bodh Gaya (Bihar)
Başlıca buluntular:
■ Buda Shakyamuni'nin aydınlanmasının gerçekleştiği yer, Mahabodhi Tapınağı (üstte), tam altında Buda'nın aydınlanmaya eriştiği düşünülen ağaç..

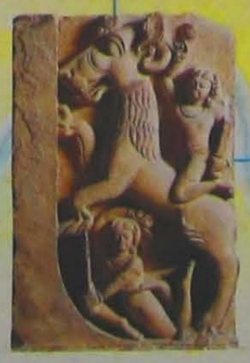

Sarnath (Uttar Pradesh)
Başlıca buluntular:
◆ Özellikle Gupta Dönemi'nde (4.-5. yüzyıl) önemli sanat merkezi, Ashoka'nın sütun başı, Birleşik Hindistan'ın amblemi olmuştur. Solda: Grifonlu kabartma.

Delhi
Mathura
Jumna
Ganj
Sarnath
Pataliputra
Barabar
Bodh Gaya
Sanchi
Bharhut
Vidisha
Bhopal
Narmada
Kalküta

HİNDİSTAN'DA ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

1700'LERDEKİ HIRSLI ÇABALARDAN 1900'LERİN BİLİMSEL ÇALIŞMALARINA, HİNT YARIMADASI'NDAKİ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMA TARİHİNİN KAYNAĞINA İNİLDİĞİNDE, BATILI ARAŞTIRMACILARIN ÖNEMLİ KATKILARIYLA KARŞILAŞILIR.

Avrupalı gezginlerin, Hint mimarisinin ve sanatının sayısız anıtı keşfetmeye başlamaları 1400'lere dayanır. Öncüler arasında Niccolo Conti (1419-1444), Atahanasius Nikitin (1468) ve Pietro della Valle (1623-1625) gibi isimler öne çıkmaktadır. Antik Hint medeniyetinin sistemli bir çalışma konusu olması ise, İngiliz William Jones ile (1746-1794) başlar.

Jones 1784 yılında, Kalküta'da Asiatic Society'i kurmuştu. Burası, Hindistan'ın edebiyat, bilim, sanat, tarih ve antik eserleri üzerine çalışan bir kuruluştu. Asiatic Society hızla gelişerek, dünyanın dört bir yanındaki sayısız araştırmacının desteğini aldı. Yapılan ilk işler, 1788 yılında yayın hayatına başlayan Asiatic Researches adlı yeni bir dergide yayımlandı. 1814 yılında da, üyelerden toplanan objelerin bir araya getirildiği ilk müze kuruldu. Elbette o dönemde kuruluşta çalışanlar, mimari kalıntılara ve belgelere pek de önem vermiyorlardı. Daha çok, zengin Hint edebiyatından, esrarengiz yazıtlardan, sanat hazinelerinden ve muhteşem anıtların görkeminden etkilenmişlerdi. Belli ki söz konusu olan 'arkeolojik' değil, 'edebi' ve 'antika' odaklı bir yaklaşımdı. Buna rağmen, yapılan bazı katkılar Hindistan'ın antik tarihinin anlaşılmasında önemli oldu. Sözgelimi William Jones, ünlü Chandragupta Maurya'nın (MÖ 321-297) kimliğini saptamayı başardı. Bu da ilk Hint krallarının karanlıkta kalan ve hala tartışmalı olan kronolojisinin önemli bir basamağını teşkil etti. 1700'lerin sonundan başlayarak, bir grup araştırmacı, eski eser ve Hint sanatı tutkunu önemli yerlerin ve anıtların

Pakistan'daki Moenjo-daro sit alanında yüzeyden ve kazılardan çıkarılmış, İndus Vadisi uygarlığına ait (yaklaşık MÖ 2500-1750), kalsedon parçaları.

Altta: Antik Gandhara (Kuzey Pakistan) bölgesinde, Rawalpindi yakınlarında, Taxilla kazılarından bir görünüş.

Sağ altta: Hint arkeolojisinde stratigrafik metodu ilk uygulayan İngiliz arkeolog Mortimer Wheeler.

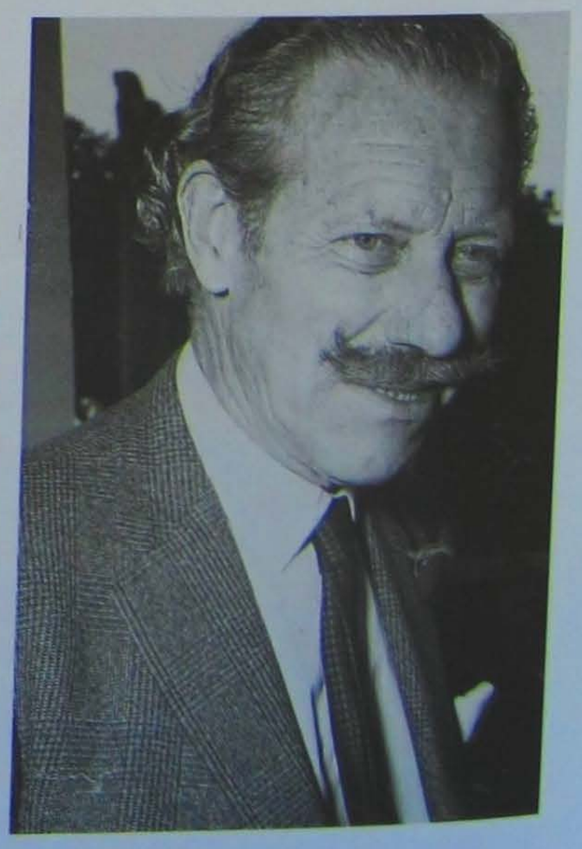

Charles Warre Malet bazı yerel yöneticilerle anlaşma yaparken. Malet, Ellora Mağaraları'nı betimleyen resimli bir eser de yazmıştır.

tanımlanmasını gerçekleştirerek ufukta görünen çalışmaların temelini atmış oldular. 1794 yılında Charles Warre Malet, Ellora Mağaraları hakkındaki resimli çalışmasını, William Erskine ise 1813'de Elephanta Mağaraları hakkındaki ayrıntılı denemesini yayımladı. Bir başka örnek çalışma da Francis Buchanan tarafından ortaya kondu. Yüzyılın ilk yıllarında Güney Hindistan'daki Mysore bölgesinde bir dizi keşif yapan Buchanan, keşfettiği toprakların tarihi ve topografisi hakkında ilginç notlardan oluşan zengin bir rapor hazırladı. Ne yazık ki dönemin kurtarma çabaları, stratigrafik anlayıştan yoksun kazılarla, bazı sanat eserlerini tam anlamıyla harap etmek anlamına da gelmiştir.

ARKEOLOJİYE DOĞRU

Antikacılık ve edebiyat odaklı ilginin arkeolojik yaklaşımlarla yürütülen araştırmalara dönüşmesi, büyük olasılıkla, 1832-1838 yılları arasında Asiatic Society'nin sekreteri James Prinsep ile gerçekleşti. MÖ 272-231 Kral Ashoka Dönemi'ne ait bazı yazıtların deşifre edilmesi bir yana, Prinsep'in en büyük başarısı, Hint hükümetinin dikkatini, o zamana dek görmezden gelinmiş olan tarihi, sanatsal ve mimari servetin önemine çekmek oldu. Bu anlamda, bir başka önemli katkı da J. Fergusson'un 1829-1847 yılları arasında yaptığı araştırmalarla sağlandı. Fergusson, 1876 tarihli *History of Indian and Eastern Architecture* adlı eserinde, Hint mimarisinin ilk resimli tarihini ortaya koydu. Binaların sınıflandırılması adına getirdiği öneri oldukça ilginçti ve yıllar boyunca Hindistan'da bu alanda yapılmış araştırmaların yegane yöntemi olarak kaldı.

Hindistan hükümeti, geniş topraklarda yer alan çok sayıdaki tarihi anıtın belgelenmesi ve korunmasına yönelik sistemli bir çalışma başlattı. 1861'de İngiltere'den gelen Alexander Cunningham (1814-1893), Hindistan hükümeti tarafından kuzeydeki anıtları yıkımdan korumakla görevlendirilmiş bir mühendisti. Hükümet tarafından finanse edilen Archeological Survey of India bu dönemde kuruldu ve yıllarca Cunningham tarafından yönetildi. Cunningham, Kuzey Hindistan'da bir dizi arkeolojik araştırmaya girişti. Kıtanın kuzeyindeki geniş topraklarda, Fa-Hsien (5. yüzyıl) ve Hsuan Tsang (7. yüzyıl) gibi Çinli Budist gezginlerin güzergahındaki kadim şehirleri ararken farklı keşiflerde de bulundu. Ayrıca Sankisa, Sravasti, Kosambi antik şehirlerini ve Madhya Pradesh'deki Bharhut Stupası'nı buldu. Orta ve Kuzey Hindistan'ın Budist merkezlerinden birçoğunu ortaya çıkardı.

Cunningham'ı, 1885'de yarımadanın özellikle güneyinde ve Deccan'daki Budist mağaraları üzerinde bir dizi araştırma ve çalışma yapan James Burgess izledi. Yine bu dönemde, eski buluntuları inceleyen ve heyecan verici keşiflerle Hindistan'daki epigrafi çalışmalarına zemin hazırlayan bir enstitüye dönüşecek olan Epigraphical Survey hayata geçirildi. Bu gelişmeler, Batılı araştırmacıların dikkatini Gandhara Sanatı olarak bilinen heykellere yöneltti. Bu, yarımadanın günümüzde Pakistan olan bölgesinin ve Afganistan'ın kuzeybatısının tipik sanat tarzıydı. Budist ve Klasik form içeriğiyle karakterize edilmişti ve Kushana Dönemi'nde (1.-3. yüzyıl) gelişmişti. Konuyla ilgili ilk sistemli çalışma, 1905 yılında, Alfred Foucher'nin *L'Art Greco-Buddique du Gandhara* adlı eseriyle gerçekleştirildi. 1885'de John Hubert Marshall, Fergusson'u izledi ve böylece şehirlerin ve sanat eserlerinin detaylı araştırılması yoluyla, kazıların ve anıtların korunmasına yönelik sistematik bir program başlatıldı.

Araştırmalar ve Keşifler

EN ESKİ HİNT YAZITLARININ OKUNMASI

Kalküta Darphanesi'nin müdürü ve Asiatic Society'nin sekreteri olan James Prinsep, Hint Yarımadası'nın tarihi ve epigrafik araştırmalarına çok önemli bir katkıda bulunmuştu. Prinsep, 1834-1837 yılları arasında Kharoshti ve Brahmi yazıtlarını çözdü. Bunlar, Maurya Kralı Ashoka zamanına ait, Kuzeybatı ve Kuzey Hindistan'daki yazıtlarda kullanılan, en eski iki alfabe tipi idi. Böylece Hindistan'ın eski tarihinin ve kronolojisinin araştırılması için gereken temeller atılmış oldu. Yazıtların çözülmesi, sadece Kral Ashoka'nın tanınmasını sağlamakla kalmadı, çağdaşları olan Mısır'daki Ptolemaios'u ve Suriye'deki III. Antiokhos'u da doğruladı. Böylece Hint arkeolojisi, ilk kez kesinleşmiş tarihi temeller üzerine oturtulmuştu.

Tarih ve Sanat

İLK AVRUPALI GEZGİNLERİN GÖZÜNDEN HİNT SANATI

1400'lerden itibaren Hindistan'a gelmeye başlayan Avrupalılar genellikle maceraperest yolcular, antikacılar, hazine avcıları, askerler, kaşifler, yöneticiler ve iş adamlarıydı. Bu gezginler, korku ve şaşkınlıklarına, merak ve hayranlığın karıştığı gözlenen pek çok kayıt tuttular. Hint sanatına duyulan akademik ilgi, heykellerdeki korkutucu cazibenin eseriydi. Sanat eserleri, bir Avrupalıya garip ve canavarca görünüyordu. Bu yüzden, Hollandalı mühendis Carsten Niebuhr, Elephanta Mağarası'nın harikalarını temkinli bir dille överken, 1596'da bir başka Hollandalı, J.H.V. Linschoten, buranın Mısır piramitlerinden ve Persepolis'in alçak kabartmalarından çok daha önemli olduğuna inanarak; *"Her tepede, delikte, inde ya da kayada en şeytani, en bozuk şekillerde tanrıları ve tapınakları var..."* diyordu.

Gandhara (Pakistan) bölgesinden bir kabartma detayı.

Marshall, Kuzey Pakistan'daki Gandhara bölgesine büyük önem verdi. Özellikle de Rawalpindi yakınlarındaki, önce bir Ahameniş kenti, sonra da Hint-Yunan hükümdarların başkenti olan Taxila'da geniş çaplı kazıların başlamasında etkili oldu. Marshall, Ganj düzlüğünün Sanchi, Vaishali, Nalanda, Rajagrha, Sarnath gibi önemli merkezlerini kazdı ve restore etti. Ama Marshall'ın asıl büyük keşfi bugünkü Güney Pakistan'da olan Mohenjodaro, Harappa ve Chanudharo oldu. Böylece Mezopotamya ve Mısır'ın büyük uygarlıklarına eş tutulan, MÖ 2500-1750 yılları Hindu Vadisi'nin antik medeniyeti gün ışığına çıkmış oluyordu.

BİLİMSEL YAKLAŞIM

Marshall'dan sonra Hint arkeolojisi uzun bir kriz dönemine girdi. Bu durum, arkeolog Mortimer Wheeler'ın İngiltere'den gelişiyle çözüldü.

Wheeler, sadece dört yılda, 1944-1948 arasında, stratigrafik denebilecek bir metot uygulayarak kazı işini bir adım ileriye taşımayı başardı. Wheeler, Güney Hindistan'daki Arikamedu ve Brahmagiri merkezleri için bir kronoloji oluşturan, ayrıca Harappa'yı da detaylı araştıran ilk kişi oldu. Arkeolojik kazıya bilimsel yaklaşımın kurallarını getiren Wheeler, ardında stratigrafik kazı yöntemiyle araştırmaları yürüten bir Hintli arkeolog grubu bıraktı.

1947'deki bağımsızlığı takiben, arkeolojinin tüm alanlarında hızlı gelişmeler yaşanmıştı. 1950 ve 1960'lı yıllarda geleneksel metotlara dönüldü. Öte yandan, metodolojik yaklaşım açısından tartışmalı olsa da ciddi miktarda veri elde edildi. 'Modern Hint arkeolojisinin babası' olarak nitelendirilen Hintli arkeolog H.D. Sankalia, sayısız merkezi Kalküta, Allahbad ve Benares üniversitelerindeki araştırmacılarla birlikte kazdı. Yeni fikirler getirdi ve daha fazla çalışma yapılmasını sağlayan temelleri kurdu. İlk yabancı misyonlar da aynı dönemde gelişti. Gandhara heykelleri ve anıtları üzerinde, Pakistan ve Afganistan'da önemli çalışmalar yapıldı. Bu çalışmalar, Gandhara sanatının belirsiz ve karmaşık kronolojisi için güvenilir ve önemli bir dayanak noktası oldu. Yeni Arkeoloji'den esinlenilmiş fikirlerin, özellikle de Harris ve Barker'ın metodolojik yaklaşımlarının arkeolojiye girişinin yanı sıra uydu haritalarının kullanımı, veri tabanlarında bilgisayarlaşma, tarihlendirme için kullanılan aletler gibi yeni teknolojilerin varlığı ülke tarihinin çeşitli dönemlerinin araştırılmasına büyük bir bilimsel kesinlik getirerek Hint arkeolojisinin derinden tanımlanması sağladı.

12. yüzyıldan kalan heykel Kalküta'daki Hindistan Müzesi'ndedir.

Ganj düzlüğünün en önemli sit alanlarından biri olan Nolanda'daki tapınak.

MONTE ALBAN'IN PİRAMİTLERİ

ZAPOTEKLER TARAFINDAN KURULAN MONTE ALBAN, BÜYÜK BİR MERKEZDİ. KENTİN ÖNEMLİ BİR BÖLÜMÜ 19. YÜZYILIN SONUNA DOĞRU GÜN IŞIĞINA ÇIKARILDI. ZENGİN ÖLÜ ARMAĞANLARINI SAKLAYAN MEZARLAR DA BU KAZILAR SAYESİNDE KEŞFEDİLDİ.

Chicago Field Columbian Müzesi'nin küratörü olan arkeolog William H. Holmes, 1895'de Güney Meksika'daki Oaxaca vadilerini ziyaret etti. Birkaç yıl sonra da, seyahatinin sonuçlarını *Archeological Studies Among the Ancient Cities of Mexico* adı altında yayımladı. Meksika'nın bu bölümünün antik başkenti olan Monte Alban'da ilk gözüne çarpanlar, 50 kadar piramit, büyük bir meydan ve heykel kalıntıları ile dağ ve vadilerin oluşturduğu görkemli bir manzara idi. Holmes, hissettiklerini ve gördüklerini hayran olunası tasvirlerle aktarır: *"Tepenin bu bölümünü de çıktım ve çevreleyen vadilerin ve dağın harika manzarasını görmeyi başardım. Alanın planını bitirdiğimde öğleden sonra üçtü ve kuzey kompleksinin başlıca grubuna girdiğimde de geceydi. Harita çıkarttığım ve hem genel hem detay görünümün çeşitli resimlerini yaptığım o süre boyunca, 40-50 piramidin 18'ini ancak çıkmıştım. Piramit sırası kuzeyden güneye, büyük meydanın ortasına doğru yayılıyordu ve bu kalıntıların en ilginç öğelerinden birini oluşturuyordu. Hepsi tapınaklarla çevrilmiş bu piramitlerin görünümünün, nasıl bir etki ile planlanmış olabileceğini sorası geliyor insanın. Medeniyetin, bunun gibi heybetli ve böylesine geniş bir alanda benzeri bir şeyi hayal edebilmiş olması merak uyandırıyor."*

Oaxaca'da, Zapoteklerin başkenti olan Monte Alban arkeolojik alanının görünümü.

Üstte: Fildişi kakmalı Mixtek bıçakları. Mixtekler, Zapotekler'den sonraki döneme ait bir topluluktur.

KUTSAL TEPE

Oaxaca bölgesinin arkeolojik merkezleri arasında en büyük ve en gösterişli olanı Monte Alban'dır. Kent, yaklaşık MÖ 500'lerden başlayarak Zapotekler tarafından inşa edilmiştir. Etnik bir grup olan Zapotekler, Oaxaca Vadisi'nde ve Tehuantepec Kıstağı'nda yaşayan, Zapotek dilini konuşan 300 binden fazla yerli tarafından günümüzde de temsil edilmektedir. Merkezin basitleştirilmiş adını bir kenara bırakırsak, asıl isminin kutsal tepe ya da dağ için kullanılan bir Zapotek kelimesi olan "danibaan" sözcüğünden geldiği düşünülebilir.

Monte Alban, MS 350-800 yılları arasında, 25 bin sakini ile 6,5 kilometrekareye yayılmış önemli bir yerleşimdi. Monte Alban'ın, bölgenin en büyük şehir merkezi olacak kadar gelişmesinin ardında, bir tepenin zirvesinde olması nedeniyle kolay savunulabilmesi ve etrafında yaygın verimli topraklara sahip olması yatıyordu.

Bir Zapotek ilahını temsil eden heykel.

TESADÜF ESERİ

Monte Alban'daki ve Mitla'nın da aralarında olduğu diğer yerleşim merkezlerindeki ilk arkeolojik keşifler, Meksikalı ve Kuzey Amerikalı araştırmacılar tarafından gerçekleştirildi. Arkeolojik anıtların koruyucusu Leopoldo Batres, antik kentin başlıca anıtlarını inceledikten sonra ilk restorasyon ve koruma faaliyetlerini başlattı. New York'taki American Museum of Natural History'den arkeolog Marshall Saville, Monte Alban ve diğer yakın merkezlerdeki bazı mezarları kazarak restore etti. Ama bölgedeki ilk derin kazı programı Monte Alban Projesi ile gerçekleştirildi. Bu ilk derinleştirilmiş kazı programı, 1931-1949 yılları arasında Alfonso Caso yönetiminde yürütüldü. Orta Amerika'nın en eski kültürel tarihine dair önemli bilimsel verilerin ortaya çıkarıldığı kazılarda, Caso'nun ekibi çok sayıda mezar buldu. Bu mezarlardan bazılarında oldukça zengin ölü armağanları vardı. En sansasyonel keşiflerden biri, 7. Mezar adı verilen buluntular oldu. Bu mezarın kapalı girişi, 6 Ocak 1932 tarihinde açıldı. Arkeologlar mezar girişini kapatan taşı kaldırdıklarında yeşim taşından yapılmış sayısız takı, küpe ve bir de deniz kabuğu ile karşılaştılar. Soylu birinin mezarını açtıklarından emin olan arkeologlar çalışmaya devam ettiler ve birkaç gün sonra ikinci bir cenaze odasını örten kayayı yerinden oynattılar. Odada; necef taşından yapılmış bir kupa, su mermerinden büyük bir vazo, sayısız altın obje, iskeletin kol kemiklerine dizili altın ve gümüş bileklikler gibi olağanüstü değere sahip objeler vardı. Daha detaylı bir araştırma sonucunda, mezarın yer döşemesinin altın, inci ve turkuazla bezeli olduğu görüldü. Alfonso Caso, aynı yıllarda Monte Alban'ın Büyük Meydanı'ndaki pek çok binanın keşfini de yaptı ve bu yapıları sağlamlaştırdı.

Kazı ve restorasyon çalışmaları onlarca yıl sürdü. Öyle ki, sonunda Monte Alban, tüm bölgenin en çok araştırılan merkezlerinden biri oldu. Bununla birlikte, bugüne kadar ortaya çıkmış her şey antik kentin örttüğü bölgenin sadece küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

Üzerinde bir Zapotek tanrısı betiminin yer aldığı, ölülerin küllerinin konulduğu kil kap.

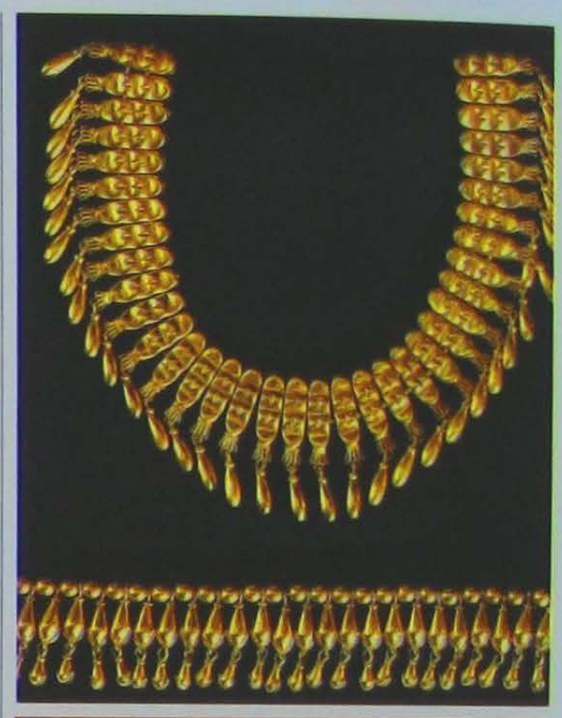

7 numaralı mezardan çıkarılmış olan olağanüstü hazineden altın bilezik ve gerdanlık.

İNŞAAT TEKNİKLERİ

Gezginleri ve araştırmacıları Orta Amerika'nın Kolomb-öncesi medeniyetinin izlerini keşfetmeye sevk eden yerlerden biri de Monte Alban'ın Büyük Meydanı'dır. Anıtsal binalar ve geniş açık alanlarla dolu olan bu alanın düzenlenme şekli, kent ahenginin ve orantıların derin anlamını açıklamaktadır. 300x200 metrelik meydan, kuzey-güney konumuyla, şehrin dini, politik ve ekonomik merkezi ve muhtemelen aynı zamanda pazar aktivitelerinin ve başlıca faaliyetlerin mekanıydı.

Eski Dünya'nın en ünlü arkeolojik merkezlerinden hiç de geri kalmayan anıtsal kalıntılar arasında dolaşırken, biraz da hayal gücüyle bu antik Meksika merkezinin kent hayatını düşlemek mümkündür. Tapınaklar, büyük saraylar, top oyunlarının yapıldığı bir alan ve diğer binalar Büyük Meydan'ı çevreliyordu. Ortada dört adet tapınak platformu vardı ve meydanın iki ucunda iki dev platform daha bulunuyordu. Bunlar, araştırmacılar tarafından Kuzey Platformu ve Güney Platformu olarak adlandırılmıştır.

Monte Alban'ın piramitleri basamaklı yapılardı. Asıl tapınak, zirvede yer alıyordu.

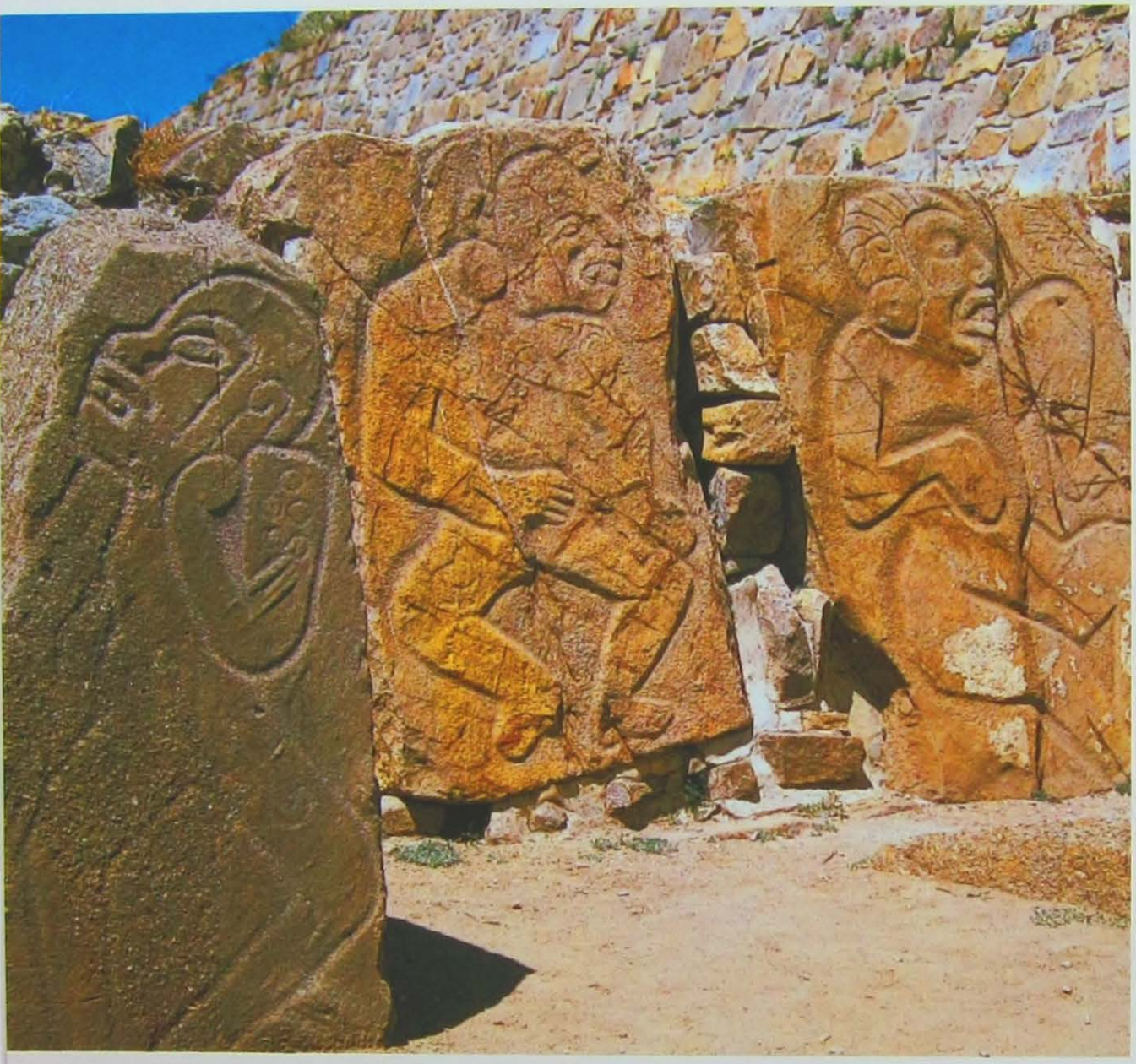

Kabartma süslemelerde betimlenmiş olan "danzantes" yani dansçılar, tuhaf hareketleri olan çıplak erkek figürleridir.

Üstte: Orta Amerika'nın hemen hemen tüm antik şehirlerinde görülen top oyunu sahalarına bir örnek.

Altta: Olağanüstü bir plana sahip olan, ok biçimindeki çok katlı J Binası.

Büyük Meydan'ın piramit şekilli binalarının tepesinde asıl tapınaklar yer alıyordu. Taştan yapılmış platformlar geniş ve depreme dayanıklıydı. Eskiden beyaz düzgün sıvayla kaplı olan dış duvarlar sayesinde, yapılar suyun delici ve tahrip edici gücünden korunmuştu. Platformların zirvesinde bulunan binalar, kül ve samanla karıştırılarak güneşte kurutulmuş kil tuğlalarla yapılan kerpiçten inşa edilmişti ve bir kat sıvayla kaplanmıştı. Damlar da ahşap kirişlerden, saman ve kamışlardan meydana gelen bir çardaktan oluşuyordu.

BÜYÜK MEYDAN

Büyük Meydan'da süregiden yaşam ve kamu hayatı hakkında fikir sahibi olmak, merkezin farklı tarihsel-mimari dönemlerinin temsili anıtlarının bir kısmını hızlı bir incelemeden geçirmeyi gerektirir. En eski mimari betimler arasında "Danzantes-Dansçılar" olarak adlandırılan bir bina vardır. Binanın duvarlarından birinde, çıplak adamların betimlendiği kabartma süslemeler görülmektedir. İlk inşaat, I. Monte Alban (MÖ 500-100) adıyla bilinen dönemde yapılmıştır. Bu katmanın üzerine, III. Monte Alban Dönemi'nde, (250-800) daha büyük bir yapı olan L binası inşa edilmiştir. L binası, Danzantes'in neredeyse tam karşısında, Büyük Meydan'ın merkez ekseninin güney kenarındaki binaların yanında yer almaktadır. Burada Monte Alban'ın en ilginç ve tartışmalı yapılarından biri

Top oyunu sahasının sınırını belirlemede kullanılan taş sütun.

Tarih ve Efsaneler

ZAPOTEKLER KİMDİ?

Kimi efsaneye göre, Monte Alban şehrinin kurucuları olan Zapotekler, Oaxaca Vadisi'nin yerlileriydi. Dilbilimsel bakış açısıyla, Zapotek dili ya da Zapotek dillerinin bütünü, MÖ 4000-1500 yılları arasında farklılaşır ve hemen ardından Oaxaca Vadisi'nde ilk yerleşimler başlar. Arkeolojik açıdan, bu dönemi Zapotek Kültürü olarak adlandırmak mümkündür.

olan J Binası bulunur. Başlangıçta bir rasathane olduğu düşünülen yapı, ön tarafta kuzeydoğuya bakan basamaklara ve beşgen bir zemine sahiptir. Binanın duvarları astrolojik olayları temsil eden işaretler olan *glyphs* kabartmalarıyla süslenmiştir. Askeri zaferlerle ilgili anlamlar taşıdığı düşünüldüğünde, J Binası'nın bir rasathane değil, Monte Alban'ın askeri ve politik üstünlüğü ile ilgili bir yapı olması da olasıdır.

Meydanın kuzeydoğu köşesinde, Kuzey Platformu'nun yakınında, top oyununa ayrılmış bir alan bulunmaktadır. Dini ve sembolik olarak derin anlamlar taşıyan bu ayinsel oyunun yapıldığı saha, daha alçakta bir alandır ve seyirciler tribün benzeri basamaklarda oturarak oyunu seyretmişlerdir. Orta Amerika'nın tüm Kolomb-öncesi medeniyetlerinde top oyununun yaygın olduğu bilinmektedir. Ne oyuncuların sayısı, ne de karşılaşmanın kuralları hakkında kesin bilgiler olmasa da, kauçuktan yapılmış sert bir küre ile oynanan bu oyunun, karşıt unsurlar arasındaki savaşı temsil ettiği görüşü ihtimal dahilindedir. Gece ile gündüz, iyi ile kötü, hayat ile ölüm gibi... Bazı duvar resimlerine bakıldığında, maçtan sonra yapılan

Araştırmalar ve Keşifler

'DANZANTES'İN SIRRI

1830 yılında, Londra'da, *Antiquirites of Mexico* başlıklı bir eser hazırlandı. Yazar Edward Kingsborough, burada ilk kez Monte Alban sit alanını tasvir etmişti. Bu çalışma, binaların ve bazı kalıntıların olağanüstü illüstrasyonlarıyla da desteklenmişti. Aralarında çıplak erkekleri gösteren beş alçak kabartma vardı. Erkekler değişik, daha da önemlisi merak uyandıran davranışlarda bulunuyordu. Cinsel organları fazlasıyla görünür durumdaydı ve harap edilmişti. 1800'lerin sonuna doğru, Zapotek dili hakkında araştırmalar yapan Fernando Sologuren ve Francisco Belmar, "dansçıları" gösteren benzer kabartmaları keşfettiler. Bu kabartmalardan esinlenilerek Büyük Meydan'daki binalardan birine "Danzantes-Dansçılar" adı verildi. Peki o garip dansçılar kimleri temsil ediyordu ve ne anlama geliyorlardı? Araştırmacıların bu konudaki tezleri çeşitlidir. Kimi, bazı ritüel dansların betimlendiğini savunur; ancak bu fikir "cinsel organların harap edilmiş olması" konusunu açıklamamaktadır. Diğer araştırmacılar ise, dansçıların yakalanarak bu işleme tabi tutulan mahkumlar olabileceğini ileri sürmüştür. Aşağılanmak üzere için halka teşhir edilmişlerdir ve hatta bu durum düşmana verilen bir gözdağı da olabilir. Bu son varsayım, kabartmalarda dans eden erkeklerin mahkum olduğunu belirten yılın varlığını da açıklar niteliktedir.

Monte Alban'ın Büyük Meydanı'ndan görünüş. Burası kentin ekonomik, politik ve dini merkezidir.

Oaxaca'dan bir fresk detayı. Zapoteklerin sanat eserleri, yakın uygarlıklar olan Olmek, Maya, Aztek ve Mixtek toplumları ile ilişkilerini kanıtlar niteliktedir.

Seramik Zapotek maskesi. Meksika'nın seramik üretimi, böylesi ilginç ve orijinal eserler sunmaktadır.

törenlerde, mücadeleyi kaybetmiş olanların kurban olarak görüldüğü sonucu çıkarılabilir.

Büyük Meydan'ın güney tarafı, Monte Alban'ın en büyük yapısının heybetli kalıntılarına ev sahipliği yapmaktadır. Kuzey Platformu'nun kapladığı alanın büyüklüğü 200x250 metre kadardır. Platform muhteşem bir merdivenle meydana açılır. Kayadan yapılmış 12 sütunun temellerini basamakların tepesinde görmek mümkündür. Monte Alban'ın en önemli iki büyük tapınak kompleksine ulaşmak için geçilen bölümün ardından, tapınak alanında, avlu ve etrafındaki odalardan oluşan bir ev ortaya çıkarılmıştır. Burası muhtemelen bir rahibin eviydi ve ortasında bir sunak vardı. Kuzey Platformu'nun daha kuzeyinde ise Monte Alban'ın yerleşim bölgeleri bulunur. Kentin son zamanlarında, etrafındaki alanda evlerin üzerlerine kurulduğu teraslar vardır. Bunlar, Rahibin Evi'nde de olduğu gibi, kare şeklindedir ve odalarla çevrelenmiş bir avluya sahiptir. İkamet edilen evler için üç farklı ölçü kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, Monte Alban toplumunun hiyerarşik oluşumu ile ilişkili olabilir. Bunlardan biri elit, diğeri yönetici, öbürü de işçi ve çiftçilerden oluşan kalabalık bir sınıftır.

BİR KENTİN SONU

Asırlar boyunca Zapoteklerin ekonomik, politik ve dini başkenti olan Monte Alban, 800'lerden başlayarak komşu dinlerin ve Oaxaca Vadisi'nin diğer şehir devletlerinin belirmesiyle ani bir düşüşe geçer. Bu olayın sebepleri henüz net olarak bilinmese de, uzun bir kuraklık döneminin yeterli bir sebep olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu kuraklık yıllar içinde tarım üretimini felce uğratmış, köy ve kentleri terke zorlamış olabilir. Bununla birlikte, kesin terkedişten sonra da Monte Alban asırlar boyunca Zapoteklerin, ardından da Mixteklerin kutsal yeri olarak kalmaya devam etmiştir.

İlk İspanyol fetih askerleri Oaxaca Vadisi'ne vardıklarında, bir zamanların görkemli ve olağanüstü Monte Alban anıtları çoktan toprak katmanlarının ve sık bitki örtüsünün altında kalmıştı. Monte Alban'ın harika geçmişi ancak asırlar sonra, 19. yüzyılın başlarında, İspanya Kralı IV. Carlos, o zaman "Yeni İspanya" denen bu topraklara ilk nakliyatı teşvik ettiğinde ortaya çıktı.

Geç Klasik Dönem'in Maya merkezi olan Bonampak'tan bir fresk röprodüksiyonu.

Geçmişin Tanıklığı

ZAPOTEKLER VE KOMŞULARI

Zapoteklerin Olmekler, Mayalar, Aztekler ve Mixtekler gibi yakın medeniyetlerle ilişki içinde oldukları bilinmektedir. Bu ilişkiler doğrultusunda, numerik sistemi ve mimari ve sanat alanlarında yeniden yorumladıkları stilistik unsurları almışlarlar. Zapotek toplumunun, toplumsal oluşumunu ve ideolojik dünyasına dair ipuçlarını yöredeki sayısız mezardan anlayabilmek mümkündür. Bunlar çeşitli ve zengin detaylarla doludur. Örneğin, cenaze töreni Oaxaca Vadisi'nin halkları arasında temel bir rol oynar. İbadet, yaratıcı bir tanrının merkezde yer aldığı bir panteona odaklıdır. Bir güneş ve savaş tanrısı, bir yıldırım tanrısı, bir mısır tanrısı, bir jaguar, bir yarasa tanrısı ve hatta atalarının isimleri de onun altında yer alır. Zapotekler 260 günlük bir dini takvim üzerinde çalışmışlardır. İnanışlarına göre, her doğumda yenidoğan, taşıyıcısının bir dizi özelliğine sahip olacağı bir isim alırdı. Sanat alanında da bu durum seramik, mimari dekorasyon ve muhteşem duvar ressamlığıyla kendini göstermektedir. Monte Alban mezarlarının bazısında ve Huijazoo adlı merkezde bunun pek çok değerli örneğini bulmak mümkündür.

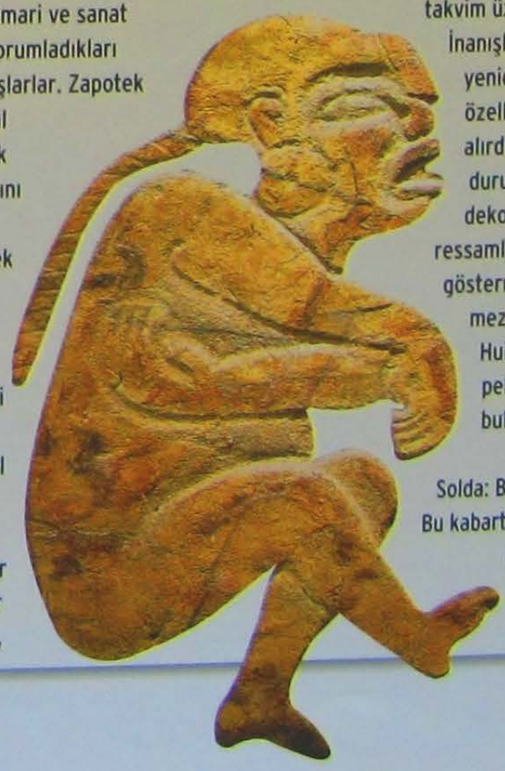

Solda: Bir dansçı kabartması. Bu kabartmalardan ötürü Monte Alban'daki bir binaya "Danzantes-Dansçılar" adı verilmiştir.

ÖLÜLERİN YAŞAM ALANI

İNSANOĞLUNUN FAALİYETLERİ ARASINDAKİ EN BELİRGİN ARKEOLOJİK İZLER, CENAZELERE İLİŞKİN DAVRANIŞLARDIR. FRESKLERLE KAPLI DUVARLARI VE ZENGİN SÜS EŞYALARIYLA, MONTE ALBAN'DAKİ MEZARLAR, ZAPOTEK VE MİXTEK TOPLUMLARININ YAŞAMINI YENİDEN KEŞFETMEMİZE YARDIMCI OLUR.

Klasik Dönem boyunca Oaxaca'daki cenaze ritüellerini belgeleyen çok sayıda arkeolojik kalıntı günümüze ulaşabilmiştir. Mezar buluntuları, genellikle statü ve sosyal durum açısından "özel" konuma sahip kişilerle ilişkilendirilmektedir. Seçkinlere ait bu mezarlar, tek bir sınıfa işaret etse de, Oaxaca'da tespit edilen mezar türlerinde çeşitlilik görülmektedir. Son derece basit olanlardan cephesi süslemeli mezarlara kadar geniş bir yelpazeden söz etmek mümkündür. Mezarların büyük bölümü avluların, yerleşimlerin ve tapınakların altında yer almaktadır. Yaşam alanlarının taban döşemesinin altı kazılarak kirişler, pervazlar ve girişler yapılmış, böylece mezar odaları oluşturulmuştur. Mezar odalarının duvarları ölüm temasının işlendiği fresklerle süslenmiştir. Ölü armağanlarının konulması için duvarlara nişler açılmış olduğu da görülmektedir.

Monte Alban'da, cenaze törenleri sırasında giyime özen gösterildiği bilinmektedir. Mekanların girişinde yer alan ve tanrıların özelliklerini betimleyen kil kaplar, ölülerle canlılar arasındaki eşiği işaret eder. Mezarın, duvarla ya da taş bir levhayla kapatılan girişi, genellikle kabartma ya da kazıma betimlerle süslüdür. Süslemelerin

Geçmişin Tanıkları

ZAPOTEKLER'İN CENAZE KAPLARI

Zapotek kültüründe kilden yapılan en şık ve en çeşitli ürünler arasında ilk sırayı cenaze kapları almaktadır. Bu kaplar arkeologlar için çok önemlidir. Bunun nedeni sadece ölünün kalıntılarını içermeleri değil, içlerinde cenaze törenlerinde kullanılan eşyaların da saklanmış olmasıdır. Tamamı kalıp kullanılmadan elde yapılan, süslemeli ve çoğunlukla büyük boyutlarda olan bu kapların rengi kırmızıdır. Ölümle bağdaştırılan bir renk olan kırmızı, cenaze ile ilgili olan her objede görülmektedir. Mezarların duvarları bile aynı renktedir. Ölü gömme işlemi sırasında kaplar gruplara ayrılmış, bir insanın ya da ilahın resminin olduğu en büyük kabın çevresine, yarım daire oluşturacak şekilde diğerleri yerleştirilmiştir.

Bir cenaze maskesi ve bir çift altın küpe. Bazı Zapotek ve Mixtek mezarlarında oldukça zengin ölü armağanları bulunmuştur.

arasında görülen tarihler muhtemelen mezardaki kişinin ölüm tarihini göstermektedir. Mezarda bulunan iskeletlere bakıldığında, bedenlerin genellikle sırtüstü poziyonda yerleştirilmiş olduğu görülür. Ölülerin başları duvar tarafına, ayakları ise kapıya dönük durumdadır. Diğer aleme yolculukları sırasında gereksinim duyacakları yiyeceklerin konulduğu kaplar da bedenlerin etrafında yer almaktadır. Genellikle ölünün ağzında, bir adet yeşim taşı bulunur. Yarı değerli bu taşın sıkça kullanılan sembolik çağrışımları vardır: Yeşim taşı suyla, dolayısıyla doğurganlıkla ve yeniden doğumla ilintilidir. Bu, Orta Amerika'nın pek çok kültüründe rastlanan bir inanıştır. Hatta bu uygulamanın Mayalar ile başladığı da bilinmektedir.

Günümüze ulaşan pek çok örnekten anlaşıldığı üzere, bir Zapotek ailesinin üyeleri aynı mezarı kullanmaktaydı. Daha önce gömülmüş olan ölünün kemiklerinin bir kenarda toplandığı ve onun için bırakılmış olan hediyeler kırıldığı ya da kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

DUVAR RESİMLERİ

Ölüleri sonsuza dek ağırlayacak mekanları süsleyen duvar resimleri, cenaze törenine eşlik eden ayinsel uygulamalar konusunda da günümüze önemli ipuçları ulaştırır. Monte Alban'ın pek çok mezarında, zengin giyimli yaşlı bir kişinin büstü bulunmuştur. 72 numaralı mezar, duvar resimleriyle süslenmiş muhtemelen en eski mezardır. 200-400 yılları arasına tarihlendirilen Mezar-112 ile 104 ve 105 numaralı mezarlar öne çıkmaktadır. İlgi çekici bir duvar resminde, sağ elinde bir mızrak, sol elinde büyük olasılıkla armağanların bulunduğu bir çanta tutan erkek figürü betimlenmiştir. Sahnelerde, rütbeli kişilerden oluşan kalabalık bir grup da sıklıkla görülmektedir. Bu topluluk, büyük olasılıkla ölüye bu yolculuğunda eşlik eden elit bir grubu işaret eder.

En karmaşık duvar resmini barındıran bir Zapotek mezarı, 1985 yılında Huijazoo Bölgesi'nde bulunmuştur. Orta Vadiler'in ağzında, stratejik bir yerde bulunan bu mezarın girişi dev bir kaya tarafından kapatılmıştı. Bir odası ve iki sahanlığı olan mezarın cephesi, ağzından çıkan bir kuş ile betimlenen bir sürüngenin çok renkli resmiyle süslenmiştir.
İkinci sahanlığın duvar resimlerinde ise

Monte Alban'ın 104 numaralı mezarını süsleyen fresklerden detay. Bu resimler sayesinde gömme törenlerinde yapılan ayinler hakkında fikir sahibi olunmaktadır.

Araştırmalar ve Keşifler

MONTE ALBAN'IN 7. MEZARININ KEŞFİ

"Hepimiz, çocukken bir hazine bulmayı düşledik. Evet, ben gerçekten buldum."

1932 yılının Ocak ayında bir sabah, Meksikalı genç arkeolog Alfonso Caso, Monte Alban'ın sayısız mezarlarından birinden, elinde bir ayakkabı kutusuyla bitkin bir şekilde çıktı. Uzun bir kazı döneminden sonra, Orta Amerika'nın en zengin ölü hediyelerini barındıran, bir Mixtek soylusunun mezarını ortaya çıkarmayı başarmıştı. Mixtekler, bu mezarı oluşturmak için, basit bir yapısı olan eski bir Zapotek mezarını kullanmışlardı. Mezarın tavanını kaldırmışlar ve Zapotek kalıntılarının hepsini döşemeye yaymışlardı. Alfonso Caso, ayakkabı kutusunun içine Kolomb-öncesi dönemin en zengin cenazesini oluşturan objelerin küçük bir bölümünü koymuştu. Bunlar arasında çok sayıda el yapımı gümüş bilezik, cımbızlar, levhalar, yüzükler ve çıngıraklardan oluşan ve toplam ağırlığı 7 kiloyu aşan, 121'den fazla altın eser ile oyulmuş kemikler, turkuaz mozaikler ve değerli nesneler vardı.

Kolomb-öncesi kuyumculuğunun harika örnekleri ve Mixteklerin metal işçiliği yeteneklerinin kusursuz göstergeleridir.

Yağmur ve gökgürültüsü tanrısı olan ve Zapotek panteonunun başlıca ilahlarından biri sayılan Cocijo'yu temsil eden kil kap.

soylu yaşlılar görülür. Bunlardan bazıları, içinde copal (Orta Amerika'da tütsü ayinlerinde yaygın olarak kullanılan bir tür reçine) olduğu tahmin edilen çantalar taşımaktadır. Ayrıca, maskeler ve top oyununda kullanılan aksesuarlar da göze çarpar. Kırmızıya boyanmış mezar taşında da, ölünün çeşitli rütbelerden kişilerin huzuruna çıkmasını gösteren sahneler bulunmaktadır.

İSPANYOL FETHİNDEN ÖNCEKİ 'ARKEOLOGLAR'

Amerikan arkeolojisinin öyküsü, sanıldığı gibi antikacılar, gezginler, ihtiraslılar ve amatörler tarafından Kolomb-sonrası dönemde yapılmış araştırmalarla başlamaz. Gerçekte ilk "arkeologlar" İspanyol öncesi kültürlere aittir.

Aztekler, Teotihuacan'ı Meksika Vadisi kültürlerinin merkezi olarak tanıyor ve harap olmuş bu kente ziyaretler yapıyorlardı. Zapoteklerin 800'lerde, Oaxaca Vadisi'nin önemli merkezlerini henüz bilinmeyen nedenlerle terk etmelerinden asırlar sonra bölgeye Mixtekler yerleştiler. O dönemde hala var olan antik yapıları kendi kültürlerine uyarlayıp kullandılar. Hatta aynı topraklarda daha önce ölmüş olanların üstüne kendi ölülerini yerleştirdiler. 1200 civarında, Oaxaca büyük bir kültürel uyanışın merkezi oldu. Mitla, Yagul ve Zaachila gibi önemli merkezler doğdu. Bu yerleşimlerde bulunan ve yeniden doğuşun kahramanı olan Mixtek kültürüne atfedilen nekropoller, zengin ölü armağanları ve bunların kalitesiyle dikkat çekmektedir.

Xipe adlı tanrıyı temsil eden altın obje, Mexico City Antropoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Hem Mitla'da, hem de Yagul'da tam anlamıyla karmaşık Mixtek mezarları bulunmuştur. Mitla'da Antik Yunan tarzında duvarlara sahip, kesilmiş taştan yapılan iki mezar öne çıkmaktadır.

Genellikle haç biçiminde tabanı olan Mixtek mezarlarının cepheleri ve duvarları, taş mozaiklerle ya da duvar resimleriyle süslüdür. Mitla'daki mezarlar, İspanyol fethinde yerliler tarafından kullanılmış olduklarından, orijinal içerikleri günümüze ulaşamamıştır. Yine bu mezarlarda bulunan ölü armağanlarının ve eşyaların kurtarılması da mümkün olamamıştır. Zira, İspanyollar için her şeyden önce mükemmel bir ganimet olan kıymetli metal objeler, eritilmek üzere İspanya'ya taşınmıştır. Monte Alban'daki 7 numaralı mezarda ele geçirilen olağanüstü ölü eşyaları ise tam anlamıyla mucizevi bir durumdur. Orta Amerika'nın tamamında rastlanmış en zengin mezarlardan birinden çıkarılan bu eşyalar, kuyumculuğun en mükemmel örneklerinin sadece bir bölümünü oluşturur.

Monte Alban stilinde kilden yapılmış insan biçimli kül kabı.

Solda: Zapoteklerin cenaze kapları gerçek insanları andırıyordu.

Gelenek ve İnanç

CENAZE KAPLARININ SÜSLEMELERİ

Zapotek cenaze kaplarında bazen insan bazen de Zapotek panteonundan tanrıları temsil eden kabartmalar görülmektedir. Yağmurun ve gökgürültüsünün tanrısı ve aynı zamanda baştanrı da olan Cocijo'nun betimi, rütbeli kişilerin kap süslemelerinin yanı sıra dekoratif olarak pek çok yerde de kullanılmıştır.

Kaplarda görülen bir başka betim de, yüzü derin çizgilerle dolu, dişsiz ve yaşlı erkek figürleridir. Zapoteklerin baştanrısı Cocijo, genellikle bir vazoyla temsil edilmiştir. Zapotekler vazonun, tanrıdan elde etmeyi başardıkları su miktarını içerdiğine inanıyorlardı.

Monte Alban'ın 7. yüzyıla tarihlenen 104 numaralı mezarının görkemli freskinden detay.

OAXACA BÖLGESİ

İspanyol fethi öncesi dönemde, bugünkü Meksika'nın güneyinde kalan Oaxaca Bölgesi iki büyük uygarlığa ev sahipliği yapmıştı. Biri Zapotekler, diğeri Mixtekler. Tarıma elverişli ve bereketli vadilere sahip olan platolarda, çok eski dönemlerde bile yerleşim yerleri ve belli bir öneme sahip şehir merkezleri bulunuyordu. Monte Alban, Mitla, Yagul, San Jose Mogote, Dainzu ve Lambityeco, Kolomb-öncesi Amerika'nın en önemli yerleşimleri arasında yer alan ve bugün de görkemli ve zengin arkeolojik kalıntılara sahip olan merkezlerdir.

Kronoloji

Tarihlendirme	Olaylar
MÖ 7000-1500	Arkaik Dönem: Avcı-toplayıcı gruplar. İlkel mısır ve kabak yetiştirmenin başlangıcı.
MÖ 1500-MS 250	Klasik Öncesi Dönem: Dainzu ve San Jose Mogote'nin de aralarında olduğu bir dizi arkeolojik merkezle belgelenen bu dönemde, tarımın geliştiği ve köylerin doğduğu gözlemlenir.
MS 250-800	Klasik Dönem: Monte Alban'ın kuruluşu ve gelişmesi.
MS 800-1521	Klasik Sonrası Dönem. Tüm Orta Amerika'nın sosyal yapısındaki derin izler bırakan travmatik değişimler. Politik istikrarsızlık, iç ve dış savaşlar Monte Alban'ın terkedilmesine yol açar. Monte Alban'ın doğusunda, Ilacolula Vadisi'nde bulunan Mitla en önemli Zapotek şehri olur. 1521'de Cortes, Aztek başkenti Tenochtitlan'ı fetheder ve Oaxaca Vadisi'ni ele geçirir.

Monte Alban'ın çağdaşı ve Zapoteklerin merkezi Lambityeco'daki 5 numaralı mezarın girişi.

Huijazoo
Başlıca buluntular:
● Çan Tepesi de denilen merkez bir tepenin zirvesinde yer almaktadır. Henüz araştırılmamış küçük dağlar, avlu şeklindeki yapı ve top oyunu alanı önemlidir. Buradaki 5 numaralı mezar, özellikle önemlidir, çünkü duvar resimleri, kabartmalar ve masklarla süslüdür.

Gösterge
■ Klasik Öncesi
● Klasik Dönem
▲ Klasik Sonrası

Monte Alban
Başlıca buluntular:
▲ Çok sayıda tapınak ve Danzantes Binası'nın da aralarında olduğu anıtsal binalar, top oyunu sahası, Kuzey ve Güney Platformları.
Sağda: Monte Alban'da bulunmuş olan danzantes-dansçılar kabartması.

Dainzu
Başlıca buluntular:
■ Büyük bir mimari kompleksin (A Kompleksi) de bulunduğu önemli bir merkezdir. Burada top oyuncularını, rütbeli kişileri ve jaguar-adamları resmeden şahane kabartmalar dikkat çekmektedir.

Meksiko

San Jose Mogote
Başlıca buluntular:
■ Klasik Öncesi Dönem'in tarım şehri. Temelde taş destekli çamurdan yapılmış 30 kadar binadan oluşuyordu.

Lambityeco
Başlıca buluntular:
●▲ Yörenin seçkin sınıfına mensup iki büyük sarayın yer aldığı ve Monte Alban'ın çağdaşı olan Zapotek merkezi. Yağmur ve gökgürültüsü tanrısını temsil eden taş maskeler (sağda).

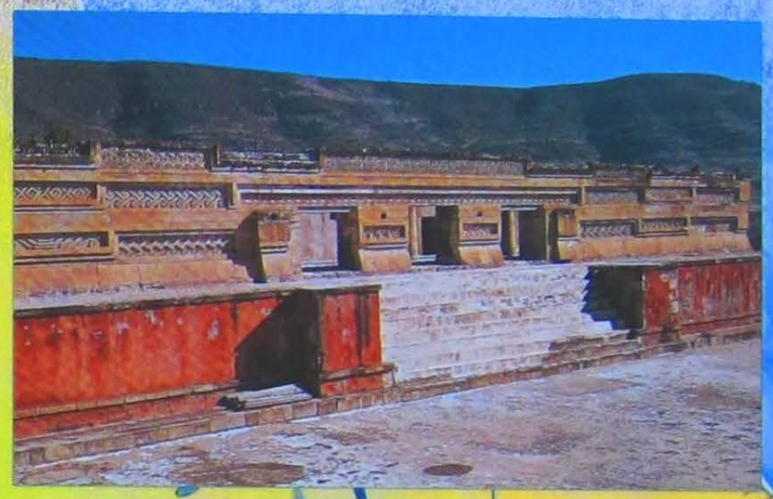

Huijazoo

San Jose Mogote

Dainzu

Lambityeco

Monte Alban

Rio Verde

Yagul

Mitla

Acapulco de Juarez

Mitla
Başlıca buluntular:
▲ Klasik Sonrası Dönem'de beş muhteşem mimari grubuyla Oaxaca'nın en önemli merkezi. Buradaki saraylar son derece ince bir işçilikle yapılmıştır.
En üstte: Saraylardan biri.
Üstte: Bir kil kap.

Yagul
Başlıca buluntular:
▲ Klasik Sonrası Dönem'de içinde bir tapınak, saray, çeşitli yerleşimlerden oluşan bir çekirdek konut ve Oaxaca'nın en büyük top oyununun olduğu gelişmiş merkez.

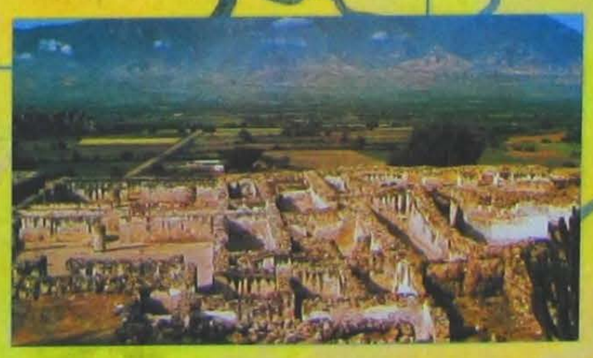

SÖZ AĞAÇLARDA...

AĞAÇ GÖVDELERİNDEKİ HALKALARIN SAYILMASINI TEMEL ALAN DENDROKRONOLOJİ, RADYOKARBONLA BİRLİKTE SON BİNYILLARIN OLAYLARINI TARİHLENDİRMEDE KULLANILAN ÖNEMLİ YÖNTEMLERDEN BİRİDİR, ANCAK TEK YÖNTEM DEĞİLDİR.

Dendrokronoloji, doğanın ritmik olaylarına bağlı olarak ağaçların düzenli bir gelişim göstermeleri olgusuna dayalı bir metottur. Dendrokronolojinin keşfi, Amerikalı gökbilimci A.E. Douglass tarafından gerçekleştirilmiştir. Douglass 1930 yılında, bölgenin kuru iklimi sayesinde iyi korunagelmiş ahşap kalıntıları araştırarak, Güneybatı Amerika'nın bazı bölgelerine ait kesin veriler elde etmeyi başarmıştı. Yöntemin geniş ölçekte uygulanması ise ancak 1960'larda mümkün olabildi. Günümüzde dendrokronoloji, radyokarbonla elde edilmiş verileri düzeltmek için kullanılan önemli bir yardımcı metot olarak kabul görmektedir.

Ağaçların gelişim halkaları tek tip değildir; ağacın yaşının artmasıyla bu halkalar incelir. Halkalar öncelikli olarak iklimin gidişatından etkilenirler. Aynı bölgede gelişmiş olan, aynı cins ağaçlar, gelişme halkalarında da aynı sırayı gösterirler. Dendrokronoloji uzmanları bu sırayı ölçer ve canlı ağaçlardan elde edilmiş örnekleri esas alarak kronolojik diyagramı oluştururlar. Benzer sıralar, önce daha yaşlı olan aynı türün ağaç örnekleriyle karşılaştırılarak geriye doğru uzatılır. Daha sonra da, mevcut sonuçlar elde edilmiş bu sıralarla karşılaştırılır. Dendrokronoloji geniş coğrafyalarda uygulanabilir bir yöntemdir. Ancak, iklim özellikleri yüzünden gelişme halkalarının belirgin olarak ortaya çıkma imkanı olmayan tropikal alanlar, bu metodun dışında kalmaktadır.

Solda: Avusturya'da bulunmuş prehistorik döneme ait çakmaktaşı. Bu taş, obsidyenin de aralarında olduğu diğer taşlar gibi bina yapımında kullanılmıştır.

Dendrokronolojinin temelini ağaçların gelişim halkalarının incelenmesi oluşturmaktadır.

Üstte: Arizona'da, Taşlaşmış Orman'dan kalma bir buluntu. Güneybatı Amerika için bütün halde dendrokronolojik seriler oluşturulmuştur.

Altta: İsveç'in batı sahilindeki Brastad yöresinde bulunmuş olan Bronz Çağı'na tarihlendirilen kaya oymalardan detay.

Bazı bilim insanları Piltdown Kafatası'nı incelerken. 1912 yılında ortaya çıkarılan buluntu, 1953 yılında sahte olarak tanımlanmıştır.

Ahşap el oymalarının kurtarılmasının mümkün olduğu bölgelerde, kronolojik dizini kesinleştirme olasılığı daha yüksektir. Bu, her şeyi çok iyi koruyan kuru iklimlerde özellikle geçerlidir. Ahşabı iyi koruyan iklim özelliğine sahip bir başka yer de göllerdir.

FUN testi insan ve hayvan kemiklerini tarihlendirme konusunda iyi bir yöntemdir.

Bu tip nemli bölgelerden, ahşap gibi organik malzemeler günümüze kadar iyi durumda ulaşabilir. Bu nedenle, bugün modern Meksika ve Arizona'nın bulunduğu Güneybatı Amerika sürekli ve güvenilir kronolojik saptamalara imkan veren bölgeler arasında kabul edilmektedir. Pueblo yerlileri bölgede binlerce yıl boyunca dendrokronolojik halkaların tam olarak görüldüğü kozalaklı ağaçlardan köyler inşa etmişlerdir. O kadar ki, bazı köylerde tek tek her evi tarihlendirmek dahi mümkündür. Bu sayede, yerleşim merkezinin yayılması ve nüfus artış oranı hakkında net bilgiler elde edilebilmiştir.

Arizona, Qattara'dan hayvan figürlü petroglif kalıntısı.

FUN TESTİ

FUN testi kesin tarihlendirme metodu değildir; ancak bir arkeolojik alanda bulunmuş kemiklerin, aynı döneme veya farklı zamanlara ait olup olmadığını ortaya koyabilmektedir. FUN testi, kemiklerde bulunan flor, uranyum ve azot miktarlarını temel almaktadır. Mezardan çıkarılmaya başladığı andan itibaren, kemikler yavaş yavaş protein içeriğini, yani azot miktarını kaybeder. Flor ve uranyum ise, süreç içinde kemiklerde birikmeye devam etmiştir. Flor ve uranyumun artış hızı gibi, azotun eksilme hızı da bölgeden bölgeye değişir. Bu yüzden de, kesin tarihlendirme elde etmek için, FUN testi tek başına güvenilir değildir. Yine de, tek bir bölgedeki buluntulara uygulanacak FUN testi oldukça yararlı olabilir. 1953 yılındaki Piltdown Adamı'nın sahte kafatası olayı bu yöntemle elde edilmiş en bilinen sonuçtur. Alt Paleolitik Dönem'e ait olduğuna inanılan kafatasının, gerçekte 600 yıllık bir insan kafatası olduğu FUN testi sayesinde anlaşılmıştır.

DİĞER YÖNTEMLER

İnsan ve hayvan kemiklerini tarihlendirmede kullanılan bir diğer yöntem de amino asit resamizasyonudur. Yöntem, 100 bin yıl öncesine kadar uzanan kalıntılara uygulanabilir ve sonuç verme ihtimali radyokarbon tarihlendirmeye oranla daha yüksektir. Tüm canlıların proteinlerinde bulunan amino asitler, ölümden sonra proteinsiz amino asitlere dönüşerek resamizasyon adı verilen bir değişime uğrarlar. Yöntem, fosil kemiklerdeki bu değişimin ölçümünü temel almaktadır. Ancak değişim hızları iklimle bağlantılı olduğundan, kesin ve güvenilir veriler almak için her bölgenin kendine özgü farklı hızını hesaba katmak ve numuneleri diğer metotlarla da incelemek gerekir.

Yanardağlardan çıkan, koyu renkli, cama benzeyen sert bir taş olan obsidyenlere uygulanan hidrasyon metodu ise, özellikle son 10 bin yıla ait objelerde yararlı sonuçlar vermektedir. Obsidyen, çevreden gelen suyu emme özelliğine sahiptir ve bu yüzden bu maddeden yapılmış objelerin yüzeyinde bir hidrasyon tabakası vardır. Bu tabaka, taş blok parçalandığı anda, yani bir insan bir obje oluşturmak üzere bloğu kullandığında oluşmaya başlar. Hidrasyon tabakası, laboratuvarda optik ve ölçümlü mikroskopla izlenebilir. Tabakanın gelişme hızı sabit değildir, farklı gömütlerden gelen obsidyenlerde değişiklik gösterir. Ayrıca parçanın çıkarıldığı iklimsel şartlar da etkilidir. Bu yüzden yine kesin bir tarihlendirme söz konusu değildir. Ancak, amino asit resamizasyonu da, FUN testinde olduğu gibi yararlı bir kronolojik dizindir ve diğer metotlarla dengelenir.

KARADENİZ'DEN YOLA ÇIKANLAR

ÜNLÜ TARİHÇİ TİTUS LİVİUS'UN, VENETO BÖLGESİNE YERLEŞEN İNSANLAR HAKKINDAKİ ANLATIMLARI, ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARIN SONUÇLARIYLA DA DOĞRULANMIŞTIR.

Antik dünyanın pek çok uygarlığının kökeninde, gerçeğin efsaneyle karıştığı durumlara sıkça rastlanır. Bu durumlarda arkeolojiye düşen, tarihçilerin ortaya koyduğu bilgilerin ne kadar güvenilir olduğunu saptamaktır. Tıpkı Veneto tarihinde olduğu gibi, öyküler ve fantastik anlatımlar gibi görünen tarihi olaylar ile bilimsel araştırmalardan ve saha çalışmalardan edinilen bilgiler arasındaki gerçeklik ilişkisi pek çok kez açıklığa kavuşmuştur.

Titus Livius'un anlatımlarına göre, Paflagonya Bölgesi'nde yaşayan halklardan biri, Ilgaz sıradağları ile Karadeniz kıyıları arasında, Kastamonu civarında yaşayan Enetler idi. Onlar, Troya Savaşı'na katılmış ve şehrin surları altında yapılan kanlı çarpışmalardan birinde kralları Pylaimenes'i ölü bulmuşlardı. Önderlerinden yoksun kalan halk bir dağılma dönemi yaşamış, doğdukları topraklara geri dönemeyince de kendilerini Troyalı Antenor'un komutasına bırakmayı seçmişlerdi.

Antenor, İtalya Yarımadası'na doğru yola koyulmuş ve Titus Livius'un da anlattığı gibi, Enetlerle birlikte Adriyatik Denizi'nin iç kıyılarına doğru yol almıştı. Enetler de burada yerleşerek Veneto halkının kökenini oluşturdular. Vergilius da *Aeneas* adlı eserinde, benzer bir hikaye anlatmaktadır. Farklı kaynaklar tarafından da desteklenen bu anlatımlara dair elde edilen veriler, Eski Yunan ya da Roma yazarlarının anlattığı hikayelerin aslında yaşanılan olayların efsaneleştirilmiş biçimleri olduğunu düşündürmektedir.

Yazıtlı bir taşın üzerinde duran ve sunuda bulunan birini tasvir eden bronz heykelcik.

Veneto kültürüne ait bir kabartma detayı. Arkeologların elde ettiği bilgiler, Titus Livius'un Veneto halkının kökeni ile ilgili aktardığı hikayeyi doğrulamaktadır.

Bir Veneto savaşçısının bronz heykelciği.

Mitolojik bir hayvanın betimlendiği bronz adak objesi.

KAZIKLAR ÜZERİNDEKİ KONUTLAR

Araştırmacılar, MÖ 2. binyılın ortasında Veneto kültürü olarak kabul edilebilecek evrelerin ortaya çıktığına işaret ederler. Eski Bronz Çağı'ndan Orta Bronz Çağı'na geçiş olan MÖ 1600-1500 yılları arasındaki evrede, Veneto bölgesinin büyük bir bölümü kazıklar üzerinde gelişen kültürlerin yayılmasına sahne olmuştur. Bu tip yerleşimlerde yaşayanların, geçimini hayvancılık ve tarımla temin ettiği arkeologlar tarafından kabul edilmiş ve kanıtlanmış bir yaşam tarzıdır. Bu dönemde, Veneto kültürünün simgesi haline gelmiş olan metalürji de gelenekselleşmeye başlar. Komşu yerleşimlerle kültürel ve ticari ilişkilerde bulunulmasının en önemli kanıtı, ticari ürünlerinin dolaşımıdır. Örneğin, el yapımı eşyaların dolaşımı ve hammadde ithalatı bu düşünceyi desteklemektedir.

Bronz Çağı'nın sonu (MÖ 12.- 9. yüzyıl), Veneto kültürünün oluşumu ile Antenor hikayesinin ve Enetlerin olası gerçekliği üzerine hipotezlerle bağ kuran kilit bir dönemi temsil eder. Titus Livius'un anlattığı ve diğer kültürlerin anlatımlarıyla da uyuşan efsanede, olayın gerçekliğine dair ipuçlarını kavramak olasıdır. Bu evrede Antik Veneto'nun ve daha genel olarak tarih öncesi İtalya'nın en önemli yerleşimlerinden biri ortaya çıkar: *Fratessina di Fratta Polesine*. Bu yerleşim yeri 1974'den bu yana sistematik kazıların odak noktasıdır.

Buluntular

ESTE ÇİZMESİ

Este mezarlarından biri arkeologlara oldukça sıradışı bir eser sunmuştur. Bu parlak kahverengi, çizme şeklinde seramik bir vazodur. 15 santimetre yüksekliğindeki çizmenin kenarları, tabanı ve bacağı saran ön kısmı geometrik motiflerle süslenmiştir. Üst kısımda ise bir dizi midilli süslemesi yer almaktadır. Vazonun anlamı ile ilgili bir varsayımda bulunmak zordur. El işçiliğindeki sıradışılık, arkeologlara eserin önemli bir kişinin eşyasıyla ilgili olabileceğini ve özellikle onu yapan kişinin de Veneto sanatının geleneksel öğelerinden esinlenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Burada yapılan kazılardan elde edilen kehribarlar Baltık kökenlidir, fildişi objeler ise Afrika'dan gelmiştir.

Sonraki dönemlerde, Venetolular yaşamları boyunca Roma-öncesi İtalya'nın diğer halklarına benzer bir sosyal düzen sürdürürler. Bu düzende egemen merkezler ve alt merkezler ortaya çıkmıştır. Modern Este, kuşkusuz ilk göze çarpan merkezler arasındadır. Venetoluların burayı nasıl adlandırdıkları bilinmese de Romalıların verdiği isim Ateste'dir.

Bu dönem için önemli bir başka sit alanı ise Padova'dır. Padova ve Este, günümüze ulaşan zengin birer bilgi kaynağı olarak görülebilir. Ortaya çıkartılan kalıntılar, toplumsal düzen ve Veneto halkının ekonomisi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ateste ve Padova mezarları çoğunlukla ölülerin yakıldığı mezarlardır; ancak küllerin ve eşyaların yerleştirilmesi sırasında benimsenmiş yöntemler açısından farklılık gösterirler. Ateste'de, küllerin muhafazası için kalkerden yapılmış sandıklar, Padova'da ise seramik dolaplar göze çarpmaktadır. Cenaze töreni, kişinin kömürleşmiş kalıntılarının ve kendisine öte dünyada eşlik edecek eşyaların yerleştirilmesi konusunda belli kuralları olan ayine uygun şekilde gerçekleştiriliyordu. Birçok lahdin ortaya çıktığı mezarlarda, ölülerin soya göre veya sosyal sınıflar arasında gruplandırma yapılarak gömüldüğü gözlenmiştir.

METAL KAP SANATI

Mezarlara konulan eşyalar arasında en saygın olanlar genellikle bronz silahlar ve el yapımı eşyalardır. El yapımı bronzlar, MÖ 7. yüzyılın sonundan itibaren, en etkili ifade biçimlerini kabartmalı, oymalı ya da baskı süslemeleriyle *situla* olarak adlandırılan madeni kaplarda bulurlar. Bu kaplar, Veneto'da çok geniş alana yayılmışlardır. Bunlar günlük kullanım kapları olarak düşünülseler de, her zaman cenaze törenlerinin vazgeçilmez eşyası olarak saygı görmüş, birçok durumda da kül kabı olarak kullanılmıştır. Veneto metal

1880 yılındaki kazılarda gün ışığına çıkarılan Benvenuti 126 Kabı'nın süslemesinden bir detay.

Solda: MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilen, bir tanrının iki vahşi hayvan arasında betimlendiği bronz disk.

Veneto alfabesiyle yazılmış bir levha.

kapları sadece üst düzey metalürjik bir üretimin tanıklığını yaptıkları için değil, aynı zamanda tüm Avrupa kıtasının figüratif sanatının erken örneklerini oluşturdukları için de büyük önem taşırlar. Süslemelerde, geometrik motifler sıkça görülmektedir. Figüratif olarak gerçek ve fantastik hayvanlar ön plandadır. Stil ve kompozisyon analizinden elde edilen sonuçlar, çağın diğer büyük medeniyetleri ile ticari ilişkiyi kanıtlamaktadır. Araştırmalar, özellikle Veneto metalürjisinde sıkça görülen konuların işlenmesinde önemli etkisi olan Etrüskler ile sıkı bir ilişkiyi de açıkça ortaya koymaktadır. Antik Çağ'ın sanat anlayışı, günümüze ulaşan bazı eserlerle daha da iyi anlaşılır ve tanınır. Hatta bunların bazıları başyapıt olarak kabul edilmiştir. 'Benvenuti 126 Kabı' olarak bilinen ünlü Veneto üretimi metal kap bu duruma iyi bir örnektir.

Mezarlarda bulunan eşyalar, ölen kişinin cinsiyetinin saptanmasına yardımcı olmaktadır. Nitekim tıraş bıçaklarının, baltaların ve diğer bıçakların erkek

MÖ 5. yüzyıla ait veda sahneli bir mezar taşı.

Tarih ve Sanat

BENVENUTI 126 METAL KABI

Fotoğrafta görülen ve Benvenuti'deki 126 numaralı mezardan çıkartılan madeni kap, 1880 yılı kazılarında Este'deki yeraltı mezarlığının keşfi sırasında bulunmuştur. Birbirinden güzel ve ince işçilikli kabartma ve oyma süslemeleriyle, metal sanatının iyi bir örneği olan bu kap, bulunduğu mezarın kodundan dolayı "Benvenuti 126 Kabı" olarak anılmaktadır. Bu kapta çeşitli süsleme şeritleri içerisinde yer alan figürler göze çarpar. İlk şeritte, bir tahtta oturan büyük başlıklı bir figür vardır. Hizmetlilerden biri kendisine bir at armağan ederken betimlenmiştir. Bu figürün devamında tezgahıyla bir metal kap satıcısı görülmektedir. Daha ilerdeki iki figür de büyük başlıkları ve oturdukları taht ile dikkat çekmektedir. Olasılıkla bir spor yarışmasını, hatta bir uzun atlama yarışını seyretmektedirler. Merkez şeritte, çeşitli hayvanlar ve bir kır ortamı mevcuttur. Buradaki ana figür, öküz süren ve gözcü köpeği tarafından takip edilen bir çiftçidir. Son şeritteki resimler ise savaş dünyasıyla ilgilidir. Burada bir borazancı, mızraklı iki asker, saban kenarında bir savaşçı, birkaç tutsağı sürükleyen diğer savaşçılar ve başlarında miğfer, mızrak ve yuvarlak kalkanla donatılmış piyadeler yer almaktadır. Bu figürlerle bezeli üç şerit Veneto medeniyetinin en tipik yönlerini göstermektedir. Bu nedenle Benvenuti 126 Kabı bazı araştırmacılara göre 'Este halkının gerçek bir destanı' olarak tanımlanmaktadır.

Solda: MÖ 3. yüzyıla ait altın broş. Metal ürünler Veneto kültürünün en önemli özelliklerindendir.

Sağda: Lozzo Atestino'dan silahlı bir savaşçıyı betimleyen bronz heykelcik. (MÖ 8. yüzyıl)

mezarlarının tipik eşyaları olduğu; boncukların, süs eşyalarının ve dokumada kullanılan küçük bıçakların ise kadın mezarlarına konulduğu saptanmıştır. Bu mezarlarda dikkat çeken bir uygulama, bazı eşyaların bilerek kırılmış olmasıdır. Eşyaları kullanılmaz hale getirmede başlıca amacın, mezarın ve eşyaların yeniden kullanılma tehlikesini ortadan kaldırmak olduğu düşünülmektedir.

Demir Çağı'nın ikinci yarısında, Venetolular ekonomik ve kültürel açıdan gelişimlerinin en üst seviyesine ulaşırlar. Sanat ve zanaat anlayışlarının gelişim ve sürekliliğinin yanı sıra, maden işleme sanatında da yeni ifade biçimleri geliştirirler. Bu dönemde göze çarpan yeniliklerden biri de, vazo yüzeylerinin kırmızı ve siyah şeritlerle süslenmesi ve bir zıtlık yaratan bu yeni tip seramiğin yayılmasıdır.

MÖ 1. binyıl boyunca Veneto medeniyetinin gelişim süreci üç kronolojik zamanla ifade edilmektedir: Demir Çağı'nın ilk yarısı (MÖ 9.-6. yy), Demir Çağı'nın ikinci yarısı (MÖ 6.-2. yy) ve Roma Dönemi (MÖ 2. yy sonrası). En anlamlı ve en karakteristik dönemler ilk iki dönemdir, üçüncü dönemde ise Roma kültürünün yayılmasıyla Veneto kültürü giderek etkisini ve sonra da varlığını yitirir. MÖ 10. yüzyıl sonrasında hayal etmemiz gereken şey, yerleşim alanının bugünkü Triveneto bölgesine karşılık gelen geniş bir toprak alanı kapladığı ve toplumsal düzeniyle zaten gelişmiş bir medeniyet olduğudur. Geçim kaynağı ilk etapta tarım ve hayvancılığa dayansa da, eski evrelerden beri en önemli ekonomik katkı ticari alışverişle sağlanmıştır. Roma Dönemi'nde egemen olan kültür, Veneto kültüründen daha ilerlemiş bir ekonomiyle kendini gösterir. Veneto bu dönemde kültürel kimliğine ait bazı özellikleri kaybetse de bir kısmını kurtarmayı başarır. Bu duruma önemli bir kanıt, Ateste mezarındaki kayıttır. Bu kayda göre Venetolu bir zanaatkar, MÖ 1. yüzyılın sonunda hala Antik Veneto tarzında metal kap işlemektedir.

İLK İTALYA'DA DİN

İTALYAN TOPRAKLARINDA, ROMA İŞGALİYLE ZAYIFLAMIŞ OLSALAR DA TAMAMEN SİLİNMEMİŞ VE KENDİNE HAS ÖZELLİKLERİNİ KORUYABİLMİŞ KÜLTÜRLER DE BULUNUYORDU.

Yazılı kaynakların olmaması nedeniyle tarih öncesi İtalyan toplumlarının dini ve ruhani yaşamlarına dair öğeleri bilmek zor olsa da, en azından bazı durumlarda dinsel faaliyetleri yeniden oluşturabilen kesin arkeolojik göstergelere sahibiz. Güney İtalya'da MÖ 6. yüzyıldan itibaren ayinlerin gerçekleştirildiği ve tanrılara saygının sunulduğu birçok mağara ve doğal oyuklar bulunmuştur. Puglia'daki bir doğal oyukta bulunan vazoların, tanrıçalara saygı amacıyla koyulduğu ve yeraltı suları kültü ile ilişkili olduğu açıktır.

ANA TANRIÇA

İtalya Yarımadası'nın Neolitik köylerinde ve mağaralarında bulunan kemik, taş ya da topraktan yapılmış heykelciklere bakıldığında; doğa güçlerinin kontrolü, doğurganlık ve tarımsal gelişimlerle özdeşleşen bir ana tanrıça inancının toplumsal inanışlarda önemli bir yere sahip olduğu düşünülebilir. Buluntular doğrultusunda, ana tanrıçayı insanüstü dünyanın zirvesinde kabul eden, birleştirici bir din kavramının var olduğu düşünülmektedir. Bu kavram kendi içinde, doğanın kozmik güçlerini ve mevsimsel döngüleri simgeleyen

Malgrate'den kabartmalı bir taş. Yazılı kaynakların olmayışı, eski toplumlarına ait kültsel geleneklerin anlaşılmasını oldukça zorlaştırmaktadır.

İtalya-Fransa sınırına yakın bir yerde, Balzi Rossi'de bulunan ve Grimaldi Venüsü olarak tanınan heykelcik.

Solda: Kuzey İtalya'dan adak diski. Bronz Çağı'na ait bu disk, Kuzey İtalya'ya güneş kültünün girişine iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Sağda: Taştan yapılmış bir tanrı başı. Tanrıların insan görünümünde betimlenmeleri yaygın olarak görülmektedir.

Paleolitik Dönem'in sembolik faaliyetlerinin etkilerini de barındırır. Mağaraların içinde bulunan ibadet yerleri ile hayvan ve tohum sunakları, dini uygulamalar sırasında tanrıya şükretmeye ya da tanrının insan faaliyetlerine katılmasını sağlamaya yöneliktir. Bu sunular sonrasında, toplu ziyafetlerin de buralarda gerçekleştirildiği öngörülmektedir. Puglia'daki Porto Badisco Mağarası'nda, oyukların duvarlarına çizilmiş büyük resimler, Neolitik İtalya'nın ibadet faaliyetlerine ışık tutmaktadır. Buradaki insan ve hayvan figürleri, mağaranın özellikle av dünyasına bağlı dini bir yer olabileceğine işaret eder. Mağaralar, Neolitik topluluklarda özellikle doğurganlık ve ölüm dünyasıyla ilişkili kavramların bir araya geldiği ve iç içe geçtiği ibadet yerleridir. Abruzzo'daki Piccioni Mağarası'nda da görüldüğü üzere, ayinlerde yalnızca özel vazolar ve eşyalar değil, aynı zamanda insan kemikleri de taş dairelerin içine yerleştirilmiştir.

PANTEONUN DOĞUŞU

Metal sanatının ortaya çıktığı dönemde, tarih öncesi İtalya'nın tarım toplumunda bazı önemli değişiklikler yaşanmıştır. Neolitik tanrıçanın hala hüküm sürdüğü bu dönemde, bazı heykeltıraşlık eserlerinde betimlenen figürler arasında erkek figürleri görülür. Savaşçıların ve kahramanlaştırılmış ataların belirmesi, topluluğun sosyal düzeninin değiştiğini göstermektedir. MÖ 2000-1600 yılları arasında ise, yeni tapınma şekillerinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi silah sunağıdır. Kılıçlar ve hançerler, su ile ilgili kültlerde sıkça görülmektedir. Toplumsal anlamda ise, soylu kişiler ile bazı tanrılar arasındaki ilişkiye işaret edilir. Kuzey İtalya'da, muhtemelen tahta disklere takılan yuvarlak altın plakaların ortaya çıkışı ve benzer objelerin Avrupa'nın kuzeyinde de görülmesi, güneş kültüne girişle ilişkilendirilebilir.

ROMA'NIN GELİŞİMİ

MÖ 9. ile 8. yüzyıl arasında İtalya Yarımadası, ister Etrüsk ister Latin olsun, mütevazı bir yerleşimin doğuşuna tanıklık etmiştir. Birkaç yüzyıl sonra, bu küçük yerleşim tüm yarımadayı ele geçirir ve tarihin en önemli imparatorluklarından birine hayat vererek genişlemeye devam eder. İtalya ile Roma'nın birleşmesinden önceki kültürel kaynaşmaya dair çalışmalar ikinci planda kalmış; yüzyıllar boyunca, özellikle Rönesans'tan itibaren tarihçilerin, filologların ve arkeologların ilgisini

Roma öncesi İtalya'nın farklı halkları tarafından tapılan Mater Matuta'yı betimleyen heykel.

Nemi Gölü yakınlarından ana tanrıçayı tasvir eden heykel.

Roma ve burada yaratılan medeniyet çekmiştir. Yine de, Batı Sicilya ve Sardunya'daki Fenike uygarlığına olan bilimsel ilginin bu genel duruma bir istisna oluşturduğunu belirtmek gerekir. Son zamanlarda araştırmacıların, özellikle arkeologların ilgisi, Latin yazarların zayıf bağlantıları aracılığıyla bilgi sahibi olunan ve pek de tanınmayan bu Roma-öncesi dünyanın insanlarına ve topluluklarına yönelmiştir.

TANRILAR VE KÜLTLER

Roma-öncesi dönemin araştırılmasında karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, yerel tanrıların ve geleneklerin büyük bir kısmının, zaman içinde Romalılaştırılmış olmasıdır. Romalılar, her ne kadar tarihi ve kültürel açıdan yarımadada yaşamış olan en baskın topluluk olsalar da, bu toprakları Etrüskler ya da Eski Yunanlar gibi diğer önemli kültürlerle paylaşırlar. Özellikle yakın geçmişte tanık olunan arkeolojik gelişmeler, dil ve kültür bakımından birbirinden çok farklı olan bu halklar ve insanlar mozaiğine ışık tutmaktadır. Bu ışık Sicilya'nın Siculi, Sicani, Elimi; günümüz Puglia bölgesindeki Dauni, Peuceti ve Messapii; Calabria ve Basilicata'da Calabri, Enotri, Bruzi ve Morgeti ya da kuzeye doğru ilerlendiğinde Veneto ve Ligur halkları gibi birçok eski topluluğu geçmişin karanlığından gün yüzüne çıkarmıştır.

Bu toplumların büyük bir kısmı, dinsel açıdan gelişkin Yunan ve Etrüsk uygarlıklarından önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak yine de, yerel kültlerin bu dış etkilerin altında uzanmakta olan somut şekilleri, tanrıları, uygulamaları ve inanç sistemleri ayırt edilebilmektedir. Genelde bu toplulukların dinsel anlayışları, evsel ve toplumsal olmak üzere iki ana kültsel uygulama etrafında yoğunlaşmaktadır. Bunlar oldukça farklı gibi görünseler de, aslında birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen bir mezar taşı.

Geçmişin Tanıkları

YERLİ TANRILAR VE ROMA ETKİSİ

Roma-öncesi İtalya Yarımadası'nda, araştırmacıların karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, en eski yerel geleneklere tamamen yabancı isimleri ve özellikleri olan, Romalılaştırılmış tanrıların kendilerine yer edinmiş olmasıdır. Roma geleneğine göre, Alban Tepeleri'nin etekleri, Roma'nın da kabul ettiği üzere Latin neslinin gerçek beşiğiydi. Aeneas'ın oğlu Ascanius, Latin merkezlerinin ana şehri Alba Longa'yı kurmuştu. Bu merkezin önemi, tarihi çağda bile Latin dünyasının en önemli dini merkezlerinden birini oluşturan Jüpiter Tapınağı'nın varlığı ile yakından ilişkilidir.

Monte Cavo'nun volkanik dağ doruğunda yer alan tapınak, Jüpiter'e adanarak kurban edilen, beyaz boğa etinin ikram edildiği Latin öncesi eğlenceleri ile ünlüydü. Aslında Jüpiter figürü, en eski yerel tanrının, Latin versiyonu halini almasından ibarettir. Romalılar da, tıpkı Etrüskler ve Eski Yunanlar gibi, yarımadada yaşamış topluluklardan sadece biridir. Son yıllarda büyük bir hızla gerçekleştirilen baş döndürücü nitelikteki arkeolojik gelişmeler, aslında dil ve kültür olarak birbirinden çok farklı toplumlar ve insanlar mozaiği hakkında beklenmedik bilgiler sunmuştur.

Solda: Bir tanrıyı ya da bir atayı betimleyen ahşap baş Campania'da bulunmuştur ve MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Volkanik Nemi Gölü yakınındaki Diana Nemorensis Tapınağı.

Üstte: Emilia Romagna'da çıkarılan Paleolitik Dönem'e ait taştan Venüs heykeli.

Solda: Danimarka, Trundholm'de bulunan bronz at arabası tarih öncesi döneme aittir.

Örneğin, evsel uygulamalarda gerçek ve efsanevi atalara şükranlar sunulduğu bilinmektedir. Ancak, bu evsel kültlerin arkeolojik izlerini ortaya çıkarmak ve tanımlamak kolay değildir. En eski örneklerden biri, Daunia'nın önemli bir yerel merkezinden gelir. Lavello yerleşim alanının civarında, oldukça geniş bir zaman aralığına tarihlenen (MÖ 6. yüzyıl ortası-MÖ 4. yüzyıl sonu) birçok bronz obje ve toprak sofra eşyası ile dolu bir mezar keşfedilmiştir. Şüphesiz bu objelerin gerçek sahipleri, sarayda yaşayan soylu kesimin tanrılaştırılmış ataları olmalıdır.

Tanrılaştırılmış ataların mezhepleri seçkinlerin tekelinde olsa da, ateş ya da su gibi doğal olaylarla ya da gerçeklerle ilişkili tanrıların korunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim göller, su kaynakları, nehirler gibi yerleşim yerlerine nispeten uzak alanlarda, doğal gerçeklerle ilişkili ibadet yerlerinin geliştiği görülmektedir. Bir kez daha, Bronz Çağı'ndan itibaren, yarımadanın yerli halklarının en geniş inanç miraslarından birinin su kültü olduğu ortaya çıkmaktadır. Kuzey İtalya'nın nehir akıntılarından silahların çıkarılmış olması, Bronz Çağı'ndan Arkaik Dönem'e kadar uzanan tarihsel süreçte, bu kültsel uygulamaların ne denli uzun süre geçerli kalmış olduğunun önemli bir kanıtıdır. Benzer bir diğer somut olgu da, yine uzun süre boyunca mağaraların ve doğal oyukların kültsel alan olarak kullanılmış olmasıdır. Bu ilkel inanışlarda, mağara, yeraltı dünyasına girişi temsil eder ve ancak ayinler sayesinde kontrol edilebilen güçler ve kötülük getiren şeytanlarla dolu olduğuna inanılır. Tarih öncesi sunakların çıkarıldığı bölgelerle tümüyle eşleşen bu mağaraların içinde, kayda değer nitelikte ocaklar ve yeraltı dünyasına ait hazinelerin izleri bulunmuştur. Sunu nesneleri ile kül ve kemik gibi yer altı dünyası tanrılarına tapınmayı kanıtlayan kurban kalıntıları da bu tip önemli izlerdir.

Buluntular

TANRILARIN ATEŞİ

Sicilya'daki Monte Grande, İtalya'daki Bronz Çağı'nın en önemli kült alanlarından birini temsil etmektedir. Kıyıya yakın bir tepedeki tapınak, harçsız taştan yapılmış duvarların olduğu iki doğal taraça üzerinde yükseliyordu. Burada yapılan kazılarda gün ışığına çıkartılan adak eşyaları arasında çok sayıda vazo ve kadın heykelciği bulunmuştur. Bulunan çömlekler arasında içecek tüketimini çağrıştıran pek çok kap göze çarpmaktadır. Tapınağın içerisinde Ege'den ve Yunanistan'dan getirilen çok sayıda seramiğin olması, Miken tüccarlarının MÖ 16. yüzyılın sonunda İtalya kıyılarını ziyaret etmesiyle ilişkilendirilebilir. Kükürdün tüketim ve ihracatında, Güneydoğu Sicilya'daki Egelilerle ekonomik ilişkilerin rol oynadığı düşünülebilir. Miken saraylarının Lineer-B yazılı metinlerinde bahsedilen kükürdün, tekstil, temizlik, deri sepileme, hatta metalürji alanında bile kullanıldığı görülmektedir.

Solda: Lunigiana'dan üzerinde oymalar bulunan bir taş.

VENETO TOPRAKLARI

Veneto'daki yerleşimlerin eskiliği, Monti Lessini'deki Fumane Mağarası'nda gerçekleştirilen kazılar ve elde edilen buluntularla desteklenmektedir. Genellikle Bronz Çağı'na ve Neolitik Dönem'e tarihlendirilen temel kazıklarının kalıntıları, Garda Gölü'nün kıyılarında ve Colli Berici'nin bazı küçük göllerinde bulunmuştur. Venetolular çok kültürlü bir medeniyete hayat vermişler ve başta Etrüskler olmak üzere Tuna Nehri halklarıyla ilişki kurmuşlardır. Bölgedeki Roma varlığının MÖ 250'ye doğru görülmeye başladığı belgelenmiştir. Yeni Veneto merkezlerinin kurulması ya da mevcutların güçlendirilmesi ve yolların ve kamu hizmetlerinin devreye girmesiyle, MÖ 172'deki kolonileşme dönemi başlar.

Kronoloji

Tarihler	Olaylar
MÖ 17. - 16. yüzyıl	Veneto kültürünün oluşumu. Bölge, kazıklar üzerine kurulan köylerin yayılmasına sahne olur.
MÖ 11. - 9. yüzyıl	Bronz Çağı'nın sonunda Veneto kültürü yeni öğelerden etkilenir. Efsaneye göre, Antenor'un yönettiği Enetlerin gelişi de buna bir örnektir.
MÖ 9. - 6. yüzyıl	Demir Çağı'nın ilk yarısı: Este ve Padova gibi büyük yerleşim alanları oluşur. Mezarlarına kayda değer bir zenginliğin izlerini ve diğer topluluklarla yapılan alışverişi kanıtlayan eşyalar bırakan aristokrat sınıf ortaya çıkar.
MÖ 6 - 2. yüzyıl	Demir Çağı'nın ikinci yarısı: İtalya topraklarında yaşayan diğer halklar gibi Venetolular da Roma ile iletişim kurarlar.
MÖ 2. yüzyıl	Yerel halklarla yapılan ittifakla Veneto bölgesinin büyük bir bölümünün Romalılaşması tamamlanır.
MÖ 49	Roscia Yasası'na göre Po'nun kuzeyindeki topraklarda doğan ya da yaşayan insanların hakları tanınınca, Veneto halkına da Roma vatandaşı olma hakkı verilir.
MÖ 1. yüzyılın sonu	İmparator Augustus yarımadayı 11 bölgeye ayırır. Bugünkü Veneto, o zamanın en geniş yönetim birliği içinde yer alır.

Gösterge
- Roma Öncesi
- Roma Dönemi
- M Arkeoloji Müzesi

Maria in Stelle (Verona)
Başlıca buluntular:
- 4. yüzyılda Hıristiyan mezarına dönüştürülen ve freskleriyle göze çarpan Roma Dönemi yapısı (sağda).

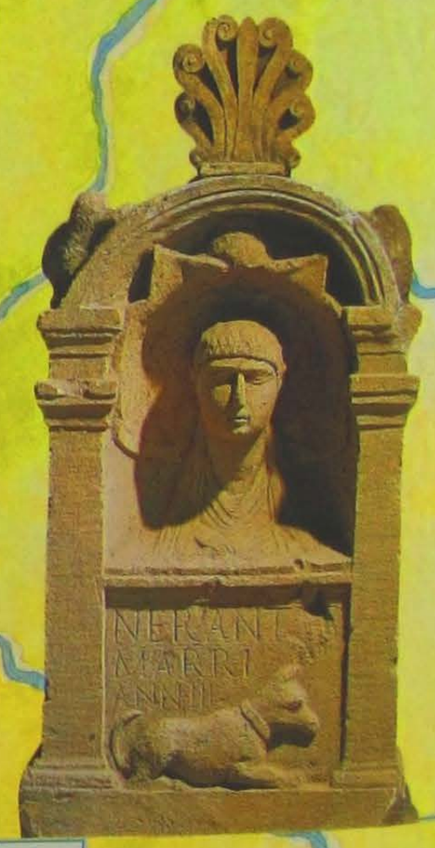

Garda Gölü

Verona

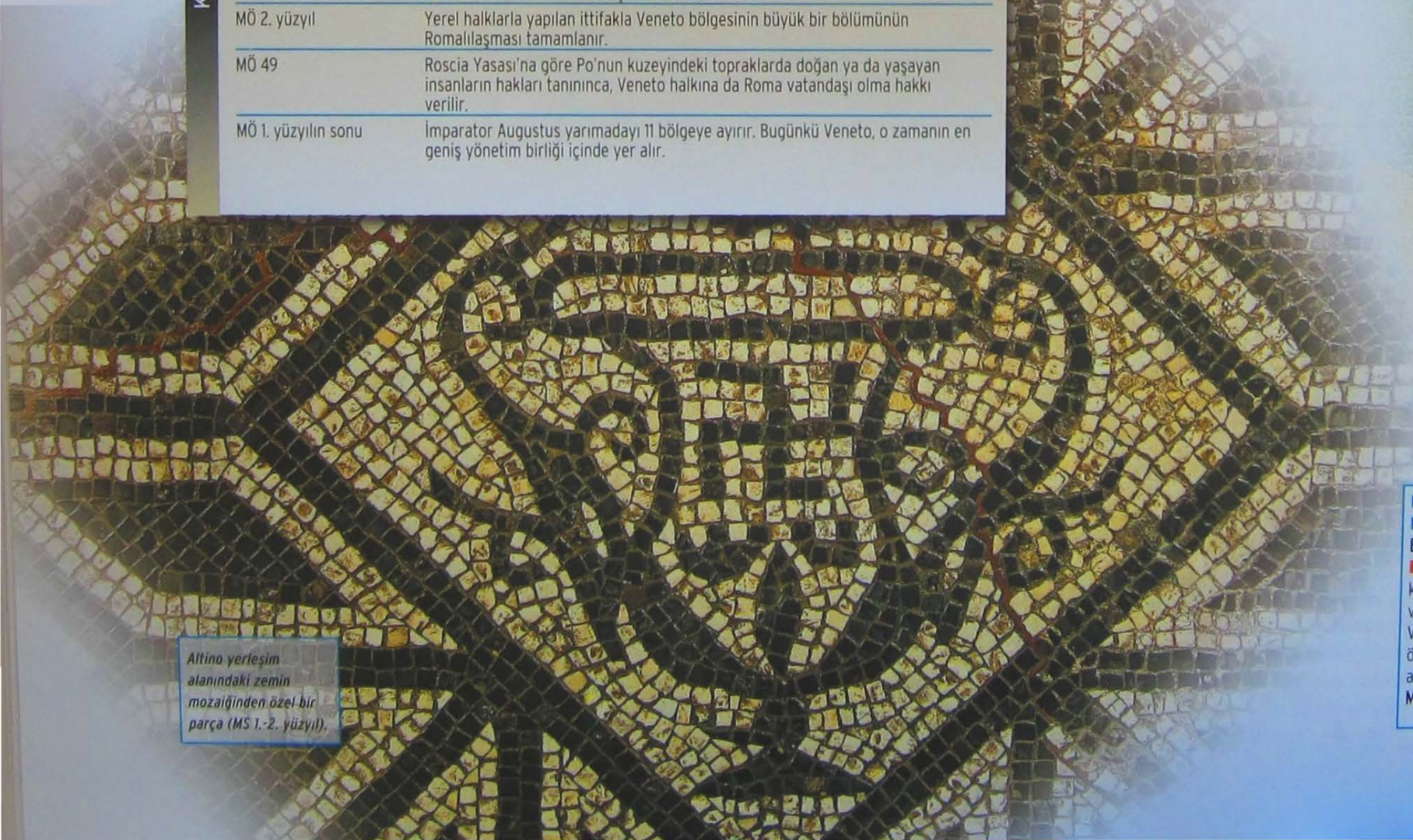

Altino yerleşim alanındaki zemin mozaiğinden özel bir parça (MS 1.-2. yüzyıl).

Fratessina di Fratta Polesine
Başlıca buluntular:
- Bronz ve Demir Çağı'ndan kalıntılara sahip olan (sağda) ve bugüne kadar bilinen Veneto kültürünün en önemli yerleşim alanlarından biri
- M Fratta Polesine Müzesi.

Oderzo (Treviso)
Başlıca buluntular:
● Roma ve Erken Orta Çağ Dönemi kalıntıları (forum, mozaikler, şehir surları).
Sağda: Roma Dönemi heykeli.

Mel

Mel (Belluno)
Başlıca buluntular:
■ Erken Veneto kültürüne ait anıtsal yeraltı mezarları Roma-öncesi döneme ışık tutmaktadır. Taş sandık mezarları içeren yerel kumtaşı levhadan oluşmuş 7 kurgan daire (MÖ 8.-5. yüzyıl).
M Medeniyet Müzesi

Quarto di Altino (Venedik)
Başlıca buluntular:
● Roma şehri Altino'daki yerleşimin limanında iskele temelleri görülebilmektedir ve bunlar Cumhuriyet'in son dönemlerine tarihlendirilir.
M Altino Ulusal Arkeoloji Müzesi.

Concordia Sagittaria
Başlıca buluntular:
● Roma Dönemi kalıntıları; forum, köprü, tiyatro, asil konutları, kaplıcalar, kale duvarlarından izler. 4. yüzyılın Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ait bazilika.
Sağda: Priapos'u tasvir eden kabartma.
M Portogruaro'da Concordiense Ulusal Müzesi.

Oderzo

Treviso

Piave

Altino

Concordia

Mestre

Venezia

Vicenza

Padova

Adige

Brenta

Verona
Başlıca buluntular:
● Roma yerleşiminden kalıntılar. Arena gibi ünlü amfitiyatro (1. yüzyıl), erken Hıristiyanlık bazilikaları, Roma kapısı.
Üstte: Müzede sergilenen mezar taşı.
M Arkeoloji Müzesi

Adria

Adria
Başlıca buluntular:
■ ● Yerli ve ithal -özellikle Yunan- birçok vazonun bulunduğu şehirden ve yeraltı mezarlarından bazı buluntular
Sağda: Roma Dönemi'den cam kaplar.
M Adria Ulusal Arkeoloji Müzesi.